Tabîb İbn-i Şerîf

YÂDİGÂR

15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı

YÂDİGÂR-I İBN-İ ŞERÎF

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ

MERKEZEFENDİ GELENEKSEL TIP DERNEĞİ

2. BASKI

YÂDİGÂR

15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı
YÂDİGÂR-I İBN-İ ŞERÎF

İSTANBUL 2017

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ

YÂDİGÂR

Transkripsiyon
Orhan Sakin, Yahya Okutan, Doğan Koçer, Mecit Yıldız

Sadeleştirme
Orhan Sakin

Giriş
Ayten Altıntaş

Yayına Hazırlık
Murat D. Çekin

ISBN
978-975-00024-9-6

2. Baskı
İstanbul, Mayıs 2017

Tasarım Uygulama
Ahmet Yumbul

Yayınlayan
Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği

0212 664 4155 • 0533 206 2338 • www.ztbb.org • bilgi@ztbb.org
Merkezefendi Yeniçiftlik yolu 1 • İstanbul 34015

Baskı ve Cilt
Seçil Ofset Matbaacılık
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 12068

www.zeytinburnu.bel.tr | 444 1984

YÂDİGÂR

15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı
YÂDİGÂR-I İBN-İ ŞERÎF

İSTANBUL 2017

MERKEZEFENDİ
GELENEKSEL TIP
DERNEĞİ

ÖNSÖZ

Yâdigâr, eski tıbba ait en meşhur eserlerden birisidir. Genel olarak hijyen, hastalık belirtileri-semptomatoloji, tıp müfredatı-farmakoloji ve tedaviden bahseden eser, geçmişte olduğu kadar olduğu kadar günümüzde de, özellikle eski tıp konusunda çalışan araştırmacılar için önemini korumaktadır. Kütüphanelerde çok sayıda nüshasının bulunması da geçmişteki yaygın kullanımına işaret olarak değerlendirilebilir.

Esere olan geçmişteki bu ilginin günümüzde de devam ettiğini görmekten mutluyuz. Zira yeni yazıyla 2004, 2005 yıllarında iki cilt halinde yapılan birinci baskısı yoğun ilgiyle karşılanmıştır. Talepler dolayısıyla ikinci baskısı gündeme gelmiştir.

Birinci baskısının önsözünde de belirttiğimiz gibi eserin, devrinin anlayışına göre tıbbın bütün konularını toplaması yanında Türkçe tıp metinlerinin ilkleri arasında bulunması, seçimimizde etkili olmuştur.

Yayın için seçilecek nüsha belirlenirken, en iyi durumdaki nüshalardan birisi olduğu için, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki nüsha (Revân: 1684) tercih edilmiştir. Bazı problemli ve okunamayan yerlerin gözden geçirilmesi haricinde nüsha karşılaştırmaları yapılmamıştır. Çalışmamız, metnin edebî ve dil özelliklerini ortaya koymak amacı taşımadığı için, göz önüne aldığımız öncelikler, metnin tıbbi terminoloji açısından transkripsiyonu ve mânâlandırılmasıdır.

Kitap ikinci baskıya hazırlanırken birinci baskının transkripsiyonu okunarak gözden geçirilmiş ve yeniden sadeleştirilmiştir. Yayınımız, giriş, sadeleştirilmiş ve günümüz diline aktarılmış metin ve metnin transkripsiyonu ile sözlük olmak üzere dört ana kısma ayrılmıştır.

Sadeleştirme yapılırken, yanlışa düşmemek için ilaç ve edviye tabir edilen tıbbî ecza malzemelerinin isimleri metinde geçtiği gibi verilmiş ve karşılıklarını bulma işi, metnin sonuna eklediğimiz sözlüğe bırakılmıştır. Sözlük hazırlanırken, değişik lügat ve sözlüklerin yanında, büyük oranda "Müntahab-ı Şifâ" için Zafer Önler'in yapmış olduğu sözlük çalışmasından yararlanılmıştır. Ayrıca İbn-i

Şerîf'in metinde yer yer vermiş olduğu açıklamalar ve çalıştığımız nüshanın sonuna eklenmiş olan küçük lügatçe de bu sözlüğe dahil edilmiştir.

Metin içinde geçen tıbbî malzemenin ölçüsü verilirken de benzeri bir usül uygulanmıştır. Ölçüler, metinde geçtiği şekilde dirhem, miskâl, vukiyye vs. olarak aynen verilmiş, bu ölçülerin karşılıkları ise eserin baş kısmında yer alan "ölçüler" bölümünde açıklanmıştır. Ölçülerin karşılıklarının tespitinde, Walter Hinz'in "İslam Dünyası'nda Ölçü Sistemleri" adlı araştırması, kaynağımızı teşkil etmiştir.

Metinde geçen bazı terimler, elimizdeki nüshanın kenar boşluklarında "derkenâr" şeklinde açıklanmıştır. Bu açıklamalar, metnin transkripsiyonu yapılırken dipnot olarak verilmiştir. Yani metnin transkripsiyonu bölümündeki dipnotlar, nüshamızda yer alan açıklayıcı derkenârlardır. Metin içinde İbn-i Şerîf'in kendisi tarafından yapılan ek izahlar ise, "sadeleştirme" kısmında metnin insicamını bozmamak için dipnota alınmıştır.

Sadeleştirmede ana başlıkların düzen ve sırasına riayet edilmiştir. Bunlar asıl metindeki bahş ve bâblardır. Fakat, bâbların altlarında yer alan ikinci ve üçüncü dereceden başlıklar, metin içindeki anlatımlar esas alınârak tarafımızdan ihdas edilmiştir.

Sonuç olarak, kitabın içindeki bilgilerin yazıldığı döneme ait olduğunun unutulmaması gerektiğini hatırlattıktan sonra mevcut bu bilgilerin de ancak ehil ve yeterli tıbbi bilgiye sahip kimselerce değerlendirilebileceğinin altını çizmek istiyoruz.

Transkripsiyon ve sadeleştirmenin zorlukları bu konuları çalışanlarca takdir edilecektir. Elden geldiğince gösterilen dikkate rağmen yine de hata ve eksiklikler olacaktır. Ancak, bunların okuyucularımızın hoşgörülü yaklaşımlarıyla telafi olacağını düşünmekteyiz.

Orhan Sakin
İstanbul 2017

KISALTMALAR

(a)	: Arapça
a. g. e.	: adı geçen eser
a. g. m.	: adı geçen makale
bk.	: bakınız
(f)	: Farsça
gös. yer.	: gösterilen yer
krş.	: karşılaştırınız
s.	: sayfa
vr.	: varak
YAD	: Yâdigâr
YADS	: Yâdigâr Sözlük
Yay.	: yayınlayan, yayınları
(y)	: Yunanca

ÖLÇÜLER

Dirhem (Direm)	Osmanlı ağırlık ölçüsü olarak dirhem, miskâlin üçte ikisi kadar, yani 3,086 gramdı.
Men	Anadolu'da 260 dirhemlik (833 gr.) küçük men'in yaygın olduğu bilinmektedir. 1335 yılında Sivas'ta bir men: 977 gr. 1518 yılında bir men Mardin'de 3 kg., Erzurum'da 6,157 kg., Diyarbakır'da 1580 gramdı.
Miskâl	4,81 gramdır.
Rıtıl	
Rıtl-ı Rûmî	Orta Çağ'da 72 miskâl, muhtemelen 321,428 gr. kadardı. İstanbul rıtlı (18. yüzyılda) 876 dirhemdi. Dirhem, 3,207 gr. olarak esas alınırsa 2,8 kg. eder. 14. yüzyılda Sivas rıtlı 1440 dirhem; 4,618 kg'ın karşılığıydı.
Rıtl-ı Bağdâdî	130 dirhem, 406,25 gramdır.
Vukiyye	Okka. Her biri 3,207 gramlık 400 dirheme eşit olarak 1,2828 kg.'dır.
Danik, denk	Arapçalaşmış hali dânik, genel olarak altıda bir anlamındadır. Özelde ağırlık ve para birimi olarak 1/6 dirhem ya da (daha sık) 1/6 dinâr miskâldir. Yaklaşık 0,9 gramdır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Prof. Dr. Ayten Altıntaş[1]

Yâdigâr'ın Yazılış Tarihi

Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf' in yazıldığı yıl veya dönem konusundaki tartışmalar, Tıp Tarihi çevresinde 1935 yılında başlamıştır. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Tıp Tarihi Arkivi No: 2'de "Yâdigâr"ı tanıtarak dilini, önemini belirtmiş; nüshalarının çok olduğuna dikkat çekmişti. Uzluk, Süleymaniye Tıp Medresesi Vakfiyesi'nde yer alan ve tıp kitaplarından bahseden bölümünü vererek, Yâdigâr'ın bir başka tıp kitabı olan "Mucez" den sonra ve Hacı Paşa'nın "Müntehab-ı Şifa" eserinden önce yazılmasını tarih sırası olarak aldığında, Yâdigâr'ın Türkçe yazılan en eski tıp kitapları arasında olması gerektiğini belirtmişti.[1]

Aynı yıl Dr. Rusçuklu Hakkı Uzel, yazdığı bir makalede Yâdigâr'ın yazılış dönemi için bildiklerini açıklıyordu. Kendisi Yâdigâr'ın gerek dili, gerek söyleyiş biçiminin özel olduğunu, Şerif Oğlu'nun yaşadığı dönemi 20 yıl önce araştırdığını, kütüphaneleri dolaşarak bütün Yâdigâr nüshalarını gözden geçirdiğini ve bulduğu bir nüshadaki mukaddimede "Timurtaş Bey'in oğlu Umur Bey Çelebi'ye....resm-i hizmet için bu kitab yazıldı, düzüldü" satırları ile zamanını tayin etmiş olduğunu bildiriyordu. Fakat bu nüshanın yerini ve Umur Bey'in yaşadığı dönemi bildirmiyordu.[2]

Bu makale üzerine Feridun Nafiz Uzluk, Tıp Tarihi Arkivi No: 3'de Yâdigâr'ın ithaf edildiği Umur Bey'in kim olduğunu sorguluyor ve Timurtaş Paşa'nın oğlu mu yoksa Olcaytu Han'ın Anadolu valisi Emir Çoba'nın oğlu Timurtaş'ın oğlu mu olduğunu ele alıyordu. Sonunda Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey değil Aydınoğlu Umur Bey (ölümü 1339) olduğuna inandığını yazıyordu.[3]

1 Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

Tıp tarihçileri arasında Yâdigâr'ın yazılış tarihi tartışmaları devam etmiş, 1936 yılında Osman Şevki Uludağ, Yâdigâr'ın Bursalı Timurtaş oğlu Umur Bey'e ait olduğuna inandığını bildirmişti. F. N. Uzluk da bu makaleye cevap olarak 1937 yılında yazdığı yazıda; 17. yüzyılda yazılan bir tıp eseri olan Enmuzecü'l-Tıbb'ın mukaddemesinde Emir Mehmed Çelebi'nin İbn-i Şerîf'i Hacı Paşa'dan (ölümü 1417) sonra yazmış olduğunu göstererek, Yâdigâr'ın Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıbbî telif eser olduğunu iddia etmişti.[4]

Süheyl Ünver, 1943 yılında yayınladığı bir makalesinde Yâdigâr'da adı geçen Umur Bey'in Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey olduğunu, Sar'ay Bosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanes'inde bulduğu bir Yâdigâr nüshasında gördüğü "...Ol Âli Cenâb ki Seyyidülümerâ'vel vüzerâ' fî asrihi ve senedül ekâbir vel esâgir fî dehrihi â'ni Umur Bey Çelebi Hazretleri Ammerallahu dînuhu ve dünyahu İbn-i Melik ül vel vüzerâ' Temurtaş beykdir. Tâbe serâh hazretleri Ümera' resmi hizmeti'çün bu kitâb yazıldı ve düzüldü ve bu yâdigâr adlı kitab kim düzüldü..." ibaresindan Timurtaş Bey oğlu Umur Bey Çelebi adına telif edildiği anlaşıldı, hiçbir tereddüt kalmadı diyerek ilim alemine bildiriyordu.[5]

1943 yılında Adnan Adıvar "Osmanlı Türklerinde İlim" adlı eserinde, Yâdigâr'ın yazılış tarihi hakkında yapılan tartışmaların bir özetini vererek; Süheyl Ünver'in buluşuyla bu kitabın Umur Bey bin Timurtaş adına yazıldığının doğrulandığını bildirdikten sonra; "Bu halde eser olsa olsa hicri dokuzuncu asır içinde, fakat herhalde İstanbul'un fethinden sonra yazılmış olabilir. Çünkü gerek Paris Kütüphanesi'nde, gerek British Museum'daki nüshaları kendim gördüm; Museum nüshasının 88. varağında ve İstanbul'da Üniversite Kütüphanesi Yıldız, tıp 208 numaradaki nüshada (Varak 72a) İstanbul'dan bahsederken "Tîn-ı mahtumu kâfir zamanının İstanbul etibbasının da bilmediğini söylemesine nazaran, eser ya fetihten sonra yazılmış veya fetihten sonra ikinci bir nüshası telif olunmuştur" diyerek yazılış tarihini 1453 den sonraya getiriyordu.[6]

Prof. Bedi N. Şehsuvaroğlu ise 1984 yılında yayınlanan kitabındaki Yâdigâr'ı anlatan kısmında, kitabın Timurtaş oğlu Umur Bey adına yazıldığını bildirmekte "Umur Bey'in 1413 de idam edildiğini" bildirerek Yâdigâr'ın 15. yüzyılın ilk yarısının eseri olduğunu belirtmektedir.[7] Daha sonra bu konu ile ilgili eserlerde "Timurtaş oğlu Umur Bey'in 1413 de idam edildiği" bilgisi tekrarlanmıştır.[8]

Kenan Suveren ve İlter Uzel'in 1988 yılında yazdıkları "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış" adlı makalede de eserin Timurtaş oğlu Umur Bey' adına yazıldığı ve "Umur Bey 1413 de idam edildiğine göre bu eserin 15. yüzyılın başlarında yazılmış olduğu kabul edilebilir" denilmektedir.[9]

1990 yılında Zafer Önler "Müntahab-ı Şifâ" adlı kitabının girişinde, Yâdigâr'ın yazılış tarihi tartışmalarına yer vermiş, "Eşref bin Muhammed'in 1460 yılında yazdığı Haza'inü's-sa'adat adlı eserinde iki yerde yaptığı çıkmalarda Yâdigâr'dan alıntı yapmış olması da bu eserin o dönemde oldukça tanınan ve önem verilen bir eser olduğunu göstermektedir" diyerek bu eserin büyük olasılıkla 14. yüzyılda yazılmış olduğunu söylemektedir.[10]

1993 yılında Muhammet Yelten Kemaliye adlı eserinin girişinde "15. yüzyılın başlarında İbn-i Şerîf tarafından kaleme alınmış olan Yâdigâr isimli tıp eseri, devrin mühim eserleri arasında bulunmaktadır" diyerek Yâdigâr'ı zikretmektedir.[11]

1997 yılında Cevat İzgi "Osmanlı Medreselerinde İlim" adlı eserinde, İbn-i Şerîf'in 1461'de sağ olduğunu bildiriyor (Bu tarih Umur Bey'in ölüm tarihi olan 1461 olabilir mi?!) bu konuda kaynak göstermiyor ve eserin tarihi hakkında bilgi vermiyor.[12]

2001 yılında Sadettin Özçelik, "Kitabül Mühimmat" adlı eserinin "16. Yüzyıla Kadar Eski Anadolu Türkçesi Sahasında Yazılmış Tıp Kitapları ve Üzerinde Yapılmış Olan Çalışmalar" bölümünde, 15. yüzyılda yazılan Yâdigâr'ın Timurtaş Paşazade Umur Bey adına kaleme alındığı ve Umur Beyin ölümünün 1413 olduğunu yazmaktadır.[13]

Bu çok tartışmalı olan Yâdigâr'ın yazılış tarihi meselesini ele aldığımızda, hareket noktamız, kitabın mukaddimesindeki bilgilerdi. Yâdigâr'ın Atatürk Kütüphanesin'deki nüshasında yazılan; (...Ol Âli Cenâb-ı mezkur ki Seyyidülümerâ'vel vüzerâ' fi asrihi ve senedül ekâbir vel esâgir fî dehrihi â'ni Umur Bey Çelebi hazretleri (ammerallahu dînuhu ve dünyahu) ibni melikü'l-ümerâ ve'l-vüzerâ' Temurtaş Beydir (tâbe serâh) hazretleri Ümera' resmi hizmeti'çün bu kitâb yazıldı ve düzüldü ve bu yâdigâr adlı kitab kim düzüldü...) bilgisi[14] bize bu kitabın Timurtaş oğlu Umur Bey adına yazıldığını kesin olarak belirtmekteydi. Bu bilgi Ruscuklu ve S. Ünver'de de bildirilmişti.[15] Yazılış tarihini bildiren en önemli bulgu bu idi. Buradan hareketle Umur Bey'in yaşadığı dönemi ve yaşam safhalarını bilmek bize İbn Şerif'in kitabını takdim etme tarihi konusunda bilgi verebilirdi. Bu sebeple bir çok tarih kitabına müracaat ettik. Umur Bey Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmetleri görülen ailelerden olan Kara Timurtaş Paşanın beş oğlundan biriydi. Fetret Devrinde (1402-1413) Çelebi Mehmet'in (I. Mehmet) yanında yer aldı. Onun padişah olmasından (1413) sonra, Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik yörelerini Bizanslılar'dan geri almakla görevlendirildi. Daha sonra II. Murat'ın hizmetinde bulundu. Sultan Murad 1421 tarihinde tah-

ta çıkmasından sonra Edirne'ye girip hükümdarlığını ilan eden amcası Mustafa Çelebi (Düzmece) ile mücadeleye girişti. Sultan II. Murat bu sorunlu dönemde yanında hizmet verecek beş adet beylerbeyi (o dönemin terimiyle paşa[16]) tayin etti. Bu paşalardan biri de Timurtaş oğlu Umur Bey idi.[17] Bu sebeple Beylerbeyi Umur Bey diye tanındığı yazılmıştır.[18] Umur Bey, 1422 yılında Mustafa Çelebi'nin (Düzmece) ortadan kaldırılmasında görev aldı. II. Murat 1422 de İstanbul'u kuşattı, 1423'de kardeşi Küçük Mustafa Çelebi'den İznik'i geri alarak kardeşini idam ettirdi, Kastamonu, Aydın ve İzmir'i aldı. Menteşoğulları, Hamidoğulları, Germiyanlı topraklarını Osmanlı'ya kattı (1425-28). Bütün bu savaşlarda Umur Bey de görev aldı. Olaylar düzene sokulup, topraklarda barış olduktan sonra II. Murad, beş adet paşayı ikiye indirdi. Bu sebeple Timurtaş oğlu Umur Bey'i de paşalıktan alarak Germiyanoğlu'na elçi olarak gönderdi.[19] Umur Bey İstanbul'un fethine katıldı (1453). Fatihin Trabzon seferi sırasında pek yaşlı olarak 1461'de hastalanârak Bursa'da vefat etti.[20]

Yâdigâr'ın yazılış tarihini Umur Bey'in ölüm tarihi olarak bildirilen 1461 tarihine kadar götürerek, bütün yaşamına yayabilirsek de, doğru olanın Umur Bey'in Germiyanoğulları'na elçi olarak görevlendirilmesinden önce (1428) Bursa'da Paşa olarak görev yaptığı yıllarda olabileceğini düşünüyoruz. İbn-i Şerîf Umur Bey'e bu kitabı paşalık yaptığı 8 yıl içindeki bir tarihte (1421-1428) yazarak takdim etmiş olmalıdır. Umur Bey bu dönemde Bursa'da olmalıdır. Umur Bey'in babası Kara Timurtaş'ın Bursa'da oturduğu ve 1404 yılında orada öldüğünü biliyoruz. Mezarının Bursa'da Deveciler Mezarlığı civarında Demirtaş Mahallesin'dedir. Osman Şevki Uludağ, Bursa Ulucami ve Orhan kütüphanelerinde ve Bursa Mahkemesi şer'iye sicillerinde Umur Bey adını sıkça gördüğünü yazar. Umur Bey'in mezar taşında ve Bursa'da kendi adını taşıyan mahallede yaptırdığı caminin cephe duvarını kaplayan uzun kitabesindeki bilgiler de bize Umur Beyin Bursa ile ilişkilerini bildirir.[21] Nitekim Umur Bey, Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik yörelerini geri almakla görevlendirildiğinde, fethettiği bu yerlerin gelirlerini Bursa'daki bayındırlık işlerine, özellikle Yeşil Cami'nin yapımının tamamlanmasına ayırdığı yazılmıştır.[22] İbn-i Şerîf de Bursa'da yaşamıştı. Umur Bey'in Bursa'da oturduğu dönemde İbn-i Şerîf'de Bursa'da olmalıydı. Yâdigâr'ın pek çok yerinde Bursa'dan bahseder. Şehşuvaroğlu da Şerif Oğlu'nun Bursa Yıldırım Dârü'ş-şifâsında hekimlik yaptığını yazmaktadır.[23]

İbn-i Şerîf'in Yâdigâr'ı Umur Bey'e onun beylerbeyi (paşa) olduğu dönemde takdim etmiş olduğunu destekleyen diğer bilgilerimiz, Umur Bey'e takdim edilen diğer tıp eserlerinin takdim tarihleridir. Bu tarihlere baktığımızda Umur Bey'in paşalık dönemlerine rastladığını görüyoruz. Bu bilgilere kısaca bakarsak:

İbn-i Baytar'ın eserinin Arapça'dan Türkçe'ye tercümesi olan Tercüme-i Müfredat-ı ibn el-Baytar, İshak b. Murad tarafından Umurbey bin Timurtaş adına Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş bir müfredat kitabıdır.[24] Bu eseri yazan İshak bin Murad'ın 1400'lerin başında sağ olduğunu biliyoruz.

Ali b.el-Abbas el-Mecusî'nin eserinin Arapça'dan Türkçe'ye tercümesi olan Tercümetü Kâmil el-Sinâa adlı eserin Bursa'daki nüshasında "Umur Bey b. Timurtaş'ın vakıf kaydı" vardır. Bu kayıt 857 (1453) tarihini taşımakta fakat uzmanlar dilinin daha eski olduğunu yazmaktadırlar.[25]

Ahmed-i Dâi'nin el-Tıbb el-nebevi tercümesi Timurtaş oğlu Umur Bey için yapılmıştır. Ahmed-i Dâi'nin ölümünün 1427 olduğunu bildiğimizden, bu eserin de Umur Bey'in Bursa'daki Paşalık döneminde sunulmuş olduğu tahmin edilebilir.[26]

Umur Beye takdim edilen bir diğer tıp eseri daha var ki yazıldığı tarih bilindiğinden bize daha çok ışık tutmaktadır. Ali Haydar Bayat tarafından bize tanıtılan bu eser, 15. yüzyılın önemli hekimlerinden Şirvanî'nin değerli taşlara ait olan Cevhernâme'sidir. Bu eserin mukaddimesinde değerli taşlar konusunda halkın kalpazanlar tarafından kandırıldığı için böyle bir esere ihtiyaç olduğunu, birkaç kere bu konuda bir kitap yazmaya niyetlendiğini, ancak Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in elinde bulunan Tifaşi'nin Arapça cevhernamesini Türkçe'ye tercüme etmesini istemesi üzerine, eseri 831 yılının Rebiülevvelinde (Ocak 1428) yazdığını ve Umur Bey'e ithaf ettiğini yazıyordu.[27] Bu bilgi de bize Cevhername'nin Umur Bey'e 1428 yılının ilk günlerinde, Umur Bey'in Germiyanonoğlu elçiliğine atanmadan önceki döneminde takdim edildiğini gösteriyor.

Sadece tıpla ilgili dört ayrı kitabın Umur Beye 1428'den önceki tarihlerde takdim edilmesinin Umur Bey'in paşalık dönemine rastlamış olmasını doğruluyor. İbn-i Şerîf de Yâdigâr'ı bu devrede takdim etmiş olmalıdır.

Yâdigâr'ın yazılış tarihi konusunda bize ipucu veren bir diğer kanıtı da Adnan Adıvar'ın kitabında, Yâdigâr'ın tarihi konusunda öne sürdüğü bilgide bulduk. Adıvar Yâdigâr'ın yazılış tarihini araştırırken Timurtaş oğlu Umur Bey'e takdimi esas alarak "....Bu halde eser olsa olsa hicri dokuzuncu yüzyıl içinde, fakat herhalde İstanbul'un fethinden sonra yazılmış olabilir. Çünkü gerek Paris Kütüphanesi'nde, gerek British Museum'daki nüshaları kendim gördüm; Museum nüshasının 88. varağında ve İstanbul'da Üniversite Kütüphanesi (Yıldız), tıp 208 numaradaki nüshada (Varak 72a) İstanbul'dan bahsederken (Tın-ı mahtumi kafir zamanının İstanbul etibbâsının da bilmediğini) söylemesine göre,

eser ya fetihten sonra yazılmış veya fetihten sonra ikinci bir nüshası kaleme alınmıştır." diyerek yazılış tarihini 1453'den sonraya tarihliyordu. Biz elimizdeki nüshalara baktığımızda bu bilgiden farklı kayıtlara rastladık. Topkapı Sar'ayı nüshasında varak [103-b]'de tîn-i mahtûm adıyla bilinen bir ilaçtan bahsederken "tîn-i mahtûm dimek andan kalmışdır hayl-i zamândan kim bu tîn-i mahtûm belürsüz olmuş idi bu adada (Limni) olduğun kimse bilmezdi bilür kalmamış idi İslâmbol'da dahi bilür yoğidi ol adaya İslâmbol beği hükm iderdi Kostantiniyye tabîbleri Burusa'ya gelürlerdi kil-i Ermenî'den düzülmüş kalb kil-i mahtûm dirhemin bir akçeye satun alırlardı" diyerek Limni Adası'ndan bahsederken o adanın İstanbul Beyi'ne bağlı olduğunu açık olarak yazmaktadır. Biz biliyoruz ki Limni Adası İstanbul'un fethinden önce Bizans Dönemi'nde İstanbul'a bağlıydı. İstanbul'un fethinden önce yazılmış olduğunu, bu bilgi bize veriyor. Adıvar'ın gördüğü kafir zamanının İstanbul etibbası bilgisi Adıvar'ın da düşündüğü gibi İstanbul'un fethinden sonra yazılan nüshalarda mevcuttur. Topkapı Sar'ayı nüshasındaki bilgiyi de Yâdigâr'ın 1453 tarihinden önce yazıldığını bildiren bir kaynak olarak düşünüyoruz.

Yâdigâr'ın 1453 tarihinden önce yazıldığını gösteren bir diğer bilgi de Zafer Önler'in "Müntehabı Şifa" adlı eserinde kaydettiği bilgilerdir. Önler, burada Eşref bin Muhammed'in 1460 yılında yazdığı "Hazâ'inü's-Sa'âdât" adlı eserin iki yerinde (varak36, 37a) Yâdigâr'dan alıntı yapmış olmasını belirtmekte, "...bu eserin o dönemde oldukça tanınan ve önem verilen bir eser olduğunu göstermektedir" diyerek Yâdigâr'ın 1460'dan önce yazıldığını vurgular.[28]

Bütün bu bilgiler ışığında Yâdigâr'ın yaklaşık olarak 1425 yıllarında yazılmış olduğunu düşünüyoruz. Ancak yayına hazırladığımız nüsha Yadigâr'ın Topkapı Sar'ayı (Revan 1684) nüshasıdır. Nüshanın son kısmındaki macunlar bölümünde bulunan üç bilgide Sultan Süleyman, Yahya Paşa ve Sinan Paşaoğlu yer almaktadır. Bu bilgiler bizi 16. yüzyıla götürür. Bu sebeple Yadigâr'ın ilk nüshasını tespit edip bu bilgilerin yer alıp almadığı incelenecektir. Bu bilgiler büyük bir ihtimalle sonradan yazılan nüshalarındaki formüllere ilave edilmiştir.

İbn-i Şerîf ve Yâdigâr

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yaşayan bir çok hekimimiz hakkında çok az bilgiye sahibiz. İbn-i Şerîf de bunlardan biridir. 15. yüzyılda yaşayan bu hekimimiz hakkındaki bilgilerin bazılarını Yâdigâr'dan öğreniyoruz. Gördüğümüz eserlerde kendini İbn-i Şerîf olarak tanıtır; "...bu za'îf nahîfü'l-arîf bi-İbni'ş-Şerîf afâ anhumâ el-Latîf...".[29] Zafer Önler 1990 yılında Yâdigâr'ın yazarını Ali Çelebi bin Şerîf olarak verir,[30] Cevat İzgi 1997 yılında Ali Çelebi

bin Şerîf et-Tabib olarak verir.[31] Saadettin Özçelik de 2001 yılındaki kitabının girişinde yazarımızı Ali Çelebi bin Şerif olarak tanıtır.[32] Türkçe Tıp Kitapları hakkında yazan araştırmacılar, 15. yüzyılda yaşadığında hemfikirdirler. Biz de İbn-i Şerîf'in 15. yüzyılın başında yaşamış olduğunu; Yâdigâr'ı Timurtaş oğlu Umur Bey için Bursa'da Umur Bey'in paşalık döneminde (1421-1428) yazmış ve takdim etmiş olduğu bilgisini kullanârak tahmin ediyoruz. İbn-i Şerîf, Umur Bey'i tanıyıp ona bu kitabı hazırladığı yıllarda, yaşlı ve ömrünün son yıllarında olduğunu kendi Yâdigâr'da şöyle yazıyor; "...ahırü'l-ömür bir âli cenâba mülâkî oldum ki ilimden her fende hissesi ve behresi vardı. Hususen ilm-i tıbba gayet rağbetin ve etıbbâya hürmetin ve ihsanın gördüm. Pes ol âli cenâb-ı mezkûr ki seyyidü'l-ümerâ ve'f-vüzerâ fî asrihi ve senedü'f-ekâbiri ve'l-asâgıri fi dehredür a'nî Umur Beğ Çelebi hazretleri (ammarallahü dinehü ve dünyahu) ibn-i melikü'l-ümerâ ve'l-vüzerâ Timurtaş Beğdir. (Tâbe serrâhü ve ce'âle''l-cennete münevveralahu) resm-i hizmetiçün bu kitab yazıldı ve düzildi".[33] Cevad İzgi de 866/1461-1462'de sağ olduğunu bildiriyor.[34] İbn-i Şerîf'in bu kitabı yazdığında Bursa'da yaşadığını biliyoruz. Yâdigâr'ın pek çok yerinde Bursa'dan bahseder. Şehşuvaroğlu'da Şerifoğlunun Bursa Yıldırım Dârü'ş-şifâsında hekimlik yaptığını yazmaktadır.[35]

İbn-i Şerîf'in hekimliği hakkındaki bilgilerimiz gene kendisinin Yâdigâr'da verdiği bilgilerle sınırlı. Gençliğinin ilk dönemlerinden yaşlılık dönemine kadar tıpla meşgul olduğunu ".. unfuvân-ı şebâbdan evân-ı şeyhûhete irince ilm-i tıbba meşgûl oldum.." diye belirtmiş, eğitimini de eskiden beri meşhur olan ve son zamanlardaki önemli Arapça Farsça tıp kitaplarını tecrübeli üstatlardan okuyarak yaptığını; "ba'zı kütüb-i mukaddimîn ve müte'ahhirîn Arabî ve Farisî mücerreb üstâdlardan okudum" diyerek kaydetmiştir.[36] Tıp ilmini sadece öğrenmekle kalmamış bunu "tetkik ve tecrübe" etmişti. Kudreti ve kuvveti yettikçe tıp sahasında yazılı bilgilerden önemli olanları aramış ve toplamıştı. Bunu denizden inci çıkaran dalgıçlara benzeterek kendi de tıp ilminin büyük denizinde tıpla ilgili kitapların sayfalarından önemli ve faydalı olanları derleyip çıkararak yapmıştı. Bunu; "....mücerreb üstâdlardan okudum mütâla'a ve tecribe kıldım ve ilm-i tıb bahrlarında kudretim ve kuvvetim yetdikce gavvâslık idüb cevâhirden istihrâc kılup sahâyif-i evrâkdan derc etdüm.." diye yazmaktadır.

Yâdigâr'ı yazma sebebinin, Müslüman ve mümin olanların sağlığının bozulduğu, hastalanıldığı zamanlardaki ihtiyaçlarında kullanmaları, böylece sıhhat ve şifalarına sebep olmak olduğunu;"...hîn-i ihtiyâcda sarf u harc etmek içün eskâm-ı mü'minînin ve emrâz-ı müslimînin sıhhatine ve şifâsına sebeb olup..." diyerek belirtir. İbn-i Şerîf bu kitabı yazmaktaki amacını mukaddimede geniş

olarak yazmıştır. Bu kitapla Müslümanların sağlığına hizmet ederek Allah'tan rahmet ve halktan hayır dua almak istemektedir; "...emrâz-ı müslimînin sıhhatine ve şifâsına sebeb olup Hâlik'dan rahmet ve halkdan hayr du'â bulmağiçün..". Tıp ilminin şerefli ve şeriata uygun bir ilim olduğunu ve peygamberlerin pek çoğunun bu ilime önem verdiğini; "..zîrâ kim bu ilm-i tıbb ilm-i şerîf ve şer'îdür ve cemî' enbiyâ aleyhimü's-selâm bu ilmle amel idüb dururlar." diye bildirerek Hazreti Musa ve Hazreti Muhammed'ten örnekler verir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi tıp ilmiyle uğraşmanın Allah'ın hikmetine ve Hz. Muhammed'in şeriatına uygun olduğunu; "..bu mezkûrdan arz budur ki ilm-i tıbla amel etmek hikmet-i Bârî'ye ve Şerî'at-ı Muhammedî'ye muvâfıkdır.." diyerek belirtir. Bu sebeplerle Yâdigâr'ı meydana getirdiğini; "..eyle olsa ol cevâhir-i şey'î cem' ve tertîb idüb bir risâle te'lîf etdim ve adını Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf âd virdim" diyerek bildir ve bu kitap ellerde ve dillerde meşhur oldukça, kendisinin de zikredilip hayır dua ile anılması ümidini; "..bu kitâb ellerde ve dillerde meşhûr oldukca ben fakîr dillerde mezkûr olup hayır du'â ile anılam ki es-senâ'ü hayrun mine'l-gınâ'i.." diyerek vurgular.

İbn-i Şerîf kitabında Yâdigâr hakkında bilgi vererek; tanınmış tıp kitaplarından pek çok önemli ve faydalı kısımların inceliklerini ihtiva ederek kısaltılmış bir şekilde yazdığını; "...bu Yâdigâr âdlu kitâbı kim düzdüm anın bâbları muhtasarlığla müştemildür nice nüktelerle ve nice fâ'idelerle kim ulu kitâblar anlardan hâlîdür..." diyerek belirtir ve bu özelliği isteseler de pek çok kitapta bulamayacaklarını bildirir. Olgunluk ve fazilet sahiplerinin maksadı bu incelikler ve faydalardır diye vurgular. Yâdigâr'ın her zaman faydalı olacağı, barış zamanında olduğu kadar, savaş veya sefer zamanında bile götürüp saklamanın ihtiyaç zamanında hemen müracaat etmek bakımından yararlı olacağı; "...bu kitâbı seferde ve hazerde bile götürüb saklamak münâsibdür tâ kim hâcet vaktinde ele alup mütâla'a idicek ol kişinin tîzcek maksûdı hâsıl ola..." şeklinde bildirilir. Bu kitabın bilgilerinin bütün zamanlarda yeterli olduğu, buna başvurulduğu zaman başka tıp kitaplarına ihtiyaç olmayacağı, eğer marifet sahibi birisinin elinde olursa hiçbir tabibe bile ihtiyaç olmayacağı; "..hâcet vaktinde ele alup mütâla'a idicek ol kişinin tîzcek maksûdı hâsıl ola gayrı kitâblara hâcet olmaya ve bu kitâb bir sâhib-i ma'rifet kişi elinde olıcak hiçbir tabîbe muhtâc olmaya.." ifadesiyle belirtilmektedir. İbn-i Şerîf Yâdigâr'ın "Sağlık saklamakta ve hastalık def'etmekte gerekli" olduğunu özellikle vurgulamaktadır.[37]

Yâdigâr'ın, Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın önemli kitaplarından olduğunu bugünkü araştırıcılar bildirmektedirler. Genelde eser önemli bir müfredat kitabı olarak kabul edilir. Dilinin sadeliğinden dolayı halk arasında şöhret kazandı-

ğı da ayrıca belirtilir. Bu zaten İbn-i Şerîf'in amacıydı. Katip Çelebi'nin Keşfü Zünün'unda, "Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf tıp hakkında ve Türkçe'dir" diye zikredilmektedir.[38] Cevat İzgi, Osmanlı'nın önemli tarihçilerinden Saçaklı-zade'nin "Tertibu'l-Ulum" adlı eserinde Yâdigâr'dan; "...her şehirde hastalıkların çokluğundan dolayı, tıpla uğraşmanın farz-ı kifaye olduğunu, dolayısıyla her Müslümanın İbnü'-Şerif'in kitabı (Yâdigâr) ile Davud el-Antaki'nin et-Tezkire'si gibi kitaplara sahip olması, kafir ve cahil tabibe kendisini teslim etmemesi gerektiğini" yazdığını bildirir.[39] Feridun Nafiz Uzluk'da bir makalesinde Süleymaniye Tıp Medresesi Vakfiyesi'nde Yâdigâr'ın okutulması gereken kitaplar arasında olduğunu; "...ilmi tıb için bina olunan medrese-i tıbbıyede fazilet ve kiyaset ve kuvvei hadis ve ihsas ile maruf ve basiretü zeka ve selameti havas ile mevsuf dekayik-i ilmi mizana arif ve külliyat ve cüziyatı ilmi ebdane vakıf eflatunu zaman ve Aristoyu avan etibbayı İsa dem manendi mümtaz ve hükemayı sabıkda (mucez) ve (Yâdigâr) olan kavaidi tahsil babında ikdam ve (mühimmat-ı şifa) da müntehab" ve sedid olan zevabıtı (teshil) emrinde ihtimam edip..".[40] diye metni vererek bildirir.

İbn-i Şerîf Yâdigâr'da İbn-i Sina'dan, İbn-i Baytar'dan ve eserlerinden bahsediyor, Terkib-i Minhac'da yer alan bilgiden ve 15. yüzyılın önemli hekimi Şirvani'nin bir şurubundan bahsediyor. Bütün bunlar kendinden önceki önemli eserleri ve zamanının iyi hekimlerini tanıdığını gösteriyor. İbn-i Şerîf Yâdigâr'ı amacına uygun olarak, en önemli ve bilinmesi gereken tıp konularını kendi tecrübesi ve özümlemesiyle halkın anlayabileceği bir şekilde yazmıştır.

Yâdigâr Nüshaları

İbn-i Şerîf'in Yâdigâr'ı halkın faydalanması için yazılmış bir eserdir. Bu eser, bilgisinin öğrenilebilir ve kolay uygulanır olması, dilinin açık ve anlaşılır olması sayesinde, çok uzun bir zaman kullanılmıştır. Bu sebeple pek çok nüshaları mevcuttur. Türkiye'nin bugünkü sınırları içinde olduğu kadar Osmanlı'nın o günkü sınırları içinde bir çok yerde bulunmaktadır. Bu konuda çalışma yapan araştırıcıların bildirdikleri nüshalar aşağıda olup liste şimdiye kadar tespit edilenlerdir. Etraflı bir araştırmadan sonra bu listenin daha da uzayacağı kesindir.

Adana İl Halk Kütüphanesi, No: 1381/2

Afyûn, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 18303

Ankara, Cebecî İlçe Halk Kütüphanesi, No: 1749

Ankara, Milli Kütüphane, No: 461 (h.997 Musa bin Nasûh), 495/1 (h. 980 Ebu Bekir bin Nurullah)

Bursa Ulu Camii Kütüphanesi, No: 2602 (H.9. y.y)

Çorum Halk Kütüphanesi, No: 2930

Hoca Mustafa Efendi Kütüphanesi, No:14 518 (h.11. y.y)

İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Methafü'l-âsâr, No: 1528 (h.12. y.y)

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 7067, 7076 (h.1087), 7082 (h.1082)

İstanbul, Ali Emîrî (Millet) Kütüphanesi, No: 88, 184, 185, 218, 369, 380, 354, 356, 357, 355 (h.1037),358, (h.1082 Abdülbaki El-Edirnevî), 359 (h.1140)

İstanbul Atatürk Kütüphanesi, No: K. 300

İstanbul, Atıf Efendi Kütüphanesi, No: 1972/2 (h.1044 Mehmed bin Süleyman Nahîf)

İstanbul, Bayezit Devlet Kütüphanesi, No: M. Cevdet, Y. K. 160, 300

İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Kütüphanesi, No: 171 (h.1264), 541, (h.11. y.y), 311 (h.973), 155 (h.9.y.y), 392 (h.9. y.y)

İstanbul, Çapa Tıp Tarihi Kütüphanesi, No: 38, 84

İstanbul, Köprülü Kütüphanesi, No: 989 (h.Ş.957)

İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3616 (H.1037)

İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3617

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 3647 (h.1127 Yahya bin Mustafa)

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No: 5514

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamîdiye, No: 1041/1

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Efendi, No: 353

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 1653 (h.1081 Mehmed bin Fazlullah el-Mühtedî)

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 1651, 1652/1, 1653, 165/1

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Reîs'ül-küttab Mustafa Efendi, No: 7370

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 2119

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, No: 945

İstanbul, Topkapı Sar'ayı Kütüphanesi, Revan Köşkü, No: 1684 (h.11. y.y)

İstanbul, Topkapı Sar'ayı Kütüphanesi, Yeniler Kolleksiyonu, No: 102 (h.991 İsa el-Vârdârî) Fihrist No: 1774

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 459/1

Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, No: 1255

Kütahya, Tavşanlı İlçesi Zeytinoğlu Kütüphanesi, No: 410

Londra British Museum Kütüphanesi, Add. No: 5972 ve Or. 12815/1

Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 1861/1

Münih Bayerish Staats Bibliothek cod.Turc. No: 242

Sar'ay Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, No: Y. 1900, Y, 3430, 4360(noksan)

Sar'ay Bosna Higiyenski İnstitut Kütüphanesi, No: 50/5 r. t. 15

W. Berlin Staats Bibliothek Ms.Or.Diez.A.Fol.59

Zağrep Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, No: T.Y. 590, 1139/1, 581(noksan)

Yâdigâr'ın Üzerinde Durduğu Konular

İbn-i Şerîf Yâdigâr'ı yazarken iki ana konuya ağırlık vermiştir. Bunlardan biri "sağlığı korumak" için yapılması gerekenler, ikincisi "hastalıklar ve tedavisi".

İbn-i Şerîf'in sağlıklı olmak ve sağlığı korumak amacı ile bilinmesi ve yapılması gerekenleri yazdığı kısımlar Birinci Bölüm'ün konusu olmuştur. İkinci Bölüm'den itibaren ise "hastalıklar ve tedavilerini" oluşturmaktadır.

İbn-i Şerîf, Birinci Bölüm'de sağlığı korumak için dış çevre ve beslenme gibi temel hususlar yanında yine hastalıkların temel sebeplerine değinmiş, tedavi sağlığın korunması konusunda kullanılan temel ilaçların yapımları ve tabiplerin dikkat etmesi gereken temel hususlar üzeride durmuştur.

İkinci Bölüm'den itibaren ise baştan ayağa kadar vücutta görülen hastalıklar sırası ve tedavileriyle yazılmıştır. Bu sistem klasik Osmanlı Tıbbı'nın sistemidir. Başla ilgili olan hastalıklardan başlayarak göz, kulak, burun, ağız hastalıkları diye giderek böbrek ve idrâr yolları hastalıkları ile tamamlanır.

Üçüncü Bölüm ise "ateşli hastalıklara" ayrılmıştır. Ateşle seyreden hastalıkların teşhis ve tedavisi hakkında bilgi verir, kızıl, kızamık, çiçek gibi hastalıklar bu bölümde yer alır.

Dördüncü Bölüm, deri hastalıklarına ayrılmıştır. Deride görülen her türlü şişler, sivilce ve yaralar, döküntüler ve urlar bu bölümde anlatılmış, tedavisi için ön görülen ilaç reçeteleri verilmiştir.

Beşinci bölüm ise daha çok cerrahi hastalıkların yer aldığı bölümdür. Bu bölümde kırık, çıkıklar yer aldığı gibi zehirli hayvan sokmaları, kuduz köpek ısırması ve bunların tedavileri de burada verilmiştir.

Yâdigâr'da bu hastalıklarla ilgili bölümden sonra tedavide sıklıkla kullanılan ilaçlar, macunlar bunların hazırlanması ve tabibin bu konuda dikkat etmesi gerekenler bildirilmektedir. İbn-i Şerîf kitabının sonlarına hastalıklar sözlüğü ilave ederek tıp terminolojisine uzak olanların kitaptan daha kolay yararlanmasını sağlamıştır. İlaçların ömrü hakkında, hekimlerin kullanması gereken yöntemler hakkında bilgileri bir araya getirmiş, tedavide çok kullanılan merhemleri ve nasıl hazırlanacağını anlatan bir kısım ilave etmiştir.

Yadiğar'ın bu çalıştığımız Topkapı nüshasının yazılım tarihi 1687 yılıdır.

Osmanlı Tıbbının Temel Kavramları

Yâdigâr'da yer alan hastalıklar ve tedavilerini okurken karşımıza kan, safra, balgam, sevda veya sıcaklık, soğukluk, nemlilik, kuruluk terimleri çıkacaktır. "Göz ağrısı safradan olursa…, balgam ve sevdadan olan göz ağrısı…, kulak ağrısı çok rutubetten olursa, diş ağrısı balgami olursa .., kandan olan sersam hastalığı veya diş ağrısı sıcak nitelikte olursa, soğuk nitelikli başağrısı…" gibi. Bu terimler Klasik Osmanlı Tıbbı'nın temel prensiplerini ifade eden terimlerdir. Bu terimler bilinmezse tıp metni anlaşılmayabilir veya yanlış anlaşılır. Bu sebepten aşağıda kısaca bu temel bilgilere yer verilmiştir.

Osmanlı Tıbbı'nda, insan bedeni ve onun hastalıkları anlatılırken insan, içinde olduğu Dünya ve onun da içinde bulunduğu evren ile birlikte düşünülür. Evrenin bir parçası olan içinde yaşadığımız Dünyada var olan her şey, dört "temel unsur"dan (temel eleman, ana element) meydana gelmiştir. Bunlar; toprak, ateş, hava, sudur. Bu dört unsur değişmez ve vazgeçilemezdir. Bu alemdeki her şey bu dört temel unsurun belli oranlarda karışıp birleşmesiyle oluşmuştur. Onun için bu dünyadaki cansızlar, canlılar ve tabidir ki insan da bu dört temel unsurdan meydana gelmiştir.

Osmanlı Tıbbı'nda kabul edilen bir diğer temel prensip "nitelikler"dir. Bu alemde var olan her şey *"dört temel nitelik"e* sahiptir. Temel nitelikler (özellik, tabiat) sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluktur. Osmanlıca terimiyle dört nitelik (tabiat); sıcak (hâr), soğuk (barid) burudet, kuru (yabis) yubuset, nemli (ratıb) rutubettir. Bu alemi meydana getiren dört "temel unsur"da da bu nitelikler vardır. Hava sıcak ve nemli, ateş sıcak ve kuru, su soğuk ve nemli, toprak soğuk ve

kuru niteliklere sahiptir. Beden ve içindeki her organ da bu niteliklere sahiptir. Osmanlı hekimi bu dört unsur ve dört nitelik prensiplerini tartışılmaz temel prensipler olarak kabul eder .

İnsan bedeni de onu meydana getiren organlar da bu temel unsurlardan belli oranlarda karışarak meydana gelmişlerdir. Aralarındaki farklılık karışımlardaki orandadır. Bu yüzden her organ farklıdır ve yapısındaki farklılıkların sahip olduğu nitelikleri taşırlar. Bu sebepten organlar da farklı niteliklere sahiptir. Örnek olarak verirsek; kalp ve karaciğer sıcak, beyin ve kemikler soğuk, omurilik ve akciğerler nemli, kıllar kuru niteliğe sahiptir.

Hıltlar Teorisi

Osmanlı Tıbbı'nda bir üçüncü ve önemli prensip daha vardır; "hıltlar teorisi" (humoral teori). Hıltlar insan vücudunda olan ve hayati özelliğe sahip ana unsurlardır. İnsan vücudunda bulunan bu *"dört temel hılt"* (Humor, sıvı cevher, sıvı unsur, etken sıvı); kan, balgam, safra ve sevdadır. Bu dört sıvı da kanın içinde bulunur. Osmanlı Tıbbı bu dört etken sıvı üzerine kurulmuştur. Sağlık bu etken sıvıların dengeli hali, hastalıklar ise bu dengenin bozulmasıdır.

Dört etken sıvı olan *kan, balgam, sevda ve safra* şöyle meydana gelir; besin maddesi ağızda çiğnendiğinde ısı ve tükürükle pişip sindirilir, buna birinci hazım denir. Besinler ağızdan mideye gider ve sıcaklık ve maddelerle bir sindirim de orada olur. Burada besin maddeleri arpa suyuna benzer bir hal almıştır. Buna ikinci hazım yahut keylus denir. Buradan hazım olunanların bir kısmı bağırsaklara gidip en safı orada emilir, fazlası bağırsaklardan defedilir. Bir kısmı da oradan karaciğere gider, karaciğerdeki üçüncü sindirimdir . Bütün bu sindirilenler karaciğerde pişer, kanda köpük yapan safra olur, kanda tortu yapan sevda (kara safra) olur, kandaki pişmemiş kısım balgamdır, tamamen pişmiş olanı ise kan olur. Kanın merkezi kalp ve karaciğer, balgamın merkezi beyin, safranın merkezi karaciğer, sevdanın merkezi ise dalak ve midedir. İnsan sağlığı için çok önemli olan bu dört temel sıvı da belli niteliklerdedir. Kan; sıcak ve nemli, balgam; soğuk ve nemli, safra; sıcak ve kuru, sevda; soğuk ve kuru niteliktedir.

İnsan bedeni bu dört temel sıvının etkisi altındadır ve her insanda bu dört hılt bulunur fakat farklı oranlardadır. Çünkü insanlar yaratılırken bu dört sıvının salgılanma oranı farklı olarak yaratılmışlardır. Her insanda bu hıltlar farklılık taşısa da pratik olarak dört ana gurupta toplanır. Bunlar; kan hıltı ağırlıklı olanlar, balgam, sevda veya safra hıltı ağırlıklı olanlardır. Osmanlı Tıbbı'nda buna *mizaç* (yoğrulma) denir. Eğer bir insanda kan hıltı fazla ise ona demevi mizaçlı, bal-

gam hıltı fazla ise balgami mizaçlı, sevda fazla ise sevdavi, safra fazla ise safravi mizaçlı insan denir.

Bu dört gurup Osmanlı Tıbbı'nda çok önemlidir. Hekim hastasına faydalı olmak, onu tedavi etmek için mizacını bilmek mecburiyetindedir. İbni Şerif de Yâdigâr'da bu mizaçları tanımak için hekime şöyle yol gösterir: Eğer bir hastada kan hıltı fazla ise; yüzünün rengi kızıldır, bedeni sıcaktır, koldaki damarları hızlı atar, idrârı kızılımsı bir renktedir. Boyun damarları doludur, ağzının tadı tatlıdır, hacâmat yerleri ve kan alınacak damarları kaşınır, gövdenin kızgınlığı hamamdan çıkan kişinin sıcaklığı gibidir. Ayrıca, soğuk havadan hoşlanır. Safrâ hıltı fazla olanlar: Bu gibi kişiler buğday renkli olur, bedeni sıcak olup, damarları hızlı ve dolu atar. İdrarı sarı veya turuncu renginde olur. Kişinin ağzı acı ve susuzluk hissi fazladır. Sıtması çok sıcak ve yandırıcı olur. Sıtma belirmeden önce titrer. Balgam hıltı fazlalığının da belirtileri şunlardır: Idrârı beyaz olur, bu gibi kişilerin benzi ak olur, semiz olur. Bedeni sıcak değildir, damarları ağır, ağır hareket eder yani hafif hafif atar. Hasta çok uyur ve tembel, tembel hareket eder. Sevda hıltı fazlalığının belirtileri şunlardır: Bu kabil kişilerin benzinin rengi koyu renkli ve donuk olur, parlaklığı olmayıp kara veya karaya meyleden ve hatta yeşile meyleden bir renkte olur. Gövdesinde kıl az olup mizacı zayıf ve ince olur. Damarları hafif ve ağır atar, devamlı düşünceli ve kederli olur. Sevda maddesi genellikle ihtiyarlıkta ve sonbaharda fazlalaşır.

Osmanlı hekimi, hastalığı teşhis ettiği zaman o hastalığın tedavisini o hastanın mizacına göre yapar. O hastalığın ilacının demevi mizaçlı olanlar için ayrı formülü, balgami, sevdavi, safravi mizaçlılar için ayrı ayrı formülleri vardır. Bunun için hekimin, hastanın mizacını tanıması çok önemlidir. Ayrıca hastalığın sebebi de bu kan, balgam, safra ve sevda denilen ve o şahısta belli bir dengesi olan hıltların birinin dengesinin bozulmasıyla meydana geldiğinden hangi hıltın o hastada çoğaldığı veya azaldığını teşhis etmesi gerekir. Bu durumu da İbni Şerif kitabında kısaca belirtmiştir: Kan fazlalaşmışsa hastanın çok uykusu gelir, gerinir, esner, burnu kanâr, gövdesinde çıbanlar çıkar. Safra fazlalaşmışsa ağzı acı olur, çok susar, uykusu gelmez, benzi sarı olur, iştahı olmaz. Balgam fazlalaşmışsa bedeni gevşek ve ağır olur, az susar, çok uyur ve gövdesi soğuk olur. Sevda fazlalaşmışsa gövde zayıf olur, rengi karasarı olur, midesi sıcak olup, uykusu gelmez ve fasid fikirler üretir der. Hekim bu konuda kendini yetiştirir ve hastanın klinik bulgularını dikkatle gözden geçirir.

Osmanlı hekimi için hastanın mizacını, hastalığın hangi hıltın fazlalaşmasıyla meydana geldiğini bilmesi önemli ise de bunların yanısıra bilmesi gereken bir

ayrı husus o hastalığın niteliğini (Sıcak, soğuk, nemli, kuru) tanımaktır. Her hastalık özellikle sıcak, soğuk, nemli ve kuru niteliklerden birine ağırlıklı olarak sahiptir. İbni Şerif bunu şöyle özetliyor: "Eğer bir hastalık sıcak nitelikte ise bu hastalığı şöyle tanırız; vücut soğuk hava ve soğuk su ile temastan hoşlanır ve rahatlar. Eğer bir hastalık soğuk nitelikte ise bu hastalığı şöyle tanırız; sıcak hava ve sıcak su ile muhatap olan vücut, ondan hoşlanır ve rahatlar. Eğer bir hastalık nemli (rutubetli) nitelikte ise bu hastalığı şöyle tanırız; beden ağır ve gevşek, güçsüz olur, çok uyur, burundan su gelir, ağzı sulanır. Nabzı yumuşak, ağır ve düzensiz hareket eder. Eğer bir hastalık kuru nitelikte ise bu hastalığı şöyle tanırız; yaşlık ve balgamdan olan hastalık alametlerinin zıddıdır. Bir iltihabi yarası (verem) olan, çok kan aldıran, ağır işçilik yapan, çok terleyen, yolculuk eden, kuru çölden geçen, uygun yiyecek ve içecek bulamayan, hayız ve nifas kanı çok akan kadın ve benzeri kişilerde kuruluk meydana gelir."

İlaçların Nitelikleri ve Yâdigâr'ın Ana Çerçevesi

Osmanlı hekimi hastayı ve hastalığı tanıdıktan sonra tedaviye geçer ve burada bilmesi gereken bir başka çok önemli husus ilaçların nitelikleridir (sıcak, soğuk, kuru ,nemli). Hastalığın tedavisi dengesi bozulan hıltları azaltarak veya çoğaltarak dengeli hale getirmektir. Bu da o hıltın niteliklerinin tersi etkisindeki ilaçlarla mümkündür. Bu sebeple her ilacın niteliklerini bilmek gerekir. Tıp kitaplarında kullanılan her bitkinin veya diğer etkili maddelerin niteliklerini bilmek gerekir. Örnek olarak; safran ve defne sıcak ve kuru, sumak soğuk ve kuru, elma soğuk ve nemli niteliktedirler. Genel olarak bu nitelikler bilinse de bunların dereceleri de bilinmelidir.

İbn-i Şerîf bir hekim olarak bütün detayları bildiği halde Yâdigâr'da bu özelliklere çok az değinmiştir. Çünkü hitap ettiği kimseler pratik olarak hemen kullanabilecekleri bilgiye ulaşmalıdırlar. Kitaptan yararlanacaklar bilinen kolay teşhis edilebilecek hastalıkları tanımalıdırlar ve tedavisi için yapılması gerekeni öğrenmelidirler. İbn-i Şerîf Yâdigâr'ı yazarken bu amacını hiç aşmamıştır. Bununla beraber kitapta görüldüğü gibi tıbbın temel prensipleri ve tıp terminolojisi kaçınılamaz bir şekilde kısaca yer alır.

İbn-i Şerîf kitabının başında amacını şöyle yazar: "Bu kitap özetlenmiş bir tıp kitabıdır. Kısaltılmış olsa da bu kitabın bölümleri nice faydalı, nice önemli bilgilerle doludur ki bir çok kitapta bulunamaz. Tıp konusunun yetişmiş alim ve üstün tabiplerinin eserlerindeki en önemli bilgileri buraya aldım. Bu sebepten çok faydalanılacak bilgileri içeriyor, savaş zamanında bile taşınârak kullanıldığında kişinin hemen faydalanacağı bilgilerle doludur. Böylece hastalık ve tedavi

konusunda başka kitaplara ihtiyaç kalmaması amaçlanmıştır. Bu kitabımı hastalıklar ve dertlere uğramış Müslümanların sıhhatine ve şifasına sebep olmak, Allah'tan rahmet halktan hayır dua bulmak için yazdım."

Notlar

1. Feridun Nafiz Uzluk, "Şerif Oğlu Yâdigârı", Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt 1., No: 2, İstanbul 1935, s. 49-54.
2. Dr. Rusçuklu Hakkı Uzel, Poliklinik, Eylül 1935 s. 81 (Bay Dr. Feridun Nafiz'e-)
3. Feridun Nafiz Uzluk, "Şerif Oğlu Yâdigârının Yazılma Yılı ve Umur Bey Çelebi" Türk Tıp Tarihi Arkivi. Cilt 1. No: 3, İstanbul 1935, s. 118-121. -Bay Dr. Med. Rusçuklu Hakkı Üzel'e- Dr. Med. F.Nafiz.
4. Feridun Nafiz Uzluk, "Şerif Oğlu Yadigârı ve Gazi Umur Bey", Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt 2, Sayı: 6, İstanbul 1937, s. 34-38.
5. A. Süheyl Ünver, Tıp Tarihi, Tarihten Önceki Zamandan İslam Tababetine ve İslam Tababetinden XX. Asra kadar, I ve II. Kısımlar, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1943, s. 164; Ayrıca bakınız: Süheyl Ünver, "Yâdîgâr-i İbn-i Şerîf" in Yazılış Zamanına Dair", Dirim, Sayı: 5, İstanbul 1949, s. 112-113.
6. A. Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, I, Paris 1939, 2. Baskı, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 52; 3. Baskı, 1970; IV. Basım, Hazırlayan Aykut Kazancıgil-Sevim Tekeli, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
7. Bu bilgi Prof. Dr. Bedi N.Şehsuvaroğlu, A. E. Demirhan, G. C. Güreşsever, Türk Tıp Tarihi, Bursa 1984, s. 44'te yer almakta olup, ayrıca bu bilginin: Bedi N.Şehsuvaroğlu, "Anadolu'da Türkçe İlk Tıp Eserleri", İ. Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1957, C. 20, s. 78-81 ve Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul 1970, s. 288'de yer aldığı bildirilmekteyse de bu makalelerde Umur Beyin 1413 de öldürüldüğü bilgisi yoktur.
8. Doç. Dr. A. Demirhan-M. Sc. Nermin Ersoy "Hekim İbn Şerif'in Yâdigâr Adlı Kitabından Bazı Örnekler ve Günümüz Tıbbındaki Yeri", Tıp Fakültesi Mecmuası, 50: 375-382, 1987. Bu makalede "..Nitekim Timurtaş Paşazade Umur Bey Yıldırım Bayazıd'ın oğlu Musa Çelebi'nin lalası, yani sadrazamı olup Süleyman ve Musa Çelebi'nin kuvvetleri Çelebi Mehmed kuvvetlerine yenilince 1413 de Edirne'de idam oldu" bilgisi yer almaktadır. (bk. s. 376)
9. Kenan Suveren-İlter Uzel, "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış", Tıp Tarihi Araştırmaları, No: 2, İstanbul 1988, s. 133.
10. Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ, (Yayınlayan: Zafer Önler), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., no: 559, Ankara 1990, s. 2.

11. Şirvanlı Mahmud, Kemâliye, (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük), Hazırlayan: Doç. Dr. Muhammet Yelten, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., no: 3255, s. 9.
12. Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, 2. Cilt, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 87.
13. Sadettin Özçelik, Kitabül Mühimmat, Ankara 2001, Giriş; "16.Yüzyıla Kadar Eski Anadolu Türkçesi Sahasında Yazılmış Tıp Kitapları ve Üzerinde Yapılmış Olan Çalışmalar", s. 3.
14. Yâdîgâr-i İbn-i Şerîf, Atatürk Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no: K. 300
15. Ruscuklu, künyesini bildirmediği yazmada, S. Ünver Sar'ay Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, no: 340'da, Atatürk kütüphanesi, K. 300'de ve Aşir Efendi Kütüphanesi, no: 737'de Timurtaş oğlu Umur Bey'e sunulduğu yazılmaktadır.
16. Paşa, Osmanlı'nın ilk devirlerinde "bey" unvanının üzerindeki vezir, beylerbeyi gibi yüksek dereceli subaylara verilen unvandır. bk. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi., Milliyet Yayınları.
17. Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde bu olay şöyle anlatılır: Düzme (Mustafa) üzerlerine geliyormuş. Paşa beş oldu. İbrahim Paşa, Hacı Ivaz Paşa, Temürtaş oğlanlarının üçü dahi paşa oldu. Biri Umur, birisi Oruç ve biri dahi Ali... Düzmeceyi sürdü astırdı. h. 825 (m. 1421-1422). Bk. Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Hazırlayan: A. Nihal Atsız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 94.
18. Osman Şevki Uludağ, "Hangi Umur Bey", Tıp Dünyası, 9. Cilt, No: 4-96, s. 3127.
19. Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde bu olay şöyle anlatılır: Sultan Murad "Düşmanlarımı defettim, vezirlerim beş olmuşlardır, birkaçını gidereyim" dedi. Birini Germiyanoğlu'na elçiliğe gönderdi ki o Kara Temürtaş oğlu Umur Beğ dir." Bk. Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 99, Bab 91.
20. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947, s. 301; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi; A. Nihal Atsız, a. g. e., s. 95; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Yayına hazırlayan: Nuri Akbayar), Kültür Bakanlığı ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1996. Cilt 5.
21. Osman Şevki Uludağ, "Hangi Umur Bey", Tıp Dünyası, 9. Cilt, No: 4-96, s. 3126-3127.
22. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a. g. e., s. 302.
23. "Yıldırım Dârü'ş-şifasında 15.yüzyıl tıp dünyamızın değerli bir kişisi ve Yâdigâr eserinin yazarı Bursalı İbni Şerif de burada çalışmıştır" bilgisi için bakınız: Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu-A. E. Demirhan-G. C. Güreşsever, Türk Tıp Tarihi, Bursa 1984, s. 26.
24. Tercüme-i Müfredat-ı ibn el Baytar, İbn el-Baytar'ın "el-Cami fi Müfredat el-Edviye ve'l-Ağziye" adlı önemli eserinin tercümesidir. İshak b. Murad tarafından Umur Bey bin Timurtaş için Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. Ramazan Şeşen. "Ortaçağ İslam Tıbbının Kaynakları ve 15. Yüzyılda Türkçe'ye Tercüme Edilen Tıp Kitapları", Tıp Tarihi Araştırmaları, no: 5, 1993, s. 16-17.

25. Mustafa Canpolat, "Edviye-i Müfrede, XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri", Türkoloji Dergisi, 5 (1), Ankara 1973, s. 21-47; Ramazan Şeşen, a. g. m., s. 15.
26. el-Şifa fi Ahadis el-Mustafa. Ebu Nuaym el-İsfahanî (ölm. 430/1038), el-Tıbb el-Nebevi adlı bir kitap yazmıştır. el-Tifaşi (ölm. 651/1253), bu kitabı el-Vafi fi'l-Tıbb el-Şâfi adıyla tehzîb etmiştir. Ahmed-i Dâî (ölm. 831/1427 civarı), bu tehzîbi Türkçeye tercüme etmiştir. Tercüme Umur Bey bin Timurtaş için yapılmıştır. Ramazan Şeşen, a. g. m., s. 20.
27. Cevhernâme, vr. 2b. Bk. Ali Haydar Bayat, "Muhammed bin Mahmud Şirvânî ve Göz Hastalıklarına Ait Bilinmeyen Eseri Mürşîd" Tıp Tarihi Araştırmaları, no: 7, İstanbul Haziran 1998, s. 24-46.
28. Zafer Önler, Müntehabı Şifa, Ankara 1990, s. 2. "...Eşref bin Muhammed'in 1460 yılında yazdığı "Hazâ'inü's-Sa'âdât" adlı eserde, iki yerde yaptığı açıkmalarda (36, 37a) Yâdigâr'dan alıntı yapmış olması da bu eserin o dönemde oldukça tanınan ve önem verilen bir eser olduğunu göstermektedir." Bk. Eşref bin Muhammed, Hazâ'inü's-Sa'âdât, (Hazırlayan: Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1961, faksimile 36b, 37a.
29. Yadigâr-ı İbn-i Şerîf, Topkapı Sar'ayı Kütüphanesi Revan No: 1684.
30. Zafer Önler, a. g. e., s. 2.
31. Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, 2. Cilt, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 87.
32. Sadettin Özçelik, Kitabü'l-Mühimmât, Ankara 2001, Giriş; "16. Yüzyıla Kadar Eski Anadolu Türkçesi Sahasında Yazılmış Tıp Kitapları ve Üzerinde Yapılmış Olan Çalışmalar" s. 3.
33. Yâdigâr'ın Atatürk Kütüphanesi ve Atıf Efendi Kütüphanesi nüshaları.
34. Cevat İzgi, a. g. e., s. 87.
35. "Yıldırım Darü'ş-şifası'nda 15. yüzyıl tıp dünyamızın değerli bir kişisi ve Yâdigâr eserinin yazarı Bursalı İbni Şerif de burada çalışmıştır" bilgisi için bakınız Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu-A. E. Demirhan-G. C. Güreşsever, Türk Tıp Tarihi, Bursa 1984, s. 26.
36. İbn-i Şerîf Yâdigârı, Topkapı Sar'ayı nüshası, Revan no:1684, Mukaddimede
37. Bu bilgiler, İbn-i Şerîf Yâdigârı'nın mukaddimelerinin hepsinde yer alır.
38. Katip Çelebi, Keşfü'z-Zûnûn, s. 2048.
39. Cevat İzgi, a. g. e., s. 87
40. Feridun Nafiz Uzluk, "Şerif Oğlu Yâdigârı", Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt 1. No: 2, İstanbul 1935, s. 49-54.

BAŞLANGIÇ

[1b] Kullarına şifa veren Allah'a hamd olsun ve nebisi Muhammed'e salat ve selam olsun.

Ben İbni Şerîf, gençliğimden yaşlılığıma kadar tıp ilmiyle meşgul oldum. Bazı kadim ve sonraki tecrübeli üstadların Arapça, Farsça kitaplarını okudum, değerlendirdim ve tecrübe ettim. Tıp biliminin denizlerinde gücüm yettikçe derinlere dalıp mücevherler çıkartır gibi çeşitli sayfalar arasından bulduklarımı çıkartıp yazdım. İhtiyaç zamanı kullanılmak için Müslümanların şifa bulmalarına sebep olup Allah'tan rahmet ve kullarından dua kazanmaya çalıştım.

Çünkü bu tıp ilmi, şerefli ve şer'îdir. Bütün enbiya-yı aleyhimi's-selâm bu ilmle amel etmişlerdir. Hattâ Hazret-i Musa aleyhi's-selâm hazretlerine bir zahmet ârız olduğunda tevekkül edip ilaç yapmadı. Hakk celle ve alâ, ona seslenip "Yâ Musa! Sen bana tevekkül etmekle [2a] benim hikmetimi ibtâl mi etmek istersin? Devaları ki yarattım, onlarda menfa'atleri abes mi koydum ve onları beyhûde mi yarattım? İzzetim ve celâlim hakkı için, dedikleri otu kullanana kadar sana şifâ vermem." dedi. Bunun üzerine Hazret-i Musa aleyhi's-selâm o otu buldu, ilaca başladı ve iyileşti. Ayrıca Resûlu'llâh sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellemden rivâyet edilir ki "İnne li-külli dâ'in devâ'ün illâ dâ'en vâhiden ve hüve'l-heremü." Yani cemî' marazlara devâ vardır sadece bir maraza devâ olmaz o da yaşlılıktır.

Ebû Hureyre, radıyallâhu te'âlâ anhu, rivâyet eder. Bir gün Resûlullâh salla'llâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Ümm-i Seleme'nin evine girdi. Ümm-i Seleme o sırada şübrüm içmek istemişti. Hâlbu ki şübrüm ıssı ve tîz nesnedir. Sütleğen türündendir. Kuvvetli bir müshildir. Hazret-i Resûlullâh sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Ümm-i Seleme'ye Sinâ-yı Mekkî içmeyi tavsiye etti. Buradan da anlaşılır ki ilm-i tıbla amel etmek hikmet-i Bârî'ye ve Şerî'at-ı Muhammedî'ye uygundur.

Ben de bu kıymetli bilgileri toplayıp düzenleyip bir metin meydana getirdim. Adını *Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf* koydum. Bu kitap ellerde ve dillerde meşhûr oldukca ben fakîr de dillerde dolaşıp [2b] hayır dua ile anılayım istedim. *es-Senâu hayrun mine'l-gınâ'i*[2].

Bu Yâdigâr isimli kitabın bölümleri, muhtasardır fakat nice ulu kitaplarda bulunmayan inceliklerle doludur. Çoğu kitapta aransa bulunamaz. İşin ehillerinin amacı da o nükteler ve faydalardadır.

Bu kitap normal zamanlarda olduğu gibi sefer ve yolculuklarda da insanların yanlarında bulundurması iyidir. İhtiyaç zamanında ele alıp başka kitaplara gerek kalmadan maksadına ulaşmış olur. Ayrıca bu kitap marifet ehli bir kimsenin elinde bulunursa, sağlığı koruma ve hastalıkları defetmekte hiç bir tabibe ihtiyacı kalmaz.

Bu kitabı beş bölüm yaptım.

Birinci bölüm, iki makaledir. Birinci makale sağlığı korumak üzerinedir. On altı konu ele alınmıştır. İkinci makale hastalıkların sebepleri hakkında insan için bilinmesi gereken bilgilere yer verilmiştir. Bu da on üç konuya ayrılmıştır. [3b]

İkinci Bölüm endâmlar hastalıkları hakkındadır. Baştan ayağa hastalıklar ve ilaçları ele alınmıştır. Bu bölüm otuz konuya ayrılmıştır. [4a]

Üçüncü Bölüm, sıtmalar, hasbeler ve çiçek ilâcı hakkındadır.

Dördüncü Bölüm, şişler, hanâzır, tâ'ûn, cerahatler, uyuz, kellik, sivilceler, [4b] cüzzâm ve yanıklar gibi deri ile bağlantılı hastalıklar hakkındadır.

Beşinci Bölüm, tüy dökülmeleri, cilt bakımı, kemikler, zehirler ve kuduz hastalıkları hakkındadır.

2 Manası: "Dua ile yad edilmek zenginlikte hayırlıdır"

BİRİNCİ BÖLÜM
SAĞLIĞIN KORUNMASI, HASTALIKLARIN SEBEPLERİ VE TEMEL İLAÇLAR

A. Sağlığın Korunmasında Alınacak Tedbirler ve Uygulancak Yöntemler

1. Havalar

Bilinmelidir ki sağlığın ve hastalığın etkenleri altı tanedir. Tabibler bunlara "esbâb-ı sitte-i zarûriyye" yani "zorunlu altı sebep" derler.

Bunların birincisi havadır.

İkincisi yemek ve içmektir.

Üçüncüsü hareket ve sakinliktir.

Dördüncüsü aʿrâz-ı nefsânîdir.

Beşincisi uyku ve uyanıklıktır.

Altıncısı istifrâğ, ihtikândır.

Sağlığın korunmasında bu altı etkeni ve gereklerini bilmek şarttır. Çünkü bu etkenler gerekli ve uygun şekilde olursa sağlığa aksi halde hastalığa sebep olurlar.

Bu saydığımız etkenlerden insanoğlu için havadan daha gerekli ve yakın olanı yoktur. Çünkü bütün insan bedeni üç kuvvet ile çalışır. Biri tabiî, biri hayvânî ve biri nefsânîdir. Ancak bu kuvvetler ruh aracılığıyla işlevlerini yerine getirirler. Rûhun mâddesi de havadır. İnsan onu teneffüsle alır verir. Bu yüzden [5a] canlıların bedenine içerden ve dışardan erişmiştir.

Eğer havanın tabiatı sıcak ve nemli olup bizim yakınımızda olursa ruhun ve harâret-i garîziyyenin[3] mizâcına oranla soğuktur. Nefes alıp vermemizle hava

3 "ya'ni harâret-i asliye dimekdir" (Derkenâr)

harâret-i garîziyyeye ulaşıp ruh ile karışarak ısınıp yanâr. Eğer nefes vermekle ruhtan ayrılmayacak olursa ruhun mizacını döndürür. Her zaman ki nefes alış verişle ruhtan ayrılan havanın yerine yenisi girip ruha destek olmalıdır. Bu taze hava ile ruha rahatlık erişir. Bu vesile ile ruha büyük fayda ve menfaat sağlanır.

Bizim yakınımızdaki hava ruhun mizâcına göre soğuktur. Çünkü hava hareket ettirilince soğukluğunu hissederiz. Ancak tenimize değerek durağan olmasıyla derimizin ısısından harâret bulmuştur. Onun keyfiyeti derimizin keyfiyeti gibi olmuştur. Ne zaman ki yelpaze ile veya başka bir şey ile havayı hareket ettirince tenimize değmekte olan hava gider yerine yenisi gelir. Tenimiz bu yeni havayı da böylece hisseder, havanın tabiatı da [5b] değişir. Bizim yakınımızdaki hava sırf hava değildir. Buhar, toz ve dumanlarla karışmıştır. Her çeşit nesneden etkilenmiştir.

Mevsimlerde de değişip tabiatını değiştirebilir. En uygunu ve tercih edileni her mevsimin kendi özelliğinde olmasıdır. Yıl mevsimleri kendi özelliklerinden dönerse çeşitli hastalıklara sebep olur.

Havanın en iyisi de mutedil olanıdır. Çok sıcak ve soğuk olmamalıdır. Temiz olmalıdır, duman ve buhar karışmış olmamalı, deniz buharından ve göllerden ırak olmalıdır. Meşelerden ve yaramaz ağaçlardan, incir ve ceviz gibi, uzak olmalıdır. Kireç, külhan ve bunlar gibi ufunetlerden uzak bulunmalıdır. Bursa şehri sokakları gibi kokar ve kaba ağaçlar arası olmamalıdır. Yüksek duvarlar arası da olmamalıdır.

Kuzey tarafı açık olmalıdır. İyi, soğuk yer dokunur, yani çukur olmayan, yüksek yerde olmalıdır. Yazın tozlu, kışın nemli olmamalıdır. Havanın hareketi mutedil olmalıdır.

Sıcak hava gövdeyi yaşlandırır, benzi sar'artır, susatır, yüreği kızdırır, kuvvetleri zayıflatır. Artık rutubetler olan kimselerde ufunetlere sebep olur. Soğuk mizaçlı kişiye ve soğuk hastalığı olan kimselere fayda eder; rutubetleri atar, ter gözeneklerini açar. [6a]

Soğuk hava çoğunlukla sağlıklı kişiye faydalıdır. Fazla maddeleri dinlendirip dağıtır. Bu sebeple şişler ve cerâhatlar az olur. Soğuk havada nezle ve zükkam çok olur. Meşâmlar[4] yani ter çıkacak yerler bağlanır. Yaş hava zayıf kimselere faydalıdır. Deriyi yumuşatır.

---

4 "der çıkacak yere derler fe-efhem" (derkenâr)

Yaş havanın zıddı olan ağır havada geceleri küçük yıldızlar görünmez. Nefes almak iyi değildir. Nemli hava ağır havalardan daha zararlıdır.

Ev havası kır havasından ağırdır.

Fakat havanın ağır ve yaramaz olduğu, yaramaz buharların karıştığı zaman ev havası kır, sahra havasından iyidir.

Bir yerde veba belirince yaşanılan ûd, amber, günlük, mastakî, sandal, su'd, lâden, kust, servi, yılgın ve badem ağaçları evlerde buhur edilmelidir. Koyun kemiğini her gün buhûr etmek de çok iyidir. Bu havanın ıslahıdır. Turunc-ı akrepîyi ev kapısının iç yanına asmak da denenmişlerdendir.

2. Mevsimler

Bahar mevsimi: Bu mevsimde kışın bedende biriken maddeler yazın harâretiyle eriyip yayılmasından önce bedenden atmak gerekir. Bu da iki yöntemle olur: [6-b]

Birincisi yemek az ve hafif yenir. Hafifte olsa mideyi doldurmamak gerekir. Her sabah yemekten önce azıcık hareket (riyâzat) yapılır. Erişte ve tutmaç gibi ağır ve ıssı verici yemeklerden, çok et, şarap, tuzlu aş ve acılardan perhiz edilir.

İkinci yöntem ise istifrağ etmektir. Bunun en iyisi de bahar ayında kan aldırmaktır.

Yaz mevsimi: Yazın riyâzatla ki yemek, şarap ve cimâ azaltılır. Durgunluk ve dinlenme tercih edilir. Soğuk şerbetler ve gıdalar tercih edilir. Kusabilen kimseler birçok defa kusmalıdır. Ayrıca kuvvetli müshil içilmez. Yemişler suyu, hıyârşenber, şarâb-ı gül, şarâb-ı benefşe ve sufûf-ı benefşe yeterlidir.

Sufûf-ı benefşenin yapılışı: Kuru benefşe yedi dirhem veya on dirhem, dövülüp elenir, şekerle karıştırılır ve soğuk su ile karıştırılarak içilir.

Yaz mevsimi yaşlılara, soğuk mizaçlı kimselere fayda eder.

Sonbahar: Sonbaharda av etlerinden, kuru etlerden ve cimâdan perhiz edilir. Kuruluk artıran nesneler yenilmez. Geceleri, mide doluyken yatılmaz. Ayrıca soğuk yerde de yatmamak gerekir. Öğle sıcağı ile sabah soğuğundan korunulmalıdır. Soğuk [7a] suya girilmez. Güz faslının sonunda müshil yapılması uygundur fakat kusmak iyi değildir.

Şarap içen kişiler eski şarabı hafifletip içmelidirler.

Kış mevsimi: Kışın bedensel hareketi çok etmek gerekir. Gıdalar da fazla alınır.

Eğer kış kendi tabiatında değilse o zaman gıda da azaltılır. Beden hareketlerini fazlalaştırmak gerekir. Kalye, kavurma ve kebâb gibi yiyecekleri tarçınla ve kerevyâ ile yenir. Şarap içenler sırf şarap içebilirler.

Kış günü hasta olan kimseye tezce istifrâğ tedbirleri uygulanır. Çünkü çok ciddi bir sebep olmazsa kış gününde bir hastalık olmaz. Kış günü istifrağı ishalle yapmak, kusmaktan iyidir.

3. Meskenler

Yüksek olan yerin havası ve rüzgarı soğuk olur ve iyidir. Böyle ortamlarda nefes almak kolay olur. Alçakta olan yerlerin havası sıcakça olur. Havası hareketsiz ve rüzgarsız olur. Bu yerin nemi (buharı) yaramaz [7b] olur ve teneffüsü zordur. Bir tarafı dağ, diğer tarafı deniz olan yerin havası rutubetli (ter) olur. Yağmuru çok yağar. O yerin toprağı sert ve kuru olursa, dağlı-taşlı olursa mazarratı az olur. Ancak yeri dahi gevşek olursa, o havanın rutubeti çok zararlı olur.

Eğer bir vilayetin mizacı sıcak olursa, kötü kokular (ufunetler) çok olur ve hastalıklar da aynı oranda fazla olur. Bilhassa meskenler çukurda olup ayrıca saydığımız bu haller de mevcutsa ve diğer tarafından güney tarafında deniz olursa, bin bir çeşit hastalık ve tâʿûn o şehirde çok olur. Bir mesken ki çoraklık (şure) yerde, kükürt madenine yakın yerde, neft madeninin (petrol) yakınında veya sazlı ve kamışlı yer arasında olursa, oranın havası itidalden uzak demektir.

Deniz kenarındaki meskenin havası rutubetli (ter) olur.

Sahra havası kuru olur. Dağlık yerlerin, özellikle dağ, gün doğusuna karşı olursa, onun havası iyi olur. [8a] İnsanları kuvvetli ve ömürleri uzun ve katı sözlü (gür sesli) olurlar. Bir mesken ki onun arı (saf) toprağı olur ve deniz ve dağdan uzak bir yerde bulunursa havası hoş ve mutedil olur.

Bir şehir ve mesken yanlış bir yerde kurulmuş ise ve bu iskan iyi bir hale dönüştürülmek istenirse şöyle yapmalıdır: Ev yüksek yapılmalı ön kapılarını ve evin yönünü gün doğusuna karşı yapmalı. Kuzey tarafa yani poyraza açık olmalıdır. Güneş ışıkları evin içine girmelidir. Ayrıca evin çatısı (tavanı) yüksek ve kapıları büyükçe yaptırılmalıdır.

4. Elbiseler ve Giyim

İnsanların giydikleri ısısını insanın teninden alır, sonra ısıtır. Issı giyecek diye insanın teninden aldığı ısıdan daha fazla ısı verenlere denir. Yün altı çuha, aba gibi. Sof ve çeşitli kürklerdir.

Soğuk giysi ise insanın teninden kendi ısısından daha fazla ısı alandır. Mesela keten bezi, pamuk bezi kaftanı gibi.

Bir de bunların ikisinin ortası niteliğinde olanlar vardır. İbrişim, ketenden ıssıdır ama pamuktan soğuktur.

Yumuşak giysiler, özellikle teni ısıtanlar kış giyeceğidir. Bedeni fazla kızdırmayan keten bezi ise yaz giyeceğidir.

İri ve yoğun bez teni arıklatır. [8b] Deriyi katı eder. Yumuşak elbise ise teni de yumuşatır ve nazik yapar.

Samur ve tilki kürkü çok iyidir. Keçi derisi de arkayı sıcak tutar ama bunlar kadar değildir. Sincap kürkünün ısısı kuzudan ve tilkiden eksiktir. Kakım ise sincaba yakındır. Havasıl yani saka kuşu kursağı derisi ikisinden daha ısıtıcıdır. Kedi derisi de ıssıdır. Sincabla kakım ilkbahar ve sonbahar giysileridir.

5. Gıdalar

İyi gıda, sebze (tere) ve yemişler gibi deva niteliği olmayan yiyeceklerdir. Bu türden olanlar, yani tereler ve yemişlere devai gıda (gıdâ-yı devâ'î) derler. Bu gibi nesneleri ilacın ötesinde yememek gerekir. Bunların latîfleri kanı yakar (göyündürür) ve safrayı artırır. Galîz olanları ise balgamı artırır.

İyi gıda, afet erişmemiş arı buğdaydan yapılmış ekmektir. Ayrıca erkek şişek eti, emer kuzu eti, emer buzağu, emer oğlak eti, tavuk, keklik, durrâc, sülün etidir. Sadeyağ ve tereyağ yemek de iyi gıdalardandır.

Yaş yemişlerden; olgun üzüm (toplandıktan sonra birkaç gün beklemiş olmalıdır) yenir. Tamam [9a] olgunlaşmış incir yemek iyidir. Bunlar kuvveti artırır, bedeni besler.

İyi gıda da olsa bedende fazla tokluk belirirse, asanlık için kusmak veya birkaç gün perhiz ile bedeni temizlemek gerekir. Yemeği normalden aza indirmek tedricen fazlalık bedenden gider. Hafifçe bir müshil de içilebilir.

Şu tarif edilen terkibi yemek uygundur: Mastakî bir direm ve kabuğu soyulmuş iyi aktürbid (dövülmüş ve elenmiş) bir direm ve zencebîl (badem yağıyla yağlanmış) bir denk ve şeker üçünün miktarınca,dövülüp elenirler, gece yatılacağı zaman yenilip üzerine ılık su içilir. Veya cüllâbla karıştırılıp yutulur. Zahmetsiz sabaha kadar iyi işletir.

Bazı kimselere *"iki direm mastakî ve iki direm şeker yeterlidir"* derler.

Devâyî yemişler ve sebzelerden yendiği zaman arkasından bunların zıddı ve zararını giderecek başka bir şey yenilmelidir. Mesela hıyar, kabak ve marul yenilip de zararından korkulursa arkasından biraz sarımsak, kendene ve nane yenir. Eğer sarımsak, kendene, soğan ve benzerleri yenilse, arkasından tohmekân yaprağı yenilmelidir. Ayrıca marul ve kabak yenir.

Eğer herîse, paça, hamîrsiz etmek ve nişastalı tatlılar gibi ağır ve südde yapan yiyeceklerin arkasından südde açar nesnelerden yenmelidir etkisi hafiflesin. Kebere turşusu, soğan, sarımsak, hardallı çüğündür [9b] turşusu, sirke ile turp gibi yiyecekler yenirse ertesi günü sikencübîn yenir ve yemek azaltılır.

Eğer ağır ve tuzlu şeyler yenirse arkasından kabak, hıyar ve buna benzer yaş ve tatsız nesneler yenir.

Kış gününde soğuk yahni ve soğuk nesneler yenmez. Soğukları yazları yemek gerekir.

Bütün yiyecekleri, gerçek açlık olduğu zaman yemek gerekir. Henüz iştah varken de yemekten el çekilmelidir. Gerçek iştahı olduğunda da yemek varsa ertelememek gerekir. Çünkü iştah zamanı yenen yemek iyi hazmolur.

Bir yemek yendikten sonra ardından o yemek hazmolmadan yenisi yenilmemelidir. Yemek üstüne yemek, zarar verir. Eğer bir şekilde yenilmişse ertesi gün çokça yatılır ve oturulur. Sonra ağır ağır beden hareketleri yapılır. Biraz da mizaca uygun cevârişlerden yenir. Şarap için kimselerse sırf şarap içmelidirler.

Yemeklerin sıralaması: Yemeklerin sıralamasına dikkat etmek gerekir. Hafif ve içilecek yemekler önce yenir. Mesela çorba içip sonra tirit yenilir. Et onun ardından yenir.

Beden hareketlerinden ve çalışmaktan sonra, beden iyice ısınmışsa, süt ve balık gibi nazik nesneler yenilmemelidir.

Bedenen yapılan iş güçten veya spordan sonra ki, vücut ısınmıştır, süt ve taze balık gibi nazik şeyler yememelidir. Çünkü bu durumda mide de ısınmıştır. Isınmış mideye yaş zerdali, yaş şeftali ve kavun gibi nazik yiyecekler girince kişinin mizacının temeli olan hıltları bozar. Ancak, bazı kimselerin tabiatı kuvvetli olduğundan, [10a] bu kabil yaramaz yemekleri yedikleri halde hazmederler. Bunlara itimat etmemek gerekir. Zirâ, yaramaz hıltların peyda olması sağlığa çok zarar verebilir.

Pek çok zararlı yiyecek vardır ki, bazı kimseler tarafından alışılmış olup, onların daim gıdası olurlar ve hiçbir zararlarını görmezler. Buna karşılık bazı faydalı yiyecekler ise alışkın olmayan bazı insanlara yaramayıp, zarar verebilir. Bu durumda uygun olan o tür yiyeceklerden perhîz eylemektir.

Mizaca muhalif bir çok yemeği aynı öğünde yemek, kesin ve kati olarak sağlığa zarar verir. Yine bir öğünde yavaş yavaş ve uzun zaman alacak şekilde yemek uygun olmaz; belki kısa zaman içinde yemeği tamamlayıp, sofradan kalkmak gerekir. Çünkü ağır ağır ve uzun zaman alacak şekilde yemek esnasında, yenen bir lokma hazmolduktan sonra üzerine yeni şeyler yenmiş olacaktır ki bu da hazımsızlığı doğurur.

Günlük öğün sayısı, iki günde üç öğün olmak üzere düzenlenmelidir. Şöyle ki, bir gün sabah ve akşam ve ertesi gün ise öğle vaktinde yenmelidir. Zirâ, günde iki kez yemeğe alışmış kimse öğün sayısını bire indirirse vücudunda zaiflik; günde bir kez yemeye alışmış kimse de eğer iki öğüne çıkartırsa bu defa da vücudunda hem za'af hem de ağırlık hasıl olur. Damarlarda gıda fazlalığı (doluluk-imtilâ) mütevellid olur.

Midesi ıssı mizaçlı kişiler, yemek vakitlerini geçirdikleri zaman baş ağrıları olur. Bu gibi insanlar için uygun olan, sabahleyin bir iki lokma ekmeği, nâr, elma, koruk veya limon şarâbı gibi ekşi şerbetlerden birisinde ezip ıslatıp yemek ve bu tür şerbetlerden de içmektir. Hamama girip masaj da yaptırmalıdırlar. [10b] Bu mizaçlı kişiler için koruk aşı, erik aşı, sirkeli mercimek aşı (buna Araplar tafsîl demektedirler) ve kabak kalyesi uygun gıdalardır.

Safrâvi kişilerin gıdaları yaş (ter) gıdalar olmalıdır. Yani erişte çorbası ile pirinç ve etle pişirilmiş ıspanak çorbası gibi yiyeceklerdir.

Mizacı soğuk ve yaş (ter) olan insanların yiyeceği latif ve sıcak türden olmalıdır. Koyun etiyle nohut suyu yemeği, serçe yavrusu ve güvercin eti ile ısıtıcı özelliği olan baharatlardan sater (yabani kekik), tarçın, karanfil ve kimnûn gibi. Rutubetli ve şişman balgamî insanlar için ceviz yağı, yahut zeytinyağı ile pişirilmiş kırmızı etten kavurmalar uygundur. Bu tür yemeğe baharat ve çeşni olarak kimnûn, kerevyâ ve tarçın ekleyip sarımsak katılmalıdır. Bir dirhem dâr-ı fülfül iyice dövülüp, bir bez içine konulup, bağlandıktan sonra, nohut suyunun içine konulup, birlikte pişirilmelidir.

Kulunç hastalığı olan kişi için aşağıda tarifi yapılan usulde hazırlanacak olan yemek oldukça faydalı olacaktır: Yaşlı bir horoz öncelikle kovalanârak, iyice yorul-

ması sağlandıktan sonra kesilip; asfûr tohumu (15 dirhem), besfâyic (cıyan otu), turak otu (dere otu), rezene tohumu, kimnûn, tarçın ve karanfil (her birinden az miktar) ile birlikte pişirildikten sonra bir miktar da nohut katılmalıdır. İyice piştikten sonra süzülüp suyu bu tür hastalara içirilmelidir. Bu yemek pişirilirken tuzu biraz fazla konulmalı, ayrıca pişerken sarımsak da katılmalıdır. Eğer hastanın tabiatı yumuşak olursa, keklik eti, dürraç, sülün ve serçe eti, kavurma ve büryan edipli yedirilmesi gerekir. Aynı şekilde tavuk eti de büryan ve kavurma şeklinde yenilmelidir. Ayrıca sumâk katılmış paça yemeği de faydalıdır.

Yemek yedikten sonra uyumak isteyenler öncelikle yavaş yavaş bir miktar yürümeli, [11a] daha sonra yatıp uyumalıdır. Yemek yedikten sonra hemen uyumamalıdırlar.

Sağlıklı olduğu halde, yemek yedikten sonra vücudunda harâret yüksekliği hisseden kimseler, kendilerine kifayet edecek miktardaki yemeği bir seferde yemeyip, azar azar, birkaç parça halinde yemelidir.

Bedenen fazla hareket etmeyen ve yaşlı olan kimselerin sindirim güçleri zayıflar. Bu gibi kimseler, yemeklerinin miktarlarını azaltmalı, yemeğin latif ve hafiflerini seçmeli; etlerin kendisini değil suyunu tercih etmelidir. Hafif, latif gıdalar sağlığı korur. Bu gibi yemeklerden vücutta yakılmayıp biriken fazlalıklar ziyade oluşmaz. Vücut tarafından hemen hepsi sindirilerek bedene gıda olur. Yoğun kalori ve gıda içeren (galiz) gıdalar, çok fazla kuvvet ve enerji verir. Bu gibi yiyecekleri kuvvet vermesi için yemeyi tercih edenler, iyice acıktıktan sonra ve az miktarlarda olacak şekilde yemelidirler. Böylece hem iyi hazmolur ve hem de istenilen tesir elde edilir.

Darı, mercimek ve kuru et gibi kuru gıdalar, iştahı giderir, benzin rengini bozar ve tabiatı kabız eder. Cerb (yağlı) gıdaları çok yemek, ağırlık getirip iştahı keser. Soğuk gıdalar da ağırlık, bedende tutukluk ve gevşeklik (süstlük) yapar. Turşu türü gıdaları çok yemek insanı yaşlandırır; sinirlere gevşeklik verip zayıflatır. Tuzlu ve keskin gıdalar göze zarar verir. Ekmeğin geç hazmolması, etin geç hazmolmasından daha zararlıdır.

Birçok gıdalar vardır ki, bir günde ikisi birlikte yenmemelidir. Bunları şöyle sıralaya biliriz:

Yoğurtlu aş ile koruk aşı birlikte yenmemelidir.

Erik, şeftali, [11b] kayısı ve ekşi nârı birbiri ardınca yememek gerekir.

Sirkeli aş ile koruk aşı, tuzlu balık ve tuzlanmış (nemeksü) etle birlikte yenmemelidir.

Pirinç sirke ile; güvercin yavrusu da soğan sarımsak ve hardal ile yenmemelidir. Güvercin yavrusu bu sayılan üç nesne ile yendiği taktirde kanı yakıp (göyündürüp) cüzzâm yapar. Ara sıra ve azar azar yemekte bir sakınca yoksa da özellikle, yahnisinden ziyade kavurma ve kebabını bu saydığımız üç nesne ile birlikte yemek oldukça sakıncalıdır. Sirke ve sarımsakla pişmiş, tuzlanmış (nemeksü) eti yemek de böyledir.

Tavuk etini yoğurtla beraber pişirmemek gerekir.

Tavuk ile balık bir arada yenilmemelidir. Ayrıca tavuk eti ile ekşiler de yenmez. Eğer tavuk eti ile ekşiler fazla yenilirse, kulunç hastalığı yapar.

Yaş yemişler arkasından buzlu su içilmemelidir.

Balık, kavun ile birbiri ardınca; soğan ve sarımsağı da birarada yememek gerekir.

Soğanı çok yemek, yüzde leke ve çil (çığıt) yapar ve başı döndürür (çegzindirir).

Süt ve şarâbı aynı gün içinde içmek, nıkrîs (gut) hastalığına sebep olur.

Hacâmattan sonra tuzlu ve keskin, ağır (tiz) nesneler yememek gerekir. Aksi halde uyuz, kaşıntı (gicik) ve bahak (bir çeşit cilt hastalığı) doğurur.

Sirkeyi bakır ve kurşun; yağı ve sütü de bakır ve tunç kaplar içine koymamak gerekir.

Taze balığı, sütü, yaş peyniri ve yumurtayı bir arada yememek gerekir.

6. Sular

Herhangi bir madde (nesne) karışmamış halis soğuk su, soğuk ve terdir (yani yaş ve nemli). Ateşe yakınlığı [12a] veya sıcak hava tesiriyle, suda ıssılık arazları; yine hava soğukluğu sebebiyle arızî soğukluk belirir. Her durumda da su kuru olmaz ve kuruluk kabul etmez; ancak, donduğu zaman istisnâdır.

Suyun tabiatı yaştır ve özelliği de yaşlık vermektir. Suda ıssılık ve kuruluk varsa, bunun sebebi, bu gibi özelliklere sahip madenlerden birine temas etmesi veya bir başka maddenin karışmasındandır.

Yağmur suyu başka sulardan terlik (yaşlık-nemlilik) kabul eder. Kış yağmuru yaz yağmurundan daha halistir. Çünkü, kış gününde güneşin tesiri az olduğundan havada zararlı gazlar (buharlar) ve tozlar daha az olur. Yaz yağmuru kış yağmurunun zıttıdır. Bahar yağmuru ise ikisinin ortasındadır.

Yaz yağmuru iyidir; ancak, çabuk bozuşur. Sebebi de latif olmasındandır. Çünkü, latif nesneler çabuk etkilenip tesir altında kalır. Kaynatılırsa daha dayanıklı olup geç bozuşur. İyi suların donmasıyla oluşan buz veya temiz yere düşmüş olan kar, içme suyunun ya içine katarak ya da su kabının dışına koyulmak suretiyle, dışarıdan suyun soğutulmasında kullanılır. Karı ve buzu su kabının dışına koyarak suyun soğutulmasında kullanmak, içine katmaktan daha iyidir. [12b]

Çok soğuk sular sinirler ve eklemler (bendükşeler) ağrısına zarar verir. Deniz suyu ve tuzlu su insanı zayıflatır. Deniz suyuna girip oynamak, azaları gevşek (süst) ve istiskâsı olan kişiye, felç ve çıbanlara faydalıdır. Ayrıca balgamdan olan nıkrîs (gut) hastalığına da oldukça yararlıdır. Tatlı suya tuz katıp kaynatmakla veya güneşte bekletmekle elde edilen tuzlu su da deniz suyunun faydasını verir.

Kükürtlü suya girmek, böbreğinde ve Mesâne sinde yarası olanlara yararlıdır. Uyuza ve kaşıntıya (gicige) çok iyidir. İstiskâ hastası olanlar ve feçliler ile bilcümle balgamî ve sevdâvî hastalıklara faydalıdır. Eğer 60 dirhem kükürtü dövüp bir beze bağlayıp 18 vukiyye su (ki her vukiyye dörtyüz dirhem hesabınca ola) içine koyup, su bir miktar eksilinceye kadar kaynattıktan sonra süzüp, banyo yapılırsa kükürtlü su faydasını sağlar.

Tuzlu su içmek uyuz ve kaşıntı (gicik) getirir. Evvela ishâl eder, daha sonra da kabız yapar. Acı su içmek daima ishâl yapar. Bulanık su içmek Mesâne ve böbrekte taş yapar.

Ilık su içmek mideyi gevşetir (süst eder) ve gönül döndürür, bulantı yapar. Yemeği mide üzerine getirir. Çok sıcak su içmek, mideyi balgamdan yıkayıp temizler. Öksürük maddesini pişirir; kulunçlu kişiye fayda sağlayıp, ondan soğukluğu keser. Nezleye, mâlîhülyâ ve göz ağrısına yararı vardır. İdrârı ve hayzı söktürür.

Mutedil derecede soğuk su içmek, sağlıklı insanlara faydalıdır. Issı mizaçlı mideye ise şifa (gevâriş) yerine geçer. Çünkü, mideyi büzüştürerek [13a] besinlerin üzerine müştemil olup, besinlerin çevresini kaplamasını sağlar. Sinirlere ve ıssı yüreğe soğuk hava yerine geçer. Dimağdan zararlı buharları ve iltihapları (ufunetli) döndürüp defeder. Hıltların artmasını önler. Lâkin bir kimsenin pişecek maddesi (Bu konu hakkında yani hastalık maddeleri ve onların pişmesi hakkın-

da daha geniş bilgi için "İkinci Bölüme" bakınız) varsa soğuk su içmek zararlıdır.

Aç iken, hamamda veya hamamdan çıkınca su içmek yaramazdır.

Kuyu suyu veya kanallardan akan (kâriz) sular ırmak suyuna nispetle daha yaramazdır. Kuyu suyu ile ırmak suyunu biraraya toplayıp içmek doğru değildir.

Ağaçlık ve sazlıklar arasındaki durgun su kesinlikle yaramazdır. Böyle su içildiği taktirde, dalağı şişirir, bütün iç organlara zararlı olup istiskâ getirir. Daha birçok zararlı özellikleri vardır.

Zararlı, yaramaz ve bozuk suları temizleyip zararsız hale getirmek mümkündür. Bunun için, yaramaz su, toprakla karıştırılıp çalkalandıktan sonra kaynatılır ve süzülerek içilir. Bazıları süzmeden de içilir demiştir. Şûre (çorak, kekre) sular, sirke ve sikencübîn ile içilmelidir. Alıç, keçiboynuzu ve mersin yemişi gibi kabız yemişler, o şure sular içine koyulup bir gece ve bir gündüz bekletilirse, suyun zararları gider ve ishâl ettirmez. Ancak, şab suyuyla şarap karıştırıp içilirse tabiatı ishâl eder. Acı su olan yerde yağlı ve tatlı yiyecekler yenmeli ki zararları telafi edilsin. Bulanık su olan yerde de sarımsak yemek gerekir. Bütün uygunsuz (muhalif) suların panzehiri (tiryâk) soğandır; [13b] ki özellikle sirkede kavrulmuş ve turşu olmuş ola. Durgun suyla hiç sıcak (ıssı) nesne yenmemeli; soğuk nesneler yenmelidir. Suyu az olan ve sıcak rüzgarları bulunan yerlerdeki suyu, sirke ile karıştırıp içmelidir. Böylece susuzluk giderilir. Eğer tohmekân tohumu dövülüp, sirke ile karıştırılıp içilirse, hiç susanmaz.

Yemek üzerine çok su içilmemelidir. Eğer sabredilemeyecek olunursa, birazcık soğuk su ağza alınıp yavaş yavaş emilip yutulmalıdır. Bu durumda kesinlikle fazla su içilmemelidir. Suyun soğuğu susuzluğu daha iyi dindirir. Soğuk, rutubetli ve balgamî kişilerin susuzluğa sabretmeleri faydalıdır. Buna karşılık, sıcak (ıssı) mizaçlı kişinin sabretmesi zararlıdır. Aç karnına ve hamamdan çıktıktan sonra, su içmenin zararlı olduğunu yukarıdaki satırlarda belirtmiştik. Bu durumdaki bir kimse, sabredemezse suyu şarapla karıştırıp (memzûc edip) içmelidir. Su, yaz günleri soğuk olarak içilir. Uykudan uyanıp su içmek çok zararlıdır. Özellikle gerçekten sûsâmış ise daha da zararlıdır. Fakat, ıssı mizaçlı ve mahmur kişiye daha az zararlıdır. Sıcak yemek yedikten sonra su içmek de zararlıdır. Eğer, yalancı susuzluk (atş-ı kâzibe) baskın olursa sabredip mümkünse uyunmalıdır. Böylece tabiat, kendisine susuzluk getiren yaramaz maddeyi uyku esnasında pişirip tahlil eder. Eğer yalancı susuzluk olduğunda su içilirse sûsâmak daha da artar. Çünkü, o zararlı madde su içtikçe daha da artar. Rezene tohumu, [14a] anîsûn, rezene suyu ve bal şerbeti içmek yalancı susuzluğu giderir.

7. Şaraplar

Şarap sarhoşluk veren bir maddedir. Az veya çok içmek dinen haramdır. Hatta en küçük bir katresi dahi helal değildir. Küçük bir miktar giyeceğe değse, onunla namaz kılmak caiz değildir.

Buna karşılık tabipler, konuya tıbbî açıdan bakarak, şarapların insan sağlığına fayda ve zararlarını ortaya koymuşlardır. Tabiplere göre, şaraplardan bir miktar cismanî ve nefsanî yararlar sağlanmaktadır. Bedene faydası, aşağıda anlatılacağı şekilde vücut üzerinde yapmış olduğu birtakım sıhhî tesirler ile vermiş olduğu kuvvet ve enerjiden; nefse yani ruha vermiş olduğu sürûr ve neşeden kaynaklanmaktadır. Fakat, bütün tabipler, sarhoş oluncaya kadar içmenin sağlık açısından zararlı olduğu noktasında birleşmişlerdir.

a) Tıbbî açıdan fayda ve zararları

Öncelikle bilinmelidir ki şarâbın tesiri herkese aynı değildir. Bazı mizaçlara fayda sağlarken bazılarına sağlamaz. Hata bu durum, insanın içinde bulunduğu hal ve zamana göre değişir. Bunların her birinin ayrı ayrı şartları vardır. Bu nedenle şaraptan fayda sağlanması, ancak bu şartları iyi bilen ehliyetli bir hekimin denetiminde veya konu hakkında yeterli bilgisi olan, kendi mizacını tanıyıp nefsine hakim olması mümkün olan arif ve olgun bir şahsın, kendini denetleyip, kontrol ederek bilinçli bir şekilde kullanabilmesi ile mümkün olabilir. Oysa sıradan insanların şarap içmesi böyle değildir. Bu şekilde içki (süci) içen insanlar, [14b] hem dinlerine hem dünyalarına ve hem de ahiretlerine zarar verir. Sağlık ve bedenlerine zarar verdikleri gibi itibarlarını da sarsarlar. Çünkü, yukarıda da söylendiği gibi şeri'atta azı ve çoğu haramdır. Tıp ilminde de çoğu, bütün tabiplerin ortak görüşüyle, her insana zarar verir.

Şaraptan sağlık açısından elde edilecek menfaatleri temin için azıcık içmenin yanında, şartlarına da riayet etmek gerekir. Bu şartları insanlar, kendi başlarına uygulayamaz; çünkü azıcık içmeye kimse riayet edemez. Şarap biraz içilince, insan tabiatı daha çok içmek ister.

Bütün yiyecek ve içeceklerin başlangıcı, sonundan daha ziyade tatlıdır. (Yani insan çok hoşlandığı bir yiyeceğe iştahla başlasa dahi, bir miktar yedikten sonra, gerek doygunluk, gerekse bıkkınlık nedeniyle o ilk tadı kalmaz) Fakat şarâbın sonu öncesinden tatlıdır. Yani şarap içen kişi kendini kontrol edemez, içtikçe daha çok içesi gelir. Böylece menfaati zarara dönüşür. Böyle bir durumda içilmemesi içilmesinden daha iyidir.

Şaraptan elde edilen menfaatler ise şu şekildedir:

İnsan teninin diriliği, canlılığının temeli olan enerjiyi (harâret-i garaziyye) artırır ve alevlendirir.

Yenen yiyeceklerin hazmedilmesine yardım eder.

Vücuttaki hâm hıltları pişirip arıtır.

Vücutta birikmiş olan bu "hıltları", idrâr, ishâl, ter ve kusmakla vücuttan atar.

Bu sebeplerdendir ki düzenli olarak şarap içmeyi adet edinmiş bir kimse, içmeyi aniden terk ettiği taktirde sindirim gücü eksilir ve "harâret-i gariziyyesi" zayıflar. Bütün organlarının kuvveti eksilir. Vücuttan ter, ishâl, [15a] idrâr ve kusmakla önceden atılmakta olan hıltlar, bu şekilde atılamayınca organlarda birikir ve bir çok hastalığın doğmasına sebep olur. Diğer bir faydası da benzi kızıl edip, ruhun ve organların kuvvetine yardım ederek, damarları zararlı hıltlardan temizlemesidir.

Cu'u'l-kelb hastalığını (doyumsuz açlık) giderir, kulunç ve süddeleri açar.

Damarları genişletip, gıdanın organlara ulaşmasına yardım eder; bu sebeple hastalıktan yeni kalkmış kişileri semirtir.

Uyku getirir.

Soğuk ağuların (afyon gibi ve şukrân denilen baldıran otu gibi) panzehiridir. Mesela akrep sokmasına, şarâbı ısıtıp içirmek faydalıdır.

Bütün bu faydaların temini, ancak vakti ve ölçüsünü ayarlamakla mümkündür. Aksi halde tamamen zararlı bir madde haline gelir. Şöyle ki, şarâbın en büyük menfaatinin harâret-i garizziyeyi artırmak olduğunu söylemiştik. Fakat çok içildiği zaman tam tersine harâreti garizziyeyi zayıflatır. Bu durum, yanmakta olan bir miktar ateşin üzerine çok fazla odun atmaya benzer. Böylece azar azar yanmakta olan ateş tamamen söner.

Ateş örneğinde olduğu gibi şarap, çok içildiğinde korkulur ki aniden ölüm meydana getirebilir. Böyle bir sonucun nedeni, şarâbın hemen kana karışıp damarları doldurması yüzünden, ruhun ihtiyacı olan havanın geçişine yol kalmamasıdır. Bu durumun sonucu helak olmak, ölümdür. Şarâbın diğer zararları da şunlardır:

Şarabın çok içilmesinin zararlı sonuçlarından birisi de insandan aklı gidermesidir. Bilindiği gibi insanın bütün hayvanlardan üstünlüğü aklıdır. Ne zaman ki

insanın aklı gider, mecnunlar gibi olur. Bu durumda insanda korku ve utanma duygusu da ortadan kalkar. İnsandaki bu hasletlerin yok olmasının doğal sonucu istenmeyen olayların meydana gelmesidir. Sonuç olarak denebilir ki şarap, "ümmü'l-habâyis" dir, yani kötülüklerin anasıdır.

Duyular ve insana has bazı özellikler (görmek, işitmek, tat almak, yürümek, oturmak, kalkmak vs) batıl olur.

İnsanda vesvese, mâlihulyâ, gaflet, unutkanlık ve yaramaz gönüllülük hasıl olur; anlayış ve kavrama kabiliyeti bozulur.

Uyku düzeni bozulur, uykuda korkmak ve sebepsiz uyanmak gibi rahatsızlıklar ortaya çıkar.

Bütün bunların yanında sekte, hunnâk (boğaz hastalığı), ra'şe, (titreme), nıkrîs, felç, sersâm, (insana sersemlik veren bir hastalıktır), hezeyan, divanelik, ateşli sıtmalar ve istiskâ (vücutta su toplanması nedeniyle ortaya çıkan hastalık) gibi hastalıklar meydana gelir.

b) İnsan mizaçları ile şarâbların ilişkisi

Bazı insanlar, büyük bir kadeh ile geç mest olmalarına karşılık, küçük kadeh ile içtiklerinde tez mest olurlar. Bunun sebebi, bu gibi kişilerin mide ve ciğerlerinin ısısı olmamasıdır. Bundan dolayı büyük kadehten buhar (şarabın hazmedilmesiyle oluştuğu düşünülen şey), yukarı (yani dimağa) geç çıkar, geç sarhoş olur; fakat, küçük kadehten buhar dimağa tez çıkar. Böylece şarâbın buharı dimağa dolup mest eder.

Sıcak mizaçlı kişilerin mizacına beyaz şarap ve rakîk (hafif) düşmektedir. Sarı renkli şaraplar ki kuvvetlidir, yaşlılara ve balgamî (soğuk ve nemli) kişilerin mizaçlarına yarar. Kara şarâbın gıdası fazladır, lâkin harâreti sarı şarâba göre daha eksikçedir. Kızıl renkli ve rayihası zayıf olan şaraplar, sıcak mizaçlı kişilere yarar; fakat mideden bağırsağa geç geçer. "*şarâb-ı reyhânî*" adı verilen hoş kokulu bir şarap türü, yürek oynaması ve sık sık baygınlık geçirme hastalığı olan kişilere uygundur.

Yaramaz kötü kokulu şarap, dimağa zarar verir. Vücutta ki yaramaz, zararlı "hıltları" artırır. Tatlı şarap ise insanı semirtir, sesi açar, temizler. Lâkin, südde yapar; geç hazmolup karaciğere ve dalağa zarar verir. Acı şarap ise tez sindirilip süddeyi açar. Balgamî olan hıltları latif eder. Rakik (hafif) şarap tez damarlara geçip dimağa erişir ve çabuk sarhoş edip çok idrâr eyler. Galiz, ağır şarap rakik şarâbın zıddıdır.

Kaynamamış yeni şarâbın mestliği ve ayılması çabuk olur. Ferahlığı fazla olup kanı temizler saf eder. Fakat, çok içildiği takdirde ağız kokusu getirir ve dimağın rutubetini artırır.

Kaynamış acı şarap geç sarhoş eder, lâkin sarhoşluğu fazla olur. Neşatı hâm şarâba benzer. Kaynamış tatlı şarap ise böbrekte ve Mesâne de (kavuk) kum ve taş yapar; diğer taraftan istiskâ getirmesi de söz konusudur.

Arapça'da "akseme" denilen kuru üzüm şarâbının harâreti ve rutubeti, yaş üzüm şarâbından daha azdır. Gıdası da az olup vücutta "yel" yapar. Özellikle soğuk ve kuru mizaçlı kişilere yaramaz.

Pirinç, darı ve benzeri şeylerden yapılan çeşitli şaraplar ki boza, bal ve çemelce gibi. Bunlar şaraptan sayılmaz. Yani şarapların menfaat, zarar ve etkisi bunlarda yoktur.

Tam erişmiş (olgunlaşmış) yeni şarap, karaciğere ziyade kan yapar; kanı ishâl etmesi de mümkündür.

c) Şarapların zararlarına karşı önlemler

Şarabın ıssılığından korunmak gerektiği takdirde koruk aşı, sumâk aşı vb. aşlardan sofrada bulundurulmalıdır. Ayrıca, nâr ile turunç mezesi birlikte kullanılır. Şarap içmekten dolayı başı ağrıyan kimseye ayva ve nâr mezesi gereklidir. Ayrıca her iki üç kadehte bir bardak soğuk su içmelidir. Böylece şarâbın buhârı dimağdan çıkıp döner.

Midesi zayıf ve ıssı mizaçlı olan kimsenin şarap içerken çerezi mersin yemişi ve ekşi ayva olmalıdır. Bunun aksine midesi soğuk mizaçlı kişinin ise gülengübîn, su'd (topalak), karanfil ve turunç kabuğu olmalıdır. Şarap içerken gönlü dönüp midesi bulanan kişi için kimnûn, tuz ve şam fıstığının dışkabuğu faydalıdır. Şam fıstığının dış kabuğu ağızda tutulup emilmelidir.

Aç karnına şarap içmek teşennüc, yani damar büzüşmesi, spazm getirir ve aklı da giderir. Böylece sarhoş olmak ciğerin ve dimağın mizacını harap eder ve sinirleri hasta eder. Sekte ve ani ölümle sonuçlanmasından korkulur.

Yetişkin olmayan çocuklara şarap ziyan eder, kuvvet-i garizziyesinin harâretini tahlîl eder.

d) Şarapların etkisini azaltmak

Sarhoşluktan çabucak ayılmak istendiği takdirde sirke su ile karıştırılıp üç kadeh kadar içilir. Ekşi ayran içmek de faydalıdır. Kâfûr ve sandal koklanır. Ayrıca gül yağı, gül suyu ve sirke karıştırılıp başa sürülür.

Şarap içerken sarhoş olunmamak istendiği takdirde en kolay yollardan birisi, "benefşe taşı"ndan 2-4 tane şarap kadehine atmaktır. "Benevş" de denilen benefşe taşı, la'al şekillice ve koyu renkli olup fazla kuvveti olmayan, yüzük kaşı yapılan bir taştır. Bir miktar bu taşın parçalarından kadehe koyulup içildiği takdirde maksat hasıl olur.

Sarhoş olmamak için, diğer bir yöntem de içmeden önce azıcık pelîn otu (afsentîn) yemektir. Ayrıca, iki denk râvend-i çini şarapla ezilip içilir. Bir-iki kaşık sığır yağından yapılan sade yağdan aç karnına içmek de maksat için faydalıdır. Yağ, koyun yağından yapılmış olmamalı [17b] ve ısıtarak içilmelidir. Sarhoş olmamak için etkisi tecrübe edilmiş bir diğer yöntem de kerefes yaprağını, içmeden önce veya içerken bol miktarda yemektir. Kerefes yaprağı, şarâbın midede hazmedilmeden idrârla atılmasını sağlar.

8. Uyku

a) Uykunun zamanı ve yatış şekilleri

Uykunun en iyi vakti, yemeğin midede hazmolup diğer sindirim sistemine geçmeye başlamasından sonradır ki, bu da yaklaşık yemeğin yenmesinden iki saat sonradır.

Mide boş iken de uyumak zararlıdır. Harâret i aslîyi azaltır. Bedeni zayıflatır.

Gündüz uyumak bedeni süst (gevşek ve güçsüz) eder; vücuda ağırlık verir ve şehveti azaltır.

Soğuk mizaçlı kişinin çok uyuması oldukça zararlıdır. Çok uyumayı adet edinmiş kişiler, tedricen uykularını azaltmalıdırlar.

Gece yerine gündüzleri uyumak benzi sar'artır

Yatılacağı vakit önce sağ yana, sonra dönüp sol yana yatılmalıdır. Karnı sıcak tutacak örtülerle örtmelidir (samur derisi gibi). Harâret toplanıp midedeki yemek hazmolana kadar yüzü koyun yatmak da münasiptir.

Arka üstü yatmak zararlıdır. Çünkü dimağın fazlalarının menfezi burun yolundadır. Arka üzeri yatıldığı zaman fazlalar baş tarafına meyleder ve göğse dökü-

lür. Nezle ve verem (sill) hastalığı, sinir ağrısı, felç ve bel ağrısı mütevellit olur. Diğer taraftan eğer dimağdaki zararlı fazlalar, dimağda kalırsa ağır basmak, sar'a ve sekte gibi hastalıklara sebep olur.

Uykusuzluk ve gece uyumamak dimağın cevherini eksiltir. Sabahları uyumak, mide boş olduğu için sağlığa zarar verir.

b) Aşırı uyku ve uykusuzluk

Uykusuzluğa karşı aşağıdaki tedbirler faydalıdır.

Düzenli ve mutedil sesler, akarsu sesi ve değirmen sesi uyku getirir. Bedenen çalışmak, yorgun düşmek, çok oturmak, ateş karşısında oturmak ve şarap içmek uyku getirir. Uykusuzluk çeken kişiyi, iyice yorulup uykusu gelmeden yatırmamalıdır. Yanında birkaç kişi kalıp oturup hikayeler anlatmalı, kitaplar okumalıdırlar. İyice melûl ve mahzun olduktan sonra ışığı söndürürlerse, derhal uyur.

Çok uyuklayan kişiler için tedbirler de şunlardır: Eğer o kişide kan fazlalığı varsa yaşı ve vakti müsait ise kan aldırmalıdır. Ayrıca bir ata bir tasla su verilip, tasta kalan suyu çok uyuklayan kişiye içirdikleri takdirde artık fazla uyumaz.

Başka bir tecrübe edilmiş yöntem de bülbül başını pişirip yemektir. Ancak tehlikelidir ki, uykuyu tamamen giderip gece ve gündüz uyuyamama gibi bir sonuç doğurabilir. Bu nedenle bülbül başı bütünüyle yedirilmez, azıcık tadılmalıdır. Canlı bülbülün kanadından yolunmuş bir miktar tüyü baş üzerinde taşımak da bu konuda gayet iyidir. Benim nazarımda bülbülün başını kurutup, baş üzerinde taşımak daha faydalı ve zararsız bir yöntemdir.

9. Egzersiz (Riyâzât)

Riyâzâta hareket ve sükûn da denir. Şüphe yoktur ki, insanda bulunan harâret-i aslî, beden hareketleri ve fikrî düşünceler sebebiyle vücuttan yavaş yavaş harcanârak tahlîl olup çıkar. Vücudun gözeneklerinden buhar olarak hava tarafından dışarıya çekilir. Bu durumda vücuttan eksilen harâret-i aslînin karşılığının telafi edilmesi gerekir.

İçeriden ve dışarıdan bedene ulaşan her harâret, harâret-i gariziyyedir. Fakat harâret-i gariziyyenin cevherinden (özünden, öz kaynağından) olmayabilir. Endamlardan (vücut azaları) kopan harâret ise, harâret-i gariziyyeye yardımcı olması nedeniyle onun cevherinden olup ondan gayrı bir şey değildir. Çünkü insanlar hareket ettikleri vakit azaları ısınır ve harâret-i gariziyye, kendi cev-

herinden medet bulur ki buna hareket-i riyâzat denir. Sağlığın korunması için gerekli olan da bu beden hareketleridir.

Vücuttaki zararlı fazlaların tahlîl ve ihracı, sağlığın muhafazasında gerekli tedbirlerden birisidir. Bunun yerine getirilmesinde de egzersiz (riyâzat) önemlidir. Çünkü, harâret-i asliyeye medet olmaya yarayan ve onun cevheri olan ısı, riyazat sonucu oluşan ısıdan gayrı değildir. Bu zikr olunan harâret-i aslî vücut tarafından azar azar harcanır.

İnsanlar her gün çeşitli nedenlerle birbirinden farklı ve türlü türlü yemekler yerler. Bunlardan bir kısmı [mizâca] uygun düşmeyebilir veya ihtiyaçtan fazla yenmiş olabilir. Bunların sindirimlerinin sonucunda harcanmamış olan "fazlalar" damarlarda birikir. Bu fazlalığın vücuttan atılmasına ihtiyaç hasıl olabilir. Böyle durumlarda, hem yeni yenmemiş olan yemeğin sindirilmesine yardımcı olacak olan ve hem de daha önce yenmiş yemeklerden yakılamayan, damarlarda kalmış olan fazlalığın, herhangi bir ilaç olmadan tahlîl ve harcamasını sağlayacak olan şey egzersizdir.

Riyâzat, harâret-i gariziyye denilen harâret-i aslîyi artırır. Böylece her gün vücutta kalan (yakılmamış) fazlayı tahlîl ve ihraç eder.

a) Egzersizde dikkat edilecek önemli hususlar

Egzersiz ve bedensel hareketler için en uygun vakit, yiyeceğin hazmedilmiş olduğu, tabiatın icabet ettiği ve bağırsaklardaki besinlerin fazlasının boşaltılmış olduğu vakittir.

Egzersiz yapacak kişi, hareketlerine başlamadan önce, önce yavaş yavaş başlayıp tedricen artacak surette masaj yaptırmalı, vücudunu ovdurmalıdır. Hareketlerine ve yürüyüşüne bundan sonra başlamalıdır. Hareket ve egzersizlerin süresi ve ağırlığı, insanın yüzünün renginin kızarıp hareket ve tavırlarını aşırı zorlayacak şekilde aşırı olmamalıdır. Bitirince ara verip tekrar hafif masaj yaptırmalıdır.

Bu ikinci masaj arasında, el ve bacaklarını uzatıp kendine çekmek suretiyle birkaç kez gerilme hareketleri yapmalıdır. Böylece arta kalmış olan fazlalar var ise onlar da harcanmış olur. El ve ayaklarını uzatıp kendisine çektiği vakit, nefesini tutabildiğince tutmalıdır.

Egzersiz (riyazet) açken zararlıdır.

Yorgunluk sezildiği ve terleme başlayınca harekete ara verilip biraz dinlenilmelidir.

b) Yaşlılar

Yaşlı ve hastaların egzersiz ve hareketleri güç olur. Dışarı çıkıp, yürüyüş ve ata binme gibi hareketleri yapamayacak kadar yaşlı ve hasta olanlar, insanlarla oturup sohbet etmelidirler. Bir şeylerle meşgul olmalıdırlar. Bu gibi kişiler için böylesi işler de egzersiz (riyâzat) yerine geçer. Gemiye ve arabaya binmek böyledir.

c) Hareket sonrası ortaya çıkan yorgunluklar

Gerek egzersiz veya başka bir bedensel hareket sonrası bedende beliren yorgunluklar, kurhî, temdûdî ve veremi olmak üzere üç türlüdür. (Bazıları kaşağı denilen bir nevinin de olduğunu söylemişlerdir)

Uzuvlarda, el değdirince yaralanmış gibi acı olması kurhî yorgunluğun işaretidir. Sebebi, ince (rakîk) fazlalardır. Çoğunlukla harâret vardır organları ıssı eyler. Eğer bedendeki "fazlalık" ziyade olursa, insanın sırtı soğuk olur ve üşür; hatta bu "fazla" çok olursa titreme ve sıtma hasıl olur.

Bunun ilacı, sıcak su (âbzen) [20a] içine girip ağır ağır bedenin ovulmasıdır. Ayrıca pâpâdya yağı, turak otu yağı ve hatmî tohumu yağı sürülür. Bunun yanında sıcak hamama girilmelidir. Bu rahatsızlık içinde olanlar, latif yiyecekler sayılan koruk suyuyla pişirilmiş piliç eti veya cevâv[5], kabak kalyesi, ıspanak kalyesi ve benzerlerini pişirip yemelidir.

Temdûdî yorgunluk alameti ise kişinin endamlarının (kol-bacak) çekildiğini sanmasıdır. Damarlarında ve eklemlerinde harâret ve dolgunluk hisseder. Zorlukla ve zahmetle hareket eder. Bunun sebebi de kaslarda "fazla" veya "yel" kalmış olmasıdır. İlacı yukarıda, kurhî yorgunluğun ilacında zikredildiği gibi hamam ve âbzen olup, ayrıca belirtilen yağlardan sürünmektir.

Veremî yorgunluğun belirtileri de şöyledir: Bu durumdaki insanın vücudu (teni) ısınır. Damarlar ve kaslar (azulleri[6]) dolu olur. Kaslara el değdirildiği zaman şiş bir uzvun ağrısı gibi ağrı hissedilir. Bunun sebebi de temdûdî yorgunluğun sebebinin benzeridir. İlacı, istifrâğ ve az yemektir. Vücudun harâreti de soğuk şerbetler ile teskin edilir. Kasların ağrısına ve imtilâsı için âbzen, hamam ve yağlar ile ilaç edilmelidir. Ayrıca dinlenmek gerekir.

---

5 Bir çeşit arpadan yapılan yiyecek. Yapılışı: Arpa dövülerek kabuğundan ayrılır. Taş bir çömlek içinde üzerine on misli su katılır ve suyun beşte biri kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülürek bu su içilir. Bk. Hacı Paşa, Müntehâb-ı Şifâ, (Yay. Zafer Önler), Türk Dil Kurumu yay. Ankara 1990, s. 39.

6 "Türkçe balık etleridir" (Yâdigâr 20a)

Kaşağı yorgunlukta ise insan endamlarında kuruluk hisseder. Sebebi, aşırı terletici bir zahmet çekilmiş olması, çok sıcakta yolculuk edilmesi veya oruç tutmak ve az yemek gibi bir veya birkaç zahmetli işin aynı anda yapılmış olmasıdır.

Bunun da ilacı âbzendir, yani sıcak su içine girip oturmak veya devalı bitkileri su ile kaynatıp içine girmektir. Bundan başka hamama girmek ve diğer yorgunluklar için yukarıda belirttiğimiz yağlarla yağlanmak şifadır. Yemeklerden de şerbetler ve hâlimeli (yumuşak) aşlar, badem yağı, şeker ve bezr-i katûnâ luʿabı içmeli; paça ile pişmiş keşkâb ve kavrulmuş veya kebap olmuş piliç (ferrûc) yenmelidir.

10. Müshil Kullanmak

a) Müshil kullanmanın gerekliliği ve incelikleri

Bedende fazlalar ve doluluk (imtilâ) belirtileri ortaya çıkarsa arındırılması gerekir. Bu durumdayken fazla yemek yenmez ve müshil içilmez. Uygun olanı az yemek, hafif gıdalar ve perhiz yapmaktır.

Müshili kullanmayı bilmeyen kişelere tabibin hemen müshil vermesi doğru olmaz. Müshilden önce birkaç gün perhiz edilmesi gerekir. İnsanın içine zarar edecek şeyler yenmemelidir. Süddeleri varsa önce onların da açılması iyi olur. Mideye çalışıp ham hıltları pişirmeli ve tabiatı yumuşatmak gerekir.

Müshil içileceği zaman, yemek sindirilmiş fakat henüz acıkılmamış olmalıdır. Ağır iş, güç [21a] ve fazla bedensel hareketler, müshil öncesi zararlıdır.

Müshil içtikten sonra da kişi kendini yoracak işler ve hareketlerden korumalıdır. Öfkelenmek ve cimâdan sakınmak gerekir. Ayrıca bilmek gerekir ki iş, güç ve öfkelenmek yanında büyük sevinç ve üzüntüden, uykusuzluktan ve cimâdan sonra da müshil içilmez.

b) Müshilin etkisini artırmanın yolları

Matbûh müshil içtikten sonra ılık su etkisini zayıflatır. Müshil hapın üzerine ılık su içmekse tesirini artırır.

Eğer müshilin etkisi yavaş olursa ılık tuzlu su yapıp bir kaşık miktarı içilir. Veya asıldan tuzlu olan su içilir. Müshile destek verilir. Ayrıca iki dirhem mastakî ve iki dirhem şeker dövülüp yenilir. Bu da müshil ota yardım eder. Tatlı erik kurusu kaynatılıp suyu içirilir. İshâl edip işletir.

Eğer ot işlemez, kararsızlık ve tasa ortaya çıkarsa şâf yapılır. Veya hukne edilir. Bunlar olmazsa mastakî ile şeker (ikişer direm) verilir, yenir. Üzerine de bir kaşık tuzlu su içilir. Ot etkisini gösterip ishâl eder.

Eğer müshil otu etki etmeyen kişiye ayva şarâbı veya ayva rubbu içirilirse derhâl ishâl eder. Gerçi ayva şarâbı ve rubbu kabızdır ama bu konuda farklıdır. Çünkü müshilin işlememesi müshil otun midenin gücü olmayıp midede kalmasındandır. Ayva şarabı mideye girince kabız etkisiyle mideye kuvvet verir. Mide kuvvet bulunca müshilliği sebebiyle hıltları aşağıya bağırsak yoluna atar. [21b]

Kuru tatlı erik kaynatılıp suyu içirilirse hemen ishâl ettirir.

Eğer müshil içtikden sonra bulantı olsa, hasta kusup baygınlık geçirse derhâl gülbeşeker kandı ezilir, gülâba katılıp içirilir. Veya elma şarâbı içirilir. Eğer elma şarabı ele geçmezse elma ısırtılıp çiğnettirilerek suyu yutturulur. Bulantı ve kusmayı giderir. Bu durumda taze gülden yapılmış olan sükkerî gül şarabı içirilir. O anda kalbi ve midesi kuvvet bulup normale döner; müshil de iyi işler. Eğer sükkerî gülbeşeker veya gül şarâbı ele girmezse sırf iyi gülâb ile şeker veya nebât ezilip bir üsküre dolusu içirilir; şifa olur. Çaresiz kalınırsa ballı gülengübîn şerbet edilip içirilir. Uygundur.

Ayva şarabının müshil ota yardım edip ishâli artırdığına ilmi yetişmeyen tecrübesiz ve cehli ziyâde olan tabib taslakları (mütetabbibler) inanmazlarsa tecrübe etsinler. Gerçi ayva şarâbı kâbızdır ishâl olan kişiye verilir, kabız eder. Lâkin bu durumda yani müshil midede iken şarâb-ı ayva girip müshil otıyla midede buluşunca fazla ve iyi ishâl ettirir.

c) Karşılaşılan problemler ve çareler

Eğer müshil işlemez ve damarlar dolup gözleri dışarı fırlayacak gibi olursa derhal kan aldırılır. Fakat müshil işlemediği zaman imtilâ belirtisi olmasa da kan aldırmak olur.

İki gün veya üç gün geçtiği halde müshil etkili olmazsa kan aldırmak uygundur. Adamına ve vaktine göre hareket edilir. Kimi insan olur ki aldırılmaz.

Müshili işlemeyen kişiyi sıtma [22a] tutmuş olursa birkaç gün hamama gitmesi faydalı olur. Müshilden kaynaklanan sıkıntılar terlemekle telafi edilir.

Balgamî olan kişiler müshil içtikleri gün, gıdadan önce cüllâbla tere tohumunu içerler. Harâretli kişiler ise bezr-i katûnâ luʿâbı içmelidir. Mutedil mizaçlı kişiler

reyhân tohumu içerler. Her birinden birer dirhem içilir. Hiç birisi dövülmez, ya luabı çıkartılır veya şerbetle içilir. O da olmazsa bütün tohumları şerbete katılıp içilir.

Bezr-i katûnâ elbette dövülmemelidir. Dövülürse zehirli olur. İnsanı öldürür. Kesinlikle ve hiçbir hâlde dövüp kimseye içirmemek gerekir.

Müshil içtikten sonra içki (süci) içmek korkulur ki tasa getirir veya sıtma getirir.

Eğer müshil normalden fazla etkili olursa taze süt ile sinirli ot yaprağı tohumu kaynatılıp içirilir. Derhal müshilin etkisini keser ve bağırsaklardan atar. Zamg-ı Arabî, kil-i Ermenîyle dövülür, veya ayva şarâbıyla veya mersin şarâbıyla karıştırılıp içirilir. İshâli tutar. Eğer bu şerbetlerden birisi ele girmese zarûret olacak olursa yalnızca zamg-ı Arabî kîl-i ermeniyle yeterli olur. Eğer bu esnada sıtma gelmiş olursa bezr-i katûnâ kavurulur, kızarınca (dövülmez!) gül yağıyla kaşık içinde yağlanıp bir dirhem kadar yutturulur. Derhal tutar. Bezr-i katûnâ kavrulmadan içilirse ishâl eder. Eğer kavurulup gül yağıyla yağlanıp içilirse kabız eder.

Bazı kuvvetli kişilere bezr-i katûnâdan bir miskâl kadar, gül yağıyla yağlanıp verilir. Derhal içi bağlanır. Harâreti [22b] teskin olur.

Eğer hıçkırık tutmuşsa (Arabca ana fuvâk derler) bezr-i katûnâyı yağla içtikten sonra üzerine soğuk su içirilir. Pazuları bağlanır. Ayrıca uylukları sarılır. Felunya macunundan verilir. Tiryâk-ı fâruk verilir, ishâli derhal bağlanır. Acayiptir. Bu konuda hiç benzeri yoktur. Süzme yoğurt ayranı içirilir. Özellikle demirle dağlanmış olursa hemen ishali keser.

Çok ve sürekli mishil içmek iyi değildir. Tabib birkaç kez müshil ot içirmediği kişiye müshil ot vermemelidir. En uygunu az ve latîf gıdâlar ile tedbir etmektir. Olmazsa hafif müshiller kullanılabilir.

Kuru mizâclu kişiye ve endâmı zayıf kişiye çok fazla etkili müshil yerine hıyârşenber, erük suyu ve süt çürüğü gibi yumuşak şeyler daha iyi etki yapar. Ancak çok tatlı olmamalıdır. Mide onu gıda yerine kabul edip hazmetmek için çalışmamalıdır.

Müshil içtikten sonra uyumamalıdır ki etkisizleşmesin. Eğer dimağı arıtmak için kuvvetli müshil hap olursa işlemeden önce uyunabilir. Ama en uygunu işledikten sonra uyumamaktır. Çünkü müshil yumuşak ve latîf olursa işlemeden önce uyunursa etkisi kaybolabilir.

Müshil ot içen kişi üşütmeyecek şekilde giyinmelidir. Soğuktan kendini korumalıdır. Ayrıca aşırı hareket ve aşırı kalın elbise giyerek bedenini kızdırmamalı ve terletmemelidir. Eğer terlerse müshil etkisizleşir, işlevini yerine getiremez.

d) Müshil içilmesinin sakıncaları

Zarar görecek kimselere müshil içirilmemelidir. Bunun çok çeşitli sebepleri vardır ama hepsi sayılırsa [23a] uzun olur. Kısaca söyleyecek olursak sağlıklı kişilere, küçük çocuklara, yaşlılara, kuru endamlı ve zayıf kimselere içirilmemelidir. Ayrıca karnı etli olmayan, göbeğinden kasığına kadar olan kısmı zayıf olanlar ile kuvveti, kalbi, midesi zayıf olanlara da içirilmez. Dili peltek olan, bedeninde diğer hıltlara göre fazla kan olan kimselere de müshil içirmemek gerekir. Tabip ehil ve usta olursa vaktine ve durumuna göre gerekeni verir.

Çok sıcak ve soğuk mevsimde müshil içirilmez. Özellikle sıcak mevsimlerde "şuʿrâ-yı yemânî" dedikleri yıldızı doğmasından yirmi gün önce ve doğduktan yirmi gün sonrasına kadar müshil içirilmez. Eğer çok zorunlu olmazsa kan aldırılmaz. Hacâmat yapılmaz. Bu dönemde cimâ da edilmemelidir. Özellikle bâhûr günlerinde yani temmuz ayının on dokuzuncu günü.

Büyük bir sevinç ve üzüntü yaşayan kişinin ki büyük ve önemli bir meselesi olan kimse müshil içmemelidir. Padişahlar, beyler ve varlıklı kişiler ile müshili zor içen kimselere daha latif ve iyi tedbirler uygulamak gerekir.

Midesi zayıf ve ıssı olan kimseye müshil gerektiğinde; bir içimlik sırf gülâbla [23b] eritilmiş şeker şerbetinde mahmûde ezilir. Sonra biraz ayva ile ekşi elma ve tatlı elma alınıp parçalar halinde doğranır ve bu şerbetin içine konur. Bir gün ve gece bekletilir. Ayva ve elma iyice ıslanıp mahmûdenin kuvvetini kendilerine çekerler. Sabah bu elma ve ayva parçalarını yenir. Mahmûdenin zararı gitmiştir, tadı da belli olmaz. Mahmûdenin miktarının fazla olması mühim değildir; zira elma ve ayvanın kendine çekip aldığı bir yemekliktir. Mahmûdenin fazlası şerbetli suda kalır.

Eğer safrâ ile balgamı ishâl etmek gerekse, ak türbid (yıkanılmış, yarı dövülmüş olmalı) alınır bir direm (veya biraz fazla, kişinin kuvveti ve mizacına göre ayarlanır), yüz direm su ile yarısı kalana kadar kaynatılır. Gerektiğince iyi halis mahmûdeden bu kaynamış suya katıp karıştırılarak ezilir. Biraz da dövülmüş şeker katılır. Yine birazcık elma ile ayva soyulup parçalanır ve gece bu suda ıslatılır. Elma ve ayva ıslanınca kuvveti kendilerine çekerler. Sabah bu elma ve ayvalar yenirse zahmetsiz ishal eder ve maksat hasıl olur. Ama bir iyi tabip ve marifetli kişi yapmalıdır.

Matbûh terkibi: Nezleye fayda eder.

Yapılışı: Kuru benefşe beş direm, kabuğu soyulmuş meyan kökü (yarım dövülmüş) on direm, yüz otuz direm su ile yarısı kalanla kadar kaynatılır. Yirmi direm şîrhışt veya yiğirmi direm terengübîn katılıp ezilir. Sonra süzüp bir defada içilir. Bu bir içimliktir.

Habb-ı latîf: Nezleye faydalıdır. Kuru benefşe iki direm, meyan balı bir direm. Dövülüp elenir. İkisini karıştırmaya [24a] yetecek miktarda hıyârşenbe balı katılır; haplar yapılır. Bu bir içimliktir, faydalı ola.

11. Kusmak

Göğsü dar, boynu uzun ve hançeresi dışarıya çıkık olan kişiler için kusmak iyi değildir. Göğüs bölgesinde herhangi bir hastalık ve ağrı olan kimse için de kusmak uygun görülmez.

Fazla şişman ve dimağı da zayıf olan kişiler içinse, kusmaktan ziyade müshîl içmek daha uygundur.

Kusmak birçok hastalıklara faydalıdır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Kusmak mideyi temizler; toprak yemek, kil yemek vb. şeyleri yemek arzularını giderir. İştahı yerine getirir. Sarılığa (yerakân) fayda eder. El-ayak titremesi, felç, mâlîhülyâ, yüz felçi (lakve), temre, cüzzâm ve beniz sarılığı gibi rahatsızlıklara yararlıdır.

Müshîl içtiği zaman midesi bulanıp kusan kimseler, müshîlden üç gün önce kusarlarsa, müshîlden sonra kusma meydana gelmez.

Kusmanın yukarıda saydığımız faydalarının yanında birtakım zararları da vardır. Mesela kusmak mideyi zayıf (zebûn) eder. Diş ve göğüs bölgesindeki (sine) ağrılara zarar verir.

Kusmak ölçülü ve ihtiyaç vaktinde yapılırsa kulak sağlığı ve uğuldaması ile baş hastalıklarına fayda verip gözün aydınlığını artırır.

Kusmak elinden gelmeyen, yani zorlanan kimseler, üç gün öncesinden her gün onâr dirhem sûsâm yağı (şîrûgan) ve sırf şarâbı karıştırıp içmeli ve yine her gün [24] hamama girerek vücudunu yağlamalıdır. Sulu çorba ve benzeri yiyeceklerden yemelidirler.

Havaların sıcak olduğu zamanlarda, sıcak ortamlarda kusmalıdırlar.

Balgamî ve soğuk mizaçlı kişiler, beden hareketlerinden (riyazattan) ve yemekten önce kusmalıdırlar. Sıcak mizaçlı kişilerse, yemek yedikten ve şarap içtikten sonra kusmalıdırlar.

Kusturucu zararsız ve korkusuz bazı ilaç formülleri:

Turp tahumu	: 2 dirhem
Turak otu tohumu	: 1 dirhem
Ekmek püresi	: 1 dirhem

Bu üçü dövülüp, elendikten sonra bal ile karıştırılıp, yemek öncesi yenip üzerine tuzlu balık yenmelidir.

Başka bir formül:
Turak otu kaynatılıp, biraz sirke ve biraz bal katıp, ılık ılık içilip kusulur.

Ayrıca, buğday aşı pişirilip nohut, böğrülce, turak otu ve turpun yukarıdaki gibi kaynatılıp pişirilmesi de uygundur. Hafif dövülmüş (nim köft) turp tohumu da aynı şekilde kaynatılıp uygulanır. Bu arada yaş ve kuru incir yenir. Kavun yemek de kusmak için münasiptir. Yemek öncesi turp yemek kusmaya yardımcı olur. Öğün arasında iki veya üç tane nergis soğanını yemek veya balık yüreğini yemek kusmayı kolaylaştırır. Kavun kökü kurutulup, dövülüp elendikten sonra, iki dirhem kadarı şarapla veya sikencübîn-i aselî ile karıştırılıp içilirse iyi kusturur.

Kusacak kişi, kusmak öncesi diş diplerine gül yağı veya badem yağı sürmelidir. Kustuktan sonra ise on dirhem kadar elma suyuna bir dirhem mastakî katıp içmelidir. Böylece midede kalmış olan hıltlar da bağırsağa geçer. Aynı zamanda bu su mideye de kuvvet verir. [25a]

Eğer kusan kişi soğuk mizaçlı bir kimse ise, yukarıda bahsettiğimiz bu elma ile mastakî suyuna bir denk ud-ı hindiyi dövüp kattıktan sonra içmelidir. Ayrıca bu konuda, gülbeşeker, mastakî ile oldukça yararlıdır.

Kusan kişinin gözleri zayıf ise, gözlerini bağlamalı ve istifrâğdan sonra yüzünü ve gözünü soğuk, ağzını ise ılık su ile yıkamalıdır.

12. Kan Aldırma ve Hacâmat

a) Kan aldırmanın önemi

Hıltların karışımı (mürekkebi) kan olduğundan dolayı, kan aldırmak (fasd), istifrâğ-ı küllî (arınmaların, boşaltmaların bütünü, tamamı) diye tanımlanır. Bu sebeple kan aldırıldığı zaman hıltların her birinden bir miktar eksilir.

Diğer arınma yöntemlerine (kusmak ve ishâl) göre kan aldırmanın fazileti, kan alınması esnasında kanın rengi ve kıvamına bakarak alınacak kanın miktarını ayarlama imkanının olmasıdır. Oysa müshîl veya kusturucu ilaçlardan bir kusur ve eksiklik meydana gelse, onun kusurunu yine başka bir ilaçla telafi etmek zorunda kalınılır. Hatta kusmakta veya ishâlde istenmeyen derecede aşırılık (ifrat) olsa, durdurulması için ancak başka bir ilaç yapılır. Bu sebepten hiçbir arınmanın (istifrâğın) fazileti kan aldırmanın yerini tutamaz.

b) Kanın fonksiyonu

Kanın insan bedenindeki fonksiyonunun ayrıntılarını burada anlatmak uzun süreceğinden, kısaca bazılarını zikretmeye çalışalım: Kan ciğeri ıssı eder. Doğal kuvvetin kaynağı (madeni)dır. Kan ciğerde doğar. Bu sebeple kanda *"harâret-i tabii"* vardır. Vücudun her bir parçası, kandan kısmetini alır ve onunla beslenir. Harâret-i garizî, yani vücudun tabi'î ısısı hâm kandır ve bütün bedene ulaştırır. [25b] Bu nedenle ne zaman ki kanı çok akıtsalar insanın kuvveti azalır ve aklı gider.

Şiryân damarı büyük bir damar olup ciğerden kalbe ulaşır ve kanı yüreğe ulaştırır. Bu kan yürekten atar damarlara (şerâyin) karışır. Bu vasıtayla yaşam enerjisi (kuvve-i hayvânîyye) bütün bedene ulaşır. Bu nedenledir ki muharrik damarlardan olup, atardamar veya yürek damarı denilen şiryân damarından, eğer ağustos günleri veya çok soğuk günlerde kan aksa ve tutulmasa bu enerji (kuvvet) batıl olur ve insan ölebilir.

Kanın küçük faydalarından birisi de insanın cildini taze ve renkli tutmasıdır. Bu menfaatinden ötürü bazı eski hekimler kan aldırmayı hiçbir halde uygun bulmamışlardır. Oysa bu görüş hatadır. Çünkü kanın faydalı olma hali, vücuda gerekli miktarda olmasındadır.

c) Kan aldırmanın sebepleri

Ne zaman ki miktarı gereğinden fazla olur ve mizacı dönüp, hastalıklara sebep olursa, artık onu eksiltmek (zâ'il itmek) gerekli hale gelir. Kan aldırmanın karşısında olan hekimler, bu gibi kan fazlalığının ortaya çıktığı durumlarda, tedavi için kan yapıcı gıdaların tüketiminin kesilmesini veya kanı düşürücü ve mizacını düzeltici ilaçlar verilmesini önermektedirler. Bu tedbir doğrudur; lâkin, bu yöntemle sonucu elde etmek için zamana ihtiyaç vardır. [26a] Acil durumlarda ise, beklemek mümkün olmayacağından bir miktar kan aldırmak gerekir. Böyle hallerde şu üç tedbiri uygulamak gerekir: Birisi faydalı gıdalar, ikincisi az yemek ve üçüncüsü de bir miktar yaramaz kanı akıtmaktır.

d) Kan alırken dikkat edilecek incelikler

Kan aldırmak ihtiyacı hasıl olduğunda kalbin kuvvetine itimat etmek gerekir. Bu da nabız ile bilinir. En uygunu odur ki tabip kan alınırken elini nabız üzerine koyup takip etmesidir. Bir değişiklik ve zayıflık belirdiğinde derhal kan akışını durdurmalıdır.

Kan aldırmanın sebebi kanın bozulmasından ötürü olursa kanın rengi ve kıvamı dönünceye kadar, eğer zaaf işareti olmazsa, akması durdurulmaz. Eğer kan fazlalığından dolayı kan alınıyorsa, eğer zaaf belirmezse, akışının kuvveti eksilinceye kadar tutulmaz. Şişten dolayı kan alınıyorsa kanın rengi dönmeyince durdurulmaz. Bunun için Bokrat Hekîm "şavsa, yani *zâtü'l-cenb* hastalığında bâselîk damarından kan alınırken kanın rengi dönmeyince durdurulmaz" demiştir. Ancak iki sebep dolayısıyla durdurulur. Birincisi zaaf belirtisidir. Diğeri de güçlü şişlik olması yüzünden kanın renginin geç dönmesi ve zaaf belirmesidir. Şişin ıssı ve büyü olmasının kan gelecek yolları bağlar ve kanı geri döndürür. Yaramaz kan zorlukla akar.

Issı mizâçlı veya zayıf mizaçlı, midesinde safra olan kimseler ile [26b] meşâmları açık olan, mide ağzı zayıf veya güçlü olan kimselerin baygınlık geçirmesinden korkulursa, tabîb elini nabız üzerine kor, dikkat eder değişikli eseri görürse derhal kanı durdurur.

Kan alınırken baygınlık (ussu gitmeklik) az olur. Çoğunlukla bağlandıktan sonra olur. Kan alınmadan önce kusmak bunu önler. Özellikle midesine safra dökülmüş, mide ağzı zayıf kimseler için geçerlidir. Eğer ussu giderken kusarsa baygınlık geçer, kuvvet yerine gelir.

Baygınlık olmaması için kan alınmadan önce azıcık nâr şarabı veya ekşi elma, ayva, gure, ya limon veya benzeri şaraplardan birisi verilip içirilir. Soğuk mizâclı kişiye yarpuz şarâbı veya meybih şarâbı verilir. Efâviyâ ile pişmiş cullâb da olur.

Kan alınan kimse aklı gider birisi ise arkası üstü yatırılarak kan alınır. Yetecek kadar akıtılır. Hiçbir şekilde kanın israf olmasına izin verilmemelidir.

Kan aldırıldıktan sonra koyun eti çorbası içirilir.

Kan alan kimse (fassâd), elinde bir parça miski hazır tutmalıdır. Tavuk teleği gibi bir şey de hazır olmalıdır. Ayrıca devâü'l-misk de bulundurulmalıdır. Kan alınan kimsenin ussu gitmesi olduğunda derhal o teleği boğazına sokup kusturmalıdır. Miski de burnuna tutup koklatmalıdır. Ardından devâü'l-miski cüllâb

içinde veya güllâb içinde veya nâr suyu içinde ezerek boğazına damlatmalıdır. Gülbeşeker de ezilerek ağzına konabilir. [27a] Derhal ussu yerine gelir ve bir daha gitmez.

Kişinin sıtması tutmuşken veya sıtma nöbeti gününde kan alınmaz. Çok ağrısı olandan da kan alınmaz. Önce ağrısı dindirilmelidir. Çünkü ağrı, hıltları kendine çeker. Kan aldırmak ise ahlatı dışarı çeker. Bu iki çekilme arasından gerilim olur, ıztırap meydana gelir. Zayıflık doğar.

Yazın havanın hoş olduğu bir günde kan alınır. Sabah saatlerinde olmalıdır. Özellikle ıssı mizaçlı kimseler çok sıcak veya çok soğuk mevsimde kan aldırmamalıdırlar. (Kan aldırma veya müshilin uygun olduğu gün ve zamanlar için bundan gelen "İstafrâğlar" başlığına bakınız.)

Kan aldırıldıktan sonraki gün hafif ve az yemek yenir. Safrayı kesici nesneler yenir. Çok besleyici olan kalye ve kebap gibi gıdalar yenmez. Çünkü kan aldırmanın amacı kanı eksiltmektir. Kuvvetli gıda bu amacı tesirsiz kılar. Diğer bir sebep de mide ve diğer organların zayıflamış olmasıdır. Midenin kuvvetli olması gerekir ki kuvvetli besinleri sindirebilsin. Kuvvet zayıfladıktan sonra bu gibi kuvvetli besinler yenince sindirim kötü olur ve yaramaz hılt doğurur. Bedene ağırlık ve gevşeklik getirir.

Kusmaktan, cimâdan ve ishâlden [27b]sonra; uykusuzluk, hastalık, imtilâ, hayza, ağır yemekten ve bedeni ısıtıp terleten bir çalışmadan sonra ki gözenekler açılmış, çok fazla tahlil olmuştur, kan aldırılmaz. Zaruret varsa bu hallerden sonra, iki gün veya üç günden sonra kan aldırılır.

Kan aldırmaktan önce ve sonrası yatıp dinlenmek faydalıdır. Lâkin uyumamalıdır. Süstlük ve zayıflık getirir. Muhtemel ki ihtilam olup zayıflığa sebep olabilir. Ayrıca uykuda damarın ağızının açılıp kan boşalma riski vardır. Haberi olmayabilir, çok akar zayıflığa hatta ölüme sebep olabilir. Kan aldırdıktan sonra uyumak zordur.

Eğer damarın ağzı ıssı olursa biraz açıp pamuk soğuk gülâbla ıslatılıp yine bağlanır.

Balgamî kişiden kan almadan önce, harâreti biraz artırmak için hafif hareket yaptırılır. Harâret artınca balgam erimiş olur.

e) Kan alınan damarlar ve tesirleri

Sürekli kan alınan damarlar şunlardır: Kifâl, baş damarıdır. Ekhel, gövde damarıdır. Diğerleri bâselik, habli'z-zirâ', üseylim, bâselîk-i ıbtî, mâ, mâbiz-i ıbtî, sâfin ve ırku'n-nisâdır. Her birinin ayrı ayrı faydaları ve etkileri vardır.

Kifâlden yani baş damarından kan almak başa, göze, buruna, dimağa, ağza, dile, dudağa boğaza ve buralarda olan hastalıklara fayda eder.

Ekhelden yani gövde damarından kan almak bütün beden illetlerine faydalıdır.

Bâselîk, koldan aşağıdın damarıdır. Buradan kan aldırmak ciğere, dalağa, zâtü'l-cenbe, şavsa ile yanbaşı ve dizler ağrısına, baldır ve ayak [28a]ağrısına faydalıdır.

Fakat üseylim bâselîkin kuyruğudur.

Sağ elden kan almak ciğer illetlerine faydalıdır. Sol elden almak ise dalağa, uyuz ve kaşıntı hastalıklarına yararlıdır.

Hablü'z-zirâ' bazı kişinin elinde bâselîk damarıyla karışmıştır. Bazı elde ekhel ile karışmıştır. Zende'l-a'lânın üzerindedir. (Hablü'z-zirâ'ın faydasının kifâl gibi olduğu söylenir ki bu söz yanlıştır. Bu çelişki İshak'ın sehvinden olmuştur.)

Sâfin damarından kan almak, hayzı açar, hâyalara, zekere, rahime ve sufre cerâhatlarına ve hastalıklarına fayda eder.

Mâbız diz altındadır. Bazıları mâbız dallardır ve damarların kuyruğudur demişlerdir. Bir damara bağlanmıştır. Bundan kan almak içteki organlara ve bel ağrılarına fayda eder. Faydaları sâfen damarından fazladır. Hayzı açar, basur, makad ve rahim ağrılarına yararlıdır.

Irku'n-nisâ damarından kan almak ırku'n-nisâ ağrısına faydalıdır. Sâfen damarının etkilerine yakındır.

f) Damar açılırken dikkat edilecek hususlar ve hatalara karşı önlemleri

Kifâl damarına neşteri virev veya enine vurup eli dikkatli kaldırmak gerekir ki neşter tamarın diğer yanına geçmesin ve tene, sinire, kaslara ve onun zarına değmesin.

Ekhel damarının altında asâb[7] vardır, dikkatli olmak gerekir. Neşteri dikkatli ve uzunlamasına dürtmek gerekir. Ayrıca derin kesmemek gerekir. Çünkü çoğunlukla ekhel damarı iki sinir ortasında olur.

Bâselîk tamarından kan alırken sakınmak [28b] gerekir. Çünkü altında şiryân damarı vardır. Kendi yerinden bir yana edip eğimli (virev) dürtülür. Enine veya uzununa dürtmemek gerekir. Eğer böyle yapılırsa yel olur. Ayrıca bunun da iki yanında da şeryân olursa vazgeçip başka damara yönelmek gerekir. Çoğu

7 "asab ya'nî sinir demekdir" (Derkenâr).

kez bâselîkı bağlayınca yel dolar. Onun belirtisi mercimek gibi veya nohut gibi yahut daha da büyükçe yumurta gibi yumrulaşır. Tasmayı açıp yumru düzleşene kadar yavaş yavaş el ile masaj yapmak gerekir. Eğer yine tekrarlarsa yine tasmayı çözüp tekrar el ile sürerek düzleştirilmelidir. Ancak tekrarlıyor veya düzleşmiyorsa kan almaktan vaz geçilip bâselîk-i ıbtî damarına yönelmelidir. Bu şekilde yumrulanan hangi damar olursa olsun kan almamak gerekir.

Bâselîk damarından kan almanın en uygunu neşteri yukarısına dürtmeyip kolun aşağı tarafına uzunlamasına, hacâmat eder gibi açmaktır ki korkusuz ve selamet üzere olsun.

Bâselîk-ı ıbtîyı çok ovmak ve üstüne çok sıcak su dökmek gerek ki mâddenin galîzi eriyip incelsin. Sonra tasma bağlanır.

Kan aldıran kişi kolunu koltuğundan itibaren düz olarak tutmalıdır.

Hangi damardan kan alınmak istenirse baş parmakla onun üzerine iyice bastırılır ki damar yerinden oynamasın. Neşter, damarın ortasından birlikte tutulup aşağıya dürtmek gerekir.

Üseylim damarından kan alınacağı zaman bilek bağlanır ve neşter eğimli (virev) tutulur. El de ılık suya konur ki kan istedikleri gibi aksın.

Sâfin damarından kan alınırken baldırdan bağlanır ve hasta birkaç adım yürütülür. Hasta ayağını yere basmakla [29a] damar belirir. Ayrıca pamuktan yumru, top gibi bir nesne yapılıp ayak tabanı altına konur. Hasta üzerine basar. Bu şekilde damar daha belirgin hale gelir. Damarın kökünden iki dal iki yana gitmiştir. Damarın kökü ikisinin ortasındadır. Kan, o dalların çıktığı yerde damarın kökünden alınır.

Mâbız damarından kan alınırken uyluk bağlanır. Baldır da bağlanır. Birkaç adım hasta yürütülür. Damar iyice ortaya çıkana kadar birkaç kere de oturtulup kaldırılır.

Irku'n-nisâ damarından kan alınacağı zaman bir uzun dülbentin bir ucu hastanın beline bağlanır. Kalan kısım uyluğuna ve baldırına bağlanıp sıkıca topuğuna kadar sarılır. Birçok kez oturulup kalkılır. Hasta ayağını bir kiremit üzerine kor. Kan alan, ayak tarağı üzerinde serçe parmak arasında tamarı arar. Eğer bulduysa yanlış yapmadığından emin olunca kanı alır. Eğer bulamadıysa topuğun arkasından ayağın dış tarafına yönelir. Irku'n-nisâ damarının belirtisi, üzerinde yumrulanmışca birçok düğüler olur. Neşter damarın uzunluğuna dürtülür. Çünkü

yanında iki sinir vardır. Kan alıcı hata yapıp neşterin ucu sinir perdesine erişirse şişer, ilaç etmek zor olur. Buna ilaç olarak bütün beden benefşe yağıyla veya badem yağıyla yağlanır. Şişen yere kişnîc suyu, sandal-ı surh, sepid (Aksüsen, Türkçe zanbak denir) ve şâf-i mâmîşâ sürülür. Eğer hastanın kuvveti yerinde ise bir elinden daha kan alınır. Eğer bu hata ayakta olmuşsa elden kan alınır. Kan alınacak el de hatanın olduğu yöndeki eldir. [29b] Yara irinlenirse, cerahatın ağzını açılır, üzerine irini giderecek ilaçlar bağlanır.

Eğer hata damarın ağızının dar açılmasından kaynaklanmışsa ve kan deri altına gittiği için bölge morarıp siyahlaşmışsa elinden de kan alınır. Yukarıda daha önce zikredilmiş yakı yapılır. Bütünüyle düzelene kadar o eli kullanmamak gerekir. Morluğu eksilirse düzeldiğine işarettir. Eğer artarsa veya siyahlaşırsa diğer elinden de kan almak gerekir. Üzerine de söz konusu yakı yapılır.

Eğer neşter öte geçip şereyân (atar damar) damarına ulaşırsa hemen tutup, lazuk denilen terkîp damarın ağzına konur ve sıkıca bağlanır. Bağlı el, yüksek bir yastık üzerine konur. Yaralı olmayan elin pazısı bağlanır. Yaralı elin tarafındaki ayak bağlanır ki kan yaralı tarafa meyletmesin. Bağlamaktan dolayı hasta incinirse açıp tekrar bağlamak gerekir.

Lazuk budur: *Demü'l-ahaveyn, anzarût, şeb-i yemeni, zâc, gülnâr, akâkıyâ, sabır ve günlük her birinden birer direm ve zamg-ı Arabî iki direm alınır. Dövülüp elenirler. Yumurta akıyla karıştılır.*

Tavşan tüyüyle veya ziftle (ki yanmakla çıkmış olmalı) veya temiz örümcek eviyle yara çevresine ve üzerine konulup bağlanır. On gün açılmaz. On günden sonra açılır. Dikkatle ve titizlikle açılır. Eğer kan tutulduysa güzel, eğer tutulmadıysa yine bu lazuktan bağlanır. Damar yarası tamamen kapanana kadar her gün açılıp tekrar bağlanır.

Bu sırada [30a] hasta kimse ishal olmaktan sakınması gerekir. Tabiatı itidal üzere olmalı. Neşterin şereyân damarını kestiğinin belirtisi kanın hareketinin nabız hareketi gibi düzenli olmasıdır. Bu arada nabız da zayıflamaya başlar. Ayrıca şeryân kanı duru, aşkar ve kızıl olur. Eğer kan akarken kulağa yaklaştırılırsa sesini kulakla duymak mümkündür.

g) Hacâmat

Hacâmat çocuklarda ve yaşlılarda kan almak yerine geçer. Hangi uzuvdan hacâmat yapılırsa o uzuv temizlenir. Hacâmat kanıyla ruhun cevherinden çok şey eksilmez. Oysa fasd kanıyla çok nesne akar.

Çocuklar sütten kesilmeyince ve çok zorunluluk olmayınca hacâmat edilmez. Sütten kesilse de çok zaruret yoksa yapılmaz. Çocuğu zayıflatır ve zayıf bırakır. Altmış yaşını geçmiş kimseler de hacâmat edilmez. Çünkü derilerinin kurumasına sebep olur.

h) Kan aldırma ve hacâmat için uygun zaman

Zaman olarak en iyisi, ayın on dördü ve on beşinde kan almamak ve hacâmat yaptırmamaktır. Beklenir ayın nuru eksilmeye başlayınca, on altı ve on yedisinden sonra kan alınır. Ayın on dördüncü günü ayın en parlak zamanıdır, hıltlar da tende hareket etmiş olur. Dışarıya doğru meyletmiştir. İnce damarlar ve damarların dalları hep dolmuş olur. Bu zamanlarda iyi ve temiz kan çok akar. Yaramaz hıltlar az gelir. Ancak ayın parlaklığı eksilmeye başlayınca saf kan içeriye dönmüş olur. Ahlat ise galizliği sebebiyle dışarıda kalmış olur. Safi kan ile tezcek içeriye dönemez. Bu sebeple hacâmat [30b] ve fasd kanıyla ayın aydınlığının eksildiği zamanlarda yaramaz hıltlar çok gider. Faydası fazla olur. Allâhu a'lem.

13. Arınma (İstifrâğlar)

Vücudu hıltlardan arındırmak ve temizlemenin (istifrâğın) yedi yolu vardır. Bunlar;

1. Kusmak, 2. İdrâr yapmak (idrâr-ı bevl), 3. Terlemek (arak), 4. Burun akıntısı (muhat ki burundan gelen akıntıdır), 5. Ağızdaki bezlerin ürettiği sıvılar, salya, tükürük (lu'âb ki ağızdan ve diş diplerinden gele), 6. Fitil ve şırınga ile ishâl (şâf ve hukne), 7. Cimâ.

Şimdi bunları tek tek ele alalım:

a) Kusmak

Kusmak, yukarıda ayrı bir başlık altında (Bkz. 11. Başlık) anlatıldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Kusmaktan başka bir diğer istifrâğ yöntemi olan "idrâr"ın oluşumu ve sıhhat açısından önemi ile alınacak tedbirler bahsine geçelim.

b) İdrâr-ı bevl

Bilinmelidir ki yenilen besinlerin üç aşamalı hazmı vardır. Gerçi hazım dörttür, fakat bu bölümün konusu olan istifrâğlar bahsiyle dördüncü hazmın ilgisi yoktur. Dördüncü hazım, tırnak ve saçlardır. Konumuz haricinde olduğu için bu dördüncü hazım türü üzerinde durmayacağız. Diğer üç hazım aşamasının ilki; miğdede, ikincisi karaciğerde, üçüncüsü ise organlardadır (endâmlar).

Her hazım aşamasında, besinleri sindirip değişime uğratan sistem (kuvvet-i mugayyire) tarafından hazmettirilmemiş bir miktar artık maddenin (fazla) vücuttan atılması şarttır. Bu fazlaların her birinin vücuttan atılmasının ayrı bir yolu vardır. Bu yollardan birincisi olan *"kusmak"* konusuna yukarıda değinmiştik. İkinci atık maddenin (fazlanın) yolu ise idrâr iledir. Bu yolla atılacak fazla kanda, damarlardadır. İşte bu damarlarda vücuttan atılması gereken zararlı fazla, çok miktarda olmazsa, temizlemek için idrâr söktürücü ilaçlar kâfidir. Eğer çok olursa, bu fazlayı damarlarda iken kandan ayırıp atmak gerekebilir ki bunun yolu da müshîl ilaçlar ile ishâl ettirmektir. Bu konu da ishâl ve müshîller bölümünde ele alınıp yukarıda anlatılmıştır[8].

İdrârı artıran ve sağlıklı idrâr için gerekli ilaçlar, "hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar" başlığında ayrıca anlatılacaktır.

İdrârın normal ve düzenli şekilde atılması büyük önem taşır. Aksi halde eklem ağrıları, arka ağrıları ile vücutta ağırlık, gevşeklik ve istiskânın ortaya çıkmasına sebep olur. [31a] Düzenli idrâr aynı zamanda balgamdan dolayı meydana gelebilecek bir çok hastalığı da giderir. Aşırı idrârda ise Mesâne nin cerahatlanmasından korkulur. Ayrıca sûsâmak ve "illet-i dolabî" de denilen "illet-i diyânitis" ve "hummâ-yı dıkk" ve "beden erimekliği" rahatsızlıklrı ortaya çıkabilir.

c) Terlemek (arak)

Ter, üçüncü hazım aşamasının, yani organlarda yapılan hazmın "fazlası"dır. Bu fazlanın vücuttan atılma yolu gözle görülmeyen derideki küçük "gözenekler"dir (meşam). Bu fazlanın bazısı buhar halinde uçar gider, gözle görülmez. Bazısı kir halinde deride kalır, yıkamakla gider. Bazısı terlemektir ki meşamlardan dışarıya atılır, bazısı bittir, bazısı uyuz, kaşıntı, bahak, baraş ve demredir.

Sağlığın muhafazasında ve bazı hastalıkların tedavisinde alınacak tedbirlerden birisi de hastanın terletilmesidir. Hasta terleyince rahatlar. Sıcak hava, beden hareketleri ve yaz gününde yürümek insanı terletir. Çünkü hareket bedenin içini kızdırır ve fazlayı eritir. Sıcak hava, erimiş olan bu fazlayı dışarıya çeker. Latif edici ilaçlar da vücudu kızdırıp ter getirir. Lâkin sağlığın korunması tedbirinde ilaçlar ile terlemek iyi değildir, ziyan getirir; hareket kâfidir. Çünkü, bu tür ilaçların ateşi yükseltmeyeceğinden emin olunamayacağı gibi aşırı derecede de terletebilir. Aşrı terlemek de bedeni kuru ve zayıf (arık) edip, rutubet-i asliyeyi eritip tüketir. Ayrıca "hummâ-yı dıkkî" ve "zebûl[9]" tevellüt edebilir.

8 Bkz. başlık: IV. 10.

9 "zebûl, solmak ma'nâsınadır meselâ tâze gülün solması ve gayr-ı tâze nesnenin solması gibi fefhem" (Derkenâr)

d) Burun akıntısı (muhat)

Muhat, baştan inen galiz (aşırı, çok fazla) bir rutubettir ki burun yolundan gelir. Bu galiz rutubet burundan inmekle [31b] dimağ temizlenir. Dimağ hastalıkları yaramaz hıltların aşırılığından hasıl olur. Burundan akıntı (galiz rutubet) gelmekle sar'a ve sekte gibi veya benzeri rahatsızlıklar da zail olur.

Dimağlarında çok rutubet olan ve balgamî mizaçlı kişilerin hıfz-ı sıhhatleri için, dimağdaki rutubeti aşağıya indirmek gerekmektedir. Bu tedbirlerin çeşitleri de; gargara yapmak, aksırtmak ve başı sirke ve şarap buharına tutmaktır. Şarap, sirke ve benzeri şeyler, kızdırılmış kiremit üzerine dökülür ve baş buharına tutulur. Ayrıca dağ yarpuzu ve pâpâdyanın kaynatılarak buharını teneffüs etmek de faydalıdır. Ak hardal, fulful, şalgam, buhûr-ı Meryem (Türkçe hınzır ağarşağı), ferfiyûn, şaytarâc (Türkçe sergüle) bitkileri dövülüp elekten geçirildikten sonra koklanırsa aksırtır; dolayısıyla burunda akıntı yapar. Bu tedbir, müshîl veya başka kusturucu ilaçlarla bedensel arınma yapıldıktan sonra uygulanmalıdır ki, dimağ ve beden birlikte temizlenmiş olsun.

Eğer bu tedbirden önce, buruna bir nesne koklatsalar zarar verip, hastalık hasıl eder. Bazı Türkler yapar, zarar görmezler; bazıları ise burunlarına "ak harbak" koklatırlar, çok akıntı yapar, ama sonuç itibariyle az kimse fayda görür; ekseri zarar görür. Özellikle nazik mizaçlı kişilere çok zarar verir. Burna bir nesne konulması elbette ki ishâl ve yakı yaptırdıktan sonra olmalıdır.

e) Ağızdaki bezlerin ürettiği sıvılar (lu'âb)

Lu'âb, damak ve dil dibinden çıkan ve Türkçe'de salya (salyar) denilen galiz sudur. İhtiyaç zamanı bu salgının normal miktarda oluşması dimağa, göze, [32a] kulağa, boğaza, mideye ve ağza fayda eder.

Sıhhatin korunması için zaman zaman uygulanan tedbirlerden birisi de lu'âbın akıtılmasıdır. Özellikle balgamî mizaçlı kişiler için kış günlerinde bu tedbir uygulanır. Zirâ, kış günlerinde bu insanlarda rutubet çok miktarda toplanır.

Salya (lu'âb) tahliyesi için uygulanan tedbirler, bazı ilaçların çiğnenmesi ve bazısının da gargarasının yapılmasıdır. Âkırkarhâ ve mevîzec gibi bazı devalar az bir miktar ağızda çiğnenir veya bunlar sirke ile gargara edilir. Bundan başka sirkenin yanında bal da katarak veya "eyâric-i faykarâ" veyahut "hardal" ile gargara edilir. Fakat bu işlem hamamda veya sıcak bir evde yapılmalıdır. Kesinlikle bilmek gerekir ki, bu uygulama herkesin kendiliğinden yapacağı bir şey değildir. Ancak, bir hekimin denetiminde veya bu konuya vâkıf iş bilir bir kimsenin

gözetiminde, zamanını ve usulü bilinerek uygulanırsa fayda sağlanabilir. Aksi halde zararlıdır. Zirâ, bu olaya örnek olacak olan Ferecullah adlı bir hekimin başına gelenleri ben kendim gördüm:

Ferecullah, iyi bir tabîb idi. Kendisi bir gün: "mevîzec ve günlüğü çiğnemenin çok balgam indirdiğini okuduğunu söyledi." Daha sonra gelip, pazar içinde oturup, bu zikredilen nesneleri aldı ve çokça çiğnedi. Başından ve boğazından çok miktarda balgam indirip akıttı; şöyle ki balgam yerlere akıp revân oldu. Ertesi gün tekrar pazara geldi ve otururken kuşluk zamanı düştü; bir eli ve ayağı felç[10] oldu. Ayrıca lakve oldu; ağzı, burnu, yüzü ve gözü eğildi. Hıltlar pişmeyip hâm olduğu ve hem de uygun vakit gözetilmeden yapılıp çok lu'âb akıtıldığı için böyle bir sonuç oldu. Vaktini bilerek ve az miktarda yapıldığı zaman faydası çoktur.

f) Fitil ve şırınga ile ishâl (şâf ve hukne).

Şâf (fitil) ile yapılan istifrağ

Bilinmelidir ki şâfın etkisi istifrâğdan zayıftır. Hıltı ancak kendisine yakın yerden getirebilir. Uzak yerlerden getiremez. Şâf için yapılan terkibin eczâları ne kadar kuvvetli olursa olsun, şâfın faydası bel ağrısı, arka ağrısı, yanbaşı (ırku'n-nisâ) ve o çevrelerdeki ağrılarla sınırlıdır.

Şâfın miktarı ve dozu kişinin kapasitesine göre ayarlanmalıdır. Şâfın içeriğini teşkil edecek ilaçlar ve otlar, hastalığın çeşidine göre belirlenir. Mesela, sıtması olan ıssı mizaçlı kişi için menekşe (benefşe), mahmûde ve şekerli şâf tertip edilmelidir.

Şâf için bir formül: *Kuru benefşe (2 dirhem), mahmûde (2 dank), türbid (2 dirhem), şeker (yeteri miktar). Şeker haricindeki malzemeler dövülür ve elenir. Şeker ise küçük bir kapta az bir miktar su ile ezilip ateşte kaynatılarak kıvama getirilir. Daha sonra dövülüp, elenmiş malzeme üzerine konup, karıştırılarak şâflar hazırlanır.*

Sadece bal akidesinden şâf yapmak da uygundur. Issı hastalıklarda kabız açmağa gayet faydalıdır. Yalnız balın ak helvâsından bir parça alıp biraz ısıtılarak yumuşatılır. Dövülmüş helvâcılar püresi alınıp yoğrulur. Bu püreden ziyadece ve aldığınca yedirilip şâflar yapılır. Bu şâf da kabızlığın tedavisinde oldukça yararlıdır.

Eğer sağ tuzdan bakla kadarı, bir iki defa götürülünse şâf yerini tutar ve belki

10 "Meflûc oldu" Meflûc insânın bir yanı tutulup hareketden kalmakdır ki nîm endâm ola Türkçe tamla dedikleri marazdır. (Derkenâr)

de daha iyi ishâl yapar. Balgamî kişiler, balgamî hastalıklar, bel ağrısı ve soğuk mizaçlı kişiler için tertip olunacak şâf formülü şöyledir:

Sekbînec, çavşîr, mukl-i ezrak, uşak, tuz, ebucehil karpuzu içi, zencefil, sûrincân, kerefef tohumu, râziyâne tohumu, kust, mürr, kunduz hâyası, zurunbâd, anzarût, kuru sezâb yaprağı, şekâkül ve mahîzehre. Bütün malzeme hep eşit miktarda alınır, dövülüp elenir. Zamkları yaş sezâb suyunda ıslatıp, bu dövülmüş otlarla birlikte karıştırıp, yoğurarak şâflar yapılır. Şâfların her biri iki dirhem veya iki miskâl olmalıdır.

Bal akidesinden şâflar yapılıp, kullanılırsa kabızı tedavi eder. Küçük çocuklar için bal akidesinden küçük, küçük şâflar yapılırsa uygundur. Yine küçük çocuklara, rakkı sabunu yıkanıp küçük şâflar yapılıp bal sürdükten sonra kullanılırsa fayda sağlar.

Hukne

Herhangi bir sebeple müshîl kullanamayan kişiler için en uygun metot huknedir. Huknenin tesiri şâftan daha fazladır. Bu nedenle miktarı da fazladır.

Mide bulantısı ve zayıflığı olan ve bu yüzden müshîl içemeyenler ile bağırsakları boşaltım yapamayan kimselere müshîl için hukne uygulanmalıdır.

Dimağında şişlik veya bir afet olup, başında bir hastalık olan kimselere tesirli bir hukne faydalıdır. Hastalık maddesini dimağdan aşağı çekip, buharın başa çıkmasına engel olur.

Bazen, huknenin ince bağırsaklara ve mideye çıkması ihtimali vardır. Bu ihtimal göz önünde bulundurularak kesinlikle aç halde hukne yapılmamalı; ayrıca mideye kuvvet verecek bir şerbet verilerek, huknenin mideye girmesinin engellenip, geri döndürülebilmesi sağlanmalıdır. Yani "gülbeşeker" veya "sakızla gülbeşeker" gibi mideye kuvvet veren şerbetlerden herhangi birisi el altında bulundurulup içirilmelidir.

Bel ağrısı, yanbaşı ağrısı ve böbrek ağrısı için hukne yapıldığı zaman hastayı sırt üstü, fakat başı ve göğsü yukarı kalkık vaziyette yatırmalıdır. Eğer hukne göbek ağrısı için yapılmış ise, hasta, diz üzeri, başı ve göğsü yastık üzerinde ve karnı boşlukta olacak şekilde yatırılmalıdır.

Hukne yapılırken hasta, öksürmek, aksırmak ve hıçkırmaktan sakınmalıdır. Huknenin ilacı az olursa tesirsiz olur; fakat gereğinden fazla olduğu takdirde ise gevşeklik (süstlük), şişkinlik (nefh) ve rahatsızlık (bî-kararlık) doğurur. Hatta

zehîrlenme dahi olabilir. Eğer hukne çok fazla sıcak olursa baygınlık (ussu gitmek) ve çok fazla ishâl olmak sonucunu doğurabilir. Fakat eğer çok soğuk olursa sancı/gaz (yel) oluşmasına neden olur ki hukneden beklenen sonuç elde edilemez. Çok fazla koyu ve galiz olursa, bağırsağa bulaşıp Mesâne ye zahmet verir. Çok fazla duru olursa bu kez de tesiri olmayıp istenilen maksat hasıl olmaz. Bu nedenlerden ötürü miktar ve özelliğine dikkat edilmeli; miktarın elli miskâlden ne fazla ne de eksik olmamasına dikkat etmelidir.

Çeşitli huknelerin yapılışı şöyledir:

-Kaynamış kepek suyuyla iki dirhem "bûre-yi ermeni"yi dövüp ezdikten sonra hukne yapılırsa bağırsakları temizler.

-Pancar (çügündür) veya pazu doğranıp kaynatıldıktan sonra, 50 miskâl suyuna, 10 dirhem zeytinyağı veya şîrugân yağı ve 2 dirhem tuz katılıp hukne edilir.

-Sıtması olan kişinin huknesine tuz ve bûre katılmaz. Bu tür hastalar için kabuğu soyulmuş arpa ve menekşe suyundan hukne yapılır. Bunun için 20 dirhem kuru benefşe ve 40 dirhem dövülmüş ve kabuğu gitmiş arpa alınıp 550 dirhem suyla kaynatılır. 180 dirhem su kalıncaya kadar kaynatılır. Daha sonra bu sudan 75 dirhem hukne yapılır. Az bir miktar "mahmûde" de katılırsa faydalı olur.

-Terleme hastalığından dolayı kabız olup hukneye ihtiyaç olursa, buhran günü haricinde uygulanmak şartıyla, 20 dirhem gül yağı ılıcak su ile karıştırılıp hukne edilir, fayda hasıl olur.

-Sade ve dövülmüş, kaynamış arpa suyuyla, 20 dirhem gül yağını hukne yapmak, bazı vakitte hafif ve gayet iyidir.

-100 dirhem pazu veya çügündür suyuyla, 20 dirhem hıyârşenber içini ezip süzdükten sonra 10 dirhem şeker ve 10 dirhem şirugân yağı katılır, ılık olarak hukne edilir. Eğer pazu ile hatmîyi kaynatıp, hıyârşenberi ezip ve biraz tuz, biraz bûre katıp hukne edilirse fayda görülür.

Yumuşak (Nerm) hukne[11]**:** Menekşe 10 dirhem, unnap 15 dirhem, sepistan 30 adet, erik 15 adet, nülifer 3 dirhem, hatmî 10 dirhem, dövülmüş arpa 30 dirhem.

Hepsi keşkâb gibi kaynatılır. Bu kaynamış sudan 50 miskâl alınıp 10 dirhem menekşe yağı veya bulunamazsa 10 dirhem şîrûgan yağı ve üzerine de 10 dirhem

11 "Arabca hukne-i leyyine derler" (Yâdigâr 34a)

şeker katılıp hukne edilir. Ayrıca, 10 veya 15 dirhem hıyarşembe içi ki, 25 yahut 30 dirhem hıyarşembeden ancak çıkar; bu hukne ile ezilip, çekirdeği ve pulu süzülüp temizlendikten, sonra 2 dirhem tuz ve 2 dirhem bûre katılır, ılık ılık uygulanır. Herkesin kuvvetine göre ve vaktine göre doz ve zamanı ayarlanmalıdır.

Hukne-i mutavassıta: Bu hukne tabiatı yumuşatır (telyîn eder) ve galiz hıltlardan temizleyip, ishâl eder.

Yapılışı: Sinameki 5 dirhem, kuru menekşe 5 dirhem, besfâyic 5 dirhem. Bunlar ince, yumuşak dövülür.

Ayrıca; ebem gömeci tohumu 4 dirhem, pazu yaprağı 1 tutam, latif sebistan 30 tane, meyan kökü: 3 dirhem (kabuğu soyulmuş ve hafif (nim köft) dövülmüş olmalıdır).

Bütün hepsi kaynatılıp süzülür. 15 veya 20 dirhem hıyarenbe içi bu kaynamış su ile ezilip, seyrek bir süzgeçten süzülür. 10 veya 15 dirhem şeker ile 10 dirhem şirugân yağı katılıp, ılık hukne edilir. Eğer 2 dirhem tuz veya 3 dirhem bûre dövülüp bunlara eklenirse de uygundur. Ancak, hukneden önce 15 dirhem kadar gülbeşeker ezip içmek veya gülâbla şeker şerbetini ezip içmek gereklidir. Bu hukneden önce içilen şerbete, Mısır'da kendi ıstılahlarınca "iştigâl-i mi'de" adı verilir.

Hukne-i hadde (müessir, sert hukne): Türkçe "tiz" (müessir) hukne anlamına gelir ki balgamı ishâl eder, idrâr söktürür, midedeki yelleri dağıtır; bel ağrısına, yanbaşı (ırku'n-nisâ) ağrısına ve kulunca fayda eder, kuluncu ve süddeyi açar.

Yapılışı: Bâbûnec, iklîlü'l-melik, boy tohumu, keten tohumu, hatmî tohumu, besfâyic (hafif/nim köft dövülmüş olmalı), raziyâne tohumu, kerefes tohumu, anîsûn, kimnûn ve turak otu tohumu (her birinden 5'er dirhem), asfûr tohumu (20 dirhem, hafif dövülmüş), turak otu [35a] ve pazu yaprağı (1'er tutam), yaş sezâb[12] (bir tutam), incir (10 adet), kızıl üzüm (çekirdeği çıkartılmış) (20 dirhem), ebucehil karpuzu içi (1 dirhem, çekirdeği ve kabuğu ayıklanmış; ak olmalıdır.), kantariyon (10 dirhem).

Bütün otlar dövülüp, 10 dirhem buğday kepeği ile kaynatılır, sık gözenekli bir bezden süzülür. Eğer, mukl, sekbînec ve çavşîr ele geçerse, her birinden 3'er dirhem alıp, ılık suda ezip süzdükten sonra, bu hukne ile karıştırılır. Ayrıca 15 dirhem bal, 15 dirhem zeytinyağı, 2 dirhem tuz ve 2 dirhem dövülmüş bûre katılır.

12 "Rumca biganus derler bahçede biter agır kokulu koyu yeşil renklü otdur" (Yâdigâr 35a); "ba'zı vilâyetlerde buna Türkçe sadef otı derler" (Derkenâr)

Bu hukne, gülbeşeker içtikten sonra uygulanır. Bazı kimseler, daha fazla etkili olması için bu hukneye 20 dirhem hıyarşembe içini ezip, süzdükten sonra, ılık edip, karıştırırlar. Bu da uygun olur; fakat, bunu hastanın mizacını göz önüne alarak yapmak gerekir.

Midesi ağrıyan, eklem ağrısı çeken, dalak, iç organlarında tıkanıklık (südde) olan ve ciddi sancıları (kulunc-ı sa'ab) olan kimselerin bedenlerindeki yelleri ve sancıları daha fazla tahlil etmek için; 1 dirhem kunduz hâyası, 10 dirhem kantariyon çok faydalıdır. Hulbe (yani boy tohumu), kimnûn, üzerlik ve sezâb tohumu da fazlasıyla faydalıdır. Yanbaşları ağrısı ve ırku'n-nisâ hastalığını da tedavi eder. Bu hukneye 5 dirhem kadarı süsen kökü (benefşe dibi derler iyi kokulu bir ottur) biraz dövülüp bunlarla birlikte kaynatılabilir; gayet faydalıdır. Kuvvetli kişiye 10 dirhem dahi katılabilir. Bu sayede galiz hıltları kemiklerden dahi çekip çıkarır.

Bağırsaklarında yanma (süziş), acıma ve yara olan kimseler için; haşhâş tohumu kaynatılır ve bu suya gül yağı katılıp hukne edilse fayda sağlanır.

Bazı huknelerde fayda hasıl olmazsa, çok zaman güvercin tezeği (?), ferfiyûn ve kunduz hâyası (her birinden 2'şer dirhem) birlikte kaynatılır.

Baş ağrısı, mal-i hülya, göz ağrısı, kulak ağrısı ve benzeri sebepler için ebucehil karpuzunun etli kısmından (şâhm-ı hanzâl) faydalısı yoktur.

Sıtması olan kimsenin huknesine tuz ve büre koymamalıdır. Fakat, bezr-i katûnâ lu'âbı, şeker ve kaynamış menekşe suyu ile keşkâb yapılır.

Harâretten ötürü hukne yapılırsa, gül yağını su ile karıştırıp uygulamalıdırlar.

Hiçbir hukneye afyon ve yaş kişnîc suyu katılmamalıdır, zarar verir. Ayrıca, yine hiçbir hukne veya şâffa "sabır" katılmamalıdır, çok zarar verebilir.

Sıtmalı, zayıf mizaçlı veya kuru tabiatlı bir kimse kabızlık çekse, karnında şişlik olup bu sebepten normal dışkılama olmazsa, taze tereyağı ılık su ile karıştırılıp çalkalandıktan sonra, hastanın yanlarına, böğürlerine ve karnına yavaş, yavaş ve oldukça bol miktarda sürülür.

Kabız olmuş, yaşlı veya zayıf mizaçlı olmasından dolayı müshîl vermek veya hukne yapmak mümkün olmayacak hastalar için, 1 dirhem kuru menekşeyi dövüp eleyerek, 1 dank mahmûde ile birlikte ılık veya soğuk su içine katıp, göbek yöresi ve karnına sürmek suretiyle [36a] tedavi uygulanabilir. Burada dikkat edilecek husus, sürülen maddenin hemen kurumamasıdır. Eğer kuruyacak olursa biraz daha ıslatılmalıdır. Zahmetsiz bir şekilde ishâl eder. On yaşından küçük

çocuklara bu formül uygulanmaz; on ve daha büyük yaştaki çocuklara ise, ancak yarı miktarınca uygulanabilir. İshâl gerçekleştikten sonra göbek üzerinden ilaç silinir, böylece ishâl de kendiliğinden kesilir.

Bir yakı formülü: Aşağıda formülü verilen yakı oldukça acayip etkili bir yakıdır. Bu yakı, mide üzerine vurulursa kusturur; göbeğe vurulursa ishâl eder. Eğer kadınlar kasıkları üzerine vururlarsa hayızı açar.

Yapılışı: Bereng-i kabilî (5 dirhem), usâre-i kasâü'l-hımar[13] (3 miskâl), ak harbak[14] (4 dirhem), mürdeseng (4 dirhem), zeytinyağı tortusu (15 dirhem), balmûmu (5 dirhem).

Bal Mûmunu, turp ve zeytinyağıyla eritip, bitkileri de dövüp eledikten sonra hepsi birbirine karıştırılır. Bir parça kağıt veya keten bez üzerine sürülerek yukarıda belirtilen şekilde istenen amaç doğrultusunda uygulama yapılır.

g) Cimâ

Bilmek gerek ki doğal arınmalardan (tabî'î istifrâğ) biri de cimâdır. Uygun zaman ve durumlarda sağlığa, aksi halde hastalığa sebep olur. Mesela sperm torbalarının (ev'iye-i menî) dolu olması [36b] durumunda beden onun atılmasına ihtiyaç duyabilir. Böyle bir durumda cimâ edilirse doğal arınma (istifrâğ-ı küllî-i tabî'î) olur. İnsan ruhu hafifler, ferah olur; yaramaz endişeler, vesveseler ve benzeri sıkıntılardan kurtulur. Eğer bu arınma şartlara uygun düşmezse bedende ağırlık peydâ olur.

Meninin kendi yerinde ıssı olması durumunda onun buharı yüreğe çıkar. Bu yüzden sıtma meydana gelebilir. Bazen de onun buharı dimağa ulaşabilir. Bu yüzden de ruhsal ve beyinle ilgili hastalıkları hastalıklar (vesvese, mâlîhülyâ, göz tonması baş dönmesi) ortaya çıkabilir.

Meni, kandan meydana gelir. Onda beden için gerekli gıda olmaya yarar özellikler vardır. Bu sebeple bir kimse gereğinden fazla cimâ yaparsa bedeni soğuk ve zayıf olur. Görmez misin ki; cimâ sırasında en fazla elli direm sperm harcamasına karşılık, iki yüz direm kan aldırmaktan daha fazla zaaf ortaya çıkar. Bu meninin beden için son derece gerekli olduğunun delilidir.

Meninin haznesine Arapça "ev'iyye" derler. Üç beş cimâlık hacmi vardır. Daha fazla olmaz. Eğer beşten fazla cimâ edilecek olursa hazne boşalır, yerine kan gelir.

13 "Türkçe dülcük dirler" (Yâdigâr 36a)

14 "hekîmler anı buruna tamzırırlar ana câzibe derler çok balgam akıdır ve lâkin ol iki dürlü olur birisi uvacık bibere benzer ve birisi iri olur andan dört direm mürdeseng ve bir adı mürdesencdür" (Yâdigâr 36a)

Bu da organlara gıda olması gereken kandır. Bu harcanınca yerine gelmesi için uzun müddet gerekir. Bu sebepten cimânın eseri çoktur, önemsemek gerekir.

Çok açken veya kusmaktan, ishalden ve hamamdan sonra cimâ edilmemelidir. Beden egzersizlerinden [37a] sonra da yapılmamalıdır. Teni arıklatır, harâret-i garîzıyeyi (doğal beden enerjisini) eksiltir. Gözü zayıflatır. Nurunun giderir. Ayakları gevşetir. Çok boşalma, aşırı sevinç, aşırı uykusuzluk ve benzeri zararlara sebep olur.

Yemekten ve bedendeki dolgunluk (imtilâ) sonrası cimâ edilirse eklem ağrıları, sinir ağrısı, gevşeklik, tıkanıklık, nefes darlığı, el-ayak titremesi, istiskâ gibi rahatsızlıklar doğurur.

Çok yaşlı kadınla cimâ yapılmaz, ani ölüme sebep olabilir. Bokrat "Yaşlı kadınla cimâ yapma ölüm getirir" demiştir. Ebu Ali'de benzerini söylemiştir[15].

Çocuğu olmayan kadın, bâliğe olmadık kiçirek kız, çokdan cimâ yapmamış avretler ile hasta, çirkin, gönül çekmeyen ve hayızlı kadınlar ile cimâ yaramazdır. Zarar verir. Özellikle zaaf getirir.

Eğer cimâ sırasında erkeğin beli ve arkası üşüyecek olursa veya o esnada kendinde küçük bir rahatsızlık veya kötü kokular hissedecek olursa, teninde yaramaz hıltlar olduğunun işaretidir. Cimâdan uzak durması ve bedenini bu yaramaz hıltlardan temizlemesi gerekir.

Mizâcı ıssı ve nemli olan kişi cimâda kuvvetli olur. Ayrıca cimâdan az zarar görür. Bu sebeple demevî mizaçlı kişiler cimâyı fazla yapmalıdırlar. Issı ve kuru mizaçlı kişiler de cimâda kuvvetlidirler. Lâkin çok cimâ edince bedeninde kuruluk eseri belirir. Arıklar ve gözünün gücü zayıflar.

Soğuk ve yaş ile soğuk ve kuru mizaçlı kişilere cimânın zararı tez etki eder. Erkeklik gücünü azaltır. [37b] Ruhsal sıkıntı getirir.

Cimâdan sonra soğuk suya girilmez.

h) Hamam

Hamamların iyisi eski ve suyu tatlı olandır. Kubbesi yüksek ve geniş olmalıdır. Suyu ne soğuk, ne de aşırı sıcak olmamalıdır.

---

15 Arapça tabir için transkripsiyon kısmına bkz.

Hamamın özelliği bedendeki fazlaları tahlil etmesidir. Deriyi temizler, ishali keser, meşâmları, yani ter çıkacak yerleri açar. Yelleri tahlil eder, uyuza ve kaşıntıya, sivilcelere, çıbanlara faydalıdır. Uyku getirir, yorgunluğu giderir. Hıltları pişirir.

Ilıman hamama girip mutedil su dökünüp fazla eğlenmeden çıkmak ruha ferahlık verir; kuvvetleri artırır. Bedene hafiflik ve rahatlık verir. Lâkin hamamda çok oturmak azaları zayıflatır. Çoğunlukla baygınlık, yürek oynaması ve yüreğe sıkıntı verir. Cimâ isteğini azaltır.

Hamamdan çıkınca soğuktan korunmak gerekir. Çıkınca veya içeride su içilmemelidir.

Aç olarak hamama girmek bedeni arıklatır. Çok yemek yedikten sonra girmek ise sedde (tıkanıklıklar) yapar ve bedeni semirtir.

Balgamî kişiler ve kilolu kişiler hamamda fazla terleyinceye kadar oturmalıdırlar. Mutedil sudan çok dökünmelidirler.

Issı mizaçlı safrâvî kişiler aç olarak hamama girerlerse çok oturmamalıdırlar. Gevşeklik olur ve baygınlık meydana gelir.

En iyisi hamama girmeden önce bir iki lokma ekmek yemektir. Yemişlerden nâr veya elma yenir. Veya elma şarabı, nâr şarabından içilir. Veya bunlara benzer şeylerden yenip içilir. Açken gidilmemelidir ki zaaf meydana gelmesin. [38a]

Çok sıcak yerlerde Müslümanlara yardımcı olacak garip bir nesne vardır. Sıcak hamamlarda oturamayan kimseler bir parça iyi tarçını ağzına alıp çiğnerse, kimsenin oturamadığı sıcak yerlerde oturabilirler. İstediği kadar oturur bunalmaz. Ağzında tuttuğu müddetçe hamamın sıcaklığından etkilenmez. Ateş yanmamış gibi olur. Serinlik meydana gelir. Hak Te'âlâ hazretleri zayıf kulları için bunu yaratmıştır. Oysa tarçın ıssıdır, hiç soğukluğu yoktur. Hikmettir ki sıcakta çiğnenince serinlik verir.

Soğuk suya girmek bedeni güçlendirir. Gönlü ferahlatır. Soğuk suya sağlıklı yiğit kimseler girmelidir. Yaşlı ve çocuk olmamalı. İshal veya sindirim sıkıntısı çekmemekte olmalı. Nezlesi veya zükkâmı olmamalı. Midesinde zayıflık bulunmamalı. Cimâdan sonra veya yeni uyandıktan sonra da girilmez. Yaz gününde öğle vaktinde girilir. Diğer zamanlarda zarar verir.

Yerden çıkan suya girmek faydalıdır. İstiskaya, eklem ağrılarına, eski hastalıklara ve demregüye faydalıdır. Balgamı tahlil eder. Uyuzu ve kaşıntıyı giderir. Titreme hastalığı olanlara ve kötürümlere faydalıdır.

14. Ruhsal Sağlığın (Ağraz-ı Nefsanî) Korunması

A'râz-ı nefsâniye; sevinç ve gam, hışım ve lezzet, güven ve korku, şaşma ve sürekli kuşku, ince emeller, ümit ve ümitsizliklerdir.

Bu bahsedilen hallerin insan bedeni üzerindeki tesiri, yemek, içmek, uyumak, uyumamak, hareket ve dinlenmek gibi bir çok hâlin tesirinden daha da büyük ve önemlidir. Öyle ki insan için, zehîr, yemek, şarap ve otlardan daha tesirlidir. Yiyen ve içen kişinin vücudunda zehîr, ancak, harâreti tende hissedilmedikçe farkına varılmaz. Bütün bunların dışında a'râz-ı nefsâniye ise insan teninde anında tesirini gösterir. Görmez misin ki, bir kişinin hatırından bir endişe geçse, bir hoş haber duysa veya kötü haber işitse, derhal onun eseri yüzünün renginde belirir. Tavrı bir anda değişir.

A'râz-ı nefsâniyenin tesiri çeşitlidir. Bazısı, insan tenini harâretlendirip kızdırır. Hıltları ve ruhu harekete geçirir. Hışım gibi ve mutluluk gibi. Lezzet, ümit ve mühim işler endişe etmek gibi. A'râz-ı nefsâniyenin bazısı ise soğuk edicidir. Korkmak, ümitsizlik ve üzüntü gibi.

Kızgınlık, insan tenini neşeden ve diğer a'râz-ı nefsâniyeden daha ziyade harâretlendirir. Korku ise insan bedenini kederden daha fazla soğuk eder. Ölçülü bir şekilde olan kızgınlık, ruhun kuvvetini, kanı ve harâret-i gariziyeyi bedene yayıverir. Aşırı kızgınlık, safrâyı artırır ve insanın benzini değiştirerek sar'artır. Issı mizaçlı kişiye zarar verir. Soğuk mizaçlı ve balgamî, şisman kimseye fayda verir. Ölçülü şazlık (sevinç, mutluluk), ruhu ve harâret-i gariziyeyi bedene yayar. İnsanın benzini nurlandırır; bedeni semirtir. Bu sebepten mutlu kişilerde ihtiyarlık eseri az belirir. Sevinç verici bir olay olunca gönül ferahlar. İnsan tabiatı devamlı sevinmek ister. Eğer bu sevinç ve mutluluk aşırı olursa yürek sonuna kadar açılır. Ruh ve harâret-i gariziye bu sevinci devamlı talep ettikçe, yürek kendinden geçer. Bu sebeple aniden helak (mefâcâ) olur.

Keder ve korku, kanı ve harâret-i gariziyeyi tenin içine kaçırır. Bunun için insan tabiatı, bu halden uzak olmak ister. Bundan dolayı kederli kişinin benzi sarı olur. Eğer keder ve korku haddinden fazla olursa, harâret-i gariziye hep yürek içine döner ve yürek kısılır. Harâret yürek içinde bunalır, aniden helak olur. Ancak korku ve kederden ölmek nadiren olur.

Aşırı sevinç sebebiyle olan ani ölümde (mefâca), ruhun hareketi sevinç sebebiyle dışarıya doğrudur. Keder ve korku sırasında ise bu hareket içeriye doğrudur. Sevincin hareketi ansızın olur. Hacalet (utanma, mahcubiyet), kanı ve harâreti

bedene yayıverir. Biraz rutubeti de arıtıp tahlil eder. Bunun için yüz kızıl olur ve ter gelir. Daha sonra yüzüne sarılık gelir. Böylece harâret bir parçacık tahlil olur.

Emin olmanın, ümit etmenin faydası, mutedil sevincin menfaati gibidir. Ümitsizliğin zararı, kederin (gussa) zararı gibidir. Endişeden hali olmak, hatırı künd eder; tüm kuvvetleri ve harâret-i gariziyeyi zayıflatır. Benzi değiştirir, hastalıkları ziyade eder. Şöyle ki; gönül meşgullüğü, yani bir nesneye ve mühim işlere endişe etmek birçok hastalıkları giderir. Önemli meselelerle meşgul olmak da marazları hafifletir ve perişanlığı giderir. Bazı hastalıkları eksiltir. Bunun için; seyahat edip değişik şehirler ve ilginçlikler görmek, bir çok müşkil marazlardan insanı kurtarır. Ayrıca, aşk vesvesesi için bundan daha faydalı bir ilaç yoktur. Vurdum duymazlık, işsizlik-güçsüzlük ve gamsızlıktan insan için daha zararlı hiçbir şey yoktur.

Kızgınlık ilacı için soğuk şerbetler gereklidir. Bu gibilerin ilacı; özür dilemek, hoş tatlı sözler söylemek, güldürücü oyunlar etmek, acayip hikayeler ve sevdiği kimselerle bir arada bulunmaktır. Keder ve korkunun ilacı, iyi ümitlerle, semâ ve güzel seslerle, şaraplarla ve sıcak müferrihler (ferahlatıcı, hafif yiyecek ve içecekler) ile olur.

15. Yaşlılar

Yaşlıların (pîrler) mizacının soğuk ve kuru olduğunu bilmek gerekir. Yaşlı kimseler için yapılacak ilk tedbir, ter (nem) ve sıcağa meyletmektir. Bunların yiyecekleri sıcak ve yaş olmalıdır. Ölçülü bir biçimde hamama gitmek, hoş kokulu ve sıcak mizaçlı yağlar (süsen yağı, yâsemin yağı vs.) sürünmek gereklidir.

Yaşlılar, mutedil ve iyi kokuları devamlı koklamalı ve yumuşak döşeğe yatmalıdırlar. Ölçülü egzersiz yapıp, az az yürümek çok fayda sağlar. Yürüyüş sayesinde vücuttaki fazlalıklar hazmolup atılır; organlar kuvvetlenip sağlamlaşır. Yaşlıların devamlı sevinç içinde olmaları için gönülleri hoş tutulmalıdır. İhtiyarlık mizacını artıran soğuk ve kuru nesnelerden korunmalıdırlar. Keder, üzüntü, korku gibi ruh hallerinden; nîlûfer, kâfûr, sirke gibi soğuk kokuları koklamaktan ve ekşi yemeklerden uzak durmalıdırlar. Bilhassa insanı yaşlandırıcı tesiri olan sirkeli şeylerden sakınmalıdırlar.

Ekşiler, ancak bedenen kuvvetli (yiğit) kimseler için, yemeği hazmettirmek (ta'dil-i ta'am) ve mizacı değiştirmek (tebdîl-i mizâç) amacıyla yendiğinde uygundur. Bu iki durum haricinde olursa, bedeni kurutur ve zayıflatır. Yaşlılığı artırır ve sinirlerin ağrısına sebep olur.

Ekşilerin mizacı soğuk ve kurudur. İhtiyarlara ise bunun aksi, yani sıcak ve yaş nesneler gereklidir. İhtiyarlar için ekşilerden daha zararlı hiçbir nesne yoktur. Ancak, aslî mizacı demevî olup, midesi ve ciğeri sıcak olan ve harâret-i garizi-yesi yüksek olup, ekşiye sabredemeyen kimseler, hiç olmazsa sadece sıcak yaz günlerinde olmak üzere; koruk, sumâk, nâr vb. şeyler yemeliler. Hatta bunları da azar azar ve içlerine biraz tatlı katarak yemelidirler.

Bilinmelidir ki yaramaz havalar ve buharlar ile kötü kokular (duman, toz vs.) pîrlere ziyadesiyle tesir eder; sakınmak gerekir.

Eflâtun buyurmuş ki sağlık isteyen kimse üç nesneden sakınmalıdır. Yaramaz koku, duman [40b] ve toz. Dört şeye de devam etmelidir: İyi kokular, çok fazla kalmamak şartıyla hamam, tatlı ve yağlı. Kim ki bu üç şeyden sakınıp dört şeye devam ederse tabibe ihtiyacı kalmaz.

Yaşlıların yemeği az olmalıdır. Yemek yedikten sonra hamama gitmemelidirler. Yemek hamamdan sonraya bırakılmalıdır. Sevdâyı (kara safra) artırıcı ağır (galiz) yemeklerden uzak durulmalıdır. Ancak, midelerinde rutubet bulunanlar müstesnadır. Midesinde sevdâ ekşiyip de yel olup zahmet vermezse, sütlü pirinci sıcak balla veya şekerle yenebilir münasiptir. Açlık da çok zararlıdır. İhtiyarların mide ve bağırsaklarında çok miktarda balgam birikir; bu nedenle, zaman zaman vücudu telyîn etmek icap eder.

Bazı yaşlıların tabiatı kuru olur, kabız oluşur. Bu durumda zeytinyağıyla hazırlanmış sebze yemeği (kalye) yiyip abkâme içmelidirler. Böylece tabiatları sıcak ve yumuşak olur. Erişte aşı ve ıspanak yenmeli; pirinç, kabız ve yel yaptığından yenmemelidir.

Yaşlılar için önerilen bazı yemekler:

-Beş dirhem "besfâyic" bir tutam "kelem" ile pişirilir. Bir miktar, "asfûr tohumu" içi kaynatılıp, yarım kaşık badem yağı katılıp, içilirse tabiat yumuşatılır.

-İki dirhem "iklü'l-butm" şekerle dövülüp, yenirse ciğerleri temizler.

-Dört dirhem "aftîmûn" ve birkaç tane "incir" ve bir miktar "asfûr tohumu" dövülüp yenilmeli.

Ayrıca zeytinyağı tabiatı yumuşatır (telyîn eder). Badem yağı dahi gayet iyidir. Otuz veya elli dirhem miktarı içilebilir. Kişinin mizacına ve kuvvetine göre eksik veya fazlası da olabilir. Herhangi bir zararı yoktur.

-İki dirhem mastakî, iki dirhem şeker dövüp karıştırarak içilirse kabızlığı giderir.

-Tatlı eriği kaynatıp suyunu içmek de yaşlıların tabiatını yumuşatır.

-İnciri ballı suda ıslatıp, öğünden önce birkaç tanesini yemek de bu hususta faydalıdır. Ancak bu zikredilen müleyyinlerden her zaman aynısını kullanmamak gerekir. Vücut tek bir çeşit müleyyine alıştırılmamalıdır.

-Yaşlı kimseler, zaruret haline gelmedikçe kan aldırmamalıdırlar.

-Yemeklerden et suyuyla pişmiş çorba yemelidirler. Yani ihtiyarlıkta hazımsızlık olursa etin kendisi yenmez. Eti haşlayıp (veya buharda pişirip) çorbası içilmelidir.

-Buğday çorbası ve buğday halimesi çorbası ile erişte ve benzeri yemekleri yemeden önce, içlerine biraz tarçın veye zencefil ekilir.

-Kış günleri soğuktan korunmak gereklidir. "Tiryâk-ı meşrûditos", "tiryâk-ı fâruk" ve sıcak macunların mizaca uygun olanları yenmelidir. Tavuk çorbası ve sadeyağ ile hazırlanmış kepek bulamacı, tabiatı telyîn eder ve oldukça faydalıdır.

16. Yolculuk ve Yolcular

a) Yolculuğa hazırlık

Bir kimse yola çıkmak istediğinde, öncelikle vücudunu sıcağa, soğuğa, susuzluğa, açlığa uykusuzluğa alıştırmalıdır. Eğer yola yaya olarak çıkacaksa yürümeye vücudun alışkın olması lazımdır. Yolculukta yenilecek besinlere kendi bedenini yavaş yavaş alıştırmalıdır. [41b]

Bir kimse, eğer sıcak havada yolculuk edecekse, beslenme ve hamam alışkanlığını terketmeli; eğer soğuk havada seyahat edecekse açık bir yerde biraz oturmalıdır ki böylece, sahra havası ile bedeni uyum sağlamış olsun. Yolculuğa çıkmadan önce beden hareketlerini alıştığından fazla yaparak vücudunu hazırlamalıdır.

Yolculuk öncesi kan aldırma (fasd) ve müshîlle beden temizlenmelidir. Yolculukta doluluktan (imtilâ) sakınmak gerekir. Tok karınla ata binilmemelidir. Yemekler konakladığında yenmelidir. Ata bineceği vakit yenilmezse suya da ihtiyaç hissedilmez. Yemek hazmedilmeden ata binildiği takdirde insan su içme ihtiyacı hisseder; sonuçta rahatsızlık hasıl olur.

b) Sıcak günlerde yolculuk

Sıcak havada sefere çıkacak kimse, tohmekân tohumunu dövüp, sirke ile karıştırıp içmeli veya suyu sirke ile karıştırıp içmelidir. Baş örtülerek güneşten koru-

nulmalıdır. Ata binmeden önce arpa kavudu[16] meyve sularıyla (yemişler şarâbı) veya soğuk suyla karıştırılıp yenir.

Konak ve duraklarda menekşe yağı ile miski ayak tabanına sürmek gerekir. Ayrıca burun deliklerine sürüp genize çekilmelidir.

Yolculukta, Türkçe *samyeli* denilen "seMûm yeli" estiği takdirde korunmak gerekir. Samyeli sıcaktır, estiğinde değdiği insanı helak eder. Nereye değse o yer üzülür, yapışılınca ele gelir. Böyle bir durumda ağız ve burun çok iyi örtülmelidir. Mesela ayran içine soğan doğranıp yenilir. Burun ve kulağa menekşe yağı veya kabak yağı damlatılır. Samyeli dokunan kimse el ve ayağını soğuk suyla yıkamalıdır. Ayrıca, soğuk suya girip içinde oturmak ta faydalıdır. Başa gül suyu veya gül yağı sürülür. [42a] Ayrıca, *"tohmekân yaprağı"* varsa, onu pişirip yemek faydalıdır. Marul ve hıyar türü sebzeler yenmelidir. Suyu ise içmeyip mazmaza ve gargara yapmakla yetinmek gerekir. Susuzluk kesilmezse azar azar içmelidir. Sıtması yoksa, ekşi ayran içip sarımsak yemek gayet uygundur. Şifası görülür.

c) Soğuk zamanlarda yolculuk

Yolculukta soğuğa kapılan kimse, kapalı bir mekana ulaştığında hemen kendini kalın elbiselerle ısıtmamalı, doğrudan sıcak yere girmemelidir. Ateş kenarına oturmamalıdır. Yavaş yavaş sıcağa girilmelidir. Sıcak yerden de aniden soğuğa çıkmamalıdır.

Ayakkabılar dar olmamalıdır. Ayaklara zeytinyağı, ferfiyûn yağı veya kust yağlarından hangisi varsa onlardan birisi ısıtılıp sıcak sıcak sürülmelidir. Soğukta yolculuk yapacak kimse, ayak parmaklarına keçi kılını veya at yelesi kılını kağıt veya pamukla sardıktan sonra ayakkabı giymelidir.

Yemeklere sarımsak ile inek yağından yapılmış sayağını bol katmak faydalıdır. İnek yağını sade yiyip üzerine sırf şarap içerlerse, soğuktan oluşan zararı yok etmiş olurlar. Tipi olan günde mideyi aç bırakmamalı, yemek yemeden ata binilmemelidir. Aynı şekilde aç olarak yaya da yola çıkılmamalıdır.

Soğuğa karşı alınacak bazı önlemler şunlardır:

-Bir dirhem kâsni yenmeli; ayrıca bir dirhem Kâsniyi, altmış dirhem şarap veya bal şerbeti içine ezip içmek de vücudu sıcak tutmak için çok iyi bir yöntemdir.

16 "kavud her kavrulmuş nesneye derler gerek buğday olsun gerek arpa olsun Lâkin tıb kitaplarında zikr olunsa arpa muraddır Arabîde suyak derler bi-aynihi kavrulmuş un murad olunur fe-efhem" (Derkenâr)

-Soğukta ata binen kişi, ateş kenarına [42b] vardığında eline ayağına katran sürülürse soğuk vurmaz. Ferfiyûn yağıyla veya sarımsak ile katran sürülürse, yukarıda belirtildiği gibi bir parça keçi kılı parmaklara konulunca kesinlikle soğuk etki etmez.

-Soğuktan ayakları etkilenen kimse ayakları kaynatılmış şalgam suyuna sokulur, bir müddet bekletilir. Oldukça faydalı bir yöntemdir. Sapıyla kaynatılan şalgam daha da faydalıdır. Şalgam bulunmadığı takdirde saman da bu iş için uygundur. Ancak su ılık olmalıdır. En iyi tedavi şalgam ve saman ile yapılandır. Ayrıca turak otu, pâpâdya ve kelemden herhangi birisi kaynatılır, ılık halde ayak içine sokulup bir müddet bekletilir. Bu otların içine kuru incir de katılıp kaynatılabilir.

Soğuğa maruz kalmış organlar için uygulanacak ilkyardım ve diğer tedavi yöntemleri de şöyledir:

-Şalgam pişirilip bezir yağıyla yakı yapılır.

-Tarhanayı kaynatıp ayağa sürmek de uygundur.

-Kesinlikle ateş kenarına varıp el ve ayaklar ısıtılmamalıdır.

-Eğer üşüyen uzvun rengi değişmişse, uzvu sıcak su içine koyup, hacâmat yapmalı. Kan akarak durana kadar devam etmeli; kan durunca "kil-i Ermenî"yi su ve sirke içinde ezip o uzva sürmelidir.

-Eğer uzuv çürümeye başladıysa, hiçbir şey fayda etmez. Cerrahî müdahale ile orayı kesip temizlemeli. Daha sonra merhemle kapatmalıdır. "Bezr-i katûnâ" lu'âbını[17], yumurta akıyla kesîrâ ve "zamk-ı arabî" ile karıştırıp sürmek gerekir.

d) Yaya ve gemi yolculuğunun bazı sıkıntıları için öneriler

Yaya yolculuk yapan kimsenin butları ve oturacak yerleri [43a] birbirine sürtünmekten rahatsız olursa, soğuk su vurup açık havada bırakmalıdır. Her saat başı bir parça bez gül suyuyla ıslatıp üzerine konur. Ayrıca mürdesengi gül suyuna ezilip sürülür. Pâpâdya yağı sürmek de fayda ettiği gibi yorgunluğunu da alır. Bu durumda ekşilerden perhîz etmek gerekir.

Yayan yürüyen kişi, horozun kanadı ucunda olan deliklice kemiceği yanında taşısa yorulmaz.

Gemiye binen kişiye kusma isteği gelse, buna engel olunmamalı; rahatça kusmaya bırakılmalıdır. Kusma aşırı olursa o zaman ayva veya nâr yedirilir. Koruk suyuyla mercimek pişirilip yenir. Böylece mide ağzı kuvvetlenir. Özellikle na-

17 "lu'âb bir koyu sudır bal gibi uzanur hattâ hatmî tohmın suya ıslasalar lu'âb hâsıl olur" (Derkenâr)

neyle yenmelidir. Ayrıca, yarpuz, ekşi nâr, nârenç, turunç macunu veya gülbeşeker yemek de gayet faydalıdır.

B. Hastalıkların Sebepleri ve Belirtileri

Bu başlık altında tıp ilminde gerekli ve faydalı bilgilerden hastalıkların kaynakları, nuzc[18], buhranlar, başka bir hastalıkla iyileşen hastalıkları, hastalığın iyileşip iyileşmeyeceğinin işaretleri ele alınacaktır. [43b]

1. Hastalıklarda Soğuk, Issı, Kuru ve Yaşlık Sebepleri

Hastalıkların sebebi, ıssı, soğuk, yaş ve kuruluk olmak üzere dört sebepten olur. Hepsinin ayrı belirtileri vardır. Issı ve soğuk hastalıkların maddesi bazen başka bir madde ile birleşebilir.

Hastanın soğuk su veya havadan hoşlanması ve rahatlaması hastalığın ıssı olduğunu gösterir. Soğuk hastalıkların belirtisi de ıssı su veya havadan hoşlanmasıdır. Issı şerbetler uygun gelir.

Yaşlıktan ve balgamdan olan hastalıkların belirtisi de bedenin ağır ve gevşek olması, çok uyku ve burundan su gelmesi, ağızın sulanması, nabzın yumuşak ve geç geç ve dengesiz hareket etmesidir.

Kuruluktan olan hastalıkların alâmeti ise bunun tersidir. Bir kimsenin şişleri olması, çok kan aldırmış olması veya ağır bir iş yapmaktan dolayı çok terlemesi, kuru yerlerde uzun yolculuklar yapıp uygun yiyecekler bulamaması kuruluğa sebep olmuş olabilir. Aynı şekilde kadınların da hayz veya nifâs kanının çok akmış olması da kuruluk doğurabilir. Vallâhü'l-a'lem.

2. Kandaki Dört Unsurun Hastalıkla İlişkisi

Hastalığın [44a] imtilâdan mı, organların veya damarların dolu olmasından mı yoksa organları veya damarların boşalmasından mı geldiğinin alametlerini de bilmek gerekir.

İmtilâdan olmasının alameti çok ve ağır yemek sonrası bedenin ağırlaşması, yavaş hareket etmesidir. Damar boşalması ise (yukarıda anlatılmıştı) çok ishâl olmaktan, çok kan kaybından ve benzeri şeylerden meydana gelir.

Tabib imtilâ olduğunu tesbit ederse, maddesi ya ıssıdır veya soğuktur. Ya kan ya safradır. Soğuk madde de ya sevdadır, ya balgamdır.

18 "nuzc pişmek ma'nâsınadır" (Derkenâr)

Kanın belirtisi yüzün renginin kızıl olmasıdır. Beden ıssıdır, kol damarları tîz atar. İdrarı kızılımsı olur. Boyun damarları dolu olur. Ağız tadı tatlıdır. Hacâmat yerleri ve kan alınacak damarları kaşınır. Beden ısısı, hamamdan çıkmış kimse gibi kızgındır. Bedeninde nâhoşluk ve hastalık ısıtma gibi belirirse muttasıl ve bir düzüye olur. Nöbeti olmaz. Soğuk havadan hoşlanır.

Safranın belirtisi bedenin buğday renkli ve ıssı olmasıdır. Damarlar tiz ve dolu atar. İdrarı sarı ve turuncu renk olur. Ağzı acı ve susuzluk baskındır. Damarları tiz tiz atar. Sıtması çok ıssı ve yandırıcı olur. Sıtmadan önce titrer.

Balgam belirtisi benzin ak ve semiz olmasıdır. Beden çok ıssı olmaz. Damarlar yavaş yavaş atar. Hasta çok uyur, ağır hareket eder. İdrarı ak olur.

Sevdâ belirtisi [44b] benzin renginin koyu ve donuk olmasıdır. Benzinin rengi karalığa meyillidir. Hatta kara veya yeşilliğe yöneliktir. Gövdede kıl azdır. Mizacı zayıf ve ince olur. Damarları yavaş ve geç atar. Sürekli olarak kasvetli düşünceler içindedir. Sevdâ maddesi çoğunlukla yaşlılıkta baskın olur. Mevsimlerden de güzün fazladır.

3. İmtilâ (Doluluk)

Bilmek gerekir ki imtilâ iki türdür. Birisine Arapca "imtilâ bi-hasebi'l-ev'iye" derler. Bu durumdaki kimse ağır hareket eder. Hareketleri yavaştır. Benzinin rengi değişmiştir. Yani sağlığındaki gibi değildir. Esner ve gerinir. Uykusu gelmiş gibi olur. Başında ağırlık vardır. Damarları dolu olur. Burnundan ve diş diplerinden kan gelebilir. Maddeler birbirine galebe etmemiş ve azmamış olursa kuvveti yerindedir. Kendisinde imtilâ sebebiyle yorgunluk hisseder.

İkinci türlüsüne "imtilâ bi-hasebi'l-fuvâ" denir. Bu durumda tabiat hıltları bedenin gerekli işlerinde aktif kullanamıyordur. Bunun sebebi de hıltların çokluğudur. Veya mizacın bozulması veya başka bir sebepten dolayı tabiatın zayıflığındandır. Bunun belirtisi, kuvvet zayıftır. Yemek arzusu yoktur. Nabız zayıftır. İdrarı hamdır ve yaramaz kokar. Terleri de yaramaz kokar. Neresine dokunulsa ağır hisseder. İncinir. Hamama girince ve güneşe karşı durunca titrer. Bunun sebebi hastanın bedeninde harâret olması ve ağırlıklı maddenin varlığındandır.

4. Nuzc

Nuzc, [45a] hastanın maddesinin pişmekliğidir. Kuvvet hastalığın maddesine müstevli olup onu pişirir ve tabiatın atabilmesine onu hazırlar. Mesela zâtü'l-cenbde öksürükle çıkan balgamın kuvamının mutedil olması, renginin ak olması, sarılığa meyilli ve kolaylıkla çıkar olması, yaramaz kokusu da yoksa artık nuzc belirtisidir.

Eğer balgamın kıvamının galîz veya rakîk, renginin ak veya gök, kokusunun da yaramaz olması ve zorlukla çıkması, rengi de yeşil ise, hastalığın maddesinin bozukluğuna, yani azgınlığına ve ufunet olduğuna delildir.

Hastalık tehlikeli olsa bile nuzc belirmişse hastalık eksilmeye başlar. Tehlikesi geçer. Çünkü hiçbir hastalıkta, eğer hata yoksa, nuzctan sonra hatar meydana gelmemiştir.

Nuzucun belirmemesi ölümcül tehlike işareti de değildir. Çünkü öyle hastalıklar vardır ki uzun sürdüğü halde nuzc ortaya çıkmaz. Hastalık yavaş yavaş gidip sonunda hasta kurtulabilir. Lâkin bu durumda kuvvete itimat etmek gerekir. Eğer kuvvet yerindeyse ümitli olmak gerekir. Eğer kuvvet zayıf ise durum iyi olmayabilir. En doğrusu asıl itimat Tanrı'nın inayetinedir. Hastaya kuvvet ve şifâ veren Allahu Te'âlâ'dır.

Sıtmalı kişinin hâli, şişlik bulunan bir uzuv gibidir. Şişin ağrısı pişmeye yakın artar. Sıtmalarda da madde nöbet günlerinde pişmektedir. [45b] Sıtma daha harâretli olur. Madde piştikten sonra harâret de eksilir. Hastalık kuvvetinin sonu, nuzc belli oluncadır.

Sıtmanın ve maddesinin durumu da şişlik maddesinin hali gibidir. Çünkü bir çıbanda veya bir şişde ak irin toplanmayınca o çıban veya şiş pişmez. Sıtmada da kârûre içinde bevlin rusûbu[19] belirmemişse sıtmanın mâddesi damarlarda yeterince pişmemiş demektir. İdrarda rusûb da ak olmalıdır.

Nuzcdan sonra tehlikeden emin olmak, nuzc belirtisinin ölçüsüne göredir. Hasta ancak nuzc eseri tam olarak ortaya çıkınca tehlikeden kurtulur. Hastalığın uzunluğu ve kısalığı nuzcun tizliği ve geçliği ölçüsüyle belirlenir. Nuzc-ı tâm veya nuzc-ı nâkıstır.

Baş hastalığında, sersâm gibi ve zükkâm gibi, burundan aşırı ve yandırıcı, duru rutubetin acı acı akması intikâl-i nucz alâmetidir. Eğer o halde biraz kalırsa nuzc-ı nâkıs olur. Akıntının koyuluğu normale dönerse, rengi ak ve sarımsı olursa nuzc-ı tâm olmuş demektir.

Aynı şekilde göz ağrısında, göz yaşı duru ve harâretli olarak inerse nuzc başlangıcı demektir. Eğer mutedil, çapak gibi olursa nuzc-ı nâkıstır. Yaş eksilir, mutedil olur ve çapaklanırsa nuzc-ı tâm olur.

19 "rusûb karûre içinde bunun dibine çöken nesnedir" (Yâdigâr)

Göğüs hastalıklarında, mesela zâtü'l-cenbde gelen balgam, rakîk ve duru olursa nuzc noksanının alâmetidir. Eğer balgam mutedil kıvamlı ve çıkartılması kolay [46a] olursa ve sarımsı renkteyse nuzc-ı tâm işaretidir.

Kârûrede nuzc-ı tâm ve nuzc-ı nâkıs teşhisi üç şekilde yapılır. Hamlık işareti, idrârın ak ve duru olmasıdır. Ne kadar açık renk ve ne kadar duru olursa nuzcdan da o kadar uzaktır.

Nuzcun ilk belirtisi aklıktan sonra sarımsı olması, duruluktan sonra koyuluğa dönüşmesi ve öyle kalmasıdır. Rusûb yoksa bu nuzc ibtidâsının alâmetidir.

Kârûre dibinde, ortasında veya üzerinde ak rüsubun bulut gibi peydâ olması, nuzc-ı nâkıs alâmetidir. Kârûrenin dibinde ak rusûb gözükmesi ise tâm nuzc işaretidir.

Nuzc-ı nâkıs olursa buhrân da nâkıs olur. Hastanın kârûresinde rusûb belirirse o kişi semizdir ve âbâdândır. Yemek yiyen kişidir.

Zayıf ve yemeği az yiyen, hoşk endâm kişilerin kârûresinde rusûb az olur. Veya olmaz. Ortaya bile çıkmayabilir.

Nuzcun alâmeti ve hastalığın kuvveti, kârûrede idrârın renginden ve benzeri hallerinden teşhis edilebilir.

5. Buhranlar

Buhran[20], Yunancada iki hasmın savaş zamanı karşılıklı vuruşmasına denir. Şöyle ki iki hasım bir müddet biri biriyle çarpışır, fırsat bulan diğerini alteder. Aynen bunun gibi, hastalık mâddesi ile tabiat da birbirinin hasmı gibidir. Birbiriyle savaşırlar. Bu mücadele sonunda eğer mâdde nuzc bulup [46b] pişerse, tabiat galip olur. Allah fermânıyla tabiat kuvvetinin alameti ortaya çıkar iyi buhrân eyler. Eğer mâdde müstevlî[21] olursa tabiat aciz olur, tabiatın acizliğinin eseri kendini gösterir.

Kısacası buhrân hastalık hâlinin değişmesidir. Bir halden başka bir hale geçiştir. Bu da ya iyiye veya yaramaz kötü hale geçiştir.

Buhrân altı türlüdür.

Birincisi tabiat bir seferde bütünüyle hastalığı atar. Buna "buhrân-ı tâm" ve "iyi buhrân" derler.

İkincisi ise tabiatın bütünüyle yetersiz kalıp hastanın ölmesidir. Bu ikisi ıssı (ateşli) hastalıklardadır.

20 "buhran deyu marîzin tabî'ati maraz ile cenk itmeğe dirler" (Derkenâr)

21 "müstevlî gâlib ma'nâsınadır" (Derkenâr)

Üçüncü buhrân tabiatın maddeyi azar azar pişirmesidir. Bir müddet sonra tabiat maddeyi pişirmeyi başarır ve hastalığı atar. Buna tahlîl derler.

Dördüncü buhrân oldur ki tabiat azar azar gittikçe zayıflar. Mâdde hâm kalır ve bir müddet sonra tabiatın acizliği ve zayıflığı kendini gösterir. Hasta helâk olur. Buna "zebûl" veya "gâhiş" derler. Türkçe "erimek" derler. Beden erir ve arıklar. Bedende et ve yağ kalmaz. Hasta helâk olur.

Bu üçüncü ve dördüncü buhranlar uzun hastalıklarda olur. Tabibler bunlara "maraz-ı müzmin" derler.

Beşinci buhrân "buhrân-ı mürekkeb"tir. Sonu selâmetlik olur. Şöyle ki önce buhran ortaya çıkar Lâkin eksik olur. Sonra tamamlar. Bu da iyi buhrânlardandır.

Altıncı buhrân da "buhrân-ı mürekkeb"tir fakat öncesi yaramaz ve nâkıstır sonra kuvveti düşer.

Bu beşinci ve altıncı buhrân ne emrâz-ı haddeden ve ne de emrâz-ı müzminedendir. [47a]

Tam buhrân günü, hasta çok ıztırap çekse ve çok fazla tasa olur. Ne zaman ki buhrân-ı nâkıs olursa ıztırap da eksik olur.

Iztırabın çokluğu tabiatın hastalık maddesiyle karışmasından ve hastalığı bütünüyle atamamasındandır.

Çoğu zaman tabiat mâddeyi ana organlardan atmıştır ama diğerlerinden atamamıştır. Buna da "buhrân-ı intikâl" derler. Bunun örneği şehri koruyup nahiyeleri savaşın ortasında bırakan padişahtır.

Buhrân-ı intikâl çok çeşitli olur. Bazısı iyidir, bazısı yaramazdır. İyiler, yerakândır, uyuzdur, demregüdür, bahaktır. Yaramaz olanlar da şişlerdir, cerâhatlardır ve dübîledir, tâʻûndur, kabarcıktır, âteş-i parstır, çiçektir, hüredir, hunâktır, berastır, devâlîdir, dâi'l-fîldir, bezlerdir, lakvedır, teşennücdür, derd-i puşttur, yanbaşları ağrısıdır, dizler ağrısıdır. Eğer hastalık bu illetlerle geçer, yani bu illetlerde buhrân intikâliyle evvelki hastalık giderse bir müddet bu illetlerde kalır.

Müzmin hastalıkların buhranını kuvvetin sağlam olmasından ve rakîk hıltlardan beklemek gerekir. Eğer kuvveti kavî olmasa ve hılt rakîk olmasa buhrân-ı intikâl beklenir.

Rakîk mâddesinin buhrân-ı arak ile olur.

Buhrân-ı mu'tedil burun kanatmakla olur. Veya idrâr, ishâl veya kusmakla olur.

Baş hastalıklarının buhrânı burun akıntısı, göz yaşıyla veya kulakdan çürük akmakla olur. Teneffüs organları hastalıklarının [47b] buhrânı tükürmekle ve öksürerek ağızdan balgamla gelir.

Basur kanı akması çoğu hastalıklarda iyi buhrândır. Özellikle kişiye âdet olmuş ola. Buhranları daha iyisi ve tamamı "ri'afdır", yani burun kanamasıdır. Ondan sonra ishâldir, sonra kusmak, daha sonra idrâr ve en sonunda terlemektir.

Ayrıca bilinmelidir ki bütün hastalıkların başlangıcı olduğu gibi artış dönemi de vardır. Buna "vakt-i tezâyüd" (artış zamanı) derler. Sonra tamama erişmesi vardır. Buna da "vakt-i intihâ" derler. Azalma dönemi vardır buna da "vakt-i inhitât" yani eksilmek derler.

Buhrân-ı tamâm vakt-i intihâdan başka zamanda olmaz. Ölüm de hem vakt-i ibtidâda (başlangıç) olur ve hem vakt-i intihâda (tamamlanma vakti) olur ve hem vakt-i tezâyüdde (artış vaktinde) olur.

İnhitât (gerileme) vaktinde buhrân olmaz. Ölüm dahi olmaz.

Hastalığın başlangıç evresinde olan buhran öldürücüdür. Artış zamanında eğer iyi, nâkıs ve yaramaz olsun hasta bu buhrânda kötü halde olur. Ama vakt-i intihâda (hastalığın olgunluğa ulaştığı zaman) olursa hasta tehlikeden bütünüyle kurtulur veya tabiat başarısız olup hasta ölür.

Buhrân günlerinde olan buhrânlardan ümitli olmak gerekir. Buhrân günlerinden ileride, tizrek ve yaramaz olursa, onun işareti ya hastalık mâddesi çok yaramazdır veya çok fazladır. Tabiat yükünün ağırlığından ve mâdde yaramazlığından muztarip olmuştur.

Bunun için, meydana gelen buhrânın, hangi buhrân gününe denk geldiğinin tespiti gereklidir. Eğer 14. buhrân gününe denk geldiyse buhrân, tesirli (tizrek) olacak demektir; yok 11. buhrân gününe tesadüf eder [48a] ve iyi olursa "nâkıs buhrân" demektir.

Buhrânın müessir (tizrek) olmaması, tabiatın ıstırabı ve zayıflığındandır. Selametli hastalıklarda buhrân, tabiat güçsüz ve muzdarip olmadığından, normal kendi vaktinde olur. İyi buhrânın hareketi, vakt-i intihâdan önce olmasının sebebi ya hastalık sebebinin kuvvetiyle veya tabiatın acizliğiyle olabileceği gibi; tabiatı vakitsiz harekete geçiren başka bir dış sebeple de olabilir. Bunlar da, psikolojik (a'râz-ı nefsâniyeden bir araz) bir sebep veya hastalığın vaktine ve haline

uygun düşmeyen bir şey yiyip içmektir. İyi buhrân beklenen günlerde yaramaz alametlerin belirmesi, oldukça kötü bir durumdur.

Ayrıca bilinmelidir ki; hastalığın seyrettiği günlerin bazıları buhrân günleridir ki bu günlere "eyyâm-ı bahuriyye" denir. Buhrânın başlamasına dair haber verici günlere, "eyyâm-ı endâze" derler. Bu ikisinin haricinde olup, ortada kalan günlere de "eyyâmü'l-vakı'a fi'l-vasatî" denir.

Buhrânların kuvvetli hareketi, 14. veya 20. güne kadardır. Bu günlerin sonundan 40. güne kadar buhrânın kuvveti yavaş yavaş zayıflar. Yani ağır ve kuvvetli buhrânlar 20. güne kadardır. Ondan sonra hafifleyerek devam eder.

Hipokrat hekim demiştir ki; "Kırkıncı günden sonra hiçbir gün (bu günler 60, 80, 120. günler dahi olsa) buhrândan sayılmaz". [48b] Bu sebeple, 20. gün buhrânlarının kuvveti 120. güne değin sürer; ancak, bu çok nadirdir.

Ayrıca bilinmelidir ki, ba'zı buhrânlar, her 4 günde veya her 7 veya her 20 günde bir olur. 4 gün buhrânları, yirmi güne değin sürer. Yirmi günden sonra zayıflar. 7 gün buhrânlarının kuvveti kırk güne değin devam eder; sonra zayıflar. 20 gün buhrânlarının kuvveti, yüz yirmi güne kadar sürer. Ve buhrân, yedi ay sonra, veya yedi veya on dört yıl sonra olur; ve otuz yıla kadar varır.

Ateşli hastalıkların buhrânı genellikle tek günlerde olur. Bundan dolayı, gün aşırı tutan sıtmanın (teb-i gıbb) buhrânı 15. günde fazlasıyla gözetmek, daha sonra da 14. günde beklemek gerekir.

Pek çok hastalıkta sıtmaların devri, buhrân günlerinin adedi kadardır. Mesela, gün aşırı tutan sıtmanın (hummâ-yı gıbb) yedi günü, tam sıtmanın (hummâ-yı muhrika) yedi devri gibi olur. Müzmin hastalıklarda ay ve yıl adedi, ateşli hastalık günleri adedi gibi olur. Mesela, sevdavî ve balgamî "Hummâ-yı rub'"da yedi ay, hummâ-yı gıbbın yedi nöbeti gibi olur.

Müzmin hastalıkların buhrânının "haber verici günlerini", ateşli (ıssı) hastalıkların "haber verici günleriyle" kıyaslamak gerekir. Ateşli hastalıklarda olduğu gibi, vakitsiz, yani 30., 5., 9., 13. (eyyâmü'l-vakı'a fi'l-vasat) günlerinde, müzmin hastalıklar buhrânında da takdim ve tehir vaki' olsa, 14. buhrân günü her zaman kendi vaktine döner; ya otuzuncu veya beşinci gün olur. 9. buhrân günü kendi vaktinden dönüp 7. gün veya 11. gün olur. Ayrıca, "eyyâmü'l-vakı'a fi'l-vasat"tan 9. gün kuvvetlice olup, ondan sonra 5., 3. ve 13. zayıftır. 6. gün buhrân olabilir lâkin yaramazdır.

Ne zaman ki ateşli (issi) hastalıklarda nuzc, ilk günde belirirse buhrân 14. günde olur. Eğer hastalık aşırı ateşli ve hareketi tîz olursa buhrân 3. gün olur. Eğer hastalığın hareketi yavaş (aheste) olursa buhrân 5. gün olur. Eğer buhrânı haber verici günü (endâze) 4. gün olup ateşli hastalık da olursa, buhrânı 7. gün veya yavaşça 9. gün olur. Endâzesi 4. gün olup yaramaz belirtiler gösterirse buhrânı 6. gün olur. Eğer endâze günü 7. gün olursa, buhrân 11. veya 14. gün olur. Eğer 11. gün nöbet bir anda gelir ve sıtma ateşli olursa ve nuzc dahi belirse, buhrân 14. gün olur. Eğer nuzc 14. gün olursa, buhrân 17. ve 18. gün, 20 veya 21. gün olur. 4. gün 7. güne, 11. gün 14. güne, 14. gün 20, güne dönüştüğünden genellikle buhrân 20. günde olur.

Nuzc, 17. günde zayıf bir şekilde belirirse buhrânı 21. günden 40. güne geçer. Yani 21. gün 40. güne dönüşür.

Eyyamü'l-vakı'a fi'l-vasat günlerden 3. güne hastalık işareti belirirse, yaramaz olup buhrân 6. gün meydana gelir; ve 5. ile 9. gün kendini gösterir. Lâkin eğer yaramaz işaretle belirirse buhrân 8. gün olur.

İyi, yaramaz, nakıs, ve tamam buhrânların meydana geldiği günlerin tamamı 25 gündür. Bunlar, 3. ve 4. günden 17. güne değin, sonra 19., 20., 21., 24., 27., 28., ve 30.,34.,37.,40. gündür. Bazıları 1. ve 2. günleri de buhrân günlerinden saymışlardır. Bundan dolayı "hummâ-yı yevm" ya ilk günde veya ikinci günde geçer. Bu hummânın geçmesi değişik bir hal (tagayyür-i hâl) olduğundan buhrân sayılmaktadır. Bazıları da 40 günden sonra buhrân olmaz demişlerdir. Lâkin hastalık fark edilmeden iyileşir. 20. günden 40. güne kadar geçen günlerden şu 13 günde buhrân olmaz. Bunlar, 22., 23., 25., 26., 28., 29., 30., 32., 33., 35., 36., 38. ve 39. günlerdir. Bazen olup bazen olmayan günler ise, 6 gündür. Bunlar, 3., 5., 9., 11., 13., 17. günlerdir. [50a]

Buhrân günleri aşağıda cetvel halinde verilmiştir:

4. gün	7. gün	14. gün	20. gün	21. gün
İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm

24. gün	27.gün	31. gün	34. gün	37.gün
İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm	İyi buhrân tamâm

40. gün	3. gün	5. gün	9. gün	11.gün
İyi buhrân tamâm	Buhrân bazen olur bazen olmaz	Buhrân bazen olur bazen olmaz	Buhrân bazen olur bazen olmaz	Buhrân bazen olur bazen olmaz

13. gün	17. gün	6. gün	8. gün	10.gün
Buhrân bazen olur bazen olmaz	Buhrân bazen olur bazen olmaz	Buhrân ya eksik ya da olmaz	Buhrân bazen eksik ya da olmaz	Buhrân bazen eksik ya da olmaz

12. gün	15. gün	16. gün	18. gün	19.gün
Buhrân ya eksik ya da korkuludur	Buhrân ya eksik ya da korkuludur	Buhrân ya eksik ya da korkuludur	Buhrân bazen eksik ya da korkuludur	Buhrân bazen eksik ya da korkuludur

22. gün	23. gün	25. gün	26. gün	28. gün
Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz

29. gün	30. gün	32. gün	33. gün	35. gün
Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz

36. gün	38. gün	39. gün
Buhrân olmaz	Buhrân olmaz	Buhrân olmaz

Evvelki ve ikinci günleri bazıları buhrândan saymışlardır. Bundan dolayı hummâ-yı yevmî ilk günle ikinci günde geçer. Buna "tagayyur-ı hâl" derler. Tagayyur-ı hâl günlerine de [50b] demişlerdir.

İyi buhranların olduğu olduğu günler on bir gündür.

Buhranların bazen olup bazen olmadığı günler ise altı gündür.

Buhrânın nâkıs, yaramaz ve korkulu olduğu günlerin tamamı sekiz gündür.

Buhrânın olmadığı günlerin tamamı on üç gündür.

Bütün bu buhrân birinci ve ikinci günden ayrı otuz sekiz gündür. Birinci ve ikinci günü de sayarsak toplamı kırk gün olur. Bunlardan sonra olan buhrân zayıf olur.

6. Başka Hastalık Sebebiyle İyileşen Hastalıklar

Ateşli bir sıtma dolayısıyla kulakta meydana gelen sağırlık, safravî ishâl olursa iyileştirilir. Aynı şekilde, göz ağrısında da safrâvî ishâl gerçekleşirse, safrânın vücuttan atılmasıyla göz ağrısı da iyileşir. Bazen safrâvî ishâl olan kişinin kulağında sağırlık oluşmasıyla ishâlinin geçmesi mümkündür. Bunun sebebi safrâ maddesinin baş kısmına doğru ilerlemiş olmasıdır. Eğer istiskâsı olan (karında su toplanması) kişide aynı zamanda balgamî ishâl meydana gelirse veya nemli bir maddenin atılmasına sebep olan bir ishâl olursa hastalığı iyileşir. Bir kimsede balgamdan olan sancı (teşennüc-i balgamî) hastalığında, sıtma tutsa, sıtmanın harâretiyle balgam vücuttan atılacağından hastalık geçer.

Sar'a hastalığı da dört günde bir gelen (rub') sıtma ile iyileşir veya eksilip hafifler. Kalp, mide karaciğer gibi bazı iç organların (ahşa) soğuk sebebiyle meydana gelen hastalıkları sıtma ile geçer.

Zatürriye olan kişinin ayağında iltihaplı yara çıksa ve aynı zamanda öksürükle birlikte "kaklık" denen madde çıksa, hastalığın artık olgunlaşma (nuzc) [51a] döneminde olduğu anlaşılır. Hastalık maddesinin etrafa intikal etmektedir. Böyle bir hastanın eğer kulak tozunda, göğüs bölgesinde ve iyeği kemikleri başlarında cerahat belirse, bu durum buhrân-ı intikal hali olduğunun göstergesidir. Hastalığın iyileşeceği beklenir; fakat, maddenin yaramazlığından cerahat yerleri "nasur" olur.

Eğer mâlîhülyâ ve sersâm hastalığı olan kişilerde basur ortaya çıksa, bu durum, "buhrân-ı intikal" alametidir. Her iki hastalık da basur sebebiyle iyileşir. Bir meleankoli hastasının ayağında "rişte" hastalığının belirmesiyle hastalığının iyileştiği müşahede olunmuştur.

Boğmacası (hünâk) olan kişinin göğüs bölgesinde (sinesinde) şiş belirse ve kızıllık oluşsa, buhrân-ı intikal hali oluştuğunu gösterir. Tabiat zararlı maddeyi dışarıya defetmiş demektir. Eğer şiş boğazda ve dilde olursa, buhrân-ı intikal göstergesi olup, iyileşmenin başladığına delildir. Eğer müzmin (eski) öksürüğü olan kişinin hâyasında şiş belirse öksürüğü yok olur. Bundan da; nefes yolu organlarıyla tenasül yolu organları arasında bir ortak yön olduğu anlaşılır.

Saç-sakal dökülmesi (dâ'ü's-sa'leb) hastalığı olan kişide "düvâli" peyda olsa, hastalık yok olur; zirâ, hastalık intikal etmiş demektir.

Eğer böbrek ağrısı, endam ağrısı ve nıkrîs hastalığı olan kişilerde düvâli belirse, madde intikal edip hastalık yok olur.

Dolgunluk (imtilâ) sebebiyle hıçkırık tutan kişiye aksırmak gelse, hıçkırık yok olur.

7. Hastalıkta İyi Belirtiler

Hastanın, rahatlıkla (asanlığla) hareket edebilmesi, nabzının kuvvetli olması, nefes alıp vermesinin kolaylıkla ve düzenli (asanlığla) [51b] olması; diğer taraftan benzinin rengi, aklı ve iştahının yerinde olması, yatakta sağlığında yattığı biçimde yatması ve bir yandan diğer yana rahatlıkla dönebilmesi iyiye işarettir. Bu alametler, sağlık ve tabiat kuvvetinin belirtileridir. Özellikle, nefes alıp vermesinin sağlığındaki gibi, nabzının da kuvvetli olması en önemli işarettir.

Eğer hasta, perhiz yapmıyor ve hastalığı da gittikçe fazlalaşmıyorsa iyileşme işareti ve vücudun kuvvetine delil sayılmalıdır. Hastadan ümitli olmak demek, gece uykusunu iyi uyuması, uyandığında dinlenmiş ve rahatlamış olması; anlayışı ve bakışlarının sağlıklı insanlar gibi olması demektir. Bunlar dimağ sağlığının alametleridir. Sersâmdan sonra aksırmak, dimağın temizlendiğinin işaretidir. Yüzünün renginin kendi renginde olması, diğer belirtiler de iyi yönde ise, hastalık azlığının işaretidir.

Dört günde bir nöbeti tutan ve "hummâ-yı mutbıka" denilen hastalıkta buhrân günü titremek, damarların pak olduğunun ve iltihabın (ufunet) geçtiğinin göstergesidir. Ateşli sıtmalarda; burun kanaması, kusmak, ishâl, idrâr ve ter, buhrân gününde meydana gelirse kurtuluşa işarettir.

Bütün hastalıklarda yemek iştihası, mide kuvvetinin, ciğer ve diğer iç organların sağlıklı olduğunun işaretidir.

8. Tehlikeli Hastalıklara İşaret Eden Belirtiler

[52a] Eğer hastanın yüzü gözü çok çok seğirirse lakve[22] olmasından korkulur. Yüzü gözü eğrilebilir.

Başka bir uzuvda benzeri seğirme olursa o uzuvda teşennüc[23] olmasından endişe edilir.

Yüzün gözün kızıl olması, gözden çokça yaş akması, aydınlık istenmemesi, aydınlığa bakmaktan incinmesi "sersâm" hastalığına işaret olabilir.

Sürekli baş dönmesi ve ağırlık çökmesi "sar'a başlangıcı" belirtisi olabilir.

Sebepsiz korku, endişe, sürekli keder ve üzüntü yaşamak "mâlihulyâ" belirtisidir.

22 "lakve deyu yüz ve göz eğilmeğe dirler" (Derkenâr)

23 "teşennüc deyu buruşmağa ve büzülmeğe dirler" (Derkenâr)

Gözün önünde sineklerin uçuşması gibi, küçük ateş gibi nesnelerin parladığını görmek "göze su inme" alâmetidür. Altı ayda geçerse korkmaya gerek yoktur, midede buhar olmuş demektir.

Şakaklardaki aşırı ve devamlı ağrı, gözde "intişâr" hastalığı belirtisine veya göze su inmesine işaret eder.

Bedendeki gevşeklik ve duyuların zayıflaması ve organların sürekli ve çokça seğirmesi "sekte başlangıcına" işaret olabilir.

Zükkâm ve nezlenin çokluğunda "zâtü'r-riyye" veya verem (sill) olmasından korkulur.

Bedenden çok ter gelmesi "imtilâ" veya hıltların rakîk olmasına işaret olabilir.

Kuvvetin zayıflaması, kötü kokulu ter gelmesi ve bunun süreklilik göstermesi ufûnî ısıtmaların geleceğinin belirtisi olabilir.

Aşırı ve sürekli "imtilâ" olması sekteye işaret olabilir.

Kusmakla boğazdan kan gelmesi ve dışkının yaramaz kokması tuhame[24] belirtisidir.

İdrârın yaramaz kokması ufûnî (iltihaplı) sıtmaların [52b] belirtisidir.

İştahın kesilmesi, kırgınlık, ağrı ve yorgunluk "imtilâ" alâmetidir ve hastalık başlangıcı olabilir. Yine iştahın kesilmesi, bulantı ve karında yellerle birlikte olursa "kulunç" başlangıcıdır. Aşırı yemek düşkünlüğü mizâcın bozulmasının (sû'i'l-mizâc" başlangıcına işaret eder. Midede yel olmadan iştahın kesilmesi mide ağzının ıssılığına alamet olur.

Ekşiler arzu etmek "safrâ" artmasının belirtisi olabilir.

Hardal gibi ve buna benzer keskin (tiz) nesneleri arzu etmek, midede maddenin dengesiz arttığının (galîzlik) alâmetidir.

Gözün kızıl olması, ses kısıklığı ve nefes darlığı ile birlikte yüz renginin koyu ve bulanık olması "cüzzâm başlangıcının" belirtisi olabilir.

Çok çıban çıkarmak büyük hurrâca işaret olabilir.

Bezeler olması, "büyük dübeyli (?)" öncüsü olabilir.

24 "tuhame zamm-ı tâ ve feth-i hâ ile bir ta'âm hazm olmadan üzerine bir ta'âm dahi yimekden hâdis olur avâm buna tokma dirler" (Derkenâr)

Ak bahak "baras" hastalığının başlangıcı olabilir.

Sağlıklı kişide sürekli "hafakân" olmasında ani ölümden korkulur.

Dışkının az ve ak olması südde alâmeti olabilir.

Göz kapakları ile el ve ayakların şişmesi, ciğer zaafiyeti ve istiskâ belirtisi olabilir.

Makadı yakarak inen ishâl, bağırsakta "sahc-ı em'â" belirtisi olabilir.

İdrar yaparken bevl yolunun acımasında mesânede cerâhat olmasından korkulur.

Mak'ad kaşıntıları, küçük kurtçukların veya basur başlangıcının işaretidir.

9. Hastalıkta Ortaya Çıkan Ölüm Belirtileri

Ağır harâretli hastalıklarda [53a] ve ateşli sıtma nöbetlerinde ölüm alametleri: Akıl gitmiş veya karışmış (şûrîde) olur. Aşırı tasa belirmiştir. Zayıflık ve baş ağrısı ortaya çıkmıştır. Göz kararması, yürek ağrısı vardır. Hastanın düzeni bozulup ölüm olabilir:

Balgamî sıtmalarda sıtma nevbetinin başlangıcında ölüm belirtisi: Üşümeklik nevbeti müddeti uzun olur. Issı olmaz. Nabız zayıftır ve düzensizlik gösterir. Gevşeklik ve kendinden geçme meydana çıkmıştır. Bu esnada ölüm olabilir.

Sıtma vaktinde, ısıtmanın belirtileri kötü yaramaz işaretler vermişse ve ısıtma vaktinin ve nevbetinin başlangıcı, ortası veya sonu olabilir, alametler yukarıda saydığımız gibi olmazsa korkulmaz.

Eğer bir hastalık ister sıtmanın başlangıcında veya ilerlemiş halinde olsun ve isterse içerideki organlarda şişliklerden ötürü olsun, o zamanda madde harekete geçip oraya yüz vurmuştur, ağrı artar, yüreğe erişirse ölüm olur.

Çiçek hastalığında gerileme zamanında çok olur. Çoğunlukla ishâl ile olur. Bunun sebebi maddenin çokluğu ve hıltların bozulmasıdır. Şöyle olur ki çiçeğin bazısı dışarı vurur, bazısı içeri döner, ishâl yapar. İçeriyi incitir, eritir ve hasta helak olur.

Yaramaz alâmetler, bazı hastalıklarda gözde, burunda, kulakta, alında ve şakîkalarda belirir. Gözler içeriye çukur [53b] olmuştur. Burun kısılır ve soğur. Burun ucunun morarması veya kararması da olabilir. Kulak da onun gibi soğuk olur. Yüz ve tırnaklar morarır. Alın derisi çekilmiş olur. Şöyle ki bir kişi bir yaş deriyi bir nesneye çekip kurutmuş gibi alın derisi kemik üzerinde öyle gergin durur. Bunlar hep kanın soğuk olmasının ve harâret-i garîziyyenin tükenmesinin, etrâfa yetişmediğinin alâmetleridir. Gözün karası yukarıya gider ve akı gözükür.

Yaramaz alâmetlerden biri de hastanın arkası üstüne düşmesidir. Ellerini salıvermiştir. Dişlerini gıcırdatır. Bazen dudağı oynâr. Örtülü olan dişleri ve gözleri açık kalır. Bazen de eliyle gözünün önünde sinek tutar gibi, duvardan pamağıyla bir şey alır gibi, elbisesinden bir şeyler alıyormuş gibi hareketler yapar. Bunlar hep yaramaz işaretlerdir. Hangi hastada ortaya çıksa ölüm olur.

Yetenekli tabibler bu konuları iyi bilmeli ve öğrenmelidir.

C. 10. Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan İlaçlar

Bu başlıkta çeşitli müshiller, nukû'lar[25], matbûhlar, haplar ve diğer kitaplarda pek bulunmayan enfes şarap ve şerbetler ele alınacaktır. Ayrıca tabiplerin vasiyetleri, çeşitli incelikler ve faydalar üzerinde durulacaktır.

1. Müshiller, Nukû'lar

Issı sıtmalar, marazlar ve hastalıklarda tatlı ve ekşi nâr suyu şîrhışt ile verilir. Uygun olur. Mesela: Yirmi tane erik, on tane unnâb ve yirmi dirhem temirhindî ve beş dirhem kâsni tohumu alınır. Bunlar üç yüz [54a] yetmiş dirhem su ile kaynatılır. (Üçte ikisi gidip üçte biri kalana kadar) Sonra süzülür, otuz dirhem, şîrhışt veya terengübîn bu kaynamış suyun yetmiş dirhemine ezilir, bir bezden süzülerek içilir. Faydalıdır.

Bir başka formül: Râziyâne tohumu ve kâsni tohumu beşer dirhem, küşûs tohumu üç dirhem. İki yüz dirhem, su ile kaynatılır. (Yetmiş dirhem su kalıncaya kadar) Sonra bir bezden sıkıp süzülür. Yirmi dirhem fulûs-ı hıyârşenber bu suda ezilerek içilir. Bir dirhem kadar badem yağı bile katılarak içilir.

Harâreti fazla olmayan kişiye *mâ-i rummânîn* uygundur, fayda eder. Eğer harâreti azrak olursa helîle şarâbı (bkz. şarâblar) uygundur.

Mâi'r-rummânînin: Safrâyı ishâl eder ve göyünmüş hıltları giderir.

Yapılışı: İki tatlı ve bir ekşi nâr alınır. Kabuğu soyulur. İçindeki sarı kısımlar da dahil olacak şekilde sıkılır. Bu sudan yüz dirhem alınıp hafif ateş üzerinde kefi alınır. Sarı helîle kabuğu beş dirhem, Kâbilî helîle kabuğu dört dirhem ve kara helîle kabuğu beş dirhem (nîm-köft/hafif dövülmüş), nâr suyuna katılarak iyice ıslatılır. Sonra üzerine yirmi dirhem terengübîn ezilir ve süzdükten sonra içilir.

Eğer terengübîn ele girmezse fulûs-ı hıyârşenberden on beş dirhem kadarı bunların üzerine ezilir ve süzüp içilir.

25 "nakû' feth-i nûn ile suda ıslatdıkları nesneye dirler" (Derkenâr)

Bir kişinin bu tür ilacı içmeyi tabiatı kaldırmasa ve ürkse; harâreti olsa fakat sıtması olmasa yağsız ayran bir soğuk yerde gece bırakılır, sabaha kadar durduktan sonra koyusu dibine çökmüştür. Sarımsı suyu üzerine çıkmıştır. Bu durulmuş ayran suyundan [54b] içilebilecek miktarda alınır, bir denk veya yarım dirhem, adamına göre, iyi mahmûdeyi bu ayran içinde ezip içirilir. Zahmetsiz ve incitmeden iyi ishâl yapar.

Nakû'-ı hulv[26]: harâreti teskîn eder ve tabiatı telyîn eder.

Yapılışı budur: Unnâb, tatlı erik, zerdali, sipistân ve çekirdeği çıkmış kızıl üzüm. Her birinden yirmi beşer tane. Nîlûfer üç dirhem, benefşe dört dirhem, hatmî tohumu bir dirhem, kâsni tohumu (nîm-köft dövülmüş) iki dirhem. Bu malzemeler suda ıslatılır. Yirmi dirhem, terengübîn ve biraz şeker üzerine ezilip içilir, faydalıdır.

Nakû'-ı hâmiz: Safrâyı keser, ıssı mideyi ve ıssı böbreği soğutur. Sıcak günlerde sıtmalı hıltları safrâvî olan kişilere faydalıdır.

Yapılışı: Zerdali ve unnâb her birinden yirmi birer tane, kara erik yirmibeş tane, temirhindî on iki dirhem, (Bazı kişilere on beş dirhem, veya yirmi dirhem olur. Bazılarına biraz daha fazla verilir), benefşe beş dirhem, nîlûfer üç dirhem. Bunlar ıslatılır, suyu içilir.

Eğer tabiatında yumuşaklık olacak olursa temirhindî yerine ekşi nâr sayu katılarak ölçüsünce içilir.

Nakû'-ı müshil: Safrâyı ishâl eder.

Yapılışı: Sinâ-yı Mekkî ve sarı helîle kabuğu (nîm-köft dövülmüş) dörder dirhem, hıyârşenber içi beş dirhem. Sinâ-yı Mekkî ve sarı helîle su ile ıslatılır (içicek kadar), sonra süzülür. Hıyârşenber içi otuz dirhem, şarâb-ı benefşe-i mükerrer ile veya gül şarâbıyla ezilerek on dirhem terengübîn üzerine süzülüp içilir. Faydalı olur. Eğer hâcet olursa bir dirhem, râvend-i çînî [55a] yumuşak dövülüp üzerine saçılarak içilir.

Nakû'-ı helîle: Issıdan olan baş ağrısına faydalıdır.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu on beş dirhem (dövülüp elenmiş), yüz dirhem kara erik suyuyla veyahud yüz dirhem, ezilmiş ve süzülmüş temirhindî suyuyla havân içinde, su helîlenin kuvvetin alana kadar ezilir. Sonra süzülür ve şeker katarak içilir. Faydası olur.

26 "nakû' feth-i nûn ile suda ıslatdıkları nesneye dirler" (Derkenâr)

Muğlâb-ı munzic[27]: Hıltları pişirir ve tabiatı yumuşatır.

Yapılışı: Meyân kökü iki dirhem, râziyâne tohumu iki dirhem, anîsûn bir miskâl, kerefes tohumu bir dirhem, hatmî tohumu iki dirhem, incir üç tane, çekirdeksiz kızıl üzüm[28] on tane, baldırıkara (peryâvşânı denir) iki dirhem, unnâb on tane, sipistân on tane, erük on beş tane, gâvzubân dört dirhem, bâdrencbûye dört dirhem, benefşe iki dirhem, kızıl gül bir miskâl (Eğer yaş gül olursa üç ya dört dirhem, daha fazla olur), benefşeyi ve kızıl gülü edviyeler piştikten sonra indirileceğe yakın katılır. Birazcık (bir aşça) kaynatılarak süzülür. On beş dirhem, şeker katılıp içilir. Veya on iki dirhem, gülengübîn ezüb süzülür ve ılıcak edip açken içilir.

Eğer safrâvî kişi içecekse incirin yerine yirmi tane zerdali katılır. O zaman gülengübîn yerine de şeker katılır. Eğer balgam ishâli için içlirse zerdali yerine incir kullanılır.

Şeker yerine gülengübîn ezilirse, anîsûn ve kerefes tohumu ve bâdrencbûye katılmaz veya az katılır.

Eğer tenkiyeyi dimâğ için ve safravi olmadığı zaman içilecekse yine incir katılır, zerdali katılmaz. Ve gülengübîn ve [55b] bir miskâl ustuhûdûs katılır. Eğer bahak için veyahud uyuz için içilecekse şâhtere katılır.

Safrası fazla olan kişilere incir ve anîsûn ve kerefes tohumu ve bâdrencbûya kullanılmaz veya az katılır. Eğer tabiatı katı kişi (ki her ilaçtan kolayca ishâl olmayan) veya muhkem mizâclı kişi olursa muğlasına bir gün önce Sinâ-yı Mekkî katılır ve birlikte kaynatılır. İkinci gün iki dirhem, üçüncü gün üç dirhem, katılır, içini yumuşatır ve telyîn eyler. Bu kaide tıptan hariçtir. Zirâ mugladan amaç hıltların pişmesi(nuzc)dir. Hıltlar pişmeden ishâl olursa, hıltın temizi gidip kesifi (kirlisi) kalır, maksat hasıl olmaz. Lâkin bu zamanın insanları, muğlalarında ishal olmayınca şikayet edip beğenmezler; "ilacınız iş görmedi" derler. Ayrıca muğlada birden ikiden icâbet olmazsa, ilaç içtikleri gün ishal olmaz veya az olur. Hekim, kişinin mizacına göre vermelidir. Kimisine hiç müleyyin kullanmadan, muğlasına bir dirhem sinâmeki katınca on-on beş kerre îcâbet ettirir, ishâl olur. Bu gibi kimseye ne sinâmekkî katılır ve ne de erik. Az bir şey yapmakla tabiatı ishâl olur. Kolay, kolay da tutulmaz. Çok dikkat etmek gerekir. Özellikle tabiatını bilmedikleri kimselere ilk seferde çok müşkildir. Ama tecrübe ettikten sonra kolaydır.

27 "munzıc pişirici ma'nâsındadır. (Derkenâr)

28 "ba'zı nüshada kızıl üzüm on direm düşmüşdür" (Derkenâr)

2. Matbûhlar

Matbûh-ı fakihe[29]: Safrâvî sıtmalara fayda eder.

Yapılışı: Sinâ-yı Mekkî yedi dirhem, benefşe beş dirhem, kâsni [56a] tohumu üç dirhem, nîlûfer üç dirhem, unnâb ve sipistân ve kara erik ve zerdâlû her birinden yirmişer tane, temirhindî on dirhem, kızıl gül dört dirhem, fulûs-ı hıyârşenber ve terengübîn on beşer dirhem. Malzemeler kaynatılıp süzülür. Benefşe, nîlûfer ve kızıl gül sona doğru, ateşten indirmeye yakın konur. Bir aşça kaynatıp indirilir ve süzülür. Sonra terengübîn ve hıyârşenber o suya ezilip yine süzülür. Ilıtıp açken içilir.

Matbûh-ı hıyârşenber: Göyünmüş (yanmış) hıltları bedenden temizler.

Yapılılşı: Sarı helîle kabuğu on beş dirhem, temirhindî on beş dirhem, unnâb (kızıl iğde) yirmi tane, karahelîle beş dirhem, erik yirmi tane, çekirdeksiz kızıl üzüm on dirhem, kızıl gül ve benefşe üçer dirhem, gavzubân (yani lisânü's-sevr ki Türkçe sığırdili denir) beş dirhem. Hepsi üç yüz yetmiş dirhem su ile kaynatılır. (suyun üç kısmından bir kısmı kalana kadar) Sonra bezden süzülüp sıkılır, yirmi dirhem fulûs-ı hıyârşenber katıp ezilir ve tekrar süzülerek içilir. Faydalı olur.

Süt çürüğü (mâ'ü'l-cübn): Eğer hastalık sevdâdan olursa latîf ve soğuk gıdâlar yenir. Rahat edip hamama girilir. Süt çürüğü ile birkaç kez ishâl ettirmek uygundur ama şu tedbir yapılmalıdır: Bir sütlü keçi bulunur, sütü sağılır. Derhal taze taze kaynatılır. Sirke katılır, incir dalıyla kesilene kadar karıştırılır. Kesilince indirilir, soğumaya bırakılır. Sonra üste çıkan sarımsı su bezden süzülerek alınır. On dirhem sikencübîn-i aftîmûnî yüz dirhem bu süt kesiği suyu içinde ezilip eritilir. Azıcık şeker katılarak içilir. Faydalı olur. [56b] Bir hafta kadar, her gün bir mikdâr içilir. O hafta içinde yine şu tarif edilen sufûfdan[30] iki kez yenir.

Sufûfun yapılışı: Sarı helîle kabuğu on dirhem, kâsni tohumu dört dirhem, râvend-i çinî bir dirhem, mahmûde buçuk dirhem. Kullanımı iki dirhemden iki buçuk dirheme kadardır. İçilir, faydalı olur. Sevdâvî kişilere süt çürüğünün içirildiği o hafta içinde belirttiğimiz sufûf yerine macûn-ı necâh verilir.

Sikencübîn-ı aftîmûnî: Süt çürüğüyle birlikte içirilir. Aftîmûn ve besfâyic on beşer dirhem, kara harbak[31] iki dirhem. Eftimun ayrıca bir beze bağlanır. Besfâyic

29 "matbûh pişmiş ve kaynamış demektir" (Derkenâr)

30 "sufûf deyu şol edviyeye dirler ki birkaç eczâyı döğüp gubâr edüp ve mikdârınca ağza alup yutmağa dirler" (Derkenâr)

31 "tavara sokdukları karaca otdur" (Yâdigâr 56b)

nîm-köft (hafif) dövülür. Kara harbak ayrıca yumuşak (ince) dövülür, ayrı bir beze bağlanır. Yüz yirmi beş dirhem sirke iki yüz elli dirhem su ile karıştırılır. Malzemeleri koyup yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Sonra süzülür, iki yüz elli dirhem şeker katıp kıvama getirilir. İhtiyaç zamanı içilir, faydalı olur. Kullanımı on dirhemdir. Süt çürüğü (mâ'ü'l-cübn) içinde içilir.

Habb-ı aftîmûn: Aftîmûn iki dirhem, besfâyic ve gârîkûn birer dirhem, kara harbak yarım dirhem, tuz yarım dirhem, ustuhûdûs bir dirhem, eyâric-i faykarâ bir miskâl. Kullanımı üç dirhemdir.

Matbûh-ı aftîmûnî: Sinâ-yı Mekkî ve benefşe ve türbid-i ebyaz ve besfâyic her birinden beşer dirhem, temirhindî on iki dirhem, sarı helîle kabuğu dört dirhem, Kâbilî helîle kabuğu üç dirhem, tâze kızıl gül on aded. Bu devalar bir gün bir gece ıslatılır. Sonra kaynatılır. Benefşe ve gül ayrı ayrı ıslatılır. Diğerleri hafif dövülür. Helîleler kaynatılmamalıdır. Su ile ıslatılır. Sinâ-yı Mekkî ve besfâyic [57a] kaynatılır. Aftîmûn ve benefşe ve gül sonra katılır. Bir aşça kaynayınca indirilip süzülür. Beş dirhem şîrhışt ve on dirhem terengübîn ve on beş dirhem şeker katılır. Islanmış olan helîleler de süzülerek suyu bu pişmiş/kaynamış suya katılır. Ayrıca bir dirhem, elenmiş iyi ak gârîkûn ve üç çekirdek mahmûdeyi dövüb o pişmiş suyun üzerine ekip karıştırarak içilir.

Matbûh-ı aftîmûnî: Kâbilî helile kabuğu on dirhem, besfayic beş dirhem, Sinâ-yı Mekkî yedi dirhem, türbid-i mücevvef dört dirhem, ustuhudûs on dirhem, çekirdeksiz kızıl üzüm on dirhem aftîmûn on dirhem. Aftîmûn ovulur bir beze bağlanır, beş yüz dirhem, su ile bu malzemeler birlikte suyun üçte ikisi gidip biri kalana kadar kaynatılır. Ancak aftîmûn, diğerleri pişip indirileceği zaman konur. Bir aşa kaynayınca çabucak indirilir. Suyun sıcaklığı aftîmûna yeter. Hatta hiç kaynamasa da olur. Aftîmûn konunca bez içinde ovulur ki kuvveti iyice çıksın. Sonra bezden süzüp sıkılır, içilir. İstenirse otuz dirhem şirhışt veya şeker katılabilir, uygundur. Fakat kullanımı şirhıştsız yetmiş dirhemdir. Eğer gece yarısı o hap verilirse sabah bu matbûh içirilir.

Habb-ı gârikûn: Gârikûn bir dirhem, eyâric-i faykara bir dirhem, tuz buçuk dirhem, kara harbak bir denk, mukl-i ezrak bir denk. Mukl su ile ıslatılır. Bu edviyeleri de karıştırıp haplar yapılır. Bu haplar, tabiatına [57b] ilaç ve şerbetler geç işleyen kimselere verilir.

Matbûh: Sevdâyı, safrâyı ve balgamı sürer. Yapılışı: On dirhem, Sinâ-yı Mekkî ve on tane erik ve beş tane incir ve on tane zerdâlû ve beş dirhem kuru benefşe. Bunların hepsi geceden ıslanır. Sabah bir aşça kaynatıp bir bezden süze-

lür. İki dirhem yumuşak dövülüp elenmiş râvend-i çînî ve bir denk ıslâh olmuş mahmûde ve yarım dirhem ak gârîkûn ve iki dirhem deniz tuzu. Bunların da hepsi o süzülmüş suya katılarak sabah açken içilir, şifa olur. Bazı kişilere râvend (bir dirhem) verildi.

Matbûh-ı sarı helîle: Sarı helîle kabuğu yedi dirhem, Kâbilî helîle kabuğu yedi dirhem, şâhtere beş dirhem, Sinâ-yı Mekkî beş dirhem, kızıl gül beş dirhem, unnâb yirmi tane, kara erik yirmi tane, sipistân otuz tane, çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi dirhem, kâsni tohumu dört dirhem, râziyâne tohumu ve anîsûn ikişer dirhem, gülbeşeker on beş dirhem, fulûs-ı hıyârşenber on beş dirhem, şîrhışt otuz dirhem, (Eğer şîrhışt ele girmezse yirmi dirhem terengübîn ezilir. Veya on beş dirhem veya on dirhem ezilir. Her kişinin kuvvetine ve mizâcına göre belirlenir. Bazı kişilere sadece hıyârşenber kifâyet eder, bunlara ihtiyaç olmaz.) Bu edviyeler, üç yüz yetmiş dirhem su ile üçte ikisi gidene kadar kaynatılır. Sonra süzülür. Şîrhışti ve hıyârşenberi ise bu matbûhdan ayrıca biraz ıslatılır ve elle ezilerek süzülür. Sonra o matbuhtan yetmiş dirhem birlikte karıştırılır. Hepsi bir içimliktir. [58a]

Eğer bu matbûhtan uyuz ve kaşıntı için yapılırsa, şâhtere ve sinameki yedişer dirhem katılır. Faydalı olur. Eğer nıkrîs için ve eklem hastalıkları için pişirilirlerse iki dirhem türbid ve iki dirhem gârîkûn ve bir buçuk dirhem sûrincân eklenir. Fakat zayıf kişiye ve huşek-endâm ve arık kişiye bu matbûhdan verilmez.

Matbûh-ı sarı helîle: Safrâvî kişiler içindir.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu (dövülmüş) on dirhem, temirhindî yirmi dirhem, erik yirmi tane, sipistân kırk tane, kâsni tohumu dört dirhem, şâhtere yedi dirhem. Üç yüz yetmiş dirhem su ile kaynatılır, süzülür. Yetmiş dirhem bu sudan alınır, otuz dirhem şîrhışt ile içelir. Hepsi bir içimliktir. Faydalı olur. Eğer bu su ile bir dirhem sabır veya eyâric-i faykarâ da verilirse uygundur.

Matbûh (Issı nezleye faydalı): Kuru benefşe beş dirhem, kabuğu soyulmuş buyandibi on dirhem. Yüz yirmi beş dirhem su içinde suyun yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra benefşe eklenip indirilir, süzülür. Yirmi dirhem, şîrhışt ezip yine süzülürek içilir. (Şîrhışt yerine terengübîn de uygundur. Zira her kişinin gücü yetmez ve her zaman bulunmaz. Kıymetlidir. Şîrhışta terengübîn bedel olur. Yarı ölçü asel-i hıyârşenber bedel olur. Eğer terengübîn de ele girmezse veya eski olursa onun yerine hıyârşenber balı kullanılır. Fakat biraz daha az katılır. Çünkü diğerleri ishâl konusunda hıyârşenberden daha latiftirler. Hıyârşenberin ise etkisi biraz fazladır.)

Matbûh-ı halîle: Issı nıkrîse fayda eder ve bedeni iyi tenkiye eder.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu on beş dirhem, [58b] ak türbid (yıkanmış ve mücevvef) üç dirhem, (hafif dövülmüş), besfâyic üç dirhem, sinameki dört dirhem, şâhtere dört dirhem, ve sûrincân ve kâsni tohumu ve râziyâne tohumu ve kerefes tohumu ve kızıl gül her birinden ikişer dirhem. Dört yüz dirhem su ile kaynatılır. (Su yüz dirhem kalana kadar) Sonra süzülür. On dirhem şeker katıp içilir.

Matbûh-ı mâmîrân-ı çînî: Cerâhatler, uyuz, kaşıntı, çıbanlar ve sivilceler için faydalıdır. Kara ciğerde olan yanmış keymûslar için yararlıdır.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu on beş dirhem, mâmîrân-ı çînî üç dirhem, şâhtere yedi dirhem, sinameki beş dirhem, kâsni tohumu yedi dirhem, unnâb ve erük yirmişer tane, temirhindî ve terengübîn yirmişer dirhem, nîlûfer beş dirhem, it üzümü yaprağıyla birlikte yedi dirhem. Beş yüz elli dirhem, su ile kaynatılır. (Su, yüz otuz dirhem kalıncaya kadar) Sonra bezden sıkıp süzülür. Bir dirhem dövülmüş sabır katıp içilir.

Matbûh-ı sûrincân: Kuvvetlü balgamı koparır ve eklem ağrılarına fayda eder.

Yapılışı: Ak ve yeni iyi sûrincân ve bûzîdân üçer dirhem[32], mâhîzehre[33] kökünün kabuğundan bir dirhem, türbid dört dirhem, kızılboya ve kerefes tohumu ve anîsûn ve şâhm-ı hanzâl her birinden ikişer dirhem. Kökler hafif (nîm-köft) dövülür. Tohumlar dövülmez. [59a] İki yüz dirhem su ile yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülüp içilir. Faydalıdır lâkin çok kuvvetlidir. Hıltları kuvvetle çeker. Herkese içirilmemelidir. Zayıf kişilere verilmez.

Bir başka kuvvetli matbûh: Balgamdan olan ırku'n-nisâyı giderir ve eklem ağrılarına fayda eder.

Yapılışı: Şâhm-ı hanzâl beş dirhem, çekirdeksiz kızıl üzüm bir avuç. Dört yüz dirhem su ile (su yüz dirhem, kalana kadar) kaynatılır. Sonra süzülüp içilir. On meclis kadar, hâm balgamı ishâl eder. İyi ve kuvvetlidir. Zayıf, arık ve safrâvî kişiler ile harâreti olanlara verilmez. Ebûcehil karpuzının (hanzal) kabuğu yeni ve ak olmalıdır. Eski ve kara olursa zarar verir. Yenisi de her kese içirilemez.

32 "attarlarda olur Eğri kestâne dedikleri otun değirmîsine kim kestaneye müşâbeheti vardır sûrincân derler ve söbicesine bûzîdân dirler fiilde ikisi de birdür biri bulunmasa biri birine bedel olur" (yâdigâr 58b)

33 "sığır kuyruğı didikleri ot kim anınla harman süpürürler ve suya çalkarlar hep balıklar serhoş olur" (yâdigâr 58b)

3. Haplar

Habb-ı aftîmûn: Sevdâvî vesveselere fayda eder. Aftîmûn ve gârîkûn ikişer dirhem, besfâyic ve Hacer-i Ermenî ve lâziverd her birinden yarım dirhem, eyâric-i faykarâ dört dirhem, helîle-i Kâbilî kabuğu iki buçuk dirhem, mahmûde yarım dirhem, Eflâh tuzu ve anîsûn ve karanfil birer dirhem, şâhtere iki buçuk dirhem. Hepsi dövülüp elenir. Kâsni suyu ile yoğurulup haplar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir. Hacer-i Ermenî ele girmezse yerine yarım dirhem, şâhm-ı hanzâl bedel olur.

Habbi'z-zeheb: Balgamdan olan baş ağrısına ve göz ağrısına fayda eder. Gözü nurlandırır, bedeni tenkiye eder.

Yapılışı: Sabır on dirhem, sarı helîle kabuğu beş dirhem, mastakî ve kesîrâ ve mahmûde-i muslah birer miskâl, kızıl gül iki dirhem, za'ferân bir miskâl. Malzemeler dövülüp elenir, haplar yapılır. Kullanılacak miktar iki dirhemdir. Bazı kitaplarda iki buçuk dirhem olmalı [59b] denilmiştir. Mizaca göre ayarlanır.

Not: 1 Mahmûdenin iyisinin tesbiti ve bitkilerin dövülmesindeki incelikler

Mahmûdenin iyisi, Antâkya'dan gelen pişmiş mahmûdedir. Elde tez ufalanır.

Bazı devaları döverken çok ezmemek gerekir ki özelliğini kaybetmesin. Mesela sakmûnîye gibi. Bunun gibileri gayet hafif ve hassas dövüp inceltmek gerekir. Döverken ortaya çıkan harâretle kuvveti batıl olabilir.

Zamkların çoğunluğu bu sıfat üzerinedir. Afyon gibi. Bunları ıssı balla veya başka ıssı nesnelerle karıştırmak yanlıştır, kuvvetleri gider. Bunları ıslayıp ezmek döğmekden daha iyidir.

Bütün devaların aşırı dövülmesinde kuvvet kaybı olur. Onun içindir ki dövülmesi gerekli olan devalar ayrı ayrı dövülürler. Zira bazılarının dövülmesi kolaydır, bazılarının ki zordur. Dövülmesi zor olanların dövülmeleri esnasında dövülmesi kolay olanların kuvvetleri gider. Ölçüde de az kalır.

Mahmûde de az dövülür. Mahmûdenin içilmesinin ölçüsü bir denkten buçuk dirheme kadardır. Zararlarını gidermek için mahmûdenin kendisi kadar anîsûn veya nişâsta katılır. Mahmûdenin zararlarını ıslah eder. Bir başka ıslahı da mahmûde, aynı miktar sakızla birlikte bir elma içinde pişirilerek kullanılırsa mahmûdenin zararı def olur.

Pişirmenin yöntemi şöyledir: Bir elma veya ayvanın içi oyulur, mahmûde ve sakız o [60a] elma veya ayvanın oyulan yerine doldurulur. Ağzı kapatılır. Yaş bir üstüpiye sarıp ateşli kül içine gömülür. Pişene kadar bekletilir. İkisi birbirine karışır, sonra kullanılır.

Habb-ı kûkıyâ: Baş ağrısına, göz ağrısına, zükkâma ve nâzleye faydalıdır.

Yapılışı: Eyâric-i faykarâ on dirhem, şâhm-ı hanzâl üç dirhem, ıslah edilmiş mahmûde (mahmûde-i muslah) iki buçuk dirhem, türbid beş dirhem, ustuhûdûs beş dirhem. Bunların hepsi dövülüp elenir. On içimliktir, mizaca göre verilir.

Habb-ı kûkıyâ: Calinos'dan rivayet edilmiştir, meşhurdur. Biz de sürekli bu formülü kullanırdık. Faydasını gördük. Ayrıca yapması da kolaydır; herkes yapabilir. Dimağı ve bütün bedeni tenkıye eder. Sinirleri temizler. Eklem ağrılarına ve bel ağrısına faydalıdır.

Yapılışı: Mastakî ve afsentîn-i Rûmî (Türkçe pelîn otu) ve mahmûde ve sabır ve şâhm-ı hanzâl her birinden eşit miktarda dövülür ve elenir. Biraz mukl-i ezrak da karıştırılır. (Sabır ve hanzalı ıslah eder). Sonra kerefes suyuyla yoğrulur yahut râziyâne suyuyla yoğurulur haplar yapılır. Ancak haplarn yutulacağı akşam, haplar o günün ikindi zamanı yapılır, ki taze iken yutulur. Mideden bütünüyle bağırsağa geçmemeli. Çünkü kimi haplar aşırı sert olur; mideden erimeden bütün olarak bağırsaklara geçer.

Kullanımı bir miskâlden iki dirheme kadardır. Kuvvetli kişilere iki miskâl verilse de olur. Kimisine ise bir dirhem, veya daha az verilmelidir.

Müshil içmekten tiksinenler için farklı bir müshil: Bir buçuk dirhem iyi ak türbid (soyup kazınıp yıkandıktan sonra iyice dövülüp elenmiş olacak) alınır, bir çekirdek iyi has mahmûde katılır. Beş tane badem iyice dövülür, sonra hepsi birlikte beş dirhem gülengübîn ile havân içinde bir araya getirilip ve tekrar dövülüp sabah açken yenir. Safrâyı ve balgamı incitmeden iyi ishal eder.

Habb-ı gârîkûn: Süddeleri açar, istiskâya ve ciğer zahmetlerine fayda eder.

Yapılışı: Aftîmûn altı dirhem, sabır altı dirhem, gayet iyisinden gârîkûn[34] (ak ve hafif, yumşak olmalı) altı dirhem, iyi mahmûde üç dirhem, fatrâsâliyûn ve anîsûn ve kerefes tohumu ve dûkû (yaban keşûrinin yani havucunun tohumu) her birinden ikişer dirhem. Dövülüp elenir, haplar yapılır. Kullanımı iki dirhemden üç dirheme kadardır. Yenir.

34 "habb olmasında usret vardır bir yere gelmez dağılur, fe-efhemu. (Derkenâr)

Habb-ı gârîkûn: Devamlı öksürük ve nefes darlığına faydalıdır. Galîz rutûbetleri göğüsten çıkarır.

Yapılışı: Türbid ve gârîkûn birer dirhem, irsâ (gök süsen dibi) buçuk dirhem, eyâric-i faykarâ bir dirhem, mahmûde bir denk, mukl-i ezrak yarım dirhem, benefşe yarım dirhem. Kuvvetli kişilere bu bir içimliktir.

Habb-ı gârîkûn: Bu formül zayıflar içindir:

Yapılışı: İyi ak türbid ve gârîkûn birer miskâl alınır, balla yoğurularak haplar yapılır. Gece yutup yatılır. Faydalı olur.

Habb-ı gârîkûn: Balgamdan olan öksürüğe ve eski öksürüğe faydalıdır. Göğüsü temizler.

Yapılılşı: Gârîkûn beş dirhem, türbid beş dirhem, Mürr-i Mekkî beş dirhem, gök süsen dibi[35] üç dirhem, farâsiyûn [36] [61a] üç dirhem, eyâric-i faykarâ beş dirhem, ebûcehil karpuzu iki dirhem, ak anzerut iki dirhem. Kullanımı iki dirhemdir. (Bazı kitaplarda bir dirhem, mahmûde ve bir dirhem, anîsûn da katılmıştır.)

Habb-ı gârîkûn: İstiskâ-yı zıkkîye çok yararlıdır. Elenmiş iyi gârîkûn on dirhem, usâre-i gâfes (kuzu pıtırağı)[37] iki dirhem, râvend-i çînî iki dirhem, ak mükerrer şeker on dirhem. Dövülüp haplar yapılır. Her gün bir dirhem yenir. On gün kadar yemeye devam edilir. İshal çok olmaya başlayınca terk edilir. Maksat hasıl olmuştur.

Habb-ı mücerreb: Baş dönmesine çok faydalıdır. Ustuhûdûs bir miskâl, [61b] şâhm-ı hanzâl bir denk, eyâric-i faykarâ bir dirhem, kara tuz yarım dirhem, gârîkûn yarım miskâl. Toplamı bir içimliktir.

Gül yağı: Issıdan olan baş ağrısı için sirke ile gül yağı karıştırılıp başa sürülürse hafifletir.

35 "yani benefşe kökü dedikleri hoş kokulu ak kökler didikleri hoş kokulu ak kökler kim attarlarda satılur abîre katarlar ol dahi gök süsen dibidür" (Yadigar 60b)

36 "Türkçe it siyegi dirler Urumca Kaluazerfos dirler" (Yadigar 60b)

37 "kuzu pıtırağı dedikleri otdur kim saru çiçeği olur kendür yaprağına benzer yaprağı olur anın yaprağın cem' idüb üzerine su sepüb dövülür ve suyun sıkılarak kaynatılır şol kadar kim koyu bal gibi ola ya dahi galîz ola böyle etmeğe usâre dirler lâkin her ot usâresine su sepilmez gâfes yaprağı susuzrak olur yalnız döğmekle suyu çıkmaz andan ötri su ile döğerler tâ kim usâresi âsân hâsıl ola gayet eyü şerîf edviyedendür misli yokdur südde açmakda bu otı böyle taksîr etdüğimizden garaz budur ki gâfesi değme tabîb bilmez ekseri yanlışın bilür gayrı otlara gâfet dirler galat isti'mâl iderler hem dahi su sepüb usâresin çıkarmağa bilmezler andan ötri beyân eyledik bu kitâbı okıyan müslimânlara âsân ola müşkil kalmaya" (Yâdigâr 61a)

Eğer her sabah bir miskâl gül yağı yenirse, yeni ve eski uyuzı giderir. Bilhassa, gül yağının her sabah bir miskâl yenmesi zihni kuvvetlendirir ve açar biiznillâhi te'âlâ.

Habb-ı diğer: Balgamı ishâl eder, felçe ve titremeye faydalıdır. Âkırkarhâ ve kunduztaşağı ve şaytarâc ve bezr-i benc her birinden üçer dirhem, sa'ter ve şâhm-ı hanzâl dörder dirhem, eyâric-i faykarâ beş dirhem. Dövülüp elenir, haplar yapılır. Kullanımı iki miskâldir.

Habb-ı sûrincân: Nıkrîse ve eklem ağrılarına fayda eder.

Yapılışı: Eyâric-i faykara altı dirhem, sûrincân ve bûzîdân ve mâhizehre (sığır kuyruğu dedikleri otun çiçeğidir) her birinden üçer dirhem, sarı helîle kabuğu yedi dirhem, türbid sekiz dirhem, kara harbak iki dirhem, şâhm-ı hanzâl üç dirhem. Dövülüp elenir, kendene suyuyla karıştırıp haplar yapılır. Kullanımı üç dirhemdir.

Habb-ı sûrincân: Eklem ağrıları ve nıkrîse faydalıdır.

Yapılışı: Sabır bir dirhem, sûrincân bir dirhem, sarı helîle kabuğu bir dirhem, mahmûde-i hâlis bir denk, mastakî ve kızıl gül birer denk. Malzemeler dövülüp elenir, kerefef yaprağı suyuyla karıştırılarak yoğrulur, haplar yapılır. Muğlâb içdikden sonra içilir, faydalı olur. Tamamı bir içimliktir. Eğer bir denk anîsûn da eklenirse uygun olur.

Habb-ı sûrincân: Balgamı ishâl eder ve derhâl âsâyiş verir.

Yapılışı: Sûrincân ve kimnûn ve zencebîl her birinden birer [62a] dirhem, sabır iki buçuk dirhem, mukl-i ezrak yarım dirhem. Dövülüp elenir, haplar yapılır. Bu hap içildikten sonra üzerine turak otu suyu içilir. (Yarım üsküre mikdârı) Derhâl fayda eder.

Habb-ı sûrincân: Nıkrîs-i safrâvîye ve balgamîye fayda eder.

Yapılışı: Sarı helîle ve sabır birer buçuk dirhem, türbid ve sûrincân birer dirhem, şâhm-ı hanzâl bir dirhem, mahmûde bir buçuk denk, zaferân yarım dirhem. Kullanımı üç dirhemdir.

Ham hıltlar için hap: Hâm hıltları belden, eklemlerden ve yanbaşlarından kuvvetle çekip ishâl eder.

Yapılışı: Ak türbid (yeni, kurt yememiş, kabuğu yıkanmış olmalı) bir buçuk dirhem, şâhm-ı hanzâl bir buçuk denk, mukl-i ezrak bir denk. Dövülüp elenir, hap-

lar yapılır. Bu bir şerbettir ve acâyibdir. Eğer kuvvetli kişi semiz etliyse balgamı fazla demektir; bunlara şâhm-ı hanzâl ölçüsü iki denk olursa uygundur.

Baş ağrısı için hap: Baş ağrısını giderir. Zahmetsiz ishâl eder.

Yapılışı: Anzarût ve sûrincân ikişer miskâl alınır, dövülerek elenir. On iki dirhem koz yağı ve on iki dirhem kaynamış turak otu suyu içine katılarak içilir. Faydalı olur.

Mafsallardaki balgam için: Balgamı mafsallardan ve yanbaşlarından kuvvetle çekip çıkarır.

Yapılışı: Su'd ve sûrincân ve bûzîdân her birinden yarım dirhem, mâhi zühre iki denk, türbid üç denk, (ki dirhemden eksik olur) şâhm-ı hanzâl bir denk, ferfiyûn bir denk. Hepsi bir içimliktir.

Sevdâ için hap: Sevdâyı kuvvetle ishâl eder. Galiz kandan olan ırku'n-nisâ illetine faydalıdır.

Yapılışı: Aftîmûn bir dirhem, besfâyic bir dirhem, gârîkûn bir dirhemin üçte ikisi, kara tuz bir denk. [62b] Dövülüp elenir, haplar yapılır. Bunların toplamı bir içimliktir.

Habb-ı sûrincân-ı kebîr (Büyük sûrincân hapı): Soğuk nıkrîse ve kötürümlere fayda eder.

Yapılışı: Eyâric-i faykarâ on dirhem, şâhm-ı hanzâl ve kantariyûn ve sûrincân ve mâhîzühre ve bûzîdân her birinden beşer dirhem, ferfiyûn iki dirhem, türbid on dirhem, zencebîl ve şaytarâc ve fulful ve hardal ve kunduztaşağı her birinden ikişer dirhem. Bunlar dövülüp elenir, haplar yapılır. Kullanımı iki buçuk dirhemden üç dirheme kadardır. Bu hapa "mukîmü'z-zemîn" derler; yani kötürümler kaldırıcı dimektir. Bazılar bu hapın içeriğine başkalarını da katmışlardır: Mahmûde ve kâsni ve tane çâdırı ve mukl ve çavşîr ve her birinden birer dirhem katarlarsa daha ziyâde etkili olur.

Habb-ı sûrincân-ı sagîr (Küçük sûrincân hapı): Issı nıkrîse fayda eder.

Yapılışı: Ak sûrincân bir dirhem, sabır bir dirhem, mahmûde bir denk, tohum-ı kerefes bir denk. Hepsi bir içimliktir.

Habb-ı mentin[38]: Felçe, lakveya ve eklemler hastalıklarına ki balgamîdir, faydalı olur.

Yapılışı: Eyârıc-ı faykarâ iki dirhem, şâhm-ı hanzâl ve kanteriyûn ve usâre-i

38 "mentin kokucı ve kokuducı dimekdir" (Derkenâr)

kısai'l-humâr her birinden beşer dirhem, ferfiyûn iki buçuk dirhem, kunduztaşağı ve fulful ve kâsni ve sekbînec ve çavşîr ve şaytarâc ve hardal her birinden birer dirhem. Zamklar kerefef suyuyla ıslatılır. Dövülmesi mümkün olanlar dövülür ve elenir. Sonra hepsi karıştırılarak haplar yapılır. İçimi üç dirhemdir.

Diğer bir habb-ı mentin: Felçe, nıkrîse ve bel ağrısına faydalıdır. Hayz kanını indirir ve yelleri dağıtır.

Yapılışı: Sekbînec ve uşak ve mukl ve çavşîr ve yüzerlik tohumu ve şâhm-ı hanzâl ve sabır ve türbîd ve sarı helîle kabuğu [63a] ve anzarût her birinden eşit miktarda alınır, zamklar su ile ezilerek iyice halledilir, diğerleri de dövülüp elendikten sonra zamklarla karıştırılarak haplar yapılır. Kullanım ölçüsü üç dirhemdir. Adamına göre.

Habb-ı Eyâric-ı faykarâ: Faykarâ, Yunan dilince acı demektir. Eyâric ise dârû-yı ilâhî manasına gelir.

Yapılışı: Sünbül ve selîha ve mastakî ve asârûn ve habb-ı belesân ve ûd-ı belesân ve za'ferân ve dârçîn her birinden birer dirhem, sabır-ı uskutûrî on altı dirhem, ve bir dirhem, mukl-i ezrak ıslatılır. Diğer malzemeler (dövülmüş ve elenmiş) de karıştırılarak haplar yapılır, ihtiyaç zamanı iki dirhem kullanılır. Bazıları "bir içimlik dövülmüş ve elenmiş eczaları bal ile karıştırıp geceleyin yutup yatılması gerektiğini" söylemişlerdir.

Bu eyâric-i faykarânın faydası mideyi arıtması, dimâğı pâk etmesi ve süddeleri açmasındadır. Midesi bulanan kimse için eyâric-i faykarâda za'ferân yerine kızıl gül konulur. Kullanımı iki dirhemdir.

Habbü'ş-şibyâr: Issı dimâğlu kişiye fayda eder.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu üç dirhem, kızıl gül iki dirhem, mastakî iki dirhem, sabır on dirhem. Kullanımı iki buçuk dirhemdir.

Habbü'ş-şibyâr): Sabır-ı uskuturî üç dirhem, sakız bir dirhem, kızıl gül bir dirhem. Dövülüp haplar yapılır. Yatılacak zamanı iki dirhem yenildikten sonra yatılır. Faydalı olur.

Habb-ı sabır: Dimâğı ve mideyi temizler.

Yapılışı: Sabır on dirhem, kızıl gül ve Helîle-i Kâbilî kabuğu ve mastakî her birinden beşer dirhem, bir dirhem za'ferân. Dövülüp elenirler. Kerefes yaprağı suyuyla yoğurulur. Birazcık mukldа [63b] ıslatılır. Kullanımı iki buçuk dirhemdir.

Eyâric-ı kebîr: Safrâdan ve balgamdan ve sevdâdan olan baş ağrısına fayda eder. Dimağı temizler ve mutedil hale getirir.

Yapılışı: Eyâric-i faykarâ on dirhem, sarı helîle kabuğu yedi dirhem, Kâbilî helîle kabuğu beş dirhem, türbid on dirhem, zencebîl üç dirhem, aftîmûn ve ustuhûdûs her birinden altışar dirhem, şâhm-ı hanzâl üç dirhem, kara tuz iki buçuk dirhem, mahmûde dört dirhem. Kullanımı üç dirhemdir. Fânîd suyuyla yani şeker-i fânîd şerbetiyle veya sâde şeker şerbetiyle içilir.

Eyâric-ı bârid: Başta olan ıssı illetlere fayda eder. (Baş, göz, diş ve kulak ağrıları gibi)

Yapılışı: Kuru benefşe ve sarı helîle ve türbid her birinden on ikişer dirhem, eyâric-i faykarâ on dirhem, kızıl gül ve kâsni tohumu her birinden beşer dirhem, kesîrâ ve mahmûde üçer dirhem, ve sülüs dirhem (3,3 dirhem). Kullanımı üç dirhemdir. Terengübîn suyuyla içirilir.

Eyâric-ı mürekkeb: Dimâğı balgamdan, safrâdan ve sevdâdan temizler.

Yapılışı: Eyâric-i faykarâ bir dirhem, aftîmûn yarım dirhem ve sülüs dirhem (0,83 dirhem), gârîkûn yarım dirhem, ustuhûdûs yarım dirhem, sarı helîle kabuğu yarım dirhem, kara tuz bir denk, kesîrâ altıda bir dirhem, mahmûde altıda bir dirhem. Eczalar dövülüp elenir. Cüllâbla veya gülâbla içilir.

Eyâric-i faykarâ-yı müshil: Baş ağrısına, göz sulanmasına, şakîka ağrısına, diş ağrısına ve [64a] dildeki ağırlığa fayda eder.

Yapılışı: Eyâric-i faykara on dirhem, sarı helîle kabuğu ve Kâbilî helîle kabuğu her birinden ikişer dirhem, türbid on dirhem, mahmûde iki miskâl, kara tuz bir dirhem, anîsûn bir dirhem. Kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kullanımı iki miskâlden üç miskâle kadardır. Ilık su ile içilir.

Eyâric-ı mürekkeb: Karaciğerin ve dalağın süddelerini açar ve galîz keymusları tahlil eder.

Yapılışı: Usâre-i gâfis ve usâre-i afsantîn ve dârçîn ve ıdhîr-i Mekkî ve cevz-i bevvâ ve karanfil ve mastakî ve selîha ve asârûn ve ûd-i belesân ve habb-ı belesân ve besbâse ve za'ferân ve Mürr-i Mekkî her birinden üçer dirhem, sabır-ı uskuturî yirmi üç dirhem. Bunlar dövülüp elenir. Kullanım ölçüsü iki dirhemdir.

Karaciğeri ve dalağında süddesi olan kimselere, besin mideden inmeden önce

içirmek gerekir ki eyâric ile besin iyice karışsın ve birlikte sindirilerek ciğere ulaşsın. Açken veya mide besinlerden boşaldığı zaman içirilir.

Eyâric-i lukaziya: Bilinen bir reçetedir. Mübarek bir terkîptir. Faydaları çoktur. Midedeki yaramaz maddeleri çeker ve zararsız ziyansız ishâl eder. Soğuk marazlara, dîvâneliğe, Sar'aya, [64b] kulak sağırlığına, felçe, istirhâya ve sekteye fayda edip giderir. Mideyi temizler, ciğerdeki süddeleri açar. Dıknefese yararlıdır. Çeşitli cerâhatlara ve bütün balgamî illetlere (ki hâm hıltdan mütevellid olmuştur) ve bütün sevdâvî illetlere, eklem ağrılarına, nıkrîse, ırku'n-nisâya, saç sakal dökülmesine (dâü's-sa'leb) ve başda olan eski cerâhatlara, bahak ve barasa, temregûye, tenneşür dedikleri illete, cüzzâma, hanâzîre, bütün soğuk veremlere, seratâna fayda edip giderir.

Yapılışı: Şâhm-ı hanzâl beş dirhem, basal-ı unsul-i müşevvâ (Hamur içinde kaplanârak fırında veya ocakta pişirilmiş) ve gârîkûn ve mahmûde ve kara harbak (Türkçe karaca ot dedikleri otdur) ve vaşak ve uskurdiyûn (Türkçe yâbân sarımsağı derler) her birinden dörder dirhem, (Şabur ve Cihânbaht nüshalarında her birinden ikişer buçuk dirhem şeklinde geçmektedir), aftîmûn ve kemâderyus (Türkçe hamâdre derler) ve mukl-i ezrak ve sabır her birinden üçer dirhem, hâşâ (Türkçe boz süpürge derler) ve heyufârikûn ve sâdic-i hindî (bulunamazsa yerine çetük otu)[39] ve farâsiyûn (Türkçe it siyeği derler) ve ca'da ve selîha (Türkçe burçak derler) ve ak fülfül ve dâr-ı fülfül ve kara fulful ve za'ferân ve dârçîn ve besfâyic ve sekbînec ve cavşîr ve kunduztaşağı ve mürr ve fatrâsâliyûn ve zirâvend-i tavîl ve usâre-i afsantîn ve ferfiyûn ve sünbül ve hamâmâ ve zencebîl her birinden ikişer dirhem, çentiyâne ve ustuhûdûs her birinden birer buçuk dirhem. Bu eczalar dövülüp elenir. Toplamının iki veya üç misli kefi alınmış ve kıvâma gelmiş bal ile karıştırılır. Kullanım ölçüsü dört miskâldir. Bir dirheme kadar mizaca göre verilir.

Ayaric yapıldıktan sonra bir küpün içinde arpada altı ay bekletilir, ondan sonra tabîh aftîmûnla verilip içirilir. Bu Şabur bin Sehil ve Cihânbaht formülüdür.

39 "sâdic-i hindî bulunmazsa tabîbler tenbûl yaprağına bilmezliklerinden sâdec derler İbn-i Baytar rahmetullâhi te'âlâ kitâbında zikr etmişdür sâdec yerine tenbûl yaprağın ma'cûna katmak hatâdır demiş bedelin katmak gerek ya sünbül veya selîha ideler ammâ bu iki edviye terkîbde vardır evet sünbül-i Rûmî etmek yeğdir [65a] sünbül-i Rûmî çetük otu dedikleri otdur kim asârûn nev'inden tutarlar bazıları ammâ râyihası biaynihî sünbül-i Hindî râyihasına benzer derler veyahud felencmüşki bedel ideler bu dahi çetük otudur kim kediler gayet pek severler yaprağı bâdrencbûya yaprağına benzer ki bâdrencbûya oğulotına derler kokusu yarpuz râyihasına benzer Kütahya şehrinde ve Bilecik'de meşhûrdur çetük otu derler muhabbet için isti'mâl iderler kitâblarda felencmüşk diyü zikr olunan edviye budur sâdece bedel bu iki çetük otunun birin ideler tenbûl yaprağın itmeyeler" (Yâdigâr 64b-65a)

Eyâric-ı lugâziyâ: Nuforyûs Hekîm'in formülüdür.

Yapılışı: Şâhm-ı hanzâl [65b] ve gârîkûn ve uşak ve karaca ot ve mahmûde ve hayufârikûn her birinden onâr miskâl, aftîmûn ve besfâyic ve mukl-i azrak ve sabır-ı uskutûrî ve kemâderyus ve ferâsiyûn ve selîha her birinden sekizer miskâl, dâr-ı fülfül ve Ak fülfül ve kara fulful ve dârçîn ve za'ferân ve çavşîr ve sekbînec ve kunduztaşağı ve fatrâsâliyûn ve zirâvend-i tavîl her birinden dörder miskâl. Kıvama getirilmiş bal ile karıştırılır. Sonra içilir. Faydalı olur.

Eyâric-ı Calinos: Meşhur ve bilinen bir formüldür. Bu eyâricin faydaları eyaric-i lugâziyâ ve diğer eyâriclerin yararlarından daha iyidir. Aynı zamanda daha yan tesirsizdir (selîmrekdür). Eyâric-ı lugâziyâda olan etkilerin hepsi bunda da mevcuttur. Bu ondan daha latiftir. Lakveya, felçe, teşennüce, istirhâya, mesâne süstlüğüne, ihtiyârsız bevl gitmesine fayda eder. Galîz ve lezic hıltları bedenden temizler.

Yapılılşı: Şâhm-ı hanzâl ve gârîkûn ve basal-ı unsul-i müşevvâ (yani hamur ile kaplanup furunda pişmiş) ve uşak ve sakmûnîyâ (yani mahmûde) ve karaca ot ve hayufârikûn ve ferfiyûn her birinden sekizer dirhem, besfâyic ve aftîmûn ve mukl-i azrak ve kemâderyus ve farâsiyûn ve selîha her birinden üçer buçuk dirhem, sekbînec ve zirâvend-i tavîl ve zirâvend-i müdahrec ve ak fülfül ve kara fulful ve dâr-ı fülfül ve dârçîn ve çavşîr ve kunduztaşağı ve fatrâsâliyûn her birinden ikişer dirhem. Bazı tabîbler iki [66a] dirhem sabır ve iki dirhem za'ferân da eklemişlerdir. Malzemeler dövülüp elenir, usulünce balla karıştırılır. Altı ay arpa içine gömülü bırakıldıktan sonra dört miskâl kullanılır.

Habb-ı latîf: Issı nâzleye fayda eder.

Yapılışı: Kuru benefşe iki dirhem, buyân balı bir dirhem, râziyâne tohumu bir dirhem, hıyârşenber balı (Eczaları iyice karıştıracak kadar). Hepsi karıştırılıp bekletilir.

Habb-ı lâciverd: Sevdâyı ishâl eder, bedeni yaramaz hıltlardan temizler.

Yapılışı: Yunmuş lâciverd üç dirhem, karanfil ve anîsûn ikişer dirhem, mahmûde bir dirhem, gârîkûn beş dirhem, aftîmûn ve besfâyic her birinden dörder dirhem, eyâric-i faykarâ altı dirhem. Künik çiçeği yaprağının suyuyla veya kâsni suyuyla yoğurup hablar yapılır. Kullanımı iki dirhemden üç dirheme kadardır. Süt çürüğüyle içilir.

Not 2: Lâciverdi yıkama yöntemi

Lâciverd havânda iyice (yumuşak) dövülür, su konup sahk edilir. Suyu tezcek bir kaba aktarılır, havânda kalan yine dövülür. Sonra başka bir kaba alınır, bu şekilde hafifleri alınır, ağır olan kısımları atılır. Lâciverdin yunması böyledir.

Habb-ı ustmahifûn: Bedeni balgam-ı galîzden pâk eder. Safrâyı ve sevdâyı ishâl eder. Yaramaz mâddeleri giderir.

Yapılışı: Kâbilî helîle kabuğu altı dirhem, emlec ve afsentîn-i rûmî ve gârîkûn [66b] ve mahmûde her birinden üçer dirhem, asârûn ve anîsûn ve kerefes tohumu her birinden ikişer dirhem, ak türbid yedi dirhem, aftîmûn beş dirhem, eyâric-i faykarâ dokuz dirhem, karanfil bir dirhem, şeker-i fânîd dört dirhem. Fânîd su ile ezilir, kıvama getirilir. Dövülüp elenmiş malzeme bununla yoğrulur. Fulful kadar haplar yapılır. Kullanım ölçüsü iki miskâldir.

4. Macûn ve cevârişler

Maʿcûn-ı lavzî: Safrâyı ve balgamı ishâl eder. Bir emîrâne devâdır ki yemesinde hiç kerâhiyyet yokdur.

Yapılışı: Asfûr tohumunun içi on dirhem, (Asfûr tohumu ele girmezse yerine bedel habbü'n-nîl[40] olur. Gayet iyi kuvvetlü etki yapar ve galîz hıltları ishâl eder), soyulmuş Badem içi beş dirhem, şeker yirmi beş dirhem, zaʿferân bir dirhem. Şeker gülâb içinde ezilir, bal kıvâma getirilerek edviyeleri karıştırılır. Kullanımı bir miskâldir. Bazı kuvvetli kişilere iki dirhem (veya iki buçuk dirhem) verilir. Kuvvetine göre uygun olur. Eğer zaʿferân yerine mastakî konursa da uygundur. Bir dirhem anîsûn ve beş dirhem râziyâne tohumunu gülâbla kaynatıp süzülerek o yirmi beş dirhem şekeri bu kaynamış gülâbla kıvâma getirip sonra diğer devalar karıştırılırsa daha iyi olur. İçimi bir miskâldir. Kuvvetli kişiye daha fazla verilir.

Maʿcûn-ı lavzî: Şâhm-ı hanzâl dört dirhem, [67a] asfûr tohumu içi beş dirhem, bâdâm-i mukaşşer (yani ağardılmış badem) beş dirhem, mahmûde üç dirhem, mastakî ve kâkule-i sagîr birer dirhem, kesîrâ iki dirhem. Kullanımı bir miskâldir.

Cevâriş-i askaf: Safrâyı, balgamı ishâl eder. Kuluncu açar, basurlara fayda eder ve bel ağrısını giderir. Cimâya kuvvet verir.

40 "habbü'n-nîl çivit tohumuna derler ki bâğçelerde dikerler sırıklara ve ağaçlara sarmaşur gök çiçeği olur" (Yâdigâr 66b)

Yapılışı: Mahmûde-i hâlise (ki ayva veya elma içinde pişmiş ola) yedi buçuk dirhem, türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve musammağu't-tarafeyn (kabuğu yonulmuş) yedi buçuk dirhem, ak fülfül dört buçuk dirhem, kâkule-i kebîr dört buçuk dirhem, zencebîl ve dârçîn ve besbâse ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve emlec her birinden birer miskâl. Bu malzemeler dövülüp elenir. Ayrıca altmış dirhem şeker dövülüp elenerek ecza malzemesine katılır. Bu şekere ecza malzemeleri miktarınca kıvama getirilmiş bal katılır. Altmış dirhem şekerden başka, balın ağırı kadar şekerle macûn yapılır. Bir kaba konulup saklanır. İhtiyaç zamanı yenir. Ara sıra yenirse altışar dirhem, her zaman yemek lazım gelirse ikişer dirhem yenir. Yaşlıların ölçüsü de iki dirhemdir.

Bazıları, sevdâyı ve balgamı fazla ishâl etmek için başka devalar da katmışlardır. İhtiyacı olan kimseler de böyle yaparlarsa uygundur. Katılan bu fazla malzemeler şunlardır: Gârîkûn [67b] dört dirhem, aftîmûn beş dirhem, tuz üç dirhem, kesîrâ bir dirhem. Bunlar bütün diğer malzemeye katılır. Ama bir seferlik içim için katılacak miktar; gârîkûn iki çekirdek, aftîmûn üç çekirdek, tuz bir buçuk çekirdek, kesîrâ buçuk çekirdek olmalıdır. Sevdâyı ve balgamı birlikte ishâl eder.

Cevâriş-i şehriyârân: Soğuk mideye ve soğuk ciğere, istiskâya, elemlü kişiye faydalıdır, ishâl eder, kuluncu açar.

Yapılışı: Şaytarâc ve zencebîl ve fulful ve dâr-ı fülfül ve kırfe ve kâkule-i sagîr ve karanfil ve nâr-ı müşk ve sâdic-i hindî (ele girmezse çetük otu bedel olur) ve nişâsta ve mastakî ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve sünbül ve selîha ve kerefes tohumu ve nânhuvâh ve râziyâne tohumu ve anîsûn her birinden altışar dirhem, aftîmûn ve türbid her birinden on ikişer dirhem, mahmûde on dirhem, şeker yirmi dirhem. Toplamının iki misli veya üç misli kıvama getirilmiş balla macun yapılır. Kullanımı bir dirhemdir. Zayıf bünyelere yarım dirhem veya yarım miskâl verilir. Fakat tamâm ishâl etmek için ölçü dört dirhemden altı dirheme kadar olur. Bazıları havlincân ve ceviz de eklemişlerdir. Her birinden altışar dirhem. Ayrıca za'ferân üç dirhem, kunduztaşağı iki dirhem.

Ma'cûn-ı sekbînec: Bütün kulunç çeşitlerine faydalıdır. Açar ve kuluncu etkisiz hale getirir.

Yapılışı: Sekbînec ve kunduztaşağı ve kerefes tohumu her birinden eşit miktarda alınır. Bunlar için alınan miktarın yarısı ölçüsünde mahmûde-i [68a] hâlis alınır. Mamûde, badem yağıyla ezilir. Sekbînec bal içinde eritilir. Ezilmiş mahmûde, bal içinde erimiş sekbînecle karıştırılır. Sonra diğer malzemeler havanda dövülüp elendikten sonra karıştırılarak macun yapılır. Kullanımı üç dirhemden üç miskâle kadardır.

Bedeni rutubetlerden temizleyip balgamı ishâl eden macun:

Yapılışı: Fulful ve dârçîn ve karanfil ve dâr-ı fülfül ve selîha ve su'd ve berengi kâbulî ve cevz-i bevvâ her birinden birer miskâl, kara helîle üç dirhem, habbü'n-nîl altı miskâl, türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve şeker her birinden yirmi dörder miskâl. Bu ezcalar dövülüp elenir. Baras olan, felç olan kişiye her sabah bir miskâl ılıcak su ile verilir. Eğer biraz fazla ishâl etmesi istenirse beş dirhem, verilir. Yedi dirheme kadar mümkündür.

Habb-ı efâviyye: Safrâyı ve balgamı ishâl eder, kuluncu açar ve besinleri sindirir, iştah açar, yelleri tahlîl eder.

Yapılışı: Zencefil ve dârçîn ve karanfil ve mastakî ve fulful-i siyâh ve dâr-ı fülfül ve nâr-ı müşk her birinden birer dirhem, (Eğer nâr-ı müşk ele girmezse kâkule veya selîha veya kebâbe veya sünbül bunlardan hangisi ele girerse bir dirhem, bedel olur. Eğer bunlar da ele girmezse [68b] anîsûn kullanılır.), iyi has mahmûde yedi dirhem, şeker yedi dirhem. Toplamı yirmi bir dirhem olur. Dövülüp elenirler ve birbirine karıştırarak ihtiyaç zamanı yarım miskâl kadar ılık su ile kaşık içinde içilir. Fazla kabızlık, tatarkurdı denilen marazın zahmeti, bağırsaklarında ağrı, sızı veya göbek altında yel sancısı varsa hepsini ve bütün kulunçlarını açar.

Normal sağlıklı kimselere yarım dirhem veya yarım miskâl verilir. Nazik mizaçlılara yarım dirhem veya bir denk verilir. Çok kuvvetli mizaçlılara bir dirhem veya daha fazla verilir. Kimisine bir denkten az verilir. Kaşık içinde ılıcak su ile içirilir. Üzerine eriği kaynatıp suyu içirilir. Veya gülâbla karıştırıp nohut kadar haplar yapılır. Bir hap, bir meclis icâbet ettirir. İki hap iki meclis, üç hap üç meclis icâbet ettirir. Lâkin hamilelere verilmez. Mizacı zayıf olan kişiyi harap eder. Büluğa ermemiş çocuklara da verilmez. Kadınlara verileceği zaman azıcık verilir. Eğer kadın kuvvetli olursa o zaman normal ölçüsü verilebilir. Kısaca [69a] dikkatli olup her kişinin mizâcına ve kuvvetine göre verilmelidir.

Mideden ve bağırsakdan yelleri gidermekde, safrâyı ve balgamı ishâl itmekde, sancıları gidermekte, bütün süddeleri açmakta, katılığı gidermekte benzersizdir.

Sıtma nöbeti gününde de verilmez. Terleme hastalığında hasta kabız ise, kabızını açmak için bu macundan verilmez. Böyle durumda şu devalardan verilir: Erik suyu ve temirhindî ve şîrhışt ve terengübîn ve hıyârşenbe verilir. Ayrıca hukne-i leyyine ve şâf-ı benefşe ve şâf-ı akîde-i asel ve şâf-ı sabûn ve tuzu şâf gibi götürmek uygundur. Hangisi ele geçerse uygun olandan yapılır. Ekşi ve

tatlı nâr suyundan şekere karıştırıp verilir. Aşırı harâret vaktinde ki, sıtma, ağız acılığı ve harâret olursa efâviyyeden verilmez.

Kuluncu olunca bilmek gerekir; zira kulunç da harâretli olur, sıtmalarda olan harâret gibi, belki daha fazla. Bunda efâviyyeden verilince zarar vermez. Bu terkîbin adına Hızır İlyas demişlerdir, çok fazla faydalı olduğu için. Bazı kişiler kabızdan, kulunctan ve sancudan tezcek kurtuldukları için cankurtaran derler. "eş-Şâfi' Hüvellâhi"

İncir Şarabı: Bu bir şarâbtır ki kolaylıkla [69b] ishâl eder. Sineye, akciğere ve öksürüğe faydalıdır. Bel ağrısını giderir.

Yapılışı: Diledikleri kadar iyi incir alınır, on misli su ile kaynatılır. Piştikten sonra bir gece bekletilir. Ertesi günü bir bezden sıkıp süzülür. Çıkan suyun yarısı kadar bal katılır, cüllâb kıvâmına gelinceye kadar kaynatılır. Sonra bir kaba konârak saklanır. İhtiyaç vaktinde içilir.

Harâreti olan kimse için bal yerine şeker konur. O zaman harâret azalıp ishal eder.

5. Yakılar ve Elde Tutulacak Nesneler

Müshil yakı: Göbeğe sürmekle ishâl eder.

Yapılışı: Dövülmüş ve elenmiş kuru benefşe bir dirhem, dövülmüş gayet iyi mahmûde bir denk. İkisi ılık su ile karıştırılır, hastanın göbeğine ve karnına sürülür. İshal eder ve kabızlığı açar. Hasta ve zayıf olup müshil ilaç içirmek mümkün olmayan kimseler için bu gayet uygundur.

Müshil macun: Yaz günlerinde ve aşırı sıcaklarda içmek için uygundur. Zahmetsiz ishâl eder, hiç zorluk çekilmez.

Yapılış: İyi mahmûde bir denk, türbid bir dirhem, (türbidin iyisi ele girmezse iyi, ak hafif gârîkûn bir dirhem, türbide bedel edilir veyahud iyi râvend-i çînî ele girerse bir dirhem, türbid yerine bedel olur), [70a] bir denk dövülmüş kızıl gül, yarım denk mastakî, bir denk buyân balı, bir çekirdek kâfûr (dövülmüş), biraz elma suyuyla ve biraz ayva suyuyla ve bir dirhem şeker ile kaynatılır. Koyulaşıp bal gibi olur. Ondan sonra diğer eczalar katılarak karıştırılır. Tamamı bir içimliktir.

Sefercele-i hikmet: Hamamda elde tutulunca ishal eder. Elden bırakınca ishal kesilir.

Yapılışı: Zırnîh ve büssed ve Magnîsâ ve mıknatıs ve tut ve sâdic-i hindî ve dârçîn ve mâzû ve sumâk ve besbâse ve zencebîl ve kebâbe ve Ayı ödü ve sarı öküz ödü ve kurd ödü her birinden birer miskâl alınır. Hepsi iyice dövülüp elenir. Bal ve sirke ile yoğurulur. Bir ceviz kadar küçük top yapılıp gölgede kurutulur. Daha sonra bir ayva iki parçaya bölünür, ortası oyulup çekireği çıkartılır. O ceviz kadar yuvarlak hale getirilmiş ecza, ayvanın oyuğuna sığabilecek kadar oyulmalıdır. Sonra, ayva kapatılır ve delik kısımları bir parça Mûm ve amberle iyice kapatılıp sağlamlaştırılır. Hamam içinde bu hayva elde tutulur. Eldeyken ishâl eder. Eğer ishâli kesmek istenirse, eldeki ayva bırakılır ve el soğuk su ve kâfûrla yıkanır, ishâl kesilir. [70b]

Çocuklar ve yaşlılar için yakı: Etkisi acâyip ve gariptir. Tabîblerin gizli sırlarındandır. Küçük çocuklara ve yaşlılara ilaç yapılır. Ayrıca müshil ilaç içemeyen kimselere ilaç yapılır.

Yapılışı: Turmus [41] iki avuç kadar alınıp irice (nîm-köft) dövülerek kabuğu soyulur ve ayrılır. Bir bakır tencere içine konârak üzerine baklayı örtecek kadarı taze süt konur, koyulaşana kadar kaynatılır. Ardından sığırın sâde yağı, dört parmak üzerini kaplayacak kadar eklenir. Sonra koyulaşıp yakı olabilecek hale gelene kadar kaynatılır. Bir bez üzerine sürülerek yakı yapılır. Safrâyı ishâl eder.

Eğer sevdâyı ishâl etmek istenirse mide üzerine yakı yapılır. Ham hıltları ishâl itmek dilenirse, iki yanbaşları arasına yakı yapılır. İshâlin kesilmesi istendiğinde yakı kaldırılıp soğuk su ile silinirse ishâl kesilip gider.

6. Şaraplar (Şerbetler) ve Tiryâklar.

a) Şarapların listesi ve etkileri

Burada anlatılan şaraplar, macunlar ve tiryâklar birçok muteber kitapta bulunmaz. Sağlam kişilere yararlı olduğu gibi nice [71a] hastalıklara gereklidir.

Sikencübîn-i sâde: Safrâvî kişilere iyidir, süddeleri açar ve susuzluğu keser. Balgamî mizâc olan kişiye de iyidir. Çünkü rutûbeti latîf ider.

Sikencübîn-i buzûrî: Balgamî kişiye sikencübîn-i sâdeden daha iyidir. Süddeleri açar ve karaciğer hastalığına (yerakân) fayda eder. Ayrıca bütün insanların tabiatlarına diğer şerbetlerden daha uygundur. Bazı kimselere şekerle ve bazılarına bal ile yararlı olur. Kimi insana ekşisinin fazla olması, kimine de tatlısının fazla olması yararlı olur. Bazılarına sâde ve bazılarına da buzûrî verilir.

41 "Türkçe termiye, delice bakla veya Mısır baklası derler. Karaman'da ve Aydın ilinde çok olur ak bakladır değirmi olur" (Yadigar 70b)

Sikencübîn-i rummanî: Aşırı ıssı hastalıklar için ve ıssı ciğerler için faydalıdır.

Sikencübîn-i humaî: Hastalıklardan yeni kalkmış kişilere uygundur.

Şarâb-ı limon: Issı ve zayıf mideli kimselere uygundur. Kusmaya ve ishale fayda edip harâreti düşürür.

Şarâb-ı sarı helîle: Müshildir, safrâyı ishâl eyler.

Şarâb-ı Kâbilî helîle: Sevdâyı ve balgamı ishâl eyler.

Şarâb-ı kara helîle: Sevdâyı ishâl eyler. Helîlelerin ishâli diğer müshiller gibi değildir. Bunlar, diğer müshillerden daha tesirlidir.

Şarâb-ı ûd ve Şarâb-ı müşk: Soğuk mideli [71b] kişiye uygundur. Yüreğe kuvvet verir.

Şarâb-ı sandal ve şarâb-ı hummâz: Issı yüreğe, ıssı ciğere ve muhrika ısıtmalara fayda eder. Susuzluğu keser.

Şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı tatlu enâr: Öksürüğe, nezleye, zâtü'l-cenb hastalığına ve idrâr yolu acımasına muvâfıkdır.

Şarâb-ı ınebü's-sa'leb: Türkçe itüzümü denir. Şişlikleri (verem) olanlara hiç bunun şarâbından daha faydalısı yoktur.

Şarâb-ı temirhindi ve şarâb-ı erük: Issı mizâclı kişilere, harâreti olan kişilere, safrâvî ısıtmalara ve tabiatı da kabız olan hummâ-yı muhrikalara gayet uygundur. Kabızlığı açıp ishâl eder.

Şarâb-ı mersin: İshâli olan kişinin ishâlini bağlar. Öksürüğe, kan gidene ve zehîre (Türkçe zevür derler) faydalıdır. Balgam ishâline de yarar. Gönül dönmesini ve kusmağı defeder. Mesâne ye yararlıdır. Küçük çocukların öksürüğüne, ishâllerine ve kusmalarına son derece faydalıdır. Mideye ve yüreğe kuvvet verir, müferrihtir, susuzluğu keser. Şerbetler içinde en menfaatlisi mersin şarâbıdır. Hem tatlılığı vardır, hem kekreliği vardır. Tatlılıkla göğüse ve öksürüğe faydalıdır.

Şarâb-ı [72a] incir: Böbrek ağrısına ve kulunclu kişiye fayda eder.

Şarâb-ı kâkünec ve şarâb-ı benefşe: Idrâr yolunu açar. İdrâr sırasında ağrısı, sızısı olan kimseye faydalıdır.

Şarâb-ı nîlûfer: Safrâdan olan baş ağrısına, terleme hastalığına, safrâvî ısıtmalara, harârete, susuzluğa, harâretden olan öksürüğe, uykusuzluğa ve kabız olan kişiye harâret vaktinde gayet uygundur.

Şarâb-ı afsentîn: Midesi, damarları, ciğeri safrâdan ve balgamdan dolu olan kişiye faydalıdır.

Şarâb-ı na'nâ ve meybih: Midesi zayıf olan, kusan ve midesi bulanan kimseye uygundur.

Mâü'l-asel. Mizâcı nemli olan kimselere, felçlilere ve balgamı çok olan kimselere yararlıdır. Müshil otlar yerini tutar.

Şarâb-ı lisânü's-sevr: Sevdâvî mizâclı kişilere, sevdâvî illetlere, yürek oynamasına (hafakân) gayet iyidir. Öksürüğe ve nefes darlığına ve bi'l-cümle nefese çok yararlıdır. Sakinleştiricidir, gönüldeki sıkıntı ve endişeleri giderir. Özellikle bâdrencbûya suyuyla pişirilir veya ikisinin gülâb gibi suyunu çıkarıp şeker katarak içirilir. Eğer şeker bulunmazsa veya hasta çok fakir ise Basra balı ile veya biraz başka bir balla pişirilir. Bu lisânü's-sevr şarâbına devam uzun süre içmek için [72b] imkânı olmasa veya fakir bir kimse olsa, yani talebe olup şarap pişirmeye imkânı olmazsa lisânü's-sevr yaprağını su ile kaynatıp içine biraz bal katarak, o da olmazsa sadece lisânü's-sevr suyuna, iğrenmeden her gün devam ederse, inşâallâhu te'âlâ rub' sıtmasından kurtulur.

Şarâb-ı râvend-i çînî: Karaciğer ağrısına, sarılığa ve dalak ağrısına faydalıdır. Süddeleri açıp tabiatı ishâl eder.

Nohut suyu: İstiskâ olan kişiye uygundur. Yüz dirhem nohut, yedi yüz dirhem su içinde kaynatılarak iyice pişirilir. Zaruret olunca bu sudan, su yerine içilir. Zaruret olmayınca içilmez.

Nohut suyu (nohud-âb-ı efrencî): Nohut pişirilir, suyu ayrı bir kaba süzülür. Nohutlar, taş havanda veya bir ağaç çanakta dövülür. Daha önce süzülmüş olan su bu dövülen nohuta katılır. Sonra bir beze konârak ovulur. Sonra yine suyu süzülerek alınır. Kepek harîresi gibi pişirilip hastaya gıda olarak verilir. Gayet uygundur. Frenkçe sagal derler. Hastaya kuvvet verir.

Nohut suyu: Nohut tavuk veya koyun etiyle pişirilir ve suyu içilir.

b) Şarapların (şerbetler) yapılışları

Şimdi de hangi mizaca ve hastalığa hangi şerbetin iyi geldiği ve [73a] bunların yapılışları üzerinde duracağız.

Cüllâb-ı sâde: Ak, sâfî mükerrer şeker yüz dirhem, iyi güzel kokulu gülâb üç yüz dirhem. Bir kalaylı tencere içinde kaynatılarak kefi alınır, kıvama getirilir. Soğuk su ile ezip içilir. Bazıları içilecek zamanı bir dirhem zaferan da ezerek buz katıp içerler.

Efâviyyeli cüllâb: Efâviyye, yani ıssı ve hoş râyihalı edviyyeler ile pişirilir. Sünbül ve dârçîn ve hayr-ı bevvâ yani kâkule-i kebîr ve kâkule-i sagîr ki heyle derler ve zurunbâd ve zencebîl ve besbâse ve kebâbe ve cevz-i bevvâ ve mastakî her birinden ikişer buçuk dirhem. Bu malzeme dövülür, bir beze bağlanır ve bin iki yüz dirhem su içinde (suyun yarısı kalana kadar) kaynatılır. Sonra bez içinde ovularak sıkılır ve süzülür. İki yüz elli dirhem şeker katıp, kefini alarak kıvâma getirilir. Ayrıca bir miskâl anber, gülâb içinde eritilir; bununla birlikte bir dirhem safran de ezilerek o kıvâma gelmiş şerbete katılır. Efâviyyeli cüllâb olur. Çok faydalı ve nefis olur.

Sikencübîn-i sâde: Gerekli görülen miktarda şeker bir tencereye konur. Üzerine biraz iyi sirke koyup karıştırılır. Sonra biraz gülâb veya su katılıp karıştırdıktan sonra kaynatılır ve kefi alınır. Ateş aşırı olmamalıdır. Tadına bakılır, ihtiyaç [73b] görülürse sirke de katılır. Eğer tadı iyi ise mutedil kıvama getirilir, ateşten indirilerek saklanır. Balgamî kişiler için balla bişirilir. Bazıları için biraz fazla ekşi yapılır. Bazılarına sirke az katılır. Herkesin mizâcına ve vaktine göre pişirilir. Eğer su yerine gülâb veya gâvzebân suyu katılıp pişirilirse uygundur. Sevdâvî kişilere gayet faydalıdır; özellikle safrâdan göyünmüş sevdâ için. Sirkeye ölçü koymamamızın sebebi, sirkenin çeşitli olmasındandır. Kimi sirke keskin olur, kimi yumuşak olur. İyisi olur, yaramazı olur. Her kes, ölçüye bağlı kalmak zorunda olmasın diye ölçü belirtmedik. Böylece yeni başlayanlara kolaylık olsun istedik.

Sikencübîn-i sâde-i aselî: İki yüz dirhem bala iki yüz dirhem su katılır, kaynatılarak kefi alınır. Biraz koyulaşmalı. Bu arada yirmi beş dirhem sirke azar azar karıştırılır. Suyu gidip bal kalıncaya kadar devam edilir. Sonra bir kaşığa dört kaşık su katıp ezilerek içilir.

Sikencübîn-i aselîde elbette kefini almak gerekir ki, şerbet çirkin olmasın.

Sikencübîn-i buzûrî: Yani tohumlara mensûb demektir. Karaciğer rahatsızlıklarına (yerakân zahmetleri) faydalıdır. Süddeleri açar ve dalağa fayda eder. Yapılışı şöyledir: Râziyâne tohumu ve kerefes tohumu ve anîsûn her birinden beşer dirhem, râziyâne kökünün kabuğu ve kerefes kökünün kabuğu ve kebere kökünün kabuğu her birinden onâr dirhem. Bunların [74a] hepsi altmış beş dirhem iyi

sirke ve iki yüz elli dirhem su içinde kaynatılır, bir gün bir gece bekletilir, sonra yine kaynatılır. Yarısı kalınca ateşten indirilir. Bir bezden süzülür. İki yüz elli dirhem şeker katılarak kaynatılır, kefini alıp kıvama getirilir.

Eğer yerakân olan kişinin mizâcı aşırı ıssı olursa, anîsûn yerine kâsni tohumu eklenir. Kebere kökü yerine iki dirhem, râvend-i çînî dövülerek bir beze bağlanıp diğerleriyle birlikte pişirilir. Ama şeker kaynârken kefini alıp sonra kıvama getirmek gerekir.

Sikencübîn-i unsulî: Lakveye, felçe, sar'aya faydalıdır.

Yapılışı: Basal-ı unsulî sirkesinden yüz dirhem, buzûrî sirkesinden yüz dirhem, asel beş yüz dirhem. Kaynatılıp kefi alınır, kıvama getirilir. Şerbeti yirmi dirhemdir. Eğer sirke-i buzûrîde selîha ve asârûn ve habb-ı belesân ve ûd-ı belesân ve yüzerlik bile kaynatılırsa iyidir.

Sikencübîn-i müshil: Sevdâyı ishâl eder.

Yapılışı: Aftîmûn otuz dirhem alınır, bir keten beze bağlanır. Dövülmüş ve elenmiş buçuk dirhem besfâyic ile dört dirhem kara hırbak (dövülmüş ve elenmiş) ayrı ayrı bezlere bağlanır. Bir men şeker ve yüz dirhem, sirke ve bir men su, çömleğe konulur. Hırbak da bez içinde çömleğe konur. Azıcık hafif ateşte kaynatılır, kefi alınır. Pişmeye yakın aftîmûn içine bırakılır. Bezler ovularak [74b] otların kuvvetlerinin suya çıkması sağlanır. Tamamen pişince bezler çıkartılır. Kıvâma getirilir. Saklanır. Kullanımı yirmi dirhemdir.

Sikencübîn-i seferceli: Hastalıktan yeni kalkmış kimselere faydalıdır.

Yapılışı: Ekşi ayva suyu çıkarılır bir gün bir gece bekletilir. Sonra süzülür. Her iki yüz elli dirhem ayva suyuna iki yüz elli dirhem şeker katılır ve elli dirhem sirke ve iki yüz dirhem gülâb katıp karıştırarak kaynatılır. Kefi alınır, kıvama getirilip içilir.

Sikencübîn-i rummânî: Katı ıssı hastalıklar ve ıssı ciğerlere faydalıdır.

Yapılışı: Ekşi nâr ve tatlı nâr suyundan yüz yirmi beşer dirhem alınır, otuz dirhem iyi sirke katılır, altmış dirhem kadın tuzluğı suyu ve yüz yirmi beş dirhem gülâb ve üç yüz yetmiş dirhem şeker katılırarak kaynatılır. Kefi alınârak kıvâma getirilir. Eğer bir kimse bunu fazla kullanmak isterse, koruk suyu ve turunç suyunun miktarı artırılır. Şeker aynı oranda artırılır.

Sikencübîn buzûrî: Dalak ağrısı için fayda eder.

Yapılışı: Ravend-i çînî ve gârîkûn ve keşûr tohumu ve kızılboya ve kebere kökünün kabuğu ve söğüt ağacı kabuğu ve yılgun kabuğu ve yılgun yemişi [42] ve aftîmûn ve kâsni tohumu [75a] her birinden onâr dirhem. Hepsi yüz yirmi beş dirhem su içinde ve yüz yirmi beş dirhem sirke içinde bir gün bir gece ıslatılır. Sonra kaynatılır yarısı kalınca süzülür ve iki yüz elli dirhem, şeker katılıp kaynatılırve kıvâma getirilir. Kullanımı yirmi dirhemdir. Hâlis cüllâbla ve soğuk su ile ezilerek içilir.

Sikencübîn-i râsenî: Cünâha denir. (Cünâha, Türkçe anduz demektir) Göğüs ve akciğer ağrısına ki rutûbet-i galîzadan ve lezic balgamdan meydana gelmiştir, faydalıdır. Nefes darlığına, eklem ağrılarına (bendükşeler ağrısı) ve ırku'n-nisâya (yan ağrısıdır, uyluğa iner ağırır), ciğer marazlarına, dalak zahmetlerine, şişlerine ve süddelerine faydalıdır. Kavuktaki taşı ufatıp çıkarır. Idrârı boşaltır. Hayz kanını açar, yerakânı (Türkçe sarılık) giderir ve yerakân-ı esvede (sarılık yerine beden kapkara olur) de fayda eder. Hummâ-yı rub'ı defeder. İştahı açar. Ağız ağrısına, diş diplerine ve dişe fayda eder. Zehir içmiş kişiye panzehirlik yapar. İstiskâya ve uyuza ve giciğe faydalıdır. Melüllüğü giderip ferahlık verir. Boğaza sülük yapışması halinde ezip gargara edilir. İnsanın içinde kan veya sevdâ donsa kopartır.

Yapılışı: Yıkanmış arınmış anduz, küçük küçük yüz miskâl doğranır. [75b] İyi sirke ki eski, ak, sâfî ve keskin olmalı, üç yüz miskâl alınır. Doğranan anduz, bir cam kapta sirke ile ıslatılır. Kırk gün güneşte bekletilir. Eğer güneş olmazsa gölgede bekletmek de uygundur. Kırk günden sonra bezden süzülür. Bu süzülen sirkeye bir buçuk misli şeker, iki misli de bal katılır, orta ateşte kıvama getirilir. İhtiyaç vakti içilir. Faydaları yukarıda anlatılmıştı. Bilinmelidir ki cüllâb terlik verir, lâkin hâm cüllâb içi telyîn eder. Pişmiş (puhte) cüllâb gıdâ verir. Sineye ve öksürüğe faydalıdır, yüreğe kuvvet verir.

Sikencübînler de hastalık çeken ıssı mideli kişilere çok iyidir. Safrâya iyi gelir, susuzluğu keser. Balgamî mizaçlı kimselere de faydalıdır. Özellikle aselî veya bezûrî olanlar daha faydalıdır. Çünkü sirke balgamı keser, safrâyı teskîn eder. Lâkin sikencübîni sürekli içmek iyi olmaz. Çünkü sirkenin kuvveti mideyi ve ciğeri zayıflatır. Sinirleri gevşetir.

Şarâb-ı rummânî: Aşırı ıssı hastalıklara yakalanmış kişilere ve ıssı mideli kişilere gayet iyidir.

Yapılışı: Ekşi nâr suyu istenilen miktarda alınır, süzülür. Yarısı kadar şeker katılır ve pişirilir. Pişirirken birkaç yaş nane, dallarıyla içine bırakılarak kıvama getiri-

42 Türkçe iydi derler ve Arabca azbe ve umretü't-turfa ve Parisîce gezmâzû derler. (Yâdigâr 74b)

lir. Nane içinden çıkarılır. Eğer mide çok [76a] ıssı olacak olursa ve lâkin zayıf olursa biraz dövülmüş mastakî ve biraz ûd-ı Hindî katılarak içilir.

Şarâb-ı turunc: Farsçada, ağaç kavununa turunç denir. Arabca utrüc denir. Türkçede turunc denilen nârençtir; turunc değildir. Galat-ı meşhurdur. Ağaç kavununun şarâbı, ıssı mideye, ıssı ciğere ve ıssı yüreğe fayda eder.

Yapılışı: Ağaç kavununun ekşisi alınır, çekirdekleri temizlenir. Gülâb katılarak kalaylı tencereye veya taş tencereye konulup kaynatılır. Elle ovulup bezden süzülür, ölçülü şekilde şeker katıp kaynatılarak kıvama getirilir.

Şarâb-ı limon: Üç yüz dirhem şeker su ile ezilir, yumurta akı katılır, kefi alınârak iyice arıtılır. Usulüne uygun olarak kıvama getirilir. Cevârîş kıvâmına getirilmelidir. Sonra elli dirhem süzülmüş limon suyu, bu kıvâma gelmiş şekere çok hafif ateş üzerinde ağır ağır yedirilir. Biraz gülâb da şekerle birlikte kaynatılır ve kıvama getirilirse uygundur. Nâzik mizâclı kimselere hoş kokulu ve hoş lezzetli bir içecek olur. Yüreğe çok kuvvet verir. Ancak kesinlikle limon suyunu şekere yedirirken ateş çok az olmalıdır. Kömür üzerinde karıştırılmalıdır. Kaynamamalıdır. Zira suyu mahvolup havaya gider. Kıvama gelince indirilmelidir. Saklanır, ihtiyaç zamanı kullanılır. On iki veya [76b] on beş dirhem kadarı ezilip içilir. Bazı kimselere yirmi dirhem, içirilir.

Not: Ekşi nesnelerin şarabının pişirilmesinde dikkat edilecek incelik

Ekşi nesnelerin şarâbı pişirilirken ateşin çalmamasından sakınmak gerekir. Asla yalın ateş kullanılmamalı, kömür üzerinde pişirilmelidir. Kalaysız bakır kapta da pişirilmez. Taş veya çömlekte pişirilmelidir. Kısacası çok dikkat etmek gerekir, ateş fazla olursa çalar, acı olur yenmez. Hem rengi de ak olmaz. Bu tembihlerden maksat, yenilerin dikkat edip ziyan etmemeleridir. Zira nice tabîbleri gördük şarâb-ı limonu ekâbir yanında pişirdiler kara ve acı oldu, döktüler. Dört beş baş şeker boşa gitti. O tabip çok rezil oldu. Bu sebeple sıkı sıkı tembih etmeyi gerekli gördük.

Şarâb-ı limon için iyi ak mükerrer şeker gerekir. Yumurta akıyla pak edilmelidir ki şarâb-ı limon ak ve sâfî olsun.

Şarâb-ı ıccâs yani erik şarâbı: Mizâcı ıssı olan kişiye ve tabiatı kabız olan kişilere faydalıdır. Safrâyı ishâl eder ve yüreği soğudur. Susuzluğu keser.

Yapılışı: Kara erik yüz tane, unnâb yani kızıl iğde otuz tane, çekirdeksiz temirhindî otuz dirhem, kuru benefşe yirmi dirhem, ak türbid (yunılmış, hafif

dövülmüş) yirmi dirhem (fakat türbid ayrı bir beze bağlanır). Bütün malzemeler bin iki yüz elli dirhem su ile kaynatılır. (üçte ikisi gidip biri kalır) [77a] Sonra sıkı bir bezden süzülür. Seksen dirhem terengübîn ve yüz yirmi beş dirhem şeker katılır, kıvama getirilir. Eğer terengübîn ele girmezse yerine bedel olarak şeker katılır, yeterlidir. Bir dirhem iyi has mahmûde ve yarım dirhem safran eritilip bu şerbete katılır. Kullanım ölçüsü on beş dirhem veya yirmi dirhemdir, ezilerek içilir. Faydalı olur.

Şarâb-ı temirhindi: Issı mizâclı kişilere, safrâ illetlerine ve sıtmalara fayda eder. Kabzı açar, ishâl eder.

Yapılışı: Temirhindîden istenilen miktarda alınır, gülâb içinde kaynatılır. Suyla da kaynatılabilir. Sonra bezden süzülür. Terengübîn veya şeker katılır, kıvâma getirilir. İhtiyaç vaktinde soğuk su ile ezilerek içilir. Safrâyı ishâl eder, harâreti giderir, susuzluğu keser.

Şarâb-ı mersin: İshâli bağlar; öksürüğe ve kan gitmesine fayda eder. Zehirlenmeye faydalıdır. Mide bulantısı ve kusmayı durdurur. Mesâneye fayda eder. Yüreğe ferahlık ve kuvvet verir. Susuzluğu keser. Balgam ishâline yarar. Küçük çocukların öksürük ve ishallerine, kusmalarına çok yararlıdır. Şerbetler içinde en faydalısı Şarâb-ı mersindir. Hem tatlılığı, hem de kekreliği vardır. Tatlılığıyla sîneye ve öksürüğe fayda eder; kekreliğile ishâli keser. Öksürükle ishale fayda eden, mersin ve haşhâş şaraplarından başka hiçbir şerbet yoktur.

Yapılışı: Elli dirhem mersin yemişi [77b] alınır, hafif (nîm-köft) dövülür, su ile ıslatılıp kaynatılır. İyice pişirilir, bezden sıkılıp süzülür. İki yüz dirhem şeker katıp kıvâma getirilir. Mersin yemişi kuru olursa yüz yirmi dirhem şeker katılır; yahut tâzesinden ve yaşından pişirilirse şekerle eşit konur. Kullanım miktarı on beş dirhemdir.

Şarâb-ı mersin: İshâli bağlar ama öksürüğe yaramaz.

Yapılışı: Yüz dirhem mersin yemişi alınır, hafif dövülür. Ayrıca ekşi elma suyu iki yüz dirhem ekşi ayva suyu iki yüz dirhem kızıl behmen on dirhem (behmen de hafif dövülür). Hepsi birlikte kaynatılır, bezden sıkıp süzülür. Yüz otuz dirhem şeker katıp kıvâma getirilir. On dirhem tebâşir-i hindî ve yirmi dirhem kil-i Ermenî de (iyice dövülüp toz haline getirilmiş) bu şarâba katılır. Eğer on dirhem kuru armut da karıştırılırsa uygundur.

Şarâb-ı tîn yani incir şarâbı: Bel ağrısına ve böbrek ağrısına fayda eder.

Yapılışı: İki yüz elli dirhem etli ve tatlı iyi incir ve yüz dirhem nohut, yedi yüz elli dirhem su ile kaynatılır. Nohut pişip incirle muherrâ olmalı. Sonra iyice süzüp çıkan su tekrar tencereye konulup tekrar kaynatılır. Kıvâma gelmeden önce, yarısı kadar fânîd şekeri [78a] veya asel katılır. Ondan sonra sünbül, karanfil ve havlincân ikişer dirhem; dârçîn yarım dirhem. Bunlar da dövülüp beze bağlanârak tencereye bırakılır ve kaynatılır, kıvama getirilir. Sonra o bez, içindeki otlarla birlikte çıkartılır, sıkılır. Bezin içinde kalanlar bezle birlikte atılır. Kullanım miktarı yirmi dirhemdir.

Eğer kulunc için pişrilirse nohut katılmaz ve diğer devalar da beze konulmaz.

Şarâb-ı incir: Yüz dirhem incir, yüz dirhem kayısı bir gün bir gece ıslatılır, tekrar su katılıp içilir. Harârete faydalıdır. Kuvvet verir, ferahlatıcıdır.

Şarâb-ı sandal: Issı yüreğe, ıssı ciğere ve yakıcı sıtmalara fayda eder.

Yapılışı: Elli dirhem eğelenmiş sarıca, iyi kokulu sandal alınır, otuz dirhem sirke ve otuz dirhem koruk suyu ve üç yüz dirhem su içinde bir gün bir gice ıslatılır. Sonra suyun yarısı kalana kadar kaynatılır. Elle iyice ovup bezden süzülür. İki yüz elli dirhem şeker katıp kıvama getirilir. Kullanım miktarı, on dirhemdir. Tohmekân suyu ile içilir. Eğer öksürük varsa sirke ve koruk suyu katılmaz. Sadece gülâbla pişirilir; Lâkin yüz dirhem şekere beş veya yedi veya on dirhem sandal olacak şekilde katılır. Ancak on dirhem sandal katılırsa çok fazla kaynatılmaz. Çünkü, çok kaynatılırsa ve on dirhemden fazla olursa tadı acı olur, içimi iyi olmaz.

Şarâb-ı sandal (Hâce [78b] Şirvânî yöntemi): Otuz dirhem sandal, bir vukıyye şeker, üç yüz dirhem gülâb alınır. Sandal eğelenir. Üç gün üç gece gülâb içinde ıslatılır. Sonra süzülür, köpüğü alınır. Şekeri katıp iyice erittikten sonra hafif ateş üzerinde kıvama getirilir. İhtiyaç zamanı kullanılır.

Şarâb-ı benefşe: Öksürüğe ve zâtü'l-cenbe faydalıdır.

Yapılışı: Benefşe taze olursa iki yüz elli dirhem, eğer yaşı bulunamayıp kurusu olursa yüz dirhem alınır. Bin dirhem su içinde bir gün bir gece ıslatılır. Eğer acilen gerekiyorsa, ıslatmadan da pişirilebilir. Ateşte bir cuş verip azıcık kaynattıktan sonra elle ovulur ve bezden sıkarak süzülür. Dört yüz dirhem şeker katılıp yumuşak âteş üzerinde karıştırı karıştırı kıvama getirilir.

Eğer benefşeyi kaynattıkları suya tekrar benefşe katıp azıcık yine kaynatıp süzdükten (üç veya dört kez bu şekilde yaptıktan) sonra şeker katarak kıvama getirilirse de uygundur. Bu şekilde *şarâb-ı benefsic* yani benefşe, mükerrer olur telyîn

ve nuzc etkisi fazla ve faydalı olur. Ancak suyu az olmamalı, birkaç kere kaynatıp süzmeye yeterli olmalı. Kullanım miktarı on dirhemdir.

Eğer on dirhem kesîrâ, on dirhem boy [79a] tohumu, on dirhem ayva çekirdeği ve on beş dirhem hatmî tohumunun ayrı ayrı lu'âblarını alıp o kaynayan benefşe suyuna katıp ondan sonra şeker koyup kıvama getirirlerse uygun olur. Hıltları pişirmesi daha da fazla olur. Göğsü yumuşatır, balgamı kolayca pişirip çıkartır.

Şarâb-ı benefşe: Benefşe toplanıp çiçeğinin yaprakları yolunup saplarından ayrılır. Ne kadar olmuşsa tartıp o kadar su katılıp haşlanır. Sonra sıkılarak suyu alınır. Bu su da tartılır, yarısı kadar şeker katıp kıvama getirilir. Ancak yalın ateşten korumak gerekir. Benefşe yeşilken çok kaynatılmaz.

Şarâb-ı benefşe: Benefşe alınır, sapları ayıklanır. Yüz dirhem kadar yaş benefşe kaynatılır. Ancak çok kaynatılmaz, gül gibi hafifçe kaynatmalıdır. Rengi suya çıkınca süzülür. İki yüz dirhem şeker katarak kıvama getirilir. Biraz kuvvetlice olsun istenirse yüz dirhem yaş benefşeye yüz dirhem şeker katarak kıvama getirilir.

Eğer mükerrer pişirmek istenirse, önce yüz dirhem benefşeyi kaynattıkları suyu süzdükten sonra yine yüz dirhem benefşe kaynatılır. Üç veya beş defa (daha fazla da olabilir) aynı suda benefşe hafif ateşte pişirilir.

Ateş yalınlı olmamalı; belki kömür üzerinde yavaş yavaş pişirilir. [79b] Gül, benefşe ve nîlûfer şarâbı ile bütün reyhânlar şarâblarının ateşi fazla olmamalı. Hafif olmalı, zira çiçekler nazik olur. Keskin ateşe tahammül edemezler, kuvvetleri gider. Ayrıca tadı da acı olur.

Bu şekilde hafif ateşte pişirdikten sonra bezden süzülür. Yüz dirhem şeker katıp kıvâma getirilir. Eğer, biraz daha fazla şekerle pişirmek gerekirse bu minvâl üzre kıyâslayıp pişirilir.

Kuru benefşe şarâbı pişirmek istenirse, yüz dirhem şeker için yirmi dirhem kuru benefşe kaynatılır. Süzdükten sonra o suda on beş dirhem daha kaynatılır. Tekrar süzüp şeker katıp kıvama geterilir. Kullanım miktarı on veya on beş dirhemdir. Yirmi dirhemi çok fazla telyîn eder.

Şarâb-ı enâr: Öksürüğe ve zâtü'l-cenbe faydalıdır.

Yapılışı: Tatlı nâr suyu beş yüz dirhem, şeker iki yüz elli dirhem, hatmî tohumu lu'âbı elli dirhem. Bu üçü yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra iki yüz dirhem

şeker katılır, kıvama getirilir. Kullanım miktarı on dirhemdir. Üç dirhem badem yağıyla içilir.

Şarâb-ı rummâneyn: Tatlı ve ekşi nâr suyu yüzer dirhem alınır, iki yüz altmış dirhem, şekerle karıştırıp kaynatılır. Kefi alınıp kıvama getirilir. Eğer pişerken birkaç yaş nane dalı da yapraklarıyla birlikte pişirilirse naneli rummânîn şarabı olmuş olur. Pişip indirdikten sonra nane dalları çıkartılır, şerbet saklanır. İhtiyaç zamanı kullanılır. [80a]

Şarâb-ı haşhâş: Verem (sill) hastalığı için tâze ak haşhâş yirmi beş tane, buyân kökü kabuğu soyulmuş otuz dirhem, tohum-ı hatmî ve kesîrâ ve zamg-ı Arabî ve ayva çekirdeği her birinden beşer dirhem. Kesîrâ ve zamg ayrı dövülür. Ayva çekirdeğinin ve hatmî tohumunın ayrı lu'âbı alınır. Önce haşhâş, kabuğuyla hafif dövülür. Yedi yüz elli dirhem su ile kaynatılır, yarısı kalınca süzülür. İki yüz elli dirhem meyfûhte katıp kıvâma getirilir.

Bu şarâbın verileceği kimse nezle olmamalı; nezlesi inmişse tamamen geçmeyinceye kadar vermemek gerekir. Lâkin nezle inmemek için ve nezleyi bağlamak için şu tarif edeceğimiz şaraptan verilmelidir: (Meyfuhte) Tatlı yaş üzüm alınır, tanelenir. Sonra sıkıp suyu çıkartılır. Bir kapta kaynatılır. Üçte biri kalana kadar kaynamaya devam edilir. Sonra yukarıda belirttiğimiz gibi şaraba katılıp kıvama getirilir.

Şarâb-ı haşhâş-ı sâde: Ak haşhâş tohumu alınır, dövülüp kaynatılır, sütü alınır. Bir daha iyi dövülmüş olarak bir beze konup su içinde elle ovmakla sütü çıkarılır. Ama iyice dövüp, elle ovup ılık sıda sütünü almak daha iyidir. İstedikleri kadar şeker katıp kıvama getirilir. Öksürüğe, ishâle ve küçük çocuklara bu şaraptan verilir.

Ancak kabuğuyla birlikte pişirilen haşhâş şarabı her kese verilmez. Küçük çocuklara vermek olmaz. [80b] Kime verilebileceğini deneyimli tabip bilir. Ayrıca ne kadar verileceğini de ehl-i marifet kimseler bilir. Bazı mizaçlar haşhâş kabuğunu kaldıramaz. Bunu kullananlar da parmakla biraz yalamalıdırlar, çok fazla yememelidir.

Şarâb-ı kâkünec: İdar yolunu açar ve idrâr yolundaki acımayı giderir.

Yapılışı: Kâkünec alınır[43], kabukları soyulur, ayrıştırılır. Çıkartılan taneleri kaynatılır ve elle ovulur. Lâkin acı olmaması için çok fazla aşırı ovmamak gerekir.

43 "Türkçe kanbil derler. Al rengi olur. Alef içinde üzüm taneleri gibi içi olur ve tohumları olur bâdincân yaprağı gibi yaprağı olur aşçılar anın gılâflarını ya'ni kablarını cem' idüb saklarlar aşa saru renk virür yağ sıfatlı cerb gösterir andan ötri cem' iderler ve ol ota Parsîce urûsperde dirler Arabca kâkünec dirler" (Yâdigâr 80b)

Sonra bezden süzülür, şeker katıp kıvama getirilir. Eğer kuru benefşe de katılarak pişirilirse çok iyi olur.

Kurs-ı kâkünec de yaparlar, mesâne yaraları için kullanılır, yerinde anlatılır inşallah.

Kâkünec tohumunu yemek harâreti ve istiskâ şişini giderir. Özellikle sıtmadan şişip harâreti olan kimselere faydalıdır. Eğer tohumların acılığından kaçınılırsa şeker katarak yenir. Veya şeker ile dövüp macun yapılarak yenir.

Şarâb-ı [81a] zûfâ-yı müdebbir (I): Soğuk nezleden olan öksürüğe ve zîkü'n-nefese fayda eder.

Yapılışı: Boy tohumu on dirhem, keten tohumu yedi dirhem, persiyâvşân (Türkçe baldırıkara denir) on dirhem, gök süsen dibi on dirhem, çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi dirhem, incir on iki tâne, zûfâ beş dirhem, kuru benefşe beş dirhem, zirâvend-i müdahrec iki dirhem, basal-ı unsul-i müşevvâ (Hamurla kaplanıp ocakta pişmiş veya büryan olmuş) iki dirhem, râziyâne kökünün kabuğu on dirhem, kerefes kökünün kabuğu on dirhem, kerefes tohumu dört dirhem, râziyâne tohumu dört dirhem. Hepsi yedi yüz elli dirhem su ile kaynatılır, üçte biri kalınca süzülür. Kullanım miktarı: kırk dirhemdir. Bir miskâl maʿcûn-ı kafayla ve bir miskâl köknâr içi yağıyla verilir.

Şarâb-ı zûfâ diğer (II): Issı nezle için faydalıdır.

Yapılışı: Unnâb yirmi tane, sipistân otuz tane, çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi dirhem, persiyâvşân beş dirhem benefşe beş dirhem buyân kökü on dirhem. Hepsi beş yüz dirhem su ile kaynatılır, yarısı kalınca bezden sıkıp süzülür. Yirmi dirhem, tatlı ayva çekirdeği luʿâbı ve yirmi dirhem, hatmî tohumu luʿâbı o su ile karıştırılır. Kullanım miktarı kırk dirhemdir. On dirhem, şekerle, bir dirhem maʿcûn-ı zûfâyla ve iki dirhem tatlı badem yağıyla içilir.

Şarâb-ı zûfâ-yı sâde (III): Zûfâ yirmi dirhem, alınır, hafif (hafif (nîm-köft)) dövülür [81b] ve su ile kaynatılır, süzülür. Sonra yüz yirmi dirhem bal veya şeker katılır, yine kaynatıp kıvama getirilir. Kullanımı on dirhemdir.

Şarâb-ı afsentîn (I): Mide doluluğuna (imtilâsına) ve rubʿ ısıtmasına faydalıdır. (Afsentîne Türkçe pelîn denir)

Yapılışı: Afsentîn beş dirhem, kızıl gül on beş dirhem, ak türbid (hafif/nîm-köft dövülmüş) iki dirhem, sünbül iki dirhem. Hepsi üç yüz yetmiş dirhem, su ile kaynatılır. Üçte biri kalınca indirilir, bezden sıkılıp süzülür. Kullanımı on beş dirhemdir. Biraz cüllâbla veya şekerle içilir.

Şarâb-ı afsentîn-i diğer(II): Bağırsakların yellerini dağıtır, kuluncu açar.

Yapılışı: Afsentîn elli dirhem, selîha yirmi dirhem, kerefes tohumu otuz dirhem. Hepsi beş yüz dirhem su ile kaynatılır. Üçte ikisi gidip biri kalınca süzülür. İki yüz elli dirhem şeker katılır veya bal katıp kıvama getirilir. Kullanımı on beş-yirmi dirhemdir. En azı on, en fazlası yirmi dirhemdir.

Mâ'i'l-usûl-i sâde: Râziyâne kökünün kabuğu on dirhem, kerefes kökünün kabuğu on dirhem, kebere kökünün kabuğu beş dirhem, kerefes tohumu beş dirhem, râziyâne tohumu beş dirhem, anîsûn beş dirhem. Su ile kaynatıp kullanılır.

Mâ'i'l-usûl-i müdebber: Lakve ve felç için daha fazla nesneler gerekir. Idhîr-i Mekkî (yani Mekke ayrığı) beş dirhem, asârûn [82a] ve habb-ı belesân (nîm-köft dövülmüş) ikişer dirhem, ûd-ı belesân ve bûzîdân ve selîha üçer dirhem, çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi dirhem. Su ile kaynatılıp kullanılır.

İstiskâsı olan kişi için; ıdhîr ve sünbül ve gâfes ve kemâderyus (Türkçe hamâdre denir) ve kemâfîtûs (Türkçe harbtutan) ve afsentîn her birinden üçer dirhem, kadıntuzluğu on dirhem eklenir.

Sar'a hastalığı ve hayz kanını indirmek için; zirâvend-i tavîl ve müdahrec ve kanteriyûn ve ûdu's-salîb her birinden üçer dirhem ziyâde edilir. (Eğer udü's-sa'lîb bulunmazsa selîha ve ûd-ı belesân onun yerine bedel edilir.)

Kavukdan ve böbrekden taşı ufaltıp çıkarmak için; persiyâvşân üç dirhem ve habbü'l-kalb yirmi dirhem (hafif (nîm-köft) dövülmüş) ve üç dirhem, eskûlûfinderyûn, habbü'l-kalb[44] (Türkçe gözgü darısı) ve incir on tane ziyâde edilir.

Nıkrîs ve eklem ağrıları için şaytarâc ve kanteriyûn ve nânhuvâh ve sûrincân [82b] ve bûzîdân ve mâhîzühre her birinden beşer dirhem ziyâde edilir.

Mâi'l-asel: Mertûb (nemli, rutubetli) kişilere, felçlilere, lakveya ve balgamı çok kişilere gayet uygundur. Bir vukıyye iyi, saf ve tatlı bal, beş vukıyye veya daha fazla su ile kaynatılır, kefi alınır. Biraz dövülmüş dârçîn, anîsûn ve râziyâne bir beze konulup balla birlikte kaynatılır. Bunlardan birini veya ikisini de kaynatmak uygundur. Balı yalınız su ile kaynatmak da uygundur. Soğutup içilir, faydalı olur.

Şarâb-ı asel: Bal şarâbı mideyi ve ciğeri kızdırır. Soğukluğa faydalıdır.

44 "Türkçe gözgü darısı derler kadınlar dirler hâtûn kişiler ve kızlar gözgüye yapışdırırlar taşlu ve kayarlu yerlerde ve tağlarda çırpılar arasında biter çok budakları olur âyet ağacı yaprağı gibi yaprağı olur budaklarında ak ak tarudan büyücek taru kibi dîzilüce biter alçak olur katı ak olur sûret tarusı dahi dirler sidüği tutılana faide eder sidik yolın açar ve taşı uvadup çıkarır" (Yâdigâr 82a)

Yapılışı: Sünbül-i Hindî ve mastakî ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve ûd-ı hindî ve kâkule-i sagîr ve cevz-i bevvâ ve karanfil her birinden birer dirhem. Hepsi hafif (nîm-köft) dövülür. Üç rıtıl su içinde kaynatılır. Üçte biri kalınca süzülür, beş misli iyi balla kaynatıp kıvama getirilir. İhtiyaç zamanı içilir.

Şarâb-ı na'nâ: Midesi zayıf kişilere fayda eder. Kusmayı giderir, mide bulantısına yararlıdır.

Yapılışı: Ekşi ve tatlı nâr taneleri dövülüp sıkılır, suyu süzülür. Bu süzülmüş suyun yarısı kadar yaş nane suyu karıştırılıp kaynatılır; kefi alınır. Nane suyu kadar şeker katılır ve kaynatıp kıvama getirilir. İhtiyaç zamanı içilir.

Şarâb-ı na'nâ-yı diğer: Nane şarabının bir başka türlüsü de kusmayı [83a] ve mide bulantısını giderir. Mideye kuvvet verir.

Yapılışı: Pelit ağacının yosunu (Arabca "uşne" derler) kırk dirhem, temirhindî kırk dirhem. İkisi üç yüz dirhem, gülâb içinde kaynatılır. Yarısı kalınca süzülür. Ekşi ve tatlı nârın taneleri sıkılarak alınan nâr suyu, her birinden yüz yirmi beşer dirhem, ekşi elma suyu ve yaş nane suyu her birinden yüz yirmi beşer dirhem, o süzülmüş gülâbla karıştırılır, iki yüz elli dirhem şeker katılır. Ayrıca seksen tane şam fıstığının dış kabuğu şekerle birlikte kaynatılır, kefi alınıp kıvama getirilir. Sonra ateşten indirip fıstık kabuğu da konur, durur. İhtiyaç zamanı içilir. Fıstık kabuğu ağızda tutulup emilir.

Şarâb-ı gül: Mideye, yüreğe ve ciğere kuvvet verir. Eğer mükerrer şekerden pişirilirse safrâyı ishâl eder. Baygınlık geçirip şuur kaybı yaşayanlara (gaşiyy olup ussu giden kişilere) faydalıdır. Fakat gülü tekrar pişirmekle safrayı ishâl eder.

Yapılışı: Taze kızıl gül yaprağı yüz dirhem alınır, kaynatılır.

Not: Gül ve benzeri nazik çiçeklerin kaynatılmasındaki incelikler

Kaynatma benefşede olduğu gibi hafifçe yapılır, çok kaynatılmaz. Şöyle ki, bir taşım kaynayıp gülün kızıl rengi suya çıkar ve gül yaprağı henüz ağarmaya başlar, kızıl rengi daha üzerindedir. Eğer fazla kaynayacak olursa hem acı olur ve hem kuvveti gider. Benefşe, gül ve nîlûferi fazla kaynamamak gerekir. Naziktir, kuvveti gider. Ayrıca yemesi de acı olur.

Bu suretle kaynatma tamamlanınca bezden süzülür. İki yüz dirhem şeker katıp kıvâma getirilir, içilir faydalı olur.

Eğer daha kuvvetli olması istenirse yüz dirhem [83b] gül yaprağına eşit yüz dirhem şeker katıp kaynatılır.

Mükerrer pişirmek istenirse gülü kaynattıkları suyu süzdükten sonra o suya yine yüz dirhem gül yaprağı konup o kadar kaynatılır. Üç, beş ve yedi defaya kadar caizdir. Ne kadar mükerrer edilse, kuvveti o kadar artar ve ishâli de fazla olur. Eğer tekrar kaynatırken suyu eksilirse biraz su eklenir. Uygundur.

Şarâb-ı nîlûfer: Yaş nîlûfer ele girecek olursa sapları temizlenir, çiçeğinin sarıca yaprakları alınır, suyla kaynatılır. Kaynatması benefşe gibi hafifçe ama benefşeden azcık ziyâdece kaynatılır. Şeker ne kadarsa, Nîlûfer onun yarısı kadar veya eşit miktarda olmalıdır. Kaynatıp süzdükten sonra a şeker katıp kefi alınır, kıvama getirilir.

Eğer kuru nîlûfer pişirilecek olursa nîlûfer, şekerin dörtte biri oranında olmalıdır. Yani şeker yüz dirhem olursa nîlûfer yirmi beş veya yirmi dirhem olmalıdır. Daha eksik olması da mümkündür. Pişirirken ateşi çok fazla olmamalıdır ki tadı güzel olsun. Aynı zamanda kuvveti de gitmemeli.

Pişirirken eğer yumurta akıyla önce şeker saflaştırılırsa iyi olur. Şerbeti ak ve sâfî olur.

Yüz dirhem şekere bir yumurta akı, azcık su ile çalkalanır. Kaynârken şekerin köpüğünün açıldığı yere kaşıkla damlatılır. Karıştırılmaz, hafif hafif kaynatılır; şekerin kefi tamamıyla toplanınca kevgirle [84a] alınârak saflaştırılır, cüllâb olur. Kıvâma geldikden sonra da nîlûferi belirttiğimiz gibi birazcık su ile pişirilir. Sonra, o yumurta akıyla saflaştırılmış şeker cüllâbıyla bu nîlûferden süzülmüş su katılıp kaynatarak kıvama getirilir. Has bir şarâb-ı nîlûfer olur.

Not: Şekerin saflaştırılması, cüllâb yapılması.

Yumurta akıyla saflaştırılmış şekere cüllâb demek şekercilerin ıstılahıdır. Hekimler, "cüllâb" diye gül suyu (gülâb) ve şekerle pişirilen şerbete derler ki üç yüz dirhem gülâbla yüz dirhem iyi şeker katılıp kıvama getirilir.

Diğer şerbetleri; benefşe, gül, sandal, limon, nârenc ve hummâz gibi pişirileceği zaman şekeri bu zikr etdiğimiz gibi yumurta akıyla veya süt ile kaynatıp saflaştırılır. Sonra pişirilir. Ele girerse mükerrer şekerle veya ak sâf ayluc şekerle veya nebât şekeriyle pişirilir. Bazıları nîlûferi istiktâr ederler, yani gülâb gibi suyunu çıkarıp nebâtla ve iyi sâfî mükerrer pişirirler, gayet nefîs ve iyi olur. Kullanım miktarı on iki veya on beş dirhemdir.

Eğer nîlûfer gülâbla pişirilirse gayet latîf olur. Hem harâretle olan öksürüğe yarar ve hem harârete fayda eder, yüreğe ferâhlık ve kuvvet verir. Issı hastalıklara ve sıtmalara iyidir.

Şarâb-ı tüffâh (elma şarâbı): Yüreğe kuvvet verir ve yürek oynamasına ki hafakân derler fayda eder, ferahlık verir.

Yapılışı: Tatlı ve hoş kokulu elmalardan alınır [84b] kabukları soyulur, iki veya dört parçaya bölünüp çekirdekleri çıkartılır. Sonra dövülüp elle sıkılarak suyu çıkartılır, bezden süzülür. Dört yüz dirhem elma suyuna iki yüz dirhem şeker veya nebât katılarak kaynatılır. Kefi alınıp kıvama getirilir.

Eğer pişirirken iyi gülâb katarak birlikte pişirilirse daha iyi olur. Birazcık iyi hâlis miski gülâbla ezip piştikten sonra karıştırılarak saklanırsa çok daha iyi olur.

Elma suyu üç yüz dirhem kadar olursa şekerin yüz dirhem olması tercih edilir, yüreğe kuvvet verir. Ferahlığı fazla olur.

Elma şarâbının da ateşi fazla olmamalıdır. Hem kıvamı da iyi olmalıdır; şöyle ki yumuşak kıvamda olursa biraz müddet durunca ekşir, yaramaz olur. Kıvâm vermekte sanat çoktur. Gerekli olan ekşimemesi ve tadının ateşe gitmemesidir. Kullanımı on ile yirmi dirhemdir. Soğuk su ile ezilir, gülâb katılıp içilir.

Şarâb-ı tüffâh-ı diğer: Başka bir türlü elma şarabı ki mideye ve yürek zayıflığına uygundur. Yürek oynamasını ve susuzluğu giderir.

Yapılışı: Ekşi elma suyu ve tatlı elma suyu (süzülmüş) alınır, yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Sonra bin iki yüz dirhem elma suyuna beş yüz dirhem şeker katılıp kaynatılır. Kefi alınârak kıvama getirilir. Daha az pişirilecek olursa bu orana göre yapılmalıdır. Kullanımı, on beş dirhemdir. Soğuk [85a] su ile ezilir ve gülâb katılıp içilir.

Şarâb-ı sefercel yani ayva şarâbı: Ayva dört parça edilir. İçinin çekirdekleri çıkartılır. Taş dibekte veya ağaç dibekte dövülür. Sonra suyu bezden süzülür. İki yüz dirhem ayva suyuna yüz dirhem şeker katılır, kaynatıp kefi alınârak kıvama getirilir. Eğer üç yüz dirhem ayva suyuna yüz dirhem şeker katarak yapılırsa da uygundur. Mideye kuvvet verir, ishâli bağlar, mide bulantısına ve kusmaya faydalıdır. İştahı yerine getirir.

Şarâb-ı meybih: Besinleri hazm ettirir, mideye kuvvet verir. Kusmayı önler.

Yapılışı: Ekşi ayva suyu bin iki yüz elli dirhem ve şarâb-ı reyhânî bin yüz dirhem

alınır. Ayrıca zencebîl ve mastakî ikişer dirhem, kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ve dârçîn her birinden dörder dirhem, karanfil üç dirhem, za'ferân-ı hâlis dört dirhem. Bu malzemeler hafif (nîm-köft) dövülür. Dövülen malzemeler beze bağlanır; ayva suyu ve reyhân-ı hoşbûy şarâbıyla tencereye konup kaynatılır. Kaynama esnasında bez ovularak içindeki devaların kuvvetinin suya geçmesi sağlanır.

Suların yarısı kalana kadar kaynattıktan sonra bez çıkartılır, bin dirhem bal veya şeker katıp kaynatılır. Kefini alarak kıvama getirilir. Yarım dirhem misk de ezip katılır. [85b] Kullanım miktarı yirmi dirhemdir. Soğuk su ile ezilip içilir.

Diğer bir şarâb-ı meybih (ayva şarabı): İyi ayva suyu yarısı kalana kadar kaynatılmış iki yüz elli dirhem, ekşi elma suyu yüz yirmi beş dirhem, eski saf ve safi şarap beş yüz dirhem, bal yüz yirmi beş dirhem, ûd-ı hindî iki dirhem, mastakî ve za'ferân ve besbâse her birinden birer buçuk dirhem, sünbül ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve zencebîl her birinden yarımşar dirhem. Tamamı hafif (nîm-köft) dövülür, bir beze bağlanârak önceki gibi pişirilir. Sonra bir dirhem süg ve yarım dirhem misk dövülüp karıştırılır. Süg dedikleri başka bir terkîptir. Kullanımı, öncekinin miktarıncadır. İçilir.

Şarâb-ı helîle: Issı sıtmalara ve safrâvî eklem ağrılarına faydalıdır ve içi ishâl eder.

Yapılışı: Yüz tane iyi, yeni ve büyük taneli sarı helîle alınır. Çekirdeği ayıklanır. Kabuğu bir şişeye doldurup, üzerine dört parmak örtecek kadar su konur. Üç gün güneşte bekletilir. Sonra suyu süzülüp ayrı saklanır. Sonra o helîle üzerine bir su daha konur ve üç gün güneşte bekletilir, tekrar süzülür. Bu iki defa üçer gün güneşte durmuş helileden süzülmüş suya yüz dirhem terengübîn katılarak kaynatılır. Kefi alınıp kıvama getirilir. [86a] Yüz yirmi beş dirhem bu şarâba bir miskâl iyi hâlis mahmûde dövülerek karıştırılır. Kullanımı yirmi-otuz dirhemdir. İçilir.

Sevdâvî kişiler için Kâbilî helîle bu usülle pişirilir. Otuz dirhem aftîmûn ve otuz dirhem besfâyic de kaynatılır. Kullanımı otuz dirhem veya yirmi dirhemdir.

Şarâb-ı râvend-i çînî: Ciğer ağrısına ve dalak ağrısına faydalıdır, süddeleri açar, tabî'ati ishâl eder.

Yapılışı: Râvend-i çînî kırk dirhem, gârîkûn ve türbid ve besfâyic ve tohım-ı kâsni her birinden yirmişer dirhem. Eğer hepsi kırk dirhem olursa da uygundur. Eğer türbid yirmi dirhem olursa zencebîl üç dirhem; türbid kırk dirhem olursa zencebîl altı dirhem gerekir. Eksik olursa bu orana göre ayarlanır. Bunlar hafif (nîm-köft)

dövülür. Yedi yüz elli dirhem su ile kaynatılır, süzülür. Yetecek kadar şeker katılır, kıvâma getirilir. Kullanımı, yirmi-otuz dirhem arasıdır. Hâm cüllâbla içilir.

Eğer istenirse her içimde, yarım dirhem mahmûde ve yarım denk mastakî de ezilerek katılabilir. Uygundur.

Şarâb-ı lisânü's-sevr: Sevdâvî kişilere faydalıdır.

Yapılışı: Yaş sığırdili suyu iki yüz elli dirhem, bâdrencbûya yaprağı suyu yüz yirmi beş dirhem, (Eğer yaşları ve suları hâzır bulunamazsa kuru lisânü's-sevr yaprağı altmış dirhem, [86b] kuru bâdrencbûya yaprağı da otuz dirhem) alınır, beş yüz dirhem su ile kaynatılır, yarısı kalınca bezden süzülür, iki yüz elli dirhem şeker katıp kıvâma getirilir. Kullanımı: Her sabah yirmi dirhem bir parça elma şarâbıyla içilir.

Şarâb-ı dinârî: Bu şarâbın faydaları çoktur ama itidâle yakındır. Masarika damarlarının ve karaciğerin süddelerine yardımcı olup açar. Şişliklerine faydalıdır. İdrar söktürür. Tabiatı telyîn eder. Yerakân illetine (sarılık gibi ağır karaciğer hastalıkları) faydalıdır. Karaciğer harâretine ve mide harâretine fayda eder. Hıyarşenbe ve hıyar çekirdeklerinin sütüyle, özellikle sikencübîn-i sükkerî ile birlikte içilirse faydalıdır. Şarâb-ı unnâb ile içilirse kızamık ve çiçeğe faydalıdır. Kandan ve safrâdan olan sıtmalara fayda eder.

Yapılışı: Kâsni tohumu yirmi miskâl hafif (nîm-köft) dövülür, kâsni kökünün kabuğundan otuz dirhem (eğer künik çiçeği kökünün kabuğu ele girerse caizdir belki daha kuvvetlidir; zîrâ künik "Kâsni-i berrîdir". Biz de sürekli künik çiçeğinin kökünden kullanırız), kızıl gül on beş dirhem, râvend-i çînî altı dirhem, hafif (nîm-köft) dövülür, râvend-i çîni bir seyrek gözenekli beze bağlanır ve diğer devalarla birlikte pişirilir. Kızıl gül, diğerlerinin pişirilip ateşten indirilmesine yakın son anda eklenir. Ateş fazla olmamalı, hafif ateşte pişirilmelidir. Kızıl gül [87a] bir taşım kaynamalı, fazla kaynamamalıdır. Diğerleri iyi pişmeli. Bezden sıkıp süzülür. İki yüz altmış dirhem şeker-i mükerrer veya nebât şekeri katıp kıvama getirilir.

Bazı kişiler şarâb-ı dinârî pişirdikden sonra bir miskâl râvend-i çînîyi (iyice dövülmüş ve elenmiş) kıvâma getirilirken üzerine ekip karıştırırlar. Etkisi daha kuvvetli olur. Kullanım miktarı on dirhemden on beş dirheme kadardır, içilir.

Eğez fazla kabızlık söz konusuysa yirmi dirheme kadar içebilirler, uygundur.

Şarâb-ı encübâr: Her nerede olursa olsun kanı hapsedip tutar. Basur kanını, hayz kanını tutar. Ağızdaki kanları da tutar. Issı mideye ve ıssı ciğere kuvvet

verir. Et izilmesine hemen fayda eder. Kemik kırılıp parçalanmasına fayda eder. İshâl-i demevîye çok yararlıdır.

Yapılışı: Encübâr kökü yedi miskâl, karaz[45] beş miskâl (Eğer karaz ele girmezse yerine sarısüsen [46] kökü bedel edilir, on dirhem kadar hafif (nîm-köft) dövülmüş olarak) [87b]. Encibâr da hafif dövülür.

Eğer peygamber çiçeği dedikleri ot ele girerse karaz için bunu bedel etmek daha iyidir. Faydası fazladır. O da bulunmazsa elfiyye dedikleri otun kökü[47] bedel edilir. Bu şarâb-ı encübâr gayet nefis şerbettir, tadı ve kokusu güzeldir. İçmekten kimse tiksinmez. Diğer encübâr şarâblarının tadı iyi değildir; değme hasta içemez. Bu zikr etdiğimiz eczalar kan tutmağa birbirinden yeğdir ve bî-nazîrdir.

Ayrıca iyi kokulu ak sandal altı dirhem, eğelenmiş kızıl sandal altı dirhem. Sandallar iyi, yeni gülâb içinde ıslatılır. Malzemeler hafif (nîm-köft) dövüldükden sonra su ile ve gülâbla kaynatılır, bezden sıkıp süzülür. İki yüz altmış dirhem şeker katıp kıvama getirilir. Kullanımı on-on beş dirhemdir, soğuk su ile [88a] ezilip içilir. Sinirli yaprak suyuyla içilirse de faydalıdır. Bazen tohmekân tohumunu dövüp su ile bez içinde ovarak sütü çıkarılır, onunla ve suyla içilirse faydası olur. Vaktine göre ve marazına göre münasip ne olursa onunla içilir.

Sıfat-ı şarâb-ı encübâr-ı sâde: On dirhem encübâr kökü hafif (nîm-köft) dövülür, çok su ile kaynatılır, iyice pişirilir. Sonra bezden sıkıp suyu çıkartılarak süzülür. Yüz dirhem şeker katıp kavama getirilir. Eğer encübâr on beş dirhem veya yirmi dirhem olursa daha kuvvetli olur. Kan ishâline gayet fayda eder. Et kesikliğine ve attan düşene, yüksek yerden düşene, darbe alana yararlıdır. Hemen iyileştirir. Mûmyadan daha iyidir. Kemik kırılmalarına iyi gelir. Bir veya iki kez içmekle ağrılarını dindirir, iyileştirir.

Şarâb-ı ustuhûdûs: Sevdâ'yı ve balgamı nuzc edip pişirir. Sevdâ ve balgam hıltlarını telyîn eder. Özellikle dimâğdan telyîn idip çeker.

---

45 "karaz Mısır'dan gelür bir kâbız yemişdür akâkıyâ anın usâresidür şekilde erguvan çiçeğinin yemişine benzer Türkçe ana delüce keçi boynuzı derler bayırlarda ve bâğçeler kenarında biter çiçeği olur yirler gayet kekredür ve kâbızdır dârısı kızıl mâzûya benzer belki dahi kekredür (Yâdigâr 87a) Karaza bu kadar mukayyed olduğumuz ve bedel koduğumuz oldur kim gayet fâ'idelü edviyedür değme tabîb bilmez gerçi ki Mısır'da çoktur manat ağacının yemişidür kim Mısır'ın odunı ol ağaçdır ve yemişün debbâğlar mâzû yerine işlerler" (Yâdigâr 87b)

46 "bataklarda sular içinde biter Türkçe kızıl behmen derler" (Yâdigâr 87a)

47 "peygamber çiçeği kökü şekilde topalağa benzer karaca gökceğizdür içi kızıl soğucadır soyunca kati kokusı gökçekdür şekerrenkli çiçeği meşhûrdur kan tutmağa ve bevâsîra isti'mâl iderler karaz yerine anı bedel etmek pek latîfdür" (Yâdigâr 87b)

Yapılışı: Ustuhudûs yaprağı çiçeğiyle birlike on dirhem dalları ayıklanır. Sonra ûdu's-salîb (nîm-köft dövülmüş) beş dirhem, gâvzebân beş dirhem, râziyâne tohumu beş dirhem, kerefes tohumu beş dirhem, sipistân otuz tane, çekirdeksiz kızıl [88b] üzüm yirmi dirhem, kuru benefşe yedi dirhem (Eğer yaş olursa elli veya kırk dirhem), kızıl gül yedi dirhem, persiyâvşân on dirhem, kabuğu soyulmuş buyân kökü (nîm-köft) beş dirhem. Bunların hepsi su ile kaynatılır, bezden sıkıp süzülür. Üç yüz doksan dirhem şeker veya bal ile kıvâma getirilir. Hâline ve vaktine göre yapılır. Bazı mizâca şekerle, bazılarına balla pişirilir. Kullanımı on dirhem ya on beş dirhemdir. Sıcak su ile içilir, faydalı olur.

Şarâb-ı usûl: Galîz mâddeleri pişirir, süddeleri açar. Bedendeki fazlaları idrâr yoluylla atar. Yelleri dağıtır. sûi'l-kınyaya[48] ve istiskâya fayda eder.

Yapılışı: Râziyâne kökünün kabuğu ve kerefef kökünün kabuğu ve kâsni kökünün kabuğu her birinden otuzar dirhem, kebere kökünün kabuğu on beş dirhem, râziyâne tohumu ve kâsni tohumu ve kerefes tohumu her birinden yirmişer dirhem, incir yirmi tane, çekirdeksiz kızıl üzüm kırk dirhem, mekke ayrığı (Arabca ıdhîr-i Mekkî derler) on dirhem. Bu eczalar su içinde kemâliyle kaynatılır. Kökler nîm-köft dövülür, bezden sıkılıp süzülür. Beş yüz dirhem iyi safi bal katıp kıvama getirilir. Kullanımı on beş dirhemden yirmi dirheme kadardır. Zaman olur ki sünbül ve asârûn ve selîha beşer dirhem ziyâde edilir. Gayet iyi olur. Ciğere çok faydalı olur, yelleri tahlîl eder.

Şarâb-ı ûd-ı sâdec: [89a] Mideye, yüreğe ve ciğere kuvvet verir; kalbi ferâhlatır.

Yapılışı: İyi ûd-ı hindî (Kara ve ağır olmalıdır. Ateşe koyunca yağları ateş üzerine damlar, kokusu gayet iyi olur. Suya konulunca dibe çöker. Diğer ağaçlar gibi suyun üzerinde durmaz, dibe çöker. Alâmeti budur.) yirmi dört dirhem alınır. Ûd-ı hindî nîm-köft dövülmüş olmalı. Çok sıcak su içinde bir gün bir gice ıslatılır. Mutedil ateş üzerinde kaynatılır. Yani kömür ateşi olmalı. Kuvveti çıkınca bezden sıkarak süzülür. Beş yüz dirhem şeker ve yüz dirhem bal ile karıştırıp kıvâma getirilir. İhtiyaç zamanı su ile ezilir, biraz gülâb katıp içilir.

Şarâb-ı ûd-ı müdebbir: Soğuk mideyi kızdırıp kuvvet verir ve hazmettirir. Ağız kokusunu düzeltir.

Yapılışı: Yüz otuz dirhem gülâb bir kalaylı tencereye konur; ûd-ı hindî ve şeker ikişer dirhem, sünbül-i Hindî ve karanfil ve mastakî ve cevz-i bevvâ her birin-

48 Sû'ul-kınya: Bünyenin kötü durumu ki sonu şerre vasıl olacak müzmin hastalıklarda görülen zayıflık. Hastayı eritici ve takatsız bırakıcı ishâl ve sair araz ile tanımlanan hastalık hali. (Lügat-i Remzi)

den birer dirhem, bu eczalar nîm-köft dövülüp bir beze bağlanır ama bezi gevşek bağlamalı, sıkı bağlamamak gerekir. Orta ısıdaki ateşte kaynatılır ve süzülür. Yüz yirmi beş dirhem şeker katıp cüllâb kıvâmına getirilir. Bir denk hâlis müşk gülâbla ezilip karıştırılır. Saklanır, ihtiyaç vaktinde ezilip içilir veya ezmeden yenir; faydalı olur.

Şarâb-ı harir: Ciğere kuvvet verir, [89b] süddeleri açar ve bütün istiskaya fayda eder. Yürek marazlarına yararlıdır, kalbe ferâhlık verir. Zekeri gayet kıvâmına getirir.

Yapılışı: Hâm ibrişim (ki sarı olmalı) ıslatılır. Islatılacak su, demir kızdırılarak tekrar tekrar batırılmış olmalı. Veya bir yeni çömlekte bir nice gün çokça ıslatılır. Sonra süzülür, her on iki dirhem ibrişime yüz otuz dirhem şeker ve on iki dirhem bal katarak kıvâma getirilir. Her yüz otuz dirhem şekere bir miskâl havlincân ve bir miskâl eğir ve bir miskâl mastakî ve bir denk za'ferân katarak içilir.

Şarâb-ı lisâni'l-hamel: Sinirli yaprak şarâbı demektir. Her nereden kan gitse ve kan sızsa kanı tutar.

Yapılışı: Sinirli yaprağın tâzesinden alınır, toprağından temizlenir, iyice yıkanır. Azcık su serpip dövülür. Çünkü su kenarında yetişmemişse çok sulu olmaz. Sonra sıkıp süzüp suyu alınır. İki yüz dirhem suyuna yüz dirhem şeker katılıp kıvama getirilerek saklanır. İhtiyaç vakti içilir.

Şarâb-ı tut: Kara tut suyu sıkılıp elekden süzülür. Bir vukıyye tut suyuna iki vukıyye şeker katıp kıvâma getirerek saklanır. Eğer şeker yerine bal koyup kıvâma getirilirse uygundur. Eğer tut suyu şekerle eşit miktarda alınırsa, kuvvetli olur. Fakat tut suyu iki katı olursa acâyib kavî ve nefîs [90a] olur.

Şekersiz ve balsız bişirilecek olursa iyi ateş üzerinde yakmadan, acılaştırmadan hafif ateşte pişirerek bal kıvamına getirilip saklanır. Çok kuvvetli olur. İhtiyaç vakti ezilip gargara olunursa yeterlidir. Çok kuvvetlidir. Ne zaman gerekirse o rubbdan şekerle veya bal ile pişirilir.

Şarâb-ı hasek yani Demir dikeni şarâbı: Sidik tutulmasın açar ve Mesâne de olan taşı ufalayıp çıkarır.

Yapılışı: Demir dikeni biraz su eklenerek dövülür sonra sıkılarak suyu alınır. Yüz dirhem suyuna iki yüz dirhem şeker ve on dirhem bal katarak kıvama getirilir.

Eğer yaş Demir dikeni ele girmezse kurusu alınır, biraz dövülerek bir gün bir gece su içinde ıslatılır, sıkılarak süzülerek suyu çıkarılmış olur. Sonra şeker katıp önceki gibi kıvama getirilir. Her yüz dirhem şekere otuz dirhem kuru Demir dike-

ni kaynatılır. Karaçaltı denen dikenin tohumu da dövülerek bununla birlikte kaynatılırsa etkisi çok daha fazla olur. Taşları acayip şekilde ufaltıp düşürür. Beş altı defa kaynatıp içmek gerekir. Biz birçok kez büyüklere ve küçüklere tecrübe ettik.

Şarâb-ı necîl yani ayrık şarâbı: Ayrık dedikleri at ve eşeklerin yediği bildik ottur. Bağ bellerken ve bostân kazarken yerden çıkar. Kökleri boğun boğun ve incecik olur. Bilindik ottur; bu otun diğer isimleri "necm", "necîl" ve "sîl"dir. [90b] İyi mübârek ve faydalı bir ottur. Mesâne den taşı ufaltıp çıkarır. Idrârı açar, yelden olan göbek burusuna fayda eder. Mesâne deki yaraları iyileştirir.

Yapılışı: Yeşil ayrık alınır, biraz su katarak dövülür, sıkıp suyu çıkartılır. Yüz dirhem şekere iki yüz dirhem bu sudan katılır, kaynatılarak kıvama getirilir.

Demir dikeni şarabı ile ayrık şarabı, anlatılan bu hastalıklar için çok faydalıdır. Taşın dökülmesinde ve idrâr tutulmasında biz defalarca tecrübe ettik.

Şarâb-ı şâhterec: Uyuza ve kaşıntıya faydalıdır. Cüzzâma yarar ve hıltları teskin eder. Safrâ fazlalığına ve sevdâ fazlalığına yararlıdır. Tabiatı telyîn eder ve balgamî hıltları ishâl ile atar. Sevdâyı çıkarır.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu otuz dirhem, helîle-i Kâbilî kabuğu yirmi dirhem, kara helîle yirmi dirhem, lisânü's-sevr yirmi dirhem, besfâyic-i ahzâr yirmi dirhem, kabuğu yonulmuş buyân kökü yirmi dirhem, baldırıkara yirmi dirhem, sinâmeki yirmi dirhem, kuru erik otuz tane, unnâb ve sipistân ellişer tane, temirhindî (çekirdeğinden ve lifinden arınmış) otuz dirhem, kuşüt tohumu üç dirhem, gül düğülcüğü ve kadın tuzluğu beşer dirhem, benefşe yedi dirhem, tâze nîlûfer otuz çiçek. Dövülecekler nim-köft yani az ve hafif şekilde dövülür, [91a] Bin iki yüz dirhem şâhtere suyu içinde ıslatılır. Bir gün bir gece durur. Sonra kaynatılır. Üçte biri kalana kadar kaynatıldıktan sonra süzülür. Kullanımı yedi dirheme kadardır. Üzerine mâ'ü'l-cübn yani süd kesiği içilir. Bazen hıyârşenbe balı ve mahmûde de katılır. İçenin kuvvetine ve tabî'atına göre hekim uygun olanı yapmalıdır. Bazen hastanın durumuna göre üç dirhem afsentîn katarak içirir.

Şarâbı emlec: Mideye kuvvet verir. Özellikle ıssı mideye ve kalbe gayet faydalıdır. İştahı artırır.

Yapılışı: Otuz beş dirhem emlec, üç yüz yetmiş dirhem gülâbla ıslatılır ve bir dirhem eyüce eğelenmiş ak sandal ve bir dirhem iyi ûd-ı hindî (dövülmüş) ve bir dirhem kadın tuzluğu katılır. Eczaların kuvveti çıkıncaya kadar kaynatılır. Bezden sıkılarak sâfî edilir. Yetmiş dirhem şeker katarak kıvâma getirilir, içilir

Şarâb-ı hindibâ yani kâsni şarâbı: Ciğere, yüreğe ve mideye kuvvet verir süddeleri açar ve sıtmalara fayda eder.

Yapılışı: üç yüz dirhem şekere yüz dirhem kâsni[49] suyu katılır. Kaynatıp kefi alınârak kıvama getirilir. [91b]

Şarâb-ı persiyâvşân yani baldırıkara şarâbı: Öksürüğe fayda eder ve talağın süddelerin açar.

Yapılışı: Baldırıkara yüz dirhem hafif (nîm-köft) dövülür. Eğer kuru olursa el ile ovulup sıcak su içinde bir gün bir gice ıslatılır, sonra kaynatılıp bezden sıkılarak süzülür. Beş yüz dirhem şeker ile veya bal ile kıvâma getirilir. İhtiyaç olduğunda içilir.

Şarâb-ı besfâyic-i sâde: İçi yumuşatır midede ahlatdan bulduğunu ishâl ile pâk eder. Sevdâyı ve balgamı da ishâl eder.

Yapılışı: İçi yeşil besfâyicden elli dirhem alınır, hafif (nîm-köft) dövülüp ıssı su içinde bir gün bir gece ıslatılır. Sonra mutedil ateş üzerinde kaynatılır. Sonra bezden süzülür. Yüz otuz dirhem şeker katarak kıvâma getirilir, vakt-i hâcetde içilir.

Ş**arâb-ı besfâyic-i müdebbir**: Sevdâî ve balgamî hıltları ishâl eder. Menfaatleri gayet çoktur. Nefîs şarâblardandır. Herkese uygundur. Sevdâ ve balgam ve safrâ bu üç hılta yarar. Ziyânsız ishâl eder. Ayrıca daha başka hastalıklar için de yararlıdır.

Yapılışı: Besfâyic (içi yeşil olmalı) altmış dirhem hafif (nîm-köft) dövülür, [92a] çekirdeksiz kızıl üzüm otuz beş dirhem, tatlı kuru erik kırk dirhem, kiraz kırk dirhem, temirhindî yirmi beş dirhem, hatmî tohumu on dirhem, ebem gömeci tohumu on dirhem, lisânü's-sevr on dirhem, sinameki on dirhem, benefşe yirmi dirhem, kabuğu soyulmuş hafif (nîm-köft) buyân kökü on beş dirhem, kâsni tohumu altı dirhem, râziyâne yaprağının genceciği on yaprakçık. Bu edviyeler su içinde kuvvetleri çıkıncaya kadar kaynatılır. Sonra bezden süzülür. Beş yüz dirhem şeker katarak kıvâma getirilir içilir.

Şarâb-ı râsen: Şarâb-ı ilâhi ve şarâb-ı sürûr da derler. Nefse ferâh ve neşe verir. Karaciğer ve kalbi kuvvetlendirir. Bütün baştaki ve karındaki organlara kuvvet verir. İdrarı açar. Sar'a hastalığına fayda eder. Dimâğa ve cimâ'a kuvvet verir.

49 "kâsni iki türlü olur bustânîsine "acı marul" derler ve sahrâîsine "künik çiçeği" derler. Arabca taraşkuk derler. [91b] Gerekse suyunı gülâb gibi çıkaralar, gerekse dövülür ve sıkılarak süzülür. İkisi dahi câizdür. Bustânîsi değme yerde ele girmez, künik yaprağından çıkarılıp pişirilir" (Yâdigâr 91a-91b)

Bunlardan başka daha çok faydası vardır.

Yapılışı: Kuru anduzdan elli miskâl dövülüp elenir. Yetmiş rıtıl (rıtıl-ı Bağdâdî) üzüm şiresi ile anduz karıştırılır. İyi bir kap içinde üç ay kadarı güneşde bırakılır. Üç aydan sonra süzülür ve kullanılır. Yukarıda saydığımız faydalarından başka mideye kuvvet vererek harâret-i garîziyyeyi ziyâde eder ve yaşlanmayı geciktirir. Faaliyetlere kuvvet verir. Bedeni semirtip kanı ve kasları iyi hale getirir. Yaramaz fazlaları arıtır, pâk eder. Tabiatı [92b] normale döndürür. Benzi güzelleştirir, duyuları düzeltir. Hazmı düzenler.

Şarâb-ı fûtenc yani yarpuz şarâbı: Hunâka ve boğaz ağrısına fayda eder. Şam memleketinde çok kullanılır.

Yapılışı: Yarpuz yaprağı dövülüp suyu çıkarılır. Her otuz dirhem suya yüz dirhem şeker katarak ve on dirhem bal katarak kıvâma getirilir. Gerekli olduğu zamanda içilir.

Şarâb-ı ırku's-sûsi'l-müdebbir yani buyan dibi şarâbı: Eski öksürüklere ve bütün sinede, akciğerde ve yanlarda olan illetlere fayda eder. Nezleye, hışıltılı nefes almaya ve zıkku'n-nefese yararlıdır. İdrarı açar. Bu şarâbın mizâcı mutedildir.

Yapılışı: Kabuğu soyulmuş hafif (nîm-köft) dövülmüş buyân kökü altmış dirhem, baldırıkara yirmi dirhem, ak haşhâş tohumu yirmi dirhem, kuru zûfâ on dirhem, hatmî tohumu on dirhem, râziyâne tohumu on dirhem, anîsûn on dirhem, unnâb yüz tane, sipistân yüz tane. Bunların hepsi on dört rıtıl[50] su içinde ıslatılır. Bir gün bekletilir. Sonra hafif ateş üzerinde kaynatılır. Üçte biri kalınca indirilir, bezden sıkılarak süzülür. Sonra iki rıtıl yaş üzüm suyundan (dörtte biri kalana kadar kaynatılıp koyulaşmış olmalıdır) ve bir rıtıl şeker katılarak kaynatılıp kıvâma getirilir. İhtiyaç zamanı [93a] ezilip içilir. Bu şarâbın misli yoktur.

Şarâb-ı müferrih ve mu'tedil: Yürek ağrısına fayda eder ve sevdâî buhârları salâha getirir.

Yapılışı: Hâm ibrişim on iki dirhem, lisânü's-sevr on dirhem, kızıl gül üç dirhem, ak sandal üç dirhem, behmen-i ebyaz ve ahmer üçer dirhem, Turunc-ı akrepî ve reyhân tohumu ve bâdrencbûye tohumu her birinden üçer dirhem, ûd-ı hindî bir miskâl, kuru kişnîc dört dirhem. Dövülecek malzemeler hafif (nîm-köft) dövülür. Tamamı dört rıtıl su içinde ıslatılır. Bir gün bir gece durur. Sonra mu'tedil ateş üzerinde kaynatılır. Yarısı kalınca süzülür. İki rıtıl şeker katılarak kaynatılır,

50 "her rıtıl yüz otuz dirhemdir" (Yâdigâr 92b)

kıvâma gelecek vakit yarım rıtıl elma rubbu ile yarım rıtıl ayva rubb ve elli dirhem gavzubân suyu katılıp kıvâma getirilir.

Bazen kıvâma geldikden sonra altın ve gümüş varaklarından onâr varak eklenir. Lâciverd ve Hacer-i Ermenî-i magsûl ve deliksiz inci her birinden birer miskâl, za'ferân yarım dirhem karıştırılarak kullanılır.

Şarâb-ı mübârek: Bu iyi mübârek bir şarâbtır. Bir çok kez kulunclarda ve soğuk hastalıklarda tecrübe olunmuştur. Gayet faydalıdır.

Yapılışı: Besfâyic (iyice dövülüp elenmiş) elli dirhem, türbid-i ebyâz-ı mücevvef (hafif/nîm-köft dövülmüş) on dirhem, orta halli dövülmüş ûd-ı hindî iki dirhem, makasla un gibi kesilmiş [93b] hâm ibrişim yedi dirhem. Su ile kaynatılır. Biraz gülâb ve biraz gâvzebân suyu katılıp kaynatılarak, süzülür. Üç yüz dirhem şeker katarak kıvâma getirilir. Bir denk müşk ve bir denk za'ferân da eklenir. İhtiyaç zamanı otuz dirhem ılıcak su ile ezilip içilir. Faydalı olur.

Şarâb-ı şeker: Balgama, rutûbete ve soğuk mizâclı kişilere fayda eder.

Yapılışı: Zencebîl ve dârçîn beşer dirhem, kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ikişer dirhem, karanfil bir dirhem. Bu malzemeler dövülüp yedi rıtıl su içinde kaynatılır. Üçte ikisi kalınca bezden süzülür. Beş men[51] şeker katarak kıvâma getirilir ve bir dirhem za'ferân da karıştırılarak saklanır. İhtiyaç zamanı kullanılır.

Şarâb-ı asel (bal şarâbı): Mideyi ve ciğeri kızdırır, susuzluğa fayda eder.

Yapılışı: Sünbül-i Hindî bir dirhem, kâkule-i kebîr bir dirhem, mastakî bir dirhem, kâkule-i sagîr bir dirhem, dârçîn ve ûd-ı hindî birer dirhem, cevz-i bevvâ ve karanfil birer dirhem, bu edviyeler hafif (nîm-köft) dövülür, üç rıtıl su içinde kaynatılır. Üçte biri kalınca süzülür, beş rıtıl gayet iyi bal ile kaynatılır kıvâma getirilir. Hâcet vaktinde içilir.

Şarâb-ı reyhânî: Müferrihdir, yüreğe kuvvet ve ferâhlık verir. Süddeleri açar ve baş azaları [94a] ve batındaki azaları kuvvetlendirir.

Yapılışı: Önce şarâp konulacak küp ûd-ı hindî ile buhur edilir. Sonra küp ateşte kızdırılır, bal Mûmu eritilir ve mastakîyi alıştırıp küp Mûmyalanır. İyi ak üzüm şiresinden (rezzâkîden veya medrepulat üzümünden yahut kabuğu yufka iyi tatlı olgunlaşmış, eski bir bağdan olmalı) alınır, süzülür ve küp doldurulur. Her otuz rıtıl şireye iki rıtıl şeker katılır. (Bazı kitaplarda bir rıtıl denilmiştir.) Son-

51 "beş men on rıtıl-ı Mısrî olur ve her rıtıl yüz otuz üçer dirhemdür. (Yâdigâr 93b)

ra şu malzemeler dövülüp bir beze bağlanârak küpe konur: Karanfil, dârçîn, besbâse, cevz-i bevvâ, ûd-ı hindî, kebâbe ve kâkule her birinden üçer dirhem, misk-i hâlis yarım dirhem, za'ferân bir dirhem. Bunları küpe koydukdan sonra küpün ağzı örtülür. Kırk gün bekletilir. Altı ay da bekletilebilir, daha evladır. Eğer ziyâde ıssı olsun denilirse balgamî kişilere şeker yerine bal konur.

el-Müselles[52]: Yaş üzüm suyu alınıp kaynatılır ve kefi alınır. Üçte ikisi gidip biri kalana kadar kaynatılır. Veya üç ölçek üzüm şiresine iki ölçek su katılır ki ağır olmasın. Üçte biri kalana kadar kaynatılır. Sonra bir ziftli kaba konulur, kırk gün güneşte bekletilip kullanılır. Eğer üç ay durursa daha kuvvetli olur. Etkisi şarap etkisi gibidir. İyi kan hasıl olur. Besinleri hazmettirir. [94b]

Eğer su ile karıştırılırsa ıssı mizâclı kişilere gayet faydalıdır.

Müselles: İyi, tatlı yaş üzüm alınır, sıkılır. Üç kısım şireye bir kısım su ilave edilirerek kaynatılır. Su gidip şire kalır. Küp buhûr edilir, sonra Mûm eritilerek mastakî ile alıştırılıp küp Mûmyalanır. Ardından şire konârak yetmiş gün veya üç ay kadarı bekletilir. Ağzı çok sıkı sıvanmış olmalıdır. Açılmamalıdır. Sonra kullanılır. Şire kaynatılırken ya üçte biri veya dörtte biri kalmalıdır.

c) Tiryâklar ve iyi macûnlar

Tiryâk-ı fâruk: Tiryâk-ı ekber de denir. Engerek yılanı (ef'î) ve bütün yılan sokmalarına fayda eder. Akrep ve bö [53] sokmasına, kuduz it dalamasına fayda edip kurtarır. Bütün öldürücü zehirlerin zararını defeder. Bütün balgamî ve sevdâvî illetlere fayda edip giderir. Özellikle cüzzâma, sar'aya, felçe, sekteye ve raşeye (balgamdan olanlara) ve lakveya ve vesvâs olan kişilere yarar sağlar. İnsanı bahâdır eder. Yürek oynaması ki balgamdan ve sevdâdan olmuştur, faydalıdır. Dıkku'n-nefes-i balgamîye ve sesi [95a] tutulan veya tamamen kesilen kişilere etkilidir. Balgamdan olan baş ağrısına, şakîka ağrısına ve balgamî baş dönmesine faydalıdır. Ciğer soğukluğundan olan istiskâya, öksürükle kan tüküren kişiye, balgamî kulunca ve bağırsak sancısı ve hastalığı (sahc-ı em'â) olan kişiye (ki bağırsak ağrısı ve yangıdır) ve bağırsak yaralarına (kurûh-ı em'âya ki sevdâdan ve tuzlu balgamdan mütevellid olmuştur.) ve böbrek ve Mesâne ağrısına faydalıdır. Mesâne deki taşı ufatıp çıkarır. Ciğerin ve dalağın süddelerini ve bağlanmış hayzı açar. İdrar tutukluklarını giderir. Ölmüş bebeği anası karnından çıkarır. Galîz yelleri karaciğerden giderir. Dalak ve ciğerdeki katı şişleri yok eder. Hay-

52 "bazıları dimişler ki müselles oldur kim kaynadıkdan sonra üç bahşından bir bahşı kala cumhûrı oldur kim kaynadıkdan sonra nısfı kala" (Yâdigâr 94b)

53 "bö dedikleri canavar kim büyük örümceğe benzer" (Yâdigâr 94b)

za denilen karın burusunu ve namâz bozu giderir. Dalakta olan yerakânı giderir. Doymazlık, oburluk (cu'u'l-kelb) illetine faydalıdır. Üşütücü ve titretici sıtmaya yararlıdır. Sağlıkta ölçülü yenirse harâret-i garîziyyeye ve rûha yardım eder. Zehirlerin zararlarını defeder.

Vebaya ve ıssı marazlara, kandan ve safrâdan olan illetlere ziyân eder.

Tiryâk-ı fârukun terkîbi ve yapılışı: Akrâs-ı unsulî kırk sekiz miskâl, akrâs-ı af'î yirmi dört miskâl, akrâs-ı enderhorun yirmi dört miskâl, fulful-i siyâh ve afyon her birinden yirmi dörder miskâl, dârçîn (eskiden on iki miskâl katılırmış ama Calinos devrinde bir ulu tabîb varmış, yirmi dört miskâl [95b] yaparmış), kızıl gül on iki miskâl, yâbân şalgamı tohumu ve yâbân sarımsağı (sakurdiyûn) ve gök süsen kökü (irsâ) ve gârîkûn (katran köpüğü) ve rubbü's-süs (buyân balı) ve belesân yağı her birinden on ikişer miskâl, Mürr-i Mekkî altı miskâl (eğer ele girmezse aynı ağırlıkta cevz-i bevvâ), za'ferân ve zencebîl ve râvend-i çînî ve beşparmak otu (bantâfîlyûn) ve dağ yarpuzu ve farâsiyûn (Türkçe it siyeği, Rumca kaluaserfus; başka bir türlüsüne Türkçe kavkaz ve kele türbüsi de denir) ve fatrâsâliyûn (taş kerefesi[54]) ve ustuhûdûs (karabaşlu derler) ve kust ve fulful-i ebyaz ve dâr-ı fülfül ve günlük ve müşk-i taramşî' (yarpuz nevindendir, bazıları Türkçe feleskündür derler) ve azhır-i Mekkî (Mekke ayrığı) ve meneküş ağacının sakızı (Arabca ılku'l-butm) ve selîha (Türkçe borucuk kökü[55]) ve sünbül-i Hindî ve ca'da her birinden altışar miskâl, mî'a-yı sâ'ile (Türkçe zıgala[56]) [96a] ve kerefes tohumu ve sîsâliyûs ve ak hardal ve kemâderyus (Türkçe kadınlar hamâdre derler) ve nânhuvâh (Akşehir'de biter orada anîsûn derler[57]) ve kemâfîtûs (Türkçe hırb tutan[58]) ve usâre-i lihyetü't-teys (Türkçe teke sakalı[59]) ve sünbül-i Rûmî

54 "sâhil yerlerde biter kara kara iri tohumları olur kerefes yaprağına benzer ve büyük ve kaba yaprakları olur" (Yâdigâr 95b)

55 "ağaçlarını süpürke iderler kökünün kabına selîha derler kızıl kan renklü olur kızılca ve değirmice yemişleri olur" (Yâdigâr 95b)

56 "Menteşe ilinden gelür kara günlüğün revâgıdır bal gibi koyu olur hûb [96a] râyihası olur" (Yâdigâr 96a-96b)

57 "kerefes tohumuna benzer sûrette biaynihî issi râhiyası ve issi ta'âmı olur" (Yâdigâr 96a)

58 "tarlalarda ve ekinlerde olur çam râyihası gibi râyihası olur saru çiçeği olur" (Yâdigâr 96a)

59 "iki dürlü olur biri saru çiçekli olur kendene yaprağına benzer incerek ucları sivri olur ve hem yerler ve südi olur bazıları yelmük derler ve ol bir nev' dahî iki dürlüdür kim biaynihî birbirine benzer ammâ bir nev'i dahi olur kim gayet eyüsi oldur değme tabîb şimdiki asırda bilmez kati kâbızdır mazu gibi dil burur güzel rengi olur al renklü olur al renk içinde ağacının ak çiçeği olur ufacık gonce gonce olur evet açılmaz kuru olıcak kabkara olur yaşlıkda olan letâfet gider panbukluk derler bir ot olur bayırlarda ve taşlar aralarında biter hoş râyihası olur lâden anın üzerine yağar kızıl gül gibi çiçeği olur ortası saruca biaynihî ırakdan kızıl güle benzer ve ba'zı yerde ak çiçeklü olur ortasu saruca yeşil yaprakları olur kış ve yaz yaprakları yeşildür alçacık ağaccıkları olur hûb râyihası olur dimâğ katî sever Sakız adasında ve Aydın [96b] ilinde çoktur gice ile ol ağacın üzerine çiy düşer ol çiyi cem' iderler lâden hâsıl olur ve Ağustos ayından gayrı zamânda cem' olmaz

(Türkçe çetük otu[60]) ve mû dedikleri ot (ele girmezse yerine bedel cevz-i bevvâ edilir) ve çentiyâne ve raziyane tohumı ve tîn-i mahtûm[61] (Rumca limnos-ı fayda derler Türkçe Limnos aşısı demek olur) ve kalkatar (sarı zâcdır) ve hamâme ve eğir ve habb-ı belesân ve hayufârikûn[62] ve fû dedikleri ot[63] ve zamg-ı Arabî ve kartamana[64] (Türkçe Kastamonu vilâyetinde carg-ı sıra denir) ve anîsûn ve akâkıyâ[65] (karaz) her birinden dörder miskâl, ve duku (yaban keşûrünün tohumu) dört miskâl (Serafyun dedikleri hekîmin nüshasında iki miskâldir) ve kanna

lihyetü't-teys ol lâden ağacının dibinde biter kendü kökünden çıkar hilkatdür Tanrı'nın sun'ından ol ağacın tabî'ati hâr ve yâbisdür bu dediğimiz nesne kim panbukluk ağacının kendü dibinden bitüb hâsıl olur tabî'ati bârid-yâbisdür kekredür dahi kâbızdır ta'âmı şâhiddür sovukluğa lâkin her panbukluk ağacının kökünde bitmez yirmi otuz kökde bir bulunur evvel bahârda bulunur ya bulunmaz yıl yağmurlu olduğı zamân anı istemek gerek zîrâ değme vakitde bulunmaz asıl tahkîk-i lihyetü't-teys oldur tatvîl-i kelâmdan garez bu ki gayet gereklüdür şimdiki asırda etibbâ ortasında meşhûr lihyetü't-teys teke sakalı ve yelmük dedikleri otdur kim saru çiçeklü kendene yaprakludur ve tatludur yinür kekre değildür galat iderler lihyetü't-teysden matlûb kâbızlıkdır hattâ kitâblarda hâtûnları kız oğlan gibi bikr eder diyü zikr olunmuşdur hâcet olsa lâden ağacından isteyüb bulalar gül vaktinde cem' idüb saklıyalar" (Yâdigâr 96a-96b)

60 "Asârûna benzer baz'ıları asârûn nev'inden tutarlar râyihası hemân sünbül-i Hindî râyihası gibidür kedi sever göricek ikisine dahi yüzün gözün sürer evet [97a] tahkîk sünbül-i Rûmîdir sâdic-i hindî ele girmezse veznince bedel sünbül-i Rûmî koyalar ammâ sâdic-i hindî ele girmez zemâne etıbbâsı tenbûl yaprağın sâdic-i hindî diyü yerine kullanırlar hatâdır İbn-i Baytar kitâbında zikr etmişdür biaynihî ben dediğim gibi ben dahi andan zikr etdim tâ mütâla'a edenler İbn-i Baytar sözüne ve kemîne-i İbn-i Şerîf sözüne i'timâd ideler nice tabîblere i'timâd ve taklîd etmeyeler zîrâ sâdic-i hindî mefkûddur ele girmez bilenler kalmadı Hindustân'da dahi bunda dahi yanlış otlar çok kullanırlar hayırlı olan oldur kim üstâdlar bulunmayan edviyeye bedel kodukların ideler bedeliyâtda göreler kangısı münâsib ise şöyle kim tekrâr olmaya anı bedel koyalar" (Yâdigâr 96b)

61 "Limnos Akdeniz içinde bir cezîrenin ismidür tîn-i mahtûm anda olur" (Yâdigâr 97a)

62 "Saruca çiçeklü otdur kande gerekse biter uvacık yeşilce yaprakları olur sezâb yaprağı şeklinde kokusu çam ağacı kokusu gibidür kuruyucak cemî' eczâsı kızıl olur budakları ve tohumu kan kızıl olur tohumları ağzı açık dedikleri tohum şekillüce [97b] olur tohumları söbece söbüce galaf içinde olur budakları bazı yerde çok olur uzanur iç ağrısına ve kan gidene kullanırlardöğüb balla karışdırarlar yedürürler derhâl kanı keser mücerrebdür halk ortasında ve Mağnisa şehrinde bevâsîr için çiçeğiyle bile döğüb yedürürler gayet iyüdür ammâ müdâvemet gerekdür ba'zılar bu hayufârikûn dedikleri ota berâber kara incir yaprağın katalar ve incir yaprağından eksicek gayet gubâr-ı meshûk demür bokun katalar balla karışduralar dört beş gün kadarı yerler ve birkaç defa aşağıdan tükrükle münce şâf ideler eğer taşrada bevâsîr zâhir olursa tükrükle münce idüb dürteler derhâl bevâsîr eseri kalmaz def' olur mücerrebdür" (Yâdigâr 97a-97b)

63 "bayırlarda taş arasında biter taşlu yerlere mahsûsdur biaynihî Bursa şehrinde biten çetük otu yaprağı gibi olur gedikleri olur yaprağının uçları söbürek aşağası yassırak olur budağı çok olmaz bir olur veya iki olur toğru toğru çıkar budağının içi ko'uk olur çiçeği uvacık olur depesinde galabece olur rengi ağla kızıl karışık olur ol budaklanmadan bitdüğü vaktin kerefes şekûllü biter bıtrağı ucundağı yaprağı inlü ve subirek olur yılda iki kez yapraklanur bir evvel bahârda ve bir güz faslında ve kuruyıcak kurusu akça kalur içi boş olur uzunca söbüce kökü olur [98a] emcek emcek söbice olur ucları incecik olur kokusu biaynihî sünbül-i Hindî gibidür ve çetük otu gibidür elbette bu üçünün râyihası birdür ve hem fi'lde dahi birdür" (Yâdigâr 97b-98a)

64 "kuru ete ekerler râziyâne tohumu sûretlü tohumdur evet büyükdür ve hem uzundur râziyâne tohumundan inlidür" (Yâdigâr 98b)

65 "Mısır'dan gelür karaz derler bir ağacın yemişidür erguvân ağacı yemişine benzer katı kâbızdır mâzûdan dahi kekredir ta'âmı akâkıyâ ol kurz dedikleri yemişin usâresidir yaş iken döğüb suyun çıkarırlar kaynadırlar usâre olur iklimlere ildürürler" (Yâdigâr 98a)

(Türkçe dene çâdırî denir) ve muklü'l-yehûd (bir başka reçedede muklin bedeli "kafar"dır[66]) ve cavşîr[67] ve kantariyûn ve zirâvend-i müdahrec[68] her birinden ikişer miskâl ve kunduztaşağı iki miskâl (bazı nüshada dört miskâl) asel-i musaffâ on rıtıl-ı Bağdâdî, şarâbı hoşbû ve tatlı dört rıtıl-ı Bağdâdî.

Cavşîr, tane çâdırı, mîʿa, rubbü's-süs, afyon, usâre-i lihyetü't-teys ve akâkıyâ şarâb içinde ezilir. Belesân yağı da biraz şarâb içinde ayrıca ezilir. Eczalar bununla ovulur. Şarapla ezilmiş olan devalar, kıvâma gelmiş balla karıştırılır. Geri kalan malzemeler de bunlarla karıştırılır. Bir gümüş veya bir çini kaba konur, arpa içinde saklanır, altı ay durur.

Akrâs-ı unsulî: Tiryâk-ı fâruka giren bir terkîptir. Tiryâkın devalarından bir bölüm sayılır.

Yapılışı: Yaban soğanı (nûşâdur soğanı da denir[69]) bir parça temiz hamur içine sarılarak tandırda etmek pişirir gibi pişirilir. Hamur iyice pişince tandırdan çıkarılır; soğutulur. Ondan sonra da hamurdan çıkartılır, kabuğu soyulur ve dövülür. Merhem gibi olunca iki misli ağırlıktaki burçak unuyla karıştırılır ve tekrar dövülür. İyice dövüldükten sonra kurslar yapılır. Kursları yaparken iyi badem yağıyla yağlanır.

Akrâs-ı enderuhorun: Bu da tiryâk-ı fâruka giren bir terkîptir. Bu da devalardan bir parça sayılır. Bunun formülü çeşitlidir. Ancak bu formül gayet iyidir. Dâr-ı şişʿâ (dâr-ı şişʿân da denir[70]. Zor bulunduğu için bunun yerine altı miskâl asârûn, altı miskâl ıdhîr-i Mekkî, on iki miskâl kasabü'z-zerîre bedel edilir. Eğer altı miskâl kasabü'z-zerîre de ele girmezse yerine yirmi dört miskâl darçın bedel edilir), füvâ altı miskâl, hamâmâ yirmi dört miskâl, selîha altı miskâl, akhûvân[71] (ki ak olmalı) yirmi miskâl, mastakî altı miskâl, zaʿferân on iki miskâl. Malzeme-

66 "kafaru'l-yehûd derler bir kara nesne olur biaynihî zifte benzer katı olur Kudüs-i Şerîf yöresinde bir kiçirek deniz vardır ol denizden çıkar sudan hâsıl olur kalıb kalıb çıkarırlar satarlar çok fâ'ideleri vardır" (Yâdigâr 98a)

67 "meşhûrdur attârlarda bulunur tane çâdır şekküllü sarurak olur yeni olıcak ak renklü olur turarak saru olup ağır kokusu olur baʿzısının içinde yunga gibi uvacık [98b] akçe pâreleri olur kendü kökünden katarlar baʿzısı iri şâhtane olur tane çâdır taneleri gibi kokusu ağır olur ve baʿzısı uvacık taneleri olur bir ot kökünün südüdür Kürdistan'dan gelür" (Yâdigâr 98b)

68 "evvelki tabîbler zirâvend-i tavîl kullanırlarmış, şimdi zirâvend-i müdahrec kullanılıyor. Bundan dolayı kuvvetlidir" (Yâdigâr 98b)

69 "sâhil yerlerde biter Adalya'da ve Aydın ilinde çoktur yassı yapraklu büyük soğanı olur gövdeye [99a] süricek bedeni gicidür suyu her ne yere değse gicidür ne igen büyük olur ve ne igen küçük olur belki miyâne olur" (Yâdigâr 98b-99a)

70 "ele girmez bir dikenlü ağaçdır kızıl olur iyi kokusu olur Mağrib'de çok olur" (Yâdigâr 99a)

71 "akhavan sığır gözü dedikleri iri pâpâdyadır" (Yâdigâr 99a)

ler dövülür elenir ve iyi kokulu [99b] şarâb ile karuştırılır. Karıştırırken eller belesân yağıyla yağlanmalıdır. Kurslar yapılarak gölgede kurutulur ve saklanır.

Kurs-ı ifâ: Tiryâk-ı fâruka girer. Zehirli yılanların türü çoktur. Tiryâk-ı Fâruka girenine Türkçe "engerek yılanı" derler. Dişisi gerekir, erkeği gerekmez. Dişisinin alâmeti dört zehirli azılarının olmasıdır. İkisi bir yanda ve ikisi bir yandadır. Rengi aşkar olmalıdır. Kara renklisi yaramaz olur, çok zehirlidir uygun değildir. Ak olan ise zayıf olur. Aşkar renklisi mutedildir. Dişisinin zehiri zayıftır. Erkeğininki yaramaz olur. Dişisinin, dübürü ve ferci kuyruğuna yakın olan, kuyruğu kısa olan iyidir. Ayrıca yaşlı olmayan, genç ve sağlıklı olanlar tercih edilir. Sağlıklı olmasının alametleri, güçlü ve hızlı hareket etmesi ve yürürken başını kaldırmasıdır. Gözlerinin kızıl olması, başının yassı olması da sağlık belirtisidir.

Yakalanınca çabucak öldürmek gerekir. Hışım ettirilir fakat ıstırap çektirmemeli, susuz ve hasta etmemelidir. Öldürünce dört parmak başı tarafından ve dört parmak kuyruğu tarafından birer darbe ile kesilir. Zira zehiri başı tarafında, yaramaz [100a] fazlaları da kuyruğı tarafında olur. Öldürülünce karnı yarılır, içi ayıtlanır ve derisi yüzülür. Sonra tuzlu su ile birçok kez yıkanır. En sonunda biraz su ile tuzunu giderecek şekilde yıkanır. Orta boy bir çömlekte veya kalaylı bakır bir kazanda yavaş ateşte pişirilir. Birkaç turak otu dalıyla birlikte konursa iyi olur.

Eti kemikten seçilene kadar pişirilmelidir. Pişirilirken kazanın üstü kapaklı olmalıdır. Açık bırakılmamalıdır. Piştikten sonra indirilip soğumaya bırakılır. Soğuyunca suyu süzülür. Eti taş havanda dövülür. Dörtte bir oranında mayalı (mayasız olmamalı) kavrulmuş arı etmeği (dövülmüş ve elenmiş) bu pişmiş dövülmüş af'î etiyle birlikte karıştırıp yoğurulur. Eğer biraz kuruca olursa yılanın pişirildiği olan sudan alınıp damla damla katıp yoğurulur ve yassı yassı (birer miskâl) kurslar yapılır; gölgede kurutulur. Tozdan, dumandan korunur. İyice kuruyana kadar sabah akşam alt üst edilir. Hiç nemi kalmamalıdır. Çini bir kabın içinde saklanır.

Not: Tiryâk-ı fârukun ömrü, kalitesinin tesbiti ve kullanımı.

Tiryâk-ı fârukun müddeti ne kadardır, etkisi ne zamana kadar sürer, kaç yıl ömrü olur; nasıl tecrübe edilir? Ayrıca tiryâk-ı fâruk tâze midir, etkili midir, yoksa tesirini kaybetmiş midir, düzmece midir, sahte midir onu bildirelim ki bu kitabı inceleyen kişilere [100b] kolaylık olsun.

Biline ki tiryâk-ı fârukun çocukluğu, gençliği ve yaşlılığı vardır. Öncelikle altı aydan sonra erişir ve bunun hükmü çocukluktur. Her gün kuvveti artar. Sıcak

şehirlerde on yıla kadar, soğuk şehirlerde yimi yıla kadar artar ve otuz yıla değin ol kuvvetle durur. Bunun hükmü de gençlik hükmündedir ve ıssı şehirlerde ve soğuk şehirlerde yirmi yıldan otuz yıla değin derecesi yiğitlik derecesinde olur. Sıcak şehirlerde otuz yıldan sonra kuvveti eksilir. Kırk yıla erişince onun derecesi yaşlılık derecesi olur. Soğuk şehirlerde kırk yıldan sonra kuvveti eksilir. Altmış yıldan sonra artık macunlar derecesindedir. Devâü'l-misk gibi ve dahi başka macunlar gibi.

Yılan sokmasına ve zehirin zararlarını def etmek için kuvvetlisini ve tazesini vermek gerekir.

Tiryâk-ı fârukun yeniliğini, gücünü, etkisizliğini ve sahtesini bilmek için bir kişiye müshil ot içirilir. İshâl olmaya başlayınca bir kullanımlık tiryâk-ı fâruktan verilir. Eğer derhal müshilin etkisi gidip ishali durursa bilinmelidir ki tiryâk tazedir ve etkilidir. Eğer ishâl [101a] durmazsa tiryâk ya eskidir veya sahtedir.

Tiryâkın etkisini denemenin bir yolu da şöyledir:

Bir sülün kuşuna bir kullanımlık tiryâk-ı fâruk yedirilir, sonra bir zehirli yılana sokturulur. Eğer yılan sokmasına rağmen kuş kurtulursa tiryâk tâzedir; eğer ölürse tiryak ya eskidir ya da sahtedir. Önce yılana sokturulup sonra tiryâk yedirilirse de olur. İkisi birdir.

Sülün kuşuna yedirilmesinin sebebi onun mizacının kuru olmasındandır. Tiryâkın etkisi çabuk kendini gösterir.

Afyon gibi, baldıran gibi eczaların zararları da benzer şekilde denenir. Bunlar kuşa yedirilir, sonra tiryâk verilir. Eğer etkili olursa taze olduğu, değilse eski veya sahte olduğu anlaşılır.

Tiryâkın kullanım ölçüsü ne kadardır ve hangi zahmete ne kadar verilir, nasıl kullanılır:

-Yılan sokmuşa bir miskâl, kırk dirhem süciyle verilir.

-Kuduz it ısırmasına bir miskâl. Bir dirhem büryân olmuş ve dövülmüş yengeç ve kırk dirhem şarapla verilir.

-Akrep sokmasına şarâbla verilir.

-Arı sokmasına sirke ile verilir. Ayrıca sirkede ezip sokulan yere sürülür.

-Zararlı bitkiler (afyon, baldıran, ferfiyûn ve zerâyic [101b] gibi) için şarâbla verilir.

-Cu'u'l-kelb 'illeti için otuz dirhem memzûc şarâbla verilir.

-Titretici sıtmalar için (ıssı olmayan) yarım dirhem ılık su ile verilir.

-İstiskâ illeti için bir fındık kadar memzûc sirkeyle verilir.

-Zıkku'n-nefes için delice bakla (termiş, termiye) kadarınca sikencübîn-i unsuli ile verilir (on gün).

-Balgamî öksürüğe, sîne ağrısına, yan ağrısına bir termîs kadarınca mâ'ü'l-asel ile verilir. (Ilık su veya mâ'-i cüllâbla da verilir)

-Balgamî ısıtmaya bir termîs kadarınca, otuz dirhem şarâbla veya ılık su ile verilir.

-Sar'a hastalığı için sikencübîn unsuli ile verilir.

-Baş ağrısı ve şakîka ağrısı için sikencübîn-i unsulî ile verilir. Ayrıca onunla gargara yapılır.

-Felçe, ra'şe ve lakveya ile bunlar gibilere mâ'i'l-usûl ile verilir.

-Cüzzâm illetine süt çürüğüyle verilir.

-Baras olan kişiye mâi'lasel ile verilir.

-Kulunc olan kişiye kaynamış râziyâne suyuyla veya kimnûn suyuyle verilir.

-Namâz-bur için ayva tanesi suyuyla verilir.

-Midesinde veya bağırsaklarında yel zahmeti olan kimseye kaynatılmış kimnûn suyuyla verilir.

-Böbrek ve Mesâne ağrısı için kerefes suyuyla verilir (kaynanmış olmalı) [102a]

-Hayza illeti için iki denk kadarı elma şarâbıyla verilir.

-Kan ishâli için ve kurûh-ı em'â için sumâk suyuyla verilir.

-Sesi giden kimseye mâi'l-asel ile verilir. Eğer tiryâk, mâi'l-aselsiz ezilene kadar ağızda dutulursa da sevap olur.

-Hayzı bağlanmış veya karnında bebeği olmuş anneler için kaynanmış sezâb suyuyla veya yarpuz suyuyla veya ardıç suyuyla veya termîs suyuyla (kaynanmış) verilir

Tiryâk-ı erba'a: Bütün zehirli ve zararlı haşereler ve canlıların zararlarını giderir. Engerek yılanı, akrep ve bö dedikleri haşarat (kara, örümceğe benzer) ve benzerlerin zararlarını gidermek için kullanılır. Ayrıca soğuktan kaynaklanan hastalıklara fayda eder. Özellikle sar'a hastalığı, yürek oynaması ve hafakân hastalığına etkilidir. Mide ve bağırsaktaki galiz yelleri giderir. Soğuktan olan eklem ağrılarına yararlıdır. Bunlardan başka bütün hastalıklara yararlıdır. Ancak hâmile kadınlara içirilmez. Bebeği düşürür.

Yapılışı: Çentiyâne-i Rûmî ve habbü'l-gâr (defne ağacının yemişi) ve zirâvend-i tavîl (karga dülegi de denir) ve mürr-i sâfî [102b] (Mekke'den gelir). Her birinden eşit miktarda alınıp dövülür ve elekten geçirilir. Hepsininin toplamının iki katı ağırlığınca kefi alınmış balla karıştırılarak macun yapılır. Kullanımı bir miskâldir. Ilık su ile içilir. Bazıları balı üç kat ağırlığında olmalı demişlerdir. Acı olmaması içindir. Ama bal az olursa tiryâk kuvvetli olur.

Bazı tabibler mürr yerine kust kullanırlarmış. Sihâr-ı Baht dedikleri tabîb "Ben gördüm bazı reçetelerde bir parça safran da eklemişlerdir." demiştir.

Bazı tabîbler zirâvend-i tavîl yerine zirâvend-i müdahrec kullanmışlardır, çünkü zirâvend-i tavîlden zirâvend-i müdahrec daha kuvvetlidir.

Tiryâkü'l-erba'atü: Mide ve bağırsaklardaki galiz yellere faydalıdır. Kalp, ciğer ve dalak ağrılarına, toksinlerin atılmasına ve balgami hastalıklara faydalıdır. İçimi bir miskâldir, soğuk su ile içilir. İşbu Arabî terkîb Minhâc adlu kitâbtan alınmıştır.

Tiryâk-ı semâniye: Tiryâk-ı erba'adan sonra bu tiryâk formüle edilmiştir. Bunun da faydaları çoktur.

Yapılışı: zirâvend-i tavîl ve râvend-i çînî ve kebere kökünün kabuğu ve habbü'l-gâr ve mürr-i sâfî ve kust ve çentiyâne ve zerdeçöp her birinden eşit miktarda alınıp dövülür ve elenir. İki katı kadarınca kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kullanım miktarı bir miskâldir.

Tiryâkü't-tîn: Bu tiryâk[103a] tecrübe olunmuştur. Birisine zehir içirseler veya zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş olsa bu tiryâk verilir. Yiyince mide bulantısı yapıp kusturur. Zehirin etkisi bedenden gider. Eğer bir kimse zehirlendiğinden şüplenirse bu tiryâk ile anlaşılır. Bedeninde zehir yoksa ne kadar tiryâkdan yerse yesin kusması gelmez. Eğer bedende zehîr olucak olursa kusar ve kurtulur.

Yapılışı: Habbü'l-gâr ve tîn-i mahtûm[72] ikisi eşit miktarda alınıp dövülür elenir.

72 "ve bu kil-i mahtûm [tîn-i mahtûm] dediğimiz bir iyi kızıl toprakdır kim bazı kızıl olur aşu boya sûretinde ve bazı ak olur isfidâc şeklinde iplik dahi ağardırlar Gelibolu'dan aşağa Boğazhisarı'ndan taşra bir adada olur ol adaya İlimli adası derler Rumca Limnos fâride derler tîn-i mahtûm dimek mühürlenmiş toprak dimekdür ve Limni aşısı dahi dimek olur Arabca mağara-i Limniyye dirler ilerü kadîm Rum zamânında keşîşler ol adanın kızıl aşuya benzer toprağını alup ve teke [103b] kanıyla yoğurup ve değirmice kurslar idüb mühri basarlar imiş tîn-i mahtûm dimek andan kalmışdır hayli zamândan kim bu tîn-i mahtûm belürsüz olmuş idi bu adada olduğun kimse bilmezdi bilür kalmamış idi İslâmbol'da dahi bilür yoğidi ol adaya İslâmbol beği hükm iderdi Kostantiniyye tabîbleri Burusa'ya gelürlerdi kil-i Ermenî'den düzülmüş kalb kil-i mahtûm dirhemin bir akçeye satun alırlardı ve kızıl aşudan Burusa'da düzülmüş tîn-i mahtûm iyi bahâ iderdi bilmezliklerinden şimdi dahi Şam'da ve Haleb'de ve Mısır'da tîn-i Ermeni yoğururlar değirmice kurslar iderler

İnek yağıyla (sarı sade yağ) yağlanır. Bu iki deva birlikte kefi alınmış sâfî asel ile karıştırılır. Gerekli olduğunda yedirilir.

Tiryâk-ı [104a] berşâ'îşâ-yı kebîr: Bu tiryâka "tiryâk-ı fargıyas" da derler. Yürek zahmetlerine fayda eder. Yelden olan ağrıları giderir. Verem (şişlikler[73]) ağrılarına faydalıdır, şişlikleri başlangıçta dağıtır, sonlarında ise yumuşatır ve pişirir. Böbrek ve Mesâne de olan taşı parçalayarak çıkarır. Dalak ağrısına faydalıdır, dalağın yelini ve şişini giderir. Sîne ağrısına ve şişine; hıltdan ve yelden olan baş ağrılarına fayda eder. Yüreğe gayet kuvvet verir. Soğuktan ve yelden olan göz ağrısına fayda eder. Kalbteki kuvvet-i hayvâniyeye takviye verir. Sıtmalara faydalıdır. Felç, sar'a, eklem ağrıları ve nıkrîse yararlıdır. Cimâ vaktinde sür'at-i inzâle fayda eder. Nezleye ve ra'şeye, ağız kokusuna ve ağızdan salya akmasına fayda eder. Rahimden rutûbeti giderir. Diş etlerini berkidir. Beden kaslarını da güçlendirir. Zihin açıklığı verir ve hafızayı artırır. Unutkanlığı giderir. Balgamları çeker alır. Hunâka fayda eder, kanı temizler. Uykusuzluğu giderir. Çok terlemeye faydalıdır. Göbek burusuna, kulunca, mide soğukluğuna ve ciğer soğukluğuna fayda eder. Ciğerin süddelerini açar. Hazma kuvvet verir. Zıkku'n-nefese ve istiskâya fayda eder. Cimâya iyi kuvvet verir. Yorgunluğu giderir. Esneme ve gerinmeyi [104b] giderir. Beden gevşekliğine faydalıdır. Gençlik kuvvetini korur. Şöyle ki vakitsiz sakalı ağarmaz.

Yemeye devam edilse bütün zehirlerin zararlarını önler. Yılan, akrep ve bö sokmasına yararlıdır. Bütün bitkisel ve madeni zararlı ve zehirli eczaların zararlarını giderir. Her türlü hayvânî zehirlerin zararını önler. İdrarı açar. Gözün zayıflığına ve baş dönmesine, kulak çınlamasına fayda eder. Lâkin kuru (yâbis) mizâclı kişilerin fazla yememesi gerekir. Eğer yiyecek olurlarsa zararını yani kuruluğunu, yaş mertûb nesneler yiyerek dengelemelidirler.

Bu tiryâkın etkisi tiryâk-ı fâruk gibidir. Bazı kişilere bir saatte, bazılarında bir gün ve gecede etkisini gösterir. Bazılarında ise bir haftada, bazılarında bir yılda etkisi ortaya çıkar. Kullanımı şöyledir:

-Baş ağrısı ve lakve için merzencûş suyuyla bir çekirdek ılık ılık buruna damlatılır.

---

mühürlü ve ba'zılar hac sûretin basarlar adem-i diyânetlerinden ve nice tabîblere mülâkât itdik İslâmbol tabîblerinden ve Arabdan ve Acemden ve Türkden hiç bilür kimesneye sataşmadık illâ ki İbn-i Baytar rahmetullâhi aleyh Câmi' adlı müfredât kitâbında zikr etmiş tîn-i mahtûmdan ötürü adaları seyr idüb Atalya'ya çıkduğun dolaşup gelüb Limni adasında kîl-i mahtûmu bulduğun beyân eylemiş elhamdülillâh ol Hâlik kim bu kemine-i fakîr ve za'îf Şerîf-zâde'ye bildirdi tîn-i mahtûmun tahkîkını ve dahi nice bunun gibi şerîf edviyeleri kim bilinmeyüb kalmış idi tabîbler bulmayup bedel korlardı ve ba'zılar yanlış edviyeler isti'mâl iderlerdi" (Yâdigâr 103a-103b)

73 "verem şiş ma'nâsınadır" (Derkenâr)

-Boğaz ağrısı için bir habbe ağızda emilir.

-Eski öksürüğe merzencûş suyuyla, zıkku'n-nefese kimnûn suyuyla ve buyan suyuyla verilir.

-Dalak ağrısına sirke ile ve gül suyuyla verilir.

-Sağ yan ağrısı ve eyeğüler ağrısı için şarâb-ı usûlle verilir.

-Sol yan ağrısı için Kâsni suyuyla verilir.

-Soğuk ciğer ağrısına ma'ü'lasel ile verilir.

-Ciğer süddeleri için şarâb-ı usûl ile [105a] veya şarâb-ı dinârla verilir.

-Sill (verem-tüberküloz) hastalığında nebât şekeriyle veya badem yağıyla veya ılıcak suyuyla bir nohûd kadar verilir.

-Diş ağrısına mersin suyuyla verilir.

-Bel ağrısına sıcak su ile verilir. Lâkin yaz gününde ve sıcak zamanlarda cüllâbla verilir.

-Kış gününde rub' sıtması için anîsûn suyuyla verilir.

-Zehîr için reyhân tohumu luâbiyle veya bezr-i katûnâ luâbiyle, sıcak su ile verilir.

-Balgamî sıtma için ki yürek ağrısı da olur, nane suyuyla verilir.

-Böbrekde ve kavukda olan taş için Demir dikeni suyuyla veya turb yaprağı suyuyla verilir.

-Uykusuzluk için haşhâş sütü veya şarâb ile verilir.

-Basurlar için kendene suyuyla verilir.

-Tohme için kâsni suyuyla veya lisânü's-sevr suyuyla veya gül suyuyla verilir.

-Cimâ için nohut suyuyla verilir.

-Nıkrîs için yarım dirhem verilir. Her gün uygun olan şarâbla verilir.

-Doğum sonrası içinde ağrı oluşan kadına doğum sonrası boy tohumu suyuyla veya yüzerlik suyuyla verilir.

-Afyon yemiş ve sıkıntı meydana çıkmış olan kimseye darçın kaynatılarak suyuyla verilir.

-Kâfûr yemiş kimseye kaynanmış ûd suyuyla ve gülâbla verilir.

-Akrep sokmasına balla verilir.

-Engerek yılanı sokmasına günde [105b] yarım denk mâi'l-asel ile verilir. Eğer

sokulan yerin ağrısı aşırı olursa biraz fazla verilir.

-Böbrek ağrısı için kepek suyu ve kere yağıyla kaynatılır verilir.

-Hayz kanının aşırılığı durumunda sumâk veya unnâb suyuyla verilir.

-Kulunc için kaynanmış buyan suyuyla verilir.

Yapılışı: Fulful-i ebyaz on dirhem, faşira on dirhem (Türkçe yâbân kabağı veya döngel de derler), felencmüşk on dirhem, fuvâ on dirhem, bezrü'l-benc-i ebyaz on dirhem, çentiyâne dört dirhem, zirâvend-i tavîl dört dirhem, cedvâr (Farsça mâh-ı pervîn denir, Hıtay'dan gelir.), dört dirhem, basal-ı unsul-ı müşevvâ (yani hamura kaplanup ocakta veya fırında iyice pişirilmiş ve üç gün süt içinde ıslatıp gölgede kurutulduktan sonra dövülüp elenmiş) dört dirhem, habbü'l-gâr ve afyon-ı hâlis ve mürr-i sâfî ve cevz-i bevvâ her birinden yedişer dirhem, âkırkarhâ üç dirhem, nârdin (sünbül-i Rûmî[74]) iki dirhem, sünbül-i Hindî beş dirhem, heyl-i buvâ (kâkule-i sagîr) beş dirhem, kâkule-i kebîr beş dirhem, za'ferân beş dirhem. Hepsi dövülüp elenir. İbrişim elekten geçirilir. İyice dövülüp toz haline getirilmiş olmalıdır. Toplamının miktarı kadar kefi alınmış bal ile karıştırılır ve [106a] bir altın veya veya gümüş veya cam veya çini kaba konur ve arpa içinde gömülür.

Altı ay veya kırk gün durur. Zaman zaman bir söğüt ağacıyla karıştırılır. Ağzına kâğıd bağlanır ve kağıda pıçak ucuyla küçük küçük delikler açılır ki nefes alsın. Ayrıca kap ağzına kadar doldurulmaz üstten iki parmak boşluk bırakılmalıdır.

Kullanımı: Zayıflar, yaşlılar ve ıssı mizâclular için yarım dirhemden bir dirheme değin verilir. Kuvvetli kişiler, büyük kişiler ve soğuk mizâclılar için iki dirhemden üç dirheme kadardır.

Bu tiryâk gayet kuvvetli müferrihlerdendür. Şeyh Ebû Ali Sina övmüştür[75].

Beraş'işâ-yı nev'-i diğer: Garip bir reçetedir.

Mürr-i safî ve za'ferân ve mî'a-i sâile (Türkçe zigale[76] derler) ve kemâderyus (Türkçe hamâdre derler hamâderyus ise galatdır) ve çentiyâne ve tere tohumu her birinden onâr dirhem, tîn-i mahtûm ve afyon ve sünbül-i Hindî ve zamg-ı Arabî ve kunduztaşağı ve gârîkûn [106b] her birinden üçer dirhem, akâkıyâ ve hayufârikûn ve fatrâsâliyûn (taş kerefeﬁ tohumu) her birinden ikişer dirhem,

74 "Bursa'da çetük otu dirler kim kokusu heman sünbül-i Hindîye benzer kedi gayet sever" (Yâdigâr 105b)

75 İbn-i Sinâ'nın manzum övgüsü için transkripsiyon kısmına bkz.

76 "Menteşe ilinden gelür kara günlüg revâgıdır ağaçdan hâsıl olur bal gibi koyu olur kokusu gökçek olur Arabca mî'a-i sâile derler." (Yadigar 106a)

kasabü'z-zerîre ve dâr-ı şaşi'an ve habbü'l-gâr ve usâre-i lihyetü't-teys beşer dirhem, zirâvend-i tavîl ve râvend-i çînî ve asârûn ve hamâmâ ve ca'da ve belesân yağı her birinden üçer buçuk dirhem.

Zamk ve usare cinsinden olanlar ıslatılır, diğerleri ise dövülür ve elenir. Toplamının iki katı kefi alınmış bal ile karıştırılır. Altı ay arpa içinde bekletilir. Altı aydan sonra kullanılır.

Diğer bir beraş'işâ formülü: Çentiyâne ve selîha ve dâr-ı fülfül ve dârçînî ve kunduztaşağı her birinden dörder dirhem, sünbül-i Hindî ve ıdhîr-i Mekkî ve zirâvend-i tavîl onâr dirhem, za'ferân bir dirhem, afyon on miskâl, anîsûn ve kerefes tohumu ve kerefes kökünün kabuğu her birinden yirmişer dirhem, kara fulful yirmi üç miskâl, kust ve kızılboya ve asârûn onâr dirhem, zencebîl ve kuru yarpuz yedişer dirhem, belesân yağı veya gül yağı (veya badem yağı hangisi ele geçerse) on dirhem. Hepsinin iki katı ağırlığında kefi alınmış safi bal.

Malzemeler dövülüp elenir, balla karıştırılır. Altı ay arpada durduktan sonra kullanılır. Bu macunun etkisi çoktur ama biz kısaca belirttik.

Tiryâk-ı beraş'işâ: Meşhûr olanı budur. [107a]

Afyon on dirhem, Ak fülfül ve bezr-i benc yirmişer dirhem, za'ferân beş dirhem, sünbül ve âkırkarhâ ve ferfiyûn birer dirhem. Dövülür ve elenir. Malzemelerin toplamı kadar kefi alınmış ve kıvâma getirilmiş bal ile karıştırılır.

Bazıları bal, üç katı miktarınca olmalıdır demişlerdir ama hayırlısı balın iki misli olmasıdır ki macun kuvvetli olsun. Kullanımı yarım dirhemden bir dirheme kadardır. Altı ay arpa içinde yatırıldıktan sonra kullanılır[77].

Bu macun kulunca fayda eder. Diş ağrısına sürmekle ve yemekle çok yararlıdır. Nezleyi bağlar, balgamî öksürüğe, kan gitmesine, zehîre yararlıdır. Cimâ zamanı tez inzali giderir. Hayz kanını tutar. Balgamî sıtmalara iyidir. Çok işemeyi keser ve benzi kızıl eyler. Yelleri tahlîl eder ve sancılara ve ağrılara fayda eder. Safradan olan baş ağrısına iyi gelir. Sürmekle bile bütün ağrılara yararlıdır, giderir. Bel ağrısına ve yan ağrılarına fayda eder. Bu beraş'işâ macununun faydası çoktur ama sözü çok fazla uzatmamak için kitapta birazı anlatıldı[78].

Fulûniyâ-yı Rûmî: Bu bir mübârek macundur. Nezleyi bağlar ve bütün ağrıları [108a] teskin eder. Özellikle kulunc ağrısını keser. Kan kusmayı ve ishalini keser.

77 Bu konuda metinde yer alan Farsça beyit için transkripsiyon kısmına bkz.

78 Formülün Farsçası için transkripsiyon kısmına bkz.

Hayz kanını tutar. Hayza illetini giderir

Yapılışı: Ak fülfül ve bezrü'lbenc yirmişer miskâl, afyon on miskâl, za'ferân beş miskâl, fatrâsâliyûn dört miskâl, tohum-ı kerefes üç miskâl, sünbül-i Hindî dört miskâl, sâdic-i hindî ve selîha ve belesân hapı ve âkırkarhâ ve ferfiyûn her birinden birer miskâl. (Bazı reçetelerde kerefes tohumu yerine yaban keşûri tohumu yazılıdır)

Zikrolunan eczalar dövülür elenir. Toplamının iki veya üç misli ağırlığınca kefi alınmış ve kıvâma gelmiş bal ile karıştırılır. Altı ay arpa içinde yatdıktan sonra kullanılır. Kullanım miktarı yarım miskâlden bir miskâle kadardır.

-Mide ağrısına anîsûn suyuyla, kulunc ağrısına turak otu suyuyla, ciğer ağrısına ca'da suyuyla verilir.

-Dalak için sikencübîn-i buzûrî ile verilir.

-Böbrek ve Mesâne için râziyâne suyuyle verilir.

-Kan tutmak için sumak suyuyle verilir.

Fulûniyâ-yı Farisî: Her türlü kan kusmağı keser. Rahim yellerin giderir ve rahme kuvvet verir. Düşük yapmaktan korur. İshâli ve kusmayı durdurur.

Yapılışı: Ak fülfül ve bezrü'l-benc yirmişer dirhem, afyon on dirhem, kil-i mahtûm on dirhem, kunduztaşağı bir dirhem, za'ferân beş dirhem, ferfiyûn ve sünbül ve âkırkarhâ [108b] ve Mürr-i Mekkî ikişer dirhem, zurunbâd ve turunc ve deliksiz inci ve müşk yarımşar dirhem (bazı formüllerde müşk ve incü yarımşar miskâldir), kâfûr bir buçuk denk. Malzemeler usulünce mukavvem bal ile karıştırılır.

Devâil-i kerkemü'l-kebîr: Calinos'un terkibidir. Ciğer hastalıklarına ve dalak hastalıklarına (soğuktan olanlara) fayda eder. Süddeleri açar, yelleri tahlîl eder. Böbrek ve kavuk ağrısına faydalıdır. Galiz mâddeleri idrârla atar. Dalak ve ciğer şişinden olan istiskayı giderir.

Yapılışı: Za'ferân on iki dirhem, mû ve fû ve anîsûn ve dûkû ve asârûn ve fatrâsâliyûn ve râvend-i çînî her birinden dörder dirhem, sünbül altı dirhem, kust ve selîha ve fakkâh-ı adhır (yani adhır çiçeğidir lâkin biz görmedik) ve habb-ı belesân her birinden birer dirhem, kızılboya iki dirhem, rubbü's-süs ve ca'da ve gâfes (kuzu pıtırağı) üçer dirhem, belesân yağı beş dirhem, Mürr-i Mekkî dört dirhem. (bazı reçetelerde mastakî üç dirhem olarak; habb-ı belesân yerine de habbü'l-bân yazılmıştır)

Malzemeler dövülüp elenir. İki misli safi bal ile usulünce karıştırılır. Kullanım miktarı bir miskâl veya iki dirhemdir. Mâ'i'l-asel ile kullanılır.

Devâi'l-kerkemü's-sagîr: Bunun etkisi önceki gibidir.

Yapılışı: za'ferân ve selîha ve sünbül [109a] ve mürr ve kust ve adhır ve dârçîn her birinden eşit miktar alınıp dövülerek elenir. Şarâb-ı engûr ile karıştırılır. Bir gün ve bir gece ıslatılır. Şöyle ki çok olmamalı, biraz nemlenmelidir. Sonra kıvâma gelmiş bal ile karıştırılır. Kullanımı bir dirhem veya bir miskâldir.

Ma'cûn-ı belâdır-ı kebîr: Felç, lakve, sar'a ve soğuktan olan bütün rahatsızlıklar ile cimâya gayet kuvvet verir. Şöyle ki balgamî olan kişiye cimâ konusunda bundan daha faydalısı yoktur.

Yapılışı: Âkırkarhâ ve çörek otu ve kust ve fulful ve dâr-ı fülfül ve eğir her birinden onâr dirhem, sezâb yaprağı ve çentiyâne ve kâsni ve zirâvend-i müdahrec ve defne yemişi ve kunduztaşağı ve şaytarâc ve hardal her birinden beşer dirhem, asel-i belâdır dört buçuk miskâl.

Malzemeler dövülüp elenir. Ceviz yağıyla yağlandırılıp malzemelerin üç katı miktarındaki asel-i musaffâ ile karıştırılır. Altı ay arpa içinde tutulduktan sonra kullanılır. Kullanım ölçüsü bir dirhem-bir miskâl kadardır. Eski olması iyidir. Hafızayı kuvvetlendirir, zihni açar. Unutkanlığı giderir. Soğuktan kaynaklanan hastalıkları iyileştirir. Ancak ıssı mizâclı kişiye zararlıdır. Safrâvî kişilere verilmez. Güçlü kuvvetli kimselere (yiğitlere) de verilmez.

Belâdır-ı sagîr-i müsta'mel: Bunun hâsiyyeti de evvelkine yakındır. Kullanım ölçüsü bir dirhemden bir miskâle değinindir.

Yapılışı: Kara helîle ve belîle [109b] kabuğu ve emlec-i münakkî (yani çekirdeksiz) onâr dirhem, topalak ve sünbül ve günlük ve eğir ve fulful ve zencebîl ve asel-i belâdır beşer dirhem. Dövülüp elendikten sonra ceviz yağıyla yağlanır, malzemelerin üç katı miktarınca bal ile karıştırılır. İhtiyaç zamanı kullanılır.

Cevâriş-i Calinos: Mide zayıflığına faydalıdır. Bağırsaklara ve karaciğere kuvvet verir, zaaflarını giderir, mideyi temizler. Hazmı artırır, yelleri tahlîl eder. Yaşlanmaya mani olur. Sevdâya fayda eder, böbrekleri ıssı eder, balgamdan olan öksürüğü keser. Rutubetten olan baş ağrısının eskisini ve yenisini giderir. Göze kuvvet vererek nurunu artırır. Eklemlerdeki hâm hıltları temizler. Aklı ve hafızayı artırır. Cimâya kuvvet verir. Sesi açar, bedensel zayıflığı gidererek kilo aldırır. Ağız kokusunu giderip hoş kokulu yapar. Bevâsîr yellerine fayda eder.

Hazımsızlığı giderir, benzi gayet kızıl eder. Nefse neşe verir. Bedende olan cerâhate ve çıbanlara yararlıdır. Temregüye ve nıkrîse de yararlıdır. Çok fazla idrâr yapmayı giderir. Barasa, dîku'n-nefesve boğaz ağrısına fayda eder. Böbrekteki ve kavuktaki taşları temizler. Kan gitmesine ve zehire faydalıdır. Kadınların benzini kızılca sürmüş gibi kızıl edip boyar bir tiryâkdır ki misli yoktur. Perhiz gerekmez, yemekten önce [110a] veya sonra yenir. Bu macundan yiyen kimse bütün hastalıklardan Allah'ın yardımıyla emin olur.

Yapılışı: Sünbül-i Hindî ve karanfil ve kâkule ve selîha ve dârçîn ve havlincân ve zencebîl ve zaferân ve fulful-i ebyaz ve dâr-ı fülfül ve kust ve topalak ve ûd-ı belesân ve mersin yemişi ve asârûn ve kasabü'z-zerîre (Ele girmez, şimdiki zamanda gelen değildir. Bir uzun kamış alıp içini macunlarda kullanırlar. Doğrusu bu değildir. En iyisi adhıri onun yerine bedel etmektir.) her birinden beşer dirhem. Mastakî yirmi beş dirhem. Mastakînin dışındaki malzemeler eşit miktarda olur ve döğülerek elenirler. Hepsinin iki misli kadarı kefi alınmış asel ile karıştırılır. Bir haftadan sonra kullanılır. Kullanım ölçüsü üç dirhemdir. Yemekten önce veya sonra uygundur.

Macûn-ı felâsife: Hazmı kuvvetlendirir, iştah artırır. Balgamı keser. Yelleri tahlîl eder. Diş diplerini sağlamlaştırır. Cimâya kuvvet verir. Meniyi artırır. Bel ve eklem ağrılarına faydalıdır. Aklı artırır. İdrâr Tutamamaya ve mideye faydalıdır. Harâretleri zayıf olan balgamî kişiler, yaşlılar ve safrâları olmayanlara uygundur. Fakat gençlere ve safrâvîlere münâsib değildir. Bu macuna mâddetü'l-hayât derler.

Yapılışı: Fulful ve dâr-ı fülfül ve zencebîl ve dârçînî ve emlec-i [110b] münakki ve belîlec kabuğu ve şaytarâc (Türkçe sergüle derler) ve zirâvend-i müdahrec-i şâmî (Şâmîsi ele girerse güzeldir yoksa Rûmîsi de caizdir; ancak yenisi olmalıdır) ve husyetü's-sa'leb (Türkçe tilkitaşağı derler) ve köknâr içi ve Hindistan cevizi içi (yeni ve içi ak olmalı) ve uruk-ı safrâ (Türkçe ve Farsça zerdeçöp derler) her birinden onâr dirhem, râziyâne tohumu sekiz dirhem, pâpâdya çiçeği (Ufacık ve kokusu güzel olmalı. Yollar ve damlar kenarında biter) beş dirhem, çekirdeksiz kızıl üzüm veya kabuğu yufka etli kara üzüm otuz dirhem.

Malzemeler iyice dövülüp elendikten sonra iki misli kadarı kefi alınmış bal ile bilindiği şekilde macun edilir. Kullanım ölçüsü bir miskâlden iki miskâle kadardır.

Ma'cûn-ı lebbân-ı mukavvi: Bu terkîp ağızda tutulur ve çiğnenir. Cimâya gayet kuvvet verir, zekeri kıvâma getirir. Bu konudaki etkisini anlatmak mümkün değildir. Bunu Mısır pâdişâhları kullanırlarmış. Bunun uzun bir hikâyesi vardır

vardır ama sözü uzatmamak için anlatılmadı. Ancak ıssı mizâclı kişilere yaramaz. Balgamî ve mertûb kişilere, soğuk mizâclı kişilere yarar. Me'mûn Halîfe de sürekli kullanırmış.

Yapılışı: Belâdır balından on dirhem, günlük (dövülmüş ve elenmiş) yirmi dirhem, meneküş yağı (Arabca habbetü'l-hadrâ veya habbü'l-butum derler) belâdırın balını [111a] örtecek kadar az bir miktar yani beladırı yağlayacak kadar (eğer meneküş yağı bulunmazsa tatlı zeytinyağı veya ceviz yağı da balı birazcık ıslatacak kadar olabilir. Belâdır balının muslihi koz yağıdır.) ve bir denk iyi hâlis mahmûde.

Hafif ateş üzerinde karıştırılır. Sakız gibi olur. İhtiyaç zamanı yarım veya bir dirhem ağızda bir müddet tutulur, sonra yutulur. Acayip fayda verir. Eğer harâret verecek olursa üzerine bir parça sığır yoğurdu yenir. Veya şîrûgandan, ceviz yağından, tahinden birisi yenir. Beladırın zararını düzeltir. Çoğu kitapta belâdırın dış kabuğu makasla doğranıp lebbân yapılır denmiştir. Bazı aziz kimseler "Îzâh" adlı kitâbtan ki diğer adı "Esrâru'n-Nikâh"tır, reçetesini alıp bizim zamanımızda da yaptılar. Kitapta övüldüğü gibi sonuç vermedi. Biz de yaptık, dedikleri gibi olmadı; fayda bulamadık. Belâdırın balını çıkarıp kattık, kabuğunu kullanmadık gayet iyi geldi. Kesinlikle kabuğundan değil, balından yapılmalıdır. Bazıları da "günlük on dirhem olmalı" demişlerdir ki belâdır balıyla eşittir. Yağı da günlük ununu örtecek kadar katmak gerekir. Sonra belâdır balını katıp mahmûde ile karıştırdıktan sonra kullanılmalı.

Not: Belâdır balının çıkartılma yöntemi

Belâdır alınır, başları pıçakla kopartılır. Sonra demir kıskacı/maşayı kızdırıp beladırı arasına koyarak sıkıştırılır. [111b] Kızgın kıskacın arasından belâdırın balı bir tas içine veya bir üsküre içine damlatılır. Ancak belâdırın balı bu şeklide çıkarırken dumanından sakınılmalıdır. Çünkü belâdırın dumanı nereye temas ederse orayı hemen kabartır, şişirir. Çok dikkatli olmak gerekir. Eğer bir küçük maşayı kızdırıp onunla sıkılırsa o da kıskaç vazifesinin yapar. Belâdırın balını damlatır.

Macûn-ı nûşâdır: Bu Hindistan'dan gelmiş bir terkîptir. Müferrihdir. Tecrübe olnmuştur. Mide, karaciğer ve yürekle birlikte bütün azalara kuvvet verir. Besinleri hazmettirir. Benzi kızıl eder ve sarılığını giderir. Ağız kokusuna iyi gelir ve güzel kokulu yapar. Cimâya çok kuvvet verir. Yemek öncesi veya sonra alınabilir.

Yapılışı: kızıl gül altı dirhem, topalak beş dirhem, karanfil ve sünbül ve mastakî ve asârûn her birinden üçer dirhem, dârçîn ve zerneb ve za'ferân ve besbâse ve kâkule-i kebîr ve kâkule-i sagîr ve hil ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer dir-

hem. Malzemeler iyice dövülüp elenir. Yüz otuz dirhem arınmış emleci, dokuz emlec ağırlığınca suyla ıslatılıp pişirilir. Suyun üçte ikisi gidip biri kaldıktan sonra [112a] iyice süzülür; iki yüz altmış dirhem bal veya şeker veya fânîd katılarak kıvâma getirildikten sonra diğer malzemeler karıştırılarak saklanır. Kullanım miktarı iki dirhemden üç dirheme değindir.

Devâü'l-misk-i şîrîn: Cünûn, sar'a, felç, lakve ve küçük çocukların hastalıklarına ki ümmü's-sıbyân derler, fayda eder. Ağız kokusuna, istirhâya ve imtilâdan olan küzâze fayda eder. Yüreğe ve mideye kuvvet verir. Bunları tenkıye edip temizler. Midenin rutubetlerini çeker alır, hazma destek olur. Yürek oynamasına fayda eder. Cimâya kuvvet verir. Ses tutulmasına fayda edip açar. Bilinci gidip bayılana yarar. Sâfî iyi kokulu gülâbla ezilerek içilir. Ölçüsü bir dirhem veya bir miskâldir.

Kan aldırırken bayılana derhâl devâü'l-misktten yedirilir. Veya gülâbla ezilip içilir. Derhal fayda edip aklı gitmez. Denenmiştir.

Yapılışı: Zurunbâd on dirhem, turunc on dirhem, deliksiz inci on dirhem, büssed on dirhem, kehrubâr on dirhem, işlenmemiş hâm ibrişim (makasla kırkılmış iyice toz haline getirilmiş, elenmiş toz gibi olmalı.) altı dirhem, behmen-i surh beş dirhem, behmen-i sefîd beş dirhem, sünbül-i Hindî beş dirhem, sâdic-i hindî beş dirhem (ele girmezse selîha veya felencmüşk bedel edilir), kâkule beş dirhem, karanfil [112b] beş dirhem, kunduztaşağı dört dirhem, uşne (pelit ağacının yosunu) dört dirhem, dâr-ı fülfül ve zencebîl dörder dirhem, müşk-i hâlis üç miskâl. Bu malzemeler dövülüp elenir. İki misli ateş görmemiş iyi bal ile karıştırılır. Kullanım miktarı yarım ile bir miskâldir. Bazıları üç misli bal karıştırırlar.

Macûn-ı nâfi: Bu müferrihtir ve ulu macunlardandır. Bazı tabipler bu macûnu büyük tiryâklardan saymışlardır. Faydaları çoktur. Biz kısalttık.

Yapılışı: Karanfil ve zencebîl ve fulful ve sünbül-i Hindî ve lisânü'l-asâfîr ve turunc-ı akrepî ve bâdrencbûya ve lisânü's-sevr ve mastakî ve havlincân ve ferencmüşk ve mürvârid-i nâsefte (yani deliksiz inci) ve aksandal ve zirâvend-i müdahrac ve selîha ve yakût-ı rummânî ve kızıl gül her birinden ikişer dirhem, besbâse altı dirhem, ağaç kavunu kabuğu üç dirhem, za'ferân ve belîle kabuğu her birinden birer dirhem, behmen-i surh buçuk dirhem, anber-i eşheb ve misk yarımşar denk. Hepsi dövülüp elenir. İyice toz haline getirilir. İki misli kadar saf edilmiş balla karıştırılır. Kullanım miktarı bir miskâldir. Fakat yiyecekleri de sıcak ve nemli (hâr-ı râtib) olmalıdır. Semiz koyun şorbâsı gibi, serçe eti, güvercin eti gibi.

Ayrıca çok yememek; iştah varken yemeyi kesmek gerekir. Susayınca bal şerbeti içilir; fakat şerbet de [113a] çok içilmemelidir. Hâsılı macûndan ve şerbetten cimâ için yardım isteyen kimesnenin karnı ne çok aç ve ne de çok tok olmamalıdır ki yenilen maddenin eseri kendini göstersin.

Maʻcûnü'l-lebûb: Meniyi çoğaltır. Bâdâm-i mukaşşer ve fındık içi ve Hindistan içi ki yeni ve ak olmalı. Ayrıca iç kabuğu ve dış kabuğu soyulmuş olmalı. Şamfıstığı içi ve köknâr içi ve habbü'z-zalem ve menenküş yemişi içi. Her birinden eşit miktarda alınıp dövülür, fânîd şekeriyle[79] yoğurulur. Her gün bir sabah ve bir akşam yumurta kadarı yenir. Faydalı olur.

Maʻcûnü'l-lebûb-i muʻtedil: Böbreği semirdir. Cimâya kuvvet verir. Fındık içi ve köknâr içi ve Badem içi ve kabuğu soyulmuş sûsâm ve kavun çekirdeği içi ve ak haşhâş tohumu her birinden altışar dirhem, hıyar tohumu içi ve şenhıyârı tohumu içi üçer dirhem, şakâkul ve bûzîdân ve ak behmen ve kızıl behmen ve lisânü'l-asâfir ve havlincân ve dârçîn her birinden ikişer dirhem, fânîd şekeri altmış dirhem, asel-i musaffâ yüz otuz dirhem. Kullanımı beş dirhemdir. Yemeye devam edilir.

Maʻcûn nâfiʻ: Idrâr damlamasına, idrârı durmayana, bel ağrısına, baş dönmesine, yüreği soğuyana, erkeklikten kalana ve oğlandan kızdan kalana faydalıdır.

Yapılışı: Zencebîl ve soğan tohumu ve topalak [113b] ve havuç tohumu beşer dirhem, dâr-ı fülfül ve kebâbe ve zaʻferân ve havlicân her birinden üçer dirhem, karanfil ve dârçîn ikişer dirhem, mastakî bir dirhem, ceviz ve günlük onâr dirhem, pelit unu altmış dirhem, kavrulmuş buğday unu elli dirhem. Üç misli bal ile macun yapılıp kullanılır.

Maʻcûn-ı hacerü'l-Yehûd: Böbrekteki taşları ufalayıp çıkartır; temizler.

Yapılışı: Hıyar tohumunun içi ve kabak çekirdeğinin içi ve kâkünec (Kanbil tohumudur) her birinden beşer dirhem, hacerü'l-Yehûd (Benî İsrâil zeytini) elli dirhem, gayet yumuşak dövülür bal ile karıştırılır. Kullanımı iki dirhemden üç dirheme kadardır.

Maʻcûn-ı akrep: Kavukta olan taşı ufaltıp çıkarır. Mesâne yi temizler.

Yapılışı: Hafif yakılmış ve yunmuş akrep üç buçuk dirhem, centiyâne bir buçuk dirhem, zencebîl bir dirhem, fulful ve dâr-ı fülfül ikişer buçuk dirhem, kunduztaşağı dört dirhem. Dövülüp elenir, balla karıştırılır. Kullanım miktarı: Yetişkinler bir denk. Kerefes suyuyle içilir. Büluğa ermemiş çocuklar yarım denk içerler.

79 "şeker-i fânîd şekerpeynir maʻnâsınadır hem beyâz ve hem peynir gibi yumuşakdır" (Derkenâr)

Kazayağı: Kazayağı dedikleri ot ki sular kenarında su teresiyle birlikte biter. Kerefes türündendir. Kitâblarda kerefesü'l-mâ' derler yani su kerefefi demektir. Cıcırü'l-mâ veya kurretü'l-ayn da derler. Böbrekteki taşı (çiğ veya pişmiş olarak) ufatıp çıkartır. Denenmiştir. Su teresine kitâblarda hurfü'l-mâ' derler. [114a]

Ma'cûn-ı arustonas: Göğüs hastalıklarına, nefese, teneffüs organlarına ve sînede olan kan ve irin gelen yaralara faydalıdır. Sîne adalelerinde olan şişlere ve nefes yollarında olan şişlere fayda eder. Hayzaya ve ishâle yararlıdır. Mesâne hastalıkları ve ihtinâk-ı rahim rahatsızlığına, eski sıtmalara fayda sağlar, zehirlerin zararlarını giderir.

Yapılışı: dârçîn ve kust ve daneçâdır ve kunduztaşağı ve afyon ve fulful ve dâr-ı fülfül ve mî'a kim kara günlük derler her birinden onâr dirhem. Daneçâdırı balla ezilir ve diğer malzemeler dövülüp elenir. Hepsinin tomlamının iki katı safi bal ile karıştırılır. Bir cam kaba koyup saklanır. Kullanım miktarı: Bir bakla kadardır. Mâi'l-asel ile içilir. Üç dört damla şîrûgan da damlatılarak birlikte içilir.

Ma'cûn-ı Firbehi: Yani semizlük macunu. Hâce Ebû Ali Sînâ'nın yaptığı macundur.

Yapılışı: Mugâs-ı Irakî ve behmen-i ahmer ve behmen-i ebyaz ve zurunbâd ve kesîrâ ve kehrubâr ve haşhâş tohumu ve sûsâm tohumu her birinden üçer dirhem, bu malzemeler dövülüp elenir. Sayağıyla orta ateşte karıştırılır. Yağlanır ama çok fazla yağlı olmamalı. Büryan gibi azıcık olmalı. Ayrıca dört yüz dirhem dövülmüş buğday kovudan ki toz haline getirilmiş olmalıdır, karıştırılır. İki yüz elli dirhem de şeker dövülüp karıştırılır. Yirmi dirhem kadarı [114b] bu macûndan yüz elli dirhem tâze süt ile kaynatılır. Bulamaç gibi koyulaştırılır. Bir parça sayağıyla (inek yağı olmalı) hamamdan çıktıktan sonra yenir, faydalı olur. Her gün böyle yapılır, insanı semirtip kuvvet verir.

Macûn-ı kayser: Sar'a, fâlic ve yürek oynamasının (hafakân derler) soğuktan olanına fayda eder. Eski sıtmalara, mide ağrısına, dîku'n-nefese ve hıçkırık olan kişiye ve imtilâya fayda eder. Hazmı kuvvetlendirir.

Yapılışı: Kunduztaşağı ve buyân balı ve selîha ve tatlu kust ve fulful ve dâr-ı fülfül ve mâyi'a-i sâile ve afyon ve za'ferân ve sünbül her birinden üçer dirhem, çavşîr iki dirhem, misk yarım dirhem, zurunbâd ve turunc ve deliksiz inci her birinden birer dirhem, Mürr-i Mekkî yedi dirhem. Çavşîr şarâbla ezilir ve mâyi'a (kara günlüg revâğı), bal içinde eritilir ve diğer eczalar karıştırılır. Kullanım miktarı bir dirhemden bir miskâle kadardır.

Ma'cûn-ı hamîrî: Felçe, lakveye ve balgamî illetlere fayda eder, giderir. Eğer felç olmuş uzva sürülürse fayda eder.

Yapılışı: Afyon ve bezrü'l-benc ve kunduztaşağı ve ferfiyûn ve dârçîn ve dâr-ı fülfül ve za'ferân ve zencebîl her birinden eşit miktarda alınıp dövülüp elenerek bal ile macun yapıldıktan sonra kullanılır.

Sar'aya faydalı macun: Sar'aya faydalıdır, giderir fakat küçük çocuklara [115a] uygun değildir. Çok ıssıdır. Çocukların mizaçları da ıssıdır. Hem çoğunluğu da safrâdan dolayıdır. Çocuklara başka ilaçlar yapılmalıdır. Yerinde anlatılmıştır.

Yapılışı: Âkırkarhâ ve sîsâliyûs ve ustuhûdûs ve gârîkûn her birinden onâr dirhem, kurdumâne ve haltît (Türkçe kâsni) ve zirâvend-i müdahrac her birinden üçer dirhem. Dövülüp elenir, bal ile karıştırılır. Kullanım miktarı bir miskâlden iki dirheme kadardır. Bazıları ûdu's-salîb iki buçuk dirhem, tere tohumu bir buçuk dirhem, zerâvendi ve kâsniyı ve kurdumâneyi birer buçuk dirhem yapmışlardır.

Sar'aya faydalı diğer bir ma'cûn (II): Maddesi aşağıdaki bir uzuvdan yukarı çıkar ve çoğunlukla ki sar'a aşağıdan yukarı çıkar. Ayaktan veya başka bir uzuvdan yukarı çıkar ve hastanın kendisi bilir ve aşağıdan yukarıya doğru yükseldiğnini hisseder.

Yapılışı: Helîle-i Kâbilî ve belîle ve emlec her birinden onâr dirhem, bunların kabuğu kullanılır. Aftîmûn ve ustuhûdûs ve Hacer-i Ermenî ve besfâyic ve gârîkûn ve kemâfitûs (hırb tutan denir) ve türbid ve eyâric her birinden on beşer dirhem, kara tuz dört dirhem, şâhm-ı hanzâl sekiz dirhem, edviyeler dövülüp elenir ve balla karıştırılıp macun yapılır. Kullanımı üç dirhemdir.

Ma'cûn-ı faykarâ: Kil ve kömür yemek gibi yaramaz arzuları giderir. Toz ve kireç ve toprak yemek gibiler de dahildir. [115b] Baş ağrısına fayda eder.

Yapılışı: Eyâric-i faykarâ on iki dirhem, Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabuğu ve tuz her birinden ikişer dirhem. Dövülüp elenir. Balla karıştırılarak macun yapılır. Kullanımı üç dirhemden dört dirheme kadardır. Kaynamış yarpuz suyuyla verilir.

Cevâriş-î kimmûn: Mide sovukluğuna ve ekşi ekşi geğirmeğe fayda eder. İçi telyîn eder. İmtilâ olan kimselere ceviz kadar verilirse derhal telyîn eder, kurtulur. Yelleri dağıtır. Süddeleri açar. Bedeni kızdırır. Kulunclara fayda edip giderir.

Yapılışı: Kimnûn yüz dirhem kadarı alınır, iyi sirke içinde ıslatılır, bir gün bir gece durur. Sonra çıkartılır, kurutulup kavurulur ve hafif (nîm-köft) dövülür. Şöyle ki irice olmalı ve çok fazla toz haline getirilmemeli. Geri kalan eczalar iyice dövülür. (Calinos'tan rivâyet olunur ki bu macûnu ilk yaptığında kimnûnu diğer eczalarla birlikte iyice dövmüş lâkin macundan beklediği sonucu alamamış. Bilmiş ki kemmûnu ayrı döğmek gerekiyor. İkinci kez ayrı döverek yapmış, fayda fazlasıyla hasıl olmuş.) Diğer malzemeler: Zencebîl yirmi dirhem, fulful on dirhem, nânhuvâh yirmi dirhem (Bazı reçelerde nânhuvâh dahil edilmemiştir; lâkin olması hayırlıdır), kuru [116a] sezâb yaprağı yirmi dirhem, ekmek buresi yirmi dirhem, aftîmûn otuz dirhem. Üç misli bal. Kullanımı üç dirhemdir.

Başka bir kimmûn cevarişi reçetesi: Kimmûn (sirkede müdebbir olmuş) yüz dirhem, sezâb kırk dirhem, fulful ve burak ve zencebîl her birinden onâr dirhem. Bal hepsinin üç katı miktarınca.

Itrıfîl-i kebîr: Mideye ve bağırsaklara kuvvet verir.

Yapılışı: Helîle-i Kâbilî kabuğu ve fulful ve emlec kabuğu ve bûzîdân ve besbâse ve şaytarâc ve şakâkul her birinden onâr dirhem, ak tuderî ve kızıl tuderî ve behmen-i surh ve behmen-i sepid ve lisânü'l-asâfir her birinden beşer dirhem. Hepsi dövülüp elenir. Tereyağıyla veya badem yağıyla yağlanır. Elle ovulur ve üç misli kıvama getirilmiş balla karıştırılarak macun yapılır. Kırk gün arpa içinde gömülüp tutulur. Sonra çıkartılıp kullanılır. Bu macunu yiyip üzerine nohutla pişmiş tavuk kalyâsı (dövülmüş havlincân ve karanfil ve dârçîn ekerek) yenirse acayip faydası olur.

Itrıfîl-i diğer: Tabîati telyîn eder, mideyi safrâdan ve balgamdan temizler.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu ve Kâbilî helîle kabuğu ve emlec kabuğu her birinden onâr dirhem, buyân kökü beş dirhem, ak türbid yirmi dirhem, zencebîl üç dirhem, şaytarâc üç dirhem, kırfe ve dârçîn ve cevz-i bevvâ (kâkule-i sagîr) her birinden ikişer dirhem, kızıl gül beş dirhem, safi bal toplam eczaların üç misli [116b] kadar. Hepsi bilinen usulle karıştırılır. Kullanımı dört dirhemden beş dirheme kadardır.

Asıl ıtrıfîl-i sagîr bu üç eczadır. Itrıfîl demek tiryâfîliyyeden müştakdır. Tiryâfiliyye demek olur. Sonradan bazı tabîbler sarı helîle ve kara helîleyi eklediler. Çoğunluk şimdi böyle yapıyorlar. Itrıfîl-i sagîri ârifler üç malzemeden yaparlar: Kâbilî helîle, belîle ve emlec.

Itrıfîl-i miyâne: Safrâvî illetlere fayda eder. Baş dönmesine, göz donmasına (mideden çıkan buhardan olur) fayda edip giderir. Sarı helîle kabuğu kırk dirhem, kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu yirmişer dirhem, emlec yirmi, şâhtere on beş dirhem, Sinâ-yı Mekkî on dirhem, kızıl gül altı dirhem, anîsûn beş dirhem, mastakî beş dirhem. Hepsi dövülür elenir. Badem yağıyla yağlanır (cerb edilir); kefi alınmış bal ile karıştırılır. Eğer balgam fazla olacak olursa altı dirhem türbid de katılır. İshâli artırır.

Itrıfîl-i muhtasar: Kara helîle kabuğu ve Kâbilî helîle kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabuğu ve zencebîl ve soyulmuş sûsâm ve şeker. Her birinden eşit miktar alınıp dövülür ve elenerek sığır yağıyla cerb edilir (yağlanır) ve bal ile bilindik usulle karıştırılır.

Itrıfîl-i aftîmûnî: Sevdâvî illetlere faydalıdır. Sakalların siyahlığını korur ve geç beyazlaştırır. Helîle-i Kâbilî kabuğu yiğirmi dirhem, [117a] belîle kabuğu on dirhem, emlec on dirhem, Sinâ-yı Mekkî beş dirhem, aftîmûn beş dirhem, türbid beş dirhem, şaytarâc üç dirhem, besfâyic iki dirhem, anîsûn iki dirhem, kara tuz iki dirhem, balla bilindik usulle karıştırılır. Kullanım miktarı dört dirhemdir.

Diğer bir ıtrıfîl formülü: Sarı helîle on beş dirhem, belîle ve emlec ve türbid beşer dirhem, zurinbâd ve şaytarâc ve nûşâdır ve gârîkûn üçer dirhem, aftîmûn ve besfâyic ve ustuhûdûs ve Sinâ-yı Mekkî beşer dirhem, anîsûn ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve sünbül ve karanfil ve kırfe ikişer dirhem, koyun bezleri (koyunun boynunda olan bezlerden çıkarılıp kurutularak dövülür) beş dirhem kadar. Malzemeler karıştırılıp [balla] macun yapılır. Kullanım miktarı beş dirhemdir.

Itrıfîl-i gudedî: Hanâzîr illetine ve hünnâka fayda eder.

Yapılışı: Kara helîle on beş dirhem, belîle kabuğu ve emlec ve türbid her birinden yedişer dirhem, aftîmûn on dirhem, besfâyic ve ustuhûdûs ve Sinâ-yı Mekkî beşer dirhem, şaytarâc ve zurunbâd ve gârîkûn üçer dirhem, anîsûn ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve karanfil ve kırfe ve cevz-i bevvâ ve sünbül-i Hindî her birinden ikişer dirhem, nûşâdır üç dirhem, guded (Türkçe bezler demektir; koyun boynunda olan bezlerden çıkarılır, kurutulur, dövülür) beş dirhem. Malzemeler karıştırılır, bal ile macun yapılır. [117b] Kullanım miktarı beş dirhemdir.

Itrıfîl-i mukl: Basurlara fayda eder.

Yapılışı: Kâbilî helîle kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabuğu her birinden eşit miktar alınır. Bu malzemenin toplamı kadar mukl-i azrâk alınır. Mukl, kendene suyu ile ezilir, iyice eritilir. Ezilmiş mukl, kendenenin suyu gidene kadar

güzelce kaynatılır. Sonra mukl bal ile karıştırılır, bunun ardından da helîleler balla karıştırılıp macun ayıpılır. Kullanım miktarı beş dirhemdir.

Itrıfîl-i mâhân-ı muhtasar: Bahaka ve barasa fayda eder.

Yapılışı: Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabuğu ve aftîmûn ve zûfâ (yaban keşürü tohumu) her birinden beşer dirhem, cevz-i bevvâ ve âkırkarhâ ve şaytarâc ikişer dirhem, dâr-ı fülfül ve kırfe dörder dirhem, kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kullanım miktarı üç dirhemdir.

Itrıfîl-i sagîr-i Hacı Muhammed: Sarı helîle kabuğu ve Kâbilî helîle kabuğu ve hindî helîle (bunlar yarım/nim köft dövülmüş olmalı) ve belîle ve emlec (iyi dövülmüş) her birinden onâr dirhem, kişnîc yirmi dirhem, mastakî sekiz dirhem. Öncelikle tatlı badem yağıyla karıştırıp kuruluğunu giderdikten sonra üç misli kefi alınmış balla macun yapılır.

Itrıfîl-i diğer: Vesveseye, yaramaz endîşelere ve mâlîhülyâya fayda eder.

Yapılışı: Kâbilî helîle kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabuğu her birinden onâr dirhem, afsentîn ve Sinâ-yı Mekkî ve şaytarâc ve aftîmûn ve besfâyic ve türbid ve ustuhûdûs her birinden [118a] beşer dirhem, sünbül ve mastakî ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer dirhem, lisânü's-sevr ve felencmüşk ve hacer-i laciverd veya Hacer-i Ermenî-i mağsûl (yani yunmuş) ve bâdrencbûya (kovanotu, daderenbu da derler) her birinden dörder dirhem, kerefes tohumu ve anîsûn ikişer dirhem. Hepsi dövülüp elenir, badem yağıyle hafif yağlanır, kefi alınmış bal ile karıştırılıp macun yapılır.

Itrıfîl-i şâhtere: Uyuza ve kaşıntıya, başta bulunan çıbanlara (sa'fiye) fayda eder.

Yapılışı: Sarı helîle otuz dirhem, Sinâ-yı Mekkî ve şâhtere onâr dirhem, afsentîn yedi dirhem. Dövülüp elendikten sonra çekirdeksiz kızıl üzümle yoğurulur. Kullanımı bir ceviz miktarıdır. Bazı kişiler Sinâ-yı Mekkî ve şâhtereyi on beşer dirhem katarlar. Ayrıca afsentîn yerine râvend-i çînî korlar. Bu daha iyi olur. Hem yemesi de mümkün olur zira afsentîn gayet acıdır, yemek mümkün değildir. İki dirhem kebere kurusu da dövülüp katılır, çekirdeksiz kızıl üzümle yoğrularak bir ceviz kadarı yenilir. Yirmi dirhem unnâs suyu da üzerine içilir.

Bazı kaynaklara göre, sarı helîle ve Kâbilî helîle ve emlec ve şâhterec her birinden eşit miktarda dövülüp elenir ve sığır yağıyla (tereyağı) yağlanıp çekirdeksiz kızıl üzümle yoğurulur. Kullanımı dört dirhemden beş dirheme kadardır.

Itrıfîl-i kişnîcî: Issı baş ağrısına fayda eder. [118b]

Yapılışı: Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec ve kişnîc her birinden birer parça. Dövülüp elenir. Badem yağıyla yağlanır (cerb edilir). Çekirdeksiz kızıl üzümle yoğurulur. Bazı kimseler "helîle ve belîle ve emlec her birinden onâr dirhem olunca toplamı otuz dirhem olur, kişnîc de otuz dirhem olmalıdır" demişlerdir.

Itrıfîl-i caninosin: Bütün hastalıklara faydalıdır. Özellikle başa ve göze çok yararlıdır.

Yapılışı: Sarı helîle kabuğu ve Kâbilî helîle kabuğu ve kara helîle ve belîle kabuğu ve emlec ve mastakî ve anîsûn her birinden onâr dirhem, kızıl gül ve zencebîl beşer dirhem. Hepsi dövülür. Helîleler badem yağıyla cerb edilir ve kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kırk gün arpa içinde bekletilir. Sonra çıkartılıp kullanılır. Eğer;

-Safrâ ishâl etmek istenirse (her bir içimi iki miskâldir) her içimde bir denk mahmûde katarak içilir. Safrâyı ishâl eder.

-Balgamı ishâl etmek istenirse her içimde bir dirhem ak türbid ve bir dirhem buyân balı katılır. Üç defa, gün aşırı içilir. Balgamı ishal eder.

-Sevdâ ishâl etmek istenirse her içimde bir dirhem Hacer-i Ermenî ve yarım denk hacer-i lâciverdî eklenir. Bir haftada üç kez içilir. Bütün eklemleri temizler, faydalıdır.

D. Tabîblere Tavsiyeler

Tabipler tedavi ederlerken [119a] bazı tavsiyelere riayet etmelidirler. Mesala tabip hastanın yanına gelince diyânet ve emânet şartlarına uymalı, insancıl ve şefkatli olmalıdır. Gözünü, kulağını, elini ve dilini bütün yaramazlıklardan korumalıdır.

Hekim öncelikle hastalığın çeşidini ve aslını bilmesi gerekir. Bunun için o günün ve geçmiş günün hallerini sorup öğrenmelidir. Hastanın durumunun dün ile aynı olup olmadığını, değişip değişmediğini anlamalıdır. Ertesi gün yine sormalı. Eğer üç gün bir düzeyde ise tabip artık anlamalı ki hastalık son safhaya erişmiştir. Her gün artıyorsa bilinir ki hastalık henüz artma safhasındadır. Eğer her gün azalıyorsa artık hastalık gerileme safhasındadır. Tedbirler de buna göre yapılır.

Ayrıca tabip hastaya neresinde ağrısı olduğunu sormalıdır. Bir uzvunda ağrı varsa bilinir ki hastalığın başlangıcı oradadır. Sıtma tutmaya başlayınca mâdde o uzva dökülür. Buraya yakıyla veya zımâd[80] ile kuvvet vermek gerekir.

80 "zımâd ıstılâh-ı etibbâda ba'zı vec'î olan uzvun birkaç eczâ ile yakı eylemeğe derler ve natul oldur ki edviye kaynadıkdan sonra bir mikdâr penbe yâhûd bir bez pâresini ol suya ısladup marazlu olan

Not: Zımâd ve natul sanatı: Kabuğu soyulmuş mercimek, sumâk, nâr kabuğu, gülnâr, kızıl gül ve mersin yaprağı her birinden eşit miktarda alınıp kaynatılır. Bir parça bez bu suyla ıslatılır ve o [119b] ağrıyan yere konur. Sonra üzerine kaynatılmış otları bağlayarak yakı yapılmış olur.

Tabip hastaya durumunu sorar, eğer yakı uyuyorsa bilir ki hastanın dimâğı selâmettedir. Güven ve ümit vardır. Eğer yakı uymazsa hekim iştahını araştırmalıdır. İştah varsa hekim bilmelidir ki sindirim organları sağlıklıdır ve ümit fazladır. Eğer iştahı yoksa aksi bir durum söz konusudur.

Hastanın yatacak yeri de hastanın hâline uygun olmalıdır. Issı marazlarda hastanın yattığı ev serin ettirilir. Soğuk su ile sulanır. Hasta örtülerek korunur ama kızdırılmaz. Örtü çok olursa zarar verir, harâreti artırır. Havasını soğuk etmekten maksat da yüreğine serinliğinin erişip rahatlık vermesidir. Hafif örtünün faydası hastanın bedeninin rahat olmasıdır.

Çok örtü harâreti artırır. Kalbe zaaflık verir. Fazla örtü harâret-i garîzîyi daraltıp sıkıntı verir. Özellikle hasta su içmek zorunda bırakılmamalıdır. Nice kadınların; bilmezlikten çocuklarını harâretli hastalıklarda iyileşsin diye çok fazla örttüklerini ve bu yüzden hastaların helak olduğunu gördük. Çocuk feryat [120a] edip açılmak istedikçe bırakmayıp cahilliklerinden çocukları mahvedip sonradan pişmanlık çektiler.

Eğer hasta küçük çocuk, nazik ve zayıf kimse olursa aşırı arzuladıkları bir yiyecek veya benzeri bir şey varsa verilir ama azar azar yedirilir[81].

Üç türlü kişiye fazla perhîz yaptırmamak gerekir. Birincisi çocuklar, ikinci beyler, üçüncüsü de kadınlardır. Bunlara arzuladıkları yemeklerden azıcık yemelerine izin verilir. Zira bunlar kendi gönüllerince yemedikleri zaman duramazlar. Çok zararlı olmayan isteklerine müsaade edilir.

Ayrıca bilmek gerekir ki hastalıkta kuvvet hali yolculuktaki azığa benzer. Nitekim yolculukta azığı saklamak gerektir ki yolculuğa yeterli olsun. Tabip de inayetini sarfedip hastanın kuvvetini korumalı ki hastalık sona erişsin. Bu yüzden tabip zaman zaman hastaya verdiği nesnenin hastalık sebebini artıracak türden olmasına bakmaz, hastanın kuvvetini korumaya daha önem [120b] verir. Mesela ateşli hummada hastaya baygınlık olursa, şuuru giderse tabip bu durumda sıtmanın harâretine bakmaz, kuvvetin yerine gelmesi için ekmeği şarâpla ıslatıp verir. Veya elma şarâbı gibi, gülbeşeker-i kendî gibi şerbet yapıp ekmeği ısla-

uzv üzre ıssıcakla koyalar" (Derkenâr)

81 Bu konudaki metinde yer alan Farsça beyit için transkripsiyon kısmına bkz.

tarak hastaya yedirir. Derhal fayda edip kuvvet yerine gelir. Fakat şerbet sırf gülâbla ezilirse acâyib kuvvet verir.

Soğuk kulunçta çok ağrı belirince tabip harâretli ve uyuşturucu otlar verir. Bezrü'l-benc veya benzerleri gibi. Böylece hastanın ağrılardan bî-haber olup sakinleşmesi, uykuya dalması amaçlanır. Bu yolla büyük arızalar ve ağır hastalıklar gider. Sonra gerekli ilaçlar yapılır.

Kuvveti yerinde olup istifrağa hacet olursa hiç beklemeyip ya kan aldırılır veya müshil ot içilir; olmazsa lavman (ihtikân) yapılır. Tabip hangisini uygun görürse, hastanın mizacına, kuvvetine ve vaktine göre onu uygular. Kuvvet zayıfsa önce gıda ile kuvvet verilir, sonra istifrâğ yaptırılır. Tamam iyi istifrâğa ihtiyaç olursa hepsini birden uygulayıp taibata zorluk vermemek gerekir. Farklı farklı ve ayrı ayrı yapılmalıdır ki kuvvet saklansın ve hastaya zayıf düşmesin.

Eğer eski hastalıklara ilaç yapılacak olursa birkaç gün hasta dinlendirilir, sakinlik ve güven [121a] sağlanârak hastanın kuvvetinin saklanmasına fırsat verilir. Böylece hasta ilaçtan asayiş bulduktan sonra ilaca uygun hale gelir; ilaç da daha etkili olur. Sonra uzun zamandır ilaç kullanmak sebebiyle tabiat ile ilaç birbirine uyum sağlar; böylece ilaç etkisiz hale gelebilir. Birkaç günde içmekte olduğu şerbetleri değiştirip başka bir münasip şerbet verilmelidir. Bu suretle tabiat bir nesne ile öğrenmemiş olur.

Eğer yaptığı ilaç tabiata hiç etkisi olmuyorsa o ilacın zıddı verilir. Eğer uyguladığı ilacın doğru olduğunu biliyorsa etkisi gecikse de tabip ilaçtan dönmemelidir.

Eğer ilaçta hata olup hatanın eseri belirmezse o yöntemden çabucak dönülmelidir. Hasta beklenenin aksine biraz hafiflese de aldanmamalıdır. Yine beklenenden farklı bir arıza belirecek olursa ve arıza çabucak geçip giderse fazla korkmamak gerekir.

Eğer kuvvetli hasta olursa istifrâğı biraz fazla yaptırılabilir. Ama hasta görünümlü ve arık kişilerin hastalığında mizacı değiştiren ilaçtan verilir, istifrâğ az yaptırılır.

Bütün hastalıklarda hastanın gönül hoşluğunu istemek gerekir. Onların muradına uygun hareket edilir ve yüreğinin kuvvetini [121b] artırmaya çalışılır. Nasıl mümkün olursa, üzüntüden ve ve gönül darlığından uzaklaştırılır. Nabız işareti haberiyle ve ümit ile üzüntüsü giderilir. Bazısının altın ve mücevherle, kimisini dostların ziyareti ve munis kimselerle görüştürerek gönül darlıkları giderilir, gönülleri hoş edilip neşelendirilir.

Çok soğuk ve harâretli zamanlarda hiç kuvvetli ilaç yapılmamalıdır. Hem istifrâğa hem de tağyir-i mizâca ihtiyaç olursa uygun bir nesne bulunmalıdır ki her iki hususa da yarasın. Böyle bir şeyi ganimet bilmek gerekir. Mesela safrâvî ısıtmada kara erik suyu gibi.

Tabip ilaç olarak elinden geldiğince tedaviyi gıda ile yapabilmelidir. Hemen ilaçlara sarılmaması gerekir. Yine mümkün olduğunca bir tek otla ilaç yapmalı, çok fazla terkîp ile tedaviye yönelmemelidir. Ayrıca bilinmedik, kimliği bilinmeyen kimselerin tecrübe edip hikâye ettikleri otlarla ilaç yapılmamalıdır. Tanınmış insansa veya kendi tecrübesi ile olabilir.

Hastanın hâli hakkında "Hasta ölür mü veya ne vakit ölür?" gibi sorular sorulursa, tabip hastanın yakınlarına "bu gün ölür, yarın ölür" gibi cevaplar vermemelidir. Zira nice tabîbleri gördük ki ilâc verdiğimiz hastaya "Bu hasta ölür buna ilâc etmek mümkün değildir" dediler. İki kişi [122a] için ölür dediler ikisine de ilâç olundu, ecelleri yokmuş ölmediler. Yine bir nice kişilerin nabızlarını gördük, tamâm ölüm haberi belirmişti. Kefen diktiler ve mezarını kazdılar; fakat kişi ölmeyip hoş oldu ve kalkdı. Hayırlısı budur ki hastanın yakını ve ilgilisine ölüm haberi verilmemelidir. Tabib bilse bile "Allah bilir" demelidir.

İKİNCİ BÖLÜM
HASTALIKLAR VE İLAÇLARI

A. Başağrısı, Felç, İnme, Sar'a ve Benzeri Hastalıklar.

1. Sersâm ve Ateşli Başağrıları

Sersâm iki türlüdür. Birincisinin maddesi sırf safra, ikincisini ise kan ile karışık olur. Hatta kan daha fazladır.

Birincisi yani sırf safradan olanın belirtisi ateşli sıtmadır. Hastada huysuzluk, boş sözler konuşmak, susuzluk, ağız kuruluğu ve acılığı olur. Benzi sarı ve dili iridir.

İlacı: Ak sandal gülâbla ezilir, azcık kâfûr ve sirke damlatıp hastaya koklatılır. Alnına ve göğsüne sürülür. Faydalı olur. Gül yağını, sirkeyi ve gülâbı birbirine katıp koklatmak ve sürmek bütün ateşli hastalıklara yararlıdır. Ayakları pâpâdya ile veya benefşe ile veya kaynanmış sıcak su ile yıkamak, ovmak faydalıdır. Tabiatı ise benefşe şarabı veya erik şarâbı veya nâr suyuyla telyîn itmek gerekir. [122b] Gece yatma vakti iki dirhem bezr-i katûnâ (döğülmeden), cüllâb-ı hâm ile içirilir. Ayrıca zaman zaman şâf ve hukne-i nerm yapılır.

Sandal şarâbı, koruk şarâbı (koruk suyu da olabilir) ve kabak suyu arpa hamuruyla karıştırılıp tandırda pişirilir. Şeker katıp yedirilir.

Karpuz suyu şekerle karıştırılıp içirilir. Ağır ve fazla olmayacak şekilde arpa aşı badem yağıyla ve şekerle içirilir. Eğer harâret çok fazla olursa tabiatı ishal ettikten sonra kâfûr kursu (hapı) verilir.

Kâfur hapı: Kuru benefşe, kuru nîlûfer, tabâşîr, kızıl gül ile tohmekân, kâsni tohumu ve mârûl tohumu her birinden beşer dirhem; hıyar tohumu ve şenhıya-

rı tohumu içleri ile kabak çekirdeği içi her birinden üçer dirhem; ak sandal iki dirhem; buyân balı iki dirhem; kâfûr bir buçuk direm, zaʿferân iki denk bezr-i katûnâ luʿâbıyla karıştırılır.

Bütün hepsi ince (yumşak) dövülüp elendikten sonra ikişer dirhemlik haplar yapılır. Eğer tabiʿat ishâl olmuş olursa tabâşîr hapı verilir.

Tabâşîr hapı: Tabâşîr ve kızıl gül ve sumâk ve kadın tuzlugu her birinden beşer direm, labada tohumı ve tohmekân tohumu ikişer direm, şeker bir direm, gülnâr iki direm, zamg-ı Arabî ve Kil-i Ermenî ve nişâsta (kavrulmuş) her birinden onâr direm.

İki direm ayva şarâbıyle içirilir.

Yedinci gün ki buhrân günüdür nâzik şerbetlerden başka nesne verilmez. Belki hîç nesne vermemek, hastayı kendi tabîʿatina bırakmak daha iyidir.

Ondört güne kadar veya yirmi güne kadar [123a] hatta yirmi bir güne kadar bu ilaca devam edilir. Sonra gıda vermek istendiğinde önce koyu cev-âb, badem yağıyla ekmek verilir. Ufakça balık (sirke ile pişmiş) iyidir. Tavuk pilici (koruk suyuyla pişmiş) gayet münasiptir.

Kandan olan sersâm hastalığının belirtisi ise dil ve gözün kızıl olmasıdır. Ayrıca boyun tamarları ve el damarları dolu olur. Sıtma süreklidir, dil tutukluğu vardır ve hasta aydınlık istemez.

İlaç olarak önce kan aldırılır veya hacâmat yapılır. Ateşli baş ağrısı olan kişiye ıtrıfîl kişnîci faydalıdır.

Itrıfîl kişnîci: Helîle-i Kâbilî kabuğu, sarı helîle kabuğu, emlec ve belîle kabuğu ve kişnîc her birinden eşit miktarda alınıp dövülüp elenir. Badem yağıyla karıştırılıp cerb ettikten sonra bunların toplamının üç misli saf bal katılır.

Kullanımı, dört dirhemdir.

Bir başka ilaç: Gülâbla veya sirke ile ezilmiş ak sandal başa sürülürse faydalı olur.

Köpürtgen dedikleri ot[82], [123b] harâretli olan baş ağrısına çok faydalıdır. Yaş

82 "köpürtgen didikleri ot kim sular kenârında biter naʿna sûretlü dört bacaklı sâkı olur iri yapraklı olur su içinde ve değirmen arklarında biter baldırı mor olur ve kara olur badıncan renginde olur baʿzılar göynük şehrinde kara olur dirler dögüb elle ovucak köpüklenür sabun gibi köpügü olur ton yurlar andan ötürü türkler köpürtgen dirler ve karga sabunu dirler ve şâm vilâyeti'nde sabûnü'l-kâk dirler [123b] meşhûr otdur şişlere dürteler şişi giderir" (Yâdigâr 123a-123b)

iken dövüp suyu sıkılır ve başa sürülür, hemen başın harâretini alır. Eğer birisini sıtma tutsa ve çok harâreti olsa, harâretinin yükseldiği zamanda göğsüne ve midesi üstüne bu otun suyunu elle sıkıp sürülürse hemen Tanrı'nın kudretiyle hastanın harâreti gider, bedeni üşür. Güçlü sıtmalarda ve baş ağrısınnda, biiznillahi-te'âlâ, baş ağrısını çekip gidermekte bu otun kerameti vardır. Hemen etkisini gösterir. Değme ilaçlarda bu etki böyle tez kendini göstermez.

2. Soğuk Sersâm

Bu hastalığın sebebi bozulmuş balgamdan meydana gelen buharın dimağa çıkmasıdır.

Belirtileri: beden ağır olur. Sıtması yavaş olur. Hasta unutkanlaşmıştır.

İlaç: İlk önce hukne-i tîz gerekir. Sonra kusturmak gerekir. Daha sonra eyâric-i faykarâ ve şâhm-ı hanzâl verilir. Ayrıca pişmiş (matbûh) aftîmûn da verilir. Her sabah mastakî ile ve anîsûn ile gülengübîn verilir. Eklemler kust yağıyla ovulur. Eğer sıtmadan ötürü cev-âba gerek olursa [124a] dağ yarpuzu katılır. Ayrıca râziyâne tohumu, Kerefes tohumu, kuru zûfâ ve sahter ile birlikte pişirilir ve ondan sonra yedirilir ki beden istifrâg olmuş olsun. Hastaya fülfül ve kunduztaşağı koklatılıp aksırtılır. Sirke veya hardalla veya sahter ile gargara ettirilir. **Sencerînâ** adlı macun ve **felâfül** adlu ma'cûn bir dânik kunduztaşağı veya iki denk kadarı balla karıştırılıp yedirilir. Pâpâdya veya sahrâyî yârpûz merzengûşla ve turak otuyla kaynatılıp başa azar azar dökülür. Hasta uyuduğu zaman uyandırılır.

Soğuktan olan baş ağrısının ilacı da buna yakındır.

Ma'cûn-ı sencerînâ: Kunduztaşağı, afyon, tarçın, asârûn, fû, mû ve zûkû her birinden birer dirhem; mürr-i sâfî, fülfül, taneçâdır, kust ve dâr-ı fülfül her birinden altışar dirhem; za'ferân yarım dirhem. Balla karıştırılır, altı ay arpada saklanır. Kullanımı bir denk veya iki denktir.

Ayrıca soğuktan olan diş ağrısına, kulunca ve karaciğerin süddelerine ve ciğerin katılığına, mide soğukluğuna, idrâr tutukluğunu ve soğuktan meydana gelen bütün hastalıklara fayda eder.

3. Mâlihulyâ ve Dîvânelik

Mâlihulyânın belirtisi, yalnızlığı sevmek ve aydınlıktan hoşlanmamaktır. Hasta fikri fasit içindedir[83]. Midede ve bağırsaklarda yeller ve gurultular olur. Bu

83 Mâlihulyâ alâmeti yalnızlık sevmek ve aydınlık sevmemekdir ve fikr-i fâsid kalmakdır. [derkenâr]

yellerin buharı dimağa çıkarak karışık fikirlere sebep olur. [124b] Devamlı bir melüllük ve mahzunluk, korku ve ümitsizlik vardır. Hasta herkesten çare talep eder ve hastalık korkusu ve vesvese içindedir.

İlâcı: Çok çok tenkıyeler yapmak gerekir. Bâselîk veya sol elin eslim tamarından kan alınır. Eğer hastanın midesi zayıf ise kan almayı durdurup müshil verilir.

Verilecek müshil şöyledir: Eyâric-i faykarâ, gârîkûn, aftîmûn birer direm; şâhm-ı hanzâl iki denk, kesîrâ yarım denk.

Bunlardan haplar yapılır. Her gün bir dirhem kadar kullanılır.

Ayrıca her gün (veya iki günde bir) dört direm kadarı ***ma'cûn-ı necâh*** verilir[84]. Veya aftîmûn dövülüp çekirdeksiz kızıl üzüm ile yoğurulur ve her sabah beşer dirhem kadar yedirilir.

Malihülyaya faydalı müshil macun: Dârçînî ve cevz-i bevvâ ve karanfil her birinden altışar direm, türbid on beş direm, aftîmûn ve mahmûde dörder direm, bal altmış direm, şeker altmış direm.

Malzemeler dövülüp elenir, sonra bal ve şekerle karıştırılır. İki dirhem olacak şekilde kullanılır.

İstifrağ gerekli olursa *eyâric-i lûgâziya* ile yapılırsa faydalıdır.

Ayrıca pişmiş aftîmûn verilir. Bunun yapılışı şöyledir: Aftîmûn ve kara helîle ve üstühudus her birinden onâr direm, besfâyic beş direm, -sinâmeki yedi direm.

Malzemeler üç yüz yetmiş dirhem su ile üçte biri kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülür. Dört miskâl eyâric-i lûgâziyâ ve bir direm yalama tuz [125a] dövülür ve yüz direm bu matbûhla karıştırılıp verilir. Ayrıca yüreğe şarâb-ı lisânü's-sevrle ve müferrihle kuvvet verilir.

Müferrih tarifi: Karanfil ve bâdrencbûye ve ağaç kavununun kabuğu ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve nârmüşk ve kâkule ve behmen-i sürh ve behmen-i sepîd ve Turunc-ı akrepî ve zürünbâd ve bâdrûc tohumu ve za'ferân ve ferencmüşk tohumu her birinden ikişer direm, müşk-i hâlis altı çekirdek, helîle-i Kâbilî kabuğu dört direm, suda ıslanmış ve dövülmüş emlec altmış direm.

Helîle ve emlec bir gece suda ıslatılır. Sonra beş yüz dirhem su içinde yarısı kalana kadar kaynatılır. Süzülüp şekerle kıvama getirilir. Ardından malzemeler karıştırılır.

84 Ma'cûn-ı necâh tarifi hemen aşağıda verilmiştir.

Kullanımı iki diremdir. Faydalı olur.

Ma'cûn-ı necâh: Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec kabı ve helîle-i siyâh her birinden onâr direm, aftîmûn ve türbid ve üstühudus ve besfâyic her birinden beşer direm.

Malzemeler dövülüp elenir. Bal ile karıştırılır. Kullanımı dört dirhemdir.

Dîvâneler için ilaç "*mâ'il-cübn*" ya'ni "*peynir suyu*" ile yapılmalıdır.

Ayrıca uykusuzluk için kabak çekirdeği yağı ve benefşe yağı ve nîlûfer yağı genç kız sütüyle başa sürülür. Benefşe ve nîlûfer ve it üzümü yaprağı ve söğüt ağacı yaprağı ve mârûl ve haşhâş kaynatılıp başa yakı yapılır. Hastaya şekerle helva verilir. Badem yağının ılıtılıp başa sürülmesi de yararlıdır. Hastaya gıda olarak [125b] mârûl yaprağı ve azcık kişnîc ile tavuk çorbası verilmesi faydalı olur.

4. Gaflet (Dalgınlık) ve Unutkanlık

İlaç olarak önce hukne yapılır ve eyâric-i faykarâ ile şâhm-ı hanzâl verilir. Daha sonra gargara yaptırılır.

Gargara için formül: Âkırkarhâ ve mevizec ve hardal ve kebere kökü (dögülmüş ve elenmiş olmalı) balla karıştırılır, âbkâmeyle ezilerek gargara yapılır. Âbkâme bulunmazsa sirke ile ezilir.

Hastaya ayrıca her sabah iki direm ma'cûn-ı lübbân verilir.

Macun-ı lübbân: Günlük ve eğir ve topalak ve dâr-ı fülfül ve zencebîl her birinden eşit miktar alınıp dövülüp elenir. Sonra üç misli kefi alınmış balla karıştırılır ve arpa içinde kırk gün bekletilir. Kullanımı iki dirhemdir.

Gıda olarak piliç kalyesi ve ceviz yağıyla hazırlanan nohûd-âb yemeği faydalıdır.

5. Sekte

Sekte, dimağın kokularından inen ve yüreği kaplayan bir illettir. Yakalanan kişi kendinden geçer, morarır. Çünkü can kısılır. Böyle bir durumda ilk önce bir tavuk teleği süsen yağıyla veya bir gayri yağ ile yağlanıp eyâric-i faykarâya batırılır. Sonra hastanın boğazına sokulurak kusturulur. Bundan sonra ilaç olarak "tîz hukne" uygulanır. Boyun, sırt ve yanbaşları mührelerine ısıtılmış ferfiyûn yağı sürülür. Tiryâk-ı fârûk, biraz kâsnî veya kunduztaşağı ile mâ'il-asel içinde eritilip hastanın boğazına damlatılır. Ayrıca kunduztaşağı [126a] koklatılır ve hastanın tepesine hafif dövülmüş tuz ekilerek bağlanır.

Hasta sekteden kurtulacak olursa yirmi dört gün bu tedbirlere devam edilir. Her sabah mâ'il-usûl verilir. Gıda olarak; nohûd-âb ve kalye, cev-âbla (arpa suyu ile) pişmiş ve arpa keseğinin çorbası ve çorbayla pişmiş güvercin yavrusu yedirilir.

6. Sar'a ve Baş Dönmesi

Öncelikli olarak gıdâlardan ve yemeklerden keklik eti, dürrâc ve sülün eti, serçe eti, koyun etinin kızılı, kavurma ve tavuk kebâbı ve nohutlu çorbalar (tarçın ve kuru kişniş ekilerek) yenir. Zararlı gıdalar ise şunlardır: Süt ve soğan ve mercimek ve sütten yapılanlar. Çok tatlı ve çok yağlı yenmemelidir. Aşırı sıcak ve aşırı soğuk ortam iyi değildir. Fazla cimâ, yeni şarap, bulanık su, hamâmda çok kalmak, kerefis yimek ve koklamak zarar verir. Dönen veya hareketli şeylere (kağnı tekeri, su dolabı gibi, değirmen gibi) bakmak zararlıdır. Biber, hardal ve bunlara benzer keskin (tîz) nesneler zarar verir. Fakat tarçın, anîsûn ve kimnûn uygundur. Sezâb ve yarpûz ve turak otu çorbası da uygundur.

Bu hastalık mideden olursa, bulantı [126b] ve tasalanmak başlangıcı ve işaretidir. İlacı kusmak ve mideyi eyâric-i faykarâ ile pâk etmektir. Ayrıca cevârişlerle de kuvvetlendirilir. Eğer hastalık dimâğdan kaynaklanıyorsa belirtisi gözlerin donması ve duyuların zayıflamasıdır. Bunun ilacı kûkıyâ ve eyâric hapıyla dimağı temizlemektir.

Eyâric hapının formülü: Eyâric-i faykarâ bir direm, kara harbak bir buçuk denk, şâhm-ı hanzâl iki denk, gârîkûn buçuk direm, sakmûnyâ bir denk.

Sar'anın maddesi etraftan yukarıya doğru dimağa çıkar. Sar'a olan kişi onun hareketini yani soğuk bir nesnenin bir yerinden doğup oradan yukarıya doğru çıktığını hissedip anlar. Tedavi için bu soğuk nesnenin çıktığı yer bir nesne ile yarılır ve bir zaman iyileşmeden bırakılır.

Ayrıca her iki gecede bir veya üç gecede bir yarım direm eyâric-i faykarâ yemek sar'alı kimseye çok faydalıdır. Sar'a olduğu zaman dimağını sıcak etmek gerekir. Kâsnîyi bal suyu içinde ezip boğazına damlatmak gerekir. Hemen kendine gelir. Yukarıda bahsedilen eyâric hapının malzemelerini dövüp eleyip balla karıştırıp haplar yapılıp hastaya yedirilir.

Kuvvetlü tenkıyeyi, malihülya tedavisinde anlatılan eyâric-i lugâziyâyla yapmalıdır. Her gün bir dirhem *sisâlyûs* macunu verilir.

Sisâlyûs macunu: Âkırkarhâ ve sisâlyûs ve üstühudus her birinden [127a] onâr

direm, gârîkûn beş direm, kırdamâna ve kâsnî ve zerâvend-i müdahrac her birinden ikişer buçuk direm.

Malzemeler dövülüp elenir, unsulî soğan suyu ve bal ile yapılmış sikencübîn ile karıştırılır. Veya bâsal-i unsul sirkesiyle karıştırılır.

Başka bir hap (Bu hastalıkta tecrübe olunmuştur) formülü: Eyâric-i faykarâ ve helîle-i Kâbilî ve gârîkûn her birinden birer miskâl alınır sükkeri cüllâbla haplar yapılır. Bu bir içimliktir.

Bir başka tecrübe olunmuş ilaç formülü daha: Birçok defa tecrübe olunmuştur, gerçektir. Büyüklerde ve küçüklerde denenmiştir. Uçuk da denilen sar'a hastalığını giderir.

Yapılışı: Kunduztaşağı iyice (yumuşak) dövülür, gülâbla ezilir. Sar'a olmuş kimsenin ağzına damlatılır. Derhal kalkar. Eğer gül yağı ile veya bir başka yağ ile ezip karıştırılırsa burna damlatılır; bu da çok faydalıdır. Ancak ağıza damlatmak şaşkınlık verir derecededir. Boğazına gidecek şekilde damlatmalıdır. Benzeri yoktur. Fakat kunduztaşağının eski ve kararmış olmaması gerekir. Yeni ve sarı renkte olmalıdır. Eğer gülâb ele girmezse ve zorunluluk varsa su ile ezmek de olur.

Ümmü's-sıbyân içün bir tecrübe olunmuş nesne: Sater ve kimnûn ve kunduztaşağının üçünü birlikte alıp dövüp eledikten sonra buğday kadar yedirilir. Faydalıdır.

Başka bir formül: Bu da tecrübe olunmuştur. Muhammed bin Zekeriyyâ, Fâhir isimli kitabında, "sırtlan kanı [127b] ve tavşancıl ödü ve domuz beyni, üçünü birbirine karıştırıp buruna damlatırlarsa şifa bulur" demiştir.

Diğer bir türlü tecrübeli ilaç: Kantaryon dedikleri çayırlarda biten kızıl çiçekli ot ki hekîmlerde ve attârlarda çok bulunur; sara ve küçük çocuklar hastalığı olan ümmü's-sıbyân için hastanın burnuna ve bütün bedenine buhur etmek iyidir. Acayip etkisi vardır. Buhur edince ve tütün hastanın ağzına ve burnuna gider gitmez derhal o hastalıktan kurtulur.

Başka bir mücerrep yöntem: Bir erkek kaz hastanın başı ucuna bağlanır ki hayvan sürekli bağırıp çağırsın. Kazın bu ötmesiyle sesinden fayda bulup kurtulur inşallah.

7. Fâlic (Felç) ve Ra'şe (Titreme)

Felç baştan inip yüreğe dökülen bir illettir. Kişinin bir yanı tutulur ve elleri

ayakları hareket edemez. Bazen iki yanı birden tutulur. Ra'şe ise balgamî bir hastalıktır. İnsanın eli ve başı titrer, oynâr. Bu hastalık yaşlılarda çok olur.

Bu hastalıklarda öncelikle tîz hukne ile istifrağ ettirilir. Yumuşak mâ'il-usûl verilir. Ayrıca her hafta eyâric-i faykarâ verilir. Habb-ı kûkiyâyı eyâric-i faykarâ ile karıştırıp vermek de faydalıdır. Kusmak ise çok yararlıdır. Kusmaktan sonra mâ'il-usûl-ı kavî verilmelidir. Eğer mevsim, yaş ve mizaç uygunsa [128a] fasd yapılır. Ancak kan aldırmazdan önce sencerînâ ma'cûnundan bir kullanımlık yenir ve bir müddet beklenir, sonra kan alınır. Tenkıyelerden sonra kükürtlü suya veya deniz suyuna girmek çok yararlıdır.

Köknâr içi dövülür, balla karıştırılıp günde üç direm yemek de yararlıdır. Şarap içmek çok zararlıdır. Eğer çare yoksa bal şarâbı veya handakûn şarâbı daha uygundur.

Bu konuda faydalı bir macun: Eğir yirmi dirhem, zencebîl beş direm, kimnûn beş direm. Bunlar dövülüp elenir ve balla karıştırılır. İçimi üç dirhemdir.

Mübeddil-i mizâc macunu: Lakveye (yüz felçi), felçe, titremeye ve baras hastalığına yararlıdır. Yapılışı şöyledir: Zencebîl ve âkırkarhâ ve kust ve eğir herbirinden onâr dirhem, sezâb ve kâsnî ve centiyâne ve zerâvend-i müdahrac ve habbü'l-gâr ve kunduztaşağı ve hardal her birinden beşer direm, balâdur balı on direm. Malzemeler üç misli kıvama getirilmiş bal ile karıştırılır. Bir miskâl kullanılır.

Bazı felçli kişiler ki, mideleri, kalpleri ve ciğerleri çok ıssıdır, bu gibi gibi ıssı ilâclar ve ıssı macûnlar kullanmamalıdırlar. Zarar verir. Nice kimseleri gördük ki ıssı ilaçlar yaptılar fayda etmediği gibi zarar gördüler. Belki soğuk nesneler daha yararlıdır. Lâkin bunlar nadiren olur. Issı mizâclı, safravî ve arık kişilerde olur. Böyle [128b] kişilere ihtikânla ve fazla ıssı olmayan açıcı (müfettih) nesnelerle ve her ne pişirilirse bal yerine şekerle pişirilmelidir.

Felçli kimselerin bulunduğu evde güvercin beslenmelidir. Şöyle ki hastanın yattığın yerin altında veya üstünde olabilir. Zaruret olursa tahtadan kerevet yapılmalıdır, özellikle faydalıdır. Allahın izniyle felçten kurtulur. Çok kişiye tecrübe ettik fayda buldular.

Müntin hapı (Felçlilere içirilir, ishal edip hastayı tenkıye eder): Eeyâric-i faykarâ on direm, şâhm-ı hanzâl ve kantaryon ve usâre-i kıssâü'l-hımâr her birinden beşer direm, ferfiyûn iki buçuk direm, kâsnî ve kunduztaşağı ve fülfül ve sekbînec ve çavşîr ve şaytarâc ve hardal her birinden birer direm.

Zamklar sezâb suyuyla ezilir. Malzemeler dövülüp elenir ve ezilmiş zamklarla karıştırılarak haplar yapılır. Dikkat edilmelidir, tamamı on içimlik olur.

Dühn-i ferfiyûn[85]: Sinirleri kuvvetlendirir ve felçliye faydalı olur.

Yapılışı: Günlük beş direm, mastakî ve lâdin beşer direm, âkırkarhâ yedi direm, ferfiyûn üç direm, zeytyağı yirmi direm, acı badem yağı on direm, ak Mûm altı direm.

Malzemeler dövülüp elenir. Yağ, Mûm ile karıştırılır. Diğer malzemeler Mûmdan sonra karıştırılır. Merheme benzer bir yağ elde edilir. Felç olmuş [129a] olmuş uzuvlara sürülür. Kısa zamanda kuvvet verip canlandırır.

Bir başka ferfiyun yağı: Özellikle sinirleri bozulmuş felçlilere fayda eder.

Yapılışı: Yüz yirmi beş dirhem zeytinyağı, sarı Mûm on iki direm, ferfiyûn on bir direm.

Mûm, zeytinyağıyla eritilir. Dövülmüş ve elenmiş ferfiyunu yağ ve Mûmla karıştırıp havan içinde dövülür. İyice karışmalıdır. Sonra kullanılır. Faydalı olur inşallah.

8. Lakve (Ağız Eğriliği)

Lakve, ağız eğriliği (yüz felçi) hastalığıdır. Bu hastalık meydana gelince tatma hissi ve çiğnemek kuvveti gider. Felç veya sekte başlangıcı olma ihtimali de vardır. Bazen de boyun adalelerinde küçük şişle ortaya çıkar ve onun akabinde lakve olur. Bazen ise altı ay geçtiği halde iyileşmez, zorlukla iyileşir.

Lakveye dört güne kadar kuvvetli ilaç yapılmamalıdır çünkü hasta tehlikededir ve onu kaybetmekten korkulur. Dört günden sonra bu tehlikeden kurtulur. Felç hastalığında da böyledir, dört gün kuvvetli ilaç yapmamak gerekir. Eğer hastalık ağır olursa yedi güne veya on dört güne kadar güçlü ilaç verilmez. Eğer kabız olmuşsa iki günden sonra hukne-i tîz uygulanır. Dört günden sonra eyâric-i faykarâ verilir. Yârpûz, hâşâ ve sater sirke ile kaynatılır, yüzüne ve boyun mührelerine [129b] sürülür. Hardal dövülüp sirke ile ezildikten sonra aynı şekilde sürerek ovulursa çok faydalı olur. Bir tane cevz-i bevvâyı sürekli, özellikle eğrilen tarafta tutması iyidir. Sırtlan eti veya kolan eti kaynatılıp dövülerek hastanın başına ve ensesine yakı yapılır. Daha sonra diğer ilaçlar felç hastalığı ilaçları gibidir. Tenkıyeden sonra gargara yapılır.

---

85 Dühn: Yemişlerden, çiçeklerden ve otlardan çıkartılan yağ. Dühn-i ferfiyyun: ferfiyyun yağı.

Gargara için formül: Bûre üç direm, nûşâdır bir direm, kebere kökünün kabuğu kabı beş direm.

Malzemeler dövülüp elenir sikencübîn-i aselî ile karıştırılarak gargara yapılır. Kırk gün geçmeyince burnuna damlatılmamalıdır.

Buruna damlatılacak ilaç: Kunduztaşağı ve ebûcehil karpuzu ve fülfül her birinden birer cüz dövülüp elenir, merzengûş suyuyla ezilir buruna damlatılır.

Ayrıca günlük ve karanfil çiğnemek faydalıdır. Bir başka şaşırtıcı tecrübe ki sürekli denedik. Turna dedikleri kuşun ödü, pazu suyuyla veya çügündür suyuyla ezilip hastanın burnuna damlatılır. İki üç kez veya biraz fazla da olabilir, hasta şifa bulur. Hindistan fındığının yağını damlatmak da tecrübe edilmiştir. İki üç kez damlatıldıktan sonra hasta şifa bulur. Bazen çörek otu yağını damlatmak da fayda eder, hoş olur. Nicelerini gördük ki bunlarla ilaç ettiler hoş oldu. Bazı kimseler çörek otunu ince (yumuşak) dövdüler, sıcak suyla ezip süzdüler ve burna damlattılar fayda buldular.

9. Kâbûs

Yani ağır basmak ve baş dönmesidir. Bu rahatsızlıkta hastaya soğan, kendene, bakla, mercimek, böğrülce gibi buhar verici şeyler yedirilmez. Habb-ı şebyâr ve eyâric-i faykarâ ve şâhm-ı hanzâl ve habb-ı kûkıyâ ile tenkiye yapılır.

Eğer bu rahatsızlık küçük çocuklarda olursa yattığı zaman üçer kere mu'avvizeteyn (Felak ve Nas sureleri), İhlâs suresi, amene'r-resûli ve ayete'l-kürsî okunur. Ayrıca üç kere *"bismillahi'l-lezî lâ yedurru ma'a ismihi şey'ün fî'l-arzı ve lâ fi's-semâ'i ve hüve's-semî'u'l-alîmu ve e'uzü bi-kelimâti'llahi't-tâmmâti küllehâ min şerri mâ halaka"* okunur ve üç kez üzerine tükürülür. Allahın izniyle kurtulur. Birçok kez denedik. Küçük çocuklara gece ve gündüzde fayda etti.

Bu hastalığa meyilli habis ruhlu kimselere okumakla fayda görülmez veya az fayda olur. Çünkü bu hastalığın aslı habis ruhlardır. Bazı tabipler bunun için "sar'a başlangıcıdır" derler. Fakat her kişide ve her küçük çocukta olan değildir. Belki de bunlar ruhları latif olmayan kimselerdir. [130b] Sürekli ağır yiyecekler yerler ve çok şarap içerler, sürekli sarhoş olurlar. Ayrıca şarabın galiz ve yaramazını içerler. Bu gibi kimselerde olan kâbus, sar'a başlangıcı olsa mümkündür. Küçük çocuklar ve bazı nâzik mizâc hafif ruhlu kişilerde olan çoğunlukla buhardandır. Veya habis ruhlardan da olabilir, duayla, buhûrlarla ve sâ'îr ilâclarla çabucak hoş olur, sar'a başlangıcı olmaz.

Çoğu tabipler cin ve habis ruhlara inanmazlar. Fakat bizim bilgimiz yeterlidir. Kâbûs gibi, ümmü's-sıbyân gibi ve sar'a gibi ve bazı kulunc gibi illetler cindendir ve habîs ruhlardandır. Yani şeytândandır veya cinlerin kâfirlerinden, yehûdîlerinden ve mecûsîlerindendir. Sıtmalarda görmez misin kim bazı kişilere yazarak, tütsü veya bağlamakla ve efsunla iyileştirirler. Hatun kişiler oğlancıklara emsem iderler ve kulunclarda dışarıdan çeşitli ilaçlar yaparlar, çoğunluğu uygun sonuç verir. Bunlar cinlerden kaynaklandığına delillerdir. Kantaryon tütsüsü yapmak (buruna ve bütün azalara) faydalıdır.

Sabır hapı formülü: Sarı helîle kabuğu ve kızıl gül ve mastakî herbirinden birer direm, sabır altı direm.

Dövülüp elenir ve mukl suyuyla haplar yapılır. İçimi üç dirhemdir.

Eğer midede hılt olursa kusturulur. Kusmakdan sonra on dirhem gülbeşeker verilir. Buçuk [131a] direm mastakî ve buçuk denk ûd ile. Ayrıca ıtrıfîl-i sagîr sürekli yenir. Başı dönen kişinin dimağı zayıf ise sabah ve akşam arpa kavudunu azıcık kavrulmuş kuru kişnîcle yemelidirler. Biraz şeker, tarçın ve kuru kişnîc dövülüp birbirine karıştırarak yerlerse faydalı olur.

Ağır basmak da bir türlü hastalıktır ki buna kâbus derler. Kâbusun belirtisi insanın uykudayken ağırlık basıp nefesi tutulması, bağırıp çağırmak istediği halde yapamaz, hareket etmek istediği halde kımıldayamaz olmasıdır. Üzerindeki ağırlık gidince hemen uyanır. Bunun sebebi bir koyu buhardır; insanın beynine ve kemiklerine yayılır, göğsüne ve akciğerine dolar. Bu buhar çok uyku verir.

Eğer kâbus hastalığı kandan kaynaklanırsa belirtisi benzin kızıl olmasıdır. Uykusu da çoktur. İlacı kan almaktır. Baldırlardan hacâmat yapılır. Yemek az yenir. Gıda olarak *sumâk aşı* ve *nârdenk aşı* verilir.

Eğer sebep balgamdan kaynaklanırsa belirtisi anlayışın zayıflaması, ağzının yarı açık olması, bedenin gevşekliğidir. Tedavi olarak önce balgamı gidermek gerektir. Bunun için *devâ-yı türbid* verilir.

Deva-yı türbidin yapılışı şöyledir: Türbid bir direm, zencefil bir danik.

Yumuşak, yani iyice dövülür, şekerle süfûf edilir. Sonra da üzerine süt suyu içilir. Üç gün boyunca muklı verilir. Yemek olarak nohutla pişmiş ve tarçın katılmış kuş eti yemeği yedirilir. [131b]

Hastalığın kaynağı eğer sevdâ ise belirtisi sevdâ hayâllerinin çok olmasıdır. Hastanın benzi kara olur. İlacı önce bedendeki sevdânın *necah macunu* ile gide-

rilmesidir. Şarâb-ı aftîmûn ile ma'cûn-ı necâhın yapılışı yukarıda anlatılmıştı[86]. Yemek olarak semüz etler, şîrûgan yağıyla pişirilmiş ıspanak yedirilir. Başına kabak yağı sürülür. Hekimler "kabus sar'anın başlangıcıdır" demişlerdir.

10. Teşennüc ve Küzâz

Teşennüc[87] sinir büzülmesine denir. Küzâz ise sinir katılaşması ve gerilmesidir. Teşennüc iki türlüdür. Birincisi madde ile bir defada olur. Diğeri ise azar azar olur ve istifrâğlardan sonra olur.

Madde ile olanın ilacı felç ilacı gibidir. Teşennüc-i huşek ilâcı ve küzâz ilâcı da böyledir; fakat teşennüc-i huşek için menekşe, hatmî, sûsâm ve marul yaprağı kaynatılır hasta o su içine oturtulur. Boyun mühreleri, menekşe ve kabak yağıyla yağlanır. Ayrıca menekşe ve hatmî dövülüp elenir ve menekşe yağıyla yapılmış Mûm revgana karıştırılır, boyun mühreleri ve arkasına ılıcak yakı yapılır. Yemek olarak badem yağı ve şekerle hazırlanmış cev-âv aşı yedirilir. Semiz tavuk çorbası verilir, faydalıdır. Küzaz ilacı da aynıdır.

11. Hazer (Uyuşmak)

Türkçe uyuşmak [132a] demektir. Bu hastalığın ilacı aynen felç ilacı gibidir. Önce kusturulur. Sonra tîz hukne yapılır. Ardından mâ'il-usûl verilir. Ceviz yağı ve sezâb yağı sürülür. Sirkeden, ekşilerden, sütten ve yoğurttan sakınmak gerekir. Yenmemelidir. Aynı zamanda hıyar ve karpuz da yenmemeli. Bunun gibi soğuk nesnelerden pehiz etmek gerekir, faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ.

B. Göz, Kulak, Burun ve Boğaz Hastalıkları

1. Göz Hastalıkları

a) Remed (göz ağrısı)

Remed diye göz ağrısına derler.

Eğer kan fazlalığı belirtileri olursa baş damarından kan aldırılır. Kan alınacak el, ağrıyan göz tarafındakinden olur. Eger iki göz ağrırsa iki elden alınması uygundur.

Sonra beden telyîn edilir. Bunun için yemişler suyu, menekşe hapı veya şebyâr hapı ile telyîn edilir. Ayrıca eyâric-i faykarâ veya habb-ı kûkıyâ ile veya habbü'z-

86 Bkz. 3. Nolu (Mâlihulyâ ve Divânelik) başlığı.

87 "teşennüc büzülmek manasındadır deri ve sinir ve damar büzülmesi gibi". (Derkenâr)

zeheb kullanılabilir. Eğer safra galip ise tabî'at ekşi ve tatlı enâr suyuyla ve şîrhiştle telyîn edilir. Şirhişt ele girmezse terengübîn kullanılır. O da ele girmezse hıyârşenbe, erik suyu ve pişmiş temirhindî de kullanılabilir.

Önce göze kız oğlan südü yumurta akıyla damlatılır. Sonra şâf-ı ebyâz veya şâf-ı kâfûr ve tâze peynir ki tuzsuz olmalıdır, gülâbla göze yakı yapılır. Veya tâze ete gülâb sürüp göze yakı yapılır. Yumurta sarısını ılıcak idüb gül yağıyla karıştırıp göz üzerine yakı [132b] edip bağlamak ağrıyı giderir.

Bir azizin göz ağrısı için yapmış olduğu formül: Tutiyâ iki dirhem, ak anzarût bir direm, çeşmezen bir direm, zeytinyağı on direm, balmûmu beş direm.

Bir kaşık tûtiyâ ezilir, toz haline getirilir. Sonra zeytinyağı, balmûmu ve sirke ile sirke uçup merhem kıvamına gelene kadar pişirilir. Ardından anzarût ve çeşmezen yumşak dövülüp elenir ve bu merheme karıştırılır. İhtiyaç zamanı göz ağrısına yakı edilir; şifâ bulur inşâ'allahü te'âlâ.

Eğer mâdde balgamî veya sevdâvî olursa, mâddeden tenkıye etmek gerekir. Bunun nasıl yapılacağı yukarıda bölümlerde anlatılmıştır.

Şâf-ı beryuma: Şâf-ı yek-rûzî ki Yunan dilince beryuma derler. Yani gözü bir günde hoş eder demektir. Göze kuvvet verir ve ağrısını dindirir, gözü bir günde iyileştirir.

Yapılışı: Kızıl gül onbeş direm, za'ferân sekiz direm, afyon ve sünbül ikişer direm, zamg-ı Arabî sekiz direm.

Malzemeler dövülüp elenir. Yağmur suyuyla karaştırılıp şâflar yapılır.

Bir başka şâf-ı beryuma formülü: Biz sürekli bu terkibi yapardık.

Yapılışı: Mâmîşâ ve anzarût sekiz direm, za'ferân iki direm, kesîrâ bir dirhem, afyon buçuk direm.

Yumuşak dövülüp elenir, toz haline getirilir. Sonra yağmur suyuyla karıştırılıp şâflar yapılır. Hatun kişi sütüyle [133a] veya yumurta akıyla ezip göze çekilir. Bir günde üç kez çekilir. Daha fazla çekilmemelidir. Gerek yoktur. Çok denenmiştir. Göz ağrısına çok faydalıdır. Ağrısını giderir, kanını keser ve tozu dahi giderir.

Eğer toz için kullanılacak olursa, gözde ağrı yoksa o zaman terkibe Deniz köpüğü de katılır. Diğerlerinin miktarı kadar olmalıdır.

Bir başka formül: İki kardeş kanı, çeşmezen, ak anzarût ve nebât şekeri her birinden eşit miktarda alıp yumuşak dövdükten sonra ince bir bezden geçirilir, ihtiyaç vakti kullanılmak üzere saklanır. İhtiyaç olduğunda göze ekilir. Faydalı olur.

Şâf-ı ebyâz formülü: Göz ağrısına faydalıdır.

Yapılışı: Yıkanmış isfîdâc kal'ı sekiz direm, zamg-ı Arabî dört direm, afyon bir direm, kesîrâ bir direm.

Dövüp eledikten sonra yumurta akıyla karıştırılırarak şâflar yapılıp saklanır.

Bir başka şâf-ı ebyâz formülü: Yıkanmış isfîdâc kal'ı beş direm, anzarût üç direm, nişâsta ve kesîrâ birer direm, afyon buçuk direm.

Dövülüp elenir. Kız oğlan sütüyle karıştırılır şâflar yapılır.

Şâf-ı ebyâz formülü: Göz ağrısına yararlıdır, gözün kızıllığını giderir, çapağını temizler.

Yapılışı: Yıkanmış isfîdâc on dirhem, anzarût üç direm, nişâsta ve kesîrâ birer direm, afyon buçuk direm.

Malzemeler dövülüp elenir, kızoğlan sütüyle karıştırılıp şâflar yapılır. Gerektiğinde hatun kişi südüyle ezip göze damlatılır.

Şâf-ı ahmer formülü: Göz ağrısının [133b] sonunda faydalıdır.

Yapılışı: Yıkanmış sâdenc-i adesi on direm, râsuht sekiz direm, büssed ve deliksiz inci ve sâdic-i hindî her birinden dörder direm (sâdic-i hindî ele girmezse sünbül de olabilir), zamg-ı Arabî ve kesîrâ ve mürr-i sâfî her birinden ikişer direm, -iki kardaş kanı, za'ferân birer direm.

Sırf şarâbla karıştırılır, şâflar yapılır.

Zerûr-ı asfar formülü: Bu da göz ağrısının sonunda faydalıdır.

Yapılışı: Anzarût eşek sütüyle perverde edilir. Ayrıca sekiz direm mâmîşâ, iki direm sabır, afyon, nişâsta ve gül tohumu her birinden yarımşar direm, zaferân üç direm, mürr bir buçuk denk.

Malzemeler dövülüp ibrişim elekten elenir, göze çekilir. Faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ.

Şâf-ı kâfûrî formülü: Remed denilen göz ağrısına faydalıdır.

Yapılışı: Kal'-ı isfîdâc sekiz direm, Deniz köpüğü ve anzarût dörder direm, zamg-ı Arabî ve kesîrâ yedişer direm, gümüş iklîmâsı üç direm, keler boku bir direm, kâfûr buçuk direm.

Dövülüp elenir, şâflar yapılır.

Yakı formülü: Göz ağrısının başlangıcında fayda eder.

Yapılışı: Huzaz (Türkçe havlân-ı hindî denir), sandal, akâkıyâ, kızıl gül, innebü's-sa'leb (Türkçe it üzümü denir).

Hepsi dövülüp elenir. Yaş it üzümü suyuyla şâflar yapılır. İhtiyaç zamanı yaş kişnîc suyuyla karıştırılıp gözün üzerine dışarıdan yakı yapılır. Faydalıdır.

Bir başka yakı formülü: Bu yakı göz ağrısının sonunda [134a] faydalıdır.

Yumurta sarısı, arpa unu, pâpâdya çiçegi ve benefşe kaynatılıp gözün üzerine yakı yapılır.

Diğer bir yakı formülü: Ağrılı sancılı olup geceleri hiç yatırmayan ve kanı çok olan hastalık türünde faydalıdır. Ağrısını giderir, kanı temizler, çok faydalıdır.

Yapılışı: Harmel yani üzerlik tohumu iki direm, keçiboynuzu çekirdeği iki direm, nebât şekeri dört direm.

Bu üçü dövülüp ibişîm, keten veya tülbent bezi aracılığıyla elenir, gül suyuyla karıştırılır. Pamuk üzerine yayıp yakı yapılır. Faydalıdır.

Zerûr-ı sepîd formülü: Hatun kişi sütüyle perverde olmuş anzarût on direm, mâmîşâ, kesîrâ ve nişâsta ikişer direm.

Dövülüp elenir ve göze çekilir. Eger göz ağrısının süresi uzunsa, kızıllığı ve yaşı eksilmezse tûtiyâ-yı magsûl yani yunmuş merezî, nişâsta ve isfîdâc eşit miktarda alınır, dövülüp elendikten sonra göze çekilir.

Şâf-ı sumâk formülü: Gözün kaşınıp çapaklanması ve göz kapaklarının kalın ve kızıl olması ve gözün dairesinin kanlı olup kızarmasına faydalıdır. Gözün yufkacık konağını da giderir, cilâ eder. Eğer sadece kıvama gelmiş sumak suyu olsa ve başka bir şey karışmamış olsa şâf-ı [134b] sumâk bu konuda diğer nesnelerden faydalıdır.

Yapılışı: Bir mikdâr sumak alınır bir kazanda veya bir uygun başka kapta bol su ile kaynatılır. Eksildikce su eklenir. Bütün kuvveti suya çıktığı anlaşılınca süzülür, tanesinden ayrılır. Sonra kalan su koyulaşıp kıvama gelene kadar tekrar kaynatılır. Sonra bir parça kal'-ı isfîdâc alınır, onun dörtte biri kadar kâfur alınır, altıda biri kadar kesira alınır. (Bazı kitaplarda kâfur altıda bir, kesira da onun kadardır diye yazar.) Dövüp karıştırarak şâflar yapılır. İhtiyaç olduğunda gülâbla ezip göze çekilir.

Bu şâfı hacâmatdan veya kan aldırmakdan sonra ve ishâlden sonra göze çekerlerse daha faydalıdır.

b) İtdirseği hastalığı

Şa'îre de denir. Türkçe itdirsegi dedikleri hastalıktır. Eğer harâreti olursa şâf-ı mâmîşâ ve Kil-i Ermeni kâsnî suyuyla ezip üzerine sürülür. Ayrıca sıcak su ile yıkandıktan sonra sineğin başını kesip gövdesini itdirseği üzerine birkaç kez sürünce fayda eder. Sıcak ekmeği de üzerinde tutmak da faydalıdır. Arpa unuyla taneçâdır karıştırılıp sürülür, arpanın kabuğu temizlenip kaynatılır ve o suyla yıkanırsa da çok faydalıdır. Sekbîneci sirke ile ezip sürmek de faydalıdır.

İtdirseğinin bazısı, küçük nohut kadar iri olur. Kolay kolay iyileşmez. Buna çare olarak dâhilyûn merhemi ince bir kâğıt parçasına sürülür ve itdirseğinin üzerine yapıştırılır. Birkaç kez denenirse dağıtıp tahlil eder, cerahatini çıkarır. [135a]

c) Gözde kıl çıkması

Minkâş ile yolunur, yerine kirpi kanı veya ödü damlatılır, fayda eder. Kerkes ödü veya hüdhüd ödü sürülmesi de kılın tekrar oluşmasını önler. En iyisi, dimağı tenkiye etmek ve ondan sonra bu nesneleri sürmelidir.

Denenmiş bir ilaç: Za'ferân bir miskâl, kâfûr riyâhı buçuk denk.

Dövülüp elenir ve göze çekilir faydalıdır.

Bir diğer formül: Kavrulmuş helîle bir denk, za'ferân bir miskâl. Bunlarda dövülüp elendikten sonra göze çekilir.

d) Gece körlüğü (şeb-körlük)

Gece körlüğü için keçinin bağrı ya'ni ciğeri kalye edip pişirilir. Baş bunun buharına tutulur. Göz ile birlikte ağız ve buruna girmesi sağlanır. Sonra bu kalyeden yenir.

Ayrıca keçi ciğeri kebap yapılır ve kebaptan damlayan su mil ile göze çekilir. Dâr-ı fülfül dövülüp bu suya katıldıktan sonra da göze çekilir. Veya dâr-ı fülfülü dövüp bu suya koyduktan sonra kurudup göze çekilebilir. Faydalı olur İnşâʿallahü-teʾâlâ.

Bundan başka; fülfül, dâr-ı fülfül ve Yemen'in Tâ'if şehrinden gelen kanbîl-i tâ'ifî eşit miktarlarda dövülüp, elendikten sonra göze çekmek de faydalıdır.

e) İntişâr (göze su inmesi)

İntişâr için başlangıç ilacı tenkıyedir. Habb-ı kûkıyâ ile veya eyâric-i faykarâ hapıyla ve şiyâf-ı merâreti göze çekmek her iki rahatsızlığa da uygundur. Eğer [135b] sadece intişâr zahmeti varsa, bakla unu, pâpâdya ve hatmî ile kaynatılıp yakı yapılır.

İntişâr hastalığına faydalı bir macun formülü: Zencefil, eğir, eyâric-i faykarâ her birinden bir eşit miktar. Dörtte bir oranında kâsnî alınır. Râziyâne suyuyla balla kıvama gelene kadar cüllap edilir. Sonra diğer otlar cüllaba karıştırılır. Her sabah fındık kadarınca yenilir.

Bâselîkûn formülü: Kör göze ve sebele ve gözden yaş akmasına faydalıdır.

Fülfül ve dâr-ı fülfül ve zencebîl ve sarı helîle kabı ve kara helîle her birinden beşer direm, sabır bir direm, deniz köpüğü altı direm, zencefre beş direm, selîha ve karanfil dörder direm, nişâdır bir direm.

Dövülüp elenir ve göze çekilir. Faydalı olur inşallah.

Gözyaşına faydalı bir ilaç: Tûtiyâ ve sarı helîle kabı (Yeni ve gayet sarı olmalı, eski olmamalı) ikisi iyice dövülüp ince toz haline getirilir. İkisinin toplamı kadar koruk suyu veya sumak suyuyla ezilir, kurutulur. Daha sonra birazcık kâfur ile dövülür göze çekilir yararlıdır. Gözün yaşını keser. Eğer kâfûr ele girmezse o ikisi yeter. Eğer sadece sarı helîle de olsa yeterlidir.

f) Çeşitli göz hastalıkları ve yararlı terkîpler

Büssed: didikleri nesne kim mercân köküdür Cidde denizinden çıkar kızıl ve delik delik olur. Denizde taş [136a] üzerinde yumru olur, biter. Bazıları kardaş kanı derler. Onu iyice dövüp toz haline getirdikten sonra göze çekilir. Gözyaşını keser ve ak düşen göze fayda edip aklığını giderir. Gözün nurunu artırır ve kuvvet verir.

-Hısrım yani koruk perverdesi: Göz kapaklarının kızıl ve kalın olduğu, kalınlıktan devrildiği sulâk denilen hastalık ile göz seğirmesi, göz-gîre ve sebele faydalıdır.

Tûtiyâ (ki merzû denir) ve zerde-cûb onâr direm, sarı helîle ve zencebîl beşer direm, dâr-ı fülfül ve mâmîrân ikişer miskâl, kara tuz bir direm.

Hepsi dövülüp elenir. Bir kaç kez tâze koruk suyunu üzerine koyub havân içinde dövülerek adetce perverde edilir, usulünce kurutulup saklanır. Acâyib faydalı ve etkili bir terkîptir.

Yakı: Göz kaşınmasına, göz kapaklarının kenarları ve pınârlarının yanmasına fayda edip giderir.

Mercimek kabuğu ayrılır, ekşi nâr taneleri ve kızıl gül, gülâb içinde pişirilir ve dövülür, sonra tekrar pişirilip iyice dövülür ve gözün üzerine yakı edip bağlanır.

Bir başka yakı formülü: Nişaşta, yumurta akı ve gülâbla karıştırılarak göze yakı edilir.

Şâf formülü: Göz ağrısı için denenmiştir. İsfîdâc-ı magsûl on iki direm, anzarût-ı mürebbâ altı dirhem [136b], zamk, nişâsta ve kesîrâ her birinden dörder direm.

Dövüp elenir, yumurta akıyla karıştırıp şâflar yapılarak kullanılır.

Kehl (Göz sürmesi): Gözün sıhhatini korur. Tûtiyâ on direm, şâf-ı mâmîşâ üç direm, sabır bir direm, havlân-ı hindî bir direm, kâfûr bir denk.

Dövülüp elenir, koruk suyuyla ve sumâk suyuyla ezilip kurutulur. Gündüz ve gecede göz kapağına sürülür.

Zerûr: Çok fazla keskin olmayan göz çapağını kesmek için göze ekilir. Anzarût on direm, Deniz köpüğü bir dirhem, şeker-i nebât üç direm, Hepsi bir araya getirilip dövülerek toz haline getirilir ve kullanılır.

Bir başka zerûr formülü: Anzarût on direm, şâf-ı mâmîşâ üç dirhem, havlân-ı hindî iki direm, sabır iki direm, za'ferân bir direm, Deniz köpüğü yarım direm.

İyice toz haline gelene kadar dövülüp göze çekilir.

Göz ağını gideren sürme formülü: Otuz yıllık da olsa fayda eder. Ebû Yahyâ Şemmâsî isimli kimseden rivayettir. Kendisi Hıtay şehrinde bu terkibi bir yaşlı kişiden, faydasını gördüğü için dört yüz filoriye satın almıştır.

Nişadır, Deniz köpüğü, zencâr, anzarût, devekuşu yumurtası kabuğu, yalama tuz, kalye, sâdenc-i adesi, râsuht taşı ve seretân-ı bahrî her birinden birer parça; dövülmüş hâs tîl safran yarım parça, karanfil dörtte bir parça, afyon ve kâfur-ı [137a] mansûrî üçte bir parça.

Hepsi dövülür toz haline gelince su ile yoğrulup kurslar yapılırak saklanır; ihtiyaç vaktinde kullanılır.

Şâf-ı kalender (yani yeşil zâc şâfı demek olur): Zıfrayı gözden cilâ ederek giderir. Son derece keskin ve etkili şâfdır. Zıfra bir zardır ki yufkacık et görünümlü, gözün pınârında oluşup oradan yayılır. Zamanla göz bebeğini örter, görmeyi engeller. İncesi ve kalını olur. Arapçada "zıfra" denir. Farsçada "nâhna" denir. Atta ve insanda olur. Bazısı yufka olur ve ilaçla gider. Bazısı kesilerek giderilir. Üstatlar çengel ile kaldırır makasla veya usturayla keserler. Ancak uzman kimse olmalıdır. Yoksa gereğinden fazla kesilirse göz yırtlaz olub ayıplı olur ve sürekli yaş akar. Eğer eksik kesilirse tekrar oluşur ve eskisi gibi olur, yayılır ve bebeği örter. Bu şâf âkildir yani yiyicidir. Az az zıfranın üzerine ekilir. Zıfra çok ince ise yavaşca otlardan ekilir. Terkîbi budur:

Râsuht ki Türkçe râstık taşı denir beş direm, jengâr iki direm, nişadır bir direm, yeşil zâc (Kastamonu'dan gelir. İyisi ve cevherlisi olmalı) bir direm, bûre bir direm, zırnîh yarım direm (Lâkin yâ kızıl zırnîh veya [137b] sarı zırnîh olması gerekir)

Sirke ile iyice ezilir, bir hafta bekletilir sonra şâflar yapılıp göze çekilir. Şâflar da zıfra üzerine sürülür, faydalı olur inşâ'allahü-te'âlâ.

Şiyâf-ı mürr: Tarfe için kullanılır. Tarfe bir kızıl noktadır ki gözde, darbeden veya başka bir sebepten meydana gelir.

Günlük ve Mürr-i Mekkî ve za'ferân her birinden birer direm, zırnîh-i ahmer yarım direm.

Dövülüp elenir ve şâflar yapılarak yaş kişnîc suyuyla göze damlatılır.

Şiyâfü'd-dînâr: Gözde olan kızıl tamarlara yararlıdır ve eski göz ağrısına fayda eder. Zıfraya ve sebel illetine ve başkalarına faydalıdır.

Zencefre ve râsuht ve zırnîh-i ahmer ve şeker-i nebât her birinden birer direm, Mürr-i Mekkî ve za'ferân ve zerde-cûb her birinden dörtte bir direm ya'ni bir denk, uşak ve günlük birer direm.

Bunlar iyice toz haline getirilip şâflar yapılıp saklanır. İhtiyaç zamanı göze çekilir.

Kehl (Sürme) formülü: Gözyaşı için çok denenmiştir. Tûtiyâ on dirhem, büssed ve sarı helîle kabı (toz haline getirilmiş) ve sabır-ı uskûtûrî her birinden ikişer direm, fülfül yarım direm, dâr-ı fülfül bir direm.

Malzemeler yumuşak dövülüp ince bezden veya iki kat bezden geçirilip sürme yapılarak göze çekilir[88].

Göz ağrısı için bir küçük ilaç: Göz ağrısının başında ve sonunda gayet faydalıdır. Ne kadar eskimiş göz ağrısı olsa bir iki damlatmakla iyileştirir.

Yapılışı budur: Kadıntuzluğunun kökünün kabuğu alınır, yumuşak dövülerek toz haline getirilir ve gül suyuiçinde ıslatılarak bezden sıkılır; göze damlatılır. Gözün kanını ve ağrısını giderir. Tecrübe edilmiştir.

Göz akını gidermek için ilaç: Tecrübe edilmiştir, gözün ağını giderir, kalın sebelini ve tozunu soyup temizler. Üç veya dört kere göze ekilmekle, gözde iyice artmış, göz bebeğine yürümüş olan ve görmeye mani olmaya başlamış olan ağını ve tozunu soyup giderir.

Yapılışı: Beş direm şeb (iyice yumuşak toz haline getirilir), on direm ak nebât şekeri (bu da iyice/yumuşak dövülmüş).

İkisi birbirine karıştırıp yine havanda toz oluncaya kadar dövülür. Gözde olan sebele ve toza ekilir. Gözü cilalayıp açar inşâ'allahü te'âlâ.

Nezleden kaynaklana ağrı, kızarıklık ve toz girmesine faydalı bir tecrübe edilmiş formül: Sarı sabır-ı uskûturî alınır, yumuşak dövülür ve kına ve it bokuyla karıştırılır, ılık su ile yoğrulur tabanına sürülür. Gece yatılır sabah yıkanır. Bazıları sabrı yalnız kına ile [138b] karışdırıp ısıcak su ile yoğurduktan sonra tabanı altına sürerler. İt pisliğini karıştırmazlar. Yeterli olur. Tecrübe edilmiştir, gözü açar. Göze ilaç koymaya gerek kalmaz.

Göze düşen ağı gidermek için formüller: Keler, serçe ve güvercin pislikleri karıştırılıp toz haline getirilecek şekilde dövülür, hamamdan sonra göze çekilir, şifa olur. (Tecrübe olunmuştur)

Diğer bir formül: Deniz köpüğü pamuk çekirdeği yağıyla karıştırılır, göze çekilir. Şifâ olur.

88 "Kehl diye sürmeye derler." Bazen göze ilaç bırakmaya da "kehl ideler ve iktihâl ideler" denir; [138a] tabîblerin ıstılahıdır.

Bir başka formül: Kamış yumuşak dövülür ve elenir, gözdeki ağa ekilir, şifa olur.

Zıfra için formül: Zıfra göz pınârında biter ve yürüyüp göz bebeğini örter. Yapılışı: Râsuht taşı ve nişâdır ve zâc ve süsen dibi her birinden eşit miktarda alınıp dövülüp elenir. Gözdeki zıfraya ekilir. Zıfrayı giderir. Denenmiştir. Ayrıca yaş cevizin içindeki sarı kısım kurutulur, gözdeki zıfraya ekilir. İnsan veya at gözüne fayda eder.

Göze inen sancı için formül: Markaşîşâ-yı zehebten alınır (sarı olmalı) çömlekçilerin yaptığı fuka içine konulur.(Fuka diye, çölmekçilerin yaptığı su içilen bardağa ve hokkaya denilir) Kil-i hikmetle ağzı ve çevresi kapatılır. Sırçacıların (camcıların) fırınında yedi gün yoğun ateşte pişirilir. Sonra toz haline getirilip göze çekilir. Faydalıdır. Tecrübe olunmuştur. [139a]

Kehl-i cevâhir (Cevahir sürmesi): La'l ve fîrûze ikişer direm, inci üç direm, sâdenc bir direm, büssed üç dirhem, tûtiyâ-yı tabâşîrî bir miskâl, dehnec-i frengi bir miskâl, markaşîşâ iki direm, akâkıyâ ve havlân ve şâf-ı mâmîşâ ve seretân-ı bahrî ve iklîmyâ her birinden birer direm, koruk suyu beş direm, isfîdâc ve nişâsta ikişer direm, anzarût dört direm, kuhl-i ısfahânî yirmi direm, sarı helîle üç direm, kâfûr bir denk, tabâşîr bir miskâl, zencebîl bir dânik.

Usulünce dövülüp toz haline getirilir. Taşları yıkamak gerekir. Tabibler usulüdür.

Anason: Gözyaşı için anîsûn gayet yumuşak dövülür, elenip göze çekilir. Gözün yaşını kesip giderir. Eskisi ve yenisi için faydalıdır, tecrübe edilmiştir.

Gözden ak gidermek için terkîp: Yumurta kabuğu alınır, su ile ıslatılır ve güneşte bırakılır. Tozdan korunmalı. Suyunu döküp yine ıslatılır, tekrar tekrar ki ta iç kabuğundan iyice temizlenene kadar suyu değiştirilir ve yıkanır. İyice yıkandığından emin olduktan sonra kurutulur ve dövülüp göze çekilir.

2. Kulak Hastalıkları

Kulak ağrısı için eyâric-i faykarâ ve habb-ı kûkıyâ ile tenkıye edilir.

Sezâb [139b] yağı veya acı badem yağı sığır ödüyle karıştırılır, ılıştırıp birer katre damlatılır.

Ebûcehil karpuzu acı badem yağıyla kaynatılır, bu yağdan damlatılır, fayda eder. Sezâb yağı faydalı olur.

İyi etli incir alınıp içinden çekirdeği çıkartılır. Mastakî ve hardal ve kuyumcu bûresi bunlar ayrı ayrı dövülür, incirin etiyle yoğurulup kulağa girecek kadar

fitilcikler yapılır. Kulağa sokulur ve ertesi gün hamama girilir. O ağrıyan kulak sıcak mermer üzerine konur ta ki bir nesnecik aksın.

Kulak ağrısı eğer harâretten olursa baş damarından kan aldırılır.

Otuz direm sirke ve on direm gül yağı birlikte, sirke gidip gül yağı kalana kadar kaynatılır. Kulağa damlatılır.

Eğer ağrısı düzensiz olursa yukarıda göz ilaçları arasında zikredilen şâf-ı ebyâz bir habbe afyonla gül yağı içinde ezilir ve kulağa damlatılır. Ağrısı geçer. Eğer ağrı sakinleşmezse bilinir ki içinde pişirilecek madde vardır. Bunun için, kaz yağıyla tavuk yağı şîrûgan yağı içinde eritilir. Her saat bir katre ılık ılık damlatılır. Ağrı geçtikten sonra bezr-i katûnâ luâbı veya ayva çekirdeği luâbı ılıtılıp damlatılır ve [kulaktaki iltihap] pişer ve akar. Sonra fitilcik yapılıp bala sürülüp birkaç kez kulağa sokulur. Akıntı temizlendikten sonra azıcık zâc yakılıp kulağa üfürülür, [140a] fayda eder.

Yoğun kulak ağrısı için ilaç: Sığır ödü alınır, eşit miktar hayrî yağıyla kaynatılır. Ta ki öd eksilip yağ kalır. O yağdan kulağa damlatılır. Ağrısı gider. Hayrî Türkçe Mısır benefşesi denilen meşhur ottur. Farsça şebboy denir. Benefşe renklisine gece kokmasından dolayı şebboy denir. Sarısı ve beyâzı gündüz kokar.

Eğer ağrının sebebi aşırı rutubetlerden olursa şîrhişt zeytinyağı içinde veya acı badem yağı içinde kaynatılır ve bu yağdan kulağa damlatılır. Faydalı olur. Eski şarap da faydalıdır. Hâtûn kişiler sütünü menekşe yağıyla karıştırıp ılık ılık kulağa damlatlatmak da bütün ağrıları dindirir. Marsama yaprağının suyunu hâtûn kişi sütüyle karıştırıp damlatmak kulak ağrısını giderir ve tutulmuşluğunu açar. Üç yıllık ve beş yıllık ağrısını giderir. Bu yöntemle uğultusunu ve işitmezliğini tekar açtık, denenmiştir. Eğer tenkıye ettikten sonra damlatılırsa çok daha faydalıdır.

Eğer kulak işitmez olup uğultusu da olursa marsama suyuyla kara koyun ödü ve sarımsak suyu birlikte karıştırılır, ılık ılık kulağa damlatılır. Hem uğultusu hem de sağırlığı geçer. Eğer sığırkuyruğu dedikleri otun çiçeği dövülüp suyu sıkılarak tutulmuş kulağa damlatılırsa hem açar, hem de uğultusunu giderir. [140b] Sığırkuyruğunun kökü[89] de dövülüp suyu kulağa damlatılırsa hem açılır hem de uğultusu gider.

89 Sığırkuyruğunun yeşil yapraklısı vardır, bunu dövüp tatlı sular içinde çalkarlar balıklar hep su yüzüne gelir, böylece göllerden balık avlarlar. Kaba kaba budakları olur süpürge yaparlar. Ama ak tüylü pamuk gibi yaprağı olan bu değildir. Bunun budağı bir veya iki olur. Çok iyi yara otudur. Yeni ve eski cerahatleri, eski yaraları iyileştirir. Cerahatli yaraları bitirmekte benzeri yoktur. Yapraklarını dövüp yaraya ekerler, yapışı kopmaz ve çabucak etkisini gösterir. (Yâdigâr 1040b)

Kulak uğultusu için denenmiş bir formül: Kulağı açar ve gürültüsünü giderir. Yapılılşı: Ak harbak bir direm, kunduztaşağı buçuk direm, mürr-i sâfî buçuk direm, bûre buçuk direm.

Hepsi dövülür, sirke ile ezip kulağa damlatılır. Faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ.

Kulak uğultusu için: Turp yağı veya acı badem yağı damlatılır. Veya bir başka yağ ile ferfiyûn veya kunduztaşağı ezilip damlatılır. Merzencûş ve afsentîn ve yârpûzu ve sa'ter kaynatılıp kulak buharına tutulur. Ayrıca habb-ı kûkıyâ ile tabîat ishâl edilir.

Eski ve yeni kulak ağrısı için şâf formülü: Şâhm-ı hanzâl bir direm, bûre üç [141a] direm, kunduztaşağı ve zerâvend-i müdahrac ve usâre-i afsantîn her birinden yarımşar direm, ferfiyûn ve kust bir denk, sığır ödü yoguracak kadar.

Malzemeler dövülüp elenir. Sığır ödüyle yoğurulur. Küçük şâflar yapılır. İhtiyaç olduğunda badem yağıyla ezip kulağa damlatılır. Gayet faydalıdır. Balgamî ağrıya, uğultuya ve koyu yelden olana münâsib devâdır.

Kutûr: Kulaktaki kurdu ve kaşıntıyı giderir.

Yapılışı: Yarpuz dövülüp sıkılır ve kulağa damlatılır. Şeftali yaprağının suyu da damlatılır. Veya şeftali çekirdeğinin yağını damlatılır. Sabır su ile ezilir veya şeftali yaprağının suyu ile ezilir ve damlatılır.

Eğer kulak ağrısı baştan inmiş olursa, kulaktan irin ve kan aksa bir fitil yapıp acı badem yağıyla ıslatılır. Ak anzarût yumuşak dövülmüş olmalı, o fitile bulaştırıp kulak içine konur. Faide eder.

Kulak kiri: Temizlemek için sirke ile bûre ezilip kulağa damlatılır. Ayrıca kulak sıcak su buharına tutulur. Pamukla silip tekrar damlatılır. Temizlenene kadar tekrarlanır.

Soğuktan olan ağrıyı gidermek için kutur formülü: Sezâb veya soğan yağla kaynatılır, kulağa damlatılır. Kulaktan kir gelse, incecik fitil yapıp [141b] bala bulaşdırıp kulağa sokulur. Temizler ve arıdır. Eğer ak anzarûtu yumuşak dövüp o ballı fitile bulaştırdıktan sonra kulağa sokulursa iyi gelir.

Kulak altındaki bezeler: Kulak altında şişip ağrıyan bezelere ki çene yöresindedir, ısırgan dikeni yaprağı kaynatılır ve yakı yapılır. Ağrısını giderir, şişliği dağıtır. Ya içeriden veya dışarıdan deşilip akar. Isırgan tikeni kulak yöresindeki şişlere çok faydalıdır, benzeri yoktur.

3. Burun Hastalıkları ve İlaçları

Koku alamama: Burnun koku alamaması doğuştan ise ona ilaç yapmak mümkün değildir. Eğer sonradan olmuşsa habb-ı eyâric veya habb-ı kûkıyâ ile tenkiye yapılır. Ayrıca çörek otu alınır, kızıl zırnîh ve yârpûz ile karıştırılır, ateş üzerinde yakıp dumanı buruna çekilir. Tekrar tekrar yapılır, fayda eder.

Burunda kötü koku olması: Eğer cerahat yoksa şarâb-ı reyhânla yıkamak faydalıdır. Bu konuda çok faydalı bir yöntem de burunun içini eski sirke ile yıkamaktır. Sonra temiz su ile yıkanır ve topalak, gül-i nesrîn, ıdhîr-i Mekkî (Mekke ayrığı) alınıp dövülerek buruna konur, fayda eder.

Burunda cerahat olması: Cerahat çok ve kuru olursa Mûm-ı revgan yapılır. Menekşe yağı ile sığır iliği ve Mûm eritilip buruna sürülür, şifâ [142a] bulur.

Eğer cerahat yaş olursa sarı helîle ve mâzû (dövülmüş), tavuk yağı veya gül yağıyla karıştırılarak buruna sürülür.

Eğer çok yaramaz cerâhat olursa daima sabunla yıkanır; topalak, safran, Mürr-i Mekkî, mâzû, şeb ve zırnîh dövülüp elenir, bir yere toplanır ve buruna püskürtülür.

Eğer burunda basur siğili gibi siğiller varsa ekşi ham nar, kabuğuyla dövülür, suyu sıkılarak alınır ve koyulaşıncaya kadar kaynatılır. Sonra bir gün bir gece bir bakır tasta bırakılır. Bu arada dövülüp suyu sıkılmış kısım tekrar dövülüp ezilir ve küçük küçük şâflar yapılır. Kaynayıp koyulaşmış ve bekletilmiş nâr suyuna bulaştırarak buruna sokulur. Siğiller temizlenip zahmetsizce gider. Lâkin biraz zaman alır.

Burun için yakı: İsfîdâc bir direm, mürdeseng on direm, göyünmüş kurşun on direm.

Şarâb-ı reyhân ve mersin yağıyla ezip buruna sürülür.

Seratâna benzer, yenir bevâsır ilacı: Yılanyastığı dedikleri otun tohumu kurutulur, yumuşak dövülüp gül yağıyla merhem gibi karıştırılarak sürülür. İyileştirir.

Çok hapşırmak ilacı: Kulağı, burnu, eli ve ayağı ovmak faydalıdır. Yastık ısıtılıp boyun altına konur. Ağız esner gibi açılır. İşle güçle uğraşmak da faydalıdır.

Burnun çok [142b] kanaması ilaçları: İlk önce baş damarından kan alınır. Sonra bâdrûc usaresi (ki acemler tere-i Horâsânî derler) ve tohmekân yaprağı suyu azıcık kâfûr ile ezilip buruna damlatılır.

Baş damarından kan aldıkları zamân azar azar damlatılır. Kan ihtiyaç kadar giderilir. Ayrıca, kan gelen taraftaki elden kan alınmalıdır.

Hiç tâze eşek tersinin sıkılmış suyu gibi ilâc yokdur. Damlatılıp alına sürülmeli. Ayrıca şarâb-ı unnâb verilir.

Gıda olarak mercimek sirke ile ve unnâb ile pişirilerek yenir. Paça sumak ile pişirilip yenir.

Sahtiyân ve gön kazıntısı yakılır ve külü püskürtülürse burun kanını tutar.

Sahtiyân kazıntısı alınır, bir çölmeğe konur. Ağzı çamurla iyice kapatılır. Bir gün bir gece tandırda veya külhanda ateşte bırakılır. İçindeki iyice yanmış olmalı. Sonra çıkartılır, dövülüp buruna püskürtülür.

Eğer sinek öldürülüp sirke ile ezildikten sonra buruna püskürtülürse kanamayı durdurur. Denenmiştir.

Gülnâr-ı Mısrî dövülüp püskürtülürse de kan durur. Koyun yünü yakılıp külünün buruna püskürtülmesi de faydalıdır. Deve yünü olursa daha faydalıdır.

Eğer tuzlanıp kurutulan toy yüreği, burnu kanayan kimsenin boynuna asıp bırakılır veya koynuna konursa derhâl Tanrı Te'âlâ'nın kudretiyle kan diner. Denenmiştir, biz tekrâr tekrâr tecrübe ettik, gerçektir.

Yoğurt tulumunun ağzına [143a] bağlanan ipi veya emziğine bağlanan ipi burnu kanayan kişinin boynuna taksalar derhâl kanı diner.

Bir parça tuzu kolundan kan alınacak damarın üzerine bağlayınca kan almaya gerek kalmaz, derhal burun kanı durur.

Sinle (?) toprağını su ile yoğurup alına bağlansa burun kanaması derhal durur.

Marsama yaprağını dövüp ve suyunu sıkarak buruna damlatınca derhal kanama durur. Marsamanın yaprağını dövüp burnuna sokmakla da kanama durur.

Atın başının kemiği yakılıp ateş üzerindeyken tütünü buruna çakilirse kanama durur. Örümcek ağını mürekkebe bulayıp burun deliğine sokmak da faydalı olur.

Pazuları ve hayayı bağlamak da faydalıdır. Hasta kadın ise göğüslerini dibinden bağlamak da faydalıdır. Alına kâfûr sürmek faydalıdır. Zâcı dövüp buruna püskürtmek de iyidir. Günlük ununu püskürtmek tecrübelerdendir. Şeb yumuşak dövülüp püskürtülür, faydalıdır. Peygamber çiçeği denen, topalağa benzeyen ot

ki güzel kokulu çiçeği olur, onun kökünü dövüp yemek de burun kanını tutar. Öyle ki türlü ilaçlar ettiği halde çare bulamayan bir hasta en sonunda peygamber çiçeğinin kökünü yiyince Tanrı'nın kudretiyle o kimse şifa buldu. Tamamen ölecek hale gelmişti. Allah'ın inâyetiyle bu otcağız sebeb düşdü [143b]. Bu hem burun kanını tutar, hem hayz kanını tutar. Aynı zamanda basur kanamasını da durdurur. Diğer taraftan kusmayı da keser. Her nereden kan gider olsa bunu yemekle durur.

Bir başka garip nesne de burnu sürekli kanayan kimseye tütsü edilse artık ömründe olmaz. Gayet tecrübe olunmuştur. Kız oglan kızın kasıgından bir kaç kıl alınıp ateş üzerine koyup burun kanaması olan kimsenin burnuna dumanın tütsü etseler derhal kanı durur ve bir daha olmaz. Lâkin her kese yapmak uygun değildir. Çünkü birisini gördüm, bir küçük çocuğa bunu uygulamıştı, kırk gün aktıktan sonra artık ömründe bir daha akmaz olmuştu. Akmadığından dolayı zahmet çekerdi. Kan aldırmak ve hacâmat yaptırmak gerekir ki rahatlasın. Burun kanamayınca bazı kimselerde bir takım sıkıntılara sebep olur. Burun kanaması da bazen gayet gerekli bir şeydir. Buhrân zamanı akması yararlıdır. Ölmekten kurtarır. Birçok sağlam kimselerde burun kanamasıyla baş ağrısından ve nice hastalıklardan kurtulur. Ancak kanın çok akması da iyi değildir. Bedeni zayıflatır. Ruh da eksilir. Çaresiz kalmayınca da bu anlatılan buhuru da yapmamak gerekir. Bu kadar söz bundan dolayı anlatıldı.

Zâcı yakıp ununu buruna püskürtmek de kanamayı keser.

Mâzû unu da iyidir. Demü'l-ahaveyn ve söyünmedik kireç ve alçu ve sabır ve yanmış kâğıt, bunların hepside etkilidir. Yumurta ağını bir fitil yapıp, kirece bulaşdırdıktan sonra buruna sokmak da iyidir. [144a]

Burunda çok cerâhat olması ve kötü koku. Balmûmu, gül yağı ve tavuk yağı eritilerek birbirine karıştırılr ve burun içine sürülür. Sabah sıcak suyla yıkayınca faydalı olur İnşallahu Teâla.

4. Ağız, Dudak, Dil, Diş ve Boğaz Hastalıkları

a) Dudak yarılmasına ilaçlar

Tavuk yağı şîrûgan yağı içinde eritilir. Nişâsta, kesîrâ ve mâzû dövülüp elenir ve yağlar ile havânda karıştırılır. Gayet yumuşak olmalı, merhem gibi. Dudağa sürülür.

Tavuk yumurtasının içindeki ince zar dudağa yapıştırılır.

Geceleri menekşe yağıyla yağlanır.

Kurtbağrı denen ağacın yaprağı ağızda çiğnenir ve dil ile dudağa yapıştırılır. Faydalıdır.

b) Ağız ağrısına ilâç

Baş damarından kan aldırılır. Veya boynundan hacâmat ettirilir. Veya çehârrek derler, ondan kan aldırılır. Bundan başka dil altından da aldırılabilir. Ayrıca nâr suyu ve şîrhişt ile içi ishâl ettirmek gerekir. Sumâk, mercimek, gülnâr, mersin yemişi ve sarı helîleyi gülâbla kaynatıp süzdükten sonra ağızda tutulur.

Ağızdaki belirtiler ak olursa havlân-ı hindî sirkede kaynatılır ve ağızda tutulur ve onunla gargara yapılır. Bir başka yöntem: Topalak, kebâbe, fülfül ve âkırkarhâ dövülüp elenir ve sirke ile kaynatılır, [144b] gargara yapılır.

Ağızdaki belirti eğer kara olursa kara zırnîh, sarı zırnîh, bûre, zâc, akâkıyâ, mâzû ve nâr kabuğu dövülüp bal ile karıştırılır ve bir çölmege konârak ağzı kil-i hikmetle kapatılıp ateşe konur. İyice piştikten sonra çıkartılır gül yağı ile ağızda tutulur, faydalı olur.

Ayrıca, lisânü's-sevr yani sığırdili yaprağı yakılır, külü küçük çocuklar ağızlarında tutarlarsa ağızlarının harâretini giderir ve ağızlarını hoş eyler.

Gâvzebânı yakmayıp kuruttuktan ve dövüp eledikten sonra küçük çocuklar veya büyükler ağız ağrısı için ağızlarında tutsalar gayet faydalı olur. Bu ota Arapça lisânü's-sevr derler, Farsçası gâvzebândır.

Ağız ağrısının her türüne faydalı bir başka denenmiş formül: Kadıntuzluğunun kökünün kabuğu alınır ve kaynatılır, suyunu ağzı ağrıyan kimse ağzında tutar, gargara eder. Herkese faydalıdır, ancak gayet acıdır.

Küçük çocukların dili üstünde çok acı veren ağız ağrısı belirse (doğumdan kalmış veya sonradan), kalın ve zar gibi yapışmış olsa, azıcık fülfül toz gibi dövülür; biraz da çivit dövülür ve biraz şeker katılır. Çivit çokça diğer ikisi az olmalıdır. Çocuğun dili üzerine sürülür. Annesi kendi saçını şehadet parmağına dolayıp dilinin üzerini o parmağıyla [145a] kazır gibi ede ve bu döğülen tozu dilin üzerine ekip biraz beklettikten sonra saçlı parmağının ucuyla soyup koparır. Bir defa veya birkaç defa denemek gerekebilir. Şifa bulur inşallah.

Arapça kalâʿ denilen ağız ağrısında eğer kalâʿ kızıl olursa kızıl gül tohumu, o bulunamazsa kızıl gülkurusu, tabâşîr, nişâsta, kabuğu soyulmuş mercimek,

tohmekân, kişnîc ve sumâk eşit miktar alınır ve birazcık da kâfûr eklenir, hepsi dövülüp elenir. Hepsinin toplamı kadar şeker katılır, ağıza sürülür. Aynı zamanda ağızda tutmak gerekir. Bundan sonra ağza sirke ile gül suyu sürülür, ayrıca yağı sürülür fayda eder. Ağız ağrısının kızıl olması durumunda enseden hacâmat edilir.

Eğer ağız ağrısı ak olursa dövülmüş tuz balla karıştırılıp sürülür, sonra ağıza sikencübîn alınır faydalı olur.

c) Diş eti hastalıkları

Diş dipleri yense ve oyulsa delik delik olub eti çürüse ki buna Arapça âkile, Farsça hûre denir.

Bu hastalığa ilaç olarak önce sinirlice ot yaprağı dövülür, suyu alınır diş dipleri sinirli yaprak suyuyla yıkanır. Sonra ünnap yaprağı kurutulup ve yumuşak dövülüp elenir ve balla karıştırılıp o hûrenin üzerine sürülür. İki üç kez uygulamakla düzelir inşallah. Gayet mücerreptir.

Diş dibi etlerinin yenmesine (hüre) bir başka ilaç: [145b] Kalye yumuşak dövülür, balla karıştırılarak eti çekilmiş diş diplerine sürülür; temizler ve diş etlerini yeniden yerine getirir.

Diş diplerinin gevşeyip dişlerin oynamasına ilaç: Ardıc yemişi, mâzû, şeb, âkırkarhâ, gülnâr, yılgun yemişi, sumâk, sarı helîle, topalak, kebere kökü kabuğu, servi kozalağı, fülfül, zencefîl ve göyünmüş ûd-ı Hindî. Bunlar dövülüp elenir; diş diplerine sürülür faide eder.

Bir başka formül: Mercân yumuşak dövülür toz haline getirilir ve diş diplerine sürülür. Bu iyi denenmiş bir ilaçtır. Artık diş oynamaz, sağlamlaşır.

Bir başka formül daha: Kalye yumuşak dövülür, yumurta sarısıyla karıştırılıp bir yaş beze sarılarak ocakta kül koru içinde pişirilir. Çıkartılıp toz haline getirilir. Diş diplerine sürülür. Temizler ve diş etlerini yeniden çıkartır.

Zerâvend-i müdahrac, iki kardaş kanı, burçak unu, süsen kökü ve kündür yani Ak günlük. Her birinden eşit miktarda alınıp dövülür ve elenir. Unsulî sikencübîn ile karıştırılır sürekli olarak diş diplerine sürülür. Eger unsulî sikencübîn ele girmezse sirke ile karıştırıp sürmek de uygundur.

d) Kötü ağız kokusunun ilaçları

Eger mideden kaynaklanıyorsa ıtrıfîl-i sagîr, şarâb-ı afsentîn, eyâric-i faykarâ, ham ve olgunlaşmış zerdâli ve mâ'il-fevâkih. Bunlarla ilaç yapılır.

Eğer dişden kaynaklanıyorsa hilâl ile veya misvâk ile dâyim temizlemek [146a] gerekir.

Ağız kokusu için macun: Yaş mersin yaprağı, çekirdeksiz kızıl üzüm her birinden eşit miktarda dövüp birbirine karıştırılır. Sabah ve akşam birer ceviz kadarı yenir.

Ağız kokusu için hap: Sabah sabah ağızda tutulur ve az az çiğneyip yutulur: Sünbül, karanfil, kurfe, cevz-i bevvâ, su'd ve turunc kabuğu (ki ağaç kavunudur, Türkçe turunc dedikleri nârencdir) ve ûd-ı Hindî. Bunlar dövülüp elenir, hepsi birlikte çekirdeksiz kızıl üzümle karıştırılır. Azcık misk toz haline getirilip karıştırıldıktan sonra nohut kadar haplar yapılır. Her sabah üç tanesi ağızda çiğnenir ve suyu yutulur.

Ayırca, ağız kokusu için kerefes yaprağı çokça yenilmelidir.

Bizim tecrübe edip kullandığımız budur: Kovan otu dedikleri otdur kim oğul otu da denir, Arapçası bâdrencbûye, Farsça bâdrenbûye ve Türkçede ise dâdranbû denir. Turunc kokulu bir ottur. Bu otu ıspanak yerine doğrayıp pişirerek bir müddet yedik, ağız kokusunu düzeltti. Kötü kokuları giderdi. Tekrar tekrar denedik çiğ veya pişmiş olarak, ağız kokusu iyi oldu.

Ebegümeci yaprağını bir kaç gün her sabah çiğneyip tükürmek, dişeti ve ağız kiri (çirk) ile kokusunu giderir, etleri tekrar oluşmasına faydalıdır.

Ma'cûn-ı nefîs: Yaş [146b] mersin yaprağı ve kurfe ve emlec ve su'd ve sünbül-i Hindî ve turunc kabuğu ve mekke ayrığı ve mastakî ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve hîl ve zencebîl her birinden eşit miktar alınıp dövülerek elenir. Biraz müşk katılır. Bütün malzemelerin iki katı çekirdeksiz kızıl üzüm alınır, dövüldükten sonra diğer malzeme ile yoğurulur. Ceviz kadarınca parça alınıp bir süre ağızda tutulur, sonra yutulur. Şarâb-ı reyhânî içme alışkanlığı olan kimseler birazını yiyebilir. Ancak bunları kustuktan veya ishâl ile mideyi tenkıye itdikden sonra yapılırsa daha iyidir.

Soğan ve sarımsak kokusunu gidermek için ilaç: Peynir yufkacık yufkacık dilinir. Zeytinyağı içinde kaynatılır. Üzerine dövülmüş karanfil ekildikten sonra yenir. Soğanın, sarımsağın veya kendenenin kokusunu giderir.

Ayrıca soğan sarımsak yedikten sonra üzerine yaş kişnîc veya kuru kişnîc çiğnenir. Biraz fazlaca çiğnenip suyu yutulur. Veya sezâb yaprağı çiğnenir. Zürünbâd çiğnemek ise hem bunların, hem de içki kokusunu giderir. Böğürtlen yaprağı, nane ve yarpuz çiğneyip üzerine sirke içmek de iyidir. Şarap kokusunu gidermek için topalak çiğnenir. Kebâbe de çiğnenirse daha etkilidir. Su'd, kebâbe ve zürünbâdı çiğnemek ve diş diplerine sürmek de iyidir.

e) Uyurken ağızdan salya akması

[147a] Yaş kâsnî yenir. Bir müddet arı tuzla birlikte yenir. Ama aç olarak yenilmelidir[90]. Misvakla çokça ovmak ve gargara etmek ve her gün ıtrıfîl-i sagîrden yemek ve çok çok kusmak gerekir. Üzerine şekerle mastakî yenir. Her sabah sıcak suyu yavaş yavaş içmek de iyidir.

Ağızda çiğnenecek ilaç: Galîz rutûbetleri baştan indirip iyileştirir. Dağ yarpuzu, merzengûş, mevizec ve hardal dövülür, sirke ile karıştırılır (Sumâk ile kaynatılmış olmalıdır) ve tekrar tekrar gargara yapılır.

Hardalı dövüp bir müddet sirke ile birlikte gargara yapmak da bu konuda faydalıdır. Gargaradan sonra her gün aşağıdaki devalar dile sürülerek ovulur: Nişâdır ve âkırkarhâ ve fülfül eşit miktarda alınır ve gayet yumuşak dövülür ve dilin dört yanına sürülür. Bezr-i katûnâ lu'âbı yavaş yavaş içilir.

Harâretten ve kuruluktan olan dil ağırlığı için enseye ve kulak diplerine azar azar sıcak su sürülür. Menekşe yağı veya kabak ılıtılıp boyun sinirlerine ve kemiklerine sürülür ve ovulur. [147b] Ayrıca bu yağlardan yine ısıtılıp ağızda tutulur.

f) Dilin şişip ağızdan çıkması

Soğan dövülür. Şişen dil soğanla ovulur. Veya ağaçkavunu ekşisi ile ovulur. Ekşi nâr ile de ovulur ki çok tükrük aksın. Ondan sonra dil eski haline döner. Eğer bunlar bulunmazsa tuz ve sirke ile ovulabilir. Bu da bulunmazsa iki elinde olan baş damarından kan aldırılır. Bu da olmazsa, yani kan alan damarı bulamaz ve alamazsa gövde damarından kan alınır. Ağız ağrısı, hunnâk ve boğaz ağrısı ilaçları yapılır.

90 Kâsni acı mârûla denir. Suyunu çıkarmak için ekimi yapılır. Yabanisine "künik" denir. Gökçe çiçekleri olur, güz günlerinde açılır. (Yâdigâr 147a)

g) Dilaltında dıfda' denilen beze gibi yumru[91]

Nişâdır ve mâzû alınır, yumuşak dövülür ve dıfda' bununla tekrâr tekrâr ovulur. İyice ovulursa tamamen kaybolur, geçer, belirsiz olur.

Eğer dıfda' boğazda oluşmuş ve harâret de varsa it üzümü suyu, ekşi nâr suyu, sumak, kızıl gül, keçiboynuzu, mâzû, nâr kabuğu, mersin yemişi ve yılgun yemişi eşit miktarda alınıp hepsi birlikte dövülüp elenir. Nâr suyu veya it üzümü suyu ile kaynatılır, süzülür. Bu su ağızda tutulur. Eğer harâret yoksa râmek denilen bir terkîp vardır, onunla dövülüp elenmiş nişadır ve şab karıştırılır. O rahatsızlık veren [148a] şişliğe eriştirip boğaz içine sürülür; şifâ bulur inşâ'allahü te'âlâ.

h) Diş ağrısının ilâçları

Eğer soğuk su ile ağrı sakinleşirse kan aldırmak veya hacâmat gerekir. Nâr suyu veya habb-ı şebyâr ile tabî'a ishâl edilir. Sirke ve gülâbla ağız çalkalanır. Çehârrek denilen, ağızdaki damardan kan alınır. Âkırkarhâ dövülür, elenir kâfûr ile birlikte pamuk içine konur ve ağrıyan diş üzerinde tutulur.

Eğer diş ağrısı sıcak su ile rahatlarsa eyâric-i faykarâ ile şâhm-ı hanzâl verilir. Gülnâr ve zürünbâd dövülür sirke ile kaynatılıp ağız çalkalanırsa diş ağrısını giderir.

Diş ağrısı için bir başka ilaç: Eğir yumuşak dövülüp dişe sürülür, faydalı olur. Ayrıca sarımsak dövülüp dişin üzerine tutulursa da faydalıdır. Hardalı dövüp dişe tutmakta çok faydalıdır. Katran kireç ile karıştırılıp dişe tutulması da iyidir.

Mevizec ve âkırkarhâyı tek tek veya ikisini birden ağızda tutmak nezleyi döker ve diş ağrısını sakinleştirir. Bân otu tohumu buhûr idüb tütününü kamış ile dişlere ulaşacak şekilde ağıza çekmek gayet iyidir.

Ayrıca garip ve denenmiş bir ilaç da bizim terkibimizdir, soğuktan kaynaklanan ağrı için çok iyidir. Zencebîl ve mâzeryûn (Türkçe kılapa denir) ve gârîkûn ve âkırkarhâ ve mevizec ve eğir. Her birinden birer dirhem dövülüp elenir, ağrıyan diş üzerine tutulur. Şifa olur. [148b]

Bir başka garip ilaç: Serküle dövülüp elenir, su ile yoğrulup avuç içine bir flori büyüklüğünce konulup üzeri bez ile bağlanır. Şöyle ki diş ağrısı sağ tarafta ise sol elin ayasına bağlanır. Eğer ağrı sol tarafta ise sağ elin ayasına bağlanır. Kapkara yakar ve ağrıyı geçirir inşâ'allahü te'âlâ: Serküle dedigimiz ota Arapça şaytarâc denir.

91 "dıfda' lügatde kurbağaya dirler."

Sünûn formülü: Dişleri beyazlatır, ağız kokusunu giderir.

Yapılışı: Sırça köpüğü, (eğer bulunmazsa şâmî) ve Deniz köpüğü ve çini çanak pareleri, sarı helîle çekirdeği, âkır-ı karha, topalak, gülnâr, kebere kökünün kabuğu ve göyünmüş ûd-ı Hindî her birinden birer direm, kalye üç direm, şeker on direm.

Bunlar dövülüp elenir. Sonra dişleri iyice misvaklayıp (fırçalayıp) bu karışım toz dişlere sürülür, faydalı olur.

Diş beyazlatmak için diğer bir formül:

Kızıl gül ve gülnâr ve sarı helîle çekirdeği ve sünbül ve tuz ve yanmış ûd-ı Hindî ve mersin yemişi ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve deniz köpüğü her birinden birer direm, topalak ve âkırkarhâ üçer direm.

Dövülüp elenir dişler sıkıca misvaklandıktan sonra bu karışım diş diplerine sürülür.

Dil şişmesinin ilacı, ağız ağrısı ilacı gibidir.

Dilin yarılması için sepistân ağızda tutulur ve yudum yudum bezr-i katûnâ lu'âbı içilir, ağızda bekletilir. [149a]

Sallanan dişi sağlamlaştırmak için denenmiş ilaç: Mercân gayet yumuşak dövülüp diş diplerine bir kaç defa sürülür.

Diş ağrısı harâretden olursa üzerine afyon konunca derhâl ağrısı sakinleşir. Kâfûr da faydalıdır. Tohmekânı dövüp sürmek de iyidir. Berşa'îşâ yemek ve dişe sürmek de çok iyidir. Özellikle nezleden ve yelden olana tiryâk-ı erba'a ve kâsnî ve taneçâdır sürmek faydalıdır. Defne yemişini dövüp sürmek de iyi gelir. Harâretten olan diş ağrısına karlı ve buzlu su ağızda tutunca ağrı azalır.

Soğuktan olan diş ağrısına ise tuz ile kepeği tavada kavurup bir bez içine koyup, dışarıdan dişin üzerine tutmak veya daruyu kızdırıp yine bir bez torbacık ile tutmak çok faydalıdır. Arapça bu işleme tekmîd derler. Ayrıca ısırgan dikeni yaprağını dövüp kaynatıp yakı yapmak da gayet yararlıdır.

Bu devâyı diş dibine yapıştırmak, dişi sağlamlaştırır ve sarılığını giderir: Cülnâr ve tabâşîr ve kızıl gül ve yılgun yemişi eşit miktar alınıp birlikte dövülüp elenir, diş diplerine yapıştırılır, faydalıdır.

Sünûn: Dişleri sağlamlaştırır ve ağzı iyi eder, kanı keser.

Helîlec ve belîlec ve emlec ve kızıl gül ve cülnâr ve akâkıyâ ve şeb ve karza ve tabâşîr ve âkırkarhâ. Bunlar birlikte dövüp elenir, diş diplerine sürülür; yararlı olur.

h) Hunnâk [149b] illeti ve dil şişmesi

Eğer kan gâlib olursa dilaltından veya baş damarından kan alınır. Eğer ağrı çok fazla olursa taze sütle veya menekşe şarabıyla gargara yapılır. İkinci gün yaş kişnîc suyu veya it üzümü suyundan hangisi hazırsa mey-puhte ile gargara yapılır. Daha sonra râziyâne suyuyla ve hıyârşenbe ile veya mey-puhte ile gargara yapılır.

Eğer mâdde balgamî olursa boy tohumu ve incir kaynatılır, ekşi hamur içinde ezilip gargara yapılır. İneğin sadeyağını eritip gargara etmek de faydalıdır. Eğer iyileşmesi gecikirse mâzû ve nâr kabuğu ve gülnâr ve şeb dövülüp elenir ve boğaza püskürtülür, çok faydalıdır.

Eğer rîm yani irin gelirse sıcak su ile ve sadeyağ ile temizlenene kadar gargara yapılır. Eğer hukne yapmışlar veya elinden veya dili altından kan alınmış, enseden, çene (enek) altından şişe çekildiği halde fayda etmemiş ve hunnâk açılmamış olursa sığır ödüyle kıssâü'l-hımâr usâresi ve usâre-i kantaryon veya ikisinin kaynatılmış suyuyla gargara edilir. Ayrıca kırlangıç yakılır külü sirke ile karıştırılarak boğaz altına yakı yapılır. Ayrıca devâü'l-hatâtîf verilir. Kemik yedirilmiş köpeğin tersi (rengi ak olur) dövülüp elenir, masura veya [150a] kalem ile boğazına püskürtülür. Acayip denenmiştir. Köpek necisini bal ile karıştırıp dışarıdan bir bezle çenesi (eneği) altından boğazına yakı yapılır. Derhal açılır. İnsan necisi veya kırlangıç necisi de dışarıdan sürmekle hunnâk derhal açılır. Eğer açılması yine de gecikecek olursa, hardal ve nişadır ve âkırkarhâ ve kâsnî ve fülfül ve bûre bunlar bal şerbetiyle ezilip gargara yapılır faydası görülür.

Devâî'l-hurmulî ilacı: Bogaza püskürtülür. Üzerlik tohumu ve turp tohumu ve kâsnî ve Mürr-i Mekkî ve bûre ve nişadır, hepsi eşit miktar alınır dövülüp elenir ve boğaza püskürtülür. Eger bu eczâlar bal ile karıştırılarak verilirse de faydalıdır.

Eğer madde sevdâvî olursa kelem yaprağının suyuyla mey-puhte faydalıdır. Ekşi hamur da yararlıdır. Hastanın gıdası kepek suyu ile badem yağı olmalıdır ki şekerle kaynatılır.

Eğer ıssı madde olursa mercimek suyuyla ekşi nâr suyu ve tatlu nâr suyu karıştırılır ve içilir. Aynı zamanda gargara yapılır. Veya ekşi elma rubbuyle veya dut

şarabıyla veya gül suyuyla sumâk ezilir gargara yapılır. Üç gün bu şekilde devam edilir. Baş damarından kan aldırdıktan, hukne veya elma suyuyla veya yemiş suları (mâ'il-fevâkih) ile ishâl ettirdikten sonra dördüncü günün ardından incirle üzüm pişirilip suyuyla gargara yapılır. Hıyârşenbe içiyle ve mâ'il-asel ile gargara yapılır. Faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ [150b]

i) Demevî hunnâk

Dil kızıl olup şişer. Deva olarak, mercimek ve kızıl gül ve kuru kişnîc her birinden birer avuç alınır ve suyla kaynatılır, sirke karıştırıp gargara edilir.

j) Boğaza sülük yapışması

Sirke ve hardal ile tekrâr tekrâr gargara yapılır. Veya kâsnî sirke ile ezilip gargara yapılır. Sirke ile tuzla veya soğan suyuyla da gargara yapılır. Çörek otu dövülüp hardalla karıştırılarak boğaza püskürtülür. Atın gözüne koydukları otcagızlar ki iki türlü olur. Birisi al çiçekli, birisi lâciverdî mavi çiçekli olur. Yere yayılmış olarak biter. Kişnîc gibi tohumları olur. Atın gözünde kis olunca, kurutup atın gözüne korlar. Derhal iyi olur. O otu dövüp boğaza koyunca hemen sülüğü öldürür ve boğazdan düşürür; benzeri olmayan bir garip ve denenmiş nesnedir. Her yerde bulunur.

Katranı adamın başında bıngıldağına sürünce sülükler hemen düşer. Eğer ata, sığıra ve koyunların boğazlarına sülük yapışacak olursa tepesine ve tuluklarına kim Arabca şakîka derler, katranı sürünce sülükten hemen kurtulur.

k) Sülük sebebiyle akan kanın kesilmesi

Nâr kabuğu, gülnâr ve sumâk kaynatılıp gargara yapılır. Gülnâr, günlük ve nişâsta [151a] ile ikikardeşkanı dövülüp boğaza püskürtülürse kan hemen kesilir.

Sülük mideye yapışmış olsa, solucan ve namâzbûru düşüren devalardan içirilir.

l) Boğaza lokma, kemik veya kılçık gibi bir şey durması

Eğer boğazda lokma durmuşsa, enseye bir kaç kere vurulur. Az az su yutturulur. Eğer kemik veya sivri uçlu bir şey durmuşsa birbiri ardınca büyük lokmalar yutturulur ve hamama girip yudum yudum yağ yutup arkasından lokma yutulur. Veya kurşundan yay kirişi başı gibi bir alet yapılır, ucu yarık olmalıdır. Boğaza da girebilmelidir. Onunla itiverilir. Yahut tavuk teleği sokulur ve boğazdan aşağıya nazikçe itilecek bir yöntem kullanılır.

5. Zükkâm, Nezle, Öksürük, Zâtülcenb, Dîku'n-nefesve Zâtürriye

a) Issı zükkâm

Issı zükkâmın belirtisi harâretdir. Burundan ince ve acıtıcı bir sıvı iner. Bunun ilacı unnâbla sepîstânı arpa aşında pişirip yemektir. Ayrıca haşhâş tohumu ile mey-puhte karışımı da faydalıdır. Üç günden sonra kan alınır.

Eğer hastalık göğüse inmişse cev-âbla şarâb-ı zûfâ verilir. Ayrıca şu şekilde haplar yapılır:

-Benefşe ve buyân balı ve kesîrâ ve nişâsta ve ebegümeci yapragı ve badem içi ve bakla unu her birinden ikişer direm, haşhâş tohumu ve şeker [151b] ikisinden yedişer direm, Bunlar ayva çekirdeği lu'âbıyla karıştırılarak haplar yapılır. Ezilip yutuldukça biraz daha ağızda tutulup emilir. Ağızdan eksik edilmez.

Ayrıca la'ûk-ı hıyârşenbe faydalıdır. Bunun yapılılşı da şöyledir:

Terengübîn alınır, su ile ezilip süzülür. Kuru benefşe dövülüp elenir ve hıyârşenbe balıyla karıştırılıp la'ûk yapılır[92] iyi gelir.

b) Soğuk zukkâm

Soğuk zükkâmın belirtisi ise dimağdan inen nesnenin koyu olması ve burundan zahmetle inmesidir. Bunun ilaçları için; darı tavada kızdırılır ve bir bez içinde başa konur ki sıcaklı dimağa erişşin. Su içmekten men edilir. Kust ve çörek otu ve lâdin ve ûd-ı Hindî bunlardan hangisi ele girerse burnuna buhûr edilir. Şarâb-ı zûfâ ve ma'cûn-ı koku kullanılır. Süsen kökü kaynatılır bal ile veya fânîd şekeriyle kullanılır faydalıdır. Keten tohumu la'ûku yararlıdır. Gârîkûn la'ûku ma'cûn-ı koku ile verilir. Ayrıca Arpa aşıyla (Cev-âv ile) incir, kızıl üzüm, râziyâne tohumu, baldırıkara ve süsen kökü birlikte pişirilir ve kelem la'ûku eklenir, pişirici ve faydalıdır. Veya on tane incir su ile kaynatılır, içine hurma kadar ırkü's-süsün kabuğu yıkandıktan sonra, biraz (nîm-köft) dövülüp katılır birlikte kaynatılır, tamâm piştikten sonra suyu süzülülp içilir. Göğüsdeki hıltı pişirip dışarı atar.

Ma'cûn-ı koku yapılışı: Çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi beş direm [152a], sünbül ve za'ferân ve selîha ve dârçînî her birinden birer direm, Mekke ayrığı ve menkûş sakız ve mukl her birinden ikişer buçuk, mürr-i sâfî dört direm, kefi alınmış bal onaltı direm.

92 Ta'rîfü'l-la'ûk el-la'ûk bi'l-feth yalamak ve bunda la'ûk dimek hemen ma'cûn suretlü olur Lâkin birez ter olur pâludeveş olur kıvamda ve bu la'ûk yalamalu olur gaflet olunmaya.

Mukl, şarâb-ı reyhânî içinde ezilir ve dögülmüş çekirdeksiz kızıl üzümle yoğrulur. Dövülmüş diğer malzemeleri de hepsi birbirine karıştırılır macun yapılır. Bir dirhem yenir. Şarâb-ı zûfâ ile kullanılır. Mi'de ve ciğer ve dalak kullanılacağı zaman sıcak su ile içilir.

La'ûk-ı gârîkûn yapılışı: Buyân balı ve persiyâvşân her birinden yedişer direm, râziyâne tohumu ve ferâsiyûn (Türkçe it siyeği denir), zûfâ ve gârîkûn her birinden üçer direm, mî'a-yı sâ'ile (ki karagünlük revâgıdır, zîgâla da derler) ve menkûş sakızı her birinden birer direm, çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm.

Mey'a, sakız ve üzüm mey-puhte içinde halledilir, diğer malzemeler de katılır, sonra balla karıştırılır. Kullanımı bir miskâldir.

Keten tohumu la'ûku: Kavrulmuş keten tohumu bir parça, günlük yarım parça (keten tohumunun yarısı), kimnûn ve kırdamâna (geyik sırsı da denir, râziyâneye benzer, iri olur büyük tohumları olur; yassı otu kokulu olur. Kastamonu'da kuru ete kimnûn yerine ekerler, sîre derler) her ikisinden de dörtte bir oranında alınır, dövülüp elenir. Malzelerin üç misli kefi alınmış balla karıştırılır ve la'ûk yapılır. İçimi [152b] iki miskâldir. Sabah akşam yenir.

La'ûk-ı kerenb: Kelem yaprağı alınıp el ile ovulur; şöyle ki suyu çıkacak hale gelmelidir. Bezden sıkıp süzülür. Süzülmüş suyun yarısı kadarınca bal katılır ve kıvama getirilir. Sabah akşam yenir. Faydalıdır.

Öksürük (sü'âl) hapı: Galîz hıltları göğüsten çıkarır.

Yapılışı: Meyan balı, râziyâne tohumu, Kerefes tohumu, persiyâvşân, gâfes (Türkçe kuzu pıtırağı denir) ve gârîkûn her birinden birer direm, acı badem içi beş direm, fânîd şekeri yedi direm, Bu malzemeleri dövüp menekşe şarabıyla karıştırılarak haplar yapılır. Gece yatma vaktinde ağızda tutulur.

Diğer öksürük hapı: Buyân balı ve fülfül ve râziyâne tohumu her birinden beşer direm, şeker-i fânîd on direm.

Dövülüp elenir. Ayva çekirdeği lu'âbıyla yoğurulur, haplar yapılır. Yatma zamanı ağızda tutulur.

Kuru incirle ceviziçi eski öksürüğe faydalıdır.

Bir başka öksürük hapı: Yeni öksürüğe ve nâzleden olan öksürük ile eski öksürüğe fayda eder, ferahlatır. Arabca bu hapa kitaplarda "mâni'i's-sü'âl" derler. Gece ve gündüzün olan değişken öküsürüklere fayda eder. Çok faydalı olduğu

için Farsça aşağıdaki iki beyit ile ifade etmişlerdir. Küçük çocuklar için bu hapları fülfül (karabiber) kadar yapılır, birer tane yedirilir. Hem kusmasını ve hem de ökürüğünü giderir. [153a] Bir taneden fazla verilmemelidir. Büyük kişilere nohut kadar haplar yapılır, iki veya üçer tane yenir. Ama aşamalı olarak bir taneden başlayarak dört taneye kadar artırılırark yutulur. Ekşilerden, soğuktan ve çok soğuk sudan perhiz etmek gerekir.

Beyt budur:

Afyon, nişâsta, zamk ve rubbü's-süs
Öksürüğe faydalı ilaç Calinos'tandır
Her bir nohut kadar eşit olarak al
Hap yap iç, eğer içmezsen [sana] yazıktır.

c) Öksürük ve ses kısıklığı

Öksürük ve sesi açmak için hap: Öksürük yanında sesi temizleyip açar. Şarkıcılara gayet uygundur. Bu hapı değirmice ve yassıca yapmak gerekir. Bu hap yassıca akçe kadar, kurs şekillice yapılır.

Yapılması şöyledir: Meyan balı ve nebât şekeri ve sığırdili kökü[93]. Bu üç malzemeden onâr direm, nişâsta ve kesîrâ ve mukaşşer badem içi ve zamg-ı Arabî ve kuru benefşe her birinden beşer direm.

Malzemeler dövülüp elenir. Ayva çekirdeği lu'âbıyla karıştırılıp yassıca, yukarıda tarif edildiği gibi haplar yapılır. Ağızda tutulur. Dil üzerinde tutulmalıdır. Gayet faydalıdır.

Sığırdili kökü kurutulup [153b] dövülür. Eğer zaruret olursa dövüp suyu çıkartılır, malzemeler ayva çekirdeği lu'âbı yerine onunla yoğurulursa da nazik olur.

Buhûr formülü: Eski öksürüklere, yaramaz kokar balgamlara ve hışıltıya gayet faydalıdır. Zîkku'n-nefesi derhâl açar. Bu buhûra "akrâsü'z-zerânîh" derler.

Yapılışı: Zerâvend ve mürr ve mî'a-yı sâ'ile ve taneçâdır eşit miktarda alınır. Hepsinin toplamı kadar da kızıl zırnîh alınır. Dövülecek olanları dövdükten sonra birbirine karıştırılır. Sığırın sadeyağıyla yoğurup fındık kadar haplar yapılır. Açken ateş üzerinde bir saksıya konulur, saksının üzerine bir çanak kapatılır ve

93 "dikenlüce uzunca yaprakları olur yere yayılu biter ba'zısının kökü kızıl olur arabca lisânü's-sevr ve pârisice gâvzebân denir, yürek oynaması için suyun çıkarub içerler. Bu kadar fazla tanıtmamızdan amaç sesi açmak konusunda çok etkili ve benzerinin olmadığını anlatmaktır" (Yâdigâr 153a).

çanağın dibi delinerek bir kamış yerleştirilir. Buradan çıkacak tütün ağızdan içe çekilir. Şöyle ki tütün bütünüyle boğaza içerisine girmelidir. Tütünden aynı zamanda yutulur. Dîku'n-nefese acayip fayda eder.

Bir matbûh formülü: Öksürüğü giderir, zükkâmı kesip göğsü arıdır ve pâk eder. Sesi açar.

Yapılışı budur: Incir beş tane, unnâb on tane sepistân yirmi tane ve çekirdeksiz kızıl üzüm on direm ve kabı soyulmuş buyân dibi beş direm ve baldırıkara beş direm ve hatmî tohumu on direm ve ayva çekirdeği beş direm ve bezr-i katûnâ ve benefsec beşer direm.

Malzemeler hepsi dört yüz elli direm su ile yüz direm su kalana kadar kaynatılır. Sonra [154a] süzülür ve her gün günde otuz beş dirhem kadarı bu matbûhdan alınır, beş direm hamire-i benefşe ile karıştırılıp içilir.

Matbûh-ı zûfâ-yı kebîr: Balgamlı öksürüklere gayet faydalıdır. Hırıltılı nefes almayı giderir. İrini ve galîz hıltları göğüsten çıkarır.

Yapılışı şöyledir: Incir on tane hurmâ ve boy tohumu ve kabı soyulmuş buyân kökü ve zûfâ her birinden onâr dirhem, persiyâvşân yedi dirhem, kerefis kökü kabuğu, râziyâne kökü kabuğu, Kerefes tohumu, râziyâne tohumu, ısırgan dikeni tohumu, yârpûz ve süsen kökü ve ferâsiyûn her birinden beşer direm.

Dövülecekler nîm-köft dövülür. Islatılacaklar ıslatılır ve dört yüz elli direm su ile kaynatılır. Su yüz eli dirhem kalana kadar kaynatıldıktan sonra süzülür. Otuz beş direm bu matbûhdan yedi dirhem hamîre-i benefşe ile her sabah içilir.

Ma'cûn-ı tabîh: Zûfâ-yı kebîr ile içilir, galîz hıltları ve irini göğüsden çıkarır. Acâyib faydalıdır.

Yapılışı: Meyân balı ve zûfâ ve persiyâvşân her birinden onâr dirhem, ısırgan dikeni tohumu ve gök süsen dibi ve kırdamâna ve fülfül ve zerâvend-i müdahrac ve tere tohumu ve acı badem içi her birinden beşer dirhem.

Malzemeler dövülüp elenir. Hepsinin iki katı miktarı kefi alınmış bal ile karıştırılır. Günde iki miskâl yenir.

Ağızda tutulacak bir hap: Ağızda tutulup eritilir. Galîz hıltları çıkarır. Meyân balı ve fülfül ve şeker eşit miktarda alınıp dövülüp ve elenerek [154b] haplar yapılır, ağızda tutulur. Faydalıdır.

Matbûh-ı zûfâ-yı sagîr: Harâretle olan öksürüğe, hırıltıya ve benzeri göğüsteki bütün hastalıklara faydalıdır.

Yapılışı: Incir on tane, sepistân otuz tane, unnâb on tane, çekirdeksiz kızıl üzüm yirmi tane, persiyâvşân on direm, yıkanmış meyan kökü on direm, hatmî tohumu ve ayva çekirdeği ve bezr-i katûnâ ve benefşe her birinden beşer direm.

Bu malzemenin hepsi dört yüz elli direm su ile yüzelli direm su kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülür. Otuz beş direm kadar bir mikdâr hamîreî benefşe ile içilir.

İshal edici hap: Hırıltılı öksürüğe, sıtması dahi olsa faydalıdır.

Yapılışı: Rubb-ı süs (Buyân balı derler) ve kuru benefşe birer dirhem, gârîkûn dörtte bir dirhem. Hap yapılır içilir. Çok ishal yapar ve sonra kusturur.

Zatülcenb için kurs: Zâtü'l-cenb olana içirilir, çabucak pişirerek hıltı kolaylıkla çıkarır.

Yapılılşı: Meyan balı on direm, benefşe on direm, nişâsta ve kesîrâ ve hatmî tohumu ve râziyânec her birinden üçer direm.

Malzemeler dövülüp elenir, keten tohumu ve bezr-i katûnâ ve ayva çekirdeğinin lu'âblarıyla yoğurulur, üçer dirhemlik kurslar yapılır. Sonra şarâb-ı benefşe ile içilir. Faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ.

Haftada bir veya iki kez içilecek bir hap formülü: Haftada bir kez veya iki kez içmekle göğsü galîz hıltlardan temizler ve hırıltı ve hışılamaktan kurtarır. [155a]

Yapılışı: Gârîkûn bir direm, şâhm-ı hanzâl dörtte bir direm, rubb-ı süs ve ferâsiyûn ve zûfâ her birinden üçte bir direm.

Mâü'l-asel ile içilir. Bu bir içimliktir. Bazıları gecede bir dirhem içebilir.

Göğüs üzerine sürülecek mürevvih: Sürmekle sineyi yumuşatır ve hıltı ağızdan kolaylıkla getirir. Kuru öksürükte ve sill illetinde de kullanılır.

Yapılışı: Sarı Mûm on direm, menşûr yağı[94] on direm, kara günlük beş direm, kaz yağı on direm.

Hepsi bir araya getirilir ve eritilir. Göğsün üstüne ve yanlara sürülür. Faydalı olur.

94 Menşur bir çiçek adıdır. (Menşûr nâm-ı şükûfeî'st.)

Harâretle olan kuru öksürüğe faydalı bir kurs: Harâretle olan kuru öksürüğe fayda eder ve susuzluğu keser.

Yapılışı: Rubb-ı süs on direm, benefşe on direm, hıyar çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi (tatlı olmalı) ve terengübîn her birinden beşer direm. Bunlar bezr-i katûnâ ve ayva çekirdeği luʿâblarıyla karıştırılır, üçer dirhemlik kurslar yapılır. Arpa suyuyla veya benefşe şarâbıyla içilir.

Mersin kursu: İshâl ile öksürüğe fayda eder. Mersin yemişi ve ak haşhâş her birinden beşer direm, persiyâvşân üç direm, zamg-ı Arabî iki direm, nişâşta iki direm. Dövüp elenirler, bezr-i katûnâ luʿâbıyla yoğurulur, kurslar yapılır. İçimi üç dirhemdir.

Gargara formülü: Gece yatmadan önce gargara yapılırsa nâzleden olan öksürüğe fayda eder.

Yapılışı: Kızıl gül ve cülnâr ve keçiboynuzu yemişi. Bunlar su ile kaynatılır ve gargara edilir. Sonra yatıp uyunur. [155b]

Bir başka kurs formülü: Öksürüğe ve kan gitmesine yararlıdır.

Yapılışı: Demü'l-ahaveyn ve günlük 3,33 dirhem, kehrübâr beş dirhem, sâdenc-i adesî ve Kil-i Ermenî her birinden onâr direm, şeb iki buçuk dirhem, cülnâr-ı mısrî 3,33 direm, afyon ve dârçîn herbirinden ikişer direm.

On adet kurs yapılır. Her kurs dört dirhem olur. Günde bir kurs alınır. Yaş tohmekân suyuyla karışdırıp veya sinirli yaprak suyuyla karıştırıp alınır. Eğer sıkıntı çok ise bir kurs sabah ve bir ahşâm verilir.

Hastanın pazılarını ve ayaklarını bağlamak da faydalıdır. Veya akşamları susuz olarak çokça kil-i Ermenî yedirilir. Kil-i Ermenîyi muttasıl yemeyi çok tecrübe ettik, öksürükle kan gelmeyi kesti. Gayet iyilerdendir. Ayrıca Kil-i Ermenîyi sinirli yaprak suyuyla karıştırıp içilirse derhâl kanı keser, mecâl vermez. Tecrübe edilmiştir. Sonra *akrâsü't-tîn* verilir.

Akrâsü't-tîn formülü: Kil-i Ermenî ve kil-i mahtûm ve zamg-ı Arabî ve demü'l-ahaveyn ve günlük ve cülnâr eşit miktarda alınıp dövüldükten sonra elenir. Ayva rubbu ile karıştırılır ve kurslar yapılır. Gerektiğinde kullanılır.

Hunâm ilacı: Peygamber çiçeği derler bir otcağız olur, ak çiçekleri olur, kokuludur, kökleri topalağa benzer. Kan tutma konusu benzeri yoktur dense yeridir. Onu dövüp mersin yemişiyle ve şekerle şarâbını pişirip içirseler acâyiblerdendir,

derhâl kanı [156a] keser. İçmeye devam edilirse, içeride ne kadar açılmış verem varsa, cerâhati de olsa bitirir. Encübârdan çok daha etkilidir. Ne kadar kan gelirse burun kanı gibi, bevâsır kanı gibi, hayz kanı gibi, ishâl gibi ciğerden ve bağırsaklardan gelen kan gibi, hepsini tutar inşâ'allahü te'âlâ. Ayrıca üç defa yedirmekle at hunâmını giderir. İnsanda olan hunâmı[95] da iki ay veya üç ay yemeye devam etmekle geçirir. Yirmi beş yıllık veya otuz yıllık hunâmı giderir.

d) Dîku'n-nefesilâçları

Zerâvend-i müdahrac şarâb-ı zûfâ ile veya ma'cûn-ı zûfâ ile verilir. Yarım dirhem dövülmüş tere tohumu badem yağıyla veya bal ile karıştırılıp azar azar verilir.

Benefşe şarâbı

Bizim tecrübemize göre şerbetler içinde en kolay yapılan benefşe şarabı şu şekilde pişirilenidir: Bir mikdâr hatmî tohumu, biraz baldırıkara, biraz boy tohumu alınır ve üçü birlikte çokça su ile kaynatılır. Öyle ki iyi lu'âbı çıksın. Ondan sonra bezden iyice sıkıp suyunu alarak posası atılır. Bu süzülmüş lu'âb suyuna elli direm kuru benefşe katılır ve azıcık kaynatılır. Fazla kaynamaması gerekir. Bir iki defa aşa kaynasın yeterlidir. Fazla kaynârsa benefşenin kuvveti gider. Aynı zamanda acı olur. Kömür ateşi üzerinde pişirmek gerekir. Harlı ateşte pişirilmez. Bunun ardından benefşe bezden süzülür, yüz direm şeker katarak pişirilir ve [156b] yavaşça kıvâma getirilir. Sonra ılıcak suyla ezip ayva çekirdeği ve bezr-i katûnâ lu'âbıyla karıştırılıp içilir. Eğer harâret çok olursa, soğuk su ile ezilir ve gülâb katılıp içilir. Bazı kişilere *cüllâb pişirip* bu benefşe şarâbıyla birlikte verilir.

Cüllâbın yapılışı: Yukarıda zikrolunan cüllâb için üçyüz dirhem iyi hâlis güzel kokulu gülâb alılnır ve yüz direm ak şeker katılır ve yavaş ateş üzerinde kaynatılır, kıvama getirilirse cüllâb olur. On direm bu cüllâbdan ve on direm yukarıda tarif edilen şarâb-ı benefşeden alınır, ikisi birlikte ezilip içine bir direm tatlı badem yağı kattıktan sonra lu'âblarla birlikte içilir. Faydalı olur. Eğer kan gelirse Kil-i Ermenî bile yemek gerekir.

Eğer ishâl olursa başka şerbetlerden verilir, mersin şarâbı gibi ve haşhâş şarâbı gibi. Veya bu şerbetlere lu'âb katmayıp yerine haşhâş sütü katılır. Kil-i Ermenî bile yenir. O zaman ishâl itmez. Kil-i Ermenî ve haşhâş kâbızdır. Sinirli yaprağı da birlikte pişirilirse kanı keser, ishal etmez.

95 Hünâm deyü hanâzır ve sıraca didikleri maraza dirler el-ıyâzu bi-llâhu te'âlâ.

Ma'cûn-ı zerâvend-i müdahrac: Bu macun dîku'n-nefese çok faydalıdır.

Yapılışı: Zerâvend-i müdahrac ve kırdamâna ve fülfül ve ısırgan dikeni tohumu ve acı badem içi her birinden beşer direm; buyân balı ve zûfâ ve persiyâvşân her birinden onâr dirhem. Bunların toplamının üç misli kefi alınmış bal ile karıştırılarak macun yapılır. İçimi üç dirhemdir. Şarâb-ı zûfâ ile verilir.

Habb-ı gârîkûn [157a]: Gârîkûn bir direm, şâhm-ı hanzâl bir denk, kesîrâ yarım direm, buyân balı yarım direm. Bunlar karıştırılarak haplar yapılır.

Diğer bir hap formülü: Gârîkûn ve türbid her birinden birer direm, buyân balı ve eyâric-i faykarâ ve ferâsiyûn her birinden ikişer denk, şâhm-ı hanzâl ve anzarût ve sabır her birinden üçer dânik. Dövülüp haplar yapılır. Kullanımı iki buçuk dirhemdir. Ama bunlar zayıf kimselere verilmez. Balgamî kişilere verilir. Dîku'n-nefesve eski öksürüğe denenmiştir, benzeri yoktur.

Öksürük için formül: Tabiplerin çaresinde yetersiz kaldıkları öksürüğe tecrübe ettik, uygun geldi, tamamen giderdi. Üç adet basal-ı unsul[96] alınır. Soğanın içi yumurta girecek kadar oyulur. Her birinin içine birer yumurta konur. Üstüne yine soğanın diğer parçası konup hamur ile kaplanır. Fırına verilir ve üzerindeki hamur kapkara yanana kadar pişirilir. Sonra yumurta çıkartılır, yumurtanın kabuğunu soyup günde bir tanesi yenir. Öksürüğü bütünüyle keser.

e) Zâtü'l-cenb hastalığı

Hasta zorlukla nefes alıp verir, ateşli sıtması vardır. Aynı zamanda çok sancılıdır. İlacı, kan aldırmak ve [157b] cev-âb yedirmektir. Soğuk olmalı fakat koyu olmamalıdır. Şarâb-ı benefşe ve badem yağıyla birlikte alınmalıdır.

Dört gün bu ilâc yapılıp, öksürükle balgam gitmeye başlayınca cevâbla birlikte sepistân ve unnâb ve süsen kökü ve incir ve çekirdeksiz kızıl üzüm ve benefşe pişirilir. Eğer balgam zahmetle çıkarsa şarâb-ı zûfâ verilir. Gıda olarak kepek suyuyla bulamac pişirilir ve badem yağıyla şeker katıp içilir.

Aşağıda anlatacağımız matbûhla tenkiye yapılır:

Benefşe ve lisânü's-sevr her birinden beşer dirhem, sepistân otuz tane, fülûs-ı hıyârşenbe on beş direm (bazı kişiye yirmi direm verilir), şeker otuz direm.

96 "Buna nişâdır soğanı denir, deniz kenarında biter. Belirtisi bir yere sürülünce orayı kaşındırmasıdır. Aksoğandır, büyük ve değirmi olur. Katmer katmer olur ve kalın olur. (Yâdigâr 157a)"

f) Sill zahmeti (verem)

Sill olan kişilere Tanrı'ya sığınıp eşek sütüyle yetinmek gerekir. Eğer eşek sütü bulunmazsa keçi sütü kullanılır. Ayrıca cev-âv yedirilir. Humma sakinleşirse süt içirmeye başlanır. Sakınmak gerekirki ishâl olunmasın. Eğer ishâl olursa bu aşağıdaki süfûfla tedbir edilir.

Süfûf: Zamg-ı Arabî ve tabâşîr ve Kil-i Ermenî ve mersin yemişi, eşit miktarda; persiyâvşân ve günlük her birinden dörtte bir. Dövülüp elenir, üç direm kadarı mersin rubbuyla karıştırılıp yedirilir. Eğer öksürük çok olursa şarâb-ı haşhâşla birlikte verilir. Bazen keçiboynuzu yemişi de katılır.

Bu süfûf, ishali ve öksürüğü olan her kese verilebilir. Gayet faydalıdır. [158a] Peygamber çiçeği şarâbı, mersin yemişi ile ve Kil-i Ermenî ile pişirilirse acâyibdir.

Eşek sütü eksik edilmemeli. Bu konuda şaşırtıcı etkisi vardır; vallahü alem bi's-savâb

C. Yürek Hastalıkları ve Hafakân İlâçları

1. Issı Hafakân

Belirtisi, yüreğin ıssı olması ve hastanın soğuk havadan ve soğuk sudan rahatlamasıdır.

İlâçları: Elma şarâbı ve ağaç kavunu ekşisi şarâbı (ki Arapça şarâb-ı hummâz-ı ütrüc derler), şarâb-ı sandal, şarâb-ı inebü's-sa'leb, kurs-ı kâfur, sandal, gülâb, kâfur, elma suyu ve ayva suyu (göğse sürülür) ve eğer ısıtma olmazsa ekşi ayran, azıcık tabâşîr-i hindî, Kil-i Ermenî, kuru kişnîc ve *soğuk müferrih* uygundur.

Soğuk müferrihin formülü: Ak sandal ve kızıl sandal her birinden ikişer direm, büssed (mercân kökü denir), iki kardaş kanı altı direm ve deliksiz inci (yumşak dövülmüş, toz haline getirilmiş) sekiz direm, emlec ve bezr-i katûnâ her birinden ikişer direm, kâsni tohumu iki direm, kâfûr bir dirhem, kil-i mahtûm bir direm (kil-i mahtûm ele girmezse Kil-i Ermenî de olur), benefşe bir direm, tabâşîr üç direm, kızıl gül beş direm, yâkût-ı rummânî bir dirhem, mersin yapragı bir direm, mersin yemişi bir direm, helîle-i Kâbilî ve kara helîle her birinden birer miskâl, Hacer-i Ermenî-i magsûl dört dânik, nîlûfer iki direm, kuru kişnîc bir direm.

Malzemeler dövülüp elenir, elma şarabıyla karıştırılır. Kullanımı [158b] üç dirhemdir.

2. Soğuk Hafakân

Soğuktan olan yürek oynamasının belirtisi, hastanın yüzünün renginin kurşun rengi gibi olmasıdır. Hareketleri gevşek, kâhil ve ağır olur. Soğuk havâdan ve soğuk sudan rahatsız olur.

İlaçları: Meybih, devâi'l-misk ve şarâb-ı reyhânî verilir. nûşidâr da uygundur. Eğer balgam gâlib olursa ağzı sürekli sulu olur. Öncelikle kusturulur. Sonra şerbetler verilir. Yiyeceklerden kuru kalye, tavuk kebâbı, sülün, keklik, durrâc eti ve bunlara benzerler verilir.

Eğer kuruluk baskın olursa belirtisi uykusuzluk ve susmakdır. Ve zayıflamaktır. Birazcık dumandan, tozdan incinmekdir. Bunun ilâcı hummâ-yı dıkk ilâcı gibidir. Eşek sütü, tatlı nâr suyu ve badem yağıyla verilir.

Nûşidâr macunu: Kızıl gül altı direm, topalak beş direm, karanfil ve mastakî ve sünbül ve asârûn her birinden üçer direm, dârçîn ve zerneb ve za'ferân ve besbâse ve kâkule-i kibâr ve hîl ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm. Dövülüp elenir. Sonra yüz otuz dört direm emlec, dokuz katı ağırlığınca su ile ıslatılıp suyun üçte biri kalana kadar pişirilir. Piştikten sonra iyice süzülür. Buna iki yüz altmış direm şeker katılarak kavama getirilir. Daha sonra da diğer dövülüp elenmiş malzeme katılır ve söğüt ağacıyla tekrar tekrar karıştırılır. Kullanımı bir miskâl veya üç diremdir. [159a]

Misk ilacı: Cünûn, sar'a, felç, lakve ve küçük çocuk hastalığına (ümmü's-sıbyân), ağız kokusu, istirhâya ve imtilâdan olan küzâza fayda eder. Yüreğe ve mideye kuvvet verir ve tenkiye edip temizler. Midenin rutubetlerini itip çıkartır. Besinlerin hazmedilmesine yardım eder. Yürek oynamasına yararlıdır. Cimâ'a kuvvet verir. Ses tutulmasına yardımcı olup sesi açar. Şuuru gidip bayılana çok faydalıdır. Sâfî iyi kokulu gül suyu ile ezip içilir. Bir direm veya bir miskâl. Kan aldırırken baygınlık geçirene derhâl devâi'l-misk yedirilir. Veya gülâb ile ezilip içirilir, şuur kaybına derhâl fayda eder. Bu zikr ettigimiz tecrübe edilmiştir.

Yapılışı şöyledir: Zürünbâd, durunc, inci-yi nâ-süfte, büssed ve kehrübâ onâr dirhem, hâm ibrişîm (makas ile kırpılmış, elenmiş gibi ince toz haline getirilmiş) altı dirhem, behmen-i sürh ve behmen-i sepîd ve sünbül-i Hindî ve sâdic-i hindî her birinden beşer direm. (sâdic ele girmezse yerine selîha veya felencmüşk kullanılır ki buna Kütâhya'da ve Bilecik'de "çetük otu" derler. Yapraktır ve tohumdur, kök değildir), kâkule ve karanfil beşer direm, Cündibidester dört

direm, uşne (pelit yosunu denir) dört direm, dâr-ı fülfül ve zencebîl dörder direm, müşk-i hâlis üç miskâl. [159b]

Malzemeler dövülüp elenir. Toplamının iki katı kadar ateş görmemiş iyi bal ile karıştırılır. Kullanımı yarım miskâlden bir miskâle kadardır. Bazıları üç misli bal karıştırırlar.

Akrâs-ı müşk: Soğuktan olan hafakâna faydalıdır.

Yapılışı: Mastakî ve ûd-ı Hindî ve dârçîn ve karanfil ve sünbül ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve kâkule ve ağaç kavunu kabuğu ve hîl-i bevvâ her birinden birer miskâl, misk ve anber bir denk.

Dövülüp elenir ve şarâb-ı reyhânla karıştırılarak kurslar yapılır. Baygınlık için ve hafakân için yedirilir, faydalı olur.

Kalbe kuvvet için şerbet: Kalbe çok kuvvet verir ve tevahhuş-ı sevdâyı giderir. Bu öyle nefîs şerbettir ki hafakan gidermekte, yüreğe kuvvet ve ferahlık vermekte hiç benzeri yoktur.

Yapılışı şöyledir: Kâsni tohumu, bâdrencbûye tohumu ve felencmüşk tohumu her birinden yirmişer direm, lisânü's-sevr (sığırdili) otuz direm, bâdrencbûye yaprağı kurusu yirmi direm (yaşı da olursa daha iyi olur), buyân kökü beş direm, göksüsen kökü on direm (mezarların üzerlerine diktiklerinden), besfâyic ve râziyâne tohumu yedi dirhem.

Bunlar, toplam ağırlıklarının altı katı ağırlığınca gül suyu ve iki katı ağırlığınca elma suyu alınıp içine konularak kaynatılır. Kaynatma, elma ve gül suyunun sekizde beşi gidip üçü kalana kadar yapılır. [160a] Gül suyu ve elma suyu, diğer malzemelerin üç katı kalmış olmalıdır. Sonra bezden süzülür. Şeker katıp kıvâma getirilir.

Cüllâb: Kalbe kuvvet verir, yürek oynamasını giderip ferahlık verir

Yapılışı şöyledir: Sığırdili dövülüp suyu çıkartılır. Aynı miktarda kâsnî yaprağı suyu çıkartılır. Bu sıkılan sığırdili suyunun dört misli elma suyu alınır. Hepsinin toplamınca gül suyu (gülâb) katılır. Sonra bütün hepsinin altıda biri kadar şeker katılıp kaynatılır. Çok hafif ateşte kıvama getirilir. Pâdişâhâne nefîs bir cüllâb olur.

Bir başka cüllâb (Zayıf kalp için): Bâdrencbûye ve lisânü's-sevr (sığırdili, gâvzebân) yaprağı, gülâb içinde pişirilir ve süzüldükten sonra şeker katıp kıvama geterilir. Veya ikisinin yaprağı dövülüp suyu sıkılarak şekerle kaynatılır

kıvama getirilir. Nefis, faydalı ve kuvvetli cüllâb olur. Zorunluluk halinde kuruları da gülâbla kaynatılırsa olur. Gülâbı bulmaya güç yetmezse dervîşâne, su ile kaynatıp pişirmek de olur.

Eğer hastanın mizâcında fazla harâret varsa bâdrencbûye suyu eksik, sığırdili daha fazla konup kıvama öyle getirilir, elma rubbuyla veya elma suyuyla içirilir. Bu o zaman "gâvzebân şarâbı" diye adlandırılır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

Müferrih-i mu'tedil formülü: Kehrübâ beş direm, za'ferân üç [160b] direm, gâvzebân on direm, ak sandal ve kızıl sandal her birinden üçer direm, felencmüşk (Kütahya şehrinde ve Bilecik'de "çetük otu" derler) beş direm, büssed (mercân dibi dedikleridir) on beş direm, deliksiz inci sekiz direm, emlec altı direm, kâsni tohumu ve ibrişîm beşer direm, kâfûr, zürünbâd ve aftîmûn üç dirhem, derunec, benefşe iki direm, Kil-i Ermenî iki buçuk direm, sâdic-i hindî dört direm, Sinâ-yı Mekkî beş direm, sünbül dört direm, tabâşîr beş direm, kızıl gül on dirhem, bâdrencbûye yaprağı beş direm, bâdrencbûye tohumu dört direm, şeker hepsinin toplamı kadar.

Elma rubbuyle karıştırılır. İçimi iki miskâl olur.

Bir başka müferrih formülü: Kehrübâ beş direm, za'ferân üç direm, lisânü's-sevr on direm, bâdrencbûye yedi direm, bâdrencbûye tohumu yedi direm, emlec altı direm, kâsnî beş direm, ibrîşim-i sûhte beş direm, durunec iki direm, kil-i mahtûm beş direm, sâdic-i hindî dört dirhem, zürünbâd üç direm, aftîmûn üç direm, kızıl gül on direm, ûd-ı Hindî üç direm, müşk bir direm, anber üç direm, üstühudus iki dirhem, behmen-i sepîd ve sürh ikişer direm, dârçîn dört direm, Hacer-i Ermenî-i magsûl bir direm, yâkût-ı rummânî bir direm, günlük iki buçuk dirhem, deliksiz inci yirmi direm, büssed on beş direm, marsama ikibuçuk direm [161a], süsen-i azâd iki buçuk direm, asârûn ve sünbül ve kâkule ve selîha ve hîl her birinden ikişer buçuk direm.

Bunların hepsi dövülüp elenir, toz haline getirilir. Toplamının üç katı kadar kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kullanımı bir miskâldir. Bu müferrihler gayet nefislerdendir, beylere hastır.

Aşağıda zikrettiğimiz terkîp ise hem iyidir ve hem dervîşânedir. Gerektiğinde yapılır, harcı çok değildir. Bir garip nesnedir ki hafakân için tecrübe olunmuştur Lâkin kitâblarda yoktur. Yapılışı şöyledir:

Ağaç aşılamak için kullanılan balçığın aşılanmışından, şöyle ki yıllamış ve ağacında kurumuş olmalı. Bu aşılama toprağından alınır, yere koymadan saklanır.

Yüreği oynayan kişi bir tutulmadık çölmeğe veya bir bardağa koyar ve su ile karıştırıp ayazda asar bırakır. Ancak yere koymamak şarttır. Hastaya üç sabah içirince yürek oynamasını giderir, Allah'ın izniyle. Tekrâr tecrübe ettik. Gerçek bulduk. Lâkin elma ağacı aşılaması gayet nefîsdir.

Bir başka tecrübe edilmiş nesne ki bütün kitaplarda nakledilir. Ama verilecek kişinin harâreti olmaması gerekir. Budur: Tiryâk-ı erbaʿadan bir dirhem veya bir miskâl veya yarım dirhem veya yarım miskâl, adamına göre verilir. Lâkin hamilelere kesinlikle verilmez. Çünkü bu tiryâkı alacak olursa çocuğu düşer.

Hafakanı gidermek için bir başka garip nesne: Ancak biraz ishal ettiğinden çok zayıf kimselere verilmez. Bazı kimselere bir defa [161b], bazı zayıf kimselere ise ikiye bölüp iki günde iki defada verilir. Gayet nefislerdendir. Korkacak nesnesi yoktur. Yüreğe kuvvet verir. Yürek oynamasını giderir. Ferahlık ve neşe verir. Mideyi ve ciğeri temizler. Ciğerin, böbreklerin ve Mesâne nin süddelerini açar. Üzüntüyü giderir, sevinç getirir. Acayip güzel nesnedir. Diğer macun ve şerbetlerden de iyidir, zararsızdır. Ne zaman gerekse içilir. Sevdâyı dahi ishâl eyler.

Bazı kadınlar, tasadan buhâr hâsıl eder, mideden ve yürekten başa çıkar ve yayılır, şuuru gider gibi olur. Bazısının şuuru gider. Bu gibi durumda olanların yemesi iyidir. Derhâl fayda eder, ol sıkıntıdan kurtulur Allah'ın izniyle.

Yapılışı böyledir: Lisânü's-sevr ve kurusu ile kara helîle on direm, çekirdeksiz iyi kızıl üzüm on iki direm, Helîle dövülür, lisânü's-sevri ise el ile ovulur. Önce bu üçü su ile kaynatılır ki kuvveti suya çıksın. Sonra bir bezden iyice sıkıp suyu çıkartılır. Bu suya bir parça şeker katılıp içilir.

Kuvvetlice kimseye bir defada, zayıf kimseye iki defada içirilir. Acâyiptendir. Faydalı ve nefis şeylerdendir, hor görülmesin. Calinos Hekîm lisânü's-sevre müferrihü'l-ahzân deyi isim vermiştir. İbn-i baytâr [162a] "Cami" adlı müfredât kitâbında "Tıp kitâblarında ne zaman mutlak müferrih diye zikredilse lisânü'l-sevr kastedilir" demiştir. Nefes darlığına, öksürüğe ve sese gayet iyidir. Kökü de çok iyidir. Sesi açmak için benzeri yoktur.

Cevâriş formülü: Yürek oynamasını ve vahşeti giderir. Yelleri dağıtır. Ebû Ali Sînâ'nın terkîbidir, gayet nefislerdendir.

Ûd-ı Hindî üç direm, misk iki denk, kâfûr bir buçuk denk, râziyâne tohumu ve kerefis tohumu ve sünbül ve eğir her birinden üçer direm; besbâse, nârmüşk (bulunamazsa bedeli kâküle veya kebâbe olur), topalak, felencmüşk, zerneb ve

zürünbâd her birinden birer miskâl; dârçîn ve mastakî ve zencebîl ve fülfül ve karanfil her birinden ikişer dirhem; lisânü's-sevr üç direm.

Bu malzemeler dövülüp elenir. Kıvama getirilmiş bal ile karıştırılır. Kullanımı bir miskâldir.

D. Mide ve Bağırsak Hastalıkları

1. Mide Hastalıkları

a) Issı mide

Eğer bir kimseye susuzluk galib olursa, soğuk içeceklerden ve soğuk havadan rahat bulursa mide ıssıdır.

Midede ağırlık varsa kusulmalıdır. Bunun için ılık su ile sikencübîn ezilip hastaya içirilerek kusturulur ve sikencübîn-i seferceli veya nâr şerbeti veya turunç şerbeti verilir. Eğer mâdde midenin derinlerindeyse ya helile şerbetiyle veya sarı helîle matbuhuyla tabiat telyîn ettirilir. Ya habb-ı sabır verilir veya ekşi nâr suyuyla şîrhişt [162b] verilir. Itrıfîl-i sagîr de verilirse uygundur. (Itrıfîl-i sagîr yukarıda anlatılmıştı, oraya bakılabilir.)

b) Soğuk mide

Soğuk midenin belirtisi ekşi ekşi geğirmek ve tez tez yeme arzusunda olmaktır. İlâç olarak kuvvetli nesnelerle kusturmak ve eyâric-i faykarâ vermek gerekir. Gülengübîn ile biraz ud ve karanfil ve mastakî katıp vermek, fandâdîkûn ve zencebîl perverdesi ve meybih ile gevâriş-i ud, bunlardan hangisi ele geçerse uygundur. Mide üzerine *mastakî yağını* sürmek de münâsibdir

Sürülecek mastaki yağının yapılışı (Dühn-i mastakî): Elli dirhem zeytyağına on beş direm dövülmüş mastakî karıştırılır ve bir şiyeye konur. Ayrıca bir haranî veya bir çömlek içine su konup şişe bunun içine asılır. Dikkat edilmeli ki devrililp düşmesin ve içine su girmesin. O kap içindeki su, mastakinin eriyip yağa iyice karışmasına kadar kaynatılır. Sonra çıkartılır, ısıtılıp mideye sürülür. Kuvvet verir.

Ayrıca ekşi ekşi geğirene ve midesinde şişlik, doluluk (imtilâ) olan kimselere (ki soğuktan olmuştur) kimnûn ma'cûnu yedirilir. Çok uygun ve denenmiştir.

Kimnûn macunu (Ma'cûn-ı kemmûnî): İyi sirke içinde üç gün üç gece ıslatılır. Sonra gölgede kurutulur. Birazcık da tavada kavrulur. Sonra yarım (nim köft)

dövülür. Şöyle ki irice olmalı, çok ince olmamalı. Diğer malzemeler ise daha iyi dövülmelidir. [163a] Calinos'tan rivâyet ederler ki bu ma'cûnu önce kimnûnu da diğer malzemeler gibi çok fazla ince (yumuşak) döverek yapmış, fakat macundan istenen maksat hasıl olmamış. Yani yel çıkarmaya yeterince faydalı olmamış. Bilmiş ki kimnûnu ayrı dövmek gerekiyor. İkinci kez macunu yaptığında kimnûnu ayrı dövmüş, fayda fazlasıyla hasıl olmuş. Kimnûn anlatıldığı gibi ayrı elendikten sonra otuz dirhem olmalıdır. Ayrıca zencebîl ve kuru sezâb yaprağı ve etmek bûresi her birinden onâr dirhem alınıp dövülür ve elenir. Üç katı miktarda bal ile karıştırılıp macun yapılır. Kullanımı üç dirhemdir. Bazı reçetelerde kimnûn yüz dirhemdir. İyisi yüz dirhem olmasıdır. Ayrıca on beş dirhem fülfül de katılması doğru olur.

Gevâriş-i kemmûnî: Midededeki besinin ekşimesine faydalıdır. Kuluncu giderir.

Yapılışı: Sirke içinde müdebbir olmuş kemmûn yüz direm, zencebîl yirmi direm, kara fülfül on direm, nânhâh onbeş direm, kuru sezâb yaprağı yirmi direm, aftîmûn otuz direm, ekmek püresi yirmi direm, hepsi üç misli ağırlıktaki bal ile karıştırılır. Eğer ekmek püresi yerine natrûn[97] kullanılırsa kuluncu olan kişiye faydalı olur.

Bir başka kimnûn macunu tarifi: (Şişkinliği ve soğuk yelleri giderip yemeğin sindirilmesine fayda eder.) Kimnûn yukarıda tarif edildiği şekilde alınır, ak fülfül ve kara fülfül [163b] ve dâr-ı fülfül her birinden onâr direm katıldıktan sonra eğer tabiatı ishâl edilmesi istenirse püre on dirhem ve natrûn püresi olmalı; eger içi ishâl itmek gerekmezse püre beş direm ve ekmek püresi olmalıdır.

Fandâdîkûn: (Zayıf olmuş soğuk mideye faydalıdır. Galîz yelleri tahlîl idüb gigiderir.)

Yapılışı şöyledir: Zencefîl ve karanfil ve sünbül her birinden altışar direm, mastakî ve nânhâh ve anîsûn her birinden dörder direm, Kerefes tohumu ve sahrâ yârpûzu ve kuru nane beşer direm, kemnûn ve selîha ve habb-ı belesân ve âkırkarhâ her birinden ikişer direm, kebâbe bir direm.

Malzemeler dövülüp elenir. Hepsinin toplamı kadar kefi alınmış bal karıştırılıp macun yapılır.

Eyâric-i faykarâ: Mideyi galiz rutubetten temizler.

97 Natrûn dedikleri kızıl bûredir Mısır'dan gelür. Et onunla pişirilir. (Yâdigâr 163a)

Yapılışı: Kerefis tohumu altı dirhem, afsentîn ve anîsûn ve râziyâne tohumu her birinden üçer direm, ak fülfül ve asârûn ve mürr her birinden birer dirhem, sabır yirmi direm. Kullanımı bir miskâl olmalıdır.

Büyük kızıl gül hapı (Kurs-ı verd-i kebîr): Soğuk mideli kişiye faydalıdır.

Yapılışı: Kızıl gül üç direm, ûd-ı Hindî ve sünbül ve mastakî ve selîha ve dârçîn ve ıdhîr-i Mekkî ve afsentîn-i rûmî (Türkçe pelîn denir) her birinden birer direm.

Dövülüp elendikten sonra eski şarapla karıştırılarak iki miskâl kadar kurslar yapılır. Gülengübîn-i aselî [164a] ile içirilir. Anîsûn suyu içinde veya mâü'l-usul içinde ezilip içirilir.

Diğer bir kurs terkibi: (Balgamî ısıtmalara fâ'îde eder.) Kızıl gül üç direm, lisânü's-sevr üç direm, kâsni tohumu üç direm, gâfes (kuzu pıtırağı) bir miskâl.

Buyân balıyla karıştırılıp kurslar yapılır. Her gün bir miskâl kullanılır.

Kan kusmasına faydalı bir devâ: Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve cülnâr ve demü'l-ahaveyn (iki kardaş kanı) ve günlük. Her birinden eşit miktarda dövülülp elenir. Üç dirhem alıp ayva rubbuyla karıştırılıp yenir. Faydalı olur bâfermân-ı Hüdâ-yı te'âlâ.

Handakûn: Hazmın iyi olmamasına, soğuktan olan ciğer zayıflığına, soğuk mi'deye, rub' ısıtmasına (dört günde bir gelen sıtma) ve yaşlılara fayda eder.

Yapılışı: Altı yüz elli dirhem eski şarap alınır yüz doksan beş direm bal karıştırılır.

Ayrıca zencebîl beş direm, kâkule ve hîl her birinden yarımşar direm, karanfil bir denk, dârçîn bir buçuk denk, za'ferân bir denk, fülfül ve müşk her birinden yarımşar denk. Her biri hafif (nîm-köft) dövülür. Misk ve za'ferân dışındakiler keten beze konur, şarâbla ve bal karışımıyla koyulaşana kadar kaynatılır. Ateşten indirilmeye yakın misk ezilir ve ateş üstünde zağferanla karıştırılır. Ondan sonra ateşten indirilir. Bir cam kaba konup saklanır, ihtiyaç oldukça kullanılır.

Diğer bir reçete: [164b] Sünbül ve karanfil ve kâkule ve ûd-ı Hindî her birinden ikişer miskâl, müşk yarım miskâl, denk bin beş yüz altmış direm. Malzemeler iyice dövülür, bir beze konur. Bezle birlikte içindekiler şarap içinde iki gün ıslatılır. Üç yüz doksan direm sâfî bal ve iki yüz altmış direm şeker katılır, kaynatılır. Kıvama getirilir. Sonra ateşten indirilir, miski biraz şekerle ezip diğerlerine karıştırılır. Güzelce saklanır, ihtiyaç zamanı kullanılır. Ekşi geğirmek dolayısıyla bir miskâl gârîkûn balla karıştırılarak verilir. Yemeğine kerâviyâ katılırsa iyi olur.

Ûd-ı Cevârişi (cevâriş-i ud): Sünbül-i Hindî ve sünbül-i Rûmî ve kerefes tohumu ve anîsûn ve mastakî her birinden birer direm, ûd-ı Hindî üç direm, karanfil iki direm, besbâse iki buçuk direm, kurfe ve şeker her birinden ikişer direm, helîle-i Kâbilî şarâbı içinde ıslanmış ve kurumuş ve kavrulmuş felencmüşk ile cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm, bezr-i merv üç direm, kızıl gül ve ıdhîr-i Mekkî her birinden ikişer dirhem, Meybih içinde karıştırılır. Kullanımı iki miskâldir.

Bir başka cevâriş reçetesi daha: Ûd-ı Hindî ve karanfil ve zencebîl ve kebâbe ve kâkule ve sâdic-i hindî ve ferencmüşk ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer miskâl, zaʿferân bir direm. Balla karıştırılır. Kullanımı üç direm.

Cevâriş-i müshil: Ak türbid iki direm, karanfil ve ud ve zaʿferân [165a] ve cevz-i bevvâ her birinden birer buçuk direm, mahmûde buçuk denk. Bu malzemeler dövülüp elenir, karıştırılır. İki veya üç dirhem alınır, ılık su ile içilir.

Meybih: Yukarıda "cevariş-i ûd"un bununla karıştırılacağını söylemiştik. Mide zayıflığına ve soğukluğuna faydalıdır.

Yapılışı: Mayhoş ayva suyundan iki yüz dirhem alınır, bir gün bekletilir, tortusu dibine çöker saflaşır. Sonra süzülür. Saflaşmış kısmı alınır. Yüz direm eski şarâb ve yüz dirhem şeker katılır. Yavaş yavaş kaynatılır cüllâb kıvâmına gelene kadar. Köpüğü alınır. Sonra yüz kırk dirhemine zencebîl ve kurfe ve karanfil her birinden birer direm, mastakî iki direm, hafif dövülüp bir beze konur ve bu pişmiş meybih denilen şarabın içine konur. Sıcakken konmalıdır. Soğuyana kadar bırakmalıdır. Soğuyunca bez içindeki otlarla birlikte çıkartılır, şarabın içine sıkılır. İhtiyaç vaktinde gerekli olur.

Şarâbü'l-hubs yani Demür boku şarâbı: Miʿdeye kuvvet verir, hazma yardımcıdır, benzi gökçek eder sarılığını gidererek kızıl eyler, kanı keser ve bevâsır ağrıların giderir.

Yapılışı şöyledir: Kerefes tohumu ve râziyâne tohumu ve kemnûn ve anîsûn ve nânhâh ve çavşîr tohumu ve sisâlyûs ve kerâviyâ ve kişnîc ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve günlük ve dârçîn ve sünbül ve kurfe ve cevz-i bevvâ ve cırcır tohumu [165b] ve soğan tohumu ve topalak ve zencebîl her birinden birer miskâl, demirboku on beş direm.

Gayet ince dövülüp elenir. Malzemelerin altı misli süci ile yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülür, günde otuz direm bu şaraptan içilir. Yemekler az yenir. Ekşi ve kâbız eden yiyecekler ile yaş nesnelerden perhîz edilir.

Maʿcûn-ı hubs: Mide zayıflığına ve basura fayda eder.

Yapılışı budur: Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle kabuğu ve emlec-i münakka ve kızıl gül her birinden onâr direm, buyân dibi ve cevz-i bevvâ ve sünbül ve ıdhîr ve mastakî her birinden yedişer direm, misk bir direm, Demür boku (sirke içinde ıslanmış ve kuruyup kavrulmuş) yüz direm. Malzemeler gayet iyi yumşak dövülüp elenir. Üç misli kadar kefi alınmış bal ile karıştırılır, macun yapılır. Kullanmı üç diremdir.

Midede ve bağırsakta yel olmasının ilacı: Eğer tabiatı kabız olsa bu hap faydalı olur.

Yapılışı: Sabır ve sekbînec ve mukl ve gârîkûn eşit oranda dövülür, karıştırılır, kullanımı 2-3 dirhemdir.

Cevâriş-i günlük: Bu da bu konuda faydalıdır.

Yapılışı: Fülfül ve dâr-ı fülfül ve cevz-i bevvâ her birinden beşer direm, zencebîl ve havlincân onâr direm, günlük altmış direm, emlec beş dirhem şeker yirmi dirhem. Usulünce kefi alınmış bal ile karıştırılır. Kullanımı üç dirhemdir.

Maʿcûn-ı habbü'l-gâr: Bu konuda bir başka macundur.

Yapılışı: Defne yemişi yirmi direm, sezâb [166a] yaprağı kurusu beş direm, nânhâh ve kemmûn ve çörek otu ve güveği otu ve kâsnî ve fatrâsâliyûn ve acı badem içi ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve eğir ve yârpûz her birinden üçer direm, sekbînec ve kunduztaşağı ve çavşîr her birinden ikişer direm. Bal ile karıştırılır. Kullanımı üç dirhemdir.

Ayrıca hafif egzersizler yapıp hamama girmek gerekir. Böylece damarlardaki fazlalar tahlil olup çıkar, iştah yine gelir. Issı mizâclu kişiye bunlardan verilmez. Sikencübîn-i seferceli uygundur, onu vermek gerekir. Soğuk mizaçlı ve rutubetli kişiye gevâriş-i ud ile ve meybih ile uygundur. Sıcak ev ekmeği kokusu, sıcak kuzu büryanı ve tavuk kebabı kokuları iştahı açar, faydalıdır.

c) Hıçkırık

İmtilâdan olan hıçkırığın ilâcı kusmakdır. Sonrasında önce eyâric-i faykarâ, sonra kimnûn macunu ve fandâdîkûn verilir. Mide kuvvetlendirilir. Sater ve kimnûn veya nânhâh kokulamak faydalıdır. Kuru hıçkırık ilâcı teşennüc-i huşek ilâcı gibidir.

d) Mide bulantısı ve kusmak

Gönül dönmek ve kusmanın sebebi eğer safra olursa onun işareti ağzın acı olması ve sûsâmaktır. Eğer sebep balgamdan olursa alâmeti ağız sulanması ve ağız tadının nahoş olmasıdır.

İlaçları:

Eğer mâddede safra varsa kusmak gerekir; ondan sonra nâr şarabı içilir. Veya koruk şarabı verilir ve mide eyâric-i faykarâ ile pâk edilir. Veya sarı helîle ile ve azcık mahmûde ile ki ayvada [166b] pişmiş olmalı, mideyi temizlemek gerekir.

Sandal ve müşk ve kızıl gül ve elma suyu ve ayva suyu ve mersin yaprağı bunları mide üzerine yakı etmek faydalıdır.

Eğer mâdde rutûbetten olursa, önce kusturulur, sonra eyâric-i faykarâ verilir; ardından Şarâb-ı na'nâ ve meybih verilir, faydalı olur.

Mide bulantısı ve kusmayı önleyen süfûf: Temizlenmiş, pâk olmuş kadıntuzluğu ve yine pâk olmuş sumâk, ekşi nârdenk her birinden on beşer dirhem, kızıl gül ve tabâşîr beşer direm, Şam fıstığının üzerindeki çağla kabuğu iki direm, kuru nane iki direm, ûd-ı Hindî bir direm. İçimi bir miskâl veya iki dirhemdir. Nâr suyuyla veya Şarâb-ı na'nâ içinde verilir, faydalı olur.

Normalden fazla kusmanın ilacı tatlı yaş kabak ve karpuzun gülâb gibi suyu çıkarılır, aynı miktarda gülâb katılır ve azıcık kâfûr ezilip karıştırılır ve bu suların dörtte biri kadarı koruk suyu katılır ve soğutup içirilir.

Renkli iyi yâkût ve yeşîm taşı ağızda tutulursa susuzluk kesilir. Ekşi yoğurt suyunu ağızda tutmak da susuzluğu giderir. Demişler ki, karpuz suyuyla gülâb ve dörtte biri kadar şarap (süci)[98] karıştırıp içilirse aşırı susuzluğu giderir.

Eğer midede tuzlu balgam olursa eyâric-i faykarâ yararlı olur. Ve râziyâne suyuyla sıcak suyu yudum yudum içmek o tuzlu balgamı [167a] eridir ve sûsâmayı giderir. Kara erik tanesini ağızda tutmak ağız kuruluğunu giderir.

Susuzluğu gidermek için hap: Marul tohumu ve hıyar çekirdeği içi ve şîn hıyar çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi, her birinden beşer dirhem, tohmekân tohumu (baklatü'l-humekâ) on dirhem. Hepsi iyice dövülüp elenir. Bezr-i katûnâ lu'âbıyla karıştırılıp haplar yapılır, ağızda tutulunca susuzluğu giderir.

98 "ak çekide olmuş süci"

Hazım ve yürek oynaması için yardımcı bir terkîp: Ağaç kavununun üst kabuğu on direm, merv tohumu iki miskâl ve karanfil ve ûd-ı Hindî birer miskâl. Bu edviyyeler dövülür, beze bağlanır altı yüz elli direm su içinde üç gün ıslatılır. Ondan sonra üç yüz doksan direm şeker katılır ve bir miskâl mastakî ve yarım direm za'ferân katılır, kaynatılarak cüllâb kıvâmına getirilir. İhtiyaç oldukça cüllâbla içilir. Mastakî ve ıslatılır pişip kıvâma geldikden sonra katılır.

Heyza (aşırı kusmak) ilacı: Eğer bir kimsenin heyza olduğu bilinirse gerektir ki midedeki yemek bozulmuştur. Derhal kusturulur. Eğer kusmak mümkün olmazsa mide sıcak tutulur. Mastaki yağı mide üzerine sürülür. Kurs-ı ud ve cevâriş-i kimnûn faydalı olur. Eğer heyza aşırı olmuşsa filûnyâ-yı rûmî verilir. Elma veya ayva şarâbı ile *akrâs-ı râsen* verilir.

Akrâs-ı râsen tarifi: Dövülmüş ve elenmiş anduz [167b] iki direm, karanfil on direm, misk ve kurfe ve mastakî ve afyon ve lüffâh kabuğu her birinden birer direm. Toplamı on içimliktir. Hem uyku getirir, hem de midedeki besinleri hazmettirir.

Bu konuda bir başka formül: Misk ve karanfil ve topalak her birinden onâr direm, mukl ve mâzû ve gezmâzû ve enâr kabı ve günlük her birinden beşer direm, lüffâh ve afyon her birinden birer miskâl.

Kullanışı bir miskâldir

e) Mide şişi

Midede şişlik olmasına ilaç için ilk önce gülbeşeker sıcak gülâb içinde ezilip içirilir hastaya içirilir. Eğer harâret baskın olursa nâr suyu ile cevâv verilir. Ayva yağı mide üzerine sürülür.

Ayrıca bu yakılar yapılır: Mersin suyu ve elma suyu ve ayva suyu ve gülâb ve sandal. Mûmla gül yağı eritilir, bu suların içine katılır ve mide üzerine yakıp yapıp bağlanır.

Yaş kabak ince ince doğranır. Ayva dövülür, tohmekân yaprağı da dövülerek bir araya toplanır ve mide üzerine bağlanır. Dört günden sonra her sabah otuz direm kadarı kâsnî suyu veya it üzümü suyu kaynatılır, kefi alınârak beş dirhem fülûs-ı hıyârşenbe de ezilir ve içirilir. Yedi günden sonra kerefis suyu ve râziyâne suyu bile karıştırılır. Gıdâ arasında gâh arpa cevâvı ve gâh mâş-ı mukaşşer müzevveresi verilir ve suyu cüllâbla verilir ve *kurs-ı gül* verilir.

Kurs-ı gül: Kızıl gül altı direm, süsen kökü ve sünbül dörder direm, tabâşîr beş dirhem. Kullanımı bir dirhemdir.

Eğer şiş (verem) eski olursa kurs-ı gül verilir. [168a]

Yapılışı: Kızıl gül altı direm, süsen kökü ve sünbül her birinden dörder direm, iklîlü'l-melik ve pâpâdya çiçegi ve mekke ayrığı her birinden üçer direm, kehrübâ ve mastakî her birinden ikişer direm.

Malzemeler şarap (süci) ile karıştırılır, kurslar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir.

Eğer şiş katı olsa kuru benefşe on direm, kızıl gül ve sünbül her birinden ikişer direm, mastakî üç direm, boy tohumu yirmi direm. Dövülüp elenir, keten tohumu luabıyla karıştırıp mide üzerine yakı yapılır.

Bir başka yakı da budur: Boy tohumu, keten tohumu, turak otu tohumu, benefşe, hatmî, pâpâdya ve mastakî her birinden beşer direm; sünbül, topalak ve ıdhîr-i Mekkî her birinden ikişer direm; Mûm üç direm; pâpâdya yağı on beş direm. Bunlar yakı yapılır. Katı şişlere faydalıdır, denenmiştir. İnşâʿallahü te'âlâ.

Eğer şiş açılmaya yüz tutucak olursa belirtisi sıtmanın ve ağrının geçmesidir. Şişliğin kalmamasıdır. Her gün yiğirmi direm kaynamış ısırgan dikeni suyu, iki direm keten tohumu luâbı, on direm boy tohum luabı ve üç direm ekşi hamuru bunların içinde ezilir ve bir denk sabır, iki denk zaʿferân katıp yakı yapılır. Eğer geç açılacak olursa azıcık hardal katılır ve su yerine mâ'ül-i asel içirilir.

Farklı diğer bir yakı: Boy tohumu, kelem tohumu, nârdenk ve keten tohumu her birinden onâr direm; Kırdamâna, ve süsen kökü, badem, ve kust, mürr ve sünbül her birinden beşer direm; mukl yedi direm, mastakî, [168b] ve mî'a-yı sâ'ile ve uşak her birinden üçer direm; pâpâdya yağı yirmi direm; Mûm, kaz yağı ve taneçâdır her birinden üçer direm; şarâb yirmi dirhem.

Zamglar şarâb içinde ezilir. Otlar dövülüp elenir ve şarâb içinde ezilip eritilmiş zamglarla hepsi birlikte karıştırılır, yakı yapılır. Verem açılınca cüllâb, cevâv ve mâ'ü'l-asel verilir. Temiz olduktan sonra günlük ve demü'l-ahaveyn her birinden beşer direm, kızıl gül, gülnâr ve kehrübâ her birinden ikişer direm; Kil-i Ermenî üç direm alınır. İçimi iki dirhemdir. Meyan balıyla içilir. Ayrıca bilmek gerekir ki mide liften dokunmuş gibidir. Onun lifleri sinirlerdendir ki Arabca asab denir ve bu liflerin bazısı uzununadır ve bazısı eninedir. Bazısı da verevine konulmuşdur. Midenin işleri bu liflerledir. Mide hastalıkları arasında bu liflerin dokusunun gevşekliği gibisi yoktur. Öyle ki artık hastalık onun cevherine düş-

müştür. Mizaç rahatsızlığı gitmez. Ancak uygun şerbetlerle ilaç yapılarak veya perhiz ile fayda mümkün olur.

Bu bahsedilen hastalıkta, istifrağ ile düzelen maddeden değil, gevşeklik ve tembellik midenin kendi tabiatında bulunmaktadır. Bu sebepten gıdayı müştemil olamamakta ve gıda hazm olamamaktadır. Gıdadan yararlanılamamaktadır. [169a] Sindirilmeyen gıdadan dolayı yaramaz fazlalıklar toplanır ve zaaf her gün biraz daha artar. Doğru tedbirler ve gıdalar fayda etmez. Bazen mide gıdayı kaplamak istese titreyerek, hafakan ile olur, bazen de yemek yedikten sonra hareket ederse gıdanın mideden yukarı çıkacak gibi olduğunu sanır. Bu çok büyük zaaf belirtisidir. Muhtemel ki mide ağzında toplanmış rutûbet söz konusudur.

Eğer ilaç faydalı olacak olursa yiyeceklerle birlikte dârçînî ve kemmûn ve za'ferân yenir. Azcık kekre şarâb içmek uygundur. Eğer aslı kekre değilse bir parça nâr kabuğu dövülüp şaraba konur ve kaynatılarak içilir, faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ. Ayrıca cevâriş-i hûzî uygun ve faydalıdır. Bir de gülnâr, mastakî, afsentîn, sabır, kızıl gül, sünbül ve su'd dövülür, yaş mersin suyuyla karıştırılarak yakı yapılır. Mersin şarâbı, meybih ve ıtrıfîl-i sagîr verilir, faydalı olur.

2. İshâl

a) Safravî ishâl:

Safradan kaynaklanan ishâlin belirtisi susuzluk ve harâret olmasıdır. Rengi sarıdır. İlaç olarak her sabah kavrulmuş arpadan yapılmış cevâv verilir.

Yapılışı: Arpa kavrulduktan sonra dövülür ve on dirhem kadarı mersin yemişi (hafif dövülmüş), iki direm haşhâş [169b] tohumu (iyice dövülmüş). Kavrulmuş arpa ile pişirilip verilir faydalıdır.

Ayrıca *kurs-ı tabâşîr* de çok faydalıdır.

Kurs-ı tabâşîr yapılışı: Tabâşîr ve kızıl gül her birinden ikişer buçuk direm, kavrulmuş tohmekân ve kâsnî tohumları her birinden üçer direm, Kil-i Ermenî ve kavrulmuş nişâsta her birinden ikişer direm, haşhâş tohumu bir direm, hıyar çekirdeği içi iki direm, kâfûr ve za'ferân her birinden buçuk denk. Dövüp elenir, kurslar yapılır. Kullanım ölçüsü iki dirhemdir. Ayva rubbuyla alınır.

Kurs-ı kâfûr da çok faydalıdır.

Kurs-ı kâfûr yapılışı: Temizlenmiş hatuntuzluğu on direm, kızıl gül altı dirhem, tabâşîr dört direm, labada tohumu (bazıları evelek tohumu derler) kavrulmuş

yedi direm, kehrübâ dört direm, mersin yemişi altı direm, kuru kestâne beş direm, elma kavudu ve iğde kavudu her birinden onâr direm, kâfûr üç direm, za'ferân beş direm, fülfül ve nîlûfer dörder direm. Hepsi dövülüp elenir, ağaç kavunu ekşisinin şarabıyla karıştırılır. Kullanımı iki dirhemdir.

Gevâriş-i sumâk da yararlıdır. Terkibi şöyledir: Sumâk otuz direm, arpa kavudu, elma kavudu ve kuru beksimâd her birinden onâr direm, tabâşîr on direm. Hepsinin toplamı kadar şeker de katılarak birlikte dövülüp elenir. Elma şarabıyla karıştırılır. İçimi beş dirhemdir.

Süfûf-ı habbü'r-rummân terkibi: Ekşi nârdenk (kavrulmuş ve dövülüp elenmiş [170a] sürme gibi) yüz direm, kuru kişnîc (sirkede ıslanmış, kavrulmuş ve dövülmüş) elli direm, arınmış sumâk ve gülnâr her birinden on beşer direm, gezmâzû on direm. Dövülüp elenir. Kullanımı iki dirhemdir. Ayva rubbuyla alınır, faydalı olur.

Gıda olarak sumâk aşı, nârdenk aşı ve tafşîl aşı uygundur.

Tafşîl aşı: Mercimeği sirkeyle pişirmeye *tafşîl aşı* denir. Mercimek haşlanıp kabuğu giderilir, üç kez kaynatılıp suyu dökülür dördüncüsü su ile pişirilir. Pişerken koruk suyu veya sumâk ekşisi katılır. Yağ yerine badem içi kavrulup dövüldükten sonra karıştırılıp verilir, faydalıdır.

b) Balgamî ishal

Balgamî ishâlin belirtisi ishalin balgam gibi yani ak renkte olmasıdır.

İlaç olarak; Mürr, kurfe, kunduztaşağı ve afyon eşit miktarda dövülüp ve elenirler. Fülfül kadarı haplar yapılır. Kullanım miktarı yedi haptır. Küçük çocuklara 1-2 hap verilir. Bazı kitaplarda kurfe yerine Kerefes tohumu denilmiştir.

Bir başka hap: Afyon, sendûrus, mürr, kündür (kender) ve za'ferân eşit miktarda, dövülüp elenir, nohut kadar haplar yapılır. Kullanım miktarı iki haptır.

Bir başka ilaç: Tere tohumu (kavrulmuş ve dövülmüş) iki direm soğuk suyla içilir, faydalıdır.

Macûn-ı kemmûn, tecrübe olunmuştur balgamî ishâli tutar.

Gıda olarak serçe eti kavurması, keklik eti, sülün eti ve benzeri etler uygundur. [170b]

Bir başka devâ ki tecrübe olunmuştur: İyi peynir mayası iki denk, afyon iki denk, mâzû ve günlük her birinden yarımşar direm. Toplamından yarım dirhem

alınır, dövülmüş mersin yaprağı ve sirke dördüyle karıştırılarak hastanın karnına yakı edilir.

Eğer mâddede safra ve balgamın ikisi birlikte olursa, sinirli yaprak tohumu iki direm, anîsûn bir direm, gülnâr ve demü'l-ahaveyn her birinden yarımşar direm. Râziyâne suyuyla veya kekreliği ağzı buran kekre bir şarâpla verilir.

Ayrıca haşhâş tohumu dövülür, aynı miktarda günlük de dövülüp birbirine karıştırılır. Üç dirhem verilir, eski ve yeni ishâli bağlar.

Gıda olarak serçe, keklik ve sülün pişirilip nârdengle kavurma yapılır, faydalıdır inşâ'allahü te'âlâ. Eğer mâdde bütün bedenden mideye ve bağırsaklara gelmesinden dolayı ishâl olmuşsa yumurta sarısı alınır, rafadan pişirilir, sumâk ekşisi ve koruk ekşisi ile azcık mâzû, mersin yemişi, gülnâr ve nâr göbeği (dövülmüş ve elenmiş), o rafadan yumurta sarısıyla karıştırılıp yedirilir. Faydalıdır. Maddeleri döndürür.

Kâsnî (Özellikle berrî türünden olmalı ki ona "künîk çiçeği" denir) pişirilir, üzerine sirke serpilir ve yenir. Hemen faydası görülür. Kerefisi ve kâsnîyi köküyle kaynatıp içirmek de faydalıdır. Sinirli yaprağı kaynatıp suyunu içmek de yararlıdır. Bakla, sirke ile ve suyla pişirilip yenir. [171a]

Bütün her türlü ishâlden sonra kabız ortaya çıkıp kavvet zayıflasa, vücut da zayıflasa, beslenme yetersiz olsa serçe eti yemekle fayda bulurlar.

Eğer ishâl dimağdan kaynaklanırsa belirtisi sabah uyanınca birçok kez ve tez tez ishâl olmasıdır. Sonra sakinleşmesidir. İlaç, nezleyi bağladıktan sonra yapılmalıdır. Eğer mâddesi ıssı olursa şarâb-ı haşhâş verilir. Ayrıca mercimek, kızıl gül, mersin yemişi, kişnîc ve süsen kökü suyla kaynatılıp gargara yapılır. Uykudan kalkınca kusmak da iyi gelir. Eğer mâdde balgamî ise susuzluğa sabredilir. Temiz bir bezle baş ovulur, sonra sabunla yıkanır.

İçinde sünbül, kebâbe ve za'ferân pişirilmiş mâ'il-asele müşk katıp içilir. Eğer ishâlin sebebi midenin yüzünün yumuşak olmasından ise ki buna arapça "emles" ve "dezübü'l-mi'de" (dezüb, mütevâtir ishal demektir) denir, ilâç olarak kusturulur, eyâric-i faykarâ verilir. *Gevâriş-i hûzî* de faydalıdır.

Gevâriş-i hûzî: Kuru üzüm çekirdeği (sirkeden çıkmış olmalı) kavurulur ve dövülüp elenir (yumuşak sürme gibi dövülmelidir) yirmi direm; mersin yemişi elli direm; harnûb-ı nabtî, gülnâr, gezmâzû, nânhâh ve belîle kabı [171b] her birin-

den onâr direm dövülüp elenir, bal ile karıştırılır. Kullanımı üç diremdir.

Diğer bir cevâriş-i hûzî formülü: Kuru üzüm çekirdeği yüz otuz direm, mersin yemişi altmış direm, harnûb-ı nabtî ve gülnâr ve gezmâzû ve günlük her birinden onâr direm, nânhâh on iki direm. Dövülüp elenirler. Üç katı kıvama getirilmiş bal ile macun yapılır. Kullanımı 3-5 dirhemdir.

Bir başka formül: Sığır yağıyla kavrulmuş kara helîle on direm, kavrulmuş yüzerlik tohumu beş direm, nânhâh ve sater her birinden onâr direm, hubsü'l-hadîd-i müdebber (yani bir gün ve bir gece sirkede ıslatılıp kurutulmuş Demür boku) on beş direm, günlük beş direm. Dövülüp elenir, balla karıştırılır. Kullanımı dört dirhemdir.

c) İshâl-i sehc

Sehc diye bağırsak sıyrıntısına denir[99]. Sehc yeni başlamışsa, dört direm zamg-ı Arabî su ile bal gibi koyu olacak şekilde ezilir ve hastaya yedirilir. Başka hiçbir ilaca gerek kalmaz.

Sinirli yaprak tohumu kavrulup gül yağıyla yağlanıp ayva rubbuyla yedirilir. Çok faydalıdır. Bu ishalde *kurs-ı kehrübâ* da faydalıdır.

Kurs-ı kehrübâ yapılışı: Kehrübâ yirmi direm, tabâşîr ve Kil-i Ermenî ve demü'l-ahaveyn ve kesîrâ ve kavrulmuş nişâsta ve mersin yemişi ve zamg-ı Arabî her birinden onâr direm. Kullanımı iki dirhemdir. [172a] Ayva şarâbıyla karıştırılıp yenir.

d) İshâl-i kebde, ya'ni ciğerden olan ishâl

Kurs-ı râvend verilir.

Yapılışı şöyledir: Râvend-i çinî, temizlenmiş hâtûn tuzluğu ve tohum-ı kâsnî üçü berâber dövülüp elenir ve sinirli yaprak suyuyla karıştırılıp kurslar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir, yenir.

Bir başka reçete de şöyledir: Kehrübâ, râvend, gülnâr ve Kil-i Ermenî bu dördü eşit miktarda alınıp dövülür ve elenir. Sinirli yaprak suyuyla karıştırılır, kurslar yapılır. Kullanımı iki diremdir, yenir.

Kan gitmesine faydalı hap terkibi: Aynı zamanda kanı tutar.

99 "sehc bagırsakda olur bir marazdır"(Derkenâr)

Yapılışı: Mâzû ve afyon ve gezmâzû ve zamg-ı Arabî (akâkıyâ ele girerse katılır, girmezse dördü yeterlidir) eşit miktarda alınır, dövülüp elenir. Zamg suyuyla karıştırıp haplar yapılır. Kullanımı yarım dirhemdir.

Eğer ishâlin sebebi bağırsakta yara olmasından dolayı ise veya midede tîn olmasından kaynaklanırsa, çok geğirmek olur. Nefesi dar olur ve kötü ağız kokusu vardır. Şuuru da gider. Bağırsaklarda tebrenin ve karhanın (yaranın) yeri atıklar (sıkl) geçtiği zaman ağrı olur. Bağırsaklardaki sıyırıntılar da dışkı ile birlikte çıkar. Sıyrıntı yufkaca olur ve dışkı ile birlikte karışık olarak çıkar. Aşağı bağırsaklarda olur. Buna ilacın iyisi, midede ve bağırsaklarda ağırlık eden yiyeceklerden ve ilaçlardan vermemektir. Ancak kuvvet verici nesneler verilir, mâ'il-lahm ve rafadan yumurta sarısı gibi. [172b] Otlar suda ıslatılıp süzülür veya kaynatılıp süzülür. Azar azar verilir. Fakat büyük yara olursa, yani irin (rîm) gelirse, önce bağırsağın *yüzünü ve yaranın yerini yıkamak* gerekir.

Bağırsak yıkaması şöyle yapılır: Bir gün ve bir gece mâ'il-asel veya cüllâb verilir. Ve eyâric-i faykarâ bu konuda faydalıdır. Râvendin bağırsak yarasında acâyib etkisi vardır. Özellikle sinirli yaprak suyuyla verilmelidir. Birazcık şarap damlatılır. Basuru olan kişiye iki direm kendene tohumu ve iki direm mersin yemişi faydalıdır.

Bir hasta var idi uzun zamandır bağırsak iltihabı (cerâhati) zahmetin çekmekteydi. Kan giderdi ve bağırsak sıyrındısı sürekli gelirdi. Kendinden ümidi kesmişti, şu devayı kullandı düzeldi. Sağlıklı oldu.

Formül budur: Kabuğu giderilmiş buğday, arpa, darı; kavrulmuş pirinç ve mersin yemişi (yarım dövülmüş olmalı) her birinden onâr direm ve iki yüz altmış direm ayva suyu ve biraz elma suyu (dögülmüş, sıkılmış ve süzülmüş) ve yedi yüz elli direm su ve üç paça (ki kuzu paçası olmalı). Bunların hepsi bir yerde yüz seksen direm su kalıncaya kadar kaynatılır ve süzülür. Hastaya bu sudan azar azar verilir. Bunu içer ve başka hiçbir şey verilmez. Hemen o gün faydası [173a] kendini gösterir. Hak celle ve alâ hazretleri sıhhat verir. Bu konuda bu devâ çok tecrübe edilmiştir. Vallahü alem bi's-savâb.

e) Sevdâvî ishâl

Sevdâvî ishâlin belirtisi yağlı gıdalardan fayda görmesidir. İlacı üseylim damarından, sol elden kan almaktır. Kavrulmuş nârdenk on direm, behmen-i sürh iki direm, zürünbâd bir direm, kehrübâ iki direm, kavrulmuş reyhân tohumu on direm. İçimi üç dirhemdir. Mersin şarâbıyla veya ciğer kababıyla birlikte yenir.

f) Zahîr

Zahîrin gerçeği ve yalancısı olur.

Gerçek zahîr, ıssı veremden (şişliklerden) veya bir safravî keskin hılttan kaynaklanır ve bağırsakları yaka yaka çıkar. Veya tuzlu balgamdan veya soğuktan olur.

Yalancı zahirde dışkı kuru ve zorlukla olur. Bağırsaklardan zorla çıkmaktan bağırsakları incitir, zarar verir. Bazen bağırsakları kazır, yontar. Sürekli bağırsaklarda barınan (yelmeşik) balgamları ıkınmakla ve zorla çıkarır. Çoğu kimse bilmeyerek bu zahîre kâbız ilacı yaparlar ve büyük zarar verirler.

Hakiki zahîr ile yalancı zahîr arasında fark olur. Yalancı zahîrde dışkı içerde bağlanır. Belde ağrı olur. Bazen göbekte sürekli burulma olur. Ayakyoluna gittikçe dışkı kuru olur ve nohut kadar veya büyük olur. Zor yapar. Her iki zahîri anlamak için bir kaç tane keçiboynuzu çekirdeği yutturulur, çabuk çıkarsa [173b] zahîr-i hakdır, yani gerçek zahirdir. Eğer çıkmazsa yalancı zahirdir (zahîr-i bâtıl). Bezr-i katûnâ tohumunu dahi yuttursalar olur.

Yalancı zahire ilaç olarak tabiat telyîn edilir. Şarâb-ı benefşe, hatmî kökü suyu (kaynamış olmalı) ve avya çekirdeği luâbıyla veya hamîrei benefşeyi hatmî kökü suyuyla ezip ısıtılıp içirilir. Bazı kişilere kimi zaman badem yağıyla hıyârşenbe ezilip içirirler. Kimi zaman da bir müddet sıcak su içmek yeterli olur. Sıcak su içinde oturmak çok faydalıdır. Bu zahirde ıspanak aşı yararlıdır. Bizim tecrübemiz odur ki, ilk önce hatmî kökünün kabuğu kaynatılır, suyu alınır. O suda biraz benefşe kaynatılır, (ateş gayet hafif olmalı, çok kaynatılmamalı) sonra süzülür, şeker katılır, ayva çekirdeği luâbı veya bezr-i katûnâ luâbı karıştırılıp içirilir. Faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ. Lâkin zayıf kimselere verilmez, ola ki eceli gelmiştir töhmet altında kalınır. Ayrıca hatmî ile benefşeyi, daha önce kullanmış ve rahatsız olmamış kişiye verilmelidir.

Hatmîde gerçi telyîn özelliği var, Lâkin kabz da vardır. Öncelikle yaramaz hıltı seçip çıkarır, sonra zahîri tutar. Vakit olur ki bu tedbir ile kanı zor [174a] kesilir. Zaman olur ki bundan sonra mersin şarâbı veya encübâr şarâbı veya ayva şarâbı sinirli yaprak tohumuyla içirilir. Ondan sonra fayda eder. Pirinç aşı verilir. O gibi durumda peygamber çiçeği dedikleri otun kökü (topalağa benzer) kana ve zora çok faydalıdır. Kurutulmuş ve dövülmüş sinirli yaprak tohumu da zahîre ve kana çok yararlıdır. Dövülmüş ve elenmiş incir yaprağı bu hususta acayıptır. Özellikle kara incir olmalıdır. Bazen berşa'îşâ acâyib nesnelerdendir, misli yoktur.

Eğer hakiki zahîrin (zahîr-i hakk) soğukdan olması halinde (Türkçe sufra denir) hasta kişinin makadına kust yağıyla yapılmış Mûm-ı revgan sürülür. Sıcak bezler

üzerine oturulur. Şöyle ki bezleri kızdırıp üzerine oturulur. Sıcak hamam örtüleri üzerine oturmak, kiremidi kızdırıp yakmıyacak kadarı üzerine oturmak çok faydalıdır. Özellikle ki kiremide şarap (süci) serpilir. Veya sirke damlatılır. Beze dolayıp üzerine oturulur. Fayda eder. Sıcak su içinde oturmak da olur ki kemmûn, mekke ayrığı ve pâpâdya çiçeği ile kaynatılmış olmalı. Hatmî kaynatılmış olmalı. Sıcak keçe üzerine de oturulabilir. Ayrıca sırf şarâb içinde kimnûn kaynatılır, bir leğen içine konur bunun içine oturulur. Çok faydalıdır. Özellike dili buran kâbız şarap olmalı.

Eğer zahîr-i hakk [174b] ıssıdan veya tîz hılttan olursa, haşhâş kabuğunu hatmîyle ve kızıl gül dügülcüğüyle birlikte kaynatılıp içine oturulur. Çok ağrı olursa şâf-ı zahîr uygulanır. Merhem-i mukl sürülür. Yaş kişnîc suyuyla Mûm revgan yapıp sürülür. Eğer zahîr şişlikten (veremden) olursa kan aldırılır; iki gün kadarı yemek yenmez ve şişliği giderecek şeyler sürülür.

Eti çok yemekten olursa gül yağıyla yumurta sarısı ve mukl-i ezrakı karıştırıp ısıcak edip sürülür, faydası olur.

Eğer zahîrin sebebi ıssı mâddeden kaynaklanıyorsa yani def-i hâcette dışkı hastanın makadını yakarak çıkarsa ilaç, bezr-i katûnâyı gül yağıyla veya badem yağıyla kaynatıp içirmektir. Yumurta sarısı gül yağıyla karıştırılır ve zamg-ı Arabî, isfîdâc ve yunmuş mürdâsenc bunları dövüp birlikte karıştırarak makada sürülür, faydası olur.

Ayrıca bu tarif edeceğimiz şâf uygulanır: Günlük, za'ferân, huzaz, zamg-ı Arabî, demü'l-ahaveyn ve mürr her birinden birer parça ve afyon dörtte bir parça dövülüp elenir, yumurta akıyla ve sarısıyla iğde çekirdeği kadar şâflar yapılıp saklanır, ihtiyaç zamanı kullanılır. Küçük çocuklar için daha küçük, fare pisliği kadar yapılır. Afyon yüzünden büyük yapılmamalıdır; [175a] küçük çocuklara afyon zarar verir, çok uyutur, gevşetir. Çok zayıf olanı öldürür. Ancak büyük kişilere iğde çekirdeği kadar yapılır.

Eğer zahîrin sebebi soğukluktan olursa, sıcak sudan râhat bulur. İlaç iki dirhem kavrulmuş tere tohumu dövülmeden sıcak suyla içirilir, fayda eder. Sıcak daru üzerine oturmak ve sıcak hamâmda oturmak da faydalıdır. Kükürt, keçinin iç yağıyla karıştırılır, makadına buhur edilir. Eğer üç direm ceviz içini kavurup bir direm nânhâh ve yarım direm günlüğü dövüp eleyip, sıcak su ile içirilirse yararlıdır.

Bağırsaklarda dışkı kolay çıkmaz, ıkınmakla usare gibi balgam gelirse zahirden şüphelenilir. Bu durumda ma'cûn-ı hıyârşenbe uygundur.

Zahîrin sebebi ıssı şiş olursa onun belirtisi soğuk değince hastanın rahatlamasıdır. İlâcı, bâselîk tamarından kan alınır, yakı yapılır.

Yapılacak yakının tarifi: Kabuğu giderilmiş mercimek, kızıl gül ve it üzümü suyla kaynatılır, gül yağı ve bezr-i katûnâ ile karıştırılarak makada yakı yapılır.

Zahîrin sebebi soğuk şiş olursa, lahana yaprağı pişirilir, sığırın içyağı ve yumurta sarısı da onunla karıştırılıp yakı yapılır, faydalıdır. [175b]

g) Göbek burusu

Göbek burusu ki Arapça "mags" denir, yelden olur. Göbekde sancı olur. Buna ilaç olarak, habb-ı efâviyye verilir.

Yapılışı şöyledir: Fülfül, dâr-ı fülfül, mastakî, zencebîl, karanfil, dârçîn ve nârmüşk her birinden birer direm (Eğer nârmüşk bulunmazsa yerine bedel selîha veya anîsûn veya sünbül hangisi ele geçerse yerine bir direm konur), iyi has mahmûde yedi direm ve şeker yedi direm. Bunların hepsi dövülüp elenir, balla veya gülâb ile karıştırılır, nohûd kadar haplar yapılır.

Bir hap bir kez ishâl eder. İki hap iki kere etkili olur. Yarım miskâl bütünüyle kuluncu açar ve göbek burusunu geçirir. Çok zayıf kişiye bir denk yâ dahi eksik veya fazla, kuvvetine göre verilir. Şaşırtıcı bir ilaçtır. Bazı kişilere hap yapmadan önce un gibi dövülmüş, kaşık içinde sıcak su ile karıştırıp da verilir. Biz sürekli böyle verirdik. Hızır İlyâss diye isimlendirdik. Bursa'da "cânkurtaran" derler, meşhurdur. Faydası çabuk görülür.

Bazı kişilere bahâr vaktinde yarım miskâl veya bir direm kadarı artık veya eksik içirilir, safra ve balgamı ishâl idüb yelleri tahlîl eder. Mideyi temizler. İştahı getirir. Diğer müshillerden fazîleti fazladır. Hafif olduğundan ne zaman gerekse içilir. Ağustosta ve zemherîde sürekli biz halka bunu yapardık. [176a] Allah fazlıyla hiç zararını görmedik. Lâkin mahmûdesi gayet iyi olmalıdır, sahte ve değişmiş olmamalıdır.

Terleme hastalığında ki hummâ-yı muhrika denir, kesinlikle vermemek gerekir. Sıtmada, sıtma günü verilmez. Gün aşırı sıtmada, sıtma tutmadığı gün içilebilir. Üzerine erik suyu içirilir veya süt çürüğü içirilir, sıtmalıda fayda eder. Kısacası, çok hareret olduğunda verilmez. O zaman bunun yerine hıyârşenbe veya terengübîn ezip içirilir, faydalı olur inşâ'allahü te'âlâ.

3. Kulunçlar/Bağırsak Sancıları

a) Maddesi soğuk ve soğuk hılttan olan kulunçlar

Bunun belirtisi mak'ad soğuk olur ve ağır olur. Yeller bağırsaklarda zahmet verir. Şöyle ki hasta bağırsaklarının çuvaldızla delindiğini sanır. İlk önce ilaç olarak hukne yapılır. Sonra tîz şâflar uygulanır. *Sekbînec hapı* verilir.

Sekbînec hapının yapılışı şöyledir: On direm şâhm-ı hanzâl, on direm mahmûde, üç direm ve iki denk sekbînec, sezâb suyu içinde ezilir ve şâhm-ı hanzâl ve sakmûnyâ (dövülmüş ve elenmiş) o sekbînece karıştırılır ve haplar yapılır. Kullanımı iki dirhemden iki buçuk dirheme kadardır. Eğer mide bulantısı olursa habb-ı efâviyye veya *ma'cûnü'r-râhat* verilir.

Ma'cûnü'r-râhatın yapılışı şöyledir: Mastakî, karanfil, zencebîl, fülfül, dâr-ı fülfül ve cevz-i [176b] bevvâ her birinden ikişer direm, mahmûde on iki direm.

Malzemeler dövülüp elenir ve koyu cüllâbla karıştırılır ki ayva suyuyla, şekerle ve gülâbla pişirilmiş olmalı. Kullanımı iki üç dirhemdir.

Önce hukne ile ve şâfla yol açmayınca ağızdan müshil verilmemelidir. Kuluncu açtıkdan sonra bir hafta mâü'l-usûl verilir. Kene tohumu yağıyla veya acı badem yağıyla birlikte. Mâ'il-usûl vermeden önce üç dirhem eyâric-i faykarâ-i aseli verilir, yani eyâric-i faykarâ balla karıştırılıp verilir.

Ma'cûnü'r-râhatın bir başka nüshası: Şâhm-ı hanzâl iki cüz, mahmûde bir cüz ve sakız yarım cüz alınır, dövülüp elenirler. Mukl suyuyla haplar yapılır. İçilmesi buçuk direm veya bir direm olmalı. Bu terkîp kuluncun hangi türüne gerekirse fayda eder ve açar.

Eğer ağrı çoksa filûnyâ-yı rûmî verilir, ağrı teskin edilir. Ondan sonra kulunç ilacına geçilir. Zaruret olduğunda beş dirhem kurtboku alınır, dört direm Kerefes tohumu ve üç dirhem anîsûn ile birlikte dövülüp elenir. Üç direm sıcak su ile içirilir.

Ma'cûn-ı terbelâşe: Kuluncu derhâl açar.

Yapılışı böyledir: Fülfül ve dâr-ı fülfül ve kurfe ve zencebîl ve sünbül-i Hindî ve Biring-i Kâbilî-i mukaşşer ve karanfil ve emlec her birinden birer dirhem, [177a] türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve sakmûnyâ-yı hindî her birinden onâr miskâl dövülüp elenir, bal ile karıştırılır. Kullanımı iki dirhemden üç dirheme kadardır.

Ma'cûn-ı bâd-ı mühre: Yelden olan kuluncu açar.

Yapılışı: Yüzerlik tohumu yüz dirhem dövülüp elenir. Kefi alınmış altı yüz direm bal ile karışırılır. Kullanımı bir dirhemdir; yenir.

Filûnyâ-yı Rûmî: Kulunca fâ'îde eder.

Yapılışı budur: Ak fülfül yirmi direm, bezrü'l-benc yirmi direm, afyon on direm, za'ferân beş direm. Hepsi dövülüp elenir ve balla karıştırılır. Kullanımı iki denktir. Ilık suyla içirilir.

Dışkı kuruluğundan meydana gelen kulunç: Bu tür kuluncun belirtisi önce tabiatın kabz olmasıdır. Sonra ağrı ve sancı olur. İlâç olarak hukne-i tîz yapılır. Gıda olarak da tereyağıyla şeker yenir. Keten tohumuyla tere tohumu kaynatılır, lu'âbını alıp yirmi dirhem bu lu'âbdan ve on direm terengübîn, şekerle veya fânîdle bu lu'âbın içinde ezilir ve on direm şîrûgan katıp karıştırılır. Her gün bu şerbetten iki kere verilir.

b) İlâvus

Bu da bir tür kulunçtur. Hasta kusar, aşağıdan içi bağlanır ve sanki necîsi ağzından gelir. Eğer bu kuluncun sebebi şiş değilse, on direm diri jıva alınır. Öldürülmemelidir, olmüş jıva ziyân eyler. Zehirlemesi vardır. Hastaya önce yağlı nesneler içirilir. Sonra on direm diri jıva verilir, yer. Karnı [177b] çalkalanır. Diri jivanın özelliği bağırsaklardan tez geçmesidir. Yolu açar. Ancak ma'cûnü'r-râhat veya habb-ı efâviyye ile kulunc açılacak olursa çok daha iyidir. İlâvus demek yunan dilince rubb-ı erham dimektir. Rubb-ı sellem de denir. Son derece müşkil bir hastalıktır. İlacı da zordur. Ben Bursa şehrinde ma'cûnü'r-râhat ile ve habb-ı efâviyye ile ve hukneler ile çok kişileri tedavi ettim. Faydalı oldu, kulunçları açıldı; jıvaya ihtiyaç kalmadı.

Ma'cûn-ı temirî: Kuluncu açar, idrâr tutulmasını iyileştirir.

Yapılışı: Bûre-yi ermenî ve kemnûn ve fatrâsâliyûn ve zencebîl ve fülfül ve yüzerlik tohumu her birinden on ikişer dirhem, sezâb yaprağı ve badem içi her birinden onâr direm, mahmûde beş direm, çekirdeksiz temirhindî on direm.

Temirhindî, sirke içinde bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra dövülüp ezilir. Ayrı bir yerde badem içi de dövülür. Diğer malzemeler de dövülüp elenir. Sonra hepsini bir araya toplayıp balla karıştırılır. Kullanımı üç dirhemden dört dirheme değindir.

Seferceli-i müshil: Kuluncu açar, mide bulantısını giderir.

Yapılışı: Yüz otuz direm ayva dörder parçaya bölünür. Çekirdekleri çıkartılır.

Şaraptan (süciden) yapılmış iyi sirke içinde veya şarap içinde pişirilir. Piştikten sonra çıkartılır ve sirke ayvadan ayrışana kadar bekletilir. Sonra ayva ağaç [178a] veya bir taş havanda dövülür. İki yüz altmış direm kefi alınmış sâfî balla karıştırılır. Daha sonra zencebîl üç direm, dâr-ı fülfül üç direm, mastakî beş direm, mahmûde on direm, türbid otuz dirhem. Hepsi dövülüp elenir ve o pişmiş ve bal katılmış ayva ile karıştırılır. Kullanımı dört dirhemdir, yenir.

Diğer bir seferceli-i müshil: Yaz günlerinde ıssı mizaçlı kişilere yarar.

Yapılışı: Mahmûde iki dirhem, türbid on direm, hıyar çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi her birinden beşer direm, kızıl gül ve tabâşîr her birinden ikişer buçuk dirhem, arıdılmış terengübîn elli direm, ayva suyu elli direm. Terengübîn ayva suyunda ezilip kıvâma getirilir. Diğer malzemeler bununla karıştırılır. Toplamı on içimliktir.

Kuluncu gidermek için denenmiş garip bir nesne: Bir köpeği yattığı yerden kuluncu olan bir kimse kaldırır ve köpeğin yattığı o yere idrâr yaparsa o köpek ölür ancak o kişinin kuluncu geçer. İyileşir.

c) Bağırsaklardaki şişlerden meydana gelen kulunç

Bu tür kulunç sıtmalı ve yangılı olur. İlaç olarak önce bâselîk damarından kan alınır. Kan azıcık azıcık birkaç defada akıtılır, bir seferde akıtılmaz. Sonra sâfen tamarı açılır. İtüzümü [178b] suyu ve kâkenc suyu (ki Türkçe kanbîl denir) ve nâr suyu alınır, bunların içine hıyârşenbe ezilir, badem yağı damlatılır içirilir.

Nerm (yumuşak-hafif) hukne (Dövülmüş ve kabuğu soyulmuş arpa suyu ile) yapılır.

Benefşe ve hatmî ve it üzümü yaprağı ve kâkenc yaprağı ve arpa unu ve pâpâdya ve iklîlü'l-melik ve benefşe yağı, hastanın karnına yakı yapılır.

Arpa cevâvı badem yağıyla yenir. Veya it üzümü kaynatılır, suyu süzülür kırk direm bu süzülmüş suya on iki dirhem fülûs-ı hıyârşenbe ve azcık mahmûde katıp ezildikten sonra içirilir.

Gıda olarak hamurlu un aşı pişirilip erikle veya erik yerine Temirhindî ile badem yağı katılır deva olur.

d) Bağırsak solucanları

Başka bir kulunç da bağırsaklardaki solucanlardan dolayı olur. Bağırsaklardaki dışkının sıvısı bağırsak solucanları tarafında emilir. Dışkı kuru kalır, kulunç meydana gelir.

Solucanın belirtisi kişinin benzinin sarı olmasıdır. Kuvveti zayıftır. Çabuk acıkır ve güçsüz kalır. Çünkü gıdasını solucan yer, suyunu tüketir. Bundan dolayı göbeği burulur, ağzı sulanır ve midesi bulanır. İlaç olarak termis (Türkçe termiye ve delice bakla denir) ve kabuğu arındırılmış biring-i Kâbilî ve serahs (namâzbûr otu derler) ve kanbîl-i Tâ'îfî (yemen ve Tâ'îf'ten [179a] gelir) her birinden beşer dirhem. Kullanımı beş dirhemdir. Taze süt ile ve açken içilir.

İki direm horâsânî ve bir direm şeftâlü yaprağı (dövülmüş) gece yatmadan önce soğuk su ile karıştırılıp içilir. Veya balla karışdırıp sabah açken yutulur.

Başka bir formül: Kabuğu arındırılmış Biring-i Kâbilî, hurmâ ve ceviz içi her birinden yedişer direm, dövülüp karıştırılır. Hepsi bir içimliktir. Gece yatmadan önce yenir, yatılır. Sabahleyin solucan ve namazburları döker. Ardından bir içimlik eyâric-i faykarâ-ı aselî verilir ki bağırsaklarda kalanlar temizlenmiş olur.

e) Kurtlar

Bağırsaklardaki küçük kurtçuklar için sabır ve sığır ödü ve yârpûz suyu üçü eşit miktarda karıştırılır, pamuğa bulaştırılır aşağıdan fitil yapılır. Yârpûz suyu yerine şeftâli yaprağı suyu karıştırılırsa daha iyi olur.

Küçük çocuklar için: Yaş şeftali yaprağı dövülüp sıkılarak suyu karınlarına sürülür, solucanlar düşer. Çörek otu dövülüp sirke ile karıştırılarak küçük çocukların karnına ve göbeğine yakı yapılırsa solucanları düşürür. Çörek otu dövülüp şeftali yaprağı suyuyla karnına yakı yapılırsa da iyi etki yapar.

Tohmekânla tedavi: Eğer tohmekânı dövüp su ile ovub bez içinde üsküreye yani bir çanağa sıkıp suyun çıkararak küçük çocuklara içirilir. Veya [179b] yiyeceğe katıp yedirirlerse küçük çocuklardaki bu kurtçukları zararsız ziyansız acayip düşürür. Eğer taze tohmekânı yaşken dövüb suyunu sıkıp büyük kişilere içirseler veya yemeğini yapıp yedirseler acayip şekilde kurtları döker. Denenmiştir.

Küçük çocuklar için bizim tecrübe ettiğimiz başka bir yöntem: Tamamen denenmiştir. Şîrûgan ile pekmez helvâsı pişirilir, sabah sabah sıcakça küçük çocuklara aç karnına yedirilir. Eğer solucandan karnı büyümüşse hepsini düşürür, karnının büyüklüğünü giderip iyileştirir. Sağlıklı hale getirir.

Çörek otu: Dövmeden sabah sabah açla büyük kişiler biraz yeseler solucanı acayip düşürür. Balgamları göğüsten söker. Balgamdan olan eski öksürüğü iyileştirir. İnsanı besler. Denenmiştir, solucana horâsânîden daha iyidir. Onun düşüremediğini bu düşürür. Fakat harâreti olan kişiye uygun değildir.

Büyükler için bir başka yöntem şöyledir: Sarmısakların kabuğu soyulur, dövülür. Aynı miktarda çekirdeksiz kızıl üzüm dövülüp sarımsakla karıştırılır. Ceviz kadar yuvarlak haplar yapılır. Birkaç gün, sabahları ve geceleri ikişer üçer tane yutulur. Solucanlar düşer.

Kurtçukları düşüren ıtrîfîl: [180a] Biring-i Kâbilî (kabukları soyulmuş) on direm, türbid ve habbü'n-nîl ve kust her birinden beşer direm, kanbîl-i tâ'îfî ve termis (termiye-delice bakla) ve afsentîn-i rûmî (pelîn) ve şîh-i Ermenî (pâryavşanı) ve tuz ve Ak hardal ve şâhm-ı hanzâl ve topalak ve anduz her birinden üçer direm. Dövülüp elenirler, balla karıştırılır. Kullanımı dört dirhemdir.

Kurtçuklar için: Kendi tecrübemizdendir. Önce iki gün bezir yağıyla mayasız etmek pişirilip yenir ve ceviz içi katık yapılır. Bu ikisinden başka bir şey yenilmez. Üçüncü gün, beş dirhem iyice dövülmüş mürdeseng, gülengübîne karıştırılıp yenir. Üzerine otuz dirhem ceviz yağı içilir. Acayip netice görürler. Gülengübîn bulunamazsa fark etmez her hangi bir şeye karıştırılarak yenilir. Fakat kuvvetli mizâclu büyük kişiler içindir. *Kesinlikle çocuklara verilmez.*

Tohmekân sütü: Yukarıda zikrettiğimiz tohmekân tohumunu dövüp sütünü çıkartıp oğlancıklara su yerine birkaç kez içirince hiçbir eser kalmaz. Hepsini düşürür. Tohmekânın yeşiline Türkçe "semizotu" derler. "Soğukluk" da denir. Bütünüyle tecrübe edilmiştir. Benzeri yoktur. Zira küçük çocuklara her ilacı vermek olmaz. Bu konuda bu zararsızdır; çocuk isterse küçük olsun veya zayıf olsun fark etmez. [180b] Yaprağının suyu, ister büyük ister küçük kişiler olsun bağırsak kurtlarını (namazbur) düşürür. Denenmiştir.

E. Mak'ad Hastalıkları ve İlâçları

1. Mak'ad Sarkması

Sufranın (makad) dışarı çıkmasının ilacı: Mazu hafif (nîm-köft) dövülür. Biraz nâr kabuğu, biraz sumak ve biraz mersin yaprağı alınıp kaynatılır; suyuyla makad yıkanır veya bir leğene konup içine oturulur. Bu suyla ıslatılmış bir bez parçası ile sufraya sürülür. Gülnâr, nâr kabuğu ve hafif yakılmış (göynümüş) sadef, akâkıyâ, şeb ve isfîdâc dövülüp elenir ve bu sufraya ekilir. Bezle sufra içeri itilir, yerine oturur.

Devenin dışkısı yakılır, külü safranın üzerine ekip bir bezle sufra içeri itilir, yerine varır.

Eğer soğukluk galip durumda ise yukarıda zikredilen terkibe merzengûş de eklenir. Ayrıca malzemeler kâbız şarâpla kaynatılır, makad onunla yıkanır veya içinde oturulur. Bunlarla ıslatılan bez sürülür.

Sufra çatlaması, sufranın damarlarının yarılmasıdır. Dışkılama zamanı o yarıklardan kan gelir. Eğer kanda imtilâ görüyorlarsa bâselîk tamarından kan alınır. Veya sâfen damarı açılır.

Eğer harâret varsa yumurta akıyla gül yağı, kurşun havânda yağ kararıncaya kadar dövülür. Ondan sonra yarıklara sürülür.

Harâret çoksa sığır iliği arpa unundan yapılmış hamurla karıştırılırarak [181a] merhem yapılır, sürülür. Eğer taneçâdırı, arpa hamuru ve sığır iliği, üçü karıştırılıp sürülürse soğuk mizaçlı kimseye fayda eder.

2. Mak'ad Kaşıntısı

Kurtçuklardan değilse bâsûr başlangıcı olabilir. Bevâsırın siğiline bâsûr denir. İlaç olarak bâselîk damarından kan alınır. Yanbaşlarının ortasından hacâmat edilir. Matbûh aftîmûn ile tenkıye yapılır. Mukl-i ezrak, zerdâli çekirdeği yağıyla ezilip sürülür (tıla edilir)

Bevâsır ilâcı olarak bâselîk damarından kan alınır. Matbûh helîle ile tenkıye yapılır ve habb-ı mukl kullanılır. Helîle perverdesi de fayda eder.

Ağrı olursa: Pâpâdya ve iklîlü'l-melik ve azıcık za'ferân keten tohumu luâbıyla karıştırılır, üzerine sürülür. Ve habb-ı mukl yenir.

Habb-ı mukl tarifi: Kara helîle ve kâbilî-i helîle kabuğu ve belîle ve emlec-i münakkî her birinden birer parça ve hepsinin toplamı kadar mukl. Mukl kendene suyuyla ezilir. Diğerleri de karıştırılıp haplar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir.

Bir başka formül: Tabiatı telyîn eder. Helîle-i Kâbilî kabuğu on beş direm, türbid on direm, sekbînec beş direm, Ak hardal beş direm, mukl on beş direm. Muklü ve sekbîneci kendene suyuyla hallettikten sonra diğerleri karıştırılarak haplar yapılır. Kullanım 2-3 dirhemdir. [181b]

Bir başka reçete: Helîle-i Kâbilî kabuğu yirmi direm, mukl on direm, kesîrâ beş direm, incir otuz tane. İncir kaynatılır (su, incir rengini alıncaya kadar). Kesîrâ bu suda eritilir. Helîle de karıştırılarak haplar yapılır. Kullanımı: Her gece iki direm yenir.

Bir formül daha: Bevâsırden kan gitmesine fayda eder, kanını tutar.

Yapılışı budur: Sığır yağıyla kavrulmuş helîle-i Kâbilî otuz direm, kehrübâ on beş direm, mukl kırkbeş dirhem. Mukl, kendene suyuyla halledilir. Diğerleri dövülüp elenir, karıştırılarak haplar yapılır. Kullanımı: Sabah iki diremdir.

3. Bâd-ı Bâsûr/Basur Yelleri

Göbekte aşırı rahatsız edici bir yel olur; bazen hayaya bazen zekere, bazen de yanbaşlarına iner. Bazen de sırtına (yağrına) çıkar. Kimi zaman kan ishâl eyler; kimi zaman da kulunc getirir; çok ağrı yapar. Böyle rahatsızlığı olan kimse oturup kalkarken dizlerinden ve diğer eklemlerinden çatırdar gibi ses gelir. Bu illete iyi gelen hapın tarifi şöyledir:

Helîle-i siyâh ve belîle kabuğu, emlec ve şeytarâc ve âkırkarhâ ve nişâdır ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve tohum-ı kendene ve mukl her birinden eşit miktar. Mukl, kuru üzüm suyuyla ezilir. Diğerleri (dövülüp elenmişlerdir) de mukl ile karıştırılıp haplar yapılır.

Kullanımı: Üç dirhem yenir. Basur yellerini giderir.

Bir başka denenmiş nesne ki bâd-ı bâsûr gidermekte benzeri yoktur. Eğer hasta büyükse [182a] üç sabah açken iki direm taneçâdır dedikleri deva yutulur. Üzerine soğuk su içilir. Üç gün birbiri ardınca devam edilir. Bâd-ı bâsûrun eseri kalmaz. Mücerrebdir. Hasta küçük olursa bir dirhem yedirilir. Çünkü çok ıssıdır fakat zararsızdır.

4. Bevâsir Siğilleri

Ağrıları için tedbir: Eğer bevâsırın siğilleri şişip dolsa ve çok ağrısa sıcak su içine oturulur. Zerdâli çekirdeği yağı deve hörgücü ile karıştırılır, sürülür. Sıcak su içinde oturulur ve bir parça koyun yünü alınır, hâm soğanın suyu çıkartılıp o yüne bulaştırılır, aşağıdan götürülür. Biraz sabredilirse çabucak şişi deşilir, ağrı sakinleşir.

Ağrıyı sakinleştirecek bir başka ilaç: Merhem-i dâhilyûn gül yağıyla karıştırılır, azcık za'ferân ve azcık afyon katılır, mey-fuhte ile karıştırılır ve bevâsır siğiline sürülüp götürülünür. Ağrısı sakinleşir.

Eğer şişten ve ağrıdan çok fazla muzdarip olunursa derhal bir kemik parçası neşter gibi yontulur, onunla siğil deşilir. Yaramaz kanın akmasıyla hasta derhal rahatlar. Acâyib nefîs ilâçtır. Böyle yapmakla hiçbir hekime gerek kalmaz inşallah. Veyahut sülük ele girerse sülük vurulur, birikmiş olan kan sülük tarafından emilince hasta rahatlar [182b] Allah'ın izniyle.

Bevâsır siğilini düşüren ilaç: Siğil, zeytinyağıyla yağlanır. Yeşil üşnân otu[100] kuru-

100 Türkçe çöğen denir. Çeşitli türde olur. İyisi, soğukluk da denilen semüz otuna benzer. Bu uşnân deniz kenarında tuzluk yerde biter. Türkler ona "tuzla otu" derler. Bazı yerlerde ondan kalye yapıp, pişirip yerler. Ziyânı yoktur. (Yâdigâr 182b)

tulur, dövülüp elenir, bevâsır siğilinin üzerine ekilir. Kurutup düşürür. Ölmez dikeninin kökü kara üzümle kaynatılır, yedi gün içilir. Bevâsır zahmetine çok faydalıdır.

Bir başka denenmiş ilaç: Gayet faydalıdır. Üç sabah veya yedi gün açla bir küçük üsküre kadar kayakoruğu suyu ve bir küçük üsküre şâhtere suyu (yaşından dövülüp sıkılarak elde edilmiş olmalı) içilir. Bevâsırı başparmak kadar, bağırsak şekilli düşürür. Eğer şâhterenin tâzesi bulunmazsa kayakoruğuna devam edilir, içilir. Denenmiştir

Bir başka türlü ilaç: Sünnetlice ot denen bir ot olur. Yaprağı künîk çiçeği yaprağına benzer. Gediklice, sütlüce yaprağı olur. Sarıca küçük küçük yaprağı olur. İncecik çöpler gibi budakları olur. Tepesinde ve budaklarının ortalarında şâm debbusu çomağı gibi tohumları vardır. Sekiz yapraklı debbus gibidir. Ufacıktır. Sekiz yapraklıdır. Her yerde çayırlar, bayırlarda ve ekin aralarında biter. O otun tohumları budakları ile dövülüp elenir, bal ile on gün veya yirmi gün, günde birer dirhem veya birer miskâl olacak şekilde yenir. Bevâsırı tamamen giderir. Siğillerinden eser koymaz. Ana karnında bile olmuş, bedende ne kadar çeşitte siğil varsa beş altı gün yemekle hepsi dökülür, kuruyup gider. Eser kalmaz. Denenmiştir. Bazen olur ki üç günde faydası görülür. Kan ishâl olana acâyib faydalıdır, kanı keser giderir. Bevâsır kanını kesmek için ilaçların fayda etmediği durumlarda bu otu birkaç gün yemekle o yaramaz kanı sürüp tutar. Önce yaramazı sürer, sonra tutar. Gariptir, bu özellik her bitkide olmaz. Hem bevâsırı giderir ve hem kanını tutar. Aynı zamanda zahîri[101] giderir. Bazı kişiler hem yer, hem de aşağıdan buhûr ederler. Zahmetsiz, ziyânsız siğili gidermek için çok nefîs ilâçtır. Yemekle giderir.

Bir başka mücerreb nesne daha: Elfiyye dedikleri ot dövülür, elenir. Bir müddet balla karıştırılarak yenir. Biraz çekirdeği çıkmış üzümle yoğurulur, aşağıdan götürülünür. Tekrâr bir müddet daha yiyip götürülünür. Bevâsırı giderir [183b]

Bir başka ilaç: Yılanyastığı dedikleri otun kökü (şalgam gibi değirmi olur) kurutulup elenir. Bir müddet yenir, bevâsırı keser, giderir. Nice kimseler bundan fayda buldu. Çok zayıf kişilere verilmez; kuvvetli ottur, zayıf düşürür; belki çok zarar verir. Çok çok yememek gerekir. Eğer iki üç defa birazcık kaynatıp suyunu döktükten sonra kurutulursa zararı gider.

Bir başka ilaç daha: Sûrincân didikleri (Türkçe adı eğri kestanedir) ot[102] kuru-

101 Zahîr için yukarıda "D, 2, f başlığına bkz.

102 Kestane şeklindedir. Ak olur. Çerçiler eklem ağrıları için satarlar. Hekimler çok kullanırlar. Mısır'dan gelir. Kitaplarda adı la'bedir ve akbe dahi derler. Sûrincân-ı hakîki değildir. Lâkin onun

tulup dövülür, elenir. Bir dirhem kadar eski içyağıyla karıştırılır, iki şâf yapıp aşağıdan götürülünürse bevâsırı giderir, yok eder. Başka bir ilaca artık gerek kalmaz. Bazı kimselere bu anlattığımız şekilde üç-dört gece şâf edilip götürülünse de uygun olur. Surincânı dövüp eledikten sonra üç direm bundan, üç direm de ak anzarût (yumuşak dövülür) on direm ceviz yağıyla karıştırılıp aç olarak yenilir ve üzerine kaynamış turak otu suyundan on direm kadarı içilir. Bel ağrısından ve yanbaşı ağrısından kötürüm yatan kişiyi birkaç ishâl eder, Allah emriyle o kişi kalkar. Çok tecrübe edilmiştir. Burada anlatmamız konuyla uymadı ama bu otu çok anlatınca bir başka iyi özelliğini anlatmak gerekli oldu.

Diğer bir ilaç: Atların gözüne koydukları otcağız ki yere yayılmış olarak biter. Ufacık, sıçankulağı gibi yaprakları olur. İki türlü çiçeği olur, birisi lâciverd rengindedir. [184b] İkisinin yaprağı bir olur ama çiçeği ufacık olur. Bostan kenarlarında biter. Nemli yerlerde ve çayırlarda biter. Atın gözünde kisi olsa, o otu kurutup seferde sipâhîler ve yolcular saklarlar, atın göz pınârına azcık koyarlar, biraz gözünden yaş akıtır, gözünde kisini arıtır ve at kalkar kurtulur. Ufacık tohumları kişnîce benzer. Bu otu yaşken dövüp bevâsıra sürseler, içeride ve dışarıda olsun, parmakla siğillerin üzerine parmakla değdirilir veya sıkıp suyunu sürerler, çok acıdır, deler, kabartır. Sarı suyunu akıtır. Bir iki kez dürtmekle bevâsırın siğilini giderir. Artık bevâsır olmaz, denenmiştir; Lâkin ağrısına sabretmek gerekir.

Bir türlü ilaç daha: Bevâsırı kurutur, düşürür. Hurmâ çekirdeği, mâzû ve nâr kabuğunun göbeği ve şâb yakılır. Bu dördü birlikte dövülüp toz haline getirilir, bevâsıra ekilir. Kurutup düşürür. Birkaç kez yapılır. Tecrübe olunmuştur.

Diğer ilaç: Turak otu tohumu yakılır, külü bevâsır siğiline sürülür. Birkaç defada düşürür.

Diğer bir ilaç: Peygamber çiçeği dedikleri ot ki kökü topalağa benzer. İçi kızılca iyi kokulu ak çiçektir. Kana ve zora yedirirler. Çok faydalıdır. O topalak şeklindeki kökü dövülür, balla karıştırıp tekrar tekrar yenir. Bir miskâl [185a] dövülmüşünden bala karıştırıp aç olarak her gün yenir. Yirmi otuz gün kadar veya biraz daha fazla, bevâsır tamamen gider. Kanını da birkaç kez yemekle keser. Lâkin devam etmek gerekir. Gelibolu geçidi yöresinde Muharrem isimli köyde

---

faydasını verir. Bedel gibidir. Sûrincân-ı hakîki Göynük şehrinde, Göl ve Yenice kasabalarında za'ferân biter; İznik şehri yöresinde ve Bursa şehri nevâhisinde dahi çok biter. Zâ'feranın bittiği yerlerde za'ferân kılavuzu derler. Güz mevsimi girince, çiçeği açılır. Rengi ak olur. Yaprağı bitmez. Bahârda yaprağı biter, çiçegi açılmaz. Uzun uzun yaprağı olur. Basal-ı unsul yaprağı gibi biraz yufkaca, zambak yaprağına benzer. Aynen kestâneye benzeyen kızıl kabuğu [184a] olur. Soğan kabuğu gibi büyükleri olur. Çiçeği dibinden peydâ olur. Bitişi gariptir. Pazarda satılan gibi değildir. Bunun yanında yivler vardır oluk gibi. (Yâdigâr 183b-184a)

bir kişi vardı; sürekli bununla ilaç yapardı. Her taraftan halk gelir, kendilerine ilaç yaptırırlardı. Fayda görürlerdir. Çok para kazanırdı. Peygamber çiçegi kökünü döver ve çakırdikeni çiçeğini (ki sarı olur güze doğru açar) kurutup birlikte bala karıştırıp bir müddet yedirirdi. Hasta tamamen kurtulurdu. Vallahü â'lem.

Bir diğer ilaç: Bevâsır için aşağıdaki haplar yapılır yenir. Her bir hapı yemekle bir siğil düşer.

Ecza budur: Demür boku, on beş dirhem kadarı gayet ince dövülür. Kendene suyu içinde yedi gün veya on dört gün birbiri ardınca ıslatılır. Ama her gün suyu değiştirilir. Sonra kurutulur. Yirmi dirhem tere tohumu iyice dövülür, kendene, cırcır, (eşek turpu), kerefis, keşûr ve soğan tohumları, her birinden ikişer buçuk dirhem alınıp iyice (yumşak) dövülür, topluca kendene suyuyla yoğurulup haplar yapılır. Sabahları aç olarak bir tane yutulur.

Bir başka formül: Muhammed bin Zekeriyyâ der ki yaş keçiboynuzu (ki ona Arapça [185b] harnub denir, yenen nesnedir.) tazesinden ele girerse yaşken alıp dövülür, suyunu pamuğa bulaştırıp bevâsırin siğiline sürülür. Sürte sürte sürülür. Birçok kez tekrarlanır. Tezcek siğilini düşürür. Başka yerde olan siğili de sürmekle düşürür.

Zeytinyağı: Bevâsırin siğiline zeytinyağı sürülür, üzerine de yeşil uşnân (Türkçe çöğen) sürülür. Bu otu kurutup döverek bevâsırin üzerine ekerlerse bevâsırin siğilini kurutur, düşürür.

Şâf: Bir türlü nefis mücerreb nesne de "aşaka" dedikleri sarmaşıktır. Burçlara ve duvarlara sarmaşur, ağaçlara dolaşlır. Yassı yeşil yaprağı, karaca yemişi olur. Salkımlu o yemiş önce yeşil olur, sonra gittikçe kararır. Onun yaprağını ve yemişini su değmemiş yeni bakır kapta ki, tutulmamış olmalı, su ile kaynatılır. Kaynattıktan sonra (otun kuvveti tamam suyu çıkmış olmalıdır) bezden iyice sıkıp süzülür. Bu sıkılan su yine bal gibi koyulaşana kadar kaynatılır. Ondan sonra yeni bir bakır tasta kırk gün güneşte bırakılır. Geceleri örtülür, tozdan korunur. Her gün altı üstüne gelecek şekilde karıştırılır. [186a] Güneş iyice etki etmelidir. Bu güneşte perverde olmuş sarmaşık suyunun iki yüz elli dirhemine altı dirhem sabır-ı uskutûrî ve altı direm mürr ve altı direm sipendân-ı sepîd (bazıları Ak hardal, bazıları yüzerlik tohumu derler) katılır ve şâflar yapılır. Her gece bir şâf götürülünür. Ancak bir gece yapılır bir gece yapılmaz. Bir seferde veya iki seferde bevâsirin siğilini kurutur inşallah.

Yemek olarak çorba içilir. Et yememek gerekir.

Bevâsırın siğilini düşürmek için bir başka şâf: Günlük, gülnâr, mâzû, sürme ve akâkıyâ (eğer akâkıyâ ele girmezse nâr kabuğunun göbeği) ve şeb. Herbirinden eşit miktar dövülür, elenip şâflar yapılır.

Diğer bir şâf: Kara harbak (Türkçe karaca ot denir, bu otu sığır boynuna delip sokarlar) otu, dövülüp elenir; üç gün biri biri ardınca, günde yarım dirhem alınır. Bal ile karıştırılarak yenir. Fayda eder. Fakat zayıf ve küçük çocuklara bu ottan yedirilmez; zirâ yavuzdur.

F. Karaciğer ve Dalak Hastalıkları

1. Karaciğer Hastalıkları

a) Issı ciğer

İlaçları: Bâselîk damarından kan alınır. Tohmekân sütüyle sikencübîn verilir. Kâsnî suyu, it üzümü suyu ve kadıntuzluğu şurubuyla ve badem yağıyla arpa suyu (cev-âb) verilir. Yemişler, kâsnî ve [186b] itüzümü sularıyla hıyârşenbe halledilip tabiʿat ishal ettirilir. Eğer tabiʿat yumşak olursa *kurs-ı tabâşîr* verilir.

Kurs-ı tabâşirin yapılışı: Tâbaşir ve Kil-i Ermenî ve kestene ve labada tohumu ve temizlenmiş kadıntuzluğu ve kızıl gül ve kavrulmuş zamg-ı Arabî ve kavrulmuş yengeç. Bu malzemeler eşit miktarda alınıp dövülerek elenirler ve kurslar yapılır. Kullanımı üç dirhemdir, ayva rubbuyle verilir. Ayrıca sandal ve çırpılmış yaş kabak ve it üzümü suyu ve mârûl suyu ve mersin yaprağı suyu ve azcık mastakî ve darçîn karıştırılıp yakı yapılır, faydalıdır.

b) Soğuk ciğer

Soğuk ciğer hastalığının belirtileri: Dil ak olur. Yüzün rengi kurşunî (rasasî) olur. İdrari kötü olur, iştahı vardır fakat sindiremez.

İlaçlar: Mâ'il-usûl verilir, Şam fıstığı ve acı badem yağıyla. İki denk kurt ciğeri (kurumuş ve dögülmüş) ve bir denk râvend-i çinî (dögülmüş), biraz gülbeşekerle karıştırılır üç gün böyle biri biri ardınca verilir, faydası olur. Eğer üç gece yatacak zamanı ananasya-yı büzürg dedikleri maʿcûndan verilirse doğru olur inşallah.

Yakı formülü: Mastakî ve sabır ve afsentîn her birinden ikişer direm, ud-ı hâm ve sünbül ve sük dedikleri terkîb (misk ve başka edviyyeler ile yapılır) herbirinden üçer dirhem, zaʿferân bir dirhem. [187a] Mûm-ı revganla karıştırılır ve karaciğere yakı yapılır.

Kurs-ı râvend: Bu da faydalıdır.

Yapılışı: Râvend-i çinî sekiz direm, kızılboya ve yunmuş lök her birinden dörder direm, anîsûn ve gâfet ve Kerefes tohumu, her birinden üçer direm. Dövülüp elenirler ve sikencübîn ile karıştırılarak kurslar yapılır. Kullanımı bir miskâldir. Gülbeşekerle karıştırıp verilir. Bu kurs, balgamî marazlara ve balgamî ısıtmalara da fayda eder.

Emrûsyâ macunu: Ciğere ve dalağa faydalıdır. İstiskânın başlangıcında yararlıdır. Süddeleri açar, böbrek ve kavuktaki taşı ufaltarak çıkartır.

Yapılışı budur: Duku (yâbân keşürü tohumu) ve kemnûn ve ûd-ı belesân ve selîha ve kırdamâna (geyik zîresi de derler) ve Kerefes tohumu ve ıdhîr birer dirhem. Dâr-ı fülfül ve kust ve fülfül ve yüzerlik tohumu herbirinden yarımşar dirhem. Mürr-i sâfî üç direm. Defne yemişi on tane. Eğir ve zaʿferân ikişer direm. Balla karıştırılıp bir fındık kadarı ıssı su ile içirilir, faydalıdır.

Anânâsyâ-yı büzürg: Ciğer, mide ve talak hastalıklarına faydalıdır. İçerideki ve rahimdeki galîz yelleri tahlil eder. Bağırsaklarda tuzlu balgamdan meydana gelen yaraları iyileştirir. Sûsâmağa, nefese, kusmaya ve kan gitmesine ve her neden gerekse ve hayz kanı gitmesine ve balgamın ishâline fayda eder, giderir. Filûnyâ [187b] maʿcûnun etkileri de bunda mevcuttur.

Yapılışı: Mürr ve zaʿferân ve afyon ve kunduztaşağı ve bân tohumu ve kust ve kırdamâna ve haşhâş tohumu ve sünbül ve gâfet ve keçinin sağ boynuzu (göyünmüş) ve kurt ciğeri (kurumuş ve dögülmüş), herbiri eşit miktarda dövülüp elenir, balla karıştırılır. Altı ay arpa içinde saklanır. Altı aydan sonra kullanılır. Kullanımı yarım dirhemden bir dirheme kadardır. Kâsnî suyu içinde veya elma suyu içinde verilir. Faydalı olur inşallah.

2. Dalak Hastalıkları

a) Issı dalak

Issı dalak için ilaçlar: Önce bâselîk veya üseylim tamarından kan alınır. Kâsnî suyu ile râziyâne suyu karıştırılıp içirilir. İtüzümü suyu, kerefis suyuyla karıştırılarak içirilir. Eyâric-i faykarâ ve gârîkûn herbirinden birer miskâl alınıp hap yapılır. İki direm gârîkûna yirmi dirhem sikencübîn karıştırılıp verilir, faydalı olur. Söğüt yaprağı gölgede kurutulur, dövülür bir dirhem kadar, şekerle karıştıralarak üç sabah yedirilir. Eğer yiyecekler ve içecekleri, hastaya bildirmeden, yılgın ağacından yapılmış kadehlerde verilirse, dalağı iyileşir.

Kepek sirke ile kaynatılır. Bir keçe parçası dalak kadar kesilir, kaynatılmış bu [188a] kepekli suyla ıslatıp dalağın üzerine bağlanır.

b) Soğuk dalak

Soğuk dalağa mâü'l-usûl verilir. Acı badem yağı ve bir direm tiryâk-ı erba'a da karıştırılarak verilir. Uşak, sirke ile ezilir; acı badem ile sezâb yaprağını dövüp birlikte karıştırılarak yakı yapılır.

Incir, sirke ile dövülür, dövülmüş kebere kökünün kabuğu da karıştırılarak yakı yapılır.

Bir başka devâ: Bütün dalak otlarından faydalıdır. Ne kadar eski dalak olsa da giderir, Allah'ın izniyle.

Yapılışı budur: Gök süsen kökü, kurutulup dövülür ve elenir. Bir miskâl bundan alınır, on direm sikencübîn-i sükkerî (Çok keskin sirke ile pişmiş olmalı. Sirkenin ekşiliği fazla olmalı) ile karıştırılır. Üç gün sabah açken biri biri ardınca bir miskâl süsen dibinden ve on direm sikencübînden yenir. Yemek geciktirilerek yenir. Dalağı ve katıyı eritip giderir. Ama dalağı katı olan kişinin mizâcı nâzik olursa veya zayıf olursa, on direm sikencübîne bir direm süsen kökü katılır; eğer kuvvetli kişi olursa veya Türk erkeği olursa süsen kökü iki dirhem katılır, faydalı olur, tamam katı dalağı eritip giderir. Attarlarda abîre katılması için benefşe kökü veya süsen kökü diye satılan gözel kokulu akkök de uygundur. Bu terkîbi bedeni tamamen şişmiş, istiskâsı olan kişilere dövüp yedirdik dalağı gitti; kanalları (süddesi) açıldı; istiskâsı [188b] geçti, düzeldi.

Süsen kökünün adı kitaplarda irsâdır.

İrsa kursu: Dalağı üç günde tamamen giderir. İrsa, süsen kökü (dibi) demektir ve Erzincan'dan gelir. Attarlarda bulunur. Benefşe dibi derler. Ondan alınır, dövülüp elenir. Dört direm olmalıdır. Eğer bu bulunamazsa, mezarlarda ve başka yerlerde biten bayağı meşhûr göksüsen kökü dört dirhem ve iki direm sünbül-i Hindî ve iki dirhem ak fülfül (bulunmazsa yerine kara fülfül) ve iki dirhem vaşak alınır. Vaşak, çok keskin sirke içinde ıslatılır. Diğer dövülmüş malzeme bu ıslatılmış vaşakla karıştırılır, kurslar yapılırarak kurutulur. Bir defada iki dirhem bundan ve on dirhem kadar sikencübîn karıştırılarak sabah açken yenir. Üç gün biri biri ardınca devam edilir. Yemek geç yenir. Dalak tamamen erir.

Bu kursı ilk önce yapan hekim, bir koyuna yedirmiş, daha sonra koyunu kesip incelemiş ki koyunun dalağı tamamen kaybolmuş. Bu kurs çok tecrübe edilmiştir, tekrar tekrar denedik, gerçek ve sahihtir.

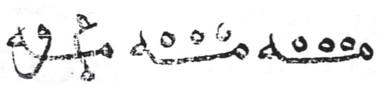
Bir denenmiş nesne de ölmüş köpeğin kürkü temizlenip saklanır. Dalağı büyük olan kimsenin dalağının üzerine bağlanır. Yedi gün dalak üstünde durur. Sonra alırlar. Denenmiştir.

Ebû Ali Sînâ'nın rubâisinde der ki dalak için kavak ağacının yaprağı ve kabak çiçeği ve kebere kökünün [189a] kabuğu ve sirke ve buğday kepeği, bu beş edviyye bir çömlekte kaynatılır ve dalak üzerine yakı yapılır, şifâ bulur.

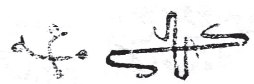
Dalak için bir başka ilaç: Bir koyunun dalağı pıçak değdirmeden alınır. Ayrıca dalak ağırlığınca tuz alınır. Dalak yarılıp tuz içine doldurulur. Sonra dalağı olan kimsenin göğsü üzerine konulur. Üç kere İhlâs-ı şerîf okunur, ardından kaldırılıp kuşak altına konur, yine üç kerre İhlâs-ı şerîf okunur, ondan sonra da kaldırılıp dalağının olduğu yere konulur. Tekrar üç kerre İhlâs-ı şerîf okunur. En son olarak da buradan alınıp kapı eşiğine gömülür ki bu esnada "bu dalak bu tuzla nasıl eriyip mahvolursa, o kimsenin de dalağı eriyip tükensin" denir. Şüphe edilmesin, tecrübe olunmuştur.

Bir başka dalak ilacı: Üzerlik tohumu balla karıştırılıp dalak üzerine yakı yapılır. Dalağı bırakmaz eridir. Tecrübe olunmuştur.

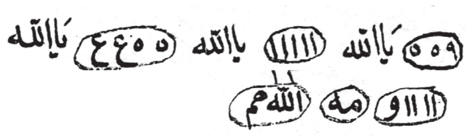
Dalak için havâsta denenmişler vardır ki hepsi tarafımızdan tecrübe edilmiştir. Bu muskayı bir parça kâğıda yazıp bir bakla kadar oluncaya kadar dürüp bir kaşık içine konur ve bu kaşık da dalak üzerine konur. Sonra kaşık içindeki küçük kâğıt yakılır. Hasta sıcaklığı hisseder, [189b] dalağı gidip şifâ bulur. Yazılacak olan budur:

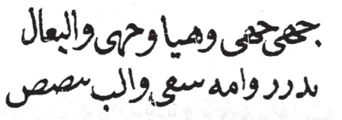
Muska: Aşağıdaki şekil bir parça kâğıda yazılıp bir kaşık içine konur, kaşık dalak üstüne konur ve kâğıt yakılır. Sıcaklığı dalağa geçmeli. Dalağı eritir, giderir. Şekil budur:

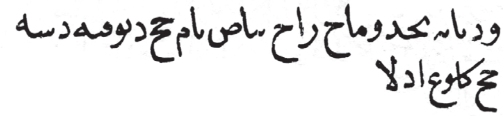
Bir başka örnek: Çarşamba günü bir parça kâğıda yazılır, dalak üzerine konur, yedi gün durur. Allah'ın yardımıyla dalağı eritir, giderir. Eğer yedi günden fazla duracak olursa dalağı tamamen gidereceği için zararlı olur. Bu yüzden yedi günden fazla bırakılmaz. Eğer inanmazlarsa bir koyuna bağlayıp on gün beklettikten sonra koyunu kesip baksınlar. Dalağı bulamazlar. Budur:

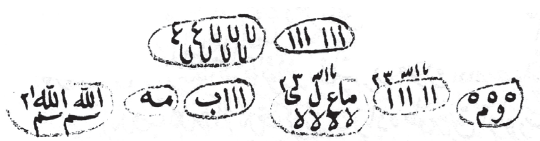
Diğer bir örnek: Ayın son çarşamba günü bir kâgıda yazılır, sol pazısının üzerine bağlanır, yedi gün durur. Yedi günden sonra çıkarılır. Budur:

Bir başka tecrübe edilmiş tılsım: Bu tılsım cumartesi günü bir parça kağıda yazılıp sol pazıya bağlanır. Yedi gün durur, yedi günden sonra elbette çıkartılır. Eğer çıkarmazsan dalak tamamen erir. Zarar verir. Eğer fazla bekletilirse, dalağı olan kişi ölebilir. Hatta ben gördüm, bir kişi bu tılsımı bir cariyeye bağladı, sonra unuttular. [190a] Cariyenin dalağı eridi, burnundan kara kan gelip öldü. Tılsım budur:

Bir başka tılsım: Bir parça kâğıda Çarşamba günü aşağıdakini yazıp dalak üzerine bağlanır. Öbür Çarşamba gününe kadar durur. Daha fazla durmamalıdır. Budur:

Bir çeşit denenmiş nesne: Melçe-mecem kulağı (?) dedikleri nesnedir. Sular kenarında bulunur. Göller kenarlarında çok olur. Sedefe benzer, ak ak olur. Deniz kenarında olandan tatlu su kenarında olanları daha iyidir. Deniz kenarında olan kara ve gök (mavi) renginde olur. Kara ve gök renkli olanlar yaramazdır; onlar kullanılmaz. Ak olanlar ki tatlı su kenarında olur o alınıp yakılır. Külü bala karıştırılır, yenir. Dalağı giderir. Tecrübe olunmuştur.

Yılan boncuğu: Hurda satıcılarda olur. Küçücüktür, mühreciklere benzer. Farsça har-mühre denir. Türkçe katır boncuğudur. Katır yularlarına ve it haltasına

düzerler. İyice yakılıp (veya iyice dövülüp) külü bala karıştırılır, üç sabah yenir. Fakat her sefer iki tanesi dövülüp kullanılır. Küçük çocuklara da yedirilebilir, zararsızdır. [190b]

Bir diğer nesne: Elifli yaprak denen, uzun yaprakları olan, dağda sular kenarında kayalarda biten, labada yaprağından uzun, incecik gayet yeşil bitki vardır. Bir yanında elif gibi nişanları olur. Çiçeği ve yemişi olmaz. Bunun yaprağı kurutulur, dövülür, üç parmakla alabildikleri kadar her sabah üç gün yedirilir. Dalak kaybolup gider.

Bir başka tür: Bütün büyük kitaplarda yazılıdır. Tecrübe edilmiştir. Çok büyümüş dalağı ne kadar eski olsa da giderir. Hasta kendi idrârını üç sabah avucuna yapıp iki avucuyla içmesi gerekir. Dalağı iyileşir. Eski zamanda böyle yapmayı düşte görmüşler. Lâkin nazik kişilere, küçük çocuklara ve arif kişilere uygun olmaz. Türkler veya sakil kişilere bu ilacı yaptırırlarsa faydalı olur.

3. Sarılıklar (Yerakân)

a) Yarekân-ı asfer

Bu hastalıktan bütün bedenin rengi, gözün beyazının rengi bile sarı olur. İdrarı da çok sarıdır. Türkçe bu hastalığa sarılık derler. İlaçları:

Öncelikle bâselîk veya üseylim damarından kan alınır. Ancak sağ elden olmalıdır. Hasta; küşûs tohumu, kâsni tohumu, gâfet (yani kuzu pıtırağı) ve gârîkûn ile pişmiş temirhindî matbûhu ile ishal ettirilir. Veya hıyârşenbe, kâsnî suyuyla olmazsa süt kesiğiyle ezilip içirilir. Her sabah [191a] sikencübîn-i büzûrî verilir. Sikencübînden dört saat sonra badem yağı ve şekerle cev-âb verilir. Cev-âb, kerefis kökü ve râziyâne kökü birlikte pişirilir. Eğer sıtması olmasa, sadece harâret olsa veya sıtma da olsa, ayrıca terleme hastalığı da olsa sikencübîn-i büzûrî verilmemelidir. Sikencübîn-i sâde ki şekerle (balla olmaz) yapılır. Ondan verilmelidir.

Âb-zen: Kâsnî, tatlı nâr ve ekşi nâr suları içirilir. Çok faydalıdır. Biraz eksildikden sonra âb-zen içine oturulur. Faydalıdır. (Bitkileri kazanda kaynatıp içine girip oturmaya âb-zen denir.) Âb-zen içine yirmi direm turp suyu, on direm şarâb-ı reyhânî ve buçuk direm bûre de eritip koysalar sarılığı giderir. Özellikle âb-zen içine oturan kişi, âb-zen içinde otururken âb-zen içine idrârını yaparsa daha faydalıdır.

Ayrıca altı direm, dövülmüş elenmiş kuru çügündür yaprağı, cülâbla veya mâ'il-asel ile içirilir. Sarılığı giderir. Bir dirhem kızılboya dövülüp elenir, rafadan pişmiş yumurta sarısıyla karıştırılır yenir, sarılığı giderir.

Dört direm baldırıkara dedikleri ot dövüp elenir, kaynamış anîsûn suyu ile içirilir, sarılığı giderilir. Hilâliye denilen sarı sütü [191b] olan ot[103], suyla kaynatılıp üç sabah içilir ve veya dövülüp suyuna tatlı katıp içmek sarılığı iyileştirir. Denenmiştir.

Kastamonu'da kelse otu denilen ve sütünü demregüye sürünce hemen iyileştiren bir bitki vardır; denenmiştir. Söğüt ağacının yaprağı dövülüp suyu sıkılır, her sabah birer kaşık veya ikişer kaşık içilir. İki defada veya üç defada sarılığı giderir. Denenmiştir.

Diğer bir formül: Erik suyu, zerdâli suyu, karpuz suyu ve nâr suyunu içmek gayet uygundur.

Sarmaşık[104] suyunun misli yoktur, denenmiştir. Taze yaprağı dövülüp suyu sıkılır, üç sabah 1-3 kaşık içilir. İki veya üç kez içmekle sarılık bütünüyle gider.

Nohûd-âb içmek, harâret ve sıtma yoksa gayet uygundur.

Solucan (yer bağırsağı derler) dövülüp [192a] sikencübîn karıştırılıp yenirse, anında giderir. Mücerrebdir.

b) Kara yerakân

İlâçları: Bâselik veya üseylim damarından (sol elden olmalı) kan alınır. Sevdanın ishaline çalışılır. Bunun için süt kesiği ve aftîmûn ve başka ilaçlar kullanılır. Sarılık (sarı yarekan) bahsinde anlatılanlar burada da faydalıdır. Eğer sarılık ve karalık rengi karışık olursa iki elden de kan alınır.

Bir mücerreb garib nesne, Lâkin kitâblarda yokdur, kırk tane kara kuru üzüm alınır, her bir tanesine kırk tane sinek öldürülür, birlikte dövülür. Yumuşak ve iyice karışmalı (hallolmalı). Su ile ezip süzülür, o su iki sabah veya üç sabah içilir. Kara yarekan hemen gider, Allah'ın izniyle. Denenmiştir.

103 "safrana benzer, Türkçede sarılık otu derler, derelerde biter mâmîşâ nev'indendir. Sütünü göze çekince gözün nurunu artırır, hatta çok fazla görür yapar. Şöyle ki bir damlatmakla uzak yerleri görmeyi sağlar fakat acıtır. Deştlüler "yalpanca" derler ve bazıları "kanluca ot" da derler. (Yâdigâr 191b).

104 Sarmaşık duvarlarda ve burçlarda olur. Ağaçlara sarılır, yassı yeşil yaprağı olur. Salkımlıca yemişi olur. Önce yeşildir, sonra giderek siyahlaşır. (Yâdigâr 191b)

G. İstiskâ

1. İstiskânın Çeşitleri

İstiskâ üç türdür: Tablî[105] , zıkkî[106] ve lahmî.

Tablînin alâmeti hastanın göbeği dışarıya doğru dururur ve karın şişer. Ağırdır, el ile vurunca davul sesi gibi ses verir.

Zıkkînin alameti ise karnın ağır olması ve el karnın üzerine konulunca su ile dolu tulum gibi ses gelmesidir.

Lahmînin alameti ise bedenin şiş olması, parmak üzerine konulunca çukurlaşıp, çukurun bir müddet öylece kalıp sonra [192b] normal haline dönmesidir.

Gövdesinin rengi sağlığının renginde değildir. Çoğunlukla tabiat yumuşak olur, kabız olmaz.

2. Tablî İstiskâ

Hastanın karnı sıcak tutulmalıdır. Kepek ve darı kızdırılıp üzerine konulur. Tilki derisi ve samurla örtülür. Mâü'l-usûl ve fandâdîkûn terkibi verilir. Her sabah bezr-i kemnûn ve günlük çiğnenir. Fayda eder. Gıdası, nohûd-âb olmalı, ceviz yağıyla, sa'terle, kemnûnla ve tiryâk-ı erba'a olmalı. Yel giderir macunlar hep faydalıdır. Tabiat kabız olur da harâret olmazsa türbid bir direm, yarım direm gârîkûn, yarım direm zencebîl dövülüp balla karıştırarak yenir. Gayet fayda eder.

3. Zıkkî İstiskâ

Açlığa ve susuzluğa sabretmek gerekir. Su içmekten ve suya bakmaktan gayet sakınmak gerekir. Üç günde bir kusulur. Her sabah hafif beden egzersizi yapılır. Hamamda su dökünmeden, kuru yere girip terlemelidir. Sıcak kum içine girip oturmalı. Ancak başını güneşten korumalıdır. Kumda yattığı zaman bedeni güneşte, başı gölgede olmalıdır. Kükürtlü ve şap madeni suyuna, deniz suyuna girip oturmak çok yararlıdır. *Habb-ı gârîkûn* içmek [193a] iyidir.

Habb-ı gârîkûn: Gârîkûn on dirhem, usâre-i gâfet ve râvend-i çinî her birinden ikişer direm, şeker onbeş direm. Nohut kadar haplar yapılır. Her sabah, bir dirhem verilir. Veya gece olabilir. Eğer ishal çok olursa bırıkılır, verilmez.

Arap devesinin sütü ve sidiği, ikisini birden içmek de çok faydalıdır. Gıda olarak ekmek kavrulur, şöyle ki hamuruna râziyâne tohumu, kerefes tohumu ve nânhâh karıştırılmış olmalı.

---

105 İstiskâ-i tablî diye isimlendirildi. Hastanın karnı rîh ile dolu olup, davula benzediği için.

106 İstiskâ-i zıkkî diye adlandırıldı, hastanın karnı zıkka yani tuluma benzediği için.

Nohûd-âb da şam fıstığı yağıyla ve badem yağıyla faydalıdır.

Ham turpu, yani çiğ turpu ne kadar yese uygundur.

Eğer ete sabır idemezse keklik, sülün eti ve serçe eti büryan edilerek kebap yapılıp yenir. Lâkin suya sabır edilmeli. Eğer suya sabır edemezse nohûd-âb verilmelidir; veya biraz şarap verilir, eğer şarap içer kimseyse su yerine geçer.

Ayrıca yukarıda dalak bahsinde zikrettiğimiz on direm sükkerî sikencübîn ki iyi sâfî keskin sirke ile pişmiş olmalı, on direm alınır. İki dirhem benefşe kökü dövülüp elenir ve bununla karıştırılır, her sabah üç gün yenir. İstiskâya gayet fayda eder; Lâkin kuvvet çok zayıfsa verilmez. Yahut süsen kökünden bir direm veya bir miskâl karıştırılır, on direm sikencübîn ile verilir.

Devâü'l-kerkem-i sagîr: Soğuktan olan ciğer ağrısına [193b] fayda eder, istiskâya da yararlıdır.

Yapılışı: Zaʿferân ve sünbül ve selîha her birinden onâr dirhem, dârçîn ve mürr ve kust ve ıdhîr-i Mekkî herbirinden beşer dirhem. Mürr, şarap (süci) içinde ıslatılır. Sonra hepsi balla karıştırılır. Kullanımı iki dirhemdir.

Kurs-ı anberbâris yani kadıntuzluğu kursu: Issı ciğer ağrısına faydalıdır. Aynı zamanda istiskâya yararlıdır.

Yapılışı: Buyân balı bir buçuk direm, çekirdeği ayıtlanmış kadıntuzluğu beş direm, hıyar tohum içi ve kâsni tohumu herbirinden ikişer buçuk direm, kızıl gül bir direm. Dövülüp elenirler. Gülâbla yoğrulup kurslar yapılır. Kâsnî suyuyla ve sikencübîn ile veya it üzümü suyuyla içirilir. Kullanımı bir miskâldir.

4. Lahmî İstiskâ

Öncelikle kusmaktır. Hafif hafif beden egzersizleri yapmaktır. Hastanın midesi eyâric-i faykarâ ile temizlenir. Dimağı gargara ile pak edilir. Deniz suyuna ve madenler suyuna girip oturmak ve yıkanmak iyidir. Kükürtlü kaplıca suları gibi.

Terkîb-i keleklanc: İstiskâya faydalıdır.

Yapılışı: Mâzaryûn[107]-ı müdebber (sirke içinde yedi gün ıslatılıp yine gölgede kurutulmuş) ve sarı helîle kabuğu ve gârîkûn [194a] herbirinden beşer direm, usâre-i afsantîn üç direm, göksüsen dibi ve kızıl gül ve kâsnî tohum ve hıyar

107 "Türkçe kılâpa dirler zeytûn yapragına benzer bi-aynihi yapragı olur ammâ yaprakdır istimal olunan" (Yâdigâr 193b)

çekirdeğinin içi ve buyân balı herbirinden ikişer direm. Dövülüp elenir. On beş direm pak olmuş terengübîn ve on beş direm fülûs-ı hıyârşenbe ve on beş direm fânîd şekeri (Türkçe şeker peynir derler) bu üçü su ile ezilir, kıvama getirilir. Dövülmüş elenmiş diğer malzeme karıştırılır. Kullanımı 2-4 dirhemdir.

İstiskâ için bir başka denenmiş nesne: Bir karpuz alınır, bir yanından delinir içine şeker konur, delinen yeri tekrar kapatılır. Bir tepsi içine koyup fırında pişirilir. Daha sonra sıcak sıcak istiskâ rahatsızlığı olan kişiye yedirilir. Ardından hasta yatırılır, üzeri örtülür. İyice terleyene kadar yatar ve o hastalıktan kurtulur.

Bazı kimseler baklayı dövüp müherrâ pişirirler, bulamaç gibi olur. Sonra kendine sürünmeye yetecek kadarı alınır, hamamda veya güneşte birkaç kere sürünürlerse şişi gider.

Bazı kimseler sarmaşığı döverler, katranla karıştırıp istiskâ olan kişinin ayağına ve tabanı altına yakı yaparlar, fayda eder.

Bazıları yüzerlik tohumunu dövüp kına ile ayak tabanına yakı yaparlar şifa bulurlar.

Hamamda [194b] kepeği ve tuzu bütün bedenine bulamaç gibi sürüp oturmak faydalıdır, Lâkin sonra tuzlu su ile yıkanıp çıkmalı. Belki yıkandığı suya biraz kükürt dövülüp karıştırarak yıkanıp çıkmalı.

Sezâb yağını bûre ile sürünmek faydalıdır. Keçi dışkısı ve sığır dışkısı sürünmek ve içine girip oturmak faydalıdır, ama sıcak zamanda ve sıcak yerde olmalıdır.

H. Böbrek-Mesâne (Kavuk) Hastalıkları

1. Böbrek Hastalıkları

a) Böbrekte ıssı verem (şiş) olması

Bunun belirtisi, hastanın sıtması olmasıdır. Ayrıca susuzluk çeker ve böbreğinde ağırlık vardır. Dil kapkaradır.

İlaç olarak bâselîk damarından kan alınır. Arpa cevâvın içirilir, badem yağıyla ve şekerle birlikte. Çok su içmekten men edilir. Hıyârşenbe, kâsnî suyuyla şerbet yapılır. Hıyârşenbe altı direm olmalıdır.

Süt kesiği ile hastanın içi telyîn edilir.

b) Böbrekte soğuk şiş olması

Bunda sıtma ve kusmak yoktur. Lâkin gevşeklik ve ağırlık çok fazladır.

İlaç olarak hasta kusturulur. Şarâb-ı incir ve gülengübîn verilir ve hukne yapılır. Kelem, çügündür, hatmî ve lisânü's-sevr yaprakları, incir, baldırıkara, hıyar tohumu, kavun tohumu ve şîrûgan yağı. Bunlar kaynatılıp hukne yapılır.

Şu yakılar da kullanılır: Keten tohumu ve boy tohumu ve hatmî tohumu [195a] ve turak otu tohumu ve papatya ve uşak ve menkûş sakızı. Menkûş sakızı sıcak suyla ezilir. Tohumlar dövülüp elenir. Sonra karıştırılır, yakı yapılır. Kaz yağı, tavuk yağı ve sığır iliği eritilir, biraz mukl-i ezrak ve çam sakızı da halledilip karıştırarak sürülür.

Gıda olarak kepek bulamacı balla ve badem yağıyla yenir.

c) İdrar yolu acıması ve kan işemek

Rahatsızlık böbrekten kaynaklanıyorsa, kan idrârla karışık ve küçük parçacıklar halinde gelir. Belde ağrı olur. Bazen de ağrı karına ve uyluklara geçer. Eğer hastalık, kavuktan (Mesâne) meydana gelirse kan koyu olmaz, durudur ve acımak kavuk içindedir.

Bunlar için ilaç olarak öncelikle bâselîk damarından kan alınır. Arpa cevâvı verilir. Şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı kâkenc faydalıdır. *Kurs-ı kâkenc* denenmiştir.

Kurs-ı kâkenc: Hıyar çekirdeği içi on dirhem, Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve günlük ve demü'l-ahaveyn herbirinden ikişer buçuk direm, haşhâş tohum ve badem içi ve buyân balı ve kesîrâ ve nişasta herbirinden ikişer direm, afyon bir direm, kuru kâkenc altı tane, Kerefes tohumu iki direm. Malzemeler dövülüp elenir, kurslar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir. Şarâb-ı benefşe ile alınır.

Bir başka kurs-ı kâkenc: Hıyar çekirdeği, şîn hıyar çekirdeği içi, kavun çekirdeği içi, kabak çekirdeği içi, tatlu badem içi (kabuğu soyulmuş) ve tohmekân tohumu herbirinden beşer direm, ebemgümeci tohumu [195b] ve hatmî tohumu herbirinden ikişer direm, haşhâş tohumu üç direm, ayva çekirdeğinin içi iki direm, nişasta iki direm, zamg-ı Arabî ve kesîrâ herbirinden birer direm, buyân balı dört direm, kâkenc on tane. Hepsi dövülüp elenir, mey-fuhte ile karıştırılarak kurslar yapılır. Kullanımı, bir miskâldir. Sinirli yaprak suyuyla alınır.

Mey-fuhte, üzüm şırasını kaynatarak koyulaştırmak demektir.

İçeride cerahat olmasa ve rahat idrâr yapabiliyorsa taze yeşil hıyar fırında kebap yapılıp yenir. Kan kesilir, Allah'ın izniyle.

Kurs-ı kehrübâ: Kan işemeğe faydalıdır. Kan ishaline, kusmaya, hayz kanı ve bevâsır kanı gitmesine de fayda edip kanı tutar.

Yapılışı: Kehrübâ ve büssed ve deliksiz inci ve göyünmüş yılan boncuğu ve sadenc-i adesî-i magsûl[108] herbirinden üçer direm, kızıl gül ve tohmekân tohumu ve kuru kişnîc ve sumâk ve kavrulmuş nişâsta ve zamg-ı Arabî (kavrulmuş) ve gülnâr herbirinden beşer direm, tabâşîr-i hindî ve akâkıyâ her birinden ikişer direm, lihyetü't-teys (Türkçe tekesakalı) iki direm. Dövülüp elenir. Sinirli yaprak suyu ile karıştırılır kurslar yapılır. Kullanımı iki dirhemdir. Mersin şarâbıyle veya tohmekân yaprağı suyuyla veya hıyar tohumu suyuyla ve keçi südüyle veya eşek sütüyle alınır. Mesâne nin yarasını temizler.

Hastanın mizacı soğukluğa eğilimli olursa kerefis kökü ve râziyâne kökü ve ıdhîr kaynatılıp suyu içilir. Mesâne nin iltihabını temizler.

Mâil-asel ile aşağıdaki süfûf verilir.

Sufûfun formülü: Fatrâsâliyûn ve kerefis tohum ve anîsûn ve fû[109] ve mû[110] [196a-196b-197a] ve anduz ve şîn-i hıyar çekirdeği içi ve kavun çekirdeği içi eşit miktarda alınıp dövülür, elenir. Kullanımı 1-2 dirhemdir. Maü'l-asel ile birlikte verilir.

Gıdası keklik, durrâc ve sülün eti veya bunların benzerleri olmalıdır.

108 Yerden çıkar kızıl renklü mercimek gibi küçük taşlardır. Mercimeğe benzer. Bunlar iyice dövülerek toz haline getirilir. Yine havan içinde su ile iyice dövülür. Su ile üste çıkanlar bir başka kaba alınır, irileri havânda kalır. Yine su ile dövüp tozunu başka kaba koyup dibe çökertilir ve suyu atılır. Bu dibe çöken ve toz haline gelmiş kısma mağsul denir. Kurutulur ve elde edilen bu toz terkîplere katılır. (Yadigar 196a)

109 Fû dedikleri ot burçlarda ve kayalu yerde biter. Çetük otu yaprağı gibi gediklice uzuncadır. Tepesinde ak çiçegi olur. Ufacık, kızıllığa meyleder. Yaprağının aşağısı azıcık yassıca uçları incecik düğüm düğümdür. Kökler söbice, uçları sivrice olur. Taşlık yerde, meşe dibinde biter. Baharda çiçek açar. Güzün de yapraklanır. Kışın yaprağıyla durur. [196b] Çok soğuk olunca kokusu güzel olur. Aynı sünbül-i Hindî ve kedi (çetik) otu gibi kokusu olur. Kedi (çetik) de sever, sünbüli sevdigi gibi. Bazıları "çetük otu" da derler. Araplar "sünbül-i ıklitî" derler. Bazı Araplar, asârûn nev'inden kabul ederler. Fû bu otun köküdür. Bunu uzun uzun anlatmamızın sebebi iyi ve garip etkisinden dolayıdır. Her hekîm ve otçılar bilmezler. Her birisi farklı isim verirler. Bu otun tabiatı sünbül tabiatı gibidir. Asârûn, sünbül ve fû koku, özellik ve etki olarak birbirine yakındır. (Yadigar 196a-196b.)

110 Mû dedikleri otun yaprağı râziyâne gibidir. Kökü ak olur ve yoğun olur, ıssı olur. Kokusu iyi olur. Türkler ona çâşîr derler, yoğurda katıp yerler. Kadınlarca meşhur olan çâşîr değildir. Onun kokusu yaramaz ve kötüdür. Onun yaprağı çınâr yaprağı şeklindedir. Oysa mû yaprağı aynen râziyâneye benzer ve turak otu yaprağına biraz benzer. Kütâhiyye şehrinde ve Bergama şehrinde dağlarda ve taşlık yerlerde biter. Türklere sorulursa bulunur. Yoğurda katılan ak kökler ki kokusu iyi ve güzeldir. Biber gibi ağızda keskinliği olur. Yaprağı da râziyâne gibiyse anlaşılır ki mûdur. Magrîbde "şemr" derler yani Arabça râziyâne demektir. (Yadigar 196b)

d) İdrâr Tutamama (Selesü'l-bevl)

Bu hastalıkta, hasta uykuda ve uyanıkken idrârını kontrol edemez.

İlaç olarak kusmak ve sıcak suda oturmak iyi gelir. *Sezâb yağı* ve *ferfiyûn yağını* sürünmek de iyidir.

Sezab yağının yapılması: Yaş sezâb yaprakları alınır, suyla kaynatılır. Ovarak ve sıkarak suyu çıkartılır. Dörtte bir oranında zeytinyağı katılıp, suyunun tamamen gidip tamamen yağı kalana kadar kaynatılır.

Ayrıca kunduztaşağı üç dirhem, ferfiyûn iki direm, topalak ve kust ve fülfül ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer direm alınır hepsi dövülüp elenir. Daha önce zeytinyağı ile kaynatılan sezaptan elli dirhem kadarı alınârak bu dövülmüş elenmiş malzemelerle karıştırılır. Sonra ısıtıp kasığa sürülür. Eğer iki denk halis misk de katılırsa daha çok yararlı olur.

Çok idrâr yapma ve yatağı ıslatmanın tedavisi için denenmiş bir formül: Bir direm havlincân-ı ukâbî[111] dövülüp elenir, soğuk su ile birkaç def'a içirilir. Belki bir sabah ve gece içmekle faydalı olur[112].

Bir ilaç daha (benzeri yoktur): Hâm ibrişîmi alınır, yakılır ve külünden günde bir miskâl kadar bala karıştırılarak yenir.

Çok idrâr yapmaya yararlı bir başka ilaç: [197b] Horozun ibiği pişirilip yenir veya yakılıp balla karıştırılarak yenir, faydalı olur. Balık kavuğunı pişirip yemek de gayet faydalıdır.

Masekü'l-bevl macunu: Bu konuda faydalıdır.

Yapılışı: Günlük, kuru mersin yemişi, mahleb tohumu (kabuğu ayıklanmış), topalak, havlincân, kurfe, eğir ve anduz bunlar berâber dövülüp elenir; mey-fuhte (üzüm şırasının kaynatıp koyulaştırılması) ile karıştırılır. Sabah üç direm ve gece üç direm yenir.

e) Idrâr tutukluğu

Tutulu tutulu zahmetle idrâr yapmak ve yaparken acır.

İlaç: Eğer yara (zahm) veya düşmekten olmuşsa derhâl bâselîk tamarından kan

111 "akrepî" şeklinde yazılmış.

112 Türkçe havlincana kulunçotu denir (Yadigar 197a)

alınır. Sıcak âb-zen içine oturulur. Gül yağı sürülür. Eğer harâret peydâ olmuşsa şarâb-ı inebü's-sa'leb verilir. Karpuz suyu içilir. Hukne-i leyyine edilir.

Eğer sebebi idrâr yolunda uyuşmuş kan kalmasından olursa şap, bir gün bir gece sirkede ıslatılır ve bu sirkeden sikencübin pişirilir. Faydalı olur.

f) Mesâne taşı

Mesâne den taş çıkarmak için bu deva faydalıdır: Kurutulmuş, dövülmüş ve elenmiş kavun kabuğu, Mesâne deki uyuşmuş kan ve kumu temizler. Kullanımı iki dirhemdir. Cüllâbla veya mâi'l-asel ile içilir.

Bu konuda faydalı macun: Ferfiyûn, afyon ve kunduztaşağı [198a], sünbül, dârçîn, zencebîl, dâr-ı fülfül ve za'ferân her birinden dörder direm, bezrü'l-benc iki direm belesân yağı veya acı badem yağı üç direm. Afyon ve za'ferân şarâbla ezilir, kefi alınmış balla karıştırılır ve diğerleri de bununla karıştırılır. Kullanımı bir direm veya bir miskâldir. Safi kerefis suyuyla veya sıcak su ile içilir. İçine sezâb yağı damlatılarak içilirse faydalıdır.

Eğer sebep galîz yelden olursa acı badem yağıyla Mâü'l-usûl verilir.

Eğer sebep Mesâne nin kuvvetinin zayıflığından ise kükürtlü suya girilir. Bûre ve tuz su ile karıştırıp içine oturmak da faydalıdır. Keçi ödünün ve sığır ödünün de damlatılması faydalıdır. *Köknar içi macûnu* faydalıdır.

Köknar içi macununun yapılışı: Zûkû (Yâban keşürü tohumu), râvend-i çinî, habb-ı belesân, ıdhîr-i Mekkî, anîsûn, sünbül, selîha, za'ferân, dârçînî, asârûn, fatrâsâliyûn[113] her birinden üçer direm; kuru nane buçuk direm, köknar içi yirmi direm. Kullanımı: Üç dirhem yenir.

Benâdiku'l-büzûrî: İdrar yolunu açmak, idrârın tutulu tutulu gelmesine, kavukta ve böbrekte cerehat bulunmasına faydalıdır. [198b]

Yapılışı budur: Kavun çekirdeği içi on direm, hıyar tohumu içi beş direm, kabak çekirdeği içi ve bân tohum ve hatmi tohumu ve tohmekân tohumu ve kabı soyulmuş badem içi ve kesîrâ ve nişasta ve buyân balı ve ak haşhaş tohum ve Kil-i Ermenî ve Kerefes tohumu her birinden ikişer direm. Dövülüp elenir, su ile yoğurarak benâdık, yani fındık gibi söbice yuvalaklar yapılır. Kullanımı üç diremdir. Şarâb-ı benefşe ile karıştırılarak yenir.

113 kim taş kerefisi derler karaca tohumlardır deniz kenarında ve sahil yerlerde biter ayrı ayrı tohumlardır Bergama Şehri'nde köküne fışkun derler ve İznik Şehri'nde çok biter bazı Araplar köküne sünbül-i esed derler ve kemâfîtûs kim ki Türkçe harb tutan derler

Bir akrâs terkibi: İdrâr yolunu açmak ve idrâr tutulmasına; Mesâne de ve böbrekte yara olmasına gayet faydalıdır.

Yapılışı: Hıyar çekirdeği on direm, köknar içi ve kâkenc tohumu her birinden üçer direm, Kerefes tohumu ve kenevir tohumu (kendir tohumdur, ağacından keten gibi ip yapılır) ve Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve demü'l-ahaveyn ve günlük her birinden üçer direm, afyon bir direm, bân tohumu iki direm. Dövülüp elenerek kurslar. Kullanımı üç dirhemdir. Şarâb-ı benefşe ile içilir.

g) Zekerde cerehat olması

Zeker yolunda cerahat olmasına faydalı bir şâf: Zeker yolunda cerahat olması durumunda sütle veya su ile ezilip zekere damlatılır. Fayda eder, denenmiştir. Hatun kişi sütüyle de ezilirse uygundur.

Yapılışı: İsfidâc ve günlük ve anzarût ve zamg-ı Arabî ve nişâsta ve afyon ve demü'l-ahaveyn her birinden eşit miktarda alınır, dövülüp elenir. İğde çekirdeği kadar küçük şâflar yapılır. İhtiyaç zamanı [199a] sütle ezip zekere damlatılır, fayda eder.

h) Idrâr yolundan irin akması ve kan gelmesi

İdrâr yolundan irin akması ve kan gelmesine faydalı akras: Kavun çekirdeği içi ve hıyar çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi her birinden yirmişer direm, Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve günlük ve demü'l-ahaveyn her birinden onâr direm, afyon üç direm, Kerefes tohumu iki direm.

Bunlar dövülüp elenir, ikişer diremlik kurslar yapılır. Her gün bir kurs, on iki direm şarâb-ı haşhâş ile içilir. Ayrıca bir önceki başlıkta tarif edilen şâfdan zeker yolundan Mesâne ye damlatılır.

i) Iztıraplı idrâr yapmak

Denenmiş bir nesne: İdrar yolu acımasına ve idrârın tutulu tutulu gelmesine fayda eder. Yelleri, koyu balgamları ve tüm Mesâne den ve böbrekten çıkarıp temizler. İdrar yolundaki acıyı giderir.

Yapılışı: Bir direm dövülmüş nânhâh ve dört dirhem hıyar çekirdeğinin içi.

Hıyar çekirdeği içi dövülüp bir beze konur, birazcık su içinde ovularak sütü çıkartılır. Sonra, önceden dövülüp elenmiş nânhâhdan bu hıyar çekirdeği sütü karıştırılarak hastaya içirilir. İdrarını açar, tutukluğu giderir. Birkaç gün birbiri ardınca içilirse hem sidük tutukluğu açılır, hem de Mesâne yi ve böbreği temizler. Küçücük taşı dahi övüdüp çıkarır, mücerrebtir.

j) Yânîtis

Yânitis, su üzerinde kurulmuş dolaba denir. Bu hastalığın böyle adlandırılmasının sebebi, hastanın sürekli susuzluk çekmesi ve içince de derhal [199b] bevl yolundan çıkmasındandır. Bu gibi hastalar, kendini tutamazlar. Su içmesiyle idrâra çıkması bir olur. İlaç olarak, eğer kuvveti yerindeyse bâselîk tamarından kan alınır. Nâr suyu ve şarâb-ı benefşe verilir. Tohmekân tohumunun sütü içirilir. Şarâb-ı nîlûfer ve arpa aşı, badem yağıyla yenir. Geceleri bezr-i katûnâ luʿâbı, gül yağıyla ve ekşi nâr suyuyla alınır.

Kurs-ı tabâşîr bu illete faydalıdır.

Kurs-ı tabâşîrin yapılışı: Tabâşîr-i hindî on direm, marul tohumu ve tohmekân tohumu her birinden on beşer direm, kuru kişniç (üç gün sirkede ıslatılıp kurutulmuş ve kavrulmuş) beş direm, kızıl gül beş direm, gülnâr iki direm, Kil-i Ermenî beş direm, sandal ve zamg-ı Arabî ve akâkıyâ her birinden ikişer direm, kâfûr yarım direm. Dövülüp elenerek kurslar yapılır. Kullanımı üç dirhemdir. Ekşi nâr suyuyla ve gülâbla içilir.

Ayrıca hastanın kasığına arpa unuyla ve kurbağa yosunuyla yakı yapılır. Sirke, gül yağı ve tohmekân suyu bunlarla karıştırılır, sıcak sıcak yakı yapılır.

k) Böbrekte ve mesâne de (kavuk) taş ve kum olması

Böbrek ve Mesâne de taş ve kum olmasının alameti ağırlıktır. Böbrek ve Mesâne kaşınır; kasıkta ve zeker dibinde sancı vardır, tez tez idrâra çıkma isteği olur. Eğer taş veya kum böbrekte ise haşhâş tanesi gibi sarı olur. Eğer Mesâne de ise beyaz veya gül renginde olur.

İlâç olarak hasta ılıcak âb-zen içine oturtulur. [200a] Beline, kuşak altına ve Mesâne nin üzerine akrep yağı sürülür. Her sabah on direm veya on iki direm turp suyu içilir. Turp dövülüp sıkılır, süzdükten sonra aynı miktarda badem yağı katılarak içilir.

Taşı ufaltıp idrâr yolunu temizleyen güçlü bir ilaç: Eğer her sabah yarım miskâl habb-ı belesân, bir miskâl kıllet-i hindî yani mâş-ı hindî veya üç miskâl kavun çekirdeği içi yenirse, taştan temizlenir.

Herîse, paça, sığır eti, süt, yoğurt, kaymak, peynir ve benzeri sütten yapılmış gıdalardan perhiz edilir. Ayrıca yumurtadan da perhiz etmek gerekir. *Maʿcûn-ı akrep* faydalıdır.

Maʿcûn-ı akrepin yapılışı: Yanmış akrep, üç buçuk direm centiyâne-i rumî ve zencebîl ve fülfül ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer direm, kâkenc beş direm, kunduztaşağı dört direm. Hepsi kefi alınmış balla karıştırılır, altı ay arpada bekletilir. Ondan sonra yenir.

Kullanımı, yarım denk veya iki denktir. Kerefis suyuyla veya tohmekân suyuyla yenir. Eğer şerbetleri hamamda veya âb-zen içinde verilirse daha çabuk etkisi görülür.

Soğuk mizaçlı kişiye faydalı süfûf: Kavun çekideği içi, kimnûn, nânhâh, topalak Kerefes tohumu, turp tohumu ve acı badem içi. Dövülüp elenir. Kullanımı bir diremdir. Kaynamış persiyâvşân yani baldırıkara otu suyuyla ve bir buçuk miskâl acı badem ve on direm mey-fuhteç (yani mey-fuhte) içinde [200b] verilir, faydalı olur.

Akrep yağını sürmek de faydalıdır.

Akrep yağının yapılışı: Zerâvend-i müdahrac ve centiyâne ve topalak ve kebere kökünün kabuğu her birinden on beşer direm. Bunlar dövülüp elenir, yüz otuz direm acı badem yağı içine konur ve güneşte bekletilir. On tane diri akrep ki hemen o saat tutulmuş olmalı. Bu yağın içine konur. İki hafta güneşte bırakılır, durur. İki haftadan sonra ezilir. Şöyle ki akrep, yağın içinde iyice erimiş olmalı.

Çiğdem: Çiğdem denilen sarı çiçek ki ufak ufak soğanı olur. Bahar günlerinde ve bahara doğru açılır. Onun soğanları çokça toplanıp dövülerek yenir. Mesâne deki taşı övütüp çıkartır. Mücerrebtir.

Demir dikeni: Demir dikeni dedikleri ot acayiptir. Taşı öğütüp çıkardır. Ot, dikeni ile birlikte iyice dövülür ve kaynatılarak hastaya içirilir. Tekrar tekrar ve çokça içirilmelidir. Az içmekle fayda hasıl olmaz. Büyük kişi ve çocuklarda taşı döker. Ancak çok içmekle etkisi olur. Zararsızdır, endişe edilmez. Küçük çocuklara içirdik, çok fayda etti. Taşı öğütüp çıkardı. Denenmiştir. Ayrıca ucuzdur nerede gerekse biter ve ne vakit gerekse bulunur. Hem dervîşânedir ve hem emîrânedir. Sakın ola ki denenmişliğinden şüphelenmeyiniz. Tekrar ve çokca içilmelidir. Asıl etkisi dikeninde fazladır. Dikenini toplayıp çokça dövüp içilir. Miktarı ve dirhemini belirtmek gerekmez. Ne kadar çok [201a] dövülüp, kaynatılıp içilse uygundur. Zararı yoktur. Bel ağrısını giderir. Cimâya, çok kuvvet verir.

Kara çaltu: Eğer Kara çaltu tohumunu dövüp su ile kaynatıp yedi sekiz gün içilirse taşı kireç gibi eritip çıkartır. Denenmiştir.

Güvercin gübresi: Güvercin keten tohumuyla beslenir, sonra gübresi kurutulup dövülür, aynı miktarda şekere karıştırıp büyüklere bir dirhem, küçüklere yarım dirhem soğuk su ile içirilir. Taşı öğütüp çıkartır. Bir daha meydana gelmez.

Kavun çekirdeği: Bazı kimselerden rivayet olunur ki kavun çekirdeği içini her gün çok yemekle taşı öğütüp döker. Denenmiştir, kum gibi idrârla gelir, çıkar.

l) Mesâne kaşıntısı (cereb-i mesâne)

Belirtisi idrârın çok yaramaz olmasıdır. Sürekli olarak kasığa vurur. Kavuk yörelerini devamlı vurur. İlaç olarak taze süt ve yağlı çorbalar içirilir. Semiz tavuk çorbası faydalıdır. *Benâkdiku'l-büzûrî* uygundur.

Benâdiku'l-büzûrînin yapılışı: Kavun çekirdeği içi on direm, kabak çekirdeği içi ve tohmekân tohumu ve hatmi tohumu ve bademiçi ve kesîrâ ve nişasta ve buyân balı ve haşhaş tohumu ve Kil-i Ermenî ve bezrü'l-benc ve Kerefes tohumu her birinden ikişer direm. Kullanımı, üç dirhemdir. Şarâb-ı benefşe ile ezilip içilir. Faydalıdır.

m) Usrü'l-bevl (İdrâr tutulması)

Usrü'l-bevl idrâr tutulmasına denir.

İdrâr tutulması için ilaç: On dirhem sağ yağı (inek yağı), beş direm şeker dövülüp karıştırılır ve içilir. İdrarı derhal açar. [201b] Bir direm nânhâh (dövülmüş olmalı) ve dört direm hıyar çekirdeği dövülüp sütünü su ile çıkarıp dövülmüş olan bir dirhem nânhâh ile karıştırılır ve içilir. İdrarı açar. Böbreği ve kavuğu yelden ve kumdan ve galîz pıhtı gibi balgamdan temizler, açar. İdrarın tutulu tutulu gelmesi ve acımayı giderir. Birkaç gün birbiri ardınca içilirse, hem idrârın tutulmasını açar, hem de böbreği ve Mesâne yi temizler. Küçük taşları dahi öğütüp çıkartır. Mücerrebtir.

Idrâr tutukluğuna ilaç: İdrar yolundaki taşı kireç gibi ufatıp çıkarır.

Yapılışı: Kara çaltu tohumu ki yukarıda zikrolunmuştu, dövülüp su ile kaynatılarak içilir. Faydalı olur. Demir dikeni ki o da yukarıda zikrolunmuştu, dövülüp kaynatılır ve içilir. İdrarı açar. Hepsi denenmiştir. Ölmez dikeni dövülüp kaynatılır, suyu içilir. İdrar tututluğunu giderir.

Zekeri içine koymakla idrâr tutulmasını açan garip bir ilaç: Kızılboya iyice (yumuşak) dövülür. Bir tas içinde yoğurtla karıştırılır. Zeker içine konur. Biraz durunca derhal idrârı açılır.

Eğer bir dirhem kızılboya, dövülüp su ile içilirse derhal idrârı açar. Küçük çocuklara nohut kadarı su ile ezilip içirilir. Veya hıyar çekirdeği sütüyle ezilip içirilir.

Bir başka denenmiş ve meşhur ilaç: Benî İsrâil zeytini alınır, gayet iyi dövülüp ezilir, yarım miskâl kadar içilir; [202a] derhal idrarı açar. Böbrek taşını ufatıp çıkarır. Nohut kadarı su ile ezilip içilir, fayda eder. Yahut hıyar çekirdeği sütüyle ezilir, içirilir; faydalı olur. Denenmiştir.

Bir başka ilaç: Hurfü's-sütûh (kuşekmeği/dam teresi)[114] dallarıyla halka halka yapılıp saklanır. Gerektiğinde zekere geçirilir (hâtun kişi olur göğsüne), derhâl idrârı açılır, Allah'ın kudretiyle.

2. Fıtık Hastalığı

a) Karın kaslarının yarılması

Sırtüstü yatınca yel edip, kurkur ederek beden içine varırsa bağırsak aşağı inmiş demektir. Eğer kurkur etmeden yerine varırsa, yüz üstü eğildiğinde dışarı çıkan tereb didikleri yağ aşağı inmiştir. İlaç olarak, zorlayıcı ağır işleri yapmamak gerekir. Mesela yemek yedikten sonra yol yürünmez. [202b] Aşırı hareket yapılmaz. Bir yerden sıçranmaz ve ağır şeyler taşınmaz. Ayrıca yel eyler yemişlerden perhiz etmek gerekir. Keşkek yememeli. Buğday aşını yerse turak otuyla pişirip üzerine fülfül ekib yemeli. Eğer iner de yerine varmamışsa, elle yerine iletmek gerekir. Yerine yerleştikten sonra bu *yakı* üzerine koyup bağlanır:

Yakı: Servi ağacı kozalağı, topalak ve mâzû ve enâr kabuğu ve merzengûş ve günlük ve nânhâh ve paşmakçılar çirişi. Bunların hepsi eşit miktarda alınır, dövülüp elenir. Balık yelmeni kaynatılıp bu malzeme ile karıştırılır. Bir parça eski pamuk üzerine sürülür ve fıtık bölgesine yakı yapılır. Bağlanır. Kendi düşene kadar bırakılır. Yakı birkaç kez tekrarlanır. Fıtık yeri sağlamlaşıp iyi olur.

Bir başka formül: Topalak ve merzengûş ve akâkıyâ ve mâzû ve günlük ve nâr kabuğu ve zamg-ı Arabî her birinden eşit miktarda birer parça alınır. İki parça da servi kozalağı eklenir. Zamk, şarap içinde ezilir, geri kalanları dövülüp elenerek karıştırılır ve fıtığın üzerine bağlanır.

Sürekli olarak kimnûn macunu yenmesi faydalıdır.

114 yollar kenarında biter otcağızdır bi-aynihi tere yapragına benzer ufacık yaprağı olur gedüklüce Türkçe kuş ekmegi derler ak çiçeği olur tam üzerinde dahi biter tam teresi derler Arapça hurfü's-sütûh derler tere gibi tîzligi olur üç bucakluca gılâfluca sünbûse şekillice olur içinde ufacık tohum olur kızılca akçelce tuderî tohumuna benzer bi-aynihi ve ekin kenarında ve nerede gerekse biter. (Yadigar 202a)

Küçük çocukların fıtığı için yerden çıkan tomalan kurutulup dövülür, elenir. Balık yelmeni ıslatılıp kaynatılır, karıştırıp yakı yapılır. Allah'ın izniyle şifa bulur.

Büyük kimseler için zerâvend-i müdahrac-ı rûmî dövülüp elenir, birkaç defa yenir. Her defasında bir miskâl olmalı ve bal ile karıştırılarak yenmelidir. Fıtık zahmetini giderir. Hatta doğumdan kalanı bile giderir. Lâkin gayet acıdır küçük çocuklara verilmemelidir. Aynı zamanda aşırı ıssıdır, ziyan [203a] eyler.

Ayrıca elfiyye dedikleri ot ile encübâr dedikleri kızılkök (ki kanı tutması için kullanırlar) bir direm, dövülür her gün yenir. Bir hafta kadar veya biraz daha fazla yenilince fıtık hastalığını geçirir.

Fıtık için ilaç yapıldığı zaman, bir parça mıknatıs taşı, hastanın başında giydiği takkesine dikilir. Acayip fayda eder. Belki yalnız başında taşıması yeterli faydayı verir.

Ulama dedikleri ot[115] kurutulur, dövülüp elenir, bir miskâl kadarı her gün balla karıştırılıp yenir. Fıtık yarasını bitirip giderir inşâallahü teâla. Ayrıca yaralarda kanı tutar ve bağırsaklarda ve sinirlerde olan yarayı iyileştirir. Bağırsaktaki yarayı dövülmüş halde su ile içmekle giderir.

b) Çocukların hayalarına inen yel

Bir denenmiş nesne de küçük çocukların hayasına inen yele fayda edip giderir. Doğumdan olanına bile tecrübe ettik, giderdi.

Yapılışı budur: Kara çaltu tohumunun içinden (Çeşme-zene benzer, değirmice içi olur) yedi tane bir defa ve tokuz tane bir defa yedirilir. Hiç eser bırakmaz, giderir. Eğer süt emer çocuk olursa anasının [203b] sütüyle ezip içirilir. Eğer büyük çocuk olursa, taneleri yedirilir, faydalı olur.

Büyük kişilere dokuz tane yedirilir, yedi gün kadar yemelidir. Veya biraz daha fazla yerlerse faydalı olur.

c) Götürge-kasık bağı

Büyük kişilere götürge yaparlar. Bazı yerlerde kasık bağı derler. Bazıları bezden yaparlar, bazıları da sünbüse gibi meşinden dikerler, içini pamukla doldururlar. Üç bacaklı kabaca yumuşak yastık olur. Kayıştan bendler dikerler. Bele berkitir-

115 Hendeklerde ve sulu çayırlarda ve bataklarda ve gölgeli sular kenarında biter. Çam ağacı gib olur. İnce ince uzun yaprağı vardır. Boğun boğun olur. İçi kovuk olur. At kuyruğuna benzer. At otu derler, biçerler ata yedirirler. (Yâdigâr 203a)

ler. O küçük yastık, delik üzerini tutar. Aşağı inmesini engeller. Bele tutturmak için kayışa toka dikerler. Bezden de üç bucaklı küçük yastık dikerler, pamukla sıkıca doldurup dikerler ve bele bağlarlar. Aşağı inmesine mani olur, rahatlık verir. Bağlanıp sürekli taşınır. İlaçlar, kasık bağından sonra yapılırsa daha iyi olur. Demirden götürge yapılması hepsinden faydalıdır. İki parmak inene, yassıca bel ölçüsünde bir halka yapılır, kuşak yerine. Şöyle ki bir karış kadar açık kalır. Bele geçirilecek iki ucunda başları yassı ve değirmi olur. Bağlamak için küçük serçe parmak ucu kadar delikler açılmalı. İple bağlanır. Fıtık olan tarafa, yani sağda ise sağa, sol yanda ise sola bir sere kadarı halkanın ucundan girerek ve dört parmak kadarı sereden veya daha fazla [204a] olmalı. İstenilen kadar. Yerine göre demirden mıhlanır. Ucu yarık üzerine gelir. Değirmi ve yassı olur; şöyle ki tamam yarığın üzerine basmalı. Üstat olan demirciye tarif edilirse yapmasını başarır. Demir halka beze sarılır ki soğukluğu bele zarar vermesin. Yarık üstüne gelen değirmi ucuna pamuk koyup bezle sarılır ki incitip zahmet vermesin.

Bir başka denenmiş nesne: Ne kadar eski fıtık olursa olsun fayda eder. Peygamber çiçeği dedikleri ot ki, kökü topalağa benzer karaca köktür, yukarılarda zikredildi. Bu konuda da benzeri yoktur. Dövülüp elenir, yukarıda zikr olundu bu bâbda dahi misli yokdur döğüb eleyeler balla karıştırılır, her sabah yenir. Çok çok ve tekrar tekrar yenir. İnşallah teâla yarığı iyileştirir.

Sadece haya şişmiş olsa, fıtık inmemişse, büyük veya çocuk da olsa kunduztaşağı iyice dövülür, sezâb yağıyla karıştırılıp hayaya sürülür, faydalı olur. Eğer keten tohumunu dövüp bezir yağıyla kaynatıp üzerine bir iki defa yakı yapılırsa, şifa bulur.

Turpun içi oyulup zeytinyağı doldurulur ve ocakta sıcak üzerinde pişirilir. İyice pişmesi gerekir. Ayrıca turp zeytinyağı ile dövülüp hayaya yakı yapılırsa faydalıdır. Bu ikisi de gayet mücerrebtir. Sezâb yağı dahi turp içinde pişen zeytinyağı gibi bazı kişiye bir sefer sürmekle [204b] giderir; bazı kimselere ise daha fazla sürmekle düzeltir, inşâallahü teâla.

I. Erkeklere Mahsûs Hastalıklar

1. Zeker ve Hayalardaki Hastalıklar

a) Şişlik

Zeker ve hayada şişlik gibi durumlarda eğer hararet varsa bâselîk damarından kan alınır. Kişnîc suyu ve kâsnî suyu ve arpa unu ile yakı yapılır. Eğer şişi katı olacak olursa, kan alırken iki uyluk üstünden hacâmat yapılır veya oturacak ye-

rinden yukarı ve kuşak altından iki hâlîçden hacâmat edilir. Arpa unu ve bakla unu ve boy tohumu (dövülmüş olmalı) kaz yağıyla ve tavuk yağıyla karıştırılıp yakı yapılır. Fayda eder.

Hayalar büyük olup şişmesine ilâç: Cimâ etmekten sakınılınır. Eğer şehvet galib olursa cimâ edilir. Zencefre merhemini sürmek bu illete ve bütün şişlere fayda eder.

Zencefre merheminin yapılışı: Mürdeseng ve taneçâdır her birinden beşer direm, zencefre sekiz direm, Mûm on direm, zeytyağı yeterince, günlük ve uşak her birinden onâr direm, menkûş sakızı altı direm. Uşak sirkede ezilir. Taneçâdırı Mûm ile zeytyağı içinde eritilir. Diğerleri de karıştırılır. İhtiyaç zamanı sürülür.

Şiş ve ağrıya faydalı yakı: Arpa unu ve bakla unu ve boy tohumu ve papatya çiçeği ve kemnûn ve çekirdeksiz kızıl üzüm her birinden birer parça alınır. Bunlar yumuşak dövülür, şîrûgan ile karıştırılır, hayalara yakı yapılır. Faydalı olur. [205a]

b) Yara ve cerahat

Hasta kusturulur ve bâselîk damarından kan alınır. Kan alınacağı zaman iki uyluk üstünden hacâmat yapılır. Veya oturacak yerden yukarı, kuşak altından halîçeden hacâmat edilir. Issı ve keskin nesnelerden perhîz yapılır.

Benzersiz bir terkîp: Sirkede yedi defa veya daha fazla ıslatılıp kurutulmuş râstık taşı ile mâzû ve şap ve nâr kabuğu ve mersin yaprağı hepsi eşit miktarda alınıp dövülür, elenir. (şap yakılıp elenir) Bunlar zekerde olan cerahate ekilir, çok faydalıdır. Kurutup bitirir. Ayrıca sabır ve günlük ve anzarût ve gülnâr ve mürdeseng dövülüp elenip üzerine ekilir, faydalı olur.

Ekserîn merhemi: Bu konuda gayet faydalı bir merhemdir; aynı zamanda her yerde olan taze ve eski yaraları da iyileştirir. Kitaplarda bu terkîbin adına "ekserîn" derler.

Yapılışı budur: Demü'l-ahaveyn ve günlük ve mürr-i sâfî ve anzarût; bu dördü eşit miktarda alınıp dövülerek elenir. Cerahat üzerine ekilir. Faydalı olur. Bazı kimseler köpek başını yakarlar, külünü zeker cerahatine ekerler. Acayip fayda eder.

Elfiyye dedikleri ot kökünü dövüp ekilirse de acayiplerdendir. Zeker cerahatini bitürmekde benzeri yoktur.

c) Kaşıntılar

Bu konuda ilaç kusmak ve bâselîk damarından kan aldırmaktır; yararlı olur. Issı, tîz ve acı nesnelerden perhîz edilir. Tuzlu nesne yenmez. Aynı zamanda peynir, balık, patlıcan, sarmısak, kuru et, sığır eti ve ıssı otları da yememek gerekir.

Uyluklardan hacâmat yapılır veya sülük vurulur.

Her gün uşnân ve sirke ile yıkanır.

Eğer sıcak olursa gül yağı, yumurta yağıyla karıştırılır, sürülür. Faydalıdır.

Eğer kayakoruğu dövülür, suyu sıkılıp haya kaşıntısına bir müddet sürülürse, solmamış haldekini de dövüp suluca yakı yapılırsa kaşıntısını giderir. Denenmiştir. Bu çok faydalıdır. Sürmek yanında Kayakoruğu suyunu her gün çokça çokça içmek de yararlıdır.

2. Mezî ve Vezî Çokluğu

Tahrik olmak sonucu zekerden inen sıvıya "mezî" denir. İdrar yaptıktan sonra yelmeşik inen nesneye "vedî" denir.

İlaç olarak; ferfiyûn ve kunduztaşağı ve âkırkarhâ ve topalak ve kust ve dâr-ı fülfül her birinden eşit miktarda alınır,dövülüp elenir. İki denk misk katılır. Sezâb yağıyla karıştırılır. Ilık olarak kasığa sürülür. Aynı zamanda böbreklere de sürülür.

Kimnûn macunu ve devâi'l-misk yenir.
Kenevir tohumu (kavrulmuş) bu bâbda yemek çok faydalıdır.

Turşulardan ve terlemeyi ve balgamı artıran her türlü şeyden perhiz edilir. Yaş yemişler yenmez. Felâsife macunu uygundur.

Bu terkîpler soğukluğu ve balgamı fazla olan kimseye fayda eder. Eğer kuruluk fazlaysa başka ilaçlar yapmalıdır.

3. Cimâ Zayıflığı ve Kuvvetlendiriciler

Issı mizaclı kimse, ne kadar ıssı [206a] ilaçlardan (otlardan) kullanırsa ve ne kadar yerse, cimâda zayıflığı fazla olur. Belki yoğurt, ayran, armut ve ham nohut (suda ıslatılmış) gayet kuvvet verir. Soğuk mizaclı ve balgamî kişiye kusmak faydalıdır.

Yarım dirhem kâsnî, beş tane rafadan pişmiş yumurta sarısıyla yenirse, faydalı olur.
Kuru kalyelere tarçın, kebâbe ve havlincân katarak yemek de faydalıdır.

Sarı havucu kalye yaparken, aksoğan, nohut, kendene ve semiz erkek koyun etiyle pişirilir. Tavuk yumurtasını rafadan pişirip sarısı da karıştırılır ve zencefil de katılarak yenilirse çok faydalıdır. Hem meniyi artırır, hem de ereksiyona yardımcı olur.

Bir dirhem havlincân iyice (yumuşak) dövülüp elenir, yüz dirhem taze inek sütüyle (çiğ olmalı, pişmiş olmamalı) karıştırıp yenirse büyük faydası görülür,

Cimâya çok kuvvet veren bir başka terkîp: Bu terkîp cimâya çok kuvvet verir ve sağlığı yerinde olan kimseye ne kadar isterse o kadar yaptırır. Aslında gevşek (süst) olup innîn[116] olan kimseye her ilaç fayda etmez. Ancak süstlüğünü giderecek ilaçlar yaparak süstlüğü giderilir; ondan sonra güçlendiriciler ve macunlar yedirilir. O zaman faydalı olur. Gayet süst ve innîn şekilli kimseye, ham nohut su ile veya şarapla ıslatılıp yedirilmeye devam etmekle fayda hâsıl olur.

Kuru şekâkul, zencebîl, aksoğan tohumu, günlük, serçe beyni, keşûr tohumu ve havlincân, her birinden eşit miktarda alınıp dövülerek eklenir; ılık su ile yoğurulur ve fındık içi [206b] kadar haplar yapılır. Eğer serçe beyni, diğer devalar kadar olursa da nazik olur. İhtiyaç vaktinde yedi hap yenir. Üzerine bir kadeh taze inek sütü içilir. Veya bir kadeh müselles, olmazsa bal şerbeti içilir. Gayet kuvvet verir ki anlatılamaz. Eğer kırk cariyesi olsa kırkına da karşılık verir demişler ve bu konuda çok övmüşler. Yukarıda zikrettiğimiz gibi bu övgü, cimâya kâdir olan ve hiç noksanı olmayan, sağlıklı ve normal mizaçlı kimseler içindir. O zaman bu haplar ve sâir kuvvetlendiriciler uygun düşer.

Macunlardan nüşidâr çok fayda eder.

Ferfiyûn yağı: Kasığa ve zekere sürmekle cimâya yardım eder. Ferfiyûn, fülfül, kâsnî, hardal, kunduztaşagı, âkırkarhâ ve natrûn (natrûn ele girmezse yerine bûre bedel konur), her birinden birer dirhem, müşk bir denk. Dövülüp elenir ve kust yağıyla karıştırıp kasığa ve zekere sürülür, faydalı olur. Kust yağı bulunmazsa zeytinyağı bedel olur.

Cimâ konusunda iyi macunlar aşağıda, "macunlar[117]" bölümünde zikrolunmuştur. Burada tekrar olmasın diye fazla bahsetmiyoruz.

116 İnnîn süst adem ki zekeri kıvama gelmez.

117 Bkz. bir sonraki başlık.

4. Bağlı Kimseler İçin Tılsım ve Özel Yöntemler

Bazen yaramaz kadınların şerrine uğrayan, ilaç ve macunlardan şifa bulamayan bağlı olmuş kimseler için havâslardan yazıp içirmek ve yedirmekle tedbir edilir. Bizim tecrübemizin yettiği nesnelerden Müslümanlara fayda olsun [207a] diye bazılarını yazdık. Böylece bu değersiz Şerîf-zâdeyi hayır dua ile ansınlar.

Bağlılar için bu âyetler yedi kabuğu soyulmuş yumurtaya yazılır ve yedirilir. Tanrı fermânıyla açılır, denenmiştir.

Birinci yumurtaya yazılacak bu âyettir[118]:
"ve indehu mefâtihu'l-gaybe lâ ya'lemuhâ illâ hu"

İkinci yumurtaya yazılacak budur[119]:
"ve nufihe fi's-sûri feceme'na hum cem'an"

Üçüncüye yazılacak olan[120]:
"hattâ izâ rekibâ fi's-sefineti harakehâ kâle ehrakteha li-tugrika ehlehâ"

Dördüncüye yazılacak olan[121]:
"lekad ci'te şey'an imran fe-fetahna ebvâbe's-semâî bi-mâin münhemîr"

Beşinciye yazılacak olan[122]:
"ve fecernâ'l-arze uyûnen fe-lteka'l-mâü ala emrin kad kudir ve hamelnâhü ala zâti elvâhin ve düsürin tecrî bi-agyuninâ cezâen limen kâne küfir"

Altıncıya yazılacak olan: Elem neşrahleke suresinin sonuna kadar.

Yedinciye yazılacak olan[123]:
"eüzü billahimine'ş-şeytâni'r-racîm inşâallahü aminine muhallikine rüusekum ve mukassirine ala nezdin bel nezd-i nezdin bel nezd ve dahi "kul eüzü bi-rabbi'l-felak" ve "kul eüzü bi-rebbi'n-nâs" sonlarına kadar tamamı bir yumurtaya yazılır, "lâ tehâfüne" ile tamamlanır.

Bir seferde, birbiri ardınca yedirilir. Maksat hâsıl olur, inşâallahü teâla.

---

118 En'am suresi: 59.

119 Kehf suresi: 99.

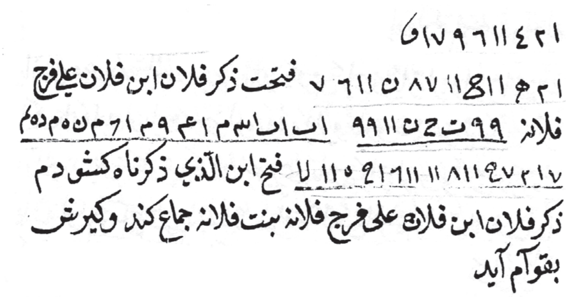
120 Kehf suresi: 71.

121 Kehf suresi: 71 ve Kamer suresi: 11.

122 Yâsin suresi: 34.

123 Fetih suresi: 27.

Bağlıyı açmak için tılsım: Bu tılsım tutulmadık bir çinî üsküreye yani çanağa veya sırlı bir çanağa misk, safran ve gülâbla yazılır. O erkek ve kadının isimleri de yazılır. Her ikisi de ikindiden sonra yemek yemezler. İkisi de gusül ederler. O üsküreye yazılan yazıyı ateş görmedik bal şerbetiyle ezerler ve yatacakları zaman bu şerbetin yarısını erkek, yarısını da kadın [207b] içer. Sonra yatıp cimâ ederler. Hak Teala'nın emriyle muratlarına kavuşurlar. Tılsım budur:gayet mü-

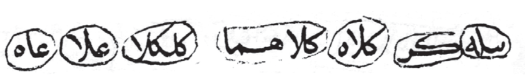
cerreblerdendir hilaf etmez

Bağlıyı açmak için bir başka türlü yöntem: Hiç tutulmadık ikiyüzlü bir balta kızdırılır; deliği içinden işenir, sidik delikten geçirilir. Derhal açılır, Allah'ın izniyle.

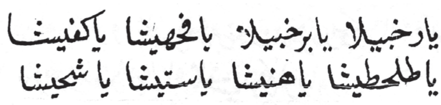
Bir başka tılsım: Bu isimler dört incire veya yedi incire yazılır. Dört incire yazılacak isimler bunlardır:

Yedi incire yaızılacak isimler ise bunlardır:

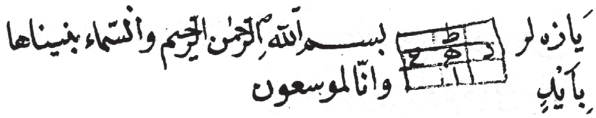

Başka bir yöntem: Bu isimler bir sırça çanağa yazılır, soğukta bekletilir. Sabah yarısı içilir, yarısı sürünülür. Denenmiştir.

Bağlıyı açmak için bir başka yöntem: Kedinin kanıyla ve safranla bir kâğıda yazıp boyuna bağlanırsa derhal çözülür. On yıllık dahi olsa.

"Kul e'üzü bi-rabbil felak" ve "kul e'üzü bi-rabbinnâs" süreleri yazılıp [208a] boyuna bağlanır, bağlı kişi çözülür.

Başka yöntem: Bir pişmiş ve soyulmuş yumurtaya yazılır. Erkek için yumurtanın sivri yanında, kadın için yumurtanın yumru yanında yazılır. Ortadan ikiye kesilir. Yarısı erkeğe, yarısı kadına yedirilir. Erkek için bu şekil yumurtanın sivri yanına ve bu âyet dâiresine yazılır.

Kadınlar için ise aşağıdaki şekil yumurtanın değirmi yanına yazılır.

Bağlı çözmek için bir başka yöntem: On veya yedi yıldan beri bağlı olan kimseye bu yedi isim üç parça kâğıda yazılır. Birisini yanında taşır, birisini suda ezip o su ile yıkanır, diğerini de suda ezip üç sabah suyunu içer.

5. Kuvvet Macunları

Kuvvet macunu: Âkırkarhâ, günlük, habbetü's-sevdâ (kara çörek otu) ve zencefil her birinden onâr dirhem, kefi alınmış bal yüz direm. Biraz da dövülmüş şeker ilave edilir. On dirhem serçe beyni de eklenip karıştırılır. Gayet nefis olur. Eğer beş direm keşûr tohumu ve beş dirhem karanfil de eklenirse acayip olur. (Bunlar eklenirse balı da ona göre artırmak gerekir)

Diğer bir kuvvet macunu: [208b] Ne kadar istenirse cimâ yaptırır. Süst endamlığı (bedendeki ve eklemlerdeki güçsüzlük ve gevşeklikler) giderir. Felçe de yardım eder.

Yapılışı budur: Kerefes tohumu beş direm, keşûr tohumu beş direm, turak otu tohumu beş direm, anîsûn üç direm, ûd-ı Hindî bir direm, âkırkarhâ bir dirhem, karanfil üç direm, mastakî iki direm, besbâse bir direm, dârçîn bir direm, asârûn üç direm, misk bir denk, afyon bir denk, nebât yirmi direm.

Devaların hepsi dövülüp elenir. Yüz direm bal ile macun yapılır. Kullanımı birer miskâl sabah ve akşam alınır. Ayrıca on direm cıva, yirmi direm kükürt ile dövülüp reyhân suyuyla yoğurulur. Balçık gibi olmalı. Sonra güneşe koyup kurutulur. Üç dört kez bu tekrarlanır. Bundan sonra o macunun on dirhemine bundan bir dirhem karıştırılır. Gayet iyi olur.

Bir başka kuvvet macunu: Meniyi artırır, ayrıca zekeri şehvetle kıvama getirir.

Yapılışı: Kuru şekâkul ve bûzidân ve behmen-i ebyâz ve ahmer ve tuderî ve lisânü'l-asâfîr ve habbü'z-zalem ve Şam fıstığı ve fındık ve köknar içi ve badem içi ve soğan tohumu ve helyun tohumu ve turb ve keşûr tohumu ve şalgam tohumu her birinden onâr direm, dârçın ve zencebîl ve dâr-ı fülfül ve havlincân ve hindistân cevizi içi her birinden beşer direm, fülfül ve kâsnî ve tere tohumu ve cırcır tohumu her birinden beşer direm, hindistân cevizi yağı ve menkûş yağı (ikisi eşit miktar ve diğer malzemeleri yağlayabilecek kadar).

Malzemeler dövülüp [209a] elekten geçirilir, sonra üç katı kıvama gelmiş bal ile karıştırılır. Kullanımı beş dirhemdir. Bir sabah, bir akşam yenir. On dirhem taze inek südüyle ve on dirhem şekerle çok faydalı olur. Lâkin balgamî mizaçlı kimseye iyidir; soğuk mizâclı kişiye ise çok daha münâsibdir. Issı mizâclı ve safravî mizâclı olan kişilere pek iyi olmaz.

Misk hapı: Habb-ı zendekânî de derler. Sultan Ahmed için yapılmıştır. Cimâya çok kuvvet verir.

Yapılışı şöyledir: Karanfil ve kebâbe ve kâkule ve havlincân ve hîl (kakûle-i sigar) ve za'ferân ve kehrübâ her birinden beşer direm, la'l yarım direm, deliksiz inci bir direm, misk bir direm, ırku'l-benât[124] beş direm ve bir direm anber-i hâm, beş direm mâhi zehre, [209b] iki miskâl deve köşeğinin (yavrusunun) peynir mayası[125].

Bu malzemelerin hepsi dövülüp gülâbla yoğurularak haplar yapılır. İhtiyaç zamanı ağızda tutulur. Acayip görürler. Çok denenmiştir, mücerrebtir.

124 "magribde biter yapraksız bir kızıl otdur bugasak otuna benzer bahar vaktinde ol ot bitecek yere kızlar varırlar çarşâf döşerler üzerine otururlar oynârlar ve yuvalanırlar derhâl tanrı-teâla kudretiyle ol ot yerden bitüb yukaru çıka gelür ol otu cimâ' vaktinde agızda tutucak cimâ'a şol kadar kuvvet virür ki hîc vasfa sıgmaz dünyada misli yokdur ve hîc bu kadar mukavvî dahi bulunmaz bir pârecik ol ırku'l-benâtdan agızda dutub suyun sorıcak zeker kıvâma gelüb ne kadar gerekse cimâ' etdürür kırk ve elli avret takat getürmez pâdişâhlar katında degme yerde ele girmez ve ol ota avzam dahi derler ırku'l-benât dahi derler" (Yadigar 209a)

125 "bu peynir mayası dahi cimâ' içün acaiblerdendir misli yokdur" (Yadiar209b)

Diğer bir misk hapı: Cimâya kuvvet verir.

Yapılışı: Deve yavrusunun (köşek) peynir mayası iki denk, misk-i hâlis bir denk, anber-i eşheb bir denk. Üçü bir yere toplanır, iyi hoş kokulu şarapla yani süciyle (râyihası ve tadı iyi olmalı) karıştırılarak nohut gibi haplar yapılır. İhtiyaç zamanı ağızda tutulur, şaşırtıcı şekilde cimâya kuvvet verir ki anlatılamaz. Teskin için soğuk suyla yıkanmak gerekebilir.

Başka bir misk hapı: Ak balmûmu bir denk, anber-i eşheb bir denk, misk bir denk, deve köşeğinin (yavrusu) peynir mayası iki denk. Bunlar, hoş kokulu şarâpla dövülüp yoğurulur, nohut kadar haplar yapılır. İhtiyaç zamanı ağızda tutulur, azaldıkça yutulur. Acayip fayda verir. Şöyle ki soğuk su ile yıkamayınca teskin olmaz.

Diğer bir misk hapı daha: Ağızda tutmakla cimâya kuvvet verir. Şöyle ki bir hap ağızda tutulunca ne kadar gerekirse cimâ yapar. Mastakî bir direm, misk-i hâlis yarım direm, karanfil yarım direm, anber yarım direm dövülüp elenirler, balla karıştırıp nohut kadar haplar yapılır. İhtiyaç zamanı ağızda tutulur faydalı olur inşallah.

Misk-i hayrî: Hayrî[126], yağ ile [210a] ezilir, zekerin ucuna cimâ vaktinde sürülür. Kuvvet verir, meniyi artırır. Nefislerdendir.

Ayrıca nohut su ile ıslatılır, gecede ve gündüzde yenir. Cimâya acayip kuvvet verir.

Cimâ yapamayan kimseler sürekli ham nohuda devam edip yerlerse genç gibi olur.

Soğuk mizâclı veya cimâ konusunda zaafı olan kişiler, nohudu şarâpla ıslatıp yemelidirler. Bütün ilaçlardan daha çok ham nohut yemeyi hekimler tercih etmişlerdir. İyi hekimlerdir, itimat etmek gerekir.

I. Kadın Hastalıkları

1. Aşırı Hayız Kanı

a) Bedende kan fazlalığı

Sebebi bedende kanın fazlalığındansa bâselîk damarından kan aldırılır. Yemek olarak pirinçle ve mercimekle sumâk aşı ve kızılcık aşı yedirilir. Unnâb , sinirlice ot yapragıyla pişirilir.

126 "hayrî dedikleri menşûr çiçegidir ki Türkçe mısır benefşesi derler saru çiçegi olur benefşe çiçegi gib olur gice kokar ak çiçegi dahi olur eyüsi saru çiçeklüsidir kim hûb râyihası olur gündüz kokar" (Yadigar 209b)

Marsama[127] yaşken dövülür ve kadın fercine götürünür, derhal kan durur. Suyu sıkılıp damlatılsa da olur; kanı tutar.

Kurs-ı kehrübâ içmek de çok faydalıdır.

Mâzû dövülür, kaynatılır. Bu su ile bir parça [210b] ibrişîm ıslatılır ve dövülmüş sürmeye bulaştırılır; kadın fercine götürünür.

b) Kan tizliği ve ıssılığı

Eğer kan tîzliğinden ve ıssılığından oluyorsa, beden de zayıf olur. Ayrıca kan da rakîk olur. Gıdası yine sumak aşıdır. Paça, sumak ile faydalı olur. Mercimek aşı unnâbla ve sinirlice ot yaprağıyle pişirilir. Gayet faydalı olur. Şarâb-ı unnâb ve şarâb-ı sandal, (özellikle ak ve kızıl sandal ile pişirilmeli) şarâb-ı mersin ve şarâb-ı encübâr uygundur. Sinirlice ot yaprağı kurutulup dövülerek yemek, yaşını dövüp suyunu sıkarak kadının fercine sürmek hayz kanını tutar. Denenmiştir. Lâkin tekrar tekrar sürmek gerekir. Her ilaç için aynıdır.

Peygamber çiçeği kökünü dövüp pirinç aşıyla yemek ve bal ile karıştırıp yemek, nereden olursa olsun kanı tutar. İster hayz kanı, isterse ciğerden, bağırsaktan, bevâsırden, bedenin başka bir yerinden gelsin veya kusarken kan gelmiş olsun, bunun hepsini üç kere veya biraz fazla yemekle kanı keser. Ayrıca dövüp su ile kaynatarak şeker ile şarabı pişirilip içilir, faydalı olur. Denenmiştir.

Kil-i Ermenî dövülüp suyla içilir. Her neresi için gerekiyorsa kanı keser.

Centiyâne[128] iyice (yumuşak) dövülür, elenir kına ile yoğurulur. Kadın iki eline sürer hayız kanı kesilir. Denenmiştir, hiç hilâf etmez. [211a]

2. Rahimde Yara ve Cerâhat

Eğer rahimde yara ve cerâhat olursa kanı kokar; yaramaz râyihası olur. Öncelikle mâbız damarından veya bâselîk damarından kan alınır.

Poy tohumu kaynatılır, suyu ile yıkanılır.

Mâi'l-asel ile yıkanılır.

Kurs-ı kâkenc içilir, çok uygun olur.

127 dedikleri râyihası hûb otçagız kim evlerde ve bagçelerde dikerler gedüklüce yassıca uzun ve söbi yaprakları olur (Yadigar 210a)

128 ve centiyâne yüce yüce taglarda sular kenarında bitmege mahsusdur ve kökü labada gib olur Lâkin labada kökü müdevverdir ve uzun olur ammâ centiyâne yassırak uzun olur ve tiryâk-ı erba'aya girer tiryâkın bir eyü cüzi' oldur (Yadigar 210b-211a)

Peygamber çiçeğini dövüp yemek de bu konuda çok uygundur. İçerde ve dışarda insanın bedeninde ne kadar cerahat varsa, yemeye devam edilirse iyileştirir. Ancak bir iki ay kadar her gün yemek gerekir.

Kurs-ı kâkenc, yaraları iyileştirmek konusunda yukarıda zikrolunmuştur[129].

3. Hayz Kanı Tutukluğu

Hayz kanının tutulup gelmemesinin sebebi kan eksikliğindense belirtisi bedenin zayıf ve arık olmasıdır. İlaç olarak, zayıflığını giderecek tedbirler alın. Mesela, âb-zen içine oturmak, et suyu içmek, rafadan yumurta yemek uygundur.

Bir miskâl selîha dövülüp balla karıştırılarak birer miskâl bir müddet yenirse hayz kanını açar. Bir dirhem yâbân kabağı (jengel) bal ile karıştırılarak yenirse bu da hayzı açar.

Eğer sebep mizac soğukluğundan oluyorsa, kan galiz olur. Kişinin hareketleri yavaş ve zayıf olur. *Sencerînâ macunu* ve kimnûn macunu verilir. Macun verildiğinde [211b] gıda da nohûd-âb olmalı. Her gün yenir.

Nânhâh ile dârçîn ve kâsnî ve kara nohut ve biraz selîha ve biraz kızılboya bir geceden ıslatılır, sabah kaynatılır, süzülür. Kırk dirhem kadar bu sudan içilir.

Bir miskâl selîha dövülüp elenir, kızılboya suyuyla içilir faydalı olur. Bizim sürekli deneyimimizdir. Hatta bâliğa olmamış kıza içirdik, hayzını akıttı ve açtı.

Recâ derler kadınlarda bir hastalık olur; hastanın karnı büyür, hamile gibi olur. Görenler hamiledir derler. Bir veya iki yıldır olan böyle bir hastalığı bir miskâl selîha yedirmekle iyi ettik. Acayip etkilidir. Benzeri yoktur. Aynı zamanda bütün azalara kuvvet verir. Yelleri tahlil eder, kuluncu açar, giderir ve hayzı açar akıtır.

Sencerînâ macunu: Kunduztaşağı ve afyon ve dârçînî ve asârûn ve fû (ele girmezse bedeli cevizdir) ve mû ve zûkû (yabân keşûri tohumudur) her birinden altışar dirhem ve zâʿferân yarım dirhem. Kefi alınmış balla adetçe karıştırılır. Altı aydan sonra yenir. Kullanımı yarım dirhemden bir miskâle kadardır.

Hayz kanını açmak için bir denenmiş nesne de duvar diplerinde biter küçük otcağızdır. Reyhana benzer. Kaftana ve giyeceğe yapışır. Yumuşak yaprakları olur. Eski duvar diplerinde ve burçlarda biter. Değince hemen ufalanır, baldırcıkları olur. O otçağız kaynatılıp suyu içilir. İki [212a] defa veya üç defa içmekle hayz açılır, inşallah.

129 Bkz. İkinci Bölüm, Ğ, 1, c. Başlığı.

Hayz bağlanıp, beden istiskâ gibi şiştikten sonra o otu kaynatıp içirdik, derhal açıldı şişi gitti. Hasta kilo alıp düzeldi. Bu otu kaynatıp geceden soğuk yere, üzerini temiz bir bezle örtüp ayaza bırakmak gerekir. Sonra sabah içilir. Üç yıllık bağlanan hayzı açtı. Değme terkîpte bu fayda bulunmaz, denenmiştir.

4. İhtinâk-ı Rahim

Sara gibi teşennüc (kasılma, spazm) olur. Sar'a hastalığında köpük olması gibi bunda da olur. İlaç olarak cimâ yaptırılır. Ayrıca gürültü-patırtı (dağdağa) etmek gerekir ki şehvet duygusundan uzaklaşsın. Hapşırtmak ve açken kâfur, sandal ve nilûfer koklatmak faydalıdır.

5. Rahim Sarkması

Bu rahatsızlıkta rahim aşağı iner. Şöyle ki yol tutulur cimâ olunmaz. Rahim fıtık gibi iner, ferç yolu tutulur. Hasta kadının hali zayıf olur. İlaç olark bayırlarda ve taşlı yerlerde yetişen bir otçağız vardır. Yere yayılmıştır. İncecik dalları olur. Fıstıki yeşil renk, söbice ve uzunca yaprakları vardır. Küçükçe, çadır çiçeği gibi çiçeği olur. Uçları sertîz (sivri ve keskin) olmaz, değirmice, tutucarak olur. Kayalar arasında biter. O otcuk ay eskisinde köküyle çıkartılır. Üç veya dört kök dalları ve yapraklarıyla kaynatılır. Gece ayaza konur, üç defa aç karnına içilir, bu illetten kurtulunur.

Eğer saklamalı olsalar veya bir yerden bir yere iletmek gerekse, bu otu kesinlikle ay eskisinde [212b] çıkarmalıdır. Ancak öyle fayda sağlanır. Biz tecrübe ettik, ay yenisinde faydalı olmadığını bulduk. Yirmi yıllık hastalığı o küçük otla tedavi ettik, Allah'ın izniyle. O otçuk dağda ve bayırlarda ve kayalar arasında biter ve güneşe karşı yetişir. Çadır çiçeği gibi olur. Güneşte açılır, güneş batınca yumulur. Değirmice ve uçları sivrice, kişnic kadar tohumları olur. Lâkin kişnic değirmi olur ve bunun ise ucı sivrice olur.

Bu hastalık çok zorluk veren bir hastalıktır. Her tabip tedavi edemez. Ondan dolayı bu otcuğu bu kadar anlattık ki bu kitap bir aziz insanın eline geçer ve ola ki o otcuğu bulup bir dertliye ilaç yapıp şifa olur. Zira kitaplarda olan meşhur devalardan değildir. Etkisi de gerçektir, denenmiştir hiç zararı yoktur. Bazı hatun kişiye biz ay eskisinde çıkarıp üç gün birbiri ardınca içirmekle tedavi oldu. Bazısına üç ayda üç kez, yani üçer kez içmekle fayda eder.

6. Doğum Problemleri

Zahmetli doğuma fayda için; hurma ve boy tohumu kaynatılır, bu kaynamış sudan yüz dirhem kadar alınıp biraz badem yağı katılıp defa defa içilir.

Kündüs ve fülfül dövülür, azıcık burnuna kokulatılır, hapşırtılır. Hamile kadın aksırması geldiğinde aksırığını tutarsa kuvvet aşağı gider. Ancak kündüs çok kuvvetli aksırtıcı bir ottur, [213a] gerekir. Çok fazla aksırtmasından korkulur. Gıda olarak semiz tavuk çorbası içilir. Bir miskâl gâlye-müşk, bal şerbetiyle içilir.

İki dirhem kabuğu arınmış hıyârşenbe cevizle dövülür, elenir, mümkün olduğunca yenir.

Mürr-i Mekkî ve sâfî türbid ve hıyârşenbe kabuğu ve çavşîr ve kükürt dövülüp elenir. Sığır ödüyle karıştırılır. Aşağıdan kamışla tüttürülür, yani buhur edilir. Şöyle ki kamış yardımıyla tütün, yukarı rahme gitmelidir. Ölmüş çocuğu ve çocuk sununu (Arapça meşîme denir) indirir.

Eğer kadın doğum yaparken sarpalanırsa, güvercin gübresi tütsü yapılır. Derhal kolaylıkla doğurur.

Çakmak taşı kadının uyluğuna bağlanırsa kolaylıkla doğurur. Doğurduktan sonra çıkartılır.

Yılan kavı tütsü yapılır, hamile hemen o an doğurur. Ayrıca İnşikak suresinin birinci ayetini (izâ's-semâu) "fe-mülâkîhi"e[130] kadar yazarak asıp göbeği üzerine kadar bırakırlarsa, derhal doğurur. Acayip deneylerden birisidir. Alemde benzeri yoktur. Yukarıda zikrettiklerimizin hepsi gerçektir. Çeşitli kez tecrübe ettik.

Hâmilenin doğumu yaklaştıkça her gün üçer direm tatlı badem yağı içirilir. Ekşi yemeklerden ve kabız yapan yiyeceklerden perhiz edilir. Ki çocuk kolaylıkla doğsun. Çocuk arı ve temiz olur.

Doğuma yakın hamama girilir, sadeyağı ve pâpâdya yağından hangisi bulunursa sürünür. [213b] Tere yağlardan sürünerek eklemler yumuşatılır. Yavaş yavaş hareket ettirilir, yürütülür. Çardak varsa yavaş yavaş çıkıp inmek iyidir.

Eğer doğururken veya doğumdan sonra çok zaaf meydana gelirse, şekerle yapılmış gülbeşeker veya gülengübîn gülâbla ezilip süzülerek içirilir. Derhal kuvvet bulur. Bilinci ve aklı gitmiş olursa bile yerine gelir.

Misk kokulatmak çok fayda eder.

İyi kokulu gülâbı yüreğine sürmek, içmek ve koklamak bilinç kaybı/baygınlığa fayda eder. Eğer gülbeşeker ele girmezse şeker gülâbla ezilir, içirilir. Hemen kuvvet bulur; aklı yerine gelir.

130 İnşikak suresi, 6. ayetin sonu.

Devâü'l-misk yedirilir ve müşk kokulatılır, derhâl kuvveti yerine gelir.

Bu anlattıklarımız doğumdan önce yedirilir ve içirirlerse, doğumda zaaflar olmaz, hamilenin aklı ve bilinci gitmez inşallah.

Doğum esnasında yaramaz kadınlar, cünüb ve hayzlı, temiz olmayan kadınlar yanına girmemelidir. Saliha, temiz kadınlar getirilmelidir. Zikr ve tesbihe devam etmelidir, böylece oradan şeytan kaçar.

Doğum sırasında ezan ve âyete'l-kürsî okunmalıdır. Şeytan kaçar.

Çocuk doğunca sağ kulağına ezan okunur, sol kulağına kamet okunur. Böylece çocuk cinden ve uçuk tutmasından korunmuş olur.

7. Meme Hastalıkları

a) Anne sütünün bozukluğu

Doğum yapan kadının sütü sarı olur ve koyu olmazsa sikencübîn-i sâde ve tohmekân tohumu suyu içirilir. Gıda olarak tavuk eti, [214a] oğlak eti, koruk aşı ve sumâk aşı verilir. Süt ki koyu ve gök olursa sikencübîn buzûrî verilir; tuzlu balık yedirip kusturulur. Gıda olarak da nohûd-âb ve kalye, sater ile tarçın ve turak otu ile pişirip verilir.

b) Süt azlığı

Eğer süt az olursa, sütlü pirinç ve nohutla buğday aşı, şalgam, keşûr, isfenâh aşı, pişmiş bakla, koyun ve keçimemesi faydalı olur.

c) Sütün göğüste bağlanması ve kesilmesi

Eğer mizac ıssı ise, Mûm revgan eritilir ve benefşe yağıyla göğüse sürülür. Veya kişnîc suyu ve tohmekân yaprağı dövülüp suyu kişnic suyuyla beraber sürülür.

Eğer mizâc soğukluğundan olursa Mûm revgan, kust yağıyla veya menşûr yağıyla yapılır ve kuru yârpûz dövülüp karıştırılarak sürülür. Ondan sonra ekmek içi ve arpa içi ve poy tohumu, hatmî tohumu ve keten tohumu dövülür, kelem yaprağıyla kaynatılarak yakı yapılır.

Bundan başka sumâk, nâr kabuğu, kabuksuz dövülmüş arpa kavudu şarâb ile karıştırılıp yakı yapılır.

d) Memede ağrı

Göğüste ağrı olursa za'ferân ve ferfiyûn berâber sütle ezilip Mûm revganla sürülür, faydalıdır.

Eğer böğrülce sütle kaynatılıp döğülerek yakı yapılırsa ağrısını giderir. Tecrübe edilmiştir.

Ağrı geçip yine tiz tiz belirse, sûrincânın (Türkçe Eğri kestâne derler) değirmi gibisinden bir dirhem ve kabı soyulmuş mercimek bir dirhem, yanmış koyun kemiği yarım dirhem dövülüp elenir, süfûf yapılır. Kullanımı iki dirhemdir. Yenir, faydalı olur.

e) Memedeki şişlik

Göğüslerin şişmesi ve büyümesine [214b] ilaç: İsfidâc, tîn-i mahtûm, kimûlyâ[131] ve bân tohumu kaynatılır, suyla karıştırılır ve mastakî yağı katılarak üç gün üst üste sürülür. Keten bezi mâzû suyuyla ıslatılıp göğüs üzerine örtülür. Günlük ve arpa unu sirke ve balla karıştırılır üzerine sürülür, gayet faydalıdır.

Göğüs katı olup yumru yumru büzülmesi durumunda yapılacak ilaç: Benefşe yağı yumurta sarısıyla karıştırılır ve sürülür, faydalı olur. Sirke derdeni üzerine sürmek faydalıdır. Şeftali yaprağını ve sezâb yaprağını dövüp yakı yaparlarsa da gayet faydalıdır.

İ. Eklem Ağrıları ve Nıkrîs (Evcâ'-ı Mefâsıl)

1. Issı Ağrılar

Eğer ağrıyan yer kızıl ve ıssı olursa ve eklem ağrılarından (veca'-ı mefâsıl) ötürüyse ekhel damarından kan alınır. Eğer nıkrîsden ötürü ise bâselîk damarından kan alınır. Özellikle ağrının olduğu taraftan alınır. Şerbetlerden ve müshillerden ki zikr olunmuştur, onlardan ilaç yapılır.

Yakı olarak öncelikle râdi' (geri döndürücü) nesnelerden yakı yapılır. Tuhleb (kurbağa yosunu denir, su üzerinde ve yeşil renkli) yakı yapılır. Bezr-i katûnâyı sirke ile ıslatıp yakı yapılır. Marul yaprağı dövülüp üzerine konur. Her saat değiştirilip taze taze yakı yapılır. Sumak, kabuğu ve kabuğu alınmış dövülmüş arpa kavudu, şarapla karıştırılıp yakı yapılır. [215a]

131 Türkçe tabâşîr topragı derler gargaram kili derler ak ve yumşak olur sûretde isfidâca benzer (Yadigar 214b)

Eğer ağrı çok fazla olursa, za'ferân ve afyon birlikte süt ile ezilir, Mûm revganla sürülür fayda eder. Böğrülce kaynatılır, dövülür yakı yapılır. Tecrübe edilmiştir. Hem ağrısın giderir, hem şişini indirir.

Eğer ağrı gittikten sonra tekrar tîz tîz belirirse, sûrincân (Türkçe egri kestâne) bir direm, bir direm kabuğu soyulmuş mercimek, yarım direm yanmış koyun kemiği ve şeker iki buçuk dirhem. Bunlar birbirine karıştırılır. Kullanımı iki dirhemdir. Sufûf edilip yenir. Faydalı olur.

Yaş kişnîc suyu ve it üzümü suyu sürmek faydalıdır.

2. Soğuktan Olan Nıkrîs ve Eklem Ağrısı

Soğuktan olan nıkrîs ve eklem ağrılarının belirtisi, kendi renginde olması ve ıssı olmamasıdır. Ağırlık etmez. (Eğer soğuklukla beraber rutebetten oluyorsa ağırlık eder.)

İlaç olarak kusulur. Mâü'l-usûl verilir (acı badem yağıyla veya kene tohumu yağı ile). Ayrıca gülengübîn verilir.

Beş dirhem râziyâne tohumu kaynatılır, suyu süzülür her sabah içilir.

Habb-ı sûrincân, habb-ı müntin veya habb-ı şeytarâc-ı menfec verilir.

Gıda olarak nohûd-âb yenir.

Yakı olarak havlân-ı hindî şarâbla ve zeytinyağıyla ezilip sürülür. Bazen uşak ve havlân-ı hindî de karıştırılarak sürülür. Sonra ferfiyûn, yasemin yağıyla karıştırılıp sürülür. Sığır pisliği acayip faydalıdır. Denenmiştir.

Mukli ve çavşîr dövülür, erimiş iç yağıyla karıştırılıp yakı yapılır. Poy tohumu sirke içinde pişirilir [215b] müherrâ olunca bal katılarak yine hafifçe kaynatılır, sonra iyice ezilip sürülür. İki gün bırakılır. Eğer kuru olacak olursa gül yağıyla yumuşatılır.

Boy tohumu, sûsâm tohumu ve keten tohumunu dövüp eleyip kuyruk yağıyla yakı etmek gayet uygundur.

Balgamî ve soğuktan olan nıkrîse faydalı bir nesne: Nıkrîse acâyib fayda eder ve ağrısını derhal giderir. Balgamî olan eklem ağrılarına da faydalıdır. Baş ağrısına ve başka yerlerde olan ağrılara sürmekle sakinleştirip giderir. Yüzerlik tohumu dövülüp elenir, kına ile karıştırılıp yakı yapılır. Eğer balla katıp yakı yapılırsa da uygundur.

Tuz suyla koyulaşana kadar kaynatılır. Sonra kına ile karıştırıp yakı yapılır.

Bu konuda kusmak çok faydalıdır.

3. Irku'n-nisâ

İlacı nıkrîs ilacı gibidir. Asıl ilaç, yemeği az yemektir. Ve yemekten sonra hiç hareket etmemek gerekir. Her sabah hafif hareket yapılır, yani birkaç adım yürünerek beden biraz ısıtılır. Sürekli böyle yapmak şifa eder.

Eğer şarap (süci) içen biriyse, iyileştikten sonra üzerinden dört mevsim geçmeden tekrar içmemelidir. Zira hastalık tekrarlar. Bu hastalığa şarap içmek çok zararlıdır. Sakınmak gerekir. Bu konuda yüzerlik tohumunun acayip etkisi vardır. Kitaplarda; on iki gece, her gece bir buçuk miskâl yüzerlik tohumunu döğmeden kuruca nesne ile karıştırmadan yiyip yatarlarsa ırku'n-nisâ iyileşir diye yazmaktadır. Evet biz de tecrübe ettik. [216a] Bursa Şehri'nde bazı kimseler on iki günde iyileşti. Bazılarınınki otuz günde, bazısının otuz beş günde geçti.

Yüzerlik tohumunun içki (süci) gibi sarhoş edip tutması vardır. Çok sarhoş eder ve başı döndürür. Kusturur. Öyle herkes bir buçuk miskâli yiyemez. Ancak bazı kimseler kuvvetlidir, o kadar yiyebilir. Bazıları daha az yer. Çok kuvvetlidir. Dikkat etmek gerekir fakat faydası güzeldir. Lâkin nazik mizaclı ve zayıf kişiler sakınmalıdır.

Perhizin de çok önemi vardır. Meselâ balık, ekşiler, süt, yoğurt ve kaymak yemek, boza ve şarap içmek, tokken cimâ etmek, çok cimâ yapmak, mestle cimâ etmek, karlı buzlu su ve ayran içmek çok zararlıdır. Bunlar hep tecrübe edilmiştir. Bunların benzeri sulu yemişler, sütten yapılmış ve ağır yemekler ile iyi yemek olsa dahi birbiri üstüne karıştırıp yemek zararlıdır. Birbiri üzerine yemeye tabîbler, "idhâlü tâ'am ale't-tâ'am" derler, çok zarar verir. Sakınmak gerekir.

Irku'n-nisâ hastalığı için gayet faydalı bir denenmiş nesne de şöyledir: Dağlarda, kayalar arasında biten zeytin ağacının yaprağı yakılıp külü alınır. Irku'n-nisâ olan ayaktaki topuğun dış yanında, topuktan dört parmak yukarı ölçüp, bir flori kadar ıssı su ile o yanmış zeytin yaprağı külünü [216b] karıştırıp bağlanır. Birkaç gün öylece durur. Orayı cerehat eder. Bir müddet öylece bırakılır, o cerahat işler. Hayli şey akıtır, gider. Yaramaz hıltlardan temizlenerek ırku'n-nisâ zahmetinden kurtulunur. Irku'n-nisâ, "nisâ damarı" demektir. Uylukta peyda olan bir ağrıdır. Aşağı dizden yana iner. Bu ağrıya ırku'n-nisâ dirler.

Bu yukarıda belirttiğimiz zeytin ağacına delice zeytin derler, yemiş vermez; yani zeytini olmaz. Taşlı yerlerde kayalar arasında yetişir.

Eklem ağrıları, nıkrîs ve ırku'n-nisâ için denenmiş bir ilaç: Üç direm sûrincân ve üç direm şeker dövülüp elenir, birbirine karıştırılır beş-on defa altı direm kadarı ikisinden yenir. Çok faydalıdır. Üç direm ak haşhaş tohumu iyice dövülür, üç dirhem şekerle karıştırıp yenir. Faydalı olur. Bunlardan bir nice gün yedikten sonra koyun kemiği yakılıp külü bal ile karıştırılarak ceviz kadarı bir müddet yenir. Muhakkat bu üç zahmetten kurtulur, Allah'ınızniyle.

Yanmış kemiği hor görmemek gerek ki bundan iyi deva yoktur. Öyle rivayet ederler ki kadim zamanda hekimler insan kemiğini yakarlar, külünü balla karıştırarak hastaya yedirirlermiş. Eklem ağrısı ve nıkrîs iyileşirmiş. Biz insan kemiği özelliğini koyun kemiğinde bulduk. Bütün etkiler bunda da mevcuttur.

Sûrincânı dövüp yumurta sarısıyla [217a] karıştırarak nıkrîse sürmekle ağrısı derhal geçer. Lâkin çok yapmamak gerekir. Madde taşlaşır (mütehaccir olur).

4. Çeşitli Ağrılar

Ağrı yakısı: Çok katı şişi yumuşatmak, ağrıları gidermek, nıkrîs, eklem ağrıları ve ırku'n-nisâ için veya her hangi bir yerden ağrıyı gidermek için kullanılır. Mücerrebdir, yapılıp yakı edilir.

Eczâ budur: Biraz balmûmu, biraz çam sakızı ve biraz zift eritilir, biraz da zeytinyağı katılır. Sonra süzülür, sıcakken yedi dirhem günlük ve mastaki, on beş direm boy tohumu ve keten tohumu (hepsi dövülüp elenmiş) katılır, hafif ateş üzerinde birkaç kez tîz tîz karıştırılıp ateşten indirilir. Bir bez üzerine sürülür ve ağrı olan yerin üzerine yakı yapıp bağlanır. Çok faydalıdır, ağrısını giderir.

Ağrı yağı: Soğuktan olan bel ağrısına ve soğuk balgamî yeller ve sızı için çok faydalıdır. Mücerreptir. Lâkin ıssı ağrılara sürülmez. Soğuktan olan ağrılara sürülür; zira çok ıssı yağdır. Soğuk zahmete çok fayda eder.

Yapılışı: Yüz direm zeytinyağı alınır, çömleğe konulur ateşte kaynatılır. Kaynamaya başlayınca elli dirhem kabuğu soyulmuş sarımsağı iyice dövüp kaynayan yağın içine koyup biraz kaynatılır, sonra çıkarıp süzülür. Ancak süzeğin gözenekleri çok sık olmamalı, biraz seyrek olmalıdır. [217b] Süzülmüş yağ tekrar çömleğe konur, yirmi beş direm fülfül (gayet yumuşak dövülüp elekten geçirilmiş) bu yağ içine konur. On beş dirhem günlük de dövülüp içine karıştırılır. Ateş üzerinde yavaş yavaş yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Ondan sonra çıkarılır, bir kaba konârak ağzı berkitilir. İhtiyaç zamanı yenir ve sızı olan yere sürülür. Şifa olur.

Zeytinyağı yerine sade yağ da olabilir. Ancak ateş yumuşak olmalıdır. Kömür üzerinde kaynatmak gerekir ki yanmasın ve devaların kuvvetleri gitmesin. Eğer biraz pâpâdya çiçeği iyice dövülüp elenerek karıştırılırsa da iyi fayda verir. Biraz dövülüp elenmiş ferfiyûn da karıştırılırsa soğuktan olan ağrı ve sızılara daha faydalı olur.

Sûrincân hapı: Eklem ağrıları ve nıkrîse fayda eder. Safrayı ve balgamı kişiden ishâl eder.

Yapılışı: Sûrincân bir direm, sarı helîle kabuğu bir direm, eyâric-i faykarâ bir direm (veya sabır-ı uskutûrî de uygundur iyi ishâl eder), iyi has mahmûde bir denk, kızıl gül bir denk, mastakî bir denk. Bunların hepsi dövülüp elenir, haplar yapılır. Hepsi bir içimliktir.

Yakı-ı habb-ı sûrincân ve matbûh sûrincân: Yukarıda "Müshiller" kısmında da anlatılmıştır. Oraya bakılabilir[132].

Eklem ağrılarına ve bel ağrısına iyi gelen bir başka deva: Ağrıyı geçirir, hatta ağrısından duramayıp, yürümekten aciz olan kişilere içirdik yürüdü. Bazı kişiler bir kere [218a] içmekle doğruldu, yürüdü; bazıları üç kez içmekle.

Yapılışı: Sûrincân üç direm, ak anzarût üç direm. İkisi de dövülüp elenir. On dirhem ceviz yağıyla karıştırılır sabahları aç karnına yenir. Üzerine on dirhem kaynamış durak otu suyu içilir. Dört ve beş kerre yapılırsa hastanın kötürümlüğü gider, kalkıp yürür Allah'ın izniyle.

Tecrübe olunmuş bir şâf: Bunun faydası müshil ot içmekten iyidir. Sekbînec, çavşır, mukl, uşak, zencebîl, anzarût, sûrincân, şekâkul, şâhm-ı hanzâl, tuz, kunduztaşagı, zürünbâd, kust, sığır kuyruğu otu kökünün kabuğu, sezâb yaprağı, anîsûn, râziyâne tohumu ve ekmek püresi. Hepsi eşit miktarda alınır, birlikte dövülüp elenir. Şâflar yapılıp götürülünür. Fakat ,secbînec, çavşîr, mukl, ve uşak sezâb suyunda ıslatılıp ezilir ki iyice ezilmiş olsun, ondan sonra dövülmüş ve elenmiş olan malzemeler bunlarla yoğrulup şâflar yapılır. Eğer yaş sezâb suyu ele girmezse incir suyuyla ezip yoğurulur. Bu şâf bel ağrısına da faydalıdır.

5. Varis (Düvâli) Hastalığı

Bu hastalık, baldırda damarların yoğun yoğun ve dolu olmasıdır. Sevdâvî yaramaz bir hastalıktır. İlaç olarak kusmak ve süt kesiği ile ishâl etmek, matbûh aftîmûn içirmek gerekir. Her hafta eyâric-i faykarâ, gârîkûn, aftîmûn ve hacer-i ermenî bunlardan terkîb yapıp verilir, faydalı olur.

132 Bkz. Birinci Bölüm, C başlığının 1, 2 ve 3 nolu alt başlıkları.

6. Fil Hastalığı (Dâi'l-fîl)

Ayak ve baldırlar fil baldırı gibi yoğun olur. İlaç olarak, hasta süt çürüğüyle ishal ettirilir. Matbûh aftîmûn içirilir. İshalden sonra kelem ağacının külü, yılgın ağacının külü, boy tohumunun unu (dövülmüş ve elenmiş), keçi boku, cırcır tohumu hepsi birlikte dövülüp elenir, zeytinyağı ile karıştırılıp sürülür. Faydalı olur.

Bir başka ilaç: İncir ağacının külü ve kelem ağacının külü birbirine karıştırlıp zeytinyağıyla sürülür ve iki gün açılmaz. İki gün sonra açılıp yine sürülür. Şifa bulur Allah'ın izniyle.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SITMALAR, HASBE (KIZAMIK) VE ÇİÇEK

A. Sıtma

1. Hummâ-yı Yevmî,

Bir günlük sıtma demektir. Bu sıtmanın sebebi çoğu zaman yorgunluktan veya uygunsuz gıdalar yemekten, çok öfkelenmekten, aşırı üzülmekten olur. Bu sıtmada ağırlık, gevşeklik ve kırgınlık diğerleri gibi olmaz. Baş ağrısı ve kırgınlık olsa bile fazla olmaz. İlaç olarak, sıtma belirince hamama girmek ve âb-zen içine oturmak uygundur. Gıda olarak ferruc, cevâv, oğlak etiyle çorba ve benzeri çorbalar yenir.

2. Hummâ-yı Dıkk

İnce ağrı dedikleri sıtmadır. Çoğunlukla hummâ-yı [219a] yevmîye (bir günlük sıtma), hıltların yemeklerle artmasıyla veya tabip hatasıyla ince ağrı dedikleri sıtmaya dönüşür. Başka hastalıklar da bu sebeple hummâ-yı dıkk olur. Yani uygun olmayan ilaçlar veya uygunsuz gıdalar yemekle ince ağrı olur. Fakat ince ağrı sıtması başlangıçta nadir olur.

Bu hastalığa tutulan kimsenin nabzı sulb ola ve za'îf ve mütevâtir olur. Damar yerleri diğer yerlerden daha sıcak olur. Yemek yedikten bir süre sonra sıtma harâreti ortaya çıkar. Nabız kuvvetli olur. Bu, hummâ-yı dıkk alametlerindendir.

İlaç olarak ev havası ve hastanın yattığı yer soğuk olmalıdır. Âb-zen içine girip oturmak, ılık hamama girmek, tatlı ve ılık su ile yıkanmak, yıkanıp rahat olduktan sonra benefşe yağı sürünmek fayda eder. Eğer sıtma zahir olmadan genç kız sütünü eklemlerine sağdırırlarsa faydalıdır. Haşhaş şarabı ve arpa cev-âvını taze yengeçle pişirilip, badem yağıyla ve şekerle yedirilir. Gece bezr-i katûnâ lu'âbı

verilir. Arpa aşıyla veya arpa aşından sonra kurs-ı kâfûr sandal şarabıyla verilir. Gıda olarak kabak kalyesi, ıspanak, taze ve küçük balık, rafadan yumurta, kabı soyulmuş mâş, arpa keşkeği, paça (cev-âvla pişmiş) ve tâze ayran. Bunlar hepsi uygundur.

Hastanın çevresine, taze benefşe, yaş nîlûfer ve tâze [219b] söğüt yaprağı (yıkanmış ve soğutulmuş) konur. İyi hoş kokulu yaş yemişler konur. Faydalı olur. Kabak suyu, karpuz suyu, hıyar suyu ve tatlı nar suyu badem yağıyla faydalıdır.

Tıp kitaplarında bulunmayan garip bir ilaç: Eğer son mertebeye ulaşmamışsa hummâ-yı dıkk zahmetini inşallah iyileştirir.

Hummâ-yı dıkk hastalığının üç aşaması vardır. Son mertebede ilaç çok zordur. İyice zayıflamıştır ve gözleri çukurlaşmıştır. İçeri gider. Her ilaç fayda etmez. Şimdi eşekkulağı kanatılır ve o akan kandan yedi katre mikdârı yağmur suyuyla karıştırılır ve hummâ-yı dıkk olan kişiye yani ince ağrı dedikleri illete yakalanmış kişiye (Tabipler artık yetersiz kalmış olan) içirilir. Üç gün üst üste, her gün yedi damla eşek kulağı kanı, bezir ve yağmur suyu karıştırılıp içirilir. Hummâ-yı dıkk zahmetini giderir. Lâkin içtikten sonra arkasından Nîlûfer şarabı ve arpa aşı içirilir. Şifâ bulur inşallahu-tealâ

3. Hummâ-yı Mutbıka

Bu sıtmanın sebebi, ya kan ufûnetinden olur veya kan çokluğundan olur. İlac olarak bâselîk damarından kan alınır. Kan endâze ile akıtılır. Sade sikencübîn-i sükkerî veya nîlûfer şarâbı verilir. Unnâb suyuyla matbûh helîle münasiptir. Öksürük [220a] yoksa tatlı ve ekşi nâr suyu çok faydalıdır.

4. Hummâ-yı Muhrika

Bu hastalığa Türkçe "terletme hastalığı" veya "kara ağrı" derler. Bu sıtmanın sebebi ve alameti bedendeki veya yürek, ciğer veya mide ağzındaki damarlar içinde göyünmüş safranın ufunetindendir. Veya safra ile karışmış tuzlu balgam ufûnetinden olur. Tuzlu balgam, rakîk rutubetten safra-yı suhteye karışırsa sıtmanın alameti olan harâret oluşur. İçinin yangını dışından fazla olur ve mide buluntası çok olur. Dili yarılı olur, yarısı sarı veya kara olur. Bazen ağzı acı olur. Uyku uyuyamaz. Kaygılıdır.

İlaç olarak harâreti teskin etmekte fazla gayret edilmelidir. Ev havası soğuk olmalıdır. Sikencübîn-i sâde-i sükkerî verilir. Koruk şarâbı ve turunc ekşisi şarabı verilir. Şarab-ı sandal uygun olur. Eğer öksürüğü varsa ekşiler verilmez. Şarab-ı

nîlûfer verilir. Eğer kabzı varsa şarâb-ı benefşe-i sükkerî verilir. Tatlı erik kaynatılır, suyunu süzüp içirilir. Faydalıdır.

Gıdası cev-âv olur. Eğer kabızlık varsa arpa cev-âvına yirmi beş tane erik ve unnâb katılır, iyice pişirilir, sonra süzerek hastaya içirilir. Şifa olur. Eğer öksürüğü varsa cev-âva on beş tane şebistân eriği katılır, iyice pişirip süzerek içirilir. Kabız olana tatlu nâr [220b] suyu ve badem yağı da cev-âva katılır. Eğer öksürüğü yoksa zerdâli suyu içirilir. Ekşi ve tatlu nâr suyunu da içirseler faydalı olur. Temirhindî suyunu aşına katıp yese veya yalnız içse de uygundur.

Kurs-ı kâfûr ile harâret teskin edilir. Karpuz suyunu gıda yerine içmek bazı tabiata uygundur. Hem terletir, hem susuzluğu keser, hem de safrayı idrârla atar. Hıyar suyu da bazı kimselere yarar. Hıyar çekirdeğinin su ile sütünü çıkartıp içmek gayet faydalıdır.

Bazı kişilere bazı zamanlarda, buhran günü değilse, kabızlığı açmak gerekebilir. Maslahat görürlerse hıyârşenbe fülûsu hıyar çekirdeği sütüyle ezilip süzülür. Birazcık badem yağı katılır ve biraz da gülâb katarak içirilir. Veya Temirhindî suyuyla ezilip gülâb ve badem yağıyla içirilir. Sırf gülâbla hıyârşenbe fülûsundan beş veya yedi direm veya daha ziyâde kuvvetine göre ve adamına göre ezilerek ve bir direm badem yağı katılıp içirilir. Uygun olur. Bazılarına terengübîn ve şîrhişt verilir, yerine göre ve bulunmasına göre yapılır.

Eğer küçük çocuklar kabız olursa bunlar verilmez, şîrhişt ele girerse verilir. Uygun miktar erik suyu ve benefşe şarâbı küçüklere yeterlidir. Küçük çocuklara bal ağdasından küçücük şâflar yapılır. [221a] Dövülmüş sıçan pisliği bile yoğurulur, götürülür. Eğer araki sabundan yontup küçük şâflar yapılıp, bal sürerek götürdülürse uygundur. Büyüklere de bal akîdesinden büyücek şâflar yapılır (parmak kadar). Veya ak helvadan, helvacı bûresiyle karıştırıp şâflar yapıp götürülür, uygundur. Evet büyük kişiler için şâf büyük yapılır.

Eğer büyük kişiler hasta olub kabız olsa ve kuvveti dahi zayıf veya yaşlı olsa, yukarıdan müshil içirmeye korkulursa, evet ki buhran günü olmasından da sakınmak gerekir, bu zikr olunacak nesne sıcak su ile ezilip (suluca olmalı) hastanın göbeği ve göbeği çevresine, karnına sürülür. Kabzı açılır, ishal olup şifa bulur inşallahu te'alâ.

Yapılılşı budur: Bir direm kuru benefşe dövülür ve elenir, bir denk iyi hâlis mahmûde (dövülmüş ve elenmiş) birbirine karıştırılır. Zikr olunduğu gibi ılık su ile karnına dürtülür. İshâl olub kabzı açılır. Yeterli olduktan sonra tutmak istenirse karnına vurulan nesne silinip temizlenir.

Eğer hummâ-yı muhrikası olan kişinin aşırı ishâli olsa ve bu durumdan zaaf gelir olursa, ishâli durdurulmak istenirse arpanın kabuğunu giderdikten sonra kavurup kızardırılır, sonra havanda dövülür, ondan sonra da âdetce bol suyla cev-âv pişirilir. Lâkin erik katılmaz. Pişirdikten sonra nârdenk dövülüp kaynatılır. Suyu alınıp cev-âva karıştırılır ve hastaya içirilir. Hem harâretine hem ishâline yarar. [221b]

Şarâblardan sandal verilir. Faydalı olur. Lâkin ishâl azıcık olursa durdurmamak gererik. Bazı kimseler ishâl ile hoş olur. Terlemek de bazı kimselere ishâl yerine geçer. İshâlin kişiyi zayıflattığı ve zarar verdiği gözlenirse o zaman ishali durdurulmalıdır.

Eğer hummâ-yı muhrikada baş ağrısı da olursa ak sandal gülâbla ezilip başına sürülür, fayda eder. Ayaklarını, kepek, tuz ve hatmî yaprağı kaynatılıp sıcak sıcak yıkanır; tabanı ayak taşıyla ovulur. Yüzerlik tohumu iyice dövülüp kına ile yoğurarak tabanı altına yakı edilir. Baş ağrısı gider, harâreti aşağı çeker.

Eğer tasa aşırı olursa, yirmi direm gülâb alınır, on dirhem iyi sirke, beş direm gül yağı, biraz eğelenmiş ak sandal katılıp bir küçücük tas içine konur. Tas, kar üstüne bırakılarak soğutulur. Sonra bir parça pamuk batırıp burnuna koklatılır. Alnına ve duluklarına (Arapça şakika) sürülür. Gayet rahat olup harâret teskîn olur. Yüreği üstüne ve mi'desi üstüne yaş kabak bulunursa çenteleyip biraz gülâb ve biraz sirke katarak, eğelenmiş ak sandal ve Kil-i Ermenî bulunursa onu da dövüp kattıktan sonra sürülür, gayet rahatlık verip hastanın harâretini teskin eder. Hepsi birden bulunmazsa sirke ile gülâb da yeterlidir. Hangisi [222a] ele girerse göğsüne ve memeleri üzerine sürülür. Faydalı olur.

Eğer köpürtgen dedikleri otun[133] yaprağı dövülür suyu yüreğe ve mi'de üzerine sürülürse harâreti ve tasalanmayı giderir. Beden tamamıyla soğur, harâretden ve sıtmadan eser kalmaz. Terleme hastalığında suyunu yüreğe sürünce harâreti sâkin edip bedeni soğutur. Sıtma tuttuğu zaman sürerlerse harâret ve sıtma geçer.

5. Harâret ve Tasanın Aşırılığı

Eğer harâret çok olup tasa fazla olursa, ekşi elma yaprağı gülâbla dövülür, sıkılarak suyu yüreğe ve mideye sürülür. Derhâl harâreti sakinleşir. Soğukluk peydâ olur. Bezr-i katûnâyı gülâb içinde bezle ıslatıp veya ayva çekirdeğini ıslatıp lu'âbıyla ağzının ve dilinin yarını (tükürüğünü) silemek de faydalıdır. Bazı kişilere şerbeti bezr-i katûnâ lu'âbıyla içirilir.

133 kim sular kenarında biter karga sabunu dahi derler sabun gib köpürdür dört bacaklı baldırı olur karmaşık (Yadigar 222a)

Hummâ-yı muhrikada soğuk suyu ne kadar gerekse içirilir. Sudan men edilmez. Geri kalan sıtmalarda da su içirilir. Safravîde ve demevîde Hz. Resûl-i Ekrem (SAV) buyurur "el-hummâ feyhun min nâri cehenneme fe ebriduhâ bi'l-mâi". Yani sıtma cehennem ateşinden bir ateştir, onu su ile soğutunuz" diye buyurmuşlardır. [222b]

Sonra harâretli sıtmalarda su içilmelidir ama bazı yerlerde su uygun değildir. Nice cahil tabibler gördük ki hastayı sudan men edip helâk ederler. Bazı kadınlar dahi bilmezler, cahilliklerinden hastayı sudan menederler; hasta zulümle helâk olur. Kesinlikle su içmesi engellenmemelidir.

6. Gıbb-i Hâlisa

Bu bir sıtmadır ki bir gün tutar bir gün tutmaz. Bunun nöbetinin müddeti yedi saattir. Fazlası on iki saattir. Hafifi ise dört saattir. On iki saati geçerse on dört saat olur; veya daha fazla.

Eğer iyi ilaç yapılırsa yedi nöbeti geçmez. Dört nöbet ile geçer artık tutmaz. Çoğunlukla mâddenin letâfeti sebebiyle bir nöbetten fazla tutmaz. Biriyle geçer. Diğer sıtmalar, ter ile yahut ishâl-i safra ile geçer. Fakat nazıb fazla ve kuvvetli ve çeşitli olursa, kârûre (idrâr) rengi kızıl, nârî ve rakîk olursa bu sıtmanın harâreti diğer sıtmalardan yandırıcı olur[134]. Üşümelik sıtmanın başlangıcında olur, çok titretir ve sonra sakinleşir.

Bilmek gerekir ki ısıtmanın başladığında ortaya çıkan bu üşümenin sebebi nedir? Sıtma harârettir ki balgamı bulur ve eritir; bütün beden azalarına [223a] döker. Balgam soğukluğunun üşümesi olur. Eğer sıtmadan önce balgam olursa, balgam vücuttaysa dönüşme olmayacağından ve beden onunla imtizaç etmiş olduğundan, her iki nesne birbiriyle fazla bir arada olurlarsa birbiriyle benzeşirler. Her ne zaman ki rutûbet bir halden bir hâle dönüp bir yerden bir yere hareket ettiğinde onun her cüzi kendi karargâhından deprenip hareket eder. Deprenmesiyle kendi eczâsının diğer bütün ecza ile mücâveretliği bozulur. Bedende her bir bölüm o rutubet cüzünün soğukluğunu öğrenmemiş ve duymamış olduğundan üşür ve titrer.

İlaç olarak soğutulmuş sikencübîn verilir. Veya şarâb-ı turunc veya şarâb-ı koruk veya şarâb-ı erik verilir. Nöbet günü üşüyüp titriyorsa ılık su ile sikencübîn içirilir. Biraz kusmakla safrası çıkabilir. Eğer bunu çıkarmazsa sikencübîn vermemek gerekir. Sıcak su vermek daha iyi olur. Sıcak su rutubeti eritip aşağı indirir ve üşümeyi çabukça sakinleştirir.

134 Karûre ve idrârın bu renklerini tanıma hakkında Dokuzuncu Bölüm, B başlığına bkz.

Sıtma eksik tutup nöbet günü sıtma belirtisi olduğunda birazcık cev-âv verilir. O gün sıtma tutmazsa şekerle nâr suyu verilir. Veya gül şerbeti şîrhiştle veya erik şarâbı verilir. Olmazsa bir miktar hıyârşenber ezilmiş [223b] Temirhindî suyuyla verilir. Ezilir, süzülür, suyuna kabuğundan ve çekirdeğinden ayıtlanmış hıyârşenber fülûsundan nazik mizaçlı kişilere beş direm, orta hallilere yedi direm, kuvvetli kişiye on direm veya oniki dirhem veya daha fazla verilir. Ayrıca kuvvetli kişilere ezilip sarı yufka pullarını çıkararak biraz gülâb katılır. Bir direm badem yağı ve biraz da şeker katarak birkaç kere içirilir, ishâl eder.

Tabib kişiye göre davranmalıdır; kimi zayıf bünyeli kişiye hıyârşenberi beş dirhemden az, üç dirhem veya daha az olur. Kuvvetli olan kişiye on beş veya yirmi dirhem verilir. Belki mahmûde de katıp verilir. (Yarım denk veya bir denk) Bazı kişilere sırf gülâbla ezilip içirilir. Eğer şîrhişt bulunmazsa, terengübîn yeterlidir. (On dirhem veya daha fazla mizacına göre)

Kesinlikle sıtmanın nöbet günü müshil verilmemelidir. Büyük hatadır, hasta helak olur. Müshil, sıtma tutmadığı gün içirilir. Bazı kimseler hıyârşenbere tahammül edemezler. Bunlara, tatlı erik kaynatılıp süzülür, katıp bezr-i katûnâ luʿâbıyla karıştırıp ve biraz gülâbla birlikte içirilir. **Bezr-i katûnâ kesinlikle dövülmemelidir. Dövülürse zehir olur. İnsanı öldürür.** Dövmeden gülâbla ıslatıp luabı alınırsa [224a] faydalı olur.

Gıda olarak müzevvere verilir. (koruk suyundan veya kara erik suyundan) Temirhindî suyuyla cev-âv pişirilir. Veya bu zikr olunan suların birisiyle cev-âv pişirilir. Eğer öksürük de olursa, ekşilerden cev-âva bir şey katılmaz. Belki cev-âva sebistân katılır. Yirmi tane kadarı veya badem yağı katılır. Veya badme sütü çıkartılıp aşa katılır.

Eğer sıtma ile baş ağrısı ve tasa olursa hastanın tabiatı hukne-i leyyine ile telyîn edilir. Veya benefşe ve mahmûde ve şekerle şâflar yapılır.

7. Gıbb-ı Gayr-ı Hâlisa ve Şatru'l-Gıbb

Bu sıtma, mâddesi safra ile balgam ile karışık bir sıtmadır.

İkisi arasındaki fark: Şatru'l-gıbb maddesi safra ve balgamdır; ancak ikisi karışıp bir tek nesne olmamıştır. Bu yüzden safra nöbeti ayrı, balgam nöbeti ayrı tutar. O gün safranın nöbeti olursa, çok harâretli tutar. Ertesi nöbet balgam nevbeti olabilir, yavaş tutar. Yavaş yavaş ve uzun olur. Bu sebebden her birinin fiili aynı değildir. Bazen olur ki balgam çok, bazen rakik ve az olur. Bazen safra göyünmüş olur. Bazen de damarlar içinde, bazen de dışında olur. Bu sebeple tanım-

lanamaz. [224b] Bu iki tür sıtmadan artık birisine "gıbb-ı hâlisa", diğerine de "şatru'l-gıbb" denir. İlâcları da müşkildir.

Bu sıtmaların tedavisinde tabiatı ishal etmek başa gelir. Tabiatı ishâl etmek, kusmak, idrâr söktürmek ve deri gözeneklerini açarak terlemek tedbirleri yapılmalıdır. Bütünüyle bedeni fazla hıltlardan temizlemek gerekir.

Eğer harâreti teskin etmek çok gerekli olursa, sikencübîn-i sâde verilir. Veya buzûrî verilir Buzûrî, sikencübîni kâsni tohumu ve keşûr tohumu sularıyla birlikte vermektir.

Eğer mâddeyi pişirmek ihtiyacı olursa, cev-âv nohut suyuyla pişirilir. Râziyâne tohumu, sa'ter, zûfâ, nane ve sünbül (bunlardan münâsib olan artırılıp eksiltilir) verilir. Râziyâne suyu da verilir. Gülbeşeker râziyâne suyuyla ezilir. Sikencübîn-i sâdeyi ve buzûrî bal ile pişirilir. Koruk şarâbı da bal ile pişirilir. Gülbeşeker bal ile karıştırılır uygun olur. Şarâb-ı afsentîn uygundur. Lâkin içim miktarlarını belirlemek sıtmanın hallerine ve harâret derecesine, balgam veya safranın seviyesine göre belirlenir.

Ne zaman ki sıtmanın mâddesinde pişmek eseri belirse kârûrede iyi rusûb (idrârda tortu) olur. Bu durumda tenkiye yapılır. [225a] Yani beden temizlenir.

Sebük şerbetinin yapılışı: Yarım direm türbid, denk gârîkûn, yarım denk mahmûde gülbeşekerle karıştırılır veya şarâb-ı gül ile ezilip içirilir.

Eğer tenkiyenin biraz daha kuvvetli olması istenirse *ma'cûn-ı hıyârşenber* verilir. İshâlden sonra da kurs-ı gül verilir.

Hıyârşenber macunu: Kuluncu açar ve ıssı mizaçlılara uygun olur. Türbid kırk direm, kuru benefşe yirmi dirhem, tuz ve meyan balı her birinden yedişer dirhem, râziyâne tohumu, anîsûn ve mastakî her birinden beşer dirhem, fülûs-ı hıyârşenber yüz dirhem, fânîd şekeri ve bal her birinden yüzer direm. Fânîd ve bal eritilir. Fülûs-ı hıyârşenberi de ezilir, pulları ayıklanır. Otuz dirhem inek yağı katılır. Dövülmüş haldeki diğer malzemeler de katılarak iyice karıştırılır. İçimi yedi dirhemdir. Râziyâne suyunda ezilip içirilir.

Bir başka formül de şöyledir: Sıtmalı kişiye fayda eder, ıssılığa ve kuruluğa uygundur.

Yapılılşı: Fülûs-ı hıyârşenber yüz dirhem, terengübîn ve şîrhişt ve fânîd ve kuru benefşe ve türbid ve badem-i şîrîn-i mukaşşer her birinden otuz üçer dirhem. Toplamı üç yüz direm olur. Buyân balı on beş direm, benefşe yağı ve badem

yağı her birinden on ikişer direm, râziyâne tohumu ve mastakî ve kızıl gül ve râvend-i çînî her birinden beşer direm, tohum-ı kâsnî on dirhem, mahmûde otuz dirhem. Fülûs-ı hıyârşenber, terengübîn, şîrhişt ve fânîd [225b] kâsnî suyunda ezilip süzülür ve pişirilir. Kıvama gelince, diğer malzemler (ki, dövülmüş ve elenmişlerdir ve badem veya menekşe yağıyla ovularak yağlanmışlardır.) de karıştırılır. İçimi bir dirhem[135] Mizaca göre daha fazla olabilir.

Gül kursu: Kızıl gül (dövülmüş ve elenmiş) on direm, sünbül üç direm, süsen kökü beş direm, hıyar çekirdeği içi dört direm, kâsni tohumu dört direm. Kullanımı bir miskâldir.

Bir başka formül: Safra ve balgamın birlikte olduğu zamanlarda kullanılır. Faydalıdır. Kızıl gül on direm, mastakî bir direm, sünbül üç direm, kâsni tohumu beş direm. Kullanımı bir miskâl. Gülbeşeker ile birlikte verilir. Ancak ishâl ettirmeyince kurs-ı gül verilmez.

8. Hummâ-yı Balgamî

Bu sıtmada titremek fazla olur. Bazen hasta kendini buz içinde sanır. Isınma geç olur. Bu tür, soğuk balgamın galizliğinden olur. Belirtisi her zaman harâret-i garîziyyeye balgamın tabiatı tesir eder. Onda ufunet meydana gelir ve balgamî ısıtma oluşur. Buna balgam-ı zücâcî denir. Hastanın ağzının tadı gitmiştir. Midesi zayıftır. İştahı yoktur. Midesi bulanır ve tasalıdır. Bilinç kaybı da olur. Kârûresi ak ve turu olur. Sonra kızıl ve donuk olur.

İlaç olarak önce birkaç gün sikencübîn-i aselî verilir. Cev-âv, nohut ile ve râziyâne tohumu ve zûfâyla pişirilir yedirilir. Ayrıca ılık su ile [226a] ve sikencübîn-i aselî ile kusturlurur. Kusturma hasta titremeye başladığı zaman yaptırılır. Kustuktan sonra gülbeşeker verilir (yarım direm mastakî ve yarım direm anîsûn ile).

Tabiat bu süfûfla telyîn edilir: Türbid dört direm, mastakî bir direm, zencebîl bir denk, şeker iki direm.

Çoğunlukla balgamî ısıtma arka arkaya olur. Bedenin üşümesi görülmez, hummâ-yı dıkka benzer. Bunun ilacında pişirici ve latîf edici şerbetler vermek olmaz. Bunda yiğitlik etmek olmaz, çünkü maddenin latîf olmasından korkulur. Böyle olursa dimâga çıkar ve sersâm tevellüd eder. Özellikle ki baş ağrısı olur. Dimâgı za'îf olan kişilere gülbeşekerden ve sikencübînden geçmemek gerekir.

135 Metinde kullanılacak miktar olarak sadece "dirhemdir" tabiri yazıyor, başka rakam belirtilmemiş. Biz kastedilenin "bir dirhem" olacağını düşündük. (yayınlayan)

Eğer dimâğ kuvvetli olursa ishâli şâhm-ı hanzâl ile yapmak gerekir. İshâlden sonra Mâü'l-usûl verilir ve idrârü'l-bevl mâi'l-usül ile yapılır.

Hummâ-yı rub' ısıtmasında nöbet günü şerbetden ve ta'âmdan hiçbir şey verilmez. Özellikle soğuk su çok ziyan eder. Sıtma günü tutamadan hemen önce veya başladığı zaman kusmak faydalı olur. Sıtmadan bir gün önce tavuk eti ile çorba verilir. Veya koyun etiyle nohut ve turak otu çorbası verilir.

Sıtma nöbetinin olduğu gün etsiz [226b] nohut suyu verilir. Hayvan yenilmez. Sığırın sadeyağıyla pişirilir. Veya şîrûgan ile iktifâ edilir. Badem sütüyle dövülmüş nohut pişirilir. Biraz bal veya şeker ile tatlandırılır. Nöbet gününde çare olmazsa gülbeşeker, sikencübîn ile kaynatılır. Gülbeşekerden önce kusturulursa daha uygun olur. Eğer hılt piştiğinin eseri belirirse, kuvvetli müshil verilmez.

Rub sıtmasında bir iyi denenmiş ilaç vardır. Biz tekrar tecrübe ettik. Gâvzebân (Türkçe sığırdili) denilen otun suyu gülâb gibi çıkarılır. Biraz fazla çıkarmak gerekir. Her gün otuzar kırkar dirhem kadarı veya daha fazla olabilir. Biraz şeker katıp on beş gün kadarı içilir.

Eğer gülâb gibi çıkarmaya güç yetmezse sığırdili yaprağı su ile kaynatılır. Ne kadar istenirse miktarı ona göre ayarlanır. Şöyle ki iyi müherrâ pişirilir ve süzülür. Ondan sonra şeker veya bal katıp kıvama getirilir. Her gün çok çok içilir. Evet birkaç gün çokça devam edip içilmeli. Şifa olur inşallah.

Kantaryonun özellikleri: Kantaryon denen kızıl çiçeklice bir ot vardır. Onun çiçeği dövülür. Tatlı bir şeylerle karıştırlır. Sıtma tuttuğu zaman yenir. Hangi sıtma tutarsa tutsun fayda eder. Bu kantaryon meşhûr ottur. Sıtma için dahi meşhur ve denenmiştir. İç ağrısı için ve kan gitmesi için azıcık da yense faydalı olur. Denenmiştir. [227a]

Ayrıca sıtma tuttuğu zaman kantaryon ile tütsü yapılır. Denenmiştir. Küçük çocukların hastalıkları ki Arapça kitaplarda "ümmü's-sıbyân" derler, sar'a cinsindendir, kantaryonu tütsüsü yapınca çocuklar o hastalıktan kurtulur. Tecrübe olunmuştur. Bütün cin sıkıntılarından hangisi olursa olsun tütsü yapmakla fayda eder.

B. Çiçek ve Kızamık

Bu hastalığın ikisi bir cinstir. İkisinin de sebebi kandan ve kan kaynamasındandır. Lâkin çiçeğin mâddesi çokçadır. Rutûbete meyillidir. Kızamığın mâddesi azcadır. Safravî kandır. Kuruluğa eğilimlidir. Bu yüzden kızamığın belirtileri

ufak olur ve deriden yukarı kalkık olup yumru olmaz. Biraz daha tehlikelidir. Çünkü onun maddesi daha azgındır.

Çiçeğin belirtisi sıtma tutmak, tasalanmak, bel ağrısı, baş ağrısı ve endâmların hepsinin ağır olması, uykuda sıçramak, gözün kızıl olması, burun kaşıntısı, göz yaşarması, öksürük, boğaz ağrısı, nefes darlığı, ses kısılması ve beden ağırlığıdır.

Çiçek ak, kızıl ve sarı olu. Çiçek az ve dağınık olursa korkmak gerekmez, çiçekler çabuk çıkıp yine çabukça pişip iyi olur. Ama birbirine ulaşmış halde gök veya kara renkli, göğüste ve karında çokça olur ve dışarı geç çıkarsa, geç pişer ve tehlikeli olur.

Eğer önce çiçek çıkıp [227b] sonra sıtma tutarsa, çok tehlikelidir.

İlacı, şehirde hastalık yayılmışsa, hasta olmayan kimseler kan aldırmalıdırlar. Veya hacâmat yaptırılmalıdırlar. Et yemekten, tatlılardan, sıcak nesnelerden perhiz edilir. Erik ve nâr suyu veya bunların gibi yemişlerin sularıyla tabiat telyîn edilir.

Çiçek çıkaran kişilerin ev havası mutedil olmalıdır. Kalın giydirilip bedenleri sıcak tutulur. Soğuk su yudum yudum içirilir. Terletilir. Terlemek mâddenin atılmasında tabiata yardım eder. Sandal ve kâfûr ve gülâb kokulatılır.

Sirkeyi, gülâbla burnuna çektirilir ki temiz havanın geçecek yerleri kapanmasın.

Gözde çıkmaması için: Yaş kişnîc suyu veya sumâk suyu veya ekşi enâr suyuyla ıslanmış sumâk veya mâzûyla ezilmiş gülâb veya sürme gülâbla ezilir; biraz kâfûr katılır, göze damlatılır ki gözde çiçek çıkmasın.

Çiçek çıkarmış kimsenin ayağı tabanına kına yakılırsa gözünde çiçek çıkarmaz. Denenmiştir ki kınanın bu konuda acayip etkisi vardır. Evet her gece bir müddet hastanın tabanına kına yakma tekrarlanırsa göz selâmetle kurtulur inşallah.

Eğer ses tutulacak olursa, dut şurubuyla gargara yapılır.

Gıdası kabuğu soyulmuş arpa ve kabuğu soyulmuş mercimek birlikte ekşi nâr suyu ile ve azıcık koruk suyuyla pişirilir. Birazcık şeker katıp yedirilir, faydalı olur. Koruk suyuyla veya sirke ile veya badem sütüyle pişirilen [228a] tafşîl yenir. Tabiplerin ıstılahında tafşil diye sirke ile veya başka bir ekşiyle pişirilen mercimek aşına denir. Bu aşlarda sürekli ünnap da pişirilir.

Eğer boğazda öksürük olursa cev-âva gülâbla şeker katılır. Kabuğu gideril-

miş arpa ile kabuksuz mercimek pişirilir. Badem sütü katılır. Ekşiler katılmaz. Nîlûfer şarâbı unnâb suyuyla ezilip içirilir. Unnâbı aşında ve şerbetin de eksik etmemek gerekir. Çoğunlukla unnâbı kaynatıp suyunu içirirler.

Eğer çiçek tez çıkmazsa tabiat bir uğurda hepsini çıkarmak için taşar. Inciri râzyâne ile kaynatıp suyunu içirirlerse tabiat Tanrı fermânıyla çiçeği dışarı çıkartır.

Süt içmek gayet iyidir. Çiçeği dışarı çıkartır. Lâkin sakın ola ki süt çok içirilmemelidir. İki üç defa içmek yeterlidir, çiçeği dışarı çıkarmak için. Sütün bir etkisi daha vardır ki, hangi hıltı bedende fazla bulursa ishâl eder. Çiçekte ve kızamıkta ishâl çok zararlıdır, ziyan eyler, belki öldürür. Nicelerini gördük ki ishal olup öldü. Zira korkulur ki içerdeki azalarda çıkabilir. Ciğerde, akciğerde, boğaz içinde, midede, yürekte ve başka yerlerde çıkabilir. İshalden sakınmak gerekir. İshâl olunca çiçek, içeriye meyleder. Dışarı çıkmaz. Lâkin çok kabızlık varsa, kabızlık açılmalıdır. Çünkü kabızlık da zararlıdır. [228b] Tabiatı telyîn etmek faydalıdır.

İyilik belirtileri ortaya çıkıp çiçek pişmeye başlamışsa özellikle ki yedi günden sonra olur, büyümeye başlayınca, altın iğne ile deşip suyu akıtılır. Suyu pamukla toplanır.

Eğer çiçek sulu ve çok olursa hasta, dövülmüş ve elenmiş kızıl gül üzerine yatırılır. Veya arpa unu veya darı unu üzerine yatırılır. Sıcak kum da çok faydalıdır.

Eğer çiçek geç kuruyacak olursa, tuzlu sudan başka çare yoktur. Lâkin iğne ile deşilmiş veya derisi sıyrılmış olursa tuzlu su değdirilmez. En iyisi odur ki kabuksuz mercimek, kızıl gül ve yontulmuş yılgın ağacı su ile kaynatılır. Suyuna tuz katılır. Bir parça bezle o sudan çiçek üzerine gerekli olan yere sürülür ve serpilir. Eğer harâret fazla ise, biraz kâfûr ve biraz ezilmiş sandal da bu suyla birlikte ezilir.

Çiçek geç pişecek olursa buğday kepeği su ile kaynatılır, buharını eteği altında tutulur. Ilık su içirilir. Yaş râziyâne ile ve kuru incir ve azcık şeker su ile kaynatılır, yudum yudum, az az içirilir.

Eğer bir yerde yara olursa kızıl gül ve sandal ve günlük ve demü'l-ahaveyn ve anzarût dövülüp o yere ekilir.

Kızamıkta ise luablar daha fazla verilir. Bezr-i katûnâ lu'âbı ve ayva çekirdeği lu'âbı (tuz ve arpa cev-âvı ve karpuz suyu ve tohmekân tohumu suyu koruk suyuyla ve ekşi [229a] nâr suyuyla) münasiptir.

Unnâb şarâbı ve sandal şarâbı uygundur. Bazı zamanlarda nîlûfer şarâbı çok iyidir. Bu iki hastalıkta da etler ve hayvânî nesneler hiç yenmemelidir. Yemeğe ve yağa da katılmamalıdır. Kesinlikle etten, yağlı şeylerden ve hamama gitmekten sakınmak gerekir. Çok zararlıdır.

Kızamıkta kızıl renkli ibrişîmden gömlek giydirilir. Denenmiştir.

Bazen ishâl yapmadan kızamığı dışarı vurmak için balla süt içirilir; derhal dışarı vurur, çıkar.

Evet, ishalden sakınmak gerekir. Eğer ishâl fazla olursa, kabuğu soyulmuş arpa kavrulup iyice dövülür, mercimekle pişirilir ve nârdeng dövülüp kaynatılarak suyu alınır, birlikte karıştırılır. Yenir.

Sandal şarabı ve mersin sandalı uygun olur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞİŞLER, YANIKLAR VE YARALAR

A. Şişler, Siğiller

1. Issı Şişler

Issı şiş kızıl olur ve yandırıcı olur. Çok ateşli ve acı vericidir. İlaç olarak kan aldırılır; hacâmat yapılır. Matbûh helîle ile veya meyve sularıyla ishâl edilir. Kurs-ı benefşe verilir. Önce; kızıl sandal, ak sandal ve fülfül (yumuşak dövülmüş), it üzümü suyuyla ezilir sürülür. Gülâbla da ezilse uygundur. Kayakoruğu suyunu sürmek de iyidir. Sonra da arpa unu yaş kişnîc suyuyla sürülür.

Eğer şiş katı olursa yaş kişnîc [229b] dövülür, gül yağıyla üzerine bağlanır.

2. Darbe ve Yaralanma Şişleri

Eğer şişin sebebi vurmaktan ve yaralanmaktan olursa kızıl sandal ve za'ferân birlikte yaş kişnîc suyuyla ezilir ve sürülür. Bir parça yün, sıcak yağ ile yağlanıp üzerine bağlanırsa ağrısı gider.

3. Seretân

Seretân, çok dalı budağı olan bir şiştir. Yengeç gibidir. Ancak bazı seretânın mâddesi sevdâ-yı hâlistir. Bazıları ise safra, sevdâ ile karışık olur. Ağrı ve acı varsa bu ağrı ve yanma, safra karışmasından dolayıdır. Göğüste ve rahimde çok olur. Hayada (testis) ve bağırsakta da olur. Önceleri bakla kadarınca olur sonra büyür. Rengi kara (tîre) olur.

Bu tür şiş için eritmek ve yara olup açılmaktan sakınmak gerek.

Tekrar tekrar tenkıyeler yapılır (mâ'il-cübn ile ve aftîmûn ile).

Her birkaç günde dört direm aftîmûn verilir (sikencübîn ile).

Diğer ilaçlar mâlihulyâ ilâcıdır. Bedeni itidal-mizaç yapmak gerekir.

Kurşun, yaş kişnîc suyuyla ezilir, ezilmişi seretân şişi üzerine sürülür, faydalı olur.

4. Balgamî ve soğuk Şişler

Belirtisi, ağır olmaktır ve ten ile aynı renktir. İlaç olarak şâb, sirke ile ezilir ve biraz su ile karıştırılarak pamuğa sürülür, üzerine bağlanır. Yağ, tuzla ve asma külüyle karıştıralarak sürülür. Pelit külü, su ile karıştırılıp sürülür faydalı olur. Eğer gerekli görülürse balgam ishâl edilir.

5. Hanâzîr (Sıraca)

Türkçe oten kesme (?) derler. Hunnâm da derler. Galîz besinlerden perhîz etmek, [230a] ve az yemek gerekir. *Dâhilyûn merhemi* kullanılır.

Eğer istenirse dâhilyûn merheminin kuvveti artırılabilir. Gök süsen dibi, zift, zerâvend-i müdahrac her birinden eşit miktar alınıp dövülür ve elenerek dâhilyûnla karıştırılır. Üzerine yakı edilir. Veya koyun/keçi pisliği ve kıssâ'ül-hımâr kökü (Türkçe dölcek dibi denir) veya bakla unu ve arpa unu ve acı badem içi ve mukl her birinden eşit miktar dövülüp elenir, dâhilyûn merhemiyle karıştırılarak yakı yapılır.

Dâhilyûn merheminin yapılışı: Yumuşak (ince) dövülmüş on direm mürdeseng, otuz direm zeytinyağıyla karıştırılıp kararana kadar kaynatılır. Yirmi dirhem boy tohumu luabı ve on direm keten tohumu luabı, on direm hatmî tohumu luabı, bunlar mürdeseng ile kaynamış zeytinyağıyla karıştırılır. Sonra karıştıra karıştıra kıvama gelip koyulaşana kadar kaynatılır. Hanâzîr üzerine sürülür faydalı olur.

Hanâzîr veya benzeri şişler (ki çok katı olup hiç bir yakı ve merhemle pişmeyerek açılmayan, katı ve kalın şişler) için dövülüp elenerek bal ile karıştırılıp yakı yapılan bir ot vardır. Birkaç defa yapınca pişirip katılığını yumuşatıp deşer ve ağrısını giderip rahat ettirir. Merhem yerine balla sürülür veya yumurta sarısıyla karıştırılıp yakı yapılır. Kurtlanmışsa bile kurdunu çıkartıp iyileştirir. Başka hiçbir merheme ihtiyaç kalmaz[136]. Katı taş gibi şişler de olsa, pişirip deşmekte benzersizdir. Birkaç defada deşmeyecek olursa ümütsizliğe kapılmamak gerek.

136 Bu ota Türkçe "akça ot" denir. Bazıları [230b] halîme derler. Sultan otu da diyenler vardır. Ak, ak uzun kökleri olur. Sinir gibi berk, muhkem ve luâblu olur. Kuruyunca dövülmesi çok zordur, geç dövülür. Ebemgümeci gibi çiçeği olur. Küçük küçük kızılca. Bayırlarda ve düz yerlerde de biter. Yaprağı başparmak gibi olur ve tohumu da tıpkı ebemgümeci tohumu gibi olur. Biraz daha küçük olur ve dalları uzun olur. İnsan boyunca uzar.

Yakı yapmalı. Başka ne ilaç yaparlarsa yapsınlar bundan iyisi olmaz. Çok yakı etmekle taşı yumuşatır ve deşer. Bazıları dövüp sütle kaynatırlar. Bazıları yumurta sarısıyla karıştırırlar o da çok acayip fayda eder, dağıtır ve deşer.

Bir yerde delik olursa, bu kurutup dövülür ve elenir, yumurta sarısıyla yoğurularak incecik deliğe girecek boyutta fitiller yapılır. Birkaç defa uygulayınca yaranın çevresinde, uzak yerlerden ne kadar yaramaz madde varsa akıtıp düzeltir. Hiçbir merheme ve bir cerrâha hâcet kalmaz.

Bir yaranın ağzı tutulsa, şişi artsa ve ağrısı çok fazla olsa, bir veya iki kez yakı yapmakla ağrısı gider hasta rahatlar. Yaranın ağzını açar ve düzeltir.

Bu konuda bir başka denenmiş nesne daha vardır. Halk arasında gözsüz sepet diye meşhur olan [231a] hayvan boğazlanır, kanı hanâzîre sürülürse fayda eder. Beyni gül yağıyla karıştırılıp sürülür. Kendinin içi temizlenip haşlanır, koyun etiyle birlikte köfte ederek pişirip yedirilir. Bir kez yemekle iyileşme olur. Eğer olmazsa bir defa daha yenir. Birinci ve ikinci defada düzelmezse üçüncüde düzelir inşâallah.

Hanâzîrin kurdunu çıkarmak: Çok denenmiş bir nesnedir; hem gerçek hem de kolaydır. Nerede olsa bulunur. Taze peynir ki yenice sıkılmış olmalı. Ağzı açılmış hanâzîrin ağzına tâze peynir bağlanır. Bir saat kadar üzerinde durur. Sonra alınır. Yeni birisi daha vurulur; onu da aynı zaman geçtikten sonra alınır. Böylece kurdu dökülene kadar iki üç kez tekrarlanır. Peynirin üzerinde kurt görülmeyince artık kurtların temizlendiği anlaşılır. Eğer peyniri geceden sabaha kadar bağlasalar da uygundur.

Eğer hanâzîrin ağzı açılmamış olsa: Yukarıda zikr olunan dâhilyûn merhemi ile yakı yapılır. Veya akçaot ile ve balla yakı yapılır. Sonra peynir ile kurdu çıkartılır.

Bir başka türlü denenmiş yöntem: Hiç şüphe olmayan yöntem kırk çarşamba günü (?) bir direm nuşadır dövülerek yumurta ile karıştırılıp yenir, şifa olur.

Peygamber çiçeği: Başka bir mücerreb nesne de peygamber çiçeğidir. Topalağa benzeyen bu ot, dövülür her gün bal ile veya yumrta ile karıştırılarak [231b] yenir. Günde üç-dört direm kadarı veya daha fazlasının yenmesi de uygundur. İki ay veya üç ay devam edilirek yenir. Yirmi beş yıllık veya otuz yıllık hanâzîri giderir.

Başka bir denenmiş nesne: Ayın ilk çarşamba günü "gâfet" dedikleri ot (Türkçe kuzu pıtırağı denir), çevresinden kazılır. Kökünün kırılmamasına ve kesilmemesine dikkat edilir. Kökü bütünüyle çıkartılır. Yüksek bir yere asılır. Kurutulur. Hanâzîri olan kişinin niyetine bırakılır. O otçuk kurudukça hanâzîr de kurur.

Sığırdili: Bu otun da yukardaki şekilde çevresi kazılır. Kökünün zedelenmemesine dikkat edilir. Kökü yerden kopartılmadan bir kedinin veya köpeğin boynuna iple bağlanır. Çevresi iyi kazılmış olmalıdır ki o kedi veya köpek ota zarar vermeden çıkartılabilsin. Sonra kökün yerine taze süt dökülür; üzerine ateş yakılır. Sonra sığırdili, köküyle bir çömleğe koyulup asılır. Kurudukça hastanın hanâzîri kurur.

Bir başka yöntem: Ev yılanı yakılır, külü zeytinyağı ile karıştırılarak hanâzırın üzerine sürülür. Tahlil edip düzelir. Mücerreptir.

Itrıfîl gudedi: Gayet faydalıdır.

Yapılışı: Kara helîle on beş direm, belîle kabuğu ve emlec-i münakkî ve türbid her birinden yedişer direm, aftîmûn on direm, besfâyic ve üstühudus ve Sinâ-yı Mekkî her birinden beşer dirhem, [232a] şaytarâc ve zürünbâd ve gârîkûn her birinden üçer direm, anîsûn ve mastakî ve hayr-ı bevvâ (kâkule-i sagîr) ve karanfil ve sünbül ve kurfe her birinden ikişer direm, nuşâdur üç direm.

Koyunun boynunda olan bezeler kurutulur ve dövülür (Beş direm olmalı). Yukarıda sayılan malzemelerle karıştırılır. Diğerleri de dövülüp elenir. Malzemelerin üç katı ağırlığında, kıvama gelmiş bal ile karıştırılarak macun yapılır. Beşer dirhem yenir.

Eğer kurutulmuş koyun bezelerini dövüp eledikten sonra günde yarım direm bundan ve yarım direm tarçın ve biraz şeker katılıp yenirse de faydalıdır.

Bir direm bu kurumuş bezeden ve bir direm tarçın şekerle yenince de iyi olur.

Bir başka yöntem: Acayip denenmiş nesnedir ki benzeri yoktur ve sahihtir. Nice kimseleri Allah'ın izniyle iyileştirmiştir.

Yapılışı budur: Yirmi dirhem mürdeseng ve on direm Aksıçanotu ve beş direm kalem-i jengâr alınır, dövülüp toz haline getirilir. Bundan sonra ağzı açılmış ve cerâhat olmuş hanâzîre, eğer fitil girebilecek gibiyse yaranın ağzına göre pamuktan fitil yapılır, fitil tükrükle ıslatılıp bu toza bulaştırılarak yaranın deliğine sokulur. Yine bir parça pamuk yassıca edilip yine tükrükle nemlendirildikten sonra üzerine tozdan ekilir ve fitil ile yaranın üzerine yapıştırılır. Üç gün durur. Çok acıtır. Kendi kopuncaya kadar sabır etmelidir. Üç veya dört defa [232b] yapılınca iyileşir.

Cerâhat kalın bir yerde ise tozdan çok ekilir ama cerâhat boyunda, göğüste ve başka yufka yerdeyse tozdan az dökülür. Yumru yumru etini çıkarır ve düşürür. İyileştirir.

Eğer cerâhat delik değilse ağzı açık yara ise, cerâhata göre pamuk tükrükle nemlendirilip ve tozdan ekip yapıştırılır. Kendi kopuncaya kadar sabredilir.

Eğer, ayrı ayrı belirttiğimiz şekilde toz, pamukla yapıştırılırsa kurtçukları da birer birer düşürür, iyileştirir.

Aksıçanotu sekiz direm yapılırsa da uygundur. Tecrübe ile uzman kişi bilir ne kadar koyacağını. Tecrübe ile öğrenilir. Kendi kopmayınca koparmamak gerekir, sağlam yapışmıştır. Sonra çürük etlerini düşürür, zararsızca iyileştirir.

Mürdeseng sıçanotunun muslihidir. Korkmamak gerek. Çok fazla ekmemek gerekir. İlaç yerine göre ve adamına göre ekilir. Vücuttaki yere göre az veya çok ekilir. Çok iyi ilaçtır, hor görülmesin. Ayrıca acele etmemeli, ağır ağır, dikkatlice ilaç yapılmalıdır.

Eğer hanâzîrin ağzı açılmamışsa, yukarıda anlattığımız akça ot ile yakı yapılarak ağzı açılır. Ondan sonra bu ilaç yapılır. Faydalı olur inşallah.

Dağlama yöntemi: Sürekli tecrübe ederdik, iyi olurdu.

Yapılışı: Sıvalı bir evin dış sıvasından [233a] (güney veya doğu tarafından olmalı) boğumluca bir saman çöpü, duvarlardan koparılır. İyilerinden ve iricelerinden olmalı. Boğumunun diğer yanına bir uzunca çöpceğiz saplanır (süpürge çöpü vs) ve diğer taraftan, boğumdan ötesi koparılarak atılır. Şöyle ki uç tarafta bu saman boğumu kalmalı. Sonra bu boğum kısmı ateşe değdirilir ki yanıp kızara. Sonra bunu açılmamış hanâzîrin üzerine değdirilir. Hanâzır dağlanır gibi kararır ve üzeri açılır. Ancak bunu yapan hiçbir şey yememiş ve aç olmalı. Sabahları, üç boğumlu saman ile bu şekilde dağlanır. Bu uygulama üç gün arka arkaya yapılır. Hanâzîr yeni ve açılmamış olsa, yeni çıkıp belirmiş olsa bu uygulamayla üç günden sonra azar azar eksilmeye başlar ve tamamen gider. Artık çıkmaz.

Tekrar çıkmaması için elma, havuç, balık, yoğurt, kaymak, sığır eti, keçi eti ve bunun benzeri gıdalar yenilmez.

Samana süpürge çöpü sokulması elin yanmaması içindir. Toplam dokuz saman boğunuyla dağlanır. Dağlama esnasında *"kefâret budur bununla gider"* denmelidir. Efsûn gibidir.

Sülük: Bazı hanâzîrin üzerine sülük vurmakla, yaramaz kanını sülük emip gidermekle iyileşti.

Pelit külü: Bazı kişiler, pelit ağacının külünden tuz [233b] çıkarırlar. Şöyle ki çokça su ile pelitin külü ıslatılır. Bir gece durur. Sonra süzülür. Yine o suya kül katıp bir gün daha ıslatılır. Külü tekrar tekrar ıslatılıp kuvvetli suyu alınır. Su durulaşınca süzülüp külünden ayrıştırılır. Bu su, bure gibi tuz oluşana kadar kaynatılır. Bu tuz, eski yaralara ve hanâzîre ekilir, iyileştirir. Lâkin çok aşırı acı verir. Kesinlikle ve kesinlikle küçük çocuklara ve bünyesi zayıf kimselere yapılmamalıdır, tahammül edemezler ve ağrısından helâk olabilirler. Büyük ve kuvvetli kişilerin ise elleri bağlanârak yapılır. Çok zordur. Denenmiştir, iyileştirir. Herkese yapılmaz. Türklere ve kuvvetli, gürbüz kişilere yapılır.

Bir başka mücerreb şey ki hiç hilâf yoktur. İnsan kafasından azıcık mercimek kadarınca yedirilir, üç def'a biribiri ardınca şifâ bulur. Müslüman kafasından yapılmaz, eski kâfirlerin mezarından çıkarılır ve azıcık yedirilir. Zira akla çok zarar verir. Bozacılar bozaya katarlarmış fazla tutması için. Araştırılmıştır, denenmiştir.

6. Tâ'ûn (Veba) Şişleri

Issı şiştir, kollar ardında, koltuklarda ve butlarda çıkar. Başka yerlerde de çıkar, Lâkin çoğunlukla bu üç yerde çıkar. Rengi kara, mor ve yeşilimsi olur. Bazen kendi renginde olur ve bazen kızarır. Sıtması, yangını olur. Yürek oynaması ve şuur [234a] kaybı (ussı gitmesi) olur.

İlaç olarak yüreğe, şarâb-ı sandal, Şarâb-ı turunc, şarâb-ı limon, kurs-ı kâfûr ile kuvvet verilir.

Tâ'ûnu çıkarmadan önce Kil-i Ermenî yemek gayet iyidir. Lâkin her gün aralıksız yemek şarttır.

Hamr (alkollü içki, şarap) içen kimse, çıkarmadan önce Kil-i Ermenîyi yedikten sonra şarâbla gül suyunu iyice karıştırıp içmelidir. Eğer şarâb içmeyen kimseyse, Kil-i Ermenîyi gülâbla her gün içmelidir.

Kil-i Ermenî dövülüp şekerle karıştırılarak yenirse ve üzerine gülâb içilirse de uygundur. Veya Kil-i Ermenî parça parça çiğnenip yenirse ve üzerine gülâb içilirse yine uygundur.

Kavun, karpuz, yoğurt, kaymak ve süt yenilmez. Hamama gidilmez. Bunlar çok zararlıdır. Çekinmek gerekir. Ekşiler yenir; sumâk ve nârdenk ve limon suyu ve sirke ve temirhindî ve unnâb gibi.

Turunc-ı akrepî dedikleri otun[137] bütünce kökünü kapı ardına asıp bırakırlarsa o evde olan kişiler tâʿûn çıkarmazlar. Mücerreptir. Kendimiz tecrübe ettik.

Küçük çocukların boynuna fil kemiğinden bir parça asılırsa tâʿûn çıkarmazlar inşallah.

Sığırlar tâʿûn çıkarırlarsa fil kemiği kara bir bezle birisinin boynuna bağlanırsa tâʿûn sığırlardan defolup gider. Evde her gün koyun kemiği yakmakla o eve tâʿûn girmez. Denenmiştir. [234b]

Tâʿûn çıkınca üzeri ustura ile çizilir, şişe çekilir; az kan çıkarılır. Üzerine hiç soğuk nesne sürülmez ve yakı yapılmaz. Zira soğuk nesne içeriye döndürür. Korkulur ki tâʿûn ana organlara (aʿzâ-yı re'ise) ulaşır. İçeri dönmekle helak eder.

Bazıları Kil-i Ermenîyi gülâbla sürmeyi uygun görmüşlerdir. Etkisiyle fayda eder, zarar vermez derler.

Bu hususta *dâhilyûn merheminden*[138] daha iyi şey olmaz. Çok nefis bir ilaçtır. Tâʿûnun maddesi ki zehirdir, halledip dışarı çeker. Eğer üzerine râdiʾ nesne sürülürse, korkulur ki içeri kalbe ve dimağa ulaşır, helak eder. Dâhilyûn, ya tahlil edip dağıtır veya pişirip akıtır. İkisi de uygundur.

Tâʿûn belirdiğinde kazan dibinden veya çömlek dibinden parmak ile karayı alıp sıcak sıcak tâʿûnun üzenine sürülür. Fayda eder.

Bir mücerreb nesne daha ki Mısır sultanının kızına bir kişi uygulamış, kız kurtulmuş. Bundan sonra meşhur oldu, hayli kişiler tecrübe ettiler. Ondan sonra meşhur oldu. Çok kimseler denediler, kurtuldular. Çakmak taşı ateş üzerinde iyice kızdırılır. Sonra bir bez içine konur. Sıcak iken tâʿûnun üzerine bez ile değdirip korkutalar. Üç kez birbiri arkasınca yapılır. Tâʿûndan kurtulunur, Allah'ın izniyle.

Deşt ikliminde[139] Çerkes [235a] tarafında bir kural vardır, birisi tâʿûn çıkarırsa birçok solucanı tâʿûn üzerine korlar. Üstünden de bir şey bağlarlar ki dağılıp düşmesinler. Bir veya iki saat bu şekilde bekletirler. Sonra açarlar. Eğer solucanlar ölmüşse anlaşılır ki hasta ölmez, kurtulur. İlaç yaparlar. Eğer solucanlar ölmezse, anlaşılır ki hasta ölecektir. Böyle söylerlermiş.

137 "bayırlarda biter bi-aynihi akrepe benzer saru çiçegi olur benefşe yapragı gibi yapragı olur vaktinde benefşeye sarʿarlar! (Yâdigâr 234a)

138 Yapılışı için bir üstteki (5 numaralı alt başlık) başlığa bakınız.

139 Kıpçak diyarında.

Yine onların bir başka yöntemi de şudur: Tâ'ûn belirince üzerine sülük vururlar. Yaramaz kanı çekerler. Zehiri içeri gitmez. Kurtulur, Hüda'nın fermanıyla.

Bazı tabîbler tâ'ûn günlerinde tâ'ûn çıkarmış kimselere kan aldırmalarını emrederlerdi. Ardından da derhal buzlu su ile sikencübîn-i sükkerîyi ezip içirirlerdi. Çok faydalı olurdu. Tâ'ûnun şerrinden emin olurlardı.

Bir başka hayırlı ilaç da fakîrlere, yetîmlere hayırlarda bulunmak, yardım ve sadakalar vermektir. Hakk-te'âlâ kazaları savsın ve ömrü artırsın. Nitekim resûl-i Ekrem (SAV) şöyle buyurmuşlardır: *"Lâ yereddü'l-kazâe ille'd-du'âe ve lâ yezîdu fi'l-ömri ille'l-birru"* yani *"Kazâyı duadan başka şey geri döndürmez, ömürü de iyilikten başka şey artırmaz."* En hayırlısı iyilik yapmak ve dua etmektir. Ta ki Hakk te'âlâ kazayı döndersin. İnşallah.

7. Dâhis (Dolama)

Tırnak dibinde olan şişe denir. Türkçe kurlağan [235b] derler.

İlâç olarak önce kan aldırılır.

Bân tohumu ve afyon, sirke ile ezilerek sürülür.

Bezr-i katûnâ sirke ile ıslatılıp üzerine bağlanır. Soğuk suya sokup biraz bekletilir uygundur. Eğer ağrı sâkin olmazsa sadeyağı ısıtılarak parmak içine konur; biraz bekletilir, fayda eder.

Eğer bir pâre zift ısıtılıp yapıştırılırsa irinlendirir, sonra iğne ucuyla delinir. İrini akar, iyi olur. İrini akıttıktan sonra su kaptırmaktan sakınmak gerekir. Ama hamam fayda eder.

8. Çıban

Çıbana Arapça "dümmel" denir. İlaç olarak fasd ve hacâmat yapılır. Matbûh helîle ile ishâl edilir. Bezr-i katûnâ sirke ile ıslatılır üzerine sürülür. Nâr kabuğu dövülüp elenir ve Mûm-revgan ile karıştırılarak yakı yapılır. Sonra pişirici nesnelerden yakı edilir.

Kuru ekmek dövülür yağla pişirilir, dövülmüş hardal kuru incirle ve bezirle karıştırılarak yakı yapılır.

Boy tohumu hurmâ ile dövülür karıştırılır ve keten tohumu ve hatmî tohumu dövülür incir sütüyle (veya hurmâ ile) karıştırılıp yakı yapılır.

Keten tohumu güvercin gübresi ve ekşi hamurla kardırılarak yakı edilir.

Kelem yaprağı yaş beze sarılır, sıcak kül içinde pişirilir. Sonra sıcak sığır yağıyla dövülüp merhem edilerek yakı yapılır.

Eğer katırkuyruğu denen otun tohumundan[140] [236a] her sabah üç gün biri biri ardınca yedişer tane yutulursa çıban geçer, çıkmaz Allah'ın izniyle. Eğer sûre-i şu'arâyı ki "Ta-Sin-Mim" sûresidir, onu tamamıyla yazıp kişi üzerinde taşırsa çıban çıkmaz. Tecrübe olunmuştur.

Eğer yedi tane küçük taşlar, cerahatine bulaşacak şekilde çıbanlar üzerine sürüp sonra da götürüp bir büyük taş altına konursa çıban gider ve bir daha çıkmaz.

9. Şerâ (Kurdeşeni)

Türkçe kurdeşeni derler. Sebebi safravî kan çokluğundan veya tuzlu balgam çokluğundandır. Kandan olanlar kızıl olur. Gündüz artar. Tuzlu balgamdan olan ak olur ve akşamları veya geceleri artar.

Eğer kızıl olursa, kızıl olarak koruk suyu içilir ve cev-âv yenir. Erik ve zerdâli suyu içilir. Sân zamanlarında kan aldırılır. Tabiat yemişler suyuyla telyîn edilir ki kitaplarda mâi'l-fevâkih denir. Ekşi ayran ve nâr suyu içirilir. Kurs-ı kâfûr verilir. Eğer uzayacak olursa on dirhem sarı helîle kabuğu ve bir miskâl eyâric-i faykarâ sikencübîn ile [236b] karıştırılıp verilir, faydalı olur.

Eğer balgamî olursa önce kan aldırılır, sonra tabiat gülbeşeker müshili ile veya ıtrıfîl ile telyîn edilir. Yani gülbeşekere türbid ve gârîkûn ve aftîmûn ve kara tuz ve şâhm-ı hanzâl ile terkîp yapılarak verilir, faydalı olur. Hamam da faydalıdır.

10. Nemle, Cemre (Şarbon), Uyuz Gibi Kaşıntılı Kabarcıklar

a) Acıtıcı, ateşli kabarcıklar

Nemle: Ufacık kabarcıklara denir. Birbirine ulaşmış veya yassıca olur. Acır ve kaşınır.

Cemre: Issı, yandırıcı ve sulu olmayan siyah kabarcıklardır.

Ateşpâresi: Sulu kabarcıklardır ve yanma ve kaşıntı vardır.

Gâverse: Ufacık katı kabarcıklardır.

140 "kim hammâmlarda süpürge iderler ve evlerde dahi süpürge iderler taşlu bayırlarda biter saru çiçegi ve incecik uzun budakları olur ve berk olur degme kerret oñmaz ve agaçdır yapragı az olur ve incecik olur ve tohumları gılâf içinde olur çeşme-zen şeküllüce değirmice tohumu olur." (Yâdigâr 235b)

Hepsinin ilaçları birbirine yakındır. Öncelikle bedendeki safra, koruk suyuyla sakinleştirilebilir. Ondan sonra kan aldırılır. Daha sonra da matbûh helîle, sarı helîle ile ve nâr suyuyla ve şîrhişt ve terengübîn ve şeker ezilip verilerek ishâl ettirilir ve ondan sonra kızıl sandal ve fülfül ve şâf ve mâmîşâ ve kalı isfîdâc ve Kil-i Ermenî bunları yaş kişnîc suyuyla veya kâsnî suyuyla ve it üzümü suyuyla ve marul suyuyla ve gülâbla ve sirke ile bunlardan hangisi olursa karıştırılarak sürülür, faydalı olur.

Cemreye kayakoruğu suyu kan aldıkdan sonra ve ishâlden sonra faydalı olur. Ekşi nâr alınır, kabuğuyla ve içiyle sirkede kaynatılır, iyice dövülür ve bir beze sürülür [237a] ve üzerine yakı edilir. Bir gün ve bir gecede üç kez taze taze yakı yapılır. Sinirlice ot yaprağı dövülür, üzerine yakı edilir. Kil-i Ermenî dövülür gülâbla veya sirke ile ezilerek birkaç kere sürülür, faydalı olur.

Harre: Isırgı dedikleri kızıl şiştir. İnsanın azasında çıkarak belirince kızarır, sıtması olur. Bedeni çok kızdırır veya titretir.

Cerre: Kabarcıktır ki göyündürmeye de derler, yayılır. Yani vaktinde dört yanını ve çevrelerini yer.

Bu kabarcığa bir iyi denenmiş bir nesne şudur: Kabarcığın çevresine mikdârınca hamurdan bir halka yapılarak üzerine konur. Kabarcık tam ortada kalmalıdır. Sonra üzerine söğüt ağacının kabuğunun külü doldurulup bağlanır. Başka bir ilaca gerek kalmaz. Lâkin eski kurumuş söğüt ağacı gereklidir ve kalın kabuğundan olması iyidir. Kalın söğüt ağacının kabuğu yakılır, külü kabarcıkta kullanılır.

Bazen ebemgümeci yaprağı kaynatılıp üzerine tekrar bağlanırsa kabarcığı indirir. Bazı kimselere labada yaprağı bağlamak çok fayda etti.

Harre için ilaç: Isırgıdır. Kabarcıksız şiştir. İlaç olarak kan aldırmak gerekir. Bunun için, hıyârşenbe ile ve erik suyuyla ve Temirhindî ile ishâl-i safra yapılır. Unnâb, erik ve zerdâli kaynatılıp, sürekli suyu içilir. Cev-âv verilir. Nîlûfer , sandal [237b] ve demir hindî şerbetleri içilir. Hamama girilmez ve et yenmez. Karpuz suyu içilir. Kesinlikle kavun yenmez ve zayıf kimseler kan aldırmamalıdır. Soğuk yemek ve içmekle maksat hasıl olur. Ne kadar gerekirse soğuk su içilir.

Gâverse de bu şekilde teskin edilir. Lâkin ishâl matbûh-ı helîle-i Kâbilî ile yapılır. Türbid ve aftîmûn kullanılır.

es-Sa'fe: Ufacık sivilcelerdir. Kızıl kızıl bedende çıkar, yandırır ve acır yine sancır gibi bedeni acıtır. Yaz gününde çok meydana gelir. Özellikle ki insan harâretli

ve terli olur. İlaç olarak önce kan alınır, sonra matbûh helîle ile ve şâhtere ile ishâl edilir. Hamamda yaş kişnîc suyu, sirke, gülâb ve gül yağıyla sürülür, fayda eder. Mersin kaynatılıp suyu sirkeyle ve gülâbla hamamdayken sürülür. Eğer gücü yetebilen kimse ise soğuk suya girer. Sirke ve güllâb sürer. Faydalı olur. Soğuk nesneler yemelidir.

b) Uyuz ve kaşıntılar

Uyuz ve kaşıntı iki türlüdür. Kuru ve yaş olur. Kurusunun ilacı hamama girip yıkanmaktır. Çügündür suyunu nohûd suyuyla sürmek yararlıdır. Kan aldırılır. Müshil içilir. Itrıfîl ve şâhtere faydalı olur.

Itrıfîl şâhtere: Helîle-i Kâbilî kabuğu otuz direm, belîle kabı ve emlec-i münakkî her birinden yirmişer direm, Sinâ-yı Mekkî yirmi direm, şâhtere otuz direm, râvend-i çinî on direm. Bunlar dövülüp elenir. Badem yağıyla [238a] yağlanır. Çekirdeksiz kızıl üzümle karıştırılır. Kullanım miktarı dört direm veya beş direm.

Kurs-ı biringî uyuza ve kaşıntıya fayda eder. Helîle-i Kâbilî kabuğu ve belîle ve emlec-i munakkî ve biringî-yi kâbilî her birinden birer parça, türbid iki parça. Fânîd şekerini kıvâma getirip diğer eczalarla karıştırılır. Kullanım miktarı üç diremdir. İshâl etmek için on dirhem içilir.

Kuru uyuz: Mâi'l-cübn ile ishâl ettirilir. Kaşıntısı için, zerdali çekirdeği içini (on direm) iyice dövüp iki direm tuz ve ve iki direm ölmüş cıva, azıcık sirke ile karıştırılır ve şîrûgan yağıyla üç gün mütevatir hamam da sürülür. Ayrıca haşhâş tohumu dövülüp sirke ile ezililerek hamam da sürülür, kaşıntısına faydalıdır. Kerefis yaprağının suyu alınır, gül yağıyla ve sirke ile eşit miktarlarda karıştırılır, hamam da sürülür. Üç kere veya beş kere hamama girip sürmekle fayda eder.

Yaş uyuz için: Kündüs bir direm, zerâvend-i tavîl iki direm, gümüş kenesi sekiz direm, zerde-cûb bir direm, hepsi dövülüp elenir, ihtiyaç kadar sirke ile ıslatılır ve gül yağıyla hamamda veya güneşte veya ateş kenarında sürülür. Ne kadar fırsat olursa.

Mürekkeb zâçı alınır, eşit miktarda mürdesengle dövülüp elenir. Sirke ile ezilir. Bir çömleğe konulur, nemli bir yerde kırk gün bekletilir. Sonra çıkartıp eski uyuzlara sürülür. Kökünden giderir, eser bırakmaz. Lâkin çok acıdır.

Yaş uyuz için bir başka formül: Mürdeseng ve isfîdâc kal'ı her birinden ikişer direm, gül yağı kifâyet kadarınca. Kaynatılarak dört direm eritilir, sâfî [238b] Mûmla kaynatılır, sonra ateşten indirilip iki direm ölmüş cıva ve azıcık kâfûrla karıştırıp sürülür. Yararlı olur.

Ekşi nâr suyuna biraz bûre ve gül yağı katıp azcık koyulaşıncaya kadar kaynatılır. Hamamda sürülürse uyuz ve kaşıntıya iyi gelir.

Eğer uyuz ve kaşıntı yüzde (enekte) olursa bir direm bûre ve yarım dirhem ebûcehil karpuzı içi ve iki direm kızıl sandal ve beş direm Sinâ-yı Mekkî dövülüp sirke ile ve gül yağıyla karıştırıp sürülür.

Eger kaşıntı fercte olursa şâb yakılır, katranla karıştırılıp, bir tâze bezle içeri götürtülür. Eğer kaşıntı dübürde olursa ona da aynısı yapılır.

Uyuz için bir başka yöntem: Mücerrebdir, yani denenmiştir. Kükürt ve şâb ve bân tohumu. Bu üçü ayrı ayrı iyice dövülüp zeytinyağı ve kuyruk yağıyla veya sâ yağıyla, hangisi varsa, karıştırılır. İki elin parmaklarına ve avucuna bileğine değin gece sürülür, bir bezle sarılır. Ertesi gün hamama girilir. Bir kere sürmekle gider.

Bir başka yöntem: Çölmekçi otu, ceviz içi ve kükürt ayrı ayrı dövülüp kuyruk yağıyla karıştırılır. Gece iki ele sürülür, bir bezle sarılır ki dökülmesin. Ertesi gün hamama girilir, yararlı olur.

Önceki yöntemin fazladan olan faydalarından birisi: Kel başa hırızma vurup temizlenir. Sonra o üç malzeme yine iyice dövülüp sâfî acı yağıyla karıştırıp sürülür. Bir bezle sarılır ki dökülmesin. Bir iki gün [239a] durur. Sonra hamama girilir, sabunla yıkayıp aynı karışımı yine acı sâ yağıyla tekrar sürülür. Bu şekilde birkaç kez sürmekle kel baş iyileşir. Bazı kişilere üç dört defa sürmekle, bazı kişilere daha fazla sürmekle iyileşir.

Çocukların başlarında uyuz gibi kimi sulu, kimi kuru küçük başçıklar olur. Bu karışım kuyruk yağıyla veya zeytinyağıyla karıştırıp sürülürse, bir iki kez, iyileştirir. Eğer çocukların yüzlerinde suluca başçıklar olup kaşınsa ve birbirine ulaşıp şişse, yine bu karışım kuyruk yağıyla sürülür, iyileştirir.

Eğer ayakta ve baldırda âteşpâresi dedikleri zahmet ârız olursa o üç malzeme yağ ile karıştırılıp sürülür yararlı olur inşâallahü-te'âlâ.

Ferçte, sarı su gelen, kaşıntılı çok zor hastalığa da fayda eder, giderir. Denenmiştir. Fülfül, şeker ve çivit bu üçü eşit miktarda alınır, ayrı ayrı dövülür ve elenir. Fülfül azıcık fazlaca olmalıdır. İyice toz haline getirilmiş halde birbirine karıştırılır ve o yere birkaç kez sürülür, faydalı olur.

Hayalar kaşıntısına mücerreb nesne: Hem sürülür hem içilir. Bir kaç defa tekrâr edilir. Fayda edip giderir. Kayakoruğu dövülüp suyu tekrar tekrar sürülür.

Her sabah da üç dört kaşık miktar suyu içilir. Bir müddet devam ederek fazla fazla içilir. Yararlı olur. Kara bahakı da içmekle giderir. Ama tekrârca içilmesi gerekir. Bahaka, kaşıntıya fayda eder. Uyuzu dışa vurup çıkartır. Bilmeyen kişi [239b] fazlalaştı, hastalık arttı sanır. İçtikçe artar ama tamam olduktan sonra eksilmeye başlar. Sonunda bütünüyle gider, eseri kalmaz.

Kayakoruğunun özellikleri: Tecrübe ile görülür, ne kadar eski ve yavuz uyuzlar ve demregü olsa, gövdeyi bütünüyle siğil kaplasa, hatta ana karnından siğille doğmuş olsa, Kayakoruğu suyunu içmekle ve sürmekle tamamen giderir, eserini koymaz. Bazı kimselerde üç defada, bazılarında daha fazla içmekle ve sürmekle gider. Ciğerleri yaramaz hıltlardan temizler. Kayakoruğu nefîslerdendir ve her yerde bitip çok olduğundan dolayı halk kıymetini bilmez. Lâkin hor bakmamak gerek, azîz devalardandır. Kitaplarda adı "hayyu'l-âlem"dir.

Uyuzu ve demregisi aşırı fazla olan kişilere Kayakoruğu suyunu biraz fazla tekrar içirdikten sonra bir defa da Sinâ-yı Mekkî verilir. Bu da insanların kuvvetine göre içirilir. Kimisi beş direm ve sırf yaprağından ve kimisine yedi direm veya sekiz direm içirilir. (Veya biraz eksik biraz fazla). Eğer çok zayıf ve nazik mizaçlı kişi ise üç dört direm içirilir. Eğer kuvvetli muhkem mizaçlı kişi olur veya köylü Türk olursa on iki direm Sinâ-yı Mekkî kaynatılarak içirilebilir. Hatta biraz fazla da olabilir. İshal edip içeriyi sevdadan iyi temizler. Sinâ-yı Mekkî kaynatılırken bazı münâsib edviyyelerden de katılarak pişirilir. Lisânü's-sevr, kovanotu (oğul otu [240a] da denir), şâhtere, baldırıkara, hatmî ve kızıl üzüm gibi. Bunlar gibi daha başka uygun olanlar da birlikte kaynatılırak süzülüp içirilir. Yararlı olur.

Habb-ı Helîlec: Uyuza ve kaşıntıya faydalıdır.

Yapılışı: Sabır ve helîle-i asfer her birinden birer direm, mahmûde ve kızıl gül her birinden birer denk. Dövülerek elenir ve haplar yapılır. Bu bir içimliktir.

Çok eski ve yaramaz uyuzlar ile kaşıntıya ilaç: Sabır-ı uskutûrî dövülerek elenir ve üç gün biri biri ardınca günde birer miskâl yenir. Bir zaman böyle yemeye devam edilir. Tamamen gider inşallah.

Uyuz için bir başka türlü ilaç: Uyuz için hamamda sürülür yararlı olur. Nûşâdır beş direm, jengâr üç direm, kükürt beş direm, kalye taşı beş dirhem, zeytinyağı kifâyet kadarınca. Malzemeler iyice dövülür, elenir ve zeytinyağıyla karıştırılır, hamamda sürülür yararlı olur.

Bir başka ilaç: Uyuz için ele ve ayaklara sürülür. Sarı zırnîh beş direm, zerdecûb beş direm, ak kükürt yirmi direm. İyice dövülür, kuyruk yağıyla karıştırılır, ele ve ayaklara sürülür yararlı olur.

Bir başka ilaç: Hamamda sürülür. Uyuzun yaşını ve kurusunu giderir. Denenmiştir. Mî'a-yı sâ'ile (Karagünlük revâgıdır, Menteşe ilinden gelir, iyi kokusu olur. Türkçe zigala derler) hamamda uyuza sürülür. Biraz oturduktan sonra kepekle yıkanıp çıkılır. Çok iyi ve faydalıdır. Kepekle yumayınca gövdeyeyapışır çıkmaz.

Eğer uyuz otlarına bir pâre [240b] anduz katılırsa çok iyi fayda eder. Ayrıca kust-ı telh derler bir ot olur, Şam'dan gelir. İznik şehrinde de çok biter. İznik'te gicik otu derler. Bursa şehrinde kurtlu ot derler. Dövülüp elenir ve sâdeyağıyla karıştırıp uyuza sürülür, giderir. Yoğurtla da sürülür fayda eder.

Bazı uyuz vardır ki sürmekle fayda olmaz. Yaş şâhtere dövülür, sıkılıp süzülerek suyu alınır. Bu sudan yedi sekiz gün kadar içirilir. Bedeni temizler, kanı sâfî eder ve sevdâvî hıltları pâk eder. Ama yedi sekiz gün içmek gerekir. Elbette giderir. Denenmiştir. Bazı nâzik kişilere yaş ve tâze şâhtereden gülâb gibi suyunu çıkartıp içirilir, bazı kişilere döverek suyu sıkılıp içirilir. Böyle sıkıp içirmek daha iyidir. Fazla içmek iyidir, ishâl de eder. Hayırlısı yedi sekiz gün içmektir. Her gün yüzer direm kadarı içilir veya elden geldiğince ve bir üsküre kadarı süt çürüğüyle içilir. Çok faydalıdır. Ancak çok acıdır, bal veya şeker katıp içilir. Yararlı olur.

Eğer şâhtere suyunu birkaç gün içtikten sonra bir defa beş direm Sinâ-yı Mekkî kaynatılıp suyu içilirse daha iyi olur. Ve bazı kimselere yedi dirhem Sinâ-yı Mekkî kaynatılıp suyu içirilir, revadır. Yukarıda zikr olunan Kayakoruğu suyuyla şâhtere suyunu birleştirip içilirse, ve üzerine bir üsküre süt çürüğü içilirse, acâyib fayda verir. Bir hafta kadarı bu üçünden çokça içilirse tamam maksat hasıl olur. Artık ilaca hacet [241a] kalmaz.

Eğer uyuz katı yaramaz ve çok olursa, bunlarla gitmez ve kalın olur. Demregü şekilli olur. Şâhtere suyu birçok defa içirilir. Eğer tâze şâhtere ele girmezse, kuru şâhtere kaynatılıp Sinâ-yı Mekkî ile veya gâvzebân ile içirilir. Sonra ağu ağacının taze veya kuru yaprağı iyice dövülür, su ile ve zeytinyağıyla birlikte kaynatılır, tâ ki su gidip yağ kalır. Sonra süzülür. Her gün o süzülmüş zeytinyağından uyuza sürülür. Yararlı olur, giderir.

Eğer çok yaramaz ve inatçı olursa ağu ağacının yaş yaprağı dövülerek suyu çıkartılıp sürülürse yararlı olur. Lâkin küçük çocuklara ve nazik kimselere sürülmez; çok fazla harap eder. Kuvvetli kişilere ve Türklere ve büyüklere kullanılır. Zira yağ da olmazsa zarar verir. Yağ muslihdir, zararını önler.

Eğer kükürtü döverek yoğurtla karıştırıp yenirse uyuzu giderir. Ağu ağacının yaşı bulunamazsa veya suyu çıkartılamazsa, ağaç dövülür su ile kaynatılırak bu su sürülür, faydalıdır. Labada kökü dövülüp yoğurtla karıştırılarak hamamda uyuza sürülür, fayda eder. Eğer sirke ile karıştırılarak yine hamam da sürülürse her tür uyuzu giderir. Aynı zamanda kara bahakı da giderir. Bu labadaya bazı kişiler "evelek" derler uyuz için ve demregü için bahak için denenmiştir, meşhurdur. Her yerde biter ve ne zaman istense bulunur.

Bir başka türlü ilaç: Bir yumurta delinir, akı ve sarısı içinde iken dövülmüş kükürt doldurulur, hamurla kaplanır. [241b] Ocakta sıcak kül içinde pişirilir. Sonra çıkarılır, hamurunu giderip sâdeyağı ile karıştırılıp uyuza sürülür, yararlı olur

c) Sa'fe ve şîrîne (ufacık çıban ve sivilceler):

Bu illet çoğunlukla başta olur. Kuru ve yaş olur, sulanır ve irinlenir. Birbirine ulaşıp yapışır. Çok aşırı olursa kelliğe yaklaşır. Çocuklarda çok olur. Yüzde de görülür.

Eğer kuru olursa kulaktan hacâmat edilir ve o kandan başına sürülür. Sonra başına *merhem-i ahmer* sürülür.

Merhem-i ahmer: Mürdeseng ve zerde-cûb ikisini ayrı ayrı iyice dövülür. Miktarınca sirke ve zeytinyağıyla karıştırılarak sürülür, yararlı olur.

Hasta büyük kişi ise baş damarından kan alınır, enseden hacâmat yapılır, fayda eder.

Eğer yaş olursa da kan alınır ve hacâmat edilir. Müshil içirilir matbûh helîle ile. Ayrıca habb-ı kûkıyâ da içirilir, yararlı olur.

Bu terkîp de sürülürse faydalıdır: Bakır tubalı ve mürr ve kanbîl-i tâ'îfî her birinden ikişer direm, günlük ve şâb her birinden dörder direm, zerâvend-i tavîl ve zâc ve sabır her birinden birer direm. Dövülüp elenir, sirke ile ve gül yağıyla karıştırılarak sürülür. Ağu ağacının yaprağı dövülerek su ile kaynatılır ve o su ile baş iyice yıkanır.

Eski tandır saksısı parçası iyice dövülür, elenir iki parça bundan ve bir parça tuz (o da iyice dövülmüş) alınârak sirke içinde ezilip eritildikten sonra başa sürülür, yararlı olur. Bu eski tandır parçası tuzla ve sirke ile ezilip uyuza sürülürse de çok faydalıdır.

Acayip faydalı bir terkîp: [242a] Şâb ve kükürt ve bân tohumu. Üçü eşit miktarda ayrı ayrı dövülür, zeytinyağıyla veya şayağı ile veya kuyruk yağıyla karıştı-

rıp başa sürülür. Yararlı olur. Eğer yüzde olursa bu terkîp hemen yağla sürülür, yararlı olur. Eğer hamamdan çıkıp başa yağsız kuru olarak da ekince de faydalı olur. Bir iki defa ekmekle fayda eder, iyileştirir.

Bir başka iyi acayip nesne (sa'feyi giderir ve kel başa da fayda eder): İki avuç kadarı yaş sergüle (Arapca şaytarâc derler), iki kabza kadarı baldırıkara (persiyâvşân derler) ve dört beş aded turunç (Arapça nârenc). Turunçlar doğranır, sergüle dövülür, iki yüz direm, zeytinyağı katılır. Bir kilinderden biraz az (2,5 litre kadar) katı sert ve eski sirke katılır. Baldırıkara ovalanârak ezilir, biraz nâr kabuğu katılır. Bunlar bir çömlekte kaynatılır. Ağzına kiremit konur ve çevresi buhar çıkmasına mani olacak şekilde hamurla sıvanır. Sirkesi gidip zeytinyağı kalana kadar kaynatılır. Sonra çıkartılır, bir sağlam bezden sıkıp süzülür. Çörü çöpü ısıcakla başa yakı edilir. Bir gece sabaha kadar durur. Sabah hamamda baş sıcak su ile ve sabunla yıkanır, o yağdan sürülür. Yağ saklanır ve her gün başa sürülür. Yağ bitince hastalık da iyileşir.

Çocuklar ve kadınlardaki sa'fe için yöntem: Sa'fe diye ufacık çıbânlara ve sivilcelere denir ki [242b] çoğunlukla âdemin yüzünde çıkar. Zerde-cûb, kına, zerâvend, mürdeseng ve enâr kabuğu alınır, dövülerek elenir, sirke ile ve gül yağıyla karıştırılarak sürülür, yararlı olur.

Diğer bir formül: Yaş sa'fe içindir. Sirke ile ve tuzla ve uşnân-ı ahdarla[141] tekrar tekrar ovulur. İyileştirir, denenmiştir.

Bir başka kolayca yapılan, denenmiş bir yöntem: Kükürt ve şâb ikisi eşit miktarda alınır iyice ezilir, kuyruk yağıyla karıştırılıp sürülür, veya yoğurtla sürülür yararlı olur.

d) Kellik için formüller

Kellik için bir formül: Başa hırızma vurulur, sonra tuzla ve âdem idrârıyla baş ova ova yıkanır; şöyle ki kanatılır. Sonra söğüt ağacında biten ve burc denilen yaprağı iyice döverek üzerine ekilir. İki üç defada şifâ bulur.

Kellik için diğer bir formül: Denenmiş nesnedir. Biraz zift dövülür, aynı miktarda yanmış ceviz içiyle ve eski ve acı şayağı ile karıştırılır. Baş hamamda sabunla yıkandıktan sonra sürülür. Üç dört defa sürmekle yararlı olur.

Bir başka formül daha: Büyük kimseler içindir. Önce müshil içirilir veya

141 "uşnân-ı ahdar çöğen nevindendir souklık didikleri ota benzer şûre yerler de biter deniz yalısında tuzla otu dirler ve sulu yeşil ot dirler" (Yâdigâr 242b)

tenkiye-i dimağ yapıldıktan sonra uygulanır. Birkaç kere sürülür, yararlı olur. Ağu ağacının[142] yaprağının yağı sürülür, hamamdan çıkıp tekrârca sürmekle yararlı olur.

Kel başlarda kıl çıkarmak için denenmiş bir nesne: Domuz ödü [243a] balla karıştırılır, biraz da toz haline getirilmiş biber katılır. Birkaç kez sürülür. Kıllar çıkar, denenmiştir, gerçektir.

Sülük vurmak: Kel başa, ay eskisinde sülük vurmak ve yaramaz kanını gidermek çok iyidir. Ne ilaç yapılacaksa sülükten sonra yapılır, faydalı olur.

Diğer bir denenmiş nesne: Ayı ödü balla ve azıcık fülfül ile karıştırılır, birkaç kez sürülür. Kıl çıkarır. Denenmiştir. Sahihtir. Ancak ustura ile yer yer kanatmak gerekir. Kılı derhal çıkarır.

Kıl çıkarmak için bir başka yöntem: Önce kel başa yer yer sülük vurulur; tâ ki yaramaz kanı gitsin. Veya ustura ile çizilir, yaramaz kan akıtılır. Sonra âdem necîsiniñ soğuğundan başa sürülür. Üç gün bırakılır, durur. Ondan sonra hamamda sıcak su ve sabunla yıkanır, temizlenir. Ondan sonra ıssı su ile ve sabunla yıkanılır, pâk olur. Daha sonra bir ayrı nesne ile cerahat oluncaya kadar ovulur. Sonra yine âdem necîsinden sürülür. Üç gün bırakılır durur. Sonra hamamda evvelki gibi yıkanır. Üç kez böyle yapılır. Sonra taze yağ sürülür, sonra aşağıdaki merhem sürülür:

Merhem: Bir mikdâr tâze kuyruk yağı eritilir, kıkırdağından ayırılarak saflaştırılır. Biraz su değmemiş sabundan o yağın içine yontulur, biraz da Mûm katılır. Sonra bunlar bir tas veya demir kepçe içinde eritilir. Erirken merhem oluncaya kadar karıştırılır ve sıcak olarak başa sürülür, kıl çıkarır inşallah.

e) Kubai (demregü)

ilaç: Zamg-ı Arabî ve kesîrâ ve sarı [243b] helîle. Üçü dövülerek elenir ve sirke ile karıştırılıp sürülür, şifâ olur.

Ayrıca mazı ve kesira dövülür, sirke ile ezilir, demregüye sürülür, yararlı olur.

Deliksiz mazı dövülür, sirke ile ve sığır idrârıyla kaynatılır, koyulaşınca demreğüye yararlı olur.

Önce matbûh aftîmûn içirilir, sonra yakı yapılır ki daha iyi faydalı olup geçirir. Belki hayırlısı oldur kim matbûh aftîmûn içmezden önce yedi sekiz gün miktarı

142 "Arapça bu ağu ağacına deflî dirler" (Yâdigâr 242b)

veya daha fazla, her gün ve her sabah bir küçük üsküre miktarı şâhtere döverek sıkılıp süzülerek muglâb ardınca bir üsküre miktarı içilir. Kayakoruğu suyu da bunlarla birlikte demreğü iyice geçene kadar içilir. Sonra matbûh aftîmûn içilir veya Sinâ-yı Mekkî, kişinin mizacı ve miktarınca içirilir.

Ne kadar yaramaz demregü olursa böylece ilaç yapılır, başka olmaz. Dediğimiz gibi hem muglâb ve hem şâhtere suyu ve hem kayakoruğu suyu ve hem süt çürüğü ve bunlara tatlandırıcı katıp her gün ikrâh etmeyip birer mikdâr veya biraz daha fazla, demregü iyice geçene kadar içmek gerekir. Bunlardan sonra da müshil içilir. Demregü tamamıyla geçer.

Eğer yaramaz demregü olursa erik ağacının zamkı yani pusu, keskin sirke ile ıslatılır. Birkaç kez sürülür. Küçük çocuklar ve büyüklerdeki demregüyü giderir.

Suluca sa'feye de uygun [244a] ilaç: Denenmiştir. Nişadır (dövülmüş) keskin sirke ile ezilir, demregüye sürülür, giderir.

Labada kökü dövülerek elenir, sirke ile ve biraz kesîrâ ile ezilip demregüye sürülür. Hem demregüyü hem bahakı giderir. Eğer demregü az olursa aç kişinin tükrüğü bir kaç kez sürülünce geçer.

Ayrıca nohut yağı çok faydalıdır. Sürmekle giderir. Pirinç yağı ve buğday yağı da aynıdır. Kara çaltının ağacı yakılır, damlayan suyu demregüye sürülür, yararlı olur.

Bu yağların hangisi gerekirse olur, denenmiştir. Adem şehvetini de sürmekle iyi gelir, denenmiştir.

Hilâliyye dedikleri bir ot vardır. Sarı sütü olur. Sütünün rengi za'ferân gibidir. Sarılık otu denir. Yerakân hastalarına içirilir. Sarılığı giderir. Kastamonu vilayetinde bu ota "kilise otu" denir. Onun sütü demregüye sürülünce derhâl giderir. Denenmiştir.

Bir başka küçük ot vardır, duvar diplerinde yetişir, Türkçe "*yapışak*" denir. Reyhâna benzer. Nâzik ottur. Yumuşak yapracıkları olur. Kaftana ve elbiseye yapışır. Arapça "*haşîşetü'z-zücâc*" denir, demregüye acayiptir. Bu ot dövülüp demregüye sürülür ve sıkı sıkı demregü bununla ovulur. Demregü geçer, denenmiştir. Dövüp sıktıktan sonra suyunu sürmek de uygundur.

Cumartesi günü şu ayet üç kez okunur ve bir arpa tanesi ile demregünün çevresi çizilir, üç kez yine okunur ve yine arpa ile çizilir. Ayet budur:

"em ebramû emran fe innâ mübrimûn[143]"

Çok tehlikeli, yaramaz adeta cüzzâm gibi olan demregüye ilaç: Kesîrâ iyice dövüldükten sonra [244b] keskin sirke ile bir kap içinde kaşıkla çalkalanır. Şöyle ki kesira sirkeyi emip kabarmalı. Tamamen ıslanmalı. Merhem gibi olur. Hamamdan çıkıp demregü çoğaldığı sırada sürülür. Üç gün öylece kalır, sonra yine hamama girip sabunla yıkanır. Bu terkîp tekrar sürülür. Önceki gibi yine üç gün bırakılır. Tekrar hamama girip sabunla yıkanılır. Çıgalanır. Yine bu terkîpten tamamca sürülür. Bir kez daha önceki işlem tekrarlanır. Hamamda yıkanılır, demregü olan yerle çamçağa et gibi olur. Fakat demregülerin gayet çıgalanmasından üzüntü duyulmamalıdır. Üç kez bu şekilde bu yakı uygulanır. Her defasında üç gün bekletilmelidir. En sonunda yıkanıp hamamdan çıkıp gül yağı sürülür. Gül yağı bulunmazsa şîrûgan sürülür, şifâ olur inşaallâh.

Kellik için: Tecrübe ettik, birçok kez, fayda etti; iyileştirdi. Domuz kılı gibi kel başa dahi tecrübe ettik tekrâr tekrâr fayda edip giderdi. Domuz kılı gibi çatal kılları dibiyle kopardı ve yerine iyi kıllar getirdi. Çok faydalı bir devadır, benzeri yoktur. Fakat zayıf kişiler ve çocuklar dayanamazlar. Terkîp budur: Üç direm râstık taşı ve üç direm kitre ve üç direm, zerdâli çekirdeğinin içi, beş parmakla ucuyla alınacak miktar kına. Bunlar gayet iyi toz haline gelecek kadar dövülür. Yukarıda anlattığımız gibi keskin (sarb) sirke ile bir kap içinde kaşık yardımıyla çalkanır. Kitre tamamen ıslanıp merhem şekline gelinceye kadar çalkalamaya devam edilir. Sonra yine yukarıda belirttiğimiz gibi hamamdan çıkıp sürülür. Yararlı olur.

Bir başka yöntem: Yaş söğüt ağacı [245a] yakılır, bu sırada damlayan suyu demregüye sürülür, giderir. Mücerrebdir.

Bir başka türlü daha: Gayet zararlı ve inatçısına fayda eder. At ölüsünden eyegüsü alınır. Ancak almadan önce iyice belirlenir, işaretlenir. Çünkü işi bittikten sonra bu eyeğü yine getirilip eski yerine yerleştirilecektir. Alınan bu eyeğü eve getirilir, gece herkes yattıktan sonra bunun ucu kızdırılıp demregü üzerine sürülür. Sürerken *"Göç, seni beni yaradan aşkına göç, âdem işidilmez yere göç, it ünü işidilmez yere göç"* denir. Sonra eyegü saklanır, ertesi gece yine herkes yattıktan sonra dünkü gibi ucu kızdırılıp sürülür. Bu işlem üç gece tekrarlanır. Sonra eyegüyü o aldığı yere götürür ve almadan önceki hali ve durumu ne şekilse, alırken işaretlemiş olduğu biçimde yerine kor. Sonra da ardına bakmadan gider. Bu sayede demregü de o kişiden zail olup gider. İnşallah.

143 Zuhruf: 79.

f) Keçi uyuzu

Keçi uyuzu derler yine zararlı bir hastalık vardır. Demregüye benzer, her ilaçla geçmez, zor bir illettir. İlkbaharda yere çiğ düştüğü zaman, hasta elinden gelirse, çimen üzerinde birkaç gün çıplak yuvarlanır. Şifa olur. Eğer çıplak olmaya gücü yoksa çiğden toplayıp hasta bedenine tekrar tekrar sürülür. Fayda eder. Bu çiye Farsça şebnem denir.

11. Siğil

Siğil sabunla yıkanır, yaş keçiboynuzu [245b] yemişiyle ve yaş mersin ile ovulur. Kelem yaprağını dövüp üzerine sürülerek bağlanır. Köpek idrârının köpüğü ve balçığı birlikte sürülürse de iyi gelir. Denenmiştir.

Köstebek toprağından ay ışığında, toprağa bakmadan ayı gözleyip topraktan bir avuç alınır. Siğil üstüne sürülür. İyileştirir.

Kayakoruğunun büyükçe tanelerinden günde üçer tane sabahları yenir. Bedende ne kadar siğil varsa hepsi dökülür. Denenmiştir. Ayrıca birkaç gün sabahları üçer kaşık suyundan içip, siğil üzerine de sürülürse ne kadar siğil varsa iyileşir. Anasından siğille beraber doğmuş bile olsa, iyileşir.

Sünnetlice ot: Tahıl kenarlarında, diğer otlar arasında ve hemen her yerde biten bir ottur. Ufacık bozdoğan gibi debbus şekilli sekiz yapraklı başcağızları olur. Tohum ve yaprağı aynen künik yaprağı gibidir. Yaprağı gediklidir, küçük sarı çiçekleri vardır. Künik çiçeği sütü gibi sütü olur. Bu sünnetlice otun başcağızlarından bir avuç miktarı dövülür ve elenir. Bal ile karıştırılıp üç dört gün aç olarak sabahları yenir. Bedende ne kadar siğil var ise giderir. Hatta doğumdan kalan siğilleri bile giderir. Denenmiştir. Bazı kimselere beş altı kez yemekle ve bazılarını üç gün üçer tane yemekle giderdi.

Tohmekân otu: Tohmekân otunun yaprağıyla siğil birbiri ardınca ovulur. [246a] Siğili giderir. Türkçe bu ota "semizotu" derler. Pazarlarda satılır.

Siğil için yöntem: Eğer ay başlangıcında her bir siğilin üzerine bir nohut konur, bir saat durduktan sonra bir beze bağlayıp ateşe atılır. Allahın izniyle iyileşir.

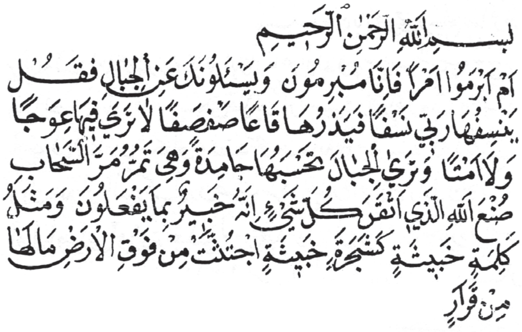
Bambul otu: Bu otun erkeği olur. Bostan yerlerinde ve tarlalarda biter. Habbu'l-mülûk gibi üçer tanesi, bir yerde bitişmiş halde biter. Değirmi şekilli söbice yaprakları olur. Künik çiçeği gibi güneşle birlikte dolanır, yaprakları karşı döner. Onun tohumundan bir avuç miktarı dövülüp elenir. Yumurta ile veya balla ka-

rıştırılıp üç dört gün yenir. Ne kadar siğil var ise hepsini döker. Bu otun suyu nereye değerse lâciverdî renk gibi olur. Bu otu bir kâğıda ve ak beze sürseler laciverde benzer bir renge boyar. Suyunun rengi yaprağının rengindendir. Sürdükten sonra biraz durunca lacivert gibi renge döner. Kitaplarda bu otun adı "sâmeryumâ"dır. Bu otun tohumunu çocuğu olmayan kadınlar dövüp balla karıştırarak yerler ve ayrıca koyunyünü ile birlikte götürülünürse hamile kalırlar. Çocuk doğururlar, Allahın izniyle.

Bir başka yöntem: Siğil için ay eskisinde aya karşı işenir. O idrâr siğile sürülürse siğil iyileşir.

Bir başka yöntem: Ay eskisinde su çevliklerindeki köpükden alınıp siğile sürülür. Ne kadar siğil varsa dökülür.

Siğil için ve çıbân için [246b] yedi kez veya tokuz kez bu okunur:

بسم الله الرحمن الرحيم
أم أبرموا أمرا فإنا مبرمون ويسألونك عن الجبال فقل
ينسفها ربي نسفا فيذرها قاعا صفصفا لا ترى فيها عوجا
ولا أمتا وترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمر مر السحاب
صنع الله الذي أتقن كل شيء إنه خبير بما يفعلون ومثل
كلمة خبيثة كشجرة خبيثة اجتثت من فوق الأرض ما لها
من قرار

12. Guded (Beze)

Sıkı sıkı dağılıncaya kadar ovalanır. Sonra sabır ve huzaz (havlân-ı hindî), akakya (karza[144]) dövülür, çirişle karıştırıp kâğıda sürülür ve o yere bağlanır. Kendi düşünceye kadar bekletilir.

Kurşu yufkaca dövülür, bir miktar bez ile üzerine bağlanır. Üç gün durur. Fayda eder. Tavuk yağı, birkaç kez sürülür, yararlı olur. Kaz yağı da faydalıdır.

Şap dövülür, sirke ile karıştırılıp sürülür. Bez bağlanıp bekletilir. Üzeri sürekli sirke ile ıslatılır. Kurumasına mani olunur. Bir iki yakıda iyileşir.

144 "Mısır'dan gelür karza derler bir agacın yemişidir erguvan agacı yemişine benzer katı kâbızdır ta'mı mâzûdan dahi kekredir" (Yâdigâr 246b)

13. es-Sil'atü (Ur)

Sil'a, Türkçe "*ur*" dedikleri marazdır. Çoğunlukla insanın boynunda çıkar. İlaç olarak, uşak sirke ile ezilerek üzerine tekrar tekrar yakı yapılır. Faydalı olur. Sekbînec sirke ile ezilir, sürülür. Tahlil edip giderir. *Bâselîkûn merhemi* sürülür, yararlı olur.

Bâselîkûn merhemi [247a]: Balmûmu ve çam sakızı ve sığırın içyağı ve zift her birinden eşit miktarda alınır, ögse ile karıştırılıp yakı yapılır.

Ur için garip ve denenmiş bir başka ilaç: Bir parça kal'ı yani kalay parçası dövülür, ur ölçüsünde yassılaştırılır. Kâğıt gibi yufka olmalıdır. Bir şeyle, kalbur gibi delik delik edilir; keskin sirke içinde ıslatılır. Sonra çıkartılıp o urun üzerine bağlanır. Birkaç gün kalır. Sonra çözülür, eğer delinip çürümüş gibi olmuşsa, irinin akmasına bırakılır, sıkarak içi temizlenir ve iyileşinceye kadar *merhem-i jengârla*[145] ilaç edilir. Eğer delinmediyse yine kal' sirkede ıslatılıp üzerine bağlanır. Delininceye kadar devam edilir. Delindikten sonra içi temizlenip ilaç sürülür. Tamamen iyileşip yeri belirsiz olana kadar devam edilir.

Eğer delindikten sonra bir parça kara ot, deliğe sokulursa oyup yer ve çıkarır. Ama çocuklar için bunun gibi keskin ilaçlar kullanılmaz. *Jengâr merhemi* yeterlidir.

Bâselîkûn merhemi: Cerâhatlerın etini yerine getirir, baştaki kelliği bile iyileştirir.

Yapılışı şöyledir: Karasakız ve râtiyânec (çam sakızı) ve balmûmu, her birinden yirmişer miskâl, taneçâdırı dört direm, zeytinyağı yüz direm. Eritilerek merhem yapılır.

B. Yanıklar

Gül yağıyla yumurta akı karıştırılarak sürülür yararlı olur.

Kal'ı isfîdâcdan alınır üç direm, sabır bir direm, mürdeseng üç direm, zerâvend-i tavîl iki direm iyice dövülür, Mûmla ve gül yağıyla [247b] karıştırılıp sürülür, yararlı olur.

Tahin sürülür gayet faydalıdır.

Merhem-i isfîdâc: Ateş yanığına, sıcak yağ ve su dökülmesine ve kabarmasına faydalıdır.

145 Merhemin yapılışı için On İkinci Bölüme (Merhemler Bölümüne) bkz.

Yapılışı: On direm ak kâfûrî balmûmu alınır, kırk direm gül yağı içinde eritilir. Biraz isfîdâc (toz haline getirilmiş) ve biraz da yumurta akı katılır. Sonra koyulaşıncaya kadar havânda dövülür. Bazıları birazcık kâfûr katarlar. Bu ilaç saklanır, ihtiyaç zamanı kullanılır. Yararlı olur.

Kireç merhemi: Ateş yanığına ve başkalarına çok yararlıdır. Eğer kabarıp yara olursa da acayip faydalıdır.

Yapılışı: Bir miktar ak kireçi alınır, üzerini örtecek kadar su konur. İki saat kadar bekletilir. Sonra su süzülür. Tekrar su konur ve yine iki saat kadar bekletilir. Bu işlem dört defa tekrarlanır. En sonunda su dökülüp geriye kalan kireç dövülür. Sonra tekrar su konulur, su ile ıslatılıp suyu döktükten sonra yetecek miktar gül yağı karıştırılır ve havanda merhem kıvamına gelene kadar dövülür. Sonra pamuğa sürülür ve yanan yerin üzerine bağlanır, yararlı olur.

Bir başka yöntem: Ateş yanığına elma çürüğü sürülür, çok faydalıdır. Ağrısını dindirir ve kabartmaz. Başka ilaca gerek kalmaz.

Eğer ateş yanığında cerâhat olursa, hasır külü ekilir. Cerâhatini bitirir.

C. Irk-ı Medenî (Rişte)

Rişte derler, Hindistan'da çok olan [248a] bir hastalıktır. Bazı yerin suyundan, bazı yerin havasından olur. İnsanın gövdesinden bir nesne çıkar, deşilir, içinden erişte gibi ak ve uzayan bir nesne çıkar. Çektikçe uzanır, küçük delikten çıkar. Bir nesneye sar'arlar, yavaş yavaş çekerler, uzadıkça sar'arlar ve yaranın yanında bir bezle bağlarlar. Üzülmemesi gerekir; eğer üzülürse kişi helak olur veya aşırı zahmet çeker. İlaç olarak matbûh helîle veya matbûh aftîmûn içirilir. Dimâg tenkiye olur.

Eğer istenirse yaranın ağzı neşter vurmadan büyütülür. On direm yer solucanı, bir direm Mûm, bir direm fülfül, bir direm şûnîz. Bunların hepsi merhem gibi olana dek havanda dövülür. Yaranın ağzına konur. Üç gün durur.

Irk-ı medenî belirdiğinde yenen ve sürülen bir başka deva da şudur: İyileştirir. Belirdiği gün yarım dirhem sabır yenir, ikinci gün bir direm sabır yenir, üçüncü gün bir buçuk direm sabır yenir ve aynı zamanda üzerine de sürülür. Şifa olur.

Bursa şehrinde bir kişi ayağında rişte çıkardı. Maddesini Hindistan'dan birlikte getirmiş. Çektikçe uzandı. Bir gün çekip uzatırken üzüldü, acayip zahmet çekti. Neredeyse helâk oluyordu. Akçaot ile ilaç olundu. Hakk-te'âlâ şifâ verdi. Ayağı

çok şişti, yaranın ağzı tutuldu. Akçaotu döverek [248b] eledikten sonra balla karıştırıp yakı yaptılar. Ağrısını giderip rahat etti. Yaranın ağzı açılıp çok nesneler aktı. Kısa zamanda iyileşti.

D. Rîş-i Belhî

İlaç olarak kan aldırılır, safra ishâl edilir. Koruk şarâbı ve hâtûn tuzluğu şarâbı ve limon şarâbı ve kurs-ı kâfûr bunlar faydalıdır. Ayrıca merhem-i isfîdâc da yararlıdır.

E. Yaramaz ve Onulmaz Yaralar (Cerâhatler)

Zeytinyağı, şâb ve bal eşit miktarda alınır, üçü birlikte merhem yapılır, sürülür.

Râstık taşı ve çam sakızı ve yalama tuz. Üçü eşit miktarda. Mersin yağıyla bal Mûmu karıştırılıp merhem yapılır, sürülür yararlı olur.

Ûdu's-salîb dedikleri otun bu konuda acayip etkisi vardır. Ne kadar onulmaz yaralar ve nasırlar varsa kuru olarak yaranın üzerine ekilir, iyileştirir. Hatta ayakta ve baldırda olan iyileşmez yaraları bitirir, iyileştirir.

Baldırlardaki onulmaz yaraya kitaplarda mâlenkülmeyâ derler, yılanyastığı dedikleri otun kökü kurutulur ve dövülerek iyileşmez yaralara ekilir. Veya balla karıştırıp sürülür. Yarayı iyileştirir.

Günlük unu da ziftle dövülerek karıştırılır ve yaranın üzerine ekilir. İnsanda ve atın arkasında olan nasırı iyileştirir.

Elfiye dedikleri ot da ne kadar onulmaz yaralar olursa iyileştirir.

İksirîn dedikleri terkîb ne kadar eski ve yeni cerâhat olursa kuru olarak ekmekle bitirir, nefislerdendir.

Ayrıca köpek pisliği ki beyaz olur, iyice [249a] dövülüp yaraya ekilir, derhal iyileştirir. Denenmiştir.

İyilişemez bütün yaralar önce sinirli yaprak suyuyla yıkanır, sonra bitirici nesnelerden birisi ekilir. Sonra tekrar tekrar sinirlice ot yaprağı dövülüp sıkılarak elde edilen suyu sürülür. Sonra tekrar ot ekilir ki tezcek iyileştirsin.

Cerahatlara ve nasırlara bir garip ilaç: Gün doğmadan önce aşağıdaki dua on bir kere veya yirmi bir kere veya otuz üç kere veya kırk bir kere okunup yaranın üzerine üflenir.

Dua budur: *"Bismillâhirrahmânirrahîm. Bismillâhi'ş-şâfî allâhümme yâ ecercîn ekelcîn işfi lehe'l-cîn ve yensurakellâhü nasran azîzen"*

F. Cüzzâm

İlaç olarak ilk önce vedecân dedikleri boyunda olan damardan kan aldırılır. O kadar akıtılır ki bilinci gidecek gibi olur. Ancak kanı, ayın eskisinde aldırmak gerekir. Sonra mâlihulyâ ilacı kullanılır. Her gün hamamda tatlı su ile yıkanır. Sürekli taze süt şekerle içirilir, çok faydalıdır. Taze üzüm şiresi, her gün kırk direm içirilir. Şöyle ki hemen yeni sıkılmış olmalıdır. Üç miskâl tatlı badem yağıyla birlikte içirilir. Ekmek, arınmış arpa unundan yapılıp yedirilir. İncir ağacının külü bir gün bir gece su içinde ıslatılır ve biraz bûre katılır, her gün hamamda o su ile yıkanılır. Sonra bakla unu, boy tohumunun unu, bûre ve çöğen karıştırılarak hamamda sürülür.

Boy tohumu kaynatılıp ve sabun ezerek sürülürse yararlı olur. Her [249b] gün, zaman zaman (eğer yaz günü ise) soğuk suya girip oturulur. Ancak çok soğuk olmamalı.

Yemek olarak semiz tavuk çorbaları, taze kuzu etleri yenir. Her sabah ayakyoluna gidildikten sonra hafif spor yapmak faydalıdır.

Eyâric-i lugâzıya ile ve matbûh aftimunla tenkiye yapılır.

Ayı yavrusu mâyesi: Cüzzâm için bir denenmiş ilaç ki gerçektir, kan aldırdıktan ve tenkiyeden sonra ayı yavrusunun mâyesi tamamıyla yedirilir. Allah'ın izniyle cüzzâm illetinden kurtulunur. Eğer mâye ele girmezse bir küçük ayı eniği boğazlanıp yedirilir. Bu hastalıktan kurtulunur.

İnek sütü: Bir başka denenmiş ilaç ki bu da gerçektir. Cüzzâm olan kişinin elinin ve ayağının tırnakları kesilir ki, fazla fazla kesilmeli, etine değmelidir. Hatta bazısı kanamalı. Sonra her tırnak ayrı ayrı bezle sarılır. Sonra cüzzâm olan kimse bir eve kapatılır. Dışarı çıkartılmaz. Günde üç defa (sabah, öğle, akşam) tâze tâze sarı inek sütü içirilir. Sütten başka hiçbir şey verilmez. Su bile içirilmez. Bu işleme kırk gün devam edilir. Kırk günden sonra çıkarılır. Hakk-te'âlâ'nın kudretiyle sağ ve selamet olur. Hastalıktan kurtulur.

Engerek çorbası: Bir başka mücerreb ilaç ef'î (engerek) çorbasıdır ki, ne zaman ef'î şorbasını cüzzâm olan kişi tarif ettiğimiz gibi içip etini yerse Allah'ın izniyle cüzzâm illetinden kurtulur.

Söz konusu çorbanın tarifi şöyledir: Susuz yerden [250a] engerek yılanı tutulur. Kuyruğu ve başı birer darbeyle gövdesinden ayrılıp atılır. Şöyle ki kesilen bir karışa yakın olur. Sonra karnı yarılır, içi çıkarılır, yıkanır ve temizlenir. Bir çömleğe konur, biraz tuz ve biraz turak otu konur. Azıcık havlıcân katılır ve üzerine su eklenir. Birazcık da zeytinyağı konârak kaynatılır. Eriyip müherrâ olunca, indirilir. Hastaya bu çorbadan içirilir ve etinden yedirilir. Eğer düşüp bayılırsa yeterlidir. Eğer düşmezse bir kez daha içirilir ve eti yedirilir. Düşene ve gövdesi şişene kadar içirmeye ve yedirmeye devam edilir. Bu belirtiler ortaya çıkınca artık yeterlidir. Aklı bir kaç gün gider ve bedeni kavlar. Derisi etinden soyulup dökülür. Sonra taze iyi deri gelir ve bu hastalıktan kurtulmuş olur.

Timsah kanı: Cüzzâmı iyileştirecek denenmiş iyi bir devâdır. Üç günde üç kez yemekle etkisini gösterir. Eğer etleri dahi dökülmeye başlamış olsa, Tanrı-te'âlâ fermânıyla hoş olup cüzzâm illetinden kurtulur. Timsah kanından otuz direm alınır. Günde onâr direm, yahut on ikişer direm yedirilir. Sonra yağından bir miskâl eritilir, bir direm dövülmüş kâfuru o yağla karıştırıp kaşına ve kirpiğine sürülür. Kaşını ve kirpiğini çıkartır. Eskisi gibi olur Tanrı te'âlâ fermanıyla. Denenmiştir, hemen timsah kanı bulmanın çaresine bakılır.

Şecere-i ebî mülk: Bir denenmiş nesne daha ki biz denedik, gerçektir Mâ-lâ Yesau't-Tabîb adlı büyük bir tıp kitabı vardır. [250b] İlaçlar konusunda çok nefis bir kitaptır. O kitapta *"on üç kişinin cüzzâm hastalığını bir ot ile giderdim"* demiş, o ota Müfredât-ı ibn-i Baytar'da "şecere-i ebî mülk" denmiştir. Şam'da "*sabûnü'l-kâk*", Türkçe "*köpürtgen*" yani "*çöğen*" denir. "*Karga sabunu*" da derler. Akarsular kenarında ve değirmen arkalarında ve su içlerinde de biter. Dört köşeli olur. Naneye benzer. Fakat naneden büyük yaprakları olur. Baldırı mor renkli ve kara olur. Bazı kişiler buna "*karaot*" derler. Dövünce sabun gibi köpürür. Türkler bununla elbise yıkarlar. Kumaşı ağartır. Bazısının yaprağı da kara olur.

Bu otun kökü küçük küçük doğranır, yıkanıp temizlenir. Sonra sevda giderici iyi uygun devâlar ile kaynatılır. Cüzzâm olan kişiye içirilir. Şöyle ki, önce ay eskisinde "*vedecân*"dan kan aldırılır. Türkçe *"şâh damarı"* demektir. İnsanın boynunda olur. İki taraftan çokça kan akıtılır. Bilinci gider gibi olunca sevdâvî hıltlar için olan iyi muglâ-yı munzıc içirilir. Sonra bu köpürtgen otunun kökünden alıp besfâyicle ve şâhtere ile veya başka uygun otlardan eşit miktarlarda katarak kaynatılır. Ancak köpürtgen kökünden çok katılır. Şöyle ki otuz direm veya elli direm olur. Etkisi nâzikdir, çok kuvvetli değildir. Bununla aftîmûn da pişirilmelidir. Eğer kuvvetli kişi olursa her defasına on direm katılır. Nazik ve

zayıf mizaçlıysa [251a] beş veya yedi sekiz direm katılır. Aftîmûn diğerleriyle birlikte pişirilmez, onlar pişirilip indirilmelerine yakın eklenir, birazca kaynatılır ve indirilir. Çünkü naziktir. Çok kaynârsa kuvveti gider. Üç gün arka arkaya böyle içirilir. Birkaç gün ara verilir, dinlendirilir. Sonra yine üç gün biri biri ardınca içirilir. Kırk gün miktarı bununla böylece ilaç edilir. Tanrı'nın fermânıyla derisi kavlar, sarı sular akar. Tamamen iyileşinceye kadar bu şekilde ilaç edilir.

Bu ilaç ortasında kırk gün miktarı her gün köpürtgen yaprağı şayağı ile veya şîrûgan yağı ile pişirilerek bol bol yedirilir. Zira bu otta sır vardır. Bu konuda acayip faydalıdır. Aynı zamanda suyundan sıkıp, badem yağı ile buruna damlatılır. Sürekli bu ottan aftîmûnla ve münâsib devâlar ile içirilir. Dışarı vurur, deriden işletir. Kızıl kızıl edip demregü şekilli nesneler ortaya çıkartıp, kabartır veya sarı su akıtır. Aşırı kaşıntı olur. Tekrar tekrar içirmeye devam edilmelidir. Faydası hastalık maddesi bu ot sebebiyle dışarı atılır. Dikkat edip iyileşinceye kadar bu otla ilaca devam etmek gerekir.

Bir garip nesne: Gerçektir. Çocuk ile doğan nikap vardır. Bazı kadınlar doğum yapınca çocuk nikaplı doğar. O nikaptan alınır, yedi veya üç adet, bulabildiği kadar. [251b] Onu kadınlar saklarlar, kolay ele geçmez. Cüzzâm olan kimse zengin olur, paraya kıyar veya bey kişi olur, bir şekilde buldurur. Nikâbın üzerine bu âyet yazılır:

فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Fe esâbehâ iʿsârun fîhi nârun fahterakat[146]"

Ancak "fahterakat" kelimesi iki kere yazılır.

Fahterakat kelimesini yazdıktan sonra bir kullanılmamış çömleğe koyup ağzı sıkı sıkı kapatılır. Fırında yakılır. Sonra çıkarılır. Kırk parçaya bölünür, kırk sabah balla karıştırılıp cüzzâmlı kişiye yedirilir. Allahü teʿâlâ'nın fazlıyla o illetten kurtulur. Eğer çocuk nikâbı ele girmezse kırk adet zeytin yaprağının her birine bu ayet yazılır, yukarıda anlattığımız gibi çömleğe konulup yakılır. Sonra toz haline getirilip kırka ayrılır. Kırk sabah balla karıştırılıp hastaya yedirilir.

Bu yeni doğan çocukla birlikte doğan nikaba kadınlar "*duvak*" derler. Ayrıca "*perde*" de derler.

146 Bakara: 266.

G. Bâdişnâm Hastalığı

Bu hastalıkta yüz kararır, demir rengi gibi olur. İki yanakları kızıl olur. Patlıcan rengi gibi de olur. Şarabı çok içen demevî mizâclı kişilerde çok meydana gelir. Şarap içmeyen kimselerde de olur. Cüzzâma benzer. Kışın daha fazla olur. Bazıları bu illete *"mukaddime-i cüzzâm"* (cüzzâm başlangıcı) derler. İlaç olarak kan aldırılır. Enseden hacâmat edilir. Önce cüzzâm ilacı da yapılır. Fayda eder. Yedi direm Sinâ-yı Mekkî kaynatılır, suyuna on direm fülûs-ı hıyârşenbe ezilip içirilir. Bazı zamanda [252a] gâh gâh süt çürüğüyle onbeş direm miktarı fülûs-ı hıyârşenbe ezip içirilir, fayda eder. Kükürtü yoğurtla yemek de fayda eder.

Ayrıca bu fakîr tecrübe etti. Yüzerlik tohumu her gün iki dirhem kadar olmak üzere bir kişiye yatmadan önce yedirildi. Yirmi güne kadar sonra iyileşti. Bâdişnâm illeti o kişiden tamamen gitti. Lâkin herkese uygun düşmeyebilir. Zira içki gibi sarhoş eder, baş döndürür. Nazik mizaçlı ve zayıf kişilere uygun değildir. Geceleri yemek münasiptir. Kuvvetli kişi olup müferrihât yemek âdeti varsa gayet faydalıdır. Perhiz de gerekir. Kuru balık, mercimek ve sığır eti ve keçi eti ve kuru et ve patlıcan ve kaz eti ve tavşan ve geyik eti ve tuzlu nesneler ve asitli, ekşi nesneler ve ıstıcı macûnlar yememek gerekir. Şarap içilmez. Eğer şaraptan vazgeçemeyen biriyse ak ve yufka nâzik şaraplardan içmelidir. Sulandırıp içmelidir ki zararı azalsın.

Ayrıca kayakoruğu dövülüp sıkılır, sonra süzülüp suyu çıkartılır ve her gün bir müddet içilir. Çok faydalıdır.

Şâhtere tâze iken dövülür, sıkılıp suyu alınır, tatlı katıp bir süre her sabah çokça içilir, yararlı olur.

Bâdişnâm illetine fayda eden bir başka devâ: Aynı zamanda yüzde ve burunda olan kızıllığa, kel başa, bedende olan yaramaz demregüye, bedendeki kızıl cüzzâm şekilli siğil gibilere, yarıklara ve benzeri illetler ile sevdâvî illetlere fayda edip hep giderir. Hatta baş kel olup [252b] saçı domuz kılları gibi sert olsa, biz tecrübe ettik, keskin sirke ile bir kaç kez sürmekle kılları kolaylıkla çıkarıp düzeltti ve bâdişnâm illetini giderdi. Benzeri yoktur, hor bakmamak gerekir.

Yapılış: Râstık taşı (kitaplarda râsuh yazar), kesîrâ ve zerdâli çekirdeğinin içi üçer direm, kına üç parmak ile aldığı kadar. Gayet keskin sirke ile karıştırılır ve üç gün bekletilir ki mayalansın. Sirkesi az gelirse eklenir, merhem kıvamına getirilir. Sürmek mümkün olur. Üç gün ıslattıktan sonra hamama girilir, o eczayı karıştırıp hamamda sürünülür. Beklemeden çıkmak gerekir. Üç gün vücutta

bekletilir. Üç günden sonra yıkanılır. Allah'ın izniyle kavlayıp gider. Eğer tam gitmeyecek olursa tekrar yakı edilir. Sirke çok sert ve eski olmalıdır.

H. Kesik Yaraları

Taze ve düz ise iki yanı bir araya getirilir, arasında kıl ve başka şeyler düşürmekten sakınılır. Kuru bandaj yapılıp üzeri bağlanır. Yaş nesne değdirilmez. Üzerine kuru devalar ekilir. Mesela, isfîdâc ve mürdeseng her birinden birer parça ve mürr ve mâzû ve her birinden yarımşar parça oranlarında alınır, dövülüp elenir, yaranın üzerine bağlanır.

Eğer yara başta olacak olursa, zerâvend-i müdahrac şarap içinde pişirilir, kurutulup dövülür ve elenir, yaranın üzerine ekilir, yararlı olur.

Kurumuş ekmek hamuru [253a] dövülüp ekilir.

Zerûr: Yaraya ekilir, kanı durdurur. Sabır bir direm, günlük (içinde ağacı ve kabuğu olur) bir direm, anzarût ve iki kardeş kanı her birinden yarımşar direm. Dövülüp elenir, yaraya ekilir.

Eşek tersi ve at tersi (yanmış ve dövülmüş) yaranın kanını durdurur.

İksir terkibi: (Eski ve yeni yaraları iyileştirir) Günlük ve demü'l-ahaveyn ve anzarût ve mürr bu dördü eşit miktarda alınır, dövülüp elenir, yaraya ekilir. Yeni veya eski iyileştirir.

Ayrıca sığırkuyruğu dedikleri otun boz yapraklısı (Sarı çiçeği ve uzun eğertmeği olur. Açık renkli, ak tüylüdür. Pamuk gibi yumuşaktır. Bazısının dalı ve eğertmeği çıkmaz, sadece yaprakları olur) alınır, yaprağı kurutulup dövülür, elendikten sonra yaraya ekilir. Yaraya yapışır ve derhal iyileştirir. Yarayı tamamen iyileştirmeyince üzerinden kopmaz[147]. [253b]

Bu otun kökü, delinip işleyen, iyileşmez ve cerrahların çare bulamadığı yaralara fitil olarak kullanılır. Yaranın deliğine uyacak şekilde otun kökü yontulduktan sonra sokulur. Yara iyileştikçe kök kısaltılır. Kısa bir zaman sonra yarayı bitirir bi-iznillâhi-te'âlâ.

147 "Acem'de bu ota bambul otu derler ya'ni bambullar olur imiş acemde bâzar gezerlerimiş yalıncak olub ellerinde keskin ustura dutub her dükkân önünde turur imiş akça ve pul dilerlermiş cehillerinden kendü a'zalarında tîz ustura ile yaralar açarlar imiş büyük büyük acâyib kanlar revân olur imiş gice olıcak bu sığır kuyruğu yapragından ekerler imiş irtisi sabah sahih ve sâlim gezerler imiş cerâhatleri bitermiş çarşu halkı acebe kalur imiş cehillerinden kendülerine kıyub böyle böyle yaralar açduklarına" (Yâdigâr 253a)

I. Vücuda Ok veya Diken Saplanması

Zerâvend-i müdahrac dövülür, elenir ve balla karıştırılarak üzerine bağlanır. Zerâvend-i tavîl dahi balla çıkarır.

Kamış kökü dövülüp elenir, balla karıştırılıp üzerine konursa tikeni veya ok temrenini çıkartır.

Kurbağa etini yaranın üzerine vurmak da bu konuda çok faydalıdır.

Boğa dikeni kökü çıkartılır, iyice dövülür, sütle kaynatılıp temren olan yere yakı yapılır. Üç yıllığını veya beş yıllığını çıkartır. Ağaç parçasını da çıkartır.

Saksağan dedikleri kuş kesilir, hemen ikiye yarıp üzerine bağlanır, temreni derhal çıkartır.

J. Yenir (İllet-i âkile-hûre)

İllet-i âkile, *"hüre"* de denilen yenir ve yayılan bir hastalıktır. İlacı dağlamaktır. Gümüş veya bakır bir aletle yapılır. Ancak herkes dağlamaya dayanamaz. Zayıf, nazik ve küçük çocuklar gibi.

Veya bu hûrenin çevresine keskin (tîz) otlardan ekilir, ayrıca yine çevresine Kil-i Ermenî sirke ile ezilip sürülür. Eğer et kararmışsa kelem ateşte sadeyağ ile (inek yağı olmalı) pişirilir ve dövüp karıştırılarak yaranın üzerine sürülür. Karalığı gidene kadar devam edilir. Sonra sirke ile su karıştırılıp yıkanır ve *merhem-i jengâr* sürülür, yararlı olur.

Merhem-i jengâr: Mûm ve çam sakızı her birinden beşer direm, zeytinyağı [254a] yirmi direm, jengâr iki direm, anzarût bir dirhem. Usulüne uygun merhem yapılır.

Bir başka merhem-i jengâr: Vaşak sirke ile ezilir, beş direm kadarı ve iki direm jengâr dövülür, karıştırılır. Merhem kıvamına getirilir.

Feldifyûn: Bu konuda faydalıdır. Akâkıyâ on iki direm, kızıl zırnîh ve sarı zırnîh ve şeb her birinden altışar direm, kireç üç direm. Bunlar sekiz direm sirke ile karıştırılır, kurslar yapılır, güneşte kurutulur. Hûresi olan kişi, eğer yara ağızda ise bununla gargara yapar, ağzında tutar.

Bir başka mücerreb nesne: Biz tecrübe ettik. İki veya üç kez sürmekle *hûre* hoş olur. Başka ilaca gerek kalmaz, inşallâhu-te'âlâ. Hûrenin üzerine bal sürülür ve dövülmüş ve elenmiş unnâb yaprağı ekilir, şifâ olur. Elenmiş unnâb yaprağını

balla karıştırıp sürmek de uygundur. Lâkin en iyisi, önce sinirli yaprak dövülüp suyu sıkıldıktan sonra bu su ile hûrenin yıkanmasıdır. Birkaç kez tekrar etmek gerekir ki sinirli yaprak suyu tesir etsin. Sonra balla unnâb yaprağı tozu sürülür, yararlı olur. Hûre düzelir, hoş olur.

Ayak parmaklarının bir şeye çarpması: İlaç olarak üç kat bez sarılır ve üzerine işenir; idrâr ile ıslatılır, başka devâya ihtiyaç kalmaz. Fayda eder.

BEŞİNCİ BÖLÜM
KIRIK, ÇIKIK VE EZİKLER

Kırık ve çıkık yaşandığında, eğer bir mani yoksa [254b] ilk olarak kan aldırılır. Kan aldırmaya engel bir durum varsa, aynı yerden hacâmat yapılır ki kan başka tarafa çekilip gitsin. Ayrıca hukne ile hastanın içi yumuşatılır. Ya erik suyu içirilir, (bir dirhem) veya bir miskâl kadarı râvend-i çînî dövülüp cüllâbla verilir, içirilir. Yararlı olur. Encübâr bu konuda çok faydalıdır. Encübâr dövülerek kaynatılır, süzülür, şeker katılır (veya bal) içirilir. Derhal fayda eder. Birkaç kez içmekle hoş olur, rahatsızlık gider. Yani et üzülmesinden, kemik kırılmasından veya ezilmesinden, gerekse düşme veya darbeden dolayı olsun fayda eder. Çok yararlıdır.

Gıda olarak cev-âv, isfenâh aşı veya mâş aşı badem yağıyla pişirilir. Faydalı olur. Mugâs-ı Irakî dedikleri ak kök bu konuda benzersizdir. O dövülür, elenir, bir miktar balla karıştırılır, yenir. Bir iki sabah bir miktarı da un bulamacı ile karıştırılıp ağrıyan yere yakı yapılır. Gerek et ezilmesi, gerekse kemik kırılması olsun iki veya üç günde iyileştirir. Gayet mücerreblerdendir. Hiç şüphe olmasın.

Köpürtgen: Bu konuda denenmiş nesnedir. Sular kenarında biten köpürtgen dedikleri ot (karga sabunu) yaprağı, kırılmış kemik üzerine konur ve sarılır. Usulüne uygun olarak, ağaççıklar da koyarak [255a] sarılır. Kemik üç günde biter, Tanrı teʿâlâ'nın inâyetiyle.

Ayrıca köpürtgen dedikleri bu otun kökü kaynatılıp suyuna bal kattıktan sonra kemiği kırılmış kişiye içirilirse, iki günde iyileştirir inşallâhu teʿâlâ.

Cemme: Cidde denizinde bir canavar vardır, balık gibi. O balığı denizde iki kişi futa ile avlar. Şöyle ki bir kişi futanın iki ucuna yapışır, cüstlük ile bu "*cemme*" dedikleri canavarı futanın içine alıp kaldırırlar. Bunu bir küpe veya bir başka

kaba koyup saklarlar. Küpte veya zarfta durdukça kara bir su olur, mürekkep gibidir, yaramaz ağır bir kokusu vardır. Balık kokusuna benzer. Buna kitaplarda "mâü'l-cemme" derler. Acayip şeylerdendir. Bir kişinin elleri ve ayakları kırılsa, Allah korusun veya herhangi bir hayvanın kemiği kırılsa, o maü'l-cemmeden iki çekirdek veya biraz fazla içirince bir saat olmadan Tanrı'nın kudretiyle kemiği yapışır. Hiç şüphesiz gerçekdir ve denenmiştir. Tecrübe etmek istenirse, bir tavuğun ayağı kırılır. Sonra kemik yerine konur. Sardıktan sonra iki habbe maü'l-cemmeden tavuk ağzına konur. Tavuk yere bırakılır. Hemen kemiği iyileşip tavuk sağ ve selamet yürür gider. Denenmiştir. Bir garip maddedir, Cidde'de ve Hindistan'da meşhurdur. Tüccarlar bilirler.

Bir başka garip nesne daha: Kuzgun denilen kuşun yavrularının olduğu vakitte gidip yuvadaki yavrulardan birisinin ayağı kırılır ve yavruya başka zarar vermeden öylece bırakılır. Ertesi gün tekrar yuvaya gidilir. [255b] Yuvada kara bir taş bulunacaktır. Ayağı kırılmış olan yavrunun da ayağının iyileşmiş olduğu görülecektir. O kara taş alınıp saklanır. Kimin bir yerinde kemiği kırılırsa bu taş bağlanır. Taş bağlı olarak üç gün durduktan sonra kemik iyileşir. Fakat kırılan kemiği güzelce yerine koyup uygun şekilde sarmak gerekir. Taş ondan sonra bağlanır. Allah'ın izniyle kuzgun o taşı bilir ve yuvasına getirir. Hakk te'âlâ hazretlerinin büyük bir lütfudur.

Mâmîrân: Başka bir denenmiş nesnedir. Kırılmış kemiği iyileştirir. Kırık kemik eğri tutmuş olsa, bu ot kaynatılıp üç gün içilse, yanlış tutmuş olan kemik sökülür ve tekrar doğru tutar. Mücerrebdir. Bu ot, göl içinde bataklık ve sulu yerlerde biter. Orada ulama dedikleri, çam pürü gibi yaprakları olan otlar da biter. At sever, ata yedirirler. Ayrıca atların yediği yumuşak otlarla birlikte biter. Çalılar arasında böğürtlen ile birlikte de biter. Sazlık arasında hendek kenarında otlu yerlerde de olur ve insan boyunca uzanır. İçi kovuk olur, dalları olmaz. Gök saçaklı olur. Aynen çetik otu şeklindedir. [256a] Lâkin bunun rengi sarı olur. Açık renkli ispernek renk şeklinde, yaprakları sezâb yaprağı görünümündedir. Ancak renk olarak benzemez. Sezâbın rengi koyu yeşildir, bunun ki açık fıstıkî renk olur. Koku ve renk olarak benzemez. Lâkin görünümde benzer. Çiçeği şekerrenk, ak veya açık sarı olur. Bazı kişiler sarılık otu derler. Yerakân hastalarına verirler. Çok fayda eder, sarılığı giderir. Yaprağı irice olur, sezâb gibi yumuşak olmaz.

Ayrıca bu ot iki türdür. Birisi yukarıda anlattığımız türdür. Diğeri ise bayırlarda susuz yerlerde biter. O da aynen yaprakta ve çiçeklerinde diğerine benzer. Lâkin yaprağı biraz küçük olur. Kuru yerde biter. Kökü de diğerinin köküne

benzer. Rengi de benzer. Açık ve sarı olur. Öncekinin kökü aynı çetik otu görünümündedir. Saçak olur. O saçaktan başka kökünün uzaması ve dalı olmaz. Kuru yerde biten uzun saçaklı olur, kaba sakal şekilli, ince ve uzun ve açık sarı kökleri olur. Saçağı arasında serçe parmak kalınlığı kadar eğri büğrü uzanır. Sarılık için kaynatılır. Üç gün içirilir, on iki yıllık sarılığı giderir. Bunun adına *"mâmîrân-ı Rûmî"* derler. Saçağını giderirler, köklerini bıçakla yontup kuruturlar, mâmîrân olur. Kullanılır. Tohumları da ufacık, rezene tohumundan daha küçük, hilâl tohumu şeklinde olur.

Ama mideye ağrı girerse [256b] sikencübîn-i sâde verilir. (kehrübâ ile ve süt ile) Her birinden yarımşar miskâl.

Elmanın içi temizlenir, gülâbla pişirilir. Elli direm bu gülâbla pişmiş elmadan, on direm kızıl gül, beş direm sakız, beş direm akâkıyâ, beş direm mersin yaprağı, beş direm sünbül, bir direm serv kozağı, bir direm za'ferân, bir direm sabır. Bunlar dövülüp elenir. Sinirli yaprak suyuyla karıştırılır ve mide üzerine yakı edilip bağlanır.

Eğer ağrı ciğere erişecek olursa, kızılboya ve râvend-i çinî her birinden onâr direm, yunmuş lök ve tabâşîr her birinden beşer direm. Dövülerek elenir. Kullanımı iki diremdir. Sikencübîn-i sâde ile içirilir. Aynı zamanda bu ciğer üzerine yakı yapılır.

Ak sandal ve kızıl gül ve kuru benefşe her birinden beşer direm, arpa unu üç direm, za'ferân bir direm, kâfûr yarım direm. Gülâbla ve gül yağıyla karıştırılır, ciğer üzerine yakı yapılır. Eğer harâret az olursa, kızıl gül beş direm, mastakî ve sünbül ve dârçînî her birinden ikişer direm, mersin yaprağı üç direm, lâdin iki direm. Lâdin, yâsemîn yağı içinde ezilir, diğer devalarla karıştırılır.

Kırık çıkıkta ilk müdahale: Kırık ve çıkıklarla ilgili ilaç olarak birincisi, kırıkta kemiği yerine koyup uzmanca sarmaktır; çıkıkta ise çekip yerine getirmektir. Fazla ağrı vermeden yapıp bitirmektir.

Eziklerde ilk müdahale: Fakat bir uzuv ezilmişse gül yağı sürülür, iyice yağlanır. O yağ ile üç gün bağlanır. Yağ ile durur, çözülmez. Üç günden sonra çözülür. Yine yağsız peynirle [257a] sarılır ki harâret yükselmesin ve şişmesin. Maş unu ile yaş mersin suyunda bez ıslatılır, yaşartılır ve o yerin üzerine konup bağlanır. Bez, iki üç kere değiştirilir. Eğer eziklik sinir üzerinde olmuşsa yakı nergis yağıyla ve süsen yağıyla yapılır. Önce şarapla ıslatılır, sonra turak otu yağı ve papatya yağı ve sezâb yağı karıştırılıp, ısıtıp damlatılır.

Soğuk nesnelerden yapılan yakı: Mugâs-ı Irakî ve mâş-ı mukaşşer her birinden onâr direm, sabır ve mürr-i sâfî ve ak hatmî ve akâkıyâ herbirinden beşer direm, Kil-i Ermenî yirmi direm. Bunlar dövülerek elenir, yumurta akıyla karıştırılır. Yakı yapılır.

Encübâr yakısı da gayet iyidir. Hem yakı edilir yumurta akıyla, hem de kaynatılıp tatlı katarak içirilir, yararlı olur.

Sıcak nesnelerden yakı: Eğer sıcak nesneler gerek olursa, merzengûş ve iklîlü'l-melik ve anduz ve serv yaprağı dövülüp elenir ve bu zikrolulan otlarla karıştırıp birlikte yakı yapılır. Bağlandığında ağrı olursa bağı çözülür, bırakılır dinlendirilir. Sonra nazikçe yine bağlanır.

ALTINCI BÖLÜM
CİLT VE ESTETİK

A. Saç, Sakal Dökülmeleri ve İstenmeyen Tüyler

1. Kıl Çıkarma Yöntemleri

İlaç olarak eyâric-i faykarâ ve gârîkûn verilir. Eğer kuvvetli bir kimse ise habb-ı kûkıyâ verilir. Bağırsakları zayıf kimselere şâhm-ı hanzâl şerbeti yerine matbûh aftîmûn içirilir. Eyâric ve maʿcûn-ı necâh bir süre [257b] sürekli yenir, yararlı olur. Eğer mizâc ıssı olursa ıtrıfîl-i sagîr ve matbûh helîle-i zerd kullanılır. Kebere kökü kaynatılır, eyâric-i faykarâ onun suyuyla ezilir ve gargara edilir. Âkırkarhâ ve ferfiyûn dövülür, sığır ödüyle karıştırılır, sürülür yararlı olur. Soğan sürmek gayet iyi olur. Özellikle nergis soğanı uygun olur. Bâsal-i unsul ki bedene sürünce kaşındırır, deniz soğanı ise kendene yaprağı gibidir[148]. Bunu kesip sürmek çok iyidir.

Çeşitli yakılar vardır. Çoğunu tecrübe ettim ama faydayı az buldum. Buna karşılık iyi bir şey buldum ki hiç benzeri yoktur. Hatta aslından kaşı olmayan kimseye yakı yapılırsa iyi çatık kaş getirir. Nerede kıl dökülmüşse yakı yapılır ve kılı çıkartır. Ancak kirpiğe sürülmez, tehlikelidir ve yakıcıdır; göze zarar verir.

Belâdır: Kirpikten başka yerde kıl çıkması istenirse önce oraya ceviz yağı sürülür ve ardından bu anlattığımız yakı yapılır. Eğer ceviz yağı değmemiş yere sürülecek olursa orası şişer ve acı verir. Çok sıkıntı çektirir. Bazı kadınlar semirmek için birbirine iğne ile delip bunu sürmüşlerdi, şişip helâk oldular. Ceviz yağını bilemedikleri için. Ceviz yağı sürülürse hiç zararı olmaz. Ama ceviz yağı sürülmedik veya iğneyle delinmiş bir yere sürülürse tehlikelidir. [258a] Bazı

148 "nergis soğanı yapragı gibi yapragı olur dahi büyücek kumda biter deniz kenarında söbi sogan olur kızılsagu kabuğu olur" (Yâdigâr157b)

kimselere sürülünce diğer kabartıcılar gibi sadece kabartır, zarar vermez. Bu anlatılan ot balâdurdur. Balâdurun başcağızları kesilir, atılır. Sonra demirci kerpeteni kızdırılıp arasına konur ve bu kızgın kıskaçla sıkıştırılır. Bir küçük tas içine yağı akıtılır. (Ancak bu esnada dumanı çıkar. Kesinlikle bu duman yüze ve göze temas etmemelidir. Eğer temas ederse, yüzü gözü şişirir. Sarı su akar. Çok dikkat etmek gerekir.) Eğer kaşa sürmek istenirse, kaş ölçüsünce bir kâğıda sürülür. El değdirilmemelidir. Bıçak ucuyla sürülür. Önce kaş üzerine fazlaca ceviz yağı sürülmüş olmalıdır. Sonra balâdur balı o kâğıtla üzerine yapıştırılıp bağlanır. Bağlarken dikkat edilmelidir ki yerinden kayıp ceviz yağı sürülmemiş başka bir yere değip de zarar vermesin. Bir veya iki kez yakı yapmakla kaş kılı çıkartır. Başta da kıl dökülmüş olsa veya sakal dökülmüş olsa balâdur balı sürülür. Maksat hasıl olur. Ancak sadece büyük kişilere yapılır.

Dâ'i's-sa'lebde kıl çıkarmak için ilaç: Kirpi derisi yakılır, külü ayı yağıyla veya defne yağıyla veya yumurta yağıyla karıştırılır, sürülür. Kılı çıkartır. Yumurta yağı acayiplerdendir. Tek başına veya kıl bitirici bir nesne ile sürseler, gerçektir, istenen yerde kıl çıkartır. Hatta köse adamlar devam edip sürünseler, kıl çıkar.

Sarmaşık ve yumurta yağı: Şöyle ki, sarmaşık[149] yaprağı, dalları ve kökleriyle birlikte [258b] yakılır, külü iyice dövülür, ince elekten geçirilir ve yumurta sarısının yağıyla karıştırılır. Altı ay kadar her gün kullanılmaya devam edilerek ,sürülür. Köselere güzel sakal getirir. Denenmiştir. Lâkin yumurta yağını çok çıkartıp hazır edilmeli, sarmaşık külü de yetecek miktarı karıştırılmalıdır. Toz haline getirildikten sonra defne yağıyla da karıştırılıp sürülürse yararlı olur.

Sakalda ve kaşta kıl çıkarmak için bir başka yağ: Deniz köpüğü (adam başı gibi büyük olur, içi tel teldir. Kadınlar hüsn-i yusuf derler) on direm alınır, iyice dövülüp elenir. Ayvadane dedikleri ot yakılır, külünden on direm miktarı alıp Deniz köpüğü ile birlikte eski zeytinyağıyla karıştırılır. Kıl dökülmüş olan yere yakı yapılır. Sonra da zeytinyağı sürülür.

Tilki yağı: Tilki yağı tekrar tekrar sürmekle kıl çıkartır. Denenmiştir.

Başka bir formül: Karasinek çokça toplanır. Bunun için, bir çanağa bal sürülür, üzerine üşüşen sinekler toplanır. Zeytinyağıyla hafif ateş üzerinde karıştırılıp dövülür (veya ayva, mersin, defne, yumurta, tilki yağıyla) [259a]. Sonra o kıl çıkartılacak yer soğan suyuyla ovulduktan sonra birkaç kez üzerine yakı yapılır. Tanrı te'âlânın inâyetiyle dâ'i's-sa'lebde tamam kıl çıkartır. Bundan iyisi yoktur.

149 "ağaçlara ve burçlara ve dıvarlara tolaşır yassı yeşil yaprakları olur yapraklarının köşeleri olur kara salkımluca yemişi olur" (Yâdigâr 258b)

Denenmiştir. Özellikle önce eyâric ile veya habb-ı kûkıyâ ile tenkıye-i dimâg yapılır, ondan sonra bu yakı yapılır.

2. İstenmeyen Tüylerin Önlenmesi

Kıllar yolunur, sonra yarım direm nişâdırı dövülür, oğlak ödüyle karıştırılarak sürülür. Birkaç kez yolup sürmekle artık çıkmaz olur.

Sülük alınır, üzerine tuz ekilir ve sirke içine konur, kuruyuncaya kadar bekletilir. Dövülür ve kıllar yolunduktan sonra yerine sürülür. Tekrar böyle yapılırsa, artık bitmez.

Kızıl zırnîh toz haline getirilir, yaş bân tohumu yaprağı su ile ezilip kılları yolduktan sonra yerine sürülür.

Bir denenmiş nesne: Tîn-i kimûlyâ[150] (Türkçe tabâşîr veya gargaram toprağı) ol tabâşîrden on direm, isfîdâc kal'ı on direm, şâb beş direm, dövülür, elenir. Yaş bân tohumu suyuyla karıştırılıp kıl yolunduktan sonra sürülür. Biraz zayıfça tekrar çıkar. Yine yolunup sürülür. Bu şekilde birkaç kez tekrar edilirse [259b] artık çıkmaz.

B. Bahak

İlaç olarak matbûh helîle ile veya matbûh aftîmûnla ishâl edilir. Ayrıca ıtrıfîl-i sagîr ve ma'cûn-ı necâh yedirilir.

Labada kökü kurutulur, turp tohumuyla dövülüp elenir. İkisi kadar kızılboya katılır. Sirke ile karıştırıp hamamda sürülürse şifâ olur. Hardal tohumu ve cırcır tohumu da katılırsa uygundur.

Nişâdır iyice dövülür, sirke ile karıştırılır sürülür. Hem bahak hem demregüyi hem siğili giderir.

Kayakoruğu dövülür, suyu sıkılır, beş altı gün ikişer kaşık veya daha fazla aç karnına içilir. Bahakı giderir.

Hangi müshil kullanılırsa çok fayda eder. Adem şehveti bahaka ve demregüye sürülürse giderir.

Bâsal-i unsulun (yaban soğanı) dış birkaç kabuğu soyulur, içi dövülür, sert sirke ile karıştırılır. Hamamda sürülür. Ne kadar yaramaz bahak varsa giderir.

150 "ak toprak olur isfîdâca benzer derzîler iplige dürterler kumaş üzerine çarparlar." (Yâdigâr 259a)

Labada kökü kurutulup dövülür, elenir. Öyle toz iken hamamda bahaka sürülür. Biraz beklenirse tesir eder. Birkaç kez sürmekle giderir. Denenmiştir.

Şâhtere yaş ele girerse, dövüp suyu sıkılır, bezden süzülür. Yedi sekiz gün her sabah bir bardak kadar, bal ve şeker ile tatlandırılarak içilir. Bahakı ve demregüyi giderir.

Bir bardak süt çürüğünü de içmek iyi fayda sağlar. Hamama sürekli gitmek bahakı giderir. Mücerebdir, devam edip hamama çok girmek başka ilaç yapmaktan daha iyidir.

C. Baras

Barasa ilaç olarak önce eyâric-i [260a] lugâzyâ ile hasta kusturulur. Itrıfîl-i mâhân yedirilir.

Itrıfîl-i mâhân: Helîle-i Kâbilî kabuğu yirmi direm, belîle ve emlec her birinden onâr direm, biringî-i kâbilî onbeş direm, şaytarâc ve su'd ve zencebîl her birinden üçer direm, sâdic-i hindî yarım direm, besfâyic ve üstühudus her birinden yedişer direm, gârîkûn yirmi direm, kust üç direm, günlük ve mastakî ve anîsûn ve karanfil ve hayr-ı bevvâ ya'ni kâkule-i sıgâr ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm, fülfül ve dâr-ı fülfül ve nârmüşk her birinden dörder dirhem. Dövülür, elenir. Hepsinin toplamının üç katı kıvama getirilmiş balla karıştırılıp kullanılır. Kullanım miktarı dört diremdir. Bütün balgamî illetlere fayda eder, inşallâhu te'âlâ.

Barasa sürülen bir yakı: Mâzeryûn yaprağı (yani kılapa yaprağı) ve kara harbak ve fülfül ve bûre her birinden eşit miktarda alınır, hafif dövülür, toplamı kadar sirke ile kaynatılır. Demir talaşı (bürâdesi) ve Deniz köpüğü (dövülmüş ve elenmiş) iki ölçü miktarı. Öncekilerle karıştırılır, ezilir. Kalye gibi olur. Güneşe karşı tılâ edilir, yani sürülür. Katlanabilindiğince sürülür ve kuruyana kadar oturulur. Birkaç kez tekrarlanır. Kuruyup kavrulduktan sonra hastalık gider. Herkes bu yakıya dayanamaz. Sağlam mizaçlı Türklere tatbik edilir. Nazik kişilere yapmamak gerekir, yakar ve acıtır.

Başka bir yakı formülü: Şaytarâc ve çivit ve kızılboya ve aşı toprağı ve şarap (süci). Dördü, (kurumuş) dövülür elenir, sirke ile karıştırıp kaynatılır, saklanır. Bir parça [260b] dahi kızılboyayı kaynatıp süzdükten sonra, o otlar bu kızılboya suyuyla karıştırılarak sürülür. Yirmi gün bu yakının rengi kalır gitmez.

Baras için bir başka mücerrreb devâ: Kirpi ödüyle kükürt, iyi yumuşak dövülür, karıştırılarak sürülür. Bir veya iki kere sürmekle giderir, bi-iznillâhi-te'âlâ.

Başka bir deva: Keçi böbreği kebap edilir, sulanır sulanmaz dövülmüş üzerine kükürt serpilir ve çevrilir. Damlayan suyu toplanıp saklanır. Tekrar tekrar baras üzerine ova ova sürülür. Bi-iznillâhi-te'âlâ baras gider.

Başka bir deva: Kükürt dövülür, limon suyuyla karıştırılıp ezilir. Limon suyu gerektiğince eklenir. Barası olan kimseye sürülür. Yararlı olur.

Başka bir deva: Güvercin pisliği iyice dövülür, elenir, arpa unuyla karıştırılır. Su katıp çalkanır. Bulamaç haline getirilir. Sonra biraz katran katıp merhem kıvamına gelene kadar dövülerek ezilir. Bir parça keten bezi üzerine sürüp baras üzerine yakı yapılıp bağlanır. Üç gün bırakılır. Sonra temizleyip yeniden yapılır. Gerçekten giderir, tekrar etmek gerekir.

Bir başka yakı: Şaytarâc ve sürme ve mâzû ve balık kemiği (yanmış olur) ve kızıl zâc. Dövülüp elenirler. Sirke ile karıştırılıp sürülür, yararlı olur.

Hap terkibi: Denenmiştir. Zencebîl ve ak fülfül ve kara harbak ve eyâric-i faykarâ ve taneçâdırı. Her birinden eşit miktarda alınır. Taneçâdırı şarapla ezilir, diğer dövülülp elenmiş olan malzeme ile karıştırılır. Kullanımı üç dirhemdir.

Itrilâl: [261a] Itrîlâl dedikleri otun tohumu[151] barasa faydalıdır. Barası [261b] olan kişiye balgamdan tenkıye-i beden ve dimâğ ettikten sonra ıtrîlâl tohumundan bir direm alınır ve iyice dövülür. Sonra bir denk âkırkarhâ yine dövülür ve buna karıştırılır. Sabah aç karnına her defasında bu kadar yedirilir. Yedikten sonra bir parça gülengübîn ele geçerse üzerine yedirilir. Bulunamazsa bir parça bal yalatılır ki kusmasın. Keskinliğinden dolayı tabiat nefret eder. Çaba gösterip kusmamamaya çalışılır. Yedikten sonra, gayet sıcak saatlerde güneşte oturulur.

151 "hilâl tohumuna benzer tohum olur ve ak çiçegi olur evet hilâl olur bayagı diş kuruddıkları hilâl gibi lâkin bayagı hilâl gibi yumulmaz açık olur yâbân havucuna biraz benzer hilâliniñ açıklıgı ve ak çiçek küleği ve hilâli biraz incerek olur ve yapragı turak otu yapragına benzer ovalar da düz yerlerde biter ekinler kenarında ve tarlalarda biter vakit olur ki diş kurdadıkları hilâl ile karışık biter lâkin bir garîb hâssacıgı vardır bitişiniñ degme kişi ana muttali' olmamışdır ol hâsse ile ânı bulmaga kolaydır cemî' yapragı budagı turak otuna benzer lâkin ıtrîlâlin dibinde cemî'siniñ bir dürlü yapragı dâhi olur bir kuş kadarı ve ol yapragın baldırcagı olur uçlarında üçer yapragı olur yassıca uzunrak ve destere dişleri gibi gedicikleri olur ve söbi olur şöyle kim kuş ayagına benzer magribde kuş ayagı dirler imiş ıtrîlâl dimegin tefsîri ricli't-tayr dimek olur mısırda ricli'l-gurâb derler imiş kuzgun ayagına hayli müşâbeheti vardır kitablarda ricli'l-gurâb bir gayri ota dirler ol ricli'l-gurâb veca'-ı mefâsile gayet eyüdir ıtrîlâle ricli'l-gurâb mısırda derler ıstılâh-ı mısırdır tohum bi-aynihi hilâl otu tohumuna benzer Lâkin ıtrîlâl tohum biraz söbice olur eyü kuvvetlü yerde biticek kim za'îf olmaya hilâl tohumundan büyücek olur agızda çiynecek gayet tîzligi vardır" (Yâdigâr 261a)

Baras olan yer, güneşe karşı açılır. İki saat kadarı baras olan kısım güneşe tutulur. Terlenir. (Güneş sıcak olmazsa faydası olmaz.)

Hamamda ve külhânda yaptık olmadı. Hakk teʿâlâ ıtrîlâlde hâssiyyeti güneş ile birlikte koymuş. Üç veya dört gün birbiri ardınca anlattığımız şekilde güneşte oturulur. Terleyinceye kadar oturulur. Baras olan yerler kabarır, fıska fıska olur, ak su çıkar. Sarıca su akar. Şöyle ki döşekten ve hasırdan geçer. Baras olan yerler cerâhat olup, çamçaga kızıl et kalır. Baras olmayan yerlerse esenlikte kalır, hiç kabarmaz, yara olmaz. Etli olan yere tez etki eder, etsiz yere geç tesiri olur. Ayakta ve parmaklarda geç eser eder. [262a] Garip özelliktir. Bedende her nerde var ise gezer bulur, hepsine etkisi ulaşır. Bazı kimselere etkisi çabuk olur, bir veya iki kez yemekle fayda eder, bazılarına ise üç veya daha fazla yemekle etkisi görülür. Maddesine göre de değişir, bazı kişide çok olur, eski olur. Tekrar, tekrar içmek gerekebilir. Bazı kimseler var ki bütün bedeni baras idi. İki gün içirdik tamâm bedeni kabar kabar oldu, sarı sular aktı. Sel gibi revân oldu. Derisi kavladı, tâze deri geldi, hoş oldu. Öyle kişi oldu kimine altı defa içirdik, ondan sonra düzeldi. Bazılarına on bir gün içirmek gerekti.

Birisi, *"Kırk beş yıldır ben beni bileli bu bende vardır bilmezem anamdan böyle mi doğdum ve bilmezem ki küçük iken mi peydâ oldu"* dedi o kişi bir defada içmekle düzeldi.

Bize şöyle bir tecrübe hasıl oldu ki, deri kabardığı halde fazla su akmazsa, deri gidip yeri kızıl kalsa da barasın geçtiğine inanmamak gerekir. Sonra geri ağarır, tamamen gitmez. Yiyip güneşe oturmalı ki sarı sular aksın. Yeri uygun şekilde cerahat olup, su ardından kan akmalı, o takdirde barasın artık gittiğine itikâd etmek gerekir. İçtikten sonra sarı su geldi diye güneşte oturmayı terk etmemelidir. Su akmamaya ve artık kanamaya başladığı zaman, artık güneşte oturmak terk edilebilir.

Küçük çocuklara yedirilmez. Kuvvetli ottur. İnsanı zayıf düşürür. Ağrısından ve acısından yatırır, yatağa düşürür. Hasta etmez, fakat aşırı derecede [262b] acı verir. Herkes katlanamaz.

Itrîlâl içildiği zaman birkaç gün susuzluğa tahammül etmek, yoğurt, süt ve karpuz yememek gerekir. Kısaca balgam artırır nesnelerden perhîz edilir.

Itrîlâlin bir başka türlü yenmesi de şöyledir: Bir miskâl ıtrîlâl ve bir miskâl âkırkarhâ ikisini karıştırıp kırk güne dek yenir. Güneşe oturmaya gerek kalmadan Hakk teʿâlâ şifâ verir.

Bazı kişiler ıtrîlâl tohumu dövülür, balla karıştırılıp günde iki miskâl yenir. On beş güne kadar etkisi ortaya çıkar.

D. Cilt Bakımı ve Estetik

Yüz rengini düzeltmek için yöntem: Bakla unu, nohûd unu, arpa unu, kesîrâ ve turp tohumu. Bunların hepsi eşit miktarda ve dövülüp elenmiş olarak taze sütle karıştırılır (veya pişmiş arpa suyu ile karıştırılır) akşamdan yüze sürülür. Sabaha kadar durur. Sabah olunca suyla yıkanır.

Sabah yıkanılan suya kepek ve benefşe kurusu kaynatılıp süzdükten sonra karıştırılırsa daha iyi olur.

Yiyecek olarak ise taze süt, tavuk yağı, kaz yağı, koyun iliği, tatlı nâr, rafadan yumurta sarısı, kuru incir, turp, kendene uygun olur. Biraz süt ile safran karıştırılıp yenmesi de çok yararlıdır.

Ter kokusunu düzeltmek için ilaç: Heylûn, kenger, zerdâli ve kuru nane yemek ve reyhân şerbeti içmek ter kokusunu ve beden kokusunu iyileştirir.

Macûn-ı nûşidâr yemek ağız, ter ve beden kokusunu güzelleştirir. [263a] Benzi sâfî ve kızıl eder. Benzin sarılığını giderir. Mideye, kalbe, ciğere kuvvet verir. Ferahlatır. Yemeği hazmettirir. Yemekten önce veya sonra yenebilir.

Yüz rengi için: Nohut unu ve burçak unu ve çöğen ve pirinç unu ve kavun çekirdeği ve mahmûde ve dârçîn ve zerâvend-i tavîl. Bütün hepsinden eşit miktarda alınır. Mahmûde ise beşte bir oranında alınır. Gece yüze sürülür. Ertesi gün ılık su ile yıkanır. Yüzü ağartıp cilalar.

Topuk yarılması: Ayak tozdan ve topraktan korunur. Zamg-ı Arabî ve mâzû dövülüp elenir, sindurûs yağıyla karıştırılıp, ayaktaki yarıklara sürülür. Üzerine bir parça kâğıt yapıştırılır. Veya malzemeler kuru olarak ekilir.

Eğer zamk ve mâzû tâze iç yağıyla dövülüp yarığa sürülürse de uygun olur.

Bunlar, hamamdan çıktıktan, yani ayak iyice yıkanıp temizlendikten sonra sonra uygulanır.

Eğer topuk soğuktan yarılmışsa şalgamı oyup içine bir parça Mûm ve bir parça iç yağı konur, sıcak kül içine gömülür. Eriyip birbirine karışana kadar bekletilir. Sonra çıkartılıp sürülür. Yararlı olur.

Şalgam küçük küçük doğranır, yağ içinde pişirilip, hepsi birden yakı yapılırsa fayda eder.

Kuru besfâyic dövülür, elenir parmaklar arasına konursa yarılmasına ve delinmesine yarar sağlar. Pişiğini giderir.

Ayak parmakları pişiği için: Isfîdâc, parmaklar pişiğine sürülür fayda eder. Eğer bu zahmetler bedende olursa [263b] her sabah yirmi direm şîrûgan yağı veya badem yağı, tâze sıkılmış üzüm şîresiyle içilir. Üzüm suyu kırk direm miktarı olur. Bir hafta kadarı içilir. Ondan sonra matbûh aftîmûn içirilir. Bir hafta da şîrûgan yağı, şire ile içilir, şifâ olur.

Dudak yarılmasına ilâç: Pamuk benefşe yağına batırılıp her gece göbeğe bağlanırsa fayda eder. Kızıl gül gayet iyice dövülüp toz haline getirilir. Zamk-ı arabî dövülüp ıslatılır, sonra dövülmüş gül ile karıştırılıp sürülürse fayda eder.

Koltuk altının kötü kokusuna ilaç: Kan aldırılır. Eğer mümkün olursa cimâ ettirilir, fayda eder.

Ayrıca sıvadan alınmış samanlı toprak dövülür, bakır içinde sirke ile karıştırılır. Yaramaz koku nerede ise oraya sürülür. Sonra yıkanır.

Sürekli tûtiyâ sürmek de fayda eder.

Bit için ilaçlar: Kıl diplerinde biter. İlaç olarak önce beden matbûh aftîmûnla pâk edilir. Sabır ve bûre ve mürr eşit miktarda alınıp dövülür, birbirine karıştırılır ve hamamda içinde afsentin kaynatılmış su ile sürünülür. Bir saat kadar sabredilir. Sonra mersin yaprağı suyu ile yıkanır. Ayrıca çam ağacı yaprağı kaynatılmış su ile yıkanır.

-Cıva, azıcık anzarût ve kına ile öldürülür, bir yünden eğrilmiş ipe sürülür ve boyuna bağlanır. (Veya gömlek yakasına yağ ile sürülür) Bitler ölür ve gider. Artık ortada görülmez. [264a]

-Tohmekân yaprağı suyu gövdeye sürülür. Bitler kırılır.

-Ayrıca üzerlik iyice dövülür, şîrûgan yağıyla kaynatılır. Bütün bedene, baştan ayağa sürülür. Hiç bit kalmaz.

-Kene tohumunun yaprağı suyu bir ipe sürülüp boyna bağlanır, yeterlidir.

E. Kilo Alma

Önce zayıflığın sebebi tesbit edilir ve bu sebep giderilir. Bilmeli ki sevinç ve mutluluk, rahatlık, güven, yumuşak yatak, uygun yemekler bu konuda faydalıdır. Vaktinde hamama gitmek, herîse yemek, sütlü pirinç, kuzu kebabı, kaz ve tavuk eti yararlıdır.

Kilo almak için çorba tarifi: Ak nohut alınır, süt içinde ıslatılır. İyice sütü emdikten sonra gölgede kurutulur. Bu şekilde kurutulmuş nohuttan bir ölçek alınır. Ayrıca bir ölçek kabuğu gitmiş arpa, yarım ölçek kabuğu gitmiş buğday, bir ölçek ekmek kurusu, üç ölçek de şeker alınır.

Önce arpa, nohut ve buğday pişirilir. Azıcık kimnûn katılır. Sonra kuru ekmek ve şeker katılır. Azıcık da taze süt katılarak kıvama getirilir. İki ölçek dövülmüş badem içi ve yarım cüz dövülmüş haşhâş içi katılırarak pişirilir.

Bedene mesaj yaptırıldıktan sonra bu bulamaçtan yenir. Hepsi bir yemekli olur.

Habbu'l-fûl denilen ve tesbih yapılan yemişin içi [264b] çıkartılır. Fındık gibi küçük ve acı içi vardır. Şekerle karıştırılarak yenir. Fazla yenirse kusturur. Az yemek ise gayet iyi kilo aldırır.

Ayrıca ak anzarût hamura karıştırılıp yenir. Her defa beş dirhem kadar karıştırılıp yenir. Kilo aldırır.

İran kadınları, ak anzarûtla semirirler. Bundan başka haraza dedikleri nesne ki sığır ödünden çıkar. Sarı safran renginde olur. O dövülüp şeker şerbetiyle iki çekirdek kadarı veya biraz daha fazla, hamamdan çıkınca içilir. İçtikten sonra bir süre yatıp dinlenmek gerekir. Sonra eve gelip semiz tavuk eti yenir. Çorbası da içilir.

Birkaç defa böyle yapılır. Çok kilo aldırır.

Zaman zaman kesîrâ dövülüp şekerle karıştırıldıktan sonra yenir. Çok iyi semirtir.

F. Kilo Verme

Acı, tuzlu nesneler yemek gerekir. Turşular, kuru ekmek, arpa ekmeği yemek zayıflatır. Yemeğe ıssı otlar katılıp yenir. Açlığa ve susuzluğa sabredilir. Kalın bezden gömlek giymek, sert döşekte yatmak, gece ve gündüz de birkez yemek zayıflatır.

Ayrıca nânhâh, sezâb tohumu ve kemnûn her birinden birer ölçek. Merzengûş ve bûre her birinden dörtte bir ölçek. Lök bir ölçek. Her gün bir miskâl kadar, gülbeşekerle veya şarapla veya çorbayla alınır.

YEDİNCİ BÖLÜM
ZEHİRLENMELER VE HAŞARAT SOKMALARI

A. Gıda Zehirlenmeleri

Bir şey yiyip içtikten sonra, zehirlenme şüphesi ve korkusu yaşanırsa derhâl çokça ılık su ile taze [265a] şîrûgan yağı içilip kusulur. Turak otu kaynatılır, bûre onun içinde ezilir, çokça şîrûgan yağıyla karıştırılıp içilir ve kusulur.

Taze sığır sütü içmek de çok yararlıdır. Çok içilir. Süt içip kusmak gayet faydalıdır.

İnek yağı eritilip içmek gayet fayda eder, sütün yararını sağlar.

Keten tohumu luabı ile erimiş kaz yağı da çok faydalıdır.

Eğer çok yemek yenmişse, zehirin etkisi azalır. Kusmak kolay olur.

Hastanın uyumasına engel olunmalıdır.

B. Yılan Sokmalarına İlaçlar

1. Yenecek İlaçlar

Tiryâkı fârûk verilir. Bir başka tiryâk daha vardır. Etkisi buna benzer. Adına "tiryâk-ı buşanca" derler. Engerek yılanı sokmasının zararlarını giderir. İki dirhem ağaç kavunu tohumu bütün zehirli hayvanların zehirinin panzehiridir. Çâşûr dibi dedikleri ot da böyledir.

2. Sürülüp Yakı Yapılacaklar

Ak neft sürülür.

Sarımsak (pişmemiş, ham olmalı) dövülüp sığırın sâdeyağıyla karıştırılıp sürülür.

Kunduztaşağı, zeytinyağı, sezâb suyu, kendene suyu, yârpûz suyu, sığır ödü, tuz, sarımsak, sirke ve keçi pisliği karıştırılarak yapılan yakı bütün haşere sokmalarına panzehirdir ve tiryaktır.

Akrep sokması için tuz ısıtılıp üzerine konur ve ateşe karşı tutulur. [265b]

C. Kuduz

Kuduz köpek ısırığı için soğan, sarımsak ve hardal dövülür yakı yapılır. Mıhceme (hacâmat kupası) koyup çekmek fayda eder. Özellikle âteş ile mahceme yapılır, yani kadınların küpçük ile yaptıkları gibi üstübi yakılır, çömlek, yani küçük çömlecik içine konur ve o yaranın üzerine vurulur. Yaranın üzerine yapışır, çeker. Ağızla emip çekmeye gerek kalmaz.

Yiyecek olarak da ekmek suyla ıslatılıp yedirilir. Bir süre yedirilince amaç elde edilir. Çok yararlıdır. Demişlerdir ki kırk gün her sabah "havlân-ı hindî" yedirilirse sudan korkmaz bi-iznillâhi te'âlâ.

Kuduz köpek tarafından ısırılan kimseye sarımsak yedirilir. Çokça yedirilirse kurtulur. Kuduran bir insan çokça sarımsak yedirmekle ölmedi, kurtuldu. Bu yolla çok kişiler kurtuldular.

Bir ot vardır, zambak yaprağı gibi uzun uzun yaprakları olur. Bayırlarda ve taşlı yerlerde biter. Başı aşağı dönük çiçekleri olur. Sonra tohumlanır ve ağzı açık dedikleri otun tohumları gibi söbüce tohumları olur. Kuruyunca ağzı açılır. İçinde ufacık tohumları vardır. Sinirli yaprak tohumu gibidir. Gayet kuvvetli kusturucu ottur. Yaprağından bir dirhem yiyince üç gün kadar kusturur. Üç denk yiyince de kusturur. [266a] Kuru ve dövülmüş yaprağından yarım dirhem yiyince kusturmaz. Bu ot dövülür, elenir. Başparmağı tırnağı üzerine duracak kadarı alınıp balla karıştırılarak yenir. Bir kaç kez yemekle şifâ bulur, halâs olur. Kuduz dalamasına dünyada bu otun benzeri yoktur. Hatta insan kudurursa yarım dirhem kadar bu ottan alınıp bir başka nesne ile karıştırılarak ağzına konur. Veya balla karıştırılıp yuvarlak edip ağzına konur. Bir zaman sonra şifa bulur, kurtulur. Tekrâr ve tekrâr biz tecrübe ettik. Ata, eşeğe, sığırlara ve insana tecrübe ettik. Kuduz it tarafından ısırılan köpeklere bir kez et içine koyup yedirdik, iyileşti, kurtuldu. Sonra birkaç kez dahi kuduz it daladı, hiç zararı olmadı. Bir kez yemek yeterlidir. Sonra kuduz köpeğin her ısırması için yedirmeye gerek kalmadı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
BAZI HASTALIKLAR VE PRATİK İLAÇLARI

Basurlar için denenmiş bir devâ: Kara helîle ve Kâbilî helîle ve emlec her birinden beşer direm, kendene tohumu bir direm, centiyâne dört çekirdek ve sekbînec on sekiz çekirdek. Dövülerek elenirler. Kendene suyuyla karıştırılarak haplar yapılır. Bir haftada iki kez yenilir. Kuvvetli kişi olursa kullanımı iki dirhemdir. Eğer zayıf kimse olursa [266b] bir buçuk direm, kadın olursa bir dirhemdir. Yenir.

Basur için bir başka formül: Demir dikeni (pıtırak da denir) otu (tohum, yaprak ve dallarıyla birlikte) iyice dövülüp suyu çıkartılır. Bu su bir gece ayazda bekletilir. Sabah erkenden içilir. Üzerine bir miktar bal veya şeker yenir. Bir veya iki defada iyileşir inşallâhu teʿâlâ.

Basur için: Ceviz ağacının çiçeği alınır, gölgede kurutulur. Sonra aç karnına her sabah balla yahut yumurta ile yenir. Eğer yürekte ise geçirir, eğer dübürde ise kırıp döker; gayet mücerrebdir.

Tuzlu balgam için: Hastanın yüzü kızıl olur, başı kaşınır. Hindiba köküyle çıkartılır. Kullanılmadık bir çömleğe konulur. Üzeri su ile doldurulur. Suyun yarısı gidene kadar kaynatılır. Sonra süzüp içilir. Yüzdeki kırmızılığı giderir. Ayrıca şaytarâc kaynatılır, her sabah aç karnına yirmi dirhem bu sudan içilir. Gayet mücerrebdir, nice kimseler tedavi olmuştur.

Kuru öksürük için: Üç sabah üç yumurta rafadan pişirilir. Tuz yerine dövülmüş şap ekilip içilir. Öksürükten kurtulunur.

Bağırsak kurtları: Nane ile çörek otu dövülür, göbek üzerine yakı yapılır. Bağırsaktaki kurtları öldürür.

Tatar kurdu için: Çam sakızı dövülür, sonra ılık su ile bal şerbeti yapılır ve bunun üzerine ekilerek içilir. Denenmiştir.

Bahak için: Turp tohumu turak otuyla kaynatılır, [267a] ayazda bırakılır ve içilir. On yıllık bahak hastalığını giderir.

Yatağını ıslatan çocuklar: Kaz dili kurutulur ve dövülür. Üç sabah aç olarak çocuğa su ile içirilir. Artık yatakta altını ıslatmaz.

Saç çıkarmak: Bu bir yağdır. Saçı çıkartır. Dökülmesini önler. Ayvadane, persiyâvşân ve bâbûnec her birinden onâr direm alınır. Pişene kadar su içinde kaynatılır. Sonra süzüp bir vukiyye kadarı ceviz yağı katıp tekrar kaynatılır. (Suyu tamamen gidip yağı kalana kadar kaynatmalıdır.) Bu yağ, saça ve sakala sürülür, yararlıdır.

Sarılık için: Hiç çare bulunamayan sarılık için denenmiştir. Ak güherçile (ki ham olmalı) üç dirhem alınır. Her bir dirhem ayrı ayrı dövülüp elenir. Üç gün sabahları birer dirhemi bir rafadan yumurta ile karıştırılarak içilir. İşe yaradığının alâmeti, hastanın bunu içince bir parça uyuklar (ımızganır) gibi olmasıdır. Üç gün devam edilir. Her içtiği gün idrârı bir kavanoza alınır. Değişimi görür. Eğer bir dirhemini bir seferde hasta yiyemezse on iki güne bölünür. Her bir parçası, yine sabahları bir yumurta ile yenir. Veya [267b] her bir bölük, bir dirhem veya denk dövülüp elendikten sonra dört misli şeker katıp süfûf edilerek yenir, gayet yararlı olur.

Bel ağrısı basurlar için sarımsak: On dirhem sarımsak ile yirmi dirhem ceviz içi birlikte iyice dövülür. Sonra pişirilir. Üç parçaya ayrılır. Her bir parçası yatılacağı zaman yenir. Bel ağrısı ve basurlara yararlıdır.

Sarımsak macunu: Çok kuvvet verir. Sevdâvî illetleri giderir. Eski öksürüğü iyileştirir. Yelden olan ağrılara, bel ağrısına, sızıya, diz ağrısına, kulunca ve yetmiş iki türlü marazlara fayda eder, meşhurdur.

Yapılışı: İki yüz direm kabuğu soyulmuş sarımsak dövülerek iyice ezilir. Sonra hamur içine koyup ateşte pişirilir ve hamurdan çıkarılır. Zencebîl, mastakî, günlük ve anîsûn her birinden yirmişer dirhem dövülüp elenir. Üç direm za'ferân katılır. Toplamlarının üç katı bal katıp kıvama getirilir. Bir cam kaba konup saklanır. Her gece ve sabah bir kestane kadar tüketilir. "Kemâliyye" kitabında yazılmıştır.

Sarımsak macunu için bir başka yöntem: Otuz baş sarımsak soyulur, su ile üç kez kaynatılır. Her kaynadıkça suyu değiştirilir. Sonra sudan çıkartıp süzüp so-

ğuk suya konur. Yarım gün durur, sonra çıkarıp havan içinde dövülür. Bulamaç gibi olur. Ardından [268a] bir vukiyye bal ocağa konup kefi alınır. Daha sonra bu dövülmüş sarımsak balın içine konur, çok hafif ateşte ağır ağır kıvama gelene kadar pişirilir. Bu esnada sekiz direm günlük ve dört direm sakız ve sekiz direm zencebîl ve dört direm dârçînî ve iki direm kebâbe ve iki direm dâr-ı fülfül ve iki direm karanfil (yeni dövülüp elenmiş olmalı) alınır. Ateşten indirilip ılımış olan tencereye bu malzemeler katılır. İyice karıştırılır. Sonra üzeri buharı çıkmayacak şekilde sıkıca örtülür. Soğuduktan sonra bir cam kaba konur. Ne kadar bekletilirse o kadar etkisi artar.

Faydaları bunlardır: Birinci olarak kulunç zahmetine bir sabah bir akşam ceviz kadarı yenir. Öksürük için bir akşam bir sabah yenir. Yürek oynamasına da bu şekilde yenir. Göz kararmasına ve baş dönmesine, karında ahlât olmasına, karnım[152] şişiyor diyenlere, süddeye ve kırk türlü derde devâdır. Ama on ikişer gün kullanılır.

Basur ve öksürük için: Kırk bir türlü basuru külliyen def eder. Benzeri yoktur. Tecrübe eden yalanlayamaz.

Yapılışı: Za'ferân beş direm, zencebîl beş direm, mastakî beş direm, ve mâzû ve cevz-i bevvâ ve afyon ve şeker her birinden beşer direm.

Önce afyon otuz direm gülâbla bir gün bir gece tamâm halloluncaya kadar ıslatılır. Diğer eczalar da ayrı ayrı [268b] iyice dövülür, elekten geçirilir. Sonra o afyon ve gülâba katıp, iyice karıştırılır. Daha sonra da bir yumurtanın sarısı katılır ve yine karıştırılır. Nohut kadar haplar yapılır, gölgede kurutulur. Öksürüğe, zora, basurlara ve her türlü ishal için sabah akşam birer tane yutulur. Perhizi yoktur, gayet faydalıdır.

Kabızlık hastalığı için: Yedi tane iyi incir, on dirhem sinameki ile bir çömlekte üzerine su konârak kaynatılır. İncir iyice eriyip hallolana kadar kaynatmaya devam edilir. Sonra bir bezden süzülür. Ilık ılık kabız olmuş kimseye içirilir. Derhal açılıp sıkıntılarından kurtulur. Çok faydalı ve kolay bir şerbettir.

Sızılar ve felç için: İt üzümü denilen otun yaprağı, tohumu, çiçeği ve sapı ile alıp, kullanılmadık bir çömlekte bir miktar su ile tamam pişinceye kadar kaynatılır. Hastanın ayak tırnakları derinden iyice kesilir. Sonra dizine değin bu pişmiş ot, kına gibi yakı edilir. Üç dört kere böyle yapmakla ayakta olan sızı, yel ve şiş bütünüyle gider. Bu otun ardıç tohumu gibi tohumu olur. Ak çiçekleri olur. Bir kadın, üç yıldır yatalak olmuştu. Bu anlattığımız devâyı üç kere yaptı.

152 Metinde "yüreğim" şeklinde.

Allah'ın inayetiyle ayağa kalkıp, anadan doğma gibi oldu. Mefâtihu'l-Cinân adlı kitabın şerhinde yazılıdır.

Elde [269a] ve ayakta olan harâret için: Mücerrebtir. Anduz ve mastakî ve günlük ve eğir. Bu dört eczâ beşer dirhem alınır. Dövülüp elenir. Üç katı bal ile macun yapılır. Sabah ve akşam ceviz miktarı tüketilir. Bütün harâretleri giderir.

Basur için: Zâc ocakta pişirilir, sonra balla macun yapılır. Günde bir dirhem kullanılır. Yedi türlü basuru kurutur, iyileştirir. Dîku'n-nefese fayda eder.

Hafıza için: Eğir, günlük, sakız, fülfül-i ebyâz, zencefil, tarçın, mürr-i sâfî ve safran. Bu sekiz eczanın her birinden onâr dirhem alınıp iyice dövülür ve elekten geçirilir. Toplamının iki katı kıvama gelmiş balla macun yapılır. Bir hafta kadarı kullanılır. Kullanan kişi işitileni artık unutmaz. Üç hafta kullanılırsa hafıza çok kuvvetlenir.

Bu formül büyük şeyhlerden, İmâm-ı A'zam, İmam-ı Gazâlî hazretlerinden menkuldür. İbn-i Mes'ûd (radıyallâhu anh), Hazret-i Resûl'den (sallâhu aleyhi ve sellem) nakletmiştir. Hafıza için, bevl için ve balgamı kesmek ve cimâ'a kuvvet için: Yüzerlik tohumu on direm, kara çörek otu on direm, ak şeker on direm. Dövülüp birbirine yedirilir. İki dirhem sabah, iki dirhem akşam yatılacak zaman alınır.

Büyük fayda: Elli direm kara çörek otu [269b] yüz direm bal ile hap yapılır. Sabah akşam yenir. Benzi düzelir, bedeninde hastalık kalmaz. Yetmiş iki derde devâdır.

Sızı için: Bir kimseye sızı müptela olsa, bu terkibi ateş kenarında veya sıcak günde iyice ova ova sürmesi gayet faydalıdır. Bir iki gün devam edilir. Denenmiştir.

Yapılışı: Ferfiyûn on direm, Ak fülfül on direm, Ak günlük on direm, zeytinyağı otuz direm. Kullanılmadık bir çömlekte karıştırılarak bir miktar kaynatılır. Sonra ocaktan indirip ağrıyan yere sıkı sıkı sürülür. Allah'ın izniyle sızıdan eser kalmaz. Mücerrebtir.

Hafakân defetmek için: Kâsni ocakta ısıtılır ve eritilir. Arpa unuyla karıştırıp bir bez üzerine sürülür ve hafakân üzerine vurulur. Artık görülmez. Tekrar tekrar tecrübe edilmiştir.

Nezle için: Bir kimsenin başı nezleli olsa, gözleri ve dişleri ağrısa; kara çörek otu ile topalak eşit miktarda alınır, iyice dövdükten sonra balla merhem gibi yapılır. Hastanın başı da ustura ile kazınır ve tepesine sürülür. Allah'ın izniyle şifa bulur.

Akşemseddin'in hapı: Akşemseddin'den nakledilmiştir. Balgamı giderir, sevdâ ve safrayı ishâl eder. Dimağı ve mideyi temizler. Gözün nurunu artırır. Baş ağrısını dindirir. [270a] Başta olan hastalıkları iyileştirir. Gözdeki ağrı, hastalık ve çapaklanmayı (ve benzerlerini) iyileştirir.

Yapılışı: Kesîrâ ve mastakî ve günlük ve mahmûde ve za'ferân her birinden üçer direm, sarı helîle kabuğu on direm, kızıl gül beş direm, sabır-ı uskutûrî on direm. Hepsi ayrı ayrı dövülür. Su ile hamur haline getirilir ve nohut kadar haplar yapılır.

Yüz cilâsı için: Yüzü gayet cilalandırır. Nohut unu, keten tohumu ve bakla unu ve arpa unu ve turp tohumu eşit miktarda alınır, dövülür ve sütle yoğurularak gece yüze sürülür. Sabah sıcak su ile yıkanır. Gayet iyi olur.

Cev-âb: Soğuk ve nemli (bârid ve ratıb) özelliği vardır. Ateşli hastalara iyidir. Mizâcı soğutur. Hıltları pişirir. Yanmış hıltları da vücuttan atar. İdrar söktürür. Safrayı keser. Öksürüğe faydalıdır. Buharı dimâga çıkarmaz. Dimâğı nemlendirir. Fakat mizâcı soğuk kişiye zararlıdır, yel artırır.

Yapılışı: Arpa dövülerek kabı soyulur, bir taş çömleğe konur. On beş misli su eklenir. Suyun beşte biri kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülür ve içilir.

Dil tutukluğu: Bir kimsenin dilinde ağırlık olsa, konuşamasa kimnûnu, sateri ve tuzu su ile yaş edip, birkaç defa ağızda tutarsa dili açılır.

Hummâ-yı rub' için: İmâm Ali bin Mûsa'dan [270b] nakledilmiştir. Bir kâğıda aşağıdaki âyet yazılıp hummalının boynuna asınca şifa bulur.

يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ

"Yâ nâru kûnî berden ve selâmen alâ İbrâhîm[153]"

Ve yine İmâm Hasan bin Ali el-Askerî'den nakledilmiştir: İmâm Şâfi hazretleri Şevâhidi'n-Nübüvvet" kitabında demiş ki veba konusunda benefsec yağından daha faydalısını görmedim. Onunla yağlanılır ve içilir.

eş-Şeyh Ahmed el-Bûnî demiştir ki: kim evin kapısına Allah'ın Bâkî ve Hallâk isimlerini yazarsa, bu evde vebadan dolayı bir kimse ölmez. Kemâl Paşa-zâde tarafından veba konusunda yazılan Risâleti'l-latîfe'den nakledilmiştir.

Sızı için: Azalarında sızı olan kişi için bir miktar kepek bir miktar tuzlu su ile

153 Enbiyâ: 69

kaynatılır. Sızı olan yer sıcak suyla iyice yıkandıktan sonra sıcak sıcak kaynatılmış kepek üzerine bağlanır. Aralıksız üç gün bağlanır. Sonra bulgarî yağı ateşe karşı ağrıyan bu azaya sürülür. Mücerreptir.

Diğer bir cevâv terkibi: Önce arpa dibekte dövülür. Sonra kabuğu ayrılır. Yıkanır. Bir çömleğe konularak kaynatılır. Kevgirden süzülür. İki vukiyye bu suya bir vukiyye bal katılır. Hafif ateş üzerinde pişirilir. Sonra indirip her sabah birer fincan kadar soğuk su ile ezip kullanılır. Ciğerde ve yürekte olan harâreti giderir. Buharın başa çıkmasına mani olur. Isıtma ve diğer harâretlere yararlıdır. Mücerrebtir. [271a]

Basurlar için devâ: Merhûm Yahya Paşa otuz yıl basur zahmetine müptela olmuştu. Şifa bulamamıştı. Sonunda diyâr-ı Acem'den bir kâmil gelip bu ilacı yaptı. Bir ay kadar kullanmış ve iyileşmiştir.

Yapılışı: Mastakî ve şehtane günlük ve hindistân cevizi içi ve eğir her birinden yirmişer direm. Zencefîl ve karanfil ve kebâbe ve cevz-i bevvâ ve afyon her birinden onâr direm. Za'ferân beş direm. Bir çekirdek misk ve üç yüz direm bal. Hepsi iyice dövülür. Bala bir miktar kıvâm verilir. Bu malzemelerden afyon önce su ile ıslatılır. Sonra bala katılır. Ardından misk, ardından za'ferân katılır. Hepsi iyice karıştırıldıktan sonra bakla kadar, sabah akşam kullanılır.

Basur için bir başka terkîp: Buna "ma'cûn-ı mukîmu'z-zemîn" adı verilmiş. Merhûm Yahyâ Paşazâde Ahmed Bey, Boğdan seferinde iken kar yağmıştı. Dönüş sırasında basur yüzünden arabaya binmek zorunda kalmıştı. Sancağın arkasından gelirken mekânı cennet olsun, Sultan Süleyman Han otağ-ı hümayunlarından bunu gördü. Sebebini sorunca Ahmed Bey durumunu arzetti. Padişah hazineden bir hokka macun çıkartıp, kendi mührüyle mühürleyip ona gönderdi. [271b] Ahmet Bey kullanmaya başlayınca çok büyük faydasını gördü. Formülünü rica etti. Merhum Padişah da kendi el yazısıyla yazıp göndermiştir.

Söz konusu formül budur: Mastakî yirmi direm, beyâz günlük yirmi direm, kebâbe on direm, karanfil on direm, cevz-i bevvâ on direm (bazı nüshada yirmi direm), cevz-i Hindî on direm (bazı nüshada bu da yirmi dirhem), eğir on direm, afyon on direm, za'ferân beş direm, misk bir çekirdek, bal üç yüz elli direm. Bu zikr olunan edviyyeleri tek tek dövülüp toz haline getirildikten sonra ince elekten elenir. Cevz-i Hindî bıçakla doğranır. Bal kaynatılır, afyon balla karıştırılır. Bal soğuduktan sonra diğer malzemeler de katılıp macun yapılır. Gün aşırı, küçücük bakla kadar yahut iki akçe kadar kullanılır.

Ayrıca perhiz yapılır. Un aşı, pirinç çorbası yenir. Soğuk su ile yıkanılmaz. Çok zararlıdır. Bu devâ, yirmi yıllık basuru giderir. Sızıları ve eklem ağrılarını, ırku'n-nisâ, nıkrîsi ve rîh-i bevâsiri giderir. Bel ağrısına çok faydalıdır. Bir kimsede eski bel ağrısı olsa, önce müshil içirerek içini temizledikten sonra, bu macunu gün aşırı belirttiğimiz ölçüde kullanır. Allah'ın inayetiyle [272a] uzun zamandır işten güçten kalmış olsa bile kurtulur. Bu macuna "mukîmü'z-zemin" denilmesi kötürümleri kaldırıcı manasına gelir. Birçok kez tecrübe olunmuştur. Bütün balgamî bel marazlarına bundan daha faydalı nesne yoktur. Kime verdiysek kurtuldu. Terkibi hazırlayana Allah rahmet etsin.

Bedene, saça ve sakala kırkayak düşmesi: Sebebi kan göyünmesinden olur. Belirtisi her bir kıl dibinin kaşınmasıdır. Zerre gibi kızılca bir nesne olur. Tırnakla kazımayınca çıkmaz. Çıkınca da canlı olduğu görülür, yürür. Kaşıntı olur. İlaç olarak önce kîfâl damarından kan alınır. Birkaç kez kızıl zencefre tüttürülür. Başı gömlek içine çekip, bütün bedene bu zencefre kokusunun sinmesi sağlanır. Hastalıktan kurtulunur.

Tuzlu balgam için macun: Gârîkûn on direm, aftîmûn on direm, sinâmeki on direm, râvend-i çinî on direm, helîlec-i esved on direm. Toplamının iki katı miktarı da bal. Bala kıvam verilip, devalar katılarak macun yapılır. Her sabah beş dirhemden on dirheme kadar, mizaca göre kullanılır. Tuzlu balgama gayet faydalıdır.

Kemal Efendi merhûm kendi hattıyla tahrîr buyurdukları nüshadır:

Bir kimsenin [272b] gövdesinde çok çıban çıkarsa kaba beyâz mermer taşını dövüp, ince bezden geçirdikten sonra ununu bal ile macun edip, iki üç gün sabah ve akşam cevz-i bevvâ kadar yerse inşallâhü-te'âlâ çıbandan kurtulur.

Basur ilacı: Farsça'da bâd-âverd derler, Türkçe kenger denilen otun tohumudur. Üç parmakla alınıp yenilse, basurlara gayet faydalıdır. Bu iki kısımdır, irisi olur hurdası (kırığı) olur. Hurdesi makbuldür. Mücerreb-i Abdüllatîf Çelebi'dir.

Basur için bir başka devâ: Basur tedavisi için görülüp duyulmamış bir ilaçtır. Bundan daha iyisi yoktur. İlacı şudur: Gergedan boynuzunun parçaları ve tavus kanadı ve *delik deşik halde damda bekletilmiş bal peteğinden* oluşan karışım makadın altında tütsü yapılır. Duman yeterince emildiği anda şifa bulur. Allah'ın izniyle.

Gergedan boynuzu: Gergedân boynuzunun tütsüsü sıtmayı giderir. Eğer süte dökülse, anında yoğurt olur.

Habbu'n-nebiyyi aleyhisselâm: Sinâ-yı Mekkî elli direm, râziyâne tohumu yirmi beş direm, mastakî yirmi beş direm, şeker yirmi beş direm, badem altmış tane. Bunlar dövülerek halledilir ve gülâbla yoğurup hamur edilir. Yatma vaktinde üç tane yenir, tuzlu balgama yararlı olur.

Tuzlu balgam için başka bir terkîp: [273a] Tuzlu balgam için geceleri ceviz miktarı kullanılır. Birçok kez tecrübe olunmuştur.

Yapılışı: Zencefîl on beş direm, Sinâ-yı Mekkî yirmi beş direm, anîsûn on beş direm, çörek otu on direm, yüz altmış direm bal ile macun edilip kullanılır, mücerrebdir. Sinâ-yı Mekkî birinci derecede sıcak ve kurudur (hâr yâbis). Safrayı, balgamı, sevdâyı ishâl eder. Kullanılan kısmı yaprağıdır. Dalını budağını ayıklamak gerekir. Bedeli ise besfâyic ve şahteredir.

Terkîb-i gülengübîn: Kızıl gülün yaprakları alınır, sâfî balla karıştırılır. Yirmi gün veya otuz gün güneşte pişirilir. Balı eksildikce eklenir. İyice perverde olmalıdır. Bal yerine şeker konulsa uygundur.

Balgam ve sevdânın giderilmesi için macun: Bu macun balgamı ve sevdâyı eritir.

Aftîmûn ve kara çörek otu ve kabuğu soyulmuş badem ve üzerlik tohumu her birinden beşer direm. Ayrı ayrı dövülür. Balla macun edip sabah ve akşam altışar direm miktarı kullanılır. Balgamı ve savdayı eritip, def eder. Denenmiştir.

Def-i balgam için başka bir macun: Sinâ-yı Mekkî elli dirhem, sakız on direm, râvend-i çinî beş direm. Toplamı kadar şeker. Dövülüp karıştırılır. Her gün sabah vaktinde bir buçuk direm yenir. Bedenden balgamı giderir. Denenmiştir.

Dîku'n-nefesiçin: Üç gün, günde bir akçe ağırlığında kükürt rafadan yumurta ile sabah aç karnına [273b] içilir. Kuşluğa kadar başka şey yenmez. Yararlıdır.

Terkîb-i ma'cûn-ı Süleymânî: Zencefîl üç direm, tarçın iki direm, cevz-i bevvâ iki direm, za'ferân bucuk direm, demü'l-ahaveyn buçuk direm, kemmûn üç direm, râziyâne tohumu üç direm, anîsûn on beş direm, bal yüz direm. Devalar ayrı ayrı dövülerek elenir ve balla macun edilir. İnsanın şehvetini artırır. Kadınların sütünü getirir. Baş ağrısını giderir. Mideye ve cimâya kuvvet verir. Midede soğuk yeller varsa giderir. Eski sill rencine ve sıtmaya fayda eder. Karındaki yeli sürer. Mesâne deki taşı düşürür. Sancıya ve spazma fayda eder. İstiskâya ve bel soğukluğuna faydalıdır. Balgamı keser. Hazmı kuvvetlendirir. Dalak ağrısını iyileştirir. İştah açar. Denenmiştir.

Öksürük hapı: Hoca kardeşinin yapmış olduğu, Allah rızası için Bursa şehrinde üleştirdiği haptır.

Afyon ve zamg-ı Arabî ve buyân balı ve nişasta her birinden birer direm, afyon ve buyân balı su ile ıslatılır, ezilir. Diğerleri onunla karıştırılır. Haplar yapılır. Sabah ve akşam kullanılır, faydalıdır.

Devâ-i ra'şe: Ra'şe diye azaların titremesine denir. Yani eller ve ayaklar iş göremez olur. Eklemler titremekten dolayı incinir.

Yapılışı: Kesede süzülmüş sığır yoğurdu alınır, hazır edilir. Zift, taş ile tahta [274a] üstünde dövülür. Dövülmüş zift kendi ağırlığınca kına ile karştırılır. Sonra bunlar yoğurda katılıp iyice alıştırılır. Daha sonra el ucundan omuza kadar yakı yapılır. Titreme hangi uzuvdaysa orasına uygulanır. Şifa bulur inşallah.

Kulak ağrısı için: Eğer kulakta aşırı ağrı ve sancı olursa, bir yaş soğan alınır, ocağın külüne gömülüp pişirilir. Sonra içindeki göbeği alınıp bir miktar zeytinyağına batırdıktan sonra sıcak iken kulağa sokulur ve üzeri sıkıca bağlanır. Sancıyı keser. Denenmiştir.

Kulak ağrısı ve sağırlık: Kulak ağrısı olup yirmi otuz yıldan beri sağır olmuş ve duymazlar için ilaçtır. Kayakoruğunun suyu sıkılarak alınır. Sonra bu su ısıtılır ve kulağa damlatılır. Allah'ın izniyle sağır kulağı açılır. Devam etmek gerekir.

Kayakoruğu iki cins olur. Biri dağlarda biter, ak ile kızıla maildir. Çiçeği de ak olur. Diğeri ise dam saçaklarında biter. Yaprağı yeşil olur. Bu da Kayakoruğundan sayılır. Gayet mücerrebtir.

Diş ağrısına devâ: Zeytin yaprağı koruk suyuyla koyulaşıp bal gibi olana kadar kaynatılır. Sonra çürümeye başlamış ve ağrıyan dişin üzerine yapıştırılır. [274b] Artık ağrımaz, mücerrebdir.

Diş ağrısı için diğer bir devâ: Fülfül toz haline getirilir, balla karıştırılır. Dişin dibine sürülür. Mücerrebdir.

Diğer bir devâ daha: Kitab-ı Şifâ'da yazar, eski tabiplerin çoğunluğu ittifak etmişler ve "ister soğuktan, ister ıssıdan olsun keskin sirke ile yumuşak tuzu karıştırıp ağızda tutmak gibi bu konuda hayırlı ilaç yoktur" demişlerdir. Gayet mübarekdir ve faydalıdır.

Boğaz ağrısı (hunnâk) için: Mercimek iyice kaynatılarak pişirilir. Bir uygun nesne üzerine yayılır, çenesi altından sıcak sıcak bağlanır. Yararlı olur.

Boğaza sülük yapışması: Beş altı diş sarımsak iyice dövülür, beş kaşık sirke katıp gargara yapılır. Veya içilir. Sülük düşer. Denenmiştir.

Boğazdaki sülük için başka yöntem: Kibritin dumanını boğaza buhur etmekle sülük düşer. Bunun için içi delik kamışın bir ucu boğaza bir ucu da kibritin tütününe konur. Denenmiştir.

Harîre: Buğday unu ince elekten elenir, hamur yapılır. Hamur yapılırken iyice yoğrulmalıdır. Sonra su ekleyip, hamur iyice su gibi olana kadar ezilir. Bir bezden süzülür. Bezin altına geçen kısmı alınır. Yavaş ateşte kaynatılır, harîre yapılır. Biraz badem sütü ve biraz da haşhâş sütü katılıp pişirilir ve kullanılır.

Basuru gidermek için: Zâc ocağa konup pişirilir. [275a] Sonra balla macun yapılıp günde bir direm kullanılır. Yedi türlü basuru kurutup giderir, nefes darlığına fayda eder.

DOKUZUNCU BÖLÜM
NABIZ VE İDRAR TAHLİLİ

A. Nabız

Bu bölüm nabız ve kârûre bilgisi hakkındadır.

Nabzı muayene edilecek kişi, öfkelenmemiş, korkmamış, çok sevinmemiş, açlıktan zayıf düşmemiş, çok yemekten sıkıntıya girmemiş veya çok hareket etmemiş olmalıdır. Bu şartlara uygunsa nabız tutulur. Nabız kalpten gelen bir damardır. Eğer nabız seri olursa, yani tez tez hareket ediyorsa harârete delildir. Eğer nabız ağır olursa yani geç geç hareket ediyorsa soğukluğa (bürudete) delildir. Orta halli hareket ediyorsa normale işarettir. Eğer arîz olursa, yani damar dolu ve enli olursa rutûbete ve mâdde çokluğuna delâlet eder. Eğer rakîk yani damar ince olursa, kuruluğa ve mâdde azlığına delildir. Eğer müşrif vurursa, yani yüksek vurursa hararete işarettir. Eğer münhafız yani aşağı hareket ederse, hararet azlığının göstergesidir. Eğer kavî, yani kuvvetli haraket ederse ki parmaklara katı katı dokunur mizâcın kuvvetine delâlet eder. Zayıf hareket ederse, mizacın zayıflığına işarettir. Eğer [275b] leyyin yani yumuşak hareket ederse, rutubete; eğer sulb yani damar katı çekilmiş gibi olup ıssı olursa kuruluğa (yübûsete) delildir. Eğer nabız hârr yani ıssı olursa ziyâde harârete delâlet eder. Nabız bârid yani soğuk olursa bürûdete delildir.

Eğer müstevî yani bir düzeye hareket iderse iyidir. Bedenin hoşluğuna delildir.

Eğer nabız düzensizse bedenin halinin kötü olduğuna işaret eder.

Eğer hem seri ve hem leyyin olursa kan fazlalığına delildir.

Eğer hem seri hem sulb olursa safranın fazlalığına delildir.

Eğer (ağır) batî ve leyyin olursa balgam fazlalığına delalet eder.

Eğer batî ve hem sulb olursa sevdanın fazlalığını gösterir.

B. İdrar Tanısı (Kârûre ve Rusûb)

1. Kârûre

Kârûre kontrolü için sabah hiçbir şey yiyip içmeden idrâr verilir.

Bir gün önceden idrârın rengini değiştiren safran ve tere gibi nesneler yememek gerekir. Zira safran kârûrenin rengini sarı, tereler ise yeşil eder. Ayrıca çok susuzluk, çok açlık ve uykusuzluk çekilmemiş olmalıdır. Öfkelenmiş olmamalıdır.

Kârûreye üç saattan sonra bakılır.

Bakılacağı zaman ilk önce Kârûre sallanır, [276a] ondan sonra bakılır. Bu da beş kısımdır: Sarı, kızıl, yeşil, kara, ak.

Sarı da altı çeşittir:

1. Tîn: Saman rengine benzer. Hazım sisteminin haraplığının delilidir.

2. Ütrünc: Turuncu rengine benzer. Hazmın iyiliğine delildir.

3. Aşkar: Bunun rengi diğer iki renkten daha koyudur; harârete delildir.

4. Nârenc: Nâr ve safran renginden daha kızıldır, daha koyu renktedir. Aşırı harârete delildir.

5. Yeşil: Beş türlüdür.

a, b) Çivit rengi gibi veya biraz açıkçadır. Bunların alâmeti soğukluğa (bürudete) delildir ve arızası da bürudettir.

c) Kerras: Yani kentane (Türkçede pırasa) rengindedir. Bu bedendeki ahlatın yandığının delilidir.

d) Jengârî (bakır küfü, pası rengi): Allah korusun bu çok tehlikeli ve yaramaz bir durumdur. Bedenin helak olduğunu gösterir.

e) Karasagu (karaya meyilli): Sevdâ çokluğuna işaretleridir.

6. Ak: Soğukluğa ve mâdde hamlığını gösterir. Eğer galîz olursa ahlâtın çokluğuna ve hamlığına delâlet eder. Eğer rakîk ise böbrek zayıflığına delildir. Eğer az ise kuvvet zayıflığına ve az yemeye işaret eder. Çok ise fazlalık vardır, tabiat onu atmak istiyordur. [276b] Eğer ki mutedil olursa bedenin sıhhatine delildir.

2. Rusûb

Şimdi de rusûb konusuna gelelim. Rusûb idrârla birlikte çıkanlardır.

Rusûb idrârla birlikte su yolundan çıkar, biraz koyu olur.

Rüsubun iyisi ak olur ve kârûrenin dibine çöker. Birbirine yapışır ve içi kovuk gibidir. Kârûre sarsılınca hemen birbirinden ayrılır.

Kötü rusûb şunlardır: Hırrât, deşiş, lahm, desem, meddî, nehâlî, şaʿrî, hamîrî, rehî, ramâdî, alak ve demevî.

Eğer kârûre ak gibi olursa böbreğinde zahmet vardır şöyle ki rusûb etli olur ve eğer o ağın rengi karalığına vurursa ince ağrıdır.

Keresi: Eğer ufacık, burçak gibi olursa ona keresî denir. Boğazın ve böbreklerin bir kısmı harâretten yanmıştır.

Nehâlî:Eğer arasında kızıl olmazsa ana nehâlî derler, Mesâne de uyuz olduğuna delildir.

Desem: Kârûrede yağ gibi olur, bedenin erimesine işarettir.

Meddî: Kârûrede iz gibi olur, iyidir.

Muhat: Sümük gibi olur, ahlâtın fazlalığını gösterir.

Şaʿrî: Bir uzun nesne, balgam gibi tartılır. Ham balgamdandır.

Hamîrî: Kârûrede hamîr pâresi gibi görünür. Yemeğin iyi hazmedilmediğine ve midenin zayıflığına delildir.

Rehî: Mesânede taş olur.

Ramâdî: [277a] Kârûrenin üzerinde kil gibi nesne görünür. Midede balgamın eğlendiğine delildir.

Alakî ve demevî odur ki sidik ile birlikte karışıp gelir. Su yolunda zayıflık vardır. Eğer kızıl ve bulanık olursa kan galebesidir. Eğer karalığa meyilli ise, saydam değilse sevda galiptir. Eğer boz renkliyse ve bulanık olursa balgam galiptir ve yeli vardır. Eğer sâfî ve sarı ise ve rakîk olursa safra galip demektir.

Kârûrede ak, kızıl veya sarı olmamalıdır. Son derece kötüdür, ölüm halidir.

Eğer köpüğü çok ve galîz olursa balgam ve yeli vardır.

Kârûredeki kızıllık ve sarılık, kesinlikle harârete delildir ve aklık bürudete delalet eder.

ONUNCU BÖLÜM
HEKİMLİĞİN İNCELİKLERİ
(Âdâbü'l-Hükemâ)

A. Devaların Toplanması, Hazırlanması ve Saklanması

Bu bölüm devaların (şifalı bitkilerin) toplanmasının usülleri hakkındadır. Şifalı bitkilerin yaprakları, yapraklar tamamen büyüyüp tamama ulaştıkları zaman toplanır. Rengi değişip dökülmeye başladığı zaman artık toplanmaz.

Tohumlar, olgunlaştıkları zaman toplanır.

Kökler ise yapraklar döküldüğü zaman toplanır. Şifâ kitabı böyle der. Lâkin bu söz her zaman geçerli değildir. Belki bazı kökler için geçerlidir. Çünkü çoğu kökler baharda dalları belirdiği zaman toplanır. Husyetü's-sa'leb gibi, behmen ve iskîl gibi.

Yemişler, olgunlaşıp düşmeye başlamadan önce alınır. Ayrıca açık havada toplamak iyidir.

Bilinmelidir ki dövülmesi gereken devalar, ayrı ayrı dövülmelidir. Zira bazılarının dövülmesi kolaydır, bazısı zordur. Dövülmesi zor olan devalar dövülünce, dövülmesi kolay olan devanın kuvveti ve letâfeti gider, ölçüsü az kalır. Ayrıca bazı devaları çok fazla dövmek kuvvetini bütünüyle giderir. Mesela sakmûnya gibi. Bunu çok dikkatle ve yumuşaklıkla dövmek gerekir. Çok fazla dövülürse ısınıp kuvveti gider. Zamgın çoğunluğu böyledir. Afyon gibi. *"El-mahmûdetü yüfriku bi'l-esâbi' velâ yeddüku"* diye *"Minhâcü'd-dükkân"*da zikr olunmuştur.

Bunlar sıcak bal veya sıcak nesnelerle karıştırılmamalıdır. Kuvveti gider. Ayrıca bunları ıslatıp ezmek, dövmekten daha iyidir. Bütün devalar, dövülürken aşırıya kaçılırsa kuvvetleri gider veya zayıflar.

Bazı devalar sıcağa dayanır; zerâvend ve kebere kökünün kabuğu gibi. Bazıları ise tahammül edemez, gül, benefsec, afsentîn, aftîmûn ve sair çiçekler gibi. Bundan dolayı denildi ki devalar kaynâr suya konulacağı zaman önce kökler konulmalıdır. Sonra tohumlar, en sonunda da çiçekler konulur. [278a] Helîlecleri de ortada konur.

Taşlar, büssed ve inciler iyice dövülür.

B. Devaların Ömürleri ve Hazırlanışlarındaki İncelikler

1. Otların, İlaçların Saklanması ve Ömürleri

Saklandıkları zaman otların özelliklerini koruması üç yıldır.

Tohumlar daha uzun sürelidir. Özellikle otlar, kılıflarıyla birlikte elenirler.

Çiçeklerin rengi kaçınca etkileri de değişir.

Zamkların kalıcılığı tohumlardan daha çoktur. Ancak yaş temas etmemeli.

Usareler ise tez bozulur. Sakmûnyâ, ferfiyûn ve afyonun ise yirmi yıla kadar kuvveti gitmez.

Yağların iki yıla kadar kuvveti kalmaz. Özellikle soğuk yağlar, gül, benefşe yağı gibi. Nahve bir yıldan sonra kullanılmamalı. Yağı çok olan tohumların, sûsâm gibi, badem gibi, bir yıl kuvveti vardır. Bir yıldan sonra bu tohumlar kullanılmamalıdır. Ama yağı olmayan tohumlar, boy tohumu ve tere tohumu gibi iki yıl veya üç yıl ve daha fazla, kuvveti gitmez.

Kust gibi, zerâvend, eğir, durunc gibi köklerin yirmi yıla değin kuvveti gitmez. Fakat zencefîlin ve zürünbâdın bir yıldan iki yıla varınca kuvveti tükenir.

Kabukların, eğer müshil olursa türbid ve nahve gibi, üç yıldan sonra kuvveti eksilir. Eğer müshil olmazsa [278b] tarçın, kurfe, seliha ve nahve gibi, on yıldan fazla kuvveti kalır.

Çiçeklerin bir yıldan sonra kuvveti gider.

Şâhmların ve ödlerin bir yıl kuvveti vardır ama öd kurutularak saklanırsa uzun zaman kuvvetini korur.

Cündibidesterin on beş yıla değin kuvveti gitmez. Hayvan necisinin, kelb necîsi ve kurd necîsi gibi bir yıl kuvveti vardır. Şifâ kitabında denir ki, devaların kuvveti, hava, saklamak ve toplamak ile ilgilidir. Vaktinin zamansızlığı ve uygunsuzluğuyla

bağlantılıdır. En iyisi budur ki devaya bakılır, rengi, kokusu ve tadı gibi özellikleri önceki gibi ise kuvveti bakidir. Eğer önceki gibi değilse kuvveti zayıflamış demektir. Bunlardan birisi kalmamışsa kuvveti bütünüyle gitmiş demektir, kullanılmaz.

Tiryâk-ı erba'anın kuvveti tâzeliği dört yıla kadardır. Dört yıldan sonra kuvveti gider. Bazılar iki yıldan sonra kuvveti geçer demişlerdir.

Eyâric-i lugâziyâ altı aydan sonra kullanılır; iki yıldan sonra etkisizleşir. Bu bilgi Şeyh es-Sedîdî sözüdür. Fakat Minhâcu'l-Beyân'da "dört yıldan sonra kuvveti bâtıl olur" denmiştir.

"ve hüve mine'l-edviyyeti elletî yebkâ kuvvetühâ min sitteti eşhuri [279a] ilâ erba'a sinîn" (nakli min Minhâc)

Mesriditûs: Altı aydan sonra kuvveti artar, iki yıla değindir; ondan sonra kuvveti gider.

Kurs-ı kâkenc: Altı altı aydan sonra kuvveti ziyadedir; sonra gider.

Itrıfîl-i sagîr: Altı aydan sonra kullanılır.

Kurs-ı tabâşîr, kâfur ve benâkdiku'l-büzûrî gibi içinde süt ve tohum bulunan ve balla macun yapılmamış kurslar ile içine haşhâş tohumu giren kursları çok bekletmemek gerekir. Çabuk bozulurlar. Belki kokuları ve mizaçları da değişir. Kullanmamak gerekir. Bunlar azar azar yapılır. Her ay için gerektiği kadar yapılır.

Eyâric-i faykarânın kuvveti bir yıla değindir. Kurslar tesevvüs bulursa bozulur. Tesevvüs diye terkîb düşmeye derler. Kuvvetinin artması altı aya kadardır. Bir yıldan sonra zayıf olur. Tesevvüs bulunca etkisi kalmaz. Ama akrâs-ı kâkenc durdukça tesevvüs bulmaz. İki yıla kadar kuvveti gitmez. Bazıları üç yıla kadar kuvveti gitmez demişlerdir.

Zürûrların kuvveti bir yıla kadardır. Sonra kuvveti geçer. Ama içinde [279b] tûtiyâ, ıklîmyâ, nahve bulunan zürûrların kuvveti nice yıllar bâkî kalır.

Filûnyâ-yı fârsî için Calinos, "Filûnyâ kemâl bulsun diyenler iki yıldan veya üç veya dört yıldan sonra kullanmalıdır zira en faydalı zamanı o vakittir. Sonra iki yıl kadar o kuvvette kalır" demiştir.

Devâ-i misk: Filûnyâ gibidir. Bu zikredilen terkîpler altın, gümüş, kalay veya sırçalı zarfa konmamalı. Kurşun bir kaba koyup mutedil bir yerde saklanır ki, sıcak havada bozulmasın.

Bir devâ başka bir devâ içine konulmaz. İster karışım olsun ister tek olsun bir arada bulundurulmaz. Zira bir devâ başka bir devânın kuvvetini zayıflatır. Ancak mizaçları birbirine uygunsa ve yakınsa olabilir. Özellikle mizaçları birbirine aykırı olan devaları birbirine yakın koymamak gerekir. Örneğin tabâşîr ile zencebîl gibi. Birbirine yakın konursa etkileşip kuvvetlerini giderirler.

2. Devaların Dövülmesi ve Pişirilmesindeki İncelikler

Havanda dövülen terkîpleri ipekten elemek gerekir. Ne kadar ince (yumuşak) dövülürse terkîp iyi olur. Tam fayda sağlanır.

Ancak cevâriş yapılan otlar iri dövülmelidir. Özellikle cevâriş-i kemmûn böyle olur. Calinûs der ki "Bir kere cevâriş yapıp kullandım, hiç faydası olmadı. Lâkin idrârı arttırdı. Bundan zahmet çekip mizâcım o derece bozulmuştu ki [280a] anlatılamaz. Bana bu terkîbden fayda olmadı, zarar erişti. Sonra tekrar yaptım, bu kez otları iri dövdüm. İstediğim oldu."

Cevârişlerin otları, özelliklerinin kaybolmaması için ince dövülmemelidir. Her bir otu da ayrı ayrı dövmelidir. Zira dövmesi zor olan otlar, dövülmesi kolay olan otların üzerine harâretini artırıp kuvvetini alır. Ayrıca ölçüleri de eksilir.

Zamklar, şarapta veya başka şeylerde halledilip ezilir. Sonra terkîbe karıştırılır. Dövülmüş otları da bundan sonra katmak gerekir.

Yazın balla yoğurulur, Lâkin balın Mûmu ayrılır ve kefi alınır. Terkîp kabına konulurken ağzından dört parmak aşağı olmalıdır.

Ulu macunlar bir süre, günde bir kere olmak üzere karıştırılır ki buharı çıkıp nefis olsun. Sonra ağzı bağlanârak saklanır.

Kursların otlarını gayet yumuşak (ince) dövmek gerekir. Gül suyuyla ve diğer üsareler ile yoğurmak gerekir. Mümkün olduğunca ağır ağır yoğurulup karıştırılır. Ondan sonra [280b] gölgede kurutulur. Her sabah ve akşam altını üstüne çevirmek gerekir. Tozdan ve dumandan korunur.

Hapların içine mukl, kesîrâ ve başka zamklar konulacağı zaman, bu zamklar gül suyu veya başka bir usare ile eritilip havanda ezilir. İyice ezilip karıştıktan sonra dövülmüş otlar buna katılır. İyice yoğurulur. Sonra haplar yapılır.

Matbûhların suyunu ölçü ile koymak gerekir.

Devalar kaynatılırken, kuvvetleri yok olmayacak kadar kaynatılmalıdır. Benefşe,

aftîmûn ve persiyâvşân gibi otlar çok naziktir, fazla kaynatılmaz ki devaları yanmasın. Otlar pişmeye yakın olunca matbuha bırakılır, azıcık kaynatılır. Bir saat dinlendirilir. Kepçe veya elle ovulmaz. Bir temiz bezden süzülür, saflaştırılır ki tadı ağır olmasın.

Hıyârşenber de pişince kuvveti giden tadı bozulan otlardandır. Şirhîşti de pişirmemek gerekir. Fakat matbûhdan biraz alınıp bunların üzerine konârak ezilir ve süzülür, sonra o matbûhın kalanını üzerine koyup tüketilir.

Bazı devalar ki matbuha girince tamamen erir. Nemek-i Hindî ve nahve gibi. Bunların [281a] miktarları kitaplarda anlatılmıştır. Bunlar gibi erimeyen (mesela gârîkûn) devaların ölçüsü ise haplardaki miktardan biraz fazla yapılır. Mesela haplarda o deva için yarım dirhem denmişse, matbuha iki dirhem katılır.

Merhemlerin kuvveti altı aya kadardır. Sonra zayıflar.

Adasoğanın (iskîl) iyisi çok beyaz ve iri olmayandır. Büyük olanın rutubeti fazladır. Çok küçüğü de kuru olur. Orta büyüklükte dışı kızıllığa mail olan iyidir. Başı ağaç pıçakla kesilir.

Teshîlde helîlecleri çok fazla dövmemek gerekir, özellikleri kaybolur. Hafif (nîmköft) dövülmelidir.

Fülfül-i ebyâz, fülfül içindeki bozca fülfüldür. Başkası değildir.

Sünbülü dövmemek gerekir. Belki makas ile elekten geçecek şekilde doğranır. Dövülünce faydası gidermiş.[281b] Şifâ'dan *"yedduku külli vâhidin"* ibaresi nakledilmiştir. Ancak bu yanlış (taglîz ve telbîs) imiş. Sinan Paşa öyle demiş. Bunun gibi Şifâ'da çok fazla varmış, muharrirler bilirlermiş.

Devaların her birini ayrı ayrı dövüldükten sonra tartmak gerekir.

Şifa'da bal için *"asel selâsetü emsâli'l-edviyyeti"* yazmaktadır. Lâkin Sinan Paşaoğlu bu kadar katmaz. Biraz eksik, ancak sıvı olmayacak miktarda katar.

Balın kaynatılması: Hiçbir macunda balı devalar ile birlikte kaynatmak olmazmış. Birlikte kaynatınca devaların faydaları gidermiş. Belki balın köpüğü üzerine çıkacak kadar ateş üzerinde ısıtılır ve köpüğü alınınca soğutulur. Ancak çok fazla soğutup katılaşmamalıdır. Belki el yakmayacak kadar sıcaklıktayken devalar konulup karıştırılır ki birbirine karışsın. Sonra altı ayda kullanılırsa faydası görülür.

C. Şerbetler Bilgisi

Her nesnenin şerbeti kendü tabiatına benzer.

Şerbetleri pişirmenin ana kaidesi: Dövüp suyu alınacak sulu meyveleri (Elma, nâr, kasnî, şâhterec, limon, hummâz ve koruk gibi) kaynatıp kefini aldıktan sonra şeker ile veya balla kıvama getirmek gerekir.

Eğer kökler (yani dipler) tohumlar ve benzeri (benefşe ve nîlûfer [282a] ve üstühudus ve haşhâş ve unnâb ve Temirhindî ve mersin gibi) susuz nesneler önce kuvvetleri çıkıncaya kadar suda kaynatılır. Sonra şekere veya bala katıp kıvama getirilir.

Kabız edecek şerbetler balla, ıssı hastalıkların şerbetleri şekerle, soğuk marazların şerbetleri ise balla pişirilmelidir.

Şerbetlere katılacak şeker veya balın miktarı: Pişirilen nesnenin kokusu ve tadı içinde belirgin olmalı, çok fazla tatlı olmamalıdır.

Her şarâbın yüz dirhem suyuna iki yüz dirhem asel veya şeker katılır.

Şerbetlerin saflaştırılması: Şerbetleri yumurta akıyla (su ile çalkanıp arıtılmış olmalı, yani pak olmalı) safi etmenin yöntemi şöyledir: İki yüz dirhem kadar şeker kaynârken, yumurta akı önce bir kapta birazcık su ile çalkalandıktan sonra kaynama sırasında oluşan şeker köpüğünün açıldığı yere kaşıkla damlatılır. Ancak karıştırılmaz. Azar azar kaynatılır. Şekerin kefinin tamamının toplanması beklenir, sonra kevgirle alınır. Böylece sâfi yapılır. Tamam kıvama gelince daha sonra pişirelecek şarabın suyu ağır ağır buna yedirilir.

Şarâb-ı nîlûfer, şarâb-ı benefşe, şarâb-ı gül, şarâb-ı sandal, şarâb-ı limon, şarâb-ı nârenc, şarâb-ı hummâz, şarâb-ı gûre gibi şaraplar pişirileceği zaman bu zikrettiğimiz yumurta akıyla veya sütle safi edilmelidir. Suyu da [282b] anlattığımız gibi karıştırılmalıdır.

Kullanılacak kap ve kıvamları: Şaraplar toprak çömlek ile pişirmelidir. Kapakları da ağaçtan yapılmalıdır. Kışın pişen şerbetin kıvâmı ince olmalı ki ekşimesin. Yazın pişen şerbetin kıvamı ise koyu olmalıdır.

Şerbetlere katılacak sular: Soğuk hastalıkların şerbetleri soğuk suyla veya gâvzebân suyu, nîlûfer suyu ve gül suyuyla ezilip içirmelidir. Issı marazların şerbetini ise sıcak su (hatmî veya râzyâne ile kaynamış) ezip içirmek gerekir.

Suyun mikdârı da şerbetin iki katı kadar olmalıdır. Çoğunlukla bunların şerbeti yirmi beş dirhemdir. En azı on iki dirhemdir.

D. Yağların (Edhân) Yapılışı

Her nesnenin yağı kendi tabiatı gibidir.

Issı çiçeklerin (papatya ve nergis gibi) yağlarını çıkarmak için yüz direm zeytinyağına kırk direm çiçek karıştırılarak yapılır. Bir şişeye konur, ağzı çok sıkı kapatılır, kırk gün güneşte bekletilir.

Soğuk çiçeklerin (gül yağı gibi ve nîlûfer ve benefşe gibi) yağı: Kırk direm çiçek yüz direm şîrûgan yağına veya tatlı badem yağına veya zeytinyağına katılarak yirmi gün güneşte bekletilir.

Çiçeklerin tamamı perverde olduktan sonra yağı süzülür, posası atılır. Yağ alınıp saklanır. Ama çiçekler konulmadan önce [283a] bu yağları kaynatmak daha iyidir.

Tohumlar ve köklerin yağlarının çıkartılması: Bunlar önce biraz dövülür, yumuşayınca suda ıslatılır, sonra kaynatılır. Kaynadıktan sonra süzülür. Yeterli miktar zeytinyağı veya şîrûgan katıp suyu uçup gidene kadar yağla birlikte kaynatılır.

Yağın suyunun gittiğini anlamak için bir parça pamuk bir çubuğa sarılıp yağa batırılır, ateşe tutulur eğer cırıldarsa suyu daha gitmemiş demektir.

Eğer yukarıda belirttiğimiz şekilde çiçekleri güneş altında bekletmeye zaman olmasza, çiçekler belirttiğimiz yağlar içinde kuvvetleri çıkıncaya kadar kaynatılıp süzüldükten sonra yağını alarak kullanmak da olur.

Handakûn ve sezâb yağı: Handakûn yâbân yoncasına ve yâbân tırfiline denir. Sezâb ise *sadef* dedikleri ota denir. Rumcası biganustur. Bunun yağının çıkarılması için yaprağından alınır, bir vukiyyesine sekiz vukiyye su katıp kaynatılır. Yarısı kalıncaya kadar kaynatmaya devam edilir. Sonra suyu süzülüp alınır ve bu defa tekrar zeytinyağına katılıp suyu gidip yağı kalana kadar kaynatılır. (Yarım vukiyye ile hamamda yağlanılması, ra'şe için yani azaların titremesi için faydalıdır, çok denenmiştir.)

E. Bazı Devaların Islahı ve Özellikleri

1. Mahmûdenin Islahı

Bir elma veya ayva ortadan ikiye bölünür, içi oyulur ve mahmûde bu oyuğa konur. Sonra tekrar birleştirilir, mahmûde ortasında kalmış olur. Dışı hamur veya yaş keten ile kaplanır. Fırına veya ocağa konup pişirilir. [283b] Sonra içinden çıkartılıp güneşte kurutularak kullanılır.

2. İsfidâcın Islahı

Önce birkaç kere su ile yıkanır. Sonra kurutulup kullanılır.

3. Habbü's-selâtîn (Sultanlar hapı)

Habbü's-selâtîn alınır, kabuklarından ayrılır. İçindeki dili çıkartılır. Üç gün sirkede her gün sirkesi değiştirilerek bekletilir. Üç günden sonra çıkartılıp üç gün de sütte bekletilir. Sirke gibi her gün sütü değiştirilir. Sonra üç gün yoğurtta bekletilir. Yoğurt da her gün değiştirilir. Sonra çıkartılıp havanda iyice dövülür ve şîrûgan katılır. Yağ ile öyle karışmalı ki birbirinden fark edilemez olmalıdır. Bundan sonra da bademle yine dövülür. Kesîrâ, semizotu tohumu ve nişâsta katılır. Nohut kadar haplar yapılır. Altı hap bir içimliktir. Bazı kitaplarda *"yazları iki dirhem ve kışları iki buçuk dirhem"* şeklinde geçer.

4. Ada Soğanının (Basal-I Unsul) Islahı

Ada soğanı hamur ile kaplanır. Fırında veya ocakta pişirilir, ıslah olur.

5. Türbidin Islahı

Türbidin iyisi ak ve içi kovuk olanıdır. Ne çok kalın, ne de ince olmamalıdır. Kurt yememiş olmalıdır. Hâr ve yâbisdir (sıcak ve kuru). Bedeni kurutur. Safrayı ve balgamı ishâl eder. Islah için ak kısmına ulaşıncaya kadar dışı yontulur. Sonra iyice dövülür, ardından badem yağıyla ovulur. Bu ölçülerde türbid [284a] ele girmezse aynı ölçüde habbü'n-nîl kullanılır. Garîkûn da kullanılabilir. Habbü'n-nîl ve kurtum-ı hindî ya'ni çivit tohumu, Sinâ-yı Mekkî birinci derecede sıcak ve kurudur, safrayı, balgamı, sevdâyı ishâl eder. Kullanılan kısmı yaprağıdır. Dallarını temizlemek gerekir. Bedeli besfâyic ve şahteredir. Besfâyicin iyisi içi yeşil olanıdır. Üstü kazınmıştır.

6. Sûrincânın Islahı

Sûrincânın iyisi ise içi ve dışı ak olandır. Bu da ikinci derecede hârr ve yâbisdir. Balgamı ishâl eder. Eklem ağrılarına bundan iyi devâ olmaz. Lâkin mideye zarar verir. Islahı zencefil iledir.

7. Sabır-ı Uskutûrînin Islahı

İyisi sarı olanıdır. Elde tez ufalanmalıdır. İkinci derecede hâr ve yâbisdir. Safrayı, balgamı mideden ve dimağdan ishâl ider. Sevdayı atar. Süddeleri açar. Bağırsaklara ve dübüre ziyan eder. Islâhı sakızla ve mukl-i ezrakla, kesîrâ ve kelîle iledir. Çok sıcak ve çok soğukta içirmemek gerekir, kanlı ishâl eder.

8. Za'ferân

İkinci derecede hârdır (sıcak) ve o derecede de yâbis (kuru)dir. Benzi hoş eder. Gönlü ferah eder, başı ağrıdır, iştahı keser, bulantı verir. Bedel olarak aynı ölçüde tarçın ve yarı ölçü selihâdır.

9. Hanzal (Ebucehil Karpuzu)

Hanzal, ebûcehil karpuzu denen bitkidir. Karga düleği de denir. İyisi, tamamen erişmiş olanıdır. [284b] Kabuğu sarı olmalıdır. Eski ve kara olmamalı, yeni olmalıdır. Yenisi de herkese içirilmez. Şahm, yani hanzalın içi ak olur. İkinci derecede kurudur (yâbisdir) ve üçüncü derecede sıcakır (hârdır). Fazla balgamı kuvvetle ishâl eder. Dimâğı temizler.

Hanzal bağırsaklara zarar verir. Kullanılan kısmı şahmıdır. Makasla sûsâm kadar küçük küçük doğranıp dövülmüş fıstık içiyle ve badem yağıyla ve biraz kesîrâ ile ovmak gerek. Şerbeti üç çekirdekden on çekirdeğe kadardır.

Önemli not: Dalında tek olan insanı öldürür, kullanmamak gerekir. Belki hanzalı zârûret olmayınca hiç kullanmamalıdır, tehlikelidir.

10. Râvend-i Çinî

İyisi zâ'ferân renginde olur. Kurt yememiş olmalıdır. İkinci derecede sıcak ve kurudur (hâr ve yâbis). Mideye, ciğere kuvvet verir. Ciğerin süddesini açar. Yanmış maddeleri, safrayı, balgamı ishâl eder ve öksürüğe fayda eder.

11. Aftîmûn

İyisinin tohumu kızıl olur. Ayrıca ketene yapışanı iyidir. Ayet ağacına yapışan da zayıflık vardır.

12. Mastakî

Yani sakız. Hâr ve yâbisdir (sıcak ve kuru). Yeli tahlîl eder, kâbızdır, öksürüğe fayda eder. Mideyi ciğeri güçlendirir. İştahı açar. Çiğnemekle dimağdan balgamı çeker, temizler. Bedeli kender yani günlükdür.

13. Hıyârşenber

Mutedildir. Rutubete eğilimlidir. [285a] Yanmış safrayı ve balgamı zahmetsiz ishâl eder. Lâkin bulantı yapar. Kullanılan yeri içidir. Tatlı badem yağıyla ovmayınca kullanmamak gerekir. Eğer balı pulundan ayırmak istenirse balını pulun-

dan ayıtlanır, pulları alınır bir kalbura konur. Ayrıca bir tencereye su koyarak iyice kaynatılır. Kalbur kaynayan tencerenin üzerine konur. Suyun buharında pullar pişer, kabarır. Kabarınca parmakla sıcak suya bandırtıp bal pulundan ayrıştırılır.

14. Irku's-sûs (Meyan/Buyân Kökü) Terkibi

Irku's-sûsa Türkçe buyân kökü denir. Harârete ve rutûbete maildir. Hıltları pişirir. Boğazı ve göğsü, akciğeri yumuşatır. Öksürüğe fayda eder. Gönül döndürür. Müshîllerin zararını keser. Kabuğu yıkayıp kullanmak gerekir.

Meyân kökü usâresi: Buyân kökü istenilen kadar alınır. İyice dövülür ve ezilir. Sonra bir kazana konup üzerine su doldurulur ve iyice kaynatılır. Bütün gücü suya çıkar. Sonra indirip kazan içinde olan sapı iyice sıkıp suyu alınır, çöpü dışarı atılır. Sonra su tekrar koyulaşana kadar kaynatılır. Koyulaştıktan sonra indirilir ve kurutulur. Gayet güzel usaresi olur, kullanılır.

15. Çeşmezenin Islahı[154]

Bir yumurtanın içi dökülüp yarısına kadar çeşmezen doldurulur. Yarısından yukarısına ise gül suyu konur ve dışı hamurla kaplanır. Ekmek pişirme esnasında [286a] fırına konur. Sonra çıkarıp kurutulur ve dövüp gerektiği yerde kullanılır.

E. Helîleler

Kâbilî helîle uzun uzun ve siyah görünümdedir. Bir yanı incecik, bir yanı değirmi (müdevver)dir. Sarı helîle (helîle-i zerd de denir), Kâbilî helîleden kısacıkdır ammâ [285b] rengi sarıdır. Belîle ise siyahtır, müdevverdir yüzü düpdüzdür. Kopuntu yanı inceciktir. Mâzû tavrındadır. Kara helîle (Hindî helîle de denir), bütünüyle siyahtır, ufacıktır. Bazısı zeytin çekirdeği gibi söbüce söbücedir. Bazısı topalak gibidir rengi siyâhdır, yüzü düz değildir. Bazısı ise zeytin gibi büyüktür.

Helîleclerin hepsi birinci derece soğuktur (bârid); ikinci derece kuru(yâbis)dur.

Sarı helîle safra ishâl eder; Kâbilî helîle balgamı, sevdâyı biraz safrayla ishâl eder. Üçü de mideye kuvvet verir.

Helilecler çok dövülünce özellikleri gider, etkisiz hale gelir. Sarı helîle ile Kâbilî helîleniñ kullanılan kısmı kabuğudur.

154 Çeşmezenin ıslahı aşağıda "helîleler" başlığının altında verilmişti ama konu olarak daha uygun olacağı için sadeleştirme yapılırken buraya nakledildi. (Hazırlayan)

Helîlec Kabil şehrinde olur. Yetiştiği vakit ona "asfer" denir, sonra daha da olgunlaşınca ona "Kâbilî" derler. Dalında kurursa ona "esved" derler. Helîle, bir mübârek ve faydalı devadır. Harap olmuş mideleri ıslah eder. İnsanı mâlihulyâdan da kurtarır. Organlara kuvvet verir. Hazmı artırır.

Bu devanın faydalarında hiç şüphe yoktur. [286a]

ON BİRİNCİ BÖLÜM
HASTALIKLARIN LİSTESİ VE KISA TARİFLERİ

A. İnsanda Görülen Hastalıkların Listesi

Sudâ', sersâm, mâlihulyâ, şakîka, ru'âf, veca'-i üzün yani kulak ağrısı, ağız ağrısı, diş ağrısı, sar'a, sekte, fâlic, ra'şe, lakve, zükkâm, nâzle, remed-i çeşm, zıfır-ı çeşm, sibil-i çeşm ve mû-yı çeşm, za'af-ı çeşm, sü'âl, zatü'r-rie, zâtü'l-cenb, dîku'n-nefes, hafakân, za'af-ı mi'de, gönül dönmek, mags, fûâk, heyza, ishâl-i mi'de, zahîr, kulunç, envâ'ı soğulcan, namâzbûr, hunnâk, siğil, istiskâ-yı lahmî, zıkkî ve tablî, yerakân-ı esved ve asfer, talak, böbrek ağrısı, sill, bağırsak ağrısı, mesânede taş olmak, habsü'l-bevl, taktîrü'l-bevl, selesü'l-bevl, tuhme, kabz-ı bevâsır, ishâl-i bevâsır, dem-i bevâsır, rîh-i bevâsır, zenbûr-ı bevâsır, tût-i bevâsır, ineb-i bevâsır, şikâk-ı bevâsır, nefh-i bevâsır, nâsûr-ı bevâsır, fıtık, evcâ'-ı mefâsıl, nıkrîs, ırku'n-nisâ, dâ'i-fîl, dâ'i-pâ, dâ'i's-sa'leb, dâi'l-hayye, sa'fe, âkile, bahak-ı ebyâz ve esved, baras, cüzzâm, hanâzîr, tuzlu balgam, temregü, seretân, nisyân, kâbus, hader, atş, dâhis, [286b] şirî, kesîrü'd-dem ve'l-arak, tâ'ûn, hasbe, cüderî, cereb, hummâ, nemle, ateş-i fârs, gâverse, süher, düvâr.

Bu saydıklarımızdan başka daha sayısız hastalıklar vardır. Ancak ne tanınmışları bunlar olduğundan burada konu edindik.

B. Hastalıkların Kısa Tarifleri

Sudâ': Sudâ' diye baş ağrısına derler. Lâkin baş ağrısının çeşitli türleri olur.

Sersâm: Sersâm başta olan bir marazdır. Başın ortasındadır ki, buna hicâb denir ve beyin onun kendi nefsindedir.

Mâlihulyâ: Deliliktir, insanın fikrini ve endişelerini azdırır, bozar. Hasta çok kederli olur ve yalnızlığı sever. İnsanlardan kaçar. Çabuk öfkelenir. Boş ve anormal şeyler söyler.

Şakîka: Tulug ağrısıdır. Başın iki tarafında sakal başlarıdır

Ru'âf: Ru'âf burun kanamasıdır ve burundan kan akmak manasınadır.

Sar'a: Sar'aya Türkçede *uçuk* ve *tutarık* derler.

Sekte: Sekte odur ki ansızın ya yürürken veya otururken insân düşer, ölü gibi olur.

Fâlic: İnsanın bedeninin yarısının iş yapamaz hale gelmesidir. Ne eli, ne ayağı tutar. Türkçede bazı yerlerde *damla* derler.

Ra'şe: Ra'şede insanın ya eli veya ayağı titrer. Eller ayaklar iş göremez olur. Veya bütün azaları titrer.

Lakve: İnsanın ağzı, burnu, yüzü gözü eğrilir.

Zükkâm: Zükkâm diye dimâgüye [287a] derler. Beyinden bir yaş nesne burnuna iner. Alâmeti burundan yaşın çok gelmesidir. Baş ağrısı olur.

Nâzle: Türkçede *nüzle* derler. Bu hastalık da baştan göze, dişe ve kulaga soğuk ile iner.

Remed-i çeşm: Göz ağrısına denir.

Zıfır-ı çeşm: Gözün pınârında çıkıp yürüyüp göz bebeğini örten bir hastalıktır.

Sibil-i çeşm: Gözün bir perde gibi kaplanmasıdır.

Mû-yı çeşm: Gözde çıkan kıla denir.

Za'af-ı çeşm: Gözün görmesinin zayıflamasıdır.

Sü'âl: Öksürüktür. Baştan soğuk bir nesne akciğere iner, insanı öksürtür.

Zatü'r-rie: Issı veremdir. Akciğerde olur. Ciğer şişer, nefes alıp vermekte acı verir. Ciğere koyu balgam dolmuştur. Göğüs hırlar ve hasta aksırır. Ağızdan balgam gelir, nefesi zorlukla alır.

Zâtü'l-cenb: Bu da ıssı bir veremdir. Göğüs içinde ve göğüse yakın eyegüler altında olur. Ya safradan veya kandan veya balgamdan olur.

Dîku'n-nefes: Nefes darlığı demektir. Galiba soğuktan ve galîz balgamdan olur.

Hafakân: Yüreğe yavuz, zararlı nesneden iner. Yörek oynâr, "tılb tılb" eder. Son-

ra yürek ağrır. Ardından ağrı başa çıkar ve başı ağrıtır. İnsanın eli ayağı soğur buz gibi olur [287b] ve aklı gider. Bu maraz ya soğuktan veya harâretten meydana gelir.

Zaʿaf-ı miʿde: Midede besinlerin hazmolmayıp ekişemesidir. Mide bulanır, yel olur.

Mags: Göbek buruntusu ve bağırsaklarda yel olmasıdır. Bu hastalık da soğuktan meydana gelir.

Fûâk: Hıçkırık demektir. Aç olmaktan veya çok yemekten olur. İstifrağ veya sudan da olur. İlacı nane macunu yemek ve badem yağıyla şeker içirmek gerekir.

Heyza: Karın burusudur. Kusmak ve ishâl ve ishâl vaktinde sûsâmak

İshâl-i miʿde: Besinlerin midede durmayıp hızla çıkması demektir.

Zahîr: Zor da denilen hastalıktır. Hâcet vaktinde bağırsak sıyrıntısı gelir. Belirtisi karın ağrısı ve hastanın arkasının ağrımasıdır. Göbeği sürekli burulur. İştah azdır. Zorlamakla ancak nohut kadar veya biraz büyük dışkı (sıkl) çıkar.

Kulunc: Bağırsaklarda ağrı olmasıdır.

Kulunc-ı ilavus: Bağırsaklarda solucan veya uzun uzun ak kurt olmasıdır. Bozulmuş balgamdan olur. Belirtisi ağızdan salya akmasıdır. Gece dudaklar yaş olur, gündüz ise kurur. Uykuda çarpıntı ve heyecan (belinleme) olur. Yemekten sonra midesi bulanır, makadında kaşıntı olur. Balgam artırır nesnelerden perhiz gerekir.

Namâzbûr: Bagırsaklarda ufacık kurtlar [288a] olmasıdır. Galîz balgamdan olur.

Hunnâk[155]: Yani boğaz içinde şiş olmasıdır. Hasta yiyecekleri yutamaz. Çok fazla sıkıntılı hastalıktır.

Siğil: Küçük ve katı bir çeşit sivilcedir. Bu siğil birkaç türdür. Bir türünün başı yarık olur diğer bir türün olmaz. Bir başka türe de mismâriyye derler başı büyük ve dibi ince olur. Mıh gibi durur. Bir diğer türü de uzun olur Arapça karden derler. Sebepleri hıltların biraraya toplanmasındandır. Galiz hıltlar birbirine karışır. Sonra bu siğiller meydana gelir. Bunun doğuşu balgam ile sevdâdır.

İstiskâ-yı lahmî: Belirtisi gözün kapaklarının kalın olmasıdır. Ayaklar şişer. Az

155 Arapçadır. Türkçesi dilcik demektir. İndiği zaman kadınlar parmaklarını bibere batırıp bu dilciğe bastırırlar. (Sayfa kenarı notu)

da görülse bütün beden şişer. Üzerine parmak konsa bir zaman yeri çukur kalır, sonra yerine gelir. Çoğu zaman tabiat yumuşak olur, kabız olmaz.

İstiskâ-yı zıkkî: Hastanın karnı ağır olur. Karnına el koyup çalkalasalar, bir yanından öbür yanına döndürseler su dolu tulum gibi ses verir ve çalkanır.

İstiskâ-yı tablî: Belirtisi göbeğin dışarı çıkmasıdır. Karnı şişer. Ağır olur. Karın ovulunca tavul gibi ses ve seda gelir.

Yerakân-ı esved: Kara sarılıktır. Bağırdandır ki bağır ıssı olur ve kanı yakar ve gövdeye yayılır. Veya sevdâ çokluğundan olur. Kanla karışıp bedene yayılır. Veya bedenin aşırı soğukluğundandır ki [288b] kanı dondurur. Zira sevdâ yeri dalaktır. Nitekim yerakân-ı asfer bağırdan veya süddedendir.

Yerakân-ı asfer: Sarı sarılıktır. Hastanın bedeni zerdeçöp gibi sarı olur.

Tıhâl: Dalak şişmesine denir. Dalak büyür ve katı olur: Katı olan harâretdendir. Belirtisi sol yanda ağrı olur. Hasta yanâr ve susar. Kârûresi kara olur. Dalak yeri ise kızıl olur.

Sill: Ciğerde olan ve ciğer şişinden meydana gelen bir hastalıktır. Yani zatü'r-rie hastalığından kaynaklanır. Zâtü'l-cenbte de olur. Veya nezleden iner. Hastalık ilk önce öksürükle gelir. Çok zor bir hastalıktır. Calinos der ki: "Çok zamân bir hastaya hizmet eyledim, hastalığının sill olduğunu bilemedim. Zira hummâ ile bağlantılıdır. Sill olduğunu bildiğim zaman ona ilâç bulamadım."

Nezle ile baştan inmişse sıtması yavaş ve sürekli olur. Hasta soğuk havadan hoşlanır. Öksürünce balgamından irin gelir. Kötü kokuludur. Yanakları kızıldır. Hemen baş damarından kan almak gerekir. Eşek sütü içirilir. Ona ilaç budur. Ayrıca kız oğlan südü içirilir. Gıdası cev-âb (arpa suyu)tır. Habbü's-sü'âl ona iyi gelir. Ama balgamı koyu gelen ve harâret olmayanlara zufâ şerbeti verilir. Göğüs bölgesine Mûm revgan ve [289a] gül yağı sürülür. Gıdaları hafif yiyeceklerdir. Keşûr, şalgam ve isfinâh gibi.

Mesânede taş olması: İşareti budur ki kasıkta ağrı olur. İdrar su gibi ak olur. Kesik kesik ve damla damla gelir. Kah gergin, kah gevşek olur. İdrarı tutulduğunda çok acır.

Habsü'l-bevl: Sidik tutulmasıdır. İdrar yolu tutulmuştur. Zorlukla damla çıkar.

Taktîrü'l-bevl: İdrar damla damla iner. Sebebi sidiğin tizliğindendir ki suyolu zayıflamıştır.

Selesü'l-bevl: Hasta idrârını tutamaz. Mesâne soğukluğundandır. İlaç olarak bellut maʿcûnu yedirilir. Soğuk sudan kesinlikle perhiz etmelidir.

Tuhme: Türkçe "imtilâ" (doluluk) demektir. Besinlerin midede bozulmasıdır. Eğer kusmak, ishâl ve susuzluk da olursa ona *heyza* denir. Yani karın burulması. İlacı, sıcak su içip kusmaktır.

Kabz-ı bevâsir: Bevâsir aslında on türlüdür. Onun dördü yürekte olur. Yürekte olanlar; kabz-ı bevâsir, ishâl-i bevâsir, dem-i bevâsir, rîh-i bevâsirdir. Altısı da makatta olur. Bunlar: Zenbûr-ı Bevâsır (uzunca arı gibi olur), tût-i bevâsir, (tût gibi tane tane olur), ineb-i bevâsır (değirmi karaca olur üzüm tanesi gibi olur), şakâk-ı bevâsir (bazen yarılıp kanâr), [289b] nefh-i bevâsır (şişer balık kursağına döner), nâsûr (boynuz gibi katı olur), sülür (buna rahne-i bevâsir derler, ortası delik delik olur içinden irin ve necâset gelür. Bu makatın altından gelür) Fakat bunların hepsine "rîh-i bevâsir" derler.

Basurlar kanın fazlalığından ve kanın gayritabiisinden olur ki ona sevdâ derler, yani sevdâvî kandır.

Fıtık: Kasık yarığı demektir. Yufka yerde olur. Sebepleri, ağır yük kaldırmak, bağırmak, sıçramak veya tokken cimâ etmekten olur. Bu yarıktan bağırsak yahut yağ veya yel inip haya kabına dökülür, insana zahmet verir.

Evcâʿ-ı mefâsıl: Eklemler ağrısına denir. Eğer omurgada olursa bel ağrısı olur. Ayaklarda olursa nıkrîs denir. Vecaʿ-i mefâsılın tamamı bedende gezer.

Nıkrîs: Nıkrîs diye topuk ağrısına denir. Topuktan başparmağa kadar şişer.

Irku'n-nisâ: Yan başı zahmetidir. Topuğa kadar bütün bacak sızlar.

Dâi'l-fîl: Bir ayak şişer, fil ayağı gibi olur. Sebebi dört ahlâtın bozulmasındandır. Ahlat donâr, taş gibi olur. [290a] Rengi siyahımsı olur. Hayli zor hastalıktır.

Dâ'i-pâ: Ayak ağrısı ve sızısı hastalığıdır.

Dâ'i's-saʿleb: Türkçe tilki marazı, hastalığı demektir. Yani kaş, kirpik ve sakalın dökülmesidir. İlkbaharda tilki tüylerini döküp çıplak kalır. O sebeple bu hastalığa dâ'i's-saʿleb demişlerdir. Bu hastalık dört ahlâttan da olur.

Dâi'l-hayye: Bu hastalıkta bütün gövde, yılan gövdesi ve derisi gibi kavlar. Cüzzâm değildir.

Sa'fe: Başta ve yüzde çıkar. Başta olana Türkçe "kel" derler. Yüzde olana ise "sa'fe" derler. Ufacık sivilcelerdir. Çıkar dağılır. Sebebi bedende iltihaplanmış fazlalardan ve bozulmuş rutubetten olur. Bu hastalık çoğunlukla çocuklarda görülür.

Âkile: Bu hastalığa Türkçe "yenmece (yenir)" denir. Kendi kendini yer. Bu hastalık Firenk hastalığının bir türüdür. Firenk hastalığı yedi türdür. Bir türü bu âkile hastalığıdır. Firenk hastalığının en şiddetlisidir, *neüzü billahi te'âla*.

Bahak-ı ebyâz (ak bahak): Büyüklü küçüklü, gövdede beyazlıklar olur. Balgam galebesindendir. Balgam kan yolunu tutar, bedene gıda eylemesine bırakmaz. Balgam deri yüzünde birikir.

Bahak-ı esved (kara bahak): Bedenin bir yerinde siyah belirtiler olur, kepek gibi, üzerinde tuz olur. Kepek gövdeden dökülünce yeri kızıl kızıl kalır. [290b] Bu rahatsızlık çoğunlukla taze yanıklarda olur.

Baras: Baras çok tehlikeli bir hastalıktır. Baras ile ak bahak arasındaki bazı farklar vardır. Ak bahak çok fazla beyaz olmaz. Baras ise gayet ak olur. Bahakda tenin kılı beyazlamaz. Barasta beyazlar. Çünkü bahak derinin yüzünde ve baras derinin altını bile kaplar. Ak bahakın aslı balgamdan olur, perhîz etmeyip tedavisine dikkat edilmezse gittikçe artar ve barasa dönüşür. Baras kavlar, bahak kavlamaz. Barasda iğne dürtsen kan çıkmaz.

Cüzzâm: Balgamın galîz hıltı galebesinden olur. Bütün enbiya ve hekimlerin ittifakıyla bu hastalık, hayzın eseridir. Çoğu kimseler, hâtunları hayzdan arınmadan cimâ' ederler. Meni o kanla karışır, doğan çocuk cüzzâm olur. Doğuştan olan, ilaca dirençlidir. Ancak sonradan olan tedavi ile sıhhat bulur. İlaçla tedavi olmadan uzak durup sakınmak gerekir. Belirtisi ses kısılması, kaş ve kiprik dökülmesi, burnun eğrilmesi ve gözlerin kızarıp beniz ve bedenin alaca olmasıdır.

Hanâzîr: Hanâzîra Türkçede domuz başı derler. Hekimler ise sıraca ve hunnâm da derler. Domuzda çok olur. İnsanın boynunda çok çıkar. Yumrusu fındık kadar olur. Biri batar biri çıkar. Hayli uğraştırıcı hastalıktır.

Tuzlu balgam: Mevcut [291a] balgamın yübûsetinden veya bürûdetinden olur. Buna halk içinde tuzlu balgam derler. Şakâk ve mayâsıl da denir.

Demregü: Bu maraz ya balgamdan olur veya balgamla sevdânın veyahut da balgamla safranın karışmasından olur. Deri yüzüne çıkıp gövdeye yayılır. Eğer bedeni kaplarsa cüzzâmlık alâmetidir; çekinmek gerekir.

Seretân: Koyu bir şişliktir. Çoğunlukla kadınların göğsü üstünde çıkar.

Nisyân: Unutkanlıktır. Anlamayı ve anlayışı giderir. Belirtileri çok uyumak, başın ağırlığıdır.

Kâbûs: Uyku sırasında ağırlık basmasıdır. İnsanın nefesi tutulur, bağırmak ister bağıramaz, hareket etmek ister ama yapamaz. Ancak ağırlık buharın dimağı üzerinden gitmesiyle ayılır. Sebebi galiz hıltlardan ve galiz buhardandır.

Hader: Azaların uyuşmasıdır.

Atş: Sûsâmaktır. Sebebi mide, ciğer veya göğüs harâretindendir.

Dâhis: Kurlağan (etyaran-dolama) hastalığıdır. Yani tırnaklar dibinde çıkan ıssı verem/şişliktir. Çok acı verir, sancır. Bedeni kızdırır, sonra tırnağa çıkar.

Şîra: Türkçe "kurdeşen" derler. Kızıllığa meyilli bir kabarcıktır. Bazısı iri olur. Bazen birden çıkar. Çoğunluğu safravî kan buharından olur.

Kesîrü'd-dem ve'l-arak: Terlemek ve kan terlemektir. Sebebi ya aşırı yürümek ve hareketten veya beden doluluğundandır.

Tâʿun: Veba. Issı veremdir. Çoğunlukla yaz günleri olur. Çok zahmet verir. Ateş gibi yakar. Alameti yeşil, kızıl ve kara olur. Hastanın midesi bulunır, kusar. Yüreği oynâr, çok daralır. Harâreti dışarıdan az görünür ama içeride çok fazladır. Çoğunlukla kulak altında, koltuk altında ve butlarda çıkar. Sebebi, havanın bozuşmasından ve yaramaz kokulardan olur.

Hasbe: Gövdede darı gibi kızıl veya morca çıkar, ne irinlenir ne de kurur.

Cüderî: Çiçek denilen hastalıktır. Cüderî büyük ve kızılca olup gövdeye yayılmışsa sebebi kanın kaynayıp karışmasındandır. Bu çoğunlukla küçük çocuklarda çıkar. Bazı büyük kişilerde de olur. İyisi ak, parlak inci gibi olanıdır. Karaya veya sarıya benzeyeni iyi değildir. Belirtisi önce sıtma gibi başlar. Hastanın yüzü şişer, burnu kaşınır ve kızıllaşır. Başı ağırlaşır. Boğazı kurur. Bu alametler belirince, mersin yaprağı ve sandalı hastanın gövdesine buhur edilir. Gıdası cev-âb, mercimek ve sirkeli aşlardır. Nîlûfer, unnâb ve hummâz şarâbları iyidir. Çiçeğin gözde çıkmaması için sabır ve kına ile tabanı altına yakı yapılır. Kesinlikle bundan gafil olmamak gerekir. Hasta sürekli sıcak tutulmalıdır. Çiçek [292a] çıkarsa, üç hafta süresince sürekli göze sürme çekilir.

Cereb: Türkçesi *giciktir*. Hekimler *uyuz* derler. Sebebi, kanın bozulup yanmasıdır. Safranın yanmasındandır. Tuzlu balgam ve sevdâdan olur. Vücut onu dışarı atar, varır deride uyuz olur. Bu da kuru ve yaş olmak üzere iki kısımdır.

Hummâ: Türkçe sıtma denir. Türleri olur. Burada anlatılmadı.

Nemle: Ufacık sivilcelerdir. Hareretli ve yakıcıdır. Birbirine ulaşır. Sarı ve kara olur.

Ateş-i fârsî. Bir şiştir. Sulu ve çok yakıcıdır. Çoğunlukla kasıkta çıkar. Baldırda da çok olur. Çabucak belirir ve kısa zamanda gider. Kurur fakat izi kalır.

Gâverse: Küçük kabarcıklardır. Katı olurlar. Gâverse ile ateş-i fârsî ve nemle birbirine yakın marazlardır.

Süher: Uyku gelmemesidir. Dimâgında fazlasıyla kuruluk ve harâret olmasıdır. Yemeğin hazmedilememesidir.

Devâr: Baş dönmesidir. Hasta bütün dünyanın döndüğünü sanır. Sebebi ya yufka hıltlardan ya dimağdaki yelden veya dimağın tahlil olmamış damarlarındandır. Dimağda buhar mütevellit olmasından veya mideden başa buhar çıkmasındandır. Eğer sevdâvî olursa fikir ve endîşesi çok olur. [292b] Suskun olur, uykusu gelmez. Nabzı kiriş gibidir. İshâl edilmelidir. Merzencûş ve âkırkarhâ ile gargara yaptırılır. Başına bâbûneç yağı sürülür.

Humret: Türkçe *ısırgı* derler. Bu da bir şişdir. Rengi kızıl veya sarıya meyilli olur. Parmak vurunca dağılır ve tezcek yerine gelir. Ağrısı keskin olur. İlaç olarak önce ishâl ettirilir. Sonra zımâd yapılır.

C. Tabiplerin Kısa Öğütleri

Hastalıkları tanımak ve ilaçlarını bilmek, öncelikle üstaddan görerek öğrenmeye, sonra hekimlerin kitaplarını çok çok okuyup anlamaya muhtaçtır. Yoksa yalnız birisiyle iş bitmez.

Dört temel unsurun bedendeki karşılıkları ve özellikleri:

İsmi	Nâr (ateş)	Hava	Mâ (su)	Turâb (toprak)
Bedendeki karşılığı	Safra	Kan	Balgam	Sevdâ
Özellikleri (Tabiatları)	Hâr ve yâbisdir (Sıcak ve kuru)	Hâr ve ratıbdır (Sıcak ve nemli)	Bârid ve ratıbdır (Soğuk ve nemli)	Bârid ve yâbîsdir (Soğuk ve kuru)

Eflâtûn der ki: Karınlar acıktığı zaman bedenler ruhlaşır. Karın doyduğu zaman ruhlar bedenleşir.

Calinos derki: Kanı demir ile, safrayı sikencübîn ile, balgamı eyâric ile, sevdayı aftîmûn ile iyileştirin.

Bokrat derki: Kim on şeyi uygularsa ecel dışında bedenine hastalık girmez. [293a] Birincisi: Miğdede yemek varken üzerine yememek. İkincisi: Dişleri zayıflatan bir şeyi çiğnememek. Çünkü onu çiğnemek mideni zayıflatır. Üçüncüsü: Haftada iki kere hamama gitmek. Çünkü o bedenden hastalıkları atar. Dördüncüsü: Kan alınmasına sebep yokken kanın çoğunu çıkarmamak. Beşincisi: Haftada bir kere kusmak. Altıncısı: Eyer üstünde bile olunsa geldiği zaman idrârını tutmamak. Yedincisi: Uykudan önce tuvalete çıkmak. Sekizincisi: İhtiyâç yokken ilâç kullanmamak. Dokuzuncusu: Cimâdan uzak kalmak; çünkü o hayatın nurunu söndürür. Onuncusu: Yaşlı kadınla cimâ yapmamak, zirâ ölüm getirir. Bütün bunları uygulamak güzel ve mükemmel yaşamayı sağlar.

Eflâtûn hekim der ki: Bedenin rahatı az yemekte, dilin rahatı az konuşmakta, kalbin rahatı kin ve öfke azlığında, ruhun rahatı halkın arasına az karışmaktadır.

Eflâtûn der ki: Açlık ilim ve fesâhat yağdıran bir buluttur. Tokluk cehâlet ve gaflet yağdırır.

Bokrat "vücut beş şeyden fayda bulur" demiştir: Baş için gargaradan, mide kusmaktan, beden ve mafsallar ishalden, cilt terlemekten ve damarlar kan akıtmaktan. Anla ve bil.

Şerafettin'in nasihatı:

[293b]
Etibbânın budur pend ü kelâmı
Sakın, ifrât ile yeme ta'âmı

Ki her emrâzın aslı çok yemektir
Gece bîdâr, gündüz uyumaktır

Sakıngıl çok yemekten her yemişi
Sar'ardır çok yemek benzi ve dişi

Yerisen nola iştâh gâlib iken
Elin çekgil mi'den tâlib iken

Uyanup donla su içmek hatardır
Tenüne habs-i bevl etmek zarardır

Akarsu şarkî olsa ya şimâlî
O sudan içmegin hoş ola hâli

Sevâhilde tutarsa kimki mesken
Olur ol kendü öz canına düşmen

Cihânın varlığı ab ü havâdır
Havâ ve ab ve bed yer pür hatâdır

Hazer pire-i zenândan eyle zinhâr
Ki bunlardır esâs ömüre gaddar

Münâsib genc ve doğru olsa sâdet
Eyegü gibi eğrisine la'net

Anın eğrisine tiz ver tâlakı
Bir iyisine cehd it ol mülâki

Ömür harç etmegil insâfa gelmez
Eygü cehdile hiç doğru olmaz

Cem' kerdem behr-i tû în yâdîgâr
Ez du'a-yı hayr-i mâra yâdigâr

İn nübîştem tâ be-mâned yâdigâr
Men nemânem in be-mâned rûzgâr

Düşmanlar dörttür: Nefs, hevâ, dünyâ ve şeytân. Nefsin silâhı tokluktur, onun kontrolü (zindanı) açlıktır. Hevânın silâhı konuşmaktır, onun kontrolü susmaktır. Dünyânın silâhı insanlara karışmaktır, onun kontrolü halvet, yalnız kalmaktır. Şeytânın silâhı gaflettir, onun kontrolü de zikirdir

ON İKİNCİ BÖLÜM
MERHEMLER

[309a]

Merhem-i dâhilyûn: İyice dövülmüş on direm mürdeseng otuz direm zeytinyağıyla kaynatılır, karıştırılır. Siyahlaşmış olmalıdır. Yirmi direm boy tohumu lu'âbı ve on direm keten tohumu lu'âbı ve on direm hatmî tohumu lu'âbı da bu karışıma eklenir ve karıştırı karıştırı kaynatmaya devam edilir. İşleme koyulaşıp kıvama gelinceye kadar devam edilir. Bu merhem, "hanâzîr" üzerine sürülür, faydalı olur.

Merhem-i bâselîkûn: Yaraların etini iyileştirir. Kelliği de onultur.

Yapılışı: Karasakız yağı (zift) ve râtiyânec (çam sakızı) ve balmûmu her birinden yirmişer miskâl, taneçâdırı dört direm, zeytinyağı yüz dirhem. Birlikte eritilip merhem yapılır.

Merhem-i isfîdâc: Ateş yanığı, sıcak yağ ve kaynâr su dökülmesinden olan yanıklara ve kabarmalarına faydalıdır.

Yapılışı: On direm ak kâfûrî balmûmu alınır, kırk direm gül yağı içinde eritilir. Sonra biraz isfîdâc katılır, olabildiğince dövülür. Bir parça yumurta akı eklenip havanda dövülür. Koyulaşınca saklanır. Bazıları birazcık kâfûr katarak saklarlar. Gerektiği zaman kullanılır.

Merhem-i kireç: Yanıklarda ve yenir başlara çok faydalıdır. Kabarıp yara olan yanıklara yararlıdır.

Sanatı budur: Sönmedik kireç alınır örtecek kadar [309b] üzerine su konur. İki saat kadar bekletilir. Sonra su süzülüp yine bir su daha eklenir. Yine önceki gibi

bırakıp iki saat bekletilir. Bu şekilde dört kez suyu değiştirilerek bekletilir. Dördüncü kez beklettikten sonra suyu dökülünce geriye kalan kireç dövülür. Sonra yine üzerine su konur, yıkandıktan sonra su tekrar dökülür. Bu işlemin ardından yeteri kadar gül yağı karıştırılır ve havanda merhem kıvamına gelinceye kadar dövülür. Pamuk üzerine sürüp yanık yerin üzerine bağlanır. Faydalı olur.

Diğer bir merhem-i kireç: Sönmedik kireç iyice dövülür. Keten bir bez kese yapılır, dövülmüş kireç buna doldurulur. Bir leğene su konur ve kesedeki kireç ovula ovula bu suya çıkartılır. Sonra leğendeki kireç dibine çökmesi için bırakılır. İyice çökünce üzerindeki su alınıp atılır, kireç kurutulur. Eğer kış günü ise kireci zeytinyağıyla, eğer yaz günü ise gül yağıyla ezip saklanır, ihtiyaç zamanı kullanılır.

Merhem-i jengâr: Balmûmu ve çam sakızı her birinden beşer direm, zeytinyağı yirmi dirhem, jengâr iki direm, anzarût bir direm alınârak merhem haline getirilir.

Merhem-i Mısrî: Sirke yedi direm, mürr ve asel sekizer direm, jengâr iki direm. Bal ile sirke kaynatılır. Kefi alınıp pak edilir. Sonra iki dirhem dövülmüş jengârla karıştırılarak merhem yapılır.

Merhem-i diğer: Böbrek yağı ile balmûmu karıştırılarak kaynatılır. [310a] Pamuk bir bez o kaynamış yağa iki üç kez bandırılarak yaraların, şişlerin ve çıbânların üzerine yapıştırılır. Gayet faydalıdır.

Merhem-i İsâ: Günlük iki direm, mevizec iki direm, vaşak iki direm, iki kardaş kanı iki direm, anzarût beş direm, zift on dirhem, çam sakızı on direm, jengâr iki dirhem, balmûmu elli direm, zeytinyağı on direm, sirke on dirhem, zamg-ı Arabî üç dirhem. Malzemenin hepsi elli dirhem gül yağıyla pişirilir. Yara günde iki kez ılık su ile yıkanıp üzerine bu merhemden sürülür. Yenir başa, eski rîhe ve nâsıra faydalıdır.

Merhem-i kâfûrî: İsfîdâc elli direm, kâfûrî balmûmu on beş direm, mastakî on direm, beyâz günlük on beş dirhem, kâfûr bir direm, terementin yarım direm. Yeteri kadar zeytinyağına bu ayrı ayrı dövülmüş ecza katılır. Hafif ateş üzerine konup alıştırılır. Sonra indirilir, sakız katılarak karıştırılır. Biraz su alınır içine biraz yumurta akı konup çalkalanır. Yağı alınır. Ardından bir miktar gülâb konup karıştırılır. Eğer bir dirhem terementin koymak lazım gelirse aynı oranda günlük azaltılır. Eğer yarada nasır varsa dövülmüş nişadır ekilir.

Merhem-i sirke: Frengî isfîdâc bir dirhem, hâs mürdeseng onbeş dirhem. Ayrı ayrı dövülür ve elenir. Sonra havân içinde bir kaşık zeytinyağı ve bir kaşık iyi

sirke ile karıştırılıp merhem haline getirilir. Ardından bir sırlı kaba [310b] konup saklanır. Sirke ve zeytinyağı birer kaşık yeterli olmazsa birer kaşık daha katılarak merhemin kararı buldurulur.

Merhem-i siyâh: Kara zift yirmi direm, balmûmu beş direm, zeytinyağı elli direm ve bir miktar böbrek yağı. Bunlar pişirilip bir hokkaya konârak hıfz edilir.

Merhem-i ebyâz: Bu merhem yaradan ve çevresinden harâreti giderir ve eti tez bitirir.

Yapılışı: İki direm ak balmûmu alınıp dört dirhem gül yağının içinde kaynatılır. İki dirhem isfîdâc dövülüp katılıp, sonra ocaktan indirip iyice karıştırılır. Eğer harâret fazla ise bir denk kâfur dövülüp katılır. Ateş yağını tüketmişse birkaç yumurta akı katılır.

Diğer bir isfîdâc merhemi: Burun içindeki yaralara faydalıdır. Ateş, kaynâr su ve yağ yanıklarından meydana gelen kabarcıklara faydalıdır.

Yapılışı: Balmûmu yirmi direm, seksen dirhem yeni gül yağı ve yeteri kadar isfîdâc eklenir. Yumurta akıyla yaş edip katılaşıncaya kadar dövülür. Bir direm kâfûru da katıp saklanır, ihtiyaç vakti kullanılır.

Merhem-i diğer: Bu merhem yaranın etini yerine getirir. Çam sakızı ve anzarût ve demü'l-ahaveyn her birinden eşit miktar alınıp iyice dövüldükten sonra elenir. Yaranın üzerine ekilir. Ancak yaranın ağzına kıl düşmesinden sakınmak gerekir.

Merhem-i diğer: Bu merhem eti yerine getirir. Mürdeseng yirmi direm, zeytinyağı doksan direm. Dövüp halloluncaya kadar pişirilir. Çam sakızı ve anzarût [311a] ve demü'l-ahaveyn ve kâsnî ve kara zift her birinden (dövülmüş) ikişer dirhem, mürdeseng ile zeytinyağının üzerine konârak pişirilir.

Merhem-i diğer: Bu merhem de yaralara konulacak merhemdir. Mastakî iki direm, çam sakızı iki direm, günlük iki dirhem, isfîdâc iki direm, balmûmu altı direm, böbrek yağı beş dirhem, zeytinyağı otuz direm. Eczâlar dövülüp elenir ve hepsi bir tavaya konur, yumuşak ateşte merhem haline getirilir.

Merhem-i bâselîkûn: Bu tarif Ebû Ali Sînâ, Calinos ve Bokrat hekime göredir.

Yapılışı: Zift yüz yirmi direm, balmûmu elli direm, çam sakızı elli direm, günlük elli direm, terementin elli direm, yirmi beş direm böbrek yağı, üç yüz direm zeytinyağı yahut keçi böbreği yağı. Bunların hepsi eritilip süzülür. Sonra pişirip ihtiyaç zamanı kullanılır.

Merhem-i sürh (kızıl merhem): Çam sakızı elli direm, sumâkî sakızı bal Mûmu yüz direm, uşak on direm, kâsnî otuz direm, sabun yirmi beş dirhem, iklîl kırk direm, zeytinyağı yüz elli direm. Eczalar dövülüp elenir. Zeytinyağı ile pişirilir. İhtiyaç vaktinde kullanılır.

Merhem-i mukl: Otuz direm uşak, yirmi direm çavşîr, otuz direm Ak günlük, kırk dirhem mürdeseng, yirmi dirhem mürr, seksen direm Mûm, yetmiş direm çam sakızı, yirmi dirhem [311b] kalem-i jengâr, otuz direm râvend-i çinî, üç yüz direm zeytinyağıyla pişirilir. Çam sakızı ayrıca dövülür ve çadıruşağı yağıyla eritilip sonra katılır. Balmûmu da onun ardından katılır. Biraz soğuduktan sonra kalan ecza katılır. Bütün bunların ardından otuz direm sirke ile uşak havânda halledilip katılır. Tekrar ocağa koyup suyu uçana kadar kaynatılır. Sonra indirilip hıfz edilir, gerektiği yerde kullanılır.

Diğer sirke merhemi: Dört yüz direm sirke, dört yüz direm zeytinyağı, dört yüz direm mürdeseng, elli direm nişâsta. Bunların hepsi merhem edilir.

Merhem-i diğer: Bu merhem şişlere sürülünce giderir. Dört yüz direm sirke, üç yüz direm şîrûgan yağı, yüz dirhem iklîl, dört yüz direm mürdeseng, üç yüz direm Kil-i Ermenî. Bunların hepsi pişirilir, merhem yapılır.

Merhem-i rüsül: Yüz elli direm balmûmu, elli direm çam sakızı, yirmi direm günlük, otuz direm kâsnî, on direm uşak, elli direm terementin, elli direm mürdeseng, seksen direm kalem-i jengâr, üç yüz direm zeytinyağıyla pişirilerek merhem edilir.

Merhem-i hıyâreg: Kanı çekicidir. Yüz direm zift, yüz direm balmûmu, yüz direm terementin, keten tohumu ve boy tohumu ve çam sakızı her birinden elişer direm, yüz direm zeytinyağıyla âdet üzere pişirilir, merhem edip kullanılır. [312a]

Merhem-i rüsül-ı diğer: Yumuşatıcıdır. Katı şişlere, ta'una, hanâzîre ve seretâna iyidir. Yapılışı şöyledir: Balmûmu ve çam sakızı onâr direm, çavşîr ve jengâr ve taneçâdırı ve mürr-i sâfî ikişer dirhem, zerâvend-i tavîl ve buyân kökü üçer direm, mukl ve mürdeseng dörder direm, uşak yedi direm. Bunların hepsi dövülüp zeytinyağıyla pişirilerek merhem edilir.

Merhem-i rüsül-ı diğer: Yaranın taze etini getirerek yarayı iyileştirir. Mürdeseng ve râstık taşı ve kal'ı isfîdâc ve Ak günlük ve mürr-i sâfî ve oğlan aşı ve mastakî her birinden birer dirhem, sığır yağı ve çam sakızı ve beneviş sakızı

ve mersin yağı ve ak Mûm her birinden on ikişer miskâl ve zencefre ve zamg-ı Arabî dörder direm. Bunların tamamı dövülüp eritilerek birbirine katılıp merhem yapılır.

Uyuz merhemi: Defneyağı yüz elli direm, acı sâde yağı yüz direm, kara kükürt kırk direm, cıva elli direm, sarı kükürt elli direm, sarı zırnîh otuz dirhem, bûre elli direm, katran elli direm. Hepsini bir araya getirip üstadlar sözünce pişirilir.

Kellik için merhem: Terementin ve katran yüzer direm, cıva elli direm, kalem-i jengâr otuz direm, zâc elli direm, defne yağı elli direm, kurum yüz direm, sarb sirke iki yüz direm, zeytinyağı elli direm. Dövülüp elenir ve gereği gibi merhem edilir.

Kıl çıkarmak için merhem: [312b] On dirhem kertenkele külü, on direm fındık kabuğu külü, on direm yavşan külü, on direm turp yağı. Hepsini dövüp turp yağıyla karıştırılarak merhem yapılır.

Merhem-i bâselîkûn (havâryûn): Çok iyi bir merhemdir. Calinos terkîbidir. Bu merhem gümüş kap içinde saklanırsa faydası daha fazla olur. Kâsnî ve uşak ve günlük her birinden onâr direm, zerde-cûb yirmi direm, terementin elli direm, çam sakızı altmış direm, balmûmu yüz elli direm, zeytinyağı iki yüz direm, böbrek yağı kırk direm, bûre on direm. Bunların dövülecekleri dövülür, eritilecekler eritip zeytinyağı karıştırarak merhem edilir.

Eski yaralar için merhem: Bu merhem eski yaralara kullanılırsa gayet faydalıdır. Anzarût beş direm, mürr-i sâfî yirmi dirhem. İyice dövülüp ipekten geçirerek elenir. Elli direm çam sakızı revâgıyla yoğurup merhem edilir.

Ateşli yaralar için merhem: Bu merheme Frenkçe *sîron* derler. Ateşli veya sıcak günlerde olan yaralara kullanılır. Her türlü yaraya faydalıdır. İsfîdâc on direm, zeytinyağı on direm, sirke iki direm. Kıvama gelene kadar kaynatılır. Eğer soğuk olması istenirse zeytinyağı yerine gül yağı; isfîdâc yerine mürdeseng katılır. Ayrıca sirke üç direm konur. Çok iyi merhem olur.

Hipokrat ve Sokrat hekimlerin merhemi: Zeytinyağı on iki buçuk direm, şâm sakızı bir buçuk direm, [313a] zift iki direm, günlük yarım direm, balmûmu iki buçuk direm, terementin iki direm, böbrek yağı iki direm, gül yağı on iki direm, anber ve buyân balı ikişer direm. Hepsi bir yerde karıştırılır ve üstadlar sözünce merhem edilir.

Merhem-i diğer: Bu merhem artık bitmiş ete fayda eder. Kalem-i jengâr iki di-

rem, çam sakızı ve günlük beşer direm, anzarût bir direm. Jengârı dövüp kalan eczalar eritilir. Üzerine bir direm fitîl Mûmu katıp merhem yapılır.

Kâfûr merhemi: Ateş yangınına, yağ ve su yangınına ve bütün sıtmaları soğutup taze et bitirir. Ak balmûmu ve kal'ı isfîdâc ikişer dirhem, gül yağı dört dirhem, kâfûr yarım dirhem. Gül yağı bir çanağa konur. İsfîdâc elenip katılır. Kâfûr eriyinceye kadar karıştırılır.

Kara merhem: Yarayı çabuk iyileştirir. Çam sakızı ve sarı balmûmu ve zift ve tavşan yağı her birinden eşit miktarda bir araya getirilip zeytinyağıyla pişirilerek merhem edilir. Yerinde kullanılır.

Çıbanlar için merhem: Çıbanları olgunlaştırır. Uşak on direm, mukl beş dirhem, mastakî dört dirhem, günlük üç direm, anzarût, çam sakızı ve zift dörder dirhem. Yirmi direm çekirdeği çıkmış kara üzüm havânda dövülür sonra diğer eczâlar karıştırılıp tekrar dövülür. Eğer pekçe olursa azcık bal katılır. Çıbana sarmak lâzım gelirse [313b] bir beze sürülerek kullanılır.

Merhem-i havaryûn: Şişlere, nasıra, hanâzîre, tauna, seretâna ve çürük yaralara faydalıdır. Balmûmu ve çam sakızı onâr direm, çavşîr, jengâr ve taneçâdırı ikişer direm, zerâvend-i tavîl ve günlük üçer direm, mukl-i ezrak dört direm, mürdeseng dört direm. Hepsi dövülür eğer kış ise bir buçuk rıtl; eğer yaz ise bir rıtl zeytinyağıyla pişirilerek merhem edilir.

Merhem-i bâselîkûn: Eti iyileştirir ve sinirleri ıslah eder. Fakat harâreti olmayan yaralara faydalıdır. Çam sakızı ve sarı balmûmu yirmişer direm, kınnâ dört direm (bu kınnâ, hınnâ, yani bildiğimiz kına değildir. Taneçâdırı denen nesnedir). Hepsi dövülüp zeytinyağıyla merhem edilir.

Merhem-i zencefre: Bu merhem şişleri tez pişirir, seretana, hanâzîre ve boyunda ve kulakda olan yaralara fayda eder. Mürdeseng beş direm, balmûmu on direm, Ak günlük ve kâsnî ve uşak her birinden onâr direm, beneviş sakızı altı direm, zencefre sekiz direm. Uşak su ile ezilir, otuz direm zeytinyağı içinde eritilerek merhem edilir.

Merhem-i Mısrî: Kulağa kullanılır. Sabır beş direm, anzarût ve günlük ve Demür boku ve jengâr her birinden beşer direm. Yirmi beş direm balla merhem edilir.

Merhem-i Mısrî-i diğer: Burun içinde olan rahatsızlıklara fayda eder. Çam sakızı on direm, bûre dört direm, kalem-i jengâr dört [314a] direm, bal kırk direm, sirke on beş direm. Hepsi merhem edilir.

Merhem-i diğer: Bu da bir merhemdir ki yüzde, elde ve ayaktaki yarıklara faydalıdır. Sarı balmûmu, gül yağı, zûfâ (taze) ve kaz yağı (süzülmüş olmalıdır), nişâsta, kesîrâ. Ayva çekirdeği lu'âbı alınır önce kaz yağıyla eritilir. Sonra kalan eczâ bunlara katılır, havânda dövülerek merhem haline getirilir. Yarılmış yerlere sürülür.

El ve ayaktaki yarıklar için faydalı bir yöntem: Kesîrâ iyice dövülür. Yüzde veya el ve ayakta olan yarıklar ılık su ile yıkanır. Suyu silinir. Sonra dövülmüş olan kesîrâ üzerine ekilir, sonra tekrar yıkanır.

Topuk yarığına faydalı bir başka yöntem: Keçinin iç yağı yakılır. Mâzû, sürme gibi iyice dövülerek toz haline getirildikten sonra yarıklara ekilir, üstüne de keçinin o yağından sürülür. Allah'ın izniyle geçer.

Merhem-i isfilyûs: Bu merhem yeni et getirir, çürüğü yer. Çam sakızı, zift ve Mûm eşit miktarda alınır, yeteri kadar zeytinyağıyla merhem edilir.

Diğer bir yöntem: Uşak, iklik altışar direm, kalem-i jengâr üç direm, bûre beş direm, balmûmu yirmi direm, sirke yirmi beş direm. Hepsi yoğurularak merhem edilir.

Merhem-i Mısrî: Kulaktaki iltihaplara akıntılara faydalıdır. Sirke bir direm, bal sekiz direm, kalem-i jengâr iki direm. Bal ve sirke kaynatılır. Sonra jengârı katıp merhem yapılır. Mücerrebtir. [314b]

Merhem-i şenber: Jengârî merhemdir ki buna yeşil merhem derler. Yaranın artık etini yer çürütür. Bir vukiyye Hicâzî jengâr ve aynı miktarda bal ve anzarût katıp iyice dövülerek merhem haline getirilir.

Merhem-i kündür (çam sakızı): Çam sakızı altı direm, üç dirhem jengâr, beş direm bûre, bal yirmi beş direm, sirke on direm. Bunların hepsi karıştırılır, merhem yapılır.

Merhem-i diğer: Bu merhem et bitiricidir. Gözlü yaraları iyileştirir. Önce mürdeseng iyice dövülüp üç vukiyye zeytinyağıyla pişirilir. Sonra çam sakızı ve demü'l-ahaveyn ve kâsnî ve kara zift (her birinden ikişer direm) dövülerek üzerine katılır. Merhem yapılır.

Merhem-i sürh: Keskin sirke ve zeytinyağı birer batman, yetmiş beş direm mürdeseng, râstık taşı ve kalem-i jengâr beşer direm. Öncelikle sirke ile zeytinyağı, sirke tamamen uçana kadar kaynatılır. Sonra diğer ecza yavaş yavaş karıştırılır koyulaşınca merhem olur. Cam bir kapta saklanır.

Merhem-i kâfûrî: Dudak yarığına ve makad yarığına, cerahati olan basura faydalıdır. Murebbâ olmuş mürdeseng ve hâs isfîdâc dörder direm, sarı balmûmu sekiz direm. On altı dirhem zeytinyağı Mûm yağıyla eritilir. Sonra mürdeseng ile isfîdâc katılır. Havanda iyice dövülür. Sonra iki [315a] yumurta akını biraz kâfûrla karışdırıp merhem edilir. İhtiyaç oldukça kullanılır.

Cerahatlere faydalı merhem: Bütün cerahatlere iyidir. Mürdeseng yirmi dirhem, anzarût ve sabır ve demü'l-ahaveyn ve uşak onâr direm. İki yüz yetmiş dirhem zeytinyağı ile pişirilip kullanılır.

Merhem-i kîrûtî: Sancılara (teşennüc) ve ağrılı marazlara faydalıdır. Balmûmu beş direm, nîlûfer yağı ve benefşe yağı ve gül yağı her birinden onâr dirhem, tavuk yağı ve kaz yağı ve sığır inciğinin iliği her birinden beşer dirhem, isfîdâc yirmi dirhem. Hepsi birbirine katılarak merhem yapılır. İhtiyaç zamanında kullanılır.

Merhem-i hamîrî: Katı şişlere kullanılır, yumuşatır. Hanâzîre çok iyidir. Uşak altı direm, günlük üç direm, kara tuz ve çam sakızı dörder dirhem, buğday hamuru ve kaz yağı yirmişer direm. Önce uşağı sirke ile ezip sonra yetecek kadarı zeytinyağı katarak merhem yapılır.

Merhem-i zencefre: Bu merhem şişlere, hanâzîre ve seretâna fayda eder. Mürdeseng beş direm, ılka'l-batm altı direm, günlük ve uşak ve taneçâdırı ve ak balmûmu onâr direm, zencefre yirmi direm. Bunları dövüp ve eleyip yeterli miktarda zeytinyağı ve şîrûgan yağıyla havânda iyice ezildikten sonra hafif kaynatılıp merhem edilir.

Merhem-i diğer: Bu merhem ateş [315b] yanığına çok faydalıdır. Mürdeseng ve gümüşboku ve isfîdâc ve gümüş ıklîmyâsı ve yunmuş bûre her birinden eşit olarak alınır, gül yağı ve yumurta akıyla havânda ezilip âdet üzere merhem edilir.

Merhem-i diğer: Badem yağı yirmi direm, ördek yağı ve kaz yağı yirmişer direm, mastakî dört direm, beneviş sakızı üç dirhem, ak balmûmu on dirhem. Bunların tamamı eritilip saf edilir. Mûm, mastaki ve beneviş sakızı bir taşta eritilir. Sonra bütün ecza karıştırılarak merhem yapılır.

Merhem-i Calinos Hekîm: Sarımsak pişirilir. Sonra yirmi dirhem balmûmu (eritilmiş olmalı), yirmi direm sığır böbreği yağı ve on direm söğüt ağacı kömürü (dövülüp elenmiş). Yağ eritilir ve eczayla karıştırılıp merhem yapılır. Hanâzîre bu da mücerebbtir.

Merhem-i Süleymânî: Kırk direm zeytinyağı, bir kaşık sirke, sekiz direm balmûmu, çam sakızı ve günlük sekizer direm, mastakî ve anzarût dörder direm ve yarım direm kalem-i jengâr. Dövülüp bir yere toplanârak merhem yapılır.

Merhem-i tahilyûn: Katı veremlere ve hanâzîre ve onulmaz çıbânlara kullanılır. Gayet fayda eder. Önce keten tohumu ve boy tohumu ve hatmî kökü her birinden birer miktar alınır. Bunlar kaynatılıp luabı elde edilerek bekletilir. Sonra yirmi direm toz haline getirilip ince elekten geçirilmiş mürdeseng, kırk direm zeytinyağı [316a] ile karıştırılır. Bir tencere veya bir tavada yavaş ateşte ağır ağır kaynatılır. Sonra ayrılan luabtan az az üzerine koyup karıştırılır. Koyulaşınca indirilir. Merhem olur.

Merhem-i siyâh (kara merhem): Cerâhati çekip iyileştirir. Zift otuz direm, acı sadeyağ elli dirhem, balmûmu yirmi direm, böbrek yağı on direm, zeytinyağı yirmi dirhem. Bunların hepsi eritilip ateşten indirilerek hıfz edilir. Gayet latif merhemdir. Onulmaz yaraları onuldur.

Tatlı merhem: Bu merhem dahi yaraları iyileştirir. Bir yumurta (akı ve sarısıyla), bir kaşık zeytinyağı ve bir kaşık bal, aynı miktarda buğday unu, karıştırılıp merhem edilir. Gerektiğinde yakı yapılır.

Merhem-i diğer: Bir yaraya fitil sokmak istenilince bu merhem fitile münasiptir. Sünnet yerine de kullanılır. Zeytinyağı on direm, balmûmu beş direm, mastakî bir direm. Zeytinyağıyla Mûm eritildikten sonra soğumaya bırakılır. Soğumaya yakın sakız katılır. Tamamen soğuyunca karıştırılır. İhtiyaç vakti kullanılır.

Merhem-i diğer: Yumurta sarısı, bellût külü ve katran, birlikte merhem yapılır. Cerahatin üzerine kullanılır. Ayrıca sünnet yarasına da uygundur.

Merhem-i diğer: Bu da onulmaz yaralara denenmiş bir merhemdir. Marzî (?) ve çam sakızı ve kât-ı hindî ve zift-i rûmî ve balmûmu. Hepsi eşit miktarda alınır. [316b] Bunların toplamı kadar şîrûganla bir merhem olur. Onulmaz yaralara ve nasırlara iyidir. Defaatle tecrübe olunmuştur.

Bu kitaba bu kadar merhem yazmak ile yeterlidir. Gerçi cerrahlar ve tabipler arasında merhem çeşitleri çok fazladır. Fakat hepsini toplayıp bir yere yazmak mümkün değildir. İhtiyaç zamanı, ehil kimseye bunlar yeterlidir. *Vallahü a'lem-i bi's-savâb.*

D. Bazı Ekler

Yaranın etini tezcek getirecek bir merhem formülü

Mastakî sakızı dirhem 2, çam sakızı direm 2, günlük direm 2, isfîdâc direm 2, balmûmu direm 6, böbrek yağı direm 5, zeytinyağı direm 30.

Eczaların dövülecek olanları dövülür, elenir. Kalanlarla bir yere karıştırıp merhem yapılır. Gerektiğinde kullanılır. [317a], [317b]

Sinâmekînin saflaştırılması

Sinâ-yı Mekkî direm 40, kamer-i tartu direm 24, râziyâne direm 4, anîsûn direm 4, dârçîn direm 3.

Bu eczaların hepsinin iyisini seçtikten sonra birbirlerine karıştırılır. Toplamları kadar şeker de konur. Sonra bir miskâl veya birer buçuk miskâle değin kullanılır. Latif, iyi müleyyindir.

Sinâ-yı Mekkî direm 20, anîsûn dirhem 10, çörek otu direm 10, mastakî direm 5, bal (ateş görmemiş) direm 130. Bu eczalar karıştırılıp macun yapılır, sonra ceviz kadar kullanılır. Balgamı izale eder.

İKİNCİ KISIM

Metnin Transkripsiyonu

İKİNCİ KISIM

Metnin Transkripsiyonu

[1b] Hâzâ Kitâbu Yâdigâr-i İbn-i Şerîf

Elhamdülillâhi'ş-Şâfî li-eskâmi ibâdihi bi-hikmetihi ve's-salâtü alâ Nebiyyihi Muhammedini'l-vâfî bi'ş-şefâ'ati li-ümmetihî ve ba'd. Bu za'îf nahif el-arîf bi-İbni'ş-Şerîf afâ an-humâ'l-Latîf unfuvân-ı şebâbdan evân-ı şeyhûhata irince ilm-i tıbba meşgûl oldum ve ba'zı kütüb-i mutekaddimîn ve müte'ahhirîn-i Arabî ve Farisî mücerreb üstâdlardan okudum ve mütâla'a ve tecrübe kıldım ve ilm-i tıbb bahrlerinde kudretim ve kuvvetim yetdikce gavvâslık idüb cevâhirden istihrâc kılup sahâyif-i evrâkdan derc etdüm hîn-i ihtiyâcda sarf u harc etmek içün eskâm-ı mü'minînin ve emrâz-ı müslimînin sıhhatine ve şifâsına sebeb olup Hâlik'dan rahmet ve halkdan hayr du'â bulmagiçün zîrâ kim bu ilm-i tıbb ilm-i şerîf ve şer'îdür ve cemî' enbiyâ aleyhimü's-selâm bu ilmle amel idüb dururlar hattâ Hazret-i Musa aleyhi's-selâm hazretlerine bir zahmet ârız oldı tevekkül idüb ilâca mukayyed olmadı Hakk celle ve alâ nidâ idüb dedi ki: yâ Musa sen bana tevekkül etmekle [2a] benim hikmetimi ibtâl mi etmek istersin edviyeler ki yaratdım anlarda menfa'atleri abes mi kodum ve anları beyhûde mi yaratdım izzetim ve celâlim hakkıçün sana şifâ virmem tâ ol maraz içün dedikleri otı isti'mâl etmeyince dedi andan sonra Hazret-i Musa aleyhi's-selâm ol otı bulup ve devâya meşgûl olup şifâ buldı ve dahi Resûlullâh sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellemden rivâyetdür kim buyurmuşlar inne li-külli dâ'in devâ'ün illâ dâ'en vâhiden ve hüve'l-heremü ya'nî cemî' marazlara devâ vardır illâ bir maraza devâ olmaz ol maraz pîrlikdir

Ebû Hureyre radıyallâhu te'âlâ anhu rivâyet ider seyyidü'l-beşerden bir gün Resûlullâh sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Ümm-i Seleme'nin evine girdi ve Ümm-i Seleme ol hâlde şübrüm içmek dilerdi hâl bu ki şübrüm ıssı ve tîz

nesnedür südlegen nev'indendür bir kuvvetli müshildür Hazret-i Resûlullâh sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Ümm-i Seleme'ye Sinâ-yı Mekkî içmege buyurdı bu mezkûrdan arz budur ki ilm-i tıbla amel etmek hikmet-i Bârî'ye ve Şerî'at-ı Muhammedî'ye muvâfıkdır eyle olsa ol cevâhir-i şey'î cem' ve tertîb idüb bir risâle te'lîf etdim ve adını Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf ad virdim tâ kim bu kitâb ellerde ve dillerde meşhûr oldukca ben fakîr dillerde mezkûr olup [2b] hayır du'â ile anılam ki es-senâu hayrun mine'l-gınâ'i.

Bu Yâdigâr adlu kitâbı kim düzdüm anın bâbları muhtasarlıgla müştemeldür nice nüktelerle ve nice fâ'idelerle kim ulu kitâblar anlardan hâlîdür ve nice kitâblarda isteseler bulunmaz ehl-i kemâlin ve ehl-i fazlın maksûdı ol nükteler ve ol fâ'idelerdür ve bu kitâbı seferde ve hazerde bile götürüb saklamak münâsibdür tâ kim hâcet vaktinde ele alup mütâla'a idicek ol kişinin tîzcek maksûdı hâsıl ola gayrı kitâblara hâcet olmaya ve bu kitâb bir sâhib-i ma'rifet kişi elinde olıcak hiçbir tabîbe muhtâc olmaya saglık saklamakda ve sayrulık def'etmekde gereklü ola bu kitâbı BEŞ BAHŞ eyledim BAHŞ-I EVVELİ iki makâle düzdüm Makâle-i Evvel hıfz-ı sıhhatdedür ya'nî tendürüstlük saklamak ve sayrulık def' etmek tedbîrindedür ol on altı bâbdır bâb-ı evvel havâlar tedbîrindedir ikinci bâb yıl fasılları beyânındadır üçüncü bâb şehr ve mesken tedbîrindedir dördüncü bâb kaftân ve kürk giymek tedbîrindedür beşinci bâb yemekler ma'rifetinde ve anın tedbîrindedür altıncı bâb sular tedbîrindedür yedinci bâb şarâblar tedbirindedür sekizinci bâb uyhu ve uyanıklık tedbîrindedür dokuzuncı bâb riyâzat tedbîrindedür onuncu bâb müshil edviyeler tedbîrindedir [3a] ve bedeni artık fazlalardan müshül ile ve şâfile veya hukne ile pâk eylemekdür on birinci bâb kusmak tedbîrindedür on ikinci bâb fasd ve hacâmât tedbîrindedür on üçünci bâb istifrâglar ve şâflar tedbîrindedür ki kabz açmaga ve hukneler beyânındadır on dördüncü bâb a'râz-ı nefsânî tedbîrindedür on beşinci bâb pîrler tedbîrindedür on altıncı bâb müsâfirler tedbîrindedür BAHŞ-İ EVVELDEN İkinci Makâle şol ilmi ve fâ'ideleri bildirir kim insâna gereklüdür ve bu makâle on üç bâbdır bâb-ı evvel mâdde hastalıkların sebebi kaçdır anı bildirir ikinci bâb mâddeden ve imtilâdan olan hastalıgın ve tamar boşaldugından olan hastalıgın farkın etmekligündedür üçünci bâb imtilâ kaç dürlüdür anı bildirir dördüncü bâb nuzc bilmekdedür beşinci bâb buhrânlar bilmekdedür altıncı bâb şol 'illetleri bildirir kim bir 'illetle dahi zâ'il olur yedinci bâb eyü alâmetlerdedir kim hastalıkda saglık ve selâmetlik nişânı ola ve ümîd-vâr ola sekizinci bâb şol alâmetlerdedür kim kaçan bir kişide ol alâmetler belürse bir hastalıkdan haber vire kim ölse gerek dokuzuncı bâb yaramaz alâmetleri bilmekdedür kim hastalık sonunda peydâ [3b] ola ölmek alâmeti gibi onuncı bâb

envâ'-ı müshillerde ve nukû'larda ve matbûhlarda ve hablar beyânındadır on birinci bâb envâ' nefîs şarâblardadır kim nice mu'teber kitâblarda bulunmaz on ikinci bâb tiryâklarda ve eyü nefîs ma'cûnlardadır on üçüncü bâb vasiyetlerdedür kim tabîbler ilâc etmeklikde anı gözetmek gerek İKİNCİ BAHŞ endâmlar hastalıklarındadır başdan ayaga varınca ve ilâclarındadır ve bu bahş otuz bâb üzerine mebnîdür evvelki bâb sersâmlık ve ıssı baş agrısındadır ikinci bâb sersâm-ı bârid ilâcındadır üçünci bâb malihulyâda ve dîvânelikdedir dördünci bâb gafletde ve unutsaklıkdadır beşinci bâb sektededir altıncı bâb sar'ada ve baş çegzinmesindedir yedinci bâb fâlicde ve ra'şededir sekizinci bâb lakvedır dokuzuncı bâb kâbûsda ya'nî agır basmakda ve baş çegzinmesindedir onuncı bâb teşennücde ve küzâzdedir on birinci bâb haderdedir on ikinci bâb göz agrısındadır on üçünci bâb kulak zahmetlerindedir on dördüncü bâb burun hastalıklarındadır on beşinci bâb agızdan selyâr akmak ve dudak ve dil ve diş ve bogaz hastalıklarında ve bogaza sülük yapışmasındadır on altıncı bâb zükkâm ve nâzle ve öksürük ve zâtü'l-cenb ve zikku'n-nefes ve zatü'r-rie de ve fuvâkdadır [4a] on yedinci bâb yürek hastalıklarında ve ıssı hafakân ilâcındadır on sekizinci bâb mi'de hastalıklarında ve ınçkırık zahmetinde ve hayz 'illetinde ve kusmak ve suyu çok içmek beyânındadır on dokuzuncı bâb ishâller envâ'ındadır yirminci bâb kuluncların ve namâzbûr ve karında olan sogulcandadır yirmi birinci bâb mak'ad zahmetlerinde ve bevâsîr ilâcındadır yirmi ikinci bâb ciger hastalıklarındadır yirmi üçünci bâb talak hastalıklarındadır yirmi dördünci bâb yerakân-ı asfar ilâcındadır yirmi beşinci bâb yerakân-ı esved ilâcındadır yirmi altıncı bâb istiskâlar envâ'ında ve ilâcındadır yirmi yedinci bâb bögrek ve ka'uk ve fıtık zahmetlerinde ve ilâcındadır yirmi sekizinci bâb şol marazlardır kim erenlere mahsûsdur zeker ve hâya şişi gibi ve cerâhat ve mezî ve vezî ve kuvvet-i cimâ' gibi ve sidük tutulmasında ve usru'l-bevlde ve taş olmasındadır yirmi dokuzuncı bâb avretler hastalıgında ve emcek agrısında ve hayz ve kan çoklugundadır otuzuncı bâb nıkrîs ve evcâ'-i mefâsil ve ırku'n-nisâ ve düvâli ve dâ'ü'l-fîl ilâcındadır ÜÇÜNCÜ BAHŞ ısıtmalar ve hasbeler ve çiçek ilâcındadır DÖRDÜNCÜ BAHŞ şişlerde ve hanâzîrde ve tâ'ûnda ve cemrede ve âteş-i pâresde ve sa'fede ve yaralarda ve cerâhatlarda uyuzda ve gicikde ve kel başda ve siğilde ve demregüde ve barasda ve sivilcelerde ve bahakda ve merâhimlerde [4b] ve od yanıgında ve ırk-ı medînde ve badişnamda ve cüzzâm ilâcındadır ve kızamukda ve şirâda ve râhis rencinde ve hamrâ ki kızıl ısırıkdır ve sil'ade ki ana ur dirler ve yarada demren kalmak ilâclarındadır BEŞİNCİ BAHŞ dâ'ü's-sa'lebde ve ziynetde ve sınuk bitürmekde ve agularda ve kutuz it taladugındadır.

Evvelki bâb havâlar tedbîrindedir

Bilmek gerek kim tendürüstlük ve hastalık sebebleri altı nev'dür kim tabibler ana esbâb-ı sitte-i zarûriyye dirler ol altının biri havâdır ikinci yemek ve içmekdir üçüncü hareket ve sükûndur dördünci a'râz-ı nefsânîdir beşinci uyhu ve uyanıklıkdır altıncı istifrâg ve ihtikândır ve hıfz-ı sıhhatdedir bu sebeblerin tedbîrin bilmek vâcibdür andan ötri kim her gâh kim bu sebebler şöyle ola ki gerek oldugu kadar ola ol vakit gerekdür ki tendürüstlüge sebeb ola her gâh bu didigimiz hilâfınca ola hastalıga sebeb ola bu sebeblerden hiçbir sebeb yokdur âdem oglanına yakınrak ve ana mülâzımrak ve insânın teni ana muhtâcrak havâdan gayrı andan ötrü kim cemî' ten-i âdemî üç kuvvetledür biri tabî'î ve biri hayvânî ve biri nefsânîdir ve bu kuvvetler kendü işin işlemez illaki ki rûh meyâncılıgıyla işliye ve rûhun mâddesi havâdır kim âdem anı teneffüsle alur ve bu sebeblerle [5a] cemî' nesnelerden kim hayvânın tenindendür havâdır kim içine ve taşrasına irişmişdir egerçi havânın tabî'ati germ ve terdîr yani ıssı ve yaşdır ve bu havâ ki bizim yakînimizdedür rûhun ve harâret-i garîziyyenin[1] mizâcına nisbet-i kıyâsla sovukdur ve şol havâ ki bizim nefes virüb almamızdır harâret-i garîziyyeye irişüb rûh ile karışur ıssı olur yanâr eger bir dahi nefes virmegle rûhdan cüdâ olmayacak olursa rûhun mizâcını i'tidâlden döndüre ve her gâh ki bir nefes virüb almagla rûhdan cüdâ ola tâze havâ içerü gire rûha meded ola ve ol tâze havâdan rûha râhatlık yetişür bu sebeble rûha azîm menfa'at ola ve bu havâ ki bizim yakînimizdedür rûhun mizâcına nisbet-i kıyâsla sovukdur bu dedigimize delîl oldur kim her kaçan kim katı ıssıda havâyı debredeler biz havânın sovuklugun buluruz andan ötürü kim bu havâ ki bizim yakînimizdedür bizim tenimizin derisine degmişdür ve sâkin olmuşdur sâkin oldugunda bizim derimizden harâret bulmuşdur ve anın keyfiyyeti bizim derimiz keyfiyyeti gibi olmuşdur her kaçan kim yelpeze ile veya gayrı bir nesne ile havâyı debredeler ol havâ ki bizim derimize degmişdür ol havâ gide ve tâze havâ bizim tenimize dege bizim derimiz ol tâze havânın keyfiyyetinden haberdâr ola tabî'atindan [5b] döner ve bu havâ ki bizim yakînimizdadür havâ-yı mahz degildür lâkin buhâr ile ve tütünler ile tozlar ile karışmışdır ve her nesneden eser irişmişdür ve her fasl dahi kendü tabî'atindan döner bir faslın dahi tabî'atina girür yegregi ol ola kim her fasl kendü hâssa-ı tabî'atında ola ve her yıl fasılları kendü tabî'atindan döne envâ' hastalıklara sebeb ola havânın yegregi oldur ki mu'tedil ola katı ıssı ve katı sovuk olmaya sâfî ola tütün ve buhâr karışmış olmıya ve deniz buhârından ve göllerden ırag ola ve mişelerden ve yaramaz agaçlardan incir ve koz agacı gibi bunlardan ırag ola ve kireç kokusundan ve külhan kokusundan ve gayrı bunların

1 "ya'ni harâret-i asliye dimekdir" (Derkenâr)

gibi ufûnetlerden ırag ola Bursa şehri sokakları gibi kokar olmıya ve kaba agaçlar arası olmıya ve yüksek dîvârlar arası olmıya şimâlî tarafı açık ola eyü sovuk yel tokunur yerde ola çukur yerde olmıya belki yüksek yerde ola yaz gününde tozlu yer olmıya ve kış gününde nemnâk olmıya ve havânın harekâtı mu'tedil ola ve ıssı havâ gevde'i arıkladır ve benzi sar'ardır ve susadır ve yüregi kızdırur ve kuvvetleri za'îf ider ve bir kimesnede ki artık rutûbetler ola ufûnetler peydâ ider sovuk mizâclu kişiye ve sovuk hastalıgı olan kişiye fâ'ide ider ve rutûbetlerden tahlîl ider ve meşâmları açar [6a] ve sovuk havâ çok vakitlerde tendürüst kişiye fâ'ide ider. Ve galîz maddeleri dinlendürüb dagıdur. Bu sebeb ile şişler ve cerâhatlar az ola evet nâzle ve zükkâm çok vâkı' ola ve meşâmlar[2] ya'nî der çıkacak yerler baglana ve sîne dürüst ola ve yaş havâ arık kişiye fâ'ide ide ve deriyi yumşak ide yaş havânın zıddı ola ve galîz havâ bir havâdır kim anda kiçirek yıldızlar gîcede görinmiye ve nefes urmak ol havâda iken eyü olmıya nemnâk havâ galîz havâdan ziyânkârrak ola ev havâsı sahrâ havâsından agırrakdır her kaçan havâ agır ve yaramaz ola ve yaramaz buhârlar ol havâya karışa ol vakit ev havâsı sahrâ havâsından eyü olur her kaçan kim vebâ belüre sâkin oldukları yirde ûd ve anber ve günlük ve mastakî ve sandal ve su'd ve lâden ve kust ve serv agacı ve yılgun agacı ve badem agacı bunları evlerde buhûr ideler ve koyun kemügün her gün buhûr itmek gayet iyüdür bu havânın ıslâhıdır ve durûnc-ı akrepîyi ev kapusunun iç yanında asa komak cümle-i mücerrebâtdandır.

İkinci bâb yıl fasılların ve tedbîrlerin bildirir

Bahâr faslında şol mâddeler kim kışın bedende irkülüb cem' olmuşdur yaz harâretiyle eriyüb yayılmazdan önden gidermek gerek iki vechile vech-i evvel [6b] budur ki ta'âmı azrak yiyeler ve latîflerden yiyeler ve mi'deyi dahi latîf ta'âmdan toldırmıyalar ve her sabah ta'âmdan evvel azıcık riyâzat ideler ve ıssı ve tîz yemeklerden erişte ve tutmaç gibi çok et ve şarâb ve tuzlu aş ve acı nesnelerden perhîz ideler ikinci vech oldur kim istifrâg ideler tâ mâdde eksik ola istifrâgın yegregi bahâr faslında kan aldırmagla istifrâg ideler ve yaz faslında riyâzatla ki ta'âmı ve şarâbı ve cimâ'ı az ideler âsâyiş ve dinlenmek ve râhatlık ihtiyâr ideler şerbet ve gıdâ gerekdür kim sovuklugıla ideler ve kusmak elinden gelen kişi bir nice def'a kusmak gerek ve kuvvetlü müshil içmiyeler yemişler suyu ve hıyârşenber ve şarâb-ı gül ve şarâb-ı benefşe ve sufûf-ı benefşe kifâyet ider sıfat-ı sufûf-ı benefşe kuru benefşe yedi dirhem veya on dirhem dögüb eliyeler beraberi dögülmüş şekerle karışdıralar sovuk su ile içeler yaz faslı pîrlere sovuk mizâclu kişilere fâ'ide ide ve hazan faslında şikâr ya'nî av etlerinden ve

2 "der çıkacak yere derler fe-efhem" (Derkenâr).

kuru etlerden ve cimâʿdan perhîz ideler ve her nesneler kim kuruluk arturur yemeyeler ve gicelerde miʿde imtilâsıyla yatmayalar ve sovuk yerde yatmıyalar ve öyle vakti ıssısında ve sabah sovugunda kendüyi saklıyalar ve sovuk [7a] suya girüb oturmıyalar ve güz faslının âhirinde müshil itseler sevâb ola ammâ kusmak eyü olmıya ve eski şarâbı memzûc idüb içeler şarâb içen kişiler ve kış faslında riyâzat çok etmek gerek ve gıdâyı ziyâdece yemek gerek eger kış kendü tabîʿatinda olmayıcak olursa anda gıdâyı az yimek gerek ve riyâzatı artıcak etmek gerek ve kalye ve kavurma ve kebâb gibi her bunları dârçînla ve kerevyâ ile yiyeler ve şarâb içen kişiler şarâb-ı sırf içeler her kişi kim kış gününde hasta ola tîzcek istifrâg tedbîrin ideler andan ötüri kim bir kavî sebeb olmayınca kış gününde bir zahmet ârız olmaz ve kış gününde istifrâg ishâlile yegrekdür şundan ki kusdurucı nesne ile itmekden istifrâg ibâresi Türkçe avâmü'n-nâs ile hâs arasında kusmaga dirler etibbâ ıstılâhında hıltdan arınmaga dirler gerekse müshil içmegle ve gerek ihtikânile ve gerek kan aldırmagla ve gerek kusmagla

Üçüncü bâb şehir ve mesken tedbîrindedir

Her yir kim yüksek ola anın havâsı ve nesîmi sovukrak ola ve eyü ola ol havâda nefes urmak âsânrak ola ve her yir kim alçak ola anın havâsı issirek ola ve havâ dutulmuş ola havâ ziyâde temevvüc etmiye anın buhârı [7b] yaramazrak ola ol havâda nefes virüb almak yaramaz ola ve her yerin kim bir yanı tag ve bir yanı deniz ol yerin havâsı ter ola ve yagmurları çok yaga eger ol yerin topragı berk olup kuru olursa ve taglu ve taşlu olursa mazarratı az ola ve eger ol yirin tagı toprak olursa ve yeri dahi gegşek olursa ol havânın terligi katî ziyânkâr ola ve eger bir vilâyetin mizâcı issi ola ufûnetler çok ola ve hastalıkları çok ola husûsâ kim mesken çukur ola ve eger bu hâller ile furyâz tarafı tutulmuş ola ve deniz kıble tarafında ola envâʿ hastalıklar ve tâʿûn ol şehirde çok ola ve dahi bir mesken ki şure yirde ola veya kükürt maʿdeni yöresinde ola veya neft maʿdeninde ola veya yöresinde ola veya sazlı ve kamışlu yer arasında ola ol yerin havâsı iʿtidâlden ırag ola mesken-i deryâyı yaʿnî deryâ kenârında olan meskenin havâsı ter ola mesken-i beyâbânı sahrâ havâsı kuru ola mesken-i kûhî husûsâ kim ol tag gün togusuna karşu ola anın havâsı eyü ola ve âdemîleri kuvvetlü ve ömürleri uzun ola ve katı sözlü olalar ve bir mesken kim anın arı topragı ola [8a] tag ve deniz andan ırag ola anın havâsı hoş ve muʿtedil ola ve bir şehir ve bir mesken kim anın nihâdı yaramaz konmuş ola bir kimesne dilese ki ânda kendü evini ve meskenini eyü nihâdla koya elinden gelür ki ide ve bu şöyle ola ki evi yüce ide ve hep ön kapularını ve yönünü gün togusuna karşu ide ve şimâlî tarafı kim furyazdır açık koya ve şöyle düze kim evin içine güneşin şûʿâ'ı gire ve evin sakfını yüksek ide ve kapuların büyücek ide

Dördüncü bâb kaftân ve kürk giymek tedbîrindedir

Her ton kim âdem giyer ol kaftân ol kişinin teninden ıssı olur andan sonra ol kişiyi ıssı ider ve ıssı ton ol tona dirler ki ol giyen kişinin teninden aldugı issilikden ziyâde issilik vire yün altı çuka ve aba gibi ve sof ve murabbaʿ ve kürklerdür ecnâsıyla ve sovuk giyecek bir tona dirler ki kendü issiliginden ziyâde issilik ala ol giyen kişinin teninden meselâ kettân bezi gibi ve panbuk bezi kaftânı gibi ikisinin arasında miyâne ola ibrişim kettândan ıssıdır ve panbukdan sovukdur ve yumuşak ton hâssa ki yeni ve havlı ola teni issi eyliye ve kış giyecegi ola ve ol ton ki gevdei kati kızdırmaya kettân bezi ve ol ki kâzir agartmışdır yaz kaftânı ola ve iri yogun bez teni arıkladır [8b] ve deriyi katı ider yumışak ton teni yumışak ider ve nâzik ider semmur ve dilkü derisi gayet iyüdür ve murgazî yaʿnî keçi derisi arkayı issi tutar kuzu derisi dahi issi tutar lâkin ânların gibi degildür sincab harâreti kuzudan ve dilküden eksikrekdür kakım sincaba yakîndür havasıl yaʿnî saka kuşı kursagı derisi ikisinden issirekdür kedi derisi dahi issidür sincabla kakım bahâr ve hazân tonlarıdır.

Beşinci bâb magrifet-i gıdâ ve anın tedbîrindedir

İyü gıdâ bir nesne ola kim hiç ânda devâiyyet maʿnâsı olmıya tereler ve yemişler gibi ve herçi bu nevʿden ola yaʿnî tereler ve yemişler ve bunlara gıdâ-yı devâʾî dirler tereler dimek yaʿnî sebzeler demekdür bu nevʿ nesnelerden ber sebîl ilâcdan özge yemeyeler andan ötüri kim herçi latîf idicidür kanı göyündürür ve safrâyı ziyâde ider ve herçi galîzdür terlik ve balgam artırur eyü gıdâ arı etmekdir arı bugdaydan kim âfet irişmiş olmıya ve erkek şişek eti ve emer kuzu eti ve emer buzagu ve emer oglak eti ve tavuk ve kekligin ve durrâc ve süglün eti ve sayagı ve kere yagı bulardan yemek eyü gıdâlardır ve yaş yemişlerden irişmiş üzüm ki birkaç gün evenek olmuş ola kim yeli eksile anı yiyeler ve eyü [9a] tamâm irişmiş incir oldukda yiyeler hûb ola bunlar kuvveti artırır ve semirdür ve her gâh ki eyü gıdâdan bedende ziyâde tokluk belüre teni pâk ideler bir vechle ki asanrak ola kusmagıla ya birkaç gün perhîzle ki yemegi âdetinden az yiyeler tedrîcle defʿ ola ya bir hafîfce müshil içeler ve muhtasar darulardan bu terkîbi tenâvül ideler kim muvâfık ola budur mastakî bir direm ve kabı soyulmuş eyü ak türbid dögülmüş ve elenmiş ola bir direm ve zencebîl badem yagıyla cerb olmış ola bir denk ve şeker üçünün berâberi ola dögüb eleyeler gice yatıcak vakt yiyüb üzerine ılıcak su içeler ya cüllâbla karışdırup yudalar ve yatalar zahmetsiz sabaha degin eyü icâbet etdüre ve baʿzı kişilere iki direm mastakî ve iki direm şeker tenhâ kifâyet ider derler ve her gâh devâyî gıdâlardan bir nesne yense yemişler ve sebzeler gib[i] anın akabince bir nesne yiyeler kim anın zıddı

ola ve mazarratın def' ide şöyle ki hıyâr veya kabak veya Marul dahi ne ki bunlara benzer var ise yiseler mazarratından korksalar biraz sarımsak ve kendene ve na'nâ ve bunların gibi nesneler ardınca yiyeler ve eger sarımsak ve kendene ve sogan ve dahi bunların gibileri yiseler akabince tohmekân yapragı yiyeler ve Marul ve kabak yiyeler eger galîz ta'âm yiseler kim andan südde mütevellid olur olsa herîse ve paça ve hamîrsiz etmek ve nişâstalu halvâlar gib[i] üzerine südde açar nesnelerden yiyeler kim latîf ola kebere turşusı ve sogan ve sarımsak ve hardallu çügündür [9b] turşusı ve sirke ile turb gib[i] bunları bile yiyeler ve irtesi sikencübîn yiyeler ve ta'âmı az yiyeler ve eger tîz ve tuzlu nesneler yinse ardınca ter ve dadsızrak nesneler yiyeler kabak ve hıyâr gib[i] ve ne kim bunlara benzer var ise kış gününde sovuk yahni ve sovuk nesneler yimeyeler ve yaz gününde sovuklar yiyeler ve hemîşe ta'âmı iştihâ-yı sâdıkla yiyeler ve henüz iştihâ var iken ta'âmdan el çekeler ve her gâh ki yimege iştihâ-yı sâdık ola ele giricek ta'am yemegi te'hîr itmeyeler hemân yiyeler ta'âmı iştihâ vaktinde yiyicek ta'âm tîz hazm olur ve bir ta'âm yindikden sonra akabince ol ta'âm hazm olmadın bir ta'âm dahi yimeyeler tâ idhâlü't-ta'âm ale't-ta'âm olmaya ve ziyân itmeye ve eger ittifâk düşüb idhâlü't-ta'âm ale't-ta'âm vâkı' olsa irtesi gün çokca yatalar ve turu geldikden sonra âheste âheste çokca riyâzat ideler ve biraz mizâcına muvâfık cevârişlerden yiyeler eger şarâb içer kişi olursa azcık sırf şarâb içeler ve ta'âm yimekde tertîb saklayalar her ne kim latîf olursa ve nâzik ve içmelü olursa anı evvel yiyeler meselâ evvel şorbâ içeler andan tirid yiyeler andan et yiyeler ve riyâzatden ve iş ve gücden sonra kim beden issi olmuş ola nâzik nesne yimeyeler süd ve tâze balık gib[i] andan ötüri kim mi'de ıssı olmuş ola ve yaş zerdâlû ve yaş şeftalu gib[i] ve kavun gib[i] kim nâzik nesne ıssı mi'deye gire ahlâtı tebâh ide ve ba'zı kişiler olur kim tabî'ati kuvvetli olur[10a] yaramaz yemekler yir ve hazm ider ana i'timâd etmemek gerekdür andan ötri kim rûzgârla yaramaz hıltlar peydâ olur ve çok olur ki sonra katı ziyân ider ve çok yemekler olur kim anın mazarratı ola bir nice kişiler ögrenmiş olalar dâyim anların gıdâsı ola yiyeler ziyân eylemeye ve çok ziyânsız yemekler olur kim bir kişi ana ögrenmemiş ola ol gıdâdan yiyecek ziyân eyleye ana gerekdür kim ol gıdâdan perhîz ide ve bir niçe dürlü muhâlif ta'âmları yemek bir nevbetde katı yaramaz ola ve bir nevbetde uzun uzak yab yab yemek yaramaz ola belki bir nevbetde tîz tîz yemek gerekdür zîrâ ol yab yab yemekde evvelki lokma hazm olmuş ola sonraki lokma hazmdan ırak olmuş ola ve hazmı dur olmaya zahmet hâsıl olur nevbetlerin yemek yimekde yegregi oldur kim iki günde üç kez ta'âm yiyeler bir gün sabah ve ahşam ve irtesi öyle vaktinde yiyeler kim ki bir günde iki kez yimek yimegi âdet idinse sonra bir kez yer olsa za'îf eger günde bir kez yimek âdeti olsa sonra iki kez yese hem za'af hâsıl ide ve hem agırlık hâsıl ide ve

imtilâ mütevellid ola ve dahi bir kişinin ki mi'desi katı issi ola eger yemegi giç-rek yiyecek olursa başı agrıya hayrlusı oldur kim sabah turdugunlayın bir iki lokma etmegi ekşi şerbetlerden eze ıslada enâr şarâbı ve koruk şarâbı ve limon şarâbı ve alma şarâbı kim ekşi ola ve dahi bunlara benzer şerbetlerden içe ve hammâma girüb kendüyi ovdura ve bu [10b] mizâclu kişi eyü münâsib gıdâlar yimek gerek koruk aşı ve erük aşı ve sirkeyi mercimek aşı ile kim Arabca ana tafsîl dirler ve kabak kalyesi bunlar gibileri yiyeler ve safrâvî kişilerin gıdâsı gerekdür kim ter gıdâlar ola erişte şorbâsı ve isfinâh şorbâsı gib[i] kim pirincle ve etile ola ve mizâcı ter ve sovuk olanların gıdâsı latîf ve issi gerek koyun etiyle nohûd âbı ve gügercin ve serçe yavrusu ve ıssı otlardan sa'ter ve dârçînî ve karanfil ve kemmûn gib[i] ve mertub ve semüz balgamî kişilere kavurmalar gib[i] kim etin kızılından bişüreler koz yagıyla yahud zeyt yagıyla kemmûn ve kerevyâ ve dârçînîyi aşa ekeler ve aşına sarumsak katalar ve nohûd âbına bir direm fulful dögüb bir beze baglayalar bile bişüreler tâ kuvveti aşa çıka ve kulunc olan kişiye yaşlu horosı kovalayalar tâ kim yorula andan bogazlayalar yirmi direm dögülmüş asfûr tohumu ve on beş direm besfâyic ve turak otu ve râziyâne tohumu ve kemmûn ve dârçînî ve karanfil her birinden bir pârecik bile bişüreler ve biraz nohûd katalar hemîşe ki âdetinden biraz tuzlurak ola eyü müherrâ bişdükden sonra süzeler şorbâsın içüreler ve biraz sarımsak bile bişüreler tâ kim yelleri tahlîl idüb gidere eger tabî'ati yumuşak olursa yimeklerden keklik eti ve durrâc ve süglün ve serçe eti bunları kavurma ve büryân idüb yiyeler ve tavuk etin kavurma ve büryân idüb yiyeler ve paçayı sumâgile bişürüb yiyeler ve bir kişi kim yimek yidikden sonra uyumak dilese birazcık anul anul yüriye tâ ta'âm [11a] mi'de aguzından aşaga ine âñdan yata uyuya yimegi yediginleyin fi'l-hâl uyuma-ya ve bir kişi kim tendürüstlikde ta'âm yidikden sonra issi ola ol kişi kendüye kifâyet idecek ta'âmı bir ugurdan yimeye belki tefârikla az az bir iki def'a yiye ve her kişi kim riyâzati az ider ola ve pîr kişi ola kuvvet-i hâzimesi eksilür ta'âmı az yimek gerek ve ta'âmın latîfin yimek gerek ve etün cirmin yimekden el çek-mek gerek etin şorbâsına kanâ'at etmek gerek ve latîf gıdâlar tendürüstlük sak-lar ve fazlalar andan az artar çogı hazm olur bedene gıdâ olur ve galîz gıdâlar kuvveti artık virir ve her kişi kim galîz gıdâyı kuvvetden ötüri yise katı acıgup yiye ve az yiye tâ kim eyü hazm ola ve kuvveti arta ve kuru gıdâlar taru ve mer-cimek ve kuru et gib[i] ta'âm iştihâsın giderir ve benzi bozardur harâb ider ve tabî'ati kabz ider ve cerb gıdâları çok yimek agırlık getürür ve iştihâyı giderir ve sovuk gıdâlar agırlık ve süstlük getürür ve turuş gıdâları ziyâde yimek pîrlik getürür ve sinirleri süst ider ve arık ider mısra' küllemâ kaddemtühû bi'z-zikri fe-hüve'l-efdalü ve tuzlu gıdâlar ve tîz gıdâlar göze ziyân ider etmek tîz hazm olmadugının ziyânı artıkdır et hazm olmadugının ziyânından ve çok gıdâlar var-

dır kim bir günde ikisün bir yere cem' idüb yimeyeler yogurtlu aşile ve koruk aşın ikisin bir yere cem' idüb yimeyeler ve erigi [11b] ve şeftaluyı ve zerdâlûyı ve ekşi enârı biri biri ardınca yimeyeler sirkelü aş ile koruk aşın tuzlu balıgla yimeyeler ve nemeksu et ile dahi yimeyeler pirinci sirke ile yimeyeler gügercin yavrusın sarımsagile ve soganile ve hardalile yimeyeler bu üç nesneler ile gügercin yavrusın dâyim cem' idüb bile yiseler kanı göyündürür cüzzâm ider az yimekde ve gâh gâh yimekde nesne yokdur müdâvemetden sakınmak gerek yahnisinde nesne yokdur kebâbında ve kavurmasında hatar vardır kaçan kim çok ve tekrâr yinse ve nemeksu etile ve sirke ile ve sarımsagile bile yiyeler kim bunlar ile bile pişmiş ola ve tavuk etin yogurdla bile bişürmiyeler ve tavuk etiyle ma'an balık yimeyeler ve tavuk etiyle ekşi[y] i çok yimeyeler çok yiyicek kulunc getürür yaş yemişler ardınca buzlu su içmeyeler balı kavunile birbiri ardınca yimeyeler sogan ve sarımsak ikisin bir yerde yimeyeler ve büryanı tennûrdan çıkarıcak örtmeyeler eger örterlerse yimeyeler ve soganı çok yiyicek yüze çıgıt getürür ve başı çekzindürür ve südile süci'i bir günde içmek nıkrîs getürür hacâmatdan ve kan aldırdıkdan sonra tuzlu ve tîz nesneler yimeyeler uyuz ve gicik ve bahak getürür ve sirkeyi bakır içine ve kurşuna koymayalar yagı ve südi bakır ve tuc içine koymayalar taze balıgı ve südi ve yaş peyniri ve yumurta[y] ı bir yerde yimeyeler.

Altıncı bâb sular tedbirindedir

Sovuk sular kim hâlis ola, nesne karışmış olmaya, sovukdur ve terdür ve ola kim od yakîninde turmagla [12a] veya issi havâ sebebiyle ârız-ı issilik suda peydâ olsa ol nesne karışmadan ve ancılayın yine havâ sovuklugı sebebiyle ârızî sovukluk belürse kendüye sovuk nesne karışmadan her gez su kuru olmaya ve kuruluk kabûl itmeye meger ol vakti ki su tona ve her kez sunın gevheri artuklıgı terlik kabûl itmeye andan ötri kim suyun tabî'ati yaşdır mümkin degildür kim yaş yaşarak ola zîrâ suyun fi'li ve hâssası yaşlık itmekdür eger issilik veya kuruluk kabûl ide ma'âdinden birine ugramak sebebiyle ide kim kendüye karışa yahud bir ârız keyfiyyet sebebiyle kim gayrı nesneden olmuş ola yagmur suyu ayruk sulardan terlik ziyâde kabûl ide ve kış yagmurı hâlisrak ola yaz yagmurundan andan ötri kim güneşin harâreti kış gününde za'îf olur galîz buhârları çekmeye yanmış buhârlar ve gubârlar olmaya yahud az ola ve yaz yagmurı kış yagmurının zıddıdır ve bahâr yagmurı ol ikisinin arasında ola yagmur suyu gerçi eyüdür ammâ tîz müte'affen olur ve azar andan ötri kim latîfdür latîf nesne tîz eser kabûl ider ve eger kaynatsalar gic aza ve buz kim eyü sulardan tonmuş ola ve kar kim arı yere düşmüş ola fark yokdur anınla kim karı ve buzı su içine koyalar soguya veya suyı kabla üzerine koyalar taşradan sovuya ikisi dahi birdür andan içeler veyahud

suyu bir kabla kar ve buz üzerine koyalar taşradan sovumak yegdür içine koymakdan ammâ ikisi dahi câyizdir [12b] ammâ katı sovuk su sinirler agrısına ve bendükşeler agrısına ziyân ider deniz suyu ve tuzlu su âdemi arıkladır ve deniz suyuna girüb oynamak a'zâları süst olan kişiye ve fâlice ve çıbanlara ve istiskâ olan kişiye ve nıkrîs ki balgamdan ola bunlara gayet eyüdür eger tatlu suya tuz katup kaynatsalar veyahud güneşde koyalar tura deniz suyunun fâ'idesin vire ve kükürtlü suya girmek bögreginde ve kavugunda yarası olan kişiye fâ'ide ide ve uyuza ve gicige gayet eyüdür ve istiskâ ve fâlic olan kişiye fâ'ide ide ve bi'l-cümle balgamî ve sevdâvî olan 'illetlere fâ'ide ide ve eger altmış direm kükürti dögüb bir beze baglasalar on sekiz vukıyye su ile kaynatsalar ki her vukıyye dört yüz dirhem hesâbınca ola bir mikdâr eksilince ba'dehû süzüb yunalar kükürtlü su fâ'idesin vire ve tuzlu su içmek uyuz ve gicik getürür evvel ishâl ider andan kabz ider ve acı su içmek dâyim ishâl getürür ve bulanık su içmek kavukda ve bögrekde taş bitürür ve ılıcak su içmek mi'deyi süst ider ve gönül döndürür ve ta'âmı mi'de üzerine getürür ve katı issi su içmek mi'deyi balgamdan yur pâk ider ve öksürük mâddesini bişürür ve kulunclu kişiye fâ'ide ider veya andan sovuklugı keser ve nâzleye ve mâlihulyâya ve göz agrısına fâ'ide ider ve idrâr-ı bevl ider ve hayzı indürür ve sovuk su içmek kim mu'tedil ola cemî' saglara yarar fâ'ide ider issi mi'deye gevâriş yerine olur anın içün kim mi'deyi büzer tâ ki ta'âm üzerine müştemil ola ya'nî [13a] ta'âmın çevresini kaplaya ve sinire ve issi yürege sovuk havâ yerine olur ve buhârları dimâgdan döndürür ufûnetleri dimâgdan döndürüb def' ider ve ahlâtı artırmakdan saklar ve lâkin bir kişinin bişecek mâddesi olsa ziyân ider açla su içmek ve hammâmdan çıkıcak su içmek ve hammâm içinde su içmek yaramazdır kuyu suyu ve kâriz suyu ırmak suyuna nisbet yaramazdır ırmak suyuyla kuyu suyun bir yere cem' idüb içmeyeler ve akmaz su ki bir yerde tura husûsâ kim agaçlar ve kamışlar ve sazlar arasında ola katı yaramazdır talagı şişirir ve hep içküye ziyân ider istiskâ getürür ve yaramaz hassıyyeti çokdur yaramaz suları salâha getürmek olur bir nice tedbîrle. ammâ âsânragı ve yegregi oldur ki yaramaz suyu topragile karışdıralar ve çalkayalar ve kaynadalar. ba'dehû turuldup sık bezden süzüb içeler ve ba'zılar kaynadup süzmeyeler içeler dimişdür ve şure suları sirke ile ve sikencübîn ile içeler ve eger kâbız nesneyi ol şûre suya koyalar bir gün ve bir gice tura meselâ aluç yemişi ve keçi boynuzı yemişi ve mersin yemişi gibiler ola ol sunın mazarratın def' ider ve ishâl etdirmeye bu kâbız yemişleri ıslamagile şab suyuyla şarâbı karışdıralar andan içeler ya bir nesne yiyeler ki tabî'ati ishâl ide ve dahi acı su olan yerde cerb ve şirîn nesne yiyeler tâ ki mazarratın def' ide ve bulanık su olan yirde sarımsak yiyeler mazarratın def' ider ve cemî' muhâlif suların tiryâkı sogandır [13b] hâssa kim sirkede kavrulmuş ve turşı olmuş ola ve turur suyile hiç issi

nesne yimeyeler sovuk nesne yiyeler ve ol yerde kim su az ola ve rûzgâr katı issi ola suyu sirke ile karışdırup içeler susalıgı gidere ve eger tohmekân tohumun dögüb ve sirke ile karışdırup içeler hiç sûsâmaya ve yimek üzerine çok su iç-meyeler eger sabr idemeyecek olursa azcık sovuk suyu agza alup soralar ziyâde içmeyeler sunun sovugı susalıgı yegrek kandırır evet sovuk mizâclu kişiye ve martûb ve balgamî kişiye susuzluga sabr etmek yegrekdür fâ'ide ider ammâ issi mizâclu kişiye sabr etmek ziyân ider açla su içmek ve hammâmdan çıkdıkdan sonra su içmek katı ziyân ider eger sabr idemezse şarâbla memzûc idüb andan içeler ziyânı azrak ola kış gününde içen kişi ılıcak idüb içe yaz gününde sovukla içe ve gice uyhudan uyanup su içmek katı ziyân ider hâssa kim hâcet-i sâdık olmaya lâkin issi mizâclu kişiye ve mahmûr kişiye az ziyân eyleye issi aş yiyüb sonra su içmek ziyân eyleye pes bir lokma etmek yiye eger sabr idemezse suyu agzında biraz egleye andan yuda eger atş-ı kâzibe ya'nî yalan susuzluk galebe etse sabr ide uyuya tâ tabî'at uyhuda ola kim yaramaz mâdde tabî'ate sûsâmak getürdi bişüre tahlîl ide ve eger yalandan susuzluga su içseler sûsâmak ziyâde olur andan ötri kim mâdde meded bula içdikce dahi ziyâde olur râziyâne tohu-munı [14a] ve anîsûn ve râziyâne suyunı içmek ve bal şerbetini içmek yalandan susuzlugu giderir.

Yedinci bâb şarâblar tedbîrindedir

Şarâb müskir-i hamrdır anı azcık içmek ve çok içmek Şerî'at'de harâmdır hattâ katresi dahi harâmdır giyecege degse namâz kılmak câiz degildür ammâ tabîbler kitâblarda fâ'idesini ve zararın getürmişlerdür ba'zı kişiler anın lezzetin ve men-fa'atin isterler ilm-i tıb tarîkince maslahat gürüldi kim anın menfa'ati ve mazar-ratı zikr olına egerçi azcık cismânî ve nefsânî menfa'at vardır cesede menfa'ati sıhhatden ve kuvvetden ve nefse menfa'ati sürûrdan ve neşâtdan tabîbler ittifâk etmişlerdür kim çok içmesi hadd-i sekre varınca ziyân ider cemî' insâna ve azı kim serhoşluga iletmeye nâfi'dür lâkin ol dahi her kişiye degildür belki adamın bir sınıfına ıssı kılur ve bir sınıfına ıssı kılmaz şarâb sınıfın cemî'sine fâ'ide et-mez. Belki bir şahsa ider ve bir şahsa itmez ve bir mizâca ider ve bir mizâca it-mez ve bir hâlde fâ'ide ider ve bir hâlde itmez ve bir vakitde ider ve bir vakitde itmez dahi nice şartlar itmişlerdür menfa'atinden ötri zikr olıcak tatvîl-i kelâm olur kaçan tabîb-i hâzık olsa veya bir ârif kişi bulunsa kim bu şartları bilür ola ve bu kânûnlara müstahzar olsa ve kendü cibilletinde ve mizâcında muvâfıklardan olsa ve nefsine zâbıt olsa ve kudreti yetse ana kim kendü mizâcına azdan ve çokdan ne kadar kifâyet ider ol kişi fi'l-cümle menfa'at hâsıl ider ve illâ şöyle kim halk şimdi süci içerler [14b] hem dinlerine ve hem dünyâlarına ve hem âhiretlerine ve hem bedenlerine ve hem ırzlarına ziyân iderler çün ma'lûm oldı

kim Şerî'at'de azı ve çogı harâmdır. Tıb ilminde dahi çogı cemî' etibbânın ittifâkıyla her kişiye ziyân ider. Azcuk içmekden bu zikr olunan menfa'atleri bu şartları ri'âyet etmekle hâsıl olurmuş. Bunları hod kim ri'âyet idüb saklayubilür ve hem degme kez azcık içmegi kimesne ri'âyet edemez. Zîrâ azcık içiçek tabî'at artık içmek ister hâsıyyetiyle elbetde cemî' şerbetlerin ve ta'âmların sonundan evveli tatludur. İllâ sücinin evvelinden âhırı tatludur. Süci içen kişi kendüyi yenemez. Ne kadar acı yaramaz ta'âmlu süci olursa da içdikce içesi gelür kendüyi zabt edemez. Ferâh ve sürûr ve neşât ziyâde olur hırsı artar ziyâde içmege meyl ider. Menfa'ati mazarrata tebdîl olur. Pes böyle olsa içmesinden içmemesi evlâdır. Şarâbın menfa'atleri oldur ki anın mizâcı ve harâreti münâsibdir harâret-i garîziyye kim adamın teni ol harâret ile diridür. Bu sebeble harâret-i garîziyyeyi arturur ve hem şu'lendürür ve ta'âmı eyü hazm ider ve hâm hıltları bişürüb arıdır. Ba'zısını ishâl ile ve ba'zısını idrâr ile ve ba'zısını arak ile ve ba'zısını kusmagıla def' eder. Bu sebebledür kim her kim ki şarâb içmege âdet idine ve kaçan kim terk ide hazmı nâkıs olur ve harâret-i garîziyyesi za'îf olur ve cemî' endâmlarının kuvveti za'îf olur ve şol hıltlar kim arak ile ve ishâl [15a] ile ve idrâr ile ve kay ile def' olurdı anın teninde kala ve çok ola kim dürlü dürlü hastalıklar peydâ ola ve dahi anın eyüsi oldur kim benzi kızıl ide ve rûhun kuvvetine ve endâmlar kuvvetine meded ide ve yaramaz hıltlardan tamarları yuya ve cu'u'l-kelb 'illetini gidere ve kuluncı ve süddeleri aça ve tamarları gin ide ve gıdâyı cemî' endâmlara yetişdire. Bu sebebden hastalıklardan kalkan kişiyi semirdür ve eyü uyhu getüre ve sovuk aguların tiryâkı ola. Afyon gibi ve şukrân[3] gibi dahi ne ki bunlara benzer var ise ve akrep sokdugına şarâbı ıssı idüb içireler fâ'ide ide ve bu menfa'atler ol vakti ola kim vaktiyle ve endâze ile ola ve her gâh ki endâzdan geçe hep mazarrat ola andan ötri kim şarâbın ulu menfa'ati oldur kim harâret-i garîziyyeye meded ide kaçan çok içseler harâret-i garîziyye'i zâ'îf eder. Andan ötri kim harâret-i garîziyyenin gıdâsıdır ve ol vakt kuvvetlü ola kim tamâm gıdâyı hazm ide ve çün gıdâ artukrak ola. Kuvvet-i hâzıme ve azîbe anı tasarruf etmekde âciz olalar ve çün bu iki kuvvet âciz olalar. Nâçâr gıdâ kabûl etmesi za'îf ola ve harâret-i garîziyyenin hâli çok şarâbla şol azcık od hâli gibidür kim azcık âteşin üzerine çok odun ola şöyle kim azcık od ol çok odunı yakmakdan âciz ola sövine. Harâret-i garîzî dahi çok şarâbı hazm etmekden âciz ola ve za'îf ola ve bu sebebdendür kim kaçan şarâbı çok çok [15b] içseler havfdır kim şarâb içmek ortasında mevt-i mefâcâyla helâk ola andan ötri kim tîzcek kanla karışır ve her gâh ki çok ola hep endâmların tamarları ve yürek tamarları ve ciger tamarları ve öyken tamarları gibi tobdolu ola ve şol havâya kim rûha meded yetişir ola yol kalmaya münsed ola derhâl mefâcâyla helâk ola ve dahi mazarrat-

3 "baldıran" dedikleri otdur

larından biri akl gidermekdir. İnsânın fezâyili sayr hayvânlar üzre akılladır. Her gâh ki akıl gide mecnûnlar gibi ola. Gâh ola ki uryân ola ve gâh ola ki halk ile ceng ide; döge ve dögüle. Utanmak ve korku gide vakt ola ki âdem öldüre kan ide ve gerü kalan yaramaz hasletler bir bir gele ve cemî' günâhlar ana genez olup sâdır ola. Zîrâ ki şarâb ümmü'l-habâyisdir ve havâslar bâtıl ola. Görmek ve işitmek ve lezzet ve turmak ve oturmak ve yürümek ve tutmak gibi hep bunlar bâtıl ola ve bunlardan sonra humâr olmak bu dahi bir ulu zahmetdir. Bu dahi vesvâs ve mâlîhülyâ ve gaflet ve yaramaz gönüllülük ve unutsaklık ve hatâ tedbîrler ve fehm bâtıl olmak ve uyhuda korkmak ve sebebsiz uyanmak ve sekte ve hunnâk ve ra'şe ve nıkrîs ve fâlic ve sersâm ve hezeyân ve dîvânelik ve muhrika ısıtmalar ve istiskâ, bunların gibi 'illetler her biri bir vechile mütevellid olur ve ba'zı kişiler olur ki her gâh ki büyük kadeh ile içeler. Gic mest olalar ve küçücek kadeh ile içeler tez [16a] mest olalar. Andan ötri kim anların mi'desi ve cigeri ıssı olmaya büyük kadehden buhâr yukaru gic çıkar gic mest olur ve küçücek kadehden buhâr dimâga tez çıkar şarâbın buhârından dimâg mümtelî ola tîz mest ola ve bilmek gerek ki ıssı mizâclu kişiye ak şarâb ve rakîk şarâb muvâfık ola ve eger kuvvetlü şarâbı çekide eyleyeler rakîk ola. Husûsa kim memzûc ideler ve saru renklü şarâb kuvvetlü ola pîrlere ve balgamî kişilere yaraya ve kara şarâb artık gıdâ vire. Lâkin harâreti saru şarâb harâretinden eksikrekdir. Hâssa bir şarâbın kim rengi od renginde ola ve bir şarâb kim ta'âmı ve râyihası za'îf ola ıssı mizâclu kişiye yaraya. Ammâ mi'deden gic taşra çıka ve eyü kokulu şarâba şarâb-ı reyhânî derler. Yürek oynaması ve gaşyı olan kişiye muvâfıkdır ve yaramaz kokulu şarâb dimâga ziyân ider ve yaramaz hıltları arturur ve tatlu şarâb âdemi semirdür ve âvâzı sâfî eder. Lâkin südde ider ve gic hazm olur cigere ve talaka ziyân ider ve acı şarâb tîz siner ve süddeyi açar ve balgamî olan hıltı latîf ider ve rakîk şarâb tezcek tamarlara geçer ve dimâga erişür tîz mest ider ve çok idrâr ider ve galîz şarâb rakîk şarâbın zıddıdır ve yeni şarâb kim kaynamamış ola mestligi dâhi ve ayılması dahi tizrek ola ve ferâhlıgı ziyâde ola ve kanı sâfî ide ve eger çok içseler agız kokusın getüre ve dimâgın rutûbetini [16b] ziyâde ide ve kaynamış şarâb ol kim acı ola ve sinerci ola ve hoşyârlıgı gecrek ola ve humârı katî ola ve anın neşâtı hâm şarâb neşâtı gibidür ve kaynamış tatlu şarâb bögrekde ve kavukda kum ve taş bitürür ve olur ki istiskâ getürür ve kuru üzüm şarâbı kim Arabca akseme derler yaş üzüm şarâbından harâreti ve rutûbeti eksik ola ve gıdâyı azrak vere ve yel eyleye ve şol kişi kim mizâcı serd ve huşk ola ol kişiye yaramaya ve envâ'-yı şarâblar kim pirinçden ve tarudan ve dahi gayri nesnelerden düzeler. Boza gibi bal gibi çemelce gibi anları şarâbdan saymayalar ve şarâbın fi'lin ve menfa'atin anlarda bulmayalar. Andan artık kim dimâgı mümtelî ide ve eski şarâb taru hükmündedür ve tamâm erişmiş yeni

şarâb cigere ziyâde kan ider ve ola kim kanı ishâl ide ve her kişi kim şarâbın ıssılıgından korka gıdâsı koruk aşı ve sumâk aşı gibi ve dahi bunlara benzer aşlardan düzeler ve nukl-ı enâr ve turunc ikisin cem' etmek gerek ve her kimse ki şarâb içe başı agrıya nukl-i ayva ve enâr gerek ve her iki üç ayakda bir kadeh sovuk su içe tâ kim şarâbın buhârı dimâgından def' idüb döndüre ve bir kişi kim mi'desi ıssı ola ve za'îf ola anın nuklı süci içerken mersin yemişi ola ve ekşi ayva ola ve eger mi'desi sovuk ola anın nuklı gülengübîn ola ve su'd ve karanfil ve turunc kabı ola ve bir kimesnenin kim şarâb [17a] ortasında kusmak ve gönül dönmek zahmet verse anın nuklı kemmûn ve tuz ve şam fıstıkının taşra kabı gerekdür kim agzında tuta ve suyun sorup yuda ve bir kimse kim açla şarâb içse dimâga ve sinirlere ziyân ider ve teşennüc getürür ve aklı giderir ve mütevâtir serhoş olmak cigerin ve dimâgın mizâcını tebâh ider ve sinirler zahmetin getürür ve havfdır ki sekte eyleye ve mefâcâyla helâk ola ve nâ-resîde oglana şarâb ziyân ide ve kuvvet-i garîziyyesinin harâretin tahlîl ide eger dileseler kim serhoşlukdan tîz ayılalar sirkeyi su ile karışdırup üç piyâle kadarı içeler veya ekşi ayran içeler ve kâfûr ve sandal kokulayalar ve gül yagı ve sirke ve gülâb karışdırup başa dürteler ve eger bir kişi şarâb içseler serhoş olmamak dilese benevş[4] taşından bir veya iki veya üç veya dört tane piyâleye koyalar şarâbı anınla içeler. Serhoş olmaya ve bu taşı yüzük kaşı ederler. Yüzügi çok ele girür dayim satılur ve ucuz olur. La'l şekillüce olur. Koyı rengi olur. Uvacık pâreleri hakkâklarda ele girür katî kıymetlü olmaz. Bir avuç ol taş pârelerinden kadehe koyup içecek tecribe hâsıl olur ve humârı def' etmek içün şarâb içmezden önden azcık afsentîn[5] yiyeler veya iki dânik râvend-i çînîyi şarâbla ezüb içeler ve eger açla bir iki kaşık sa yagın içeler kim sıgır yagı ola koyun yagı olmaya [17b] ısıdup açla içeler hiç mahmûr olmaya ve serhoş olmamaga bir gayet mücerreb nesne oldur ki kerefes yapragın şarâb ortasında çok yiyeler veya şarâb içmezden önden haylice yiyeler ne kadar yeyübilürse andan sohbete otura hiç kat'â serhoş olmaya, mücerrebdir, şekk degildür ve vasfa gelür degildir. şarâbı mi'dede eglenmege komaz, idrârla tizcek çıkarır mest olmaga komaz.

Sekizinci bâb uyhu ve uyanıklık tedbîrindedir

Uyhunun eyü vakti oldur kim ta'âm fem-i mi'deden aşaga ka'rına inmiş ola ve mi'denin kuvvet-i hâzımesi ânda tamâm eser ve tasarruf etmiş ola bu tasarruf iki sa'atden sonra olur ve mi'de hâlî iken uyumak ziyân eder. Harâret-i aslîyi za'îf ider ve bedeni arıkladur ve gündüz uyumak bedeni süst ider ve agır ider ve şehveti sâkıt ider ve ziyânkârrâk nesne oldur ki sovuk mizâclu kişi çok uyu-

4 "ya'nî benefşe taşı" (derkenâr)

5 "pelîn dedikleri otdur" (derkenâr)

makdır ve şol kişiler kim çok uyumagı âdet edinmişlerdür tedrîcle uyumagı terk edeler ve gündüz uyumak gece uyuması yerine olmaya benzi saru ider ve dahi yatacak vakit evvel sag yanı üzerine yatalar, döneler sol yanı üzre yatalar ve karnını ıssı nesne ile örtüb ıssı tutalar, semmûr derisi gibi. Ve eger yüzü koyun yatsalar savâb ola tâ harâret cem' ola ve ta'âm hazm ola ve çalık koyun yatmak yaramazdır ziyân ider andan ötri kim dimâg [18a] fazlalarının menfez-i burun yolundadır. Kaçan arka üzerine yatsalar fazlalar başdan yana meyl eder, sinirlere dökülür ve sineye dökülür. Nâzile ve sil 'illeti ve sinirler agrısı ve fâlic ve bel agrısı mütevellid ola ve ol ki dimâgda kala agır basmak gibi ve sarı' gibi ve sekte mütevellid ola ve uyhusuzluk ve gice uyumamak dimagın gevherin eksik ider ve ta'âmı ve şarâbı hâm ede, hazm olmaya ve kuvveti sâkıt ide ve sabah uyhusı ziyân ider andan ötri kim giceden gıdâ hazm olmış ola ve mi'de hâlî olmuş ola ve şöyle olmış ola kim bir kimse aç karna yatup uyumış ola ol vakti ziyân ider ve uyhusuzluga tedbîr kim uyuda peyveste âvâzlar kim mu'tedil ola ve akarsular âvâzı ve değirmen âvâzı kim kat'î yakîn ola uyhu getüre ve yorgun düşmek ve iş güç işlemek ve çok oturmak ve od karşusunda oturmak ve şarâb içmek uyhu getüre ve şol kişiler kim uyhusuzlukdan zahmet çekerler ol kişiyi yatmaga komayalar gözleri bakarken azacık ımızganmaga dahi komayalar tâ kim yorula anın katında bir cemâ'at oturalar hikâyetler söyleyeler ve kitâblar okuyalar tâ melûl ve muztarib ola pes nâgâh anın katından turalar çerâgı gidereler derhâl uyuya râhat ola ve çok uyuklayan kişiye tedbîr oldur ki eger kan galebesi var ise kan alduralar ömür ve vakit müsâ'id ve münâsib ise ve dahi bir ata bir tasla su vereler içe [18b] yerinde kalan suyu ol çok uyuyan kişiye içüreler ayruk uyumaya ve bir mücerreb nesne dahi kim bülbül başını bişürüb yiyeler ayruk uyumaya lâkin muhâtaradır ve havfdır. Uyhuyı giderir gice ve gündüz hiç uyumaya evet gerekdür kim bülbül başını tamâm yemeyeler azcık tadalar. Hasıyyetinden ötüri bülbülün yününden başında götürmek gayet eyüdür. Ziyânsızdır ve benim katımda bülbül başını kurudup başında götürmek yegrekdir. Yemekden ve yününden dedigimiz şöyle gerekdür kim diri bülbülün kanadından yolalar, bir iki tane başında götüreler uyumamaga mücerrebdir.

Dokuzuncu bâb riyâzât tedbîrindendir kim hareket ve sükûn dahi derler.

Şek yokdur anda kim harâret-i aslî âdem oglanının teninden az az tahlîl ile harc olur hareketler ve endîşeler sebebiyle ve buhârlar kim muttasıl meşşâm yolıyla bedenden taşra çıkar ve hava ol buhârları çeker taşra alur hâcet olur ana kim tâ anın ıvâzını yerine getüreler ve ana meded vireler ve her harâret kim içerüden ve taşradan bedene irişe hep harâret-i garîziyyedir. Harâret-i garîzî gevherinden degildir bir harâretdür kim ana meded olmaga yarar ve anın gevherinden-

dür ve ol harâretden özge degildür kim endâmlar hareketinden kopar andan ötri kim çün âdem hareket ide anın endâmları ıssı ola ve harâret-i garîziyyesi şu'lelene ve kendü gevherinden meded bula ve buna hareket-i riyâzat derler ve asıl gereklü nesne tedbîr-i hıfz-ı sıhhatde riyâzâtdır [19a] Pes eyü tedbîr ol ola kim tahlîl ile harc olur anın ivâzını yerine getürmek riyâzâtdır dedikleri andan ötüridür kim bir ıssılık kim harâret-i aslıyyeye meded olmaga yarar ve anın gevheridir. Riyâzât hareketinden kopan ıssılıkdan artık degildir. Şöyle kim harâret-i aslî bu sebeblerle kim zikr olundı. Az az harc olur ve yemeklerin sinirmesi kim her gün yenür nesne dürlü dürlü sebebler ile muhtelif olur. Şöyle kim bir gün gıdâ muvâfık düşmeye veyahûd kifâyetden artuk yenmiş ola bu sebeble fazlalar tamarlarda kala ve anın def'i etmekligine hâcet ola ve bir nesne kim bir gün yeyicek gıdâyı sinirmesinde yardım vire. Dünki gün yenen gıdânın fazlası kim tamarlarda kalmış ola tahlîl ile mazarratsız harc ide ve ot içmege hâcet olmaya riyâzâtdır ve riyâzât harâret-i aslîyi kim harâret-i garîziyye derler ziyâde ider ve her günde tende kalan fazlayı tahlîl ile ihrâc ide riyâzât ol vakt gerekdür kim ta'âm hazm olmış ola ve tabî'at icâbet etmiş ola ve bagırsaklar ta'âmın fazlasından hâlî olmuş ola ve ol ki riyâzât tedbîrin etmiş ola evvel buyura kim kendüyi ovalar anıl anıl tedrîcle katırak ovalar sonra riyâzâta meşgûl olalar ya'nî hareket idüb yüriyeler şol kadar kim yüzinin rengi kızara cünbüşi ve depreni̇şi neşâtıla ve ferâhlık ile ola çün riyâzâtdan fârig ola ikinci def'a kendüyi yine anıl anıl ovdura ve bu ikinci [19b] def'a ovmak arasında kendü endâmların uzada ve yine kendüye çeke birkaç kez sinirlerin uzadup kendüye çekmeklikle ol riyâzâtdan bâkî kalup def' olmayan fazla bu tarîkle def' ola ve elin ayagın uzadup yine kendüye çekdügi vaktin nefesin tutabildügince tuta fazla dahi yeg def' olur ve riyâzât açla ziyân eyleye ve her gâh ki riyâzât ederken yorgunluk seze ve diz çöke bedeni derlemege başlaya evet derlemege epsem otura âsâyişde ola ol vakt âsâyiş yegrekdür pîrlerin ve hastaların riyâzati güç olur ve ol kişilere kim taşra çıkmaga ve yürümege ve ata binmege mâni' ola âdemîler ile otura söz ve gelici ide ve bir nesneye meşgûl ola riyâzât yerin tuta sefîneye ya'nî gemiye binmek ve kanlıya binmek tamâm riyâzât yerin tutar ve envâ'ı yorgunluklar kim riyâzâtdan ve gayr-ı riyâzâtdan belürmiş ola üç nev'dür birisi kurhîdür ve birisi temdûdîdür ve birisi veremîdür ve ba'zılar demişler kim bir nev'i dahi vardır ki ana kaşagı derler ammâ bir yorgunluk ola kim eger el degüresin veya hareket edesin bir agrı buluna şöyle kim ol agrı kurhalarda buluna anın sebebi rakîk fazlalar ola ve çok vakt harâret ola kim endâmları ıssı eyleye ve eger bir fazla ziyâdece olsa yagrın sovuk ola ve üşiye ve eger fazla katî ziyâde olsa ditremek ve ısıtma peydâ ola ilâcı [20a] âbzen içine gire ve kendüyi anıl anıl ovdura ve pâpâdya yagın ve turak otu yagın ve hatmî tohumu yagın dürtüne ve ıssıcak hammâma gire ve

ta'âmı latîf nesneler yiye ferrûc eti gibi kim koruk suyuyla bişüreler veya cevâv veya kabak kalyesi ve isfinâh kalyesi ve bunların gibileri bişürüb yiyeler nâfi' ola ve temdûdî yorgunluk alâmeti şöyle ola kim kişi öyle sana kim endâmları çekilmişdür ve kendü hep tamarlarında ve bend keşlerinde harâret ve imtilâ var zahmet ile hareket edebilür ve anın sebebi bir fazla ola kim azûllerinde kalmış ola veya yel ola anın ilâcı hammâmdır ve âbzendür ve ol yaglardır ki ilâc-ı kurûhîde zikr olundı ve veremî yorgunluk alâmeti oldur ki kişinin teni ıssı ola tamarları ve azûlleri ki Türkçe balık etleridür mümteli ola ve eger üzerine el degüresin bir agrıcıgı ola şöyle kim bir uzvı şişmiş gibi ola anın sebebi temdûdî sebebi gibidür anın ilâcı üç nesneyle tamâm ola imtilâyla veya istifrâgıla veya az yemekle zâ'il ola ve harâretin sovuk şerbetler ile teskîn ideler ve azûller imtilâsına ve agrısına hammâm ve âbzen ile ve yaglar ile ilâc edeler ve âsâyiş ihtiyâr edeler ve kaşagı yorgunluk şöyle ola kim kişi eyle sana kim kendü endâmlarında kuruluk vardır anın sebebi bir zahmet ola kim çok derlemiş ola veya katî ıssıda sefer itmiş ola ve oruc zahmeti gibi ve az yemek gibi [20b] bu zahmetler ittifâk düşmüş ola anın ilâcı âbzendür ya'nî ıssı su içine girüb oturmakdır veya edviyyeleri su ile kaynadup içine oturmaga derler ve hammâma girmekdir ve yaglar dürtmekdür ve şerbetler ve hâlimelü aşlar ve badem yagı ve şeker ve bezr-i katûnâ lu'âbın içüreler ve ta'âmı paça ile pişmiş keşkâb ola veya pişmiş ferrûc yiyeler veya kavrulmuş yiyeler veya kebab olmuş ola ve şişde çevrilmiş ola yiyeler.

Onunucu bâb müshil edviyeler tedbîrindedir ve bedeni artık fazlalardan pâk etmeklikdedir

Müshil ile ve şâf ile ve hukne ile bilmek gerek kim tendüristligi saklamakdır kaçan kim tende fazla cem' ve imtilâ eserleri belüre bedeni ol fazlalardan pâk etmek gerekdür lâkin yemegi çok yemeklik ol vakit eyü degildür her vakit fazladan ötüri kim hâsıl olur müshil içmek olmaz yegregi oldur kim yemegi az yiyeler ve sebük gıdâlar yiyeler ve imtilâdan perhîz edeler ve şol kişiler kim ot içmege ögrenmemişlerdür tabîbe muhtâc olıcak gerekmez kim tabîb müshil vere ot içen kişiye gerekdür kim ot içmedin gayet de birkaç gün önden perhîz ide ve bir nesne kim içeküye ziyân eyleye anı yemiye perhîz ide ve eger süddesi olsa süddesin açalar ve mi'deye ri'âyet edeler ve hâm hıltları bişüreler tabî'ati yumuşada ve ol vakit kim ot içe gerekdür kim ta'âm sinmiş ola ve henüz acıkmış olmaya iş ve güc [21a] ve ziyâde riyâzât ot içmekden önden ziyân eyleye ve ot içdikden sonra kendüyi iş işlemekden ve riyâzâtdan ve kakmakdan ve cimâ'dan saklaya ve dahi bilmek gerek kim işden ve gücden ve hışm eylemekden ve büyük şâzîlikden ve melûllükden ve uyhusuzlukdan ve cimâ'dan sonra müshil içmemek gerek matbûh müshilin içdikden sonra ılıcak su otun kuvvetini za'îf ider ammâ habb-ı

müshilin içdikden sonra ılıcak su içmek kuvvetlü ider eger müshil işlemekde kâhel deprenürse ılıcak suyu tuzlu idüb bir kaşık mikdârı içeler veya asıldan tuzlu su olursa içeler müshil ota yardım vere ve iki dirhem mastakî ve iki direm şeker dögüb yiyeler müshil ota yardım vere ve eger kuru erigi kim tatlu ola kaynadalar suyun içüreler ishâl ide ve işlede ve eger ot işlemeye ve bî-karârlık ve tasa belüre şâf ideler veya hukne ideler veya mastakî ile şeker ikişer direm vereler yiye üzerine ılıcak bir kaşık tuzlu su içeler ot işleyip ishal ide ve eger ayva şarâbın veya ayva rubbun otı işlemeyen kişiye içireler derhâl ishâl ide egerçi kâbızdır ayva şarâbı ve rubbu ammâ bu mahalde ot içmiş olalar müshil ot mi'dede turur ola işlemedügi mi'denin kuvveti olmadugından ishâl olmaya kaçan kim ayva şarâbı mi'deye gire kabzıla mi'deye kuvvet vere ve mi'de kuvvet bulıcak müshilligi sebebiyle ahlâtı aşaga bagırsak yolıyla def' eyleye [21b] ve tatlu erük kim kuru ola kaynadalar suyun içüreler hemân ishâl itdüre eger müshil içdikden sonra gönül dönse kati zahmet çekse veya kusmak vâkı' olsa şöyle kim ussu gitse gaşy olsa derhâl gülbeşeker kandı ezeler gülâba katup içüreler veya alma şarâbın içüreler eger alma şarâbı ele girmese almayı ısırdup ve çeynidüb suyun yutduralar gönül dönmegi def' ola ve kusmagı gidere veya taze gülden olmuş sükkerî gül şarabın içüreler heman lahza kalbi ve mi'desi kuvvet bulup sıhhate döne ve otı eyü işleye ve eger sükkerî gülbeşeker veya gül şarâbı ele girmeye sırf eyü gülâbıla şekeri veya nebâtı ezeler bir üsküre tolusı içüreler şifâ ola ve nâçâr olıcak ballu gülengübîn şerbet idüb içüreler revâdır ammâ ayva şarâbı müshil ota yardım idüb ishâli ziyâde etdirdigine ilmi yetişmeyüb tecribesiz cehli ziyâde olan mütetabbibler inanmazsa tecribe edeler egerçi ayva şarâbı kâbızdır ishâl olan kişiye verürler kabz ider ve lâkin bu mahalde kim müshil mi'dede ola şarâb-ı ayva girüb müshil otıyla mi'dede buluşıcak ziyâde eyü ishâl etdürür eger ot işlemeyüb tamarlar mümtelî olup gözleri taşrarak olursa derhâl kan alduralar eger ot işlemeyüb ve imtilâ dahi belürmeye kan aldururlarsa olur eger iki gün veya üç günden sonra ot işlemeyecek olursa kan aldururlarsa revâdır âdemîsine göre ve vaktine göre âdem ola kim alduralar ve âdem ola kim aldurmayalar otı işlemeyen kişiyi ısıtma [22a] tutmış olıcak olursa bir nice gün hammâma girmek fâ'ide ider tâ otdan olan taksîrlik hammâma girüb derlemekle tedârük ola balgamî olan kişiler ot içdügi gün şerbet sonına gıdâdan önden cüllâbla tere tohumun içe ve harâretlü kişi bezr-i katûnâ lu'âbın içe ve mu'tedil mizâclu kişi reyhân tohumun içe her birinden birer dirhem içeler hiç birin dögmeyeler ya lu'âbın çıkaralar şerbetle içeler veya bütün tohumundan şerbete katup içüreler ve bezr-i katûnâyı elbette dögmeyeler dögicek agulu olur âdemi öldürür zinhâr anı hiçbir hâlde dögüb kimseye içürmeyeler ve ot içdikden sonra süci içmek havfdır kim tasa getüre veya ısıtma getüre eger ot endâzeden taşra

işleyecek olursa taze süd ile sinirlü ot yapragı tohumunı kaynadup içüreler derhâl ol otun kuvvetin kese ve bagırsaklardan def' ide ve zamg-ı Arabîi kil-i Ermenîyle dögeler ya ayva şarâbıyla veya mersin şarâbıyla karışdırup vereler ishâli tuta eger şerbetlerden ele girmese zarûret olıcak olursa yalnız zamg-ı Arabî kîl-i ermeniyle kifayet ider. Eger ısıtma gelmiş dahi olursa bezr-i katûnâyı kavuralar kızarınca ammâ dögmeyeler bütünle gül yagıyla kaşık içinde cerb edeler bir direm kadarı ola derhâl tuta bezr-i katûnâyı kavurmadan şöyle içseler ishâl ider eger kavurup gül yagıyla cerb idüb içseler kabz ider ve ba'zı kuvvetlü kişilere kavrulmuş bezr-i katûnâyı bir miskâl kadarı gül yagıyla cerb olmuş ola vereler içe derhâl içi baglana ve harâreti [22b] teskîn ide eger ınçkırık dahi tutmuş olsa kim Arabca ana fuvâk derler bezr-i katûnâyı yagıla içdikden sonra üzerine sovuk su içüreler ve bazulardan baglayalar ve dahi uylukların sar'alar ve felunya ma'cûnun vereler ve tiryâk-ı fâruk vereler derhâl ishâli baglaya acâyibdür bu bâbda hiç misli yokdur ve süzme yogurd ayranın içüreler husûsâ demürile daglıyalar derhâl ishâli baglana ve müshil otı dâimâ çok içmiyeler eyü degildür ve tabîb birkaç kez ot içürmedigi kişiye ot vermeye yegregi ol ola ki az ve latîf gıdâlar ile anın tedbîrin ide veyahûd latîf ot vere ve huşk mizâclu kişiye ve endâmı arık kişiye tîz otdan yumuşak ve tayancık ot ziyâde işleye hıyârşenber gibi ve erük suyu gibi ve süd çürügi gibi ve ot gerekdür ki kati tatlu olmaya tâ mi'de anı gıdâ yerine kabûl etmeye ve anın hazmına meşgûl olmaya ve ot içdikden sonra uyumayalar tâ otın fi'li bâtıl olmaya eger ot kuvvetlü ola dimâg arıtmagıçün habb olursa işlemezden ön uyusa olur ot yegrek işleye evet yegregi oldur ki işledikden sonra uyumaya eger ot yumşak ve latîf ola ot işlemezden ön uyusalar ot işlemeye veya az işleye ve ot içen kişiye gerekdür ki kaftânı ol kadar giye ki kendüye sovuk geçirmeye kendüyi saklaya ve kendüyi ziyâde hareket ile ve ziyâde kaftân giymekle kızdırmaya ve derletmeye ve eger derliyecek olursa ot işlemez ve bir nice dürlü kişilere müshil içürmeyeler her biri bir sebebile ziyân ider zikr olunsa [23a] kelâm-ı tatvîl olur ihtisâr matlûbdur tendürüst kişilere ve oglancuklara ve pîrlere ve huşk endâmlulara ve arık kişilere ve şol kişilere ki karnı etlü olmaya göbeginden aşaga kasuguna varuncaya degin arık ola ve şol kişiye kim kuvveti za'îf ola ve şol kişiye ki yüregi za'îf ola ya'nî kalbi ve şol kişiye ki mi'desi za'îf ola ve şol kişiye ki dili peltek ola ve şol kişiye kim bedeninde kan ziyâde ola girü kalan hıltlardan bu zikr etdügimiz kişilere müshil içürmeyeler meger tabîb hâzık ola mizâcına göre ve vaktine göre maslahat ne görürse anı vere ve bir dahi kati ıssı fasılda ve kati sovuk fasılda müshil içürmeyeler husûsâ ıssı fasıllarda yigirmi gün kim şu'râ-yı yemânî dedikleri yıldız togmazdan önden ve yigirmi gün togdugından sonra hiç müshil içmeyeler ve kan aldırmayalar ve hacâmat etmeyeler key kati zarûret olmayınca aldırmayalar ve ol vakit

cimâʻ dahi etmeyeler husûsâ bâhûr günlerinde ol eyyâm-ı bâhûr Temmuz ayının on dokuzuncı güni olur ve şol kişi kim büyük şâzılıgı ola ve şol kişi kim büyük gussası ola ve şol kişinin kim büyük mühimmi ola ve şol kişinin kim büyük endîşesi ola müshil içmeyeler ve pâdişâhlara ve beglere ve ehl-i tenâʻuma ve dahi şol kişilere kim otı zahmetle içerler latîf ve eyü tedbîrler etmek gerekdür ammâ miʻdesi zaʻîf kişiye ki miʻdesi ıssı ola ve müshil hâcet ola alalar mahmûde'i bir şerbetlik sırf gülâbla [23b] ezilmiş şeker şerbetinde ezeler ve biraz ayvayı ve ekşi almayı ve tatlu almayı dograyalar ve pâreleyeler ol cüllâb içinde bir gün ve bir gice ısladalar tâ ayva ve alma ıslana ve mahmûde kuvvetin kendüye çeke sabah duralar alma ve ayva pârelerin yiyeler mahmûdenin mazarratı defʻ ola ve dadı belürmeye eger mahmûde'i bir şerbetden ziyâdece ıslatsalar revâdır tâ alma ve ayva kendüye çeküb aldugı bir şerbet ola artak kalanı cüllâbda kala eger safrâ ile balgamı ishâl etmek hâcet olsa alalar ak türbidi kim yunılmış ola ve nîm köft dögülmüş ola bir direm veya dahi artacak ot içen kişinin kuvvetine göre ve mizâcına göre yüz direm su ile kaynadalar tâ nısfı kalınca ve hâcet mikdârınca eyu hâlis mahmûdeden bu kaynanmış suya koyalar karışdıralar ve ezeler ve biraz dögülmüş şeker katalar ve biraz kifâyet edecek kadar ayvayı ve almayı soyup parâleyeler gece bu suyun içinde ısladalar tâ ayva ve alma ıslana kuvvetin kendüye çeke sabah turalar alma ve ayva pârelerin yiyeler zahmetsiz ishâl ide ve maksûd hâsıl ola ammâ bir eyü tabîb ve bir maʻrifetlü kişi ide sıfat-ı matbûh kim nâzleye fâ'ide ide alalar kuru benefşe beş direm ve kabı soyulmuş buyan dibi kim nîm köft dögülmüş ola on direm, yüz otuz direm su ile kaynadalar tâ yarusı kala ve yigirmi direm şîrhışt veya yigirmi direm terengübîn katup ezeler ve süzeler bir defʻa içeler bu bir şerbetdür sıfat-ı habb-ı latîf kim nâzleye nâfiʻdür alalar kuru benefşe iki direm buyân balı bir direm dögüb eleyeler ikisin bir yere karışdırmaga [24a] kifâyet edecek mikdârı hıyârşenbe balı katalar hablar edeler bu bir şerbetdür yudalar nâfiʻ ola.

On birinci bâb kusmak tedbirindedir

Bir kişinin kim göksi tar ola ve ensüz ola ve boynı uzun ola ve hançeresi taşra peydâ ola ol kişiye kusmak eyü degildür ve şol kişi kim sinesinde zahmet ola ana kusmak eyü degildür ve bir kişinin kim dimâgı zaʻîf ola veya kati etlü ola ve semiz ola ol kişiye kusmakdan ot içmek yegrekdür ammâ kusmagın menfaʻati bir nice dürlü marazlara fâ'ide ide ve miʻdeyi pâk ide ve yaramaz arzûları gidere kil yemek gibi ve gayrı toprak yemek gibi ve gayrı nesneler arzûsı gibi ve yemek iştihâsın getüre ve yerakâna fâ'ide ide ve eli ayagı ditreyen kişiye ve fâlice ve lakveya ve mâlîhülyâya ve demregüye ve cüzzâma fâ'ide ide ve şol kişinin kim bed rengi ve benzi saru ola fâ'ide ide ve şol kişiler kim müshil içicek gönlü dö-

ner ola ve kusar ola eger ot içmezden üç gün önden kusa ot içdigi vakit gönül dönmek ve kusmak olmaya ammâ kusmak mazarratı oldur kim mi'deyi zebûn ider ve diş agrısına ve sine agrısına ziyân ider ve eger kusmak endâze ile ve hâcet vaktinde ona kulak sagırlıgına ve gürüldüsine ve agırlıgına ve baş zahmetlerine fâ'ide ide ve gözi rûşen ide ve şol kişi kim kusmak ellerinden gelmeye üç gün önden her gün on direm şîrûgan ve on direm sırf şarâb ikisin bir yere karışdırup içeler ve her gün hammâma [24b] gire ve kendüye yag dürte ve cerb şorbâlar yeye ve muhtelif ta'âmlar yeye ve eger havâ sovuk ise evi ıssı ide veya hammâmda kusa ve balgamî kişi ve sovuk mizâclu kişi riyâzâtdan ve ta'âmdan önden kusa ve ıssı mizâclu kişi ta'âmdan ve şarâbdan sonra kusa ve kusdurucı otlardan ol kim ziyânsızdur ve hatarsızdur anı beyân idelim turp tohumu iki direm ve turak otu tohumu bir direm etmek bûresi bir direm dögüb eleyeler balile karışdıralar yemekden önden yeyeler ardınca tuzlu balık yeyeler ve kusmakdan ötri turak otun kaynadalar biraz sirke ve biraz bal katalar ılıcak idüb içeler kusalar ve bugday aşı bişüreler nohûdla ve bögrilce ile ve turak otuyla turbı dahi bile kaynadup bişüreler revâdur veya nîm köft dögülmiş turp tohumu bile kaynadalar ve yaş incir ve kuru incir bu aralıkda bile yeyeler ve kavun yemek dahi kusmak içün münâsibdür ve yemekden önden turb yemek kusmaga yardım virür eger iki tane ya üç tane nergis soğanın ta'âm arasında yemek ve balık yüregin yemek eyü kusdura ve kavun kökünü kurudalar dögüb eleyeler iki direm kadarı şarâbla karışdurup içeler eyü kusdura veya sikencübîn-i aselî ile karışdırup içeler kusdura ve kusan kişi kusmakdan önden diş diblerine gül yagı veya badem yagı dürte andan kusdukdan sonra on direm kadarı elma suyuna bir direm mastakî katup içeler tâ ol hılt kim mi'deye yüz urmuş ola bagırsak yolıyla def' ola [25a] ve mi'deye kuvvet vere eger kusan kişi sovuk mizâclu olsa bir denk dögülmüş ûd-ı hindîyi ol mastakî ile elma suyuna katup içeler ve gülbeşeker mastakî ile gayet eyü ola ol kusan kişinin gözi za'îf olsa gözlerini baglayup kusa fârig olıcak yüzini gözini sovuk su ile yuya ve agzını ılıcak su ile yuya.

On ikinci bâb fasd ve hacâmat tedbirindedir

Fasd istifrâg-ı küllîdür andan ötri kim ahlâtın mürekkebi kandır bu sebebledür kim kaçan kan aldırsalar her hıltdan biraz eksilür kan aldırmaga istifrâg-ı küllî bu sebebden derler. Fâstın fazîleti oldur ki kaçan kim tamar açılmış ola kanın akarken kuvvetini ve kıvâmını ve rengini bakup görmek gerek ne kadar ki maslahat ise azıcık akıtmak olur. Müshil ot veya kusdurıcı ot eger taksîrlik etse anın taksîrini bir otla dahi etmek olur ve hatır-nâk olur eger ishâl ve kusmak ifrâtıla olsa anın tutması tekellüfle olur bu sebebden hiçbir istifrâgın fazîleti kan aldırmak fazîletine erişmez ve kanın menfa'atleri âdemin teninde çokdur ve lâkin bu

kitâbda muhtasar zikr olunur. Evvel oldur ki cigeri ıssı ider ve kuvvet-i tabî'înin ma'denidür ve kan cigerde mütevellid olur ve bu sebebledür kim kanda harâret-i tabî'î vardır ve cemî' ten kandan behre bulur ve anınla perverde olur ve mürekkeb harâret-i garîzî dahi hem kandır ve kanı cemî' bedene erişdirir ve bu [25b] sebebdendür ki her gâh kim kanı çok akıtsalar âdemin kuvveti za'îf olur ussu giderir ve büyük menfa'ati oldur kim şiryân bir büyük tamardır ki cigerden yürege ulaşmışdır ve tamâm nasîbini kandan yürege erişdirir ve ol kan ki yürekdedür mürekkeb-i şerâyîn olur ve olur kim heb şiryânlara varır ve kuvvet-i hayvâniyeyi cemî' tene erişdirir bu sebebden ötri kim kaçan şiryân tamarından ki atar derler ya'nî müteharrik tamardan ki yürek tamarı derler eger Agustos günlerinde veya gayet sovuk günlerde ol tamardan kan çıksa ve tutulmasa kuvvet-i hayvâniye bâtıl olur ve âdemin helâkine sebeb olur ve azrak menfa'atleri kanın oldur ki âdemin derisinin rengini taze ve revnaklu tutar bu menfa'atlerden ötüri mütekaddimînden ba'zı hekîmler kan aldırmagı hic hâlde revâ görmemişlerdür ol re'y hatâdır andan ötri kim kanın menfa'ati ol vakt ola kim kanın mikdârı tende ol kadar ola kim gerekdür ve anın mizâcı şöyle gerekdür kim kaçan anın mikdârı artık ola ya mizâcı anın döne tâ tabî'î ola hastalıklara sebeb ola ol vakit zâ'il etmek vâcibdür ve bir özür dilemişler ayıtmışlar ki her gâh ki kan ziyâde ola ol kişiden gıdâyı keseler veya bir faidelü azcık nesne vereler yeye kim hem kanın mikdârı ve hem mizâc i'tidâle gele ve kan aldırmaga hâcet olmaya cevâb biz eydürüz kim egerçi bu tedbîr sevâbdır lâkin bir müddet mühlet gerekdür kim tâ kim maksûd hâsıl [26a] ola ve ol yerde kim emîn olmayalar kim âfet-pîş-destlik idüb mühlet vermeye pes zarûret olıcak bir mikdâr kan aldırmak gerek sevâb ol ola kim buncılayın hâlde üç tedbîr etmiş olalar biri gıdâ-yı nâfi' ve biri az yemek ve biri bir mikdâr yaramaz kan akıtmak çün ol garaz hâsıl ola derhâl kan alduralar yüregin hâline ve kuvvetine i'timâd edeler ve bu nabzile bilinmek olur yegregi oldur ki tabîb kan alınurken elini nabız üzerine koya ve göre kaçan kim tagyîr ve za'îf belüre derhâl baglayup kanı tuta ve her gâh ki sebeb-i fasd kan tebâhlıgından ötüri olursa kanın rengi ve kıvâmı dönmeyince tutmayalar meger ki eser-i za'f belüre ve her gâh ki sebeb-i fasd kan çoklıgından olursa tâ akdugının kuvveti eksilmeyince tutmayalar meger ki eser-i za'f belüre ve her gâh ki sebeb-i fasd şişden ötüri olursa kanın rengi dönmeyince baglamayalar bu sebebden ötri Bokrat Hekîm aydır ki şavsa marazından ötri ya'nî zâtü'l-cenb bâselîk tamarından kan alalar rengi dönmeyince tutmayalar megerki iki sebeble tutalar biri oldur kim za'f belüre ve biri oldur ki bir kavî şiş ola ve kanın rengi gic döne ve hem za'f belüre andan ötri kim şişi ıssı ola ve büyük ola kan gelicek yolları baglamış ola ol akacak yollardan giru döndüre yaramaz kan düşvarlıgıla aka ve ıssı mizâclu kişiye ve ârık mizâclu kişiye ki mi'desinde safrâ

mütevellid ola [26b] ve bir kişinin kim meşâmları açık ola ve bir kişinin kim fem-i mi'desi za'îf ola ve ussu gitmekden sakınalar ve bir kişinin kim fem-i mi'desi kavî ola ve ussu gitmekden sakınalar ve tabîb gerekdür ki elini nabız üzerine koya göre ki tagayyür eseri belüre derhâl baglaya ve kan alınurken ussu gitmeklik az olur ekseriyâ bagladıkdan sonra olur ve kusmaklık kan aldırmakdan ön ussu gitmek def' ider husûsâ ki ol kişinin mi'desine safrâ dökülmüş ola fem-i mi'desi za'îf ola eger ussu giderken kusmak vakı' olsa gaşyi zâ'il eyler ve kuvveti yerine getüre ussu gitmemek tedbîri oldur ki kan aldırmazdan önden azcık şarâb-ı enâr vereler veya ekşi alma şarâbı ya ayva şarâbı ya gure şarâbı ya limon şarâbı ve bunlara benzer nesneler vereler içe ve sovuk mizâclu kişiye yarpuz şarâbı vereler veya meybih şarâbı vereler ya cullâb kim efâviyâ ile pişmiş ola ve kan aldıkları kişinin ussu gider olsa arkası üstüne yaturalar andan kan alalar yetecek kadar akıdalar ya dahi eksik akıdalar ve hiçbir hâl ile kanı isrâf etmeyeler ve kan aldırdıkdan sonra koyun eti şorbâsın içüreler ve fassâd gerekdür kim elinde bir nâfe misk hâzır tuta ve bir âlet ki tavuk yüni gibi hâzır ide ve devâü'l-misk hâzır ide kaçan kim ussu gitmek vâkı' ola ol yüni derhâl bogazına soka kusdura ve miski burnına kokuda ve devâü'l-miski cüllâb içinde veya güllâb içinde veya enâr suyu içinde ezüb bogazına tamzura veya gülbeşeker ezüb agzına koya derhâl [27a] ussu yerine gele ayruk gitmeye ve bir kişinin kim ısıtması olsa tutmuş iken ve nevbeti gün ya'nî ısıtması gününde kan almayalar ve bir kişinin kim kati agrısı olsa kan almayalar evvel agrısın sâkin edeler andan kan alalar. Andan ötri kim agrı ahlâtı kendüye çeker. Kan aldırmak ahlâtı taşraya çeker bu iki çekilmek ortasında münâza'a olur ıztırâb hâsıl olur ve za'f mütevellid olur. Yaz gününde kan almak bir günde gerekdür kim havâ hoş ola günün evvel sâ'atinde ola husûsâ ıssı mizâclu kişiye kati ıssı fasılda ve katı sovuk fasılda kan aldırmayalar ve dârû-yı müshil ile olan istifrâg yaz faslının kangı rûzgârında ve kangı gününde müshil düzüb yedürmege yarar veyahûd ne vakit fasd etmek gerek bu ma'nî tedbîri istifrâglar bâbında zikr olunsa gerekdür nazar edeler ve ol günde ki kan alduralar ertesi gün ta'âmı latifrak ve azrak yeyeler ve safrâ kat' edici nesneler yeyeler ve cümle ta'âmlarda bir ta'âm ki çok gıdâ vere kebâb gibi ve kalye gibi ne ki bunlara benzer var ise yemeyeler iki nesneden ötri biri oldur kim maksûd kan aldırmakdan kan eksimekdür kuvvetlü ta'âm maksûdı bâtıl ider biri dahi oldur ki ol gün ki kan alalar mi'de kuvveti ve sâir endâmlar kuvveti bir pâre za'îf olur kuvvetleri kavî gerekdür kim tâ kuvvetli ta'âmı hazm ide çün kuvvet za'îf olmuş da ve kuvvetlü ta'âm yenmiş ola hazm yaramaz ola ve yaramaz hılt tevellüd ola derhâl agırlık ve süstlük getüre ve kusmakdan sonra ve cimâ'dan ve ishâlden [27b] sonra ve uyhusuzlıkdan ve hastalıkdan sonra ve imtilâdan ve hayzadan sonra ve ta'âm sinmekden sonra ve bir işden sonra ki teni ıssı eyleye ol

sebeble tahlîl çok ola ve meşâmlar açıla kan aldırmayalar eger zarûret olıcak olursa bu hâllerden sonra iki gün ya üç günden sonra kan alduralar kan almazdan önden ve sonra yatup dinlenmek sevâb ola lâkin uyumaya andan ötri kim süstlük ve za'îflik getürür ve bâşed ki ihtilâm vâkı' ola za'f getüre ve hem dahi uyhuda iken ola ki tamarın agzı açılup kan boşana haberi olmaya çok aksa za'f vere ya helâk ola kan aldurdukdan sonra uyımak müşkildür eger tamarın agzı ıssı ola karşu açulurek bendi ve panbugı sovuk gülâbla ter edeler yine baglayalar ve balgamî kişiden kan almazdan önden mu'tedil riyâzât etdüreler tâ harâret arta balgam eriye ammâ şol tamarlar ki ekseriyâ dâyim kan alurlar kifâldür ya'nî baş tamarıdır ve ekheldür ya'nî gevde tamarıdır ve dahi bâselîkdir ve habli'z-zirâ'dır ve üseylemdir ve bâselîk abtîdır ve mâ ve mâbiz-i abtîdür ve sâfindür ve ırku'n-nisâdır ve her bir tamarın bir dürlü menfa'ati vardır kifâlden ya'nî baş tamarından kan almak başa ve göze ve buruna ve dimâga ve agza ve dile ve tudaga ve bogaza olan 'illetlere fâ'ide ider ve ekhelden ya'ni gövde tamarından kan almak cemî' beden 'illetlerine fâ'ide ider bâselîk kolun aşaga tamarıdır andan kan almak cigere ve talaka ve zâtü'l-cenbe ve şavsa ve yanbaşı agrısına ve dizler agrısına ve baldır ve ayak [28a] agrısına fâ'ide ider ammâ üseylem bâselîkin kuyrugıdır sag elden kan almak ciger 'illetlerine fâ'ide ider ve sol elden kan almak talaka ve uyuza ve gicik 'illetlerine fâ'ide ider hablü'z-zirâ' ba'zı kişinin elinde bâselîk tamarıyla karışmışdır ve ba'zı elde ekhel ile karışmışdır ve zende'l-a'lânın üzerindedür el hurdesi yakînında ve kitâb içinde aydırlar ki hablü'z-zirâ'ın menfa'ati hemân kifâl menfa'ati gibidür bu söz kıyâsa muhâlif olmak lâzım gelür meger bu hılâf İshak'ın sehvinden vâkı' olmuşdur ve sâfin tamarından kan almak yukaru nîmeden aşaga nîmeye çeker ve hayzı açar ve hâyalara ve zekere ve zihdâna ve sufra cerâhatlarına ve 'illetlerine fâ'ide ider ve mâbız diz altındadır ba'zılar demişler ki mâbız budaklardır ve tamarlar kuyrugıdır bir tamara ulaşmışdır andan kan almak ahşâ ki içde olan perdelerdür anın agrılarına ve bel agrısına fâ'ide ide ve bunun fasdının menfa'ati artukrak ola sâfenden. Ve hayzı aça ve mak'ad agrısına ve bevâsîre ve rahim agrısına fâ'ide ide ırku'n-nisâ tamarından kan almak ırku'n-nisâ agrısına fâ'ide ider menfa'atde sâfen menfa'atine yakîndır ammâ kifâle neşteri virev urmak veya enine urmak gerek ve cüst kaldırmak gerek eli kim tâ neşter tamarın bir yanına geçmeye ki tene ve sinire ve azulaya ve anın gışâsına degmeye ve ekhel tamarının altında asâb[6] vardır ihtiyât etmek gerek ve cüst dürtmek gerek ve uzadıya dürtmek gerek derin dürtmemek gerek andan ötri kim çok olur ki ekhel iki sinir ortasında ola ve bâselîk tamarından kan alurken sakınmak [28b] gerek andan ötri kim altında şiryân tamarı vardır kendü yerinden bir yana idüb virev dürteler ya enine veya uzunına dürtme-

6 "asab, ya'nî sinir demekdir" (Derkenâr)

yeler eger dürtecek olursa yel ola ve ol ki iki yanında bile şereyân ola öyle olıcak dürtmeyeler bir gayrı tamar isteyeler ve çok vakitlerde bâselîkı baglayalar yel tola anın nişânı oldur ki mercimek gibi ya nohûd gibi yâhûd dahi büyücek yumurta gibi yumrulana tasmayı açalar anıl anıl el ile süreler tâ ki yumrular gidüb dübdüz ola ve eger bir kerre dahi böyle itmekle olmayacak olursa yine yellenürse yine tasmayı çözeler el ile bir iki def'a böyle ideler eger el vermeye andan vaz geleler bâselîk-i abtî tamarından dürteler ve her tamar ki böyle yellene baglamayalar ve kan almayalar ve bâselîk tamarından kan almagın evlâragı oldur ki neşteri yukarusuna dürtmeyeler kolın aşaga tarafına uzadısına hacâmat ider gibi açalar tâ ki bî-hatar olup selâmet üzre olalar ve bâselîk-ı abtîyı çok ovmak gerek ve üstine çok ıssı su dökmek gerek tâ mâddenin galîzi eriyüb rakîk ola ve yellenmeye andan sonra tasmayı baglamak gerek ve kan alduran kişi kolunı şöyle togrı tutmak gerek tâ ki koltugının egrisi bile togrula andan kan alalar ve her kangı tamardan kan almak isteseler baş parmagıyla tamarı muhkem basmak gerek tâ ki tamar yerinden deprenmeye ve neşteri tamarın ortasından berâber tutup aşaga dürtmek gerek ve üseylem tamarından kan alıcak bilegi baglayalar ve neşteri virev tutalar ve eli ılıcak suya koyalar tâ kan dilediklerince aka ve sâfen tamarından kan alsalar baldırdan baglayalar ve birkaç adım yürideler tâ ki ayagın [29a] basmagla tamar belüre ve bir yumrı top kibi nesne panbıkdan düzeler taban altına koyalar üzerine basalar tâ kim ayak basmagile tamar bellü ola ve tamarın kökünden iki budak iki yana gitmişdür ve tamarın kökü ikisinin ortasındadır ol budak çıkdugı yerde tamarın kökünden alalar ve mâbız tamarından kan almakdan ötri uylugı baglayalar ve baldırı dahi baglayalar ve birkaç adım yüriyeler ve birkaç kerre oturalar geru turalar tâ kim tamar peydâ ola ve ırku'n-nisâ tamarından kan almakdan ötüri bir uzun dülbend alalar bir ucını beline baglayalar ve bâkîsin uylugına ve baldırına baglayup muhkem sar'alar topugına degin ve bir nice kez otura yine tura ve ayagın bir kiremid üzerine koya ve kan alıcı ayagı taragı üstünde sırça parmak arasında tamarı isteye eger buldıysa hatâdan emîn olup kan ala ve eger bulmadısa topugının ardından ayagın taşra yanında isteye ve ırku'n-nisâ tamarının nişânı oldur ki üzerinde yumrulanmışca bir nice girihleri olur dügüm kibi ve neşteri tamarın uzunlıgına dürteler andan ötri kim yanında iki sinir vardır her gâh ki kan alıcıya hatâ vâkı' olsa neşter ucı sinir perdesine irişse eger elde ve eger ayakda olsun şişer ve güzâr tevellüd olur ya'nî katı devâ gelmez olur ilâcı cemî' bedeni benefşe yagıyla veya badem yagıyla cerb edeler ve şişen yere kişnîc suyun ve sandal-ı surh ve sepid ki ak süsendür ki Türkçe zanbak derler ve şâf-i mâmîşâ dürteler eger kuvveti yerinde ise bir elinden dahi kan alalar eger bu hatâ ayakda vâkı' olsa min hâzâ elinden kan alalar hem ol cânibden ki hatâ vâkı' oldı eger [29b] cerâhat rîm eylese ya'nî irinlense cerâhatın agzın açalar üzerine nesneler baglayalar ki irini def' olup hoş ola eger

hatâ ol vecihle ola kim tamarın agzı dar açılmış ola kan deri altında dolaşa tamar yeri gögere siyâh ola eli sına bir elinden dahi kan alalar ve ol yakı ki yukaruda zikr olındı anı dürteler tâ eseri gitmeyince ol el ile katı iş işlemeyeler eger gökligi eksile selâmetlik nişânıdır eger gökligi artarsa veya kara olursa bir elinden dahi kan alalar ve ol yakı kim bâlâda zikr olındı anı dürteler ve her gâh ki neşter öte geçüb şereyân tamarına irişse derhâl tamarı tutalar ve ol terkîb kim ana Lazuk derler ol tamarın agzına koyalar muhkem baglayalar ve baglu elini bir yüksek yasdık üzerine koyalar ve ol mecrûh olmayan elinin bâzûsını baglayalar ve ol cerâhatsiz elinden yana olan ayagın baglayalar tâ kim kan mecrûh olan eli tarafına meyl etmeye eger baglamakdan incinürse açup yine baglamak gerek sıfat-ı terkîb-i Lazuk budur alalar demü'l-ahuveyn ve anzarût ve şeb-i yemenî ve zâc ve gülnâr ve akâkıyâ ve sabır ve günlük her birinden birer direm zamg-ı Arabî iki direm bunları hep dögüb eleyeler yumurta agıyla karışdıralar tavşan tüyiyle veya ziftle ki yanmagile çıkmış ola veya pâkca örümcek eviyle cerâhat çevresine ve üzerine koyup baglayalar ve on gün açmayalar on günden sonra açalar ihtiyât ile ve nâziklük ile eger kan tutuldıysa hoş ve illâ eger tutulmadıysa yine lazukdan baglayalar ve her gün açalar yine baglayalar tâ kim cerâhat tutuldugı ma'lûm ola ve muhkem oldugı belüre ve bu aralıkda [30a] bu kan alınmış kişiyi sakınalar kim ishâl olmaya tabî'ati i'tidâl üzerine ola ve neşter şereyân tamarına irişdüginin alâmeti oldur kim akan kanın hareketi nabız hareketi gibi nizâmlu ola derhâl nabız za'îf olmaga başlaya ve şeryân kanı turu ve aşkar ola ve kızıl ola eger akarken kulak tutsalar âvâzını kulag ile işitseler olur. Hacâmat oglancuklara ve pîrlere kan almak yerinedür ve kangı uzuvdan kim hacâmat edeler ol uzuv pâk ola ve hacâmat kanıyla rûhın gevherinden çok nesne harc olmaz ya'nî eksilmez ve fasd kanıyla çok nesne harc olur ve oglancuklara südden kesmeyince ve katı zarûret olmayınca hacâmat etmeyeler südden kesdikden sonra dahi katı zarûret olmayınca etmeyeler andan ötri kim za'îf olurlar ve ol za'f üzre kalurlar ve büyük kişiler dahi altmış yıldan sonra hacâmat etmeyeler zîrâ anlarun derisine kuruluk galebe etmiş ola ve kan almanın yegregi ol ola kim ayın on dördinde ve on beşinde kan aldırmayalar ve hacâmat etmeyeler tevakkuf edeler tâ ayın nûrı eksilmege başlaya ve on altı ve on yedisi ola andan kan alalar andan ötri kim on dördünci gün ay nûrdan tolu ola ve ahlât tende hareket etmiş ola ve taşraya dahi meyl etmiş ola ve ince tamarlar ve tamarlar budakları heb tolmış ola bu vakitde eyü sâfî kan ziyâde aka ve yaramaz hılt az gele ve her gâh ki ayın nûrı eksilmege başlaya sâfî kan içerü dönmiş ola ve ahlât ki kanla taşra tarafa hareket etmiş ola galîzligi sebebiyle taşrarak tarafda kala sâfî kan ile bile tizrek dönmeye sâfî kan döndügi gibi ahlât taşra kala bu sebeble hacâmat [30b] ve fasd kanıyla ayın nûrı eksilürken yaramaz hıltlar çok gide fâ'ide ziyâde hâsıl ola Allâhu a'lem.

On üçüncü bâb istifrâglar tedbirindendir

Ve ol yedi nev'dür idrâr-ı bevl ve arak ve muhât ki burundan gelen sümükdür ve lu'âb ki agızdan ve diş diplerinden gele ve cimâ' ve şâfla istifrâg ve hukne ile istifrâgdır ammâ idrâr-ı bevl bilmek gerek kim her ta'âm kim yenilse anın üç hazmı vardır egerçi hazm dörtdür ammâ bu kitâbda zikr olunan fazla istifrâgla dördünci hazmın fazlası istifrâgla degildür ol dırnakdır ve saçdır evet gereklü menfa'atlü hazm bu üç hazımdır evvelki hazm mi'dedir ikinci hazım cigerdedir üçünci hazım endâmlardadır ve her hazımdan bir nesnecik kalur kuvvet-i mugayyire anı tamâm hazm etmemiş olur ve hıfz-ı sıhhat tedbîrinde anın def'i vâcîbdür ve her bir fazlanın bir tarîki vardır kim ol fazla ol tarîkle def' olur evvelki fazlanın def'i kusmag iledür veya ishâl iledür ki anın tedbîri zikr olundı ikinci fazlanın tedbîri idrâr-ı bevl ile olur andan ötri kim bu fazla ki tamarlarda ola her gâh ki azrak ola idrâr edici otlar ile def' olur ve eger çok ola ol fazlayı tamarlarda kandan cüdâ idüb ishâl ile def' edici otlara hâcet ola tedbîr-i ishâl yukaruda geçmişdür ve Tedbîr-i İdrâr ol darulardır ki "bahş-i amelî"de usru'l-bevl ilâcı bâbında zikr olunsa gerekdür inşâallâhu te'âlâ ammâ menfa'at-i idrâr-ı bevl ki endâze-i hâcetile ola fâ'idesi azîmdür bendükşeler agrısına ki vecâ'-ı mefâsildür ve arka agrısına ve agırlıga ve süstlüge [31a] ve istiskâya fâ'ide ide ve çok hastalıkları kim balgamdan ola zâ'il ide ve idrâr-ı bevli ifrât ile etmekde korku vardır ki mesâneyi cerâhat ide ve sûsâmak ve 'illet-i diyânitis ki 'illet-i dulabî derler ve hummâ-yı dıkk ve beden erimeklik mütevellid ola Tedbîr-i İdrâr-ı Arak üçünci hazmın fazlasıdır anın def'inin yolı ince ve küçücek belürsiz yerlerde olur ki ana meşâm derler ba'zı ol fazladan buhârdır ve dükeli bedenden tahlîl ile gider def' olur ve anı kimse görmek olmaz ve ba'zısı kirdür ki deride kalur hammâmda kaşıyup yunmagla def olur ve ba'zısı arakdır ki meşâm yolından taşra çıkar ve ba'zısı bitdür ve ba'zısı uyuz ve gicik ve bahak ve baras ve demregüdür Tedbîr-i Hıfz-ı Sıhhat için ba'zı hastalıklar ilâcında derletmek tedbîrin etmek gerek bu sebebdendür ki her gâh ki hasta derleye râhatlık bulur ve ıssı havâ ki hammâm havâsı gibi ve riyâzât gibi ve yaz gününde yürümek gibi ki arak getürür derledür andan ötri kim riyâzât bedenin içini kızdırır ve fazlayı eridür ve ıssı havâ ol fazlayı taşra çeker ve latîf edici otlar dahi teni ıssı ider ve arak getürür lâkin tedbîr-i hıfz-ı sıhhatde otlar ile arak getürmek ziyân ider hareket ve riyâzât kifâyet ider andan ötri kim emîn olmak olmaz kim otlar ısıtma getürür ve çok arak getürür çok arak edecek bedeni kurı ve arık ider ve deriyi iri ider ve rutûbet-i asliyeyi eridür ve tahlîl ider ve hummâ-yı dikk ve zebûl[7]

7 "zebûl, solmak ma'nâsınadır meselâ tâze gülün solması ve gayr-ı tâze nesnenin solması gibi fe-efhem. (Derkenâr)

tevellüd ider Tedbîr-i Muhât bilmek gerekdür kim muhât bir galîz rutubetdür ki başdan iner burun yolundan gelür ve ol galîz rutûbet burundan [31b] inmekle dimâg pâk olur ve dimâg zahmetleri kim ahlât-ı galîzadan hâsıl olur burundan ol galîz rutûbet gelmekle zâ'il olur sar'a gibi ve sekte gibi ve bunlara benzer ne var ise ve balgamî kişilerin hıfz-ı sıhhatinden ötüri ve şol kişilerden ötüri kim dimâglarında rutûbet çok ola ol rutûbeti aşaga indirmek tedbirin etmek gerek ve anın tedbîri gargara iledür ve agsırtmagladır ve başı sirke ve şarâb buhârına tutmak gerek kim ıssı kiremid üzerine dökeler ve dahi anlara benzer nesnelerin buhârına tutalar ve tag yarpuzunun ve pâpâdyanın kaynamışının buhârı eyüdür ve fâ'idelidür ve ak hardal ve fulful ve şalgamın ki buhûr-ı meryemdir Türkçe hınzır agarşagı derler ve ferfiyûn ve şaytarâc ki ana Türkçe sergüle derler bunları dögüb elekden geçüreler ve kokuluyalar agsırda ve burnundan çok muhât indüre ve bu tedbîri ya müshil veya kusdurıcı otlarla istifrâg etdikden sonra ideler ki tâ dimâg ve ten biraz arınmış ola tâ bâkîsi dahi bu tarîkle def' ola eger bu tedbîrden evvel burnına nesne tamzursalar veya agsırtsalar veyahûd çok muhât akıtsalar ziyân ola biraz zahmet hâsıl ide ba'zı Türkler ider ziyân eylemez netekim hengâme giyerler ve bazı Türklerin burnuna ak hırbak tamzururlar çok nesne indürür azı fâ'ide görür ekseri ziyân görür husûsâ ki nâzik mizâclu kişilere kati ziyân ider elbetde ishâl ve yakı itdürüb andan burnına nesne koyalar Tedbîr-i Lu'âb bilmek gerek ki lu'âb deyu bir galîz suya derler ki tamakdan ve dil dibinden gele aka Türkçe ana salyâr derler vakt-i hâcetde anın gelmesi dimâga ve göze [32a] ve kulaga ve bogaza ve mi'deye ve agıza fâ'ide ider hıfz-ı sıhhatden ötüri gâh gâh lu'âb gitmek tedbîrin edeler husûsâ ki kış içinde ola balgamî kişiye andan ötri kim rutûbetler kış gününde çok cem' olur ve anın tedbîri âkırkarhâ ve mevîzecdir ve bunlara benzer ne var ise azcık çeyneyeler veya sirke ile gargara edeler veya sirke ve bal ile ve eyâric-i faykarâ ile veyahûd hardal ile gargara edeler ammâ hammâmda veya ıssı evde edeler ammâ bunı dahi her kişiye ne vakit gerekse kolayına itmek olmaz tabîb maslahat göricek ideler veya bir ehl-i ma'rifet ârif kişi ola kim vaktini bilüb ide revâdır fâ'ide ider zîrâ ben gördüm Ferecullâh adlu bir tabîb var idi zamânında eyü tabîblik ederdi bir gün ayıtdı kim kitâbda buldum mevîzec ile günlügi çeyneseler çok balgam indirür dedi geldi bâzâr içinde oturdı mevîzecle günlügi aldı çok çeynedi ve çok balgam başından ve bogazından indürüb akıtdı şöyle kim balgam yere akup revân oldı ertesi sabah bâzâra geldi bâzâr içinde kuşluk vaktinde otururken düşdi bir eli ve bir ayagı meflûc[8] oldı hem lakve oldı agzı ve burnı ve yüzi ve gözi egildi hıltlar bişmeyüb hâm oldıgı içün ve hem vaktiyle etmedügi içün ve çok

8 "meflûc insânın bir yanı tutulup hareketden kalmakdır ki nîm endâm ola Türkçe tamla dedikleri marazdır" (Derkenâr)

akıtdugu içün ziyân etdi evet vaktin bilup etseler ve az etseler fâ'idesi çokdur Tedbîr-i İstifrâg kim şâfile ola edeler bilmek gerekdür kim şâfın fi'li istifrâgdan za'îfdür hıltı ancak kendüye yakîn yerden getüribilür ırak yerlerden getüremez ne kadar terkîb kuvvetli otlardan dahi olursa da şâfın menfa'ati bel agrısına ve arka agrısına ve yanbaşı [32b] agrısına ve ol etrâfda olan agrılara fâ'ide ider ve her kişinin mikdârına göredür şâfın büyüklügi ve küçüklügi ana göre düzeler ve her bir maksûd içün bir dürlü ot ile düzeler ki maksûda muvâfık ola meselâ bir kimesneye şâf düzeler kim ısıtması ola ve ıssı mizâclu kişi ola benefşe ile ve mahmûde ile ve şeker ile düzeler ki kabzı aça ve fâ'ide ide sıfat-ı şâf alalar kurı benefşe iki direm ve mahmûde iki denk ve türbid iki direm şeker kifâyet mikdârı bu otları dögüb eleyeler şekeri bir küçürek zarfda demür kepçe gibi veya küçük tencere içinde od üzerinde sucagızla ezüb kaynadalar kıvâma getüreler otları üzerine koyup karışdıralar şâflar düzeler ve eger yalnız bal akîdesinden şâf düzeler revâdır ıssı 'illetlerde kabz açmaga gayet fâ'ide ide eger yalnız balın ak halvâsından bir pâre alalar ısıcak idüb yumşadalar dögülmiş halvâcılar bûresi alalar yoguralar bûreden ziyâdece yedüreler aldugınca kadar ve şâflar düzeler kabz açmaga mukayyeddür ve eger sag tuzdan bakla kadarınca götüreler aşagadan bir iki def'a birbiri ardınca şâf yerin tutar belki dahi yeg amel ide bunlar heb ziyânsız ne vakit gerekse etmek gerek balgamî kişilere ve balgam 'illetlerine ve bel agrısın gidermege ve sovuk mizâclu kişiye düzecek şâf budur terkîb budur sekbînec ve cavşîr ve mukl-i ezrak ve uşak ve tuz ve ebûcehil karpuzı içi ve zencebîl ve sûrincân ve kerefes tohumu ve râziyâne tohumu ve kust ve mürr ve kunduzhayâsı ve zurunbâd ve anzarût ve kurı sezâb yapragı ve şakâkul ve mahîzehre [33a] kim sıgır kuyrugının kökünün kabıdır her birinden berâber dögüb eleyeler zamgları yaş sezâb suyunda ısladalar ve bu dögülmiş otları bile karışdırup yogıralar ve şâflar düzeler her biri iki direm veya iki miskâl mikdârı şâflar ola andan hâcet vaktinde isti'mâl edeler ve bal akîdesinden şâf düzüb götürseler kabzı aça ve oglancuklar içün bal akîdesinden küçürek şâflar düzüb götürdeler revâdır ve dahi oglana rakkı sabunı yunup şâf idüb bal dürteler ve götürdeler revâdır Tedbîr-i Hukne huknenin fi'li şâf fi'linden kavîrak olmakdır andan ötri kim mikdâr da artukrakdır ve yüridici ve ıssırek ola ve bir kişiye ki bir mâni' ola ol sebeble müshil ot vermemek gerek meselâ mi'de za'ifligi gibi ve gönül dönmek gibi zahmetle müshil ot içmekden ve ola kim müshil ot içile ve bagırsak sıkalı taşra def' edemeye kabz vakı' ola ve müshilden maksûd tamâm hâsıl olmaya buncılayın kişilere hiç hukneden yegrek ilâc olmaya ve bir kişiye kim başına zahmet irişmiş ola veya dimâgında şiş veya bir âfet ola hukne-i kavî ana nâfi' ola mâddeyi dimâgdan aşaga çeke ve buhârı başa çıkarmaya müshil ot gibi ve kusdurıcı ot gibi ve gâh olur ki hukne mi'deye degin çıkar ve ba'zı yuka-

ru ince bagırsaklara çıkar andan ötri hiçbir hâlde bir kişiye açla hukne etmeyeler lâkin miʿdeye kuvvet verür bir şerbet vereler ki otları giru döndüre miʿdeye çıkmaga komaya gülbeşeker gibi ve sakızla gülbeşeker gibi ve miʿdeye kuvvet [33b] verir şerbetlerden ne ele girürse hâzır olandan içüreler nâfiʿ ola ve görmek gerek kim eger hukneyi bil agrısıçün ve yanbaşı agrısiçün ve bögrek agrısiçün etseler ol kişiyi arkası üstüne yaturalar ve başını yasdık üzerine koyalar şöyle kim gögüsi kalkarak ola ve beli alçak ola ve başı ve gögsi yücerek ola eger hukneyi göbek agrısiçün etseler hastayı dizi üzerine yaturalar şöyle ki karnı muʿallak ola ve başı ve gögsi yasdık üzerinde ola ve hem hukne dökünen kişi kendüyi sakınmak gerek ol hâlde yaʿnî hukne dökünürken öksürmekden ve agsırmakdan ve ınkçırmakdan ve bilmek gerek eger huknenin otı az ola yerine irişmeye ve eger çok ola süslük getüre ve nefh ve bî-karârlık getüre ve ola kim zehîr getüre ve eger hukne katı ıssı ola ussu gitmek ve katı ishâl olmak getüre ve tîz döne ve eger katı sovuk ola yel hâsıl ola ki icâbet etmeye ve eger katı koyu ve galîz ola bagırsaga bulaşa ve mesâneye zahmet vere ve eger katı turı ola kendü fiʿlin edemeye yaʿnî ishâl etmeye bu dedigimiz sanʿatlar dügeli muʿtedil ola ve mikdârı muʿtedil ola elli miskâl ola ziyâde ve eksik olmaya envâʿ-ı huknelerin sıfatları budur kaynamış kepek suyuyla iki direm bûreyi ermeni dögüb ezeler hukne edeler bagırsakları pâk ide ve eger çügündüri veya pazuyı dograyalar kaynadalar elli miskâl suyuna on direm zeyt yagı veya şîrûgan yagı katalar ve iki direm tuz katalar hukne edeler bagırsakları pâk ide ve ısıtması olan kişinin huknesine tuz ve bûre katmayalar lâkin kabı soyulmuş arpa ve benefşe suyun [34a] ideler kuru benefşe yigirmi direm dögülmiş ve kabı gitmiş arpa kırk direm bunları beşyüzelli direm su ile kaynadalar yüzseksen direm su kalınca yetmişbeş direm bu keşkâbdan hukne edeler ve eger azıcık mahmûde katalar revâ ola ve eger derleme hastalıgından kabz olup hukneye hâcet olsa buhran güni olmayıcak yigirmi direm gül yagın ılıcak su ile karışdırup hukne edeler nâfiʿ ola Sıfat-ı Hukne-i Nerm kim Arabca hukne-i leyyine derler benefşe on direm unnâb on beş direm sepistan otuz aded erük on beş aded nîlûfer üç direm hatmî on direm dögülmiş arpa otuz direm bunları kaynadalar ve ol keşkâb gibi ola elli miskâl bu kaynamış sudan alalar on direm benefşe yagın katalar eger ele girmezse on direm şîrûgan yagın katalar ve on direm şeker katalar hukne edeler eger on direm veya on beş direm hıyârşenbe içi kim yirmibeş direm veyahûd otuz direm hıyârşenbeden ancak çıkar bu hukne ile ezeler çekirdeğin ve pulın süzeler gidereler iki direm tuz ve iki direm bûre katup ılıcak idüb döküneler her kişinin kuvvetine göre ve vaktine göre edeler ve sade dögülmiş ve kaynamış arpa suyuyla yirmi direm gül yagın hukne etmek baʿzı vakitde gayet eyüdür hafîfdür eger yüz direm pazu suyuyla veya çügündür suyuyla yirmi direm hıyârşenbe

içini ezeler yine süzeler on direm şeker ve on direm şîrûgan yagın katalar ılıcak idüb hukne edeler nâfi' ola eger pazuyla hatmîyi bile kaynadalar andan hıyârşenberi ezüb ve biraz tuz katup ve biraz bûre [34b] katup hukne ederlerse sevâb ola Sıfat-ı Hukne-i Mutavassıta tabî'ati telyîn ider ve galîz hıltlardan arıdup ishâl ide san'atı budur Sinâ-yı Mekkî ve kuru benefşe ve besfâyic her birinden beşer direm yumuşak dögeler ve hatmî tohm dört direm hatmî tohumu ele girmez ise yapragı ve çiçegi ve düglicigi ya'nî goncası ve soyulmuş kabı her kangısı ele girerse revâdır ve ebem gömeci tohumu dört direm ve pazu yapragı bir kabza latîf sepistan otuz tane kabı soyulmuş buyan dibi kim nîm köft dögülmüş ola üç direm bunları kaynadup süzeler on beş direm veya yirmi direm hıyârşenbe içün bu kaynamış su ile ezeler bir seyrek elekden süzeler on direm veya on beş direm şeker katalar ve on direm şîrûgan yagı katalar ılıcak idüb hukne edeler eger iki direm tuz veya üç direm bûreyi dögüb bile katalar revâ ola ammâ hukneden önden on beş direm kadar gülbeşeker ezüb içmek gerek veya gülâbla şeker şerbetin ezüb içeler andan hukne edeler Mısır'da iştigâl-i mi'de derler hukneden önden içilen şerbete anların ıstılâhında Allâhu a'lem. Sıfat-ı Hukne-i Hadde ya'nî Türkçe tîz hukne demek olur kim balgamı ishâl ide ve bevli idrâr ide ve yelleri mi'deden dagıda ve bel agrısına ve yanbaşı agrısına fâ'ide ide ve kuluncı ve süddeyi aça san'atı budur bâbûnec ve iklîlü'l-melik ve boy tohumu ve keten tohumu ve hatmî tohum ve besfâyic nîm köft dögülmüş ola ve râziyâne tohumu ve kerefes tohumu ve anîsûn ve kimmûn ve turak otı tohumu her birinden beşer direm ve asfûr tohumu nîm köft dögülmiş ola yigirmi direm ve turak otu bir kabza [35a] ve pazu yapragı bir kabza latîf ve yaş sezâb[9] kim ana Rumca biganus derler bahçede biter agır kokulu koyu yeşil renklü otdur eger ele girerse bir kabza ve incir on tane ve yirmi direm çekirdeği çıkmış kızıl üzüm ve ebucehil karpuzu içi kim çekirdeğiyle olmaya ve kabı bile olmaya sâfî şahm ola ve ak ola bir direm ve kantaryon on direm dögeler bu otlar ile ve on direm bugday kepegin bile kaynadalar muhkem bezden sıkup süzeler ve eger mukl ve sekbînec ve cavşîr ele girerse her birinden üçer direm alalar ayruca ılıcak su ile ezeler süzdükden sonra bu hukne ile bile karışdıralar ve on beş direm bal katalar ve on beş direm zeyt yagı ve iki direm tuz iki direm dögülmüş bûre katalar gülbeşeker içdikden sonra bu hukneyi ılıcak idüb döküneler ve ba'zı kişiler bu hukneye yirmi direm hıyârşenber içini ezüb süzeler ılıcak idüb döküneler ziyâdece amel etsün deyu ol dahi yegrekdür ammâ adamına göre edeler ve mizâcına göre edeler ve mi'desi agrıyan ve vaca'-i mefâsılı olan ve talak ve südde ve kulunc-ı sa'b sâhibi olan kişilerin huknesine rîhı ziyâdece tahlîl etmek içün bir direm kunduzhayâsı ve on direm kantariyûn-ı dakîk koyalar ve

9 "ba'zı vilâyetlerde buna Türkçe sadef otı derler" (Derkenâr)

bunlara kantariyûndan çârelü nesne olmaya ve hulbe ya'nî boy tohumu ve kemmûn ve yüzerlik ve sezâb tohumu ziyâde nâfi' ola ve yanbaşları agrısına ve ırku'n-nisâyı dahi zâyil ider ve bu hukneye beş direm kadîrî süsen dibin katalar kim meşhûrdur benefşe dibi derler abîr aydarlar eyü râyihalu otdur anı nîm köft dögeler bile kaynadalar ol zahmete gayet fâ'ide ider kuvvetlü kişiye [35b] on direm dahi katsalar hukneye revâdır galîz hıltları eyü çıkarır sünüklerden ve sinirlerden çeker eger bir kişinin bagırsaklarında süziş ve acımak olsa ve bagırsagında yâresi olsa haşhâş tohumun kaynadalar suyuna gül yagı katup hukne ideler nâfi' ola ve ba'zı huknelerde abgâmadan çâre olmasa çok olur ki gügercin tezekin ve ferfiyûn ve kunduzhayâsı her birinden ikişer direm mikdârı kaynadalar baş agrısından ötri ve mâlîhülyâdan ve göz agrısından ve kulak agrısından ötri ne kim bunlara benzer var ise şâhm-ı hanzâlden fâ'idelü olmıya ve ısıtması olan kişinin huknesine tuz ve bûre koymayalar lâkin bezr-i katûnâ lu'âbıyla şekerden ve kaynamış benefşe suyundan keşkâb edeler ve muhrıkadan ötri gül yagın ıssı su ile karışdırup hukne edeler ve hiçbir huknede afyon ve yaş kişnîc suyu katmıyalar ziyân eyler ve hiçbir huknede ve bir şâfda sabr katmıyalar gayet muzırdır ve ısıtmalu kişi olsa ve bir za'îf mizâclu kişi olsa ve yâbis tabî'atlu olsa kabz olsa veya karnı içi şiş olsa anın sebebinden içi gitmese tâze kere yagını ılıcak su karışdırup çalkalayalar ol kişinin yanlarına ve bögürlerine ve karnına ve yufka yerlerine anıl anıl vâfir dürteler ol yagdan çokca yag dürteler tâ tabî'at yumuşaya icâbet vâkı' ola ve bir kişi ittifâkı kabz olsa za'îf mizâclu olsa veya bir hasta ola ki müshil içürmege kâbil olmaya ve hukne etmek dahi kâbil olmaya veya pîr kişi ola bir direm kuru benefşe dögüb eleyeler bir denk mahmûde ile ikisini ılıcak su ile veya sovuk su ile karışdıralar terce [36a] ola kuru olmaya ol kabz olan kişinin göbegi yöresine ve karnına dürteler ve gözedeler eger tîzcek kuru olursa yine su ile terce edeler ya'nî yaşca edeler tâ kim tîzcek kurumaga zahmetsiz eyü ishâl ide ammâ küçücük oglancuklara etmeyeler meger ki on yaşında ola yâhûd dahi artık yaşda ola bunun yarusunı edeler ishâl oldukdan sonra yine üzerinden silüb gidereler ishâli munkatı' ola sıfatı tıla' bir acâyib fi'illü yakıdur eger mi'de üzerine ursalar kusdura eger göbege ursalar ishâl ide ve eger hatun kişiler kasuguna dürtseler ya'nî yakı etseler hayzların aça yürüde bereng-i kâbili üç miskâl usâre-i kasâü'l-hımâr ki Türkçe dölcek dibi derler üç miskâl ve dahi ak harbak derler kim hekîmler anı buruna tamzırırlar ana câzibe derler çok balgam akıdır ve lâkin ol iki dürlü olur birisi uvacık bibere benzer ve birisi iri olur andan dört direm mürdeseng ve bir adı mürdesencdür andan dahi dört direm geçinek terp yagı beş direm zeyt yagı tortısı on beş direm bal Mûmı beş direm bal Mûmunı zeytile ve terb yagıyla erideler edviyeleri yumuşak dögüb eleyeler bile karışdıralar bir pâre kâgıda veya bir pâre kettân bezine dürte-

ler dedigimiz gibi yakı edeler acâyib göreler Tedbîr-i Cimâʿ bilmek gerek ki cimâʿ tabîʿî istifrâglardan bir nevʿdür ve cümle sebeblerdendür ki her gâh ki ol kadar ittifâk düşe ki ol vakt gerek ola tendürüstlüge sebeb ola ve her gâh ki bu dedigimizin hilâfı ola hastalıga sebeb ola andan ötri kim evʿiye-i menî tolu ola [36b] ânın defʿine tabîʿat muhtâc ola eger ol vakit ki cimâʿ edeler istifrâg-ı küllî-i tabîʿî ola âdem sebük rûh ola ve ferâh ola ve yaramaz endîşeler ve vesveseler ve taʿaşşuk kuvveti cimâʿ sebebiyle zâ'il ola ve eger bu istifrâg ittifâk düşmiye cemîʿ bedende agırlık peydâ ola ve ola ki menî kendü yerinde issi ola anın buhârı yürege çıka ol sebeble ısıtmalar peyda ola ve gâh ola ki anın buharı dimaga vara ol sebeble vesvâs ve mâlîhülyâ ve göz tonması baş çegzinmesi peydâ ola ve dahi bilmek gerek ki menî neden hâsıl olur menî bir kandan hâsıl olur kim ânda imhâ-yı asliyye gıdâ olmaga yarar ve ol kan bedenin gayet gereklüsidür bu sebebden ötrüdür kim kaçan bir kişi cimâʿı âdetinden artık etse anın bedeni sovuk ve zaʿîf olur görmez misin ki egerçi cimâʿda bir kişi ne kadar isrâf ederse cümlesi elli direm ola ya olmıya eger kan aldırsa iki yüz direm kan gitse ol zaʿf belürmiye kim cimâʿdan belürmiş idi ve bu delîldür ana kim menî gayet gereklüdür kandan bedene ve anın sebebi kim cimâʿı zaʿf edicidür evvel oldur kim menînin kabı kim Arabca evʿiyye derler üç cimâʿlık ya beş cimâlık menî alur artık olmaz beşdan ziyâde etmek isteseler boşalur kan gelür ve ol ol kandır kim aslı endâmlara gıdâ olsa gerek ve her gâh ki ol gıdâ harc ola müddet-i medîde gerek ki anın ıvâzı yerine gele bu sebebdendür kim cimâʿın eseri çokdur kadrin bilmek gerek pes cimâʿı katı açla etmeyeler ve kusmakdan sonra ve ishâlden sonra ve hammâmdan çıkmışıla cimâʿ etmeyeler ve dahi riyâzatden [37a] sonra etmeyeler teni arıkladır ve harâret-i garîzıyeyi eksildür ve gözü zaʿîf ider ve nurûn giderir ve ayakları süst ider ve bir sebeble kim tahlîl çok ola ifrâtla şâzîlik gibi ve ifrâtla uyhusuzluk gibi ve dahi bunlara benzer nice ziyânlar ider ve taʿâmdan ve imtilâdan sonra cimâʿ etseler bendükşeler agrısı ve sinirler agrısı ve süstlügü ve südde ve zıkku'n-nefes ve ra'şe ki el ayak ditremekdür ve istiskâ mütevellid olur ve karı acuze avrete cimâʿ etmeyeler kim mevt-i mefâcaa getürür ve Bokrat demişdür ki لا تجامع العجوزة فانها تورث الموت ve Ebu Ali demişdür ki

وإياك العجوز ووطئها فما هي الا مثل سم الأراقم

ve oglan dogurmaz avrete ve bâlige olmadık kiçirek kıza ve çokdan cimâʿ olmadık avrete ve sayruya ve çirkin avrete ve gönül dilemedügü avrete veya hayze avrete cimâʿ etmek yaramazdır ziyân ider hâssiyyetiyle zaʿf ider ve eger hâlet-i cimâʿda beli ve arkası üşüyecek olursa veya cimâʿ lezzeti vaktinde bir zahmetcek kendüde belüre veya endâmlarından yaramaz koku gelürse anın alâmeti ol

ola ki teninde yaramaz hılt vardır cimâʿdan ırag ola ve bedenin yaramaz hıltdan pâk ide ve mizâcı issi ve ter olan kişi cimâʿda kuvvetlü ola ve cimâʿdan az ziyân göre ve demevî mizâclu kişiler cimâʿı ziyâde edeler ve issi mizâclu kişiler ki kuru mizâclu ola anlar dahi cimâʿda kuvvetlü ola ve lâkin kuruluk eseri belüre ve arıklıya ve gözü nûru zaʿîf ola ve çok cimâʿ edecek ve sovuk ter ve sovuk kuru mizâclu kişiye bu ziyânlar ola ve cimâʿ mazaratı bu ikisine tîz eser ide ve çalık urmak katı ziyân ider ve erligi [37b] zaʿîf ider ve gussa getürür ve cimâʿdan sonra sovuk suya girmeyeler Tedbîr-i Hammâm hammâmların iyüsü oldur ki eski ola ve suyu tatlu ola ve kubbelerinin fezâsı geyin ola ve suyu muʿtedil ola ve katı issi ve katı sovuk olmaya hammâmın hasıyeti budur ki bedenin fazlaların tahlîl ider ve deriyi arıdır ishâli katʿ ider meşâmları yaʿnî der çıkacak yerleri açar yelleri tahlîl ider ve uyuza ve gicige ve sivilcelere ve çıbanlara fâʾide ider ve uyhu getürür ve yorgunlugu giderür ve hıltları bişürür muʿtedil havâlı hammâma girüb muʿtedil su dökünüb eglenmeyüb tîz çıkıcak rûhları ferâh olur ve kuvâları kâviʿ olur ve bedenî hafîf ve rahat olur ve lâkin hammâmda çok oturıcak aʿzâyı zaʿîf ider rûhları tahlîl ider ve ekser hammâmda çok oturmak gaşayü ve ussu gitmek ve yürek oynamak getirür ve gönlü gussalu ider ve cimâʿ iştahâsın sâkıt ider ve hammâmdan çıkıcak sovukdan sakınmak gerek çıkdıkdan sonra ve içerüde su içmemek gerek ve açla hammâma girmek bedeni arıkladır ve taʿâmı çok yiyüb hammâma girmek südde ider ve bedeni semirdür balgamî kişiler ve semüz kişiler hammâmda ziyâde derleyince oturalar ve arık kişiler hammâmda az oturalar muʿtedil sudan çok döküneler tâ kim ziyâde terlik hâsıl ola ve ıssı mizâclu safrâvî kişiler açla hammâma giricek çok oturmayalar süst olur ve ussu gider hayırlısı oldur ki hammâma girmezden önden bir iki lokma etmek yiye ve yemişlerden enâr veya alma yiye veya alma şarâbın veya enâr şarâbın içeler veya bunlara benzer gibilerden yiyeler ve içeler ve açla girmeyeler tâ kim hiç zaʿf görmiyeler [38a] tâ birez mikdâr oturabileler ve bir garîb nesne kim gayet gereklüdür müslümânlara katî issilerde ve sahrâlarda ve berriyelerde ve issi hammâmlarda oturamıyan kişiler bir pâre eyü yeni dârçînı agzına alalar issi hammâmın gayet issi halvetindeki kimse oturamıya dârçînı agzında çignemegle Tanrı'nın kudretiyle ne kadar dilerse otura banalmıya mâdâm ki agzında tuta hammâmın ısılıgı hiç belürmiye od yanmamış gibi ola hammâmda oturana bürûdet hâsıl ola ve ıssı yerlerdeki gayet havâsı ıssı ola şöyle edeler yine bu fâʾide hâsıl ola garîb hâsıyetdür Hak Teʿâlâ hazretleri zaʿîf kullarından ötürü komuşdur fe-tebârekallâhu ahseniʾl-hâlikîn hâlbuki dârçînî ıssıdır hiç sovuklugu yokdur hikmetdür ki ıssıda çiyneseler tebrîd ider ve dahi sovuk suya girmek bedeni kavî ider ve gönlü ferâh ider sovuk suya şol kişiler gire kim yigit ola ve kuvvetlü ola pîr olmıya ve oglan olmıya ishâl ya tohme olmıya ya nâzlesi

ya zükkâmı olmıya mi'desi za'îf olmıya cimâ'dan sonra veya uyanıklıkdan sonra girmiye yaz gününde öyle vaktinde gire ayruk vakitde girmiye ziyân ider yerden çıkan ıssı suya girmek nâfi'dür istiskâya ve vaca'-i mefâsıla ve dahi eski 'illetlere ve demregüye fâ'ide ider ve balgamı tahlîl ider ve uyuzu ve gicigi giderir ve ditriyenlere ve kötürümlere fâ'ide ider.

On dördüncü bâb a'râz-ı[10] nefsânî tedbîrindedir

Bilmek gerek ki a'râz-ı nefsânî şâzlıkdır ve gamdır ve hışımdır ve lezzetdir ve emînlikdir ve korkudur ve hacâletdir ve mühim işlere endîşeler etmekdür ve ince amellerdir ve ümîzdir ve nevmîzdir [38b] ve bunların her birisinin âdem oglanlarının teninde bir eseri vardır zahir ta'âm ve şarâb ve uyhu ve uyanıklık ve hareket ve sükûn eserlerinden ziyâde ve dahi gayrısından ziyâde andan ötri kim ta'âm ve şarâb ve otlar kim âdem yiye ve içe hiç agûdan kuvvetlü eser edici degildür agûyu kim bir kişi yiye veya içe tâ ol kişinin teninde karâr itmeyince ve harâreti anın teninde eser itmeyince ol kişinin teninde fi'li ve mazarratı zâhir olmaz ammâ a'râz-ı nefsânî fi'l-hâl hiç mühlet vermeden eser ider görmez misin ki bir kişinin hâtırından bir endîşe geçe veya bir söz gelici ve hoş haber veya nâhoş haber işide derhâl anın eseri yüzünün renginde peydâ olur ve harekât ve sekenâtı anın diger gûn olur. Pes ma'lûm ola ki a'râz-ı nefsânînin eseri artukrak imiş, ayruk sebeblerden ve a'râz-ı nefsânîden ba'zısı âdemin tenini ıssı eder kızdırır ahlâtı ve ervâhı harekete getürür hışım gibi ve şâzîlik gibi ve lezzet ve ümiz ve mühim işler endîşe etmek gibi ve ba'zısı sovuk edicidür korkmak ve melûllük gibi ve nevmizlik gibi hışmın ıssı eylemesi ziyâde kuvvetlüdür şâzîlik ıssı eylemesinden ve gayrı a'râz-ı nefsânîden ve korkunun bedeni sovuk eylemesi ziyâdedür gussa sovuk eylemesinden ve hışım ki endâze ile ola rûhun kuvvetini ve kanı ve harâret-i garîziyyeyi bedende yayıvire ve hışım azîm safrâyı depre-de ve âdemin benzini döndüre ve saru eyliye ıssı mizâclu kişiye ziyân ider ve sovuk mizâclu kişiye ve balgamî ve semiz kişiye fâ'ide ide ve endâze ile şâzîlik rûhu ve harâret-i garîziyyeyi bedene yayıvire âdemin [39a] benzini nûrlandırır ve bedeni semirdür bu sebebden ötürüdür kim şâzgâm kişilerde pîrlik eseri azrak belürür ve her kaçan kim bir iş ola kim ânda sevinmeklik hâsıl ola bir pâre gönül küşâde olur ve tabî'at ister kim dâyim ol sevinmek hâliyle ola ve eger şâzîlik hadden ziyâde olup yürek tamâm küşâde ola rûh ve harâret-i garîzî ol şâzılıgı ve sevinmekligi taleb etmekden ötrü ve istikbâlden ötrü kendüyü taşra sala yürek şöyle açık kala ve gaşîy ola ve ola kim bu sebeble mefâcâyla helâk ola endâze ile gussa ve korku kanı ve harâret-i garîzîyi tenin ka'rına kaçura andan

10 "a'râz elifin fethi ve ayın'ın sükunuyla cem'i "araz"dur sürûr ve neşât ma'nasınadır" (Derkenâr)

ötri kim tabî'ât ister kim ol hâlden ırag ola bundan ötrüdür kim gamgîn kişinin benzi saru olur eger gussa ve korku hadden ziyade ola harâret-i gariziye hep yürek içine döner ve yürek kısılur ve harâret yürek içinde toncugar mefâcayla helak olur amma korkudan ve gussadan mefâcayla ölmek az vâki olur andan ki ifrat ile şâzilik sebebiyle mefâcayla öle andan ötürü kim ruhun hareketi şâzilik sebebiyle taşradan yanadur melüllük ve korku sebebiyle içerüye girür şâziligin hareketi nâgâh ola ve bir ugurdan ola melüllük hareketi ahesterek ola ve hacalet dahi kanı ve harâreti bedene yayıvire ve bir pare rutubeti arıda tahlil ide bundan ötürüdür kim derhal yüzi kızıl olur ve arak revân olur sonra yüzüne saruluk târî olur andan ötürüdür kim harâret bir parecik tahlîl olur emin olmaklıgın [39b] ve ümîd-vârlıgın menfa'ati mûtedil şâzilik menfa'ati gibidür ve nevmitlik mazarratı gussa mazarratı gibidir ve endişeden hâli olmak hâtırı künd ider ve cemi' kuvvetleri ve harâret-i gariziyeyi zaîf ider ve benzi bir dürlü dahi eyler ve hastalıkları ziyade ider şöyle kim gönül meşgullıgı bir nesneye ve mühim işlere endişe itmek nice zahmetler giderür ve bazı hastalıkları eksildür bir mühim endişeye kendüyi meşgûl itmekle marazları yegnilür ve perişanlıgı gider ve bu sebebdendür kim sefer etmek ve şehirler ve acep işler görmek nice müşkil marazlardan kurtarır ve dahi aşk vesvesesinden kurtarır aşk ilacına hiç bundan bir fâ'idelü-rak iş yokdur mühim işleri endişe etmeklikten özge ve bîkârlıktan ve gussasızlıktan hiç ziyankârrak nesne yokdur amma ilac-ı hışım soguk şerbetlerle gerekdür ve özürlerle ve hoş tatlu sözlerle ve güldürici oyunlarla ve acayib hikâyetler ile ve dostları hâzır etme ile ilaç ideler ve gussa ve korku ilacı eyü ümitlerle ve semag ile ve yüce eyü âvazlar ile ve şaraplar ile ve ıssı müferrihler ile ilaç ideler.

On beşinci bâb pîrler tedbirindedür

Bilmek gerek kim pîrlerin mizâcı soguk ve kurudur her gâh ki kişi pîrlige irişse ânın hep tedbirleri gerekdür ki ıssılıga ve terlige meyl ide ve taamları dahi ıssı ve yaş ola ve hamama girmeyi ve odurmagı gerekdür ki îtidâl ile ola ve hoş kokulu ıssı yaglar dürtüne süsen yagı ve yasemîn yagı gibi ve mu'tedil eyü kokuları dâim kokulaya ve yumuşak döşege yata ve mu'tedil riyâzat idüb ânıl ânıl yürüye[40a] az az yürimek katı fâ'ide ide fazlaları hazm olup def' ola ve a'zâları kuvvet bula ve muhkem ola ve dâyim şâdgâm ve gönül hoşlugun istiye ve her nesne ki pîrlik mizâcı tutar gussa gibi ve melâlet gibi ve korku gibi ve sovuk kokular gibi nîlûfer ve kâfûr ve sirke ve ekşi ta'âmlar bu ma'kûle nesnelerden kendüyü saklıya ale'l-husûs sirkelü nesnelerden ki hem tiz kocaldır ve hem yigitleri pîr ider pîrlere hod ne'ûzü billâh ekşileri yimek şol vakit fâ'ide verir ki yigitlik ola ve ta'dîl-i ta'âm içün ola ya tebdîl-i mizâc içün ola bu iki nesne içün

olmayıcak bedeni kurudur ve ârıkladır ve tîz pîrlik getürür ve sinirler agrısın getürür ekşilerin mizâcı sovukdur ve kurudur pîrlere issi ve yaş nesneler gerekdür elbette pes pîrlere ekşilerden ziyanlu hiç nesne yokdur meger kim mizâc-ı asliyesi demevî ola miʿdesi ve cigeri issi ola ve sonra harâret-i garîzîyye dahi ziyâde gele ekşiye sabr idemiye yaz günü ola ve katı issi ola ol vakitde koruk ve sumâk ve nârdenk gibiler yiyeler revâ ola ol dahi az az nâçâr ve biraz tatlu karışdıralar ve dahi bilmek gerek kim yaramaz havâlar ve buhârlar ve yaramaz kokular ve dütün ve toz bunların gibi hep Bursa'da mevcûddur bunlar hep pîrlere ziyâde eser ider pîrler kendülerin sakınalar Eflâtun buyurmuş ki

افلاطون بیورمشکه لجتنب ثلثة
وعليك باربعة ولاحاجة الطبيب اتق النتن والدخان والرمل
وعليك باربعة الطيب والحمام والحلو والدسم

yani saglık isteyen kimse üç nesneden sakınmak gerek yaramaz kokudan ve dütünden [40b] ve tozdan ve dört nesneye mülâzemet etmek gerek eyü kokulara ve hamâmâ ammâ çok oturmayalar ve tatluya ve yagluya her kişi kim bu zikr etdigimiz üç nesneden sakına ve dört nesneye mülâzım ola tabîb-i hâzıka muhtâc olmaya ve bu söze münâsib Pârisîce bir beyt nazm olunmuşdur:

بيت ازگند وگرد و دود حذر کن که بوعلی
تا جز نشود بدرد تو اندر دوای تو

ve pîrler yemegi az yiyeler ve tefrika ile yiyeler eger miʿdesi götürü bilürse kim eyü hazm ide bir defʿada tamâm çok yerse de revâdır ve taʿâmı hamâmdan çıktıkdan sonra yiye muvâfık ola ve yemek yedükleyin hamâmâ girmiye ve galîz taʿâmlar ki sevdâ arturur ola yemiyeler meger ki miʿdesinde rutûbet ola bir sebîl ilâc revâ ola ve eger bir kişinin miʿdesinde sevdâ ekşiyüb ve yîl olup zahmet etmezse südlü pirinç aşı balla veya şekerle yiyeler revâ ola ve açlık katı ziyân ider ve pîrlerin miʿdesinde ve bagırsaklarında çok balgam cemʿ olur gâh gâh hâcet olur kim tabîʿatların telyîn edeler ve baʿzı pîrler olur ki tabîʿatları kuru olur kabz vâkiʿ olur zeyt yagıyla kaliye yiyeler yemekden evvel abkâme içeler tâ tabîʿati issi ve yumuşak eyleye ve erişte aşı ve ısfanah yiyeler pirinç yemeyeler kabz ider ve yîl ider kabz olıcak pirinç yemeyeler beş direm besfâyici bir tutam kelem ile bişüreler bir mikdâr asfûr tohumu için kaynadalar yarım kaşık bâdâm yagın katup içeler tabîʿatların yumuşada ve iki direm ıklü'l-butum şekerle dögüb yiye tabîʿati yumuşada ve ahşâyı pâk ide ve dört direm aftîmûn ve birkaç

tane incir [41a] ve bir mikdâr asfûr tohumu dögüb yiyeler tamam icâbet iddüre ve dahi zeyt yagı tabî'ati telyîn ider ve bâdâm yagı dahi gayet eyüdür ba'zı kişi otuz direm ve ba'zı kişi elli direm içe mizâcına göre ve kuvvetine göre artık eksik içe ziyânsızdır ve iki direm mastakî iki direm şeker dögüb karışdırup içeler kabzı aça gidere ve tatlu erigi kaynadup suyun içmek tabî'ati telyîn ider ve inciri ma'i'l-asel içinde ısladalar ta'âmdan önden birkaç tane yiyeler telyîn ider bunlardan kabz olucak tefrîk ile bu müleyyinlerden her gâh birisin yemeyeler ve tabî'ati hemân birisine ögretmiyeler ve zarûret olmayınca kan aldırmayalar ve ta'âmlardan et suyuyla pişmiş şorbâ yiyeler ya'ni pîr olup sinirmekden aczi olsa etin cürmin yemeyeler eti müherra bişirüb şorbâsın içe ve pîrlere bugday şorbâsın ve bugday hâlimesi şorbâsın ve erişte aşı dahi bunlara benzer aşlar ki vardır azıcık dârçînî veya azıcık zencebîl eküb yiyeler ve kış gününde sovukdan sakınalar tiryâk-ı meşrûditos ve tiryâk-ı fâruk yiyeler ve ıssı ma'cûnlardan ki mizâcına münâsib ola yiyeler ve semiz tavuk şorbâsı tabî'ati yumuşada ve kepek bulamacı ve efrisa yagıyla kim cerb ola yemek gayet eyüdür tabî'ati telyîn eder.

On altıncı bâb misâfirler tedbîrindedir

Her kimse ki sefer azmin dilese sefere çıkmazdan evvel gerekdür ki kendü bedenin ıssıya ve sovuga susuzluga ve açlıga ve uyhusuzluga ve yayak yürümeli kişi ise yürümege bunların gibi nesnelere ögrede meselâ sefere gitmezden önden misâfirler ta'âmına [41b] kendü bedenin az az ögrede eger ıssı vakt olsa tena'um âdetini ve hamâmâ girmegi terk ide ve eger sovuk vakitde olsa açık yerde biraz otura tâ kim sahra havâsıyla kendü bedenini ögrede ve riyâzati ve hareketi âdetinden artukurak ide ve çün sefere çıka evvel fasd ide veya müshil-i devâyla kendüyü pâk ide ve imtilâdan sakına tokla ata binmeye ve menzile kondugu vakit yemek yiye ata binecek vakit ta'âm yemeye tâ kim suya hâcet olmaya andan ötrü kim suyu ol vaktin içecek ta'âmı mi'deden depreder ve karnun agrudır ve eger sefe rıssı vakitde olsa ki susasa üç direm tohmekân tohumun dögeler sirke ile karışdırup içeler veya suyu sirke ile karışdırup içmek susuzlugu giderir ve başın güneşden sakına ve örtülü tuta ve ata binmezden evvel arpa kavudın[11] yemişler şarâbıyla yiye veyahud sovuk su ile karışdırup yiyeler her menzilde rugan-ı benefşe ile miski tabanına süreler ve burnu deliklerine sürüb genzine çekeler eger semûm yeli esse ki Türkçe sam yeli derler ıssı yeldür kime tokunursa ol kişi helâk olur ve ne yere tokunursa ol yer üzülür yapuşulursa ele gelür ol vakitde yüzünü ve gözünü örteler şöyle ki agzı ve burnu deliklerini örte ol

11 "kavud her kavrulmuş nesneye derler gerek bugday olsun gerek arpa olsun Lâkin tıb kitaplarında zikr olunsa arpa muraddır Arabîde suyak derler bi-aynihi kavrulmuş un murad olunur fe-efhem" (Derkenâr)

zahmete katlana ve soganı tograya ayrana ıslada ve soganın yiye ve ayranın içe ve burnuna ve kulagına benefşe yagın dürte veya kabak yagın dürte eger bir kişiye semûm yeli irişse su dahi bulunsa eline ayagına sovuk su dökeler ve sovuk suya girmek ve içinde oturmak fâ'ide ide ve gül yagın ve gül suyun başına dürteler [42a] ve tohmekân yapragın ki ana teredug? derler ele girerse bişürüb yiyeler ve Marul ve hıyar her kangısı ele girerse birazcık yiyeler ve bunlara benzer ne var ise yiyeler ve suyu içmeyeler mazmaza ideler ve gargara ile kanâ'at edeler ve eger çâre olmazsa cur'a cur'a içeler ve ekşi ayran içmek gayet de münâsibdür ve sarumsak yemek dahi münâsibdür eger ısıtması olmasa bu ikisini dahi yiyeler şifâ ola eger bir kişi yolda sovuga ugrasa ve çün menziline irse derhâl kendüyi kaftânla ıssı etmemek gerek ve ıssı yere girmemek gerek ve od kenârına tizcek varmamak gerek belki tedrîc ile kendüyi kaftân ile ıssı etmek gerek ve ıssı od kenârına varmak gerek ve od kenârından sovuk yere tizcek çıkmamak gerek belki tedrîc ile çıkup gezmek gerek ve ayak kabın tar giymemek gerek ve ayak parmaklarına zeyt yagı veya ferfiyûn yagı veya kust yagı her kangısı ele girerse ıssı idüb ıssı dürtmek gerek tâ ki cerb ola ve ayak parmaklarına keçi kılın ve at yelesi kılın sar'alar kâgıdla veya penbe birle sar'alar üzerine ayak kabın giyeler ve ta'âmına sarmısagı çok katalar ve sayagı kim inek yagı ola çok koyalar ve inek yagın sade yiyeler üzerine sırf şarâb içeler sovukdan olan zararı def' ider ve dipi gününde mi'deyi hâlî komayalar ve aç bulunmayalar ve yemek yemeden ata binmeyeler yayak yürimek ne'ûzü billâh ve sovukda bir direm Kâsni yiyeler veyahud bir direm Kâsniyi altmış direm şarâb içinde veya bal şerbeti içinde ezüb içeler gayet eyü ola ve ıssı tuta ve sovuga mâni' ola ve her gâh ki ata bine âteş kenârına [42b] varsalar eline ayagına katran dürteler sovuk urmaya elbetde ayakların ferfiyûn yagıyla sürseler ya sarumsag ile ya katran sürseler bir pâre keçi kılın parmaklarına kosalar yukaruda zikr olunmuşdur kat'â sovuk kâr etmeye eger bir kişinin ayakların sovuk almış olsa şalgamı su ile kaynadalar ayagını içine koyalar bir zamân tura gayet eyüdür eger sapıyla bile kaynadalar acâyib fâ'ide ide eger şalgam ele girmezse saman bu bâbda gayet fâ'ide ider bu bâbda kim ayagını ılıcagla içine koyalar şalgamla samandan yeg nesne yokdur veya turak otun kaynadalar ılıcakla ayagın içene koyalar acâyib fâ'ide ide veyahud pâpâdyayı veya kelemi kaynadalar ılıcakla ayagın içine koyalar bir zamân içinde tutalar veya kuru inciri bu dedigimiz otlarla kaynadalar ayagını içinde tutalar fâ'ide ide ve şalgamı birüşüb bezir yagıyla yakı etmek gayet fâ'ide ide ve tarhanayı kaynadup urmak fâ'ide ide ve kamusundan yegregi oldur ki ayagını kar içine sokalar üşümesi ve sovugı çıkar gider kat'â âteş kenârına varmayalar ve ayagını ısıtmayalar eger sovuk uran uzvun rengi bir dürlü dahî olursa ıssı su içine koyup hacâmat ideler tâ kan aka aka tura ve çün kan tura kil-i Ermenîyi su ile ve sirke ile ezüb dürteler fâ'ide ide ve eger çürümeye başlaya hiç nesne fai-

de itmeye cerrah ol çürüyen parmakları veya uzvı giderüb ayurtulaya merhemle onulda ve bezr-i katûnâ lu'âbın[12] yumurta agıyla ve kesîrâ ile ve zamg-ı Arabîyle hall idüb talâ ide ve yayak yüriyen kişinin butları veya oturacak [43a] yerleri sürüşmekden zahmet eylese sovuk su uralar ve açık koyalar tâ havanın sovuklugı ol yere dege ve her sâ'at bir pâre bezi gülâbla ısladalar üzerine koyalar andan sonra mürdesengi gülâbla ezüb ol yere dürteler ve gevdeye pâpâdya yagı dürtmek gerek gevdenin yorgunlugunı giderir ve ekşilerden perhîz edeler ve eger yayak yüreyen kişi horosun kanadı ucunda olan delüklüce kemicegini bilesince götürse her kez yorulmaya ve deniz seferine giden kişi gemiye girdikde kusmak vâkı' olsa kusmagı def' etmeyeler kendü diledügi gibi kusa eger hadden ziyâde kussa ayva şarâbın veya enâr şarâbın içeler eger şarâb ele girmezse ayva veya enâr yiyeler ve koruk suyuyla mercimek bişürüb yiyeler tâ mi'de agzın kuvvetlü ide husûsâ na'nâyle yiyeler veya yarpuz yiye veya ekşi enâr yiye ve nârenc ve ma'cûn-ı turunc yiye ve gülbeşeker yemek gayet fâ'ide ide

İkinci Makâlât Bahş-ı Evvelden

Şol ilmi ve fâ'idelerin bildirir kim Tıb ilminde gereklüdür ve dahi bu makâlât müştemildür hastalıklar bilmege ve nuzc[13] bilmege ve buhranlar bilmege ve ümîdvârlık ve selâmetlik nişânların bilmege ki hastalıklar sonunda ola ve şol alâmetleri âdem oglanlarında ol alâmetlerden olsa bir hastalıkdan nişân vire ki sonra peydâ olsa gerek ölüm alâmeti gibi ve bir 'illet bir 'illet ile zâ'il olsa gerek ve envâ'-i müshillerde ve nukû'larda[14] ve matbûhlarda ve hablarda ve envâ' nefîs şarâblardadır ki nice mu'teber kitâblarda bulunmaz ve dahi tabîblerin vasiyyetin bilmege nice nükteler ve nice fâ'ideler ki ehl-i ilmin ve ehl-i tahsîlin [43b] çok mütâla'asından ve çok tetebbu'undan garaz bunları tahsîl etmekdür zikr olunup maksûd fehm oluna ve hiç nesne örtülü kalmaya inşâallâhu te'âlâ ve bu makâle on üç bâb üzerinedir.

Evvelki bâb mâdde hastalıklarının sebebi kaçdır anı bildirir

Her hastalıgın sebebi ıssıdan olur veya sovukdan olur veyahud yaşlıkdan olur veya kurulukdan olur ve bu marazların cümlesinin alâmetleri vardır ıssı ve sovuk hastalıkların maddesi gâh olur ki gayrı madde ile müşterek olur şöyle kim ıssı hastalıkların alâmeti oldur ki kaçan sovuk havâ veya sovuk su tokunsa hoş gele ve râhat ola ve sovuk hastalıkların alâmeti oldur ki ıssı havâ ve ıssı su ana

12 "lu'âb bir koyu sudır bal gibi uzanur hattâ hatmî tohmın suya ıslasalar lu'âb hâsıl olur" (Derkenâr)

13 "nuzc pişmek ma'nâsınadır" (Derkenâr)

14 "nakû' fetha-i nûn ile suda ıslatdıkları nesneye dirler" (Derkenâr)

hoş gele ve râhat ola ve ıssı şerbetler tedbîr-i muvâfık gele yaşlıkdan ve balgamdan olan hastalıkların alâmeti oldur ki beden agır ve süst ola ve çok uyuya ve burnundan su gele ve agzı sulana ve nabzı yumşak ve gic gic mütefâvit hareket ide ve kurulukdan olan hastalıkların alâmeti bunun hılâfıncadır ve ol kim bir verem olmuş ola veya çok kan aldırmış ola veya bir kati iş işlemiş ola veyahud çok derlemiş ola veya sefer etmiş ola kuru beyâbân çekmiş ola ve muvâfık yiyecek ve içecek bulmamış ola veya hatun kişi ola ki hayz kanı veya nifâs kanı çok akmış ola kuruluk peydâ ola vallâhü'l-a'lem.

İkinci bâb mâddeden ve imtilâdan olan hastalıkların ve tamar boşaldugundan olan hastalıkların farkın itmekligindedir

Her [44a] birisinin alâmetin bilmek gerek kim hastalık ya imtilâdan ola veya endâmlar veya tamarlar tolu oldugundan ola veya tamarlar ve endâmlar boşaldugundan ola ol ki imtilâdan ola alâmeti oldur ki bundan önden ittifâk düşmüş ola kim agır lokmalar ve çok yemekler yemiş ola ve bedeni agır ola ve kahel deprene ve tamar boşaldugunun alâmeti oldur kim bundan önden dinülmüşdi ishâl çok olmakdan ve kan çok akmakdan ve dahi gayr-ı nesneler gibi ittifâk düşmüş ola ve tabîbin âdeti oldur kim kaçan imtilâ görse eydür ki bir mâdde vardır mâdde ya ıssı ola veya sovuk ola ıssı mâdde ya kan ola veya safrâ ola sovuk mâdde ya sevda ola veya balgam ola ammâ kan alâmeti oldur ki yüzinin rengi kızıl ola ve bedeni ıssı ola kolı tamarları tîz ata ve bevli kızıl sagu ola boynı tamarları tolu ola ve agzı dadı tatlu ola ve hacâmat yerleri ve kan alacak tamarları kiciye ve gevdesinin kızgunlugı hammâmdan çıkmış âdem teni kızgunlıgı gibi ola ve bedeninde nâhoşluk ve derçekmek belüre ısıtma gibi belürse muttasıl ola ve bir düziye ola nevbeti olmaya ve sovuk havâdan hoş râhat ola ve safrâ alâmeti oldur ki bugday enlü ola bedeni ıssı ola tamarları tiz ve tolu ata ve bevli saru ve nârenc ola agzı acı ola susuzluk galebe ide tamarları tiz tiz ata ısıtması kati ıssı ve yandırıcı ola ısıtmadan evvel ditreye ve balgam alâmeti oldur ki benzi ak ola ve semiz ola bedeni çok ıssı olmaya ve tamarları anıl anıl deprene yani kahel ata ve hasta çok uyur ola ve kahillik ile deprene bevli ak ola ve sevdâ alâmeti [44b] oldur ki benzinin rengi tar ve tonuk ola revnakı olmaya ve karalıga mâil ola veya kara ola ve ola kim yeşillige meyl ide ve gevdesinde kıl az ola mizâcı arık ve ince ola tamarları kâhil ve gic ata dayim fikirde ve gussada ola ve mâdde-i sevdâvî ekser pîrlikde gâlib olur ve güz faslında ziyâde ola.

Üçüncü bâb imtilâ kaçdır anı bildirir

Bilgil kim imtilâ iki nev'dür birisine Arabca imtilâ bi-hasebi'l-ev'iye derler ve bu şöyle ola kim ol kişi agır deprene ve kâhil ola ve benzinin rengi mütegayyir

olmuş ola ya'ni saglıgındaki gibi olmaya esneye ve gerine şöyle ola kim uyhusı gelmiş gibi ola ve başı agır ola ve tamarları tolu ola ve ola ki burnundan kan gele ve diş diblerinden kan aka ve kuvvet yerinde ola andan ötürü kim mâddeleri birbirine galebe etmemiş ola ve azmamış ola ve kendüsinde imtilâ sebebinden yorgunluk seze imtilânın ikinci dürlüsine imtilâ bi-hasebi'l-fuvâ dirler ve bu şöyle ola kim tabiat ahlâtı beden maslahatında işe sürmeye sebebi ahlat çoklugundan ola ya tabiat acizliginden sui'l-mizâc sebebiyle veya bir gayrı sebebden dahi ola ve bunun alâmeti şöyle ola kim kuvvet za'îf ola ve yemek arzusı olmaya ve nabız za'îf ola ve bevli hâm ola ve ola kim bevli yaramaz koka ve derleri yaramaz koka her ne yere kim el degürse ya bir nesne tokunsa veya deprense gevdesi agrıya ve incine eger hammâma girse veya güneşe karşu tursa ditreye anın alâmeti ol ola kim hastanın bedeninde harâret var ola ve agırlıklu mâdde var ola ol sebeble ditreye.

Dördüncü bâb nuzc bilmekdedir

[45a] Bilgil kim nuzc hastanın mâddesi bişmekligidür her gâh ki gice kuvvet-i mütegayyire ola hastalıgın mâddesine müstevlî ola ve anı bişüre ve lâyık eyleye kim tabî'at anı def' eyleyübile şöyle kim meselâ zâtü'l-cenbde öksürük ola balgam kim çıka kıvamda mu'tedil ola ve rengi ak ola ve saruluga mâil ola ve asân vechile çıka ve yaramaz kokusı olmaya tamâm alâmet-i nuzcdır ve eger balgam ki çıka kıvamda galîz veya rakîk ola rengi ak veya gök ola ve kokusı yaramaz ola i'tidâl üzerine olmaya çıkması usretle ya'ni güclük ile ola asânlıgıyla çıkmaya ve rengi dahi yeşil ola ol marazın maddesinin tebâhlıgının ya'ni azgunlugunun ve ufûnetinin alâmeti ola ve her hatar kim ola nuzc eseri belürmezden önden ola çün nuzc eseri belüre hastalık eksilmege başluya hatardan geçe andan ötüri kim hiçbir hastalıkda nuzcdan sonra hatar vâkı' olmamışdır ve olmasa gerek meger ki hatâ etmiş ola egerçi nuzc selâmetlik nişânıdır evet nuzc belürmedigi helâklik nişânı degildür andan ötüri kim çok hastalıklar ola ki uzun ola eser-i nuzc zâhir olmaya ve hastalık az az gide ve ol kişi selâmet kurtula velâkin ol vakit i'timâd kuvvete ola eger kuvvet yerinde olsa ümîdvâr ola ve eger kuvvet za'îf ola hâl yaramaz ola her hâlde i'timâd asıl Tanrı'nın inâyetine gerekdür ki hastaya kuvvet ve şifâ veren Allahu Te'âlâ'dır ve ısıtmalu kişinin hâli bir uzuv gibidür ki anda bir şiş ola kim bişmelü ola şöyle kim şişin agrısı ol gün ziyâde ola ki bişse gerek ısıtmalar gününde [45b] dahi ol günün mâddesi bişer ısıtma dahi ıssırek olur ol gün ki ısıtmanın mâddesi bişdi ısıtma dahi eksildi bu sebebdendür ki hastalık kuvvetinin gayeti nuzc belli oluncadır ve ısıtmanın hâli ve mâddesinin hâli şiş mâddesinin hâli gibidür bu dedigimiz andan ötüridür kim tâ bir çıbanda veya bir şişde ak irin cem' olmayınca ol çıban ve ol şiş bişmez ısıtmadan dahi kârûre

içinde bevlin rusûbı[15] belürmeyince ısıtmanın mâddesi henüz tamarlarda pişmiş ola kârûrenin içinde bevilde rusûb gerek kim ak ola ve hem var ola ve nuzcdan sonra hatardan emîn olmaklık nuzc eserinin endâzesine göre ola her gâh ki nuzc eseri tamâm belüre hasta hatardan kurtula hastalıgın uzunlugu ve kısalıgı nuzcun tizligi ve gicligi endâzesiyle ola ve nuzc-ı tâm ve nuzc-ı nâkıs ki olur alâmeti oldur ki meselâ baş hastalıgından sersam gibi ve zükkâm gibi turu rutûbet kim tiz ola ve yandırıcı ola burundan acı acı aka intikâl-i nucz alâmeti ola ve eger ol halde biraz kala nuzc-ı nâkıs ola eger kıvâmı muʿtedil ola ve rengi ak ve sarurak ola nuzc-ı tâm ola ve hemçenân göz agrısında göz yaşı kim ine ve turu ve ıssı ola nuzc ibtidâsının alâmeti ola ve eger muʿtedilrak ola ve çapak gibi ola nuzc-ı nâkıs ola ve eger yaş eksile ve muʿtedil ola ve çapaklana nuzc-ı tâm ola ve sîne zahmetlerinde ancılayın ve zâtü'l-cenbde kagırmagla gelen balgam rakîk ve turu gelürse nuzc noksanının alâmeti ola ve eger ol gelen balgam muʿtedil kıvamlu ola ve âsân [46a] gelse ve sarurak gelse nuzc-ı tâm ola ve kârûrede nuzc-ı tâm ve nuzc-ı nâkıs alâmetlerin üç vecihden isteyeler hamlık nişânı oldur kim bevl ne kadar agrak ve tururak olursa nuzcdan ırak olur nuzcun evvel nişânı oldur ki aklukdan sonra sarurak ola ve turulukdan sonra galîzrak ola ve hem galîzlikde kala ve rusûb etmeye ve bu nuzc ibtidâsının alâmeti ola ikinci oldur kim kârûre dibinde ya bevl üzerinde veya bevl ortasında ak rusûb ola bulut gibi peydâ ola nuzc-ı nâkıs alâmeti ola üçünci oldur kim kârûrenin dibinde ak rusûb ola ve hemvâr oluşmuş peydâ olup gözüke tamâm nuzc alâmeti ola ve her yerde kim nuzc-ı nâkıs ola buhrân dahi nâkıs ola ve dahi bilmek gerek kim rusûb bir hasta kişinin kim kârûresinde belüre kim ol kişi semiz ola ve anın teni âbâdan ola ve taʿâm yer kişi ola saglıkda arık kişilerin ve yemegi az yer kişilerin ve hoşk endâm kişilerin kârûresinde rusûb az ola veyahud olmaya ve zâhir dahi olmaya nuzcun alâmetini ve hastalıgın kuvvetini kârûrede bevlin renginden ve dahi gayrı hallerinden isteyeler.

Beşinci bâb buhranlar bilmekdedir

Buhran[16] Yunan dilince bir hasım bir hasımla turuşmaga derler cenk vaktinde şöyle kim iki hasım bir müddet biri biriyle cenk iderler tâ kim birisi birisine fırsat bulup kendü işin işleye mühlet ve amân virmeye ancilayın hastalık mâddesi tabîʿatla iki hasım gibidür kim birbiriyle cenk ider ol müddetde eger mâdde nuzc bulup [46b] bişe ve tabîʿat gâlib ola Allah fermânıyla tabîʿat kuvvetinin alâmeti peydâ ola ve eyü buhrân eyleye ve eger mâdde müstevlî[17] ola

15 "rusûb karûre içinde bunun dibine çöken nesnedir (Derkenâr)

16 "buhran deyu marîzin tabîʿati maraz ile cenk itmege dirler (Derkenâr)

17 "müstevlî gâlib maʿnâsınadır (Derkenâr)

tabî'at âciz ola derhâl tabî'at âcizliginin eseri belüre pes ma'lûm oldı ki buhrân hastalık hâlinin tagyîridür bir hâlden bir hâle ya eyü ya yaramaz ammâ buhrân altı dürlüdür evvelki buhrân oldur ki tabî'at bir ugurdan hastalıgı def' eyleye buna buhrân-ı tâm derler ve eyü buhrân derler ikinci buhrân oldur ki tabî'at bir ugurdan âciz ola hasta helâk ola bu ikisi ıssı hastalıklardadır üçünci buhrân oldur ki tabî'at mâddeyi az az bişüre ve bir tamâm müddetde bişürür ve def' ider buna tahlîl derler dördünci buhrân oldur ki tabî'at tedrîc ile za'îf olur ve mâdde hâm kalur tâ bir nice müddetden sonra tabî'atin aczi zâhir olur ve hasta helâk olur buna zebûl derler ve gâhiş derler ya'ni Türkçe erimek derler beden erir ve arıklar bedende et ve yag kalmaz hasta helâk olur bu üçünci ve dördünci uzun hastalıklarda olur kim tabibler ana maraz-ı müzmin derler beşinci buhrân oldur ki buhrân-ı mürekkeb ola ve âhır selâmet ola ve bu şöyle ola kim evvel buhrân ide lâkin nâkıs ola ve bâkîsin bir müddetde tamâm ide bu dahi eyü buhrânlardandır altıncı buhrân oldur ki buhrân-ı mürekkeb ola lâkin evvel buhrân ide yaramaz ve nâkıs ide ba'dehû kuvveti sâkıt ola bu beşinci ve altıncı buhrân ne emrâz-ı haddeden ola ve ne emrâz-ı müzmineden ola ve ol gün ki [47a] tamâm buhrân olsa gerek hasta katî ıztırâb üzerine ola ve tasa ziyâde ola kaçan kim buhrân-ı nâkıs ola ıztırâb eksikrek ola ve ıztırâb katî ziyâde oldugının sebebi tabî'at güşiş eyledigidür hastalık mâddesiyle her gâh ki tabî'at hastalıgı bir ugurdan def' idemiye çok ola ki mâddeyi a'zâ-yı reîseden def' ide ve gayrı a'zâdan def' idemiye buna buhrân-ı intikâl derler anın misâli bir pâdişâh gibidür kim şehri saklar ve nâhiyeyi dehşete kor ve buhrân-ı intikâl çok dürlü olur ba'zısı eyü olur ve ba'zısı yaramaz olur ol kim eyüdür yerakândır uyuzdur demregüdür bahakdır ol kim yaramazdır şişlerdir cerâhatlardır ve dübîledür ve tâ'ûndur ve kabarcıkdur ve âteş-i parsdır ve çiçekdir ve horedir ve hünnâkdır ve barasdır ve devâlîdir ve dâi'l-fîldir ve bezlerdür ve lakvedır ve teşennücdür ve derd-i puştdur ve yanbaşları agrısıdır ve dizler agrısıdır egerçi hastalık bu 'illetlerle zâ'il ola ya'ni bu 'illetlerde buhrân intikâliyle evvelki hastalık gide bir müddet bu 'illetlerde kala ve ola kim müzmin ola ve buhrân katî kuvvetden ve rakîk hıltlardan tevekku' etmek gerek eger kuvveti kavî olmasa ve hılt rakîk olmasa buhrân-ı intikâl tevekku' etmek gerek rakîk mâddesinin buhrân-ı arak ile ola ve buhrân-ı mu'tedil burun kanatmag ile ola ya idrâr-ı bevl ile ola ya ishâl ile ya kusmag ile ola ve baş zahmetlerinin buhrânı burun sümügile ola veya göz yaşıyla ola veya kulakdan çürük akmagıle ola ve nefes virmek âletlerinin ve zahmetlerinin [47b] buhrânı tükürmegle ola ve agızdan kagırmagla gele Arabca ana nefes derler ve bevâsîr kanı akdıgı çok 'illetlerde eyü buhrândır hâssa ol kişiye âdet olmuş ola buhrânların eyüregi ve tamâmı ri'afdır ya'ni burun kanamakdır andan sonra ishâldür andan sonra kusmakdır ba'dehû idrârdır ve ba'dehû arakdır ve dahi

bilmek gerek kim hep hastalıkların ibtidâsı var ve ziyâde olup artması var ana vakt-i tezâyüd derler ve gayet tamâmlıgına irişmesi var ana vakt-i intihâ derler ve noksân olup eksilmesi var ana vakt-i inhitât ya'ni eksilmek derler buhrân-ı tamâm vakt-i intihâdan gayrı vakitde olmaz ölüm dahi hem vakt-i ibtidâda olur ve hem vakt-i intihâda olur ve hem vakt-i tezâyüdde olur ve her gez inhitât vaktinde buhrân olmaz ve ölüm dahi olmaz ve her buhrân ki hastalıgın ibtidâsında ola helâk idici ola ol kim tezâyüd vaktinde ola eger eyü ola nâkıs ola ve eger yaramaz ola hasta ol buhrânda katî bedhâl ola ve ol kim vakt-i intihâda ola tamâm ola ve bir ugurdan hatardan kurtula veya bir ugurdan tabî'at âciz ola hasta helâk ola ve her buhrân ki buhrân günlerinde vâkı' ola ümîdvâr ola ve ol kim buhrân günlerinden ilerü ola ve tizrek ola yaramaz ola anın alâmeti ol ola ki hastalık mâddesi katî yaramazdır ya katî çokdur tabî'at yüki agırlıgından ve mâdde yaramazlıgından muztarib olmuşdur ve bundan ötürüdür kim her gâh ki anın alâmetin bulalar ki on dördünci gün buhrân güni olsa gerek pes andan tizrek buhrân ide eger ol gün buhrân hareketi belüre buhrân [48a] günleri cümlesinden ola on birinci gün gibi anın alâmeti ol ola kim buhrân olsa gerek eger eyü ola nâkıs ola andan ötüri kim buhrân hareketi tiz olması sebebi tabî'atin ıztırâbından ve bî-tâkatlıgındandır ve hem bu sebebden ötüridür kim selâmetlü hastalıklarda buhrân kendü vaktiyle ola andan ötüri kim tabî'at bî-tâkat ve muztarib olmaya bârî buhrânın hareketi vakt-i intihâdan önden ya hastalık kuvvetinin sebebiyle ve tabî'at âcizligiyle ola veya bir taşradan sebebiyle kim tabî'atı vakitsiz debredeler a'râz-ı nefsânîden bir arâz gibi veya bir ta'âm gibi veya bir şerbet gibi ki vaktine ve hâline lâyık olmaya ve ol günler ki eyü buhrân tevakku' oluna yaramaz alâmetler belüre katî yaramaz ola ve dahi bilmek gerek hastalıgın rûzgârı buhrân günlerinin ba'zısı ola ki ana eyyâm-ı bâhûriyye derler ba'zı günlerden haber virse gerek kim buhrân olsa gerek ve kangı gün olsa gerek ana eyyâm-ı endâze derler ve ba'zı günler ki ol günler ortasında ola ki ol ne buhrân güni ola ne buhrândan haber virici ola ana eyyâmü'l-vâkı'a fi'l-vasatî derler ve buhrânların kuvvetlü hareketi on dördünci güne degindür ve yirminci güne degindür ve ana yakîn ola pes her gün ki sonrarak ola tedrîc ile buhrân kuvveti za'îfrak ola tâ tamâm kırk güne degin bu sözün mahsûli oldur kim sarb ve sa'ab buhrânlar ve kuvvetlü buhrânlar yirminci güne degindür ve ol ki andan sonra ola âheste ola Bokrat Hekîm eydür kırk günden sonra hiçbir güni buhrândan [48b] saymaya meger altmışıncı ve sekseninci ve yüz yirminci güni ola andan ötüri kim yirminci gün buhrânların kuvveti yüz yirmi güne degin olur lâkin bu dahi nâdür ve az vâkı' olur iken zâhir olmaz ve dahi bilmek gerek kim ba'zı buhrânlar her dört günde olur ve ba'zı her yedi günde olur ve ba'zı her yirmi günde olur ve dört gün buhrânlarının kuvveti yirmi güne degin tamâmrak olur

yirmi günden sonra za'îfrak olur lâkin andan taşra olmaya kim cümle haber virici günlerden ola ve yedi gün buhrânlarının kuvveti tâ kırk güne degin olur ba'dehû za'îfrak olur ve yirmi gün buhrânlarının kuvveti yüz yirmi güne degindür ve buhrân yedi aydan sonra olur veya yedi yıldan sonra olur veya on dört yıldan sonra olur otuz yıla varır ve ıssı hastalıkların buhrânı ekser tek günlerde olur bu sebebdendür ki teb-i gıbbın buhrânını on beşinci gün artukrak gözedeler andan on dördünci gün gözedeler ve çok marazlarda ısıtmaların devri buhrân günleri adedi gibidür meselâ hummâ-yı gıbbın yedi güni hummâ-yı muhrikanın yedi devri gibi ola ve müzmin 'illetlerde ay ve yıl adedi ıssı 'illetler günleri adedi gibi ola meselâ sevdâvî ve balgamî hummâ-yı rub'da yedi ay hummâ-yı gıbbın yedi nevbeti gibi ola ve müzmin hastalıklar buhrânından haber virici günleri ıssı hastalıklar günlerinden haber virici günlerine kıyâs ideler ve müzmine 'illetler buhrânınında dahi takdîm ve te'hîr vâkı' düşse şöyle ki ıssı 'illetler buhrânında vâkı' ola şöyle kim zikr olundı ve şol günlerde ki vakitsiz [49a] buhrânlar gele ana eyyâmü'l-vâkı'a fi'l-vasat derler ve ol gün otuzuncı gündür ve beşinci ve tokuzuncı ve on üçünci gündür ammâ on dördünci buhrân her gâh ki kendü vaktinden döne ya otızıncı gün ola ya beşinci gün ola ve tokuzuncı gün buhrân ki kendü vaktinden dönmüş ola yedinci gün ola ya on birinci gün ola ve dahi eyyâmü'l-vâkı'a fi'l-vasatdan tokuzıncı gün kuvvetlürekdür andan sonra beşinci ve üçünci ve on üçünci za'îfdür ve altıncı gün buhrân eyleye lâkin yaramaz ola her gâh ki ıssı marazlarda nuzc eseri evvelki günde belüre buhrân on dördünci günde ola ve eger hastalık katî ıssı ola ve hareketi tiz ola buhrân üçünci gün ola ve eger hareket âheste ola tiz tiz olmaya buhrân beşinci gün ola ve eger endâz günü dördünci gün ola ve ıssı hastalık ola buhrânı yedinci gün ola ve âhesterek ola ve tokuzuncı gün ola eger endâz dördünci gün ola ve yaramaz nişânlar göstere buhrân altıncı gün ola ve eger endâz güni yedinci gün ola buhrân on birinci ya on dördünci gün ola eger on birinci gün nevbet tizrek gele ve ısıtma ıssirek tuta ve nuzc eseri dahi belüre buhrân on dördünci gün ola ve eger nuzc on dördünci gün ola buhrân on yedincide ya on sekizinci gün ola veya yirmincide veya yirmi birincide ola ve ekser yirmincide olur şöyle kim dördünci gün yedinciye endâz ider ve on birinci gün dördünciye endâz ider ve on yedinci yirminciye endâz ider veya yirmi birinciye endâz ider ve ola kim nuzc eseri on yedincide belüre za'îf ola buhrânı yirmi birden geçe kırk [49b] güne yetişe ve yirminci gün kırkıncı güne endâz ide ve eyyâmü'l-vâkı'ati fi'l-vasatdan kaçan nişânlardan üçünci günde belürse yaramaz ola buhrân altıncı gün ide ve beşinci gün ve tokuzuncı gün endâz ide lâkin eger yaramaz nişânlar belürse buhrân sekizinci gün ide ve şol günler ki andan buhrân ola eyü veya yaramaz veya tamâm veya nâkıs cümlesi yirmi beş gündür üçünci ve dördünci şöyle tertîble tâ

on yedi güne degin sonra on tokuzuncı ve yirminci ve yirmi birinci ve yirmi dördünci ve yirmi yedinci ve yirmi sekizinci ve otuzıncı ve otuz dördünci ve otuz yedinci ve kırkıncı ve ba'zılar evvelki güni ve ikinci güni buhrân günlerinden saymışlardır andan ötüri kim hummâ-yı yevm-i evvel günde ya ikinci günde geçer ve andan ötüri kim anın geçmesi bir tagayyür hâldür ana buhrân dimişler ve ba'zılar dimişler ki kırk günden sonra buhrân olmaya lâkin hastalık tahlîlen geçe ve yirminci günden tamâm kırk güne degin on üç gündür kim anda buhrân olmaya ve yirmi ikinci gün buhrân olmaya ve yirmi üçünci gün ve yirmi beşinci gün ve yirmi altıncı gün ve yirmi sekizinci ve yirmi tokuzuncı gün ve otuzuncı ve otuz ikinci gün ve otuz üçünci ve otuz beşinci gün ve otuz altıncı gün ve otuz sekizinci ve otuz tokuzuncı günlerde buhrân olmaya ve buhrân günlerinin na'tın beyân itmekden ötüri bir şecere düzüldi ve ol günler adı kim anda eyü buhrân ola kızıl ile yazıldı ve ol günler kim anda gâh buhran ola gâh olmaya yeşil renkle yazıldı ve ol günler kim anda yaramaz buhrân ola ya nâkıs ola siyâh ile yazıldı ve ol günler kim anda buhrân olmaya yine kızıl ile yazıldı [50a] ol düzülen şecerenin sûreti budur tâ okuyanlara âsân olup bu fakîr za'îf Şerîf-zâdeyi hayr du'âdan unutmayalar vallâhu a'lemu bi's-savâb

Dördünci gün	Yedinci gün	On dördünci gün	Yirminci gün	Yirmi birinci gün
Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm

Yirmi dördünci gün	Yirmi yedinci gün	Otuz birinci gün	Otuz dördünci gün	Otuz yedinci gün
Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm	Eyu buhrân tamâm

Kırkıncı gün	Üçünci	Beşinci	Dokuzuncı	On birinci
Eyu buhrân tamâm	Buhrân gâh ola gâh olmaya	Buhrân gâh ola gâh olmaya	Buhrân gâh ola gâh olmaya	Buhrân gâh ola gâh olmaya

On üçünci gün	On yedinci	Altıncı gün ya	Sekizinci gün	Onuncu gün
Buhrân gâh ola gâh olmaya	Buhrân gâh ola gâh olmaya	Buhrân ya nâkıs ola ya hatarludur	ya nâkıs ya hatarludur	ya nâkıs ya ola gâh olmaya

On ikinci gün	On beşinci gün	On altıncı gün	On sekizinci gün	On dokuzuncı gün
ya nâkıs ya hatarludur	ya nâkıs ya hatarludur	ya nâkıs ya hatarludur	ya nâkıs ya hatarludur	ya nâkıs ya hatarludur

Yirmi ikinci gün	Yirmi üçünci gün	Yirmi beşinci gün	Yirmi altıncı gün	Yirmi sekizinci gün
Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya

Yirmi tokuzuncı gün	Otuzuncı gün	Otuz ikinci gün	Otuz üçünci gün	Otuz beşincigün
Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya

Otuz altıncı gün	Otuz sekizinci gün	Otuz tokuzuncı gün
Buhrân olmaya	Buhrân olmaya	Buhrân olmaya

Evvelki ve ikinci günleri ba'zıları buhrândan addetmişler andan ötüri kim hummâ-yı yevmî ilk günle ikinci günde geçer ana tagayyur-ı hâl derler tagayyur-ı hâl günlerine dahi buhrân [50b] dimişler eyle olsa ol günler ki ânda tamâm eyu buhrânlar ola ol günler on bir gündür ve ol günler ki anda gâh buhrân ola gâh olmaya ol altı gündür ve ol günler kim anda buhrân nâkıs ve yaramaz ve hatarlu ola cümlesi sekiz gündür ve ol günler kim ânda buhrân olmaya cümlesi on üç gündür bu cümle buhrân evvel ile ikinci günden gayrı otuz sekiz gündür evvel gün ve ikinci gün hükmiyle tamâm kırk gün olur her buhrân ki bunlardan sonra olsa za'îf olur yukaruda mirâren zikr olunmuşdur pûşîde nesne kalmadı.

Altıncı bâb şol illetler bilmekdedür ki ol 'illet bir 'illet ile dahi zâ'il olur

Her gâh ki ıssı ısıtmada kulak sagır ola ba'dehû ishâl-i safrâvî ola kulak sagırlıgı zâ'il olur ve göz agrısında ishâl-i safrâvî olsa safrâ ishâl olmagla göz agrısı zâ'il olur ve mümkin ola kim safrâvî ishâli olan kişinin kulagı sagır ola ishâli gide andan ötüri kim safrâ mâddesi yukaruya meyl ide eger istiskâsı olan kişiye ishâl-i balgamî ittifâk düşse veya bir rutûbet gide kim abnâk ola ishâl ile ol 'illet zâ'il olur eger teşennüc-i balgamîde ısıtma tutsa ısıtmanın harâreti ol mâddeyi eride ve teşennüc zâ'il ola ve 'illet-i sar'a rıb' ısıtmasıyla zâ'il olur veya eksile sehel kala mi'dede ve ahşâda sovukla 'illetler olsa ısıtma harâretiyle zâ'il ola ve eger zatü'r-rie 'illeti olan kişinin ayagında cerâhat belüre dahi öksürükle çıka balgamdan olur nesnedür kim Türkçe ana kaklık derler zuhûr etse nuzc nişânı ola anın [51a] alâmeti ol ola kim mâdde etrâfa intikâl etmiş ola tabî'at def' ile ve hem çenân zâtü'riye zahmeti olan kişinin kulagı tözünde veya gögsi yöresinde veya eyegüleri başlarında cerâhat belürse buhrân-ı intikâl olmasına delîl ola ve hem selâmetlige ümîd ola lâkin mâdde yaramazlıgından ol cerâhatler nasûr ola eger mâlîhülyâ ve sersâm olan kişilerde bevâsîr 'illeti belürse buhrân-ı intikâl ola ve 'illet anınla zâ'il ola ve müşâhede

olundı ki bir mâlihulyâlı kişinin ayagında rişte ʿilleti belürdi mâlihulyâsı zâʾil oldı eger hunâk olan kişinin sînesinde şiş belürse ve kızıllık zâhir olsa buhrân-ı intikâl ide tabîʿat-ı mâddeʾi taşraya defʿ itmiş ola eger şiş bogazda ve dilde olsa buhrân intikâl ide ve selâmetlik nişânı belüre eger eski öksürügi olan kişinin hâyasında şiş belürse öksürügi zâʾil ola andan ötüri kim nefes virüb alacak endâmlarıyla tenâsül endâmlarının müşâreketi vardır ve dâʾüʾs-saʿleb ʿilleti olan kişide düvâli peydâ olsa dâʾüʾs-saʿleb zâʾil ola andan ötüri kim yaramaz mâdde intikâl itmiş ola ve eger bögrek agrısı olan kişiye ve endâmları agrıyan ve nıkrîsi olan kişiye düvâli peydâ olsa mâdde intikâl etmiş ola ve ʿillet zâʾil ola ve imtilâdan inçkurugı olan kişiye agsırmak vâkıʿ olsa inçkurugı zâʾil ola.

Yedinci bâb eyü alâmetlerdedür kim hastalıklarda saglık ve selâmetlük nişânı ola ve ümîdvâr ola

Ve her hasta kim âsânlıgıla deprene ve nabz kuvvetli ola ve nefesin âsânlıgıla vire[51b] ala ve benzinin rengi ve aklı yerinde ola ve taʿâma iştihâsı ola ve eyü uyhusı gele ve döşekde ve yasdıkda saglıgında yatdugı âdet şeklinde yata ve arkası üzerine tiz düşmeye yanın yata ve yasdıkdan başı aşaga düşmeye bir yanından bir yanına kendüsi döne bile bunlar hep saglık alâmetidür ve tabîʿat kuvvetinin nişânı ola ve ümîdvâr ola hâssa kim hastanın nefes virüb alması saglıgındagı gibi ola ve nabız dahi kuvvetli ola ve eger hasta perhîz eylemege ve hastalıgı ziyâde olmaga selâmetlik nişânı ola ve tabîʿati kuvvetlü ola ve ümîdvârlıkdan murâd gice uyhu uyumakdır ve sabah uyhudan uyanıcak dinlenüb râhat olmakdır ve anlamaklıgı ve fehmi dürüst ve nazarı saglar nazarı gibi olmakdır ve dimâg selâmetliginin alâmeti ol dediklerimiz gibidür ve sersâmdan sonra agsırmak dimâg pâk oldugının alâmeti ola ve yüzinin rengi kendü heyʾetinde olmak hastalık azlıgının alâmetidür hâssa kim gerü kalan alâmetler dahi selâmetlik nişânı ola hummâ-yı mutbıkada buhrân güni ditremek tamarları pâk oldugunun alâmetidür ufûnetden selâmetlik nişânıdır ve ıssı ısıtmalarda burun kanamak ve kusmak ve ishâl ve idrâr-ı bevl ve arak buhrân gününde selâmetlik nişânıdır ve cemîʿ hastalıklarda taʿâm iştihâsı miʿde kuvvetinin alâmetidür ve ciger selâmetliginin ve içegünün selâmetliginin alâmetidir.

Sekizinci bâb şol alâmetlerdedür ki [52a] kaçan kim bir kişide ol alâmetler belürse bir hastalıkdan nişân ve haber vire kim ölse gerek

Eger yüzi ve gözi çok çok seğirse havfdır kim lakve[18] ola yüzi ve gözi egile ve eger bir uzuvda dahi olsa ve ziyâde segrese havfdır ol uzuvda teşennüc[19] ola her gâh ki yüz ve göz kızıl ola ve gözden yaş çok aka ve aydınlık istemeye ve

18 "lakve deyu yüz ve göz egilmege dirler" (Derkenâr)

19 "teşennüc deyu buruşmaga ve büzülmege dirler (Derkenâr)

aydınlıga bakmakdan incine havf ola kim sersâm ola ve muttasıl baş çegzinmek ve çok agırlık basmak mukaddeme-i sârı'adır ve endühmend olmak endîşeler etmek ve gussalu olmak ve neden gerekse sebebsiz korkmak mâlihulyâ alâmetidir ve göze karşu sinek gibi uçmak ve hayâl görünmek ve uvacık od gibi nesneler yeldürmek göze su inmeklik alâmetidür altı aydan geçicek havf olmaya buhâr-ı mi'de olmuş olur su inmek korkusu gide ve şakîka agrısı kim katî ziyâde ola ve muttasıl baş agrısı olmak havfdır ki gözde intişâr 'illeti belüre veya su ine ve süstlük ve havâslar künd olmak ve cemî' endâmlar segrimek kim çok ola ve muttasıl ola sekte mukaddimesi ola ve zükkâm ve nâzle çok olmak havfdır kim zatü'r-rie ola veya sill 'illeti ola bedenden çok arak gelmek ya nişân-ı imtilâ ola veya ahlât rakîk olmasının nişânıdır korku ola kim kuvvet sâkıt ola ve yaramaz kokulu der gelmek ki dâyim çok ola havfdır kim ufûnî ısıtmalar gele ifrât ile dâyim imtilâ olmak havfdır kim sekte ola veya bogazdan kan gele ve kusmag ile sıkl yaramaz kokmak tuhame[20] alâmetidür ve bevl yaramaz kokmak ufûnî ısıtmalar [52b] alâmetidür ve şehvet sâkıt olmak ve tekessür ve agrı ve yorgunluk imtilâ alâmetidir ve hastalık mukaddimesi ola ve dahi yine şehvet sâkıt olması gönül dönmegle ve karında yeller mütevellid olmagla kulunc mukaddimesidir ve şehvet-i ta'âm âdetinden ziyâde olmak sû'ı'l-mizâc mukaddimesi ve nişânı ola mi'dede ya mâdde ile ya mâddesiz şehvet sâkıt olması mi'dede yel mütevellid olmadan mi'de agzının ıssılıgına alâmet ola ekşiler arzu etmek safrâ mütevellid oldugunun nişânı ola ve tiz nesneler arzu etmek hardal gibi ve buna benzer ne var ise mi'dede mâdde galîzliginin alâmeti ola ve göz kızıl olmak reng-i rûy tireligi ile ve nefes tarlıgıyla ve âvâz tutulmasıyla mukaddime-i cüzzâm ola çok çıban çıkarmak büyük hurrâc alâmetidür bedende bezler olmak mukaddime-i dübeyle-i azîme ola ak bahak olmak mukaddime-i baras ola tendüris kişiye daim hafakân olmak havfdır kim merk-i mefâcât ola ve sıkl az olmak ve ak olmak südde alâmeti ola göz kabakları ve el ayak şişmek ciger za'îf olmak alâmeti ola ve mukaddime-i istiskâ ola ve ishâl ki mak'adı yaka yaka ine havfdır ki sahc-ı em'â ola ve işerken bevl yolı acımak havfdır ki mesânede cerâhat ola ve mak'ad gicimesi uvacık kurd sebebinden ola ya mukaddime-i bevâsîr ola.

Dokuzuncu bâb yaramaz alâmetler bilmekdedir ki hastalık sonunda peydâ ola ki ölmek alâmeti gibi

Isıtmalarda ve nevbetlerinde ve ıssı sa'b hastalıklarda ol günde [53a] olalar kim selîm hastalıklarda eyü buhrân ola ve muhrıka ısıtmalarında ve ana benzer ısıtmaların nevbetinde olalar ve ölüm alâmeti ol ola kim akıl şûrîde ola ve katî

20 "tuhame zamm-ı tâ ve feth-i hâ ile bir ta'âm hazm olmadan üzerine bir ta'âm dahi yimekden hâdis olur avâm buna tokma dirler" (Derkenâr)

yaramaz tasa belüre ve za'îflik ve baş agrısı peydâ ola ve göz kararmak peydâ ola ve yürek agrıya ve hasta bî-karâr ola ve helâk ola ve balgamî ısıtmalarda ısıtma nevbetinin evvelinde olalar ve ölüm nişânı ol ola kim üşümeklik nevbeti müddeti uzun ola ve ıssı olmaya ve nabz za'îf ola mütefâvit göstere ve süstlük ve bî-hodluk peydâ ola bu aralıkda helâk ola der-cümle ölmek ol sâ'atde ola kim ısıtma vaktindeki ısıtmanın a'râzı belürmege başlaya ve katî yaramazrak belürmüş ola ısıtma vaktinin ve nevbetinin ibtidâsında ola ya tezâyüdünde ola ya intihâsında ola ve eger yaramaz alâmetler buncileyin belürmeye kim zikr olundı ziyâde korkmayalar ve eger bir hastalık ısıtmanın ibtidâsında ya tezâyüdünde ola ekser bir ısıtmada ola ki anın sebebi içerüdeki endâmlarda şiş oldugından ötüri ola ve ol vakitde mâdde harekete gele ve ol yere yüz ura ve agrı ziyâde ola ve yürege irişe helâk ola ve çiçek çıkarmakda inhitât vaktinde çok olalar ve ekser ishâl ile olalar ve ânın sebebi mâdde çoklugu ola ve ahlât tebâh oldugı ola bu şöyle ola ki çiçegin ba'zısı taşra çıka ve ba'zısı içerüye döne ishâl tevellüd ide ve içegüyi incide ve eride tâ helâk ola ve yaramaz alâmetler ba'zı hastalıklarda gözde ve burunda ve kulakda ve alında ve şakîkalarda belüre gözler içerü çukur [53b] ola ve burun kısıla ve sovuya ve ola ki burun ucı gügere veya kara ola ve kulak dahi ancıleyin sovuk ola ve yüz ile dırnaklar gügere ve alnı derisi çekilmiş ola şöyle kim bir kişi bir yaş deriyi bir nesneye çeke kim kurıya alnı derisi kemük üzerinde şöyle ola kim gerile bunlar hep kan sovuk olmasının alâmetidir ve harâret-i garîziyye dükenmesinin alâmetidir ve etrâfa yetişmedüginin alâmetidür ve sonra gözün karası yukaruya gide ve agı gözüke ve cümle yaramaz alâmetlerden biri oldur ki hasta arkası üstüne düşe ve ellerin salıvire ve dişlerin kıcıldada ve ba'zı vakit ola ki tudagın oynada ve örtilü olan dişleri açık kala ve gözleri açık kala ve ba'zı vakit ola ki eliyle hareket etmege başlaya şöyle ki gözi önünde sinek kavrar gibi veya divardan parmagile nesne alur gibi veya kaftânından nesne direr gibi bunlar hep yaramaz alâmetlerdür her kangı hastaya vâkı' olursa helâk olur ve tabîb olanlara bu bâblarda olan ma'nîler lâzımdır ki muhkem saklayalar ki milket-i hazâkatdır.

Onuncu bâb envâ'-ı müshillerdedir ve nukû'larda ve matbûhlarda ve şâflarda ve hablarda ve muglablarda ve cevârişlerde ve Eyâriclerde ve yakılarda ve elde tutıcak nesnelerdedir kim elde tutıcak ishâl ide bunların beyanındadır

Issı ısıtmalarda ve ıssı marazlarda ve ıssı hastalıklarda tatlu enâr ve ekşi enâr suyu şîrhışt ile vireler ilâc muvâfık ola meselâ alalar yirmi tane erük ve on tane unnâb ve yirmi direm temirhindî ve beş direm kâsni tohm üç yüz [54a] yetmiş direm su ile kaynadalar tâ kim iki bahşi gide bir bahşi kala andan süzeler otuz

direm şîrhışt veya terengübîn bu kaynamış suyun yetmiş dirhemine ezeler bezden süzüb içeler nâfi' ola bir dürlü dahi râziyâne tohumu ve kâsni tohumu beşer direm, küşûs tohumu üç direm, iki yüz direm su ile kaynadalar, yetmiş direm su kalınca andan bir bezden sıkup süzeler, yirmi direm fulûs-ı hıyârşenberi ol suda ezüb içeler ve bir direm kadar badem yagın katup bile içeler ve şol kişinin kim ziyâde harâreti olmaya mâ-i rummânîn muvâfık olup fâ'ide ide eger harâreti azrak olursa helîle şarâbı kim şarâblar zikr olunan yerlerde gelse gerek muvâfık ola sıfat-ı mâ'ü'r-rummânîn safrâyı ishâl ider ve göyünmüş hıltları giderir alalar iki tatlu ve bir ekşi enâr kim kabın soyup içindeki saru cagızların bile sıkmış olalar suyun alup ol sudan yüz direm alup yumşak od üzerinde kefin almış olalar ve saruhelîle kabı beş direm ve Kâbilî helîle kabı dört direm ve kara helîle kabı beş direm bunları nîm-köft dögeler tatlu ve ekşi enâr suyunda ısladalar temâm eyü ıslanıcak yirmi direm terengübîni üzerine ezüb süzeler ve içeler nâfi' ola ve eger terengübîn ele girmezse fulûs-ı hıyârşenberden on beş direm kadarı bunların üzerine ezeler ve süzüp içeler nâfi' ola eger bir kişinin ot içmekden tabî'ati ürkse ve harâreti olsa ısıtması olmasa yagdan sâfî olup süzülmüş ayranı bir sovuk yerde gice koyalar sabaha degin tura koyusu dibine çöke sarurak duru suyu üzerine gele ve ol durulmuş ayran suyundan [54b] içicek mikdârı alalar ve bir denk veya buçuk direm âdemîsine göre eyü mahmûde'i ol ayran suyunda ezüb içüreler zahmetsiz incitmeden eyü ishâl ide nukû'-ı hulv[21] kim harâreti teskîn ider ve tabî'ati telyîn ider budur unnâb ve tatlu erük ve zerdâlû ve sipistân ve çekirdeği çıkmış kızıl üzüm her birinden yigirmi beşer tane nîlûfer üç direm benefşe dört direm hatmî tohumu bir direm kâsni tohumu nîm-köft dögülmüş ola iki direm bu edviyeleri ısladalar yigirmi direm terengübîn ve biraz şeker üzerine ezüb süzeler ve içeler nâfi' ola nakû'-ı hâmiz ki safrâyı kat' ider ıssı mi'deyi ve ıssı bögregi sogudır ve ıssı günlerde ısıtmalu kişilere nâfi'dür kim safrâvî ola ahlâtı budur zerdâlû ve unnâb her birinden yigirmi birer tane kara erik yigirmi beş tane temirhindî on iki direm ba'zı kişilere on beş direm veya yigirmi direm ola ve kişi ola kim dahi artıcak vireler ve benefşe beş direm nîlûfer üç direm bunları ısladalar suyun içeler eger tabî'atında yumşaklık olacak olursa temirhindî yerine ekşi enâr suyun katup veznince içeler nâfi' ola sıfat-ı nakû'-ı müshil kim safrâyı ishâl ide budur Sinâ-yı Mekkî ve sarı helîle kabı nîm-köft dögülmüş ola dörder direm hıyârşenber içi beş direm Sinâ-yı Mekkîyi ve saru halîle'i su ile ısladalar içicek kadarınca andan süzeler ve hıyârşenber içini otuz direm şarâb-ı benefşe-i mükerrer ile veya gül şarâbıyla ezeler on direm terengübîn üzerine süzüb içeler nâfi' ola ve eger hâcet olursa bir direm râvend-i çînîyi [55a] yumışak dögüb üzerine saçalar andan içeler nâfi' ola sıfat-ı nakû'-ı

21 "nakû' feth-i nûn ile suda ıslatdıkları nesneye dirler" (Derkenâr)

helîle ıssıdan olan baş agrısına fâ'ide ide budur saruhelîlekabı on beş direm dögüb eleyeler yüz direm kara erik suyuyla veyahud yüz direm ezilmiş ve süzülmüş temirhindî suyuyla havân içinde ezeler tâ kim su helîlenin kuvvetin alâ ba'dehu süzüb sâfî ideler ve şeker katup içeler nâfi' ola sıfat-ı muglâb-ı munzic[22] hıltları bişürir ve tabî'atı yumşadır san'atı budur buyân köki iki direm râziyâne tohumu iki direm anîsûn bir miskâl kerefes tohumu bir direm hatmî tohumu iki direm incir üç tane çekirdeksiz kızıl üzüm[23] on tane baldırıkara kim peryâvşânı dirler iki direm unnâb on tane sipistân on tane erük on beş tane gâvzebân dört direm bâdrencbûye dört direm benefşe iki direm kızıl gül bir miskâl eger yaş gül olursa üç ya dört direm dahi artıcak ideler benefşe'i ve kızıl güli edviyeler bişdikden sonra indürecegine yakîn katalar bir aşca kaynadup bezden süzeler ve on beş direm şeker katup içeler veyahud on iki direm gülengübîn ezüb süzeler ılıcak idüb açla içeler eger safrâvî kişi içerse inciri giderüb yerine yigirmi tane zerdâlû katalar ol vakit gülengübîn yerine şeker katalar eger balgam ishâli içün içerlerse zerdâlû yerine incir katalar ve şeker yerine gülengübîn ezeler anîsûn ve kerefes tohumu ve bâdrencbûye etmeyeler veya az ideler ve yine incir katalar zerdâlû katmayalar ve gülengübîn katalar eger tenkıyeyi [55b] dimâg içün içerlerse kim safrâvî olmaya ve safrâ alâmeti olmaya bir miskâl ustuhûdûs katalar eger bahak içün veyahud uyuz içün içerlerse şâhtere katalar ve safrâsı gâlib olan kişilere incir ve anîsûn ve tohum-ı kerefes ve bâdrencbûya etmeyeler veya az ideler eger tabî'atı katırak kişi olursa kim degme nesneden ishâl olmaya veya muhkem mizâclu kişi ola muglasına evvel gün bir direm Sinâ-yı Mekkî katup bile kaynadalar ikinci gün iki direm üçünci gün üç direm katalar içini yumşada telyîn eyleye bu kâ'ide tıbdan hâricdür kim muglaya müshil katalar zîrâ mugladan murâd nuzc-ı ahlâtdır ahlât pişmeden ishâl olıcak hıltın nazîfi gidüb kesîfi kalur maksûd hâsıl olmaz lâkin şimdiki zemânın halkı muglalarında ishal olmayıcak şikâyet edüb begenmezler otunız işlemedi dirler hem dahi mugladа birden ikiden icâbet vâkı' olmayıcak ot içdikleri gün ishâl olmaz veyahud az olur pes ba'zı kişilere tabîb maslahat göricek mizâcına göre vire kişi ola kim hiç müleyyin katmıyalar mizâc olur kim muglasına bir direm Sinâ-yı Mekkî katıcak on ve on beş kerre îcâbet etdürür ishâl olur anın gibi kişiye ne Sinâ-yı Mekkî katalar ve ne erik katalar cüz'î nesne ile tabî'ati ishâl olur degme nesne ile dutulmaz gayet ihtiyât gerekdür müshil virmekde husûsâ kim tabî'atın teşhîs itmiş olmayalar evvelde pek müşkildür ammâ tecribe etdikden sonra âsândır matbûh-ı fâkihe safrâvî ısıtmalara fâ'ide ide budur Sinâ-yı Mekkî yedi direm benefşe beş direm kâsni [56a] tohumu üç direm nîlûfer üç direm unnâb ve sipistân ve kara

22 "munzıc pişirici ma'nâsındadır" (Derkenâr)

23 "ba'zı nüshada kızıl üzüm on direm düşmüşdür" (Derkenâr)

erik ve zerdâlû her birinden yigirmişer tane temirhindî on direm kızıl gül dört direm fulûs-ı hıyârşenber ve terengübîn on beşer direm edviyyeleri kaynadup süzeler ve benefşe'i ve nîlûferi ve kızıl güli sonrarak inecegine yakın koyalar bir aşça kaynadup andan indirüb süzeler sonra terengübîn ve hıyârşenberi ol suya ezüb yine süzeler şöyle kim âdetdür ılıcak idüb açla içeler nâfi' ola sıfat-ı matbûh[24]-ı hıyârşenber göyünmüş hıltları bedenden pâk ider san'atı budur çekirdeksiz sarı helîle kabı on beş direm temirhindî on beş direm unnâb kim kızıl igdedür yigirmi tane karahelîle beş direm erik yigirmi tane çekirdeksiz kızıl üzüm on direm kızıl gül ve benefşe üçer direm gâvzebân yâni lisânü's-sevr ki Türkçe sıgır dili dirler beş direm üçyüzyetmiş direm su ile kaynadalar tâ üç bahşinden bir bahşi kala bezden süzüb sıkalar yigirmi direm fulûs-ı hıyârşenber katup ezeler yine süzüp içeler nafi' ola eger hastalık sevdâdan olursa latîif ve sovuk gıdâlar yiyeler ve âsâyiş idüb hammâma gireler ve süd çürügiyle bir nice kerre ishâl etdirmek münâsibdür ammâ bu tedbîrle ola bir kızıl keçiyi bulalar kim südlü ola südin alalar derhal tâze iken kaynadalar sirke katup incir budagıyla karışdıralar şol kadar kim kesile andan sonra indüreler koyalar sovuya pes ol saruca suyun peynirinden bezden süzeler on direm sikencübîn-i aftîmûnî yüz direm bu mâi'ü'l-cübn içinde ezeler azcık şeker katalar içeler nâfi' ola [56b] ve bir hafta kadarı her gün bir mikdâr içeler ve ol hafta içinde bu sufûfdan[25] iki kerre yiyeler sıfat-ı sufûf sarı helîle kabı on direm kâsni tohumu dört direm râvend-i çinî bir direm mahmûde buçuk direm şerbet iki dirhemden iki buçuk dirheme degin içeler nâfi'ola sevdâvî kişilere ol hafta içinde kim süd çürügini içüreler ol sufûfdan ıvaz ma'cûn-ı necâh vireler sıfat-ı sikencübîn-ı aftîmûnî kim süd çürügüyle bile içireler aftîmûn ve besfâyic on beşer direm kara harbak kim tavara sokdukları karaca otdur iki direm eftimunı ayruca bir beze baglayup ve besfâyici nîm-köft dögeler ve kara harbakı dahi ayru yumuşak dögeler ayruca bir beze baglayalar ve yüzyirmibeş direm sirkeyi iki yüz elli direm su ile karışdıralar ve edviye'i katup yarusı kalınca kaynadalar andan süzeler iki yüz elli direm şeker katup kıvâma getüreler vakt-i hâcetde içeler nâfi' ola şerbeti on direm mâ'ü'l-cübn içinde içeler sıfat-ı habb-ı aftîmûn aftîmûn iki direm besfâyic ve gârîkûn birer direm kara harbak buçuk direm tuz buçuk direm ustuhûdûs bir direm Eyâric-i faykarâ bir miskâl şerbeti üç dirhemdür fe-efhem matbûh-ı aftîmûnî Sinâ-yı Mekkî ve benefşe ve türbid-i ebyaz ve besfâyic her birinden beşer direm temirhindî on iki direm sarı helîle kabı dört direm Kâbilî helîle kabı üç direm tâze kızıl gül on aded bu edviyeleri bir gün bir gice ısladalar andan

24 "matbûh pişmiş ve kaynamış demektir" (Derkenâr)

25 "sufûf deyu şol edviyeye dirler ki birkaç eczâyı dögüp gubâr edüp ve mikdârınca agza alup yutmaga dirler" (Derkenâr)

kaynadalar benefşe'i ve güli ayrı ayrı ısladalar ve gayrısın nîm-köft dögeler ve helîleleri kaynatmayalar hemân su ile ısladalar Sinâ-yı Mekkîyi ve besfâyici [57a] kaynadalar aftîmûni ve benefşe'i ve güli sonra katalar bir aşça kaynaya andan sonra indirüb süzeler beş direm şîrhışt ve on direm terengübîn ve on beş direm şeker katalar ve ol ıslanmış helîleleri süzüb suyun bu matbûha katalar ve bir direm elenmiş eyü ak gârîkûn ve üç çekirdek mahmûde'i dögüb ol matbûhın üzerine serdârûc idüb ekeler ve karışdırup içeler nâfi' ola sıfat-ı matbûh-ı aftîmûnî kâbilihelilekabı on direm besfayic beş direm Sinâ-yı Mekkî yedi direm türbid-i mücevvef dört direm, ustuhudûs on direm çekirdeksiz kızıl üzüm on direm aftîmûn on direm aftîmûnı ovalar bir beze baglayalar beşyüz direm su ile bu edviyeleri bile kaynadalar iki bahşı gidüp bir bahşı kalınca evet aftîmûni şol vakt koyalar kim geri kalan edviyeler pişüp inecek vakit ola aftîmûnı koyalar bir aşa kaynaya andan tizcek indüreler hemen suyun ısılıgı aftîmûna kifayet ider bile kaynamassa da olur aftîmûnı koyucak bez içinde od üzerinde ovalar ta kim kuvveti çıka bâdehu bezden süzüp sıkalar sâfi ideler içeler nafi' ola eger dileseler kim otuz direm şirhışt veya şeker katalar sevap ola amma şerbet şirhıştsız yetmiş direm ola eger yarım gicede bu habbı vireler sabah bu matbûhı içireler revâ ola sıfat-ı habb-ı gârikûn gârikûn bir direm Eyâric-i faykara bir direm tuz buçuk direm kara harbak bir denk mukl-i ezrak bir denk mukli su ile ısladalar ve bu edviyeleri karışdırup hablar ideler şöyle kim âdetdür ve bu habları bir kişiye vireler kim [57b] tabî'atinda ot ve şerbet geç işler ola sıfat-ı matbûh kim sevdâyı ve safrâyı ve balgamı sürer budur on direm Sinâ-yı Mekkî ve on tane erük ve beş tane incir ve on tane zerdâlû ve beş direm kuru benefşe bu cümle'i giceden ıslayalar ve sabah bir aşça kaynadup ve bir sık bezden süzüb iki direm yumuşak dögülüb elenmiş râvend-i çînî ve bir denk ıslâh olmuş mahmûde ve buçuk direm ak gârîkûn ve iki direm deniz tuzı bu cümle'i ol süzülmüş suya katup sabah aç karnına içeler şifâ ola ve ba'zı kişilere râvend bir direm virildi ve mahmûde tamâm virildi kim şerbet za'îf olmamak içün fe-efhem matbûh-ı halîle-i zerd sarı helîle kabı yedi direm Kâbilî helîle kabı yedi direm şâhtere beş direm Sinâ-yı Mekkî beş direm kızıl gül beş direm unnâb yigirmi tane kara erik yigirmi tane sipistân otuz tane çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm kâsni tohumu dört direm râziyâne tohumu ve anîsûn ikişer direm gülbeşeker on beş direm fulûs-ı hıyârşenber on beş direm şîrhışt otuz direm eger şîrhışt ele girmezse yigirmi dirhem terengübîn ezeler ya on beş direm veya on direm ezeler her kişinin kuvvetine ve mizâcına göre ve götüri bildügine göre ideler kişi ola ki tenhâ hıyârşenber kifâyet ide bunlar hâcet olmaya veya hiç birisi olmaya bu edviyeleri üç yüz yetmiş direm su ile kaynadalar iki bahşı gidüb bir bahşı kalınca andan süzeler şîrhışti ve hıyârşenberi ayruca bu matbûhdan biraz ısladalar andan elile

ezeler ve süzeler pes yetmiş direm ol matbûhdan bile karışdıralar cümlesi bir şerbetdür içeler [58a] eger bu matbûhdan uyuz ve gicik içün düzerlerse şâhtere'i ve sinâ mekkî'i yedişer direm ideler nâfi' ola ve eger nıkrîs içün ve vaca'-i mefâsıl içün bişürürlerse iki direm türbid ve iki direm gârîkûn ve bir buçuk direm sûrincân ziyâde ideler ammâ za'îf kişiye ve huşek-endâm ve arık kişiye bu matbûhdan virmeyeler sıfat-ı matbûh-ı halîle-i zerd kim safrâvî kişilere vireler budur sarı helîle kabı dögilmiş on direm temirhindî yigirmi direm erik yigirmi tane sipistân kırk tane kâsni tohumu dört direm şâhtere yedi direm üç yüz yetmiş direm su ile kaynadup süzeler yetmiş direm bu matbûhdan alalar otuz direm şîrhışt ile içeler ki bir şerbetdür nâfi' ola eger bir direm sabır veya Eyâric-i faykarâ bu matbûhla virseler revâ ola sıfat-ı matbûh kim ıssı nâzleye fâ'ide ide budur kuru benefşe beş direm kabı soyulmuş buyandibi on direm yüz yigirmi beş direm su içinde kaynadalar yarusı kalınca andan benefşe'i koyalar indüreler süzeler yigirmi direm şîrhışt ezeler yine süzeler içeler ve şîrhışt yerine terengübîn dahi câyizdür zîra her kişinin güci yetmez dâyim dahi ele girmez kıymetlüdür şîrhışta terengübîn bedel ola ya nısf vezn asel-i hıyârşenber bedel ola eger terengübîn dahi ele girmezse veya eski olsa anın yerine hıyârşenber balı ideler ammâ biraz eksicek ideler zîrâ anlar hıyârşenberden latîfrakdır ishâlde hıyârşenberin ise fi'li artucakdır matbûh-ı halîle kim ıssı nıkrîse fâ'ide ider ve bedeni eyü tenkiye ider budur sarı helîle kabı on beş dirhem [58b] ak türbid kim yunılmış ve mücevvef ola üç direm ve nîm-köft dögülmiş ola ve besfâyic üç dirhem sinâ mekkî dört direm şâhtere dört direm ve sûrincân ve kâsni tohumu ve râziyâne tohumu ve kerefes tohumu ve kızıl gül her birinden ikişer direm dörtyüz direm su ile kaynadalar tâ kim yüz direm su kala süzeler on direm şeker katup içeler nâfi' ola matbûh-ı mâmîrân-ı çînî cerâhatler içün ve uyuz ve gicik ve çıbanlar içün ve sivilceler içün fâ'ide ide ve cigerde olan muhterik keymûslar içün nâfi' ola budur sarı helîle kabı on beş direm mâmîrân-ı çînî üç direm şâhtere yedi direm sinâ mekkî beş direm kâsni tohumu yedi direm unnâb ve erük yigirmişer tane temirhindî ve terengübîn yigirmişer direm nîlûfer beş direm it üzümi yapragıyla bile yedi direm beşyüzelli direm su ile kaynadalar yüzotuz direm kalınca andan bezden sıkup süzeler ve bir direm dögülmüş sabır katup içeler nâfi' ola matbûh-ı sûrincân kuvvetlü balgamı koparup ve vaca'-i mefâsılı giderüb fâ'ide ide budur ak ve yeni eyü sûrincân üç direm ve bûzîdân üç direm kim attarlarda olur egri kestâne dedikleri otun değirmîsine kim kestaneye müşâbeheti vardır sûrincân derler ve söbicesine bûzîdân dirler fiilde ikisi de birdür biri bulunmasa biri birine bedel olur ve mâhîzühre kim sıgır kuyrugı didikleri ot kim anınla harman süpürürler ve suya çalkarlar hep balıklar serhoş olur anın kökünün kabından bir direm ve türbid dört direm ve kı-

zılboya ve kerefes tohumu ve anîsûn ve şâhm-ı hanzâl her birinden ikişer direm kökleri nîm-köft dögeler tohumları dögmeyeler [59a] iki yüz direm su ile kaynadalar nısfı kalınca andan süzüb içeler nâfi' ola lâkin katı kuvvetlüdür ahlâtı kuvvetle çeker degme kişiye içürmeyeler ve za'îf kişilere virmeyeler bir kuvvetlü matbûh dahi kim balgamdan olan ırku'n-nisâyı giderür ve vaca'-i mefâsıla fâ'ide ider budur şâhm-ı hanzâl beş direm ve çekirdeksiz kızıl üzüm bir avuç dörtyüz direm su ile kaynadalar tâ ki yüz direm kala ve süzüb içüreler on meclis kadarı hâm balgamı ishâl ider eyü ve kuvvetlüdür za'îf kişiye ve arık kişiye ve safrâvî kişiye ve harâreti olan kişiye virmeyeler ebûcehil karpuzının kabı gerekdür ki yeni ve ak ola eski ve kara olmaya ziyân ider yenisini dahi her kişiye içürmeyeler habb-ı aftîmûn kim vesâvis-i sevdâiyyeye fâ'ide ider aftîmûn ve gârîkûn ikişer direm besfâyic ve Hacer-i Ermenî ve lâziverd her birinden buçuk direm Eyâric-i faykarâ dört direm helîle-i Kâbilî kabı iki buçuk direm mahmûde buçuk direm iflâh tuzı ve anîsûn ve karanfil birer direm şâhtere iki buçuk direm bu edviyeleri dögüb eleyeler kâsni suyuyla yogurup hablar ideler şerbeti iki dirhemdür Hacer-i Ermenî ele girmezse bedelin buçuk direm şâhm-ı hanzâl ideler sıfat-ı habbi'z-zeheb balgamdan olan baş agrısına fâ'ide ider ve göz agrısına fâ'ide ider ve gözi nurlandırır ve bedeni tenkiye ider budur sabır on direm sarı helîle kabı beş direm mastakî ve kesîrâ ve mahmûde-i muslah birer miskâl kızıl gül iki direm za'ferân bir miskâl bu edviyeleri dögüb eleyeler hablar ideler şöyle ki resemdür şerbeti iki dirhemdür ve ba'zı nüshada iki buçuk direm ola [59b] dimişdür mizâca göre fasl-ı fî ıslâhı'l-mahmûde mahmûdenin eyüsi Antâkıyye'den gelen pişmiş mahmûdedir ki elde tîz uvana ve ba'zı edviyeleri katı sahk itmeyeler kim kuvveti bâtıl olmaya sakmûnîye gibi pes vâcibdür bunların gibi edviye'i gayet rıfkile sahk idüb sahkile harâret gelüb kuvveti bâtıl olmaya zamgun ekseri bu sıfat üzerinedür afyon gibi ve bunları ıssı bal ile ve gayrı ıssı nesneler ile karışdurmayalar kim kuvvetleri bâtıl olur ve bunları ıslayup ezmek dögmekden evlâdır cemî' edviye kaçan sahkında ifrât olunsa kuvvetleri bâtıl olur veya za'îf olur pes anınçündür ki şol edviyeler kim dögmesi vâcib ola anları ayru ayru sahk ideler zîrâ ba'zı edviyenin dögülmesi âsândır ve ba'zının dahi gücdür dögülmesi güc edviye dögülince dögülmesi âsân olan edviyenin kuvveti ve letâfeti gider ve hem vezinde az kalur el-mahmûdetü yüfriku bi'l-esâbi'i ve lâ-yedukku deyu Minhâc'da zikr olunmuşdır ki gayet sahkından kuvveti bâtıl olmakdan hazer itmekdür pes eyle olsa mahmûdenin içmesinin vezni bir dengden buçuk dirheme degindür mazarratın def' itmekden ötüri mahmûde mikdârı anîsûn veyahud nişâsta katalar mahmûdenin mazarratına muslıh düşe ve bir ıslâhı dahi budur ki mahmûde'i berâber sakızla bir alma içinde bişüreler andan isti'mâl ideler mahmûdenin mazarratı def' ola ve bişürmesinin aslı budur ki mahmûde'i

berâber sakızla bir yere katup bir almanın veyahud bir ayvanın için oyup ve mahmûde ile sakızı ol [60a] almanın oyulan yerine doldurup ve agzın berk idüb ve yaş üstûbiye sarup odlu kor içine gömeler tâ ki pişe ikisi birbirine halt olup andan isti'mâl edeler habb-ı kûkıyâ kim baş agrısına ve göz agrısına ve zükkâma ve nâzleye fâ'ide ide eyâric-i faykarâ on direm şâhm-ı hanzâl üç direm mahmûde-i muslah iki buçuk direm türbid beş direm ustuhûdûs beş direm bu terkîbin cümlesin dögüb eleyeler on şerbet ideler mizâca göre vireler sıfat-ı habb-ı kûkıyâ-yı diger kim Calinos'dan mervîdür ki meşhûr ve müsta'meldür biz dahi dâyim bu nüsha'i isti'mâl ederdik fâ'idesin çok bulduk ve hem düzmesi âsândır her kişi düzse olur dimâgı ve cemî' bedeni tenkıye ider ve sinirleri pâk ider ve bendükşeler agrısına ve bel agrısına fâ'ide ider ahlâtı budur mastakî ve afsentîn-i Rûmî ki Türkçe pelîn otı dirler ve mahmûde ve sabır ve şâhm-ı hanzâl her birinden berâber dögüb eleyeler biraz mukl-i ezrak bile karışdıralar tâ kim sabıra ve hanzala muslih düşe kerefes suyuyla yogıralar yahud râziyâne suyuyla yogurup hablar ideler lâkin habları yudacakları gice ikindi vaktinde karışdırup yogıralar tâ kim tâzece ola mi'deden bütüniyle bagırsaga inüb çıkmaya zîrâ kim hablar katı olsa bütün çıkar ba'zı mi'dede ezilmez şerbeti bir miskâlden iki dirheme degindür kuvvetlü kişi olıcak iki miskâl dahi virseler olur âdemîsine göre kişi ola ki bir direm vireler belki dahi eksik vire nâfi' ola sıfat-ı müshil şol kimseler içündür ki müshil içmege [60b] kerihsinürler bir buçuk direm eyü ak türbidi soyup kazımagla yundıkdan sonra yumışak dögülmüş ve elenmiş ola bir çekirdek eyü has mahmûde katalar ve beş tane kabı soyulmuş bademi yumışak dögeler ve beş direm gülengübîn ile havân içinde cem' idüb dögeler sabah açla yiyeler safrâyı ve balgamı incitmeden eyü ishâl ide sıfat-ı habb-ı gârîkûn süddeleri aça ve istiskâya ve ciger zahmetlerine fâ'ide ide budur aftîmûn altı direm sabır altı direm gârîkûn gayet hûb[26] olup ak ola ve hafîf ve yumşak ola altı direm eyü mahmûde üç direm fatrâsâliyûn ve anîsûn ve kerefes tohumu ve dûkû kim yaban keşûrinin ya'ni havucının tohumudur her birinden ikişer direm dögüb eleyeler hablar ideler şerbeti iki dirhemden üç dirheme degindür yiyeler sıfat-ı habb-ı gârîkûn rebuv[27] içün ve zikku'n-nefes için fâ'ide ide ve galîz rutûbetleri sîneden çıkara budur türbid ve gârîkûn birer direm ve irsâ kim gök süsen dibidir buçuk direm Eyâric-i faykarâ bir direm mahmûde bir denk mukl-i ezrak buçuk direm benefşe buçuk direm kuvvetlü kişilere bu bir şerbetdür habb-ı gârîkûn-ı diger za'îfler içün eyü ak türbid ve gârîkûn birer miskâl balla yogırup hablar ideler gice yudup yatalar nâfi' ola habb-ı gârîkûn-ı diger balgamdan olan öksürüge ve eski öksürüge fâ'ide ide ve sîne'i pâk ide gârîkûn beş direm türbid

26 "habb olmasında usret vardır bir yere gelmez dagılur, fe-efhem" (Derkenâr)

27 "dâyim öksürmek ma'nâsınadır" (Derkenâr)

beş direm Mürr-i Mekkî beş direm gök süsen dibi ya'ni benefşe dibi didikleri hoş kokulu ak kökler kim attarlarda satılur abîre katarlar ol dahi gök süsen dibidür andan üç direm farâsiyûn ki Türkçe it [61a] siyegi dirler Urumca Kaluazerfos dirler üç direm Eyâric-i faykarâ beş direm ebûcehil karpuzı iki direm ak anzerut iki dirhem şerbeti iki dirhemdir ba'zı nüshalarda bir direm mahmûde ve bir direm anîsûn bile getürmüşlerdür habb-ı gârîkûn ki istiskâ-yı zıkkîye gayet fâ'ide ide ve gidere elenmiş eyü gârîkûn on direm usâre-i gâfes iki direm ki kuzu butragı didikleri otdur kim saru çiçegi olur kendür yapragına benzer yapragı olur anın yapragın cem' idüb üzerine su sepüb dögeler ve suyun sıkup kaynadalar şol kadar kim koyu bal gibi ola ya dahi galîz ola böyle etmege usâre dirler lâkin her ot usâresine su sepilmez gâfes yapragı susuzırak olur yalnız dögmekle suyu çıkmaz andan ötri su ile dögerler tâ kim usâresi âsân hâsıl ola gayet eyü şerîf edviyedendür misli yokdur südde açmakda bu otı böyle taksîr etdügimizden garaz budur ki gâfesi degme tabîb bilmez ekseri yanlışın bilür gayrı otlara gâfet dirler galat isti'mâl iderler hem dahi su sepüb usâresin çıkarmaga bilmezler andan ötri beyân eyledik bu kitâbı okıyan müslimânlara âsân ola müşkil kalmaya ve râvend-i çînî iki direm ak mükerrer şeker on direm dögüb hablar ideler her gün bir direm yeyeler tâ on güne degin kim ishâl ziyâde olup ifrâta başlaya andan sonra terk idüb habdan virmeyeler maksûd hâsıl olup fâ'ide ide habb-ı mücerreb baş çegzinmesine gayet fâ'ide ide ustuhûdûs bir miskâl [61b] şâhm-ı hanzâl bir denk Eyâric-i faykarâ bir direm kara tuz buçuk direm gârîkûn buçuk miskâl mecmû'ı bir şerbetdür ıssıdan baş agrısına sirke ile gül yagını karışdırup başa süreler sâkin ola eger her sabah bir miskâl gül yagın yeseler yeni ve eski uyuzı gidere bir hâssa dahi her kim gül yagını her sabah bir miskâl yese zihni kavî ider ve aklı rûşen eyleye bi-iznillâhi te'âlâ habb-ı diger kim balgamı ishâl eder ve meflûca ve ra'şeye fâ'ide ider âkırkarhâ ve kunduztaşağı ve şaytarâc ve bezr-i benc her birinden üçer direm sa'ter ve şâhm-ı hanzâl dörder direm Eyâric-i faykarâ beş direm dögüb eleyeler habblar ideler şerbeti iki miskâl ola habb-ı sûrincân nıkrîse ve vaca'-i mefâsıla faide ide Eyâric-i faykara altı direm sûrincân ve bûzîdân ve mâhizehre ki sıgır kuyrugu dedikleri otun çiçegidir her birinden üçer direm sarı helîle kabı yedi direm türbîd sekiz direm karaharbak iki direm şâhm-ı hanzâl üç direm dögüb eleyeler ve kendene suyuyla karışdurup hablar ideler şerbeti üç direm ola habb-ı sûrincân-ı âhar kim vaca'-i mefâsıl ve nıkrîse fâ'ide ider sabr bir direm sûrincân bir direm sarı helîle kabı bir direm mahmûde-i hâlis bir denk mastakî ve kızıl gül birer denk edviyeleri dögüb eleyeler ve kerefes yapragı suyuyla karışdırup yogralar ve hablar ideler muglâb içdikden sonra içeler nâfi' ola bu cümle bir şerbetdür eger bir denk anîsûn dahi izâfet ideler revâ ola habb-ı sûrincân-ı âhar kim balgamı ishâl eder ve derhâl

âsâyiş virir sûrincân ve kimnûn ve zencebîl her birinden birer [62a] dirhem sabır iki buçuk direm mukl-i ezrak buçuk direm dögüb eleyeler hablar idüb içeler üzerine kaynamış turak otu suyun içeler nîm üsküre mikdârı derhâl fâ'ide ide habb-ı sûrincân nıkrîs-i safrâvîye ve balgamîye fâ'ide ider saru halîle ve sabır birer buçuk direm türbid ve sûrincân birer direm şâhm-ı hanzâl bir direm mahmûde bir buçuk denk za'ferân buçuk direm şerbeti üç dirhemdür habb kim hâm hıltları bilden ve bendükşelerden ve yanbaşlarından kuvvetle çeküb ishâl ide ak türbid kim yeni ola kurd yemiş olmaya kabı yunılmış ola bir buçuk direm şâhm-ı hanzâl bir buçuk denk mukl-i ezrak bir denk dögüb eleyeler hablar ideler bu bir şerbetdür ve acâyibdür eger kuvvetlü kişi olursa kim semiz etlü ola balgamı ziyâde ola şâhm-ı hanzâlı iki denk etseler revâdır habb kim baş agrısın gidere elbette zahmetsiz ishâl ide anzarût iki miskâl ve sûrincân iki miskâl dögüb eleyeler on iki direm koz yagı ve on iki direm kaynamış turak otu suyu içinde içeler nâfi' ola habb-ı diger kim gayet kuvvetle kal' idüb balgamı mefâsıldan ve yanbaşlarından çeküb çıkara su'd ve sûrincân ve bûzîdân her birinden buçuk direm mâhi zühre iki denk türbid üç denk ki dirhemden eksik olur şâhm-ı hanzâl bir denk ferfiyûn bir denk bu cümle bir şerbetdür habb-ı diger kim sevdâyı ishâl ide kuvvetle ırku'n-nisâ 'illetinden galîz kandan ola aftîmûn bir direm besfâyic bir direm gârîkûn bir dirhemin üç bahşından iki bahşı kara tuz bir denk [62b] dögüb eleyeler hablar ideler bu cümle bir şerbetdür habb-ı sûrincân-ı kebîr sovuk nıkrîse ve kötürümlere fâ'ide ide Eyâric-i faykarâ on direm şâhm-ı hanzâl ve kantaryon ve sûrincân ve mâhîzühre ve bûzîdân her birinden beşer direm ferfiyûn iki direm türbid on direm zencebîl ve şaytarâc ve fulful ve hardal ve kunduztaşağı her birinden ikişer direm bunları dögüb eliyeler hab ideler şerbeti iki buçuk dirhemden üç dirheme degindür ve bu habbe mukîmü'z-zemîn derler ya'ni kötürümler kaldırıcı dimek olur ve ba'zılar bu habda bir nice edviye dahi ziyâde etmişlerdür mahmûde ve kâsni ve taneçâdır ve mukl ve çavşîr ve her birinden bir direm katarlarsa dahi ziyâde amel ide habb-ı sûrincân-ı sagîr ıssı nıkrîse fâ'ide ide ak sûrincân bir direm sabır bir direm mahmûde bir denk tohum-ı kerefes bir denk bu cümle bir şerbetdür habb-ı mentin[28] meflûce ve lakveya ve veca'-i mefâsıla kim balgamî ola fâ'ide ide Eyâric-ı faykarâ iki direm şâhm-ı hanzâl ve kantaryon ve usâre-i Kıssâü'l-hımâr her birinden beşer direm ferfiyûn iki buçuk direm kunduztaşağı ve fulful ve kâsni ve sekbînec ve çavşîr ve şaytarâc ve hardal her birinden birer direm ola ol kim zamglardır kerefes suyuyla ısladalar ve dögmege kâbil olan edviyeleri dögüb eleyüb karışdıralar hablar ideler şerbeti üç dirhemdür habb-ı mentin-i diger meflûce ve nıkrîse ve bil agrısına fâ'ide ide ve gidere ve hayz kanın indüre

28 "mentin kokucı ve kokuducı dimekdir" (Derkenâr)

ve yelleri dagıda eczâ budur sekbînec ve uşak ve mukl ve çavşîr ve yüzerlik tohumu ve şâhm-ı hanzâl ve sabır ve türbîd ve sarı helîle kabı [63a] ve anzarût her birinden berâber alalar zamgları su ile ezeler tâ kim hall ola ve edviyeleri dögüb ve eleyüb zamglarla karışdırup hablar ideler şerbeti üç dirhemdür âdemine göre habb-ı eyâric-ı faykarâ, faykarâ dimek Yunan dilince acı dimek olur eyâric dimek dârû-yı ilâhî dimek olur eczâsı budur sünbül ve selîha ve mastakî ve asârûn ve habb-ı belesân ve ûd-ı belesân ve za'ferân ve dârçîn her birinden birer direm sabır-ı uskutûrî on altı direm ve bir direm mukl-i ezrak ısladalar edviyeleri dögülmüş ve elenmiş karışdırup hablar ideler hâcet vaktinde iki direm isti'mâl ideler ve ba'zılar eydür bir şerbetlik dögülmüş ve elenmiş edviyelerden bal ile karışdırup gicenin bir bahşı geçicek yudup yatalar bu Eyâric-i faykarânın menfa'ati mi'dei arıtmakdır ve dimâgı pak etmekdür ve süddeleri açmakdır bir kişinin kim gönlü döne veya kusar ola anınçün Eyâric-i faykarâda za'ferân yerine kızıl gül koyalar şerbeti iki dirhemdür habbü'ş-şibyâr ıssı dimâglu kişiye fâ'ide ide sarı helîle kabı üç direm kızıl gül iki direm mastakî iki direm sabır on direm şerbeti iki buçuk dirhemdür habbü'ş-şibyâr-ı diger sabır-ı uskuturî üç direm sakız bir direm kızıl gül bir direm dögüb hablar ideler yatacak vakit iki direm yiyüb yatalar nâfi' ola habb-ı sabır kim dimâgı ve mi'deyi pâk ide sabır on direm kızıl gül ve Helîle-i Kâbilî kabı ve mastakî her birinden beşer direm ve bir direm za'ferân dögüb eliyeler kerefes yapragı suyuyla yoguralar azıcık mukl [63b] bile ısladalar şerbeti iki buçuk direm ola eyâric-ı kebîr safrâdan ve balgamdan ve sevdâdan olan baş agrısına fâ'ide ider ve dimâgı pâk ider ve mu'tedil ider san'atı budur Eyâric-i faykarâ on direm sarı helîle kabı yedi direm Kâbilî helîle kabı beş direm türbid on direm zencebîl üç direm aftîmûn ve ustuhûdûs her birinden altışar direm şâhm-ı hanzâl üç direm kara tuz iki buçuk dirhem mahmûde dört direm şerbeti üç dirhemdir fânîd suyuyla ya'ni şeker-i fânîd şerbetiyle veya sâde şeker şerbetiyle içeler eyâric-ı bârid başda olan ıssı 'illetlere faide ider baş agrısı gibi ve göz ve diş ve kulak agrısı gibi san'atı budur kuru benefşe ve sarı helîle ve türbid her birinden on ikişer direm Eyâric-i faykarâ on direm kızıl gül ve kâsni tohumu her birinden beşer direm kesîrâ ve mahmûde üçer direm ve sülüs dirhem şerbeti üç dirhemdür terengübîn suyuyla içüreler eyâric-ı mürekkeb dimâgı pâk ider balgamdan ve safrâdan ve sevdâdan san'atı budur Eyâric-i faykarâ bir dirhem aftîmûn buçuk direm ve sülüs dirhem gârîkûn buçuk direm ustuhûdûs buçuk dirhem sarı helîle kabı buçuk dirhem kara tuz bir denk kesîrâ bir dirhemin altı bahşından bir bahşı mahmûde dahi bir dirhemin altı bahşından bir bahşı bu edviyeleri dögüb eliyeler cüllâbla veyahud gülâbla içeler sıfat-ı Eyâric-i faykarâ-yı müshil baş agrısına ve göz sulanmasına ve şakîka agrısına ve dişler agrısına [64a] ve dil agırlıgına fâ'ide ider san'atı bu-

dur Eyâric-i faykara on dirhem sarı helîle kabı ve Kâbilî helîle sarı helîle kabı-kabı her birinden ikişer dirhem türbid on dirhem mahmûde iki miskâl kara tuz bir dirhem anîsûn bir dirhem kefi alınmış bal ile karışdıralar şerbeti iki miskâlden üç miskâle degindür ılıcak su ile içeler sıfat-ı Eyâric-ı mürekkeb şol kimselerin kim cigerinde ve dalagında süddeleri ola aça ve galîz keymusları anlardan tahlil ide budur usâre-i gâfis ve usâre-i afsantîn ve dârçîn ve ıdhîr-i Mekkî ve cevz-i bevvâ ve karanfil ve mastakî ve selîha ve asârûn ve ûd-i belesân ve habb-ı belesân ve besbâse ve za'ferân ve Mürr-i Mekkî her birinden üçer dirhem ve sabır-ı uskuturî yigirmi üç direm bunları dögüb eliyeler şerbeti iki dirhemdür şol kimselerin kim cigerinde ve talagında süddesi vardır mi'deden ta'âm biraz inmezden önden içüreler tâ kim Eyâric ta'âmla bile halt ola cigere bile vara ve eger hâcet olursa kim mi'de hâlî iken virmelü ola Eyâricı açla içüreler mi'de ta'âmdan arındugu vaktin ancılayın gerü kalan habları kim sabırla düzülmüş ola her kangı vakitde gerek ise içsünler Eyâric-i lukaziya nüsha-i ma'rûfdur bu bir mübârek terkîbdür ve bunun menfa'atleri çokdur yaramaz mi'de mâddeleri bedenin ka'rından çeke ve mazarratsız ishâl ide sovuk marazlara ve dîvânelige ve sar'a [64b] ve kulak sagırlıgına ve fâlice ve istirhâya ve sekteye fâ'ide idüb gidere mi'deyi pâk ide ve ciger süddelerin aça ve zıkku'n-nefese fâ'ide ide ve dürlü ve dürlü cerâhatlara ve cemî' balgamî 'illetlere kim hâm hıltdan mütevellid olmuş ola cemî' sevdâvî 'illetlere ve evcâ'-ı mefâsile ve nıkrîse ve ırku'n-nisâya ve dâü's-sa'lebe ve başda olan eski cerâhatlara ve bahak ve barasa ve temregûye ve tenneşür dedikleri 'illete ve cüzzâma ve hanâzîre ve cemî' sovuk veremlere ve seratâna fâ'ide idüb gidere san'atı budur şâhm-ı hanzâl beş dirhem basal-ı unsul-i müşevvâ ki hamîr içinde kaplanmış furunda veya ocakda pişmiş ola ve gârîkûn ve mahmûde ve kara harbak ki Türkçe karaca ot dedikleri otdur ve vaşak ve uskurdiyûn kim Türkçe yaban sarmısagı derler her birinden dörder dirhem ve Şabur ve Cihânbaht nüshasında her birinden ikişer buçuk dirhem zikr olunmuşdur ve aftîmûn ve kemâderyus kim Türkçe hamâdre derler ve mukl-i ezrak ve sabır her birinden üçer dirhem ve hâşâ kim Türkçe boz süpürge derler ve hayufârikûn ve sâdic-i hindî, sâdic-i hindî bulunmazsa tabîbler tenbûl yapragına bilmezliklerinden sâdec derler İbn-i Baytar rahmetullâhi te'âlâ kitâbında zikr etmişdür sâdec yerine tenbûl yapragın ma'cûna katmak hatâdır demiş bedelin katmak gerek ya sünbül veya selîha ideler ammâ bu iki edviye terkîbde vardır evet sünbül-i Rûmî etmek yegdir [65a] sünbül-i Rûmî çetük otu dedikleri otdur kim asârûn nev'inden tutarlar ba'zılar ammâ râyihası bi-aynihî sünbül-i Hindî râyihasına benzer derler veyahud felencmüşki bedel ideler bu dahi çetük otudur kim kediler gayet pek severler yapragı bâdrencbûya yapragına benzer ki bâdrencbûya ogulotına derler kokusu yarpuz râyihasına benzer Kütahya şehrin-

de ve Bilecik'de meşhûrdur çetük otu derler muhabbet içün isti'mâl iderler kitâblarda felencmüşk diyü zikr olunan edviye budur sâdece bedel bu iki çetük otunun birin ideler tenbûl yapragın itmeyeler ve farâsiyûn kim Türkçe itsiyegi derler ve ca'da ve selîha kim Türkçe burçak derler ve ak fülfül ve dâr-ı fülfül ve kara fülfül ve za'ferân ve dârçîn ve besfâyic ve sekbînec ve cavşîr ve kunduztaşağı ve mürr ve fatrâsâliyûn ve zirâvend-i tavîl ve usâre-i afsantîn ve ferfiyûn ve sünbül ve hamâmâ ve zencebîl her birinden ikişer dirhem ve çentiyâne ve ustuhûdûs her birinden birer buçuk dirhem bu edviyeleri dögüb eliyeler iki edviye veya üç edviye mikdârı kefi alınmış ve kıvâma gelmiş asel-i musaffâ ile karışdıralar şöyle ki âdetdür şerbeti dört miskâldür bir dirheme degin mizâca göre bir küpün içinde arpada tura altı aydan sonra tabîh aftîmûnla virüb içüreler bu nüsha Şabur bin Sehil ve Cihânbaht nüshasıdır diger Eyâric-ı lugâziyâ nüsha-i Nuforyûs Hekîm şâhm-ı hanzâl [65b] ve gârîkûn ve uşak ve karaca ot ve mahmûde ve hayufârikûn her birinden onâr miskâl aftîmûn ve besfâyic ve mukl-i azrak ve sabır-ı uskutûrî ve kemâderyus ve ferâsiyûn ve selîha her birinden sekizer miskâl ve dâr-ı fülfül ve ak fülfül ve kara fülfül ve dârçîn ve za'ferân ve çavşîr ve sekbînec ve kunduztaşağı ve fatrâsâliyûn ve zirâvend-i tavîl her birinden dörder miskâl mukavvem bal ile karışdıralar şöyle kim âdetdür ba'dehu içeler nâfi' ola Eyâric-ı calinos nüsha-i maarruf ve meşhurdur bu Eyâricin menfa'atleri eyaric-i lugâziyâ ve gayrı Eyâricın menfa'atlerinden yegrekdür ve hem selîmirekdür Eyâric-ı lugâziyâda olan menfa'atler hep bunda mevcûddur ve bu ândan latîfrekdür lakveya ve fâlice ve teşennüce ve istirhâya ve mesâne süstlügüne ve ihtiyârsız bevl gitmesine fâ'ide ide ve galîz ve lezic hıltları bedenden pâk idüb gidere san'atı budur şâhm-ı hanzâl ve gârîkûn ve basal-ı unsul-i müşevvâ ya'ni hamîr ile kaplanup furunda pişmiş ola ve uşak ve sakmûnîyâ ya'ni mahmûde ve karaca ot ve hayufârikûn ve ferfiyûn her birinden sekizer dirhem besfâyic ve aftîmûn ve mukl-i azrak ve kemâderyus ve farâsiyûn ve selîha her birinden üçer buçuk dirhem ve sekbînec ve zirâvend-i tavîl zirâvend-i müdahrec ve ak fülfül ve kara fülfül ve dâr-ı fülfül ve dârçîn ve çavşîr ve kunduztaşağı ve fatrâsâliyûn her birinden ikişer dirhem ve ba'zı tabîbler iki [66a] dirhem sabır ve iki dirhem za'ferân bile getürüb koymuşlardır mezkûr edviyeleri dögüb eliyeler âdetince bal ile karışdıralar altı ay arpa içine gömülüb yatdıkdan sonra dört miskâl isti'mâl ideler habb-ı latîf ıssı nâzleye fâ'ide ide budur kuru benefşe iki dirhem buyân balı bir dirhem râziyâne tohumu bir dirhem hıyârşenber balı ol kadar kim edviyeleri karışdıra çokça karışdırup saklıyalar nâfi' ola habb-ı lâciverd sevdâyı ishâl eder ve bedeni yaramaz hıltlardan pâk ider san'atı budur yunmuş lâciverd üç dirhem karanfil ve anîsûn ikişer dirhem mahmûde bir dirhem gârîkûn beş dirhem aftîmûn ve besfâyic her birinden dörder dirhem

Eyâric-i faykarâ altı dirhem künik çiçegi yapragının suyuyla veya kâsni suyuyla yogurup hablar ideler şerbeti iki dirhemden üç dirheme degindür süd çürügüyle içeler nâfi' ola fâ'ide lâciverd yunmasının tarîkı oldur kim lâciverdi havânda yumuşak dögüb su koyup sahk itdüresin suyu tizcek bir kaba dahi akıtdurasın havânda kalan galîzin yine sahk idüb bir kaba koyasın karşu böyle idüb hafîfin alasın agır olanın yabana atasın lâciverdin yunması böyledür habb-ı ustmahifûn bedeni balgam-ı galîzden pâk ide safrâyı ve sevdâyı ishâl ide ve yaramaz mâddeleri gidere san'atı budur kâbilîhelîlekabı altı dirhem emlec ve afsentîn-i rûmî ve gârîkûn [66b] ve mahmûde her birinden üçer dirhem asârûn ve anîsûn ve kerefes tohumu her birinden ikişer dirhem ak türbid yedi dirhem aftîmûn beş dirhem Eyâric-i faykarâ dokuz dirhem karanfil bir dirhem şeker-i fânîd dört dirhem fânîdi su ile ezeler kıvâma getüreler edviyeleri dögülmüş ve elenmiş anınla yogralar fulful kadarınca hablar ideler şerbeti iki miskâl ola ma'cûn-ı lavzî safrâyı ve balgamı ishâl ider bu bir emîrâne devâdır kim yemesinde hiç kerâhiyyet yokdur eczâsı budur asfûr tohumunun içi on dirhem asfûr tohumu ele girmezse yerine bedel habbü'n-nîl edeler gayet eyü kuvvetlü amel ide ve galîz hıltları ishâl ide habbü'n-nîl çivit tohumuna derler ki bâgçelerde dikerler sırıklara ve agaçlara sarmaşur gök çiçegi olur ve soyulmuş Badem içi beş dirhem ve şeker yigirmi beş dirhem ve za'ferân bir dirhem şekeri gülâb içinde ezeler ve balı kıvâma getürüb edviyeleri karışdıralar şerbeti bir miskâl ola ve ba'zı kuvvetlü kişiye iki dirhem veya iki buçuk dirhem vireler kuvvetine göre revâ ola ve eger za'ferân yerine mastakî ideler revâdır ve eger bir direm anîsûn ve beş direm râziyâne tohumun gülâbla kaynadalar süzeler ve ol yigirmi beş dirhem şekeri bu kaynamış gülâbla kıvâma getürüb edviyeleri karışdıralar dahi yeg ola şerbeti bir miskâl ola kuvvetlü kişiye dahi ziyâdece vireler sıfat-ı ma'cûn-ı lavzî-i diger bir dürlü dahi şâhm-ı hanzâl dört dirhem [67a] asfûr tohumu içi beş direm bâdâm-i mukaşşer yani agardılmış bâdâm beş direm mahmûde üç dirhem mastakî ve kâkule-i sagîr birer dirhem kesîrâ iki dirhem şerbeti bir miskâl ola cevâriş-i askaf safrâyı balgamı ishâl ide ve kuluncu aça ve bevâsîra fâ'ide ide ve bil agrısını gidere ve cimâ'a kuvvet vire eczâsı budur mahmûde-i hâlise kim ayva veya alma içinde pişmiş ola yedi buçuk dirhem türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve musammagu't-tarafeyn kabı yunulmuş ola yedi buçuk dirhem ak fülfül dört buçuk direm kâkule-i kebîr dört buçuk direm zencebîl ve dârçîn ve besbâse ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve emlec her birinden birer miskâl bu edviyeleri dögüb eliyeler ve altmış dirhem şeker dögüb ve eleyüb bu dögülmüş edviyelere katalar ve bu şekere edviyeler berâberince mukavvem bal ile halt ideler ve altmış dirhem şekerden gayrı bal agırınca şekerle ma'cûn idüb bir zarfa koyup saklıyalar hâcet vaktinde altı dirhem yiyeler ve ba'zılar gâh gâh yemeli olursa iki dirhem

yiyeler meselâ bu ma'cûnu gâh gâh yemek lâzım gelürse altışar dirhem yiyeler ve her dâyim yemek lâzım gelürse ikişer dirhem yiyeler ve pîrlerin şerbeti bu ma'cûndan ikişer dirhemdür ve ba'zı kişiler sevdâyı ve balgamı ziyâde ishâl eylemek içün nice edviyeler dahi katmışlardır hâceti olan kişiler öyle itseler revâdır ziyâde katılan edviyeler budur gârîkûn [67b] dört dirhem aftîmûn beş dirhem tuz üç direm kesîrâ bir dirhem bunları cümle edviyeye katalar ammâ bir şerbete katılacak bu mikdârdır ki zikr olunur gârîkûn iki çekirdek aftîmûn üç çekirdek tuz bir buçuk çekirdek kesîrâ buçuk çekirdek katalar sevdâyı ve balgamı bile ishâl ide sıfat-ı cevâriş-i şehriyârân sovuk mi'deye ve sovuk cigere ve istiskâya ve elemlü kişiye fâ'ide ide ve ishâl ide ve kuluncu aça budur şaytarâc ve zencebîl ve fulful ve dâr-ı fülfül ve kırfe ve kâkule-i sagîr ve karanfil ve nâr-ı müşk ve sâdic-i hindî ele girmezse bedelin çetük otu dediklerini ideler ve nişâsta ve mastakî ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve sünbül ve selîha ve kerefes tohumu ve nânhâh ve râziyâne tohumu ve anîsûn her birinden altışar direm aftîmûn ve türbid her birinden on ikişer dirhem mahmûde on direm şeker yigirmi dirhem iki eczâ kadarı mukavvem bal ile ya üç eczâ kadarı şöyle kim resimdür ma'cûn ideler şerbeti bir dirhemdür za'îflere buçuk dirhem veya buçuk miskâl vireler ammâ tamâm ishâl etmek içün şerbeti dört dirhemden altı dirheme degin vireler ba'zılar havlincân ve ceviz ziyâde etmişlerdür her birinden altışar dirhem ve za'ferân üç dirhem ve kunduztaşağı iki dirhem bu nüsha asıl nüshadandır ma'cûn-ı sekbînec cemî' envâ'-ı sa'b kulunclara fâ'ide idüb aça ve kuluncu bâtıl ide san'atı budur sekbînec ve kunduztaşağı ve kerefes tohumun her birinden iki cüz'ü ve mahmûde-i [68a] hâlis bir cüz'ü mahmûdeyi badem yagıyla ezeler ve sekbîneci bal içinde erideler ve ezilmiş mahmûdei bal içinde erimiş sekbînecle bile karışdıralar andan sonra edviyeleri havân içinde dögüb eliyeler ve havân içinde cümlesin karışdırup ma'cûn ideler şerbeti üç dirhemden üç miskâle degindür içüreler nâfi' ola inşâallâhu te'âlâ sıfat-ı ma'cûn kim bedeni rutûbetlerden pâk ide ve balgamı ishâl ide san'atı budur fulful ve dârçîn ve karanfil ve dâr-ı fülfül ve selîha ve su'd ve berengi kâbulî ve cevz-i bevvâ her birinden birer miskâl kara helîle üç dirhem habbü'n-nîl altı miskâl türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve şeker her birinden yigirmi dörder miskâl bu edviyeleri dögüb eliyeler baras olan kişiye ve fâlic olan kişiye her sabah bir miskâl ılıcak su ile vireler eger dileseler kim ziyâdece ishâl ide beş dirhem vireler yedi dirheme degin dahi câyiz ve revâdır sıfat-ı Habb-ı efâviyye înest safrâyı ve balgamı ishâl ider ve kuluncu açar ve ta'âmı sinirir ve iştihâ getürür ve yelleri tahlîl ider san'atı budur zencebîl ve dârçîn ve karanfil ve mastakî ve fulful-i siyâh ve dâr-ı fülfül ve nâr-ı müşk her birinden birer dirhem eger nâr-ı müşk ele girmezse kâkule veya selîha veya kebâbe veya sünbül bunlardan her kangısı ele girerse bir direm nâr-ı

müşke bedel koyalar eger bunlar dahi ele girmezse [68b] anîsûn ideler ve eyü has mahmûde yedi dirhem ve şeker yedi dirhem cümle yigirmi bir dirhem olur bu edviyeleri dögüb eleyeler birbirine karışdıralar hâcet vaktinde buçuk miskâl kadarı ılıcak su ile kaşık içinde içeler tamâm kuluncu açar nâfi' ola ve dahi ziyade kabz olsa veyahud tatarkurdı dedikleri marazın zahmeti olsa veya sancusı olsa veya bagırsakları içinde göbegi altında yelden sancusı olsa bu habb-ı efâviyyeden miyâne kişiye kim tendürüst ola za'îf olmaya buçuk dirhem veyahud buçuk miskâl vireler ve eger nâzik mizaç ola buçuk dirhem vireler kişi ola kim bir denk vireler ve muhkem ve kavî mizâca bir dirhem vireler ve dahi artık vireler ve kişi ola kim bir denkden eksik vireler kaşık içinde ılıcak su ile içüreler ve üzerine erigi kaynadup suyun içireler veyahud gülâbla karışdırup hablar ideler nohûd kadarı kim resimdür bir habb bir meclis icâbet itdüre iki habb iki meclis icâbet itdüre üç habb üç meclis icâbet itdüre lâkin yüklü hatun kişiye virmeyeler ve mizâcında za'fı olan kişiye virmeyeler kim za'îf kişiyi harâb eyler ve oglancuklara virmeyeler meger kim bâlig ola amma hâtûn kişiye viricek azcık viriler hâtûn kişi kuvvetli ola ol zamânda âdâbca vireler fi'l-cümle [69a] ihtiyât idüb her kişinin mizâcına ve kuvvetine göre vireler mi'deden ve bagırsakdan yelleri gidermekde ve safrâyı ve balgamı ishâl itmekde ve sancuları gidermekde ve cemî' süddeleri açmakda ve katıyı gidermekde lâ-nazîrdür evet ısıtma nevbeti gününde virmeyeler ve derleme hastalıgında kim kabz olsa kabzın açmagıçün bu ma'cûndan virmeyeler ol vakitde bu edviyelerden vireler erik suyu ve temirhindî ve şîrhışt ve terengübîn ve hıyârşenbe vireler ve hukne-i leyyine ve şâf-ı benefşe ve şâf-ı akîde-i asel ve şâf-ı sabûn ve tûzu şâf gibi götürmek her kangısı ele girerse münâsib olandan ideler ve ekşi ve tatlu enâr suyundan şekere karışdırup vireler anın gibi ziyâde harâret vaktinde kim ısıtma ola veya agız acılıgı ve harâret ola efâviyyeden virmeyeler meger kim kuluncı ola bileler zîrâ kulunc dahi harâretlü olur şöyle kim ısıtmalarda olan harâret gibi belki dahi ziyâde anda efâviyyeden vireler def'i fâ'ide ide ziyân etmeye Burusa şehrinde bu terkîbin adına Hızır İlyas deyu ad virmişlerdür ziyâde fâ'ide ve nef'in bulduklariçün ve ba'zı kişiler cankurtaran derler kabızdan ve kuluncdan ve sancudan tizcek halâs olduklarıçün "eş-Şâfi' Hüvellâhi" **sıfat-ı şarab-ı incir** bu bir şarâbdır kim âsânlık ile [69b] ishâl ide sine ve öykene ve öksürüge fâ'ide ide ve bil agrısın giderir san'atı budur alalar eyü inciri ne kadar ki dilerlerse ve on kendü berâberince su ile kaynadalar müherrâ pişince pişdikden sonra bir gice koyalar tura irtesi gün bir bezden sıkıp süzeler ol kalan sunun yarısı kadar bal katalar kaynadalar cüllâb kıvâmına gelince andan bir zarfa koyup saklayalar hâcet vaktinde şarâb idüb içeler nâfi' ola ve harâreti olan kişi içün bal yerine şeker koyalar ol vakit harâret az olup ve ishâl eyleye sıfat-ı yakı kim göbege dürtmek-

le ishâl ide dögülmüş ve elenmiş kuru benefşe bir dirhem sahk olmuş gayet eyü mahmûde bir denk ikisini ılıcak su ile karışdıralar göbegine ve karnına dürteler ishâl ide ve kabzı aça za'îf kişilere ve hasta kişilere kim ot içürmege kâbil olmaya bu yakıyı ideler müshile hâcet olmaya gayet münâsibdür sıfat-ı ma'cûn kim yaz günlerinde ve katı ıssılarda içmege münâsibdür zahmetsiz ishâl ide hiç zahmet çekmeye san'atı budur eyü mahmûde bir denk türbid bir dirhem türbidün eyüsi ele girmezse eyü ak hafif gârîkûn bir direm türbide bedel ideler veyahud eyü râvend-i çînî ele girirse bir direm türbid yerine bedel ideler [70a] ve bir denk dögülmüş kızıl gül ve buçuk denk mastakî ve bir denk buyân balı ve bir çekirdek kâfûr dögülmüş biraz elma suyuyla ve biraz ayva suyuyla ve bir dirhem şeker ile kaynadalar koyu bal gibi ola andan edviyeleri karışdıralar bu cümle bir şerbetdür sıfat-ı sefercele-i hikmet kim hammâm içinde elde dutalar ishâl eyleye ve kaçan elden bıragalar ishâl munkatı' ola budur alalar Zırnîh ve büssed ve Magnîsâ ve mıknatıs ve tut ve sâdic-i hindî ve dârçîn ve mâzû ve sumâk ve besbâse ve zencebîl ve kebâbe ve Ayı ödü ve saru öküz ödı ve kurd ödi her birinden birer miskâl bu cümle'i yumuşak dögüb eleyeler bal ile ve sirke ile yogurالar bir koz kadar yuvalak idüb gölgede kurudalar ve ba'dehu bir ayvayı iki pâre ideler ortasını oyalar çekirdeğiyle bile gidereler şöyle kim ol koz kadar düzülmüş edviye bu ayvanın oyulmuş yerine sıga andan sonra bir koz gibi düzilen edviye'i delügine koyup ayvanın delügi agzından oyulan pâre'i gene agzına koyalar ve bir pâre Mûmla anber eridüb ayvanın aralıgını ol erimiş Mûm ve anber ile berk ideler ba'dehu ol ayvayı hammâm içinde elde dutalar elde iken ishâl ide ve eger ishâli tutmak murâd eyleseler tutdukları ayvayı elden bıragalar ve eli sovuk su ile ve kâfûrla yuyalar ishâl kat' ola [70b] sıfat-ı yakı kim fi'ili acâyib ve garaîbdür tabîblerin sırr-ı mektûmlarındandır anınçün kim oglancuklara ve pîrlere mu'âlece olunur ve dahi şol kişilere kim müshil ot içmege tahammül idemezler mücerrebdür sahîhdür san'atı budur alalar turmus dedikleri edviye kim Türkçe termiye derler ve delice bakla derler ve Mısır baklası derler Karaman'da ve Aydın ilinde çok olur ak bakladır değirmi olur andan iki avuç kadarı alalar nîm-köft irice dögeler kabın soyalar kabın giderdikden sonra bir bakır tencere içine koyalar üzerine baklayı örtecek kadarı tâze süd koyalar kaynadalar tâ kim süd sogula andan sonra yine ancılayın sıgırın sâde yagın üzerine dökeler üzerinden dört parmak örte kaynadalar şöyle kim koyu olup yakı olmalu ola bir bez üzerine dürteler yakı ideler safrâyı ishâl ide ve eger sevdâyı ishâl etmek dileseler mi'de üzerine yakı ideler ve eger hâm hıltları ishâl itmek dileseler iki yanbaşları arasına yakı ideler ishâl ide kaçan dileyesin kim ishâli kat' idesin yakıyı üzerinden giderüb sovuk su ile üzerin silesin ishâl kat' olup gider.

On birinci bâb nefis şarâblardadır kim nice mu'teber kitâblarda bulunmaz ve tiryaklardadır ve faidelü eyu ma'cûnlardadır ki sag kişilere ve niçe [71a] hastalıklara gereklüdür

Sikencübîn-i sâde safrâvî kişilere eyüdür süddeleri açar ve susalıgı keser ve balgamî mizâc olan kişiye dahi eyüdür andan ötürü kim rutûbeti latîf ider sikencübîn-i buzûrî balgamlı kişiye eyüdür sikencübîn-i sâdeden bu sikencübîn-i buzûrî süddeleri açar ve yerakâna fâ'ide ider ve işbu sikencübîn cemî' insânın tabî'atlerine muvâfıkdır geru kalan şerbetlerden ba'zı kişiye şeker ile ve ba'zı kişiye bal ile yarar ve ba'zı kişiye ekşisi ziyâde olıcak fâ'ide ider ve ba'zı kişiye tatluragı fâ'ide ider ba'zı kişiye sâde ve ba'zı kişiye buzûrî pişüreler sikencübîn-i rummanî katı ıssı hastalıklar içün ve ıssı cigerler içün nâfi'dür sikencübîn-i humaî şol kişilere kim hastalıkdan kalkmış ola anlara münâsibdür şarâb-ı limon ıssı ve za'îf mi'delü kişiye muvâfıkdır kusmaga ve ishâle fâ'ide idüb harâreti sâkin eyler şarâb-ı helîle-i zerd müshildür safrâyı ishâl eyler Şarâb-ı Kâbilî helîle sevdâyı ve balgamı ishâl eyler şarâb-ı kara helîle sevdâyı ishâl eyler helîlelerin ishâli usurlarıdır geru kalan müshiller gibi degildür bunların keyfiyet-i ishâli ve isti'mâli geru kalan edviyelerin ishâlinden hâssıyetlüdür şarâb-ı ûd ve şarâb-ı müşk sovuk mi'delü [71b] kişiye muvâfıkdır ve yürege kuvvet virür şarâb-ı sandal ve şarâb-ı hummâz ıssı yürege ve ıssı cigere ve muhrika ısıtmalara fâ'ide ider ve susalıgı keser şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı tatlu enâr öksürüge ve nâzleye ve zâtü'l-cenb hastalıgına ve bevl yolı acıyana muvâfıkdır şarâb-ı inebü's-sa'leb ki Türkçe it üzümü dirler veremi olan kişiye hiç bunun şarâbından fâ'idelürak şarâb yokdur şarâb-ı temirhindi ve şarâb-ı erük ıssı mizâclu kişilere ve harâreti olan kişilere ve safrâvî ısıtmalara ve hummâ-yı muhrikalara kim tabî'at dahi kabz ola gayet muvâfıkdır kabzı açup ishâl ider Şarâb-ı mersin ishâli olan kişinin ishâlin baglaya ve öksürüge ve kan gidene ve zehîre kim Türkçe zevür dirler fâ'ide ide ve balgam ishâline dahi yarar ve gönül dönmegi ve kusmagı def' ider ve mesâneye fâ'ide ider ve oglancuklar öksürügine ve ishâllerine ve kusmalarına gayet müfîddür mi'deye ve yürege kuvvet virür müferrihdür ve susuzlugu keser şerbetler içinde menfa'atlü şarâb Mersin şarâbıdır hem tatlulıgı vardır hem kekreligi vardır tatlulıgla sîneye ve öksürüge fâ'ide ider kekreligile ishâli keser ve mesâneye kuvvet virür şerbetlerde hiçbir şerbet yokdur kim ishâlle öksürüge fâ'ide ide illâ Mersin şarâbı ve haşhâş şarâbı şarâb-ı [72a] incir bögrek agrısına ve bil agrısına ve kulunclu kişiye fâ'ide ider şarâb-ı kâkünec ve şarâb-ı benefşe bevl yolın açar ve bevl yolı acıyan kişiye münâsibdür şarâb-ı nîlûfer safrâdan olan baş agrısına ve derleme hastalıgına ve safrâvî ısıtmalara ve harârete ve susuzluga ve harâretden olan öksürüge ve uykusuzluga ve kabzı

olan kişiye harâret vaktinde gayet münâsibdür ve şarâb-ı afsentîn mi'desi ve tamarları ve cigeri safrâdan ve balgamdan mümtelî olan kişiye fâ'ide ider şarâb-ı na'nâ ve meybih mi'desi za'îf olan kişiye kim kusa ve gönli döne muvâfıkdır mâiü'l-asel mertûbü'l-mizâc olan kişilere ve meflûclere ve balgamı çok olan kişilere münâsibdür müshil otlar yerin dutar şarâb-ı lisânü's-sevr sevdâvî mizâclu kişilere ve sevdâvî 'illetlere ve yürek oynamasına kim hafakân dirler gayet münâsibdür ve öksürüge ve nefes tarlıgına ve bi'l-cümle nefese gayet fâ'ide ider ve müferrihdür ve gussa'i gönülden giderür husûsâ kim bâdrencbûya suyuyla pişüreler veya ikisinin gülâb gibi suyun çıkaralar şeker katup içeler şeker ele girmezse veya ol kişi fakîr olsa Basra balı ile bişüreler veya biraz balla bişüreler içeler nâfi' ola ve bu lisânü's-sevr şarâbına mülâzemet idüb içicek veya suyun çıkarup bir nice gün çokça içicek [72b] veya fakîr kişiler olsa veya tâlib-i ilm ola kim güci yetmese şarâbın bişürmege ve gülâb gibi suyun çıkarmaga lisânü's-sevr yapragın su ile kaynada eger bal ele girerse biraz bal kata ve eger bu ikisi dahi ele girmezse lisânü's-sevr suyuna her gün mülâzemet idüb içe yegrenmeye içe tahkîk inşâallâhu te'âlâ rub' ısıtmasından halâs bula şarâb-ı râvend-i çînî ciger agrısına ve talak agrısına fâ'ide ide ve yerakâna ve süddeleri açup tabî'ati ishâl eyleye nohûd suyu istiskâ olan kişiye münâsibdür yüz dirhem nohûdı yedi yüz dirhem su içinde kaynadalar eyüce bişe ol sudan zarûret olıcak su yerine içüreler zarûret olmayıcak içürmeyeler nüsha-yı nohud-âb-ı efrencî nohûdı müherrâ bişürüb suyun ayru bir zarfa süzeler nohûdın bir taş havânda dögeler veya bir agaç çanakda dögeler ve alıkodukları suyu bu dögülen nohûda katup dahi bir beze koyup ovalar yine suyun alup kepek harîresi gibi bişürüb hastaya gıdâ idivireler gayet münâsibdür Frenkçe sagal dirler hastaya kuvvet virür bu dahi nohud-âb oldur ki nohûdı tavuk etiyle bişüreler veyahud koyun etiyle bişüreler suyun içüreler anı bildürir kim her mizâca ve her zahmete kangı şerbet münasibdir [73a] şimdi ol şerbetler sıfatın ve san'atın yâd idelim sıfat-ı Cüllâb-ı sâde ak sâfî mükerrer şeker yüz dirhem eyü ve gökçek râyihalu gülâb üç yüz dirhem bir kalaylu tencere içinde kaynadup kefin alup kıvâma getüreler sovuk su ile ezüb içeler ve ba'zılar ezüb içecek vaktin bir dirhem za'ferân bile ezeler ve buz katup içeler sıfat-ı cüllâb kim efâviyye ile pişe ya'ni ıssı ve hoş râyihalu edviyyeler ile pişe sünbül ve dârçîn ve hayr-i buvâ ya'ni kâkule-i kebîr ve kâkule-i sagîr ki heyle derler ve zurunbâd ve zencebîl ve besbâse ve kebâbe ve cevz-i bevvâ ve mastakî her birinden ikişer buçuk dirhem bu edviyeleri dögeler bir beze baglayalar bin iki yüz dirhem su içinde kaynadalar sunun yarusı kalınca andan bez içinde edviye'i ovalar ve sıkalar ve bezden süzeler iki yüz elli dirhem şeker katalar kefin alup kıvâma getüreler ve bir miskâl anberi gülâb içinde erideler ve bir dirhem za'ferân bile ezeler ol kıvâma gelmiş şerbete katalar

Efâviyyeli cüllâb ola be-gayet nefîs ve hûb olu[r] sıfat-ı sikencübîn-i sâde şekerden gerek oldugı kadar bir tencereye koyup üzerine biraz eyü sirke koyup karışduralar ve üzerine biraz gülâb veyahud su katalar karışdurup kaynadalar ve kefin alalar odun katı tiz etmeyeler karşu tadın göreler hâcet [73b] olursa dahi sirke katalar eger lezzeti eyü olursa muʿtedil kıvâma getürüb od üzerinden indüreler saklayalar ve baʿzı kişiler kim balgamî ola balla bişüreler ve baʿzı kişiler içün ziyâde ekşi idüb ve baʿzılarına sirke'i az katalar her kişinin mizâcına göre ve vaktine göre bişüreler ve eger su yerine gülâb veya gâvzebân suyun katup bişüreler revâdır sevdâvî kişilere gayet fâ'ide ide husûsâ kim safrâdan göyünmüş sevdâ ola sirkeye vezn komadıgımıza sebeb oldur kim sirke dürlü dürlü olur tîzi ve yumşagı olur eyüsi ve yaramazı olur degme kişi vezne iʿtimâd idüb bişürmeye deyu âsâcasın didik tâ mübtedîlere müşkil olmayup âsân ola amel-i sikencübîn-i sâde-i aselî iki yüz dirhem bala iki yüz dirhem su katalar kaynadup kefin alalar biraz koyula baʿdehu yigirmi beş dirhem sirke'i azcık azcık karışu katalar tâ kim su gidüb bal kalınca andan bir kaşıga dört kaşık su katup ve ezüb içeler sikencübîn-i aselîde elbette kefin almak lâzımdır şerbet çirken olmaya sıfat-ı sikencübîn-i buzûrî yaʿni tohumlara mensûb dimek olur yerakân zahmetlerine fâ'ide ide ve süddeleri aça ve talaga fâide ide. Budur râziyâne tohum ve kerefes tohum ve anîsûn her birinden beşer direm râziyâne kökünün kabı ve kerefes kökünün kabı ve kebere kökünün kabı her birinden onâr direm bunların [74a] cümlesini altmış beş direm eyü sirke ve iki yüz elli direm su içinde kaynadalar bir gün bir gice ısladalar andan sonra yine kaynadalar yarusı kalınca andan sonra bezden süzeler 250 dirhem şeker katup kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler eger yerakân olan kişinin mizâcı katı ıssı olursa anîsûn yerine tohum-ı kâsni ideler ve kebere kökü yerine iki dirhem râvend-i çînî ideler dögeler beze baglayup bile bişüreler ammâ şeker kaynârken kefin alup andan kıvâm virmek gerek sıfat-ı sikencübîn-i unsulî kim lakveye ve fâlice ve sarʿa fâ'ide ide sanʿatı budur alalar basal-ı unsulî sirkesinden yüz dirhem ve buzûrî sirkesinden yüz direm asel beş yüz dirhem kaynadup kefin alalar kıvâma getüreler şerbeti yigirmi dirhemdür eger sirke'-i buzûrîde selîha ve asârûn ve habb-ı belesân ve ûd-ı belesân ve yüzerlik bile kaynadalar sevâb ola sikencübîn-i müshil sevdâyı ishâl ide sanʿatı budur aftîmûn otuz direm bir kettân bezine baglayalar ve dögülmüş ve elenmiş buçuk dirhem besfâyic dahi bir beze ayrı baglayalar ve 4 dirhem kara hırbak dahi dögülmüş ve elenmiş bir beze ayru baglayalar ve bir menne şeker ve yüz direm sirke ve bir menne su cümlesin bir çölmege koyalar hırbakı bezlerle çölmege bile koyalar ve azcık âteş ile kaynadalar kefin alalar ve bişmege yakîn olıcak aftîmûnı içine bıragalar ve her sâʿat [74b] bezleri ovalar tâ kim otların kuvveti suya çıka çün tamâm bişe bezleri çıkaralar kıvâma getüreler saklaya-

lar şerbeti yigirmi dirhemdür sıfat-ı sikencübîn-i seferceli şol kişiler kim hastalıkdan kalkmış ola anlara muvâfıkdır san'atı budur ekşirek ayva suyun alalar bir gün bir gice koyalar tura sâfî ola andan sonra süzeler ve her iki yüz elli dirhem ayva suyuna iki yüz elli dirhem şeker katalar ve elli direm sirke ve iki yüz dirhem gülâb katup karışdırup kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler şöyle kim resmdür içeler sıfat-ı sikencübîn-i rummânî katı ıssı hastalıklar ve ıssı cigerler içün nâfi'dür san'atı budur alalar ekşi enâr suyu ve tatlu enâr suyu her birinden yüz yigirmi beşer dirhem alalar ve otuz direm eyü sirke katalar ve altmış dirhem kadın tuzlugı suyu ve yüz yigirmi beş dirhem gülâb ve üç yüz yetmiş dirhem şeker katalar kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler eger bir kimse dilese kim ziyâde tasarruf ide koruk suyun veya turunc suyun ziyâdece ide ve şekeri endâze ile artura revâdır sıfat-ı sikencübîn-i buzûrî talak agrısıçün fâ'ide ider san'atı budur râvend-i çînî ve gârîkûn ve keşûr tohumu ve kızılboya ve kebere kökünün kabı ve sögüt agacı kabı ve yılgun kabı ve yılgun yemişi kim Türkçe iydi derler ve Arabca azbe ve umretü't-turfa ve Parisîce gezmâzû derler ve aftîmûn ve kâsni tohumu [75a] her birinden onâr dirhem cümlesin yüz yigirmi beş direm su içinde ve yüz yigirmi beş direm sirke içinde bir gün bir gice ısladalar andan sonra kaynadalar yarusı kalınca andan süzeler iki yüz elli direm şeker katup ve kaynadup kıvâma getüreler şerbeti yigirmi dirhemdür yigirmi dirhem hâlis cüllâbla ve sovuk su ile ezüb içeler sikencübîn-i râsenî ki cünâha derler cünâha deyu Türkçe anduz dimek olur gögüs ve öyken agrısına fâ'ide ider kim rutûbet-i galîzadan ve lezic-i balgamdan hâsıl olmuş ola ve nefes tarlıgına ve evcâ'-ı mefâsila kim bendükşeler agrısıdır ve ırku'n-nisâya kim yan agrısıdır uyluga iner agırır ve ciger marazlarına ve talak zahmetlerine ve şişlerine ve süddelerine ve kavukdakı taşı uvadup çıkarır ve bevli idrâr ider ve hayz kanın açar ve yerakânı giderir kim Türkçe sarulık derler ve yerakân-ı esvede dahi fâ'ide ider kim sarulık yerine beden kapkara olur ve ak bahake ve kara bahake fâ'ide ider ve hummâ-yı rub'ı def' ider ve iştihâya kuvvet virir ve agız agrısına ve diş diplerine ve dişe fâ'ide ider ve kattâl agular içmiş kişiye tiryaklık ider ve istiskâya ve uyuza ve gicike fâ'ide ider ve melâleti def' idüb ferâh vire ve bogaza sülük yapışsa ezüb gargara ideler koparır ve âdemin içinde kan veya sevdâ tonsa koparır san'atı budur alalar yunmış arınmış anduzdan ufacık tograyalar yüz miskâl [75b] ve gayet eyü sirke kim eski ve ak ve sâfî ve tiz ola üç yüz miskâl togranan anduzı bir sırçalu kabda ol sirke ile ısladup kırk gün güneşe karşu koyalar eger güneş harâreti bulunmazsa gölgede komak dahi câizdür kırk günden sonra bezden süzeler bu sirkeye bir buçuk sirke agrı şeker ve iki sirke agrı bal katup mu'tedil âteşde kıvâma getüreler vakt-i hâcetde içeler menâfi'i mukaddemâ zikr olundı bilmek gerek kim cüllâb terlik virir lâkin hâm cüllâb içi telyîn ider ve puhte

cüllâb artuk gıdâ virir sîneye ve öksürüge fâ'ide ider ve yürege kuvvet virir ve sikencübînler dahi zahmetlü kişilere ve ıssı mi'delü kişilere gayet eyüdür ve safrâya eyüdür ve susuzlugı keser balgamîye dahi fâ'ide ider husûsâ kim aselî ola veya buzûrî ola andan ötürü kim sirke balgamı keser ve tograr ve safrâyı teskîn eyler lâkin sikencübîni dâim içmek olmaz andan ötürü kim sirkenin kuvveti mi'deyi ve cigeri za'îf eyler ve sinirleri süst ider şarâb-ı rummânî katı ıssı zahmetlü kişilere ve ıssı mi'delü kişilere gayet eyüdür san'atı budur ekşi enâr suyun alalar ne kadar dileseler ve süzeler sâfî ideler ve yarusı kadar şeker katalar bişüreler ve bişürürken birkaç yaş na'neyi budagıyla içine bıragalar kıvâma getüreler andan na'neyi çıkaralar eger mi'de katı [76a] ıssı olacak olursa ve lâkin za'îf olursa biraz dögülmüş mastakîyi ve biraz ûd-ı Hindî katalar içeler sıfat-ı şarâb-ı turunc turunca Parsîce ağaç kavununa derler Arabca utrüc derler Türkçe turunc dedikleri nârencdür turunc degildür galat-ı âmmdır nârence turunc dedikleri rengi dahi şâhiddür nârenc oldugına ağaç kavununun şarâbı ıssı mi'deye ve ıssı cigere ve ıssı yürege fâ'ide ide san'atı budur ağaç kavununın ekşisini alalar çekirdeğin gidereler ekşisine gülâb katalar kalaylu tencereye veyahud taş tencereye koyup kaynadalar elile ovalar ve bezden süzeler ve şeker katalar endâze ile kaynadalar kıvâma getüreler sıfat-ı şarâb-ı limon bişürmesinin tarîkı oldur kim üç yüz dirhem şekeri su ile ezeler ve yumurta agın katup ve kefin alup eyü arıdalar pâk ideler ve âdetce kıvâma getüreler cevârîş kıvâmına gele andan elli direm süzülmüş limon suyun bu kıvâma gelmiş şekere azcık od üzerinde yâb yâb yedüreler eger biraz gülâb ol şekerle bile kaynadup kıvâma getürseler revâ ola nâzik mizâc kişilere şarâb-ı hoş-bûy ve hoş-ta'âm ola yürege ziyâde kuvvet vire zinhâr limon suyun şekere yedürirken âteşi az ideler kömür üzerinde karışdıralar şöyle kim kaynamaya zîrâ suyu mahv olup havâya gide çün şarâb-ı limon kıvâma gele andan indüreler saklayalar hâcet vaktinde on iki [76b] dirhem veya on beş dirhem kadarı ezüb içeler ve ba'zı kişilere yigirmi dirhem içüreler evet ekşi nesnelerin şarâbın bişüricek sakınalar âteşe çaldırmıyalar aslâ yalın olmaya kömür üzerinde bişüreler bakır kabda bişürmeyeler meger kalaylu ola veya taş tencere ola veya çölmekçiye tencere şeklinde etdüreler ve'l-hâsıl gayet ihtiyât ideler âteş ziyâde olıcak çalar acı olur yenmez hem rengi ak olmaz bu te'kîdâtdan garaz mübtedîler ihtiyât idüb ziyân etmeyeler zîrâ nice tabîbleri gördük şarâb-ı limonı ekâbir katında bişürdiler kara oldı ve acı oldı dökdiler dört beş baş şeker zâyi' oldı ol tabîb gayet ile hacîl oldı ihtiyât mahalli olmagın te'kîd eyledik ve şarâb-ı limon içün eyü ak mükerrer şeker gerek veya eyü ak mevc sâfî şeker gerek kim eyü pâk ideler yumurta agıyla tâ kim şarâb-ı limon ak ve sâfî ola sıfat-ı şarâb-ı ıccâs ya'ni erik şarâbı mizâcı ıssı olan kişiye ve tabî'ati kabız olan kişilere fâ'ide ide ve safrâyı ishâl ide ve yüregi so'uda ve atşı keser

san'atı budur kara erik yüz tane unnâb ya'ni kızıl igde otuz tane çekirdeksiz temirhindî otuz dirhem kuru benefşe yigirmi direm ak türbid yunılmış nîm-köft yigirmi direm ammâ türbidi ayruca beze baglayalar ve heb edviyyeleri bin iki yüz elli direm su ile kaynadalar tâ iki bahşi gidüb bir bahş [77a] kala andan sonra bezden muhkem süzeler seksen direm terengübîn ve yüz yigirmi beş direm şeker katalar kıvâma getüreler eger terengübîn ele girmeye yerine bedel şeker katalar kâfîdür ve bir direm eyü has mahmûde ve buçuk direm za'ferân hall idüb bu şerbete karışduralar şerbeti on beş direm veya yigirmi direm ezeler içeler nâfi' ola sıfat-ı Şarâb-ı temirhindi ıssı mizâclu kişilere ve safrâ 'illetlerine ve ısıtmalara fâ'ide ide ve kabzı aça ishâl ide san'atı budur temirhindîden diledikleri kadar alalar gülâb içinde kaynadalar veya su ile kaynadalar andan sonra bezden süzeler sâfî ideler biraz terengübîn katalar veya şeker katalar kıvâma getüreler vakt-i hâcetde sovuk su ile ezüb içeler nâfi' ola safrâyı ishâl ide ve harâreti def' ide ve susuzlugı kese sıfat-ı Şarâb-ı mersin ishâli baglaya ve öksürüge ve kan gidene fâ'ide ide ve zevura ve zehire fâ'ide ide ve gönül dönmegi ve kusmagı def' ide ve mesâneye fâ'ide ide ve yürege ferâh ve kuvvet vire ve susuzlugı keser ve balgam ishâline yaraya ve oglancuklar öksürüklerine ve ishâllerine ve kusmalarına gayet müfîddür şerbetler içinde menfa'atlü Şarâb-ı mersindür hem tatlulugı var hem kekreligi var tatlulıgıle sîneye ve öksürüge fâ'ide ider kekreligile ishâli keser hiçbir şerbet yokdur öksürükle ishâle fâ'ide ide illâ mersin şarâbı ve haşhâş şarâbı san'atı budur alalar mersin yemişi elli dirhem [77b] nîm-köft dögeler ve su ile ısladup kaynadalar eyü bişüreler bezden muhkem sıkup süzeler iki yüz dirhem şeker katup kıvâma getüreler bu didigimiz kurusundan olıcak yüz yigirmi dirhem şeker katalar yahud tâzesinden ve yaşından pişürseler şekerle berâber koyalar mersin yemişi vaktinde ideler şerbeti on beş dirhemdür sıfat-ı Şarâb-ı mersin-i nev'-i âhar bir dürlü mersin şarâbı dahi kim müdebbirdür ishâli baglaya ammâ öksürüge yaramaya san'atı budur yüz direm mersin yemişin alalar nîm-köft dögeler ve ekşi elma suyu iki yüz dirhem ve ekşi ayva suyu iki yüz direm kızıl behmen on dirhem behmeni dahi nîm-köft dögeler bu sularla mersin yemişin kim ıslanmışdır elma ve ayva suyunda bile kaynadalar ve bezden sıkup süzeler yüz otuz dirhem şeker katup kıvâma getüreler ve on dirhem tebâşir-i hindî ve yigirmi dirhem kil-i Ermenî yumuşak sahk idüb bu şarâba karuşduralar ve eger on direm emrûd-ı kurudan bile karuşduralar revâdır sıfat-ı şarâb-ı tîn ya'ni incir şarâbı bil agrısına ve bögrek agrısına fâ'ide ide san'atı budur iki yüz elli dirhem etlü ve tatlu eyü incir ve yüz dirhem nohûd yedi yüz elli dirhem su ile kaynadalar tâ nohûd pişe ve incirle muherrâ ola andan muhkem süzeler suyun tencereye koyup yine kaynadalar kıvâma gelmezden önden yarusı kadar fânîd şekeri katalar [78a] veya asel katalar pes andan sonra sünbül ve

karanfil ve havlincân ikişer dirhem dârçîn buçuk dirhem bu edviyyeleri dögüb beze baglayalar tencereye bıragalar kaynadalar kıvâma getüreler sonra bezi otlarla çıkaralar ovalar sıkalar bezde kalanın bezle yabana atalar şerbeti yigirmi dirhem ola eger kulunc içün bişürseler nohûdı bile bişürmeyeler ve edviyyeleri beze koymayalar sıfat-ı şarâb-ı incir nev'-i âhar tecribe-i amasiyye yüz dirhem incir yüz dirhem kayısı bir gün bir gice ısladalar tekrâr su katup içeler harâret def'ine ve mukavvi ve müferrihdür sıfat-ı şarâb-ı sandal ıssı yürege ve ıssı cigere ve muharrika ısıtmalara fâ'ide ide san'atı budur elli dirhem egelenmiş sarurak eyü kokılı sandal alalar otuz direm sirke ve otuz direm koruk suyu ve üç yüz dirhem su içinde bir gün bir gice ısladalar andan kaynadalar tâ yarusı kalınca andan elile ovalar bezden sıkup süzeler ve iki yüz elli dirhem şeker katalar kıvâma getüreler şerbeti on dirhem ola tohmekân suyule içeler eger öksürügi olsa sirke ve koruk suyun bile pişürmiyeler lâkin tenhâ gülâbla pişüreler yüz direm şekere beş direm sandal ideler ya yedi dirhem ya on dirhem sandal ideler lâkin on dirhem edicek ziyade kaynatmıyalar zîrâ artık kaynayıcak ve on dirhemden artık olıcak acı olur ta'âmı eyü olmaz şarâb-ı sandal-ı hâce-i [78b] Şirvânî sandal otuz dirhem bir vukıyye şeker üç yüz dirhem gülâb sandalı egeleyüb üç gün üç gice mezkûr gülâb içinde ısladup andan süzüb köbügin alup gidereler şekerin kefin alup zikr olan gülâbı hılt idüb nerm âteşle kıvâma getürüb vakt-i hâcetde isti'mâl ideler. Sıfat-ı şarâb-ı benefşe öksürüge ve zâtü'l-cenbe fâ'ide ide ol yerde kim tâze benefşe ele gire yaşından iki yüz elli dirhem alalar eger yaşı ele girmeyüb kuru benefşe ola yüz dirhem alup bin direm su içinde bir gün bir gice ısladalar eger zarûret olup ta'cîlen gerek olsa ıslanmadan pişürseler revâdır pes bir cûş virüb azcık kaynadup elle ovalar ve bezden sıkup süzeler dört yüz direm şeker katalar yumuşak âteş üzerinde karışdırı karışdırı kıvâma getüreler eger ol benefşe kaynatdıkları suya dahi benefşe katup tekrâr bir cûş virüb azcık kaynadup yine süzeler üç def'a ya dört def'a bu suya tekrâr benefşe katup mükerrer bişüreler andan şeker katup kıvâma getüreler revâ ola şarâb-ı benefsic ya'ni benefşe mükerrer olup telyîn ve nuzcı ziyâde ve fâ'idesi artuk ola evet suyu azcık olmaya bir nice kerre benefşe'i kaynadup süzmege kâbil ola şerbeti on direm ola ve eger on dirhem kesîrâ ve on dirhem boy [79a] tohumu ve on dirhem ayva çekirdeği ve on beş dirhem hatmî tohumu bunların ayru ayru lu'ābların alup ol kaynayan benefşe suyuna katalar ve şeker katup kıvâma getüreler sevâb ola zîrâ hıltları bişürmesi ziyâde olup sîne'i yumuşada ve balgamı asânlıgla bişürüb çıkara şarâb-ı benefşe-i kâ'ide-i âhar yaş benefşe'i cem' idüb çiçeginin yapragın yolalar sapın gidereler ne mikdâr olursa vezn ideler ve ol mikdâr su katalar ol su ile haşlayalar andan sıkalar suyun alalar geru kalan suyu vezn ideler iki suya bir şeker katup kıvâma getüreler lâkin anı yalın

âteşden saklayalar ve benefşe'i çok kaynatmayalar henüz göklügi var iken yalnız sıkalar hûb şarâbdır nev'-i diger-i şarâb-ı benefşe benefşe'i alalar sapın gidereler yüz direm kadar yaş benefşe'i kaynadalar şöyle kim ziyâde kaynatmayalar gül gibi sehilce kaynadalar rengi suya çıka süzeler iki yüz direm şeker katalar kıvâma getüreler dahi kuvvetlüce olsun diyen kişi yüz direm yaş benefşeye yüz direm şeker katup kıvâma getüre eger mükerrer bişürmek murâd etseler evvel yüz direm yaş benefşe'i kaynatdıkları suyu süzdükden sonra yine yüz direm benefşe kaynadalar üç def'a ya beş def'a ya dahi artık bir suda tekrâr benefşe'i bişüreler yumuşak od üzerinde şöyle kim âteş yalınlı olmaya belkim kömür üzerinde ola yâb yâb kaynadalar [79b] âteşi tîz olmaya gül şarâbının ve benefşe şarâbının ve nîlûfer şarâbının ve cemî' reyhânlar şarâblarının âteşi tîz olmayup yumşak ola zîrâ çiçekler nâzik olur tîz âteşe tahammül eylemezler kuvvetleri gider ve hem ta'âmı acı olur andan bezden süzeler yüz direm şeker katup kıvâma getüreler eger dahi artık şekerle bişürmek murâd etseler bu minvâl üzre kıyâs idüb bişüreler eger kuru benefşe şarâb bişürmek murâd etseler yüz dirhem şeker içün yigirmi direm kuru benefşe kaynadalar anı süzüb sonra ol suda on beş direm dahi kaynadalar revâdır kaynadup süzeler şeker katup kıvâma getüreler şerbeti on direm ya on beş dirhem ola yigirmi dirhemi ziyâde telyîn ider sıfat-ı şarâb-ı enâr öksürüge ve zâtü'l-cenbe fâ'ide ide alalar tatlu enâr suyu beş yüz direm şeker iki yüz elli direm hatmî tohumu lu'âbı elli direm bu üçini kaynadalar tâ yarusı kalınca andan sonra iki yüz dirhem şeker katalar kıvâma getüreler şerbeti on dirhem ola üç dirhem bâdâm yagıyla içeler sıfat-ı şarâb-ı rummânîn tatlu enâr suyu ve ekşi enâr suyu yüzer direm iki yüz altmış direm şekerle karışdurup kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler eger bişerken birkaç yaş na'nâ budagın bile yapragıyla bişüreler şarâb-ı rummânîn-i mena'nâ' ola bişüb indürdikden sonra na'nâ budakların çıkarup şerbeti saklayalar vakt-i hâcetde isti'mâl ideler nâfi' ola sıfat-ı [80a] şarâb-ı haşhâş sill zahmetiçün tâze ak haşhâş yigirmi beş tane buyân kökü kabı soyulmuş otuz direm tohum-ı hatmî ve kesîrâ ve zamg-ı Arabî ve ayva çekirdeği her birinden beşer direm kesîrâyı ve zamgı ayru dögeler ve ayva çekirdeğinin ve hatmî tohumunın ayru lu'âbın alalar ve evvel haşhâşı kabıyla nîm-köft dögeler yedi yüz elli direm su ile kaynadalar yarusı kalınca andan süzeler iki yüz elli dirhem meyfûhte katalar kıvâma getüreler bu şarâbı bir kimseye virmek gerek kim nâzlesi olmaya eger nâzlesi inmiş olursa pâk olmayınca virmeyeler lâkin nâzle inmemek içün ve nâzle[y] i baglamak içün bu şarâbdan vireler nâzleyi baglaya sıfat-ı meyfuhte kim bu şarâba gire tatlu yaş üzümi alalar tane ideler andan sıkalar suyun alalar bir kabda kaynadalar üç bahşinden bir bahşi kalınca ve bu şarâba katalar bile bişürüb kıvâma getüreler sıfat-ı şarâb-ı haşhâş-ı sâde ak haşhâş tohumun alalar biraz kadarı yumşak dögeler kay-

nadup südin alalar bir dahi eyü yumşak dögülmüş ola beze koyup su içinde elile ovmagla südin çıkarsalar revâ ola ammâ muhkem dögüb elile ovup ıssı suda südin almak yegrekdür ve biraz murâd itdikleri kadar şeker katalar kıvâma getüreler öksürüge ve ishâle ve oglancuklara bu şarâb-ı haşhâşdan virmek olur lâkin yukarugı şarâb-ı haşhâş kim kabıyla bile bişmişdür her kişiye ve oglancuklara virmek olmaz ve her kişi [80b] anı kime gerekse virüb yedirmek olmaz tabîb-i hâzık gerek kim fark ide ve temeyyüzü ola kim kime virmek gerek ve kime virmemek gerek veya bir ehl-i ma'rifet ola kim nenin gibi kişiye virmek gerekdür bile ve andan ne mikdâr vire ba'zı mizâc haşhâş kabın götürmez götüren kişi dahi barmagile birkaç yalaya katı çok yemeye sıfat-ı şarâb-ı kâkünec bevl yolın açar ve bevl yolı acıdugun gidere kâkünece Türkçe kanbil derler al rengi olur alef içinde üzüm taneleri gibi içi olur ve tohumları olur bâdincân yapragı gib[i] yapragı olur aşçılar anın gılâflarını ya'ni kablarını cem' idüb saklarlar aşa saru renk virür yag sıfatlı cerb gösterir andan ötri cem' iderler ve ol ota Parsîce urûsperde dirler Arabca kâkünec dirler alalar gılâfından soyalar gılâfın gidereler tanelerin kaynadalar elle ovalar lâkin katı ovmayalar tâ kim inen acı olmaya andan bezden süzeler şeker katup kıvâma getüreler ve eger kuru benefşeyi bile katup bişürseler be-gayet iyi ola ve kurs-ı kâkünec dahi düzeler kurûh-ı mesâne içün yerinde zikr olunur inşâallâhu te'âlâ diger kâkünec tohumun yeseler harâreti ve istiskâ şişin gidere husûsâ ısıtmadan şişüb harâreti ola eger mezbûr tohumun acılıgından kaçarlarsa şeker katup yeyeler ve şeker ile dögüb ma'cûn idüb yiyeler ve şarâb-ı [81a] zûfâ-yı müdebbir öksürüge ve zîkü'n-nefese fâ'ide ide kim sovuk nâzleden ola boy tohumu on direm keten tohumu yedi direm persiyâvşân kim Türkçe baldırıkara dirler on direm gök süsen dibi on direm çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm incir on iki tane zûfâ beş direm kuru benefşe beş direm zirâvend-i müdahrec iki direm basal-ı unsul-i müşevvâ ya'ni hamîra kaplayup ocakda pişmiş ola ve büryân olmuş ola iki direm râziyâne kökünün kabı on direm kerefes kökünün kabı on direm kerefes tohumu dört direm râziyâne tohumu dört direm bu cümlesini yedi yüz elli direm su ile kaynadalar üç bahşinden bir bahşi kala andan süzeler şerbeti kırk direm ola bir miskâl ma'cûn-ı kafayla ve bir miskâl köknâr içi yagıyla vireler sıfat-ı şarâb-ı zûfâ-yı nev'-i diger ıssı nâzle içün fâ'ide ide unnâb yigirmi tane sipistân otuz tane çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm persiyâvşân beş direm benefşe beş direm buyan dibi on direm cümlesin beş yüz direm su ile kaynadalar yarusı kalınca andan bezden sıkup süzeler yigirmi dirhem tatlu ayva çekirdeği lu'âbın ve yigirmi direm hatmî tohumu lu'âbın ol su ile karışduralar şerbeti kırk direm on direm şekerle ve bir direm ma'cûn-ı zûfâyla ve iki direm tatlu bâdâm yagıyla içeler şarâb-ı zûfâ-yı sâde zûfâ yigirmi direm nîm-köft dögeler [81b] su ile kaynadalar

ve süzeler yüz yigirmi direm bal katalar veya şeker katub yine kaynatup kıvâma getüreler şerbeti on direm ola sıfat-ı şarâb-ı afsentîn mi'de imtilâsına ve rub' ısıtmasına fâ'ide ide afsentîne Türkçe pelîn dirler san'atı budur afsentîn beş direm kızıl gül on beş direm yunulmuş ak türbid nîm-köft dögülmüş iki direm sünbül iki direm üç yüz yetmiş direm su ile kaynadalar üç bahşinden bir bahşi kala andan bezden sıkup süzeler şerbeti on beş direm ola biraz cüllâbla veya şekerle içeler şarâb-ı afsentîn-i diger bagırsakların yellerini tagıda ve kuluncı aça san'atı afsentîn elli direm selîha yigirmi direm kerefes tohumu otuz direm beş yüz direm su ile kaynadalar iki bahşı gidüb bir bahşı kala andan sonra süzüb iki yüz elli direm şeker katalar veya asel katup kıvâma getüreler şerbeti on beş direm ya yigirmi direm eksikregi on direm ziyâdesi yigirmi diremdür sıfat-ı Mâü'l-usûl-i sâde râziyâne kökünün kabı on direm kerefes kökünün kabı on direm kebere kökünün kabı beş direm kerefes tohum beş direm râziyâne tohum beş direm anîsûn beş direm su ile kaynadalar isti'mâl ideler sıfat-ı asl-ı Mâü'l-usûl-i müdebber budur lâkin lakve ve fâlic zahmetiçün dahi ziyâde nesneler etmek gerekdür ıdhîr-i Mekkî ya'ni mekke ayrugı beş direm asârûn [82a] ve habb-ı belesân nîm-köft dögülmüş ikişer direm ûd-ı belesân ve bûzîdân ve selîha üçer direm çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm su ile kaynadalar isti'mâl ideler ve istiskâsı olan kişi içün ıdhîr ve sünbül ve gâfes ve kemâderyus kim Türkçe hamâdre dirler ve kemâfîtûs kim Türkçe harb tutan dirler ve afsentîn her birinden üçer direm kadın tuzlıgı on direm ziyâde ideler ve sar'a 'illeti içün ve hayz kanın indirmegiçün zirâvend-i tavîl ve müdahrec ve kantaryon ve ûdu's-salîb her birinden üçer direm ziyâde ideler ve eger udü's-sa'lîb bulunmazsa selîha ve ûd-ı belesân anın yerine bedel ideler ve kavukdan ve bögrekden taş uvadup çıkarmakdan ötri persiyâvşân üç dirhem ve habbü'l-kalb yigirmi direm nîm-köft dögülmüş ola ve üç direm eskûlûfinderyûn habbü'l-kalb Türkçe gözgü tarusı dirler hâtûn kişiler ve kızlar gözgüye yapışdırırlar taşlu ve kayarlu yerlerde ve taglarda çırpılar arasında biter çok budakları olur âyet agacı yapragı gibi yapragı olur budaklarında ak ak tarudan büyücek taru kibi dîzilüce biter alçak olur katı ak olur sûret tarusı dahi dirler sidügi tutılana faide ider sidik yolın açar ve taşı uvadup çıkarır ve incir on tane ziyâde ideler ve nıkrîs ve vaca'-i mefâsıl içün şaytarâc ve kantaryon ve nânhâh ve sûrincân [82b] ve bûzîdân ve mâhîzühre her birinden beşer dirhem ziyâde ideler sıfat-ı mâiü'l-asel mertûb kişilere ve meflûce ve lakveya ve balgamı çok kişilere gayet münâsibdür bir vukıyye eyü sâfî ve hoş ta'âm bal beş vukıyye su ile ya dahi ziyâde kaynadalar kim kefi alına ve biraz dögülmüş dârçîn ve anîsûn ve râziyâne'i bir beze koyup bile kaynadalar bunlardan birisin ya ikisin bile kaynatsalar dahi olur ve hemân balı yalınız su ile kaynatsalar da olur andan sâfî ideler ve so'udup karşu içeler nâfi' ola sıfat-ı

şarâb-ı asel bal şarâbı miʿdeyi ve cigeri kızdırur sovukluga fâ'ide ider sanʿatı budur sünbül-i Hindî ve mastakî ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve ûd-ı hindî ve kâkule-i sagîr ve cevz-i bevvâ ve karanfil her birinden birer dirhem bu edviyeleri nîm-köft dögeler üç rıtıl su içinde kaynadalar üç bahşından bir bahşı kala andan süzeler beş gayet eyü balla kaynadup kıvâma getüreler vakt-i hâcetde içeler nâfiʿ ola sıfat-ı şarâb-ı naʿnâ miʿdesi zaʿîf kişilere fâ'ide ide ve kusmagı giderir ve gönül dönmesine fâ'ide ide sanʿatı budur ekşi enâr ve tatlu enâr tanelerin dögüb sıkalar suyun süzeler ve bu süzülmüş suyun yarusı kadar yaş naʿnâ suyun karışdırup kaynadalar kefin alalar ve naʿnâ suyu kadarınca şeker katalar kaynatup kıvâma getüreler hâcet vaktinde içeler sıfat-ı şarâb-ı naʿnâ-yı diger bir dürlü dâhi kusmagı [83a] ve gönül dönmegi giderir ve miʿdeye kuvvet virür sanʿatı budur bellût agacının yosunu kim Arabca uşne derler kırk direm temirhindî kırk direm ikisini üç yüz direm gülâb içinde kaynadalar yarusı kalınca andan süzeler ekşi enâr ve tatlu enâr suyu kim tanesinden sıkılmış ola her birinden yüz yigirmi beşer direm ekşi elma suyu ve yaş naʿnâ suyu her birinden yüz yigirmi beşer direm ol süzülmüş gülâbla karışduralar ve iki yüz elli dirhem şeker katalar ve seksen tane şam fıstıgının taş kabın şekerle bile kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler baʿdehu âteşden indüreler fıstık kabın koyalar bile tura vakt-i hâcetde içeler fıstık kabın agızda tutalar karşu soralar sıfat-ı şarâb-ı gül miʿdeye ve yürege ve cigere kuvvet virür eger mükerrer şekerden bişürseler safrâyı ishâl ide ve gaşiyy olup ussu giden kişilere fâ'ide ide ammâ güli tekrâr bişüricek safrâyı andan ishâl ider sanʿatı budur alalar tâze kızıl gül yapragın yüz direm kaynadalar ziyâde kaynamayup şöyle kim sehelce kaynadalar benefşe gibi bir âşe kaynaya gülün kızıl rengi suya çıka gül yapragı agarmaya henüz kızıllıcak yaprakda kala eger ziyâde kaynayacak olursa acı olur ve kuvveti gider benefşe ve gül ve nîlûfer ziyâde kaynamamak gerek nâzikdür kuvveti gider hem taʿâmı acı olur bezden süzeler iki yüz direm şeker katup kıvâma getüreler içeler nâfiʿ ola eger dahi eyüce ve kuvvetlüce isteseler yüz direm [83b] gül yapragına berâber yüz dirhem şeker katalar kaynadalar revâ ola eger mükerrer pişürmek murâd eyleseler gül kaynaddıkları suyu süzdükden sonra gene yüz dirhem gül yapragı ol suya koyalar kaynadalar ve süzeler gene ol süzülmüş suya yüz dirhem gül yapragın koyalar ol kadar kaynadalar üç ya beş ya yedi defʿaya degin câyizdür ne kadar mükerrer etseler kuvvetli olur ishâli artık olur eger tekrâr kaynatmakda suyu eksilecek olursa sucagız katalar revâdır sıfat-ı şarâb-ı nîlûfer yaş nîlûfer ele girecek olursa sapın gidereler çiçeginin saruca yaprakların alalar su'ıyla kaynadalar benefşe gibi benefşeden azcık ziyâdece kaynadalar şeker ne kadar olursa yarusı kadarı nîlûfer ola veya berâber ola kaynadup süzdükden sonra şeker katup kefin alup kıvâma getüreler eger kuru nîlûferden pişürecek olurlarsa bir

nîlûfere dört şeker ideler şöyle kim yüz dirhem şeker olıcak nîlûfer yigirmi beş veya yigirmi dirhem ola dahi eksik olsa câyizdür ammâ odı katı tiz olmaya kim ta'âmı gökcek ola ve hem kuvveti gitmeye ve pişirmekde eger yumurta agıyla evvel şekeri sâf etseler hûb olur şerbeti ak olur sâfî ola eger yüz dirhem şekere bir yumurta agın çalkadıkda azcık su ile çalkasa kaynârken şekerin köpigi açıldıgı yere kaşıgla tamzuralar karışdırmayalar az az kaynadalar tamâm şekerin kefi cemî' ola kefgirle [84a] sâf ideler cüllâb ola kıvâma geldikden sonra nîlûferi dedigimiz gibi âdetce pişüreler azrak su ile andan ol yumurta agıyla sâf olmuş şeker cüllâbıla bu nîlûferden süzülmüş suyu kaynadup kıvâma getüreler şarâb-ı nîlûfer hâs ola yumurta agıyla sâf olmuş şekere cüllâb dimek şeker-rîzler ibâreti ve ıstılâhıdır hekîmler katında cüllâb gülâbla ve şekerile pişen şerbetdür kim üç yüz dirhem gülâbla yüz direm eyü şeker katup kıvâma getüreler ve geru kalan şerbetler benefşe gibi ve gül gibi ve sandal ve limon ve nârenc ve hummâz gibi pişirmelü olıcak şekeri bu zikr etdigimiz gibi yumurta agıyla veya süd ile kaynadup sâf ideler andan pişüreler ele girerse mükerrer şekerle pişüreler veya ak sâf ayluc şekerden pişüreler veya nebât şekeriyle pişüreler ve ba'zılar nîlûferi istiktâr idüb gülâb gibi suyun çıkaralar nebâtla ve eyü sâfî mükerrer pişüreler gayet nefîs ve hûb olur şerbeti on iki veya on beş dirhem ola ve eger nîlûferi gülâbla bişürseler gayet latîf ola hem harâretle olan öksürüge yarar ve hem harârete fâ'ide ider yürege ferâh ve kuvvet virür ıssı 'illetlere ve ısıtmalara eyüdür sıfat-ı şarâb-ı tüffâh alma şarâbı yürege kuvvet virür ve yürek oynamasına kim hafakân derler fâ'ide ide ve ferâh vire san'atı budur alalar tatlu ve hoş kokulu alma'ı [84b] kabın soyalar iki veya dört pâre ideler çekirdeğin eyü arıdup gidereler ve ba'dehu alma'ı dögeler suyun elle sıkalar ve bezden süzeler dört yüz dirhem elma suyuna iki yüz dirhem şeker veya nebât katalar kaynadup ve kefin alup kıvâma getüreler eger pişirürken eyü gülâb katup bile pişürseler dahi hûb ola birazcık eyü misk-i hâlis gülâbla ezüb şerbete pişdikden sonra karışdırup saklasalar gayet hûb ola ve eger elma suyu üç yüz dirhem kadar ola yüz dirhem şeker ola dahi yegrek ola yürege kuvvet vire ferâhı ziyâde ola evet alma şarâbının dahi odı katı tîz olmaya hem kıvâmı eyü ola şöyle kim yumuşak kıvâm olacak olursa biraz müddet turıcak ekşir yaramaz olur kıvâm virmekde san'at çokdur gerekdür kim ekşimeye ve hem ta'âmın od çalmıya eyü ola şerbeti on direm veya yigirmi dirhemdür sovuk su ile ezeler gülâb katup içeler nâfi' ola sıfat-ı şarâb-ı tüffâh-ı diger bir dürlü alma şarâbı dahi kim mi'deye ve yürek za'fına muvâfık ola ve yürek oynamasını ve susalıgı gidere ekşi elma suyu ve tatlu elma suyu süzülmüş alalar kaynadalar yarusı kalınca bin iki yüz dirhem elma suyuna beş yüz dirhem şeker katalar kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler dahi eksik pişirmek dileseler buna göre kıyâs ideler şerbeti on beş dirhem ola sovuk [85a]

su ile ezüb ve gülâb katup içeler sıfat-ı şarâb-ı sefercel ya'ni ayva şarâbı ayvayı dört pâre ideler için çekirdeğiyle gidereler ayvayı taş dibekde veya agaç dibekde dögeler ba'dehu suyun bezden süzeler iki yüz dirhem ayva suyuna yüz dirhem şeker katup ve kaynadup kefin alup kıvâma getüreler eger üç yüz dirhem ayva suyuna yüz dirhem şeker katup kaynadalar kefin alup kıvâma getürseler revâ ola mi'deye kuvvet vire ishâli baglıya gönül dönmesine ve kusmaga fâ'ide ide ve ta'âm iştihâsın getüre sıfat-ı şarâb-ı meybih ta'âmı hazm ide ve mi'deye kuvvet vire ve kusmagı men' ide san'atı budur alalar ekşi ayva suyundan bin iki yüz elli dirhem şarâb-ı reyhânî bin yüz dirhem zencebîl ve mastakî ikişer dirhem kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ve dârçîn her birinden dörder dirhem karanfil üç dirhem za'ferân-ı hâlis dört dirhem bu edviyeleri nîm-köft dögeler beze bagluyalar ol ayva suyuyla ve reyhân-ı hoşbûy şarâbıyla tencereye koyalar kaynadalar her sâ'at bezi edviye ile kaynârken ovalar kuvveti çıkmak içün ta yarusı kalınca andan sonra bezi çıkaralar bin dirhem bal veya şeker katup kaynadalar kefin alup kıvâma getüreler bezi edviye ile pişdikden sonra çıkaralar buçuk dirhem müşki azcık şarâbla ezeler bile karışduralar [85b] şerbeti yigirmi dirhemdür sovuk su ile ezüb içeler sıfat-ı şarâb-ı meybih-i diger bir dürlü dahi eyü ayva suyu kaynanmış yarusına gelmiş iki yüz elli dirhem ekşi elma suyu yüz yigirmi beş dirhem eski şarâb-ı sâfî ve hoşbûy beş yüz dirhem bal yüz yigirmi beş dirhem ûd-ı hindî iki direm mastakî ve za'ferân ve besbâse her birinden birer buçuk dirhem sünbül ve karanfil ve cevz-i bevvâ kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ve dârçîn ve zencebîl her birinden buçugar dirhem cümlesini nîm-köft dögeler beze baglayalar evvelki gibi bişüreler andan sonra bir dirhem süg ve buçuk dirhem müşki sahk idüb bile karışdıralar ve süg dedikleri başka bir terkîbdür şerbeti evvelki âdetce içeler sıfat-ı şarâb-ı helîle ıssı ısıtmalara ve safrâvî vecî' mefâsile fâ'ide ide ve içi ishâl ide san'atı budur yüz tane eyü yeni ve büyük tanelü sarı helîle'i alalar çekirdeğin gidereler kabını bir şişeye koyalar üzerine su koyalar dört parmak kadarı su örte üç gün güneşde koyalar andan ol suyu süzeler ayru saklayalar ve ol helîle üzerine bir su dahi koyalar yine üç gün güneşde koyalar tura andan gene süzeler bu iki def'a üçer gün güneşde turmuş helîleden süzülmüş suya yüz dirhem terengübîn katalar kaynadalar kefin alup kıvâma [86a] getüreler yüz yigirmi beş dirhem bu şarâba bir miskâl eyü hâlis mahmûde'i sahk idüb karışduralar şerbeti yigirmi dirhem veya otuz dirhem içeler ve sevdâvî kişiler içün Kâbilî helîleden bu tarîk üzre bişüreler ve otuz dirhem aftîmûn ve otuz dirhem besfâyic bile kaynadalar şerbeti otuz dirhem veya yigirmi dirhem içeler sıfat-ı şarâb-ı râvend-i çînî ciger agrısına ve talak agrısına fâ'ide ide ve süddeleri aça ve tabî'ati ishâl ide san'atı budur râvend-i çînî kırk dirhem gârîkûn ve türbid ve besfâyic ve tohım-ı kâsni her birinden yigirmişer dirhem eger cüm-

lesi hisâbınca kırk dirhem olursa revâdır eger türbid yigirmi dirhem olursa zencebîl üç direm gerek eger türbid kırk direm olursa zencebîl altı direm gerek eksik olursa hisâbınca ideler bunları nîm-köft dögeler yedi yüz elli dirhem su ile kaynadalar süzeler yetecek kadar şeker katalar kıvâma getüreler şerbeti otuz dirhem ile yigirmi dirhemdür hâm cüllâbla içeler eger dileseler buçuk denk mahmûde ve buçuk denk mastakî bile ezeler her şerbetde içeler revâ ola şarâb-ı lisânü's-sevr sevdâvî kişilere fâ'ide ide eger yaş sıgır dili suyu hâzır ola alalar iki yüz elli dirhem bâdrencbûya yapragı suyu yüz yigirmi beş dirhem eger sular hâzır bulunmaya kuru lisânü's-sevr yapragı altmış dirhem [86b] bâdrencbûya yapragı otuz dirhem beş yüz dirhem su ile kaynadalar yarusı kalınca ve sıkalar bezden süzeler iki yüz elli direm şeker katup kıvâma getüreler şerbeti yigirmi direm her sabah bir pâre alma şarâbıyla içeler sıfat-ı şarâb-ı dinârî bu şarâbın menfa'atleri çokdur ammâ i'tidâle yakîndır masarika tamarlarının ve cigerin süddelerine menfa'at virüb açar veremlerine fâ'ide ider ve bevli idrâr ider ve tabî'ati telyîn ider ve yerakân 'illetine fâ'ide ider ve ciger harâretine ve mi'de harâretine nâfi'dür hıyârşenbe ve hıyâr çekirdeklerinin südiyle fâ'ide ider husûsâ kim sikencübîn sükkeri ile bile içeler ve şarâb-ı unnâb ile hasbeye ve çiçege fâ'ide ider kandan ve safrâdan olan ısıtmalara fâ'ide ider san'atı budur alalar kâsni tohumundan yigirmi miskâl nîm-köft dögeler ve kâsni kökünün kabından otuz dirhem eger künik çiçegi kökünün kabı ele girerse caizdir belki dahi kuvvetlüdür zîrâ künik Kâsni-i berrîdir biz dahi daim künik çiçeginin kökünden isti'mâl ideriz ve kızıl gül on beş dirhem râvend-i çînî altı dirhem nîm-köft dögeler bir râvend-i çînî 'i bir seyrecik beze baglıyalar edviyeler ile bile bişüreler kızıl güli edviyeleri bişürüb âteşden inecegine yakın sonrarak koyalar odı kati etmeyeler nâr-ı hâviye ile bişüreler kızıl gül [87a] bir aşçe kaynaya ziyâde kaynamaya geru kalan edviye eyü pişe bezden sıkup süzeler iki yüz altmış dirhem şeker-i mükerrer veya nebât katup kıvâma getüreler ve ba'zı kişiler şarâb-ı dinârî pişirdikden sonra bir miskâl râvend-i çînî 'i yumuşak dögülmüş ve elenmiş kıvâma getürürken üzerine eküb bile karışdururlar fi'li dahi kuvvetlu olur şerbeti on dirhemden on beş dirheme degin içeler eger kabzı ziyâde olursa yigirmi dirheme varınca içeler câyizdür sıfat-ı şarâb-ı encübâr kanı habs idüb tutar her ne yerde gerekse bevâsîr kanın ve hayz kanın dutar ve tükrükle agızdan gelen kanı dahi dutar ıssı mi'deye ve ıssı cigere kuvvet virür ve et üzüldügüne fi'l-hâl fâ'ide ider bitürür ve kemük uvanduguna fâ'ide ider bitirür ve ishâl-i demevîye be-gayet fâ'ide ider san'atı budur alalar encübâr kökünden yedi miskâl kart [karaz] beş miskâl karaz Mısır'dan gelür bir kâbız yemişdür akâkıyâ anın usâresidür şekilde erguvan çiçeginin yemişine benzer Türkçe ana delüce keçi boynuzı derler bayırlarda ve bâgçeler kenârında biter çiçegi olur yirler gayet kekredür ve kâbızdır

dârısı kızıl mâzûya benzer belki dahi kekredür eger ol karaz ele girmezse yerine saru süsen kökün bedel ideler bataklarda sular içinde biter Türkçe kızıl behmen derler nîm-köft dögeler on dirhem kadarı [87b] encibârı dahi nîm-köft dögeler eger peygamber çiçegi dedikleri ot ele girerse karaz içün anı bedel etmek dahi yegrekdür fâ'idesi artıkdır eger ol dahi ele girmege elfiyye dedikleri otun kökün bedel ideler peygamber çiçegi kökü şekilde topalaga benzer karaca gökcegizdür içi kızıl sogucadır soyunca kati kokusı gökçekdür şeker renkli çiçegi meşhûrdur kan tutmaga ve bevâsîra isti'mâl iderler karaz yerine anı bedel etmek pek latîfdür karaza bu kadar mukayyed oldugumuz ve bedel kodugumuz oldur kim gayet fâ'idelü edviyedür degme tabîb bilmez gerçi ki Mısır'da çokdur manat agacının yemişidür kim Mısır'ın odunı ol agaçdır ve yemişün debbâglar mâzû yerine işlerler ve bu şarâb-ı encübâr gayet nefîs şerbetdür ta'âmı ve râyihası gökçekdür içmesinde kimse ditsinmez geru kalan encübâr şarâbının ta'âmı eyü degildür degme hasta içemez bu zikr etdigimiz edviyyeler kan tutmaga birbirinden yegdür ve bî-nazîrdür egelenmiş eyü kokulu ak sandal altı dirhem egelenmiş kızıl sandal altı dirhem sandalları eyü yeni gülâb içinde ısladalar edviyeler nîm-köft dögüldükden sonra su ile ve gülâbla kaynadalar bezden sıkup süzeler iki yüz altmış dirhem şeker katup kıvâma getüreler şerbet on dirhem ya on beş direm sovuk su ile [88a] ezüb içeler nâfi' ola eger sinirli yaprak suyuyla ezüb içeler nâfi' ola ve ba'zı vakitde tohmekân tohumun dögüb su ile südün çıkarup bez içinde ovmagla su ile bile içeler nâfi' ola vaktine göre marazına göre münâsib ne olursa anınla içeler sıfat-ı şarâb-ı encübâr-ı sâde alalar on dirhem encübâr kökün nîm-köft dögeler çok su ile kaynadalar eyü pişe andan bezden sıkup süzeler yüz dirhem şeker katup kıvâma getüreler eger encübâr on beş dirhem ideler veya yigirmi direm ideler dahi kuvvetlü ola kan ishâline gayet fâ'ide ide ve et kesildügüne ve atdan düşene ve yüksek yerden düşene ve darb dokunana fâ'ide ider fi'l-hâl bitüre Mûmyadan yeg fâ'ide ide ve kemügün uvandugun bitüre bir içmekde veya iki içmekde elbette zahmeti gide hoş ola inşâallâhu te'âlâ sıfat-ı şarâb-ı ustuhûdûs sevdâyı ve balgamı nuzic idüb bişüre ve sevdâ ve balgam hıltların telyîn ide husûsâ kim dimâgdan telyîn idüb çeke san'atı budur alalar ustuhudûs yapragın ve çiçegin bile on dirhem agacın ayırtlayup gidereler sonra ûdu's-salîb nîm-köft dögülmüş beş dirhem gâvzebân beş dirhem râziyâne tohumun beş dirhem kerefes tohumu beş dirhem sipistân otuz tane çekirdeksiz kızıl [88b] üzüm yigirmi dirhem kuru benefşe yedi direm eger yaş olursa elli ya kırk dirhem kızıl gül yedi dirhem persiyâvşân on direm kabı soyulmuş buyân kökü nîm-köft beş direm bu mecmû'ı su ile kaynadalar bezden sıkup süzeler üç yüz doksan dirhem şeker ya bal ile kıvâma getüreler hâline göre ve vaktine göre ideler ba'zı mizâca şekerle ve ba'zılara balla bişüreler şerbeti on dirhem ya on

beş dirhem ıscak su ile içeler nâfi' ola sıfat-ı şarâb-ı usûl galîz mâddeleri pişüre ve süddeleri aça ve fazlaları bevl yolundan idrâr eyleye ve yelleri tagıda sû'u'l-kınyaya ve istiskâya fâ'ide ider san'atı budur râziyâne kökünün kabı ve kerefes kökünün kabı ve kâsni kökünün kabı her birinden otuzar dirhem kebere kökünün kabı on beş dirhem râziyâne tohumu ve kâsni tohumu ve kerefes tohumu her birinden yigirmişer direm incir yigirmi tane çekirdeksiz kızıl üzüm kırk direm mekke ayrugı kim Arabca ıdhîr-i Mekkî derler on direm bu edvileri su içinde kemâliyle kaynadalar kökleri nîm-köft dögeler bezden sıkup süzeler beş yüz direm eyü sâfî bal katup kıvâma getüreler şerbeti on beş dirhemden yigirmi dirheme dek vakt olur kim sünbül ve asârûn ve selîha beşer direm ziyâde iderler gayet eyü ola cigere ziyâde fâ'ide ider ve yelleri tahlîl ider sıfat-ı şarâb-ı ûd-ı sâdec [89a] mi'deye ve yürege ve cigere kuvvet virür ve kalbe ferâh virür san'atı budur alalar eyü ûd-ı hindî kim kara ve agır ola ve âteşe koyıcak yagları od üzerinde tamlıya ve râyihası gayet eyü ola ve suya koyıcak suyun dibine çöke gayrı agaçlar gibi suyun üstünde turmaya ammâ ûd-ı hindî dibe çöker alâmeti budur yigirmi dört direm ûd-ı hindî nîm-köft dögülmüş ola kati ıssı su içinde bir gün bir gice ısladalar mu'tedil od üzerinde kaynadalar ya'ni kömür ola tâ kim kuvveti çıka bezden sıkup süzeler beş yüz direm şeker ve yüz direm bal ile karışdırup kıvâma getüreler vakt-i hâcetde su ile ezüb biraz gülâb katup içeler nâfi' ola sıfat-ı şarâb-ı ûd-ı müdebbir sovuk mi'deyi kızdırup kuvvet virir ve ta'âmı eyü hazm ider ve agız kokusın gayet eyü ider san'atı budur yüz otuz direm gülâbı bir kalaylu tencereye koyalar ûd-ı hindî ve şeker ikişer direm sünbül-i Hindî ve karanfil ve mastakî ve cevz-i bevvâ her birinden birer direm bu edviyeleri nîm-köft dögüb bir beze baglıyalar ammâ bezi gegşek bagluyalar kati baglamayalar mu'tedil odla kaynadalar ve süzeler yüz yirmi beş direm şeker katalar cüllâb kıvâmına getüreler ve bir denk hâlis müşki gülâbla ezüb karışdıralar ve saklıyalar vakt-i hâcetde ezüb içeler veyahud ezmedin şöyle yiyeler nâfi' ola sıfat-ı şarâb-ı harîr cigere kuvvet virüp [89b] süddeleri açar ve cemî' istiskâ envâ'ına fâ'ide ider ve yürek marazlarına fâ'ide idüb kalbe ferâh virür ve zekeri gayet kıvâmına getürür san'atı budur alalar hâm ibrişimi kim saru ola ısladalar bir su içinde kim demüri tekrâr be-tekrâr kızdırup ol suya batırmış olalar yahud bir yeni çölmekde bir nice gün ziyâde ısladalar andan sonra süzeler her on iki dirhem ibrişime yüz otuz direm şeker ola ve on iki direm bal katup kıvâma getüreler ve her yüz otuz direm şekere bir miskâl havlincân ve bir miskâl eğir ve bir miskâl mastakî ve bir denk za'ferân katup içeler nâfi' ola sıfat-ı şarâb-ı lisâni'l-hamel ya'ni sinirli yaprak şarâbı her nereden kan gitse ve kan sızsa kanı tutar alalar sinirlü yapragın tâzesinden topragından pâk idüb yuyalar topragı kalmıya azcık su sepüb dögeler zîrâ katı sulu olmaz meger kim su kenârında ola sıkalar

suyun süzüb alalar iki yüz direm suyuna yüz direm şeker katup kıvâma getüreler saklayup vakt-i hâcetde içeler sıfat-ı şarâb-ı tut kara tut suyun sıkup elekden süzeler bir vukıyye tut suyuna iki vukıyye şeker katup kıvâma getürüb saklayalar eger şeker yerine bal koyup kıvâma getürseler revâdır eger tut suyun şekerle berâber etseler dahi kavî olur eger bir şeker iki tut suyu olsa acâyib kavî ve nefîs [90a] olur eger şekersiz ve balsız bişürseler eyü od üzerinde şöyle kim yanmaga acı olmaya nâr-ı hâviye ile pişe bal kıvâmına gele saklıyalar rubb olur katı kuvvetlü olur vakt-i hâcetde ezilüb gargara olunsa kifâyet ider gayet kavî ola ne vakt gerekse ol rubbdan şekerle veya bal ile şarâbın bişürseler olur sıfat-ı şarâb-ı hasek ya'ni Demir dikeni şarâbı sidük tutulmasın açar ve ka'ukda olan taşı uvadub çıkarır san'atı budur alalar Demir dikeninü azcık su katup dögeler ve sıkup suyun alalar yüz direm suyuna iki yüz direm şeker ve on direm bal katup kıvâma getüreler ve eger yaş Demir dikeni ele girmezse kurusını nîm-köft dögeler ve bir gün bir gice su içinde ısladalar ba'dehu sıkup süzeler şeker katup evvelki gibi kıvâma getüreler her yüz direm şekere otuz direm kuru hasek kaynadalar eger karaçaltı dedikleri dikenin tohumun dögüb bile kaynadalar ka'ukdagı taşı acâyib uvadub çıkarır bir beş altı def'a kaynadup içmekle biz tecribe etdük tekrâr be-tekrâr oglancuklara ve büyük kişilere sıfat-ı şarâb-ı necîl ya'ni ayruk şarâbı ayruk dedikleri şol at ve eşek yedügi otdur kim bag bellerken ve bostân kazarken yerden çıkarırlar kökleri bogun bogun çıkar ve incecik olur meşhûr otdur ol otun bir adına necm dirler ve necîl dahi dirler ve sîl dahi dirler [90b] eyü mübârek ve fâ'idelü otdur kavukdan taşı uvadub çıkarur ve sidügi açar ve göbek burusuna kim yelden ola fâ'ide ider ve ka'ukda olan kurûha fâ'ide ider san'atı budur alalar yeşil ayrukdan yapragıyla biraz su katup dögeler sıkup suyun alalar yüz direm şekere iki yüz direm ol sudan katalar kaynadalar kıvâma getüreler bu iki şarâblar ki biri hask şarâbı ve biri ayruk şarâbıdur zikr olunan marazlar içün bî-nazîrdür taşı uvadub çıkarmakda ve sidük tutulmasına bizim def'atile mücerrebimizdür sıfat-ı şarâb-ı şâhterec uyuza ve gicige fâ'ide ider ve cüzzâma yarar ve ahlâtı teskîn idüb safrâ galebesine ve sevdâ galebesine fâ'ide ider ve tabî'ati telyîn ider ve balgamî hıltları ishâl ile çıkara ve sevdâ-yı muharrakayı çıkara ve san'atı budur sarı helîle kabı otuz dirhem helîle-i Kâbilî kabı yigirmi direm kara helîle yigirmi dirhem lisânü's-sevr yigirmi dirhem ve besfâyic-i ahzâr yigirmi dirhem kabı yunulmuş buyân kökü yigirmi direm baldırıkara yigirmi direm ve sinâ mekkî yigirmi direm kuru erük otuz tane unnâb ve sipistân ellişer tane temirhindî çekirdeğinden ve lifinden arınmış otuz dirhem kuşüt tohumu üç dirhem gül düğülcügi ve kadın tuzlugı beşer direm benefşe yedi direm tâze nîlûfer otuz çiçek dögülecek edviyeleri nîm-köft dögeler [91a] ve dögülmeyecekleri dögmeyeler bin iki yüz dirhem şâhtere suyu içinde ısla-

lar bir gün bir gice tura andan kaynadalar üç bahşından bir bahşı kala bezden sıkup süzeler şerbeti yedi dirheme dekdür üzerine mâ'ü'l-cübn ya'ni süd kesügi içeler vakt ola kim hıyârşenbe balın katalar ve mahmûde dahi katalar içenin kuvvetine ve tabî'atına göre tabîb maslahat göre ve vaktine göre ve mizâcına göre pişüreler ba'zı vakitde ba'zı kişiye üç dirhem afsentîn katup içüre sıfat-ı şarâbı emlec mi'deye kuvvet virür husûsâ kim ıssı mi'deye ve kalbe gayet nâfi'dür ve yemege iştihâ getürür alalar otuz beş dirhem emlec üç yüz yetmiş dirhem gülâbla ısladalar ve bir direm eyüce eglenmiş ak sandalı ve bir dirhem eyü ûd-ı hindî dögülmüş ola ve bir dirhem kadın tuzlugı katup edviyelerin kuvveti çıkınca kaynadalar bezden sıkup sâfî ideler yetmiş dirhem şeker katup kıvâma getürüb âdetce içeler sıfat-ı şarâb-ı hindibâ ya'ni kâsni şarâbı cigere ve yürege ve mi'deye kuvvet virür süddeleri açar ve ısıtmalara fâ'ide ider san'atı budur üç yüz direm şekere yüz dirhem kâsni suyun katalar kaynadup kefin alup kıvâma getüreler kâsni iki dürlü olur bustânîsine acı Marul derler ve sahrâîsine künik çiçegi derler Arabca taraşkuk derler [91b] gerekse suyunı gülâb gibi çıkaralar gerekse dögeler ve sıkup süzeler ikisi dahi câizdür bustânîsi degme yerde ele girmez künik yapragından çıkarup pişüreler sıfat-ı şarâb-ı persiyâvşân ya'ni baldırıkara şarâbı öksürüge fâ'ide ider ve talagın süddelerin açar alalar baldırıkaradan yüz direm nîm-köft dögeler eger kuru olursa el ile ovalar ıssı su içinde bir gün bir gice ısladalar sonra kaynadup bezden sıkup süzeler beş yüz direm şeker ile veya bal ile kıvâma getüreler hâcet vaktinde içeler sıfat-ı şarâb-ı besfâyic-i sâde içi yumuşadır mi'dede ahlatdan buldugını ishâl ile pâk ider sevdâyı ve balgamı dahi ishâl ider san'atı budur içi yeşil besfâyicden elli direm nîm-köft dögüb ıssı su içinde bir gün bir gice ısladalar andan sonra mu'tedil od üzerinde kaynadalar ba'dehu bezden süzeler yüz otuz direm şeker katup kıvâma getüreler vakt-i hâcetde içeler sıfat-ı şarâb-ı besfâyic-i müdebbir sevdâî ve balgamî hıltları ishâl ider ve dahi menfa'atleri gayet çokdur nefîs şarâblardandır her kişi içse olur sevdâ ve balgam ve safrâya bu üç hılta yarar ziyânsız ishâl ider ve nice dürlü maraz içün isti'mâl olsa olur san'atı budur besfâyic kim içi yeşil ola altmış dirhem nîm-köft dögeler [92a] çekirdeksiz kızıl üzüm otuz beş dirhem tatlu kuru erük kırk direm kirez kırk direm temirhindî yigirmi beş direm hatmî tohumu on dirhem ebem gömeci tohumu on direm lisânü's-sevr on direm sinâ mekkî on dirhem benefşe yigirmi direm kabı soyulmuş nîm-köft buyân kökü on beş direm kâsni tohumu altı direm râziyâne yapragının gencecigi on yapracık bu edviyeleri su içinde kuvveti çıkınca kaynadalar andan bezden süzeler beş yüz dirhem şeker katup kıvâma getüreler içeler sıfat-ı şarâb-ı râsen ve şarâb-ı ilâhi dahi derler ve şarâb-ı sürûr dahi derler nefse ferâh ve neşât virür ve cigere ve kalbe kuvvet virür ve cemî' a'zâ-yı reîsiyye ve bâtıniyye kuvvet virür ve bevli idrâr

idüb açar ve sar'a 'illetine fâ'ide ider ve dimâga ve cimâ'a kuvvet virür bunlardan gayrı nef'i çokdur san'atı budur alalar kuru anduzdan elli miskâl dögüb eleyeler yetmiş rıtıl üzüm şiresinden alalar rıtıl-ı Bagdâdî ile ve anduz ile şire'i karuşdurup bir eyü zarf içinde üç ay kadarı güneşde koyalar üç aydan sonra süzüb sâfi ideler ve isti'mâl ideler ve ol yukaruda zikr itdügümüze heb nâfi'dür anlardan gayrı mi'deye kuvvet virüb ve harâret-i garîziyyeyi ziyâde ider ve gec kocaldır ef'âle kuvvet virür ve bedeni semirdüb kanı ve eti eyü eyler ve yaramaz fazlaları arıdır pâk ider ve tabî'ati [92b] i'tidâle getürür ve benzi gökcek ider ve havâsları sâfi ider ve hazmı eyü ider sıfat-ı şarâb-ı fûtenc ya'ni yarpuz şarâbı dimek olur hunâka ve bogaz agrısına fâ'ide ider Şam memleketinde çok isti'mâl iderler san'atı budur alalar yarpuz yapragından dögüb suyun çıkaralar her otuz dirhem suyuna yüz dirhem şeker katup ve on dirhem bal katup kıvâma getüreler hâcet vaktinde içeler sıfat-ı şarâb-ı ırku's-sûsi'l-müdebbir ya'ni buyan dibi şarâbı eski öksürüklere ve cemî' sînede ve öykende ve yanlarda olan 'illetlere fâ'ide ider ve nâzleye ve hışleyene ve zıkku'n-nefese fâ'ide ider ve bevli idrâr ider bu şarâbın mizâcı mu'tedildür san'atı budur kabı soyulmuş nîm-köft buyân kökü altmış dirhem baldırıkara yigirmi dirhem ak haşhâş tohumu yigirmi direm kuru zûfâ on direm hatmî tohumu on direm râziyâne tohumu on direm anîsûn on direm unnâb yüz tane sipistân yüz tane bu cümlesin on dört rıtıl su içinde ısladalar her rıtıl yüz otuz dirhemdür bir gün ıslana andan yumuşak od üzerinde kaynadalar üç bahşından bir bahşı kala ba'dehu indüreler bezden sıkup süzeler andan iki rıtıl yaş üzüm suyundan ki kaynayup dört bahşda bir bahşı kala koyulmuş ola ve bir rıtıl şeker katup kaynadup kıvâma getüreler vakt-i hâcetde [93a] ezüb içeler nâfi'dür bu şarâbın misli yokdur sıfat-ı şarâb-ı müferrih ve mu'tedil yürek agrısına fâ'ide ider ve sevdâî buhârları salâha getürür san'atı budur hâm ibrişim on iki dirhem lisânü's-sevr on direm kızıl gül üç direm ak sandal üç direm behmen-i ebyaz ve ahmer üçer direm Turunc-ı akrepî ve reyhân tohumu ve bâdrencbûye tohumu her birinden üçer dirhem ûd-ı hindî bir miskâl kuru kişnîc dört direm dögülecek edviyeleri nîm-köft dögeler cümlesin dört rıtıl su içinde ısladalar bir gün bir gice dura ba'dehu mu'tedil od üzerinde kaynadalar yarusı kalınca andan süzeler iki rıtıl şeker katup kıvâma gelicek vakit buçuk rıtıl alma rubbı ve buçuk rıtıl ayva rubbı ve elli direm gâvzebân suyun katup kıvâma getüreler vakt olur kim kıvâma geldikden sonra altın ve gümüş varaklarından onâr varak izâfet ideler ve lâciverd ve Hacer-i Ermenî-i magsûl ve deliksiz incü her birinden birer miskâl za'ferân buçuk direm karışdıralar isti'mâl ideler sıfat-ı şarâb-ı mübârek bu bir eyü mübârek şarâbdır nice def'a kulunclarda ve sovuk 'illetlerde tecribe olunmuşdur gayet nâfi'dür san'atı budur besfâyici yumuşak dögüb eleyeler elli direm türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve nîm-köft dögülmüş ola

on dirhem ve meyâne dögülmüş ûd-ı hindî iki dirhem mıkrasıla un gibi kesilmiş [93b] hâm ibrişim yedi dirhem su ile kaynadalar biraz gülâb ve biraz gâvzebân suyun katalar kaynadalar süzeler üç yüz direm şeker katup kıvâma getüreler ve bir denk müşk ve bir denk zaʿferân katalar vakt-i hâcetde otuz direm ılıcak su ile ezüb içeler nâfiʿ ola sıfat-ı şarâb-ı şeker balgama ve rutûbete ve sovuk mizâclu kişilere fâ'ide ider budur zencebîl ve dârçîn beşer dirhem kâkule-i sagîr ve kâkule-i kebîr ikişer direm karanfil bir direm bu edviyeleri dögüb yedi rıtıl su içinde kaynadalar üç bahşından bir bahşı gide bezden süzeler beş menn şeker katup kıvâma getüreler beş menn on rıtıl-ı Mısrî olur ve her rıtıl yüz otuz üçer dirhemdür ve bir direm zaʿferân katup saklıyalar vakt-i hâcetde istiʿmâl ideler sıfat-ı şarâb-ı asel bal şarâbı miʿdeyi ve cigeri kızdırır ve susuzluga fâ'ide ider sanʿatı budur Sünbül-i Hindî bir direm kâkule-i kebîr bir direm mastakî bir direm kâkule-i sagîr bir direm dârçîn ve ûd-ı hindî birer direm cevz-i bevvâ ve karanfil birer direm bu edviyeleri nîm-köft dögeler üç rıtıl su içinde kaynadalar üç bahşından bir bahşı kala andan süzeler beş rıtıl gayet eyü bal ile kaynadalar kıvâma getüreler vakt-i hâcetde içeler nâfiʿ ola sıfat-ı şarâb-ı reyhânî müferrihdür yürege kuvvet ve ferâh virür süddeleri açar ve aʿzâ-yı [94a] reîsiyye kuvvet virür ve aʿzâ-yı batnıyyeye kuvvet virür evvel şarâbı koyacak küpi buhur ideler eyü ûd-ı hindî ile ve küpi âteşde kızdırup ve bal Mûmı eridüb ve mastakî alışdırup küpi Mûmladıkdan sonra eyü ak üzüm şiresinden rezzâkîden veya medrepulat üzümünden ola yahud bir kabı yufka eyu tatlu üzümden ola ve kemâl bulmuş eski bagdan ola şire'i sıkdıkdan sonra süzüb küpi tolduralar her otuz rıtıl şireye iki rıtıl şeker katalar baʿzı nüshalarda bir rıtıl dimişler ve bu dögülmüş edviyeleri beze baglayup küpe koyalar karanfil ve dârçîn ve besbâse ve cevz-i bevvâ ve ûd-ı hindî ve kebâbe ve kâkule her birinden üçer direm ve misk-i hâlis buçuk direm zaʿferân bir dirhem bunları küpe koydukdan sonra küpün agzın örteler kırk gün koyalar tura veya altı ay koyalar tura bu evlâdır eger ziyâde ıssı olsun diseler balgamî kişilere şeker yerine bal koyalar el-müselles yaş üzüm suyun alalar kaynadup kefin alalar üç bahşından bir bahşı kala iki bahşı gide ve yahud üç ölçek üzüm şiresine iki ölçek su katalar tâ kim galîz olmaya kaynadalar üç bahşından bir bahşı kala bir ziftlü kaba koyalar kırk gün güneşde koyalar andan istiʿmâl ideler eger üç ay tursa gayet kavî ola menfaʿati şarâb menfaʿati gibi ola andan eyü kan hâsıl ola gıdâyı hazm ide [94b] eger su ile memzûc ideler ıssı mizâclu kişilere gayet eyü ola baʿzılar dimişler ki müselles oldur kim kaynadıkdan sonra üç bahşından bir bahşı kala cumhûri oldur kim kaynadıkdan sonra nısfı kala nevʿ-i diger eyü tatlu yaş üzümü alalar sıkalar üç bahş şireye bir bahş su katalar kaynadalar su gide şire kala ve küpi buhûr etdikden sonra Mûm eridüb mastakî ile alışdırup küpi Mûmyalar andan şire'i koyup yetmiş gün ya üç ay

kadarı koyalar agzı muhkem sıvanmış ola açmayalar andan isti'mâl oluna oldur kim şire kaynadıkdan sonra dört bahşından ya üç bahşından bir kala.

On ikinci bâb tiryâklarda ve eyü ma'cûnlar beyânındadur

Tiryâk-ı fâruk kim tiryâk-ı ekber dahi derler ef'î yılan sokduguna ve cemî' yılanlar sokduguna fâ'ide ider ve akrep sokduguna ve bö dedikleri canavar kim büyük örümcege benzer anın sokduguna ve kuduz it taladuguna fâ'ide idüb halâs ide ve cemî' öldürücü aguların mazarratın def' ider ve cemî' balgamî 'illetlere ve sevdâvî 'illetlere fâ'ide idüb zâ'il ider hâssa cüzzâm 'illetine ve sar'a 'illetine ve fâlice ve sekteye ve ra'şeye kim balgamdan ola ve lakveya ve vesvâs olan kişilere fâ'ide ide ve âdemi bahâdır ider ve yürek oynamasına kim balgamdan ve sevdâdan ola fâ'ide ide ve zıkku'n-nefese balgamîye ve âvâzı [95a] dutulan kişiye ve âvâzı bâtıl olanlara ve balgamdan olan baş agrısına ve şakîka agrısına ve balgamî baş çegzinmesine fâ'ide ide ve ciger sovuklugundan olan istiskâya ve öksürükle kan tüküren kişiye ve balgamî kulunca ve sahc-ı em'â olan kişiye kim bagırsak agrısı ve yargıdır ve kurûh-ı em'âya kim sevdâdan ve tuzlu balgamdan mütevellid olmuş ola ve bögrek ve kavuk agrısına ve kavuk dagı taşı uvadub çıkarır ve cigerin ve talagın süddelerin aça ve baglanmış hayzı aça ve bevl tutuldugun aça ve ölmiş oglanı anası karnından çıkara ve galîz yelleri cigerden gidere ve katı şişleri kim cigerde ve talakda ola zâ'il ide ve hayza 'illetini kim karın burusıdır gidere ve nemâz bozu gidere ve talakta olan yerakânı gidere ve cu'u'l-kelb 'illetine faide ide ve üşüdüci ve ditredici ısıtma kim ıssı olmaya fâ'ide ide ve harâret-i garîziyyeye ve rûha meded ide her ki tendürüstlükde endâze ile karşu yeye aguların mazarratın def' ide ve tâ'ûn çıkarmaya ve ıssı marazlara ve kandan ve safrâdan olan 'illetlere ziyân ide tiryâk-ı fârukun terkîbi budur akrâs-ı unsulî kırk sekiz miskâl akrâs-ı af'î yigirmi dört miskâl akrâs-ı enderhorun yigirmi dört miskâl fulful-i siyâh ve afyon her birinden yigirmi dörder miskâl dârçîn zamân-ı evvelde on iki miskâl katulur imiş ammâ Calinos devrinde bir ulu tabîb varmış yigirmi dört miskâl [95b] idermiş kızıl gül on iki miskâl yâbân şalgamı tohumu ve yaban sar'amsagı kim sakurdiyûn derler ve gök süsen dibi kim irsâ derler ve gârîkûn kim katran köpügi derler ve rubbü's-süs kim buyân balı derler ve belesân yagı her birinden on ikişer miskâl ve Mürr-i Mekkî altı miskâl eger ele girmezse veznince cevz-i bevvâ katalar ve za'ferân ve zencebîl ve râvend-i çînî ve beş barmak dedikleri ot kim ana bantâfîlyûn derler ve tag yarpuzu ve farâsiyûn kim Türkçe itsiyegi derler ve Rumca kaluaserfus derler bir dürlüsüne dahi Türkçe kavkaz derler ve kele türbüsi dahi derler ve fatrâsâliyûn kim taş kerefesi derler sâhil yerlerde biter kara kara iri tohumları olur kerefes yapragına benzer ve büyük ve kaba yaprakları olur ve ustuhûdûs kim karabaşlu derler ve

kust ve fulful-i ebyaz ve dâr-ı fülfül ve günlük ve müşk-i taramşî' ki yarpuzun nev'indendür ba'zıları Türkçe feleskündür derler ve azhır-i Mekkî ya'ni mekke ayrugı ve meneküş agacının sakızı kim Arabca Ilku'l-butm derler ve selîha kim Türkçe borucuk kökü derler agaçlarını süpürke iderler kökünün kabına selîha derler kızıl kan renklü olur kızılca ve değirmice yemişleri olur ve sünbül-i Hindî ve ca'da her birinden altışar miskâl ve mî'a-yı sâ'ile kim Türkçe zıgala derler Menteşe ilinden gelür kara günlüğün revâgıdır bal gibi koyu olur hûb [96a] râyihası olur ve kerefes tohumu ve sîsâliyûs ve ak hardal ve kemâderyus kim Türkçe avratlar hamâdre derler ve nânhâh kim Akşehir'de biter anda anîsûn derler kerefes tohumuna benzer sûrette bi-aynihî issi râhiyası ve issi ta'âmı olur ve kemâfîtûs kim Türkçe hırb tutan derler tarlalarda ve ekinlerde olur çam râyihası gibi râyihası olur saru çiçegi olur ve usâre-i lihyetü't-teys kim Türkçe teke sakalı derler iki dürlü olur biri saru çiçekli olur kendene yapragına benzer incerek ucları sivri olur ve hem yerler ve südi olur ba'zılar yelmük derler ve ol bir nev' dahî iki dürlüdür kim bi-aynihî birbirine benzer ammâ bir nev'i dahi olur kim gayet eyüsi oldur degme tabîb şimdiki asırda bilmez kati kâbızdır mazu gibi dil burur güzel rengi olur al renklü olur al renk içinde agacının ak çiçegi olur ufacık gonce gonce olur evet açılmaz kuru olıcak kabkara olur yaşlıkda olan letâfet gider panbukluk derler bir ot olur bayırlarda ve taşlar aralarında biter hoş râyihası olur lâden anın üzerine yagar kızıl gül gibi çiçegi olur ortası saruca bi-aynihî ırakdan kızıl güle benzer ve ba'zı yerde ak çiçeklü olur ortasu saruca yeşil yaprakları olur kış ve yaz yaprakları yeşildür alçacık agaccıkları olur hûb râyihası olur dimâg katî sever Sakız adasında ve Aydın [96b] ilinde çokdur gice ile ol agacın üzerine çiy düşer ol çiyi cem' iderler lâden hâsıl olur ve agustos ayından gayrı zamânda cem' olmaz lihyetü't-teys ol lâden agacının dibinde biter kendü kökünden çıkar hilkatdür Tanrı'nın sun'ından ol agacın tabî'ati hâr ve yâbisdür bu dedigimiz nesne kim panbukluk agacının kendü dibinden bitüb hâsıl olur tabî'ati bârid-yâbisdür kekredür dahi kâbızdır ta'âmı şâhiddür sovukluga lâkin her panbukluk agacının kökünde bitmez yigirmi otuz kökde bir bulunur evvel bahârda bulunur ya bulunmaz yıl yagmurlu oldugı zamân anı istemek gerek zîrâ degme vakitde bulunmaz asıl tahkîk-i lihyetü't-teys oldur tatvîl-i kelâmdan garez bu ki gayet gereklüdür şimdiki asırda etibbâ ortasında meşhûr lihyetü't-teys teke sakalı ve yelmük dedikleri otdur kim saru çiçeklü kendene yaprakludur ve tatludur yinür kekre degildür galat iderler lihyetü't-teysden matlûb kâbızlıkdır hattâ kitâblarda hâtûnları kız oglan gibi bikr ider diyü zikr olunmuşdur hâcet olsa lâden agacından isteyüb bulalar gül vaktinde cem' idüb saklıyalar ve sünbül-i Rûmî kim Türkçe çetük otu derler asârûna benzer ba'zılar asârûn nev'inden tutarlar râyihası hemân sünbül-i Hindî râyihası gibidür kedi sever

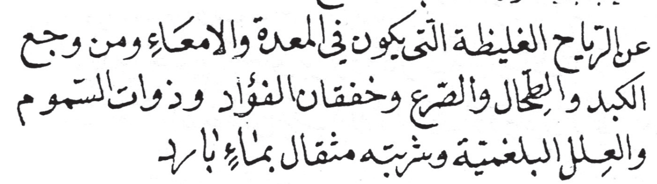
göricek ikisine dahi yüzün gözün sürer evet [97a] tahkîk sünbül-i Rûmîdir sâdic-i hindî ele girmezse veznince bedel sünbül-i Rûmî koyalar ammâ sâdic-i hindî ele girmez zemâne etıbbâsı tenbûl yapragın sâdic-i hindî diyü yerine isti'mâl iderler hatâdır İbn-i Baytar kitâbında zikr etmişdür bi-aynihî ben dedigim gibi ben dahi andan zikr etdim tâ mütâla'a edenler İbn-i Baytar sözüne ve kemîne-i İbn-i Şerîf sözüne i'timâd ideler nice tabîblere i'timâd ve taklîd etmeyeler zîrâ sâdic-i hindî mefkûddur ele girmez bilenler kalmadı Hindustân'da dahi bunda dahi yanlış otlar çok isti'mâl iderler hayırlı olan oldur kim üstâdlar bulunmayan edviyeye bedel kodukların ideler bedeliyâtda göreler kangısı münâsib ise şöyle kim tekrâr olmaya anı bedel koyalar mû dedikleri ot dahi ele girmez yerine bedel cevz-i bevvâ ideler ve çentiyâne ve raziyane tohumı ve tîn-i mahtûm ki Rumca limnos-ı fâ'ide derler Türkçe Limnos aşısı dimek olur Limnos Akdeniz içinde bir cezîrenin ismidür tîn-i mahtûm anda olur ve kalkatar kim sarı zâcdır ve hamâme ve eğir ve habb-ı belesân ve hayufârikûn kim saruca çiçeklü otdur kande gerekse biter uvacık yeşilce yaprakları olur sezâb yapragı şeklinde kokusu çam agacı kokusu gibidür kuruyucak cemî' eczâsı kızıl olur budakları ve tohumu kan kızıl olur tohumları agzı açık dedikleri tohum şekillüce [97b] olur tohumları söbece söbüce galaf içinde olur budakları ba'zı yerde çok olur uzanur iç agrısına ve kan gidene isti'mâl iderler dögüb balla karışdırarlar yedürürler derhâl kanı keser mücerrebdür halk ortasında ve Magnisa şehrinde bevâsîr içün çiçegiyle bile dögüb yedürürler gayet iyüdür ammâ müdâvemet gerekdür ba'zılar bu hayufârikûn dedikleri ota berâber kara incir yapragın katalar ve incir yapragından eksicek gayet gubâr-ı meshûk demür bokun katalar balla karışduralar dört beş gün kadarı yerler ve birkaç def'a aşagıdan tükrükle münce şâf ideler eger taşrada bevâsîr zâhir olursa tükrükle münce idüb dürteler derhâl bevâsîr eseri kalmaz def' olur mücerrebdür ve fû dedikleri ot bayırlarda taş arasında biter taşlu yerlere mahsûsdur bi-aynihî Bursa şehrinde biten çetük otu yapragı gibi olur gedikleri olur yapragının uçları söbürek aşagası yassırak olur budagı çok olmaz bir olur veya iki olur togru togru çıkar budagının içi ko'uk olur çiçegi uvacık olur depesinde galabece olur rengi agla kızıl karışık olur ol budaklanmadan bitdügü vaktin kerefes şeküllü biter bıtragı ucundagı yapragı inlü ve subirek olur yılda iki kez yapraklanur bir evvel bahârda ve bir güz faslında ve kuruyıcak kurusu akça kalur içi boş olur uzunca söbüce kökü olur [98a] emcek emcek söbice olur ucları incecik olur kokusu bi-aynihî sünbül-i Hindî gibidür ve çetük otu gibidür elbette bu üçünün râyihası birdür ve hem fi'lde dahi birdür ve zamg-ı Arabî ve kartamana kim Türkçe Kastamonu vilâyetinde carg-ı sıra derler kuru ete ekerler râziyâne tohumu sûretlü tohumdur evet büyükdür ve hem uzundur inlüdür râziyâne tohumundan ve anîsûn ve akâkıyâ kim

Mısır'dan gelür karaz derler bir agacın yemişidür erguvân agacı yemişine benzer katı kâbızdır mâzûdan dahi kekredir ta'âmı akâkıyâ ol karaz dedikleri yemişin usâresidir yaş iken dögüb suyun çıkarırlar kaynadırlar usâre olur iklimlere ildürürler her birinden dörder miskâl ve duku kim yaban keşûrünün tohumudur dört miskâl Serafyun dedikleri hekîmin nüshasında iki miskâldür ve kanna kim Türkçe tane çâdırî derler ve muklü'l-yehûd bir nüshada dahi muklin bedeli kafardur kafaru'l-yehûd derler bir kara nesne olur bi-aynihî zifte benzer katı olur Kudüs-i Şerîf yöresinde bir kiçirek deniz vardır ol denizden çıkar sudan hâsıl olur kalıb kalıb çıkarırlar satarlar çok fâ'ideleri vardır ve cavşîr meşhûrdur attârlarda bulunur tane çâdır şekûllü sarurak olur yeni olıcak ak renklü olur turarak saru olup agır kokusu olur ba'zısının içinde yunga gibi uvacık [98b] akçe pâreleri olur kendü kökünden katarlar ba'zısı iri şâhtane olur tane çâdır taneleri gibi kokusu agır olur ve ba'zısı uvacık taneleri olur bir ot kökünün südüdür Kürdistan'dan gelür ve kantariyûn ve zirâvend-i müdahrec her birinden ikişer miskâl evvelki tabîbler zirâvend-i tavîl iderlermiş müteahhirîn şimdi zirâvend-i müdahrec iderler andan ötrü kim kuvvetlüdür ve kunduztaşağı iki miskâl ba'zı nüshada dört miskâldür asel-i musaffâ on rıtıl-ı Bagdâdî ve şarâbı hoşbûy şirin ta'âm dört rıtıl-ı Bagdâdî ve cavşîri ve taneçâdır ve mî'a ve rubbü's-süs ve afyon ve usâre-i lihyetü't-teys ve akâkıyâyı şarâb içinde ezeler belesân yagını biraz şarâb içinde ayruca ezeler bu edviyeleri anınla ovalar ve ol edviyeler ki şarâbla ezilmişdür sâfî olup kıvâma gelmiş balla karışduralar ve gerü kalan edviyeleri bunlarunla karışduralar ve bir gümüş kaba veya bir çini kaba koyalar arpa içinde koyup saklıyalar altı ay tura sıfat-ı akrâs-ı unsulî kim tiryâk-ı fâruka girür bir terkîbdür tiryâkın edviyelerinden bir cüz'üdür sayılur budur yaban soganı kim nûşâdur soganı derler sâhil yerlerde biter Adalya'da ve Aydın ilinde çokdur yassı yapraklu büyük soganı olur gövdeye [99a] süricek bedeni gicidür suyu her ne yere degse gicidür ne igen büyük olur ve ne igen küçük olur belki miyâne olur bir pâre pâk hamîr içinde sarup tennûrda bişüreler etmek bişürür gibi tâ ki hamîr eyü pişe pes tennûrdan çıkaralar sovuya andan hamîrden çıkaralar kabın soyalar ve dögeler merhem gibi ola iki kendü agrınca burçak unuyla karışduralar yine dögeler tâ kim bir hoş dögüle yumuşak un ola ve andan kurslar düzeler af'î kursları gibi ve eyü bâdâm yagıyla cerb ideler kursları düzerken sıfat-ı akrâs-ı enderuhorun kim tiryâk-ı fâruka girer bir terkîbdür ve bu terkîb dahi edviyelerden bir cüz' sayılur ve bu nüsha çok dürlü olur evet bu nüsha gayet eyü nüshadır dâr-ı şiş'â dâr-ı şiş'ân dahi derler ele girmez bir dikenlü agaçdır kızıl olur eyü kokusu olur Magrib'de çok olur anın yerine bedel altı miskâl asârûn altı miskâl ıdhîr-i Mekkî on iki miskâl kasabü'z-zerîre bedel ideler eger kasabü'z-zerîre altı miskâl ele girmezse bedel ideler dârçîn yigirmi dört miskâl

füvâ altı miskâl hamâmâ yigirmi dört miskâl selîha altı miskâl akhûvân kim ak ola yigirmi miskâl akhavan sıgır gözü dedikleri iri pâpâdyadır mastakî altı miskâl za'ferân on iki miskâl bu edviyeleri dögeler eliyeler eyü kokulu [99b] şarâb ile karuşduralar karuşdururken belesân yagıyla elin cerb ideler kurslar düzeler gölgede kurudalar saklıyalar sıfat-ı kurs-ı ifâ'î kim tiryâk-ı fâruka girür ifâ'ının envâ'ı çok olur ol ki tiryâk-ı fâruka girür ana Türkçe engerek yılanı derler dişisi gerek erkegi gerekmez dişisinin alâmeti oldur kim dört agulu azuları olur ikisi bir yana ve ikisi bir yana ve rengi aşkar ola karası yaramaz olur gayet agulu olur agusu yaramaz olur ve ak olan za'îf olur ve aşkar mu'tedil olur ve dişisinin agusu za'îf olur ve erkeginin zehri yaramaz olur dişisinin dübürü ve ferci kuyruguna yakîn olan eyü olur ve kuyrugu kısa olan eyü olur ve dahi gerekdür kim genç ola yaşlu olmıya ve tendürüst ola ve yigitliginin alâmeti oldur kim hareketi kuvvetlü ola ve çabık ola ve tendürüstlük alâmeti oldur kim yürürken baş kaldırmakdır ve gözleri kızıl ve başı yassı olmakdır ve gerekdür kim dutucak çabalamadan tîzcek öldüreler şöyle kim ıstırâb itdürmeyeler ve hışm-nâk itdüreler susuz ve hasta itmeyeler ve öldürücek gerekdür kim dört parmak başı tarafından ve dört parmak kuyrugu tarafından bir darb ile keseler zîrâ agusi başı tarafında agzında olur ve yaramaz [100a] fazlaları kuyrugı tarafında olur ve öldürdükden sonra karnın yaralar içini ayırtlıyalar derisini yüzeler tuzlu su ile yuyalar çok def'a andan sonra azıcık sâfî suyla yuyalar şöyle kim tuzlu olmaya eyü ta'amlu ola birkaç turak otu budaklarını bile koyalar çölmek-i herenide veyahud kalaylu bakır kazanda yavaş âteş ile pişüreler tâ kim müherrâ pişe eti kemükden seçile ve pişerken kazanın üstü kapaklu ola açık olmaya pişdikden sonra endire koyalar tâ kim sovıya andan sonra suyun süzeler etini taş havânda dögeler dört bahşında bir kavrulmuş arı etmegi dögülmüş ve elenmiş kim hamîrlu ola hamîrsiz olmaya bu pişmiş dögülmüş af'î etiyle bile dögeler karışduralar yogralar eger kururak olursa ol af'î pişen sudan yogrurken katre katre tamzuralar yogralar yassı kurslar ideler birer miskâl gölgede kurudalar tozdan saklıyalar bir sabah ve bir ahşâm döndüreler tâ kim eyü kuruya hiç nemi kalmıya bir çini zarfın içinde saklıyalar ve bu tiryâk-ı fârukun müddeti ne kadardır ve kuvveti ne kadar turur ve kaç yıl ömrü olur ve tecribe etmesi nice olur kim tiryâk-ı fâruk tâze midür ve yigit midür ve pîr midür veya düzme midür veya kalb midür anı beyân idelim tâ kim bu kitâba mütâla'a iden kişilere [100b] âsân olup ma'lûm ola tiryâk-ı fârukun oglanlıgı ve yigitligi ve pîrligi vardır evvel bunu bilmege altı aydan sonra irüşür ve anın hükmi oglanlık hükmündedür her gün kuvveti artar ıssı şehirlerde on yıla degin kuvveti artar ve sovuk şehirlerde yigirmi yıla degin kuvveti artar otuz yıla degin ol kuvvetle durur anın hükmi yigitlik hükmündedür ve ıssı şehirlerde ve sovuk şehirlerde yigirmi yıldan otuz yıla degin kıyâsıla derecesi yigitlik derece-

sinde olur ve andan ıssı şehirlerde otuz yıldan sonra kuvveti eksilür kırk yıla irişdikde anın derecesi pîrlik derecesi olur ve sovuk şehirlerde kırk yıldan sonra kuvveti eksilür altmış yıla degin irişür ve altmış yıldan sonra ayruk ma'cûnlar derecesine irişür devâü'l-misk gibi ve dahi gayrı ma'cûnlar kim ana benzer yılan sokduguna ve agulu mazarratın def' etmege kuvvetlüsün ve tâzesin vireler ve tiryâk-ı fârukun yeniligin ve yigitligini ve pîrligini ve düzmekligini ve kalblıgını bilmekde ol ola kim bir kişiye müshil ot içüreler kaçan kim ishâl itdirmege başliye bir şerbetlik tiryâk-ı fârukdan ol kişiye içüreler eger derhâl otun kuvveti bâtıl olup ishâl dutula ma'lûm ola kim tiryâk tâzedür ve yigitdür ve eger ishâl [101a] dutulmaya tiryâk ya pîrdür veya kalbdır veya düzmedür ve bir bir dürlü tecribe etmek dahi ol ola kim bir süglün kuşunu getüreler bir şerbetlik tiryâk-ı fâruk yedüreler ve bir yavuz yılana sokduralar eger yılan sokdugundan halâs bulacak olursa tiryâk tâzedür ve eger halâs bulmayacak olursa tiryâk ya pîrdür veya kalbdır magşûşdur ve eger evvel yılana sokduralar andan tiryâk yedüreler hemân ikisi birdür ve süglün kuşuna yedürmesine sebeb oldur kim anın mizâcı kururakdır tiryâk eseri anda tîzirek belürür ve gerü kalan edviyeler mazarratın def' etmekde tecribe etmek olur afyon gibi ve şugerân gibi Türkçe baldıran derler ve bunların gibi virmiş olalar andan sonra tiryâk yedüreler ve göreler anların mazarratın eger def' ederse tiryâk tâze ve yigitdür ve eger def' etmeye pîrdür veya magşûşdur ve bu tiryâkın şerbeti ne mikdârdır ve her zahmete ne ile vireler ve ne mikdâr içüreler yılan sokmuşa bir miskâl kırk dirhem süciyle ve kuduz it taladuguna bir miskâl vireler bir dirhem büryân olmış ve dögülmüş yengecle kırk direm şarâbla ve akrep sokduguna şarâbla vireler ve aru sokduguna sirke ile vireler ve hem sirkede ezeler sokdugu yire dürteler ve ziyânkâr edviyeler mazarratın def' etmege afyon gibi ve şukrân gibi ve ferfiyûn gibi ve zerâyic [101b] gibi şarâbla vireler ve cu'u'l-kelb 'illetiçün otuz dirhem memzûc şarâbla vireler ve ditredici ısıtma içün kim ıssı olmıya buçuk dirhem vireler ılıcak su ile ve istiskâ 'illetiçün bir fınduk kadar memzûc sirkeyle vireler zıkku'n-nefes içün delice bakla kadarınca vireler kim Arabca termîs derler Türkçe termiye derler sikencübîn unsuli ile vireler on gün balgamî öksürüge ve sîne agrısına ve yan agrısına bir termîs kadarınca mâ'ü'l-asel ile vireler ya ılıcak su ile vireler ve mâ'-i cüllâbla vireler ve balgami ısıtmaya bir termîs kadarınca otuz dirhem şarâbla vireler ya ılıcak su ile vireler ve sar'a 'illetiçün sikencübîn unsuli ile vireler ve baş agrısıçün ve şakîka agrısıçün sikencübîn unsuli ile vireler ve hem anınla gargara buyuralar ve fâlice ve ra'şe ve lakveya ve bunların gibiye mâ'ü'l-usûl ile vireler ve cüzzâm 'illetine süd çürügiyle vireler ve baras olan kişiye Mâü'l-asel ile vireler ve kulunc olan kişiye kaynamış râziyâne suyuyla veya kimnûn suyuyle vireler ve namâzbûr içün ayva tane suyuyla vireler ve bir kişiye

kim mi'desinde veya bagırsaklarında yel zahmeti olsa kaynanmış kimnûn suyuyla vireler ve bögrek ve kavuk agrısıçün kerefes suyuyla vireler kim kaynanmış ola [102a] ve hayza 'illetiçün iki denk kadarı alma şarâbıyla vireler ve kan ishâli içün ve kurûh-ı em'â içün sumâk suyuyla vireler ve bir kişinin ki âvâzı bâtıl olmuş ola Mâü'l-asel ile vireler ve eger tiryâk Mâü'l-aselsiz agızda dutalar şol kadar ki ezile sevâb ola ve hayzdan ötrü kim baglanmış ola ve dahi oglan içün kim anası karnında ölmüş ola kaynanmış sezâb suyuyla vireler veya yarpuz suyuyla veya arduc suyuyla veya termîs suyuyla kim kaynanmış ola vireler sıfat-ı tiryâk-ı erba'a andan önden kim tiryâk-ı fâruk düzüldi tiryâk-ı erba'a idi cemî' sokucu ziyânkâr canavarların mazarratın def' ider af'î yılan gibi ki engerek yılandır ve akrep ve bö dedikleri canavar ki kara olur büyük örümcege benzer ve dahi bunların gibi ne kim vâr ise mazarratın def' ider ve sovukdan olan 'illetlere fâ'ide ider hassa sar'a 'illetine kim nâgâh düşe ve yürek oynamasına kim hafakân derler kim sovukdan ola fâ'ide ider ve galîz yelleri kim mi'dede ve bagırsaklarda ola sürer giderir ve evcâ'-i mefâsila kim sovukdan ola fâ'ide ider ve dahi cemî' emrâza nâfi'dür ve illâ hâmile avretlere içürmeyeler kim hamlin düşürür san'atı budur çentiyâne-i Rûmî ve habbü'l-gâr kim defne agacının yemişidir ve zirâvend-i tavîl kim karga dölegi dahi derler ve mürr-i sâfî kim [102b] Mekke'den gelür her birinden berâber alup dögeler ve elekden geçüreler iki edviye agrınca kefi alınmış balla karışdurup ma'cûn ideler şerbeti bir miskâl ola ılıcak suyile içüreler ve ba'zılar balı üç edviye agrı ola dimişler ve katı acı olmasun diyü bal ammâ az olıcak tiryâk kuvvetlü olur ve ba'zı tabibler mürr yerine kust iderlermiş ve Sihâr-ı Baht dedikleri tabîb eydur ben gördüm ba'zı nüshalarda bir cüz'î za'ferân ziyâde eylemişlerdür ve ba'zı tabîbler zirâvend-i tavîl yerine zirâvend-i müdahrec itmişler andan ötrükim zirâvend-i tavîlden zirâvend-i müdahrec kuvvetlüdür terkîb-i Arabî

کیب عربي ترياق الاربعة النافع
عن الرياح الغليظة التي يكون في المعدة والامعاء ومن وجع
الكبد والطحال والصرع وخفقان الفؤاد وذوات السموم
والعلل البلغمية وشربته مثقال بماء بارد

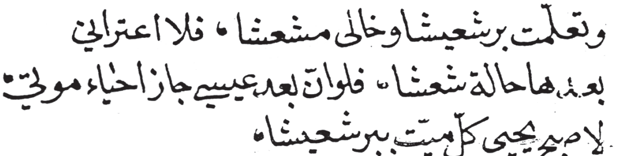
işbu Arabî terkîb Minhâc adlu kitâbdan me'hûzdur sıfat-ı tiryâk-ı semâniye tiryâk-ı erba'adan sonra bu tiryâk-ı semâniyei düzmüşlerdür ve bunun dahi menfa'ati ziyâdedür san'atı budur zirâvend-i tavîl ve râvend-i çînî ve kebere kökünün kabı ve habbü'l-gâr ve mürr-i sâfî ve kust ve çentiyâne ve zerdeçöp her

birinden alup dögeler ve elekden eliyeler ve iki edviye kadarınca kâfî alınmış bal ile karışduralar şerbeti bir miskâl ola sıfat-ı tiryâkü't-tîn bu bir tiryâkdır[103a] kim tecribe olunmuşdur bir kişiye kim agu içürmüş olsalar ya bir agulu canavar sokmuş olsa bu tiryâkı vireler yiyeyicek kusmak getüre kusdura tâ kim agunun kuvveti ve zehîrnâklıgı bedenden taşra gide mâdâm ki kusmak gele kusalar tâ beden pâk ola ve eger töhmet olmuş ola kim zehîr içürmişlerdür ve ma'lûm olmasa kim agu içmişdür ya içmemişdür bu tiryâk ile ma'lûm ola ki virmişler midür ya virmemişlerdür anınçün kim eger agu bedende olmayıcak olursa ne kadar bu tiryâkdan yiyecek olursa hiç kusmak gelmeye ve eger bedende zehîr olucak olursa kusdura ol kişi halâs ola san'atı budur habbü'l-gâr ve tîn-i mahtûm ikisini berâber dögeler eliyeler inek yagıyla kim saru sayagı ola hâlis cerb ideler bu iki edviyei berâber kefi alınmış sâfî asel ile karışduralar hâcet vaktinde yidüreler ve bu kil-i mahtûm dedigimiz bir eyü kızıl toprakdır kim ba'zı kızıl olur aşu boya sûretinde ve ba'zı ak olur isfidâc şeklinde iplik dahi agardırlar Gelibolu'dan aşaga Bogazhisarı'ndan taşra bir adada olur ol adaya İlimli adası derler Rumca Limnos fâride derler tîn-i mahtûm dimek mühürlenmiş toprak dimekdür ve Limni aşısı dahi dimek olur Arabca magara-i Limniyye dirler ilerü kadîm Rum zamânında keşîşler ol adanın kızıl aşuya benzer topragını alup ve teke [103b] kanıyla yogurup ve değirmice kurslar idüb mühri basarlar imiş tîn-i mahtûm dimek andan kalmışdır hayli zamândan kim bu tîn-i mahtûm belürsüz olmuş idi bu adada oldugun kimse bilmezdi bilür kalmamış idi İslâmbol'da dahi bilür yogidi ol adaya İslâmbol begi hükm iderdi Kostantiniyye tabîbleri Burusa'ya gelürlerdi kil-i Ermenî'den düzülmüş kalb kil-i mahtûm dirhemin bir akçeye satun alırlardı ve kızıl aşudan Burusa'da düzülmüş tîn-i mahtûm eyü bahâ iderdi bilmezliklerinden şimdi dahi Şam'da ve Haleb'de ve Mısır'da tîn-i Ermeni yogururlar değirmice kurslar iderler mühürlü ve ba'zılar hac sûretin basarlar adem-i diyânetlerinden ve nice tabîblere mülâkât itdik İslâmbol tabîblerinden ve Arabdan ve Acemden ve Türkden hiç bilür kimesneye sataşmadık illâ ki İbn-i Baytar rahmetullâhi aleyh Câmi' adlı müfredât kitâbında zikr etmiş tîn-i mahtûmdan ötürü adaları seyr idüb Atalya'ya çıkdugun dolaşup gelüb Limni adasında kîl-i mahtûmu buldugun beyân eylemiş elhamdülillâh ol Hâlik kim bu kemine-i fakîr ve za'îf Şerîf-zâde'ye bildirdi tîn-i mahtûmun tahkîkını ve dahi nice bunun gibi şerîf edviyeleri kim bilinmeyüb kalmış idi tabîbler bulmayup bedel korlardı ve ba'zılar yanlış edviyeler isti'mâl iderlerdi sıfat-ı tiryâk-ı [104a] berşâ'îşâ-yı kebîr bu tiryâka tiryâk-ı fargıyas dahi derler yürek zahmetlerine fâ'ide ide ve yelden olan agrıları giderir ve verem agrılarına fâ'ide ide ve veremleri ibtidâda tagıdır ve intihâda yumuşadır[29] ve bişürür ve bögrekde ve kavukda

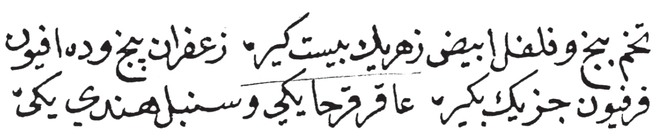
29 "verem şiş ma'nâsınadır" (Derkenâr)

olan taşı pâre pâre idüb çıkarır ve talak agrısına fâ'ide ider ve talagın yelin ve şişin giderir ve sîne agrısına ve şişine faide ider ve hıltdan ve yelden olan baş agrısına fâ'ide ider ve yürege gayet kuvvet virür ve göz agrısına kim sovukdan ve yelden ola fâ'ide ider ve kuvvet-i hayvâniye kim kalbdedür ana gayet kuvvet virür ve ısıtmalara fâ'ide ider ve fâlice ve sar'a ve vaca'-i mefâsıla ve nıkrîse fâ'ide ide ve sür'at-i inzâl-i cimâ' vaktinde fâ'ide ider ve nâzliye ve ra'şeye ve agız kohusuna ve agızdan salyar akduguna fâ'ide ider ve rahimden rutûbeti giderir ve diş etlerin berk eyler ve beden etlerin dahi muhkem ider ve kalbe zekâvet virür ve hıfzı ziyâde ider ve nisyânı ya'ni unutsaklıgı giderir ve balgamları neşf ider ve hunâka fâ'ide ide ve kanı sâfî eyler ve uykusuzlugu giderir ve sebât-ı seherîyye ve çok derleyen kişiye fâ'ide ider ve göbek burusuna ve kulunca ve mi'de sovukluguna ve ciger sovukluguna fâ'ide ider ve cigerin süddelerin açar ve ta'âmı hazm etmege kuvvet virür ve kana nuzc vire ve zıkku'n-nefese ve istiskâya fâ'ide ider ve cimâ'a eyü kuvvet vire ve yorgunlugu gidere ve esnemegi ve gerinmegi [104b] giderir ve beden süstlüge fâ'ide ider ve yigitlik kuvvetini saklar şöyle kim bî-vakt sakalı agarmaya kaçan yemege müdâvemet etseler ve cemî' aguların mazarratın def' ide ve yılan ve akrep ve bö sokduguna fâ'ide ide ve cemî' ma'denî ve nebâtî ziyânkâr agulu edviyeler mazarratın def' ider ve cemî' hayvânî aguların mazarratın def' ide ve bevli idrâr eyler ve gözün zulmetini giderir ve baş çegzinmesini ve kulak gürüldüsün giderir lâkin yâbis mizâclu kişiye gerekdür kim yemekde ifrât etmeye eger yîr olsa mazarratın ya'ni kurulugun mertûb nesneler yimegle def'ide bu tiryâkın fi'li tiryâk-ı fâruk fi'li gibidür fâ'idesi ba'zı kişilere bir sâ'atde belürür ve ba'zı kişide bir gün ve bir gicede belürür ve ba'zı kişilerde bir haftada ve ba'zı kişide bir yılda belürür ve bu tiryâkın keyfiyyet-i isti'mâli budur baş agrısıçün ve lakve içün merzencûş suyuyla bir çekirdek ılıcak idüb burnuna tamzuralar ve bogaz agrısıçün bir habbe agızda dutalar ezile gice yudalar ve eski öksürüge merzencûş suyuyla vireler ve zıkku'n-nefese kimnûn suyuyla ve buyan suyuyla vireler ve talak agrısıçün sirke ile ve gül suyuyla vireler ve sag yan agrısıçün ve eyegüler agrısıçün şarâb-ı usûlle vireler ve sol yan agrısı içün Kâsni suyuyla vireler ve sovuk ciger agrısıçün ma'ü'l-asel ile vireler ve ciger süddeleriçün şarâb-ı usûl ile [105a] veya şarâb-ı dinârla vireler ve sill zahmetiçün nebât şekeriyle veya bâdâm yagıyla ya ılıcak suyuyla bir nohûd kadarı vireler ve diş agrısıçün mersin suyuyla vireler ve bil agrısıçün ıssı su ile vireler lâkin yaz gününde ve ıssı vakitde cüllâbla vireler ve kış gününde rıb' ısıtmasıçün anîsûn suyuyla vireler ve zehîriçün reyhân tohumu lu'âbiyle veya bezr-i katûnâ lu'âbiyle ıssı su ile vireler ve balgamî sıtma içün ki yürek agrısı bile ola na'nâ suyuyla vireler ve bögrekde ve kavukda olan taş içün Demir dikeni suyuyla veya turb yapragı suyuyla vireler ve uyhusuzluk içün haşhâş sü-

diyle ya şarâb ile vireler ve bevâsîr içün kendene suyuyla vireler ve tohme içün kâsni suyuyla ya lisânü's-sevr suyuyla ya gül suyuyla vireler ve cimâ içün nohûd suyuyla vireler ve nıkrîs içün buçuk dirhem vireler her gün münâsib olan şarâbla vireler ve oglan togurmuş avrete kim içinde agrı olup zahmet ârız ola togurdukdan sonra boy tohumu suyuyla veya yüzerlik suyuyla vireler ve şol kişiye kim çok afyon yemiş olup zarar etmiş ola dârçînı kaynadalar suyuyla vireler fâ'ide ide ve şol kişiye kim kâfûr yemiş ola kaynanmış ûd suyuyla ve gülâbla vireler ve akrep sokduguna balla vireler ve âf'î yılan sokduguna günde [105b] buçuk denk mâiü'l-asel ile vireler eger sokdugunun agrısı ifrâtla olursa artıcak vireler ve bögrek agrısı içün kepek suyuyla kere yagıyla kaynadalar vireler ve hayz kanı ziyâde gitse sumâk suyuyla ya unnâb suyuyla vireler ve kulunc içün kaynanmış buyan suyuyla vireler san'atı budur fulful-i ebyaz on direm ve faşira on direm ki Türkçe yaban kabagı dirler ve döngel dahi dirler ve felencmüşk on direm ve fuvâ on direm ve bezrü'l-benc-i ebyaz on direm çentiyâne dört direm ve zirâvend-i tavîl dört direm ve cedvâr kim Parsîce mâh-ı pervîn dirler Hıtay'dan gelür dört direm basal-ı unsul-ı müşevvâ ya'ni hamîra kaplanup ocakda veya furunda eyü pişmiş olup büryân olmuş ola ve üç gün süd içinde ıslanup ve gölgede kurudukdan sonra dögeler eliyeler dört direm ola ve habbü'l-gâr ve afyon-ı hâlis ve mürr-i sâfî ve cevz-i bevvâ her birinden yedişer dirhem ve âkırkarhâ üç direm ve nârdin kim sünbül-i Rûmî dirler Burusa'da çetük otu dirler kim kokusu heman sünbül-i Hindîye benzer kedi gayet sever iki direm ve sünbül-i Hindî beş direm ve heyl-i buvâ kim kâkule-i sagîrdir beş direm ve kâkule-i kebîr beş direm ve za'ferân beş direm mecmû'unu dögeler eliyeler ibrişim elekden geçüreler kim gayet yumuşak dögülmüş ve gubâr olmuş ola iki tamâm edviye kadarınca kefi alınmış bal ile karışduralar [106a] saklıyalar altın zarfda veya gümüş zarfda veya sırçalu kabda veya çini zarfda arpa içinde göme koyalar altı ay veya kırk gün tura gâh gâh sögüd agacıyla karışduralar ve agzına kâgıd baglayalar kâgıdı bıçak ucuyla delücek delücek ideler tâ kim nefes ura ve zarfı igen toldurmıyalar iki parmak aşagırak koyalar şerbeti za'îfler içün ve kiçirek âdemler içün ve ıssı mizâclular içün buçuk dirhemden bir dirheme degin vireler ve kuvvetlü kişiler içün ve büyük kişiler içün ve sovuk mizâclular içün iki dirhemden üç dirheme degindür ve bu tiryâk gayet kuvvetlü müferrihlerdendür Şeyh Ebû Ali Sina medh etmişdür gayet eyü oldugundan ötürü ve medhini iki beyitde derc eylemiş şi'r

وتعلمت برشعيشا وخالي مشعشا ، فلا اعتراني
بعدها حالة شعشا ، فلو ان بعد عيسى جاز احياء موتى
لاصبح يحيي كل ميت برشعيشا

sıfat-ı beraş'işâ-yı nev'-i diger nüsha-i garîbdür mürr-i safî ve za'ferân ve mî'a-i sâile ki Türkçe zigale derler Menteşe ilinden gelür kara günlüg revâgıdır agaçdan hâsıl olur bal gibi koyu olur kokusu gökçek olur Arabca mî'a-i sâile derler ve kemâderyus kim Türkçe hamâdre derler hamâderyus galatdır ve çentiyâne ve tere tohumu her birinden onâr direm ve tîn-i mahtûm ve afyon ve sünbül-i Hindî ve zamg-ı Arabî ve kunduztaşağı ve gârîkûn [106b] her birinden üçer direm akâkıyâ ve hayufârikûn ve fatrâsâliyûn kim taş kerefes tohumudur her birinden ikişer direm ve kasabü'z-zerîre ve dâr-ı şaşi'an ve habbü'l-gâr ve usâre-ilihyetü't-teys beşer dirhem ve zirâvend-i tavîl ve râvend-i çînî ve asârûn ve hamâmâ ve ca'da ve rûgan-ı belesân her birinden üçer buçuk direm herçi zamg ve usâre ola ısladalar ve bâkî otları dögeler ve eliyeler ve iki tamâm edviye kadarınca kefi alınmış asel ile karışduralar altı ay arpa içinde yaturalar altı aydan sonra isti'mâl ideler nüsha-i diger beraş'işâ çentiyâne ve selîha ve dâr-ı fülfül ve dârçînî ve kunduztaşağı her birinden dörder direm sünbül-i Hindî ve ıdhîr-i Mekkî ve zirâvend-i tavîl onâr direm za'ferân bir direm afyon on miskâl anîsûn ve tohum-ı kerefes ve kerefes kökünün kabı her birinden yigirmişer direm kara fülfül yigirmüç miskâl ve kust ve kızılboya ve asârûn onâr dirhem zencebîl ve kuru yarpuz yedişer direm belesân yagı veya gül yagı veya bâdâm yagı her kangısı ele girürse on direm asel-i musaffâ iki tamâm edviye kadarınca bu edviyeleri dögüb eliyeler ve balın kefin alup karışduralar altı ay arpada turdukdan sonra isti'mâl ideler bu ma'cûnun hasiyetleri çokdur ammâ biz ihtisâr etdik sıfat-ı tiryâk-ı beraş'işâ meşhûr ve müsta'mel înest [107a] afyon on direm ak fülfül ve bezr-i benc yigirmişer direm za'ferân beş direm sünbül ve âkırkarhâ ve ferfiyûn birer direm dögeler eleyeler tamâm edviye kadarınca kefi alınmış ve kıvâma gelmiş bal ile karışduralar ve ba'zılar tamâm üç edviye kadarınca bal katalar demiş evet hayırlusı oldur ki bal iki edviye kadarınca ola tâ kim kuvvetlü ola şerbeti buçuk diremden bir dirheme degindür altı ay arpa içinde yatdıkdan sonra isti'mâl ideler ve bu ma'cûnu Parsîce nazm etmişlerdir beyt

تخم بنج و فلفل ابیض زهریك بیست کیر زعفران بنج و ده افیون
فرفیون جز یك بکیر عاقرقرحا یکی و سنبل هندی یکی

ve bu ma'cûn kulunca fâ'ide ider ve diş agrısına dürtmegle ve yimegle gayet fâ'ide ider ve yimegle nâzleyi baglar ve balgamî öksürüge ve kan gidene ve zehîre nâfi'dür ve cimâ' vaktinde menîyi tîz inzâl olmagı giderir ve hayz kanın dutar ve balgamî ısıtmalara iyüdür ve çok işemegi keser ve benzi kızıl eyler ve

yelleri tahlîl ider ve sanculara ve agrılara fâ'ide ider ve baş agrısına kim safrâdan olmaya yelden ve balgamdan ola fâ'ide ider dürtmegle dahi cemî' agrılara fâ'ide ider ve giderir ve bel agrısına ve yan agrılarına fâ'ide ider bu beraşʿişâ menâfiʿi çokdur bu kitâbda azıcık zikr olundu tatvîl-i kelâm olmamak içün nazm:

ذکر برای ... فلفل ابیض است وبزر البنج ۰ هر یکی
بیست جزو ده افیون ۰ سنبل و فرفیون و عاقرقرحا ۰ یك یك
زعفران پنج نه افزون ۰ سه بمقدار ادویه است عسل ۰ شربتی
دو دانك ازین معجون نظم ذکر سنبل و فرفیون و عاقرقرحا ۰
هر یکی را یکی بکش تنها ۰ فلفل ابیض است وبزر البنج ۰ هر یکی
بیست بود ازین عدد ۰ زعفران پنج وزن افیون ده ۰ این همه جمع کن
زبهر خدا ۰ سه بمقدار ادویه است عسل ۰ زانکه شهد است شاهد
بصفا ۰ شربتی یك درم ازین کم کن ۰ ور خوری بیشتر شوی
رسوا ۰ را سست کند چو سیندان سخن ۰ مست کرد دچو
واله شیدا ۰ کر کسی پرسدت چه خوردی تو ۰ ده جوابش که خواجه
بر شعیشا نظم ذکر شکل بی افیون مصری جمع کن با بیست و
پنج ۰ فلفل اسفید را با زعفران هم بیست و پنج ۰ فرفیون و سنبل
هندی و عاقر قارحا ۰ هر یکی را یك بود هم بزر بنج بیست پنج
بعد ازان مسحوق کن تا جمله کردد چون غبار ۰ وانکهی جمع
آر با چندان لعاب کام منج ۰ جوش داده کف کرفته چون
زلال صافی شده ۰ وزن کرده شکل کرده هر یکی را مثل غنج
کر جوان خواهد دو دانك و ور کهولی نصف یك ۰ ور
بود فرتوت مثقال کم از ثلثین بسنج

sıfat-ı fulûniyâ-yı Rûmî bu bir mübârek maʿcûndur nâzleleri baglar ve cemîʿ agrıları [108a] sâkin eyler hâssaten kulunc agrısın ve kan kusmagı keser ve kan ishâl olmagın giderir ve hayz kanın dutar ve hayza ʿilletin giderir sanʿatı budur ak fülfül ve bezrü'l-benc yigirmişer miskâl afyon on miskâl zaʿferân beş miskâl fatrâsâliyûn dört miskâl tohum-ı kerefes üç miskâl sünbül-i Hindî dört miskâl sâdic-i hindî ve selîha ve habb-ı belesân ve âkırkarhâ ve ferfiyûn her birinden

birer miskâl ba'zı nüshada kerefes tohumu yerine yaban keşûri tohumudur zikr olan edviyyeleri dögeler eleyeler iki edviyye agırınca veya üç agırınca kefi alınmış ve kıvâma gelmiş asel ile karışduralar altı ay arpa içinde yatdıkdan sonra şerbeti buçuk miskâlden bir miskâle degindür mi'de agrısına anîsûn suyuyle ve kulunc agrısına turak otu suyuyla ve ciger agrısına ca'da suyuyle vireler ve talakdan ötüri sikencübîn-i buzûrî ile vireler ve bögrekden ve kavukdan ötüri râziyâne suyuyle ve kan tutmaktan ötüri sumak suyuyle vireler sıfat-ı fulûniyâ-yı Faresî kan kusmagı keser her nev'inden ki ola ve rahm yellerin giderir ve rahme kuvvet virür ve oglanı düşmekden saklar Allah'ın avniyle ve ishâli ve kusmagı dutar san'atı budur ak fülfül ve bezrü'l-benc yigirmişer dirhem afyon on dirhem ve kil-i mahtûm on direm ve kunduztaşağı bir direm ve za'ferân beş direm ferfiyûn ve sünbül ve âkırkarhâ [108b] ve Mürr-i Mekkîyi ikişer direm zurunbâd ve turunc ve deliksiz incü ve müşk buçugar direm ba'zı nüshalarda müşk ve incü buçugar miskâldür kâfûr bir buçuk denk mukavvem bal ile karışduralar şöyle ki resmdür sıfat-ı devâil-i kerkemi'l-kebîr terkîb-i Calinos'dur ciger hastalıklarına ve talak hastalıklarına kim sovukdan ola fâ'ide ide ve süddeleri aça ve yelleri tahlîl ide ve bögrek ve kavuk agrısına fâ'ide ide ve galîz mâddeleri idrârla def' ide ve istiskâ ki ciger ve talak şişinden ola giderir san'atı budur za'ferân on iki direm ve mû ve fû ve anîsûn ve dûkû ve asârûn ve fatrâsâliyûn ve râvend-i çînî her birinden dörder direm sünbül altı direm kust ve selîha ve fakkâh-ı adhır ya'ni adhır çiçegidir lâkin biz görmedik ve habb-ı belesân her birinden birer dirhem ve kızılboya iki dirhem ve rubbü's-süs ve ca'da ve gâfes kim kuzu butragıdır üçer direm belesân yagı beş direm Mürr-i Mekkî dört direm ba'zı nüshalarda mastakî üç direm getürmüşlerdür habb-ı belesân yerine habbü'l-bân getürmüşlerdür bu edviyeleri dögüb eleyeler iki temâm edviyye kadarı sâfî asel ile karışduralar şöyle ki resmdür şerbeti bir miskâl ya iki direm mâ'ü'l-asel ile isti'mâl ideler sıfat-ı devâü'l-kerkemü's-sagîr bunun menfa'ati hemân evvelkinin menfa'ati gibidür san'atı budur za'ferân ve selîha ve sünbül [109a] ve mürr ve kust ve adhır ve dârçîn her birinden berâber alup dögüb eleyeler ve şarâb-ı engûr ile karışduralar bir gün ve bir gice ısladalar şöyle kim çok olmaya hemân ter olmuş ola andan kıvâma gelmiş bal ile karışduralar şerbeti bir dirhem ya bir miskâl ola sıfat-ı ma'cûn-ı belâdır-ı kebîr-i müsta'mel fâlice ve lakveya ve ve sar'a ve sovukdan olan cemî' zahmetlere ve cimâ'a gayet kuvvet vire şöyle kim balgamî olan kişiye cimâ' babında hiç bundan fâ'idelü nesne olmaya ahlât âkırkarhâ ve çörek otı ve kust ve fulful ve dâr-ı fülfül ve eğir her birinden onâr dirhem sezâb yapragı ve çentiyâne ve kâsni ve zirâvend-i müdahrec ve defne yemişi ve kunduztaşağı ve şaytarâc ve hardal her birinden beşer dirhem asel-i belâdır dört buçuk miskâl edviyyeleri dögüb eleyeler ve koz yagıyla cerb ideler

üç edviyye mikdârınca asel-i musaffâ ile karışduralar altı ay arpa içinde tutalar ba'dehu isti'mâl ideler şerbeti bir direm bir miskâle degindür her çend eski ola eyüdür hıfzı ve zihni ziyâde ide ve nisyânı gidere ve sovukdan olan marazları gidere ve ıssı mizâclu kişiye ziyânludur safrâvî kişilere virmeyeler ve yigitlere dahi virmeyeler sıfat-ı belâdır-ı sagîr-i müsta'mel bunun hâsiyyeti dahi evvelkine karîbdür ve şerbeti bir dirhemden bir miskâle degindür ahlâtı budur kara helîle ve belîle [109b] kabı ve emlec-i münakkî ya'ni çekirdeksiz onâr direm topalak ve sünbül ve günlük ve eğir ve fulful ve zencebîl ve asel-i belâdır beşer dirhem dögüb eledikten sonra koz yagıyla cerb ideler üç edviyye kadarınca asel ile karışduralar vakt-i hacetde isti'mâl ideler sıfat-ı cevâriş-i Calinos mi'de za'fına nâfi'dür ve bagırsaklara kuvvet vire ve cigere kuvvet vire ve za'fını gidere ve mi'deye debâgat vire ve ta'âmı hazm ide ve yelleri tahlîl ide ve geç kocalda ve sevdâya fâ'ide ide ve bögregi ıssı eyleye ve öksürügü gidere kim balgamdan ola ve rutûbetden olan baş agrısın eskisin ve yeni'i gidere ve göze kuvvet virüp nûrun ziyâde ide ve yine bendükşelerde olan hâm hıltları gidere ve aklı ve hıfzı ziyâde ide ve cimâ'a kuvvet vire ve âvâzı aça ve eri ve avratı semirde ve agız kokısın gidere ve hoş râyihalu ide ve bevâsîr yellerine fâ'ide ide ve tohme'i gidere ve benzi gayet kızıl ide ve nefse neşât vire ve bedende olan cerâhate ve çıbanlara fâ'ide ide ve temregüye ve nıkrîse nâfi'dür ve çok işemegi gidere ve barasa ve dîku'n-nefesve bogaz agrısına fâ'ide ide ve bögrekdeki ve kavukdaki taşı gidere ve kan gitdügüne ve zehîre fâ'ide ide ve hâtûnların benzini kızıl eyleye kızılca sürmüş gibi boyar tiryâkdır ki misli bulunmaz ve perhîz hâcet degildür yemekden evvel [110a] ve sonra yiye kim ki bu ma'cûndan yese cemî' zahmetlerden emîn ola bi-avnillâhi te'âlâ san'atı budur sünbül-i Hindî ve karanfil ve kâkule ve selîha ve dârçîn ve havlincân ve zencebîl ve za'ferân ve fulful-i ebyaz ve dâr-ı fülfül ve kust ve topalak ve ûd-ı belesân ve mersin yemişi ve asârûn ve kasabü'z-zerîre ele girmez şimdiki asırda gelen degildür bir uzun kamış alurlar içini ma'cûnlarda isti'mâl iderler tahkîk o degildür hayırlusı oldur kim adhıri yerine bedel ideler zikr olunan edviyye cümlesinden beşer direm ve mastakî yigirmi beş direm mastakîden gayrı edviyyeler berâber ola ve dögülmüş ve elenmiş ola iki agrı kefi alınmış asel ile karışduralar bir haftadan sonra isti'mâl ideler şerbeti üç dirhemdür yemekden evvel ve sonra revâdır eskidikce eyudur sıfat-ı ma'cûn-ı felâsife ta'âmı hazm ider ve iştihâ getürür ve balgamı kat' ider ve yelleri tahlîl ider ve diş diblerin berk eyler ve cimâ'a kuvvet virür ve zekeri muhkem eyler ve menî'i ziyâde eyler ve bil agrısına ve bendükşeler agrısına fâ'ide ider ve aklı ziyâde ider ve selesü'l-bevle ve mi'deye kuvvet virür ve balgamî kişilere ve pîrlere kim harâretleri gâlib olmaya ve safrâları olmaya münâsib ola ammâ yigitlere ve safrâvîlere münâsib degildür bu ma'cûna

mâddetü'l-hayât derler san'atı budur fulful ve dâr-ı fülfül ve zencebîl ve dârçînî ve emlec-i [110b] münakki ve belîlec kabı ve şaytarâc kim Türkçe ana sergüle derler ve zirâvend-i müdahrec-i şâmî ele girerse ra'nâdır ve illâ Rûmîde câyizdür ki yeni ola ve husyetü's-sa'leb kim Türkçe dilkü taşagı derler ve köknâr içi ve Hindüstan kozı içi kim yeni ola ve ak ola ve içi ve taşı yunulmuş ola ve uruk-ı safrâ kim Türkçe ve Parisîce zerdeçöp derler her birinden onâr dirhem râziyâne tohumu sekiz direm ve pâpâdya çiçegi kim uvacık ola ve râyihası hûb ola tamlar üstünde yahud yollar kenârında bite beş direm çekirdeksiz kızıl üzüm veya kabı yufka etlü kara üzüm otuz direm edviyyeleri yumuşak dögüb eledükten sonra iki edviyye kadarı kefi alınmış bal ile ma'cûn ideler şöyle ki resmdür isti'mâli bir miskâlden iki miskâle degindür sıfat-ı ma'cûn-ı lebbân-ı mukavvî bu bir terkîbdür kim agızda tutup çeyneyeler cimâ'a gayet kuvvet vire ve zekeri kıvâma getüre şöyle kim vasfa kâbil olmaya bu ol lebbândır ki Mısır pâdişâhları isti'mâl iderlermiş bunun bir uzun kıssası vardır tatvîl-i kelâm ola deyu zikr olunmadı lâkin ıssı mizâclu kişilere yaramaz balgamî ve mertûb kişilere ve sovuk mizâclu kişilere yarar Me'mûn Halîfe dâyim isti'mâl idermiş san'atı budur belâdır balından on dirhem ve günlük ve dögülmüş ve elenmiş yigirmi direm ve meneküş yagı kim Arabca habbetü'l-hadrâ dirler ve habbü'l-butum dahi derler belâdır aselin [111a] örtecek kadar ola şöyle kim yagı çok olmaya cerb idecek kadarı ola eger meneküş yagı ele girmeye tatlu zeyt yagın katalar veyahud koz yagın katalar tâ kim balı ıslada ammâ belâdır balının muslıhı koz yagıdır ve bir denk eyü hâlis mahmûde katalar mu'tedil âteş üzerinde karışduralar şöyle kim sakız gibi ola hâcet vaktinde buçuk direm veya bir direm agızda bir zamân tutalar andan yudalar acâyib fâ'ide vire eger harâret virecek olursa bir pâre sıgır yogurdun üzerine yiyeler veya şîrûgan yeyeler veya koz yagın veya tâhin yiyeler belâdıra muslih düşe ekser kitâblarda belâdırun taş kabını sındıyla dograyalar lebbân düzeler dimişler ve bir nice azîzler Îzâh adlu kitâbdan kim bir adı Esrâru'n-Nikâh'dır nüshasın alup bizim zamânımızda düzdiler kitâbda medh etdikleri gibi olmadı ve biz dahi düzdük dedikleri gibi olmadı fâ'ide bulmadık belâdırun aselin çıkarup katdık kabın etmedik gayet eyü geldi zinhâr kabından etmeyüb belâdırun balından ideler ve ba'zılar günlügi on direm ideler demişler ki belâdır balıyla berâber ola ve yagı günlüg ununı örticek kadar ideler andan belâdır balın karışduralar mahmûde ile halt ideler andan isti'mâl ideler sıfat-ı istihrâc-ı asel-i belâdır belâdırı alalar başcugazların bıçagla koparalar andan demür kısacı kızdırub arasına sokalar ve kısup sıkalar [111b] şöyle kim ol kızmış kısaç içinde belâdırun balı bir tas içine veya bir üsküre içine tamlaya evet şöyle gerekdür kim belâdırun balın çıkaran kişi bal tamlarken dütününden sakına yüzün çevire zîrâ belâdırun dütüni her nereye tokunsa hemân kabardır şişer zinhâr sakınmak

gerek dütün çıkdugı vaktin yüzüni çevirmek gerek tâ kim ziyân eylemeye eger bir giçirek maşayı kızdırup baladırı anınla muhkem sıksalar ol dahi kısaç amelin ide baladırın balı tamlaya sıfat-ı nûşâdır bu ma'cûn-ı hindîdir ya'ni Hindüstan'dan gelmiş terkîbdür müferrihdür mücerrebdür mi'deye ve cigere kuvvet virür ve yürege kuvvet virür ve cemî' a'zâya kuvvet virür ve ta'âmı hazm ider ve benzi kızıl ider ve sarulıgın giderir ve agız kokusın giderir ve eyü râyihalu ider ve cimâ'a katı kuvvet virür ve cigere katı fâ'ide ider yemekden önden ve sonra yemek revâdır san'atı budur kızıl gül altı direm topalak beş direm karanfil ve sünbül ve mastakî ve asârûn her birinden üçer direm dârçîn ve zerneb ve za'ferân ve besbâse ve kâkule-i kebîr ve kâkule-i sagîr ve hil ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer dirhem bu edviyeleri yumuşak dögüb eleyeler ve yüz otuz dirhem arınmış emleci tokuz emlec agırınca suyla ısladup pişüreler şol kadar ki iki bahş gide ve bir bahş kadarı su kala andan sonra [112a] muhkem süzeler iki yüz altmış direm bal veya şeker veya fânîd katalar kıvâma getüreler ve edviyyeleri karışduralar saklayalar şerbeti iki dirhemden üç dirheme degindür sıfat-ı devâü'l-misk-i şîrîn cünûna ve sar'a ve fâlice ve lakveye ve oglancuklar hastalıgına ki ümmü's-sıbyân derler fâ'ide ider ve agız kokusuna ve istirhâya ve imtilâdan olan küzâze fâ'ide ider ve yürege ve mi'deye kuvvet vire ve bunları tenkıye idüb pâk ide ve mi'denin rutûbetlerin neşf ide ve ta'âmı hazm etmege mu'în ola ve yürek oynamasına fâ'ide ide ve cimâ'a kuvvet vire ve âvâz tutulduguna fâ'ide idüb aça ve ussu gidüb gaşy olana gayet yaraya kaçan sırf sâfî eyü râyihalu gülâbla ezüb içeler bir direm ya bir miskâl ve kan aldırırken ussu gider olsa derhâl devâü'l-miskden yedüreler veya gülâbla ezüb içüreler derhâl fâ'ide idüb ussu gitmeye bu zikr itdügümüz mücerrebdür inşâallâhu te'âlâ san'atı budur zurunbâd on direm turunc on direm deliksiz incü on direm büssed on direm kehrubâ on direm hâm ibrişim-i nâsuhte sındıyla kırkılmış gayet gubâr olmuş şöyle kim elenmiş gibi ola altı direm behmen-i surh beş direm behmen-i sefîd beş direm sünbül-i Hindî beş direm sâdic-i hindî beş direm ele girmezse bedel selîha ideler veya felencmüşk ideler kâkule beş direm karanfil [112b] beş direm kunduztaşağı dört direm uşne kim bellût agacının yosunı derler dört direm dâr-ı fülfül ve zencebîl dörder dirhem müşk-i hâlis üç miskâl bu edviyyeleri dögüb eleyeler iki eczâ berâberi od görmemiş eyü bal ile karışduralar şerbeti bir miskâlden buçuk miskâldür ve ba'zılar tamân üç eczâ agırınca bal karışdururlar sıfat-ı ma'cûn-ı nâfi' bu cümle'i müferrihâtdandır ve ulu ma'cûnlardandır ve ba'zı tabîbler bu ma'cûnı büyük tiryâklardan saymışlardır fâ'ideleri gayet de çokdur biz ihtisâr itdik san'atı budur karanfil ve zencebîl ve fulful ve sünbül-i Hindî ve lisânü'l-asâfîr ve turunc-ı akrepî ve bâdrencbûya ve lisânü's-sevr ve mastakî ve havlincân ve firencmüşk-i mürvârid-i nâsefte ya'ni deliksiz incü ve aksandal ve zirâvend-i

müdahrac ve selîha ve yakût-ı rummânî ve kızıl gül her birinden ikişer direm ve besbâse altı direm ve ağaç kavunu kabı üç direm ve za'ferân ve belîle kabı her birinden birer direm behmen-i surh buçuk direm anber-i eşheb ve misk buçugar denk mecmû'un dögüb eleyeler be-gayet sahk olup gubâr ola ve temâm iki edviyye kadarı asel-i musaffâ ile karışduralar şerbeti bir miskâl ola ammâ gıdâ dahi hâr-ı râtib gerekdür semüz koyun şorbâsı gibi serçe eti gib[i] ve gügercin eti gibi ve dahi çok yemeyeler iştihâ var iken vaz geleler ve susıyacak bal şerbeti içeler ve şerbeti dahi [113a] çok içmeyeler ve iken sulı dahi olmaya hâsılı ma'cûndan ve şerbetden cimâ' içün yardım isteyen kimesnenin karnı ne katı aç ve ne katı tok gerekdür ki iftâr olunan nesnenin eseri zâhir ola sıfat-ı ma'cûnü'l-lebûb menî'i ziyâde ide bâdâm-ı mukaşşer ve fınduk içi ve Hindustân kozı içi ki yeni ola ve ak ola ve iç kabı ve dış kabı soyulmuş ola ve Şam fıstıkı içi ve köknâr içi ve habbü'z-zalem ve meneküş yemişi içi her birinden berâber yumuşak alup dögeler ve fânîd şekeriyle[30] yoguralar her gün bir sabah ve bir ahşam yumurta kadarı yiyeler müfîd ola sıfat-ı ma'cûnü'l-lebûb-i mu'tedil bögregi semirde ve cimâ'a kuvvet vire fınduk içi ve köknâr içi ve Badem içi ve kabı soyulmuş sûsâm ve kavun çekirdeği içi ve ak haşhâş tohum her birinden altışar direm ve hıyâr tohumu içi ve şenhıyârı tohumu içi üçer direm ve şakâkul ve bûzîdân ve ak behmen ve kızıl behmen ve lisânü'l-asâfir ve havlincân ve dârçîn her birinden ikişer direm ve fânîd şekeri altmış direm asel-i musaffâ yüz otuz dirhem şerbeti beş dirhemdür ale'd-devâm ekl ideler sıfat-ı ma'cûn nâfi' sidik tamlamasına ve sidügi turmayana ve bel agrısına ve baş çegzinmesine ve yüregi so'uyana ve erlikden kalana ve oglandan kızdan kalana nâfi'dür ahlât budur zencebîl ve sogan tohum ve topalak [113b] ve havuç tohum beşer direm ve dâr-ı fülfül ve kebâbe ve za'ferân ve havlincân her birinden üçer direm ve karanfil ve dârçîn ikişer direm mastakî bir direm ceviz ve günlük onâr direm bellût unı altmış direm kavrulmuş bugday unu elli dirhem üç edviye mikdarı asel ile ma'cûn idüb isti'mâl ideler sıfat-ı ma'cûn-ı hacerü'l-Yehûd bögrekdeki taşı uvadup çıkara pâk ide budur hıyâr tohumunun içi ve kabak çekirdeğinin içi ve kâkünec kim kanbil tohumudur her birinden beşer direm ve hacerü'l-Yehûd kim Benî İsrâîl zeytûnı derler elli direm gayet yumuşak dögeler bal ile karışduralar şerbeti iki dirhemden üç dirheme degindür sıfat-ı ma'cûn-ı akrep kavukda olan taşı uvadup çıkarır ka'ugı pâk ider san'atı budur göyünmüş ve yunmuş akrep üç buçuk direm centiyâne bir buçuk direm zencebîl bir direm fulful ve dâr-ı fülfül ikişer buçuk direm kunduztaşağı dört direm dögüb eleyeler balile karışduralar şerbeti bâlig kişilere bir denk kerefes suyuyle içüreler ve bâlig olmamış oglana buçuk denk içüreler nâfi' ola inşâallâhu te'âlâ kaz ayagı dedikleri ot kim sular kenârında biter su te-

30 "şeker-i fânîd şekerpeynir ma'nâsınadır hem beyâz ve hem peynir gibi yumuşakdır" (Derkenâr)

resiyle bile biter kerefes nev'indendür kitâblarda kerefesü'l-mâ' derler ya'ni su kerefesi dimek olur ve cırcırü'l-mâ' dahi derler ve kurretü'l-ayn dahi derler bögrekdeki taşı çigle ve pimişile yemekle uvadup çıkarır mücerrebdür su teresine kitâblarda hurfü'l-mâ' derler hemân su teresi [114a] dimek olur sıfat-ı ma'cûn-ı arustonas sîne 'illetlerine ve nefese ve âlât-ı nefese ve sînede olan kurûhlara kim kan ve irin gelür olsa fâ'ide ide ve sîne adalelerinde olan şişlere ve nefes yollarında olan şişlere fâ'ide ide ve hayzaya ve ishâle fâ'ide ide ve mesâne 'illetlerine ve ihtinâk-ı rahme ve eski ısıtmalara fâ'ide ide ve aguların ziyânın def' ide san'atı budur dârçînî ve kust ve tane çâdır ve kunduztaşağı ve afyon ve fulful ve dâr-ı fülfül ve mî'a kim kara günlük derler her birinden onâr direm taneçâdırnı balla ezeler ve sâir edviyyeleri dögüb eleyeler iki edviyye mikdârı asel-i musaffâ ile karışduralar ve bir sırçalu kaba koyup saklayalar şerbeti bir bakla kadarınca Mâü'l-asel ile içüreler üç dört katre şîrûgan tamzıralar bile içeler sıfat-ı ma'cûn-ı Firbehi ya'ni semizlük ma'cûnı Hâce Ebû Ali Sînâ düzdügi ma'cûndır san'atı budur mugâs-ı Irakî ve behmen-i ahmer ve behmen-i ebyaz ve zurunbâd ve kesîrâ ve kehrubâ ve haşhâş tohumu ve sûsâm tohum her birinden üçer direm bu edviyyeleri dögüb eleyeler ve sayagıyla mu'tedil od üzerinde karışduralar şöyle kim cerb ola ziyâde yaglu olmaya büryan sûretlü ola azcık ola ve dört yüz direm dögülmüş bugday kovudan (?) ki yumuşak olmuş ola bile karışduralar ve iki yüz elli direm şeker dögüb bile karışduralar yigirmi direm kadarı [114b] bu ma'cûndan yüz elli direm tâze süd ile kaynadalar bulamaç gibi ola ve koyıla ve bir pâre sayagıyla kim inek yagı ola hammâmdan çıkup yiyeler nâfi' ola her gün böyle ideler semirdüb kuvvet vire sıfat-ı ma'cûn-ı kayser sar'a ve fâlice ve yürek oynamasına kim hafakân derler sovukdan olanına fâ'ide ide ve eski ısıtmalara ve mi'de agrısına ve dîku'n-nefese ınçkırık olan kişiye ve imtilâya fâ'ide ide ve ta'âmı hazm ide san'at[ı] budur kunduztaşağı ve buyân balı ve selîha ve tatlu kust ve fulful ve dâr-ı fülfül ve mâyi'a-i sâile ve afyon ve za'ferân ve sünbül her birinden üçer dirhem çavşîr iki direm misk buçuk direm zurunbâd ve turunc ve deliksiz incü her birinden birer direm Mürr-i Mekkî yedi dirhem çavşîri şarâbla ezeler ve mâyi'a'i kim kara günlüg revâgıdur bal içinde erideler eczâları karışduralar şerbeti birer dirhemden bir miskâle degindür sıfat-ı ma'cûn-ı hamîrî fâlice ve lakveye ve balgamî 'illetlere fâ'ide ide ve gidere eger meflûc olmuş uzva dürtseler fâ'ide ider san'atı budur afyon ve bezrü'l-benc ve kunduztaşağı ve ferfiyûn ve dârçîn ve dâr-ı fülfül ve za'ferân ve zencebîl her birinden berâber alup dögeler ve eleyeler ve asel ile ma'cûn ideler netekim resmdür ve isti'mâl ideler sıfat-ı ma'cûn kim sar'a fâ'ide ide gidere lâkin oglancuklara [115a] münâsib degildür gayet ıssıdır anların mizâcı ıssıdır hem ekseri safrâdan olur anlara gayri devâlar ideler yerinde zikr olunmuşdur san'atı budur âkırkarhâ ve sîsâliyûs ve

ustuhûdûs ve gârîkûn her birinden onâr direm kurdumâne ve haltît kim Türkçe kâsni derler ve zirâvend-i müdahrac her birinden üçer direm dögüb eleyeler asel ile karışduralar şerbeti bir miskâlden iki dirheme degindür ve ba'zılar ûdu's-salîb iki buçuk direm ve tere tohumu bir buçuk direm ve zerâvendi ve haliyyeti [haltîti] ve kurdumâneyi her birinden birer buçuk direm getürmüşlerdür sıfat-ı ma'cûn-ı diger sar'a içün kim mâddesi aşagıdan bir uzvdan yukaru çıkar ola ve çok olur kim Sar'a 'illeti aşagadan yukaru çıkar ayakdan yukarı çıkar ve gayri uzvdan dahi çıkar ve olan kişi bilür olıcak hiss ider ve anlar aşagadan yukaru geldügün san'at budur Helîle-i Kâbilî ve belîle ve emlec her birinden onâr direm bunların kabın isti'mâl ideler çekirdeğin gidereler ve aftîmûn ve ustuhûdûs ve Hacer-i Ermenî ve besfâyic ve gârîkûn ve kemâfitûs kim hırb tutan derler ve türbid ve Eyâric her birinden on beşer direm kara tuz dört direm şâhm-ı hanzâl sekiz direm edviyyeleri dögüb eleyeler ve balile karışdurup ma'cûn ideler şerbeti üç direm ola sıfat-ı ma'cûn-ı faykarâ yaramaz arzuları gidere kil yemek gibi ve kömür yemek gibi ve toz ve kireç ve toprak yemek gibi bunların [115b] gibiye fâ'ide ide ve baş agrısına fâ'ide ide san'atı budur Eyâric-i faykarâ on iki direm Helîle-i Kâbilî kabı ve belîle kabı ve emlec kabı her birinden ikişer direm tuz iki direm dögüb eleyeler ve balile karışdırub ma'cûn ideler şerbeti üç dirhemden dört dirheme degin yarpuz suyuyle kim kaynanmış ola vireler sıfat-ı cevâriş-î kimmûn mi'de sovukluguna ve ekşi ekşi geğirmege fâ'ide ide ve içi telyîn ide ve imtilâ olan kimesnelere koz kadarı vireler derhal telyîn idüb kurtula ve koyu yelleri tagıdup çıkara ve süddeleri aça ve bedeni kızdura ve kulunclara fâ'ide idüb gidere san'at[ı] budur kimnûn yüz dirhem kadarı alalar eyü sirke içinde ısladalar bir gün bir gice tura andan çıkaralar ve kurudup ka'vuralar andan nîm-köft dögeler şöyle kim irice ola katı yumuşak olmaya gerü kalan edviyyeleri yumuşak dögeler Calinos'dan rivâyet olunur kim bu ma'cûnı evvel düzmüş kemmûni gerü kalan eczâlarla berâber yumuşak dögmüş lâkin ol ki bu ma'cûndan maksûddur olmamış ya'ni yel çıkarmak ziyâde hâsıl olmamış bilmiş ki kemmûnı ayrı dögmek gerek kim maksûd hâsıl ola ikinci def'a kemmûnı ayrı dögmüş fâ'ide ziyâde hâsıl olmuş ve zencebîl yigirmi direm ve fulful on direm ve nânhâh yigirmi direm ba'zı nüshada nânhâh getürmemişler lâkin bile olması hayırludur ve kuru [116a] sezâb yapragı yigirmi dirhem etmek buresi yigirmi dirhem aftîmûn otuz direm asel tamâm üç edviyye kadarı ola şerbeti üç dirhemdür nüsha-i diger kimmûn kim sirkede müdebbir ola yüz direm ve sezâb kırk direm fulful ve burak ve zencebîl her birinden onâr direm asel tamâm üç eczâ agırınca ola sıfat-ı ıtrıfîl-i kebîr mi'deye ve bagırsaklara kuvvet virir eczâ budur helîle-i Kâbilî kabı ve fulful ve emlec kabı ve bûzîdân ve besbâse ve şaytarâc ve şakâkul her birinden onâr direm ak tuderî ve kızıl tuderî ve behmen-i

surh ve behmen-i sepid ve lisânü'l-asâfir her birinden beşer dirhem cümlesin dögüb eleyeler tereyagıyla veyahud bâdâm yagıyla cerb idüb elile ovalar ve üç edviyye kadarı mukavvem bal ile karışdurup ma'cûn ideler ve kırk gün arpa içinde gömüb tutalar andan çıkarup isti'mâl ideler bu ma'cûnı ekl idüb ba'dehu üzerine tavuk kalyâsı kim nohûdla pişmiş ola üzerine havlincân ve karanfil ve dârçîn berâber dögülmüş ola eküb yeye acâyib göreler sıfat-ı ıtrıfîl-i diger tabî'ati telyîn ide ve mi'deyi safrâdan ve balgamdan pâk ide ahlât sarı helîle kabı ve Kâbilî helîle kabı ve emlec kabı her birinden onâr direm buyan dibi beş direm ak türbid yigirm direm zencebîl üç direm şaytarâc üç direm kırfe ve dârçîn ve cevz-i bevvâ kim kâkule-i sagîrdir her birinden ikişer direm kızıl gül beş direm asel-i musaffâ tamâm üç eczâ [116b] kadarı bal ile karışduralar şöyle ki resmdür şerbeti dört dirhemden beş dirheme degindür isti'mâl ideler asıl ıtrıfîl-i sagîr bu üç edviyyedür ıtrıfîl dimek tiryâfîliyyeden müştakdır tiryâfiliyye dimek olur sonradan ba'zı tabîbler sarı helîle ve kara helîle'i ziyâde etdiler ekser şimdi edviyyeden düzerler ıtrıfîl-i sagîri ârifler üç edviyyeden düzerler kâbili ve belîle ve emlec ıtrıfîl-i miyâne safrâvî 'illetlere fâ'ide ide ve baş çegzinmesine ve göz tonmasına kim mi'deden yukarı buhârı çıkar ola fâ'ide idüb gidere sarı helîle kabı kırk direm kâbilî kabı ve belîle kabı yigirmişer direm emlec yirmi şâhtere on beş direm Sinâ-yı Mekkî on direm kızıl gül altı direm anîsûn beş direm mastakî beş direm cümlesin dögüb eleyeler bâdâm yagıyla cerb ideler kefi alınmış asel ile karışdıralar eger balgam ziyâde olıcak olursa altı direm türbid bile katalar ishâli artacak ide sıfat-ı ıtrıfîl-i diger muhtasar kara helîle kabı ve Kâbilî helîle kabı ve belîle kabı ve emlec kabı ve zencebîl ve soyulmuş sûsâm ve şeker her birinden berâber alup dögeler ve elleyeler sıgır yagıyla cerb ideler ve bal ile karışduralar şöyle kim resmdür sıfat-ı ıtrıfîl-i aftîmûnî sevdâvî 'illetlere fâ'ide ide ve sakal karalıgın saklaya tâ kim geç agara Helîle-i Kâbilî kabı yigirmi dirhem [117a] belîle kabı on direm emlec on direm Sinâ-yı Mekkî beş direm aftîmûn beş direm türbid beş direm şaytarâc üç direm besfâyic iki direm anîsûn iki direm karatoz iki direm balla karışduralar şöyle kim resmdür şerbeti dört dirhemdür sıfat-ı ıtrıfîl-i diger sarı helîle on beş direm belîle ve emlec ve türbid beşer dirhem zerinbad ve şaytarâc ve nûşâdır ve gârîkûn üçer direm aftîmûn ve besfâyic ve ustuhûdûs ve Sinâ-yı Mekkî beşer direm anîsûn ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve sünbül ve karanfil ve kırfe ikişer dirhem ve koyun bezleri kim koyun boynunda olan bezlerden çıkarup kurudup dögeler beş direm kadarı ola edviyyeler ile karışdurup ma'cûn ideler şerbeti beş direm ola sıfat-ı ıtrıfîl-i gudedî hanâzîr 'illetine ve hünnâka fâ'ide ide budur kara helîle on beş dirhem belîle kabı ve emlec ve türbid her birinden yedişer aftîmûn on dirhem besfâyic ve ustuhûdûs ve Sinâ-yı Mekkî beşer direm şaytarâc ve zurunbâd ve gârîkûn üçer

direm anîsûn ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve karanfil ve kırfe ve cevz-i bevvâ ve sünbül-i Hindî her birinden ikişer direm nûşâdır üç direm guded kim Türkçe bezler dimek olur koyun boynunda olan bezlerden çıkaralar kurudalar dögeler beş direm kadar ola edviyyeler ile bile karışdurup ve asel ile ma'cûn ideler şöyle kim resmdir [117b] şerbeti beş direm ola sıfat-ı ıtrıfîl-i mukl bevâsîra fâ'ide ide Kâbilî helîle kabı ve belîle kabı ve emlec kabı her birinden berâber alalar ve mukl-i azrâk cümle edviyeleri berâberi mukli kendene suyuyle ezeler tâ eyü hall ola ve ezilmiş mukli bir hoş kaynadalar tâ kendene suyu gide ba'dehu mukli bal ile karışduralar andan helîleleri bala karışdırub ma'cûn ideler şerbeti beş direm ola sıfat-ı ıtrıfîl-i mâhân-ı muhtasar bahaka ve barasa fâ'ide ide helîle-i Kâbilî kabı ve belîle kabı ve emlec kabı ve aftîmûn ve zûfâ kim yaban keşürü tohumudur her birinden beşer direm cevz-i bevvâ ve âkırkarhâ ve şaytarâc ikişer dirhem dâr-ı fülfül ve kırfe dörder dirhem kefi alınmış asel ile karışduralar şerbeti üç direm ola sıfat-ı ıtrıfîl-i sagîr-i Hacı Muhammed sarı helîle kabı ve Kâbilî helîle kabı ve hindî helîle bunlar nim köft dögülmüş ola ve belîle ve emlec yumuşak dögülmüş ola her birinden onâr direm kişnîc yigirmi direm mastakî sekiz direm evvel tatlu bâdâm yagıyla kurulugun gidereler ba'dehu üç edviye kadarı kefi alınmış balile ma'cûn ideler sıfat-ı ıtrıfîl-i diger vesvâse ve yaramaz endîşelere ve mâlîhülyâya fâ'ide ide Kâbilî helîle kabı ve belîle kabı ve emlec kabı her birinden onâr direm afsentîn ve Sinâ-yı Mekkî ve şaytarâc ve aftîmûn ve besfâyic ve türbid ve ustuhûdûs her birinden [118a] beşer direm sünbül ve mastakî ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm lisânü's-sevr ve felencmüşk ve hacer-i laciverd veya Hacer-i Ermenî-i magsûl ya'ni yunmuş ve bâdrencbûya ya'ni kovan otu kim daderenbû dahi derler her birinden dörder direm kerefes tohumu ve anîsûn ikişer direm cümlesin dögüb eleyeler bâdâm yagıyle cerb ideler ve kefi alınmış asel ile karışdurup ma'cûn ideler netekim resmdür sıfat-ı ıtrıfîl-i şâhtere uyuza ve gicige ve başda bulunan sa'fiye fâ'ide ide ahlât sarı helîle otuz direm Sinâ-yı Mekkî ve şâhtere onâr direm afsentîn yedi direm dögüb eleyeler çekirdeksiz kızıl üzümle yoguralar şerbeti bir ceviz mikdârı ola ba'zı kişiler Sinâ-yı Mekkî ve şâhtere on beşer direm ideler ve afsentîn yerine râvend-i çînî ideler bu yegrek olur hem yemege kâbil olur zîrâ afsentîn gayet acıdır hiç yemege kâbil degildür ve iki direm kebere kurusun bile dögüb katalar çekirdeksiz kızıl üzümle yogurup bir ceviz kadarı yiyeler yigirmi direm unnâs suyun üzerine içüreler ve ba'zı kişiler sarı helîle ve Kâbilî helîle ve emlec ve şâhterec her birinden berâber dögüb eleyeler sıgır yagıyle ki tereyagıdır cerb ideler ve çekirdeksiz kızıl üzümle yoguralar şerbeti dört dirhemden beş dirheme degindür sıfat-ı ıtrıfîl-i kişnîcî ıssı baş agrısına fâ'ide ide ve buhârı başa çıkarmaga [118b] helîle-i Kâbilî kabı ve belîle kabı ve emlec ve kişnîc her birinden

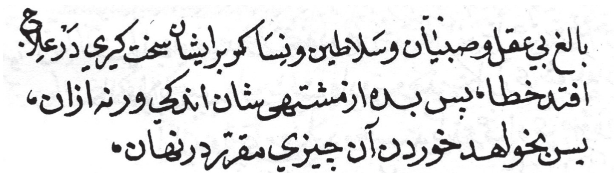
birer cüz dögüb eleyeler bâdâm yagıyla cerb ideler ve çekirdeksiz kızıl üzümle yoguralar ba'zı kişiler kişnîci helîler ile berâber ideler şöyle kim helîle ve belîle ve emlec her birinden onâr direm olıcak otuz direm olur ve kişnîc dahi otuz direm ola dimişler sıfat-ı ıtrıfîl-i caninosin (?) cemî' 'illetlere fâ'ide ide hâssa başa ve göze gayet müfîd ola budur sarı helîle kabı ve Kâbilî helîle kabı ve kara helîle ve belîle kabı ve emlec ve mastakî ve anîsûn her birinden onâr direm kızıl gül ve zencebîl beşer direm cümlesin dögeler helîleri bâdâm yagıyla cerb ideler ve kefi alınmış asel ile karışduralar ve kırk gün arpa içinde yaturalar andan çıkaralar ve eger safrâ ishâl etmek dileseler şerbeti iki miskâl ola her şerbete bir denk mahmûde katalar içeler safrâyı ishâl ide ve eger balgam ishâl etmek murâd etseler her şerbetde bir direm ak türbid kata ve bir direm buyân balı katalar üç def'a gün aşurı içeler balgamı ishâl ide ve eger sevdâ ishâl etmek murâd etseler her şerbete bir direm Hacer-i Ermenî ve buçuk denk hacer-i lâciverdî izâfet ideler bir haftada üç şerbet içeler cümle endâmları pâk ide ve müfîd ola.

On üçüncü bâb tabîblerin vasıyetlerindendir

Tabîb olanlar ilâc etmekden [119a] ol vasiyetlere ri'âyet eyleye tabîb kim hasta katına gele andan sonra gerek kim diyânet ve emânet şartların ve insâniyet ve şefkati yerine getüre ve gözün ve kulagın ve elin ve dilin cemî' yaramazlıklardan saklamış ola evvel gerekdür ki hastalıgın ve anın nev'in ve anın hakîkatin bile ve ol günün ve geçmiş günün ahvâlin sora ve bile kim hastanın kuvveti dünki gün kuvveti gibi midür veya eksik midür veya artık mıdır ve ertesi dahi hastanın hâlin sora göre eger üç gün bir düzeye ise tabîb hükm ide kim hastalık ziyâdeye irişmişdür ve eger her gün artmakda ise tabîb hükm ide ki hastalık henüz tezâyüddedür ya'ni artmakdadır ve eger her gün eksilürse hükm ide ki hastalık inhitâtda olup pâyâna irişmiş ola ve tedbîri ol hastalıgın hâllerine göre ide ve dahi gerekdür kim tabîb hastaya sora kim hiçbir uzvunda agrı var mıdır yok mudur diye ma'lûm ola ki bir uzuvda agrı vardır tabîb bile ki ol hastalıgın evvelüsü ol uzuvdadır ve ısıtma tutmaga başlıycak mâdde ol uzva dökülür ol uzva yakıyla veya zımâd[31] ile kuvvet virmek gerek san'at-ı zımâd ve natul kabı soyulmuş mercimek ve sumâk ve nâr kabı ve gülnâr ve kızıl gül ve mersin yapragı her birinden berâber kaynadalar bir pare bezi suyuna ısladalar ol [119b] agrıyan yere koyalar üzerine ol kaynanmış otları baglıyalar yakı ideler ve ol yakı ahvâlin tabîb hastaya sora eger o yakı uyursa tabîb bile kim hastanın dimâgı selâmetdedür ve âsâyişlik ve râhatlık ve ümîdvârlıkdır ve eger o yakı uyumazsa bunun hilâfınca evvelâ

31 "zımâd ıstılâh-ı etibbâda ba'zı vec'î olan uzvun birkaç eczâ ile yakı eylemege derler ve natul oldur ki edviye kaynadıkdan sonra bir mikdâr penbe yâhûd bir bez pâresini ol suya ısladup marazlu olan uzv üzre ıssıcakla koyalar. (Derkenâr)

ve ta'âm iştihâsından sora eger iştihâsı var ise bile kim a'zâ-i gıdâ selâmetdür ve ümîdvârlık ziyâdedür ve eger iştihâsı yogsa hilâfıncadır ve hastanın yatacak yirini hastanın hâline lâyık buyuralar ve şerbet ve edviye ve hizmetkârları şöyle gerekdür kim ihtiyâr eyliye ve ıssı marazlarda hasta yatdugu evi sovuk etdireler ve sovuk suyla sulıyalar ve hastayı örtüb saklıyalar ammâ eger kızdırmayalar ve örtü ziyâde olıcak ziyân eyler harâreti artırır evi ve havâsını sovuk etmekden garaz oldur ki yüregine sovuklucagı irişe râhat ola ve azcık örtüden fâ'ide oldur kim hastanın bedeni râhat olur azcık örtüden çok örtü harâreti ziyâde ider ve kalbi za'fiyet ider ve ziyâde örtüden harâret-i garîzî târî olup cân toncugur husûsa kim hastaya su içmege komayalar niçe hâtûn kişileri gördük kim bilmezlikden oglancuklarına ıssı 'illetlerde örtüyü çok örterler dirilsin diyü ol örtü altında ol sâ'at ol hasta helâk oldu oglan feryâd [120a] idüb açılmak istedikçe komadıkları ecilden cehillerinden helâk etdiler sonra peşîmân oldular son peşîmânlık fâ'ide virmedi eger hasta olan oglancuk olursa veya ehl-i tena'um olursa veya kuvveti za'îf kişi olursa bir nesneyi arzu eylerlerse istediklerin vireler veya ana benzer nesne vireler az az yiye netekim Fârisî ile buyurmuşlardır beyt:

بالغ بی عقل و صبیان و سلاطین و نسا کو بر ایشان سخت گیری در علاج
افتد خطا پس بده از مشتهی شان اندکی ور نه ازان
پس بخواهد خوردن آن چیزی مقرر در نهان

ve üç dürlü kişiye ziyâde perhîz etdirmeyeler evvelki oglancuklara ikinci beglere üçüncü hâtûn kişilere arzularından azcık yemege izin vireler zîrâ bunlar kendü gönlü dilediklerinden yemeyince olmazlar katı muzır olmayan arzularından fi'l-cümle ruhsat vireler ve dahi bilmek gerek kim hastalıkda kuvvet hâli seferde misâfirlerin azugu hâline benzer netekim seferde azugu saklamak lâzımdır tâ kim seferde azık kifâyet ide tabîb dahi gerekdür kim inâyetini sarf idüb hastaya ri'âyet etmekde kuvvetini saklıya tâ kim hastalık pâyâne irişe bu sebebden gâh gâh ola kim tabîbe hâcet gele kim hastaya nesne vire kim hastalıgın sebebi anınla ziyâde ola ana bakmaga belki kuvvet saklamaga [120b] meşgûl ola ve bu şöyle ola kim hummâ-yı muhrikade hastaya gaşey vâkı' ola ya'ni ussu gide tabîb ol hâlde ısıtmanın harâretine bakmaya etmegi şarâba ıslada vire tâ kuvvet yerine gele veya elma şarâbı gibi veya gülbeşeker-i kendî gibi şerbet idüb etmegi ıslada ve yedüre derhâl fâ'ide idüb kuvvet yerine gele ammâ şerbeti sırf gülâbla ezeler acâyib kuvvet vire hemçünan sovuk kuluncda her gâh katı agrı belürse tabîb muharrir ve uyuşdurucu otları vire bezrü'l-benc gibi ve dahi ana benzer edviyeler vire tâ kim hasta agrılardan bî-haber ola agrı sâkin ola ve râhat uyuya bu

tarîkle ulu ârıza ve kavî zahmetler zâyil ola andan sonra gereklü ilâc ideler ve ol yerde kim kuvvet kavî olup istifrâga hâcet ola hiç tevakkuf etmeyüb ya kan aldu-ralar veya ot içüreler veya ihtikân ideler ve istifrâgların kangısını tabîb münâsib görürse hastanın mizâcına ve kuvvetine ve vaktine göre ide sevâb ola ve ol yer-de kim kuvvet zaʿîf ola evvel gıdâ ile kuvvet vire andan istifrâg itdüre ve ol yerde kim tamâm eyü istifrâga hâcet ola bir ugurdan tabîʿata ilhâh idüb güç etmeyeler belki tefârukla istifrâg etdüreler defʿa defʿa tâ kim kuvvet riʿâyet olunup saklana hastaya zaʿf müstevlî olmaya ve eger eski ʿilletlere ilâc ider olsalar birkaç günde hastayı dinlendirüb âsâyişlık [121a] vireler tâ kim hastanın kuvveti saklana ve hasta ilâcdan âsâyiş bula zîrâ tabîʿat âsâyiş buldukdan sonra ilâca kâbilrak olur ve ilâcı dahi yegrek eser ider andan sonra uzak müddetle ilâca müdâvemet se-bebiyle tabîʿat edviye ile imtizâc idüb edviyenin menfaʿati belürmeye ve birkaç günde içegeldigi şerbetleri tebdîl idüb ve bir münâsib şerbet dahi vire tabîʿat bir nesne ile ögrenmeye ve eger tabîʿata bir tarîk üzre ilâc ide hiç eseri zâhir olmasa ol ilâcın zıddına meşgûl ola ve eger hakîkat bile kim etdügü ilâc sevâbdır egerçi eseri gec zâhir olursa tabîb ol ilâcdan dönmeye ve eger ilâcdan hatâ vâkıʿ olup ol hatânın eseri zâhir olmasa ol üslûbdan tîzcek dönmek gerek andan ön-den kim bir kavî eser zâhir ola ve eger hasta hilâf-ı kıyâs hıffet bulcak olursa aldanmamak gerek gene ancılayın ve eger bir hilâf-ı kıyâs bir ârıza belürecek olursa kati korkmamak gerek ki ol ârıza tîzcek geçüb zâʾil ola eger terkîbi kuv-vetlü ve teni âbâdân hasta olursa istifrâgı artıcak etdüreler ammâ hastanakş ve ârık kişilere hastalıgında ilâcı tagyir-i mizâclu ideler ve istifrâgı az etdüreler ve cemîʿ hastalıkda marîzın gönlü hoşlugun isteyeler ve anların murâdınca olalar ve yüreginin kuvvetin [121b] ziyade etmege sâʿî ideler her ne vechile mümkin olursa ve melûllügünden ve gönül darlıgından ırak ideler ve nabz işâreti habe-rile ve ümîd ile söndüreler ve baʿzısını altın ve cevâhirle söndüreler ve baʿzısın dostlar huzûrile ve eyü mûnis kişilerle söndürüb gönlün hoş ideler nâşâd olup yüregi kuvvetlene ve katı sovukda ve katı ıssıda hiç kuvvetlü ilâc etmeyeler ve ol yerde kim istifrâga tagyir-i mizâca hâcet ola ve bir nesne buluna kim bu iki maʿnîye yaraya ol nesneyi ganîmet görmek gerek şöyle kim safrâvî ısıtmada kara erik suyu gibi ve tabîb gerekdür ki elinden geldikce ilâcı gıdâ ile ide hemân ed-viyyeye meşgûl olmaya ve dahi elinden geldikce bir otla ilâc ide terkîb olmuş bir nice edviyye ile ilâc etmeye ve tabîb gerekdür kim mechûl otla ilâc etmeye ki mechûl kişiler ve kız ve avretler tecribe ideler ve hikâyet ideler anın gibi edviy-yeyi işe sürmeyeler ve ana iʿtimâd etmeyeler meger meşhûr ola ve kendinin mü-cerrebi ola ve dahi hastanın hâlinden tabîbe sorsalar kim hasta ölür mü veya ne vakit ölür diseler tabîb gerekdür kim hastanın akrabâsına ölüm haberin virmeye kim bugün ölür veya yarın ölür dimeye zîrâ bir nice tabîbleri gördük ki bir ilâc

etdügümüz hastaya dediler ki bu hasta ölür buna ilâc etmek kâbil degildür ilâc dediler ittifâk düşdügüm bir haftada iki kişi [122a] içün ölür dediler ikisine dahi ilâc olundu ecelleri yogmuş ölmediler ol ʿilletlerden şifâ buldular ve dahi bir nice kişilerin nabızların gördük tamâm mevt alâmeti belürdi kefen dikdiler ve kabrin kazdılar ol kişi ölmeyüb hoş oldu ve kalkdı pes hayırlusu oldur kim mevt haberin hastanın akrabâsına ve müteʿallakatına virmeyeler egerçi kim tabîblere ilm hâsıl olmuş ola Allah bilür diyeler.

İKİNCİ BAHŞ

Ve bu bahş otuz bâbdır

Bâb-ı evvel sersâmda ve ıssı baş agrılarındadır

[122a] Ve sersâm iki dürlüdür birisi oldur kim anın mâddesi safra-yı hâlis ola ve birisi dahi safra kan ile karışmış ola ve galebe kanın ola ammâ evvelki safra-yı hâlisden ola alâmeti anın ıssı ısıtma ve uyhusuzluk ola ve beyhûde sözler söyleye ve susaya ve agzı kuru ve acı ola ve benzi saru ve dili iri ola ilâc ak sandalı gülâbla ezeler azcık kâfûr ve sirke tamzırıb kokuladalar alnına ve gögsüne dürteler nâfiʿ ola ve gülyagını ve sirkei ve gülâbı birbirine katub kokulamak ve dürtmek cemîʿ ıssı illetlere gayet fâ'îde ider ve ayaklarını pâpâdya ile ve benefşe ile kaynanmış ıssı su ile yumak ve ovmak fâ'îde ider ve tabîʿati şarâb-ı benefşe ile ve erik şarâbı ile ve enâr suyuyla telyîn itmek gerek [122b] ve gice yatcak vaktin iki direm bezr-i katûnâyı dögmeden cüllâb-ı hâm ile içüreler ve şâf ve hukne-i nerm gâh gâh ideler ve sandal şarâbı ve koruk şarâbı ve kabak suyu kim arpa hamîriyle karışdırıb tennûrda pişireler ve koruk suyu bile karışduralar şeker katalar yiyeler ve karpuz suyun şekerle karışdıralar içüreler ve arpa aşı kim galîz olmaya badem yagıyle ve şekerle içüreler ve eger harâret katı ziyâde olursa tabîʿati ishâl itdikden sonra kurs-ı kâfûr vireler sıfat-ı kurs-ı kâfûr kuru benefşe ve kuru nîlûfer ve tabâşîr ve kızıl gül ve tohmekân ve kâsni tohumu ve mârûl tohumu her birinden beşer dirhem ve hıyâr tohum ve şenhıyâr tohum içleri ve kabak çekirdeği içi her birinden üçer direm ak sandal iki direm buyân balı iki direm kâfûr bir buçuk direm zaʿferân iki denk bezr-i katûnâ luʿâbıyla karışduralar edviyyeleri yumşak dögüp eledikden sonra ikişer direm kurslar düzeler ve eger tabiʿat ishâl olmuş olursa kurs-ı tabâşîr vireler sıfat-ı kurs-ı tabâşîr tabâşîr ve kızıl gül ve sumâk ve kadın tuzlugu her birinden beşer direm labada tohumı ve tohmekân tohum ikişer direm şeker bir direm gülnâr iki direm zamg-ı Arabî ve Kil-i Ermenî ve nişâsta kim kavrulmuş ola her birinden onâr direm şerbet iki direm ayva şarâbıyle içüreler yedinci gün ki buhrân günüdür nâzik şerbetler-

den özge nesne virmeyeler belki hîç nesne virmeyeler hastayı kendi tabîʿatina koyalar tâ ondört güne degin yâ yigirmi güne degin [123a] yâ yigirmibir güne degin bu ilâcda koyalar çün dileyeler kim gıdâ vireler evvel koyu cev-âb vireler ve badem yagıyla etmek vireler ve uvacık balık sirke ile pişmiş eyüdür ve tauk bülücü koruk suyuyla pişmiş gayet münâsibdir kandan olan sersâm alâmeti dil ve göz kızıl olmakdır ve boyun tamarları ve el damarları tolu olmakdır ve ısıtma muttasıl olmakdır ve ol kim dili tutula ve rûşinâlık dahi istemeye ilâc hem bu tarîkile ideler Lâkin evvel kan alduralar veya hacâmat ideler ammâ ıssıdan baş agrısı olan kişiye ıtrıfîl-i kişnîcî nâfiʿdir sanʿat ıtrıfîl-i kişnîcî helîle-i Kâbilî kabı ve sarı helîle kabı ve emlec ve belîle kabı ve kişnîc her birinden berâber dögüb eleyeler badem yagıyla cerb idüb üç tamâm edviyye kadarı asel-i musaffa ile karışduralar şerbet dört dirhemdir ve dahi bir dürlü ilâc sersâm ilâcı gibidir ve ak sandalı gülâbla veya sirke ile ezilmiş ola başa dürteler nâfiʿ ola ve köpürtgen didikleri ot kim sular kenârında biter naʿna sûretlü dört bacaklı sâkı olur iri yapraklı olur su içinde ve değirmen arklarında biter baldırı mor olur ve kara olur badıncan renginde olur baʿzılar göynük şehrinde kara olur dirler dögüb elle ovucak köpüklenür sabun gibi köpügü olur ton yurlar andan ötürü Türkler Türk köpürtgen dirler ve karga sabunu dirler ve şâm vilâyeti'nde sabunü'l-kak dirler [123b] meşhûr otdur şişlere dürteler şişi giderir ve ıssıdan olan baş agrısına acâyibdir nazîri yokdur baş agrısını gidermekde yaş iken dögeler suyun sıkalar ıssıdan olan baş agrısına süreler fi'l-hâl harâretin alur ve harâretini çeker tahlîl idüb giderir ve sovudur kaçan bir kişiyi ısıtma tutsa gayet harâreti olsa harâret vaktinde ol kişinin yüregine ve miʿdesine ol otun suyundan elle sıkub dürteler derhâl tanrı'nın kudretiyle ol kişinin harâretini çeke gidere bedenini üşüde harâretini gidere ısıtma-i kavîye biiznillahi-teʿâlâ ve baş agrısın çeküb gidermede ve ısıtmayı ve bedenin harâretini yürege dürtmegle gidermekde ve bedeni sovutmakda bu otun kerâmeti vardır fi'l-hâl zâhir olur degme edviyyede bu eser böyle tîz zâhir olmaz.

İkinci bâb sersâm-ı bârid ilâcındadır

Bu illetin mâddesi bir buhârdır kim müteʿaffin balgamdan hâsıl olur dimaga çıkar anın alâmeti beden agır olmakdır ve ısıtma anıl olmakdır ve hasta unutsagı olmakdır ilâc evvel hukne-i tîz gerekdir andan sonra kusmak gerekdir pes eyâric-i faykarâ ve şâhm-ı hanzâl vireler ayruca mikdârınca veya matbûh aftîmûn bile vireler pes her sabah mastakî ile ve anîsûn ile gülengübîn vireler ve bendükşelerin kust yagıyle ovalar ve eger ısıtmadan ötürü cev-âba hâcet olursa [124a] tag yârpûzun katalar ve râziyâne tohum ve kerefis tohum ve kuru zûfâyı ve saʿteri bile pişüreler andan sonra yedüreler kim beden istifrâg olmuş ola ve

fülfül ve kunduztaşağı burnuna kokuladalar tâ kim atse getüre ya'ni agsırda ve gargara ideler sirke ile ve hardal ile ve sa'ter ile ve sencerînâ adlu ma'cûn ve felâfül adlu ma'cûn vireler ve bir dânik kunduztaşağı veya iki denk kadarı balla karışdırıb vireler yiye ve pâpâdya veya sahrâyî yârpûzu merzengûşile ve turak otuyla kaynadalar az az başına dökeler ve her vakt ki uyhuya vara uyaralar ve baş agrısı kim soukdan ola anın ilâcı bunun ilâcına yakınrakdır sıfat-ı ma'cûn-ı sencerînâ kunduztaşağı ve afyon ve dârçînî ve asârûn ve fû ve mû ve zûkû her birinden birer direm mürr-i sâfî ve fülfül ve taneçâdır ve kust ve dâr-ı fülfül her birinden altışar direm za'ferân buçuk direm asel ile karışdıralar ve altı ay arpada saklayalar şerbeti bir denk yâ iki denk ola diş agrısına kim soukdan ola ve kulunca ve südde-i cigere ve cigerin katılıgına ve mi'de soukluguna ve bevl tutulduguna ve soukdan olan illetlerin cem'îsine fâ'îde ider.

Üçüncü bâb mâlihulyâda ve dîvânelikdedir

Mâlihulyâ alâmeti[32] mi'dede ve bagırsaklarda yeller ve kuruldular olmakdır kim ol yellerin buhârı dimâga çıkub dürlü dürlü [124b] fikirler itmekdir ve dâyim melûl olmakdır ve nevmîd olmak ve korkulu olmakdır ve her kişiden dâyim devâ taleb idüb ve nesne sorub teşvîşlenmekdir ilâcı çok çok tenkıyeler itmek gerekdir ve bâselîk tamarından veya üseylim tamarından kan alalar ki sol elinden ola ve eger mi'de za'îf olsa kan almakda tevakkuf ideler ve müshili bu nev'den vireler eyâric-i faykarâ ve gârîkûn ve aftîmûn birer direm şâhm-ı hanzâl iki denk kesîrâ buçuk denk habblar ideler şöyle ki resmdir her gün bir direm kadar yedüreler ve her gün dört direm kadarı ma'cûn-ı necâh vireler yâ iki günde bir kerre vireler veya aftîmûn dögeler çekirdeksiz kızıl üzüm ile yoguralar her sabah beşer direm kadarı yidüreler sıfat-ı ma'cûn-ı müshil kim mâlihulyâya fâ'îde ide dârçînî ve cevz-i bevvâ ve karanfil her birinden altışar direm türbid on beş direm aftîmûn ve mahmûde dörder direm asel altmış direm şeker altmış direm edviyyeleri dögüp eleyeler bal ile ve şeker ile karışdıralar şöyle resmdir şerbeti iki direm ola ve eger istifrâg eyâric-i lûgâziyayla ideler savâb ola ve matbûh aftîmûn vireler ve bu sıfatla ideler aftîmûn ve kara helîle ve üstühudus her birinden onâr direm besfâyic beş direm sinâmeki yedi direm üçyüzyetmiş direm su ile kaynadalar tâ iki bahş gide bir bahş kala andan süzeler dört miskâl eyâric-i lûgâziyâ ve bir direm yalama tuz [125a] dögeler ve yüz direm bu matbûhdan bile hal ideler vireler ve yürege şarâb-ı lisânü's-sevrle ve müferrihle kuvvet vireler sıfat-ı müferrih karanfil ve bâdrencbûye ve agaç kaununun kabı ve mastakî ve cevz-i bevvâ ve nârmüşk ve kâkule ve behmen-i sürh ve behmen-i sepîd ve Turunc-ı akrepî ve zürünbâd ve bâdrûc tohum ve za'ferân ve ferencmüşk to-

32 "mâlihulyâ alâmeti yalnızlık sevmek ve aydınlık sevmemekdir ve fikr-i fâsid kalmakdır" [Derkenâr]

hum her birinden ikişer direm müşk-i hâlis altı çekirdek helîle-i Kâbilî kabı dört direm suda ıslanmış ve dögülmüş emlec altmış direm helîlei ve emleci bir gice suda ısladub beşyüz dirhem su içinde kaynadalar yarusu kalınca ba'dehû süzeler şekerle kıvâma getüreler ve edviyyeleri karışdıralar şerbeti iki direm nâfi' ola sıfat-ı ma'cûn-ı necâh-ı nüsha-i cumhûr helîle-i Kâbilî kabı ve belîle kabı ve emlec kabı ve helîle-i siyâh her birinden onâr direm aftîmûn ve türbid ve üstühudus ve besfâyic her birinden beşer direm dögüb eleyeler bal ile karışdırıb şöyle ki resmdir şerbet dört dirhemdir ammâ dîvâneler ilâcın mâü'l-cübn ya'ni peynir suyu ile ideler ve uyhusuzluga kabak çekirdeği yagın ve benefşe yagın ve nîlûfer yagın kız oglan südüyle başa dürteler ve benefşeyi ve nîlûferi ve it üzümü yapragı ve sögüt agacı yapragı ve mârûl ve haşhâş bunları kaynadalar başa uralar ve şekerle helvâ vireler ve badem yagın ılıcak idüb başa süreler fâ'îde ide gıdâ [125b] tauk şorbası mârûl yapragıyla ve azcık kişnîc ile nâfi' ola

Dördüncü bâb gafletde ve unutsaklıkdadır

İlâc hukne ideler ve eyâric-i faykarâ vireler şâhm-ı hanzâl ile ve andan sonra gargara itdüreler bu sıfatla âkırkarhâ ve mevizec ve hardal ve kebere kökü dögülmüş ve elenmiş ola balıla karışdıralar âbkâmeyle ezeler gargara ideler âbkâme ele girmezse sirke ile ezeler ve her sabah iki direm ma'cûn-ı lübbân vireler bu sıfatla günlük ve eğir ve topalak ve dâr-ı fülfül ve zencebîl her birinden berâber dögüb eleyeler üç agırı kefi alınmış bal ile karışdırub arpa içinde kırk gün saklayalar andan isti'mâl ideler şerbeti iki direm ola gıdâ ferrûc kalyesi ve nohûd-âb koz yagıyla nâfi' ola

Beşinci bâb sektededir

Sekte bir illetdir kim dimagın kokularından iner yüregi kaplar tutucak kişi kendüden gider gögerir zirâ ki cân kısılur evvel tauk yelegin yünün süsen yagıyla veya bir gayri yagla cerb ideler eyâric-i faykarâya bulaşdıralar bogazına sokalar ola kim kusmak gele andan sonra tîz hukne ile ilâc ideler ve boyun mührelerine ve yagrın mührelerine ve yanbaşları mührelerine ferfiyûn yagın ıssı idüb dürteler ve tiryâk-ı fârûk biraz kâsni ile veya kunduztaşağı ile mâ'il-asel içinde hall idüb bogazına tamzıralar ve kunduztaşağı [126a] burnuna kokudalar ve tuzu yumşak dögeler ıssı idüb depesine eküb baglıyalar eger sekteden açılacak olursa yigirmidört gün bu ilâcı bu tedbîrleri ideler ve her sabah mâ'il-usûl vireler ve gıdâ nohûd-âb ve kalye cev-âbla ve arpa keseginin şorbası ve gögercin yavrusu şorbayla pişmiş ola bunları vireler

Altıncı bâb sar'ada ve baş çigzinmesindedir

İlâc-ı evvel gıdâlardan ve yemeklerden keklik eti ve dürrâc ve süglün eti ve serçe eti ve koyun etinin kızılı ve kaurma ve tauk kebâbı ve nohûdlu şorbalar dârçînî ve kuru kişnîc eküb yiyeler münâsib ola ve ol nesneler kim ziyân eyler süd ve sogan ve mercimek ve dahi her nesneler kim südden düzerler ziyân eyler ve tatlulardan katı tatlu nesne ve çok yaglu cerb nesneler yemeyeler ve güneş harâreti ve od ıssısı ve katı souk ve çok cimâ' ve yeni şarâb ve bulanık su ve hammâmda çok eglenmek ve kerefis yimek ve kokmak hep hâssiyyetle ziyân eyler ve çigzinür nesneye ve bir hareketlü nesneye bakmak kagnı tekerlegi gibi ve dolab gibi ve değirmen gibi ve dahi her neki bunlara benzer hareketlü var ise hep ziyân eyler ve fülfül ve hardal ve bunların gibi tîz nesneler ziyân eyler ve Lâkin dârçînî ve anîsûn ve kemnûn bunlar muvâfık ola ve sezâb ve yarpûz ve turak otu şorbasından muvâfık ola ve bu illet ola kim mi'deden ola gönül dönmek [126b] ve tasalanmak ol nev'in mukaddemîsi ola ilk ilâcı kusmak buyuralar ve mi'desini eyâric-i faykarâ ile pâk ideler ve cevârişlerle kuvvet vireler ve ol kim dimâgdan ola anın alâmeti gözleri tonmak ve havâsları künd olmakdır anın ilâcı dimâgı pâk itmekdir habb-ı kûkıyâ ile ve habb-ı eyâricle sıfat-ı habb-ı eyâric eyâric-i faykarâ bir direm kara harbak birbuçuk denk şâhm-ı hanzâl iki denk gârîkûn buçuk direm sakmûnyâ bir denk ve ol kim sar'ın mâddesi etrâfdan yukaru dimâga çıka sar' olan kişi anın hissini ve hareketini his idüb anlaya şöyle kim bir souk nesne ol yerden yukaru çıka anın ilâcı ol yer kim andan belürür yukaru çıkar bir nesne ile yaralar şöyle kim bir nîçe zamân işleye onulmaya ve her iki gicede bir veya üç gicede bir yarım direm eyâric-i faykarâ yimek masrûa gayet fâ'îde vire ve eger sar' oldugu vakt anın dimâgını ıssı ideler ve kâsniyi mâ'il-asel içinde ezeler anın bogazına tamzıralar derhâl kendüye gele ve ol yukaruda geçen habb-ı eyâric edviyyelerin dögüb eleyüb habblar ideler asel ile andan yedüreler ve kuvvetlü tenkıyeyi eyâric-i lugâziyâyla ideler şöyle kim mâlihulyâ ilâcında anılmış idi her gün bir direm ma'cûn-ı sisâlyûs vireler sıfat-ı ma'cûn-ı sisâlyûs âkırkarhâ ve sisâlyûs ve üstühudus her birinden [127a] onâr direm gârîkûn beş direm kırdamâna ve kâsni ve zerâvend-i müdahrac her birinden ikişer buçuk direm dögüb eleyeler ve sikencübîn ile karışdıralar kim unsulî sogan suyuyla ve bal ile düzülmüş ola veya bâsal-i unsul sirkesiyle karışduralar sıfat-ı habb kim bu illetde tecribe olunmuşdur eyâric-i faykarâ ve helîle-i Kâbilî ve gârîkûn her birinden birer miskâl sükkerî cüllâbla habblar ideler bu bir şerbetdir tamâm bir dürlü mücerreb ilâc kim kerrâtile tecribe itdik sahîhdir büyük kişilere ve oglancıklara tecribe olunmuşdur sar' illetini kim uçuk dirler giderir kunduz taşagını yumşak dögeler gülâbla ezeler sar' olmuş kişinin agzına tamzıralar derhâl kalka tura ve eger gülyagı ile veya bir gayrî yagile ezüb karışdıralar

burnu delügüne dökeler gayet müfîd ola Lâkin agzına tamzırmak acâyiblerdendir şöyle kim bogazına gire misli yokdur ve kunduztaşağı gerek kim eski olmaya ve kara olmaya yeni ola sarurak ola ve gülâb ele girmezse zarûret olıcak su ile ezeler revâdır hemân fâ'îde hâsıldır ümmü's-sıbyân içün bir dürlü mücerreb nesne dahi sa'ter ve kemnûn ve kunduztaşağı üçünü berâber alub dögüb eleyeler bugday kadarınca yedüreler fâ'îde ide ve bir dürlü mücerrebât dahi kim muhammed bin zekeriyyâ'nın fâhir adlu kitâbında dimiş ki sırtlan kanı [127b] ve tavşancıl ödü ve donuz beynisi üçünü birbirine karışdurub burnuna tamzıralar şifâ bula inşaallahü-te'âlâ ve bir dürlü mücerreb ilâc kantariyûn didikleri ot kim çayırlarda biter kızıl çiçeklü otdur kanda gerekse biter hekîmlerde ve attârlarda çok ele girer sar'aya ve ümmü's-sıbyâna kim oglancıklar hastalıgıdır burnuna ve cem'î bedenine buhûr itmek eyüdür ve acâyibdir şöyle kim buhûr ideler dütünü agzına ve burnuna gide derhâl ol zahmetden halâs ola inşâallahü-te'âlâ ve bir dürlü mücerreb nesne budur kim bir erkek kazı başı ucuna baglayalar bir nîçe kerre çagıra tekrâr tekrâr kazın ötdügüyle âvâzından fâ'îde bulub halâs ola inşâ'allahü-te'âlâ

Yedinci bâb fâlicde ve ra'şededir

Fâlic bir illetdir kim başdan iner yürege dökülür kişinin bir yanı tutulur ve el ve ayak hareketi olmaz gâh olur ki iki yanı bile tutulur ve ra'şe dahi bir illetdir kim balgamîdir adamın eli ve başı ditrer oynâr bu zahmet pîrlerde çok olur evvel ilâc tîz hukne ile istifrâg itdüreler ve nerm mâ'il-usûl vireler ve her hafta eyâric-i faykarâ vireler habb-ı kûkiyâyı eyâric-i faykarâ ile terkîb idüb vireler nâfi' ola ve kusmak katı fâ'îde ide ve istifrâgdan sonra mâ'il-usûl kavî vireler ve eger yıl faslı ve ömür ve mizâc faslı müsâ'id ola [128a] fasd ideler kan aldırmazdan önden sencerînâ ma'cûnundan bir şerbet vireler yiye ve bir zamân sabr ideler andan kan alalar tenkıyelerden sonra kükürtlü suya veya deniz suyuna girmek gayet fâ'îde vire ve köknâr içini dögüb balla karuşduralar günde üç direm yidüreler nâfi' ola ve süci katı ziyân eyleye andan ötrü kim dimâgı ter ider ve eger çâre olmıycak olursa bal şarâbı veya handakûn şarâbı muvâfık ola ve bu ma'cûn dahi münâsib ola eğir yigirmi direm zencebîl beş direm kemnûn beş direm dögüb eleyeler balile karışduralar şerbeti üç direm ola sıfat-ı ma'cûn-ı mübeddili'l-mizâc lakveye ve fâlice ve ra'şeye fâ'îde ide ve baras olan kişiye fâ'îde ide san'atı budur zencebîl ve âkırkarhâ ve kust ve eğir herbirinden onâr dirhem sezâb ve kâsni ve centiyâne ve zerâvend-i müdahrac ve habbü'l-gâr ve kunduztaşağı ve hardal her birinden beşer direm balâdur balı on direm üç edviyye kadarı mukavvem bal ile karışduralar şerbeti bir miskâl ola ve ba'zı meflûc kişiler ola kim bunun gibi ıssı ilâclar ve ıssı ma'cûnlar götürmeye ve mi'desi ve kalbi ve cigeri katı ıssı vâki' olmuş ola ıssılar yidikce ziyân eyliye bir nîceleri gördük ıssı ilâclar

itdiler fâ'îde itmedi ziyân itdi belki souk nesnelerden râhat oldu Lâkin nâdir vâkiʿ olur ıssı mizâclu safravî ve arık kişilerde vâkiʿ olur oncalayın [128b] kişilere ihtikânla ve müfettih nesnelerle kim katı ıssı olmaya ve bal yerine şekerle pişüreler her ne pişirürlerse ve havâsdan nesneler ilâc ideler meselâ gögercin kim meflûc kişi oldugu evde gögercin besliyeler şöyle kim ol kişi yatdugu yerde yâ altında veya üstünde ola besleyeler altında yata veya altında besleyeler üstünde yata zarûret olıcak tahtadan kerevet düzeler hâssiyyetle fâ'îde ide fâlic illetinde şifâ bulub halâs ola inşâʿallahü-teʿâlâ bir nîçe kişiye tecribe iddik fâ'îde buldular sıfat-ı habb-ı müntin kim meflûclara içüreler ishâl idüb tenkıye ide budur eyâric-i faykarâ on direm şâhm-ı hanzâl ve kantariyûn ve usâre-i kasâü'l-himâr her birinden beşer direm ferfiyûn ikibuçuk direm kâsni ve kunduztaşağı ve fülfül ve sekbînec ve çavşîr ve şaytarâc ve hardal her birinden birer direm zamgları sezâb suyuyla ezeler ve edviyyeleri dögüb eleyeler ve ol ezilmiş zamglarla bile karışdırıb habblar ideler bu cümlesi on şerbet olur gaflet olunmaya sıfat-ı dühn-i ferfiyûn kim meflûca fâ'îde vire ve sinirleri kuvvet vire günlük beş direm mastakî ve lâdin beşer direm âkırkarhâ yedi direm ferfiyûn üç direm zeytyagı yigirmi direm acı badem yagı on direm ak Mûm altı direm edviyyeleri dögüb eleyeler yagı Mûmla karışdıralar ve sâ'îr edviyyeleri Mûmdan sonra karışdıralar bir merhem sûretlü yag olur meflûc [129a] olmuş uzva dürtücek derhâl kuvvet virüb harekete getüre inşâʿallahü-teʿâlâ ve bir dürlü dahi dühn-i ferfiyûn meflûca fâ'îde ide husûsâ kim siniri bozulmuş ola alalar yüzyigirmi beş direm zeytyagı ve saru Mûm on iki direm ferfiyûn on bir direm Mûmu zeytyagıyla erideler ve dügülmüş ve elenmiş ferfiyûnu yagla ve Mûmla bile karışdıra havân içinde döge şöyle kim eyü karışa andan istiʿmâl ideler müfîd ola inşâʿâllahü-teʿâlâ

Sekizinci bâb lakvededir

[lakve agız egilmek marazına dirler] bu illet nâgâh vâkiʿ olur tatmak hissi ve nesne çiynemek kuvveti bâtıl olur ve ola kim mukaddime-i fâlic ola veya mukaddime-i sekte ola ve gâh ola kim boyun adallerinde şişcegiz peydâ ola ve ol şişin akabince lakve tevellüd ide ve gâh ola kim altı aya degin zâ'il olmaya zahmetle salâha gele ve lakveye dört güne degin kavî ilâclar itmeyeler andan ötrü kim sâhib-i lakve hatarda ola havfdır kim müfâcâyla helâk ola ve dört günden sonra bu hatardan kurtula ve fâlic illetine dahi dört gün ilâc-ı kavî itmeyeler ve eger illet katı olursa yedi güne degin yâ ondört güne degin kavî ilâc itmeyeler Lâkin eger tabîʿat kabz olmuş olursa iki günden sonra hukne-i tîz ideler ve dört günden sonra eyâric-i faykarâ vireler yârpûz ve hâşâ ve saʿter bunları sirke ile kaynadalar yüzüne ve boynu mührelerine [129b] süreler ve hardal dögeler sirke ile ezüb dürteler ve ovalar katı fâ'îde ide ve bir dane cevz-i bevvâyı dâ'im ag-

zında tuta husûsâ kim ol egilen agzından yana tuta sırtlan etin veya kolan etin kaynadalar ve dögeler başına ve ensesine yakı ideler ve bâkî ilâcı fâlic ilâcı gibi ideler tenkıyeden sonra gargara ideler bûre üç direm nûşâdır bir direm kebere kökünün kabı beş direm dögüb eleyeler sikencübîn-i aselî ile karışdırıb gargara ideler ta kırk gün geçmeyince burnuna tamzırmayalar sıfat-ı edviyye kim burnuna tamzıralar kunduztaşağı ve ebûcehil karpuzu ve fülfül her birinden birer cüzü dögüb eleyeler merzengûş suyuyla ezeler burnuna tamzıralar ve günlük ve karanfil çiynemek nâfi' ola ve bir garîb mücerreb kim dâyim tecribe iderdik turna didikleri kuşun ödünü pazu suyuyla veyahûd çügündür suyuyla ezüb sâhib-i lakvenin burnuna tamzıralar iki def'ada veya üç def'ada veya dahi artıcıkda şifâ bula inşâ'allahü-te'âlâ ve hindistân fındugunun yagın tamzırmak gayet mücerrebâtdandır iki def'ada veya üç def'ada açılur şifâ bulur inşâ'allahü-te'âlâ ve ba'zı vakitde çörek otu yagın tamzıralar fâ'îde ider hoş olur nîçelere gördük bunlarla ilâc itdiler hoş oldu ve ba'zı kişiler çörek otun yumşak dögdüler ısıcak suyla ezüb süzdüler burnuna [130a] tamzırdılar fâ'îde buldu

Dokuzuncu bâb kâbûsdadır

Ya'ni agır basmak ve baş çigzinmesindedir buhâr virici nesneler yidirmeyeler sar'amsak ve sogan ve kendene ve bakla ve mercimek ve bögrülce gibi ve dahi bunlara benzer ne olursa sakınalar yemeyeler ve habb-ı şebyâr ve eyâric-i faykarâ ve şâhm-ı hanzâl ve habb-ı kûkıyâ bunlarınla tenkıye ideler ve eger agır basmak oglancıklarda olursa yatdugu vakit mu'avvizeteyn okuyalar üç kerre ve sûre-i ihlâs üç kerre amene'r-resûl üç kerre âhirine dek ayete'l-kürsîyi tamâm üç kerre okuyalar ve bismillahi'l-lezî lâ yezurru ma'a ismihi şey'ün fi'l-arzı ve lâ fi's-semâ'i ve hüve's-semî'u'l-alîm ve e'uzü bi-kelimâti'llahi't-tâmmâti küllehâ min şerri mâ halaka üç kerre okuyalar ve üç kerre tüküreler oglancıgın üzerine ol zahmetden halâs ola inşâ'allahü-te'âlâ tahkîk-i mücerrebdir tekrâr tekrâr tecribe itdik oglancıklara gicede ve gündüzde fâ'îde itdi meger nîçe habîs rûh ola kim müsta'id ola ol zahmete ervâh-ı habîse ile cinsiyeti ola ol kişilere okumagla fâ'îde hâsıl olmaya veya fâ'îde az ola zîrâ bu zahmetin aslı ervâh-ı habîsedendir ve mukaddime-i sar'adır dirler ba'zı tabîbler Lâkin her kişide ve her oglancıklarda olan degildir belki şol kişilerdedir kim rûhları latîf degildir [130b] dâyim galîz ta'âmlar yirler ve çok şarâb içerler ve dâyim mütevâtir mest olurlar hem şarâbın galîzin ve yaramızın içerler anın gibi kişilerde olan kâbûs mukaddime-i sar' olsa câyizdir ve oglancıklarda ve ba'zı nâzik mizâc sebük rûh kişilerde olan ekser buhârdan olur ve ervâh-ı habîseden dahi ola du'âyile ve buhûrlarla ve sâ'îr ilâclarla tîzcek hoş olur mukaddime-i sar' olmaz ve ekser tabîbler cinne ve ervâh-ı habîse kâ'îl degildirler ammâ bizim ilmimiz yetişmişdir kâbûs gibi

ümmü's-sıbyân gibi ve sar' gibi ve ba'zı kulunc gibi ve dahi nîçe illetler cindendir ve ervâh-ı habîsedendir ya'ni şeytândandır ve cinnin kâfirlerinden ve yehûdîlerindendir ve mecûsîlerindendir ve ısıtmalarda görmez misin kim ba'zı kişilere yazmagla ve buhûrla ve baglamak ile ve afsûnla ilâclar iderler ve hâtûn kişiler oglancıklara emsem iderler ve kulunclarda envâ' ilâclar iderler taşradan ekserî savâb düşer bunlar heb delîldir cinden idügüne ve kantariyûn buhûr itmek buruna ve cemî' azâsına fâ'îde ider sıfat-ı habbü's-sabır sarı helîle kabı ve kızıl gül ve mastakî herbirinden birer direm sabır altı direm dögüb eleyeler mukl suyuyla habblar ideler şerbeti üç direm ola ve eger mi'dede hılt olursa kusmak buyuralar kusmakdan sonra on dirhem gülbeşeker vireler buçuk [131a] direm mastakî ile ve buçuk denk udla ve ıtrıfîl-i sagîr dâyim yiyeler ve eger başı çigzinen kişinin dimagı za'îf olsa sabahda ve ahşâmda arpa kavudun azıcık kavrulmuş kuru kişnîcle yiyeler ve biraz şeker ve dârçînî ve kuru kişnîc dögüb birbirine karışdıralar yiyeler nâfi' ola bir dürlü dahi agır basmak bir hastalıkdır ki buna kâbûs dirler alâmeti oldur kim çünkü âdem uyuya agırlık basub nefesi bogulur ve çagırmak dilese çagıramaz deprenmek dilese deprenemez agırlık gidicek tîzcek ayılur bu bir koyu buhârdır âdemin hayâli makâmında varılur beynine ve kemüklerine yayılur gögse ve öykene dolar ol buhârlardan katı uyhu alub sayrılık olur eger kandan olursa alâmeti oldur kim benzi kızıl ola ve uyhusu çok ola ilâc oldur kim kan alalar ve baldırlarından hacâmat ideler ve gıdâyı az yidireler gıdâsı sumâk aşı ve nârdenk aşı ola ve eger balgamdan olursa alâmeti oldur kim anlamagı künd ola ve agzı yaru çuk ola ve gövdesi süst ola ilâc evvel balgamı gidereler ve devâ-yı türbid vireler san'at budur türbid bir direm zencebîl bir dânik yumşak dögüb şekerle süfûf ideler üzerine süd suyun içeler üç gün muklı vireler gıdâsı kuşlar eti nohûdla ve dârçîn [131b] ile ola ve eger sevdâdan olursa alâmeti oldur kim sevdâ hayâlleri çok ola ve benzi karasagu ola ilâc oldur kim sevdâyı ma'cûn-ı necâh ile gidereler ve şarâb-ı aftîmûn ile ma'cûn-ı necâhın sıfatı beyân olundı gıdâsı semüz etler ve isfenah ve dahi şîrûgan yagıyla palûde ola ve başına kabak yagın süreler hekîmler eydürler ki kâbûs sar'anın mukaddimesidir

Onuncu bâb teşennücde ve küzâzdadır

Teşennüc[33] sinir büzülmesine dirler ve küzâz[34] sinir katımasına dirler ve kurulmasına dirler teşennüc iki dürlüdür birisi mâdde ile bir def'ada olur ve birisi az az olur istifrâglardan sonra olur evvelki mâdde ile ola anın ilâcı fâlic ilâc gibidir

33 "teşennüc büzülmek ma'nâsınadır deri ve sinir ve tamar büzülmesi gibi müşebbih buruşdurucu dimekdir" (Derkenâr)

34 "el-küzâze kurumak yâbis gibi" (Derkenâr)

ve teşennüc-i huşek ilâcı ve küzâz ilâcı bu nev'ledir ammâ teşennüc-i huşek içün benefşe ve hatmî ve sûsâm yapragını ve mârûl yapragını kaynadalar ve ol su içinde oturdalar ve boyun mührelerin ve arkasın benefşe ve kabak yagıyla cerb ideler ve benefşeyi ve hatmîyi dögüb eleyeler benefşe yagıyla düzülmüş Mûm revgana karışduralar ve boyun mührelerine ve arkasına ılıcak idüb yakı ideler ve cevâv aşını yidüreler badem yagıyla ve şekerle semüz tauk şorbasın vireler nâfi' ola ve küzâz ilâcın hemîn bu nev'le ideler müfîd ola.

On birinci bâb hazerdedir

Türkçe uyuşmaga [132a] dirler bu marazın ilâcı hemân fâlic ilâcı gibidir evvel kusduralar andan sonra tîz hukne ideler dahi sonra mâ'il-usûl vireler koz yagın ve sezâb yagın dürteler sirkeden ve ekşilerden ve südden ve yogurddan sakınalar yemeyeler ve hıyâr ve karpuz yemeyeler kaçan souk nesnelerden perhîz ideler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ.

On ikinci bâb remeddedir

Remed diyü göz agrısına dirler eger kan alâmeti zâhir olursa baş tamarından kan aldıralar ol elden kim agıran göz ol cânibden ola eger iki göz bile agrısa iki elden bile kan alsalar revâdır pes tabî'atin telyîn ideler yemişler suyuyla veya kurs-ı benefşe ile veya habb-ı şebyâr ile veya eyâric-i faykarâ ile veya habb-ı kûkıyâ ile veya habbü'z-zeheb ile ve eger safra gâlib olsa tabî'ati ekşi ve tatlu enâr suyuyla ve şîrhiştle telyîn ideler ve eger şîrhişt ele girmezse terengübîn ile ideler ol dahi ele girmezse hıyârşenbe ile telyîn ideler ve erik suyuyla ve matbûh Temirhindî ile ideler ve evvel göze kız oglan südün yumurta agıyla tamzıralar andan sonra şâf-ı ebyâz veya şâf-ı kâfûr ve tâze peynir kim tuzsuz ola gülâbla göze yakı ideler veya tâze ete gülâb dürteler göze yakı ideler ve yumurta sarusunu ılıcak idüb gülyagıyla karuşdurub göz üzerine yakı [132b] idüb baglayalar agrısın giderib fâ'îde ide bir azîz düzmüş göz agrısıçün üzerine dürtmegle fâ'îde ide ve agrısın gidere budur tutiyâ iki dirhem ak anzarût bir direm çeşmezen bir direm zeytyagı on direm balmûmu beş direm sirke bir kaşık tutiyâyı sahk ideler gubâr ola zeyt ile ve balmûmuyla ve sirke ile bişüreler tâ ki sirke uça merhem kıvâma gele andan anzarût ve çeşmezeni yumşak dögüb eleyeler bu merheme karışduralar hâcet vaktinde göz agrısına yakı ideler şifâ bula inşâ'allahü-te'âlâ ve eger mâdde balgamî olsa veya sevdâvî olsa mâddeden tenkıye ideler şöyle ki yukaru bâblarda zikr olunmuşdur ve şâf-ı yek-rûzî ki yunan dilince beryuma dirler ya'ni gözü bir günde hoş ider dimek olur göze kuvvet virür ve agrısın dindirir ve bir günde hoş eyler sıfat-ı şâf-ı beryuma kızıl gül on beş direm za'ferân sekiz direm afyon ve sünbül ikişer direm zamg-ı Arabî sekiz direm dögüb eleyeler yagmur suyuyla

karışdurub şâflar ideler bir dürlü şâf-ı beryuma dahi kim biz dâyim bu terkîbi düzerdik mâmîşâ ve anzarût sekiz direm za'ferân iki direm kesîrâ bir dirhem afyon buçuk direm yumşak dögüb eleyeler tâ kim gubâr ola andan yagmur suyuyla karışdurub şâflar ideler hâtûn kişi südüyle [133a] veya yumurta agıyla ezüb göze çekeler bir günde üç kez çekeler andan sonra ayrık çekmeler ihtiyâc olmaya bir dürlü mücerreb nesne kim göz agrısına gayet fâ'îde ide ve agrısın gidere ve kanın kese ve tozu dahi gidere eger yufka olsa eger toziçün isti'mâl itseler agrısı olmasa ol vakit bu terkîbe Deniz köpüğün bile katalar berâber ola edviyyelerle bile budur iki kardaş kanı ve çeşmezen ve ak anzarût ve nebât şekeri her birinden berâber yumşak dögüb ince bezden geçüreler saklayalar vakt-i hâcetde göze ekeler nâfi' ola sıfat-ı şâf-ı ebyâz kim göz agrısına fâ'îde ide yunmuş isfîdâc kal'ı sekiz direm zamg-ı Arabî dört direm afyon bir direm kesîrâ bir direm dögüb eleyeler yumurta agıyla karışdurub şâflar düzeler saklayalar sıfat-ı diger şâf-ı ebyâz bir dürlü dahi yunmuş isfîdâc kal'ı beş direm anzarût üç direm nişâsta ve kesîrâ birer direm afyon buçuk direm dögüb eleyeler kızoglan südüyle karışdurub şâflar düzeler şâf-ı ebyâz-ı diger göz agrısına fâ'îde ide gözün kızıllıgın gidere ve çapagın sile isfîdâc-ı magsûl on dirhem anzarût üç direm nişâsta ve kesîrâ birer direm afyon buçuk direm dögüb eleyeler kızoglan südüyle karışdurub şâflar düzeler mahallinde hâtûn kişi südüyle ezüb göze tamzıralar sıfat-ı şâf-ı ahmer göz agrısının [133b] âhirinde fâ'îde ide sâdenc-i adesi yunmuş on direm râsuht sekiz direm büssed ve deliksiz inci ve sâdic-i hindî her birinden dörder direm sâdic-i hindî ele girmezse bedel sünbül ideler ve zamg-ı Arabî ve kesîrâ ve mürr-i sâfî her birinden ikişer direm iki kardaş kanı za'ferân birer direm sırf şarâbla karışdıralar şâflar ideler ve zerûr-ı asfar göz agrısının âhirinde fâ'îde ide sanat-ı zerûr-ı asfer anzarûtu eşek südüyle perverde ideler dahi alalar sekiz direm mâmîşâ iki direm sabır ve afyon ve nişâsta ve gül tohum her birinden buçugar direm za'ferân üç direm mürr birbuçuk denk dögüb ibrişîm elekden eleyeler göze çekeler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ sıfat-ı şâf-ı kâfûrî göz agrısının evvelinde kim adı remeddir fâ'îde ide yunmuş kal'-ı isfîdâc sekiz direm Deniz köpüğü ve anzarût dörder direm zamg-ı Arabî ve kesîrâ yedişer direm gümüş iklîmâsı üç direm keler boku bir direm kâfûr buçuk direm dögüb eleyeler şâflar düzeler şöyle ki resmidir sıfat-ı yakı kim göz agrısının evvelinde fâ'îde ide huzaz kim Türkçe havlân-ı hindî dirler sandal ve akâkıyâ ve kızıl gül ve inebü's-sa'leb kim Türkçe it üzümü dirler dögüb eleyeler yaş it üzümü suyuyla şâflar düzeler hâcet vaktinde yaş kişnîc suyuyla karışduralar gözün üzerine taşradan yakı ideler müfîd ola bir dürlü yakı dahi kim göz agrısının âhirinde [134a] fâ'îde ide yumurta sarusu ve arpa unu ve pâpâdya çiçegi ve benefşei kaynadub gözün üzerine yakı ideler nâfi' ola bir dürlü yakı kim göz agrısı sancılu olub gice ile hîc

yaturmaya sancıya ve kanı çok ola eyüdür sancısını giderir ve kanını arıdır gayet nâfi'dir budur harmel ya'ni üzerlik tohumu iki direm ve keçi boynuzu çekirdeği iki direm ve nebât şekeri dört direm bu üçünü dögüb ibrişîm bezden ve kettân bezinden veya dülbend bezinden eleyeler ve gül suyuyla karışduralar ve atılmış penbe üzerine yazub gözün üzerine yakı ideler nâfi' ola sıfat-ı zerûr-ı sepîd hâtûn kişi südüyle perverde olmuş anzarût on direm mâmîşâ ve kesîrâ ve nişâsta ikişer direm dögüb eleyeler göze çekeler ve eger göz agrısının müddeti uzansa ve kızıllıgı ve yaşı eksilmese alalar tûtiyâ-yı magsûl ya'ni yunmuş merezî ve nişâsta ve isfîdâc berâber dögüb eleyeler göze çekeler ve hîc gayrı ilâc dahi savâb olmaya sıfat-ı şâf-ı sumâk göz cerbi içün ve gözün gicimesiçün ve çapâklanmasıçün ve kapâkları kalın olub kızıl oldugiçün ve gözün dâ'iresi kan olub kızardıgiçün fâ'îde ide gözün yufkacık konagını dahi giderib cilâ ide kaçan yalnız kıvâma gelmiş sumâk suyundan olsa nesne karışmış olmasa ve şâf-ı [134b] sumâk bu bâbda gayrı nesnelerden nâfi'dir bir mikdâr sumâkı alalar bir kazanda veya bir münâsib olan gayrı zarfda çok su ile kaynadalar eksildikce su koyalar tamâm kuvveti çıkıcak süzeler tanesin gidereler suyunu yine kaynadalar tâ kim kıvâma gele andan bir cüz' kal'-ı isfîdâcın alalar ve anın rub'u kadar kâfûr alalar ve südüs kadar kesîrâ alalar ba'zı nüshalarda kâfûr südüs-i isfîdâcdır ve kesîrâ kâfûr kadarıdır sahk idüb ve karışdırıb şâflar düzeler hâcet vaktinde gülâbla ezeler göze çekeler ve bu şâfı hacâmatdan sonra ve kan aldırmakdan sonra ve ishâlden sonra göze çekerlerse dahi enfâ'dır şa'îre kim itdirseği dirler Türkçe bir marazdır eger harâreti olursa şâf-ı mâmîşâ ve Kil-i Ermenîyi kâsni suyuyla ezeler dürteler ve ıssı su ile yuyalar ve sinek başını keseler gövdesin itdirseği üzerine dürteler bir nîçe kerre fâ'îde ide ve ıssı etmegi üzerine tutmak tekrâr tekrâr fâ'îde ide ve arpa unuyla taneçâdır karışdurub dürteler ve arpanın kabın giderib kaynadalar ol suyla yuyalar fâ'îde ide ve sekbînec sirke ile ezeler dürteler tekrâr tekrâr fâ'îde ide ve ba'zı olur kim iri küçürek nohûd gibi olur degme nesne ile tahlîl olub gitmez dâhilyûn merhemin yufkacık bir kâgıd pâresine dürteler üzerine yapışduralar bir kaç kez tagıdub [135a] tahlîl ide ve yapışdırub aça ve cerâhatin çıkara onulda gözde artık kıl bitse minkâş ile yolalar yerine kirpi kanın veya ödün tamzıralar fâ'îde ide ve kerkes ödün veya hüdhüd ödün dürteler bitmeye ve dahi eyüsü oldur kim tenkıye-i dimâg ideler andan bu nesnelerden dürteler sıfat-ı devâ-yı mücerreb za'ferân bir miskâl kâfûr riyâhı buçuk denk dögüb eleyeler göze çekeler nâfi' ola ve bir dürlü dahi kavrulmuş helîle bir denk za'ferân bir miskâl dögüb eleyeler ve göze çekeler bir dürlü dahi devâ-i şebkörlük ya'ni gice ile görmemek keçinin bagrını ya'ni cigerini kalye idüb pişüreler ve ol kalyenin buhârına ya'ni buguna gözünü açub tutalar şöyle ideler kim ol pişen kalyenin bugu agzına ve burnuna ve gözüne gire ve ol kalyeden yiyeler ve

hem keçinin cigerini kebâb ideler ve ol kebâbdan tamlıyan suyunu mil ile göze çekeler ve dâr-ı fülfülü dögeler ol suya katalar göze çekeler veyahûd dâr-ı fülfülü dögüb ol suya koyalar ve kurudalar göze çekeler nâfiʿ ola inşâʿallahü-teʾâlâ ve dahi fülfül ve dâr-ı fülfül ve kanbîl-i tâʾîfî kim yemenden ve tâʾîfʾden gelür üçünü berâberi dögüb eleyeler göze çekeler nâfiʿ ola intişâr göze su inmege dirler ibtidâ-yı ilâcı tenkıyedir habb-ı kûkıyâ ile veya eyâric-i faykarâ habbıyla ve şiyâf-ı merâreti göze çekmek ikisine dahi muvâfık ola ve eger [135b] intişâr zahmdan vâkiʿ olıcak olursa bakla unuyle ve pâpâdya ile ve hatmî ile kaynadalar yakı ideler sıfat-ı maʿcûn kim bu iki illete fâʾîde ide zencebîl ve eğir ve eyâric-i faykarâ her birinden bir cüz ve kâsni rubʿ cüz bunları dögeler ve râziyâne suyuyla balla cüllâb ideler tâ kıvâm duta pes ol otları ol cüllâba karışduralar şerbeti her sabah fındık kadarınca yiyeler ve bâkî göz illetlerinin ilâcın büyük kitâblardan taleb ideler sıfat-ı bâselîkûn kör göze ve sebele ve gözden yaş akduguna fâʾîde ide fülfül ve dâr-ı fülfül ve zencebîl ve sarı helîle kabı ve kara helîle her birinden beşer direm sabır bir direm ve Deniz köpüğü altı direm ve zencefre beş direm selîha ve karanfil dörder direm nişâdır bir direm dögüb eleyeler göze çekeler nâfiʿ ola inşâʾallahü-teʾâlâ sıfat-ı daru kim gözün yaşına fâʾîde ide tûtiyâ ve sarı helîle kabı kim yeni ola gayet saru ola eski olmaya ikisini gayet sahk-ı belîg ideler berâberi koruk suyuyla yâhûd sumâk suyuyla ezeler kurudalar ve azcık kâfûr bile sahk ideler göze çekeler nâfiʿ ola gözün yaşını kese eger kâfûr ele girmezse ol ikisi kifâyet ider ve eger yalnız sarı helîle olsa hemân kâfîdir ve büssed didikleri nesne kim mercân kökүdür cidde denizi'nden çıkar kızıl olur delik delik olur denizde taş [136a] üzerinde yumru olur biter baʿzılar kardaş kanı dirler anı gayet yumşak sahk ideler tâ kim gubâr ola andan göze çekeler gözün yaşını kese ve ak düşen göze fâʾîde idüb agın gidere ve gözün nurun ziyâde idüb kuvvet vire sıfat-ı perverde-i hısrım yaʿni koruk perverdesi sulâk kim göz kapaklarının kenârları kızıl olur ve kalın olur kim kalınlıgından devrilür ve göz seyirdügüne ve göz-gîre ve sebele fâʾîde ide budur tûtiyâ kim merzû dirler ve zerde-cûb onâr direm sarı helîle ve zencebîl beşer direm dâr-ı fülfül ve mâmîrân ikişer miskâl kara tuz bir direm cümlesini dögüb eleyeler bir kaç kez tâze koruk suyun üzerine koyub havân içinde sahk idüb adetce perverde idüb kurudalar saklayalar acâyib müfîd terkîbdir katı fâʾîdelüdür sıfat-ı yakı kim gözün gicisine fâʾîde ide ve göz kapâklarının kenârları ve bınârları acıyub yanduguna fâʾîde ide ve gidere mercimek kabını gidereler ve ekşi enâr tanelerin ve kızıl gülü gülâb içinde bişüreler ve dögeler ve yine bişüreler ve eyü yumşak dögüb gözün üzerine yakı ideler baglıyalar ve nişâstayı yumurta agıyla ve gülâbla karışduralar göze yakı ideler müfîd ola göz agrısıçün mücerrebdir bu şâf isfîdâc-ı magsûl on iki direm anzarût-ı mürebbâ altı dirhem [136b] zamg ve nişâsta ve kesîrâ her birinden

dörder direm dögüb eleyeler yumurta agıyla karışdurub şâflar düzeler isti'mâl ideler nâfi' ola kehl kim gözün sıhhatini saklıya tûtiyâ on direm şâf-ı mâmîşâ üç direm sabır bir direm havlân-ı hindî bir direm kâfûr bir denk dögüb eleyeler koruk suyuyla ve sumâk suyuyla sahk idüb kurudalar gündüzde ve gicede gözün kapagına dürteler nâfi' ola sıfat-ı zerûr kim göze ekeler gözün çapagın kese kaçan tîzligi çok olmasa anzarût on direm Deniz köpüğü bir dirhem şeker-i nebât üç direm cem' idüb sahk ideler isti'mâl ideler zerûr-ı âhar anzarût on direm şâf-ı mâmîşâ üç dirhem havlân-ı hindî iki direm sabır iki direm za'ferân bir direm Deniz köpüğü buçuk direm gayet gubâr sahk idüb göze çekeler nâfi' ola sıfat-ı kehl kim gözden agı gidere otuz yıllık dahi olursa Ebû Yahyâ-ı Şemmâsî adlu bir kişiden rivâyet iderler kim hıtâ şehrinde bu terkîbi bir horânî kişiden dört yüz filoriye satun almış fâ'îdesin bulduguçün nûşâdır ve Deniz köpüğü ve zencâr ve anzarût ve devekuşu yumurtası kabı ve yalama tuz ve kalye ve sâdenc-i adesi ve râsuht taşı ve seretân-ı bahrî her birinden birer cüz ve dögülmüş hâs tîl za'ferân nısf cüz karanfil rub' cüz afyon ve kâfur-ı [137a] mansûrî sülüs cüz cümlesini yumşak dögeler gubâr ola su ile yoguralar kurslar düzeler saklayalar hâcet vaktinde isti'mâl ideler sıfat-ı şâf-ı kalender ya'ni yeşil zâc şâfı dimek olur zıfrayı gözden cilâ idüb gidere gayet tîz ve kuvvetlü ekkâl şâfdır zıfra bir gışâdır kim yufkacık et sûretlü gözün bınârından biter uzanur yürür zamânile bebegi örter görmez eyler yufkası olur ve kalını olur arabca zıfra dirler parisice nâhna dirler atda ve âdemde olur ba'zısı otile gider yufka olucak ve ba'zısı kesmegle ilâc olur üstâdlar çengâl ile kaldırır mikrâzile veya ustura ile keserler Lâkin ki ustad gerek kim kese eyü ola ve illâ eger âdetden artık kesicek olur göz yırtlaz olub ayıblu olur dâyim yaşı revân olub akar ve eger eksik kesicek olursa yine biter evvelki gibi olur bebegi örter ve bu şâf âkildir ya'ni yiyicidir az az ekeler göze zıfranın üzerine ekeler ve ol zıfranın katı yufkasına dahi yavaşca otlardan ekeler bâlâda zikr olunan şâfın terkîbi budur râsuht kim Türkçe râstık taşı dirler beş direm jengâr iki direm nûşâdır bir direm yeşil zâc kim Kastamonu'dan gelür eyüsü ve cevherlüsü ola bir direm bûre bir direm zırnîh buçuk direm Lâkin yâ kızıl zırnîh gerek veya [137b] saru zırnîh gerek sirke ile gayet eyü sahk ideler bir hafta koyalar tura andan sonra şâflar düzeler göze çekeler hem şâfları zıfra üzerine süreler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ şiyâf-ı mürr tarfe içün fâ'îde ide tarfe bir kızıl noktadır kim gözde peydâ olur darbdan ve gayri sebebden günlük ve Mürr-i Mekkî ve za'ferân her birinden birer direm zırnîh-i ahmer buçuk direm dögüb eleyeler ve şâflar düzeler göze tamzıralar yaş kişnîc suyuyla nâfi' ola sıfat-ı şiyâfü'd-dînâr gözde olan kızıl tamarlara fâ'îde ider ve eski göz agrısına fâ'îde ider zıfraya ve sebel illetine ve gayrisine fâ'îde ider zencefre ve râsuht ve zırnîh-i ahmer ve şeker-i nebât her birinden birer direm Mürr-i Mekkî ve

zaʿferân ve zerde-cûb her birinden rubʿ direm yaʿni bir denk ve uşak ve günlük birer direm bunları gubâr sahk ideler şâflar düzeler saklayalar hâcet vaktinde göze çekeler sıfat-ı kehl gözyaşıçün gayet mücerrebdir tûtiyâ on dirhem büssed ve sarı helîle kabı gubâr sahk olmuş ve sabır-ı uskûtûrî her birinden ikişer direm fülfül buçuk direm dâr-ı fülfül bir direm yumşak dögüb ince bezden veya iki kat ve alâdan geçüreler kehl ideler yaʿni sürme idüb göze çekeler ve kehl diyü sürmeye dirler baʿzı vakitde göze ot bırakmaga kehl ideler ve iktihâl ideler dirler [138a] tabîblerin ıstılâhıdır bir dürlü otcagız kim göz agrısının evvelinde ve âhirinde gayet fâ'îde ide ve ne kadar eskimiş göz agrısı olsa bir iki tamzırmakda göz agırısını tamâm gidere budur kadın tuzlugunun kökünün kabını alalar yumşak sahk ideler kim gubâr ola ve gülâb içinde ısladub bezden sıkalar göze tamzıralar göz agrısın eserin komaya gidere mücerrebdir gözün kanunu kesüb agrısını gidere inşâ'allahü te'âlâ bir dürlü mücerreb edviyye kim gözün agın gidere ve kalın sebelini ve tozunu soyub gidere üç kerre yâ dört kerre göze ekmegle gözün galîz olmuş agın ve galîz tozunu şöyle kim bebegi yürümüş olsa tamâm görmez olsa soyub gidere alalar beş direm şeb gayet yumşak sahk ideler ve on direm ak nebât şekeri yumuşak sahk ideler ikisin birbirine karışdırıb yine havânda gubâr olunca sahk ideler ve gözde olan sebele ve toza ekeler cilâ idüb gidere ve gözü aça inşâ'allahü-te'âlâ bir dürlüce mücerreb nesne dahi kim nâzleden göz agrısına ve kızıl olmasına ve toz düşmesine tabânına yakı ideler fâ'îde ide ve gidere saru sabır-ı uskûturîyi alalar yumşak dögeler ve hınnâ ile ve it bokuyla karışdıralar ılıcak su ile yogurub tabanına dürteler gice yatalar sabah yuyalar şifâ ola ve baʿzılar sabrı yalnız hınnâ ile [138b] karışdırıb ısıcak su ile yogurub tabânı altına dürteler it bokunu bile karışdırmayalar kifâyet ide ikisi dahi mücerreb-i garîbdir gözü açar göze ot bırakmaga hâcet olmaz inşâ'allahü-te'âlâ göze düşen agı gidermege mücerreb nesne keler boku ve serçe boku ve gögercin boku gubâr sahk ideler hammâmdan çıkıcak göze çekeler şifâ bula nevʿ-i âhir Deniz köpüğünü penbe çekirdeği yagıyla karışdıralar göze çekeler şifâ bula nevʿ-i diger kamışı yumşak sahk idüb eleyeler gözdeki aga ekeler şifâ bula nevʿ-i diger zıfra içün kim göz bınârında biter yürür gelür bebegi örter râsuht taşı ve nişâdır ve zâc ve süsen dibi her birinden berâber dögüb eleyeler ve gözdeki zıfraya ekeler zıfrayı gidere mücerrebdir ve dahi yaş kozun içindeki sarucagızın kurudalar gözde olan zıfraya ekeler âdem gözüne ve at gözüne fâ'îde idüb gidere inşâʿallahü-te'âlâ göze inen sancu içün Markaşîşâ-yı zehebden alalar ki saru ola çölmekçilerin düzdügü fukâʿ içine koyalar ve kil-i hikmetle agzını ve çevresini dutalar ve sırçacıların furununda yedi gün katı odla pişüreler şöyle ki ak kils ola gubâr sahk idüb göze çekeler nâfiʿ ola mücerrebdir ve fukâʿ diyü çölmekçilerin düzdügü su içilen [139a] bardaga ve hokkaya dirler sıfat-ı kehl-i

cevâhir la'l ve fîrûzec ikişer direm lü'lü üç direm sâdenc bir direm büssed üç dirhem tûtiyâ-yı tabâşîrî bir miskâl dehnec-i frengi bir miskâl markaşîşâ iki direm akâkıyâ ve havlân ve şâf-ı mâmîşâ ve seretân-ı bahrî ve iklîmyâ her birinden birer direm koruk suyu beş direm isfîdâc ve nişâsta ikişer direm anzarût dört direm kuhl-i ısfahânî yigirmi direm sarı helîle üç direm kâfûr bir denk tabâşîr bir miskâl zencebîl bir dânik adetce gubâr sahk ideler ahcârı tasvîl idüb yuyalar şöyle kim âdet-i etibbâdır zikr oluna inşâ'allahü-te'âlâ gözyaşıçün anîsûnu gayet yumşak dögeler eleyeler ve göze çekeler gözün yaşın kese gidere eskisini ve yenisini gidere mücerrebdir gözden ak gidermek içün yumurta kabın alalar su ile ısladalar ve güneşde koyalar eyü ıslana gubârdan sakınalar suyunu döküb yine ısladar yine dökeler tekrâr tekrâr tâ kim iç kabından eyü pâk olub arına andan yuyalar şol kadar kim ıslandugu vakt yib (?) kokmaz ola andan yuyub pâk oldugundan kurudalar ve yumşak sahk idüb göze çekeler.

On üçüncü bâb kulak zahmetlerindedir

Kulak agrısına eyâric-i faykarâ ile habb-ı kûkıyâ ile tenkıye ideler ve sezâb [139b] yagın veya acı badem yagın sığır ödüyle karışdıralar ılıcak idüb ve birer katre tamzıralar ebûcehil karpuzunu acı badem yagıyla kaynadalar ve ol yagdan tamzıralar fâ'îde ide ve sezâb yagı nâfi' ola ve eyü etli incir alalar içinden çekirdeğin çıkaralar ve mastakî ve hardal ve kuyumcu bûresi bunları ayru ayru dögeler incir etiyle bile yogurub fitîlcikler eyleyeler kulaga girecekleyin ve birisin kulaga sokalar ertesi gün hammâma gireler ol zahmetlü kulagı ıssı mermer üzerine koyalar tâ kim bir nesnecik içinden aka ve kulak agrısı eger harâretden olsa baş tamarından kan alalar otuz direm sirke ve on direm gülyagı ikisini kaynadalar tâ sirke gide gülyagı kala andan sonra kulaga tamzıralar ve eger agrıdugundan bî-karâr olub incinse şâf-ı ebyâz kim göz ilâcında zikr olunmuşdur bir habbe afyonla gülyagı içinde ezeler kulaga tamzıralar agrısın gidere eger agrı sâkin olmasa bilinür kim içinde pişürecek var kaz yagıyla tauk yagın şîrûgan yagı içinde erideler her sâ'at bir katre ılıcak idüb tamzıralar çün agrı sâkin ola bezr-i katûnâ lu'âbı yâ ayva çekirdeği lu'âbı bunlardan ılıcak idüb tamzıralar çün bişe ve nesne aka fitîlcik idüb balile dürtüb kulaga sokalar bir nîçe kerre pâk oldugundan sonra azacık zâc yakalar püfküreler [140a] fâ'îde ide kulak agrısıçün kim katı sa'b agrır olsa fâ'îde ide sığır ödünü alalar berâberi hayrî yagıyla kaynadalar tâ kim öd eksile yag kala ol yagdan kulaga tamzıralar agrısını gidere hayrî meşhûr otdur kim Türkçe mısır benefşesi dirler ve parisice şebboy dirler benefşe renklüsi gice kokdugundan ötrü şebboy dirler ve sarusu ve beyâzı gündüz kokar ve eger agrının sebebi galîz rutûbetlerden olursa şîrhişti zeytyagı içinde veya acı badem yagı içinde kaynadalar ve ol yagdan kulaga tamzıralar

nâfi' ola eski şarâb dahi müfîd ola ve hâtûn kişiler südünü benefşe yagıyla karışdurub ve ılıcak idüb kulaga tamzıralar cemî' agrıları sâkin ide ve marsama yapragının suyunu hâtûn kişi südüyle karışdırıb tamzıralar kulak agrısın giderir ve dutulmuşlugun açа ve üç yıllık ve beş yıllık agrısın giderüb ve gürüldüsün ve işitmezligin tekrâr açdık mücerreblerdendir ve eger tenkıye idüb andan tamzıralar gayet nâfi' ola ve eger kulak işitmez olub gürüldüsü olsa marsama suyuyla kara koyun ödünü ve sarımsak suyunu üçünü bile karışdıralar ılıcak idüb kulaga tamzıralar gürüldüsü gide ve sagırlıgın açа ve eger sıgır kuyrugu didikleri otun çiçegin dögüb suyun sıkalar ve dutulmuş [140b] kulaga tamzıralar hem açа ve hem gürüldüsün gidere ve eger sıgır kuyrugunun kökünü dögüb suyun sıkalar ve kulaga tamzıralar hem açа hem gürüldüsün gidere ve sıgır kuyrugunun yeşil yapraklusudur kim yapragını dögerler ve tatlu sular içinde çalkarlar balıklar hep su yüzüne gelür balıgı göllerden anınla avlarlar kaba kaba budakları olur süpürge iderler ammâ şol ak tüylü panbuk gibi yapragı olan ol degildir ol oldur kim budagı bir veya iki olur bu dedigimiz gayet eyü yara otudur tâze ve eski cerâhatları ve eski yaraları bitürür cerâhat bitürmekde nazîri yokdur yapragın dögerler yaraya ekerler yapışur kopmaz tîzcek bitürür kulak gürüldüsiçün gayet mücerrebdir kulagı açar ve gürüldüsün giderir alalar ak harbak bir direm kunduztaşağı buçuk direm mürr-i sâfî buçuk direm bûre buçuk direm dögeler sirke sahk idüb kulaga tamzıralar nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ kulak gürüldüsiçün turb yagın veya acı badem yagın tamzıralar veya bir gayri yagile ferfiyûnu ezüb veya kunduz taşagın ezüb tamzıralar ve merzencûş ve afsentîn ve yârpûzu ve sa'teri kaynadalar kulagı buhârına tutalar ve habb-ı kûkıyâ ile tabî'ati ishâl ideler sıfat-ı şâf kim yeni ve eski kulak agrısın açа şâhm-ı hanzâl bir direm bûre üç [141a] direm kunduztaşağı ve zerâvend-i müdahrac ve usâre-i afsantîn her birinden buçugar direm ferfiyûn bir denk kust bir denk sığır ödü yoguracak kadar edviyyeleri dögüb eleyeler sığır ödüyle yoguralar küçürek şâflar düzeler hâcet vaktinde acı badem yagıyla ezüb kulaga tamzıralar gayet müfîd ola balgamî agrıya gürüldüye ve koyu yelden olana münâsib devâdır sıfat-ı kutûr kim kulakda olan kurdu ve gicigi gidere yârpûzu dögüb suyun sıkub ve kulaga tamzıralar veya şeftâlü yapragının suyun tamzıralar veya şeftâlü çekirdeğinin yagın tamzıralar veyahûd sabırı suyula ezeler veyahûd şeftâlü yapragının suyula ezüb tamzıralar müfîd ola ve eger kulak agrısı başdan inmiş olsa kulakdan irin ve kan aksa bir fitîl ideler dahi acı badem yagıyla fitîli ıslayalar dahi ak anzarût yumşak dögeler ol fitîle bulaşdırub kulak içine koyalar fâ'ide ide kulak çirkin arıtmak içün sirke ile bûreyi ezüb kulaga tamzıralar ve kulagı ıssı su buhârına tutalar ve panbugla sileler yine tamzıralar tekrâr tekrâr ideler pâk ola kutûr ya'ni tamzıracak nesne kim soukdan olan agrıyı gidere sezâb veya soganı yagla kaynadalar ve kulaga

tamzıralar fâ'îde ide ve kulakdan çirk gelse incecik fitîl [141b] ideler bala bulaşdırıb kulaga sokalar arıda pâk ide eger ak anzarûtu yumşak dögüb ol ballu fitîle bulaşdırıb kulaga sokalar nâfi' ola kulak altında şişüb agrıyan bezlere kim çene yöresinde ola ısırgan dikeni yapragın kaynadalar yakı ideler agrısın gidere ve şişini tagıdâ gâh ola kim yâ içerüden veya taşradan deşe akıda ve ısırgan dikeni kulak yöresindeki şişlere gayet nâfi'lerdendir nazîri yokdur

On dördüncü bâb burun zahmetlerindedir ve ilâclarındadır

Burun râyiha bilmemek eger anadan bile dogmuş olursa ana hîç ilâc olmaz eger sonradan olmuş olursa tenkıye ideler habb-ı eyâricla veya habb-ı kûkıyâ ile ve çörek otun alalar ve kızıl zırnîh ve yârpûz bunları karışdıralar ve od üzerinde yakalar dütünü kendü burnuna geçe tekrâr tekrâr böyle ideler fâ'îde ide burunda yaramaz koku olmak eger cerâhat yogusa şarâb-ı reyhânla yuyalar gayet eyü ilâc oldur kim eski sirke ile yuyalar burunun içini andan sonra pâk su ile yuyalar topalak ve gül-i nesrîn ve ıdhîr-i Mekkî kim mekke ayrugudur bunları dögeler buruna koyalar nâfi' ola burunda cerâhat çok olmak eger kuru olursa Mûm revgan ideler benefşe yagıyla sıgır iligi ve Mûm bunları eridüb Mûm revgan ideler ve dürteler şifâ [142a] bula ve eger ter olıcak olursa sarı helîle ve mâzû kim dögülmüş ola tauk yagıyla veya gülyagıyla karışdıralar dürteler nâfi' ola ve eger katı yaramaz cerâhat olursa dâyim sabunla yuyalar topalak ve za'ferân ve Mürr-i Mekkî ve mâzû ve şeb ve zırnîh dögüb eleyeler bunları bir yere cem' idüb karşu burnuna püfküreler eger burunda siğiller olıcak olursa bevâsîr siğili gibi ekşi hâm enârı alalar kabıyla dögeler suyun sıkub alalalar ve kaynadalar tâ koyu olunca ve bir gün bir gice bir bakır tasda koyalar ve ol evvel dögüb sıkılmışı yine bir dahi yumşak dögeler şâfçagızlar ideler ve bu kaynayub koyu olmuş enâr suyuna bulaşduralar burnuna sokalar tâ ol siğilleri pâk ide bî-zahmet gidere Lâkin rüzgârla geçirek onula sıfat-ı yakı kim buruna dürteler isfîdâc bir direm mürdeseng on direm göyünmüş kurşun on direm şarâb-ı reyhânî ve mersin yagıyla ezeler ve dürteler ve burunda bevâsır olsa ve yense seretân sûretlü olsa yılan yasdugu didikleri otun tohumunu kurudalar yumşak dögüb gülyagıyla merhem gibi karışdırıb dürteler ıslâha getürüb bitüre ve çok agsırmak ilâcı kulagı ve burnu ve eli ve ayagı ovalar ve yasdugu ıssı idüb boynu altına koyalar ve agzını aça esner gibi ve işe ve maslahata meşgûl olmak nâfi' ola burun çok [142b] kanamak ibtidâ'-ı ilâcı baş tamarından kan alalar ve bâdrûc usaresi kim acemler tere-i Horâsânî dirler ve tohmekân yapragı suyu azıcak kâfûr ile ezüb burnuna tamzıralar ve baş tamarından kan aldıkları zamân def'a def'a kanı tamzıralar yine dutalar hâcet kadarınca kan gidereler ve ol elden kim kan ol tarafdan gelür kanı andan alalar hîç tâze eşek tersinin sıkılmış suyu gibi

ilâc yokdur kim tamzıralar ve alnına dürteler ve şarâb-ı unnâb vireler gıdâdan mercimegi sirke ile ve unnâb ile bişirüb yiyeler ve paçayı sumâk ile pişüreler yiyeler sahtiyân ve gön kazındusın yakalar ve külün püfküreler burun kanın duta sahtiyân kazındusın alalar bir çölmege koyalar agzın balçugla dutalar bir gün bir gice od yakalar tennûrda veya külhânda tâ kim onat yana andan çıkaralar sahk idüb burnuna püfküreler nâfi' ola ve eger sinegi öldüreler ve sirke ile ezeler buruna püfküreler kanın duta mücerrebdir ve eger gülnâr-ı Mısrîyi sahk idüb püfküreler kanı duta ve eger yünü ammâ koyun yünü ola yakalar külün buruna püfküreler fâ'îde ide ve eger deve yünü ola azîm fâ'îde ide ve eger toy yüregini tuzlayub kurutsalar ve burnu kanayan kişinin boynuna asa kosalar veyahûd koynuna koysalar derhâl Tenri Te'âlâ'nın kudretiyle kan dine mücerrebdir biz tekrâr tekrâr tecribe itdik sahîhdir ve eger yogurd tulumunun agzına [143a] baglanan ipi veya emzigine baglanan ipi burnu kanayan kişinin boynuna taka kosalar derhâl kanı dine ve eger bir pâre tuzu kolundan kan alıcak tamarın üstüne bendle baglasalar kan almadan ve tamarı açmadan derhâl burnu kanı dine ve eger sinle topragından alub ve su ile yogurub alnına baglayalar derhâl kanı dine ve eger marsama yapragını dögüb ve suyun sıkub burnuna tamzıralar derhâl kanın duta ve eger marsamanın yapragını dögüb burnuna sokalar derhâl kanı dine ve eger at başının kemügünü yakalar âteş üzerinde iken tütünü burnuna gide derhâl kanı dine ve dahi örümcek agını mürekkebe bulayub burun delügüne sokalar nâfi' ola ve bazuları ve hayâyı baglamak müfîddir ve hâtûn kişi olıcak memelerini dibinden baglayalar müfîd ola ve alnına kâfûr dürtmek nâfi'dir ve zâcı dögüb burnuna püfkürmek eyülerdendir ve günlük ununu püfkürmek cümle-i mücerrebâtdandır ve şeb yumşak dögüb püfkürmek nâfi'dir peygamber çiçegi dirler topalak sûretlü bir ot olur hûb rayihâlu ak çiçegi olur ol çiçek kökünü dögüb yemegle burun kanını dutar mecâl virmez şöyle kim envâ' ilâclar idüb dürlü dürlü devâlar itmişler hîc çâre bulunmuş degil âhir peygamber çiçeginin kökünü yedügü gibi tenrinin kudretiyle ol kişi şifâ buldu tamâm mevt haddine varmış idi allahın inâyetiyle bu otcagız sebeb düşdü [143b] hem burun kanın dutar hem hayz kanın dutar ve hem bevâsır kanın dutar ve hem kusmagı dutar her ne yerden kan gider olsa yimek ile dutar ve bir garîb nesne kim burundan kan akar olsa tütüzdürüb buhûr itmegle ayrık ömründe olmaz gayet mücerrebdir kız oglan kızın kasıgından bir kaç kıl alalar âteş üzerine koyub ol kişinin burnuna buhûr ideler derhâl kanı dine ayrık akmaya Lâkin her kişiye itmek câyiz degildir katı sarb olmayınca itmeyeler zîrâ bir kişi gördüm bir oglancıga itmiş kırk gün akdugundan sonra ba'dehû ömründe akmaz olmuş dâyim akmadugundan zahmet çekerdi kan aldırmak ve hacâmat buyurmak gerek tâ kim râhat ola ve kan gitmedügünden ba'zı kişilere zahmetler hâsıl olur burun

kanamak dahi gayet gereklü nesnedir nîçe yerlerde buhrân vâkiʿ olub akar fâʾîde hâsıl olur ölmekden kurtulur nîçe sag kişilerde burun kanâr fâʾîdeler hâsıl olub baş agrısından ve nîçe illetden emîn olur ve kanın ifrâtı eyü degildir akdugundan beden zaʿîf olur ve rûh dahi eksilür nâçâr olmayınca buhûr itmeyeler bu kadar kıyl ü kâl andan ötrü dinildi ve zâcı yakıb ununu burnuna püfküreler derhâl kanı dine mâzû unu dahi gayet eyülerdendir demüʾl-ahaveyn ve söyünmedik kireç ve alçu ve sabır ve yanmış kâgıd bunlar hep eyüdür ve yumurta agın bir fitîl düzüb ve kirece bulaşdurub buruna sokmak dahi eyüdür [144a] ve burunda cerâhat çok olmak ve kokmak olsa balmûmun ve gülyagın ve tauk yagın erideler birbirine karışdurub burnun içine dürteler ve sabah ıssı su ile istinşâk ideler nâfiʿ ola inşâʾallahü-teʾâlâ

On beşinci bâb agız ve dudak ve dil ve diş ve bogaz hastalıklarında ve zahmetlerindedir

Dudak yarulduguna tauk yagın şîrûgan yagı içinde erideler nişâsta ve kesîrâ ve mâzû bunları dögüb eleyeler ve yaglar ile havânda karışdıralar şöyle kim gayet nerm ola merhem gibi ola andan sonra dürteler ve tauk yumurtasının içindeki zârcagızını dudaga yapışdıralar koyalar tura ve gice gice makʿadın (?) benefşe yagıyla cerb ideler fâʾîde ide ve kurdbagrı didikleri agacın yapragın agızda çiyneyeler ve dille dudaga bulaşduralar fâʾîde ide ve agız agrısına ilâc baş tamarından kan aldıralar veya boynundan hacâmat itdüreler veya çehârrek dirler kanı andan alalar veya dil altından alalar ve enâr suyuyla ve şîrhişt ile içi ishâl itdüreler ve sumâk ve mercimek ve gülnâr ve mersin yemişi ve sarı helîle bunları gülâbla kaynadalar ve süzeler ve agızda dutalar ve eger agızdagı belürinceler ak olursa havlân-ı hindîyi sirkede kaynadalar ve agızda dutalar ve mazmaza ideler bir dürlü dahi topalak ve kebâbe ve fülfül ve âkırkarhâ bunları dögüb eleyeler ve sirke ile kaynadalar [144b] ve mazmaza ideler ve eger kara olursa kara zırnîh ve saru zırnîh ve bûre ve zâc ve akâkıyâ ve mâzû ve enâr kabı dögeler bal ile karışdıralar ve bir çölmege koyalar ve agzın kil-i hikmetle dutalar ve oda koyalar şöyle kim onat pişe andan sonra çıkaralar ve gülyagıyla agızda dutalar nâfiʿ ola ve lisânüʾs-sevr yaʿni sıgır dili yapragını yakalar külün alalar oglancıklar agızlarına dutalar agızlarının harâretini gidere ve agzın hoş eyleye ve gâvzebân yakmayub kurudub dögseler ve eleseleler oglancıkların ve büyük kişilerin agız agrısına ursalar agızlarında dutsalar gayet fâʾîde idüb gidere ve bu ota arabca lisânüʾs-sevr dirler ve parisice gâvzebân dirler ve bir mücerreb nesne dahi kim agız agrısının her nevʿine fâʾîde ide ve her kişiye fâʾîde ide kadın tuzlugunun kökünün kabını alalar kaynadalar ve suyun agzı agrıyan kişi agızda duta ve mazmaza eyleye gayet fâʾîde idüb gidere ammâ gayet acıdır ve müfiddir ve oglancıkların dili

üstünde gayet yaramaz agız agrısı belürse kalın olsa zâr gibi yapışmış olsa veyahûd anadan bile dogsa azcık fülfül gubâr gibi yumşak dögeler ve biraz çivit dögeler azcık şeker bile katalar evet çivit çokça ola ol ikisi az ola dili üzerine dürteler ve anası kendü saçını şehâdet parmagına dolaya ol sâc dolanmış parmagla [145a] kazır gibi ide ol dögdügü otu dile eküb bir lahza durdugundan sonra ol sâclı parmagının ucuyla soyub kopara bir def'ada yâ iki def'ada şifâ bula inşâ'allahü-te'âlâ ve agzın agrısına arabca kalâ' dirler eger kalâ' kızıl olursa kızıl gül tohum ele girmezse kızıl gül kurusu ve tabâşîr ve nişâsta ve mercimek kim kabı soyulmuş ola ve tohmekân ve kişnîc ve sumâk ve azcık kâfûr gerü kalan edviyyeleri berâber alub dögüb eleyeler ve edviyyeler berâberi şeker katalar agıza süreler hem agızda dutalar andan sonra agızda sirke ile gülâb dürteler ve dahi sonra yagın dürteler fâ'îde ide ve agız agrısı kızıl olucak enseden hacâmat ideler ve eger agız agrısı ak olursa dögülmüş tuzu balla karışdırıb dürteler andan sonra agıza sikencübîn alalar nâfi' ola eger agız içinde diş dipleri yense ve oyulsa delik delik olub eti çürüse kim ana arabca âkile dirler ve pârisice hûre dirler ilâc evvel sinirlice ot yapragın dögüb suyun alalar ol hûreyi sinirli yaprak suyuyla yuyalar andan unnâb yapragın kurudub ve yumşak dögüb eleyeler ve balla karışdıralar ol hûrenin üzerine dürteler iki def'a yâ üç def'a yuyub dürtmegle ıslâha gelüb bite inşâ'allahü-te'âlâ gayet mücerrebdir bir dürlü dahi diş diplerinin eti yenmesine ve hûre [145b] ilâcına kalyeyi yumşak dögeler balla karışdıralar eti yinmiş diş diplerine dürteler pâk ide ve eyü et bitüre diş dipleri süst olub deprendügüne ilâc ardıc yemişi ve mâzû ve şeb ve âkırkarhâ ve gülnâr ve yılgun yemişi ve sumâk ve sarı helîle ve topalak ve kebere kökü kabı ve serv kozagı ve fülfül ve zencebîl ve göynümüş ûd-ı Hindî bunları dögüb eleyeler ve diş diplerine dürteler fâ'îde ide bir dürlü dahi mercânı yumşak dögüp sahk ideler ve diş diplerine dürteler bu eyü mücerreb ilâcdır ayrık diş ırgalanmaya muhkem ide bir dürlü dahi kalyeyi yumşak dögeler yumurta sarusuyla karışdırıb bir yaş beze sarub ocakda kül koru içinde pişüreler ve çıkaralar ba'dehû gubâr sahk idüb diş diplerine dürteler çirkin pâk idüb eyü et bitüre nev'-i diger zerâvend-i müdahrac ve iki kardaş kanı ve burçak unu ve süsen kökü ve kündür ya'ni ak günlük her birinden berâber dögüb eleyeler ve unsulî sikencübîn ile karışdıralar ve dâyim dürteler bitince eger unsulî sikencübîn ele girmezse sirke ile karışdırıb süreler revâdır ve agız kokusu yaramaz oldugunun ilâcı eger mi'deden olursa ıtrıfîl-i sagîr ve şarâb-ı afsentîn ve eyâric-i faykarâ ve zerdâli-yi hâm ve erişmiş ve mâü'l-fevâkih bunlarınla ilâc ideler ve eger dişden olursa hilâl ile ve misvâk ile dâyim arıtmak [146a] gerek sıfat-ı ma'cûn kim agız kokusun eyü ide yaş mersin yapragı ve çekirdeksiz kızıl üzüm her birinden berâber dögeler bir birine karışdıralar bir koz kadarı sabah ve bir koz kadarı gice ekl ideler agız ko-

kusun eyü itmek içün habblar kim sabah sabah agızda dutalar az az çiyneyüb yudalar sünbül ve karanfil ve kurfe ve cevz-i bevvâ ve su'd ve turunc kabı kim agac kaunudur ve Türkçe turunc didikleri nârencdir ve ûd-ı Hindî bunları dögüb eleyeler berâber çekirdeksiz kızıl üzümle karışdıralar azcık misk sahk idüb bile karışdıralar nohûd kadarı habblar ideler her sabah üç tanesin agızda tutub çiyneyeler ve suyun yudalar ve agız kokusiçün kerefis yapragın çokça yiyeler ve biz dâyim tecribe itdigimiz budur kovan otu didikleri otdur kim ogul otu dahi dirler arabca bâdrencbûye ve pârisice bâdrenbûye ve Türkîce dâdranbû dirler turunc kokulu otdur ol otu aşa isfenâh yerine dograyub bile pişürdük bir zamân yidik agız kokusun gayet hûb râyihalu itdi ve yaramaz râyihasın giderdi tekrâr tekrâr tecribe itdik çigle ve pişmiş ile yemegle agız kokusu eyü oldu fâ'îde ebegümeci yapragın bir kaç gün her sabah çiyneyüb tükürseler diş eti çirkin ve agız çirkin ve kokusun gidere et bitüre fâ'îde ide sıfat-ı ma'cûn-ı nefîs yaş [146b] mersin yapragı ve kurfe ve emlec ve su'd ve sünbül-i Hindî ve turunc kabı ve mekke ayrugu ve mastakî ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve hîl ve zencebîl her birinden berâber dögüb eleyeler ve biraz müşk katalar ve tamâm edviyyelerin iki vezni kadarı çekirdeksiz kızıl üzüm dögeler edviyler ile yoguralar ceviz kadarınca agızda dutalar ba'dehû yudalar ve şarâb-ı reyhânîden içer kişi olursa biraz kadarı tenâvül ideler Lâkin bunlar kusmakdan ve ishâl ile mi'deyi tenkıye itdikden sonra olıcak hûbdur sogan ve sar'amsak râyihasın gidermege ilâc peyniri yufkacık dileler ve zeytyagı içinde kaynadalar üzerine dögülmüş karanfil ekeler ve yiyeler soganın ve sar'amsagın ve kentane râyihasın gidere veyahûd üzerine yaş kişnîc veya kuru kişnîc çiyneyeler ziyâdece çiyneyeler suyun yudalar veyahûd sezâb yapragın çiyneyeler veya zürünbâd çiyneyeler hem bu zikr itdigimizin râyihâsın gidere ve hem süci râyihâsın gidere veya bögürtlen yapragın çiyneyeler veya na'na veya yârpûz çiyneyeler üzerine sirke içe şarâb râyihasın gidermege topalagı şarâbdan sonra çiyneyeler ve kebâbeyi bile çiyneyeler dahi kuvvetlü ola diger su'd ve kebâbe ve zürünbâd bunları çiyneyeler ve dişi diplerine dürteler def' ide agızdan akan selyârı kesmege ilâc uyurken agızdan selyâr [147a] aksa yaş kâsni yiyeler bir nîçe gün arı tuzla ammâ aç karnına yiyeler kâsni acı mârûla dirler kim bagçelerde ekerler suyun çıkarmak içün ve yabanîsine künik dirler gökçe çiçegi olur güz eyyâmında açılur ve misvâk çok ovalar gargara dahi ideler ve her gün ıtrıfîl-i sagîrden yiyeler ve çok çok kusalar üzerine şekerle mastakî yiyeler ve her sabah ıssı su cur'a cur'a içeler sıfat-ı edviyye kim çiyneyeler galîz rutûbetleri latîf ide ve başdan aşaga indüre tag yârpûzu ve merzengûş ve mevizec ve hardal dögeler ve sirke ile karışdıralar kim sumâk ile kaynanmış ola bir dürlü dahi tekrâr tekrâr gargara ideler hardalı dögeler bir nîçe gün sirke ile gargara ideler gargaradan sonra her gün dili ovalar

bu edviyyeler ile kim zikr olunsa ol edviyyeler bunlardır ki gargaradan sonra dile dürtüle ve dili ovalar budur nûşâdır ve âkırkarhâ ve fülfül ve hardal berâber alub ve gayet yumşak dögeler ve dili altına ova ova süreler ve dil üzerine ve dört yanına dürteler ve bezr-i katûnâ lu'âbın cur'a cur'a içeler dil agırlıgı kim harâretden ve kurulukdan ola ıssı suyu boynun ensesinden ve kulak diplerine az az dürteler ve benefşe yagı veya kabak yagı bunlardan ılıcak idüb boynu sinirlerine ve kemüklerine dürteler ve ovalar [147b] ve bu yaglardan ıssıcak idüb agızda dutalar ve ter u tîb tedbîrin ideler sıfat-ı devâ kim fâ'îde ide şol dile kim şişe ve agızdan çıka soganı dögeler ol şişmiş dili soganla ovalar veyahûd agaç kaunu ekşisiyle ovalar veya ekşi enâr ile ovalar tâ kim çok tükrügü aka andan kendü evvelki hâline döne yine yerine vara ve eger bunlardan ele girmezse tuzla ve sirke ile ovalar bu dahi ele girmezse iki elinde olan baş tamarından kan alduralar anınla dahi olmazsa veya baş tamarı bulunmazsa veya kan alıcı baş tamarından başaramazsa gövde tamarından kan alalar ve agız agrısı ve hunnâk ve bogaz agrısı kim anların ilâcın ideler bir devâ dahi kim dil altında mün'akid olur bez gibi yumurlanur anâ dıfda' [dıfda' lügatde kurbagaya dirler] dirler alalar nûşâdır ve mâzû ikisin yumşak dögeler ve ol dıfda'yı anınla tekrâr tekrâr ovalar eyüce ovıcak anınla ifnâ olur gider belürsüz dıfda' kim bogazda olur eger harâret ile olursa it üzümü suyu ve ekşi enâr suyu ve sumâk ve kızıl gül ve keçi boynuzu ve mâzû ve enâr kabı ve mersin yemişi ve yılgun yemişi bunları berâber dögüb eleyeler enâr suyuyla ve it üzümü suyuyla kaynadalar ve süzeler suyun agızda dutalar ve eger harâret olmıycak olursa râmek dirler bir terkîbdir nûşâdır ve şeb bunları dögüb eleyeler ve karışdıralar [148a] ol zahmete irişdirib bogaz içinde dürteler şifâ ola inşâ'allahü-te'âlâ diş agrısının ilâcı eger soguk su ile sâkin olursa kan aldıralar ve hacâmat ideler ve enâr suyuyla ve habb-ı şebyâr ile tabî'ati ishâl itdüreler ve sirke ile ve gülâbla mazmaza ideler ve çehârrek dirler agızda bir tamar olur andan kan alalar ve âkırkarhâyı dögeler eleyeler kâfûr ile bile penbe içine koyalar ve agrıyan diş üstüne tutalar ve eger ıssı su ile râhat olursa eyâric-i faykarâ vireler şâhm-ı hanzâl ile ve gülnâr ve zürünbâd dögeler sirke ile kaynadalar ve mazmaza ideler diş agrısın gidere devâ-i diger diş agrısına eğiri yumşak dögeler dürteler nâfi' ola bir dahi sar'amsagı dögüb dişe dutsalar müfîd ola ve hardal dögüb dişe dutmak gayet eyü ola ve katranı kireç ile karışdırıb dişe dutmak eyüdür ve mevizec yalnız ve âkırkarhâyı yalnız veya ikisini dahi bile dutmak nâzleyi döker ve diş agrısın sâkin eyleye ve bân otu tohumun buhûr idüb tütününü kamış ile agıza çekmek kim dişe yetişe gayet eyüdür ve bir garîb mücerreb devâ dahi hem bizim terkîbimizdir soukdan olana gayet eyülerdendir zencebîl ve mâzeryûn kim Türkçe kılapa dirler ve gârîkûn ve âkırkarhâ ve mevizec ve eğir her birinden birer direm dögeler eleyeler agrıyan dişe dutalar şifâ

ola [148b] aded-i daru altıdır ve bir garîb ilâc dahi serküleyi dögüb eleyeler su ile yogurub elinin avucuna bir filori kadarınca bez ile baglayalar şöyle kim diş agrısı sag tarafda ise sol elinin ayasına baglayalar ve eger sol tarafda ise sag elinin ayasına baglayalar kabkaraca yaka agrısın gidere tenrinin emriyle inşâ'allahüte'âlâ serküle dedigimiz ota arabca şaytarâc dirler felâsifeye girür sıfat-ı sünûn kim dişleri ak ide ve agız kokusun giderüb eyü ide sırça köpügü eger ele girmezse şâmî sırça yerine bedel olur ve Deniz köpüğü ve çini çanak pâresi ve sarı helîle çekirdeği ve âkırkarhâ ve topalak ve gülnâr ve kebere kökünün kabı ve göynümüş ûd-ı Hindî her birinden birer direm ve kalye üç direm ve şeker on direm bunları dögüb eleyeler diş üstünü muhkem misvâklayub bu edviyyeleri sürte nâfi' ola devâ-i diger diş agartmaga kızıl gül ve gülnâr ve sarı helîle çekirdeği ve sünbül ve tuz ve göynümüş ûd-ı Hindî ve mersin yemişi ve karanfil ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve Deniz köpüğü her birinden birer direm topalak ve âkırkarhâ üçer direm dögüb eleyeler ve dişleri muhkem misvâklayub diş diplerine sürteler nâfi' ola ve dil şişmek ilâcı agız agrısı ilâcı gibidir dilin derisi yarılduguna sepistânı agızda dutalar ve bezr-i katûnâ lu'âbın cur'a cur'a içeler [149a] ve agızda egleyeler ve ırganan dişi berk itmege mücerreb devâdır mercânı gayet yumşak sahk ideler ve diş diplerine bir kaç def'a dürteler gayet muhkem ola diş agrısı harâretden olursa üzerine afyon koyalar derhâl agrısı sâkin ola ve kâfûr dahi fâ'îde ide ve tohmekânı dögüb dürtmek eyüdür ve berşa'îşâ yimek ve dürtmek gayet eyüdür husûsâ nâzleden ola ve yelden olana tiryâk-ı erba'a ve kâsni ve taneçâdır dürtmek nâfi' ola ve defne yemişi yalnız dögüb dürtmek nâfi'dir ıssıdan olan diş agrısına karlu ve buzlu suyu agızda tutıcak sâkin olur souk havâ degicek râhat olur soukdan olan diş agrısına tuzla kepegi tavada kaurub ve bez içine koyub taşradan üzerine tutmak ve daruyu ancılayın kızdırıb üzerinden çıkı ile tutmak gayet fâ'îde ide ve arabca böyle itmek tekmîd dirler ve ısırgan dikeni yapragın dögüb ve kaynadub yakı itmek gayet fâ'îdelüdür bu devâyı diş dibine yapışduralar muhkem eyliye ve sarulugun gidere cülnâr ve tabâşîr ve kızıl gül ve yılgun yemişi berâber dögeler eleyeler diş diplerine yapışduralar nâfi' ola sünûn kim kâbız dişleri berk eyleye ve agzı eyü eyleye ve kanı kese helîlec ve belîlec ve emlec ve kızıl gül ve cülnâr ve akâkıyâ ve şeb ve karza ve tabâşîr ve âkırkarhâ bunları berâber dögüb eleyeler diş diplerine dürteler nâfi' ola hunnâk [149b] illeti ve dil şişi eger kan gâlib olursa dil altından kan aldıralar veya baş tamarından kan alalar ve eger agrı katı ziyâde olursa tâze südle veya şarâb-ı benefşe ile gargara ideler ikinci gün yaş kişnîc suyu veya it üzümü suyu her kangısı hâzır olursa mey-puhte ile gargara ideler ve sonra râziyâne suyuyla ve hıyârşenbe ile ve mey-puhte ile gargara ideler ve eger mâdde balgamî olursa boy tohumun ve incir kaynadalar ve ekşi hamîr içinde ezeler gargara ideler ve eger inegin sâ yagın eridüb gargara ideler nâfi' ola eger gec açılub pişmeyecek

olursa mâzû ve enâr kabı ve gülnâr ve şeb bunları dögüb eleyeler bogazına püfküreler gayet nâfi'dir ve eger açılub rîm ya'ni irin gelürse ıssı su ile ve sâ yagıyla gargara ideler tâ kim pâk ola ve eger hukne itmiş olsalar ve eger elinden kan almış olsalar ve dili altından kan almış olsalar ve enseden ve enek altından şişe çekmiş olsalar fâ'îde itmemiş olsa ve açılmasa sığır ödüyle kıssâü'l-hımâr usâresin ve usâre-i kantariyûn veya ikisinin kaynanmış suyuyla gargara ideler ve kırlangıcı yakalar külünü sirke ile karışdırıb bogaz altına yakı ideler ve devâü'l-hatâtîf vireler ve it boku kim kemük yedirmişler olalar ve ol it boku kim kemük yemiş ola ak olur yumşak dögeler eleyeler ve mâsıra veyahûd [150a] kalem ile bogazına püfküreler acâyib mücerrebdir ve it necîsini bal ile karışdırıb taşradan bir bezle enegi altından bogazına yakı ideler derhâl açıla ve âdem necîsi ve kırlangıç boku taşradan dürtmegle derhâl açıla şifâ bula inşâ'allahü-te'âlâ ve eger gic açılmak olursa hardal ve nûşâdır ve âkırkarhâ ve kâsni ve fülfül ve bûre bunları bal şerbetiyle ezeler gargara ideler nâfi' ola sıfat-ı devâi'l-hurmulî bogaza püfküreler budur yüzerlik tohumu ve turp tohumu ve kâsni ve Mürr-i Mekkî ve bûre ve nûşâdır cümlesini berâber dögüb eleyeler bogaza püfküreler ve eger bu eczâları bal ile karışdırsalar virseler nâfi' ola ve eger mâdde sevdâvî olursa kelem yapragının suyuyla mey-puhte nâfi' ola ve ekşi hamîr dahi nâfi' ola ve gıdâsı kepek suyuyla badem yagı ola kim şeker ile kaynadalar ve eger ıssı mâdde olursa mercimek suyuyla ekşi enâr suyun ve tatlu enâr suyun karışdırıb içüreler hem gargara ideler veya ekşi alma rubbuyle veya dut şarâbıyla veya gül suyuyla sumâk ezeler gargara ideler üç güne degin böyle ideler baş tamarından kan aldırdıkdan sonra ve hukne ile ishâl itdikden sonra veya mâü'l-fevâkih ile ishâl itdikden sonra dördüncü günden sonra incirle üzüm pişirib suyuyla gargara ideler veya hıyârşenbe içiyle ve mâ'il-asel ile gargara ideler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ [150b] ve demevî hunnâkda dil kızıl olub şişe mercimek ve kızıl gül ve kuru kişnîc her birinden birer avuç alalar ve suyla kaynadalar ve sirke karışdırıb gargara ideler nâfi' ola sıfat-ı sülük ilâcı kim bogaza yapışa sirke ile ve hardal ile tekrâr tekrâr gargara ideler veyahûd kâsniyi sirke ile ezeler gargara ideler veyahûd sirke ile tuzla veya sogan suyuyla gargara ideler veyahûd çörek otunu dögüb hardal ile karışdırıb bogaza püfküreler veya at gözüne koydukları otcagızlar kim iki dürlü olur birisi al çiçeklü olur ve birisi lâciverdî gök çiçeklü olur yere yayıluca biter kişnîc gibi tohumları olur at gözünde si (?) olıcak kurudurlar at gözüne koyarlar derhâl eyü olur ol dögeler bogaza koyalar derhâl sülügü öldüre bogazdan düşüre bir garîb ve mücerreb nesne kim nazîri yokdur ve kanda gerek ise bulunur katranı adamın başında bıngıldagına dürteler derhâl olan sülük düşe eger ata ve sıgıra ve koyun bogazlarına sülük yapışacak olursa depesine ve tulunlarına kim arabca şakîka dirler katranı dürteler derhâl sülükden kurtula bi iznillah-ı-te'âlâ sülükden kan akar olsa kanı kesmege ilâc enâr kabın ve cülnâr

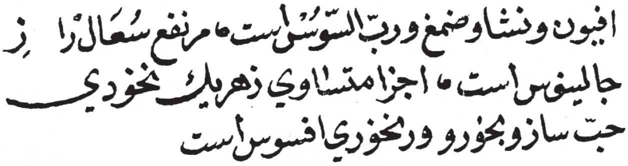
ve sumâk kaynadalar gargara ideler ve gülnâr ve günlük ve nişâsta [151a] ve iki kardaş kanın sahk idüb bogaza püfküreler derhâl kanı dutula ve kaçan sülük miʿdeye yapışsa sogulcan ve namâzbûru düşürür edviyyeden içüreler bogaza bir nesne dursa veya lokma veya kemük veya kılçık gibi eger lokma dursa bogazda ardından ensesine bir kaç kerre uralar karşu üzerine az az su yudduralar eger kemük dursa veya bir ucu sivri nesne dursa biri biri ardınca büyük lokma yudalar ve hammâma gireler curʿa curʿa yag yudalar ardınca lokma yudalar veyahûd kurşundan bir alet düzeler şöyle kim yay kirişi başı gibi ola ucu yarık ola bogaza girmelü ola anınla iti vireler veyahûd tauk yünün sokalar ve bir tedbîr ideler kim bogazdan aşaga ite nâzikligle

On altıncı bâb zükkâmda ve nâzlede ve öksürükde ve zâtü'l-cenbde ve dîku'n-nefesde ve zâtüʿr-riededir

Issı zükkâmda alâmet ıssılıkdır ve ol kim burundan gelüb aşaga iner rakîk ve acıdıcı olur anın ilâcı unnâbla sepîstânı arpa aşında pişüreler yedüreler ve haşhâş tohumunu dögülmüş mey-puhte ile karışmış fâ'îde ide üç günden sonra kan alalar ve eger sîneye dökülse şarâb-ı zûfâ vireler cev-âbla ve bu sıfatla habblar ideler benefşe ve buyân balı ve kesîrâ ve nişâsta ve ebegümeci yapragı ve badem içi ve bakla unu her birinden ikişer direm haşhâş tohumu ve şeker [151b] ikisinden yedişer direm ayva çekirdeği luʿâbıyla karışdırıb habblar ideler agızda dutalar ezilib yutdukça biraz dahi agızda dutalar agzından eksik itmeyeler ve laʿûk-ı hıyârşenbe nâfiʿ ola bu sanʿatladır terengübîn alalar su ile ezeler ve süzeler ve kuru benefşeyi dögüb eleyeler ve hıyârşenbe balıyla karışdıralar laʿûk ideler[35] nâfiʿ ola souk zükkâmın alâmeti oldur kim ol nesne kim dimâgdan iner koyu ola burundan zahmetle ine anın ilâcı daruyu tava içinde kızdırıb ve bir beze koyub başına koyalar tâ ıssılıgı dimâga irişe ve su içmekden elbette menʿ ideler ve kust ve çörek otu ve lâdin ve ûd-ı Hindî bunlardan kangısı ele girerse burnuna buhûr ideler ve şarâb-ı zûfâ ve maʿcûn-ı koku vireler ve süsen kökünü kaynadalar bal ile veya fânîd şekerile vireler nâfiʿ ola ve laʿûk-ı tohum-ı kettân nâfiʿ ola ve laʿûk-ı gârîkûn maʿcûn-ı koku ile vireler ve cev-âvla incir ve kızıl üzüm ve râziyâne tohumu ve baldırıkara ve süsen dibi bile pişüreler ve kelem laʿûku pişürücüdür ve fâ'îdelüdür veyahûd on tane inciri su ile kaynadalar ve içine bir hurmâ denlü ırkü's-süsün kabın yunub nîm-köft idüb bile kaynadalar tamâm pişdikden sonra suyun süzüb içüreler gögüsdeki hıltı pişürüb taşra döke pişürmekde gayet nâfiʿdir sanʿat-ı maʿcûn-ı koku budur çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi beş direm [152a] sünbül ve zaʿferân ve selîha ve dârçînî her birinden birer direm mekke ayrugu ve menkûş sakız ve mukl her birinden ikişer buçuk ve mürr-i sâfî dört

35 "taʿrîfü'l-laʿûk el-laʿûk bi'l-fetha yalamak ve bunda laʿûk dimek hemen maʿcûn suretlü olur Lâkin birez ter olur pâludeveş olur kıvamda ve bu laʿûk yalamalu olur gaflet olunmaya" (Derkenâr)

direm ve kefi alınmış bal onaltı direm muklı şarâb-ı reyhânî içinde ezeler ve dögülmüş çekirdeksiz kızıl üzümü bile yoguralar dögeler ve edviyyeleri bal ile bile heb birbirine karışdıralar ma'cûn ola şerbeti bir dirhemdir şarâb-ı zûfâ ile vireler ve mi'de içün ve ciger içün ve talak içün ıssı su ile içeler nâfi' ola sıfat-ı la'ûk-ı gârîkûn buyân balı ve persiyâvşân her birinden yedişer direm ve râziyâne tohum ve ferâsiyûn kim Türkçe itsiyegi dirler ve zûfâ ve gârîkûn her birinden üçer direm ve mî'a-yı sâ'ile kim karagünlük revâgıdır zîgâla dahi dirler ve menkûş sakızı her birinden birer direm ve çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi direm mey'a ve sakızı ve üzümü mey-puhte içinde hall ideler ve edviyyeyi bile karışdıralar andan sonra bal ile karışdıralar şerbeti bir miskâldir sıfat-ı la'ûk-ı tohum-ı kettân kavrulmuş keten tohumu bir cüz' ve günlük buçuk cüz' ve kemmûn ve kırdamâna kim geyik sırsı dirler râziyâneye benzer iri olur büyük tohumları olur yassı otu kokulu olur Kastamonu'da kuru ete ekerler kemnûn yerine sîre dirler her birinden rub' cüz dögüb eleyeler üç edviyye kadarı kefi alınmış balla karışdıralar la'ûk düzeler şerbeti [152b] iki miskâldir sabah ve ahşâm ekl ideler sıfat-ı la'ûk-ı kerenb kelem yapragın alalar el ile ovalar şöyle kim suyu çıkmaga kâbil ola bezden sıkub süzeler süzülmüş suyun yarusu kadarınca bal katalar kıvâma getüreler sabah ve ahşâm yiyeler nâfi'dir sıfat-ı habbü's-sü'âl kim galîz hıltları sîneden çıkarır san'at budur buyân balı ve râziyâne tohum ve Kerefes tohumu ve persiyâvşân ve gâfes kim Türkçe kuzu butragı dirler ve gârîkûn her birinden birer direm ve acı badem içi beş direm fânîd şekeri yedi direm bu edviyyeleri dögüb şarâb-ı benefşe ile karışdırıb habblar ideler gice yatıcak vaktin agızda dutalar habb-ı digerü's-sü'âl buyân balı ve fülfül ve râziyâne tohumu her birinden beşer direm şeker-i fânîd on direm dögüb eleyeler ayva çekirdeği lu'âbıyla yoguralar habblar ideler yatıcak vaktin agızda dutalar ve kuru incirle koz içi eski öksürüge nâfi'dir habb-ı aherü's-sü'âl yeni öksürüge ve nâzleden olan öksürüge ve eski öksürüge fâ'îde ide ve dahi ferahlık vire arabca bu habba kitâblarda mâni'i's-sü'âl dirler gicede ve gündüzde olan bî-karâr öksürüklere fâ'îde ide gayet müfîd oldugıçün pârisice iki beytde nazm itmişlerdir ve oglancıklar içün bu habbları fülfül kadarı düzeler birer tane yedireler hem kusdugun gidere hem öksürügün [153a] gidere bir taneden ayrık virmiyeler ve büyük kişilere nohûd mikdârı habblar düzeler iki tane veya üç tane yiyeler ammâ tedrîcle bir taneden artıralar dört taneye degin yudalar ekşilerden ve soukdan ve katı souk sudan sakınub perhîz ideler budur beyt

افیون و نشا و صمغ و رب السوس است * مر نفع سعال را ز
جالینوس است * اجزا متساوی زهر یک بخوری
حب ساز و بخور و ور نخوری افسوس است

habb-ı digerü's-sü'âl öksürüge fâ'îde ide ve âvâzı sâfî idüb aça hoş elhân yârâna gayet münâsibdir bu habbı değirmice ve yassıca düzeler akça kadarınca kurs şekillüce ideler san'atı budur buyân balı ve nebât şekeri ve sıgır dili kökü kim dikenlüce uzunca yaprakları olur yere yayılu biter ba'zısının kökü kızıl olur arabca lisânü's-sevr ve pârisice gâvzebân dirler yürek oynamasıçün suyun çıkarub içerler bu kadar ziyâde vasf itdigimizden murâd oldur ki âvâzı açmakda bî nazîrdir misli yokdur şüphe kalmayub buluna bu üç edviyyeden onâr direm ve nişâsta ve kesîrâ ve mukaşşer badem içi ve zamg-ı Arabî ve kuru benefşe her birinden beşer direm dögüb eleyeler ayva çekirdeği lu'âbı yla karışdırıb yassıca habblar ideler agızda dutalar egleyüb dil üzerinde dutalar gayet müfîddir ve sıgır dili kökünü kurudub [153b] dögeler ve eger zarûret olsa dögeler suyun alalar edviyyeyi anın suyuyla yoguralar ayva çekirdeği lu'âbı yerine dahi nâzik ola sıfat-ı buhûr kim eski öksürüklere ve yaramaz kokar balgamlara ve hışılduya gayet fâ'îde ide ve dîku'n-nefesi derhâl aça ve bu buhûra akrâsü'z-zerânîh dirler zerâvend ve mürr ve mî'a-yı sâ'ile ve taneçâdır berâber ola ve cümlesinin berâberi kızıl zırnîh dögülücek olanı dögeler bir birine karışdıralar sıgırın sâ yagıyla yogurub fındık kadarınca habblar ideler açıla bir saksı od üzerine koyub üzerine bir çanak koyub ol çanagın dibini delüb delügüne bir pâre kamış sokub ol kamış ile ol edviyyenin tütününü agzı içine olub buhûr idineler şöyle kim tamâm bogaza tütünü gire içerüsüne bile eser ide ve ol tütünden yudalar dîku'n-nefese acâyib fâ'îde eyleye inşâ'allahü-te'âlâ sıfat-ı matbûh kim hamîreyi benefşe ile her gün içeler öksürügü giderir ve zükkâmı keser ve gögsü arıdır pâk ider ve âvâzı açar budur incir beş tane unnâb on tane sepistân yigirmi tane ve çekirdeksiz kızıl üzüm on direm ve kabı soyulmuş buyân dibi beş direm ve baldırıkara beş direm ve hatmî tohumu on direm ve ayva çekirdeği beş direm ve bezr-i katûnâ ve benefsec beşer direm bu edviyyeleri dörtyüzelli direm su ile kaynadalar tâ kim yüz direm su kala andan [154a] süzeler her gün günde otuzbeş dirhem kadarı bu matbûhdan beş direm hamîreyi benefşe ile karışdırıb içeler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ sıfat-ı matbûh zûfâ-yı kebîr balgamlu öksürüklere gayet fâ'îde ide ve hışlamagı gidere ve irini ve galîz hıltları sîneden çıkara san'at budur incir on tane hurmâ ve boy tohumu ve kabı soyulmuş buyân kökü ve zûfâ her birinden onâr dirhem ve persiyâvşân yedi dirhem kerefis kökü kabı ve râziyâne kökü kabı ve kerefis tohum ve râziyâne tohum ısırgan dikeni tohum ve yârpûz ve süsen dibi ve ferâsiyûn her birinden beşer direm nîm-köft dögülcegin dögeler ısladacagın dahi ısladalar dörtyüzelli direm su ile kaynadalar tâ kim yüzeli dirhem su kala andan süzeler otuz beş direm bu matbûhdan yedi dirhem

hamîreyi benefşe ile her sabah içeler sıfat-ı ma'cûn-ı tabîh kim zûfâ-yı kebîr ile içeler galîz hıltları ve irini gögüsden çıkara acâyib fâ'îdelüdür budur buyân balı ve zûfâ ve persiyâvşân her birinden onâr dirhem ısırgan dikeni tohum ve gök süsen dibi ve kırdamâna ve fülfül ve zerâvend-i müdahrac ve tere tohum ve acı badem içi her birinden beşer dirhem dögüb eleyeler iki tamâm edviyye berâberi kefi alınmış bal ile karışdıralar günde iki miskâl yiyeler nâfi' ola sıfat-ı habb agızda dutalar galîz hıltları çıkara buyân balı ve fülfül ve şeker berâber dögüb eleyeler [154b] habblar idüb agızda dutalar fâ'îde ide sıfat-ı matbûh zûfâ-yı sagîr harâretle olan öksürüge ve huşûnet-i sadra ve hışılduya ve cemî' sîne illetlerine fâ'îde vire budur incir on tane sepistân otuz tane unnâb on tane çekirdeksiz kızıl üzüm yigirmi tane persiyâvşân on direm yunulmuş buyân dibi on direm hatmî tohumu ve ayva çekirdeği ve bezr-i katûnâ ve benefşe her birinden beşer direm dörtyüzelli direm su ile kaynadalar tâ kim yüzelli direm su kala andan süzeler sâfî ideler otuz beş direm kadarı içeler bir mikdâr hamîreyi benefşe ile sıfat-ı habb kim ishâl eyleye hışıldu ile olan öksürüge ısıtması dahi olursa fâ'îde ide rubb-ı süs kim buyân balı dirler ve kuru benefşe birer dirhem ve gârîkûn rub' dirhem habb idüb içeler ishâl çok ide ve bundan sonra kusdura sıfat-ı kurs kim zâtü'l-cenb olana içireler tîzcek nuzc ide hıltı âsânlıgla pişürüb çıkara budur buyân balı on direm benefşe on direm nişâsta ve kesîrâ ve hatmî tohumu ve râziyânec her birinden üçer direm edviyyeleri dögüb eleyeler kettân tohum ve bezr-i katûnâ ve ayva çekirdeği lu'âbı bu üçünün lu'âbıyla yogurub kurslar ideler üçer direm andan şarâb-ı benefşe ile içüreler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ sıfat-ı habb kim haftada bir kez veya iki kez içeler sîneyi galîz hıltdan pâk ide hışıldamakdan halâs [155a] ide budur gârîkûn bir direm şâhm-ı hanzâl rub' direm rubb-ı süs ve ferâsiyûn ve zûfâ her birinden sülüs direm mâ'il-asel ile içüreler bu bir şerbetdir ve ba'zılara gicede bir direm içüreler sıfat-ı mürevvah kim dürtmegle sîneyi yumuşada ve hıltı agızdan âsânlıgla götüre ve kuru öksürükde ve sill illetinde isti'mâl oluna budur saru Mûm on direm menşûr yagı[36] on direm karagünlük beş direm kaz yagı on direm cem' idüb erideler sîneye ve yanlarına dürteler nâfi' ola sıfat-ı kurs kim harâretle olan kuru öksürüge fâ'îde ide ve susuzlugu kese rubb-ı süs on direm benefşe on direm hıyâr çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi kim tatlu ola ve terengübîn her birinden beşer direm bezr-i katûnâ ve ayva çekirdeği lu'âblarıyla karışdıralar kurslar ideler üçer direm arpa suyuyla veya benefşe şarâbıyla içüreler sıfat-ı kurs-ı mersin kim ishâl ile öksürüge fâ'îde ide mersin yemişi ve ak haşhâş her birinden beşer direm persiyâvşân üç direm zamg-ı Arabî iki direm nişâşta iki direm yemişi dögüb eleyeler bezr-i katûnâ lu'âbıyla yoguralar kurslar düzeler şerbeti üç direm ola sıfat-ı gargara kim gice

36 "menşûr nâm-ı şükûfe ist" (Derkenâr)

yatmazdan önden gargara ideler nâzleden olan öksürüge fâ'îde ide budur kızıl gül ve cülnâr ve keçi boynuzu yemişi bunları su ile kaynadalar ve gargara ideler andan yatub uyuyalar [155b] sıfat-ı akrâs-ı diger öksürüge ve kan gitdügüne fâ'îde ide budur demü'l-ahaveyn ve günlük üçer direm ve sülüs direm kehrübâr beş dirhem sâdenc-i adesî ve Kil-i Ermenî her birinden onâr direm şeb ikibuçuk dirhem cülnâr-ı mısrî üç direm ve sülüs direm afyon ve dârçîn herbirinden ikişer direm on kurs düzeler her kurs dört dirhem ola günde bir kurs vireler yaş tohmekân suyuyla karışdırıb veya sinirli yaprak suyuyla karışdırıb vireler ve eger zahmet katı olursa bir kurs sabah ve bir ahşâm vireler bâzularını ve ayaklarını baglayalar nâfi' ola veyahûd Kil-i Ermenîyi vâfir vireler ahşâmda ve sabahda şöyle susuz yedüreler Kil-i Ermenîyi muttasıl yemegle çok tecribe itdik öksürügle kan geleni kesdi gayet eyülerdendir ve Kil-i Ermenîyi sinirli yaprak suyuyla karışdırıb içeler derhâl kanı kese mecâl virmeye mücerreblerdendir ve akrâsü't-tîn vireler bu sıfatla kim zikr olunub sıfat-ı kursu't-tîn Kil-i Ermenî ve kil-i mahtûm ve zamg-ı Arabî ve demü'l-ahaveyn ve günlük ve cülnâr berâber dögüb eleyeler ayva rubbile karışdıralar kurslar ideler vakt-i hâcetde isti'mâl ideler ve peygamber çiçegi dirler bir otcagız olur ak çiçegi olur hûb râyihâlu olur kökleri topalaga benzer kan tutmaga nazîri yokdur diseler câyizdir anı dögüb mersin yemişiyle ve şekerle şarâbın pişürüb içürseler acâyiblerdendir derhâl kanı [156a] keser tekrârca içicek ne kadar açılmış verem olsa içerüde cerâhati olsa bitürür encübârdan çok yeg bitürür ne kadar kan gelürse burun kanı gibi bevâsır kanı gibi ve hayz kanı gibi ve ishâl gibi cigerden ve bagırsaklardan zahîr kan gibi cümlesin dutar inşâ'allahü-te'âlâ ve at hunâmın giderir üç def'a yedirmegle ve âdemde olan hunâmı[37] giderir iki ay veya üç ay muttasıl yemegle yigirmi beş yıllık ve otuz yıllık hunâmı giderdi ve dîku'n-nefesilâcı zerâvend-i müdahrac şarâb-ı zûfâ ile vireler veya ma'cûn-ı zûfâ ile vireler ve buçuk direm dögülmüş tere tohumun badem yagıyla veya bal ile karışdırıb gâh gâh vireler ve bizim tecribemiz yetişdügü şerbetlerden âsâncası oldur ki benefşe şarâbın pişüreler bu tarîk üzere ki zikr olunur budur bir mikdâr hatmî tohumun alalar ve biraz baldırıkara alalar ve biraz boy tohumun alalar bu üçünü çokça su ile kaynadalar şöyle kim eyü lu'âb çıka andan bezden muhkem sıkub suyun alalar sıklini yabâna atalar bu süzülmüş lu'âb suyuna elli direm kuru benefşe katalar azacık kaynadalar şöyle kim ziyâde kaynamaya bir iki def'a aşa kaynaya ziyâde kaynayıcak benefşenin kuvveti gider ve hem dahi acı olur kömür od üzerinde pişüreler yalınlu âteşde pişürmeyeler andan benefşesin bezden süzeler yüz direm şeker katub ve pişürüb [156b] kıvâma getüreler yavaşca od üzerinde andan ılıcak suyla ezüb ayva çekirdeği ve bezr-i katûnâ lu'âbıyla karışdırıb

37 "hünâm deyü hanâzır ve sıraca didikleri maraza dirler el-ıyâzu bi-llâhu te'âlâ" (Derkenâr)

içüreler ve eger harâret ziyâde olsa sovucak su ile ezeler gülâb katub içüreler ve ba'zı kişilere cüllâb pişürüb bu benefşe şarâbıyla bile vireler sıfat-ı cüllâb kim zikr olundu üçyüz dirhem eyü hâlis hûb râyihalu gülâb alalar ve yüz direm ak şeker katalar yavaş od üzerinde kaynadub kıvâma getüreler cüllâb olur on direm bu cüllâbdan ve on direm ol şarâb-ı benefşeden ikisin bile ezüb ve bir direm tatlu badem yagın katub lu'âblarla bile içüreler nâfi' ola eger kan gelürse Kil-i Ermenî bile yiyeler ve eger ishâl ile olursa gayrı şerbetlerden vireler mersin şarâbı gibi ve haşhâş şarâbı gibi veyahûd bu şerbetlere lu'âb katmayalar haşhâş südün katalar ve Kil-i Ermenî bile yiyeler ol vakt ishâl itmez Kil-i Ermenî kâbızdır ve haşhâş kâbızdır ve olur ki sinirlü yapragı bile pişüreler kanı kese ishâl itmeye sıfat-ı ma'cûn-ı zerâvend-i müdahrac dîku'n-nefese gayet nâfi'dir zerâvend-i müdahrac ve kırdamâna ve fülfül ve ısırgan dikeni tohumu ve acı badem içi her birinden beşer direm buyân balı ve zûfâ ve persiyâvşân her birinden onâr dirhem kefi alınmış üç edviyye berâberi bal ile karışdırıb ma'cûn ideler şerbeti üç direm şarâb-ı zûfâ ile vireler ve tenkıyeyi habb-ı gârîkûn ile [157a] ideler sıfat-ı habb-ı gârîkûn gârîkûn bir direm şâhm-ı hanzâl bir denk kesîrâ buçuk direm buyân balı buçuk direm habblar ideler sıfat-ı habb-ı diger gârîkûn ve türbid her birinden birer direm buyân balı ve eyâric-i faykarâ ve ferâsiyûn her birinden ikişer denk ve şâhm-ı hanzâl ve anzarût ve sabır her birinden üçer dânik dögüb habblar ideler şerbeti ikibuçuk dirhem ola ammâ bunları arık kişilere virmeyeler balgamî kişilere vireler dîku'n-nefesve eski öksürüge mücerrebdir kim nazîri yokdur tabîbler ilâcında âciz oldugu öksürüge tecribe itdik râst geldi tamâm giderdi bi iznillahü-te'âlâ alalar basal-ı unsuldan üç aded kim ana nûşâdır soganı dirler deniz kenârında biter nişânı oldur kim bir yerine dürtücek ol yeri gicidir ak sogandır büyük ve değirmi olur katmer katmer olur ve kalın olur soganın için oyalar şöyle ki içine yumurta gire her birinin içine yumurtayı koyalar kapagını yine agzına koyalar ve üzerin hamîr ile kaplaya ve furûnda pişüreler tâ kim üzerinde olan hamîr kapkara yana ve ba'dehû yumurtayı içinden çıkarub yumurtanın kabın soyalar günde birini yiyeler öksürügü tamâm bi'l-külliye gidere bi iznillahü-te'âlâ zâtü'l-cenb alâmeti nefesi zahmetle virüb almakdır ve ısıtması ziyâde ıssı olub kızdırmakdır ve agrısı ziyâde sancımakdır ilâc kan aldırmakdır [157b] ve cev-âb yedirmekdir kim souk ola koyu olmaya şarâb-ı benefşe ile ve badem yagıyla dört gün bu ilâcı ideler kaçan öksürügle balgam gitmeye başlaya cev-âbda sepistân ve unnâb ve süsen dibi ve incir ve çekirdeksiz kızıl üzüm ve benefşe bunları bile pişüreler ve eger balgam zahmetle çıkar olsa şarâb-ı zûfâ vireler ve gıdâ kepek suyuyla bulamac pişüreler ve badem yagıyla şeker katalar içüreler ve tenkıyeyi bu matbûhla ideler ki zikr olunur benefşe ve lisânü's-sevr her birinden beşer dirhem sepistân otuz tane

fülûs-ı hıyârşenbe on beş direm ba'zı kişiye yigirmi direm vireler şeker otuz direm sill zahmeti olan kişilere tenriye sıgınub eşek südüyle iktifâ ideler eger ele girmezse keçi südün isti'mâl ideler ve cevâv yedüreler hummâ sâkin olunca andan süd içürmek başlayalar sakınalar kim ishâl olmaya kaçan kim ishâl ola bu süfûfla tedârik ideler sıfat-ı süfûf kim karnın baglaya ve öksürüge fâ'îde ide zamg-ı Arabî ve tabâşîr ve Kil-i Ermenî ve mersin yemişi berâber persiyâvşân ve günlük her birinden rub' cüz' dögüb eleyeler üç direm kadarı mersin rubbuyla karışdırıb yedüreler ve eger öksürük katı olursa şarâb-ı haşhâş ile vireler vakt ola kim keçi boynuzu yemişin bile katalar bu süfûf kangı kişiye gerek ise virmek olur kim ishâli ve öksürügü ola gayet nefîsdir Lâkin zikr [158a] olunan süfûfdur peygamber çiçegi şarâbın pişürüb mersin yemişi ile pişicek Kil-i Ermenî ile acâyibdir eşek südünü eksik etmeyeler bu bâbda aceb kemâli vardır vallahü alem bi's-savâb

On yedinci bâb yürek hastalıklarında ve ıssı hafakân ilâcındadır

Alâmeti yürek ıssı olub souk havâdan souk sudan râhat bulmakdır ilâc alma şarâbı ve agaç kaunu ekşisi şarâbı kim arabça şarâb-ı hammâz-ı ütrüc dirler ve şarâb-ı sandal ve şarâb-ı inebü's-sa'leb ve kurs-ı kâfûr ve sandal ve gülâb ve kâfûr ve elma suyu ve ayva suyu sînesine tıla ideler ve eger ısıtma olmaya ekşi ayran ve azacık tabâşîr-i hindî ve Kil-i Ermenî ve kuru kişnîc ve souk müferrih muvâfıkdır sıfat-ı müferrih-i serd ak sandal ve kızıl sandal her birinden ikişer direm büssed kim mercân kökü dirler altı direm ve iki kardaş kanı altı direm ve deliksiz inci yumşak gubar dögülmüş sekiz direm emlec ve bezr-i katûnâ her birinden ikişer direm kâsni tohum iki direm kâfûr bir dirhem kil-i mahtûm bir direm kil-i mahtûm ele girmezse Kil-i Ermenî dahi câyizdir benefşe bir direm tabâşîr üç direm kızıl gül beş direm yâkût-ı rummânî bir dirhem mersin yapragı bir direm mersin yemişi bir direm helîle-i Kâbilî ve kara helîle her birinden birer miskâl Hacer-i Ermenî-i magsûl dört dânik nîlûfer iki direm kuru kişnîc bir direm dögüb eleyeler alma şarâbıyla karışdıralar şerbeti [158b] üç dirhemdir isti'mâl ideler souk hafakân soukdan olan yürek oynamasının alâmeti oldur kim yüzünün rengi kurşun rengi gibi ola ve süst ve kâhil ve agır ola ve souk havâdan ve souk sudan zahmet göre ilâc meybih vireler ve devâi'l-misk ve şarâb-ı reyhânî vireler ve nûşidâr dahi muvâfıkdır ve eger balgam gâlib olursa agzı dâyim sulu ola ilâc evvel kusmak buyuralar andan sonra şerbetler vireler ve gıdâlardan kuru kalye ve tauk kebâbı ve süglün ve keklik ve durrâc eti ve bunlara benzer ne olursa vireler ve eger kuruluk galebe itse alâmeti uyhusuzlukdur ve susmakdır ve arık olmakdır ve sehelce tütünden ve tuzdan incinmekdir anın ilâcı hummâ-yı dıkk ilâcı gibidir eşek südün vireler tatlu enâr suyuyla ve badem yagıyla sıfat-ı

maʿcûn-ı nûşidâr ki zikr olundu kızıl gül altı direm topalak beş direm karanfil ve mastakî ve sünbül ve asârûn her birinden üçer direm dârçîn ve zerneb ve zaʿferân ve besbâse ve kâkule-i kibâr ve hîl ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm dögüb eleyeler ve yüzotuzdört direm emlec dokuz emlec agırınca su ile ısladub pişüreler şol kadar ki iki bahş gide bir bahş kadarı su kala andan sonra eyü muhkem süzeler ikiyüz altmış direm şeker katalar kıvâma getüreler ve edviyyeleri karışdıralar ve sögüt agacıyla yine tekrâr karışdıralar şerbeti bir miskâl veya üç direm istiʿmâl ideler [159a] sıfat-ı devâi'l-misk ki zikr olundu cünûna ve sarʿa ve fâlice ve lakveye ve oglancıklar hastalıgına kim ümmü's-sıbyân dirler ve agız kokusuna ve istirhâya ve imtilâdan olan küzâza fâ'ide ide ve yürege ve miʿdeye kuvvet vire ve bunları tenkıye idüb pâk ide ve miʿdenin rutûbetlerin neşf ide ve taʿâmı hazm itmege muʿîn ola ve yürek oynamasına fâ'îde ide ve cimâʿa kuvvet vire ve âvâz tutulduguna fâ'îde idüb aça ve ussu gidüb gaşy olana gayet yaraya kaçan sâfî eyü râyihâlu gülâbla ezüb içeler bir direm veya bir miskâl ve kan aldırırken ussu gider olsa derhâl devâi'l-misk yedüreler veya gülâb ile ezüb içüreler derhâl fâ'îde ide ussu gitmeye bu zikr ettigimiz mücerrebdir sanʿatı budur zürünbâd on direm durunc on direm incü-yi nâ-süfte on direm büssed ve kehrübâ onâr dirhem ve hâm ibrişîm sındu ile kırkılmış gayet gubâr olmuş şöyle kim elenmiş gibi ola altı dirhem behmen-i sürh ve behmen-i sepîd ve sünbül-i Hindî ve sâdic-i hindî her birinden beşer direm sâdic ele girmezse yerine bedel selîha ideler veya felencmüşk ideler kim kütâhiyyede ve bilecik'de çetük otu dirler yaprakdır ve tohumdur kök degildir kâkule ve karanfil beşer direm Cündibidester dört direm uşne kim bellût yosunu dirler dört direm dâr-ı fülfül ve zencebîl dörder direm müşk-i hâlis üç miskâl [159b] edviyyeleri dögüb eleyeler iki edviyye berâberi od görmemiş eyü bal ile karışdıralar şerbeti buçuk miskâlden bir miskâle degindir ve baʿzılar üç tamâm edviyye kadarınca bal karışdıralar sıfat-ı akrâs-ı müşk soukdan olan hafakâna fâ'îde ide mastakî ve ûd-ı Hindî ve dârçîn ve karanfil ve sünbül ve cevz-i bevvâ ve kebâbe ve kâkule ve agaç kaunu kabı ve hîl-i bevvâ her birinden birer miskâl misk bir denk anber bir denk dögüb eleyeler şarâb-ı reyhânla karışdırıb kurslar düzeler gaşy içün ve hafakân içün yedüreler nâfiʿ ola sıfat-ı şarâb kim kalbe ziyâde kuvvet vire ve tevahhuş-ı sevdâyı gidere bu bir nefîs şarâbdır kim hîç bunun misli olsa olmaz hafakân gidermekde ve yürege kuvvet virmekde ve ferah virmekde nazîri yokdur sanʿatı budur kâsni tohumu bâdrencbûye tohumu ve felencmüşk tohumu her birinden yigirmişer direm lisânü's-sevr kim sıgır dili dirler otuz direm bâdrencbûye yapragı kurusu yigirmi direm ve yaşı dahi olursa dahi aʿlâ olur ve buyân dibi beş direm ve gök süsen dibi on direm makbereler üstünde dikdikleri gök süsen dibidir besfâyic yedi direm râziyâne tohumu yedi bunları

cümle altı kendüler veznince gülâb ve iki kendüler agırınca elma suyu içinde kaynadalar tâ kim elma suyundan ve gülâbdan üç kendü agırınca kala beş kendü agırınca eksile [160a] gülâbdan ve elma suyundan üç tamâm edviyye kadarınca kala andan bezden sıkub süzeler şeker katub kıvâma getüreler sıfat-ı cüllâb kim kalbe kuvvet vire ve yürek oynamasın gidere ve ferah vire sıgır dilini dögüb suyun alalar anın berâberi kâsni yapragın dögüb suyun alalar ve bu sıkılan sıgır dili suyu berâberince dört kadarı elma suyun alalar ve cümlesinin berâberi gülâb katalar ve bu mecmû'unun suyu tamâm cem' oldukda altı bahşından bir bahş kadarı şeker katub kaynadalar rıfkla ya'ni yumşak od ile kıvâma getüreler pâdişâhâne bir nefîs cüllâb olur nev'-i âhar bir dürlü dahi za'if kalb içün cüllâb budur bâdrencbûye yapragın lisânü's-sevr yapragıyle ikisin gülâb içinde pişüreler ve süzeler şeker katub kıvâma getüreler veyahûd bu ikisinin yapragın dögüb suyun sıkub şeker ile kaynadub kıvâma getüreler nefîs fâ'idelü ve kuvvetlü cüllâb olur zarûret olıcak kurusun gülâbla kaynadırlarsa olur gülâba kudretin yetmezse dervîşâne su ile kaynadub pişüreler revâdır ve eger mizâcında ziyâde harâret olsa bâdrencbûye suyun eksik ideler ve gâvzebân suyun artık idüb kıvâma getüreler alma rubbuyla veya elma suyuyla içüreler ol vakit gâvzebân şarâbı diyü ad vireler vallahü alem ü bi's-savâb sıfat-ı müferrih-i mu'tedil kehrübâ beş direm za'ferân üç [160b] direm gâvzebân on direm ak sandal ve kızıl sandal her birinden üçer direm felencmüşk kim kütâhiyye şehrinde ve bilecik'de çetük otu dirler tahkîk budur ki degme kişi hakîkatin bilmez beş direm büssed kim mercân dibi didikleridir on beş direm deliksiz inci sekiz direm emlec altı direm kâsni tohumu ve ibrişîm beşer direm kâfûr üç direm derunec iki direm benefşe iki direm zürünbâd üç direm aftîmûn üç dirhem Kil-i Ermenî ikibuçuk direm sâdic-i hindî dört direm Sinâ-yı Mekkî beş direm sünbül dört direm tabâşîr beş direm kızıl gül on dirhem bâdrencbûye yapragı beş direm bâdrencbûye tohumu dört direm şeker cemî' edviyye berâberi ola alma rubbuyle karışdıralar şerbeti iki miskâl ola sıfat-ı hâr müferrih kehrübâ beş direm za'ferân üç direm lisânü's-sevr on direm bâdrencbûye yedi direm ve tohum-ı bâdrencbûye yedi direm emlec altı direm kâsni beş direm ibrîşim-i sûhte beş direm durunec iki direm kil-i mahtûm beş direm sâdic-i hindî dört dirhem zürünbâd üç direm aftîmûn üç direm kızıl gül on direm ûd-ı Hindî üç direm müşk bir direm anber üç direm üstühudus iki dirhem behmen-i sepîd ve sürh ikişer direm dârçîn dört direm Hacer-i Ermenî-i magsûl bir direm yâkût-ı rummânî bir direm günlük ikibuçuk dirhem deliksiz inci yigirmi direm büssed on beş direm marsama ikibuçuk direm [161a] süsen-i azâd ikibuçuk direm asârûn ve sünbül ve kâkule ve selîha ve hîl her birinden ikişerbuçuk direm bu edviyyeleri dögüb eleyeler gayet gubâr ola üç edviyye kadarı kefi alınmış bal ile

karışdıralar şerbeti bir miskâl ola bu müferrihler gayet nefîslerdendir emîrânedir ve bu aşagıda zikr itdigimiz hem eyüdür ve hem dervîşânedir kim gerek ise düzmek olur harcı çok degildir bir garîb nesne kim hafakân içün mücerrebdir Lâkin kitâblarda yokdur budur agaç aşılamasının balçıgıyla aşılanmışından şöyle kim yıllamış ola agacında kurumuş ola ol aşılama topragından alalar yire komadan saklıyalar yürek oynayan kişi bir tutulmadık çölmege veya bir bardaga koya su ile karışdırıb ayaza asa koyalar şartı oldur kim yire komayalar üç sabah içüreler yürek oynamasın gidere bi iznillahü-te'âlâ tekrâr tecribe itdik gerçek bulduk Lâkin alma agacı aşılamasından gayet nefîsdir ve bir dürlü dahi mücerreb nesne ki cemî' kitâbların naklidir ammâ şöyle gerek kim harâreti olmaya virdikleri kişinin budur tiryâk-ı erba'adan bir dirhem veya bir miskâl veya buçuk direm veya buçuk miskâl ademisine göre vireler Lâkin yüklü avretlere virmeyeler zinhâr zîrâ bu tiryâkdan viricek oglanı düşer ve bir garîb nesne dahi hafakânı giderir Lâkin ishâl eyler azacık ve katı za'îf kişilere virmeyeler ba'zı kişilere bir def'a [161b] içüreler ve ba'zı kişilere kim za'îf ola iki def'a iki günde içüreler gayet nefîslerdendir korkucak nesnesi yokdur yürege kuvvet virür ve yürek oynamasın giderir ve ferah ve neşât virür kalbe ve yürege ve mi'dei ve cigeri pür pâk ider yaramaz hıltlardan ve cigerin ve bögreklerin ve mesânenin süddelerin açar ve melâleti giderir ve sevinmek getirür acayib hûb nesnedir kangı ma'cûndan gerekse eyüdür ve şerbetlerden dahi eyüdür ziyânsız nesnedir ne vakit gerekse içmek olur sevdâyı dahi ishâl eyler ve ba'zı hâtûn kişiler tasadan buhâr hâsıl ider mi'deden ve yürekden başa çıkar ve öni yayılur ussu gider gibi olur ve ba'zısının ussu gider anların gibi yese gayet eyüdür derhâl fâ'îde ider ol zahmetden halâs olur bi iznallahü-te'âlâ san'at budur lisânü's-sevr ve kurusu on direm kara helîle on direm çekirdeksiz eyü kızıl üzüm on iki direm helîleyi dögeler ve lisânü's-sevri el ile ovalar şöyle kim evvelâ bu üç eczâları su ile kaynadalar şöyle kim suya kuvveti çıka andan bezden muhkem sıkub süzeler ve bir pâre şeker katub içüreler kuvvetlürek kişiye bir def'a ve za'îf kişiye iki def'a içüreler acâyibdendir fâ'îdelü ve nefîslerdendir hor bakmayalar ya kuvvete berâber deymelü nesnedir fâ'îdede ve calinos hekîm lisânü's-sevre müferrihü'l-ahzân diyü ad virmiş ve İbn-i Baytâr [162a] câmi' adlu müfredât kitâbında aydur tıbb kitâblarında kaçan mutlak müferrih diyü zikr itseler lisânü's-sevre dirler ve nefes tarlıgına ve öksürüge ve âvâza gayet eyüdür kökü dahi gayet eyülerdendir âvâz açmak içün bi-nazîrdir sıfat-ı cevâriş yürek oynamasın ve vahşeti gidere ve yelleri tagıdâ ebû ali sînânın terkîbidir gayet nefîslerdendir ûd-ı Hindî üç direm misk iki denk kâfûr birbuçuk denk râziyâne tohumu ve kerefis tohum ve sünbül ve eğir her birinden üçer direm besbâse ve nârmüşk ol ele girmezse bedel kâküle veya kebâbe ideler topalak ve felencmüşk ve zerneb ve zürünbâd her

birinden birer miskâl ve dârçîn ve mastakî ve zencebîl ve fülfül ve karanfil her birinden ikişer dirhem ve lisânü's-sevr üç direm bu edviyyeleri dögüb eleyeler mukavvem bal ile karışdıralar şerbeti bir miskâl ola

On sekizinci bâb mi'de hastalıklarındadır

Eger susuzluk gâlib olursa soukdan şerbetden ve souk havâdan râhat bulursa mi'de ıssı ola eger mi'dede sıklet olursa kusmak buyuralar ılıcak su ile sikencübîn ezeler içireler istifrâg itdüreler ve sikencübîn-i seferceli vireler ve şarâb-ı enâr ve şarâb-ı turunc vireler ve eger mâdde mi'denin ka'rında olursa tabî'ati telyîn itdüreler sarı helîle şarâbıyla yâ sarı helîle matbûhuyla yâ habb-ı sabır vireler veya ekşi enâr suyuyla şîrhişt [162b] vireler ve ıtrıfîl-i sagîr dahi vireler muvâfık ola ve ıtrıfîl-i sagîr yukaruda zikr olunmuşdur nazar olunsun ve souk mi'denin alâmeti ekşi ekşi geğirmekdir ve tîz tîz ta'âm arzû etmekdir ilâcı kuvvetlü nesnelerle kusdurmak gerek ve eyâric-i faykarâ virmek gerek ve gülengübîn ile biraz ud ve karanfil ve mastakî katub virmek gerek ve fandâdîkûn ve zencebîl perverdesi ve meybih ve dahi gevâriş-i ud bunlardan kangısı ele girürse muvâfıkdır ve mi'de üzerine mastakî yagın sürmek münâsibdir sıfat-ı dühn-i mastakî elli direm zeytyagına on beş direm dögülmüş mastakîi karışdıralar ve bir şiyeye koyalar ve bir haranî veyahûd bir çömlek içine su koyalar ve şişeyi ol su içine asalar şöyle kim devrilüb düşmeye ve içine su girmeye ve suyu ol kab içinde kaynadalar tâ mastakî yag içinde eriye yagla bir ola ve ba'dehû çıkaralar ısıcak idüb mi'deye süreler kuvvet vire ve dahi ekşi ekşi geğirene ve imtilâ olan kimesnelere kim mi'de souk ola kemmûn ma'cûnun yedüreler gayet münâsib ve mücerrebdir sıfat-ı ma'cûn-ı kemmûnî eyü sirke içinde üç gün gicesiyle ıslanmış olub ve ba'dehû gölgede kurudub biraz tâbede kauralar ve andan sonra nîm-köft dögeler şöyle kim irice ola katı yumşak olmaya ve gerü kalan [163a] edviyyeleri yumşak dögeler Calinos'dan rivâyet iderler kim bu ma'cûnu evvel düzmüş kemmûnu gerü kalan edviyyelerle berâber yumşak dögmüş ol ki bu ma'cûndan maksûddur hâsıl olmamış ya'ni yel çıkarmak ziyâde hâsıl olmamış bilmiş ki kemmûnu ayrı dögmek gerek tâ kim maksûd hâsıl ola ikinci def'ada kemmûnu ayrı dögmüş fâ'îde ziyâde hâsıl olmuş imdi kemmûn ba'de'l-perverde ayrı elekden elendikden sonra otuz direm ola ve zencebîl ve kuru sezâb yapragı ve etmek bûresi her birinden onâr direm dögüb eleyeler üç agırı bal ile ma'cûn ideler şerbeti üç dirhem ola ve ba'zı nüshada kemmûn yüz dirhemdir eyüsü oldur kim yüz direm ola ve dahi on beş direm fülfül ile terkîb ideler savâb ola bir nüsha dahi gevâriş-i kemmûnîdir mi'dede ta'âm ekşir olsa fâ'îde ide ve kuluncu gidere sirke içinde müdebbir olmuş kemmûn yüz direm zencebîl yigirmi direm kara fülfül on direm nânhâh on beş direm kuru sezâb yapragı yigirmi direm aftîmûn otuz direm

etmek bûresi yigirmi direm üç agırı bal ile karışdıralar eger etmek bûresi yerine natrûn itseler kuluncu olan kişiye fâ'îde ide ve ma'cûn-ı kemmûn bir def'a dahi yukaruda zikr olunmuşdur bir nüsha dahi kim tuhmeyi ve souk yelleri gidere ve yemek sinirmesine yardım vire ak fülfül ve kara fülfül [163b] ve dâr-ı fülfül her birinden onâr direm eger tabî'ati ishâl itmek dileseler bûreyi on direm ideler ve natrûn bûresin ideler natrûn didikleri kızıl bûredir mısır'dan gelür eti anınla pişürürler ve eger içi ishâl itmek hâcet olmasa bûreyi beş direm ideler ve etmek bûresin ideler sıfat-ı fandâdîkûn za'îf olmuş souk mi'deye fâ'îde ide ve galîz yelleri tahlîl idüb gidere budur zencebîl ve karanfil ve sünbül her birinden altışar direm mastakî ve nânhâh ve anîsûn her birinden dörder direm Kerefes tohumu ve sahrâ yârpûzu ve kuru nane beşer direm kemnûn ve selîha ve habb-ı belesân ve âkırkarhâ her birinden ikişer direm kebâbe bir direm dögüb eleyeler üç tamâm edviyye agırınca kefi alınmış bal ile karışdırıb ma'cûn ideler sıfat-ı eyâric-i faykarâ kim mi'deyi rutûbet-i galîzden pâk ider tohum-ı kerefis altı dirhem afsentîn ve anîsûn ve râziyâne tohumu her birinden üçer direm ak fülfül ve asârûn ve mürr her birinden birer direm sabır yigirmi direm şerbet bir miskâl ola sıfat-ı kurs-ı verd-i kebîr souk mi'delü kişiye fâ'îde ide ve rutûbetleri pâk ide kızıl gül üç direm ûd-ı Hindî ve sünbül ve mastakî ve selîha ve dârçîn ve ıdhîr-i Mekkî ve afsentîn-i rûmî kim Türkçe pelîn dirler her birinden birer direm dögüb eleyeler eski şarâbla karışdıralar kurslar düzeler iki miskâl kadarı gülengübîn-i aseli [164a] ile vireler ve anîsûn suyu içinde ezeler veya mâ'il-usul içinde ezüb içireler sıfat-ı kurs-ı diger balgamî ısıtmalara fâ'îde ide kızıl gül üç direm lisânü's-sevr üç direm kâsni tohumu üç direm gâfes kim kuzu butragı dirler bir miskâl buyân balıle karışdırıb kurslar düzeler her gün bir miskâl içüreler sıfat-ı devâ kim kan kusmasına fâ'îde ide Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve cülnâr ve demü'l-ahaveyn kim iki kardaş kanı dirler ve günlük her birinden berâber dögüb eleyeler üç direm bunlardan ayva rubbuyla karışdırıb yiyeler nâfi' ola ba fermân-ı hüdâ-yı-te'âlâ sıfat-ı handakûn kim hazmda taksîr olsa fâ'îde ide ve soukdan olan ciger za'îfligine fâ'îde ide ve souk mi'deye ve rub' ısıtmasına ve pîrlere fâ'îde ide budur altıyüzelli dirhem eski şarâb alalar yüzdoksanbeş direm bal karışdıralar ve zencebîl beş direm kâkule ve hîl her birinden buçugar direm karanfil bir dânik dârçîn birbuçuk dânik za'ferân bir denk fülfül ve müşk her birinden buçuk denk bu edviyyeleri nîm-köft dögeler miskden ve za'ferân gayrisin kettân bezine koyalar za'ferân şarâbla ve bal ile kaynadalar tâ koyu olunca andan od üstünden indürücegine yakın müşkü ezeler ve od üstünde karışdıralar ve ba'dehû oddan indüreler bir sırçalu kaba koyalar saklayalar hâcet vaktinde isti'mâl ideler nüsha-i diger bir nüsha dahi [164b] sünbül ve karanfil ve kâkule ve ûd-ı Hindî her birinden ikişer miskâl müşk buçuk miskâl şarâb bin-

beşyüzaltmış direm edviyyeleri eyü dögeler ve bir beze koyalar bez ile edviyye-yi ol vezn olmuş şarâb içinde iki gün ısladalar ve üçyüzdoksan direm sâfî bal ve ikiyüzaltmış direm şeker katalar kaynadalar tâ kıvâma gele andan sonra âteş üzerinden indüreler miski biraz şekerle ezeler karışdıralar onat saklayalar hâcet vaktinde istiʿmâl ideler ve ekşi geğirmekden ötürü bir miskâl gârîkûn balla ka-rışdıralar vireler ve yemeginde kerâviyâ katalar nâfiʿ ola sıfat-ı cevâriş-i ud sünbül-i Hindî ve sünbül-i Rûmî ve tohum-ı kerefis ve anîsûn ve mastakî her birinden birer direm ûd-ı Hindî üç direm karanfil iki direm besbâse ikibuçuk direm kurfe ve şeker her birinden ikişer direm helîle-i Kâbilî şarâbı içinde ıs-lanmış ve kurumuş ve kavrulmuş felencmüşk ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm bezr-i merv üç direm kızıl gül ve ıdhîr-i Mekkî her birinden ikişer dirhem meybih içinde karışdıralar şerbeti iki miskâl ola bir dürlü cevâriş dahi ûd-ı Hindî ve karanfil ve zencebîl ve kebâbe ve kâkule ve sâdic-i hindî ve ferenc-müşk ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer miskâl zaʿferân bir direm bal ile karışdı-ralar şerbet üç direm ola sıfat-ı cevâriş-i müshil ak türbid iki direm karanfil ve ud ve zaʿferân [165a] cevz-i bevvâ her birinden birerbuçuk direm mahmûde buçuk denk bu edviyyeleri dögüb eleyeler karışdıralar şerbet iki direm veya üç direm ılıcak su ile içeler nâfiʿ ola sıfat-ı meybih kim cevâriş-ı ud anınla karışdı-ralar didik yukaruda miʿde zaʿafına ve miʿde soukluguna fâʾide ide budur alalar mâye hoş ayva suyundan ikiyüz direm bir gün koyalar sâfî ola dordusu dibine çöke andan süzeler sâfîsin alalar ve yüz direm eski şarâb ve yüz dirhem şeker katalar anıl anıl kaynadalar cüllâb kıvâmına gele ve köpügün alalar andan sonra yüzkırk dirhemine bu mecmûʿundan zencebîl ve kurfe ve karanfil her birinden birer direm ve mastakî iki direm bunları nîm-köft dögeler bir beze baglayalar bu pişmiş meybih adlu şarâbın içine koyalar ıssıyla koyalar bezle edviyyeyi şarâb içinde sovuyunca baʿdehû soudukdan sonra edviyyeyi bezle çıkaralar içine sıka-lar hâcet vaktinde gereklü olur sıfat-ı şarâbü'l-hubs yaʿni demür boku şarâbı miʿdeye kuvvet virür ve hazma yardım virür ve benzi gökçek ider sarulugun giderir ve kızıl eyler ve kanı keser ve bevâsır yellerin giderir budur Kerefes to-humu ve râziyâne tohumu ve kemnûn ve anîsûn ve nânhâh ve çavşîr tohum ve sisâlyûs ve kerâviyâ ve kişnîc ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve günlük ve dârçîn ve sünbül ve kurfe ve cevz-i bevvâ ve cırcır tohumu [165b] ve sogan tohumu ve topalak ve zencebîl her birinden birer miskâl ve demür boku on beş direm gayet yumşak dögüb eleyeler altı tamâm edviyye kadarınca süciyle kaynadalar nısfı kalınca andan sonra süzeler günde otuz direm bu şarâbdan içüreler ve yemek-lerden az yiyeler ekşilerden ve kâbızlardan ve yaş nesnelerden perhîz ideler sıfat-ı maʿcûn-ı hubs miʿde zaʿafına fâʾide ide ve bevâsıra fâʾide vire budur helîle-i Kâbilî kabı ve belîle kabı ve emlec-i münakka ve kızıl gül her birinden onâr di-

rem ve buyân dibi ve cevz-i bevvâ ve sünbül ve ıdhîr ve mastakî her birinden yedişer direm ve misk bir direm ve demür boku kim sirke içinde ıslanmış ola ve kuruyub kavrulmuş ola yüz direm gayet yumşak dögüb eleyeler üç tamâm edviyye kadarınca kefi alınmış bal ile karışdırıb ma'cûn ideler şerbeti üç direm ola mi'dede ve bagırsakda yel mütevellid oldugunun ilâcı eger tabî'at kabz olsa bu habb nâfi' ola sabır ve sekbînec ve mukl ve gârîkûn berâber dögeler karışduralar şerbeti iki direm tâ üç dirheme varıncadır cevâriş-i günlük dahi nâfi' ola budur fülfül ve dâr-ı fülfül ve cevz-i bevvâ her birinden beşer direm zencebîl ve havlincân onâr direm günlük altmış direm emlec beş direm şeker yigirmi direm âdetince kefi alınmış bal ile karışdıralar şerbeti üç direm ola nâfi'dir ve ma'cûn-ı habbü'l-gâr nâfi' ola defne yemişi yigirmi direm sezâb [166a] yapragı kurusu beş direm nânhâh ve kemmûn ve çörek otu ve güyegü otu ve kâsni ve fatrâsâliyûn ve acı badem içi ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve eğir ve yârpûz her birinden üçer direm sekbînec ve kunduztaşağı ve çavşîr her birinden ikişer direm asel ile karışdıralar şerbeti üç direm ola ve mu'tedil riyâzet buyuralar anın ardınca hammâma gireler tâ ol fazlalar kim tamarlardadır tahlîl ile hurûc ide iştihâ yine gele ıssı mizâclu kişiye bunlardan virmeyeler şerbet sikencübîn-i seferceli münâsibdir anı vireler ve soguk mizâclu ve mertûb kişiye gevâriş-i udile ve meybih ile münâsibdir ıssı ev etmegi kokusu ve ıssı kuzu biryânı kokusu ve tauk kebâbı kokusu bunlar heb iştihâ debreşdirir fâ'ide ider imtilâdan olan ınckırıgın ilâcı kusmakdır ve eyâric-i faykarâ vireler andan kemnûn ma'cûnu vireler ve fandâdîkûn vireler ve mi'deye kuvvet vireler sa'ter ve kemmûn ve nânhâh kokulamak fâ'ide virür kuru ınckırık ilâcı teşennüc-i huşek ilâcı gibidir gönül dönmek ve kusmak eger sebeb safra olursa anın alâmeti agız acı olmak ve sûsâmakdır ve eger sebeb balgamdan olursa alâmeti agız sulanmakdır ve agzının tu'mı nâhoş olmakdır ilâcı eger mâddede safra olsa kusmak buyuralar andan sonra enâr şarâbın vireler veya koruk şarâbın vireler ve mi'desin eyâric-i faykarâ ile pâk ideler ve sarı helîle ile ve azcık mahmûde ile kim ayvada [166b] pişmiş ola mi'deyi pâk ideler sandal ve müşk ve kızıl gül ve elma suyu ve ayva suyu ve mersin yapragı bunları mi'de üzerine yakı ideler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ eger mâdde rutûbetden ola evvel kusduralar andan eyâric-i faykarâ vireler ve şerbet şarâb-ı na'na vireler ve meybih vireler nâfi' ola sıfat-ı süfûf kim gönül dönmegi ve kusmagı giderir pâk olmuş kadın tuzlugu ve pâk olmuş sumâk ve ekşi nârdenk her birinden on beşer direm kızıl gül ve tabâşîr beşer direm şâm fıstıgının üzerindeki çagla kabı iki direm kuru nane iki direm ûd-ı Hindî bir direm şerbet bir miskâl yâ iki direm enâr suyuyla vireler veya şarâb-ı na'na içinde vireler nâfi' ola endâzeden taşra kusmak ilâcı tatlu yaş kabak ve karpuz bunların gülâb gibi suyun çıkaralar berâberi gülâb katalar ve azıcık kâfûr ezeler bile karışdıralar ve bu

sularını rubʿu kadarı koruk suyun katalar ve eyü souk ideler içüreler ve renklü eyü yâkût ve yeşîm taşın agızda dutalar susuzlugu keser ve ekşi yogurd suyun agızda tutmak suzuzlugu zâ'il ider ve demişler ki karpuz suyuyla gülâb ve rubʿu kadar ak çekide olmuş süci karışdıralar içeler ziyâde teşne olmagı gidere ve eger miʿdede tuzlu balgam olsa eyâric-i faykarâ nâfiʿ ola ve râziyâne suyuyla ıssı suyu curʿa curʿa içmek ol tuzlu balgamı [167a] eridir ve sûsâmagı giderir ve kara erik tanesini agızda tutmak agzı ter dutar kurulugun giderir sıfat-ı habb kim agızda dutalar sûsâmagı zâ'il ider mârûl tohum ve hıyâr çekirdeği içi ve şenhıyâr çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi her birinden beşer direm tohmekân tohum ki baklatü'l-humekâ dirler on direm cümlesin yumşak dögeler eleyeler bezr-i katûnâ luʿâbıyla karışdırıb habblar ideler agızda dutalar susuzlugu zâ'il ide sıfat-ı terkîb kim hazma yardım ider ve yürek oynamasın giderir agaç kaununun üst kabı on direm merv tohum iki miskâl ve karanfil ve ûd-ı Hindî birer miskâl bu edviyyeleri dögeler beze baglayalar altıyüzelli direm su içinde üç gün ıslayalar andan sonra üçyüzdoksan direm şeker katalar ve bir miskâl mastakî ve buçuk direm zaʿferân katalar kaynadalar cüllâb kıvâmına getüreler hâcet vaktinde cüllâbla içeler mastakî ve zaʿferânı pişüb kıvâma geldikden sonra katalar ilâc-ı hayza kaçan kim bileler hayza olsa gerek kim taʿâm miʿdede azdı derhâl kusmak tedbîrin ideler ve eger kusmak mümkün olmasa miʿdeyi ıssı tutalar ve mastakî yagın miʿde üzerine tılâ ideler ve kurs-ı ud ve cevâriş-i kemnûnu nâfiʿ ola ve eger hayza ziyâde olursa filûnyâ-yı rûmî vireler veya alma şarâbı veya ayva şarâbı ve akrâs-ı râsen vireler sıfat-ı akrâs-ı râsen dögülmüş ve elenmiş anduz [167b] iki direm karanfil on direm misk ve kurfe ve mastakî ve afyon ve lüffâh kabı her birinden birer direm bu mecmûʿ on şerbet ola hem uyhu getüre ve hem taʿâmı hazm ide bir nüsha dahi misk ve karanfil ve topalak her birinden onâr direm mukl ve mâzû ve gezmâzû ve enâr kabı ve günlük her birinden beşer direm lüffâh ve afyon her birinden birer miskâl şerbeti bir miskâldir miʿdede şiş olmak ilâcı evvel gülbeşekeri ıssı gülâb içinde ezeler ve dahi süzeler içüreler ve eger harâret gâlib olursa cevâv vireler enâr suyuyla ve ayva yagın üzerine dürteler ve bunları yakı ideler mersin suyu ve elma suyu ve ayva suyu ve gülâb ve sandal Mûmla gülyagın erideler ve bu suları içine katalar ve miʿde üzerine yakı idüb baglayalar ve yaş kabagı çendeleyeler ve ayvayı dögeler tohmekân yapragın dögüb bile cemʿ idüb miʿde üzerine baglayalar ve dört günden sonra her sabah otuz direm kadarı kâsni suyu yâ it üzümü suyunu kaynadalar kefin alalar ve beş direm fülûs-ı hıyârşenbe bile ezeler içüreler ve yedi günden sonra kerefis suyu ve râziyâne suyu bile karışdıralar ve gıdâ arasında gâh arpa cevâvı ve gâh mâş-ı mukaşşer müzevveresin vireler ve suyu cüllâbla vireler ve kurs-ı gül vireler sanʿat-ı kurs-ı gül kızıl gül altı direm süsen dibi ve sünbül dörder direm

tabâşîr beş dirhem şerbeti bir dirhemdir eger verem eski olursa kurs-ı gülü bu sanatla vireler [168a] kızıl gül altı direm süsen kökü ve sünbül her birinden dörder direm iklîlü'l-melik ve pâpâdya çiçegi ve mekke ayrugu her birinden üçer direm kehrübâ ve mastakî her birinden ikişer direm süciyle karışdıralar kurslar düzeler şerbeti iki dirhemdir eger şiş katı olsa kuru benefşe on direm kızıl gül ve sünbül her birinden ikişer direm mastakî üç direm boy tohum yigirmi direm dögüb eleyeler kettân tohum lu'âbıyla karışduralar mi'de üzerine yakı ideler bir dürlü dahi yakı budur boy tohumu ve kettân tohum ve turak otu tohum ve benefşe ve hatmî ve pâpâdya ve mastakî her birinden beşer direm sünbül ve topalak ve ıdhîr-i Mekkî her birinden ikişer direm Mûm üç direm pâpâdya yagı on beş direm bunları yakı ideler katı şişlere fâ'îde ide mücerrebdir inşâ'allahüte'âlâ eger şiş açılmaga yüz tutucak olursa alâmeti ol ola kim ısıtma ve agrı zâ'îl ola ve şişi kalmaya her gün yigirmi direm kaynanmış ısırgan dikeni suyu ve iki direm keten tohumu lu'âbı ve on direm boy tohum lu'âbı ve üç direm ekşi hamîri bunların içinde ezeler ve bir denk sabır ve iki denk za'ferân katalar yakı ideler ve eger geç açılıcak olursa azıcak hardal katalar ve su yerine mâü'l-asel içüre ve bir dürlü yakı dahi boy tohum ve kelem tohum ve nârdenk ve kettân tohum her birinden onâr direm kırdamâna ve süsen dibi ve acı badem ve kust ve mürr ve sünbül her birinden beşer direm mukl yedi direm mastakî [168b] ve mî'a-yı sâ'ile ve uşak her birinden üçer direm pâpâdya yagı yigirmi direm Mûm ve kaz yagı ve taneçâdır her birinden üçer direm şarâb yigirmi dirhem zamgları şarâb içinde ezeler ve otları dögüb eleyeler ve şarâb içinde hal olmuş zamglarla mecmû'un bile karışduralar yakı ideler ve çün verem açıla cüllâb ve cevâv ve mâ'il-asel vireler tâ pâk ola andan sonra alalar günlük ve demü'l-ahaveyn her birinden beşer direm kızıl gül ve gülnâr ve kehrübâ her birinden ikişer direm Kil-i Ermenî üç direm şerbeti iki dirhemdir buyân balıyla içeler ve dahi bilmek gerek kim mi'denin şekli kabak şekli gibidir lifden dokunmuş gibidir ve anın lifleri sinirlerdendir kim arabca asab dirler ve bu liflerin ba'zısı uzununadır ve ba'zı eninedir ve ba'zısı verevine konulmuşdur ve mi'denin işleri bu liflerledir ve mi'de hastalıklarında hîç andan beteri yokdur kim anın liflerinin baftalıgı süst ola andan ötrü kim sayruluk anın güherine düşmüş olur mizâc sayrulugu zâ'îl olmaz tâ muvâfık şerbetle ilâc oluna yâ perhîz fâ'îde ide ve mâdde olmaya tâ kim istifrâg fâ'îde ide Lâkin süstlük anın her nihâdında ola bu sebebden gıdâyı müştemil olmaya ya'ni gıdânın çevresinden kaplamaya şöyle kim gıdâ hazm olmaya şöyle gerekdir bu sebebden ten gıdâdan behre bulmaya şöyle gerekdir kim ya'ni gıdâdan behre bulmak [169a] gerekdir eger bulmaycak olursa sinmemiş ta'âmdan yaramaz fazla cem' olur hastalık ve za'af her gün artar tedbir-i savâb ve gıdâ fâ'îde itmez ve gâh olur kim mi'de gıdâya müştemil olmak istese ditremegle olur

ve hafakân ile ola ve her gâh ola kim çün ta'âm yenmiş ola şöyle sana kim eger hareket ide ta'âm andan yukaru gele ve bu gayet ile za'af alâmetidir ve ola kim rutûbet alâmeti ola fem-i mi'dede cem' olmuş ola ve bu ta'âm yedikden sonra ol dahi evvelki ta'âm yedi yâ ta'âm yemedi böyle sanmacık olur ammâ ilâc-pezîr olmuş olursa dârçînî ve kemmûn ve za'ferân bunlardan gıdâ ile yiyeler ve azcık kekre şarâb içmek muvâfıkdır eger asılda kekre olmaya bir pâre enâr kabın dögeler şarâba koyalar bile kaynadalar içeler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ ve cevâriş-i hûzî muvâfık ve nâfi' ola sıfat-ı yakı gülnâr ve mastakî ve afsentîn ve sabır ve kızıl gül ve sünbül ve su'd bunları dögeler yaş mersin suyuyla karışduralar yakı ideler ve mersin şarâbı ve meybih ve ıtrıfîl-i sagîr vireler nâfi' ola

On dokuzuncu bâb ishâl envâ'ındadır

Safravî alâmeti oldur kim sûsâmak ve harâret ola ve ishâl ki rengi saru ola ilâcı her sabah cevâv vireler kim arpa kavrulmuş ola kavruldukdan sonra dögeler ve on dirhem kadarı mersin yemişin nîm-köft dögülmüş ola ve iki direm haşhâş [169b] tohum yumşak dögülmüş ve kavrulmuş arpa cevâvıyla bile pişürüb vireler nâfi' ola ve kurs-ı tabâşîr katı nâfi'dir budur tabâşîr ve kızıl gül her birinden ikişer buçuk direm kavrulmuş tohmekân tohum ve kâsni tohum her birinden üçer direm Kil-i Ermenî ve kavrulmuş nişâsta her birinden ikişer direm haşhâş tohum bir direm hıyâr çekirdeği içi iki direm kâfûr ve za'ferân her birinden buçuk denk dögüb eleyeler kurslar ideler şerbeti iki dirhemdir ayva rubbuyla vireler ve kurs-ı kâfûr dahi katı nâfi'dir arıdılmış hâtûn tuzlugu on direm kızıl gül altı dirhem tabâşîr dört direm labada tohum ba'zı kişiler evelek tohumu dirler kavrulmuş yedi direm kehrübâ dört direm mersin yemişi altı direm kuru kestâne beş direm alma kavudu ve igde kavudu her birinden onâr direm kâfûr üç direm za'ferân beş direm fülfül ve nîlûfer dörder direm dögüb eleyeler agaç kaunu ekşisinin şarâbıyla karışduralar şerbeti iki direm ola ve gevâriş-i sumâk dahi nâ'fidir safrayı ishâle terkîb budur sumâk otuz direm arpa kavudu ve alma kavudu ve kuru beksimâd her birinden onâr direm tabâşîr on direm şeker edviyyeler berâberi bu edviyyeleri dögüb eleyeler alma şarâbıyla karışduralar şerbeti beş direm ola ve süfûf-ı habbü'r-rummân dahi fâ'ide ide terkîb budur ekşi nârdenk kavrulmuş ve dögülmüş ve elenmiş [170a] sürme gibi yüz direm kuru kişnîc sirkede ıslanmış ve kavrulmuş ve dögülmüş elli direm arınmış sumâk ve gülnâr her birinden on beşer direm gezmâzû on direm dögüb eleyeler şerbeti iki dirhem ola ayva rubbuyla isti'mâl ideler nâfi' ola gıdâ sumâk aşı ve nârdenk aşı ve tafşîl aşı münâsibdir ve mercimegi sirkeyle bişiricek tafşîl aşı dirler mercimegi haşlayub kabın gidereler üç def'a kaynadalar suyun dökeler dördüncü kerrede su ile pişüreler koruk suyun katalar yâ sumâk ekşisin katalar pişüreler

çervîş yerine badem için kaurub dögeler bile karışdırıb vireler nâfi' ola ishâl-i balgamî alâmeti oldur kim ishâl olan balgam gibi ola ya'ni ak ola ilâc mürr ve kurfe ve kunduztaşağı ve afyon berâber dögeler eleyeler fülfül kadarı habblar ideler şerbeti yedi habb ola ve oglancıklara iki veya bir habb vireler ba'zı nüshalarda kurfe yerine Kerefes tohumu dimişler bir dürlü habb dahi afyon ve sendûrus ve mürr ve kündür ve za'ferân berâber dögüb eleyeler nohûd kadarı habblar ideler şerbeti iki habb ola diger ilâc tere tohumu kavrulmuş ve dögülmüş iki direm souk suyla içeler nâfi' ola ve ma'cûn-ı kemmûn tecribe olunmuşdur ishâl-i balgamî tutar gıdâ serçe eti kaurması ve keklik eti ve süglün eti ve dahi bunlar gibi etler münâsibdir [170b] sıfat-ı devâ-yı diger ki tecribe olunmuşdur eyü peynir mayası iki denk afyon iki denk mâzû ve günlük her birinden buçugar direm şerbet cümlesinden buçuk direm ola ve dögülmüş mersin yapragı sirke dördüyle karışdıralar karnına yakı ideler fâ'îde ide eger mâddede safra ve balgam ikisi bile olsa sinirli yaprak tohum iki direm anîsûn bir direm gülnâr ve demü'l-ahaveyn her birinden buçugar direm râziyâne suyuyla vireler veya kekre şarâbla kim agzı bura kekresi ve dahi haşhâş tohumun dögeler berâberi günlük dögeler birbirine karışduralar şerbet üç direm vireler eski ve yeni ishâli baglaya gıdâsı serçe ve keklik ve süglün bunları pişüreler nârdengle kaurma ideler nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ eger mâdde hep cemî' tenden mi'deye ve bagırsaklara gelse ve ishâli olsa yumurta sarusun alalar rufadan pişüreler ve sumâk ekşisin ve koruk ekşisin ve azcık mâzû ve mersin yemişi ve gülnâr ve nâr göbegi dögülmüş ve elenmiş ola rufadan yumurta sarusuyla karışdıralar yedüreler nâfi' ola ve mâddeleri döndüre ve kâsni hâssa kim berrî ola kim ana künîk çiçeği dirler alalar pişüreler üzerine sirke sepeler ve yiyeler hemân menfa'at vire ve kerefisi ve kâsnii köküyle kaynadalar ve içeler nâfi' ola ve sinirlü yapragını kaynadalar suyun içeler nâfi' ola ve baklayı sirke ile ve suyuyla pişüreler yiyeler nâfi' [171a] ola ve cemî' envâ'i ishâlden sonra kabz belürüb kuvvet za'îf olsa ve ten dahi arıklasa gıdâ yetişmese serçe etin yemegle ihtisâr ideler nâfi' ola eger ishâl dimâgî olursa anın alâmeti ol ola kim sabah uyhudan turacak bir nîçe meclis tîz tîz ishâl ola andan sonra sâkin ola ilâc nâzleyi baglamak ardınca olmak gerek eger mâddesi ıssı olsa şarâb-ı haşhâş vireler ve mercimek ve kızıl gül ve mersin yemişi ve kişnîc ve süsen dibi bunları su ile kaynadalar suyla gargara ideler ve her gâh ki uyhudan turu gele kusmak buyuralar kusmagla eyü fâ'îde ide eger mâdde balgamî ola susuzluga sabr ideler ve başını arı bezle ovalar sonra sabunla yuyalar ve mâ'il-asel ki içinde sünbül ve kebâbe ve za'ferân pişürmüş olalar müşk katub içüreler nâfi' ola ve eger ishâlin sebeb mi'denin yüzü yumşak oldugundan olursa kim arabca emles dirler ve dezübü'l-mi'de dirler dezüb ma'nası ishâl-i mütevâtir dimek olur ilâc kusmak buyuralar ve eyâric-i faykarâ vireler ve

gevâriş-i hûzî dahi nâfi' ola sıfat-ı gevâriş-i hûzî kuru üzüm çekirdeği kim sirkeden çıkmış ola kauralar ve dögüb eleyeler yumşak sürme gibi ideler yigirmi direm mersin yemişi elli direm harnûb-ı nabtî ve gülnâr ve gezmâzû ve nânhâh ve belîle kabı [171b] her birinden onâr direm dögüb eleyeler asel ile karışduralar şerbeti üç direm ola nüsha-i diger cevâriş-i hûzî kuru üzüm çekirdeği yüzotuz direm mersin yemişi altmış direm harnûb-ı nabtî ve gülnâr ve gezmâzû ve günlük her birinden onâr direm nânhâh on iki direm dögüb eleyeler üç agırı mukavvem bal ile ma'cûn ideler şerbeti üç direm beş dirheme varıncadır nüsha-i diger kara helîleyi sıgır yagıyla kavrulmuş on direm yüzerlik tohumu kavrulmuş beş direm nânhâh ve sa'ter her birinden onâr direm hubsü'l-hadîd-i müdebber ya'ni bir gün ve bir gice sirkede ıslanmış ve kurumuş demür boku on beş direm günlük beş direm dögüb eleyeler balla karışdıralar şerbet dört direm ola ishâl-i sehc sehc diyü bagırsak sıyrındısına dirler [sehc bagırsakda olur bir marazdır] her gâh ki sehc belürse iptidâsı olsa dört direm zamg-ı Arabîyi su ile ezeler şöyle ki bal gibi koyu ola vireler yiye hîçbir ilâca dahi hâcet olmaya ve sinirli yaprak tohumunu kauralar gülyagıyla cerb ideler ayva rubbuyla yedüreler katı nâfi' ola ve bu ishâlde kurs-ı kehrübâ nâfi' ola sıfat-ı kurs-ı kehrübâ kehrübâ yigirmi direm tabâşîr ve Kil-i Ermenî ve demü'l-ahaveyn ve kesîrâ ve kavrulmuş nişâsta ve mersin yemişi ve zamg-ı Arabî her birinden onâr direm şerbet iki dirhem [172a] ayva şarâbıyla karışdırıb yiyeler nâfi' ola ve ishâl-i kebde ya'ni cigerden olan ishâle kurs-ı râvend ola san'atı budur râvend-i çinî ve pâk olmuş hâtûn tuzlugu ve tohum-ı kâsni üçünü berâber dögüb eleyeler sinirli yaprak suyuyla karışdırıb kurslar ideler şerbet iki direm yiyeler bir nüsha dahi kehrübâ ve râvend ve gülnâr ve Kil-i Ermenî bu dördünü berâber alub ve dögüb eleyeler sinirli yaprak suyuyla karışdıralar kurslar ideler şerbet iki direm ola yiyeler sıfat-ı habb kim kan gitdügüne fâ'îde ide ve kanı duta mâzû ve afyon ve gezmâzû ve zamg-ı Arabî ve akâkıyâ ele girerse bile katalar girmezse dördü kifâyet ider berâber dögüb eleyeler zamg suyuyla karışdırıb habblar ideler şerbet buçuk direm ola eger ishâlin sebeb bagırsakda yara ola veya mi'dede tîn olsa geğirmek çok ola ve nefesi tar ola ve agız kokusu yaramaz ola kim ussu gider ola ve ol ki bagırsaklarda ola ki tebrenin ve karhanın yeri sıkl geçdigi vaktin bagırsaklarda agrı belüre ve bagırsak sıyrındıları sıkl ile bile çıka ol ki yufkarak ola sıkl ile karışıkrak ola ve aşagagı bagırsaklarda ola ilâc hayırlısu ol ola kim bir nesne kim bagırsakda ve mi'dede agırlık ide virmeyeler ne gıdâdan ve ne devâdan ve Lâkin gıdâdan kuvvet virici nesneler vireler mâü'l-lahm gibi ve yumurta sarusunun rufadan gibi [172b] ve otları suda ısladalar süzeler yâhûd kaynadalar süzeler ve az az vireler yâ buyuralar az az savura ammâ büyük yara olsa bagırsakda çün rîm gelse evvel bagırsagın yüzünü ve yaranın yerini yumak gerek ve yuması şöyle ola kim bir

gün ve bir gice mâ'il-asel vireler veya cüllâb vireler ve eyâric-i faykarâ bu bâbda nâfi'dir ve râvendin bagırsak yarasında acâyib hâssiyyeti vardır hâssa eger sinirli yaprak suyuyla vireler ve azıcık şarâb tamzıralar ve bevâsır olan kişiye iki direm kendene tohum ve iki direm mersin yemişi nâfi' ola ve bir hasta var idi çok müddet bagırsak cerâhati zahmetin çekerdi ve kan giderdi ve bagırsak sıyrındısı dâyim gelürdi ve kendüden ümîdi kesmişdi buyurdular tâ kim bu devâyı ide sag ola itdi ve hoş tendürüst oldu budur kab gitmiş bugday ve kab gitmiş arpa ve kab gitmiş daru ve kavrulmuş birinc ve mersin yemişi ki nîm-köft dögülmüş ola her birinden onâr direm ve ikiyüzaltmış direm ayva suyu ve biraz elma suyu dögülmüş ve sıkılmış ve süzülmüş ola ve yediyüzelli direm su ve üç paça ki kuzu paçası ola bunları heb bir yerde kaynadalar tâ yüzseksen direm su kadar kalınca süzeler ol kişiye bu sudan az az vireler içe ve hîc dahi gayrı nesne virmeyeler hemân ol gün menfa'at [173a] belüre hak celle ve alâ hazretleri sıhhat vire bu bâbda bu devâ katı mücerrebdir vallahü alem bi's-savâb ishâl-i sevdâvînin alâmeti cerb gıdâlardan menfa'at bulmakdır ilâc eslîm tamarından kan almakdır sol elden ve kavrulmuş nârdenk on direm behmen-i sürh iki direm zürünbâd bir direm kehrübâ iki direm kavrulmuş reyhân tohum on direm şerbet üç direm ola mersin şarâbıyla veya ciger kebâbla yiyeler nâfi' ola sıfat-ı zahîr zahîrin sâdıkı olur ıssı veremden veya bir safravî tîz hıltdan kim bagırsakları yaka yaka çeke veya tuzlu balgamdan olur veya soukdan olur ve zahîr ki kâzib olur necis kuru oldugundan muhtebis ola bagırsaklardan zorla çıkmakdan bagırsakları incide vakt ola kim bagırsakları yona dâyim yelmeşik balgamları iginmegle ve zorla çıkara nîçeler bilmezligle buncalayın zahîre kâbız ile ilâc idüb helâk iderler zahîr-i hakkla zahîr-i bâtıl arasında fark olur kim zahîr-i kâzibde sıkl içinde baglanur belde agrı olur vakt olur kim göbekde dâyim buru olur ayak yoluna vardıkça çıkan sıkl kuru olur nohûd kadarı olur yâ dahi büyük olur zor iderken ve dahi eyü hîle oldur ki zahîr-i kâzible zahîr-i sâdıkı fark itmeklikde bir kaç tane keçi boynuzu çekirdeğin yutduralar eger tîz çıkarsa [173b] zahîr-i hakdır ve eger tîz çıkmazsa zahîr-i bâtıldır ve bezr-i katûnâ tohumun dahi yutdursalar olur ilâc-ı zahîr-i kâzib telyîn-i tabî'at ideler şarâb-ı benefşe ile ve hatmî kökü suyuyla ki kaynanmış ola ve avya çekirdeği lu'âbıyla veya hamîrei benefşei hatmî kökü suyuyla ezüb ısıcak idüb içüreler ve ba'zı kişilere vakt olur kim hıyârşenbe ezerler içürürler badem yagıyla vakt olur kim yalnız ıssı su içmek bir nîçe kerre kifâyet ider ve ıssı su içinde oturmak katı nâfi'dir ve zahîr-i kâzibde isfenâh aşı münâsibdir zahîr-i kâzibde biz tecribe itdügümüz oldur kim hatmî kökünün kabın evvel kaynadalar suyun alalar ol suda biraz benefşe kaynadalar azıcık od üzerinde şöyle kim benefşe katı kaynamaya andan süzeler şeker katalar ayva çekirdeği lu'âbın veya bezr-i katûnâ lu'âbın karışdırıb içüreler nâfi' ola

inşâ'allahü-te'âlâ Lâkin za'îf olmuş kişilere virmeyeler ola kim ecel yetmiş ola töhmetden hâlî olmaya ve dahi şol kişiye vireler hatmîyle benefşeyi kim kazâ-i hâcete vardıkça râhat ola içi gitmeyecek incine ol yerde bu ilâcı ideler nâfi' ola hatmîde egerçi telyîn var sarıncıklıgıyla Lâkin kabz dahi vardır evvel yaramaz müezzî hıltı seçüb çıkarır andan zahîri tutar vakt olur kim bu tedbîrle kan ve zor [174a] kesilür vakt olur ki bundan sonra mersin şarâbı veya encübâr şarâbı veya ayva şarâbı sinirli yaprak tohumuyla içülür andan fâ'ide ider ve birinc aşı virelür ol vakitde peygamber çiçegi didikleri otcagızın kökü topalaga benzer kana ve zora acâyibdir ve sinirli yaprak kendüzi kurumuş ve dögülmüş ve tohumu bunlar dahi zahîre ve kana gayet eyülerdendir dögülmüş ve elenmiş incir yapragı acâyibdir husûsâ kim kara incirin ola ba'zı vakitde berşa'îşâ acâyib nesnelerdendir misli yokdur ve eger zahîr-i hakk olursa soukdan olanın mak'adına kim Türkçe sufra dirler kust yagıyla düzülmüş Mûm revgan dürteler ve ıssı bezler üzerine oturalar şöyle kim bezleri kızdırub mak'ad altında koyub üzerine oturalar ve ıssı hammâm ferşi üstünde oturmak ve kiremidi kızdırıb yakmıycak kadarı üzerine oturmak gayet fâ'îde ide husûsâ kim kiremide süci sepeler veya sirke tamzıralar beze dolayub üzerine oturalar müfîd ola veyahûd ıssı su içinde oturalar kim kemmûn ve mekke ayrugu ve pâpâdya çiçegi kaynanmış ola ve hatmî kaynanmış ola ve ıssı keçe üzerine oturalar veyahûd sırf şarâb içinde kemnûnu kaynadalar legençe içine koyalar içine oturalar gayet fâ'îde ide husûsâ kim kâbız şarâb ola dili bura ve eger zahîr-i hakk [174b] ola ıssıdan ola veya tîz hıltdan ola haşhâş kabını hatmîyle ve kızıl gül dügülcügü bile kaynadalar içinde oturalar ve ziyâde agrı olıcak safrada şâf-ı zahîr götüreler ve merhem-i mukl dürteler ve yaş kişnîc suyuyla Mûm revgan ideler dürteler ve eger zahîr veremden olursa kan alduralar iki gün kadarı yemek yidürmeyeler ve şişe nesne dürteler kim veremi gide ve eger zahîr eti çok yimekden olursa gülyagıyla yumurta sarusu ve mukl-i ezrak karışdırıb ısıcak idüb dürteler müfîd ola inşâ'allahü-te'âlâ ve eger zahîrin sebebi ıssı mâdde gecdiginden olursa kim kazâ-i hâcete vardıgı vaktin mak'adı yaka yaka gide ilâc bezr-i katûnâyı gülyagıyla veya badem yagıyla kaynadalar içüreler ve yumurta sarusun gülyagıyla karışdıralar ve zamg-ı Arabî ve isfîdâc ve yunmuş mürdâsenc bunları dögeler bile karışdıralar mak'adına dürteler nâfi' ola ve bu şâftan götüreler günlük ve za'ferân ve huzaz ve zamg-ı Arabî ve demü'l-ahaveyn ve mürr her birinden birer cüz ve afyon rub' cüz dögüb eleyeler yumurta agıyla ve sarusuyla karışdırıb igde çekirdeği kadarı şâflar düzeler saklayalar vakt-i hâcetde isti'mâl ideler ve oglancıklar içün dahi küçürek düzeler sıçan boku kadarca ideler büyük itmeyeler afyon cihetinden [175a] ve oglancıklara afyon ziyân eyler katı süst eyler uyudur za'îf oglancık olıcak öldürür şâfı katı uvacık ideler ammâ büyük kişilere igde çekirdeği kadar ideler eger zahîrin se-

bebi souklukdan olursa ıssı sudan râhat bula ilâc iki direm kavrulmuş tere tohum dögmeden ıssı suyla içüreler nâfi' ola ve ıssı daru üzerine oturmak ve ıssı hammâm ferşine oturmak fâ'îde ide ve kükürtü keçinin iç yagıyla karışdıralar mak'adına buhûr ideler fâ'îde ide ve eger üç direm koz içini kauralar bir direm nânhâh ve nîm direm günlük bunları dögüb eleyeler ıssı su ile içüreler nâfi' ola hem yelleri gidere ve çok ola kim bagırsaklarda sıkl irinle çıkmaya ve biraz balgam iginmegle usâre suretlü aşagadan gele çıka ve gümân ola kim zahîrdir bu hâlde ma'cûn-ı hıyârşenbe muvâfık ola ve ol kim zahîrin sebebi ıssı şiş ola anın alâmeti oldur kim souk degdiginden râhat ola ilâcı bâselîk tamarından kan alalar ve yakı ideler yakı budur kab gitmiş mercimegle kızıl gül ve it üzümü suyıla kaynadalar ve gülyagı ve bezr-i katûnâ ile karışdıralar yakı ideler mak'ada uralar müfîd ola ol kim zahîrin sebebi souk şiş ola kelem yapragın pişüreler sıgırın iç yagın ve yumurta sarusun anınla bile karışdıralar ve yakı ideler nâfi' ola [175b] ve göbek burusu kim ana arabca mags dirler ekser yelden olur göbekde sancu olur ana ilâc habb-ı efâviyye vireler san'atı budur fülfül ve dâr-ı fülfül ve mastakî ve zencebîl ve karanfil ve dârçîn ve nârmüşk her birinden birer direm ve eger nârmüşk bulunmazsa yerine bedel selîha veya anîsûn veya sünbül her kangısı ele girerse yerine bir direm koyalar eyü hâs mahmûde yedi direm ve şeker yedi direm bu cümleyi dögüb eleyeler balla veyahûd gülâb ile karışdıralar nohûd kadar habblar ideler bir habb bir meclis ishâl ide ve iki habb iki meclis icâbet ide ve buçuk miskâl tamâm kuluncu aça ve göbek burusun bâtıl ide za'îfrak kişiye bir denk yâ dahi eksik ve artık kuvvetine göre vireler acib nefîs nesnedir ba'zı kişilere habb eylemeden şöyle un gibi dögülmüş kaşık içinde ısıcak su ile karışdırıb vireler biz dâyim böyle virirdik Hızır İlyâss diyü ad virdik bursa şehrinde cânkurtaran dirler meşhûrdur fâ'îdesi tîz eser idüb hâzırü'n-nef' oldugiçün ve ba'zı kişilere bahâr vaktinde buçuk miskâl veya bir direm kadarı artık ve eksik içüreler safra ve balgam ishâl idüb yelleri tahlîl ider ve mi'deyi pâk ider ve iştihâ getürür gayri müshillerden fazîleti ziyâdedir ve hafîfdir ne vakit gerekse içseler olur ve agustosda ve zemherîde dâyim biz halka bunu iderdik [176a] allah fazlıyla hîc ziyânın görmedik Lâkin mahmûdesi gayet eyü gerekdir kalb olmaya ve düzme dahi olmaya ve derleme hastalıgında kim hummâ-yı muhrika dirler zinhâr virmeyeler ve ısıtma içün ısıtma günü virmeyeler ve gün aşuru ısıtmada dutmadıgı gün içüreler ve üzerine erik suyun içüreler veya süd çürügün içüreler ısıtma koya fâ'îde ide fi'l-cümle katı harâret vaktinde virmeyeler ol vakit bunun yerine hıyârşenbe veya terengübîn ezüb içüreler nâfi' ola inşâ'allahüte'âlâ

Yigirminci bâb envâ'ı kulunc ve anın ilâcındadır

Kulunç kim anın mâddesi soukdandır ve souk hıltdan ola bu nev'de alâmet

makʻad souk olur ve agır olur ve yeller bagırsaklarda zahmet virir şöyle kim ol kişi bagırsaklarını çuvalduzla delerler sanur ilâc evvel tîz hukneler ideler andan sonra tîz şâflar götüreler ve habb-ı sekbînec vireler sanʻatı budur on direm şâhm-ı hanzâl on direm mahmûde üç direm ve iki denk sekbînec sezâb suyu içinde ezeler ve şâhm-ı hanzâl ve sakmûnyâyı dögülmüş ve elenmiş ol sekbînece karışdıralar ve habblar ideler şerbet iki dirhemden ikibuçuk dirheme degindir ve eger gönül dönmek zahmet virürse habb-ı efâviyye vireler yâ maʻcûnü'r-râhat vireler sanʻat-ı maʻcûnü'r-râhat budur mastakî ve karanfil ve zencebîl ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve cevz-i [176b] bevvâ her birinden ikişer direm mahmûde on iki direm bu edviyyeleri dögüb eleyeler ve koyu cüllâbla karışdıralar kim ayva suyuyla ve şekerle ve gülâbla bişürmüş olalar karışdıralar şerbet iki direm yâ üç direm ola vireler ammâ evvel hukne ile ve şâfla yol açmayınca yukarudan müshil virmeyeler kuluncu açdıkdan sonra bir hafta mâ'il-usûl vireler kene tohumu yagıyla veya acı badem yagıyla ve mâ'il-usûl virmezden önden üç direm eyâric-i faykarâ-i aseli vireler yaʻni balla karışdırıb vireler savâb ola sıfat-ı maʻcûnü'r-râhat bir nüsha dahi budur şâhm-ı hanzâl iki cüz ve mahmûde bir cüz ve sakız nısf cüz dögüb eleyeler ve mukl suyuyla habblar ideler şerbet buçuk direm yâ bir direm ola bu terkîb kuluncun kangı nevʻine gerekse fâ'îde ider ve açar ve eger agrı katı saʻb olıcak olursa filûnyâ-yı rûmî vireler agrı teskîn ola andan kulunc ilâcın ideler ve ol yerde kim zarûret ola beş direm kurd bokun alalar dört direm Kerefes tohumu ve üç dirhem anîsûn bunları dögüb eleyeler şerbet üç direm ıssı su ile içüreler ve maʻcûn-ı terbelâşe derhâl kuluncu aça sanʻat-ı maʻcûn-ı terbelâşe budur fülfül ve dâr-ı fülfül ve kurfe ve zencebîl ve sünbül-i Hindî ve Biring-i Kâbilî-i mukaşşir ve karanfil ve emlec her birinden birer dirhem [177a] türbid-i ebyâz-ı mücevvef ve sakmûnyâ-yı hindî her birinden onâr miskâl dögüb eleyeler bal ile karışdıralar şerbet iki dirhemden üç dirheme degindir maʻcûn-ı bâd-ı mühre yelden olan kuluncu aça budur yüzerlik tohumu yüz dirhem dögüb eleyeler kefi alınmış altıyüz direm bal ile karışdıralar şerbet bir direm ola yiyeler sıfat-ı filûnyâ-yı rûmî ki kulunca fâ'îde ide budur ak fülfül yigirmi direm bezrü'l-benc yigirmi direm afyon on direm zaʻferân beş direm dögüb eleyeler balla karışdıralar şerbet iki denk ılıcak su ile içüreler kulunc ki sıkl kurulugundan ola bu nevʻ kuluncun alâmeti oldur ki evvel tabîʻat kabz ola andan sonra agrı ve sancu peydâ ola ilâc hukne-i tîz ideler ve gıdâ tere yagıyla şeker vireler ve keten tohumuyla tere tohumun kaynadalar luʻâbın alalar yigirmi direm bu luʻâbdan ve on direm terengübîn-i kızıl şekerle veya fânîdle ol luʻâbın içinde ezeler ve on direm şîrûgan katalar ve karışdıralar her gün bu şerbetden iki kerre vireler îlâvus bu bir nevʻ kuluncdur kim hasta kusar aşagadan içi baglanur ve olur kim necîsi agzından gelür eger bu kuluncun sebebi şiş olmıycak

olursa on direm diri cıvayı alalar evet öldürmeyeler zîrâ olmüş cıva ziyân eyler agulugu vardır hastaya evvel cerb nesne içüreler andan sonra on direm diri cıva vireler yiye ve karnını [177b] çalkalayalar diri cıvanin hâssiyyeti oldur kim bagırsaklardan tîz geçe ve dogru eyleye ve yolun aça ve eger ma'cûnü'r-râhat ile ve habb-ı efâviyye ile kulunc açılcak olursa ganîmet ola îlâvus dimek yunan dilince rubb-ı erham dimek olur ve rubb-ı sellem dahi dirler gayet müşkil zahmetdir ilâcı dahi müşkildir ve ben fakîr Burusa şehrinde ma'cûnü'r-râhat ile ve habb-ı efâviyye ile ve hukneler ile çok kişilere ilâc itdim heb fâ'îde itdi ve kulunclari açıldı cıvaye hâcet olmadı sıfat-ı ma'cûn-ı temirî ki kuluncu aça ve sidik dutuldugun gidere budur bûre-yi ermenî ve kemnûn ve fatrâsâliyûn ve zencebîl ve fülfül ve yüzerlik tohum her birinden on ikişer dirhem sezâb yapragı ve badem içi her birinden onâr direm mahmûde beş direm çekirdeksiz Temirhindî on direm Temirhindî yi sirke içinde bir gün ve bir gice ayruca ısladalar ve dögeler ve badem için dahi ayru dögeler ve kalan edviyyeleri dögüb eleyeler bir yere cem' idüb balla karışdıralar şerbet üç diremden dört dirheme degindir sıfat-ı seferceli-i müshil kim kuluncu aça ve gönül dönmegi gidere budur yüzotuz direm ayvayı alalar dörder pâre ideler çekirdeğin arıdalar ve süciden olmuş eyü sirke içinde veya süci içinde pişüreler pişirdikden sonra çıkaralar ve koyalar tura tâ sirke ayvadan ayırtlaşa andan sonra ayvayı agaç [178a] havânda yâ taş havânda dögeler ve ikiyüzaltmış direm kefi alınmış sâfî balla karışdıralar ve ba'dehû zencebîl üç direm ve dâr-ı fülfül üç direm mastakî beş direm mahmûde on direm türbid otuz dirhem bunları dögüb eleyeler ve pişmiş ve balla karışmış ayva ile karışdıra şerbet dört direm yiyeler sıfat-ı seferceli-i müshil-i diger bir dürlü dahi yaz gününde ıssı mizâclu kişilere yaraya budur mahmûde iki dirhem türbid on direm hıyâr çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi her birinden beşer direm kızıl gül ve tabâşîr her birinden ikişer buçuk dirhem arıdılmış terengübîn elli direm ayva suyu elli direm terengübîn ayva suyunda ezüb kıvâma getüreler ve edviyyeleri anınla karışdıralar bu cümlesi on şerbet ola ve bir garîb mücerreb nesne kim hâssiyyetile kuluncu gidere bir kelb bir yerde yatarken kuluncu olan kişi ol kelbi durgura ya'ni kaldıra ve ol itin yatdugu yere tebevvül ide ya'ni işeye ol kelb helâk ola ve it yerine işeyen kişinin kuluncu zâ'îl ola halâs bula inşâ'allahüte'âlâ kulunc kim bagırsaklarda şiş oldugundan ola bu nev' kulunc ısıtma ile ve sûzişle ola ilâc evvel bâselîk tamarından kan alalar bir nîçe kerre azıcık azıcık kan akıdalar bir def'a bir ugurdan akıtmayalar andan sonra sâfen tamarın açalar ve it [178b] üzümü suyun ve kâkenc suyu kim Türkçe kanbîl dirler ve enâr suyu bunların içine hıyârşenbe ezeler ve badem yagın tamzıralar içüreler ve hukne-i nerm ideler dögülmüş ve kab soyulmuş arpa suyuyla ve pâpâdya yagıyla karnına yakı ideler bunlardan kim zikr olunur benefşe ve hatmî ve it üzümü yapragı ve

kâkenc yapragı ve arpa unu ve pâpâdya ve iklîlü'l-melik ve benefşe yagı ve arpa cevâvın badem yagıyla yedüreler veya it üzümü kaynadalar suyun süzeler kırk direm bu süzülmüş suya on iki dirhem fülûs-ı hıyârşenbe ve azcık mahmûde katub ezeler içüreler ve gıdâ hamîrlü un aşın pişüreler erikle ve eger erik yerine Temirhindî ile badem yagın katalar devâ ola ve bir nev' kulunc dahi oldur kim sebeb bagırsaklarda sogulcan oldugundan olur bagırsaklardagı sıklin rutûbetini sogulcan suvarır alur sıkl kuru kalur kulunc mütevellid olur sogulcan alâmeti oldur kim ol kişinin benzi saru olur ve kuvveti za'îf olur ve tîzcek karnı acıgır ve bî tâkat olur andan ötrü kim anın gıdâsını sogulcan yer ve bagırsaklarını suvarmaga başlar bu sebebden ötrüdür ki göbegi burur ve agzı sulanur ve gönlü döner ilâc termis ki Türkçe termiye dirler ve delice bakla dirler ve Biring-i Kâbilî-i mukaşşir ve serahs kim namâzbûr otu dirler ve kanbîl-i tâ'îfî kim yemen ve tâ'îf'den [179a] gelür her birinden beşer dirhem şerbeti beşer dirhem tâze südle açla içe veyahûd iki direm horâsânî ve bir direm şeftâlü yapragı dögülmüş ola gice yatıcak vaktin souk su ile karışdırıb içeler veya balla karışdırıb sabah açla yudalar bir dürlü dahi Biring-i Kâbilî-i mukaşşir yedi direm hurmâ ve koz içi her birinden yedişer direm dögüb karışdıralar bu cümle bir şerbet olur gice yatıcak vaktin yiyeler ve yatalar sabaha degin eyü işliye sogulcan ve namâzburu döke gidere ve bir şerbet eyâric-i faykarâ-ı aselî vireler tâ bagırsaklardan bâkî kalanları pâk ide ve mak'ad içinde olan uvacık kurdcagızlar içün sabır ve sığır ödü ve yârpûz suyu üçünü berâber karışdıralar ve panbuga bulaşduralar aşagadan götüreler yârpûz suyu yerine şeftâlü yapragı suyun karışdıralar dahi yeg olur ve oglancıklara şeftâlü yapragın yaşla dögeler sıkalar suyun oglancıkların karnına dürteler sogulcan düşüre ve çörek otunu dögeler sirke ile karışdıralar oglancıkların karnına ve göbegine yakı ideler sogulcanın düşüre ve çörek otunu dögüb şeftâlü yapragı suyuyla karnına yakı ideler dahi yeg fâ'îde ide ve eger tohmekânı dögeler su ile ovub bez içinde üsküreye ya'ni bir çanaga sokub suyun çıkaralar oglancıklara içüreler veya dögüb [179b] aşla veya gayri nesne ile yedürseler oglancakların namâzbûrun acâyib düşüre ziyânsız ve eger tohmekânı tâze yaşla dögüb suyun sıkub büyük kişiye içürseler veya aşın pişürüb yeseler acâyib namâzbûru düşüre mücerrebdir ve bir dürlü dahi oglancıklar içün bizim kendü tecribemizdendir hiç hilâf itmez denenmişdir şîrûgan ile pekmez helvâsın pişüreler sabah sabah ısıcakla oglancıklara ac karnına yedüreler eger sogulcan sogulcandan karnı büyük olsa heb cemî' neki var ise düşüre hîc eser komaya sogulcanın düşüre ve karnı büyüklügün giderib eyü ola ve tendürüst ola ve çörek otun şöyle dögmeden sabah sabah açla büyük kişiler biraz yeseler acâyib sogulcanı düşüre ve balgamları gögüsden söke açla yemegle agzından getüre ve eski öksürügü balgamdan olıcak gidere gayet semirde mücerrebdir sogulcana

horâsânîden yegdir ol düşürmedügün bu düşürür ammâ harâreti olan kişiye münâsib degildir bir dürlü dahi büyük kişilere fâ'îde ide sarmasagın kabın soyalar ve dögeler anın berâberi çekirdeksiz kızıl üzüm dögeler sarmasagla karışdırıb koz kadarı yuvalaklar ideler bir iki gün sabahda ve gicede ikişer ve üçer yuvalak yudalar sogulcanı düşüre sıfat-ı ıtrîfîl kim [180a] namâzbûru düşüre Biring-i Kâbilî-i mukaşşer on direm türbid ve habbü'n-nîl ve kust her birinden beşer direm kanbîl-i tâ'îfî ve tirmis kim Türkçe termiye dirler ve delice bakla dirler ve afsentîn-i rûmî kim pelîn dirler ve şîh-i Ermenî kim pâryavşanı dirler ve tuz ve ak hardal ve şâhm-ı hanzâl ve topalak ve anduz her birinden üçer direm dögeler eleyeler balla karışdıralar şerbet dört dirhem ola bir dürlü dahi namâzbûr içün bizim tecribelerimizdendir evvel iki gün bezir yagıyla hamîrsiz etmek pişürüb yiyeler ve koz için katık ideler bu ikisinden gayri nesne yemeyeler üçüncü gün beş direm gayet gubâr sahk olmuş mürdesengi gülengübîne karışdırıb yiyeler üzerine otuz direm koz yagın içeler acâyib göreler gülengübîn ele girmezse ne ile gerekse karışdırıb yiseler olur ve ammâ kuvvetlü mizâclu büyük kişilere içüreler zinhâr oglancıklara içürmeyeler hemân yukaruda zikr itdigimiz tohmekân tohumun dögüb südün çıkaralar oglancıklara su yerine bir kaç def'a içüreler eserin komaya heb düşüre tohmekânın yaşına Türkçe semüz ot dirler ve soukluk dahi dirler cümle mücerrebâtdandır nazîri yokdur zîrâ oglancıklara degme nesnenin edviyyesinden virmek olmaz bu bâbda bu ziyânsızdır oglancıklara küçük olsun za'îf olsun hic ziyân itmez [180b] ve eger yapragının suyun içseler büyük kişiden ve küçük kişiden namâzbûru düşüre mücerrebdir

Yigirmi birinci bâb mak'ad zahmetlerinde ve ilâclarındadır

Sufra taşra çıkdugunun ilâcı budur mâzûyu nîm-köft dögeler ve biraz enâr kab ve biraz sumâk ve biraz mersin yapragı bunları kaynadalar suyuyla mak'adı yuyalar veyahûd bir legen içinde koyub oturalar veyahûd ol suya bir pâre bez ısladalar sufraya ol bezle dürteler ve gülnâr ve nâr kab ve göynümüş sadef ve akâkıyâ ve şeb ve isfîdâc bunları dögüb eleyeler sufraya ekeler ve bezle sufrayı içerü iti vireler yerine vara ve devenin kıgını yakalar külünü sufranın üzerine ekeler içerü iti vireler yerine vara ve eger soukluk galebe itse yukaruda zikr olunan edviyyelere merzengûş ziyâde ideler ve edviyyeleri kâbız şarâbla kaynadalar mak'adı anınla yuyalar veya içinde oturalar veya bezle ısladub dürteler şikâk-ı mak'ad oldur kim sufranın tamarları yarıla kazâ-i hâcete varıcak teberrüz iderken ol yarıklardan kan gele eger kandan imtilâ göreler bâselîk tamarından kan alalar veya sâfen tamarın açalar eger harâret olsa yumurta agıyla gülyagın kurşun havânda ezeler tâ ol yag ol kurşun havânda kara olunca andan sonra yaruguna dürteler ve eger harâret azrak olursa sıgır iligin arpa unundan olmuş

hamîrle karışdıralar [181a] merhem ideler dürteler ve eger taneçâdırı arpa hamîrle ve sıgır iligiyle üçünü karışdırıb dürtseler souk mizâclu kişiye fâ'îde ide mak'ad gicimesi eger uvacık kurdcagızlar olmayıcak olursa bâsûr mukaddimesi olur bevâsırın siğiline bâsûr dirler ilâc bâselîk tamarından kan alalar ve yanbaşlarının ortasından hacâmat ideler ve matbûh aftîmûn ile tenkıye ideler ve mukl-i ezrak zerdâli çekirdeği yagıyla ezüb tıla ideler bevâsır ilâcı budur kim bâselîk tamarından kan alalar matbûh helîle ile tenkıye ideler ve habb-ı mukl isti'mâl ideler ve helîle perverdesi fâ'îde ide ve eger agrısı ola pâpâdya ve iklîlü'l-melik ve azıcık za'ferân keten tohumu lu'âbıyla karışdıralar üzerine dürteler ve habb-ı mukl yiyeler sıfat-ı habb-ı mukl kim bevâsıra nâfi'dir kara helîle ve kâbilî-i helîle kab ve belîle ve emlec-i münakkî her birinden birer cüz ve mukl dögülü edviyye berâberi mukli kendene suyuyla ezeler ve gayri edviyyeleri karışdıralar habblar ideler şerbet iki direm ola nüsha-i diger tabî'ati telyîn ide helîle-i Kâbilî kab on beş direm türbid on direm sekbînec beş direm ak hardal beş direm mukl on beş direm mukli ve sekbîneci kendene suyuyla hall ideler edviyyeleri karışdıralar habblar ideler şerbet iki direm tâ üç dirheme degin ola [181b] bir dürlü nüsha dahi helîle-i Kâbilî kab yigirmi direm mukl on direm kesîrâ beş direm incir otuz tane inciri kaynadalar şol kadar kim su incir rengin baglaya mukli ve kesîrâyı ol suda hall ideler ve helîleyi bile karışdırıb habblar ideler şerbet her gice iki direm yiyeler bir nüshâ dahi kim bevâsırden kan gitdügüne fâ'îde ide ve kanın duta budur sıgır yagıyla kavrulmuş helîle-i Kâbilî otuz direm kehrübâ on beş direm mukl kırkbeş dirhem mukli kendene suyuyla hall ideler edviyyeleri dögüb eleyeler ve karışdırıb habblar ideler şerbet her sabah iki direm ola bâd-ı bâsûr bir galîz yel olur göbekde gâh hayaya ve gâh zekere iner ve gâh yanbaşlarına iner ve gâh yagrına çıkar ve gâh kan ishâl eyler ve gâhî kulunc getürür ve katı agrı getürür şöyle ki bî-karar eyler buncalayın yeli olan kişinin oturmakda ve turu gelmekde dizlerinden ve gayri bendükşelerinden âvâz gelür cıtırdar gib sıfat-ı habb kim bu illete fâ'îde vire ve gidere helîle-i siyâh ve belîle kab ve emlec ve şîtarâc ve âkırkarhâ ve nûşâdır ve fülfül ve dâr-ı fülfül ve tohum-ı kendene ve mukl her birinden berâber mukli kuru üzüm suyuyla ezeler ve edviyyeleri dögülmüş ve elenmiş mukl ile bile karışdırıb habblar ideler şerbet üç direm yiyeler bâsûr yellerden gidere bir dürlü dahi mücerreb nesne kim bâd-ı bâsûr gidermekde nazîri yokdur eger büyük kişi olursa [182a] üç sabah açla her gün iki direm taneçâdır didikleri edviyyeyi yudalar üzerine souk su içeler üç gün biri biri ardınca böyle ideler bâdbâsûrun eserin komaya mücerrebdir ve küçürek oglancık olursa bir direm yedüreler zîrâ katı ıssıdır Lâkin ziyânsızdır ve eger bevâsırın siğilleri şişib dolsa ve katı agrısa ıssı su içine oturalar ve zerdâli çekirdeği yagın deve örgücü ile karışdırıb dürteler ve ıssı su içinde oturalar ve bir

pâre koyun yünün alalar ve hâm soganın suyun çıkaralar ve ol yüne bulaşdıralar aşagadan götürünler ve bir lahza sabr ideler tîzcek şişi deşile ve agrı sâkin ola bir dürlü dahi kim agrısın sâkin ide merhem-i dâhilyûn gülyagıyla karışdıralar azcık za'ferân ve azcık afyon katalar mey-fuhte ile karışdıralar ve bevâsır siğiline dürteler ve götürünler agrısın sâkin ide ve fâ'îdelü ola ve eger şişden ve agrıdan katı muzdarib hâl olursa derhâl bir kemük pâresin neşter sûretlü yonalar anınla deşeler tâ kim ol yaramaz kan akub def' ola ol kişi derhâl halâs bulub râhat ola acâyib nefîs ilâcdır böyle itmegle hic bir hekîme hâcet olmaya inşâ'allahü-te'âlâ veyahûd sülük ele girerse sülük uralar tâ kim ol cem' olub irkilen yaramaz kanı sülük sura gidere ol kişi derhâl râhat [182b] ola biiznillah-ı-te'âlâ sıfat-ı devâ-yı kim bevâsır siğilin düşüre siğili zeytyagıyla cerb ideler ve yeşil uşnân kim Türkçe çöğen dirler dürlü dürlü olur eyüsü oldur kim semüz ot didiklerine benziye kim soukluk dahi dirler ol uşnân deniz kenârında tuzlada biter Türkler ana tuzla otu dirler ve ba'zı yerde andan kalye dahi düzerler pişürüb yirler ziyânı yokdur evet taşradan tîzligi vardır ol otu kurudalar ve dögüb eleyeler bevâsır siğilinin üzerine ekeler kuruda düşüre ve ölmez dikeninin kökünü kara üzümle kaynadalar yedi gün içeler bevâsır zahmetine gayet fâ'îde ide ve bir dürlü mücerreb nesne dahi gayet fâ'îde ide ve nîçesin düşüre üç sabah veya yedi gün açla bir küçürek üsküre kadarı kaya korugu suyu ve bir küçürek üsküre şâhtere suyu kim yaşından dögüb sıkılmış ola içeler bevâsırı baş parmak kadar bagırsak şekillü düşüre ve eger şâhterenin tâzesi bulunmazsa kaya koruguna mülâzemet idüb içeler mücerrebdir bir dürlü dahi sünnetlüce ot dirler bir ot olur yapragı künîk çiçeği yapragına benzer gediklüce südlüce yapragı olur saruca küçürek yapragı olur incecik çöpler gibi budakları olur depesinde ve budaklarının ortalaranda şâm debbusu çomagı gib tohumları olur siğil şekillü her debbusu kim [183a] uvacık başcagızlardır debbusu benzer sekiz yapraklu debbus gibidir hemân uvacık debbusdur sekiz yapraklu kalur her birisini add ya'ni saysan her tarafından sekizdir artık ve eksik degildir kanda gerekse biter çayırlar ve bayırlarda biter ve ekin aralarında biter ol otun tohumlarını budakları ile dögüb eleyeler bal ile on gün veya yigirmi gün günde birer direm veya birer miskâl yiyeler bevâsırı tamâm gidere siğilleriyle hic eserin komaya ve ana karnından bile dogmuş ne kadar bedende siğiller olsa her nev'den beş altı gün yemegle tamâm siğil döküle gide kuruya hic eseri kalmaya mücerrebdir vakt olur üç gün yemegle fâ'îde ider ve kan ishâl olana acâyib fâ'îde ider kanı keser giderir ve zora dahi fâ'îde ider ve bevâsır kanın kesmege ne kadar ot ursalar kesmese bu otu yeseler bir kaç gün yemegle ol yaramaz kanın sürüb duta evvel yaramazın sürer andan dutar garîbdir bu hâssa degme otda bulunmaz hem bevâsırı giderir ve hem kanın dutar ve hem zahîri giderir ve ba'zı kişiler hem yerler hem aşagadan buhûr

iderler zahmetsiz ziyânsız siğil gitmege katı nefîs ilâcdır yemegle giderir bir dürlü mücerreb nesne dahi elfiyye didikleri otu dögeler eleyeler bir nîçe gün balla karışdırıb yiyeler ve biraz çekirdeği çıkmış üzümle yugralar aşagadan götüreler tekrâr bir nîçe kez yiyeler ve götüreler bevâsırı giderir [183b] bir dürlü dahi yılan yasdugu didikleri otun kökünü kim şalgam gib değirmi olur kurudalar eleyeler balla karışdırıb bir nîçe gün yiyeler bevâsırı kese gidere nîçe kişiler bundan fâ'îde buldular evet katı za'îf kişilere virmeyeler kuvvetlü otdur zebûn eyler belki katı ziyân eyler çok çok yemeyeler eger iki üç def'a azcık kaynatsalar suyun döküb kendüyü kurutsalar ziyânın gidere bir dürlü dahi sûrincân didikleri ot kim Türkçe adı egri kestânedir kestene şeklinde olur ak olur çerçiler satarlar veca'-ı mefâsıla eyü nesnedir hekîmler anınçün çok çok isti'mâl iderler mısır'dan gelür kitâblarda adı la'bedir ve akbe dahi dirler sûrincân-ı hakîki degildir Lâkin anın fâ'îdesin virir bedel gibi vâki' olmuşdur sûrincân-ı hakîki göynük şehrinde kim za'ferân biter göl didikleri kasabada ve yenice didikleri kasabada kim bunlarda za'ferân biter ve İznik şehri yöresinde ve Burusa şehri nevâhisinde dahi çok biter za'ferân bitdigi yerlerde za'ferân kılaguzı dirler hemân güz faslı girdiginleyin çiçegi açılur bolcak rengi açucak ve ba'zısı ak olur güzün çiçegi açılur yapragı hic bitmez bahârda yapragı biter çiçegi açılmaz uzun uzun yapragı olur basal-ı unsul yapragı gib biraz yufkarak zanbak yapragına benzer bi-aynihi kestâneye benzer kızıl kab [184a] olur sogan kab gib büyükleri olur ve çiçekleri olur çiçegi çıkar dibinden peydâ olur yanından yiyrer oluk gib yercegiz ider andan yer yüzünde peydâ olur garîb hilkatdir bitişi ol bâzârda satılan gib degildir bunun yanında yivler vardır oluk gib ol otu kurudub dögüb eleyeler bir direm kadarı eski içyagıyla karışdıralar iki şâf ideler aşagadan götüreler bevâsırı gidere mahv ide ayrık bir ilâca dahi hâcet olmaya ve ba'zı kişiye bu dedigimiz kâ'îde üzerine üç gice veya dört gice şâf idüb götürseler revâ ola ve bu didigimiz sûrincânı dögüb eledikden sonra üç direm bundan ve üç direm ak anzarût yumşak dögeler on direm koz yagıyla karışdırıb yiyeler açla üzerine kaynanmış turak otu suyundan on direm kadarı içeler bil agrısından ve yanbaşı agrısından kötürüm yatan kişi bir kaç ishâl ide allah emriyle ol kişi kalka gayet mücerrebdir bu mahalde zikr itdük egerçi bevâsır mahallinde zikri münâsib degil idi Lâkin bu otu çün bundan ziyâde vasf itdik lâzım oldu kim bir eyü hâssasını zikr ideriz vallahü a'lem bi's-savâb nev'-i diger at gözüne koydukları otcagız kim yere yayuluca biter uvacık yaprakları olur sıçan kulagı gib iki dürlüce çiçegi olur birisi lâcıvardî renginde [184b] ikisinin yapragı bir olur ammâ çiçegi uvacık olur bostân kenârlarında biter nemlü yerlerde ve çayırlarda ve nerde gerekse çok biter at gözünde kisi olsa ol otu kurudub seferde sipâhîler ve yolcular saklarlar at gözünün bınârına azcık koyarlar biraz gözünden yaş akıdır

gözündekisini arıdır ve at kalkar halâs olur uvacık tohumları olur kişnîc mesâbesinde ol otu yaşla dögüb bevâsıra dürteler eger taşrada ise ve eger içerüde ise yaşla dögüb parmagla siğillerine degüreler veya sıkub suyun dürteler gayet acıda dele kabarda saru suyun akıda bir iki def'a dürtmegle bevâsırın siğilin gidere ayrık bevâsır belürmeye mücerrebdir Lâkin agrısına sabr itmek gerekdir ve bir dürlü dahi bevâsırı kuruda düşüre hurmâ çekirdeği ve mâzûyu ve enâr kabının göbegini ve şâbı yakalar bu dördünü cem' idüb sahk ideler bevâsıra ekeler kuruda ve düşüre bir kaç kez ide mücerrebdir nev'-i diger turak otu tohumunu yakalar külünü bevâsır siğiline dürteler tekrârca düşüre mecâl virmeye nev'-i diger peygamber çiçegi didikleri ot kim topalaga benzer kökü olur içi kızılırak eyü kokulu ak çiçekdir kana ve zora yedürürler gayet fâ'îde ider ol ot kökünü kim topalak şeklindedir dögeler balla karışdırıb tekrâr tekrâr yiyeler ve bir miskâl [185a] dögülmüşünden bala karışdırıb açla her gün yiye yigirmi otuz gün kadar yâ dahi artık bevâsır tamâm bi'l-külliye gide ve kanın dahi bir kaç kerre yemegle kese Lâkin müdâvemet gerekdir gelibolu geçidi yöresinde muharrem didikleri köyde bir kişi vardı dâyim bununla ilâc iderdi her tarafdan halk gelürlerdi kendülerine ilâc itdirirlerdi fâ'îde bulurlardı çok akça hâsıl iderdi ilâc hemân peygamber çiçegi kökünü dögerdi ve çakır dikeni çiçegi kim saru olur güze karşu açılur kurudub ol çiçegi bilece karışdırırdı balile yedürürdü bir nîçe gün ol illetden tamâm kurtulurdu vallahü â'lem nev'-i diger bevâsır içün bu habbları düzeler yiyeler her habb yemegle bir siğilin düşüre ayrık olmaya eczâ budur demür bokundan on beş direm kadarı gayet yumşak sahk ideler kendene suyu içinde yedi gün veya ondört gün birbiri ardınca ısladalar ammâ her gün suyun tebdîl ideler andan kurudalar ve yigirmi direm tere tohumun yumşak dögeler ve kendene tohumu ve cırcır tohumu kim eşek turbu tohumudur ve kerefis tohum ve keşûr tohum ve sogan tohum her birinden ikişerbuçuk direm bunları yumşak dögeler heb bir yere cem' idüb kendene suyuyla yogurub habblar ideler sabah açla bir habb yudalar nâfi' ola inşâ'allahü-te'âlâ nev'-i diger muhammed bin zekeriyyâ aydur yaş keçi boynuzunu alalar kim ana arabca [185b] harnub dirler yenür nesnedir tazesinden ele girerse yaşile alub dögeler suyun panbuga bulaşduralar bevâsırin siğiline dürteler sürte sürte süreler tekrâr bir nîçe kerre tizcek siğilini düşüre gayri yerde olan siğili dahi sürmekle düşüre nev'-i diger bevâsırin siğiline zeytyagın dürteler üzerine yeşil uşnân dürteler kim Türkçe çöğen derler envâ'ı olur Burusa'da deniz kenârında ve tuzlada biter kande gerekse tuzlu şure yerlerde biter tuzla otu derler Türkler sulurak sırf budakları suluca yaprak diseler olur katı ayrugı olmaz tagınık ve terce budakları olur yeşil olur ol otu kurudalar dögeler bevâsırin üzerine ekeler bevâsırin siğilini kuruda düşüre.bir türlü nefis mücerreb nesne dahi aşaka dedikleri sarmaşık

kim burçlara ve dıvarlara sarmaşur ve agaçlara tolaşur yassı yeşil yapragı olur karaca yemişi olur salkımlu ol yemiş evvel yeşil olur sonra gittikçe kara olur anın yapragını ve yemişini su degmemiş yeni bakır kabda kim dutulmamış ola su ile kaynadalar kaynaddıktan sonra şöyle kim kuvveti tamam suyu çıka andan bez-den muhkem sıkub süzeler bu süzülen suyu yine kaynadalar tâ kim koyu ola bal şeklinde ola andan bir yeni bakur tâsda kırk gün güneşde koyalar gice örteler gubârdan tozdan saklıyalar her gün bir nesne ile [186a] karışdıralar tâ kim altı üstüne gele güneş eser eyleye ve bu güneşde perverde olmuş sarmaşık suyunun ikiyüzelli dirhemine altı direm sabır-ı uskutûrî ve altı direm mürr ve altı direm sipendân-ı sepîd kim bazılar ak hardal derler ve bazılar yüzerlik tohumu derler katalar ve şâflar düzeler gicede bir şâf götüreler bir gice götüreler ve bir gice götürmeyeler bir şâfda veya iki şâfda bevasirin siğilini kuruda düşere gidere inşaallahü-teâla ve ta'âmlardan şorba içeler et yemiyeler bir dürlü şâf dahi kim bevâsırin siğilin düşüre günlük ve gülnâr ve mâzû ve sürme ve akâkıyâ eger akâkıyâ ele girmezse nâr kabının göbegini bedel ideler ve şeb herbirinden bera-ber dögüb eleyeler şâflar ideler şöyle kim resmdir nev'-i diger kara harbak kim Türkçe karaca ot derler sıgır boynuna delüp sokarlar ol otu dögüb eleyeler üç gün biri biri ardınca günde buçuk direm balile karuşduralar yiyeler bevâsıra fâ'ide ide gidere ammâ za'if kişilere ve oglancıklara bu ottan yedirmeyeler zirâ yavuzdur.

Yigirmi ikinci bâb ciger hastalıklarındadır

Issı ciger ilâcı içün bâselîk tamarından kan alalar ve tohmekân südüyle sikencübîn vireler ve kâsni suyu ve it üzümü suyu ve kadın tuzlugu şarâbile ve badem yagıyle cev-âb vireler ve tabi'ati yemişler suyuyla ve kâsni suyuyle ve it [186b] üzümü suyuyla hıyârşenbe hall idüb tabi'ati ishal etdüreler ve eger tabi'at yumşak olursa kurs-ı tabâşîr vireler sıfat-ı kurs-ı tabâşir tâbaşir ve Kil-i Ermenî ve kestene ve labada tohum ve pâk olmuş kadın tuzlugu ve kızıl gül ve kavrul-muş zamg-ı Arabî ve kavrulmuş yengeç bu edviyyeleri berâber dögüb eleyeler kurslar ideler şerbet üç direm ayva rubbuyle vireler ve yakı ideler sandal ve çırpılmış yaş kabak ve it üzümü suyu ve mârûl suyu ve mersin yapragı suyu ve azcık mastakî ve darçînî bunları karıştırıb yâku ideler nafi' ola souk ciger hastalıgının alâmeti oldur kim dili ak ola ve yüzünin rengi rasâsî ola ve bevli galîz ola ve ta'âma iştihası ola Lâkin geç sinüre ilâc mâ'il-usûl vireler şâm fıstıgı yagıyle ve acı badem yagıyle ve iki denk kurt cigeri kurumuş ve dögülmüş ve bir denk râvend-i çinî dögülmüş ola biraz gülbeşekerle karıştıralar üç gün böyle biri biri ardınca vireler nâfi' ola ve eger üç gice yatcak vaktin ananasya-yı büzürg dedikleri ma'cûndan vireler savâb ola inşaallahü-te'âlâ sıfat-ı zımâd yâkuyı bu

nev'den ideler mastakî ve sabır ve afsentîn herbirinden ikişer direm ud-ı hâm ve sünbül ve sükk dedikleri terkîb kim misk ile ve edviyyeler ile düzülür herbirinden üçer dirhem za'ferân bir dirhem [187a] Mûm revganla karıştıralar ve cigere yâku ideler ve kurs-ı râvend dahi fâ'ide ider sıfat-ı kurs-ı râvend râvend-i çinî sekiz direm kızılboya ve yunmuş lök herbirinden dörder direm anîsûn ve gâfet ve tohum-ı kerefis herbirinden üçer direm dögüb eleyeler ve sikencübîn ile karışduralar ve kurslar ideler şerbet bir miskâl gülbeşekerle karışdıralar vireler nafi' ola ve bu kurs balgamî marazlara ve balgamî ısıtmalara fâ'ide ide sıfat-ı ma'cûn-ı emrûsyâ kim cigere ve talaga fâ'ide ide ve istiskânın iptidâsında fâ'ide ide ve süddei aça ve bögrek ve kauk taşın uvada çıkara edviyye inist duku kim yabân keşûri tohumdur ve kemnûn ve ûd-ı belesân ve selîha ve kırdamâna kim geyik zîresi derler ve tohum-ı kerefis ve ıdhîr herbirinden birer direm dâr-ı fülfül ve kust ve fülfül ve yüzerlik tohum ve herbirinden buçugar direm mürr-i sâfî üç direm defne yemişi on tane eğir ve za'ferân ikişer direm balla karıştırıb bir fındık kadarı ıssı su ile içüreler nâfi' ola sıfat-ı ananasya-yı büzürg ciger hastalıgına ve mi'de ve talak hastalıgına fâ'ide ide ve galîz yelleri kim içerüde ve rahimde ola tahlil ide ve bagırsaklarda yara ola tuzlu balgamdan fâ'ide ide ve sûsâmaga ve nefese ve kusmaga ve kan gitmesine ve her neden gerekse ve hayz kanı gitmesine ve ishâl-i balgamîye fâ'ide ide ve kauk ve bögrek agrısına fâ'ide ide ve gidere filûnyâ [187b] ma'cûnun menfa'ati bunda mevcûddur san'atı budur mürr ve za'ferân ve afyon ve kunduztaşağı ve bân tohumu ve kust ve kırdamâna ve tohum-ı haşhâş ve sünbül ve gâfet ve keçinin sag boynuzu göyünmüş ve kurt cigeri kurumuş ve dögülmüş herbirinden berâber dögüb eleyeler balile karıştıralar altı ay arpa içinde saklayalar altı aydan sonra isti'mâl ideler şerbet buçuk dirhemden bir dirheme degin ola kâsni suyu içinde veya elma suyu içinde vireler nâfi' ola inşaallahü-te'âlâ.

Yigirmi üçüncü bâb talak hastalıklarındadır

Issı talak içûn ilâc evvel bâselîk veya eslîm tamarından kan alalar kâsni suyuyle râziyâne suyun karıştırıb içüreler ve it üzümü suyun kerefis suyuyla karışdırıb içüreler ve eyâric-i faykarâ ve gârîkûn herbirinden birer miskâl habb ideler vireler ve iki direm gârîkûna yirmi dirhem sikencübîn karıştırıb vireler nâfi' ola ve sögüt yapragın gölgede kurudalar dögeler bir direm kadarı şekerle karıştıralar üç sabah yedüreler nâfi' ola ve eger yılgun agacından kadeh düzeler ta'am ve şarâbı ol kadehden yedüreler ve içüreler kendüye bildirmeden ol kişinin talagı zâ'il ola ve kepegi sirke ile kaynadalar ve bir keçe pâresin talak mikdârınca keseler ol kaynamış [188a] kepekle sirkeye ısladub talak üzerine baglayalar nâfi' ola ve souk talaga mâü'-l-usûl vireler acı badem yagıyle bir direm tiryâk-ı erba'ayı

bile karıştırıp vireler ve uşakı sirke ile ezeler ve acı badem dögeler ve sezâb yapragın dögüb berâber karıştıralar ve yâku ideler ve inciri sirke ile dögeler ve dögülmüş kebere kökünün kabını bile karıştırıb yakı ideler nâfi' ola bir türlü devâ dahi kim cemî' talak otlarından fâ'idelüdür ne kadar eski talak olsa gidere bi-iznillahi-te'âla budur gök süsen dibini kurudub ve dögüb eleyeler bir miskâl bundan ve on direm sikencübîn-i sükkerî ile karıştıralar kim eyü tîz sirke ile pişmiş ola sirkesi ekşiligi ziyâde ola üç gün sabah açla biri biri ardınca bir miskâl süsen dibinden ve on direm sikencübînden yiyeler ve yemegi geçirek yiyeler talagı ve katıyı eridüb gidere ammâ talagı katı olan kişinin mizâcı nâzik olursa veya za'if olursa on direm sikencübîn ile bir direm süsen dibini bir yere katalar ve eger kuvvetlü kişi olursa veyahûd Türk eri olursa süsen dibin iki direm katalar nâfi' ola tamâm talagı ve katıyı eridüb gidere ve âbîre katdıkları ki attârlarda satılur kokusu gökçek ak köktür benefşe dibi derler süsen dibi dahi derler hakikatde ol dahi yegrekdir bu terkîbi bedeni tamâm şişüb istiskâ olan kişilere dögüb yedirdik talagı gidüb süddesi açılub istiskâsı [188b] gitdi tamâm hoş oldı süsen dibinin adı kitâblarda irsâdır sıfat-ı kurs-ı irsâ kim talagı üç günde tamâm gidere irsâ kim süsen dibidir erzincandan gelür attârlarda olur yani benefşe dibi derler andan alalar dögeler eleyeler dört direm ola eger ol ele girmezse bayagı meşhûr makberelerde biten veya gayrî sahrâlarda olan gök süsen dibi dört direm ve iki direm sünbül-i Hindî ve iki dirhem ak fülfül ele girmezse yerine kara fülfül bedel ideler ve iki dirhem vaşak ve vaşakı eyü tîz sirke içinde ısladalar ve kalan dögülmüş edviyyeleri ol ıslanmış vaşâkile karıştırıb kurslar ideler kurudukdan sonra iki direm bir def'ada ve on direm kadarı sikencübîn karıştırıb sabah aç karnına üç gün biri biri ardınca yiyeler ve ta'âmı gîç yiyeler talak tamâm eriye gide bu kursı iptidâ düzen hekim bir koyuna yedürmiş ba'dehu bogazlamış talagı tamâm erimiş imdi bu kurs gayet mücerrebdir tekrâr tecrübe itdik gerçek ve sahîhdir bir mücerreb nesne dahi bir ölmüş kelbin ya'ni itin kürkünü pâk idüb saklayalar talagı büyük olan kişinin talagı üzerine baglayalar yedi gün tura yalıncak talak üstünde ba'dehu yedi günden sonra gidereler mücerrebdir ebû ali sînânın rubâisinde der ki talak içün kavak agacının yapragı ve kabak çiçegi ve kebere kökünün [189a] kabı ve sirke ve bugday kepegi işbu beş edviyyei bir çölmekde kaynadalar ve talak üzerine yakı ideler şifâ bula talak içün bir ilâç dahi bir koyunun talagın bıçak degmeden alalar getürüb talak ile tuzı vezn ideler tuz talak agırınca ola ba'dehu ol talagı yarub içine ol tuzı dolduralar andan sonra talagı olan kimesnenin gögsi üzerine koyalar üç kerre ihlâs-ı şerîf okuyalar andan kaldırıb kuşak altına koyub andan yine üç kerre ihlâs-ı şerîf okuyalar andan dahi kaldırub talagı oldugı yere koyub tekrâr üç kerre ihlâs-ı şerîf okuyalar andan sonra ol talagı getürüb kapu eşiginde göme koyalar ve ideler kim bu talak bu

tuzla nîçe eriyüb mahv olursa ol kimesnenin dahi talagı eriyüb mahv olsun diye bilâ-şekk tecrübe olunmuşdur nev'-i diger talak içün üzerlik tohumunı balla karıştırıb talak üstüne yakı ideler talagı komaz eridir tecrübe olunmuşdur talak içün havâsda mücerreb nesneler kim cümlesine bizim tecrübemiz yetişmişdir bu nüshaı bir pâre kâgıda yazalar dahi düreler bir bakla kadarı ideler ba'dehü bir kaşık içine koyalar ve ol kaşıgı talak üzerine koyalar ol kâgıdı bir pâre ateş ile yakalar kim talaga ıssısı kâr idüb işliye [189b] ol kişinin talagı gidüb şifâ bula budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

nev'-i diger bu şekli bir pâre kâgıda yazalar bir kaşık içine koyalar kaşıgı talak üstüne koyalar kâgıdı ateş ile yakalar ıssısı talaga geçe talagı eridüb gidere budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

nev'-i diger talak içün çârşanba gün bir pâre kâgıda yazalar talak üzerine asa koyalar yedi gün tura allah fazlıyla talagı eridüb gidere eger yedi günden ziyâde turacak olursa talagı tamâm gide ziyân eyleye yedi günden ziyâde komayalar eger inanmazlar ise bir koyuna baglayalar on gün tura sonra bogazlıyalar talagı asla bulunmaya budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

bir dürlü dahi ayın son çarşanba gününde bir kâgıda yazub sol bazusuna baglıyalar yedi gün tura yedi günden sonra gidereler budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

bir dürlü dahi mücerrebdir bu tılsımı cumartesi gün bir pâre kâgıda yazub sol bazusuna baglıyalar yedi gün tura yedi günden sonra elbette gidereler eger gidermezsen talak tamam eriye ziyân eyleye belki ziyâde koyub gidermez isen talagı olan kişi helâk ola hatta ben gördüm bir kişi bu tılsımı bir karı cariyeye bagladı bir zaman unutdular ol [190a] cariyenin talagı eridi burnundan kara kan akub helâk oldu budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

bir dürlü dahi bir pâre kâgıda yazub çarşanba gün yazalar ve talak üzerine baglayalar ol bir çarşanba gününe dek tura ziyâde turmaya budur

(Tılsımın görüntüsü için sadeleştirme kısmına bkz.)

bir dürlü mücerreb nesne dahi melce mecem kulagı dedikleri nesne kim su-

lar kenârında bulunur ve göller kenârlarında çok olur sadefe benzer ak ak olur deniz kenârında olandan tatlu su kenârında olan eyüdür deniz kenârında olan kara ve gök olur kara ve gök yaramazdır anları etmeyeler ak olan kim tatlu su kenârında olur anı alub yakalar külüni bala karıştırıb yiyeler talagı gidere mücerrebdir bir dürlü dahi kim yılan boncugı dedikleri nesne kim hurde-fürûşlarda bulunur küçücükdür mühreciklere benzer pârsice har-mühre derler ve Türkîce katır boncugı derler katır yularlarına ve it haltasına düzerler eyü yakıb külüni bala karışdırıb veyahûd yumşak dögeler bal ile üç sabah yiyeler ammâ her def'a iki tanesin dögüb isti'mâl ideler ve eger oglancıklara yedürseler revâdır ziyânı yokdur [190b] bir türlü dahi kim elifli yaprak dirler uzun uzun yaprakları olur tagda sular kenârında kayalarda biter labada yapragından uzun olur incerek gayet yeşil olur yeldirir bir yanında elif gib nişanları olur çiçegi ve yemişi olmaz ol yapragı kurudalar dögeler üç parmagile aldıkları kadar her sabah üç gün yedüreler talak def' olur gider nev'-i aher cümle ulu kitablârda mastûrdur ve mücerrebdir talagı gayet büyük olub ve eski dahi olursa giderir kendü sidügini üç sabah avucuna işeye iki avucuyla aç karnına içe talagı giderir meger zaman-ı kadîmde böyle etmegi düşde görmüşler Lâkin nazik kişilere ve oglancıklara ve arif kişilere böyle etseler olmaz meger Türkler veyahud sakîl kişiler ola bu ilâcı etdüreler nâfi' ola.

Yigirmi dördüncü bâb yerakân-ı asfer beyânındadır

Bu illetden cemî' bedenin rengi ve gözün agının rengi sâru olur ve bevl rengi gayet saru olur Türkçe bu maraza sarılık derler ilâc evvel bâselîk ve yâhûd eslîm tamarından kan alalar ki sag elinden ola ve Temirhindî matbûhıyle kim küşûs tohum ve kâsnî tohum ve gâfet kim kuzu butragıdır ve gârîkûn bile pişmiş ola ishal etdüreler veya hıyârşenbe kâsnî suyuyle veya süd kesigiyle ezüb içüreler ve her sabah [191a] sikencübîn-i büzûrî vireler sikencübînden dört sâ'at sonra cev-âb vireler badem yagıyle ve şekerle ve cev-âbda kerefis kökünü ve râziyâne kökün bile pişüreler ve eger ısıtması olmasa harâret olsa veya ısıtma bile olsa veya derleme hastalıgı bile olsa sikencübîn-i büzûrî virmeyeler sikencübîn-i sâde kim şekerle ola balla olmaya anı vireler ve kâsnî suyun ve tatlu enâr suyun ve ekşi enâr suyun içüreler gayet fâ'ide ide ve eger biraz eksildikden sonra âb-zen içine oturalar nâfi' ola otları kazan içünde kaynadub ve içine girüb oturmaga âb-zen derler ve âb-zen içine yirmi direm turb suyu ve on direm şarâb-ı reyhânî ve buçuk direm bûre bile hall idüb kosalar sarulıgı gidere hususen kim âb-zen içine oturan kişi âb-zen içinde otururken âb-zen içine işiye gayet fâ'ide ide ve altı direm kuru çügündür yapragı dögülmüş ve elenmiş ola cülâbla veya mâ'il-asel ile içüreler sarulıgı gidere ve bir direm kızılboyayı dögüb eleyeler rufadan

pişmiş yumurta sarusıyla karışdıralar içüreler sarulıgı gidere ve dört direm baldırıkara dedikleri otu dögüb eleyeler kaynanmış anîsûn suyuyle içüreler sarulıgı gidere ve hilâliye derler bir ot olur sarı [191b] südü olur za'ferân gib Türkçe sarulık otu derler derelerde biter mâmîşâ nev'indendir südün göze çekseler göz nurun gayetde ziyâde ider ve ifrât ile göregen ider şöyle ki bir tamzırmakda ırak yerleri görür ammâ gözi acıdır deştlüler yalpanca derler ve ba'zular kanluca ot dahi derler kaynadub suyuyla üç sabah içseler veyahûd dögüb suyun içseler tatlucak katub sarulıgı gidere mücerrebdir Kastamonu'da kelse otu derler ve südün demregüye sürseler fi'l-hal gide bir mücerreb nesne dahi sögüt agacının yapragın dögüb suyun sıkalar her sabah birer kaşık veya ikişer kaşık içeler iki def'ada veya üç def'ada sarulıgı gidere mücerrebdir nev'-i diger erik suyu ve zerdâli suyu ve karpuz suyu ve enâr suyu bunları içmek gayet münasibdir ve sarmaşık suyu gayet mücerrebdir misli yokdur taze yapragını dögüb suyun sıkalar üç sabah birer kaşık veya ikişer veya üçer kaşık içeler iki def'ada veya üç içmekde tamâm sarulık gide ve ol sarmaşık dıvarlarda ve burçlarda olur ve agaca sarmaşur yassı yeşil yapragı olur ve salkımluca yemişi olur evvel yeşil olur sonra giderek kara olur ve nohûd-âb içmek gayetde münâsibdir harâret ve ısıtma olmıycak ve sogulcan kim yer bagırsagı derler dögüb [192a] sikencübîn karışdırıb yeseler mecal virmez fi'l-hal giderir mücerrebdir.

Yigirmi beşinci bâb kara yerakân beyânındadır

İlâç bâselik veya eslîm tamarından kim sol elinden ola kan alalar ve sevdâyı ishâl etmesine meşgûl olalar süd kesigi ve aftîmûn ile ve dahi gayrî ilâçla ishâl ideler ve herçi saru yerakân bâbında vasf olındı bu bâbda nâfi'dir ve eger sarulık ve karalık rengi mürekkeb olıcak olursa iki elinden bile kan alduralar ve bir mücerreb garîb nesne dahi Lâkin kitâblarda yokdur kırk tane kara kuru üzüm alalar her tanesine kırk tane sinegi öldüreler bile dögeler yumşak gayet hall ola su ile ezeler ve süzeler ol suyu iki sabah veya üç sabah içeler fi'l-hâl kara yerakân zâ'il ola gide bi-iznillâhi-te'âlâ mücerrebdir

Yigirmi altıncı bâb istiskâ envâ'ındadır

İstiskâ üç nev'dir tablîdir[38] ve zıkkîdir[39] ve lahmîdir ammâ tablînin alâmeti oldur ki göbek taşra dura ve karın şişe ve agır ola ve eger el ile ursalar tavul avâzın vire ve alâmet-i zıkkî oldur kim karın agır ola ve eger eli karnı üzerine kosalar

38 "istiskâ-i tablî deyü tesmiye olundu. Sahibinin karnı rîh ile mümteli olub tabıla şebih oldugu içün" (Derkenâr).

39 "istiskâ-i zıkkî deyü tesmiye olundu. Bunun sahibininkarnı zıkka yani tuluma şebih oldugu içün" (Derkenâr)

su ile tolu meşk gibi avâz vire ve alâmet-i lahmî oldur kim endamlar şişmiş ola ve parmak kim üzerine koyalar çukur eyleye çukur bir zamân şöyle kala ve sonra [192b] yerine gele ve gövdesinin rengi saglugunun endâmı renginde olmaya ve ekser vakitde tabi'at yumşak ola kabz olmaya ilâc-ı istiskâ-ı tablî de karnını ıssı tutmak gerek ve kepek ve taruyı kızdırub üzerine koyalar ve dilkü derisiyle ve sammurla örtülü tutalar ve mâ'il-usûl ve fandâdîkûn terkîbin vireler ve her sabah bezr-i kemnûn ve günlük çiyneyeler fâ'ide ide ve gıdâsı nohûd-âb ola koz yagıyla ve sa'terle ve kemnûnla ve tiryâk-ı erba'a ola ve yel giderir ma'cûnlar heb fâ'ide ider ve istiskâ-i tablîde kaçan tabi'at kabz ola ve harâret olmaya türbid bir direm ve buçuk direm gârîkûn ve buçuk direm zencebîl dögüb bal ile karışdırıb yedüreler gayet fâ'ide ide ilâc-ı istiskâ-yı zıkkî eyü ilâç zıkkîde açlıga ve susuzluga sabır etmekdir ve suyu içmekden ve suya nazar etmekden gayet sakınmak gerek ve üç günde bir kusmak buyuralar ve her sabah mu'tedil riyâzet ideler ve hammâmda kuru derlededeler yani su dökünmeye ve su dökülmeyen ıssı yere girüb derleye ve ıssı kum içinde girüb otura şöyle kim başı güneşde olmaya yata şöyle kim bedeni güneşde ola başı güneşde olmaya ve kükürt ma'deni suyuna girüb oturmak ve şâb madeni suyuna ve deniz suyuna girüb oturmak gayet nâfi' ola ve habb-ı gârîkûn içmek [193a] sevâb ola sıfat-ı habb-ı gârîkûn gârîkûn on dirhem usâre-i gâfet ve râvend-i çinî her birinden ikişer direm şeker on beş direm nohûd kadarı habblar ideler her sabah bir direm vireler veya gice vireler ve eger ishâl ziyâde olsa virmeyeler ve arab devesinin südü ve sidügi ikisin bile içmek gerek gayet fâ'ide ide ve gıdâ etmegi kauralar şöyle kim hamîrinde râziyâne tohum ve kerefis tohum ve nânhâh bile karıştırmışlar ola ve nohûd-âb şâm fıstıgı yagıyla veya badem yagıyla nâfi' ola ve ham turbı yani çig ne kadar ise revâ ola ve eger ete sabır idemezse keklik eti ve süglün eti ve serçe eti biryân idüb veya kebâb idüb yiye ve Lâkin suya sabır ide ve eger suya sabır idemezse nohûd-âb vireler ve yâhûd biraz şarâb vireler su yerine eger içer kişi olursa ve yukarıda talak bâbında zikr ettigimiz on direm sükkerî sikencübîn kim eyü sâfî tiz sirke ile pişmiş ola iki dirhem benefşe dibi dögüb eleyeler on direm sükkerî sikencübîn ile karıştıralar her sabah üç gün yiyeler istiskâya gayet fâ'ide vire Lâkin kuvvet katı za'if olursa virmeyeler yâhûd süsen dibinden bir direm veya bir miskâl karışdıralar on direm sikencübîn ile vireler Devâü'l-kerkem-i sagîr kim soukdan olan ciger agrısına [193b] fâ'ide ide ve istiskâya gayet müfîd ola budur za'ferân ve sünbül ve selîha her birinden onâr dirhem dârçîn ve mürr ve kust ve ıdhîr-i Mekkî herbirinden beşer dirhem mürri suci içinde ısladalar ve gerü kalan edviyyeleri balla bile karışdıralar şerbeti iki dirhemdir sıfat-ı kurs-ı anberbâris yani kadın tuzlugu kursı kim ıssı ciger agrısına fâ'ide ide ve istiskâya müfid ola buyân balı bir buçuk direm çekirdeği

ayırtlanmış kadın tuzlugu beş direm hıyâr tohum içi ve kâsni tohum herbirinden ikişerbuçuk direm kızıl gül bir direm dögüb eleyeler gülâbla yogurub kurslar ideler kâsni suyuyla ve sikencübîn ile veya it üzümü suyuyla içüreler şerbet bir miskâl ola istiskâ-yı lahmî ilâcında evvel kusmak buyralar ve mu'tedil riyâzet etdüreler ve midesini eyâric-i faykarâ ile pâk ideler ve dimagını gargara ile pâk ideler ve deniz suyunda ve ma'denler suyunda girüb oturmak ve yunmak fâ'ide ide kükürtlü ve kapluca gibi ve terkîb-i keleklanc vireler kim istiskâya fâ'ide ide san'at-ı keleklanc mazaryûn-ı müdebber ya'ni sirke içinde yedi gün ıslanub yine gölgede kurumuş ola ana Türkçe kılâpa dirler zeytûn yapragına benzer bi-aynihi yapragı olur ammâ yaprakdır istimal olunan ve sarı helîle kab ve gârîkûn [194a] herbirinden beşer direm usâre-i afsantîn üç direm göksüsen dibi ve kızıl gül ve kâsni tohum ve hıyâr çekirdeğinin içi ve buyân balı herbirinden ikişer direm dögeler eleyeler ve on beş direm pâk olmuş terengübîn ve on beş direm fülûs-ı hıyârşenbe ve on beş direm fânîd şekeri kim Türkçe şeker peynir derler bu üçünü su ile ezeler kıvâma getüreler edviyyeleri ki dögülmüş ve elenmiş ola karışdırıb şerbet iki direm dört direme degin vireler bir dürlü mücerreb nesne dahi istiskâ içün bir karpuzı alalar bir yanından deleler ve içine şeker koyalar yine deldikleri yerini kablıyalar ve bir tebsi içinde koyub furûn içinde pişüreler badehu ısıcakla istiskâ zahmeti olan kişiye yedüreler dahi ol kişiyi yaturub üzerin örteler tâ kim eyüce terleye ol illetden halâs ola inşâallahü-teâla ve ba'zı kişiler baklayı dögüb müherrâ pişüreler bulamaç gibi olunca badehu kendüye sürünmege yetecek kadarı alalar hammâmda yâ güneşde birkaç kerre sürüneler şişi def' olub gide ve bazı kişiler sarmaşıgı dögeler ve katranla karıştırıb istiskâ olan kişinin ayagına ve tabanı altına yakı ideler fâ'ide ide ve ba'zılar yüzerlik tohumunu dögeler hınnâyla tabanı altına yakı ideler şifâ bula ve kepekle ve tuzla yumak ve hammâmda [194b] kepegi ve tuzı cemî' bedenine bulamaç gib dürtüb oturmak fâ'ide ide Lâkin sonra tuzlu su ile yunub çıka belki biraz kükürtü dögüb bile karıştırıb yuna andan çıka ve sezâb yagı bûre ile sürünmek fâ'ide ide ve keçi boku ve sıgır boku dürtmek ve içine girüb oturmak fâ'ide vire ıssı vakitde ve ıssı yerde olıcak.

Yigirmi yedinci bâb bögrek ve kauk marazları beyânındadır

Bögrekde ıssı verem olmak ya'ni ıssı şiş olmak alâmet oldur kim ısıtması ola ve susaya ve bögrekde agırlık ola ve ol kim dil kabkara ola ilâç bâselîk tamarından kan alalar ve arpa cevâvın vireler badem yagıyla ve şekerle ve çok su içmekden men' ideler ve hıyârşenbe kâsni suyuyla şerbet ideler hıyârşenbe altı direm ola ve süd kesigi ile için telyîn ideler bögrekde souk şiş olmak alâmeti oldur kim ısıtması olmaya ve kusmak olmaya Lâkin süstlük ve agırlık ziyâde ola ilâç kus-

mak buyuralar ve şarâb-ı incir ve gülengübîn vireler ve hukne ideler kelem yapragından ve çügündür yapragından ve hatmî yapragından ve lisânü's-sevr yapragından ve incir ve baldırıkara ve hıyâr tohum ve kaun tohum ve şîrûgan yagı bunları bile kaynadalar hukne ideler ve bunları yâku ideler kettân tohum ve boy tohum ve hatmî tohum [195a] ve turak otu tohum ve pâpâdya ve uşak ve menkûş sakızı menkûş sakızını ısıcak su ile ezeler ve tohumları dögüb eleyüb bile karışdıralar yâku ideler ve kaz yagı ve tauk yagı ve sıgır iligi bunları erideler azcık mukl-i ezrak ve çam sakızı bile hall idüb karışdıralar dürteler ve gıdâ kepek bulamacı balla ve badem yagıyla yedüreler bevl yolu acımak ve kan işemek eger bögrekden belürürse zahmet kan bevlle karışık ola ve ola kim parecik parecik uyuşmuş gele gâh agrı belde ola yâ garına çıka ve gâh ola kim uyluklara ine ve eger kaukdan olursa kan koyu olmaya turu ola ve acımak kauk içinde ola ilâç evvel bâselîk tamarından kan alalar ve arpa cevâvın vireler şarâb-ı benefşe ile ve şarâb-ı kâkenc nâfi' ola ve Kurs-ı kâkünec mücerrebdir sıfat-ı Kurs-ı kâkünec hıyâr çekirdeği içi on dirhem Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve günlük ve demü'l-ahaveyn herbirinden ikişerbuçuk direm haşhâş tohum ve badem içi ve buyân balı ve kesîrâ ve nişâsta herbirinden ikişer direm afyon bir direm kuru kâkenc altı tane kerefis tohum iki direm dögüb eleyeler kurslar ideler şerbet iki direm şarâb-ı benefşe ile bir türlü dahi Kurs-ı kâkünec hıyâr çekirdeği ve şenhıyâr çekirdeği içi ve kaun çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi ve tatlu badem içi mukaşşer ve tohmekân tohum herbirinden beşer direm ebemgümeci tohum [195b] ve hatmî tohum herbirinden ikişer direm haşhâş tohum üç direm ayva çekirdeğinin içi iki direm nişâsta iki direm zamg-ı Arabî ve kesîrâ herbirinden birer direm buyân balı dört direm kâkenc on tane bunları dögüb eleyeler mey-fuhte ile karışdıralar kurslar düzeler şerbet bir miskâl ola sinirli yaprak suyuyla vireler mey-fuhte dimek ya'ni üzüm şırasını kaynadub koyıca oldugına derler bir garib nesne kim kan işemege fâ'ide ide tamâm kese kaçan içerüde cerahat olmasa zahmet etmese hemân işer olsa taze yeşil hıyârı furunda kebâb idüb yiyeler kan işemek münkatı ola bi-izni'llahi-teâla sıfat-ı kurs-ı kehrübâ ki kan işemege fâ'ide ide ve kan ishâline ve kan kusmagına ve hayz kanı gitdügüne ve bevâsır kanı gitdügüne fâ'ide idüb kanı tuta budur kehrübâ ve büssed ve deliksiz inci ve göyünmüş yılan boncugu ve sadenc-i adesî-i magsûl kim yerden çıkar kızıl renklü mercimek gibi taşcagızlardır bi-aynihi mercimege benzer anı yumşak sahk idüb dögeler gubar olunca ve ba'dehu yine havân içinde su ile eyüce sahk ideler su ile üzerine gelenini bir gayri üsküreye koyalar iricesini kim havânda kalur yine su ile sahk idüb gubârını gayri kaba koyub dibine çökereler ve suyunu gidereler dibine çöküb gubar olmuşuna magsül derler [196a] ve ba'dehu kurudalar ol gubâr olub hâsıl olanını terkîbe katalar ve ol gasl olan sadenc-i adesinden

ve sâir edviyyelerin herbirinden üçer direm kızıl gül ve tohmekân tohum ve kuru kişnîc ve sumâk ve kavrulmuş nişâsta ve zamg-ı Arabî kavrulmuş ve gülnâr herbirinden beşer direm tabâşîr-i hindî ve akâkıyâ her birinden ikişer direm lihyetü't-teys kim Türkçe tekesakalı derler iki direm dögüb eleyeler ve sinirli yaprak suyuyla karışdıralar kurslar düzeler şerbet iki direm mersin şarâbıyle veya tohmekân yapragı suyuyla veya hıyâr tohum suyuyla ve keçi südüyle veya eşek südüyle vireler kaukun yaresini pâk ideler ve eger mizâcı soukluga mâ'il olursa kerefis kökü ve râziyâne kökü ve ıdhîr bunları kaynadalar suyun içüreler kaugun cerahâtini pâk ide ve mâ'il-asel ile bu süfûfı vireler sıfat-ı süfûf fatrâsâliyûn ve kerefis tohum ve anîsûn ve fû ve mû ve fû dedikleri ot burçlarda ve kayalu yerde biter çetük otu yapragı gib gediklüce uzunca olur ve egretmegi çıkar uzanur depesinde ak çiçegi olur uvacık ve kızıllıga meyl ider azcık yapragının aşagası azcık yassıca uçları incecik dügüm dügüm olur ve kökler söbice uçları sivrice olur taşlıca yerde mîşe dibinde biter bahârda çiçeklenür ve güzün dahi yapraklanur kış içinde yapragıyla durur [196b] katı souk olunca râyihası hûb olur bi-aynihi sünbül-i Hindî râyihası ve çetik otu gibi kokusu olur ve çetük dahi sever sünbüli sevdigi gib ba'zılar çetük otu dahi derler arablar sünbül-i ıklitî derler ba'zı arablar asârûn nev'inden dutarlar ve fû ol otcagızın köküdür tahkîk bu kadar tatvîl-i kelâm itdigimize sebeb oldur kim eyü garîb edviyyedir degme hekîmler ve otçılar bilmezler her birisi bir dürlü ad virirler ol ot tabiatde sünbül tabiatı gibidir asârûn ve sünbül ve fû bunlar birbirine yakındır râyihada ve fi'ilde mû dedikleri ot oldur kim yapragı râziyâne gibidir bi-aynihi kökü ak olur ve yogun olur ıssı olur râyihası eyü olur Türkler anâ çâşîr derler yogurda katarlar yerler bayagı avretler katında meşhur olan çâşîr degildir anın râyihası yaramazdır ve kerîhdir mühmile dirler anın yapragı çınâr yapragı şekillü biter bunun yapragı bi-aynihi râziyâneye benzer ve turak otu yapragına biraz müşâbihdir kütâhiyye şehrinde ve Bergama şehrinde taglarda ve taşlu yerlerde biter Türklere sü'âl idecek bulunur yogurda katılan ak kökler kim kokusu eyu ola ve hûb ola ve fülfül gib agızda tîzligi ola ve râziyâne gib yapragı ola tahkik mûdur Magrîb'de şemr derler ya'ni arabça râziyâne dimek olur [197a] ve anduz ve şenhıyâr çekirdeği içi ve kaun çekirdeği içi berâber dögeler eleyeler şerbet bir dirhemden iki dirheme degin mâ'il-asel ile vireler ve gıdâsı keklik ve durrâc ve süglün eti ola ve dahi bunlara benzer ne var ise selesü'l-bevl bu bir illetdir kim kişinin bevli ihtiyârsız kendüden gelür eger uykuda ve eger uyanıklıkda ilâç kusmak ve ıssı suda oturmak eyüdür ve sezâb yagın ve ferfiyûn yagın dürtünmek eyüdür sıfat-ı sezâb yagı sezâb yapragın yaş ile alalar suyula kaynadalar ve ovalar suyun sıkub alalar ve sunun dört bahşinde bir bahş kadarı zeytyagı katub kaynadalar tâ su gide zeytyagı kala ve kunduztaşağı üç dirhem ve ferfiyûn iki

direm ve topalak ve kust ve fülfül ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer direm bu edviyyeleri dögüb eleyeler cümlesini elli direm kadarı ol sezâb ile kaynanmış yaga karışdıralar ve ıssı idüb kasıga dürteler ve eger iki denk misk-i hâlis bile katalar ve dürteler katı nâfi' ola bir dürlü mücerreb nesne dahi kim çok işemegi ve döşege işemegi gidere bir direm havlincân-ı ukâbî[40] dögeler eleyeler souk su ile birkaç def'a içüreler belki bir sabah bir gice içeler nâfi' ola Türkîce havlincâna kulunc otu derler bir dürlü dahi kim hîc misli yokdur hâm ibrişîmi alalar ve yakalar külünden günde bir miskâl kadar balile karışdırıb yiyeler nâfi' ola bir dürlü dahi çok işemegi gidere [197b] horosun ibigini pişürüb yiyeler ve yâhûd yakalar külüni bal ile karışdırub yiyeler nâfi' ola ve balık kaugunı pişirip yimek gayet fâ'ide ide ve ma'cûn-ı masekü'l-bevl fâ'ide ide sıfat-ı ma'cûnu-ı masekü'l bevl günlük ve kuru mersin yemişi ve mahleb tohum kabı ayırtlanmış ve topalak ve havlincân ve kurfe ve eğir ve anduz bunları berâber dögeler eleyeler mey-fuhte ile karışdıralar yani üzüm şiresini kaynadub koyu olunca mey-fuhte derler sabah üç direm ve gice üç direm yiyeler nâfi' ola tutulu tutulu zahmetle işemek ve işerken acıması ilâcı eger sebeb zahmdan veya düşmekden olursa derhâl bâselîk tamarından kan alalar ve ıssıcak âb-zen içine oturdalar ve gülyagın dürteler eger harâret peydâ olmuş olursa şarâb-ı inebü's-sa'leb vireler ve karpuz suyun içüreler ve hukne-i leyyine ideler ve eger sebeb bevl yolunda uyuşmuş kan eglendügünden olursa şebi bir gün bir gice sirkede ısladalar ve ol sirkeden sikencübin pişüreler içüreler nâfi' ola ve kauktan taş çıkaran otlardan bu devâya fâ'ide ide ve kaun kabı kurumuş dögülmüş ve elenmiş kaugu uyuşmuş kandan ve kumdan pak ide şerbet iki direm cüllâbla yâ mâ'il-asel ile içüreler nâfi' ola sıfat-ı ma'cûn-ı hazâ'inî ki bu bâbda nâfi' ola ferfiyûn ve afyon ve kunduz [198a] taşagı ve sünbül ve dârçîn ve zencebîl ve dâr-ı fülfül ve za'ferân her birinden dörder direm bezrü'l-benc iki direm belesân yagı yâ acı badem yagı üç direm afyon ve za'ferânı şarâbla ezeler ve kefi alınmış balla karıştıralar ve edviyyeleri anınla karıştıralar şerbet bir direm yâ bir miskâl sâfî kerefis suyuyla veya ıssı su ile içüreler ve içine sezâb yagın tamzıralar ve içüreler nâfi' ola ve eger sebeb galîz yelden olursa mâü'l-usûl vireler acı badem yagıyla ve eger sebeb kaugun kuvveti za'ifliginden olursa kükürtlü suyuna gireler bûrei ve tuzı su ile karışdıralar içine oturalar nâfi' ola ve keçi ödün ve sığır ödün tamzıralar fâ'ide ide ve köknâr içi ma'cûnı nâfi' ola sıfat-ı ma'cûn-ı köknâr zûkû kim yâbân keşürü tohumudır ve râvend-i çinî ve habb-ı belesân ve ıdhîr-i Mekkî ve anîsûn ve sünbül ve selîha ve za'ferân ve dârçînî ve asârûn ve fatrâsâliyûn kim taş kerefisi derler karaca tohumlardır deniz kenârında ve sahil yerlerde biter ayrı ayrı tohumlardır Bergama şehrinde köküne fışkun derler ve İznik şehrinde çok biter bazı arablar

40 Metinde "akrepî" şeklinde yazılmış (Hazırlayan).

köküne sünbül-i esed derler ve kemâfîtûs kim Türkçe harb tutan derler her birinden üçer direm kuru nane buçuk direm köknâr içi yirmi direm şerbet üç dirhem yiyeler sıfat-ı benâkdiku'l-büzûr bevl yolu açdıguna ve tutulu tutulu inmesine ve kaukda ve bögrekde cerâhat olduguna fâ'ide ide [198b] budur kaun çekirdeği içi on direm hıyâr tohum içi beş direm kabak çekirdeği içi ve bân tohum ve hatmî tohum ve tohmekân tohum ve kab soyulmuş badem içi ve kesîrâ ve nişâsta ve buyân balı ve ak haşhâş tohum ve Kil-i Ermenî ve kerefis tohum her birinden ikişer direm dögüb eleyeler su ile yoguralar benâdık eyleyeler ya'ni fındık gibice söbice yuvalaklar eyleyeler şerbet üç direm ola şarâb-ı benefşe ile karıştırıb isti'mâl ideler nâfi' ola inşâallahü-teâla sıfat-ı akrâs kim bevl yolu açduguna ve tutulmasına ve kaukda ve bögrekde karha olduguna gayet müfid ola hıyâr çekirdeği on direm köknâr içi ve kâkenc tohum her birinden üçer direm kerefis tohum ve kenevir tohum kim kendir tohumdur agacından kettân gibi ip iderler ve Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve demü'l-ahaveyn ve günlük her birinden üçer direm afyon bir direm bân tohum iki direm dögüb eleyeler kurslar düzeler şerbet üç direm şarâb-ı benefşe ile içeler nâfi' ola sıfat-ı şâf kim zeker yolunda cerâhat olsa südle veya su ile ezeler zekere tamzıralar fâ'ide ide mücerrebdir hatun kişi südüyle dahi ezeler revâdır budur isfidâc ve günlük ve anzarût ve zamg-ı Arabî ve nişâsta ve afyon ve demü'l-ahaveyn her birinden berâber alub ve dögüb eleyeler şâfcagızlar ideler igde çekirdeği kadarı hâcet vaktinde [199a] südle ezüb zekere tamzıralar fâ'ide ide sıfat-ı akrâs kim bevl yolunda irin akduguna ve kan geldügüne acâib fâ'ide ide kaun çekirdeği içi ve hıyâr çekirdeği içi ve kabak çekirdeği içi her birinden yirmişer direm Kil-i Ermenî ve zamg-ı Arabî ve günlük ve demü'l-ahaveyn her birinden onâr direm afyon üç direm kerefis tohum iki direm bunları dögüb eleyeler kurslar düzeler ikişer direm her gün bir kursı on iki direm şarâb-ı haşhâş ile içüreler ve ol yukarudagı şâfı zeker yolundan Mesâne ye tamzıralar nâfi' ola bir türlü mücerreb nesne dahi kim bevl yolu acıyub tutulu tutulu sidik gelmesine fâ'ide ide ve yelleri ve koyu balgamları ve kumı kaukdan ve bögrekden pâk idüb çıkara ve bevl yolu acudugunu gidere bir direm dögülmüş nânhâh ve dört dirhem hıyâr çekirdeğinin için dögüb ve bir beze koyub azcık su içinde ovub südün çıkardıkları gib andan evvel dögülmüş nânhâhdan bu hıyâr çekirdeği südüne karışdırıb içüreler sidügi aça birkaç gün biri biri ardınca içeler hem sidük tutuldugun aça ve hem kaugı ve bögregi pâk ide oranî bir küçürek taşı dahi övüdüb çıkara mücerrebdir yânîtis dolâb-ı âbdır kim su üzerinde kurulmuş ola ve bu illete ol ismi virdiler anın içün kim bu bir illetdir kim bunda atş gâlib olur ve su kim içeler derhâl [199b] bevl yolundan çıkar ol kişi kendüyü dutamaz su içdügi bir olur kendüyi dutmayub çıkdugu bir olur ilâç eger kuvvet kavî olsa bâselîk tamarından kan alalar ve enâr suyu vireler

ve şarâb-ı benefşe vireler ve tohmekân tohum südün içüreler ve şarâb-ı nîlûfer ve arpa aşın badem yagıyla vireler ve gice bezr-i katûnâ luʿâbın gülyagıyla ve ekşi enâr suyuyla vireler ve kurs-ı tabâşîr bu illete nâfiʿ ola sıfat-ı kurs-ı tabâşîr tabâşîr-i hindî on direm mârûl tohum ve tohmekân tohum her birinden on beşer direm kuru kişniç üç gün sirkede ıslanub ve gene kurumuş ve kavrulmuş beş direm ve kızıl gül beş direm gülnâr iki direm Kil-i Ermenî beş direm sandal ve zamg-ı Arabî ve akâkıyâ her birinden ikişer direm kâfûr buçuk direm dögüb eleyeler kurslar ideler şerbet üç dirhem ola ekşi enâr suyuyla ve gülâbla içeler ve kasıgına bu yakıyı ideler arpa unuyla ve kurbaga yosunıyla ve sirke ve gülyagı ve tohmekân suyu bunlarınla karışdıralar ıscakla yakı ideler nâfiʿ ola bögrekde ve kaukda taş ve kum olmak ve taş ve kum belürmek alameti agırlıkdır bögrek ve kauk gicimekdir ve sancımakdır kasıkda ve zeker dibinde ve tîz tîz işemege takaza etmekdir ammâ olki bögrekde ola saru ola haşhâş tanesi gib ve olki kaukda ola ak ola yâ gül renginde ola ilâç ılıcak âb-zen içine oturdalar [200a] beline ve kuşak altına ve kauguna akrep yagın dürteler ve her sabah on direm veya on iki direm turb suyun içireler turbı dögüb sıkalar ve süzeler turb suyu berâberi badem yagın katalar içüreler ve bu ilâç kavîdir taşı uvadır pâk ider eger her sabah buçuk miskâl habb-ı belesân ve bir miskâl kıllet-i hindî yaʿni mâş-ı hindî veya üç miskâl kaun çekirdeği içi vireler taşdan pâk ola ve herîseden ve paçadan ve sıgır etinden ve süd ve yogurd ve kaymak ve peynir ve dahi neki sütden düzerler perhîz ideler ve yumurtadan perhîz ideler ve maʿcûn-ı akrep nâfiʿ ola. sıfat-ı maʿcûn-ı akrep yanmış akrepi alalar şöyleki kim resmdir üçbuçuk direm centiyâne-i rumî ve zencebîl ve fülfül ve dâr-ı fülfül her birinden ikişer direm kâkenc beş direm kunduztaşağı dört direm kefi alınmış balla karışdıralar altı ay arpada dura andan sonra yiyeler şerbet buçuk denk veya iki denk kerefis suyuyla veya tohmekân suyuyla yiyeler eger şerbetleri hammâmda vireler veya âbzen içinde vireler tîzrek eser ider sıfat-ı süfûf kim souk mizâclı kişiye fâʾide ide kaun çekirdeği içi ve kemnûn ve nânhâh ve topalak ve kerefis tohum ve turb tohum ve acı badem içi dögeler eleyeler şerbet bir direm kaynamış persiyâvşân yaʿni baldırıkara otu suyuyla ve birbuçuk miskâl acı badem ve on direm meyfuhteç yaʿni mey-fuhte içinde [200b] vireler nâfiʿ ola ve akrep yagın dürtmek nâfiʿ ola sıfat-ı revgan-ı akrep zerâvend-i müdahrac ve centiyâne ve topalak ve kebere kökünün kab her birinden on beşer direm bunları dögeler eleyeler ve yüz otuz direm acı badem yagı içine koyalar ve güneşde koyalar ve on tane diri akrep ki hemân sâʿat dutalar ol yagın içine koyalar ve iki hafta güneşde koyalar dura ve iki haftadan sonra ezeler şöyle kim akrep hall ola yag içinde bir dürlü dahi taş uvatmak içün çigdem dedikleri saruca çiçek kim uvacık soganı olur bahar eyyâmında ve bahara karşı açılur anın soganını cemʿ idüb çokça devşireler

ve dögüb yiyeler kaukdagı taşı uvadıb çıkara mücerrebdir ve Demir dikeni dedikleri ot acâyibdir taşı uvadır çıkar ol otu dikeniyle yumşak dögüb kaynadalar içüreler tekrâr tekrâr çokça içüreler azcık içmekde fâ'ide belürmez tahkîk taşı uvadıb çıkarır gerek büyük kişiden ve gerek oglancıkdan hemân fâ'idesi çok içürmekdedir ve hem ziyansızdır elem çekilmez oglancıklara içürdük gayet fâ'ide itdi taşı uvadıb çıkardı mücerrebdir ucuzdur kande gerekse biter ve ne vakt gerekse bulunur hem dervîşânedir ve hem emîrânedir zinhâr mücerrebligine şübhe etmiyeler tekrâr ve çok içüreler ve hâssiyyet dikeninde çokdur dikenini cem' idüb çokça dögüb içüreler mikdârı ve dirhemi hâcet degildir ne kadar çok [201a] dögüb kaynatsalar içseler revâdır ziyânı yokdur bel agrısın giderir ve cimâ'a katı kuvvet virir eger kara çaltu tohumunı dögüb su ile kaynadalar suyun içseler yedi sekiz gün mikdârı taşı kireç gib uvadıb çıkarır mücerrebdir ve gögercini kettân tohumiyle besleyeler bokunu kurudub dögeler berâberi şekerle karışdıralar büyük kişiye bir direm oglancıklara buçuk direm souk su ile içüreler taşı uvadıb çıkara ve maddesini kese ayrık olmaga komaya ve ba'zı kişilerden mervîdir kaun çekirdeği içini çok çok yimekle her gün taşı uvadıb çıkarır mücerrebdir kum gib sidikle getürür çıkarır cereb-i mesâne alâmeti oldur kim bevli katı yaramaz olur muttasıl kasıgın ura ve kauk yörelerin turmadan ura ilâç taze süd içüreler ve cerb şorbalar içüreler ve semüz tauk şorbası nâfi'dir ve benâkdiku'l-büzûrî münâsibdir sıfat-ı benâkdiku'l-büzûrî kaun çekirdeği içi on direm kabak çekirdeği içi ve tohmekân tohum ve hatmî tohum ve badem içi ve kesîrâ ve nişâsta ve buyân balı ve haşhâş tohum ve Kil-i Ermenî ve bezrü'l-benc ve kerefis tohum her birinden ikişer direm şerbet üç direm şarâb-ı benefşe ile ezüb içüreler nâfi' ola usrü'l-bevl sidik tutulduguna derler on direm sag yagı kim inek yagı ola beş direm şeker dögüb karışdıralar içüreler derhâl sidügi [201b] açıla işeye ve bir direm nânhâh dögülmiş ola ve dört direm hıyâr çekirdeğin dögüb südün su ile çıkarub ol dögülmüş bir dirhem nânhâh ile karışdıralar ve içüreler sidügi aça bögregi ve kaugı yelden ve kumdan ve galîz pıhtı gib balgamdan pâk idüb aça ve tutulu tutulu işemegi gelüb ile acıdugun gidere birkaç gün bir biri ardınca içeler hem sidügi tutuldugın aça hem bögregi ve kaugı pâk ide oranî bir küçürek taşı dahi uvadıb çıkara mücerrebdir bir dürlü dahi sidük tutuldıgunu açar ve taşı kireç gib uvadıb çıkara kara çaltu tohum kim yukaruda zikr olundı dögüb su ile kaynadalar içeler nafi' ola ve Demir dikeni kim ol dahi yukaruda zikr olundı dögüb kaynadalar ve içeler sidügi aça cümle-i mücerrebâtdandır ve ölmez dikenini dögüb kaynadalar suyunu içeler sidük tutuldugun aça bir dürlü garîb devâ kim zekeri içine komagla açıla kızılboyayı yumşak dögeler bir tas içinde yogurdla karıştıralar ve zekeri içine koyalar bir lahza dura derhâl sidügi açıla ve eger bir dirhem kızılboyayı yumşak dögüb su

ile içeler derhâl bevli açıla oglancıklara nohûd kadar su ile ezeler içüreler fâ'ide ide yâhûd hıyâr çekirdeği südüyle ezeler içüreler bir dürlü dahi meşhûr ve mücerrebdir benî israil zeytûnun alalar gayet yumşak dögüb sahk ideler buçuk miskâl kadarı içüreler [202a] derhâl sidügi aça ve bögrek taşını uvadıb çıkara nohûd kadarı su ile ezeler içüreler fâ'ide ide yâhûd hıyâr çekirdeği südüyle ezeler içüreler nâfi' ola mücerrebdir bir dürlü dahi zekere halka idüb geçürseler sidügi aça ve eger avret içün olursa halkayı emcegine geçüreler derhâl sidügi açıla yollar kenârında biter otçagızdır bi-aynihi tere yapragına benzer uvacık yapragı olur gedüklüce Türkçe kuş etmegi derler ak çiçegi olur tam üzerinde dahi biter tam teresi derler arapça hurfü's-sütûh derler tere gibi tîzligi olur üç bucakluca gılâfluca sünbûse şekillüce olur içinde uvacık tohum olur kızılca akçelce tuderî tohumuna benzer bi-aynihi ve ekin kenârında ve kande gerekse biter anı budaklarıyle halka halka idüb saklayalar hâcet vaktinde zekere geçüreler ve hâtun kişi olur emcegine geçüreler derhâl sidügi açıla bi-kudreti'llahi-teâla

Bundan aşagası fıtık ahvâli beyânındadır

Her gâh ki arkası üzerine çalkkoyun yatalar yel idüb ve kurkur idüb beden içine varırsa bagırsak aşaga inmiş olur ve eger kurkursuz yerine varırsa ol tomalup taşra inen tereb didikleri yag aşaga inmiş olur ilâç güç görecek işleri işlemeye ve zahmetlü işi işlemeye ve yemek yemiş iken yol yürümeye [202b] ve ziyâde hareket etmeye ve bir yerden sıçramaya ve agır nesne götürmeye ve yel eyler yemişlerden perhîz eyleye ve keşkek yemeye ve bugday aşın yerse turak otuyle bişirib üzerine fülfül eküb yiye ve eger ine ve yerine varmıya elile yerine iledüb ve çün yerine vara bu yakıyu üzerine koyub baglayalar serv agacı kozagı ve topalak ve mâzû ve enâr kab ve merzengûş ve günlük ve nânhâh ve paşmakçılar çirişi bunları cümle berâber dögeler eleyeler ve balık yelmeni adetçe kaynadub edviyyelerle karışdıralar ve bir pâre eski penbe üzerine dürteler ol yere yakı ideler baglayalar tâ kendü düşünce koyalar ve birkaç kez dahi yakı ideler tâ ol fıtık yeri muhkem olub eyü ola bir nüsha dahi budur fıtıka nâfi' ola topalak ve merzengûş ve akâkıyâ ve mâzû ve günlük ve enâr kab ve zamg-ı Arabî her birinden bir cüz ve serv kozagı iki cüz ve zamg şarâb içinde ezüb gerü kalan otları dögülmüş ve elenmiş karışdıralar ve üzerine baglıyalar ve kemnûn ma'cûnun dâ'im yiyeler fâ'ide ide ve oglancıklar fıtıgı içün yerden çıkan tomalanı kurudub dögeler ve eleyeler balık yelmeni ısladub kaynadalar adetçe karışdırıb yakı ideler şifâ bula bi-iznillahi-teâla ve büyük kişiler içün zerâvend-i müdahrac-ı rûmîyi dögüb eleyeler birkaç def'a yiyeler her def'ada bir miskâl bal ile karışdırıb yiyeler fıtık zahmetini gidere hatta anadan bile dogmuşunu giderir Lâkin gayet acıdır

oglancıklara virmeyeler hem katı ıssıdır ziyân [203a] eyler ve elfiyye dedikleri ot encübâr dedikleri kızıl kök kim kanı dutmaga içürürler bir direm dögeler her gün yiyeler bir hafta kadarı yâ dahi ziyâde yiyeler fıtık zahmetin gidere fıtık içün ilâç ider olsalar yakı iderken ve nesne bir gün bir pârecik mıknatıs taşını takyesine dikeler başında bile götüre acâib fâ'ide vire mücerrebdir belki yalnız başında götürmek fâ'ide virür ve ulama dedikleri ot kim hendeklerde ve sulu çayırlarda ve bataklarda ve gölgeli sular kenârında biter çam agacı gib püri olur ince ince uzun yapragı olur ve bogun bogun olur içi kovuk olur at kuyruguna benzer at otu derler biçerler ata yedürürler ol otu kurudub dögeler eleyeler bir miskâl kadarı her gün balla karışdırıb yiyeler fıtık yarasın bitürüb gidere inşâallahü-teâla ve yaralarda kanı tuta ve bagırsaklarda olan ve sinirlerde olan yarayı bitüre ve ve bagırsakdagı yarayı dögülmüş ile ve su ile içmekle bitüre bir mücerreb nesne kim oglancıklar hayasına inen yele fâ'ide idüb gidere anasından bile togmuşa tecrübe itdik giderdi budur kara çaltu tohumunun içini kim çeşme-zene benzer değirmice içi olur ol çeşme-zen sûretlü tohumunun kabını soyub içinden yedi tane bir def'a ve tokuz tane bir def'a yedüreler hîc eserin komaya gidere ve eger süd emer oglancık olursa anası [203b] südüyle ezüb içüreler ve eger büyük oglan olursa şol tanelerin yedüreler nâfi' ola ve büyük kişilere tokuz tane yedüreler yedi gün kadarı yiye ve dahi artık yiyeler nâfi' ola büyük kişilere götürge iderler ba'zı yerde kasık bagı derler inmemek içün ba'zılar bizden iderler ve ba'zısın sünbüse gibi meşinden dikerler içini toldururlar panbugla üç bucaklu kabaca yumşak yasdık olur kayışdan bendler dikerler bele perkidirler ol yasdıcak delük üzerin dutar inmege komaz kayışa toka dikerler bele perkitmek içün ve bezden dahi üç bucaklu yasdıcak dikerler panbugla muhkem doldurub dikerler bele ya'ni miyâne perkidirler aşaga indirmez râhat virür baglayub dâ'im götirile andan edviyyeler içürseler katı nefîs olur ilâç savab düşer ve demürden götürge düzeler cemî'sinden pek fâ'ide virir iki parmak inene yassıca bel ölçisine bir halka düzeler kuşak yerine şöyle kim bir karış kadarı açık kala bele geçircek iki ucunda başları yassı ve değirmi ola ve delücükleri ola serçe parmak ucu sıgıcak kadarınca baglamakdan ötüri kim ipile baglana ve ol yana kim fıtık zahmetidir eger sag yana ise sag yana ve eger sol yana ise sol yana bir sere kadarı halkanın ucundan girürek ve dört parmak kadarı kim sereden eksicek ola yâ dahi artıcak [204a] ola istedügüne göre yerine göre demürden mıhlayalar ucu kim yarık üzerine gelür değirmi ola ve yassı ola şöyle kim tamâm yarugı basa üstad olan demürciye salgın viricek yapmasın başarır ve demür halkayı beze sar'arlar tâ kim bele sougu ziyân eylemeye ve yarık üstüne gelen değirmi ucuna panbuk koyub bezle sar'alar tâ kim incitmeye ve zahmet virmeye ve bir mücerreb nesne dahi kim ne kadar eski fıtık olursa fâ'ide ide peygamber çiçegi dedikleri ot kim

kökü topalaga benzer karaca kökdür yukaruda zikr olundı bu bâbda dahi misli yokdur dögüb eleyeler balile karışdıralar her sabah yiyeler çokça çokça tekrâr yiyeler inşâallahü-teâla yarugı bitüre mücerred haya şîşse fıtık inmiş olmasa büyük kişi olursa ve oglancık dahi olursa kunduz taşagını yumşak dögüb eleyeler sezâb yagıyle karışdırıb hayaya dürteler nâfi' ola ve eger keten tohumun dögüb bezr yagıyle kaynadub üzerine bir iki def'a yakı ideler şifâ bula ve eger turb içini oyub zeytyagın tolduralar ve ocakda ıssı kül üzerinde pişüreler şöyle kim eyüce pişe andan evvel turbı zeytile bile dögüb hayaya yakı ideler nâfi' ola bu ikisi gayet mücerrebdir ve sezâb yagı dahi turb içinde pişen zeytyagı gib ba'zı kişiye bir dürtmekle [204b] giderir ve ba'zı kişiye tekrârca dürtmekle giderir inşâallahü-teâla

Yigirmi sekizinci bâb şol marazlar beyânındadır ki erenlere mahsûsdur

Zeker ve haya şişi gib ilâç eger harâret olsa bâselîk tamarından kan alalar ve kişnîc suyu ve kâsni suyu ve arpa unu bunları yakı ideler eger şişi katı olıcak olursa kan alıcak iki uyluk üstünden hacâmat ideler veya oturacak yerden yukaru ve kuşak altından iki hâlîçden hacâmat ideler arpa unu ve bakla unu ve boy tohum dögülmüş ola kaz yagıyla ve tauk yagıyla karışdırıb yakı ideler nâfi' ola hayalar büyük olub şişdügüne ilâç cimâ' etmekden sakınalar eger şehvet gâlib olursa cimâ' ideler ve zencefre merhemin dürtmek bu illete ve cemî' şişlere fâ'ide ide sıfat-ı merhem-i zencefre mürdeseng ve taneçâdır her birinden beşer direm zencefre sekiz direm Mûm on direm zeytyagı kifâyet kadarınca günlük ve uşak her birinden onâr direm menkûş sakızı altı direm ve uşakı sirkede ezeler ve taneçâdırı Mûm ile zeytyagı içinde erideler ve edviyyeleri bile karışdıralar hâcet vaktinde dürteler nâfi' ola inşâallahü-teâla bir dürlü yakı dahi hem şişini gidere hem agrısına fâ'ide ide arpa unu ve bakla unu ve boy tohum ve pâpâdya çiçegi ve kemnûn ve çekirdeksiz kızıl üzüm her birinden birer cüz bunları yumşak dögeler şîrûgan ile karışdıralar hayalara yakı ideler nâfi' ola [205a] zekerde ve hayalarda yara olub cerâhat olsa kusmak buyuralar ve bâselîk tamarından kan alalar kan alıcak iki uyluk üstünden hacâmat ideler veya oturacak yerden yukaru kuşak altından halîçeden hacâmat ideler ve ıssı ve tîz nesnelerden perhîz ideler bir dürlü terkîb ki bu bâbda hîç misli yokdur sirkede ıslanmış ve geru yine kurumuş yedi kerre yâ dahi ziyâde kurudulub ve sirkeye baturılmış râstık taşı ve mâzû ve şâb ve enâr kabı ve mersin yapragı bunları berâber dögüb eleyeler ve şebbi yakıb eleyeler ve bunları zekerde olan cerâhate ekeler gayet nâfi' ola kurudub bitüre ve bu edviyyeleri kim sabır ve günlük ve anzarût ve gülnâr ve mürdesengdir dögüb eleyeler üzerine ekeler nâfi' ola bir dürlü terkîb-i merhem ki bu bâbda gayet fâ'ide ide ve her yerde olan taze yarayı ve eski yaraları bitüre

kitâblarda bu terkîbin adına ekserîn derler budur demü'l-ahaveyn ve günlük ve mürr-i sâfî ve anzarût bu dört edviyyei berâber dögüb eleyeler cerâhat üzerine ekeler nâfi' ola ve ba'zı kişiler it başını yakarlar külüni zeker cerâhatine ekerler acâyib fâ'ide iderler ve elfiyye dedikleri ot kökün dögüb ekicek acayiblerdendir zeker cerâhatini bitürmekde nazıri yokdur zeker ve hâyalar gicidügüne ilâç kusmak ve bâselîk tamarından kan almak savâb ola ve ıssı ve tîz ve acı nesnelerden perhîz ideler ve tuzlu nesne yemiyeler ve peynir [205b] ve balık ve bâdincan ve sar'amsak ve kuru et ve sıgır eti ve ıssı otları yemiyeler ve uyluklardan hacâmat ideler veya sülük uralar ve her gün uşnân ile ve sirke ile yuyalar eger ıscak olursa gülyagın yumurta yagıyla karışdırıb dürteler nâfi' ola eger kaya korugun dögeler suyunu sıkub haya gicidügüne bir nîçe def'a dürteler ve dögülmişini kim solmamış ola sulıca ola üzerine yakı ideler gicidügüni gidere mücerrebdir tahkik gibidir ve tekrar etmek gerek degme ilâçla gitmez bu gayet müfîddir belki kaya korugu suyunu her gün çokça çokça içeler hem üzerine dürteler nâfi' ola mezî ve vezî çok olduguna ve anın def'ine ilâç bir kimesne ile oynamakda ve görüb imrenmekde zekerden inzâl olana mezî derler ve işemekden sonra yelmeşik inen nesneye vedî derler ilâç ferfiyûn ve kunduztaşağı ve âkırkarhâ ve topalak ve kust ve dâr-ı fülfül her birinden berâber dögüb eleyeler ve iki denk misk katalar sezâb yagıyle karışdıralar ılıcak idüb kasuga dürteler ve bîle ve bögreklere dürteler ve kemnûn ma'cûnı ve devâi'l-misk yiyeler ve kenevir tohum kavrulmuş bu bâbda yimek katı nâfi' ola ve turşılardan ve her nesne kim terlik ve balgam ziyâde ider perhîz ideler ve yaş yemişler yemiyeler ve felâsife ma'cûnu münâsibdir ve bu terkîbler bir kimseye fâ'ide ide kim souklugu ve balgamı gâlib ola ve eger kuruluk gâlib olursa gayrî ilâç ideler kuvvet-i cimâ' za'if oldugunun sebebi ıssı mizâclı kişi ne kadar ıssı [206a] otlardan isti'mâl etse ve ne kadar ziyâde yerse cimâ'da za'fı ziyâde ola belki yogurd ve ayran ve armud ve ham nohûd ki suda ıslana gayet kuvvet vire ve souk mizâclı kişiye ve balgamî kişiye kusmak nâfi' ola ve buçuk direm kâsni beş tane rufadan pişmiş yumurta sarusıyla yeseler nâfi' ola ve kuru kalyelerde dârçînî ve kebâbe ve havlincân katub yiyeler nâfi' ola ve saru havucu kalye etseler ak soganla ve nohûdla ve kendene ile ve semüz erkek koyun etiyle pişüreler ve tauk yumurtasın rufadan pişürüb sarusın bile karışdıralar ve zencebîl eküb yeseler gayet nâfi' ola hem meniyi ziyâde ide ve hem zekeri kıvâma getüre ve bir dirhem havlincân yumşak dögüb eleyeler yüz dirhem taze inek südüyle kim çig ola pişmiş olmaya karışdırıb yeseler azîm fâ'ide ide mücerrebâtdandır ve bu terkîb dahi cimâ'a gayet kuvvet vire ne kadar gerekse cimâ' etdüre zâtında kudret olan kişiye ve aslında süst olub innîn[41] olana degme nesne fâ'ide virmez meger ki ilâç ideler süstlügi

41 "innîn süst adem ki zekeri kıvama gelmez" (Derkenâr)

gide ve andan sonra mukavvîler ve ma'cûnlar yiyeler fâ'ide ide anın gibi kişiye kim gayet süst ola ve innîn şekillü ola ham nohûdı su ile veya şarâb ile ısladıb ve mülâzemet idüb yimekle fâ'ide hâsıl ola ve kuru şekâkul ve zencebîl ve ak sogan tohum ve günlük ve serçe beynisi ve keşûr tohum ve havlincân her birinden berâber dögüb eleyeler ılıcak su ile yogurub fındık içi [206b] kadarı habblar ideler ve eger serçe beynisi edviyyeler berâberi eyleseler dahi nazik ola hâcet vaktinde yedi habb yiyeler üzerine bir kadeh taze inek südün içeler veyahûd bir kadeh müselles veya bal şerbetin içeler gayet kuvvet vire şöyle kim vasfa gelmez eger kırk câriyesi olsa kırkına dahi cevâb vire dimişler ve cimâ'da şöyle medh etmişler yukaruda zikr ettigimiz gibi cimâ'a kâdir olan kişiyedir bu medh şöyle kim hîç noksanı olmaya sahîh ve mu'tedil mizâc ola bu itdikleri medhler ve bu habblar ve sâir mukavvî ma'cûnlar savâb düşe ve ma'cûnlardan nûşidâr ve acâyib eyü fâ'ide ide sıfat-ı ferfiyûn yagı kim kasuga ve zekere dürteler cimâ'a yardım vire ferfiyûn ve fülfül ve kâsni ve hardal ve kunduztaşağı ve âkırkarhâ ve natrûn natrûn ele girmezse yerine bûrei bedel koyalar her birinden birer dirhem müşk bir denk dögüb eleyeler ve kust yagı ile karışdıra kasıga ve zekere dürteler nâfi' ola ve kust yagı ele girmezse zeytyagın bedel ideler kifâyet ider cimâ' bâbında ve eyü ma'cûnlar yukaruda zikr olunmuşdur ma'âcîn bâbında bunda tatvîl olmasın deyü ziyâde getürmedik cimâ' bâbında noksan vakt olur kim yaramaz avretler şerrine ugrarlar edviyyelerden ve ma'cûnlardan ve mu'aleceden fâ'ide azhâsıl olur belki hîc fâ'ide etmez baglu olmuş olur imdi ol baglu kişilere havâslardan yazub içirmekle ve yedirmekle tedbîr ideler bizim tecrübemiz yetüşdügi nesnelerden bu kitâba yazdık tâ kim müslümanlara [207a] fâ'ide hâsıl ola ve bu kemîne şerîf-zâdeyi hayır du'â ile yâd ideler baglu içün bu âyetleri yedi kabı soyulmuş yumurtaya yazub yedüreler tanrı fermânıyla açıla mücerrebdir evvel yumurtaya yazacak bu âyetdir[42] "ve indehü mefâtihu'l-gaybe lâ ya'lemuhâ illâ hu" ikinci yumurtaya yazacak budur "ve nufihe fî's-sûri feceme'nahum cem'an" üçünci "hatta izâ rekibâ fî's-sefineti harakehâ kâle ehrakteha li-tugrika ehlehâ" dördünci "lekad ci'te şey'an imran fe-fetahna ebvâbe's-semâî bi-mâin münhemîr" beşinci "ve fecarnâ'l-arze uyûnen fe-lteka'l-mâü ala emrin kad kudir ve hamelnâhü ala zâti elvâhin ve düsürin tecrî bi-agyuninâ cezâen limen kâne küfir" altıncı "elem neşrah leke" suresin ahirine dek yedinci "euzü bi'llâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm inşâ'allahü âminîne muhallikîne rüûsekum ve mukassirîne." "alâ nezdin bel nezd-i nezdin bel nezd" ve dahi "kul eüzü birabbi'l-felak" ve "kul eüzü bi-rebbi'n-nâs" ahirlerine dek tamâm bir yumurtaya yazalar "lâ tehâfûne" ile tamâm ideler bir def'a biri biri ardınca yedisini dahi yedüreler maksûd hâsıl ola inşâallahü-teâla baglu şeşmek içün bir dahi bu tılsı-

42 Sure adları ve ayet numaraları için sadeleştirme kısmına bkz.

mı bir tutulmadık çinî üsküreye ya'ni çanaga veya sırlu çanaga misk ile ve za'ferân ve gülâbla yazalar ol erin ve ol avretin adların bile yazalar er ve avret ikisi bile ikindüden sonra yimek yemiyeler ikisi dahi gasl ideler ve ol üsküreye yazılan yazuyı od görmedik bâl şerbetiyle ezeler ve yatcakları vakitde ol şerbetin yarısın er ve yarısın avret [207b] içe ve ikisi döşege girüb cimâ' ideler hakteâla emriyle hall olub murâdları hâsıl ola yazacak tılsım budur

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

gayet mücerreblerdendir hilâf etmez bir dürlü dahi baglu şeşmek içün bir tutulmadık iki yüzlü baltayı kızduralar delügi içinden işeyeler sidügini delüginden geçüreler derhâl açıla bi-kudreti'llahi-teâla hall içün nev'-i diger bu adları dört incire veya yedi incire yazalar dört incire yazacak budur

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

ve ol yedi incire yazacak budur

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

hall içün nev'-i diger bu isimleri bir sırça çanaga yazalar ve ayaza koyalar sabah yarusun içe ve yarusun sürüne mücerrebdir

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

diger baglu şeşmek içün bir dürlü dahi kara kedinin kanıyle ve za'ferânla kâgıda yazalar boynuna baglayalar derhâl çözüle on yıllık dahi olursa kul e'üzü bi-rabbil felak ve kul e'üzü bi-rabbinnâs sürelerin bile yazalar [208a] boynuna baglayalar baglu kişi çözüle baglu şeşmek içün bir yumurtaya yazalar kim pişmiş ola ve soyulmuş ola er içün yumurtanın sivri yanında ve avret içün yumurtanın değirmi yanında yazalar ve ortasından iki pâre ideler yarusını ere yedüreler ve yarısını avrete yedüreler er içün bu şekli yumurtanın sivrice yanına yazalar ve bu âyeti dâiresine yazalar

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

avret içün bu şekli yumurtanın değirmi yanına yazalar

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

bir dürlü dahi baglu çözmek içün on yıldan ve yedi yıldan berü baglı olan kimseye bu yedi ismi üç pâre kâgıda yazalar bir yazdugını bile götüre ve bir kâgıdı suda ezüb ol su ile yuna ve bir yazdugını ezüb üç sabah suyun içe

(Tılsımın Arapça yazılışı ve metni için sadeleştirme bölümüne bkz.)

sıfat-ı maʿcûn-ı mukavvî âkırkarhâ ve günlük ve habbetü's-sevdâ kim kara çörek otudur ve zencebîl her birinden onâr dirhem kefi alınmış bal yüz direm dögülmüş şeker biraz mikdârı izâfet ideler ve on direm serçe beynisi bile karışdıralar gayet nefîs olur ve eger beş direm keşûr tohum ve beş dirhem karanfil bile ziyâde etseler acayib ola ve bunları ziyâde edicek balı dahi edviyyesine göre ziyâde ideler sıfat-ı maʿcûn-ı mukavvi [208b] ne kadar gerekse cimâʿ etdüre ve süst endâmlıgı gidere ve meflüce fâ'ide ide budur kerefis tohum beş direm keşûr tohum beş direm turak otu tohum beş direm anîsûn üç direm ûd-ı Hindî bir direm âkırkarhâ bir dirhem karanfil üç direm mastakî iki direm besbâse bir direm dârçînî bir direm asârûn üç direm misk bir denk afyon bir denk nebât yirmi direm edviyyeleri dögüb eleyeler yüz direm bal ile maʿcûn ideler şerbeti bir miskâl gicede ve bir miskâl gündüzde nâfiʿ ola ve dahi on direm cıvai yirmi direm kükürt ile sahk ideler ve reyhân suyuyla yoguralar balcık gibi ola andan güneşe koyalar kuruya üç dört defʿa böyle ideler andan sonra ol maʿcûnun on dirhemine bu zibakdan bir direm karışdıralar gayet hûb ola sıfat-ı maʿcûn-ı mukavvî meniyi ziyâde ide ve hem zekeri gayet iştihâyla kıvâma getüre kuru şekâkul ve bozidân ve behmen-i ebyâz ve ahmer ve tuderî ve lisânü'l-asâfîr ve habbü'z-zalem ve fıstık-ı şâmî ve fındık ve köknâr içi ve badem içi ve sogan tohum ve helyun tohum ve turb ve keşûr tohum ve şalgam tohum her birinden onâr direm dârçînî ve zencebîl ve dâr-ı fülfül ve havlincân ve hindistân kozı içi her birinden beşer direm fülfül ve kâsni ve tere tohum ve cırcır tohum her birinden beşer direm hindistân kozı yagı ve menkûş yagı ikisinden berâber edviyyeleri cerb idecek kadarı ve edviyyeleri dögüb [209a] elekden geçürdükden sonra üç tamâm edviyye mikdârınca kıvâma gelmiş asel ile karışdıralar şerbeti beş direm bir sabah ve bir ahşâm yiyeler on dirhem taze inek südüyle ve on dirhem şekerle nâfiʿ ola Lâkin balgamîye eyüdür ve souk mizâclı kişiye gayet münâsibdir ıssı mizâclı ve safravî olan kişilere çendân eyu olmaya sıfat-ı habbü'l-misk habb-ı zendekânî dahi derler sultan ahmed içün düzmüşlerdir cimâʿa be-gayet kuvvet virür sanʿat budur karanfil ve kebâbe ve kâkule ve havlincân ve hîl kim kakûle-i sıgârdır ve zaʿferân ve kehrübâ her birinden beşer direm laʿl buçuk direm deliksiz inci bir direm misk bir direm ırku'l-benât kim magribde biter yapraksız bir kızıl otdur bugasak otuna benzer bahar vaktinde ol ot bitecek yere kızlar varırlar çarşâf döşerler üzerine otururlar oynârlar ve yuvalanırlar derhâl tanrı-teâla kudretiyle ol ot yerden bitüb yukaru çıka gelür ol otu cimâʿ vaktinde agızda tutucak cimâʿa şol kadar kuvvet virür ki hîc vasfa sıgmaz dünyada misli yokdur ve hîc bu kadar mukavvî dahi bulunmaz bir pârecik ol ırku'l-benâtdan agızda dutub suyun so-

rıcak zeker kıvâma gelüb ne kadar gerekse cimâʿ etdürür kırk ve elli avret takat getürmez pâdişâhlar katında degme yerde ele girmez ve ol ota avzam dahi derler ırku'l-benât dahi derler ol otdan beş direm ve bir direm anber-i hâm ve beş direm mâhi zehre [209b] ve iki miskâl deve köşekinin peyniri mayası bu peynir mayası dahi cimâʿ içün acaiblerdendir misli yokdur bu edviyyeleri dögüb eleyeler gülâbla yoguralar habblar ideler hâcet vaktinde agızda dutalar acayib göreler be-gayet mücerrebdir sıfat-ı habbü'l-misk kim cimâʿa kuvvet vire deve köşekinin peynir mayası iki denk misk-i hâlis bir denk anber-i eşheb bir denk üçünü bir yere cemʿ idüb ve eyü hoş kokulu şarâbla yani süciyle kim râyihası ve taʿmı hûb ola karışdıralar nohûd kadarı habblar ideler hâcet vaktinde agızda tutalar acâyib cimâ ʿa kuvvet vire şöyle kim vasfa kâbil olmaya souk suyuyla yumayınca yatmaya bir dürlü dahi habbü'l-misk ak balmûmu bir denk anber-i eşheb bir denk misk bir denk deve köşekinin peynir mayası iki denk bunları hoş kokulu şarâbla sahk idüb yoguralar nohûd kadarı habblar ideler hâcet vaktinde agızda tutalar azaldıkça yudalar acâyib fâ'ide vire şöyle kim souk su ile yumayınca defʿ olmaya diger habbü'l-misk agızda tutalar cimâʿa kuvvet vire şöyle kim bir habb agızda tutucak ne kadar gerekse cimâʿ ide mastakî bir direm misk-i hâlis buçuk direm karanfil buçuk direm anber buçuk direm dögüb eleyeler zencebîl balıyla karışdıralar nohûd kadarı habblar ideler hâcet vaktinde agızda tutalar nâfiʿ ola inşâallahü-teâla ve dahi misk-i hayrî hayrî yagıyla [210a] ezeler zekerin başına cimâʿ vaktinde dürteler hem kıvâma getüre ve hem kuvvet vire ve meniyi ziyâde ide nefîslerdendir hayrî dedikleri menşûr çiçegidir ki Türkçe mısır benefşesi derler saru çiçegi olur benefşe çiçegi gib olur gice kokar ak çiçegi dahi olur eyüsi saru çiçeklüsidir kim hûb râyihası olur gündüz kokar ve dahi ham nohûdı su ile ısladalar gicede ve gündüzde yiyeler acâyib cimâʿa kuvvet vire ve eger cimâʿa kâdir olmayan kişiler dâ'im ham nohûda mülâzemet idüb yiseler kız oglandan bekâret alalar ve eger souk mizâclı kişi ve cimâʿa zaʿafı olan kişi nohûdı şarâbla ısladalar ve yiyeler cemîʿ edviyyelerden ham nohûdı yemegi ziyâde tutmuşlardır hekimler gayet eyülerdendir iʿtimâd ideler

Yigirmi dokuzuncı bâb avretler hastalıgındadır ve hayz kanı çoklugundadır

Eger sebeb bedende kan çok oldugundan olursa bâselîk tamarından kan alduralar ve yemegin sumâk aşın ve kızılcık aşın yedüreler pirinçle ve mercimek ile unnâbı sinirlice ot yapragıyla pişüreler ve marsama dedikleri râyihası hûb otçagız kim evlerde ve bagçelerde dikerler gedüklüce yassıca uzun ve söbi yaprakları olur yaşla dögeler dögülmüş ile avret fercinde götüre derhâl kan sâkin ola ve eger suyun sıkub tamzıralar nâfiʿ ola kanı tuta ve kurs-ı kehrübâ içüreler gayet fâ'ide ide ve mâzûyı dögeler kaynadalar suyuna bir pâre [210b] ibrişîm ısladalar

ve dögülmüş sürmeye bulaşduralar hamûl olalar ya'ni fercinde götüreler ve eger sebeb kan tîzliginden ve ıssılıgından ola ve beden dahi za'if ola ve kan dahi rakîk ola gıdâsı yine sumâk aşın vireler ve paça sumâk ile nâfi' ola ve mercimek aşı unnâbla ve sinirlice ot yapragıyle bile pişüreler gayet nâfi' ola ve şarâb-ı unnâb ve şarâb-ı sandal hususâ kim ak ve kızıl sandal ile pişüreler ve şarâb-ı mersin ve şarâb-ı encübâr münâsibdir ve sinirlüce yapragı kurudub ve dögüb yimek ve yaşını dögüb suyunu sıkub avret fercine dürtmek hayz kanın dutar mücerrebdir Lâkin tekrârca dürtmek gerek kim fâ'ide ide her ilâçda ve peygamber çiçegi köküni dögüb pirinç aşıyla yimek ve bal ile karışdırıb yimek gayet kanı tutar her ne yerden gerekse eger hayz kanı ve eger cigerden ve eger bagırsakdan ve eger bevâsırden ve eger bedenden ve eger kusmagla dahi kan gelse cemî'isini üç kerre veya dahi artucak yimekle mecâl virmez keser hakkın fermânıyla eger dögüb su ile kaynadalar şekerle şarâbın pişüreler içeler savâb ola mücerrebdir ve Kil-i Ermenîyi dögeler suyuyla içeler her ne yerden gerekse kanı kese ve centiyânâyı yumşak dögeler eleyeler hınnâ ile yoguralar hatun kişi iki ellerine dürte hayz kanı kesile mücerrebdir hîc hilâf etmez ve centiyâne yüce yüce taglarda sular kenârında bitmege mahsusdur [211a] ve kökü labada gib olur Lâkin labada kökü müdevverdir ve uzun olur ammâ centiyâne yassırak uzun olur ve tiryâk-ı erba'aya girer tiryâkın bir eyü cüzi' oldur eger sebeb rahimde yara ve cerâhat olsa gelen kanı kokar ola ve yaramaz râyihası ola mâbız tamarından veya bâselîk tamarından kan alalar ve boy tohumun kaynadalar suyuyla yunalar ve mâ'il-asel ile yunalar ve Kurs-ı kâkünec içüreler gayet muvâfık ola ve peygamber çiçegini dögüb yimek bu bâbda gayet münâsib ola insânın bedeninde eger taşrasında ve eger içerüsünde ne kadar cerâhat olsa mülâzemet idüb yese bitürür bir iki ay mikdârı her gün yimek gerek tahkîk bitürür sıfat-ı Kurs-ı kâkünec kim yara bitüre içmekle bu kurs yukaruda zikr olunmuşdur hacet vaktinde ol mahalde bulalar ve hayz kanı dutulub gelmedügi eger sebeb kan eksikligi ise bedende alâmet arık olub za'if olmakdır ilâç semüzlik tedbîrin etmekdir ve âbzen içine oturmakdır ve mâü'l-lahm içmekdir ve rufadan yumurta yimek münâsibdir ve eger bir miskâl selîhayı dögüb balla karışdırıb birer miskâl bir nîçe gün yedüreler hayz kanın aça ve bir direm yaban kabagı kim jengel derler bal ile karışdırıb yiyeler hayz kanın aça ve eger sebeb mizâc souklugundan olursa kan galîz ola ve hareketde süst ve kâhil ola sencerîna ma'cûnun ve kemnûn ma'cûnun vireler ve eger ma'cûn virirlerse [211b] gıdâ nohûd-âb ola her gün vireler ve nânhâh ile dârçînî ve kâsni ve kara nohûd ve biraz selîha ve biraz kızılboyayı bir gicede ısladalar ve sabah kaynadalar süzeler kırk direm kadarı ol sudan içireler ve bir miskâl selîhayı dögeler eleyeler kızılboya suyuyla içireler nâfi' ola ve bizim mücerrebimizdir dâ'im yalnız selîha ile baglu hayzı açar hatta

bâliga olmamış kıza içürdük hayzını akıtdı ve açdı ve recâ derler hatunlarda bir illet olurki hatun kişinin karnı büyüyüb hâmile gibi olur görenler hâmiledir derler bir yıl ve iki yıl dahi artık uzanur ol illeti zâ'il itdik bir miskâl selîha yedirmekle acâyib nefîslerdendir mücerrebdir misli yokdur hem cemî' a'zâya kuvvet virir ve hem yelleri tahlîl ider ve kuluncı açar giderir ve hem hayzı açar akıdır sıfat-ı sencerîna kunduztaşağı ve afyon ve dârçînî ve asârûn ve fû ele girmezse bedeli cevizdir ve mû ve zûkû ki yabân keşûri tohumudur her birinden altışar dirhem ve zâ'ferân buçuk dirhem kefi alınmış balla adetçe karışdıralar altı aydan sonra yiyeler şerbeti buçuk dirhemden bir miskâle degindir ve hayz kanın açmaga bir mücerreb nesne dıvar diblerinde biter bir otçagız olur reyhân sûretlüce yapışık kaftana ve giyecege yapışur yumşak yaprakları olur eski dıvar diblerinde ve burçlarda biter degicek tîz uvanur baldırcıkları olur ol otçagızı kaynadalar suyun içüreler iki [212a] def'a yâ üç def'a içmekle hayzı aça inşâallahü-teâla ve hayz baglanub istiskâ gibi bedende şişdikden sonra ol otu kaynadub içürdük derhâl açıldı şişi gitdi ve semirdi nefîs oldı bu otu kaynadub ve ayaza koyub ve gök (?) bezle örtmek gerek ba'dehu sabah içeler üç yıllık baglanan hayzı açdı degme terkîbde bu fâ'ide bulunmaz mücerrebdir ihtinâk-ı rahm bir hâlet peydâ olur rahme kim sar' gibi teşennüc olur ve köpük ki sar'da olur bunda dahi olur ilâç cimâ' ideler ve dahi tagdaga etdüreler şöyle kim şehvet kendüden cüdâ ola ve agsırdalar ve açla kâfûr ve sandal ve nîlûfer kokuladalar fâ'ide ide bir illet dahi olur rahim aşaga iner şöyle kim yol tutulur cimâ' olunmaz fıtık sûretlü iner ferc yolu tutulur hatun kişinin hâli za'if olur ilâç bir otçagız vardır bayırlarda ve taşlu yerlerde biter elbette taşlu ve kayalu yerlerde biter yire yayularak biter incecik budakları olur fıstıkî renk yeşil söbice ve uzunca yaprakları olur küçürek çâdır çiçegi gib çiçegi olur ve uçları sertîz olmaz değirmice olur tutucarak olur kayalar arasında biter ol otçagızı ay eskisinde köküyle çıkaralar üç dib veya dört dib budagıyla ve yapragıyla kaynadalar ve ayaza koyalar üç def'a aç karnına içeler ol illetden halâs ola eger saklamalu olsalar veya bir yerden bir yere iletmelü olsalar ol otçagızı elbetde ay eskisinde [212b] çıkaralar tâ kim menfa'at hâsıl ola biz tecrübede şöyle bulduk ay yenisinde fâ'ide olmaz elbette ay eskisinde olur yirmi yıllıgın ol otçagızla giderdik tanrı-te'âla izniyle ol otçagız tagda ve bayırlarda ve kayalar arasında biter ve güneşe karşu biter çadır çiçegi gibi olur güneşde açılur ve güneş batacak yumulur değirmice ve ucı sivrice tohumları olur kişnîc kadarınca Lâkin kişnîc değirmi olur ve bunun ucı sivrice olur ve bu illet hayli müşkilce illetdir degme tabîb ilâç idemez andan ötüri bu otçagızı bu kadar vasf etdük tâ kîm bu kitâb bir azîzin eline giricek başed ki ol otçagızı bulub bir derdmende ilâç ide şifâ hâsıl ola zirâ kitâblarda olan meşhûr edviyyelerden degildir ve hâssiyyet dahi gerçekdir mücerrebdir hîç hilâf etmez ba'zı hâtun

kişiye biz ay eskisinde çıkarub üç gün bir biri ardınca içmekle fâ'ide itdi ve ba'zısına üç ayda üç kez ya'ni üçer kez içmekle fâ'ide itdi zahmetli togurmaga fâ'ide ide hurma ve boy tohum bunları kaynadalar yüz direm kadarı bu kaynamış suya biraz badem yagın katalar def'a def'a içüreler kendes ve fülfül dögeler azcık burnuna kokuldalar ahsırdalar yüklü hâtun kim ahsıracagı gele ahsırmagın tutmak tâ kîm kuvvet aşaga gide Lâkin kendesin katı kuvvetlü ahsırdıcı otdur sakınmak [213a] gerek ziyâde kokulıcak ifrâtile ahsırdır ziyân eyler gıdâ semüz tauk şorbasın içüreler ve bir miskâl gâliye müşki bal şerbetiyle içireler ve iki direm kabugun arınmış hıyârşenbe kozla dögeler eleyeler mümkün oldugu kadarınca yiyeler ve alalar Mürr-i Mekkî ve sâfî türbid ve hıyârşenbe kabı ve çavşîr ve kükürt dögüb eleyeler sığır ödüyle karışdıralar aşagıdân kamışla tütüzdüreler ya'ni buhur ideler şöyle ki kamışla tütüni yukaru rahme gide ölmüş oglanını ve oglan sununu kim arapça meşîme dirler indüre eger avret oglan togururken sarpalansa gögercin bokunu tutsü ideler derhâl asânlıgla togura ve eger çakmak taşını hâtun kişinin uyluguna baglayub asa kosalar derhâl asânlıgla togura togurdukdan sonra derhâl gidereler ve yılan kavını tütsü ideler hemân lahza togura ve dahi "izâ's-semâu'nşekkat"[43] sûresinin evvel âyetini "fe-mülâkîh"e[44] degin yazalar boynuna asa koyalar göbegi üzerine degin tura derhâl togura acib mücerreblerdendir alemde misli yokdur ve bu yukarudaki zikr etdügümüz cümlesi heb gerçekdir tekrâr tecrübe itdik sahîhdir ve kaçan hâmile hâtun kişi togurmaga yakın ola her gün üçer direm tatlu badem yagun içüreler ve turşı yemeklerden ve kâbız ta'amlardan perhîz etdüreler kim oglan âsân vechile toga oglan arı ve pâkîze ola togurmaga yakın olıcak hammâma gireler sa yagın ve pâpâdya yagın dürtüneler kangısı ele girerse [213b] ve tere yaglardan dürtüneler bendükşeler yumuşaya anıl anıl yâb yâb hareket etdüreler yürümege ve çârdak varise çârdaga yâb yâb çıkub inmek münâsib ola ve eger togururken veya togurdukdan sonra katı za'af müstevlî ola şekerle olmuş gülbeşekeri veya gülengübîni gülâbla ezüb süzeler içüreler derhâl kuvvet bula ve ussı gitmiş olsa dahi ussı ve aklı yerine yerine gele ve misk kokulatmak katı fâ'ide ide eyü kokulu gülâb yüregine dürtmek ve içmek ve kokulmak ussı gitdügine fâ'ide ide ve eger gülbeşeker ele girmezse şekeri gülâbla ezeler içüreler derhâl kuvvet bulub aklı yerine gele ve devâi'l-misk yedüreler ve müşk kokuldalar derhâl kuvvet yerine gele ve bu dedigimiz şeyleri togurmazdan evvel yedürseler ve içürseler togururken za'af gelmeye ve ussı gitmeye inşâallahü-te'âla ve oglan togururken yaramaz avretlerden ve cünüb ve hayz görmüş nâ-pâk avretlerden yanına getürmeyeler saliha hâtun kişi yanına getüreler zikr ve tesbîhe meşgûl olalar şeyâtîn ol vakt ol yerden kaçar

43 İnşikak suresi, ayet: 1 (Hazırlayan)

44 İnşikak suresi, 6. ayetin sonu. (Hazırlayan)

ve togururken ezân okuyalar ve âyete'l-kürsî okuyalar şeytan ol yerden kaçar ve oglan togdugu gibi sag kulagına ezân sol kulagına ikâmet okuyalar tâ kîm togan oglan cinn fi'ilinden ve uçuk tutmakdan emîn ola oglan toguran avretin südü ki saru ola ve yaramaz ola eger süd saru ola ve koyu olmaya sikencübîn-i sâde ve tohmekân tohum suyun vireler ve gıdâ tauk eti [214a] ve oglak eti ve koruk aşı ve sumâk aşı vireler süd ki koyu ola ve gök ola sikencübîn buzûrî vireler ve tuzlu balık yedürüb kusduralar ve gıdâ nohûd-âb ve kalye sa'ter ile ve dârçînî ve turak otu ile bişirüb vireler eger süd az ola südli pirinç ve bugday aşı nohûdla ve şalgam ve keşûr ve isfenâh aşı ve pişmiş bakla ve koyun emcegi ve keçi emcegi bunlar heb nâfi' ola süd emcekde baglanmak ve kesilmek eger mizâc ıssı olsa Mûm revgan erideler benefşe yagıyla emcege dürteler veya kişnîc suyuyla ve tohmekân yapragın dögeler suyun kişnîc suyuyla bile dürteler nâfi' ola ve eger mizâc souklukdan ola Mûm revgan kust yagıyla veya menşûr yagıyle düzeler ve kuru yârpûz dögüb karışdıralar dürteler andan sonra etmek içini ve arpa içini ve boy tohumunu ve hatmî tohumun ve keten tohumun dögeler kelem yapragıyla kaynadalar yakı ideler diger sumâk ve enâr kabını ve kapsız dögülmüş arpa kavudu şarâbıyla karışdırıb yakı ideler emcekde agrı olursa za'ferân ve ferfiyûn berâber süd ile ezüb Mûm revganla dürteler fâ'ide ide eger bögrülceyi südle kaynadub dögeler yakı ideler tecrübe olunmuşdur agrısın gidere ve agrı gidüb yine tîz tîz belürse sûrincân kim Türkçe egri kestâne derler anın değirmi gibisinden bir dirhem ve kabı soyulmuş mercimek bir dirhem ve yanmış koyun kemügi buçuk dirhem dögüb eleyeler ve süfûf ideler şerbeti iki direm yiyeler nâfi' ola emcekler şişmek ve büyük olmak [214b] ilâc isfidâc ve tîn-i mahtûm ve kimûlyâ kim Türkçe tabâşîr topragı derler gargaram kili derler ak ve yumşak olur sûretde isfidâca benzer ve bân tohumunu kaynadalar suyla karışdıralar ve mastakî yagın bile karışdıralar üç gün biri biri ardınca dürteler ve muttasıl kettân bezini mâzû suyuyla ısladalar ve emcek üzerine örteler ve günlük ve arpa unu sirke ve balile karışdıralar üzerine dürteler gayet nâfi' ola emcek katı olub yumrı yumrı bezle olduguna ilâç budur ki benefşe yagın yumurta sarusıyla karışdırıb dürteler nâfi' ola ve sirke derdeni üzerine dürteler nâfi' ola şeftâlü yapragın ve sezâb yapragın dögüb yakı ideler gayet fâ'ide ide

Otuzuncı bâb nıkrîsde ve evcâ'-ı mefâsıldadır

Eger mâddesi ola ve agrıyan yer kızıl ola ve ıssı ola ilâç veca'-ı mefâsıldan ötrü ve ekhel tamarından kan alalar ve nıkrîsden ötri bâselîk tamarından kan alalar hâssa ol cânibden ki agrı ol cânibde ola ve şerbetlerden ve müshillerden ki zikr olunmuşdur anlardan ilâç ideler evet yakılardan evvel râdi' nesnelerden ideler tuhleb kim kurbaga yosunı derler su üzerinde olur yeşil renklü anı yakı ideler ve

bezr-i katûnâyı sirke ile ısladalar yakı ideler ve marul yapragını dögüb üzerine koyalar her saat degiştirib taze taze yakı ideler ve sumâk ve enâr kabı ve kapsız dögülmüş arpa kavudun şarâbıyla karışdıralar yakı ideler [215a] eger agrı katı ziyâde olursa za'ferânı ve afyonu berâber süd ile ezeler Mûm revganla dürteler fâ'ide ide ve bögrülceyi kaynadalar ve dögeler yakı ideler tecrübe olunmuşdur hem agrısın giderir ve hem şişin giderir ve eger agrı gidüb yine tîz tîz belürürse sûrincân kim Türkçe egri kestâne derler bir direm andan ve bir direm kabı soyulmuş mercimek ve buçuk direm yanmış koyun kemügi ve şeker iki buçuk direm bunları bir birine karışdıralar şerbet iki direm süfûf idüb yiyeler nâfi' ola ve yaş kişnîc suyu ve it üzümü suyu ibtidâda dürtmek nâfi' ola nıkrîs ve evcâ'-ı mefâsıl kim soukdan ola alâmet oldur kim kendü renginde ola ve ıssı olmaya ve agırlık etmeye eger souklugla ve rutûbetle bile ola agırlık ide ilâç kusmak buyuralar ve mâ'il-usûl vireler acı badem yagıyla veya kene tohum yagıyla ve gülengübîn vireler yiye ve beş direm râziyâne tohumun kaynadalar suyun süzeler her sabah içüreler ve habb-ı sûrincân veya habb-ı müntin veya habb-ı şaytarâc-ı menfec vireler gıdâ nohûd-âb vireler yakılardan havlân-ı hindî şarâbla ve zeytyagıyla ezüb dürteler ve gâh ola kim uşak ve havlân-ı hindîi bile karışdıralar dürteler sonra ferfiyûnı yâsemîn yagıyla karışdırıb tılâ ideler ve sıgır bokı yakısı acâyib nâfi'dir ve mücerrebdir ve muhallildir mukli ve çavşîri dögeler erimiş iç yagıyla karışdurub yakı ideler ve boy tohumun sirke içinde pişüreler [215b] müherrâ olunca andan bal katalar yine sehelce kaynadalar sonra eyü ezeler tılâ ideler ve iki gün koyalar ve eger kuru olıcak olursa gülyagıyla cerb ideler ve boy tohum ve sûsâm tohum ve kettân tohum bunları dögüb ve eleyüb kuyruk yagıyla yakı etmek gayet muhallildir bir eyü mücerreb nesne kim balgamî ve soukdan olan nıkrîse acâyib fâ'ide ide ve agrısın derhâl gidere ve veca'-i mefâsıla dahi balgamî olıcak fâ'ide ide ve baş agrısına ve her yerde kim agrı olsa dürtmekle sâkin idüb gidere yüzerlik tohumun dögüb eleyeler ve hınnâ ile karışdırıb yakı ideler ve eger bal ile karışdırıb yakı eyleseler revâdır ve eger tuzı suyula kaynadalar şöyle kim koyu ola andan hınnâ ile karışdırıb yakı ideler nâfi' ola ve bu bâbda kusmak katı nâfi'dir ırku'n-nisâ ilâcı nıkrîs ilâcı gibidir asl-ı ilâç oldur ki yemegi azrak yiye ve yemekden sonra hîç hareket eylemeye ve her sabah mu'tedil riyâzet ide ya'ni birkaç adım yürüye tâ kim bedeni bir pârecik kıza ve her gâh ki böyle ide şifâ bula eger süci ehli olursa dört fasıl üzerine geçmeyince süci içmeye zirâ yine avdet ider marîz süci içeçek gayet muzırlardandır sakınalar bu bâbda yüzerlik tohumunun acâyib hâssiyyeti vardır kitâblarda aydur ki on iki gice her gice bir buçuk miskâl yüzerlik tohumun dögmeden kurıca nesne ile karışdırmadan yeseler ve yatsalar ırku'n-nisâyı gidere mücerrebdir evet biz tecrübe [216a] itdik burusâ şehrinde ba'zı kişinin on iki günde gitdi ve ba'zı kişinin

otuz günde ve ba'zısının otuzbeş günde gitdi evet yüzerlik tohumu süci gibi sarhoş idüb tutması vardır katı sarhoş ider ve başı çigzindirir ve kusdurur degme kişi bir buçuk miskâl yiyemez ve ba'zı kişi ola kim ol kadar yiye kuvvetlü kişi ola meger ve ba'zı kişi dahi az yiye gayet kuvvetlüdür fi'ilde sakınalar ammâ fâ'idesi hûbdur Lâkin nâzik mizâc ve za'îf kişiler sakınalar ve hazer ideler ve perhîzin dahi hayli dahli vardır meselâ balık ve ekşiler ve süd ve yogurd ve kaymak yimek ve boza ve şarâb içmek ve tokla cimâ' etmek ve çok cimâ' etmek ve mestle cimâ' itmek ve karlu ve buzlu su ve ayran içmek bunlar heb tecrübe olunmuşdur gayet ziyân eyler ve bunların emsâli neki olursa sulu yemişler ve süd aslı ve galîz tâ'amlar ve eyü tâ'amları dahi biri biri üzerine çok karışdırıb yemesi ziyân eyler ve biri biri üzerine yemegi tabîbler idhâl-i tâ'am ale't-tâ'am derler gayet ziyân eyler sakınmak gerek ırku'n-nisâ zahmeti içün bir mücerreb nesne gayet fâ'idelüdür taglarda kayalar arasında biten zeytûn agacının yapragın yakalar külüni alalar ırku'n-nisâ olan ayakdagı topugun taşra yanında topukdan dört parmak yukaru ölçeler bir flori kadar ıssı su ile ol yanmış zeytûn yapragı külüni [216b] karışdıralar baglayalar bir iki gün tura ol yeri cerâhat eyleye bir zamân koyalar ol cerâhat işleye hayli nesne akıda gidere yaramaz hıltlardan pâk olub ırku'n-nisâ zahmetinden halâs ola ırku'n-nisâ ya'ni nesâ tamarı dimek olur bir agrıdır ki uylukda peydâ olur aşaga dizden yana iner ol agrıya ırku'n-nisâ dirler ve ol zeytûn agacına delüce zeytûn derler yemiş virmez ve zeytûni olmaz taşlu yerde kayalar arasında biter ve veca'-i mefâsıl ve nıkrîs ve ırku'n-nisâ bunlar içün mücerreb ilâç üç direm sûrincân ve üç direm şeker dögüb eleyeler birbirine karışdıralar beş on def'a altı direm kadarı ikisinden yiyeler gayet nâfi' ola ve üç direm ak haşhâş tohumun yumşak dögeler üç direm şekerle ikisini karışdırıb yiyeler nâfi' ola bunlardan bir nîçe gün yedikden sonra koyun kemügüni yakıb külüni bal ile karışduralar bir nîçe zamân koz kadarı yiyeler elbetde ve elbetde bu üç dürlü zahmetden halâs ola bi-iznillahi-teâla ve yanmış kemügi hor görmemek gerek kim bundan eyü devâ hîc yokdur zamân-ı kadîmde şöyle rivâyet iderler kim hekîmler âdem kemügün yakarlarimiş külüni balla karışdırıb yedirirler imiş veca'-i mefâsıl ve nıkrîs zâîl olurimiş hîç hilâf etmez imiş biz âdem kemügi hâssasın koyun kemügünde bulduk hemân ol hâssıyyet bunda mevcuddur ve sûrincânı dögüb yumurta sarusıyla [217a] karışdırıb nıkrîse dürtmek agrısını derhâl sâkin eyler Lâkin çok çok etmemek gerek mâdde mütehaccir olur sıfat-ı yakı kim katı şişi yumuşatmak içün ve agrıları tahlîl etmek içün ve nıkrîs agrısı içün ve evcâ'-ı mefâsıl içün ve ırku'n-nisâ içün ve bir yerden agrıları gidermek içün mücerrebdir düzeler yakı ideler eczâ budur biraz balMûmı ve biraz çâm sakızı ve biraz zift erideler ve biraz dahi zeytyagı katalar yetdügünce ve andan sonra süzeler ıssıcak iken yedi direm günlük ve mastakî ve on beş di-

rem boy tohum ve on beş dirhem kettân tohum cümlesi dögülmüş ve elenmiş ola birbirine katalar sâkince od üzerinde birkaç tîz tîz karışdıralar oddan indüreler bir bez üzerine dürteler ve zahmet üzerine yakı idüb baglayalar gayet fâ'ide ide agrısın gidere sıfat-ı terkîb-i yag kim soukdan olan bel agrısına ve souk balgamî yeller içün ve sızı içün gayet fâ'ide ider mücerrebdir Lâkin ıssı agrılara dürtmeyeler soukdan olan agrılara dürteler zirâ katı ıssı yagdır ve souk zahmete gayet eyü fâ'ide ider yüz direm zeytyagın alalar çölmege koyalar od üzerinde kaynadalar kaynamaya başlıcak elli direm kabı soyulmuş sar'amsagı gayet yumşak dögüb ve ol zeytyagı kaynârken içine biraz kaynaya ve andan sonra çıkaralar ıskaradan süzeler şöyle ki seyrecek ola bezi igen sık olmaya [217b] yag sâfî kala ve yag gerü çölmege koyalar ve yirmi beş direm fülfül gayet yumşak dögeler ve elekden geçüreler ol yag içine koyalar ve on beş direm günlügi yumşak dögeler bile karışdıralar od üzerinde anıl anıl kaynadalar nısfı kalınca andan sonra çıkaralar bir kaba koyalar agzın berkideler hâcet vaktinde yiyeler ve sızı olan yere dürteler şifâ ola ve eger zeytyagı yerine sâ yagı olursa revâdır evet odı yumşak gerek kömür üzerinde kaynamak gerek tâ kim yanmaya edviyyesinin kuvveti gitmeye ve eger biraz pâpâdya çiçegin yumşak dögüb ve eleyüb bile karışdıralar dahi yeg fâ'ide ide ve eger biraz dögülmüş ve elenmiş ferfiyûn bile karışdıralar dahi fâ'idelü ola soukdan olan agrılar ve sızılar içün sıfat-ı habb-ı sûrincân ki veca'-i mefâsıla ve nıkrîse fâ'ide ide ve safrayı ve balgamı kişiden ishâl ide sûrincân bir direm sarı helîle kabı bir direm eyâric-i faykarâ bir direm veya sabır-ı uskutûrî eyleseler revâdır ve dahi yek ishâl ider ve eyü hâs mahmûde bir denk ve kızıl gül bir denk mastakî bir denk bunları dögüb eleyeler habblar ideler cümlesi bir şerbet ola yakı-ı habb-ı sûrincân ve matbûh sûrincân yukaru bâb-ı müshîlde zikr olunmuşdur anda göreler bir dürlü mücerreb nesne kim veca'-i mefâsıla ve bel agrısına fâ'ide ide ve gidere hatta agrısından turı gelmeyüb yürümekden âciz olan kişilere içürdük kalkub yüridi ba'zı kişiler bir kerre [218a] içmekle turu geldi yürüdi ve ba'zı kişiler üç def'a içmekle turı geldi yürüdi budur sûrincân üç direm ak anzarût üç direm ikisini dögüb eleyeler on direm koz yagıyla karışdıralar sabah aç karnına yiyeler üzerine on direm kaynanmış durak otu suyun içeler dört ve beş kerre icâbet ide ol kişinin kütürümlügi gide yürüye kalka bi-iznillahi-te'âla sıfat-ı şâf kim tecrübe olunmuşdur bunun menfa'ati müshil ot içmekden yegdir sekbînec ve çavşîr ve mukl ve uşak ve zencebîl ve anzarût ve sûrincân ve şekâkul ve şâhm-ı hanzâl ve tuz ve kunduztaşağı ve zürünbâd ve kust ve sıgır kuyrugu otu kökünün kabı ve sezâb yapragı ve anîsûn ve râziyâne tohum ve etmek buresi cümlesinden berâber alub dögeler eleyeler şâflar düzeler şöyle kim resmdir ve götüreler ammâ sekbîneci ve çavşîri ve mukl ve uşakı sezâb suyunda ısladalar ve ezeler tâ kim eyü ezile andan dögülmüş ve

elenmiş edviyyeleri bunlarınla bile yogurub şâflar ideler eger yaş sezâb suyu ele girmezse incir suyuyla ezüb yoguralar bu şâf bel agrısına dahi nâfi'dir sıfat-ı illet-i düvâli düvâli illeti baldırda tamarlar yogun yogun olub tolu olmakdır sevdâvî yaramaz illetdir ilâç kusmak gerekdir ve süd kesigi ile ishâl etmekdir ve matbûh aftîmûn içürmek gerek ve her hafta eyâric-i faykarâ [218b] ve gârîkûn ve aftîmûn ve Hacer-i Ermenî bunlardan terkîb idüb vireler nâfi' ola dâi'l-fîl ayak ve baldırlar yogun olmakdır fîl baldırı gibi ilâc süd çürügüyle ishâl itdüreler ve matbûh aftîmûn içüreler ve ishâlden sonra kelem agacının külünü ve yılgun agacının külünü ve boy tohumunun ununu dögülmüş ve elenmiş ola ve keçi bokunu cırcır tohum bunları heb dögeler eleyeler zeytyagıyla karışdırub dürteler nâfi' ola ilâc-ı âhır incir agacının külünü ve kelem agacının külünü birbirine karışdırıb zeyd yagıyla dürteler ve iki gün açmayalar iki günden sonra açalar yine dürteler şifâ bula bi- iznillâhi- te'âlâ.

ÜÇÜNCİ BAHŞ

Isıtmalar ve Hasbeler ve Çiçekler İlâcındadır

Evvelki bâb envâ'-ı ısıtmalar ilâcındadır

Hummâ-yı yevmî ya'ni bir günlük ısıtma dimekdir bu ısıtmanın sebeb çok vakitlerde yorgunlukdan olur veya muhâlif gıdâlar yimekden veya katı hışm itmekden veya katı melûl olmakdan olur ve bu ısıtmada agırlık ve süstlük ve tekessür şöyle ki gayrı ısıtmalarda olur bunda olmaya ve baş agrısı ve tekessür eger ola ziyâde olmaya ilâc her gâh ki ısıtma belüre hammâma girmek ve âb-zen içine oturmak savâb ola ve tîzcek gıdâ tedbîrin ideler ferrûcla cevâv veya oglak etiyle şorba ve bunların gib şorbalar vireler hummâ-yı dıkk ince agrı dedikleri ısıtmadır çok ittifak düşer kim hummâ-yı [219a] yevmîye kim bir günlük ısıtmadır hastanın tahlît-i ta'âm sebebiyle veya tabîb hatasıyla ince agrı dedikleri ısıtmaya döner ve gayrı hastalıklar dahi bu sebeble hummâ-yı dıkk olur ya'ni muhâlif ilâcla ve nâ-muvâfık gıdâlar yimekle ince agrı olur ammâ ince agrı ısıtması iptidâda nâdir olur ve hummâ-yı dıkk olan kişinin nabzı sulb ola ve za'îf ve mütevâtir ola ve tamar yerleri ayrık yerlerden ıssırak ola ve her gâh ki yemek yiye bir zamandan sonra ısıtma harâreti zâhir ola ve nabz kuvvetlü ola ve bu dürüst-i terenşândır hummâ-yı dıkk alâmetlerinden ilâc ev havâsı ve hastanın yatdugu yir soguk gerek âb-zen içine girüb oturmak ve mu'tedil hammâma girmek tatlu ve ılıcak su ile yunmak ve yunub râhat olmak ve râhat olduktan sonra benefşe yagın dürtünmek fâ'îde ide ve eger ısıtma zahir olmadan kız oglan sü-

dün endâmlarına sagduralar fâ'îde ide ve haşhâş şarâb ve arpa cevâvı kim tâze yengeçle bile bişüreler badem yagıyla ve şekerle yedüreler fâ'îde ide ve gice bezr-i katûnâ lu'âbın vireler ve arpa aşıyla veya arpa aşından sonra kurs-ı kâfûr vireler sandal şarâbıyla ve gıdâ kabak kalyesi yâ isfenâh vireler ve tâze ve küçü-çek balık vireler ve rufadan yumurta vireler ve kabı soyulmuş mâş ve arpa keşki ya'ni keşkegi ve paça kim cevâvla bişe ve tâze ayran bunlar hep münâsib ola ve tâze benefşe ve yaş nîlûfer ve tâze [219b] sögüt yapragı kim yunmış ve souk ol-mış önünde ve çevresinde koyalar ve eyü hoş kokulu yaş yemişler önünde koya-lar nâfi' ola kabak suyu ve karpuz suyu ve hıyâr suyu ve tatlu enâr suyu badem yagıyla fâ'îde ide ve bir dürlü garîb ilâc kim tıb kitablarında yokdır hâssiyyetle hummâ-yı dıkk zahmetine fâ'îde ide ve gidere şöyle ki âhir mertebeye erişmiş olmasa ve hummâ-yı dıkk üç mertebesi vardır âhir mertebeye varıcak ilâc katı müşkildir katı arık olur ve göz çukur olur içerü gider degme bir ilâc olmaz imdi eşek kulagını kanadalar ve ol akan kandan yedi katre mikdârı yagmur suyuyla karışdıralar ve hummâ-yı dıkk olan kişiye ya'ni ince agrı dedikleri illet olan kişi-ye kim tabîbler ilâcında âciz olmış olalar içüreler üç gün biri biri ardınca her gün yedi tamla eşek kulagı kanı ve bezir ve yagmur suyu karışdırub içüreler hummâ-yı dıkk zahmetini gidere Lâkin gerekdir kim her def'a içeçek ardınca arpa aşın içüreler şarâb-ı nîlûferden sonra şifâ bula inşallahu-tealâ hummâ-yı mutbıka dedikleri ıstmanın sebebi yâ kan ufûnetinden olur veya çoklugundan olur ilâc bâselîk tamarından kan alalar ve kanın endâze ile akıdalar ve sâde sikencübîn-i sükkerî eveya nîlûfer şarâb vireler veya unnâb suyuyla matbûh helîle münâsib ola ve öksürük [220a] olmayacak tatlu ve ekşi enâr suyu katı nâfi' ola hummâ-yı muhrika bu zahmete Türkçe derletme hastalıgı dirler ve kara agrı dahi dirler ve agır hastalıgı dirler bu ısıtmanın sebebi ve alâmeti göyünmüş safranın ufûnetinden olan cemî' bedenin tamarları içinden yâ şol tamarlar için-den ki yürege ve cigere ve mi'de agzına yakın ola veya tuzlu balgam ufûnetinden ola kim safra ile karışmış ola ve tuzlu balgam tevellüdi bir rakîk rutûbetden ola kim safra-yı suhteye karışa alâmet ısıtmanın harâret lazım ola ya'ni bir düziye ola muttasıl ıssı ve yangın ola ve içinin yangını taşrasından ziyâde ola ve kusmagı katı ziyâde ola ve dili yarılu ola dilinin yarı saru veya kara ola ba'zı vakitde agzı acı ola ve uyhu uyumaya ve tasalana ilâc harâreti teskîn itmeklikde mübalaga ideler ve ev havâsını souk ideler ve sikencübîn-i sâde-i sükkeri vereler ve koruk şarâbı ve turunc ekşisi şarâbı vireler ve şarâb-ı sandal muvâfık ola eger öksürügi olursa ekşiler vermeyeler şarâb-ı nîlûfer vireler ve eger kabzı var ise şarâb-ı benefşe sükkeri vireler ve tatlu erügi kaynadub suyunu süzüb içireler nâfi' ola ve gıdâsı cevâv ola ve arpa cevâvına kabz varsa yigirmi beş dane erik ve unnâb katalar eyüce bişirüb süzeler içüreler şifâ ola ve eger öksürügi var ise cevâva on

beş dane şebistân erügi katalar eyüce bişirüb süzeler içüreler ve kabz olana tatlu enâr [220b] suyu ve badem yagın cevâva bile katalar eger öksürügi yogsa zerdâli suyun içüreler ekşi ve tatlu enâr suyun dahi bile içüreler nâfi' ola ve Temirhindî suyun aşına katub yese ve yalnız içse revâdır ve kurs-ı kâfûr ile harâreti teskîn ideler ve karpuz suyun gıdâ yerine içmek ba'zı tabî'ate gayet münâsibdir hem derledür ve hem susuzlıgı keser ve hem safrayı sidik yolundan idrârla çıkarır ve hıyâr suyu dahi ba'zı kişiye yarar ve hıyâr çekirdeğinin su ile südün çıkarub içeler gayet nâfi' ola ve ba'zı kişilere ba'zı vakitde buhrân günü olmayıcak kabz açmaga hâcet olub maslahat görürlerse hıyârşenbe fülûsun hıyâr çekirdeği südüyle ezüb süzeler birazcık badem yagın katalar ve biraz gülâb katalar içüreler veya Temirhindî suyuyla ezeler gülâb ve badem yagıyla içüreler ve sırf gülâbla hıyârşenbe fülûsundan beş veya yedi direm veya daha ziyâde kuvvetine göre ve âdemîsine göre ezeler ve bir direm badem yagın katub içüreler savâb ola ma'rifeti olan kişi nîce maslahat görirse eyle ide ve ba'zı kişiye terengübîn ve şîrhişt vireler yerine göre ve bulunduguna göre ideler ve eger oglancıklar kabz olsa bunları virmeyeler hemân şîrhişt ele girse vireler mikdârınca erik suyu ve benefşe şarâbı oglancıklara kifâyet ider ve oglancıklara bal agdasından küçücek şâflar düzeler [221a] dögülmüş sıçan bokından bile yoguralar götürdeler ve eger arakî sabundan yonub şâfcagızlar düzeler bal dürtüb götürdeler revâdır ve büyük kişilere dahi bal akîdesinden büyücek şâflar düzeler parmak kadarı veya ak helvadan helvacı bûresiyle karışdırub şâflar düzeler götüreler revâdır evet büyük kişiler içün şâfı büyük ideler eger büyük kişilerde hasta olub kabz olsa ve kuvveti dahi za'if olsa veya pîr olsa korksalar yukarudan müshil içürmege evet ki sakınalar kim buhrân günü olmaya bu zikr olınacak nesnei ıssıcak su ile ezeler şöyle kim suluca ola hastanın göbegine ve göbegi çevresine ve karnına dürteler kabz açıla ishâl olub şifâ hâsıl ola inşallahu-te'alâ budur bir direm kuru benefşei dögeler ve eleyeler ve bir denk eyü hâlis mahmûde dögülmiş ve elenmiş ola birbirine karışdıralar zikr olundıgı gib ılıcak su ile karnına dürteler ishâl olub kabz açıla kifâyet oldukdan sonra dutmak dileseler karnına urılan nesnei sileler gidereler şifâ ola eger hummâ-yı muhrikası olan kişinin ishâli olsa ziyâde ishâlinden za'af gelür olsa kim dileseler ishâlin dutalar arpanın kabın giderdikden sonra kauralar kızarınca ve ba'dehû havânda yumşak dögeler andan sonra âdetce çok suyla cevâv pişüreler Lâkin erik katmayalar bişirdikden sonra nârdenk dögüb kaynadalar suyun alub cevâva karışdıralar içüreler hem harâretine yaraya hem ishâline fâ'îde [221b] ide ve şarâblardan sandal vireler nâfi' ola Lâkin ishâl azacık olsa dutmayalar ba'zı kişiler ishâl ile hoş olur arak da ba'zı kişilere ishâl yerine geçirdirler kaçan göreler kim ishâl oldıkça za'îf olur ziyân ider ol vakit dutalar eger hummâ-yı muhrikada baş agrısı

bile olursa ak sandalı gülâbla ezeler başına dürteler nâfi' ola ve ayakların kepekle ve tuzla ve hatmî yapragıyla kaynadub ısıcak ısıcak yuyalar ve tabanı altını ayak taşıyla ovalar ve yüzerlik tohumın yumşak dögeler hınnâ ile yogurub tabanı altına yakalar baş agrısın gidere ve harâreti aşaga çeker hal bu kim kendü ıssıdır harâreti başından indirür eger tasa hadden geçüb ziyâde olsa yigirmi direm gülâb alalar on dirhem eyü sirke katalar ve beş direm gülyagı katalar ve biraz egelenmiş ak sandal katalar bir küçürek tas içine koyalar bir pâre kar üstüne tas ile koyalar şöyle kim gayet souk ola ba'dehû bir pâre panbugile bulaşdırub burnuna kokuldalar hem alnına ve tuluklarına kim arabça şakîka derler dürteler gayetde râhat olub harâret teskîn ola karşu tekrâr böyle ideler kim eyü ilâcdır ve yüregi üstüne ve mi'desi üstüne yaş kabak bulunursa çendeliyeler biraz gülâb ve biraz sirke katalar ve egelenmiş ak sandal ve Kil-i Ermenî bulunursa bile dögüb katalar dürteler gayet râhat idüb harâretini teskîn ider heb ele girmezse sirke ile gülâb kifâyet ider ve kangısı [222a] ele girürse gögsüne ve emceklerine bile dürteler nâfi' ola ve eger köpürtgen dedikleri ot kim sular kenârında biter karga sabunu dahi derler sabun gib köpürdür dört bacaklı baldırı olur karmaşık ol otun yapragını dögeler suyunu yürege ve mi'de üzerine dürteler harâreti ve tasalanmagı gidere şöyle kim tamâm beden souya harâretden ve ısıtmadan eser kalmaya derleme hastalıgında suyunu yürege dürtmek harâreti sâkin idüb bedeni souda ve dahi ısıtma tutdugu vaktin dürtseler ısıtma koya ve harâret def' ola tekrâr tecribe olundı yürege dürtmekle harâret gider ve ısıtma kor eger harâret ziyâde olub tasa katı olursa ekşi elma yapragın gülâbla dögüb ve sıkub suyun yürege ve mi'deye dürteler derhâl harâreti sâkin ola ve soukluk peydâ ola ve bezr-i katûnâyı gülâb içinde bezle ısladub veya ayva çekirdeğini ısladub lu'âbıyla agzının ve dilinin yarını sileler nâfi' ola ve ba'zı kişilere şerbeti bezr-i katûnâ lu'âbıyla içüreler hâcet olursa ziyâde harâret vaktinde içüreler ve bu hummâ-yı muhrikada souk suyu ne kadar gerekse içüreler sudan men' itmeyeler ve gerü kalan ısıtmalarda dahi su içüreler safravîde ve demevîde hazret-i rasûl-i ekrem sallallahu-te'âlâ aleyhi ve sellem buyurur "el-hummâ feyhun min nâri cehenneme fe ebriduhâ bi'l-mâi" ya'ni "ısıtma bir yalındır cehennem odundan su ile soudunuz " deyu buyururlar [222b] pes ıssı hâr ısıtmalarda su içmek gerek meger bir nîce yerde kim su münâsib degildir ol yerinde zikr oluna nîçe tabîb cahiller gördük âdem ilminde maraz-ı hârda hastayı sudan men idüb helâk ider ve ba'zı avretler dahi bilmezliginden hastayı sudan men' iderler hatâ-yı mahzdır harâret-i garîzî nârî olur hasta zulümle helâk olur zinhâr sudan men' itmeyeler gıbb-i hâlisa bu bir ısıtmadır kim bir gün tutar bir gün dutmaz bunun nevbetinin müddeti yedi sâ'at olur ve artukragı on iki sâ'at olur ve eksikregi dört sâ'at olur ve ol on iki sâ'atden geçe ondört sâ'at ola yâ dahi artık ola endâzede gıbb-i

hâlisadan ırag ola eger eyü ilâc ideler yedi nevbetden geçmeye koya ve ola kim dört nevbet ile geçe artık dutmaya ve çok ola kim mâddenin letâfeti sebebiyle bir nevbetden artık dutmaya bir nevbet ile geçe ve bâkî ısıtmalar der ile veyahûd ishâl-i safra ile geçe ammâ nabz azîm ve kavî ve muhtelif ola ve kârûre rengi kızıl ve nârî ve rakîk ola ve bu ısıtmanın harâreti ayrık ısıtmalardan yandurucı ola ve üşütmeklik ısıtmanın ibtidâsında ola eyü ditrede ve tîz sâkin ola ve bilmek gerekdir kim üşütmek sebeb nedir kim ısıtmalar dutmaga başladugu vaktin peydâ olur ısıtma harâretdir kim balgamı bulur eridir ve cemî' beden a'zalarına [223a] döker tâ ol balgam souklugunın üşümesi mahsûs olur ve sebeb oldur kim ısıtmadan önden egerçi balgam ola ânın souklugu mahsûs olmaya ve oldur kim ol rutûbet bedende sâkin ola ne bir hâlden bir hâle döne ve ne bir yerden vara ve her nesne kim bedende sâkin ola tenin eczâsı anın eczâsı ile imtizâc itmiş ola ve her iki nesne kim biri biriyle hayli turalar ikisinin ortasında biri biriyle hûy etmek ve müşâbehetcik peydâ ola pes her gâh ki bu rutûbet bir halden bir hâle döne ve bir yerden bir yere hareket ide anın her cüzi kendü karargâhından deprene hareket idüb debrendügiyle heb kendü eczâsı cemî' eczâyı tenile hav idüb mücâveretligi bozula ve bedende her cüz ol rutûbet cüz'inin souklugu kim anınla ögrenmemiş ola tuya ve üşümek mahsûs ola ve ditremek peydâ ola ilâc sogudulmış sikencübîn vireler veya şarâb-ı turunc veya şarâb-ı koruk veya şarâb-ı erik vireler ve nevbet güni şol halde kim üşüyüb ditreye ılıcak su ile sikencübîn vireler ola kim biraz kusmagla safra çıka ve eger maksûd nesne çıkarmamak olursa sikencübîn virmeyeler ılıcak su vireler tâ su rutûbeti eride aşaga indüre ve üşümegi tîzrek sâkin ide ve ısıtma eksikrek duta ve nevbet güni ol vakit kim ısıtma belüre azacık cevâv vireler ol gün kim ısıtma dutmaya enâr suyun vireler şekerle veya şarâb-ı gül vireler şîrhiştle veya erik şarâbı vireler veya bir mikdâr hıyârşenberi ezilmiş [223b] Temirhindî suyuyla vireler ezeler süzeler suyuna kabından ve çekirdeğinden ayırtlanmış hıyârşenber fülûsundan beş direm nâzik mizâc kişilere ve yedi direm miyâne olan mizâca ve kuvvetli kişiye on direm veya on iki dirhem veya dahi artık vireler ve dahi kuvvetlu kişilere ezeler ve saruca yufkacık pulcagızların çıkaralar biraz gülâb katalar ve bir direm badem yagın ve biraz şeker katalar içüreler bir kaç kerre ishâl ide ve ısıtma koya tabîb olan kişi veya bir ehl-i ma'rifet kişi nîce maslahat görürse eyle ide kişi ola kim hıyârşenberi beş dirhemden dahi eksik vireler üç dirhem yâ dahi eksik götüremez mizâc ziyâdeye tahammül idemeye ve kişi ola kuvvetlu muhkem mizâc ola on beş direm veya yigirmi direm vireler belki mahmûde katub vireler buçuk denk veya bir denk ve ba'zı kişilere sırf gülâbla ezüb içireler ve eger şîrhişt ele girmezse yalnız terengübîn kifâyet ider yâ on direm yâ dahi artık mizâca göre tasarruf ideler zinhâr ısıtmanın nevbeti gün müshil virmeyeler hatâ-yı azîmdir

hasta helâk olur ısıtma dutmadugu gün müshil içüreler bu tarîkle ki zikr olundı ve ba'zı kişilere kim hıyârşenbere tahammül idemeyeler tatlu erügi eyü kaynadalar süzeler ve şeker katalar bezr-i katûnâ lu'âbıyla karışdırub ve biraz gülâbla içüreler zinhâr bezr-i katûnâyı dögmeyeler dögicek agu olur âdemi helâk ider dögmeden gülâbla ısladub lu'âbın alalar [224a] nâfi' ola ve gıdâ müzevvere vireler koruk suyundan veya kara erik suyundan veya Temirhindî suyuyla cevâv bişüreler veya bu zikr olınan suların birisiyle cevâv bişüreler eger öksürük bile ola ısıtma ile ekşilerden cevâva nesne katmayalar belki cevâva sebistân katalar yigirmi tane kadarı veya badem yagın katalar ele girürse veya badem südün çıkarub aşına katalar müfîd ola eger ısıtma ile baş agrısı ve tasa olursa tabî'ati hukne-i leyyine ile telyîn ideler veya şâf ideler benefşe ve mahmûde ve şekerle gıbb-ı gayr-ı hâlisa ve şatru'l-gıbb bu ısıtma ısıtmalardan bir nev'dir ki bunun mâddesi safra ile balgamdan karışık ola ve fark gıbb-ı hâlisa ile şatru'l-gıbb ortasında oldur kim mâdde-i şatru'l-gıbb egerçi safra ve balgam ola Lâkin ikisi karışub bir nesne olmış olmaya ve bu sebeble safra nevbetin ayru duta ve balgam nevbetin ayrı duta ol gündeki safra hareketinin nevbet ola ol sıtma ıssırak ola ve aşüfterek duta ve irtesi kim balgam nevbeti ola anıl duta ve yavaş ve uzun duta ve gayr-ı hâlisa ısıtmanın mâddesi hem safra ve hem balgam ola Lâkin ikisi karışık ola bu sebebden her birisinin fi'li ayrı olmaya ve gâh ola kim balgam galîzrak ve çokrak ola ve gâh ola kim balgam rakîkrak ve azrak ola ve gâh ola kim safra göyünmüş ola ve gâh ola kim tamarlar içinde ola ve gâh tamarların taşrasında ola bu sebeble karışık ısıtmalar sagışı [224b] ve adı bellü degildir bu iki nev' ısıtmadan artık birisine gıbb-ı hâlisa dirler ve birisine şatru'l-gıbb dirler ve ilâcları dahi müşkildir ammâ tarîk-ı savâb bu ısıtmaların ilâcında oldur kim tabî'at ishâl itmek tedbîrin ve kusmak tedbîrin ve idrâr-ı bevl tedbîrin ve meşâmların açub derletmek tedbîrin ideler ve bi'l-cümle bedeni ziyâde hıltlardan pâk itmek tedbîrin ideler ve ısıtmanın hallerine bakalar şol mâddei eksiler kim anın galebesi tâhirrak ola ve eger hâcet harâret teskîn itmek artıkrak olursa sikencübîn-i sâde vireler veya buzûrî vireler ve endâzei harâret ile şerbet vireler buzûrî budur tohum-ı kâsni ve tohum-ı keşûr gerek bunlardan ideler ya'ni sikencübîni tohumlar suyuyla vireler ve eger hâcet ola kim mâddei bişüreler ve cevâvı nohûd suyuyla bişüreler ve râziyâne tohum ve sa'ter ve zûfâ ve na'na' ve sünbül bunlardan münâsib olanı artıralar ve eksiler ve râziyâne suyun dahi vireler ve gülbeşekeri râziyâne suyuyla ezeler ve sikencübîn-i sâdei ve buzûrî balile bişüreler ve koruk şarâbın hem bal ile bişüreler ve gülbeşekeri bal ile karışduralar muvâfık ola ve şarâb-ı afsentîn muvâfık ola ve Lâkin şerbetleri ihtiyâr itmek ısıtmanın hallerine göre ve harâret endâzesine göre ve balgam ve safra endâzesine göre itmek gerek ve her gâh ki ısıtmanın mâddesinde bişmek eseri belüre ve kârûrede eyü rusûb göreler tenkıye ideler [225a] ya'ni bedeni pâk

ideler ne sûretden yüz gösterirse anâ göre vireler san'atı şerbet-i sebük buçuk direm türbid ve iki denk gârîkûn ve buçuk denk mahmûde gülbeşekerle karışduralar veya şarâb-ı gül ile ezüb vireler ve eger dahi kuvvetlü virmek isteler ma'cûn-ı hıyârşenber vireler ishâlden sonra kurs-ı gül vireler sıfat-ı ma'cûn-ı hıyârşenber kim kuluncı aça ve ıssı mizâclulara muvâfık ola alalar türbid kırk direm ve kuru benefşe yigirmi direm tuz ve buyân balı her birinden yedişer dirhem râziyâne tohum ve anîsûn ve mastakî her birinden beşer dirhem fülûs-ı hıyârşenber yüz direm fânîd şekeri ve bal her birinden yüzer direm fânîdi ve balı erideler fülûs-ı hıyârşenberi bile ezeler pullarını ayırtlayalar ve otuz dirhem inek yagın katalar ve dögülmiş edviyyeleri bile karışdıralar şerbet yedi dirhem râziyâne suyunda ezeler içüreler bir dürlü nüsha dahi ısıtmalu kişiye fâ'îde ide ve ıssılıga ve kuruluga muvâfık ola fülûs-ı hıyârşenber yüz dirhem terengübîn ve şîrhişt ve fânîd her birinden otuz üçer dirhem kuru benefşe ve türbid ve badem-i şîrîn-i mukaşşer her birinden otuzüçer dirhem cümlesi üçyüz direm olur ve buyân balı on beş direm benefşe yagı ve badem yagı her birinden on ikişer direm râziyâne tohum ve mastakî ve kızıl gül ve râvend-i çînî her birinden beşer direm tohum-ı kâsni on dirhem mahmûde otuz dirhem fülûs-ı hıyârşenberi ve terengübîni ve şîrhişti ve fânîdi [225b] kâsni suyunda ezeler ve süzeler ve bişüreler kıvâma gelince ve edviyyeleri dögülmiş ve elenmiş badem yagıyla ve benefşe yagıyla ovalar cerb ideler anlarınla karışdıralar şerbet direm yâ dahi ziyâde mizâca göre vireler sıfat-ı kurs-ı gül kızıl gül dögülmiş ve elenmiş on direm sünbül üç direm süsen kökü beş direm hıyâr çekirdeği içi dört direm kâsni tohum dört direm şerbet bir miskâl ola bir dürlü nüsha dahi ol yerde kim safra ve balgam berâber ola fâ'îde ide kızıl gül on direm mastakî bir direm sünbül üç direm kâsni tohum beş direm şerbet bir miskâl gülbeşeker ile vireler ammâ ishâl itdirmeyince kurs-ı gül virmeyeler hummâ-yı balgamî bu ısıtmada ditremek ziyâde olur ve uzanur ve gâh ola kim hasta şöyle sana kim buz içindedir ve geç ıssı olur ve bu nev' souk balgam galîzdan olur ve ânın alâmetleri her gâh ki harâret-i garîziyyeye balgam tabî'ati eser ide ve anda ufûnet peydâ ola tâ tabî'ati ola balgamî ısıtma tevellüd ola kim ana balgam-ı zücâcî dirler agzının dadı gidüb tatsuz olur ve mi'desi za'îf olur ve iştihâsı bâtıl ola ve gönlü dönmek olur ve tasalanmak çok ola ve ussı gitmek dahi ola ve kârûresi ak ve turu ola ve sonra kızıl ve tonuk olur ilac evvel bir kaç gün sikencübîn-i aselî vireler ve cevâvı nohûdla ve râziyâne tohum ve zûfâyla pişüreler ve andan sonra ılıcak su ile [226a] ve sikencübîn-i aselî ile kusduralar ve kusmak şol vakit itdüreler kim ditremege başlaya ve kusdukdan sonra gülbeşeker vireler ve buçuk direm mastakî ve buçuk direm anîsûn ile tabi'âti bu süfûf ile telyîn ideler sıfat-ı süfûf türbid dört direm mastakî bir direm zencebîl bir denk şeker iki direm ve çok ola kim balgamî ısıtma lâzım ola ya'ni bir düziye muttasıl ola ve bedeni üşüdüb

ditremeye ve üşümesi zâhir olmaya hummâ-yı dıkka benzer ola bu ısıtmanın ilâcında bişirici ve latîf idici şerbetler virmek olmaz ve anda dilirlik itmemek gerek andan ötürü kim havfdır kim mâdde latîf ola dahi dimâga çıka sersâm tevellüd ola husûsâ kim baş agrısı ola ve dimâgı za'îf olan kişilere gülbeşekerden ve sikencübînden geçmemek gerek ve eger dimâg kuvvetli olursa ishâli şâhm-ı hanzâl ile ideler ve ishâlden sonra mâil'l-usûl vireler ve idrârü'l-bevl mâü'l-usül ile ideler hummâ-yı rub' ısıtmasında nevbet güni şerbetden ve ta'âmdan nesne virmeyeler hâssa souk su kim katı ziyân eyler ve ısıtma günü kim dutmazdan önden ve dutmaga başladugı vakt kusmak savâb ola ve ol gün ki ısıtma olmaya irtesi ola tauk eti ile şorba vireler veya koyun etiyle nohûd ve turak otu şorbasın vireler nâfi' ola ve ol gün ki ısıtma nevbet ola etsiz hemân [226b] nohûd-âba ihtisâr ideler hayvânât yemeyeler sıgırın sâde yagıyla pişüreler veya şîrûgan ile tenhâ iktifâ ideler veya badem südüyle dögülmiş nohûd bişüreler balcagız veya şeker çâşnî ideler ve nevbet gününde eger çâre olmazsa gülbeşekeri kaynadı vireler sâde sikencübîn ile ve eger gülbeşekerden önden kusduralar savâb ola ve eger hılt bişdüginin eseri belürse kuvvetlü müshil virmeyeler ve bu rub' ısıtmasında bir eyü mücerreb ilâc vardır kim biz tekrâr tecribe itdik râst geldi gâvzebân didikleri ot kim Türkçe sıgır dili dirler ânın suyunu gülâb gibi çıkaralar ki hayli çokça çıkaralar her gün otuzar kırkar dirhem kadarı yâ dahi artık biraz şeker katub on beş gün kadarı içeler allahu-te'âlânın fazlıyla koya ve eger gülâb gibi çıkarmaya kudret yetmezse sıgır dili yapragını su ile kaynadalar ne kadar dilerlerse şöyle kim eyü müherrâ bişüreler süzeler andan sonra şeker yâ bal katub kıvâma getüreler her gün vâfir içeler evet bir kaç gün çokça mülâzemet idüb içeler tâ kim şifâ ola inşallâhu-te'âlâ hâsiyyet-i kantariyûn kantariyûn dirler bir kızıl çiçeklüce ot vardır ânın çiçegini dögeler bir tatlu nesne ile karışdırub ısıtma dutdugu vaktin yiyeler kangı ısıtma gerekse hâsiyyetile fâ'îde idüb gidere ve bu kantariyûn meşhûr otdır ve ısıtma içün dahi meşhûr ve mücerrebdür iç agrısıçün ve kan gitdügiçün dahi azıcık yimekle fâ'îde ider mücerrebdir ve dahi bâki [227a] ilâc-ı balgamı ısıtma ilâcı gib ideler ve bu kantariyûn ısıtma dutdıgı vaktin tütüzdüreler ısıtma koya mücerrebdir ve oglancıklar hastalıgına kim arabca kitablarda ümmü's-sıbyân derler Sar'a nev'indendir kantariyûnı buhûr itseler oglancıklar ol zahmetden halâs ola tecribe olunmışdır fi'l-cümle cinn zahmetlerinin kangı nev'ine gerekse buhûr itmekle fâ'îde ide çiçek ve hasbe beyânındadır bunun ikisi dahi bir cinsdir ve ikisinin dahi sebeb kandan ve kan kaynadugundandır Lâkin çiçegin mâddesi çokçadır rutûbete mâ'ildir ve hasbenin mâddesi azrakdır ve safravî kandır kurulıga mâ'ildir bu sebebden hasbenin beşereleri uvacık olur ve deriden yukaru kalkık olub yumru olmaz ve hatarlurak olur andan ötürü kim anın mâddesi azgınrakdır çiçegin alâmeti ısıtma dutmak ve tasalanmak ve bel agrısı ve baş agrısı ve endâmlar cemî' agır olmak ve uyhu-

da belinlemek ve göz kızıl olmak ve burun gicimek ve göz yaşarmak ve öksürük ve bogaz agrısı ve nefes tarlıgı ve âvâz tutulması ve süst olmak ola ve çiçek ak ve kızıl ve saru ola ve az olub perâkende olmak ümîdvâr ter ola husûsâ ol kim tîzcek heb taşra çıka ve tizcek pişe eyü ola hatarsız ola ve ol kim birbirine ulaşmış ola ve gök veya kara ola ve gögüsde ve karında çok ola ve taşra geç çıka ve geç pişe hatarlu ola ve eger evvel çiçek çıka [227b] andan ısıtma duta katı yaramaz ola ve hatarlu ola ilâc her gâh ki şehirde çok kişiler çiçek çıkarır olsa ol vakitde çiçek çıkarmayan kişiler kan alduralar veya hacâmat etdüreler ve et yimekden ve tatlulardan ve ıssı nesnelerden perhîz ideler ve erik ve enâr suyuyla ve bunların gib yemişler sularıyla tabî'ati telyîn ideler ve ol kişiler ki çiçek çıkaralar ev havâsını mu'tedil ideler ve çokça kaftan giydireler ve bedeni ısıcak dutalar ve souk suyu cur'a cur'a içüreler tâ derleye arak etmek tabî'ate mâddei def' itmekligine yardım vire sandal ve kâfûr ve gülâb kokuladalar ve sirkei gülâbla burnuna çekdüreler tâ nesîm havâ geçiçek yeri baglanmaya ve yaş kişnîc suyu veya sumâk suyu veya ekşi enâr suyuyla ıslanmış sumâk veya mâzûyla ezilmiş gülâb veya sürmei gülâbla ezeler ve azıcak kâfûr katalar göze tamzıralar gözde çiçek çıkmaya ve çiçek çıkarmış kimsenin ayagı tabanına hınnâ yaksalar elbetde gözinde çiçek çıkarmaya mücerrebdir ki hınnânın bu bâbda acâyib hâssiyyeti vardır evet her gece biraz zaman tabanına hınnâyı tekrâr yakalar tâ kim göz selâmetile kurtula inşâallâhu-te'âlâ ve eger âvâz tutulacak olursa tut şarâbıyla gargara ideler ve gıdâsı kabı soyulmuş arpa ve kabı soyulmuş mercimek ikisini bile ekşi enâr suyuyla ve azıcak koruk suyuyla bişüreler ve azcık şeker katub yedüreler nâfi' ola ve tafşîl koruk suyuyla veya sirke ile veya badem südüyle bişüreler [228a] tafşîl dimek mercimek aşına dirler kim sirke ile pişüreler veya bir gayrı ekşiyle pişüreler ki ıstılâh-ı etıbbâdır ve bu aşlarda dâ'im unnâbı bile pişüreler ve eger bogazda huşûnet ya'ni irilcek ve öksürük olursa cevâva gülâbla şeker katalar ve kab gitmiş arpa ile kabsız mercimek pişüreler ve badem südün katalar ekşiler katmayalar ve nîlûfer şarâbın unnâb suyuyla ezüb içüreler ve unnâbı aşında ve şerbetinde eksik etmeyeler ekser unnâbı kaynadub suyun içüreler ve eger çiçek tîz çıkmasa tabî'at taşar yâ def' idüb bir ugurdan çokça çıkarmak içün inciri râzyâne ile kaynadub suyun içüreler tabî'at tanrı fermânıyla çiçegi taşra çıkara ve süd içmek gayet eyüdir çiçegi taşra çıkarır Lâkin zinhâr südü çok içürmeyeler iki üç def'a içmek kifâyet ider taşra çıkarmak içün ve südün bir hâssiyyeti dahi vardır ki kangı hıltı bedende ziyâde bulırsa ana müstahil olır ve dahi mümkindir kim ishâl eyleye çiçekde ve kızâmûkda ishâl katı muzırdır ziyân eyler belki helâk ider nîçeleri gördük ishâl olub öldi zîrâ havfdır kim içerüdeki a'zalarda çıka cigerde ve öykende ve bogaz içinde ve mi'dede ve yürekde ve dahi gayrı yerlerde çıka ishâlden sakınmak gerek ishâl olıcak içerüye meyl eyler taşra çıkmaz Lâkin ziyâde kabz olsa kabzı açalar kabz dahi ziyân eyler [228b] ve

telyîn-i tabîʿat câyizdir her gâh ki hayr alâmet belüre ve çiçek pişmege başlıya husûsâ kim yedi günden sonra ola ol ki büyük olmaga başlıya altın igne ile deşeler ve suyun akıdalar ve suyun panbugla devşüreler eger çiçek sulu ola ve çok ola hastayı dögülmüş ve elenmiş kızıl gül üzerine yaturalar veya arpa unu veya tarı unu üzerine yaturalar ve ıssı kum katı nâfiʿ ola eger geç kuruyucak olursa tuzlu sudan gayrı çâre olmaya Lâkin ol yerde kim igne ile deşilmiş olalar yâ ol yerde kim derisi sıyrılmış ola tuzlu su değirmiyeler tamâm onat pişmeyince ve yegregi ol ola kim kabsız mercimegi ve kızıl gülü ve yonulmuş yılgun agacını su ile kaynadalar suyuna tuz katalar ve bir pâre bezle ol sudan çiçek üzerine gerek olan yere dürteler ve sepeler ve eger harâret katı olursa biraz kâfûr ve biraz ezilmiş sandal bu suyla bile ezeler ve eger çiçek geç bişicek olursa bugdây kepegin su ile kaynadalar bugunı etegi altına dutalar ve ılıcak su içüreler yaş râziyâne ile ve kuru incir ve azcık şekeri su ile kaynadalar ve curʿa curʿa az az içüreler ve eger bir yerde yara olsa kızıl gül ve sandal ve günlük ve demü'l-ahaveyn ve anzarût bunları dögeler ol yere ekeler ammâ haspede luʿâbları artık vireler bezr-i katûnâ luʿâbı ve ayva çekirdeği luʿâbı ve tuz ve arpa cevâvı ve karpuz suyu ve tohmekân tohum suyu koruk suyuyla ve ekşi [229a] enâr suyuyla bunlar heb münâsib ola unnâb şarâb ve sandal şarâb muvâfıkdır ve baʿzı vakitde nîlûfer şarâb gayetde eyüdür ve bu iki zahmetde et aslı ve hayvânî nesneler hîc yemeyeler ve aşa yag katub yemeyeler elbetde etden ve yaglu nesneden ve hammâmdan sakınalar gayetde muzırdır meger ki zaʿaf gâlib ola ve kızâmûkda bir mücerreb nesne vardır kızıl renklü ibrişîmden gömlek giydireler ivlâdî gibi ve kırmızı gibi kangısı olursa giydireler hâssiyyetile fâ'îde vire ve baʿzı vakitde baʿzı kişiye ishâl olmuycak kızâmûk taşra urmak içün balıle süd içüreler derhâl taşraya ura çıkara evet ishâlden sakınalar eger ishâl ziyâde olsa kabı soyulmuş arpaı kavuralar andan yumuşak dögeler mercimegle pişüreler ve nârdeng dögüb kaynadub suyun alalalar bile karışdıralar yiyeler ve şarâb-ı sandal ve şarâb-ı mersin münâsib ola

DÖRDÜNCÜ BAHŞ

Şişlerde ve Yaralarda ve Cerâhatlerdedir

Pes ıssı şiş kızıl ola ve yandırıcı ola ve katı ıssı ve acır ola ilâc kan alduralar ve hacâmat ideler ve matbûh helîle ile veya meyveler sularıyla ishâl ideler kurs-ı benefşe vireler evvel kızıl sandal ve ak sandal ve fülfülü yumuşak dögülmüş it üzümü suyuyla ezeler dürteler ve gülâbla ezseler revâdır ve kaya korugu suyun dürtmek eyüdür âhirde yaʿni sonrada ve arpa ununu yaş kişnîc suyuyla dürteler

eger şiş katı olursa yaş kişnîc i [229b] dögeler gülyagıyla üzerine baglayalar ve eger sebeb urmakdan veya zahmdan olsa kızıl sandal ve za'ferânı berâber yaş kişnîc suyuyla ezeler dürteler ve eger bir pâre yüni ıssı yag ile cerb ideler üzerine baglayalar agrısın gidere seretân ve şiş seretân bir şişdir kim anın çok budakları olur yengeç gibi ve Lâkin seretân ola kim anın mâddesi sevdâ-yı hâlis ola ve ola kim safra sevdâ ile karışık ola agrıyla ve darbân ile ve acımag ile ola agrısı ve yanmagı safra karışmasıyla ola ve emcekde ve rahimde çok ola ve hâyada ve bagırsakda dahi ola evvel bakla kadarınca olur sonra büyük olur levni tîre olur ilâc yegregi ol ola kim sakınalar şöyle kala kim eritmeye ve yare olub açılmaya tekrâr tenkıyeler ideler mâü'l-cübn ile ve aftîmûn ile her bir kaç günde dört direm aftîmûn vireler sikencübîn ile ve bâkî ilâc mâlihulyâ ilâcın ideler ve bedeni tertîb idüb tedbîr i'tidâl mizâc ideler ve kurşunu yaş kişnîc suyuyla ezeler ezilmişini seretân şişi üzerine dürteler nâfi' ola balgamî ve souk şiş alâmeti agır olmak ola ve ten ile hem-renk ola ilâc şâbı sirke ile ezeler ve biraz su ile karışdıralar panbuga dürteler üzerine baglayalar ve yagı tuzla ve asma külüyle karışdıralar dürteler ve bellût külüni su ile karışdırub dürteler nâfi' ola ve eger hâcet ola balgam ishâl ideler hanâzîr kim Türkçe oten kesme (?) dirler ve hunnâm dahi dirler galîz ta'âmlardan perhîz ideler [230a] ve az yiyeler ve dâhilyûn merheminden uralar ve eger dileseler kim dâhilyûn merheminin kuvvvetini ziyâde ideler gök süsen dibi ve zift ve zerâvend-i müdahrac her birinden berâber dögeler eleyeler dâhilyûnla karışdıralar üzerine yakı ideler veya alalar koyun boku veya keçi boku ve kıssâ'ül-hımâr kökü ki Türkçe dölcek dibi derler veya bakla unu ve arpa unu ve acı badem içi ve mukl her birinden berâber dögüb eleyeler ve merhem-i dâhilyûnla karışduralar yakı ideler sıfat-ı merhem-i dâhilyûn yumşak dögilmiş on direm mürdeseng otuz direm zeytyagıyla kaynadalar karışdıralar şol kadar kim kara ola ve yigirm dirhem boy tohum lu'âb ve on direm kettân tohum lu'âbı ve on direm hatmî tohum lu'âbı bunları mürdeseng ile kaynamış zeytyagıyla karışdıralar ve karışdırı karışdırı kaynadalar tâ kıvâma gele ve koyu ola ve hanâzîr üzerine dürteler nâfi' ola ve bir ot vardır bu hanâzîr bâbında ve gayrı şişlerde dübeyli gib ve gayrı katı şişler gib kim sa'b olmuş ola hîçbir merhemle ve yakı ile pişmeye ve açılmaya ne kadar katı olursa ve kalın yer olursa dögüb eleyeler ve bal ile karıştırıb yakı ideler bir nîce def'ada bişüre ve katısın yumuşatıb deşe ve agrısın giderüb râhat ide ve merhem yerine yine bunu balile dürteler veya yumurta sarusıyla karışdırub yakı ideler kurdı dahi var ise kurdın çıkarıb onulda ve bitüre hîçbir merheme dahi hâcet olmaya bu ota Türkçe akça ot dirler ve ba'zılar [230b] halîme dirler ve ba'zılar sultan otu dahi dirler ak ak uzun kökleri olur sinir gibi berk ve muhkem ve lu'âblu olur kurıyıcak dögmesi çetin olur gec dögülür ve ebemgümeci gibi çiçegi olur küçürek kızılca bayırlar-

da ve düz yerlerde dahi biter ve yapragı baş barmak gibi olur ve tohum hemân ebemgümeci tohum gibi olur ve biraz küçürek olur ve budakları uzun olur âdem boyınca çıkar katı taş gibi şişler olursa bişirüb deşmekde lâ-nazîrdir bir kaç def'ada tîzcek deşmeyecek olursa melül yigirmi beş olub ümîd kesmemek gerek yakı itmek gerek ve ne ki ilâc etseler bundan yeg olmaz çok yakı etmekle taşı yumuşadub deşer ve ba'zılar südle kaynadalar dögdükden sonra ve ba'zılar yumurta sarusıyla karışdırırlar ol dahi acâyib fâ'îde ider tagıdır ve deşer bir yerde kim delük ola bunu kurudub dögeler eleyeler yumurta sarusıyla yoguralar incecik fitîl gib düzeler delüge girecek kadarınca bir nîçe def'a böyle ideler ol yaranın dâ'iresinde ırak yerlerden çeke ne kadar yaramaz mâddesi var ise akıdub salâha getürüb onulda hîçbir merheme ve bir cerrâha hâcet olmaya ve dahi bir yaranın agzı dutulsa şişi artsa ve agrısı katı ziyâde olsa bir yakıda veya iki def'a yakı itmekle elbette agrısını giderüb râhat idüb yaranın agzını aça ve salâha getüre inşâallahü-te'âlâ bir dürlü mücerreb nesne dahi kim halk arasında meşhûrdur kim gözsiz [231a] sepet dedikleri canavarı bogazlayalar kanını hanâzîre dürteler fâ'ide ide ve beynisini gülyagıyla karışdırub hanâzîre dürteler ve kendüsinin içini arıdub haşlıyalar dögeler koyun etiyle bile köfte eyleyeler bişirüb yedüreler birisin yimekle hoş ola eger olmazsa birisin bir def'a dahi yedüreler eger bir def'ada ve iki def'ada hoş olmazsa elbetde ve elbetde üçünci def'a yimekle hoş ola inşâallahu-te'âlâ hanâzîrin kurdun çıkarmaga bir gayet mücerreb nesne kim gerçekdir hem âsândır hem kande gerekse ele girür tâze peynir kim tâzecе sıkılmış ola ve agzı açılmış hanâzîrin agzına tâze peyniri baglayalar bir sâ'at kadarı üzerinde tura andan gidereler birin dahi uralar anı dahi gidereler birin dahi uralar bir kaç def'a böyle ideler tâ kurdı dökünince ve dökündügi andan ma'lûm olur kim peynir üzerinde kurd çıkmaz olur eger tâze peyniri giceden irteye degin baglasalar revâdır eger hanâzîrin agzı açılmamış olsa yukaruda zikr olunan merhem-i dâhilyûn ile yakı idüb açalar veya akça ot ile ve balile yakı idüb açalar andan peynir ile kurdun çıkaralar nâfi' ola inşallâhu-te'âlâ bir dürlü dahi mücerreb kim hîç hilâf itmeye kırk çarşanba gün bir direm nuşâdurı dögeler rufadan yumurta ile karışdırıb yiyeler şifâ ola bir dürlü mücerreb nesne dahi kim peygamber çiçegi dirler bir ot olur topalaga benzer anı dögeler her gün bal ile veya ta'âm ile veya yumurta ile karışdırub [231b] yiyeler günde üç direm dört direm kadarı dahi ziyâde yeseler revâdır iki ay veya üç ay kadarı mülâzemet idüb yiyeler yigirmi beş yıllık ve otuz yıllık hanâzîri giderir bir dürlü mücerreb nesne kim kazub yerden çıkarmagile hunnâm kuruya gide otun kesme dediklerine sebeb budır ayın ilk çarşanba gün gâfet dedikleri ot kim Türkçe kuzu butragı dirler ol otu çevresinden kazalar şöyle kim kökünü kırmayalar kökü kesilmeye tamâm köküyle çıkaralar bir yüce yere asa koyalar kim

zâyi' olmaya kurıya ol kişinin niyetine kim hanâzîri ola ol otcagız kurudukca ol kişinin hunnâmı kuruya gide bi-iznillâhi-te'âlâ bir dürlü mücerreb nesne dahi kim kazıyub çıkarmagla hanâzîr kurıya gide sıgır dili dedikleri otu çevresinde kazalar şöyle kim kökü kesilmeye ve kökü kopmadan bir kedinin veya bir itin boynına ipile baglayalar şöyle kim kök üzülmeden eyü kazmış olalar bu üslûb üzere kediye yâ ite çıkardalar ve kökün yerine tâze süd dökeler ve üzerine od yakalar ve sıgır dilini köküyle bir çölmege koyub asa koyalar tâ kim kurıya ve hunnâm dahi kurıya inşâallâhu-te'âlâ bir dürlü dahi ev yılanın yakalar külünü zeytyagıyla karışdıralar hunnâma dürteler tahlîl ide gidere mücerrebdir ve sahîhdir ve ıtrıfîl-i gudedî gayet fâ'îde ide san'atı budır kara helîle on beş direm belîle kabı ve emlec-i münakkî ve türbid her birinden yedişer direm aftîmûn on direm besfâyic ve üstühudus ve Sinâ-yı Mekkî her birinden beşer dirhem [232a] şaytarâc ve zürünbâd ve gârîkûn her birinden üçer direm anîsûn ve mastakî ve hayr-ı bevvâ kim kâkule-i sagîrdir ve karanfil ve sünbül ve kurfe her birinden ikişer direm ve nuşâdur üç direm ve koyun boynunda olan bezleri kurudalar ve dögeler beş direm ola bu mezkûr edviyyelere katalar ve sâ'îr edviyyeleri dögüb eleyeler ve üç agırı mukavvem balile karışdırub ma'cûn ideler şerbet beş direm ola yiyeler ve eger bu kurumış koyun bezelerini dögüb eleyeler günde buçuk direm bundan ve buçuk direm dârçînî ve biraz şeker katub yiyeler nâfi' ola ve eger bir direm bu kurumuş bezden ve bir direm dârçînîden şekerle bile yeseler dahi nefîs ola ve fâ'îde ide bir dürlü acâyib mücerreb nesne kim misli yokdır ve sahîhdir nîçe nîçe kimesneleri bi-iznillahi-te'âlâ ıslâh itmişdir budur yigirmi dirhem mürdeseng ve on direm Aksıçanotu ve beş direm kalem-i jengâr bunları yumşak dögeler şöyle kim gubâr ola andan agzı açılmış ve cerâhat olmış hanâzîre eger fitîl girmelü ise yaranın agzına göre panbukdan fitîl düzeler ve ol fitîli agızyâr ile ya'ni tükrükle nemlice ideler ve bu dögülmüş edviyyeye bulaşduralar ve yârenin delügine sokalar ve üzerine bir pâre panbugu yassıca idüb tükrük dürtüb nemlice ideler edviyyeden üzerine ekeler ve fitîl üzerine yâreye yapışduralar koyalar üç gün tura gayet acıdır kendü kopınca sabır ideler üç def'a veya dört def'a [232b] tamâm hoş ola eger kalın yerde ise cerâhat edviyyeden çokça ekeler ve eger cerâhat boynında ve gögüsde ise ve gayrı yufka yerde ise edviyyeden azrak ekeler yumru yumru etin çıkara ve düşüre salâha getürüb onulda ve eger cerâhat delik degilse agzı açık yara ise cerâhata göre panbuga agızyârın dürtüb nemlice idüb üzerine edviyyeden ekübb yapışdıralar kendü kopınca sabr ideler eger ayru ayru dedigimiz gibi edviyyei panbugile yapışdıra kurtcagızları bir bir düşüre çıkara salâha getüre ve Aksıçanotunu sekiz direm iderse revâdır tecribe idicek ârif olan kişi bilür ve anlar nîce itmek gerek ve ne itmek gerek tecribe bunu gösterir ma'lûm olur kendü kopmayınca koparmamak gerek muh-

kem yapışur ve sonra çürük etlerini düşürür ziyânsız salâha getürür mürdeseng sıçan otunun muslihidir korkmamak gerek katı çok ekmemek gerek ve edviyyeyi yerine göre ve âdemîsine göre ve kuvvetine göre yir ola kim çok ekeler ve çok yir ola kim az ekeler gayet eyü ilâcdır hor bakmayalar ve acele edüb uyumayalar yâb yâb te'ennî ile ilâc ideler eger hanâzîrin agzı açılmış olmasa yukaruda zikr etdügimiz akça otile yakı idüb açalar andan böyle ilâc ideler nâfi' ola inşallâhu-te'âlâ ve bir dürlü tecribe dahi kim dâyim tecribe iderdik rast gelürdi sıvanmış evden kim taşra yanından sıvanmış [233a] ola ve kıble tarafından veya gün dogusı tarafından ola bogunlıca samanı dedigimiz gibi dıvarlardan koparalar eyücesinden ve iricesinden şöyle kim bogunının bir yanına bir uzunca çöpcegiz saplayalar süpürge çöpünden ve ol bir yanından bogundan ziyâdecesini gidereler şöyle kim hemân ucında saman bogını kala ve andan ol çöbçegze yapışub saman bogını oda degüreler tâ kim yanub kızara ve andan açılmamış hanâzîrin üzerine degüreler bu yanmış eski saman bogunu tâ kim daglanur gibi ola ve karaca ola üzeri açıla ve bunu iden nesne yememiş aç ola ve her sabah üç bogunlıca saman bogınıyla daglayub belinledeler ya'ni korkudalar üç gün birbiri ardınca böyle ideler evet hanâzîr yeni ola açılmış olmaya ve evvel çıkub belüren hanâzîrin üzerine ideler üç günden sonra yâb yâb eksilmege başlaya tamâm gidere gayrı belürmeye evet alma gibi havuc ve balık ve yogurd ve kaymak ve sıgır eti ve keçi eti bunın gibi nesnelerden yemeyeler tâ kim gene belürmeye ve samana süpürge çöpi sokdıkları el yanmamakdan ötüdür dokuz tane samanın bogunıyla daglayalar ve daglarken her dagladıkda kefâret budır bunınla gider deyeler efsûnı gibidir samanın böyle dimek ve ba'zı hanâzîrin üzerine sülük urmakla yaramaz kanın sülük sorub gidermekle def' olub hoş oldı ve ba'zı kişiler bellût agacının külünden tuz [233b] çıkarırlar şöyle kim çokça su ile bellût külünü ısladırlar bir gice turur ve andan süzerler yine ol suya kül katub bir gün dahi ısladırlar külü tekrârca ısladub kuvvetlü suyun alırlar suyu sâfî idüb turuldub süzeler külün giderüb atalar suyun kaynadalar şol kadar kim tuz hâsıl ola bûre gibi olur ol tuzı eski yaralara ve hanâzîre ekerler tamâm onuldır hoş ider lâkin şöyle acıdır ki vasfa gelmez zinhâr ve zinhâr oglancıklara ve za'îf kişilere itmeyeler tahammül idemez agrısından helâk olur büyük ve kuvvetlü kişilerin ellerin baglayub ideler kime ki iderlerse gayet müşkildir evet hoş olur mücerrebdir ammâ degme kişilere itmeyeler meger Türklere ve kuvvetlü gürbüz kişilere ideler ve bir dürlü mücerreb nesne kim hiç hilâf itmek olmaz hoş olur adem kafasından azıcık mercimek kadarınca yedüreler üç def'a biribiri ardınca inşallâhu-te'âlâ şifâ bula evet müsliman kafasından itmeyeler eski kâfirlerin kabrinden çıkarub ideler ve azıcık yedüreler zîrâ bengi ider ve akla katı ziyân eyler bozacılar bozaya katarlarimiş ziyâde dutmak içün tahkîkdir ve mücerrebdir

tâʿûn ıssı şişdir kulak ardında ve koltuklarda ve budlarda çıkar ve gayrı yerde dahi çıkar lâkin ekseri bu üç yerlerde çıkar levni kara ve benefşî ve yeşillige mâ'il olur gâh kendi renginde olur ve gâh kızarır ısıtması ve yangunu olur ve yürek oynaması ve ussı [234a] gitmesi olur ilâc yürege kuvvet vireler şarâb-ı sandal ile ve şarâb-ı turunc ile ve şarâb-ı limon ile ve kurs-ı kâfûr ile ve Kil-i Ermenî yemek çıkarmazdan önden gayet eyüdür lâkin her gün muttasıl yemek gerek şart oldur tabîbler katında şürb-i hamr iden kişi olursa her gün çıkarmazdan önden Kil-i Ermenî yiye ve şarâbla gül suyun memzûc idüb içe ve eger şarâb içmez kişi olursa Kil-i Ermenî gülâbla her gün içe ve eger Kil-i Ermenîi dögüb şekerle karışdırub yese üzerine gülâb içse revâdır ve eger Kil-i Ermenî pâre pâre çiyneyüb yese üzerine gülâb içse câyizdir kaun ve karpuz ve yogurd ve kaymak ve süd yemeye ve hammâma girmeye bunlar gayet muzırdır ihtirâz ideler ve ekşiler yiyeler sumâk ve nârdenk ve limon suyu ve sirke ve Temirhindî ve unnâb bunlardan yiyeler ve Turunc-ı akrepî didikleri ot kim bayırlarda biter bi-aynihi akrepe benzer saru çiçegi olur benefşe yapragı gibi yapragı olur vaktinde benefşeye sarʿarlar ol Turunc-ı akrepînin bütünce kökünü ev kapusı ardında asa koyalar ol evde olan kişiler tâʿûn çıkarmayalar mücerrebdir bizim tecribemiz yetişmişdir ve oglancıklar tâʿûnına fil kemüginden bir pârecik boyunlarına asa koyalar tâʿûn çıkarmayalar inşallâhu-teʿâlâ sıgırlar tâʿûn çıkarır olsa fil kemügin kara bizle birisinin boynına baglayalar tâʿûn sıgırlardan defʿ ola biiznillâhi-teʿâlâ ve evde her gün koyın kemügin yakmak mücerrebdir ol eve tâʿûn girmez [234b] hâssiyyetile ve tâʿûn çıkarıcak üzerini ustura ile çizeler şişe çekeler az az kan çıkaralar ve hic souk nesne üzerine dürtüb yakı itmeyeler zira souk nesne içeriye döndürür havf olur kim aʿzâ-yı re'ise yetişe içerü dönmekle helâk ide ve baʿzılar Kil-i Ermenîi gülâbla dürtmege revâ görmüşler hâssiyyetile fâ'îde ider ziyân itmez dirler dâhilyûn merheminden yegrek nesne olsa olmaz gayet nefîs ilâcdır muhallildir taşra çeker tâʿûnın mâddesini kim resmdir yaʿni agudır eger râdi' nesne dürtseler üzerine souklardan havfdır kim içerü kalbe vara kim kalb yürekde ve dimaga vara kim aʿzâ-i re'îselerdir helâk ide pes dâhilyûn dürtmek eyü ilâc oldıgı budur kim yâ tahlîl idüb tagıdır yâ pişür akıdır ikisi dahi matlûbdır veyahûd belürdiginleyin kazan dibinden veya çölmek dibinden parmak ile kara alub ıssıcakla tâʿûn üzerine dürteler fâ'îde ide ve bir mücerreb nesne dahi kim mısır sultanının kızına bir kişi itmiş ol kız halâs bulmış andan sonra meşhûr oldı hayli kişiler tecribe itdiler halâs buldılar çakmak taşını gayet kızduralar od üzerinde andan bir bez içine koyalar ıssı iken tâʿûnın üzerine bez ile degüreler korkudalar şöyle kim belinleye taglanmak maʿnîcigi hâsıl ola üç defʿa biri biri ardınca ideler tâʿûndan halâs olub selâmet ola bi iznillâhi-teʿâlâ ve deşt iklîminde çerkes [235a] tarafında bir kâʿide vardır kaçan bir kişi tâʿûn çıkar-

sa bir nîce sogulcan tâ'ûn üzerine korlar ve üzerlerine bir nesne baglarlar şöyle kim tagılub üzerinden düşmeye bir sâ'at ve iki sâ'at kadarı korlar turur andan açarlar eger sogulcanlar ölmüş olursa tahkîk iderler ki tâ'ûn çıkaran kişi ölmez kurtulur ilâc iderler hoş olur ve eger sogulcanlar ölmezse tahkîk kurtulmaz ölür dirlermiş bu dahi anların katında bir kâ'idedir ve ba'zılar tâ'ûn belürdigi gibi üzerine sülük ururlar ol yaramaz kanı çeker alur agusı içerüye varmaz halâs olur bi-fermân-ı hüdâ'yı-te'âlâ ve ba'zı tabîbler tâ'ûn eyyâmında çıkarmamış kişilere emr iderdi kan aldurırlardı ardınca derhâl buzlu su ile sikencübîn-i sükkerî ezüb içürürdi gayet fâ'îde iderdi ve tâ'ûn şerrinden emîn olurdı ve dahi hayırlu ilâc oldur kim fakîrlere ve yetîmlere hayırlar ve ihsânlar ve sadakalar ideler tâ kim hakk-te'âlâ kazaları sava ve ömri ziyâde ide nite kim resûl-i ekrem sallallâhu-te'âlâ aleyhi ve sellem buyurur "lâ yereddü'l-kazâe ille'd-du'âe ve lâ yezîdu fi'l-ömri ille'l-birru" ya'ni "kazâı nesne red eylemez illâ du'â redd eyler ve ömri nesne ziyâde eylemez illâ eyülük ziyâde eyler" pes hayırlusı ol imiş kim eyülük ideler ve ihsân ideler hayır du'â alalar tâ kim kazâı hakk-te'âlâ redd eyleye ve ömri ziyâde ide inşâallahü-te'âlâ dâhis dırnak dibinde olan şişe dirler Türkçe kurlagan [235b] dirler ilâc evvel kan alduralar bân tohumunu ve afyonu sirke ile ezüb dürteler ve bezr-i katûnâyı sirke ile ısladalar üzerine baglayalar ve her lahza souk suya koyalar ve eger souk sudan bir zaman çıkarmayalar revâ ola ve eger agrı sâkin olmaya sâ yagını ıssı eyleyeler parmagı içine koyalar biraz tura fâ'îde ide ve eger bir pâre zift ısıcak idüb yapışduralar irinlendüre sonra igne ucıyla deleler irini aka hoş ola ve irini akdıkdan sonra su kapdırmakdan sakınalar ammâ hammâm fâ'îde ide çıbân kim arabça dümmül dirler ilâc fasd ve hacâmat ideler ve matbûh helîle ile ishâl ideler ve evvel def'a bezr-i katûnâyı sirke ile ısladalar üzerine dürteler ve enâr kabın dögüb eleyeler Mûm revgan ile karışdırıb yakı ideler andan sonra bişürici nesneleri yakı ideler ve dahi kuru etmegi dögeler yagla bişüreler ve hardalı dögeler ve dögilmiş hardalı kuru incirle ve bezirle karışdırıb yakı ideler ve boy tohumun hurmâ ile dögeler karışdıralar ve keten tohumun ve hatmî tohumun bunları dögeler incir südüyle karışdırıb veya hurmâ ile karışdırıb yakı ideler ve keten tohumun gögercin bokuyla ve ekşi hamîrile karışdıralar yakı ideler ve kelem yapragını yaş beze sar'alar ve ıssı kül içinde bişüreler andan eski sıgır yagıyla dögüb merhem ideler ve yakı ideler nâfi' ola ve eger katır kuyrıgı didikleri otun tohumundan [236a] kim hammâmlarda süpürge iderler ve evlerde dahi süpürge iderler taşlu bayırlarda biter saru çiçegi ve incecik uzun budakları olur ve berk olur degme kerret onmaz ve agaçdır yapragı az olur ve incecik olur ve tohumları gılâf içinde olur çeşme-zen şekküllüce değirmice tohumu olur her sabah üç gün biri biri ardınca yedişer tane yudalar çıbân def' ola artık çıkmaya bi-iznillâhi-te'âlâ ve eger sûre-i şu'arâyı ki ta sin

mim sûresidir anı tamâm yazalar götüreler çıbân çıkmaya def' ola mücerrebdir ve eger yedi tane uvacık taşcagızları her birisini çıbânların üzerine süreler şöyle kim ol çıbânları cerâhatine bulaşa andan bir büyük taş altına koyalar ol taşcagızları çıbân def' ola ayrık çıkmaya

Fasl-ı fî beyânı' şerâ

Şerâ deyü Türkçe kurdeşeni dirler sebebi safravî kan çoklugundan veya tuzlu balgam çoklugundan olur ve ol ki kandan ola kızıl olur ve gündüz galebe ider ve ol ki tuzlu balgamdan ola ak olur ve ahşâm veyahûd gice galebe ider ilâc eger kızıl olursa koruk suyun içeler ve cevâv yiyeler temür hindiyle ve erik ve zerdâli suyun içeler ve her vakit ki sân ola kan alduralar ve tabî'ati yemişler suyuyla telyîn ideler kim mâü'l-fevâkih dirler kitablarda ve ekşi ayran ve enâr suyun içüreler ve kurs-ı kâfûr vireler ve eger uzuncak olursa on dirhem sarı helîle kabı ve bir miskâl eyâric-i faykarâ sikencübîn ile [236b] karışdırub vireler nâfi' ola ve eger balgamî olsa evvel kan alduralar andan tabî'ati gülbeşeker müshili ile veya ıtrıfîl ile telyîn ideler ya'ni gülbeşekere türbid ve gârîkûn ve aftîmûn ve kara tuz ve şâhm-ı hanzâl bunlardan terkîb ideler vireler nâfi' ola ve hammâm dahi nâfi' ola

Fasl-ı fî beyân-ı nemle ve cemre ve âteşpâresi ve gâverse

İmdi nemle uvacık kabarcıklara dirler ki birbirine ulaşmış veya yassıca ola ve acımagla ve gicimegle ola ve ola kim bir kabarcık ola ve cemre harf-i cimle cümle kabarcıklar ola ıssı ve yandırıcı ve tîz kara ve sulu olmaya ve âteşpâresi sulu kabarcıklar ola yanmagla ve gicimegle ve gâverse uvacık kabarcıklar ola ve katı ola ilâc heb ilâcları biribirine yakındır evvel safrayı sâkin itmek gerek koruk suyuyla andan sonra kan alduralar ve andan matbûh helîle vireler sarı helîle ile ve enâr suyuyla ve şîrhişt ve terengübîn ve şeker ezüb vireler ishâl itdireler ve andan sonra kızıl sandal ve fülfül ve şâf ve mâmîşâ ve kalı isfîdâc ve Kil-i Ermenî bunları yaş kişnîc suyuyla veya kâsni suyuyla ve it üzümü suyuyla ve marul suyuyla ve gülâbla ve sirke ile bunlardan kangısıyla olursa karışdıralar tılâ ideler nâfi' ola ve kaya korugu suyu nâfi' ola ve cemreye kan aldıkdan sonra ve ishâlden sonra ekşi enârı alalar kabıyle ve içiyle sirke içinde kaynadalar yumşak dögeler ve beze dürteler [237a] üzerine yakı ideler ve bir gün bir gicede üç kez yakı ideler tâze tâze ve sinirlice ot yapragını dögeler üzerine yakı ideler tekrâr fâ'îde ide ve Kil-i Ermenî dögeler gülâbla veya sirke ile ezeler dürteler bir kaç kerre nâfi' ola söyündüre harre harf-i hâ ile ısırgu didikleri kızıl şişdir ne yerde gerekse insanın a'zasında çıkar belüricek kızarır ısıtması olur gayet kızardır bedeni veya ditredür cerre harf-i cimle kabarcıkdır kim göyündürmeye dahi derler ya-

yılur ya'ni bazı vakitte dört yanını ve çevrelerini yer kabarcıga bir eyü mücerreb nesne oldur kim kabarcıgın çevresine mikdârınca hamîrden bir halka ideler üzerine koyalar şöyle kim halka sag yerde ola kabarcık tamâm ortada peydâ ola sögüt agacının kabı külünü kabarcık üzerine toldıralar ve baglayalar kabarcıgı söyündüre şöyle kim hîcbir gayri devâya hâcet olmaya Lâkin eski kurumış sögüt agacını gerekdir ve kalın kabından olsa yegdir yogun sögüt agacının kabını yakalar külünü kabarcıkda isti'mâl ideler ba'zı vakitde ba'zı kişiye ebemgümeci yapragını kaynadub üzerine tekrâr baglayalar söyündüre ve ba'zı kişilere labada yapragını baglamagla gayet fâ'îde itdi ve harre kim ısırgudır kabarcıksız kızıl şişdir ilâc kan aldıralar ve ishâl-i safra ideler hıyârşenbe ile ve erik suyuyla ve Temirhindî ile unnâb ve erik ve zerdâli bunları kaynadub dâyim suyun içeler ve cevâv vireler ve şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı sandal [237b] ve şarâb-ı Temirhindî içeler ve hammâma girmeyeler ve et yemeyeler ve karpuz suyun içeler ve zinhâr kaun yemeyeler ve zaif kişiye kan aldırmayalar souk yimekle ve souklar içmekle maksûd hâsıl ola yagmayalar ne kadar gerekse souk su içeler ve gâverseyi dahi buncılayın teskîn ideler Lâkin ishâl matbûh-ı helîle-i Kâbilî ile ideler ve türbidden ve aftîmûndan hâlî komayalar es-sa'fe uvacık sivilcelerdir kızıl kızıl bedende çıkar yandurır ve acır gine sancır gibi bedeni acıdır ve yaz gününde çok vâki' olur husûsâ ol vakit kim âdem ıssı olup kızıb derleye yâ hammâma gire ilâc evvel kan alalar andan matbûh helîle ile ve şâhtere ile ishâl ideler ve hammâmda yaş kişnîc suyun sirke ile ve gülâbla ve gülyagıyla dürteler fâ'îde ideler ve eger mersini kaynadalar suyun sirkeyle ve gülâbla hammâmda dürteler eger kudreti yeter kişi olmasa souk suya gire sirke ve güllâb dürte fâ'îde ide ve tu'm souk nesne yiye uyuz ve gicügi uyuz ve gicik uyuz iki dürlü olur kuru ve yaş olur ve kurusının ilâcı hammâma girüb yunmakdır ve çügündür suyun nohûd suyuyla dürtünmek fâ'îde ider ve kan alduralar ve müshil içüreler ve ıtrıfîl ve şâhtere nâfi' ola sıfat-ı ıtrıfîl şâhtere helîle-i Kâbilî kabı otuz direm belîle kabı ve emlec-i münakkî her birinden yigirmişer direm Sinâ-yı Mekkî yigirmi direm şâhtere otuz direm râvend-i çinî on direm bunları dögüb eleyeler badem yagıyla [238a] cerb ideler çekirdeksiz kızıl üzümle karışdıralar şerbet dört direm veya beş direm ola sıfat-ı kurs-ı biringî uyuza ve gicige fâ'îde ide helîle-i Kâbilî kabı ve belîle ve emlec-i munakkî ve biringî-yi kâbilî her birinden birer cüz türbid iki cüz fânîd şekeri kıvâma getüreler ve edviyyeleri karışdıralar şerbet üç direm ishâl itmek içün on direm içeler ve kuru uyuz içün mâü'l-cübn ile ishâl itdüreler ve giciyün içün zerdâli çekirdeğin içini on direm yumşak dögeler ve iki direm tuz ve ve iki direm ölmiş cıva azacık sirke ile karışdıralar şîrûgan yagıyla üç gün mütevatir hammâmda dürteler ve haşhâş tohumun dögeler sirke ile ezeler hammâmda dürteler giciyüne mücerrebdir ve kerefis yapragının suyun alalar

gülyagıyla ve sirke ile üçüni berâber karışdıralar hammâmda dürteler üç kerre dürtünmekle veya beş kerre hammâma girüb dürtmekle fâ'îde ide ve yaş uyuz içün kündüs bir direm zerâvend-i tavîl iki direm gümüş kenesi sekiz direm zerde-cûb bir direm cümlesini dögeler eleyeler hâcet kadarınca sirke ile ter ideler gülyagıyla hammâmda veya güneşde veya od kenârında dürteler fırsat nîce düşerse ve mürekkeb zâçın alalar mürdesengle berâber dögeler eleyeler sirke ile ezeler bir çölmege koyalar bir nem yerde koyalar kırk gün tura andan çıkaralar eski uyuzlara dürteler köküyle gidere hîç eserin komaya Lâkin katı acıdır bir dürlü dahi yaş uyuz içün mürdeseng ve isfîdâc kal'ı her birinden ikişer direm gülyagı kifâyet kadarınca kaynadalar dört direm erideler sâfî [238b] Mûmla kaynadalar ve od üzerinden indüreler ve iki direm ölmüş cıvai azıcık kâfûrla bile karışdıralar dürteler nâfi' ola ve ekşi enâr suyun alalar biraz bûre ve gülyagın katalar kaynadalar biraz koyuca olınca andan hammâmda dürteler eger uyuz ve gicik enekte olursa bir direm bûre ve buçuk direm ebûcehil karpuzı içi ve iki direm kızıl sandal ve beş direm Sinâ-yı Mekkî bunları dögeler sirke ile ve gülyagıyla karışdırub dürteler ve eger gicik fercde olursa şâbı göyündüreler katran ile karışdıralar bir tâzecik bezle götürteler ve eger gicik dübürde olsa anı da böyle ideler uyuz içün bir dürlü dahi mücerrebdir kükürt ve şâb ve bân tohum bu üç edviyyei ayru ayru dögeler yumşak zeytyagıyla ve kuyruk yagıyla veya sâ yagıyla kangı ele girerse karışdıralar iki elin parmaklarına ve avucına bilegine degin dürteler gice erteye degin tura ellerini budı arasına koyıp yata ertesi hammâma gireler bir kerre dürtmekle gide ve bir dürlü dahi çölmekçi otu dirler mücerrebdir koz içini ve kükürti ayru ayru dögeler kuyruk yagıyla karışdıralar iki eline dürteler kice ile ve bezle sar'alar tâ kim dökülmeye ve evvelkisini dahi bezle sar'a koyalar tâ kim ol dahi dökülmeye ve ertesi gün hammâma gireler nâfi' ola ve evvelkisinin ziyâde fâ'îdelerinden birisi oldur kim kel başa hırızma uralar tâ kim pâk ola andan ol üç edviyyei gayet yumşak dögeler sâfî acı yagıyla karışdırub dürteler ve bir bezle sar'a koyalar tâ kim dökülmeye bir iki gün [239a] tura andan hammâma gireler sabunla pâk yunub edviyyei acı sâ yagıyla yine dürteler bir nîce def'a dürtmekle kel baş onıla ve ba'zı kişilere üç dört def'a dürtmekle gide ve ba'zı kişilere dahi ziyâde dürtmekde gide ve oglancıklar başında uyuzcıklar gibi kimi sulıca ve kimi kuruca başcagızlar olur bu otu kuyruk yagıyla veya zeytyagıyla karışdırıb dürteler birde veya ikide def' ola ve eger oglancıkların yüzünde suluca başcagızlar olsa gicise birbirine ulaşub şişe bu otu kuyruk yagile dürteler def' olub hoş ola eger ayakda ve baldırda âteşpâresi dedikleri zahmet ârız olsa ol üç edviyyei yagile karışdırub dürteler nâfi' ola inşâallahü-te'âlâ eger gicik fercde olsa ve saru su gelse ve gayet müşkil zahmet olsa fâ'îde idüb gidere mücerrebdir fülfül ve şeker ve çivit bu üçi berâber ola

ayru ayru dögüb eleyeler fülfül azcık ziyâdece ola ve gayet gubâr dögülmüş ola birbirine karışdıralar ol yere dürteler bir kaç kerre nâfi' ola hayalar gicigine mücerreb nesne hem dürteler hem içeler bir kaç def'a tekrâr ideler fâ'îde idüb gidere kaya korugunu dögeler suyun dürteler tekrâr tekrâr ve her sabah üç dört kaşık mikdârı suyun içeler bir nîçe gün mülâzemet idüb ziyâdece içeler nâfi' ola ve kara bahakı dahi içmekle gidere Lâkin tekrârca içeler fâ'îde ide bahaka ve gicige ve evvel uyuzı taşra urub heb çıkarır bilmeyen kişi öyle sanur kim [239b] ziyâde oldı zahmet artdı sanur tekrâr içmekle tamâm artdugından sonra çok içmekle eksilü eksilü def' olur gider ve eseri kalmaz tecribe gösterir ne kadar gerekse eski ve yavuz uyuzlar olsa ve demregü olsa ve gövdei tamâm siğil tutmış olsa belki ana karnından siğil bile togmış olsa kaya korugu suyunu içmekle ve dürtmekle tamâm giderir ve eserin komaz ba'zı kişilerde üç dört def'ada ve ba'zı kişilerde dahi ziyâde içmekde ve dürtmekte giderir ve öykeni ve cigeri pâk ider yaramaz hıltlardan kaya korugu nefîslerdendir ve kanda gerekse bitüb çok oldugından ötüri halk katında izzeti yokdır Lâkin hor bakmamak gerek azîz edviyyelerdendir kitablarda adı hayyu'l-âlemdir ve ba'zı kişilerin kim uyuzı ve demregüsi katı ziyâde olsa kaya korugı suyun ziyâde tekrâr içdikden sonra Sinâ-yı Mekkî içüreler bir def'a her kişiye kuvvetine göre içüreler kişi ola kim beş direm içüreler ve sırf yapragından ola ve kişi ola kim yedi direm veya sekiz direm içüreler veya dahi eksik veya dahi ziyâde eger katı za'if nazik mizâc kişi olursa üç direm ve dört direm içüreler ve eger kuvvetlü muhkem mizâclu kişi olursa veyahûd köylü Türk olursa on iki direm Sinâ-yı Mekkî kaynadub içüreler veya dahi artık içüreler ishâl idüb derûnı eyü pâk ide sevdâdan ve ba'zı münâsib edviyyelerden bile katalar Sinâ-yı Mekkîyi kaynadırken bişüreler lisânü's-sevr gibi kovanotu gibi kim ogul [240a] otu dahi dirler ve şâhtere gibi ve baldırıkara gibi ve hatmî gibi ve kızıl üzüm gibi ve dahi neki münâsib ise bile kaynadalar sıkub süzeler içüreler nâfi' ola sıfat-ı habb kim uyuza ve gicige fâ'îde ide ve bu habba habb-ı helîlec derler budır sabır ve helîle-i asfer her birinden birer direm mahmûde ve kızıl gül her birinden birer denk dögüb eleyeler ve habblar ideler bu bir şerbetdir ve katı eski ve katı yaramaz uyuzlara ve gicige ilâc sabır-ı uskutûrıyı dögüb eleyeler üç gün biri biri ardınca günde birer miskâl yiyeler ve böylece bir zaman tekrâr yiyeler tamâm gidere inşaallâhu-te'âla bir dürlü dahi uyuz içün hammâmda dürteler nâfi' ola nûşâdır beş direm jengâr üç direm kükürt beş direm kalye taşı beş dirhem zeytyagı kifâyet kadarınca yumşak dögeler eleyeler zeytyagıyla karışdırıb hammâmda dürteler nâfi' ola bir dürlü dahi uyuz içün ele ve ayaklara dürteler saru zırnîh beş direm zerde-cûb beş direm ak kükürt yigirmi direm yumşak dögüb kuyruk yagıyla karışdıralar ele ve ayaklara dürteler nâfi' ola bir dürlü dahi hammâmda dürteler uyuzın yaşın ve kurusın

gidere mücerrebdir mî'a-yı sâ'ile kim karagünlük revâgıdır kim menteşe ilinden gelür eyü râyihası olur Türkçe zîgâla derler hammâmda uyuza dürteler biraz otura sonra kepekle yunub çıkalar gayet eyü ve nâfi'dir ve kepekle yumıcak gövdeye yapışur çıkmaz muhâlifdir eger uyuz otlarına bir pâre [240b] anduz katalar gayet eyü fâ'îde ide ve kust-ı telh dirler bir ot olur şamdan gelür İznik şehrinde dahi çok biter İznik şehrinde gicik otu dirler ve Burusa şehrinde kurtlu ot derler ânı dögeler eleyeler sâ yagıyla karışdırub uyuza dürteler gidere yogurdla dahi dürteler fâ'îde ide ve ba'zı uyuz olur ki dürtmekle fâ'îde itmez yaş şâhterei dögeler sıkub süzeler suyunu yedi sekiz gün kadarı içüreler bedeni arıda ve kanı sâfî ide ve sevdâvî hıltları pâk ide ammâ yedi sekiz gün içmek gerek elbette giderir mücerrebdir ve ba'zı nâzik kişilere yaş ve tâze şâhtereden gülâb gibi suyun çıkarub içüreler ve ba'zı kişilere dögeler suyun sıkub içüreler böyle sıkub içmek yegdir ve ziyâde içicek eyüdür ishâl dahi ider hayırlusı oldur kim yedi sekiz gün içeler her gün yüzer direm kadarı içeler veya dahi artık elden geldügince ve bir üsküre kadarı süd çürügüyle bile içeler gayet fâ'îde ide evet gayet acıdır bal veya şeker katub içeler nâfi' ola eger şâhtere suyun bir kaç gün içdikden sonra bir def'a beş direm Sinâ-yı Mekkî kaynadub suyun bile içeler akvâ ola dahi yegrek ola ve ba'zı kişilere yedi dirhem Sinâ-yı Mekkî kaynadub suyun içüreler revâdır yukaruda zikr olınan kaya korugu suyuyla şâhtere suyun cem' idüb içeler ve üzerine bir üsküre süd çürügün içeler acâyib fâ'îde vire bir hafta kadarı bu üçünden çokça çokça içeler tamâm maksud hâsıl ola ayrık devâya hâcet [241a] olmaya eger uyuz katı yaramaz ve çok olursa bunlarınla gitmeye ve kalın ola demregü şekillü ola şâhtere suyun bir nîçe def'a içüreler eger tâze şâhtere ele girmezse kim suyun çıkaralar kurı şâhterei kaynadub Sinâ-yı Mekkî ile veya gâvzebân içüreler andan sonra ağu ağacının tâze veya kuru yapragın yumşak dögeler su ile ve zeytyagıyla bile kaynadalar tâ kim su gidüb yag kala andan süzeler her gün ol süzülmiş zeytyagından ol uyuza dürteler nâfi' olub gidere ve eger katı yaramaz olursa ağu ağacının yaş yapragın dögüb suyun çıkaralar dürteler nâfi' ola Lâkin oglancıga dürtmeyeler ve nazik kişilere dürtmeyeler katı harab ider kuvvetlü kişilere ve Türklere ve büyük kullara suyunu dürteler zira yag bile olmayacak ziyân ider yag muslihdir ziyânın def' ider ve eger kükürti dögüb yogurdla karışdırıb yiyeler uyuzı gidere ve eger ağu ağacının yaşı ele girmezse veyahûd suyun çıkarmayalar dögeler su ile kaynadalar suyun dürteler fâ'îde ide ve eger labada köküni dögeler yogurdla hammâmda uyuza dürteler fâ'îde ide ve eger sirke ile karışdıralar hammâmda dürteler her uyuzı gidere ve hem kara bahakı gidere ve bu labadaya ba'zı kişiler evelek dirler uyuz içün ve demregü içün bahak içün cümle-i mücerrebâtdandır meşhûrdur kande gerekse biter ve ne vakit gerekse bulunur meşhûrdur bir dürlü dahi bir yumurtaı deleler

agı ve sarusı içinde iken dögülmüş kükürt toldıralar ve hamîrle kaplayalar [241b] ve ocakda ıssı kül içinde bişüreler andan çıkaralar hamîrin giderüb sâ yagıyla karışdırıb uyuza dürteler nâfi' ola sa'fe ve şîrîne bu illet ekser başda olur kurı ve yaş olır sulanur ve irinlenür ve birbirine ulaşub yapışır ve ziyâde olub yaramaz olıcak kele yaklaşır oglancıklarda çok vaki' olur ve yüzde dahi olur eger kuru olursa kulakdan hacâmat ideler ve ol kandan başına dürteler ve andan sonra başına merhem-i ahmer dürteler sıfat-ı merhem-i ahmer mürdeseng ve zerde-cûb ikisini ayru ayru yumşak dögeler mikdârınca sirke ile ve zeytyagıyla karış-dıralar dürteler nâfi' ola ve eger büyük kişi olırsa baş tamarından kan alalar ve enseden hacâmat ideler fâ'îde ide ve eger yaş olırsa kan alalar ve hacâmat ideler fâ'îde ide ve müshil dahi içüreler matbûh helîle ile ve habb-ı kûkıyâ dahi içüre-ler nâfi' ola ve bu terkîbi dahi dürteler fâ'îde ide bakır tubalı ve mürr ve kanbîl-i tâ'îfî her birinden ikişer direm günlük ve şâb her birinden dörder direm zerâvend-i tavîl ve zâc ve sabır her birinden birer direm dögeler eleyeler sirke ile ve gülyagıyla karışdıralar dürteler ve ağu ağacının yapragını dögüb su ile kaynadalar ve ol su ile başını pâk yuyalar ve eski tennûr saksı pâresini yumşak dögeler eleyeler iki cüz bundan ve bir cüz tuz yumşak dögeler ikisini sirke eze-ler başa dürteler nâfi' ola ve bu eski tennûr pâresini tuzla ve sirke ile uyuza dürteler gayet fâ'îde ide ve gidere ve bu zikr olınan terkîb [242a] acayib müfîd ola şâb ve kükürt ve bân tohumu üçini berâber idüb ayru ayru yumşak dögeler zeytyagıyla veyahûd sâ yagıyla veya kuyruk yagıyla karışdırub başa dürteler nâfi' ola ve eger yüzde olsa hemân bu terkîbi yagla dürteler nâfi' ola ve eger hammâmdan çıkub başa yagsız kurula ekseler dahi yegrek fâ'îde ide bir def'a ekmekde veya iki def'a başa ekmekde fâ'îde idüb gidere bir dürlü dahi acayib eyü nesne kim sa'fei gidere ve kel başa dahi fâ'îde ide iki avuç kadarı yaş sergü-le kim arabca şaytarâc dirler ve iki kabza kadarı baldırıkara kim persiyâvşân dirler ve dört beş aded turunc kim arabca nârenc dirler bu turuncları tograyalar sergülei dögeler ve ikiyüz direm zeytyagın katalar ve bir kilinderden eksicek katı sarb ve eski sirke katalar ve baldırıkarayı ovalar hurd ideler ve biraz enâr kabın katalar bunları bir çölmekde kaynadalar azgına kiremid koyalar çevresini hamîrle dutalar şöyle kim bugu çıkmaya şol kadar kaynaya kim sirke gide zeyt-yagı kala andan çıkaralar bir muhkem bezden sıkub süzeler çörini çöpini ısıcak-la başa yakı ideler bir gice sabaha degin tura sabah hammâmda başını ıssı su ile ve sabunla yuyalar ol yagdan dürteler ve ol yagı saklayalar her gün ol yagdan başa dürteler yag tamâm olınca ol zahmetden halâs ola inşâallahü-te'âlâ bir dür-lü dahi oglancıklar ve hâtûn kişiler sa'fesiçün ve sa'fe deyu ufacık çıbânlara ve sivilcelere dirler ki [242b] ekser âdemin yüzünde çıkar zerde-cûb ve hınnâ ve zerâvend ve mürdeseng ve enâr kabı bunları dögüb eleyeler sirke ile ve gülya-

gıyla karışdırub dürteler nâfi' ola bir dürlü dahi yaş sa'fe içün sirke ile ve tuzla ve uşnân-ı ahdarla ovalar tekrâr tekrâr kuruda gidere elbetde ve elbetde mücerrebdir ve uşnân-ı ahdar çöğen nevindendir souklık didikleri ota benzer şûre yerler de biter deniz yalısında tuzla otu dirler ve sulu yeşil ot dirler bir dürlü dahi âsânca ve mücerreb nesne kükürt ve şâb ikisini berâber yumşak dögeler kuyruk yagıyla karışdırub dürteler veyahûd yogurdla dürteler nâfi' ola bir dürlü dahi kel baş içün başa hırızma uralar andan sonra tuzla ve âdem sidügiyle başı ova ova yuyalar şöyle ki kanadalar andan sonra sögüt agacından biten burc didikleri yapragı yumşak dögüb üzerine ekeler bir iki üç def'ada şifâ bula diger kel baş için mücerreb nesnedir biraz zift dögeler ve berâberi yanmış koz içiyle ve eski ve acı sâ yagıyla karışdıralar ve başı hammâmda sabunla pâk yudukdan sonra dürteler üç dört def'a dürtmekle nâfi' ola bir dürlü dahi büyük kişilere ideler kim müshil içirdikden sonra ve eyü tenkıye-i dimag itdikden sonra bir kaç kerre dürteler nâfi' ola ağu ağacının yapragının yagını dürteler hammâmdan çıkub tekrârca dürtmekle nâfi' ola arabca bu ağu ağacına deflî dirler kel başda kıl bitürmek içün bir mücerreb nesne tonuz ödün [243a] balile karışdırub azcık gubâr dögülmüş fülfül bile katalar bir kaç kez dürteler kıl bitüre mücerrebdir sahihdir kel başa sülük urmak ve yaramaz kanın gidermek içün ay eskisinde gayet hûbdır ve her ne ilâc itseler sülükden sonra ideler nâfi' ola diger mücerreb nesne ayu ödünü balile ve azcık fülfül ile ancılayın karışdırub bir kaç kez dürteler kıl bitüre mücerrebdir sahihdir evet gerekdir kim ustura ile yer yer kanadalar şöyle idicek kılı fi'l-hâl bitürür bir dürlü dahi kıl bitürmek içün evvela kel başa yer yer sülük uralar tâ kim yaramaz kanı gidere veya ustura ile çizeler şöyle kim yaramaz kanı aka andan sonra âdem necîsinin sougundan başa dürteler üç gün koyalar tura andan sonra hammâmda ıssı su ile ve sabunla yuyalar pâk ola andan sonra bir arı nesne ile ovalar tâ kim cerâhat ola ve ba'dehû yine âdem necîsinden dürteler üç gün koyalar tura andan yine hammâmda evvelki gibi pâk ideler ve üç def'a böyle ideler andan tâze yag dürteler ve sonra bu tılâyı ideler bir mikdâr tâze kuyruk yagını erideler ve kakırdagından ayırtlayub sâfî ideler ve biraz su degmemiş sabundan ol yag içine yonalar ve biraz Mûm bile katalar tâ tamâm bunları od üzerinde bir tas içinde veya bir demür kepçe içinde erideler ve erirken karışdıralar tâ kim merhem ola ve andan karşu ısıcak idüb başa dürteler kıl bitüre inşâallâhü-te'âlâ kubai demregüdir ilâc zamg-ı Arabî ve kesîrâ ve saru [243b] helîle üçüni dögüb eleyeler ve sirke ile karışdırub dürteler şifâ ola ve mâzûyı ve kesîrâyı dögeler ve sirke ile ezeler demregüye dürteler nâfi' ola ve deliksiz mâzûyı dögeler sirke ile ve sıgır sidügiyle kaynadalar koyu olunca ve demregüye dürteler nâfi' ola evvel matbûh aftîmûn içüreler andan yakılardan isti'mâl ideler tâ kim eyü fâ'îde ide ve gidere belki hayırlusı oldur kim matbûh

aftîmûn içmezden önden yedi sekiz gün mikdârı yâ dahi ziyâde her gün ve her sabah bir küçürek üsküre mikdârı şâhtere suyun dögüb sıkub süzeler muglâb ardınca içeler bir üsküre mikdârı kaya korugu suyun bunlarla bile içeler tâ kim demregü belürsiz ola ve def' idüb gidere ve andan matbûh aftîmûn içeler veya Sinâ-yı Mekkîden her kişinin mizâcına göre mikdârınca içüreler ve ne kadar yaramaz demregü olursa böylece ilâc tahkîkdir ayrık olmaz evet dedigimiz gibi hem muglâb ve hem şâhtere suyu ve hem kaya korugu suyu kim kitablarda hayyu'l-âlem zikr olınmışdır ve hem süd çürügü ve bunlara tatlucak katub her gün ziyâdece ikrâh itmeyüb birer mikdâr veya dahi artık içmek gerek tâ kim demregü def' olub gide ve andan müshil içeler tamâm demregü gide eger yaramaz demregü olırsa erik agacının zamgını ya'ni pusını sarb sirke ile ısladalar bir kaç kez dürteler küçük oglancıkdan ve büyük kişiden demregüyi gidere inşâallâhü-te'âlâ ve sulıca sa'feye dahi bu ilâc [244a] münâsibdir ve mücerrebdir nûşâdırı yumşak dögeler sarb sirke ile ezeler demregüye dürteler gidere ve labada kökünü dögüb eleyeler sirke ile ve biraz kesîrâ ile ezeler demregüye dürteler hem demregüyi hem bahakı gidere ve eger demregü azrak olursa aç kişinin tükrügini bir kaç kez dürteler gidere ve nohûd yagı gayet nâfi'dir dürtmekle giderir ve birinc yagı ve bugday ve kara çaltının agacını yakalar tamlayan suyun demregüye dürteler nâfi' ola ve bu yagların kangısı gerekse mücerrebdir ve âdem şehvetini dahi demregüye dürtmekle gayet mücerrebdir ve hilâliyye dirler bir ot olur saru südü olur za'ferân gibi südünün rengi olur sarulık otu dirler yerakâna içürirler sarulıgı giderür Kastamonu vilayetinde ol ota kilisa otu dirler anın südünü demregüye sürseler derhâl gidere mücerrebdir ve bir dürlü otcagız olur dıvarlar dibinde biter Türkçe yapışak dirler reyhân şekillüce nâzik otdur ve yumşak yapracıkları olur kaftana ve esvaba yapışır arapça haşîşetü'z-zücâc dirler demregüye acayibdir anı dögeler demregüye süreler katıca katıca demregüyi anınla ovalar demregüyi gidere mücerrebdir dögüb suyun sıkub süreler revâdır ve demregü içün cumaertesi gün tolanurken bu ayeti üç kez okuyalar ve bir tane arpa ile çevresini çizeler ve üç kez yine okuyalar gine arpa ile çizeler âyet budır "em ebremû emran fe innâ mübrimûn" bir mücerreb nesne kim ne kadar yaramaz demregü olsa şöyle kim cüzzâmdan fark olmasa kesîrâı dögeler gayet [244b] sarb sirke ile çalkayalar bir üsküre içinde kaşık ile şöyle kim sirkei çok içe kabara kesîrâsı tamâm ıslana merhem gibi ola hammâmdan çıkub demregü çıgalandugleyin dürteler üç gün koyalar tura yine hammâma girüb sabunla yuyalar şöyle kim çıgalana gine bu terkîbi tamâmca dürteler evvelki gibi yine üç gün koyalar tura andan yine hammâma girüb sabunla yuyalar şöyle kim çıgalana yine bu terkîb tamâmca dürteler evvelki gibi yine üç gün koyalar tura andan yine hammâma girüb sabunla yuyalar çamçaga et gibi olur

Lâkin gayet çıgalanduguna melûl olmayalar üç kez böyle yakı ideler her def'ada üçgün koyalar tura tokuz gün olur andan sonra kim yunub pâk olub hammâmdan çıkalar gülyagın dürteler ele girmezse şîrûgan dürteler şifâ ola inşaallâhü-te'âlâ kel başa dahi tecribe itdik tekrâr tekrâr fâ'îde idüb giderdi donuz kılı gib çatal kılları dibiyle kopardı yerine eyü kıl bitirdi katı nefîslerdendir devâlar içinde misli yokdır ammâ za'îf kişiler ve oglancıklar tâkat getürmez terkîb budır üç direm râstık taşı ve üç direm kitre ve üç direm zerdâli çekirdeğin içi beş parmagla götürecek mikdârı hınnâ bunları gayet yumşak sahk ideler ve yukarıda zikr itdügimiz gibi sarb sirke ile üsküre içinde kaşık ile çalkalayalar şol kadar kim tamâm kitre ıslana merhem sûretin baglaya andan dedigimiz gibi hammâmdan çıkub dürteler nâfi' ola bir dürlü dahi sögüt agacını yaşile [245a] yakalar tamlayan suyun demregüye dürteler gidere mücerrebdir bir dürlü dahi gayet yavuzına ve inâdcısına ideler gidere at ölüsünün eyegüsinden yabânda yatdugu yerde ne sûretle yatursa ânı almazdan evvel nişân ideler andan alalar şöyle ki işi bitdüginden sonra yine yerine ilidicek evvel nîce yatursa idi yine öyle yerine koya ol eyegüyi eve getüre ve gice il ve herkes yatdugundan sonra eyegünin ucunı kızdıra ve demregü üzerine süre ve sürerken ide kim göç seni beni yaradan aşkına göç âdem işidilmez yere göç ve it ünü işidilmez yere göç diyesin andan eyegüyi saklaya irtisi gice il yatdugundan sonra yine eyegünin ucını kızdırub süre üç gice böyle ide andan eyegü evvel oldugu yere ilede evvel buldugu gibi uçları nîce yatursa idi nişân itdügi gibi koya ardına bakmayub gide demregü ol kişiden zâ'il olub gide inşâallâhü-te'âlâ ve dahi keçi uyuzı dirler yaramaz illet vardır demregüye benzer degme ilâcla gitmez katı müşkil illetdir evvel baharda yere çig düşdügi vaktin elinden gelürse çemen üzerine çig düşücek ol kişi yalıncak olub çig üzerine yuvalana bir kaç gün yalıncak olup yuvalana şifâ ola ve eger yalıncak olmaga kudreti yogsa ol çigden cem' idüb bedenine tekrâr tekrâr süreler fâ'îde idüb gidere ve ol çiye parsîce şebnem dirler siğil ilâcı budır sabunla yuyalar yaş keçi boynuzı [245b] yemişiyle ve yaş mersin ile ovalar ve kelem yapragını dögeler üzerine dürtüb baglayalar ve it sidüginin köpügini ve balçıgını bile dürteler gidere mücerrebdir hâssa ilâc-ı siğil köstebek topragından ay aydınında topraga bakmadın ayı gözleyüb toprakdan bir avuç alub siğil üstüne süreler zâ'il ola ve dahi kaya korugunın büyücek danelerinden günde üçer danesini üç sabah yiyeler ne kadar bedende siğil var ise heb döküle mücerrebdir ve eger bir kaç gün sabah sabah üçer kaşık suyun içeler ve hem suyundan siğil üzerine dürteler ne kadar siğil var ise ve ana karnından bile togmış dahi olursa heb döküle gide ve dahi sünnetlüce ot derler bir ot olur tahıl kenârlarında biter ve otlar arasında kande gerekse biter uvacık boz dogan gibi debbûs şekillü sekiz yapraklu başcagızları olur tohum ve yapragı bi-aynihi künik yapragı gibi olur

yapragı gedikli olur küçürek saru çiçegi olur südü olur künîk çiçeği südü gibi ol sünnetlüce otun başcagızlarından bir avuc mikdârı dögeler eleyeler bal ile karışdırıb üç dört gün açla sabah yiyeler bedende ne kadar siğil var ise gidere hatta anadan bile togmış siğilleri heb gidere mücerrebdir tahkîk giderir ve ba'zı kişinin beş altı def'a çok yimekle giderdi ve ba'zı kişinin üç gün üçer dane yimekle giderdi tohmekân otunun yapragıyla siğili ovalar birbiri ardınca [246a] hâssiyyetile siğili gidere Türkçe bu ota semüz ot derler bunın yapragından tere tavg bişürirler yogurdla bazarda gezdirüb satarlar ilâc siğil eger ay evvelinde her bir siğilin üzerine bir nohut kosalar bir sâ'at turdukdan sonra bir beze baglayub oda atalar zâ'il ola bi-iznillâhi-te'âlâ bambul otu dirler bir ot olur ânın erkegi olur bostan yerlerinde ve tarlalarda biter habbu'l-mülûk gibi üçer tane olur bir yerde bitişmiş biter değirmi şekillü söbice yaprakları olur güneşile bile tolanur yaprakları güneşe karşu döner künik çiçegi gibi anın tohumundan bir avuç mikdârı dögüb eleyeler yumurda ile veya balla karışdıralar üç dört gün yiyeler ne kadar siğil var ise heb döküle gide bu otun suyu her neye degerse lâciverdî renk gibi olur bu otu bir kagıdâ ve ak beze dürtseler laciverd gibi renk ider ısla-da suyunın rengi yapragı rengindedir dürtecek biraz turdukdan sonra lâciverd gibi renge döner kitaplarda bu otun adı sâmeryumâdır bu otun tohumunu oglan togurmaz hâtun kişi dögse balla karışdırıb yese ve hem koyun yünüyle götürünse yüklü ola oglan dogura bi-iznillâhi-te'âlâ siğil içün ay eskisinde aya karşu işeye ol sidügi siğile dürte siğil gide bir dürlü dahi hîc hilâf etmez ay eskisinde su çevliklerinde irkilen köpükden alalar siğile dürteler ne kadar siğil var ise heb döküle gide siğil içün ve çıbân içün [246b] yedi kez veya tokuz kez okuyalar bisbillâhirrahmânirrahîm em ebremû emran fe innâ mübrimûne ve yüs'elûneke ani'l-cibâli fe kul yensifuhâ rabbî nesfen feyezeruhâ kâ'an safsafen lâ terâ fîhâ ıvecen ve lâ emten ve tera'l-cibâle tahsebûhâ câmi'deten ve hiye temurru merre's-sehâbi sun'allâhi'llezî etkane külle şey'in innehû habîrun bimâ yef'alûne ve meselü kelimetin habîsetin keşeceratin habîsetini'c-tüsset min fevkı'l-ardı mâlehâ min karârin guded kim Türkçe bez dirler ilâc katı katı ovalar tâ kim tagıla andan sabır ve huzaz kim havlân-ı hindî dirler ve akakya kim mısırdan gelür karza derler bir agacın yemişidir erguvan agacı yemişine benzer katı kâbızdır tu'mı mâzûdan dahi kekredir bunları dögeler ve çirişle karışdırub kagıdâ dürteler ol yere baglayalar koyalar kendü düşünce nâfi' ola ve kurşunu yufkacık dögeler bez miktarınca üzerine baglayalar üç gün tura fâ'îde ide ve tauk yagın tekrâr tekrâr dürteler nâfi' ola ve kaz yagı dahi nâfi'dir ve şâbı yumşak sahk ideler sirke ile karışdırıb dürteler bizle baglayalar tura dâ'im üzerin sirke ile yaşca ideler kurumaga komayalar bir iki yakıda def' ola es-sil'atü sil'a deyu Türkçe ur dedikleri maraza dirler ekser âdemin boynunda çıkar ilâc uşakı sirke ile ezeler üzeri-

ne yakı ideler tekrâr ve tekrâr nâfi' ola sekbîneci sirke ile ezeler tekrâr dürteler tahlîl idüb gidere ve bâselîkûn merhemin üzerine dürteler nâfi' ola sıfat-ı merhem-i [247a] bâselîkûn balMûmı ve çam sakızı ve sıgırın içyagı ve zift her birinden berâber ögse ile karışdıralar yakı ideler nâfi' ola ve bir garîb mücerrebce ilâc ur içün bir pâre kal'ı ya'ni kalay pâresini dögeler ur mikdârınca yassılayalar kagıd şekillü yufka sahife ideler bir nesne ile delik delik ideler kalbır gibi andan sarb sirke içinde ısladalar andan çıkaralar ol urun üzerine baglayalar bir nîçe gün tura andan çözeler eger delinüb çürümüş sûretlü olursa koyalar irini aka karşu sıkalar içini pâk ideler ve merhem-i jengârla ilâc ideler onılınca ve eger delinmediyse yine kal'ı sirkede ısladub üzerine baglayalar tâ kim delinince delindikden sonra için pâk idüb ilâc ideler tâ kim yeri belürsiz olub onıla eger kıla'ı delindikden sonra bir pârecik kara otdan delügine sokalar içini oyub yiye çıkara oglancıklarda olsa bunın gibi tîz otlar itmeyeler sakınalar jengâr merhemi kifâyet ider bâselîkûn merhemi cerâhatler etin bitürir ve kel başı dahi onuldur san'atı budır kara sakız ve râtiyânec ki çam sakızıdır ve balMûmı her birinden yigirmişer miskâl taneçâdırı dört direm zeytyagı yüz direm eridüb merhem ideler od yanıgı ilâcı gülyagıyla yumurta agını karışdırub dürteler nâfi' ola ve kal'ı isfîdâcdan alalar üç direm ve sabır bir direm ve mürdeseng üç direm ve zerâvend-i tavîl iki direm yumşak dögeler Mûmla ve gülyagıyla [247b] karışdırıb dürteler nâfi' ola ve tahın dürteler gayet nâfi'dir bir dürlü dahi merhem-i isfîdâc od yanıgına ve ıssı yag döküldügüne ve kaynâr su döküldügüne ve kabarduguna fâ'îde ide sıfatı budur on direm ak kâfûrî balMûmı alalar kırk direm gülyagı içinde erideler biraz isfîdâc katalar götüre bildügince sahk ideler biraz yumurta akın katalar ve havânda sahk ideler koyu olınca ba'zılar ider azcık kâfûr katalar saklayalar hâcet vaktinde dürteler nâfi' ola kireç merhemi od yanıgına ve gayrısına gayet nâfi'dir kaçan kabarsa yara olsa acâyib fâ'îde ide sıfat-ı merhem-i kirec ak kireçi alalar örtecek mikdârı su koyalar iki sâ'at mikdârı koyalar tura andan ol suyu süzeler yine bir su dahi koyalar gene ancılayın iki sâ'at kadarı tura dört def'a böyle su koyalar tura yine dökeler evet suyu dökdükden sonra kireçi sahk ideler andan üzerine su koyalar ve su ile ısladub suyun dökdükden sonra gülyagın karışdıralar yeticek mikdârınca ve andan sonra havânda dögeler merhem kıvâmına gelince ba'dehû panbug üzerine dürteler ol yerin üzerine baglayalar nâfi' ola bir dürlü dahi od yanıgına alma çürügini dürteler gayet fâ'îde ide ve agrısını sâkin ide ve kabartmaya ve hîçbir gayrı ilâca hâcet olmaya eger od yanıgından cerâhat vâkı' olsa hasîr külün ekeler cerâhatin bitüre ırk-ı medenî ve rişte dahi dirler bir zahmet olur [248a] hindüstân memleketinde çok olur ba'zı yerin suyundan ve ba'zı yerin havâsından olur âdem oglanın gövdesinde bir nesne çıkar deşilür içinde rişte gibi ak olur uzanur çekdikçe delüciginden çıkar bir

nesnecige sar'arlar anıl anıl çekerler uzandugunca sar'arlar ol yara yanında baglarlar bezle şöyle kim üzülmeye eger üzülecek olursa ol kişi helâk olur veyahûd katı zahmet çekerler eyü ilâc olursa dahi tekellüf ile hoş olur ilâc matbûh helîle veya matbûh aftîmûn içüreler dimâg tenkıye ola eger dilersen yara agzın büyük idesin neşter urmadan on direm yer sogulcanın ve bir direm Mûm ve bir direm fülfül ve bir direm şûnîz bu cümlei dögüb havânda merhem gibi ola yaranın agzına uralar üç gün tura ve bir eyü mücerreb devâ kim ırk-ı medenî evvel belürdügi gibi yiyeler ve hem dürteler fâ'îde ide ve gidere ve elbetde bâtıl ide ol gün ki belüre buçuk direm sabır yiye ve ikinci gün bir direm sabır yiye ve üçüncü gün bir buçuk direm sabır yiye ve hem sabırdan üzerine dürte şifâ ola Burusa şehrinde bir kişi rişte çıkardı ayagında mâddesini hindüstândan bile duta gelmiş çekdikçe uzandı ve bir gün çeküb uzanurken üzüldi acâyib zahmet çekdi ol kişi helâk olayazdı akça otla ilâc olındı hakk-te'âlâ şifâ virdi ayagı katı şişdi yaranın agzı tutıldı akça otu dögüb [248b] ve eleyüb balla karışdırıb yakı itdiler agrısını giderib râhat eyledi yaranın agzını açub çok nesneler akıtdı sehl vakitde tamâm hoş oldı rîş-i belhî ilâc kan alduralar ve safrayı ishâl ideler ve koruk şarâbı ve hâtûn tuzlıgı şarâbı ve limon şarâbı ve kurs-ı kâfûr bunlar nâfi'dir ve hem merhem-i isfîdâc dahi nâfi'dir yaramaz ve onulmaz cerâhatler ilâcı zeytyagı durdı ve şâb ve bal üçini berâber merhem eyleyeler dürteler bir dürlü dahi râstık taşı ve çam sakızı ve yalama tuz üçi berâber mersin yagıyla Mûm revgan ideler kifâyet itdükce karışdırıb merhem ideler dürteler nâfi' ola ûdu's-salîb dedikleri otun bu bâbda acâyib kemâli vardır ne kadar onulmaz yaralar ve nasûrlar var ise kurula ekmekle onuldır hatta ayakda ve baldırda olan onulmaz yaraları bitürür salâha getürür ol baldırda onulmaz yaraya kitablarda mâlenkülmeyâ derler yılan yasdugu didikleri otun kökünü kurudub ve dögüb onulmaz yaralara ekicek veya balla karışdırıb dürtücek bitürür ve günlük unu dahi ziftle ikisini dögüb birbirine karışdıralar ekeler âdemde ve at arkasında olan nasûrı bitürüb salâha getürür ve elfiyye didikleri ot dahi ne kadar onulmaz yaralar olsa ol dahi bitürür ve iksirîn dedikleri terkîb ne kadar eski ve yeni cerâhat olursa kurula ekmekle bitürür nefîslerdendir ve it bokı kim ak ola yumşak [249a] dögeler yaraya ekeler derhâl bitüre mücerrebdir ve ne kadar onulmaz yara olursa sinirli yaprak suyuyla evvel yuyalar andan bitürüci nesne ekeler ve tekrâr tekrâr sinirlice ot yapragın dögüb ve sıkub suyun dürteler andan ot ekeler tâ kim tîz bitürüb salâha getüre ve bir garîbce ilâc kim cerâhatlara ve nasûrlara gün togmazdan önden okumagile onula on bir kerre veya yigirmi bir kerre veya otuz üç kerre veya kırk bir kerre okuya üzerine üfüre du'âsı budur bismillâhirrahmânirrahîm bismillâhi'ş-şâfî allâhümme yâ ecercîn ekelcîn işfi lehe'l-cîn ve yensurakellahü nasran azîzen ve cüzzâm ilâcı evvel vedecân dedikleri boyunda olan iki şâh ta-

marından bile kan alduralar şol kadar akıdalar kim ussı gitmelü ola evet ayın eskisinde alduralar ve mâlihulyâ ilâcın ideler ve her gün hammâma koyalar tatlu su ile yuyalar ve tâze südü şekerle dâyim içüreler gayet fâ'îde ide ve tâze üzüm şîresin her gün kırk direm içüreler şöyle kim ol sâ'at üzümden sıkmış olalar ve üç miskâl tatlu badem yagıyla bile içüreler ve etmegi arınmış arpa unundan bişürüb yedüreler ve incir agacının külünü bir gün bir gice su içinde ısladalar ve biraz bûre katalar her gün hammâmda ol su ile yunalar ve bakla unu ve boy tohumunun unu ve bûre ve çöğen bunları karışdırıb hammâmda dürteler ve boy tohumun kaynadalar ve sabun ezeler dürteler nâfi' ola ve her [249b] her gün gâh gâh yaz güni olsa souk suya gire otura şöyle kim katı souk olmaya fâ'îde ide ve yemegi semüz tauk şorbaları ve tâze kuzı etleri ola ve her sabah ayak yoluna vardıkdan sonra mu'tedil riyâzet etmek fâ'îde ide tenkıyeyi eyâric-i lugaziyayla ve matbûh aftîmûnla ideler ve cüzzâm içün bir mücerreb ilâc kim gerçekdir kan aldırdıkdan sonra ve tenkıyeden sonra ayu enceginin mâyesini tamâmca yedüreler bi-iznillâhi-te'âlâ cüzzâm illetinden halâs ola eger ol mâye ele girmezse bir küçüçek ayu encegini bogazlayalar tamâm yedüreler ol marazdan halâs ola bir dürlü dahi mücerreb ilâc kim bu dahi gerçekdir ol cüzzâm olan kişinin elinin ve ayaklarının dırnaklarını keseler ziyâde ziyâde şöyle kim etine dege ba'zısı kanaya ve her dırnagın ayru ayru bezle sar'a koyalar andan cüzzâm olan âdemi bir eve koyalar taşra çıkarmayalar günde üç def'a tâze tâze saru inek südün içüreler ve bir sabah ve bir öylen ve bir ahşâm hîç südden gayrı nesne virmeyeler su dahi içürmeyeler kırk gün tamâm südden gayrı nesne yedürmeyeler kırk günden sonra çıkara hakk-te'âlâ'nın kudretiyle sag ve selâmet olub ol zahmetden halâs ola bir dürlü dahi mücerreb ilâc ef'î şorbasıdır kim kaçan ef'î şorbasını cüzzâm olan kişi dedigimiz gibi aslıyla içse ve etin yese allahü-te'âlâ'nın azze ve celle fazlıyla cüzzâm illetinden ol kişi halâs ola ol şorbanın san'atı budur susuz yerden [250a] engerek yılanın dutalar kuyrugun ve başın bir darbla keseler gövdesinden ayırtlayalar yabâna atalar şöyle kim bir karışa yakın ola kesilen ve karnını yaralar içini çıkaralar yabâna atalar kendüsini yuyalar pâk ideler ve bir çölmege koyalar biraz tuz ve biraz turak otu koyalar ve azcık havlıcân katalar ve üzerine su koyalar ve azcık zeytyagı koyalar kaynadalar eriyüb müherrâ olınca andan sonra cüzzâma ol şorbayı içüreler ve etinden yedüreler eger düşüb aklı giderse kifâyet ider ve eger düşmezse bir kez dahi içüreler ve etin yedüreler şuna degin tâ kim düşe ve gövdesi şişe kaçan bu alâmet olsa hemân kifâyet ider aklı bir kaç gün gider ve bedeni kavlar derisi etinden soyulub dökülür tâze eyü deri biter illetden halâs olur allahü-te'âlâ'nın lütf-u keremiyle bir dürlü dahi bir eyü mücerreb devâ kim cüzzâm illetini tahkîk giderir üç günde üç kez yemekle eger etleri dahi dökülmege başlamış olsa tanrı-te'âlâ fermânıyla hoş olub cüzzâm

illetinden halâs ola alalar timsâhun kanından otuz direm günde onâr direm yâhûd on ikişer direm yedüreler andan sonra bir miskâl yagından erideler ve bir direm dögülmüş kâfûrı ol yagla karışdıralar kaşına ve kirpigine dürteler kaşını ve kirpigini bitüre evvelki gibi ola tanrı-te'âlâ fermânıyla mücerrebdir hemân timsâh kanın bulmaga çare ideler bir mücerreb nesne dahi kim biz tecribe itdik gerçekdir mâ-lâ-yesau't-tîb adlu bir büyük kitab vardır [250b] edviyye-i müfrede de gayet nefîs kitabdır ol kitabda ayıtmış kim on üç kişinin cüzzâm illetini bir ot ile giderdim dimiş ol ota müfredât-ı ibn-i baytarda şecere-i ebî mülk derler ve şam'da sabûnü'l-kâk derler ve Türkçe köpürtgen ya'ni çöğen derler ve karga sabunu dahi derler akarsular kenârında ve değirmen arkalarında biter ve sunın içinde dahi biter dört bucaklu olur na'na şekillü na'nadan büyük yaprakları olur baldırı mor renklü ve kara olur ba'zı kişiler karaot derler dögecek sabun gibi köpürür anınla Türkler ton yurlar tonı agardır derler ve ba'zısının yapragı ve baldırı dahi kara olur ol otun kökünü uvak tograyalar yunub pâk itdikden sonra sevdâyı giderir eyü münâsib edviyyelerle bile kaynadalar ve cüzzâm olan kişiye içüreler şöyle kim ol asıl ka'ide üzerine ay eskisinde vedecândan kan alduralar kim Türkçe şâh tamar derler âdemin boynında olur iki tarafdan çokça kan akıdalar ussı gitmelü olınca andan eyü muglâ-yı munzıc içüreler sevdâvî hılt içün andan bu köpürtgen otunun kökünden besfâyicle ve dahi şâhtere ile ve münâsib edviyyelerden bile kaynadalar mikdârlarınca ve bu köpürtgen kökünden çokça katalar şöyle kim otuz direm veya elli direm ola fi'li nâzikdir kattı kuvvetlü degildir ve bunınla elbette aftîmûn bişüreler eger kuvvetlü kişi olursa her def'asına on direm katalar eger nâzik veya za'if mizâc [251a] kişi olursa beş veya yedi sekiz direm katalar ve aftîmûnı edviyye ile bile bişürmeyeler sonra indircegine yakın koyalar biraşca kaynadalar ve indüreler zira nazikdir kuvveti gider çok kaynârsa üçgün biri biri ardınca böyle içireler ve andan bir nîçe gün dinlendüreler âsâyiş ola ve andan yine üç gün biri biri ardınca içüreler kırk gün mikdârı bunınla böylece ilâc ideler tanrının fermânıyla derisini kavlada saru sular akıda tamâm hoş olınca ilâcın böyle ideler ve bu ilâc ortasında kırk gün mikdârı her gün köpürtgen yapragını sâ yagıyla veya şîrûgan yagıyla bişüreler yedüreler bol bol zira kim bu otda sırr vardır ve acâyib fâ'desi vardır ve bu bâbda ve hem suyundan sıkub badem yagıyla bile burnına tamzıralar fâ'îde ide ve her gâh ki bu otdan aftîmûnla ve münâsib edviyyeler ile içüreler taşra ura deriden işlede kızıl kızıl idüb demregü şekillü nesne peydâ idüb deri kabara veya saru su aka gicimek ve acımak ziyâde ola tekrâr tekrâr içürmege meşgûl olalar ve fâ'îde itmesi ol ola kim taşraya def' ide tabî'at yaramaz hıltı tanrının fermânıyla bu ot sebebiyle mukayyed olub bu otile ilâca meşgûl olalar tamâm maksûd hâsıl olınca ve bir garîbce mücerreb nesne kim tahkîk gerçekdir şol nikâb kim oglan ile bile

togar ba'zı hâtûn kişi oglan dogurıcak nikâblu togırır ol nikâbdan alalar yedi aded veya üç aded eline girdügüne [251b] göre anı avretler saklarlar degme hâl ele girmez meger cüzzâm olan kişi mun'am ola akçaya kıya veyahûd beg kişi ola ol nikâbı peydâ ide nikâbın üzerine bu âyeti yazalar

بسم الله الرحمن الرحيم فأصابها
إعصارٌ فيه نارٌ فاحترقت فاحترقت

fahtarakat iki kerre yazalar fahtarakat kelimesin yazdıkdan sonra bir dutulmadık çölmege koyalar agzın muhkem bir nesne ile berkide ve furunda yaka andan çıkara kırk bahş ideler kırk sabah balla karışdırıb ol cüzzâm olan kişiye yedüreler allahü-te'âlânın fazlıyla ol illetden halâs ola inşallâhu-te'âlâ eger oglan nikâbı ele girmezse kırk adet zeytûn yapragına bu ayeti her yapragına yazalar çölmek içinde dedigimiz gibi yakalar andan gubâr sahk idüb kırk bahş ideler kırk sabah balla karışdırıb yedüreler şifâ bula ve bu oglan yüzinde bile dogan nikâba avretler tuvak derler perde dahi derler illet-i bâdişnâm bu bir illetdir kim yüz kararır demür rengi gibi olur iki yanakları kızıl olur bâdincân rengi gibi dahi olur şarâbı çok içen demevî mizâclu kişilerde çok vâki' olur ve şarâb içmez kişilerde dahi vâki' olur cüzzâm şekli gibi olur kış gününde ziyâde olur ba'zılar bu illete mukaddime-i cüzzâm derler ilâc kan alalar ve enseden hacâmat ideler ve ibtidâ cüzzâm ilâcın dahi ideler fâ'îde ide ve yedi direm Sinâ-yı Mekkî kaynadalar suyuna on direm fülûs-ı hıyârşenbe ezüb içüreler ve ba'zı vakitde [252a] gâh gâh süd çürügüyle on beş direm mikdârı fülûs-ı hıyârşenbe ezüb içüreler fâ'îde ide ve kükürti yogurdla yimek fâ'îde ide ve bu fakîr tecribe itdim bir kişiye yüzerlik tohumun günden güne iki direm kadarı gice yiyüb yatmagla yigirmi giceye degin bâdişnâm illeti ol kişiden tamâm gitdi Lâkin her kişiye yimek olmaz zira süci gibi serhoş eyler ve baş çigzindirir nazik mizâc kişi ve za'if kişi yimek olmaz gündüz yimek olmaz gice yimek münâsibdir kuvvetlü kişi olıcak müferrihât yimek âdet olıcak kırmaz gayet müfid nesnedir ve perhîz dahi gayet gereklidir kuru balık mercimek ve sıgır eti ve keçi eti ve kuru et ve badincan ve kaz eti ve tavşan ve geyik eti ve tuzlu nesneler ve tiz nesneler ve ıssı ma'cûnlar yemeyeler ve şarâb içmeyeler ve eger terk idemez kişi olursa ak ve yufka nâzik şarâb içeler ve sulıca içeler tâ kim ziyân azrak ola ve kaya korugu suyun dögüb sıkalar ve süzeler hergün bir zaman içeler gayet nâfi' ola ve gidere ve şâhtere suyun vaktinde tâze iken dögüb sıkalar tatlu katub bir zaman her sabah çokça içeler nâfi' ola bir dürlü mücerreb devâ kim bâdişnâm illetine fâ'îde ide yüzde ve burunda olan kızıllıga ve kel başa ve bedende olan yaramaz demregüye ve bedende kızıl cüzzâm şekillü siğil gibilere ve yarıklar gibilere ve sevdâvî illetlere fâ'îde idüb heb gidere hatta baş kel olub [252b] saçı tonuz kılları gibi serd

olsa biz tecribe itdik sarb sirke ile bir kaç kez dürteler kılları âsânlıgile çıkarıb salâha getürdi ve bâdişnâm illetini tekrâr dürtmekle giderdi fâ'îdede hîç nazîri yokdır edviyyesi azacıkdır fâ'îdeleri çokdır edviyyesi az olub meşhûr olduguna hor bakmayalar hikmeti fâ'îdesindedir san'atı budır Râstık taşı kitablarda râsuh der ve kesîrâ ve zerdâli çekirdeğinin içi ve üçer direm ve hınnâ üç parmak ile alındıgı kadar gayet sarb sirke ile karışdıralar ve üç gün koyalar tâ kim hamîrlene sirkesi az gelürse dahi sirke koyalar tâ kim kıvâmı merhem gibi ola dürtmege kâbil ola üç gün ıslandugundan sonra hammâma gireler yine ol eczayı karışdırıb hammâm içinde dürteler tizcek çıkalar üç güne degin gidermeyeler üç günden sonra yuyalar allah emriyle kavlaya gide eger tamâm gitmeyecek olırsa tekrâr yakı ideler evet sirke gayet tiz ve eski gerekdir sıfat-ı cerâhat ki tâze tâze ola togru ola iki yanını derinin bir yere getüreler arasına kıl ve gayrı nesne düşmedin sakınalar huşek-bend ideler baglayalar üzerine ter nesne degürmeyeler ve kuru nesneler ekeler buncılayın isfîdâc ve mürdeseng her birinden birer cüz ve mürr ve mâzû ve her birinden buçuk cüz dögüb eleyeler üzerine ekeler baglayalar eger cerâhat başda olıcak olırsa zerâvend-i müdahrac şarâb içinde bişüreler ve kurudub dögeler eleyeler üzerine ekeler nâfi' ola ve etmek hamîri kim kurumış ola [253a] dögeler ekeler nâfi' ola sıfat-ı zürûr kim cerâhate ekeler kanın tuta sabır bir direm günlük kim içinde agacı ve kabı bile ola bir direm anzarût ve iki kardaş kanı her birinden bucukar direm dögüb eleyeler cerâhate ekeler kanın duta hem bitüre ve eşek tersi ve at tersi yanmış dögülmiş cerâhatin kanın dutar sıfat-ı terkîb-i iksirîn kim tâze ve eski cerâhatleri bitüre günlük ve demü'l-ahaveyn ve anzarût ve mürr bu dördini berâber alub dögeler eleyeler cerâhate ekeler yenisin ve eskisin bitüre ve dahi sıgır kuyrugu dedikleri otun boz yapraklusını kim saru çiçegi ve uzun egertmegi olur ve açık rengü ak tülü ve panbuk şekillü yumşak olur ve ba'zısı olur kim budagı ve egertmegi çıkmaz hemân yaprakları olur ol sıgır kuyrugının yapragını kurudub dögeler eleyeler tâze cerâhate ekeler cerâhate yapışa derhâl cerâhati bitüre ve üzerinden kopmaya tamâm yarei bitürmeyince acemde bu ota bambul otu derler ya'ni bambullar olur imiş acemde bâzar gezerlerimiş yalıncak olub ellerinde keskin ustura dutub her dükkan önünde turur imiş akça ve pul dilerlermiş cehillerinden kendü a'zalarında tîz ustura ile yaralar açarlar imiş büyük büyük acâyib kanlar revân olur imiş gice olıcak bu sığır kuyruğu yapragından ekerler imiş irtisi sabah sahih ve sâlim gezerler imiş cerâhatleri bitermiş çarşu halkı acebe kalur imiş cehillerinden kendülerine kıyub böyle böyle yaralar açduklarına [253b] ve bu otun kökünü onulmaz yaralara kim delik ola işliye cerrâhlar ilâcında âciz olalar ol cerâhatlere fitîl yerine delügine münâsib yona sokalar karşu yare bitdükce kökü kısaldalar sehl zamandan sonra ol yarei bitüre bi-iznillâhi-te'âlâ diken ve ok demreni ki bir uzva gire çıkmaya zerâvend-i müdahrac dögeler eleyeler

balile karışdıralar üzerine baglayalar ve zerâvend-i tavîl dahi balile çıkarır ve kamış kökün dögeler ve eleyeler bal ile karışdıralar dikeni ve demreni çıkarır ve kurbaga etini yaranın üzerine urmak bu bâbda gayet nâfi' ve mücerrebdir ve boga dikeni kökünü çıkaralar yumşak dögeler südle kaynadalar demren olan yere yakı ideler üç yıllıgını ve beş yıllıgını çıkara ve agaç pâresini dahi çıkara ve saksıgan dedikleri kuşı bogazlayalar derhâl iki yarub ısıcakla üzerine baglayalar demreni derhâl çıkara illet-i âkile ya'ni hûre dedikleri yare kim yenür ve yayılur ola ilâc taglamakdır bir aletle kim gümüşden veya bakırdan ola Lâkin her kişi taglamaya tahammül idemez nazik mizâclu ve za'îf kişiler ve oglancıklar gibi veya ol hûrenin çevresine tîz otlardan ekeler ve çevresine Kil-i Ermenî sirke ile ezüb dürteler ve çün et karara kelemi od üzerinde bişüreler sâ yagıyla kim inek yagı ola sahk idüb karışdıralar üzerine dürteler tâ kim karalıgı üzerinden gide pes sirke ile suyu karışdırıb yuyalar ve merhem-i jengâr dürteler nâfi' ola sıfat-ı merhem-i jengâr Mûm ve çam sakızı her birinden beşer direm zeyt [254a] yagı yigirmi direm jengâr iki direm anzarût bir direm merhem düzeler şöyle kim âdetdir bir dürlü merhem-i jengâr dahi vaşak sirke ile ezeler beş direm kadarı ve iki direm jengâr dögeler karışdıralar şöyle kim merhem kıvâmına gele sıfat-ı feldifyûn ki bu bâbda nâfi'dir akâkıyâ on iki direm kızıl zırnîh ve ve saru zırnîh ve şeb her birinden altışar direm kireç üç direm bunları sekiz direm sirke ile karışdıralar kurslar dizeler güneşde kurudalar hûresi olan kişi eger agzında ise anınla mazmaza ide agzında duta bir dürlü dahi mücerreb nesne kim biz tecribe itdik iki veya üç kerre dürtmekle hûre hoş olur ayrık devâya hâcet olmaz inşallâhu-te'âlâ hûrenin üzerine bal dürteler ve üzerine dögülmiş ve elenmiş unnâb yapragın ekeler şifâ ola ve elenmiş unnâb yapragın balla karışdırıb dürteler câyizdir Lâkin hayırlusı oldır kim evvel sinirlü yapragı dögeler suyun sıkalar ol su ile hûrei yuyalar ve tekrârca şöyle kim sinirli yaprak suyu ana eser eyleye andan balla unnâb yapragı tozın dürteler nâfi' ola hûre salâha gelüb hoş ola ayak parmakları kim nesneye tokınsa parmaga ilâc üç kat beze sar'alar üzerine bir kaç işeyeler şöyle kim bevlile ıslana ayrık devâya hâcet olmaya fâ'îde ide

BEŞİNCİ BAHŞ

Kemük Sındugın Bir Uzuv Köft Oldıgın ve Dahi Bir Uzuv Yerinden Çıkdugın Beyân İder

İlâc her gâh ki [254b] bu cinsten âfet irişe derhâl eger mani' olmıcak olursa kan alduralar ve eger mâni' olıcak olırsa ol yerin berâberinde hacâmat ideler tâ kim kan bir gayrı tarafa çekile gide ve hukne ile içini yumışadalar yâ erik suyun içireler içi yumışaya bir direm yâ bir miskâl kadarı râvend-i çînîi dögüb

cüllâbla vireler içe nâfi' ola encübâr bu bâbda gayet nâfi'dir encübârı dögüb kaynadalar süzeler şeker katalar veya bal katalar içüreler derhâl bitirib fâ'îde ide bir kez veya iki veya üç kez içmekde hoş ola zahmet gide şöyle kim bu bâbda ya'ni et üzülmekde ve kemük uvanmakda ve köft olmakda gerekse düşmekden olsun ve gerekse darbdan olsun elbetde fâ'îde ider kerâmet vardır acâyibdir gıdâsı cevâv ola veya isfenâh aşı veya mâş aşın pişüreler badem yagıyla müfîd ola ve Mugâs-ı Irakî dedikleri ak kök bu bâbda gayet bî-nazîrdir anı yumşak dögeler eleyeler bir mikdârı balla karışdıralar yiyeler bir iki sabah bir mikdârın un bulamacı ile karışdırıb ol agrıyan yere yakı ideler gerekse et üzülmiş olsun ve gerekse kemük uvanmış olsun iki veya üç günde kemügi bitüre ve derhâl et üzüldügin bitüre gayet mücerreblerdendir hîc hilâfı yokdır bir dürlü dahi mücerreb nesne sular kenârında biten köpürtgen dedikleri otkim karga sabunu dahi derler anın yapragını sınmış kemük üzerine kodıkdan sonra üzerine sar'a koyalar âdetce ve üzerine agaççıklar koyub [255a] eyü sar'alar kemük üç günde bite tanrı-te'âlâ'nın inâyetiyle ve eger köpürtgen dedikleri otun kökünü kaynadalar suyula bal katub içüreler kemügi uvanmış kişiye iki günde kemügi bite inşallâhu-te'âlâ ve cidde denizinde bir canavar olur balık mesabesinde ol balıgı deniz içinde iki kişi futa ile avlarlar şöyle kim bir kişi futanın iki ucına yapışur cüstlük ile ol cemme dedikleri canavarı futanın içine alub kaldırırlar anı bir küpe veya bir zarfa koyub saklarlar derhâl küpde veya zarfda durıcak kara su olur mürekkeb şekillü ve yaramaz agır kokusu olur balık kokusuna benzer ve ol oldır ki kitablarda mâ'il-cemme derler cümlei acâyiblerdendir bir kişinin elleri ve ayakları uvansa ne'üzu billâh ve her ne canavarın gerekse kemügi uvansa ol mai'l-cemmeden iki çekirdek veya dahi artıcak içürseler kemügi sınan kişiye derhâl bir sâ'at olmadan kemügi bite tanrının kudretiyle hîc şüphesiz gerçekdir mücerrebdir tecribe etmek dileyicek bir tauk ayagını sırlar kemügini yerine koyub sar'arlar iki habbe mai'l-cemmeden tauk agzına koyalar taugu yere koyı verirler derhâl kemügi bitüb sag ve selâmet yürür mücerrebdir bir garîb hâssadır ciddede ve hindüstânda meşhûrdır bâzergânlar bilürler ve bir garîb nesne dahi kuzgun dedikleri kuşın yavrusı vaktinde kuzgunın yuvasında bir yavrusının ayagını uvadalar ve bıragub gideler irtisi yine varalar [255b] yuvada bir kara taş bulalar ol kuzgun yavrısının ayagı bitmiş ola tanrınınn hikmet ve kudretiyle o taşı alalar saklayalar her kişinin kim ayagı veya bir gayri uzvı kemügi sınsa o taşı baglayalar ol uvanan kemügin yanına baglayub üç gün bile tura üç günden sonra taşı gidereler kemük bitmiş ola allahü-te'âlânın kudretiyle Lâkin uvanan kemügi bir hoş yerine koyub adetce eyü sar'alar ve andan sonra taşı üzerine baglayalar kemük bite bi-iznillâhi-te'âlâ garîb hâssadır hakk-te'âlâ kuzguna ol taşı bildirib kuzgun ol taşı bulub yuvasına getürdigi hakk-te'âlâ hazretlerinin lutf-ı

azîmidir bir dürlü mücerreb nesne dahi kim sınmış kemügi bitürir bir kişinin elinde ve ayagında veya bir uzvında kemügi yine egri bitse bu otu kaynadub üç gün içmekle tanrı-teʿâlânın izniyle o egri biten kemük söküle ve yine togrı bite mücerrebdir ol ot göl içinde bataklu ve sulu yerlerde biter anda ulama dedikleri ot biter ola kim çam püri gibi yaprakları olur at sever ata yedürirler ve hem at yeyecek yumşak otla bile biter gür arasında bögürtlen ile bile biter ve sazlık arasında hendek kenârında otlu yerlerde biter âdem kaddince uzanur içi kouk olur budakları olmaz hemân bir kaura şekillü uzanur gök saçaklu olur bi-aynihi çetük otu heyetinde biter [256a] Lâkin bunın rengi saru olır açık renklü ispernek renk şeklinde yaprakları sezâb yapragı heyetinde biter Lâkin rengde benzemez sezâbın rengi koyu yeşildir bunın rengi açık fıstıkî renk olur râyihada ve rengde benzemez Lâkin hey'etde benzer çiçegi şeker-reng ak olur açık sarurak baʿzı kişiler sarulık otu derler yerakâna virürler gayet fâ'îde ider sarulıgı giderir yapragı irice olur sezâb gibi yumşak olmaz ve bu ot iki nevʿdir birisi oldur kim zikr olub beyân oldı birisi dahi bayırlarda susuz yerlerde biter ol dahi bi-aynihi yaprakda ve çiçekde buna benzer Lâkin yapragı biraz küçürek olur kuru yerde biter kökü evvelkinin köküne benzer ve rengine benzer bi-âynihi açık ve saru olur evvelkinin kökü hemân çetük otu resminde biter hemân saçak olur ol saçakdan gayrı kökünün uzanması ve budagı olmaz ve kuru yerde biten uzun saçaklu olur kabasakal şekillü ince ve uzun ve açık saru kökleri olur saçagı arasında sırça parmak yogunlıgı kadarınca egri bügri uzanur sarulık içün kaynadalar ve üc gün içüreler on iki yıllık yerakânı giderir ve bunın adına mâmîrân-ı Rûmî derler mâmîrândır tahkîk saçagını giderirler egerçi köklerini bıçagile yonârlar kurudırlar saklayalar mâmîrân olur istiʿmâl iderler tohumları uvacık olur râziyâne tohumundan küçürek hilâl tohum şekillüce olur ammâ eger miʿdeye agrı irişicek olursa [256b] sikencübîn-i sâde vireler kehrübâyle ve südile her birinden buçugar miskâl ola ve alalar almaı içini arıdub gidereler ve gülâbla bişüreler elli direm bu gülâbla bişmiş almadan ve on direm kızıl gül ve beş direm sakız ve beş direm akâkıyâ ve beş direm mersin yapragı ve beş direm sünbül ve bir direm serv kozagı ve bir direm zaʿferân ve bir direm sabır bunları dögüb eleyeler sinirli yaprak suyuyla karışdıralar miʿde üzerine yakı ideler baglayalar eger agrı cigere erişecek olırsa alalar kızılboya ve râvend-i çinî her birinden onâr direm yunmuş lök ve tabâşîr her birinden beşer direm dögüb eleyeler şerbet iki direm sikencübîn-i sâde ile içüreler ve bunu ciger üzerine yakı ideler ak sandal ve kızıl gül ve kuru benefşe her birinden beşer direm arpa unu üç direm zaʿferân bir direm kâfûr bucuk direm gülâbla ve gülyagıyla karışdıralar ciger üzerine yakı ideler eger harâret az olursa alalar kızıl gül beş direm mastakî ve sünbül ve dârçînî her birinden ikişer direm mersin yapragı üc direm lâdin iki direm lâdini yâsemîn yagı içinde ezeler

edviyyeleri karışdıralar ammâ kemük uvanması ve bir endâm yerinden çıkmak ilâc kemügi yerine koyub eyü uzlug ile sarmakdır ve çıkmışı uzlug ile çeküb yerine komakdır tâ kim ziyâde agrı hâsıl olmaya ammâ bir uzuv köft olsa gülyagın dürteler şöyle kim cerb ola ol yagla üç gün baglayalar onla yagla tura çözmeyeler üç günden sonra çözeler yine yagsız peynirle [257a] sar'alar tâ ıssı olmaya ve şişmeye ve yakı ideler mâş unundan ve yaş mersin suyundan bezi ısladub yaş ideler ve ol yerin üzerine koyub baglayalar ve bezi iki üç kerre tebdîl ya'ni degişdüreler ve eger köft sinir üzerine vâkı' olırsa yakıyı nergis yagıyla ve süsen yagıyla ideler evvel şarâbla ter ideler ve andan yag ile karışdıralar ve turak otu yagı ve pâpâdya yagı ve sezâb yagı karışu bunlardan ıssı idüb tamzıralar ammâ souk otlardan bu nev'den düzeler Mugâs-ı Irakî ve mâş-ı mukaşşer her birinden onâr direm sabır ve mürr-i sâfî ve ak hatmî ve akâkıyâ herbirinden beşer direm Kil-i Ermenî yigirm direm bunları dögüb eleyeler yumurta agıyla karışdıralar yakı ideler ve encübâr yakısı dahi gayet eyüdir hem yakı ideler yumurta agıyla ve hem kaynadub tatlu katub içüreler nâfi' ola ve eger ıssırak nesneler gerek olursa merzengûş ve iklîlü'l-melik ve anduz ve serv yapragı dögeler eleyeler ve bu zikr olan otlarla karışdırıb bile yakı ideler şöyle ki resimdir ve eger baglamakdan agrı peydâ olursa bagın çözeler koyalar dinlene ve nâziklikle yine baglayalar tâ kim râhat ola incinmeye vallâhu a'lem bi's-savâb

Bâb-ı zînetde ve dâ'i's-sa'lebdedir

İlâc eyâric-i faykarâ ve gârîkûn vireler bir nîçe kerre eger kuvvetlü kişi olursa habb-ı kûkıyâ vireler ve eger bagırsakları zaif kişi olursa şâhm-ı hanzâl şerbetin içmeye matbûh aftîmûn vireler ve eyâric ve ma'cûn-ı necâh dâyim [257b] bir zaman yiyeler nâfi' ola ve eger mizâc ıssı ola ıtrıfîl-i sagîr ve matbûh helîle-i zerd vireler ve kebere kökün kaynadalar eyâric-i faykarâyı anın suyuyla ezeler ve gargara ideler ve âkırkarhâyı ve ferfiyûnı dögeler sığır ödüyle karışdıralar dürteler nâfi' ola ve sogan sürmek gayet eyü ola husûsâ nergis soğanı ola ve bâsal-i unsul kim gövdeye dürtecek gicidir ve deniz soganı kim kendene yapragı gibi ve nergis soğanı yapragı gibi yapragı olur dahi büyücek kumda biter deniz kenârında söbi sogan olur kızılsagu kabı olur anı kesüb sürmek gayet eyüdir dürlü dürlü eyü yakılar çokdır ekserîn tecribe itdim fâ'îdei az buldım evet bir eyü nesne buldım ki hîç nazîri yokdır hattâ asıldan kaşı olmayan kişiye yakı ideler aslıyla eyü çatık kaş bitüre ve her kande kim kıl dökülmiş olsa yakı ideler kılı bitüre evet kirpige dürtmeyeler hatarludır ve dahi yakıcıdır göze ziyân eyler aslı oldur kim evvel kıl bitürmek murâd etseler kirpikden gayrı yerde koz yagın dürteler andan bu zikr idecegimiz yakıyı ideler eger koz yagı degmemiş yere degecek olursa ol yer şişer tamâm ol kişi katı zahmet çeker vakt oldı ki bu

resimde avretler semirmekden ötürü biribirine igne ile delüb degürdiler şişüb helâk oldılar ilâc idemediler koz yagından gâfil oldıkları içün koz yagın üzerine dürtecek hîç mazarratı yokdır ammâ koz yagınsız bir igne [258a] yurdısınca dürtseler şişirir ziyân eyler ba'zı kişi olur kim dürteler kabardır sa'ir kabardıcılar gibi ziyân eylemez ol zikr olınan ot balâdurdır balâdurın başcagızların keseler gidereler ve demürci kelbetenin kızdıralar arasına koyalar ol kızmış kısacla kısalar bir küçürek tas içine yagını akıdalar şöyle kim tütüni çıkarken çıkaran kişinin yüzine ve gözine degmeye eger degicek olırsa hep yüzi ve gözi şişer saru su akar gayet ziyân eyler katı sakınmak gerek eger kaşa dürtmek murâd etseler kaş mikdârınca bir kâgıda dürteler el degürmeyeler bıcak ucıyla dürteler evvel kaş üzerine ziyâdece koz yagın dürteler andan balâdur balın kagıdla üzerine yapışdıralar baglayalar şöyle kim yerinden ayrılub kopub yagsız yere degmeye ve ziyân eylemeye bir yakıda veya iki veya üç yakıda kaşı bitüre inşallâhu-te'âlâ başda dahi kıl dökülmiş olsa veya sakal dökülmiş olsa balâdur balın dürteler maksûd hâsıl ola büyük kişilere ideler dâ'i's-sa'lebde kıl bitürmeye ilâc kirpi derisini yakalar külünü ayu yagıyla veya defne yagıyla veya yumurta yagıyla karışdırıb dürteler kılı bitüre yumurta yagı acayiblerdendir şöyle yalnız mülâzemet idüb dürtseler veya bir kıl bitiren nesne ile dürteler tahkîk ne yerde gerekse kıl bitüre hatta köse adamlar mülâzemet idüb dürtseler kıl bitüre ve şöyle kim sarmaşık yapragını alalar agaçcıklarıyle [258b] ve köküyle kim agaçlara ve burçlara ve dıvarlara tolaşır yassı yeşil yaprakları olur yapraklarının köşeleri olur kara salkımluca yemişi olur cümlesini yakalar külünü yumşak dögüb ince elekden geçüreler ve yumurta sarusının yagıyla karışdıralar altı ay kadarı her gün mülâzemet idüb dürtseler köselere nefîs sakal bitüre mücerrebdir Lâkin yumurta yagın çok çıkarub hâzır ideler sarmaşık külün yeticek mikdârı karışdıralar tâ kim maksûd hâsıl ola ve defne yagıyla karışdırıb dürteler yumşak dögdükden sonra nâfi' ola bir dürlü yag dahi kim kıl bitüre sakalda ve kaşda alalar Deniz köpüğün kim büyük pâreler olub adam başı mikdârı dahi bardak karnı gibi yumrı olur içi til til ile biter hâtun kişiler hüsn-i yusuf derler on direm yumşak dögeler eleyeler ayvadane dedikleri otu yakalar külünden on direm mikdârı alub ve ol Deniz köpüğü dedikleri nesnei ikisini bile zeytyagıyla karışdıralar kim eski ola ol kıl dökilmiş yere urdıkdan sonra dürteler kıl bitüre kıl bitürmege mücerreb nesne dilkü yagını tekrâr dürteler kıl bitüre bir dürlü dahi kim gayet nâfi'dir kara sinegi çokça cem' ideler şöyle kim bir çanaga bal dürteler üzerine uşan sinegi cem idüb zeytyagıyla dögeler veya ayva yagıyla veya mersin veya defne veya yumurta [259a] yagıyla veya dilkü yagıyla karışdırıb dögeler ve yumşak od üzerinde karışdıralar ol kıl bitürecek yeri sogan suyuyla ovdıkdan sonra bir kaç kerre üzerine yakı ideler tanrı-te'âlânın inâyetiyle dâ'i's-sa'lebde tamâm kıl bite bundan eyü nesne

olsa olmaz mücerrebdir husûsâ kim evvel tenkıye-i dimâg ideler eyâricle veya habb-ı kûkıyâ ile andan bu yakıyı ideler elbetde bite inşallâhu-te'âlâ kıl bitürmemek içün kılı yolalar buçuk direm nişâdırı dögeler oglak ödüyle karışdıralar dürteler bir kaç kez yolalar dürteler bitmeye eger sülügi alalar üzerine tuz ekeler ve sirke içinde koyalar tura şol kadar kim kuruya dögeler her gâh ki kılı yolalar yerine dürteler tekrâr böyle ideler bitmeye ve kızıl zırnîh yumşak sahk ideler bân tohumun yaşının yapragını su ile ezüb kılı yoldıkdan sonra dürteler karşu yolalar dürteler bitmeye bir dürlü dahi mücerreb nesne kim kıl bitürmeye tîn-i kimûlyâ kim Türkçe tabâşîr derler gargaram topragı dahi derler ak toprak olur isfîdâca benzer derzîler iplige dürterler kumaş üzerine çarparlar ol tabâşîrden on direm ve isfîdâc kal'ı on direm şâb beş direm dögüb eleyeler yaş bân tohumu suyuyla karışdırıb kılı yoldıkdan sonra dürteler za'îfce bite yine eyü yolalar yine dürteler bir kaç kez bitdikçe böyle yolalar dürteler ayrık bitmeye eger çokça dürteler hîç bitmeye veyahûd bân tohumunu dögeler sirke ile kaynadalar tekrâr tekrâr yolalar dürteler elbetde [259b] ayrık bitmeye bahak ilâcı matbûh helîle ile veya matbûh aftîmûnla ishâl ideler ve ıtrıfîl-i sagîr ve ma'cûn-ı necâh yiyeler ve labada kökünü kurıdalar dögüb eleyeler turp tohumuyla ikisine berâber kızılboya katalar sirke ile karışdırıb hammâmda dürteler şifâ ola hardal tohumu cırcır tohumu berâber katalar revâdır ve nişâdırı yumşak dögüb sirke ile karışdıralar dürteler hem bahak hem demregüyi hem siğili gidere ve kaya korugını dögeler suyunu sıkalar beş altı gün birer ikişer kaşık yâ dahi ziyâdece aç karnına içeler bahakı gidere ve kangı müshilden gerekse pek fâ'îde ide ve âdem şehvetini bahaka ve demregüye dürteler gidere ve bâsal-i unsul kim yabân soganı dirler anın bir kaç kabını soyalar içindeki yüregini dögeler sarb sirke ile karışdırıb hammâmda dürteler ne kadar yaramaz bahak olırsa gidere ve labada kökünü kurudub dögüb eleyeler ve öyle toz iken hammâmda bahaka dürteler biraz egleneler oturalar eser ide birde veya iki üç def'a dürtmekle gidere mücerrebdir ve şâhtere yaş ele girürse dögeler suyun sıkalar bezden süzeler yedi sekiz gün her sabah bir üsküre kadar suya bal veya şeker katub içeler bahakı ve demregüyi gidere ve bir üsküre mikdârı süd çürügün bile içseler dahi yeg fâ'îde ide ve hammâma dâyim girmek bahakı giderir mücerebdir mülâzemet idüb hammâma çok girmek gayrı ilâc etmekden yegdir bahakı gidere

Fasl-ı fî devâü'l-baras

Baras ilâcı evvel kusduralar ve eyâric-i [260a] lugâzyâyla istifrâg ideler ve ıtrıfîl-i mâhân yedüreler sıfat-ı ıtrıfîl-i mâhân helîle-i Kâbilî kabı yigirmi direm belîle ve emlec her birinden onâr direm ve biringî-yi kâbilî on beş direm şaytarâc ve su'd ve zencebîl her birinden üçer direm sâdic-i hindî buçuk direm besfâyic ve

üstühudus her birinden yedişer direm gârîkûn yigirm direm kust üç direm günlük ve mastakî ve anîsûn ve karanfil ve hayr-ı bevvâ ya'ni kâkule-i sıgâr ve cevz-i bevvâ her birinden ikişer direm fülfül ve dâr-ı fülfül ve nârmüşk her birinden dörder dirhem dögüb eleyeler üc tamâm edviyyeler kadarınca kıvâma getürüb kefi alınmış balla karışdırıb isti'mâl ideler şerbet dört direm ola cemî' balgamî illetlere fâ'îde ide inşallâhu-te'âlâ sıfat-ı yakı kim barasa dürteler fâ'îde ide mazaryûn yapragı ya'ni kılapa yapragı ve kara harbak ve fülfül ve bûre her birinden berâber nîm-köft dögüb ve hem yine berâber sirke ile kaynadalar demür bürâdesi ve Deniz köpüğü dögülmiş ve elenmiş ol iki vezn ola evvelkilerle bile karışdıralar ve ezeler kalye gibi ola güneşe karşu tılâ ideler ya'ni dürteler katlanı bildikce otura tâ kim kuruya bir kaç kez ideler kuruyub kavruldukdan sonra gide evet her kişi bu yakıya tâkat getürmez ki muhkem mizâclu Türklere ideler nazik kişilere etmeyeler yakar acıdır ve bir dürlü yakı dahi şaytarâc ve çivit ve kızılboya ve aşu topragı ve süci dördi kurumuş dögeler eleyeler sirke ile karışdırıb kaynadalar saklayalar ve bir pâre [260b] dahi kızılboyaı kaynadalar süzeler ve ol otları bu kızılboya suyuyla karışdıralar tılâ ideler yigirm gün bu yakının rengi kala gitmeye ve baras içün mücerrreb devâlardan biri oldur kim kirpi ödüyle kükürti eyü yumşak sahk ideler karışdıralar dürteler bir veya iki kerre dürtmekde gidere bi-iznillâhi-te'âlâ bir dürlü dahi mücerreblerdendir keçi bögregin kebâb ideler sulandugunlayın dögülmiş kükürti üzerine sepeler çevireler tamlayan suyun cem' idüb saklayalar tekrâr tekrâr baras üzerine ova ova dürteler bi-iznillâhi-te'âlâ baras gide diger devâ baras içün kükürti dögeler limon suyuyla sahk ideler limon suyunu aldıkça vireler baras olan kişiye dürteler nâfi' ola diger gögercin bokunu yumşak dögüb eleyeler arpa unuyla karışdıralar su ile çalkayalar bulamac gibi ola andan biraz katran karışdırıb sahk ideler şöyle kim merhem gibi ola bir pâre kettân bezi üzerine dürteler ve baras üzerine yakı idüb baglayalar üç gün koyalar tura andan gidereler yine yenileyeler tekrâr ideler giderince tahkîk giderir hem bu yakıyı tekrâr etmek gerek ve bu yakı dahi mücerrebdir şaytarâc ve sürme ve mâzû ve balık kemügi yanmış ola ve kızıl zâc bunları dögüb eleyeler sirke ile karışdırıb dürteler nâfi' ola sıfat-ı habb kim mücerrebdir zencebîl ve ak fülfül ve kara harbak ve eyâric-i faykarâ ve taneçâdırı her birinden berâber ola taneçâdırı şarâbla ezeler ve edviyyeleri dögülmiş ve elenmiş bile karışdıralar şerbet üç direm ola hâssiyyet-i[261a] ıtrîlâl barasa nâfi'dir ıtrîlâl dedikleri otun tohumu kim hilâl tohumuna benzer tohum olur ve ak çiçegi olur evet hilâl olur bayagı diş kuruddıkları hilâl gibi lâkin bayagı hilâl gibi yumulmaz açık olur yâbân havucuna biraz benzer hilâlinin açıklıgı ve ak çiçek külegi ve hilâli biraz incerek olur ve yapragı turak otu yapragına benzer ovalarda düz yerlerde biter ekinler kenârında ve tarlalarda biter vakit olur ki diş

kurdadıkları hilâl ile karışık biter lâkin bir garîb hâssacıgı vardır bitişinin degme kişi ana muttaliʿ olmamışdır ol hâsse ile ânı bulmaga kolaydır cemîʿ yapragı budagı turak otuna benzer lâkin ıtrîlâlin dibinde cemîʿsinin bir dürlü yapragı dâhi olur bir kuş kadarı ve ol yapragın baldırcagı olur uçlarında üçer yapragı olur yassıca uzunrak ve destere dişleri gibi gedicikleri olur ve söbi olur şöyle kim kuş ayagına benzer magribde kuş ayagı dirler imiş ıtrîlâl dimegin tefsîri ricli't-tayr dimek olur mısırda riclü'l-gurâb derler imiş kuzgun ayagına hayli müşâbeheti vardır kitablarda riclü'l-gurâb bir gayri ota dirler ol riclü'l-gurâb vecaʿ-ı mefâsile gayet eyüdir ıtrîlâle riclü'l-gurâb mısırda derler ıstılâh-ı mısırdır tohum biaynihi hilâl otu tohumuna benzer Lâkin ıtrîlâl tohum biraz söbice olur eyü kuvvetlü yerde biticek kim zaʿîf olmaya hilâl tohumundan büyücek olur agızda çiynecek gayet tîzligi vardır baras [261b] olan kişiye balgamdan tenkıye-i beden ve dimâg itdikden sonra ıtrîlâl tohumundan bir direm yumşak dögeler ve bir denk âkırkarhâyı dögeler bile karışdırıb balla karışdıralar sabah aç karnına her defʿada bu kadar yedüreler yedikden sonra bir pâre gülengübîn ele girürse üzerine yedüreler ele girmezse bir pâre balcagız yaladalar tâ kim kusmaya tîzlikden tabiʿati nefret dutar cehd ideler kusmayalar tâ kim saʿy zâyiʿ olmaya yedikden sonra güneşde oturalar gayet ıssı vakitde ol baras olan yerini güneşe karşu açalar güneşde oturalar şöyle kim kangı yanında baras var ise ol yanını güneşe karşu dutalar iki sâʿat kadarı yâ dahi artık oturalar şöyle ki derleye her yanında ve her yerdeki baras ola ıssı güneşe göstereler şol kadarki derleye elbette ıssı güneş gerek ıssı güneş olmayıcak fâ'ide hâsıl olmaz hammâmda itdik ve külhânda itdik olmadı hakk-teʿâlâ ıtrîlâlde hâssiyyeti güneş ile bile komış iki gün veya üç gün biribiri ardınca dedigimiz gibi güneşde oturalar her yerdeki baras ola derleyince oturalar güneşe karşu duta hakk'ın emriyle ol baras olan yeri kabara fıska fıska ola ak su çıka sarurak revân olub aka şöyle kim döşekden ve hasırdan geçe ol baras yerleri cerâhat olub çamçaga kızıl et kala baras olmayan yer selâmet kala hîç kabarmaya etlü yerde olana tîz eser eyleye etsiz olan yere geç eser ide elde ve ayakda ve parmaklarda geç eser ide [262a] garîb hâssedir bedende her nerde var ise gezer bulur hîç nesne komaz cemîʿsine eseri yetişür baʿzı kişiye tîzrek eser ider bir kez veya iki kez yimekde fa'îde ider baʿzı kişiye üç kez yimekde ve dahi artık yimekde mâddesine göre baʿzı kişide çok olur ve eski olur tekrârca içmek hâcet olur kişi oldı kim cemîʿ bedeni baras idi iki gün içirdik tamâm bedeni kabar kabar oldı saru sular akdı sel gibi revân oldı derisi kavladı tâze deri bitdi hoş oldı ve kişi oldı kim altı defʿa içirdik andan hoş oldı ve kişi oldı kim on bir gün içirdik andan hoş oldı kavlî-i aslî idi kırkbeş yıldır ben beni bileli bu bende vardır bilmezem anamdan böyle mi togdım ve bilmezem ki küçük iken mi peydâ oldı dedi ol kişinin bir defʿada içmekle gitdi ve bize şöyle

tecribe hâsıl oldı ki kaçan kabarsa ziyâde su akmasa deri gitse yeri kızıl kalsa baras gitdügine iʿtikâd itmemek gerek sonra gerü agrır tamâm gitmez şol kadar yiyüb güneşe oturmak gerek ki çok saru sular aka yeri onât cerâhat olub su akabince kan aka dahi anda iʿtikâd itmek gerek kim baras tamâm gitdi madam ki içdikce saru su gele yeyüb güneşe oturmayı terk etmeyeler şol vakte degin kim su akmaz ola kanamaga başlaya andan terk ideler yiyüb güneşe oturmagı ve andan sonra oglancıga yedürmeyeler kuvvetlü otdır âdemi zebûn eyler agrısından ve acısından yatırır döşege düşürür hasta eylemez lâkin ifratile [262b] acıdır degme kişi acısına tâkat getürmez ıtrîlâl içdikleri vakitde bir kaç güne degin su içmege tahammül etmek gerek ve yogurd ve süd ve karpuz yememek fi'l-cümle balgam artırır nesnelerden perhîz gerek ve ıtrîlâlin bir dürlü dahi yimesi oldur kim bir miskâl ıtrîlâl ve bir miskâl âkırkarhâ ikisini bile karışdırub kırk güne dek yiyeler kim gıdâ ola güneşe oturmadan hakk-teʿâlâ şifâ vire ve baʿzı kişiler ıtrîlâl tohumun dögeler balla karışdırıb günde iki miskâl yedüreler on beş güne degin eseri belüre vallâhu aʿlem yüz rengin rûşen eylemege bakla unu ve nohûd unu ve arpa unu ve kesîrâ ve turp tohumu cümlesini berâber dögülmiş ve elenmiş tâze südile karışdıralar veya pişmiş arpa suyuyla karışdıralar ahşamdan yüze dürteler sabaha degin tura sabah olıcak suyula yuyalar ve eger bu yudıkları su ile kepek ve benefşe kurusunu bile kaynadub süzeler andan yuyalar dahi yegrek ola ve yemekleri tâze süd ve tauk yagı ve kaz yagı ve koyun iligi ve tatlu enâr ve yumurta sarusı rufadan ve kuru incir ve turb ve kendene ola ve azcık südle zaʿferân karışdırıb yiyeler gayet nâfiʿ ola arak kim Türkçe der derler der kokısın ve beden kokısın eyü eylemek içün ilâc heylûn yimek ve kenger yimek ve zerdâli ve kuru nane yimek ve şarâb-ı reyhânî içmekdir der kokusun ve endâmlar kokısını eyü eyler ve maʿcûn-ı nuşidaru yimek agız kokısını ve arak ve endâmlar kokusını gayet gökçek [263a] ider ve benzi sâfî ve kızıl ider ve sarulıgın giderir ve miʿdeye kuvvet verir ve kalbe kuvvet ve ferah virür ve cigere kuvvet virür ve taʿâmı hazm ider yemekden önden ve sonra yimek câyizdir yüz rengi içün nohûd unu ve burçak unu ve çöğen ve birinc unu ve kaun çekirdeği ve mahmûde ve dârçîn ve zerâvend-i tavîl cümleden edviyyeden berâber ola ve mahmûdeden beş bahişde bir bahş katalar gice yüze dürteler irtisi ılıcak su ile yuyalar yüze cilâ vire agarda ökçe yarılmak ayagı tozdan ve toprakdan saklamak gerek ve zamg-ı Arabî ve mâzûyı dögüb eleyeler ve sindurûs yagıyla karışdıralar ve ayagın yarıklarına dürteler ve üzerine bir pâre kagıd yapışdıralar veya edviyye-i kurula ekeler ve eger zamg ve mâzûyı tâze iç yagıyla dögeler hem yaruguna dürteler savâb ola ve bunları ol vakit eyleyeler kim hammâmdan çıkmış olalar ayagı yunmış ve pâk olmış ola ve eger ökçe soukdan yarılmış olsa şalgamı oyalar içine bir pâre Mûm ve bir pâre iç yagı koyalar ve ıssı kül içine göme koyalar tâ

kim eriyüb birbirine karışa çıkaralar dürteler nâfi' ola ve eger şalgamı pâre pâre idüb tograyalar ve yag içinde pişüreler ve ol yagı şalgamla yakı ideler fâ'îde ide ve kuru besfâyic dögeler eleyeler parmaklar arasına koyalar yarılduguna ve delindügine fâ'îde ide ve pişdügini gidere ve isfîdâcı parmaklar pişdügine dürteler fâ'îde ide eger bu zahmetler heb bedende olursa [263b] her sabah yigirmi direm şîrûgan yagı ya badem yagı tâze sıkılmış üzüm şîresiyle içeler üzüm suyu kırk direm mikdârı ola bir hafta kadarı içeler andan sonra matbûh aftîmûn içüreler ve bir hafta dahi yagı şîre ile içeler şifâ ola ve dudak yarılmasına ilâc panbugu benefşe yagına cerb ideler her gice göbege baglayalar fâ'îde ide ve kızıl gül gayet yumşak dögeler gubâr ola ve zamg-ı Arabîi yumşak dögüb ısladalar ol dögülmiş güle karışdırıb ter idüb dürteler fâ'îde ide koltuk yaramaz kokmak ilâc kan aldıralar ve eger mümkün ola kim mübâşeret tarîkıyle istifrâg ideler ya'ni cimâ' itdüreler fâ'îde ide ve dahi gâh gil kim tütün yemiş ola ya'ni samanlu toprak ki sıvadan almış olalar dögeler sirke ile karışdıralar bakır içinde andan ol balcıgı dürteler yaramaz koku her nerde olursa dürtüb yumagile gidere ve dâyim tûtiyâ ekmek ve dürtmek fâ'îde ide bit ki kıl diplerinde çıka çok ola ilâc evvel bedeni matbûh aftîmûnla pâk ideler ve sabır ve bûre ve mürr berâber dögeler birbirine karışdıralar hammâmda dürtüneler bir su ile kim afsentîn kaynanmış ola bir sâ'at sabır ideler andan mersin yapragı suyuyla yuyalar ve bir suyula yuyalar kim çam agacı yapragı bile kaynamış ola cıvai azcık anzarût ile ve kına ile öldüreler ve bir yünden egrilmiş ipe dürteler ve boynına baglayalar veyahûd gönlek yakasına [264a] dürteler yagile cemî' bit kırıla gide ayrık gözükmeye bir dürlü mücerreb nesne kim biti giderir tohmekân yapragı suyunu gövdeye dürteler heb kırıla gide diger biti kıra gidere yüzerligi yumşak dögeler şîrûgan yagıyla kaynadalar cemî' bedene başdan ayaga dek dürteler hîç bit kalmaya kırıla diger kene tohumunun yapragı suyun bir ipe sürüb boynına baglayalar kifâyet ider semüzlik tedbîri ve ilâcındadır evvel gerek kim arıklık sebebin isteyeler ve zâ'il idüb gidereler bilmek gerek kim neşât ve kâmrânlık ve âsâyiş ve râhatlık ve yumşak döşek ve yasdık ve muvâfık yemekler bu bâbda nâfi'dir ve hammâm vaktiyle ve herîse yimek ve südlü birinc ve kuzı biryânı ve semüz kaz ve tauk fâ'îde ide ak nohûdı alalar süd içinde ısladalar tâ südü içe ve gölgede kurudalar bu nohûddan bir cüz ve kabı gitmiş arpa bir cüz ve kabı gitmiş bugday yarım cüz ve etmek kurusı bir cüz ve şeker üç cüz ola evvel arpai ve nohûdı ve bugdayı bişüreler ve azcık kemnûn katalar andan kuru etmegi dögülmiş ve şekeri dögülmiş bile katalar ve azcık tâze süd katalar ve kıvâm vireler ve iki cüz dögülmiş badem içi ve yarım cüz dögülmiş haşhâş içi katalar ve bu bişmiş bulamacda yine bile bişüreler savâb ola evvel bedeni ovduralar andan bulamacdan yiyeler ve bir yemiş olur habbu'l-fûl derler tesbîh iderler ol tesbîh itdikleri yemişin içini [264b] çıkaralar

fındık içi gibi küçürek içi olur ve acı olur şekerle karışdıralar yiyeler ziyâde yiyicek kusdurır az yimek gerek gayet semirdir ve dahi ak anzarût hamîre karışdırub yiyeler her def'a beş direm kadarı karışdırıb yiyeler gayet semirde acem avretlerı ak anzarûtla semirirler ve dahi haraza dedikleri nesne kim sığır ödünden çıkar saru za'ferân gibi renklü olur ânı dögeler şeker şerbetiyle iki çekirdek kadarı yâ dahi artıcak hammâmdan çıkıcak içeler bir lahza yatalar râhat olalar andan eve gelüb semüz tauk etin yiyeler ve şorbasın içeler bir kaç def'a böyle ideler gayet semirde ve gâh gâh kesîrâyı dögüb şekerle karışdırıb yiyeler gayet semirde ammâ arıklık tedbîri acı tuzlu nesneler yimek gerek turşılar ve kuru ekmek ve arpa etmegi yimek ve aşında ıssı otlar katub yimek gerek ve açlık ve susuzlık bunlara sabır etmek arıkladır ve iri ve yogun bezden gönlek giymek ve katı döşekde yatmak ve bir günde bir gicede bir kez yemek yimek gayet arıkladır ve alalar nânhâh ve sezâb tohum ve kemnûn her birinden birer cüz ve merzengûş ve bûre her birinden rub' cüz ve lök bir cüz her gün şerbeti bir miskâl gülbeşekerle veya şarâbla veya şorbayla isti'mâl ideler

Fasl-ı zehîrler ilâcındadır ya'ni agular ilâcındadır

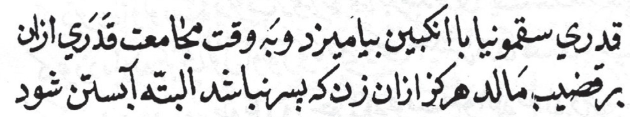
Kânûn-ı ilâc cemî' agularda oldur ki her gâh töhmet ola kim nesne yedirdiler derhâl ılıcak su ile tâze [265a] şîrûgan yagın çokça içüreler ve kusdıralar ve turak otun kaynadalar bûrei içinde ezeler ve çokça şîrûgan yagıyla karışdırıb içeler ve kusalar ve tâze sıgır südün içmek gayet yarar evet çok içeler eger süd kusmagile yine dönerse gayet eyü ola kim süd içe ve kusa gayet fâ'îde ide inek yagı erimiş ola içmek gayet fâ'îde ide ve süd menfa'atin vire ve kettân tohum lu'âbı ve kaz yagı erimiş gayet nâfi' ola ve eger yemek yiye yemegi çok yiye tâ kim gıdânın çoklıgı ol nesneye galebe ide ve kusmak âsânrak ola ve komayalar kim uyhu uyuya ve ammâ edviyyeler kim canavarlar sokduguna vireler tiryâk-ı fârûkdır ve bir tiryâk dahi kim hükmi tiryâk-ı fârûka benzer ana tiryâk-ı buşanca derler ef'î yılan sokdıgının mazarratın def' ide ve iki direm agaç kaunu tohum cemî' canavarlar agusının tiryâkıdır ve çâşûr dibi dedikleri ot dahi eyledir ve ol ki tılâ idüb dürteler ak neftdir ve sar'amsak kim hâm ola bişmiş olmaya sıgırın sâ yagıyla dögüb karışdıralar dürteler ve kunduztaşağı zeytyagıyla ve sezâb suyu ve kendene suyu ve su kıranında biten yârpûz suyu ve sığır ödü ve tuz ve sar'amsak ve sirkei keçi bokuyla karışdırıb yakı etmek cemî' canavarlar agusının bâd-zehîrdir ve tiryâkıdır ve akrep sokdıgına tuzı ıssı idüb üzerine koyalar ve oda karşu tutalar [265b] ve oda karşu dürteler fâ'îde ide addu'l-kelb ya'ni kuduz it taladuguna sogan ve sar'amsak ve hardalı dögeler yakı ideler ve mıhceme koyub çekmek fâ'îde ide husûsâ kim âteş ile mıhceme ola ya'ni hâtun kişiler küpcük urdıgı gib üstübii yakalar ve çölmek ya'ni ol çölmecik içine koyalar ol cerâhat üzerine

uralar yapışub çeke agızla sorup çekmeye hâcet kalmaya ve ta'âm yerine etmegi suya ısladub yedüreler bir müddet hayli yiye ve bunınla maksûd hâsıl ola katı fâ'îde vire ve dimişler ki kırk gün her sabah havlân-ı hindî yedüreler sudan korkmaya bi-iznillâhi-te'âlâ ve kuduz it taladuguna sar'amsak yedüreler hayli çokça yiye elbetde ve elbetde halâs ola âdem kudurdıkdan sonra tahkîk sar'amsak çok yimekle ölmedi kurtuldı ve çok kişiler halâs oldılar ve bir ot olur zanbak yapragı gibi uzun uzun bi-aynihî yaprakları olur bayırlarda ve taşlu yerlerde biter bir egertmegi olur uzun ve çiçekleri olur sargılt başı aşaga sonra tohumlanur ve agzı açık derler bir ot olur anın tohumu gibi tohumu olur söbice söbice kuruyacak agzı açılur içinde uvacık tohumu olur sinirli yaprak tohum gibi gayet kuvvetlü kusdurıcı otdır yapragından bir direm yiyicek üç gün kadarı kusdurur üc denk dahi yiyecek kusdurur [266a] evet bucuk direm yiyecek yapragının kurusından kim dögülmiş ola kusdurmaz bu otu dögeler eleyeler baş parmagı dırnagı üzerinde götüreler balla karışdırıb yiyeler bir kaç kez şifâ bulub halâs ola hîc dünyada bu otun misli yokdır kuduz it taladuguna şöyledir kim âdem kudurdıkdan sonra agzını açub bu otdan bucuk direm kadarı bir nesne ile karışdırıb agzına koysalar veya balla karışdırıb yuvalak idüb agzına koyalar elbetde elbetde bir lahzadan sonra şifâ bula ve halâs ola inşâallâhu-te'âlâ tekrâr ve tekrâr biz tecribe itdik ata ve eşege ve sıgırlara ve âdeme ve bir tecribesin dahi itdik kuduz it taladıgı itlere bir def'a et içine koyub yidürdik halâs oldı sonra bir kaç kez dahi kuduz it taladı hîc ziyân olmadı bir kez yimekle kifâyet ider ne kadar gerekse sonra kuduz it talasun her taladuguna bir dahi yidirmek hâcet olmadı tecribe hâsıl oldı

Fasl-ı mu'âlecâtı şetta ve müteferrik edviyyeler beyânındadır ve ba'zı ma'âcîn zikrindedir

Bu devâ bevâsır içün mücerrebdir kara helîle ve kâbilî ve emlec her birinden beşer direm ve kendene tohum bir direm centiyâne dört çekirdek ve sekbînec onsekiz çekirdek bu edviyyeleri dögüb eleyeler ve kendene suyuyla habblar ideler bir haftada iki kez yiyeler kuvvetlü kişi olursa şerbeti iki direm yiyeler ve eger za'îf [266b] olursa bir buçuk direm yiyeler ve eger avret olursa bir direm yiyeler bir dahi bevâsır içün Demir dikeni butrak dahi derler ol otu tohumuyla ve yaprak ve agacıyla muhkem dögüb suyun sıka ve ol suyu bir gice ayaza koyub ale's-seherî içüb ardınca bir mikdâr bal veya şeker yiye birde veya iki def'ada def' ola inşallâhu-te'âlâ bir dahi bevâsır içün koz agacının çiçegini alasın gölgede kurudasın andan sonra aç karnına her sabah balla veyahûd yumurta ile yiyesin eger yürekde olursa def' ider eger dübürde olursa kırub döker gayet mücerrebdir berâ-yı tuzlu balgam ki yüzde ola benzi kızıl olur ve başı dahi gicişir imdi hindübâyı köküyle çıkarub ve bir tutulmadık çölmege koyub su ile toldurub

suyun nısfı gidince kaynadalar andan süzüb içe tâ gidince ve yüzde olan humreti giderir ve dahi şaytarâci kaynadub her sabah aç karnına yigirmi direm suyun içeler gayet mücerrebdir nîçe kimesneler halâs olmışdır gaflet olınmaya kuru öksürüge üç sabah üç yumurtai rufadan pişüreler tuz yerine dögülmiş şâbı eküb içeler halâs ola karında olan kurdlar içün na'nayla çörek otunu dögüb göbek üzerine yakı eyleseler karnındagı kurtları kırar tatar kurdı içün çam sakızın dögeler andan ılıcak su ile bal şerbetin ideler üzerine ekeler ve içeler mücerrebdir bahak içün turp tohumun turak otuyla kaynadub [267a] ayaza koyub içeler on yıllık bahak rencin giderir oglan döşege işememek içün kaz dilin kaurub dögeler üç sabah aç karnına oglana su ile içüreler ayrık döşege işemeye bu bir yagdır kıl bitürmek içün ve saçı bitürür ve dökülmekden saklar ecza budır ayvadane ve persiyâvşân ve bâbûnec her birinden onâr direm bu otları su ile kaynadalar tâ müherrâ pişe andan süzeler bir vukiyye kadarı koz yagı katub ol suyu şol kadar kaynadalar tâ kim su gidüb yag kala andan ol yagı saça ve sakala dürteler nâfi' ola fâidetü'l-azîme

قدری سقمونیا با انکبین بیامیزد و به وقت مجامعت قدری ازان
بر قضیب مالد هرکز ازان زن که بسر نباشد البته آبستن شود

devâ-i yerakân ya'ni sarulık içün ki hîç dermân bulınmasa mücerrebdir yemesinin tarîkı budır ak gevherçile ki ham ola üç dirhem ve ol üç dirhemi ayru ayru çeküb ve ayru ayru dögüb eleyeler birer gün sabah açla birer rufadan yumurtaya karışdırıb birer dirhemini içeler yaradugının alâmeti oldır ki içdügi gibi bir pârecik ımızganur gibi ola üç günde üç dirhemini birer yumurta ile içeler ve her içdügi gün bir kârûre ya'ni bir şişe içine tebevvül ide acâyib göre eger bir dirhemi bir ugurdan yenmezse bir dirhemini sabah bir bölüg eyleye her sabah bir bölügin bir yumurta ile yiye on iki günde tamâm olur veyahûd [267b] bölügün eger bir direm ola ve eger denk ola dögüb eleyeler dört mikdârınca şeker katub süfûf idüb yiyeler gayet nâfi' ola hâsse-i sar'amsak bir kişi on direm sarmasagı ve yigirmi direm koz içini bir yerde muhkem dögüb müherrâ eylese ve üç bölük eyleyüb her bölügini yatdugı vakit yese bel agrısına ve bevâsire fâ'îde ide sıfat-ı ma'cûn-ı sar'amsak be-gayet mukavvîdir sevdâvî illetleri giderir eski öksürügi def' ider yelden olan agrılara ve bel agrısına ve sızıya ve diz agrısına ve kulunca ve yetmiş iki dürlü marazlara fâ'îde ide meşhûrdur san'atı budır ikiyüz direm kabı soyulmış sarmasagı dögüb hall ideler andan hamîr içine koyub âteşde pişüreler andan hamîrden çıkaralar ve zencebîl ve mastakî ve günlük ve anîsûn her birinden yigirmişer direm dögüb eleyeler ve üç direm za'ferân katalar üç edviyye kadarı bal ile kıvâma getüreler bir sırçalu çanaga veyahûd bir hokkaya koyub

her gice ve her sabah kestâne kadar isti'mâl ideler kemâliyye kitabında mestûrdır diger tarîk perverde-i sevm ya'ni sar'amsak otuz baş sarmasagı soyasın ve su ile bu sarmasagı üç def'a kaynadasın her kaynadıkça suyun tebdîl idesin andan sonra sudan çıkarub süzüb soguk suya bıragasın yarım gün tura andan souk sudan çıkarub havân içinde dögesin bulamac gibi ola ba'dehû [268a] bir vukiyye balı ocaga koyub kefin alasın ba'dehû bu dögülmiş sarmasagı balın içine koyub âheste odla yâb yâb bişüresin tâ kim kıvâm bula ba'dehû sekiz direm günlük ve dört direm sakız ve sekiz direm zencebîl ve dört direm dârçînî ve iki direm kebâbe iki direm dâr-ı fülfül ve iki direm karanfil bunları dögüb elekden geçüresin ba'dehû tencerei âteşden indüresin ıssılıgı müleyyin olınca degin tura andan bu eczâı içine koyasın ve muhkem karışdırasın andan üstini muhkem örtesin tâ kim buhârı çıkmaya yine kendüye te'sîr ide ve soudukdan sonra bir sırçalu zarfa koyasın ne kadar dursa ol kadar kuvvet bula fâ'îdesi budır evvel kulunc zahmetine bir sabah bir ahşâm koz mikdârı yiyeler ve öksürüg içün bir ahşam bir sabah yiyeler ve yürek oynamasına bu cihetle yiyeler ve göz kararmasına ve baş çigzinmesine ve karnında ahlât olub yüregim şişer diyenlere ve süddeye ve kırk dürlü derde devâdır ammâ on ikişer gün isti'mâl ideler bevâsir içün sırrı acîbdir kırkbir dürlü bevâsiri külliyen def' ider nazîri yokdır tecribe iden kizb itmez gaflet olınmaya terkîb budır za'ferân beş direm zencebîl beş direm mastakî beş direm ve mâzû ve cevz-i bevvâ ve afyon ve şeker her birinden beşer direm alalar evvelâ afyonı otuz direm gülâbla bir gün bir gice tamâm hall olınca ısladalar ve sair eczaları başka başka [268b] muhkem sahk idüb ve elekden geçürüb ba'dehû ol afyona ve gülâba katub muhkem karışdıralar ve andan sonra bir yumurta sarusın katub ve yine karışdırıb ve nohûd kadar habblar idüb bir sâyede kurudalar ve ba'dehû öksürüge ve zora ve bevâsire ve her dürlü ishâl içün sabah ve ahşâm birer dane yudalar perhîzi yokdır gayet nâfi'dir berâ-yı def'-i kabz incirin eyüsinden yedi danesin on direm Sinâ-yı Mekkî ile bir çölmege koyalar ve üzerine su koyub incir hall olınca ve eriyince kaynadalar andan bir bezden süzeler ılıcak iken kabz olmış adama içürseler ne denlü zahmeti var ise derhâl feth olur ol zahmetden halâs olur gayet müfîd ve âsân şerbetdir sıfat-ı yakı sızıya ve meflûce gayet nâfi'dir it üzümü dirler bir ot vardır ol otu yapragı ve tohumu ve çiçegi ve sapı ile alub bir tutulmadık çömlegde bir mikdâr su ile tamâm pişince kaynadasın ba'dehû ayagının dırnakların muhkem kese ve dizine degin bu pişmiş otu hınnâ gibi yakı ideler üç dört kerre böyle ideler ayakda olan sızıı ve yeli ve şişi cümle gidere ol otun ardıc tohum gibi tohumu olur ve çiçegi ak olur bir hâtûn üç yıl sâhib-i firâş olub zikr olan devâi üç kerre idüb bi-inâyetillâhi-te'âlâ ayaga basub anadan togma olmışdır mefâtihu'l-cinân adlu kitabın şerhinde mastûrdır elde [269a] ve ayakda olan harâret içün mücerrebdir anduz ve mastakî

ve günlük ve eğir bu dört eczâyı beşer direm alub dögeler ve eleyeler ve üc agırı asel ile ma'cûn ideler ve sabah ahşâm ceviz mikdârı isti'mâl ideler cümle harâretleri def' ider bevâsiri def' içün zâcı ocaga koyub pişe andan berâber balla ma'cûn idüb günde bir direm isti'mâl ideler yedi dürlü bevâsiri giderir ve kurudır dîku'n-nefese fâ'îde ider berâ-yı ziyâde kerden-i akıl eğir ve günlük ve sakız ve fülfül-i ebyâz ve zencebîl ve dârıçînî ve mürr-i sâfî ve za'ferân işbu zikr olan sekiz eczânın her birisinden onâr direm alub ve muhkem sahk idüb ve elekden geçirüb ve iki edviyye kadarı mukavvem balla ma'cûn idüb bir hafta kadarı isti'mâl ideler işiddügin her kez unutmaya üç hafta isti'mâl iderse begayet hıfzı ziyâde ola bu nüsha meşâyih-i kibârdan ve imâm-ı a'zam ve imâm-ı gazâlî hazretlerinden menkûldür ibn-i mes'ûd radıyallâhu anh hazret-i resûlden sallâhu aleyhi ve sellem nakl ider hıfz içün ve bevl ve balgam kat' olmagiçün ve cimâ'a kuvvetiçün yüzerlik tohum on direm kara çörek otu on direm ak şeker on direm sahk idüb ve biribirine halt idüb iki direm sabah ve iki direm yatacak vakt isti'mâl ideler eimme-i müctehidînin gayetle mücerrebidir rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în fâ'ide-i azîme elli direm kara çörek otunu [269b] yüz direm balile habb idüb dahi sabah ahşâm yiye şöyle kim benzi enâr tanesine benzeye ve hem gövdesinde asla bir maraz kalmaya yetmiş iki derde devâdır berâ-yı def'-i sızı bir kimesne sızıya mübtelâ olsa bu terkîb âteş kenarında veyahûd ıssı gün ıssısında muhkem ova ova sürüb bir iki gün müdâvemet ideler mücerrebdir budır ferfiyûn on direm ak fülfül on direm ak günlük on direm zeytyagı otuz direm bir tutulmadık çölmekde bir mikdâr kaynadub bir nesne ile karışdıralar andan ocakdan indirüb muhkem ova ova süreler bi-iznillâhi-te'âlâ sızıdan halâs olır mücerrebdir hafakânı def' içün anâ ilâc oldır ki kâsnii ocakda ısıdub ve eridüb arpa unuyla karışdırıb bir bez üzerine yaza ve hafakân üzerine ura ayrık görmeye mücerrebdir tekrâr tekrâr tecribe olınmışdır nâzle def'i içün bir kimesnenin başı nâzleli olsa gözleri ve dişleri agrısa kara çörek otuyla topalagı berâber alub ve muhkem sahk ideler ve çig balile merhem gibi idüb ve başını ustura ile kazdırub depesine dürte bi-iznillâhi-te'âlâ şifâ bula akşemsüddînden menkûldir sıfat-ı habb bu habb balgamı izâle ider ve sevdâ ve safrayı ishâl ider ve dimâgı ve mi'deyi tenkıye ider ve göz nûrın arturır ve baş agrısın giderir [270a] ve başda olan illetlere ve meflûc olmagı giderir ve gözde olan illet ve agrıyı giderir ve çapaklanmagı ve her neki bunlara benzer var ise başda ve gözde olan cemî' illetleri giderir eczâsı bunlardır kesîrâ ve mastakî ve günlük ve mahmûde ve za'ferân her birinden üçer direm sarı helîle kabı on direm ve kızıl gül beş direm ve sabır-ı uskutûrî on direm ayrı ayrı dögüb ve su ile hamîr idüb nohûd kadar habblar ideler yüz cilâsı içün yüzi gayet de cilâlandırır nohûd unu ve keten tohumu ve bakla unu ve arpa unu ve turp tohumu berâber ola dögüb

südile yoguralar gice yüze dürteler çîn-i seher ısıcak su ile yuyalar gayet hûb ola sıfat-ı cev-âb bârid ve ratıbdır mahmûmlara eyüdir mizâcı soudur hıltları pişirür göyünmiş hıltları ishâl ider bevli idrâr ider safrayı kat' ider öksürüge fâ'îde ider buhârı dimâga çıkmaga komaz dimâgı tertîb ider ammâ mizâcı souk kişiye ziyân eyler yel artırır san'atı budır arpaı dögüb kabın soyalar ve taş çölmege koyalar on beş arpa mikdârı su koyalar suyun beş bahşinden bir bahşi kalınca kaynadub ve ba'dehû süzeler ve suyun içeler mücerrebdir bir kimesnenin dilinde usret olub söylemege kudreti olmasa kemnûnı ve sa'teri ve tuzı su ile yaş idüb bir kaç def'a agzında tuta dili revân ola nakl-i min İmâm Ali bin Mûsa [270b] fî şevâhidi'n-nübüvve hummâ-yı rub' içün bir pâre kagıdâ yazub mahmûmın boynına asalar bi-iznillâhi-te'âlâ şifâ bula

يا نار كوني بردا وسلاما على ابراهيم

ve hüve menkûlun an İmâmi Hasan bin Aliyyi'l-Askerî kezâ fî Şevâhidi'n-Nübüvveti kâle Şâfi'î rahimehullâh

لم ار في الوباء انفع من دهن البنفسج يدهن به ويشرب
قال الشيخ احمد البوني من نقش اسم الباقي والخلاق
على باب دار لم يمت في تلك الدار احد من الطاعون

menkûlün ani'r-risâleti'l-latîfeti bi-Kemâl Paşa-zâde el-muharreretün fî emri'l-vebâi devâ-i sızı a'zasında sızı olan kişiye bir mikdâr kepek ve bir mikdâr tuzlı suyula kaynadalar ba'dehû ol sızı olan yeri ıssı su ile muhkem yuyalar ve getürüb ısıcak tuzlı kepegi üzerine baglayalar muttasıl üç güne degin bunu baglayalar andan sonra bulgarî yagını âteşe karşu a'zâya süreler mücerrebdir terkîb-i cevâv-ı diger evvelâ arpaı dibekde dögüb ve ba'dehû kabı çıkdıkdan sonra yâ yıkayub bir iki çölmege koyub ve kaynadıb halme ideler ve kefgîrden süzüb iki vukiyye süzmeye bir vukiyye bal katub nerm âteş üzerinde kaynadub pâlûde kadar pişdikden sonra indirib her sabah birer fincan kadar souk su ile ezüb isti'mâl ideler cigerde ve yürekde olan harâreti def' ider ve buhârı başa çıkmaga komaz ve ısıtma ve sâ'îr harâretlere fâ'îde ider mücerrebdir devâ-i [271a] bevâsir merhûm Yahya Paşa otuz yıl bevâsir zahmetine mübtelâ olub şifâ bulmayıb âkıbet diyâr-ı acemden bir kâmil gelüb bu ilâcı idüb bir ay mikdârı isti'mâl idicek bi-iznillâhi halâs olmışdır san'atı budır mastakî ve şehtane günlük ve hindistân kozı içi ve eğir her birinden yigirmişer direm zencebîl ve karanfil ve

kebâbe ve cevz-i bevvâ ve afyon her birinden onâr direm ve za'ferân beş direm bir çekirdek misk ve üçyüz direm bal ve cümlei muhkem sahk idüb ve asele bir mikdâr kıvâm virüb ve bu eczâlardan mukaddem afyonı su ile ısladub andan asele katub andan miski katub dahi za'ferânı katub zikr olınan eczâları cümle halt edüb bakla kadar lâzım oldıkda sabah ve ahşâm isti'mâl ideler terkîb-i diger bevâsir def' içün buna ma'cûn-ı mukîmu'z-zemin deyu isim komışlar merhûm Yahyâ Paşazâde Ahmed Beg Bogdan seferinde iken kar yagub yarındası tomdâr olub gelürken bevâsir zahmeti ârıza olub zahmet virmekle bî-ihtiyâr arabaya binüb sancak ardınca gelürken cennet-câyı ve behişt-me'vâyı merhûm ve magfûr Sultân Süleymân Hân aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân hazretleri otag-ı hümâyûnlarından göricek istifsâr-ı hâl idüb ârızaı beyân itdiklerinde hazîne-i âmirelerinden bir hokka ma'cûn çıkarub mühr-i şerîfleriyle mühürleyüb mîr-i [271b] mezbûre irsâl buyurub mîr-i mezbûr dahi isti'mâl itdükde fevâyid-i kesîrâ ve menâfi'-i azîme müşâhede itdüginde nüshasın ricâ itmişler merhûm pâdişâh hazretleri dahi hatt-ı şerîfleriyle yazub irsâl buyurdıkları nüsha budır san'âtı budır mastakî yigirm direm beyâz günlük yigirm direm kebâbe on direm karanfil on direm cevz-i bevvâ on direm ba'zı nüshada yigirmi direm düşmüşdür ve cevz-i Hindî on direm ve ba'zı nüshada bu dahi yigirm direm düşmüşdür eğir on direm afyon on direm za'ferân beş direm misk bir çekirdek bal üçyüzelli direm bu zikr olınan edviyyeleri ale'l-infirâd sahk idüb ince elekden geçüreler ve cevz-i hindîi bıçagile tograyıb ve balı kaynadub afyonı balla alışduralar bal soudıkdan sonra edviyyeleri balile karışdırıb ma'cûn ideler ve gün aşurı küçücek bakla kadar yâhûd iki akça agırı isti'mâl ideler ve muhâlif ta'âmdan perhîz ideler un aşı pirinc şorbası yiyeler ve souk su ile tahâret etmeyeler souk su gayet zarar ider bu devâ yigirmi yıllık bevâsiri giderir ve sızıları ve bendükşeleri agrısını ve ırku'n-nisâ ve nıkrîsi ve rîh-i bevâsiri giderir ve bel agrısına gayet müfîddir bir kimsede eski bel agrısı olsa evvelâ ol kişiye müshil içirüb için pâk itdikden sonra bu ma'cûnı gün aşurı zikr olındugı üzere isti'mâl ideler allâhü-te'âlânın [272a] inâyetiyle nîçe yıllar amelden kalmış olsa halâs bula bu ma'cûna mukîmü'z-zemin dirler ya'ni kötürümler kaldırıcı dimek olur defa'âtle tecribe olandandır cümle balgamî bel marazlarına bundan enfa' nesne yokdur her kime ki virdik halâs bulmışdır müellifine allâhü-te'âlâ rahmet itsün gövdeye ve saça sakala kırk ayaklu düşse sebebi kan göyünmekden olur nişânı her bir kıl dipleri gicir ve zerre gibi kızılca nesne olur dırnakla kazımayınca çıkmaz çıkıcak canludır yürür ve ba'zı yeri kor gicik olur ilâc evvel kîfâl tamarından kan alalar ve kızıl zencefrei bir kaç kerre tütüzdüreler başı gönlek içine çekeler şöyle ki cemî' a'zâya bu zencefre kokısı sine ol rencden kurtula ma'cûn-ı tuzlu balgam gârîkûn on direm aftîmûn on direm Sinâ-yı Mekkî on direm râvend-i çinî on direm helîlec-i esved

on direm iki edviyye mikdârı asele kıvâm virüb ma'cûn idüb her sabah beş dirhemden on dirheme varınca mizâca göre isti'mâl ideler tuzlu balgama gayet nâfi'dir kemâl efendi merhûm kendi hattıyla tahrîr buyurdıkları nüshadır fî havâsı'r-ruhâm ve hüve'l-mermerü men ekele minhü külle yevmin miskâle medkûkin meshûkin bi'l-aseli ale'r-rîki ve dâveme alâ zâlike selâsete eyyâmin ev ekseru ceffefe'd-demâmîle'z-zâhirete alâ sathi'l-cesedi ve men'ehâ mine'z-zuhûri ve kata'a aslehâ mine'l-bâtını ya'ni bir adam [272b] gövdesinde çok çıbân çıkarsa kaba beyâz mermer taşını dögüb ve ince bezden geçürüb ununu bal ile ma'cûn idüb iki üç gün sabah ve ahşâm cevz-i bevvâ kadar isti'mâl ide inşallâhü-te'âlâ çıbândan halâs ola ilâc-ı bevâsir bâd-âverd dirler ki lisân-ı fârsîdir Türkçe kenger dedikleri otun tohumudur üc parmagile alub yeseler bevâsıre gayet nâfi'dir ol dahi iki kısımdır irisi olur hurdesi olur hurdesi makbûldir mücerreb âbdüllatîf çelebi diger devâ-i bevâsır der-cihân-ı nazîr in ne-gofte end ne ber mî-bâyed giriften ve ne mî-bâyed borîden ve in rîh râ ez în bihter devâ nedâred eczâ în est telâşe-i sürvi gergeden ki meşhûr canâver est per-i tâus ve lâne-i zenbûr ez an lâne-i köhen ki sûrâh-ı sûrâh ki ber bâm bâşed her se râ be hem der zîr-i mak'ad dûd koned der sâ'at ki dûd bedüresed şifâ-yâbed inşallâhü-te'âlâ hâsse-i karn-ı gergedân eger gergedânın boynuzını tütsü etseler ısıtmayı def' ide eger süde dökerseler ale'l-fevr yogurd ola habbü'n-nebiyyi aleyhisselâm Sinâ-yı Mekkî elli direm râziyâne tohumu yigirmi beş direm mastakî yigirmi beş direm şeker yigirmi beş direm badem altmış tane bunları dögüb hall idüb gülâbla yogurub hamîr ideler yatıcak vakt üç tane isti'mâl ideler tuzlu balgama nâfi' ola sıfat-ı ma'cûn-ı [273a] senâ tuzlu balgam içün gice gice ceviz mikdârı isti'mâl ideler mirâren tecribe olınmışdır gaflet olunmaya budur zencebîl on beş direm Sinâ-yı Mekkî yigirmi beş direm anîsûn on beş direm çörek otu on direm yüzaltmış direm asel ile ma'cûn idüb isti'mâl ideler mücerrebdir Sinâ-yı Mekkî derece-i evvelde hâr yâbisdir safrayı balgamı sevdâyı ishâl ider müsta'mel olan yapragıdır agacın arıtmak gerek bedeli besfâyic ve şâhteredir terkîb-i gülengübîn kızıl güli yaprak idüb sâfî bala karalar yigirmi gün veya otuz gün günde bişüreler balı eksildikce bal koyalar tâ ki perverde ola ve bal yerine şeker konsa câizdir def'-i balgam ve sevdâ içün ma'cûn bu ma'cûn balgamı ve sevdâyı eridir aftîmûn ve kara çörek otu ve kabı soyulmış badem ve üzerlik tohumu her birinden beşer direm ayru ayru dögeler balla ma'cûn idüb sabah ve ahşâm altışar direm mikdârı isti'mâl ideler balgamı ve savdâyı eridüb def' ide mücerrebdir diger def'-i balgam içün Sinâ-yı Mekkî elli dirhem sakız on direm râvend-i çinî beş direm şeker berâber dögüb karışdırıb her gün sabah vaktinde bir buçuk direm yeseler bedenden balgamı gidere mücerrebdir dîku'n-nefesiçün üç gün her günde bir akçe agırı kükürti rufadan yumurta ile sabah aç karnına [273b] içeler kuşluga

degin üstüne yemek yemeyeler nâfi' ola terkîb-i ma'cûn-ı süleymânî budır zencebîl üç direm dârçîn iki direm cevz-i bevvâ iki direm za'ferân bucuk direm demü'l-ahaveyn bucuk direm kemmûn üç direm râziyâne tohumu üc direm anîsûn on beş direm asel yüz direm ayru ayru dögüb ve eleyüb balla ma'cûn ideler fâ'desi budır ki kişinin şehvetin arturur avretin südün getürir baş agrısın giderir mi'deye kuvvet virür cimâ'a kuvvet virür mi'dede souk yel var ise giderir eski sill rencine ve ısıtmaya fâ'îde ider karın yelin sürer kauk taşın giderir sancuya ve yele fâ'îde ider istiskâya ve bel souklıgına fâ'îde ider balgamı kat' ider ta'âmı hazm ider talak agrısın eyü ider ve ta'âma arzu getürir mücerrebdir habb-ı öksürük hoca kardeşi düzdügi habdır allah içün Burusa şehrinde üleşdirdigidir budır afyon ve zamg-ı Arabî ve buyân balı ve nişâsta her birinden birer direm afyonı ve buyân balını su ile ısladalar ezeler gayrısın anınla halt edüb habblar ideler sabahda ve ahşamda isti'mâl ideler fâ'îde ide mücerrebdir devâ-i ra'şe ra'şe deyu a'za ditremege derler ya'ni eller ayaklar amelden kalur kamu endâm lerzeden incine ilâc kesede süzülmiş sıgır yogurdun alub hâzır ideler ve zifti taşile tahta [274a] üstünde sahk ideler ve ol zifti kendi berâberi hınnâ ile karışdırıb ve ol yogurda katub muhkem alışduralar andan el ucından omzına degin yakı ideler her ne uzuvda var ise öyle ideler şifâ bula inşallâhü-te'âlâ kulak agrısı içün ilâc eger kulak agırub ziyâde sanculanur olsa bir yaş soganı ocaga gömüb müherrâ pişdikden sonra içinden göbegin alub ol göbegi bir mikdâr zeytyagına baturub ıssıcak iken kulagın içine sokasın üzerin muhkem baglayalar ol sancuyı keser mücerrebdir gaflet olınmaya diger kulak agırub yigirmi otuz yıldan beru sagır olsa asla işitmez olub gitse anın ilâcı kaya korugunı getürüb anın suyun sıkub alasın ba'dehû ol suyu ıssıcak idüb kulaga tamzurasın bi-iznillâi-te'âlâ hîç tahallüf itmez sagır kulagı açar müdâvemet etmek gerekdir kaya korugı iki cins olur biri taglarda biter ak ile kızıla mâ'ildir çiçegi dahi ak olır ve biri tâm saçaklarında biter yapragı gök olur bu dahi kaya korugından addolunır gayet mücerrebdir gaflet olınmaya devâ'u'l-vecau'l-esnân zeytûn yapragın koruk suyuyla şol kadar kaynadalar kim koyu bal gibi ola andan diş çürümege başlasa ol agrıyan diş üzerine [274b] yapışdura ayrık agrımaya mücerrebdir diger vecau'l-esnân fülfüli sahk idüb ve balla karışdırıb dişin dibine süreler mücerrebdir diger kitab-ı şifâda aydır evvel zamanda geçen ulu tabîblerin ekseri ittifak itmişler kim diş agrısı kim soukdan olsun ıssıdan olsun sarb sirke ile yumşak tuzı karışdırıb tekrâr agızda tutalar yine dögüb tutalar bu resme ilâc eylemekden hayırlusı yokdır dimişler gayet mübarekdir ve nâfi'dir hunnâk içün mercimegi muhkem kaynadub bişürüb bir nesne üzerine yazub enegi altından ıssıcakla baglayalar nâfi' ola bogaza sülük yapışsa beş altı diş sarmasagı muhkem dögüb ve beş kaşuk sirke koyub gargara ideler veyahûd içeler sülük düşe mücerrebdir diger bogaza

sülük yapışsa kibriti bogaza buhur virmek ile düşürür ammâ bir kamışın bir ucın bogaza iledüb ve bir ucın kibritin dütünine koya mücerrebdir sıfat-ı harîre bugday ununu ince elekden eleyüb hamîr ideler ve yumrugile çok çok yoguralar sonra su koyub hamîri ezeler tâ kim su ola andan sonra bezden süzeler aşaga geçenini alub âheste âteş ile kaynadalar harîre ideler ve biraz badem südün ve haşhâş südün katub bişüreler andan isti'mâl ideler bevâsiri def' içün zâcı ocaga koyub bişüreler [275a] andan berâber balla ma'cûn idüb günde bir direm isti'mâl ideler yedi dürlü bevâsiri kurudıb giderir ve dîku'n-nefese fâ'îde ider

Fasl-ı fi'n-nabz ve'l-kârûre

Bu fasıl nabzı kârûrei bilmek beyânındadır evvelâ şol kişinin nabzın dutalar kim kakımış veya korkmış veya katı sevinmiş veya açlıkdan za'îf olmış veya çok yimekden sakîl olmış veya çok haraket etmiş olmaya bu didügimiz şartlardan sonra nabzı dutalar ve bu nabz bir tamardır ki yürekden tolanmışdır eger nabz serî' olırsa ya'ni tîz tîz hareket iderse harârete delîldir ve eger nabz batî olırsa ya'ni gec gec hareket iderse bürûdete delîldir ve eger evsat ya'ni orta hareket iderse i'tidâle delîldir ve eger arîz olursa ya'ni tamar tolu ve inlü olırsa rutûbete ve mâdde çoklıgına delâlet ider ve eger rakîk ya'ni tamar ince olırsa yübûsete ve mâdde azlugına delâlet ider ve eger müşrif urursa ya'ni ki yüksek urursa harârete delâlet ider ve eger münhafız ya'ni aşaga haraket iderse harâret azlugına delâlet ider ve eger kavî ya'ni kuvvetlü haraket iderse kim parmaklara katı katı tokına mizâcın kuvvetine delâlet ider eger za'îf hareket iderse mizâcın za'ifligine delâlet ider ve eger [275b] leyyin ya'ni yumşak hareket iderse rutûbete delâlet ider ve eger sulb ya'ni tamar katı çekilmiş gibi olub ıssı olursa yübûsete delîldir ve eger nabz hâr ya'ni ıssı olursa ziyâde harârete delâlet ider ve eger nabz bârid ya'ni tamar souk olursa bürûdete delîldir ve eger müstevî ya'ni bir düzeye hareket iderse eyüdir bedenin hoşlugına delîldir ve eger muhtelif hareket iderse bedenin hâli zebûndır ve bedenin yauzlıgına delâlet ider ve eger hem serî' ve hem leyyin olursa kan galebesine delîldir ve eger hem serî' ve hem sulb olursa safranın galebesine delîldir ve eger batî ve leyyin olursa balgam galebesine ve ziyâdeligine delâlet ider ve eger batî ve hem sulb olursa sevdânın gâlib olmasına delâlet ider

Fasl-ı kârûrei beyân ider

Kârûre budır ki sabahdan yemek yemeden ve nesne içmeden tamâm tebevvül ide ya'ni işeye ammâ bir gün evvel kârûrenin rengini tagyîr idecek nesnelerden za'ferân ve tere gibi yemeye zira za'ferân kârûrenin rengini saru ider ve tereler yeşil eyler ve dahi katı susızlık ve katı açlık ve çok uyhusızlık çekmiş olmaya ve

kakımış olmaya üç saʿatdan sonra kârûreye bakmak gerek pes evvel kârûrei depredeler [276a] andan bakalar bu dahi beş tabakadır biri sarudır ve biri kızıldır ve biri yeşildir ve biri karadır ve biri akdır ve ol kim sarudır altı nevʿdir birine tîn dirler yaʿni rengi saman rengine benzer ol hâzimenin harâblıgına delîldir ve birine ütrünc derler yaʿni rengi turunc rengine benzer hazmın iyilügine delîldir ve birine aşkar derler bunın rengi ol iki rengden koyudır harârete delîldir ve birine nârenc derler enâr ve zaʿferân renginden kızılrakdır ve renkleri koyurakdır ziyâde harârete delîldir ve ol kim yeşildir beş dürlüdir ve anda bürûdet vardır ve rengi çivit rengi gibidir biraz açukrakdır bunların alâmeti bürûdete delîldir ve ârızası bürûdettir ve birine kerrâs derler yaʿni kentane ki bir adı Türkîde pırasadır anın rengindedir ol ahlâtın göyündigine delîldir ve birine jengârî dirler el-ıyâzu billahi-teʿâlâ ol ziyâde yaramazdır bedenin helâklügine delîldir ve ol kim karasagu ola sevdâ galebesidir ve ol kim akdır bürûdete ve mâdde hamlıgına delîldir ve eger galîz olursa ahlâtın çoklıgına ve hamlıgına delâlet ider ve eger rakîk ise bögrek zaʿîfligine delîldir ve eger az ise kuvvet zaʿîfligine ve az yemege delîldir ve eger çok ise fazla vardır ve tabîʿat anı defʿ itmek ister [276b] eger ki muʿtedil olursa bedenin sıhhatine delîldir geldik imdi rusûb odur kim sidik ile su yolundan çıkar ve kârûre dirler ve koyurak olur ol kim rusûbın eyüsidir ak olır ve kârûrenin dibine çöker ve birbirine yapışur ve içi kovuk gibi olur çün kârûrei depredesin tîzcek birbirinden ayrılur ol rusûb kim eyü degildir bunlardır hırrât ve deşîş ve lahm ve resm ve meddî ve nehâlî ve şaʿarî ve hamîrî ve rehî ve ramâdî ve alak ve demevî ve eger kârûrenin içinde ak gibi olursa bögreginde zahmet vardır şöyle ki rusûb etlü ola ve eger ol kab gibi agın rengi karagulıgına ura ince agrıdır ve eger uvacık burcak gibi olursa ana keresî dirler bogazın ve bögreklerin biraz cüzleri harâretden yanmışdır ve eger kab gibinin arasında kızıl olmaya ana nehâlî dirler kaukda uyuz olmaga delîldir ve desem oldır ki kârûrede yag gibi ola gövde erimegine delîldir ve meddî oldır ki kârûrede iz gibi ola eyüdir ve muhât oldır ki sümük gibi ola ahlât galîzligine delîldir ve şaʿarî oldır ki bir uzun nesne balgam gibi tartıla ham balgamdandır ve hamîrî didikleri kârûrede hamîr pâresi gibi görine taʿâmı hazm eylemedügine ve miʿdenin zaʿfına delîldir ve rehî oldır ki mesânede taş ola ve ramâdî [277a] oldur ki kârûrenin üzerinde kil gibi nesne görine miʿdede balgamın eglendügine delîldir ve alakî ve demevî oldur ki sidik ile maʿan karuşub gele su yolunda zaʿîflik vardır ve eger kızıl ve bulanık olursa kan galebesidir ve eger karasagu olursa rakîk degil ise sevdâ gâlibdir ve eger bozurak ve bulanık olursa balgam gâlibdir ve yeli vardır ve eger sâfî ve saru ise ve rakîk ola safra gâlibdir ve her kârûrede ki ak veya kızıl veyahûd saru olmaya gayet kemdir ölüm hâlidir ve eger köpügi çok ve galîz olursa balgam ve yeli vardır ve her kârûrede ne kadar sarulık

ve kızıllık ola lâbüd harârete delîldir ve aklık bürûdete delâlet ider

Fasl-ı fî beyân âdâbü'l-hükemâ

Bu fasıl edviyye iltikâtında ve hayâtındadır yaprakları tamâm resîde oldıgı vaktin alalar levni mütegayyir olub dökülmege başladıgı vaktin almayalar tohumları ma'iyetleri gidüb cirimleri muhkem oldıgı vaktin alalar kökleri yaprakları döküldügi vaktin alalar sâhibü'ş-şifâ aydur Lâkin bu kavl mutlak degildir belki ba'zı köklere mahsûsdır zira ekser kökler rebî'de alınur budakları belürdigi vaktin husyetü's-sa'leb gibi ve behmen ve iskîl gibi yemişleri yetişdiklerinden sonra düşmege başlamazdan evvel alalar ammâ be-cümle cevhere alınan [277b] edviyyeleri tohumu yetişdügi vaktin alalar ve dahi bunları havâ açıklıgında almak evlâdır bilgil kim şol edviyyelerin kim dögmesi vâcib ola anları ayru ayru dögeler zira ba'zı edviyyenin dögülmesi âsândır ve ba'zısı gücdir dögülmesi güc edviyyelerin dögüldügünce dögmesi âsân olan edviyyenin kuvveti ve letâfeti gider ve hem vezinde az kalur ve dahi ba'zı edviyyeleri katı sahk itmek kuvvetini bi'l-külliye giderir sakmûnîye gibi pes vâcibdir ki bunu gayet rıfkile sahk ideler katı sahk ile harâret gelüb kuvveti bâtıl olmaya zamgın ekseri bu sıfat üzerinedir afyon gibi el-mahmûdetü yüfriku bi'l-esâbi' velâ yeddüku deyu minhâcü'd-dükkânda zikr olınmışdır ve bunları ıssı balla ve gayrı ıssı nesne ile bile karışdırmayalar kuvvetleri bâtıl olur ve bunları ıslayub ezmek dögmekden evlâdır cemî' edviyyeler kaçan sahkında ifrât olınsa kuvvetleri bâtıl olur yâ za'îf olur ve dahi edviyyelerin ba'zısı katı kaynatmaga tahammül ider zerâvend ve kebere kökünün kabı gibi ve ba'zı tahammül etmez gül ve benefsec ve afsentîn ve aftîmûn ve sâ'îr çiçekler gibi pes bu ecilden dinildi ki kaçan bir kaynâr suya edviyyeleri koysalar evvel kökleri koyalar andan tohumları koyalar ve âhirinde çiçekleri koyalar [278a] ve helîlecleri dahi ortada koyalar ve taşları ve büssedi ve incüleri gayetde sahk ideler

Mukaddime-i uhrâ edviyyelerin ömürleri beyânındadır

Otlar kaçan kemâ-yenbagî hıfz olınsalar kuvvetleri üç yıla dek bâkîdir tohumların bekâsı bunlardan ekserdir husûsâ otlar ile gılâflarıyla bile eleneler ve çiçeklerin rengi kaçan mütegayyir ola fi'illeri dahi mütegayyir olır ve zamgların bekâsı ekserdir tohumların ve gayrilerin bekâsından kaçan kim ana yaş erişmese ve usâreler tîz fâsid olur südden olanlar sakmûnyâ ve ferfiyûn ve afyon yigirmi yıla degin kuvveti gitmez ve yagların iki yıla degin kuvveti kalmaz husûsâ souk yaglar ola gül benefşe yagı gibi ve nahve bir yıldan sonra isti'mâl olınmaya ve tohumlar ki yagı çok ola simsim gibi badem gibi bir yıl kuvveti vardır bir yıldan sonra isti'mâl olınmaya ammâ yagı olmayan tohumlar boy tohumu ve tere tohu-

mu gibi iki yıl veya üç yıl ve dahi ekser kuvveti gitmez ve köklerin kust gibi ve zerâvend ve eğir ve durunc gibi yigirmi yıla degin kuvveti gitmez ammâ zencebîlin ve zürünbâdın bir yıldan iki yıla varınca kuvveti fâsid olur ve kablaların eger müshil olursa türbid gibi ve nahve üç yıldan sonra kuvveti eksilür eger müshil olmazsa [278b] dârçînî ve kurfe ve selîha ve nahve on yıldan ekserde kuvveti bâkî olur ve çiçeklerin bir yıldan sonra kuvveti fâsid olur ve şâhmların ve ödlerin bir yıl kuvveti vardır ammâ öd kurudılsa ve saklansa çok zaman kuvveti gitmez ve cündibidüsterin on beş yıla degin kuvveti gitmez ve hayvan necisinin kelb necîsi ve kurd necîsi gibi bir yıl kuvveti vardır sâhib-i şifâ aydur edviyyelerin kuvveti havâ hasebiyledir ve saklamak hasebiyle ve devşirmek hasebiyledir evkâtının ihtilâfıyladır ve makâm-ı ihtilâfıyladır evlâ budır ki edviyyeye nazar olına eger levni ve râyihası ve tu'mı ve sa'ir ahvâli evvelki gibi olursa kuvveti bâkîdir ve eger evvelki gibi olmazsa kuvveti za'îf olmışdır eger bunlardan birisi bâkî kalmadıysa kuvveti bi'l-külliye fâsid olmışdır isti'mâl olınmaya tiryâk-ı erba'anın kuvveti tâzeligi vaktinden dört yıla degindir dört yıldan sonra kuvveti bâtıl olur ba'zılar iki yıldan sonra kuvveti geçer demişler eyâric-i lugâziyâyı altı aydan sonra isti'mâl ideler iki yıldan sonra fi'ili bâtıl olur bu nakil şeyh es-sedîdî kavlidir ammâ minhâcu'l-beyânda aydır dört yıldan sonra kuvveti bâtıl olur dimişdir ve hüve mine'l-edviyyeti elletî yebkâ kuvvetühâ min sitteti eşhuri [279a] ilâ erba'a sinîn nakli min minhâc mesriditûs altı aydan sonra kuvveti iki yıla degin ziyâdedir iki yıldan sonra bâtıl olur Kurs-ı kâkünec altı aydan sonra kuvveti ziyâdedir ba'dehû kuvveti gider ıtrıfîl-i sagîrî altı aydan sonra isti'mâl ideler kurs-ı tabâşîri ve'l kâfûru ve benâkdiku'l-büzûrî fi'l-cümle şol terkîbler kim anın içinde lübûb ve büzûr ola balla ma'cûn olmamış ola ol zikr itdigimiz akrâsların gibi ve şol süfûflar kim ana haşhâş tohumu girer anların gibi terkîbleri çok turgurmayalar zira evkatları tîz fâsid olur belki râyihaları tagyîr ve mizâcları dahi tagyîr olur anı isti'mâl itmemek gerek pes nâçâr anları az terkîb etmek gerek her ayda gerek oldıgı kadar düzeler eyâric-i faykarânın kuvveti bir yıla degindir akrâs tesevvüs bulıcak fâsid olur tesevvüs deyu terkîb düşmege dirler kuvvetin intihâsı altı aya degindir bir yıldan sonra kalıcak za'îf olır tesevvüs bulıcak amel bâtıl olur ammâ akrâs-ı kâkenc turdukça tesevvüs bulmaz iki yıla degin kuvveti gitmez ba'zılar üc yıla degin kuvveti geçmez dimişdir zürûrların kuvveti bir yıla degindir ba'dehû kuvveti geçer ammâ şol zürûrlar kim anlara ahcâr-ı ma'denî dâhil olur [279b] tûtiyâ ve ıklîmyâ gibi ve nahve anın gibi zürûrların kuvveti nîçe yıllar bâkî kalur filûnyâ-yı fârsî calinos aydır filûnyâ kemâl bulsun diyenler iki yıldan veya üç veya dört yıldan sonra isti'mâl ideler zira ol vakit enfa'ı olur iki yıla dek ol kuvvet kalur devâ-i misk hali filûnyâ hali gibidir bu zikr olınan terkîbleri altın veya gümüş veya kalay veya sırçalu zarfa

koymayalar kurşun zarfa koyub muʿtedil yerde saklayalar tâ ki ıssı havâda mütegayyir olub fâsid olmaya bir devâyı bir devâ içinde komak nefydir gerek terkîb olsun gerek müfred olsun zira bir devâ bir devâ-yı âharın kuvvetin zaʿîf ider meger kim ol devâların mizâcları biribirine karîb ola eger ol devâların mizâcları birbirinden ırak ola tabâşîr ile zencebîl gibi bunların gibi devâları birbirine yakın komayalar kim biri birinin kuvvetin sâkıt ider her terkîb kim havânda dögseler harîrden eleyeler nekadar yumşak dögseler terkîb hûb olur tamâm menfaʿat hâsıl olur ve şol otları kim cevâriş ideler anları iri dögeler hâssa kim cevâriş-i kemmûn ola câlinûs aydır bir kerre cevâriş düzdüm istiʿmâl itdim hîc fâ'îde bulmadım Lâkin idrâr-ı bevl getirdi andan zahmet çeküb mizâcım şol mertebe yaramaz olmış idi kim [280a] dil ile takrîri mümkin degildir bana bu terkîbden fâ'îde hâsıl olmadı mazarrat irişdi gümâne vardım ve iriyse bu cevârişin otları yumşak dögülmişdir bir kerre dahi düzdüm ol otları iri dögdüm ol menfaʿatler kim isterdim anda mevcûd buldum imdi cevârişlerin otların yumşak dögmeyeler kim hâssiyyeti bâtıl olur ve her otu ayru ayru dögeler andan terkîbe katalar zira dögmesi berk olan otları dögülmesi âsân olan otların üzerine harâret gelüb kuvvetin alur ve hem vezinleri eksilür ve şol zamglar kim anları şarâbda ve gayrıda hall idüb ezeler andan terkîbe karışdıralar dögülmiş otları andan sonra karışdıralar yazın iki balile yoguralar Lâkin mûmın arıdalar kefin alalar terkîbi küpçik içine koyalar dört parmak agzından aşaga ola eger terkîb şunlardan olsa kaynaya nefîs ola tâ kim yaramaz olmaya küpçigi yarmaya ve ulu maʿcûnları bir nîçe gün günde bir kerre karışdıralar tâ kim buhârı çıka gide nefîs ola andan agzın tutub saklayalar ve kursların otların gayet yumşak dögmek gerek havânda gül suyuyla ve şol usâreler kim nüshada buyurmışlardır eyle yogurmak gerekdir deyu anınla arkun arkun öldüreler karışdıralar şöyle kim eylemegi kâbil ola andan sonra [280b] gölgede kurudalar her sabah ve her ahşâm bir yanın bir yanına döndüreler ve tozdan ve tütünden saklayalar tâ kim kuruyub harâb olmaya ve şol habblar kim mukl ve kesîrâ ve gayrı zamglar ki vardır evvel gerekdir ki ol zamgları gülâbla yâhûd usâre ile buyurmışlardır hall idüb havânda ezeler tâ kim karışub ezile andan bâkî dögülmiş otları ana katalar dögeler tâ kim gayet yoguralar baʿdehû habblar ideler matbûhların suyunu endâze ile etmek gerek ancak edviyyeleri şol kadar pişürmek gerek otların kuvvetin bâtıl etmeye benefşe ve aftîmûn ve persiyâvşân gibi bunlar nâzik otlardır çok kaynatmayalar kim edviyyeleri yakmaya Lâkin otlar pişmege yakın olıcak matbûha bıragalar tâ azcık kaynaya ve bir saʿat koyalar dinlene kepçe ile yâ elle ovmayalar bir arı bezden süzeler sâfî ideler tâ kim tuʿmı agır olmaya hıyârşenber dahi şol otlardandır kim anın kuvveti ve letâfeti bişmekle bâtıl olur ve dadı yaramaz olur ve şirhîşti dahi bişürmemek gerek ve Lâkin matbûhdan biraz alub bunların üzerine koyub ezüb ve

süzüb ol matbûhın bâkîsin üzerine koyub isti'mâl itmek gerekdir ve şol edviyyeler ki matbûha giricek kamusı erir Nemek-i Hindî gibi ve nahve bunların [281a] mikdârın şol kadar ideler kim kitablarda şerbetin yâd etmişlerdir ve şol edviyyeler kim anlarınvâri erimeye nevbe ve gârîkûn gibi mikdârından artık ideler şöyle gerekdir ki habblarda ol edviyyeden bucuk dirhem dimiş olsalar iki dirhem katalar ve merâhimlerin kuvveti altı aya degindir ba'dehu za'îf olur az olur ki bir yıla degin dahi artık bâkî kalur eger bir hoşça saklarlarsa iskîl kim ada soganıdır eyüsi oldır ki katı ak ve katı iri olmaya şol kim büyükdir rutûbeti artıkdır ve şol kim kücükdir kurı olır ve şol kim ortadır mu'tedildir taşrası kızılıga mâ'il ola başını agaç bıçagla keseler eyüdir ve teshîlde getürmişdir ki helîlecleri katı yumşak dögmeyeler hâssiyyetleri bâtıl olur nîm-köft dögeler fülfül-i ebyâz hemân yine fülfül içinde bir bozca fülfüldir bir dürlü dahi degildir sünbili sahk etmeyeler belki mikrâs ile şol mikdâr tograyalar kim tâ kim elekden geçe sahkla nef'ı gidermiş semâ' ile sâhib-i şifâdan menkûldir yedduku külli vâhidin ibâretdir kim şifâda vâki' olmış ola taglîz ve telbîs imiş Sinan Paşa öyle dimiş bunın emsâli taglîzât şifâda bî-had var imiş anı muharrirler bilürmiş [281b] ve dahi edviyyenin her birisin ferd ferd dögüb andan tartmak gerekdir ve asel selasetü emsâli'l-edviyyeti şifâda böyledir Lâkin bundagı Sinan Paşaoglı ol kadar etmez belki eksik ider şol mikdâr ider kim sıvık olmaz belki katı olur ve dahi aseli kaynatmak gerekdir zira hîcbir ma'cûnda balı edviyye ile bile kaynatmak olmazmış bile kaynamagla edviyyenin menfa'ati ibtâl olırmış belki şol balın köpigi üzerine gelecek mikdârı ateş üzerinde ılıya köpügin alub balı sogudalar şöyle ki igen katı souyub bal katı olmaya belki el korkmaz olıcak hemân edviyyei koyalar dahi hayli karışdıralar tâ ki mizâc imtizâc hâsıl ola andan sonra kable sitteti eşhur dahi isti'mâl olursa nef'i zâhir olur küllemâ atikun ecvedün derler ve'l-bâkî ınde'l-müsta'meli meşhûrun

Fasl-ı şerbetler bilmek beyânındadır

Her nesnenin şerbeti kendü tabi'atin tutar şerbetler pişürmekde kâ'ide budır ki sulu yemiş yâ ot yâ alma enâr veya kâsni veya şâhterec ve limon hummâz ve koruk gibi dögüb suyun almak gerek kaynadub kefin aldıkdan sonra şeker ile veya balla kıvâma getürmek gerek eger susuz nesne ki dipler gibi ya'ni kökler gibi tohumlar benefşe ve nîlûfer [282a] ve üstühudus ve haşhâş ve unnâb ve Temirhindî ve mersin gibi evvel kuvveti çıkınca suda kaynadub şekere yâ bala katub kıvâma getürmek gerek kabz idecek şerbetleri balla pişüreler ıssı marazlar şerbetin şekerle pişürmek gerek souk şerbetler şerbetin balla pişürmek gerek şerbetlere balı yâ şekeri şol kadar katmak gerek ki şerbetin pişürdikleri nesnenin kokısı ve tu'mı içinde belüre igen tatlu olmaya ve her şarâbın yüz dirhem

suyuna ikiyüz dirhem asel veya şeker katalar dögili şerbetleri yumurta agıyla ki su ile çalkayalar arıtmak gerek ya'ni pâk etmek gerek yumurta ile sâfî itmede kâ'ide budır ki evvelâ ikiyüz dirhem kadar şekere yumurta agın bir zarfda birazcık su ile çalkayalar ba'dehu şeker kaynârken şekerin köpügi açılan yere kaşugile tamzıralar karışdırmayalar az az kaynadalar tâ kim şekerin tamâm kefi cem' ola badehu ol köpügi kevgîrle alalar sâfi ideler tamâm kıvâma gelicek andan sonra ol pişürecek şarâbın suyun yâb yâb yedüreler şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı gül ve şarâb-ı sandal şarâb-ı limon ve şarâb-ı nârenc ve şarâb-ı hummâz ve şarâb-ı gûre bunları pişürmeli olıcak şekeri bu zikr itdigimiz gibi yumurta agıyla veya südile sâfî ideler ve suyun dahi zikr [282b] olınan minvâl üzere halt ideler mükerrer ola ve şarâbları toprak çölmek ile pişürüb kapagın agaçdan etmek gerekdir ve kışın pişen şerbetin kıvâmı rakîk ola tâ ki ekşimeye ve yazın pişen şerbetin kıvâmı galîz olmak gerek souk marazlar şerbetin souk su ile yâ gâvzebân suyuyla yâ nîlûfer suyuyla veya gül suyuyla ezüb içmek gerek ıssı marazlar şerbetin ıssı su ile yâ hatmî veya râzyâne ile kaynamış ola ezüb içürmek gerek tûp olmazsa ıssı su ile virmek gerek suyun mikdârı dahi iki şerbet kadar ola ekser bunların şerbeti yigirmi beş dirhemdir ekalli on iki dirhemdir amel-i edhân her nesnenin yagı kendü tabî'ati gibidir ıssı çiçekler yagın çıkarmagın tarîki budır ki pâpâdya ve nergis gibi yüz direm zeytyagına kırk direm çiçek karışdırıb bir şişeye koyalar ve agzın muhkem kapayub kırk gün güneşde tura souk çiçeklerin yagı gülyagı gibi ve nîlûfer ve benefşe gibi kırk direm çiçek yüz direm şîrûgan yagına veya tatlu badem yagına veya zeytyagına katub yigirm gün güneşde komak gerek tamâm çiçekler perverde olınca ba'dehu yagın süzüb posasın atub yagın hıfz itmek gerek ammâ çiçekler koyulmazdan evvel [283a] ol yagları kaynatmak evlâdır ve dahi tohumlar ve kökler yagın çıkarmak tarîki budur ki bunları nîm dögeler yumşayınca suda ısladalar andan sonra kaynadalar ve ol suyu süzeler ve kifâyet mikdârı zeyt yâ şîrûgan katalar suyu gidince kaynadalar suyu gitdügün andan bileler kim bir pâre agaca panbuk sarub ol yaga banduralar ve âteşe tutalar eger çırıldarsa suyu dahi gitmemişdir eger vakt tar olsa çiçekler yagı kim perverde olınmış ola bulınmasa çiçekleri dedigimiz yaglar içinde kuvvet çıkınca kaynadalar ve süzeler yagın alub isti'mâl ideler terkîb-i dühn-i handakûn ve dühn-i sezâb handakûn yabân yoncasına ve yabân tırfîline derler ve sezâb sadef dedikleri ota dirler ki Rumca biganus dirler bunın yagı çıkmasının aslı budır ki bunların yapragından bir vukiyyesin sekiz vukiyye su ile kaynadalar tâ yarusı kala ba'dehu suyunu berâber zeytle kaynadalar tâ yagı sâfî olınca nısf vukiyye ile hammâmda yaglansalar ra'şe içün ya'ni a'za ditremek içün gayet mücerrebdir

Fasl-ı fî ıslâhü'l-mahmûde

Bir almanın veyahûd ayvanın ortasın yarub içini oyasın ve mahmûdei ayva içine koyub ayvanın iki bölügin bir yere zamm idüb hamîre veyahûd yaş kettâna kaplayasın ve furunda veyahûd [283b] ocakda pişüresin tâ ki müherrâ ola andan çıkarub güneşde kurudub ba'dehu isti'mâl idesin ıslâh-ı isfidâc evvel birkaç kerre su ile yuyalar ba'dehu kurudub isti'mâl ideler ıslâh-ı habbü's-selâtîn habbü's-selâtîni alub kışrından ayurub içinden dilin çıkarub üç gün sirkede yaturub günde bir sirkesin degişdüreler ba'dehu üç gün südde yaturub günde bir südün degişdire ba'dehu yine üç gün yogurtda yaturub günde bir yogurdun degişdire ve ba'dehu çıkarub bir havâna koyub muhkem sahk idüb şîrûgan katasın bir mertebede yagla ikisin sahk idesin ki yagdan fark olunmuya ba'dehu berâber badem ile yine sahk idesin ve kesîrâ ve semüz ot tohumı ve nişâsta katasın ve nohûd mikdârı habblar idesin altı habb bir şerbetdir ba'zı nüshada yazın iki dirhem ve kışın iki buçuk direm isti'mâl ideler ıslâh-ı basal-ı unsul ada soganını hamîr içine kaplayıb furunda veya ocakda pişüreler ıslâh olur türbidün eyüsi oldur ki ak ola ve içi kouk ola igen yogun ve igen ince olmaya ve mazammag ola ve kurd yememiş ola hâr yâbisdir gövdeyi kurudur safrayı balgamı ishâl ider ıslâhı budur ki agına irişince yonalar yumşak dögüldükden sonra badem yagıyle ovalar bu dedigimiz gibi türbid [284a] ele girmezse veznince habbü'n-nîl bedel ideler ve garîkûn dahi bedel olur habbü'n-nîl ve hüve'l-kurtum-ı hindî ya'ni çivit tohumı Sinâ-yı Mekkî derece-i evvelde harr yâbisdir safrayı balgamı sevdâyı ishâl ider müsta'mel olan yapragıdır agacın arıtmak gerek bedeli besfâyic ve şâhteredir besfâyicin eyüsi oldur ki içi yeşil ola ve üsti kazınmış ola sûrincânın eyüsi oldur ki içi ve taşı ak ola hâr yâbisdir ikinci derecede balgamı ishâl ider veca'-i mefâsıla bundan yegrek devâ olmaz Lâkin mi'deye ziyân ider ıslâhı zencebîl iledir sabır-ı uskutûrî eyüsi oldur ki sarı ola elde tez ovuna hâr yâbisdir ikinci derecede safrayı balgamı mi'deden dimâgdan ve sevdâyı ishâl ider süddeyi açar bagırsaklara ve dübüre ziyân ider ıslâhı sakızla ve mukl-i ezrakla kesîrâ ve kelîle iledir katı ıssıda ve katı soukda kimesneye içürmeyeler kan ishâl ider za'ferân ikinci derecede hârrdır ol derecede yâbisdir benzi hoş ider gönli ferah ider başı agrıdır iştihâyı kat' ider gönli döndürür bedeli veznince dârçîni ve nısf veznince selihâdır hanzal oldur ki anâ ebûcehil karpuzı dirler ve karga dölegi dahi derler eyüsi oldur kim tamâm irişmiş ola [284b] kabı saru ola eski ve kara olmaya yeni ola yenisini dahi her kişiye içürmek olmaz şâhm ya'ni hanzal içi ak ola ikinci derecede yâbisdir ve üçünci derecede hârrdır galîz balgamı kuvvetle ishâl ider dimâgı pâk ider bagırsaklara ziyân ider müsta'mel olan şâhmdır sınduyla sûsâm kadar uvak dogramak gerek dögülmüş fıstık içiyle ve badem yagıyla

ve biraz kesîrâ ile ovmak gerek şerbeti üç çekirdekden on çekirdege degindir şol hanzal kim agaçda yalnız ola âdemi öldürür isti'mâl etmemek gerek belki hanzal zârûret olmayınca hîc isti'mâl olunmaya muhâtaradır râvend-i çinî eyüsi oldur ki zâ'ferân renginde ola ve kurd yememiş ola ikinci derecede hâr yâbisdir mi'deye ve cigere kuvvet virür cigerin süddesin açar göyünmüş mâddeleri safrayı balgamı ishâl ider ve öksürüge fâ'ide ider aftîmûn eyüsi oldur ki tohumı kızıl ola cebelî ola andan geçse kettâna yapışan eyüdür âyit agacına yapışan za'af üzerinedir mastakî ya'ni sakız hâr yâbisdir yeli tahlîl ider kâbızdır öksürüge fâ'ide ider mi'deyi cigeri kavî ider iştihâyı açar ve çiynemek dimâgdan balgam çeker dimâgı pâk ider bedeli kender ya'ni günlükdür hıyârşenber mu'tedildir rutûbete mâ'ildir [285a] göyünmüş safrayı ve balgamı zahmetsiz ishâl ider Lâkin gönül döndürür müsta'mel olan içidir tatlu badem yagıyla ovmayınca isti'mâl etmemek gerek eger dileseler ki balın pulundan ayırtlıyalar pulların alalar bir kalbura koyalar ve bir tencereye su koyalar ve katı katı kaynadalar ol kalburı tencere üstüne koyalar suyun buharından ol pullar pişe kabara kabarıcak karşu parmagile ıssı suya banub balı pulundan ayırtlıyalar ırku's-sûs Türkçe buyân kökü dirler harârete ve rutûbete mâ'îldir hıltları pişürir bogazı ve gögsi ve öykeni yumuşadır öksürüge fâ'ide ider gönül döndürür müshîl edviyyenin ziyânın keser kabın yunub isti'mâl etmek gerek terkîb-i usâre-i ırku's-sûs buyân kökini murâd denlü alasın muhkem dögesin tamâm hall ola andan bir kazana koyub su ile toldurasın muhkem kaynadasın ki tamâm kuvveti suya çıka andan indürüb kazan içinde olan sapı muhkem sıkub cirmin yabâna atasın andan ol suyu koyulınca kaynadasın koyuldıkdan sonra indürüb kurudasın a'la usâre olur isti'mâl idesin

Fasl-ı helîlecleri beyân ider

Kâbilî helîle uzun uzun kara sıfatdır birer yanı incecikdir ve bir yanı müdevverdir sarı helîle ki helîle-i zerd dirler Kâbilî helîleden kısacıkdır ammâ [285b] rengi sarudır belîle kara sıfatdır müdevverdir yüzi dübdüzdür kopundusı yanı incecikdir mâzû tavrındadır kara helîle ki ana hindî helîle dirler mücerred siyâhdır uvacıkdır ba'zısı zeytûn çekirdeği gibi söbice söbicedir ba'zısı topalak gibidir rengi siyâhdır yüzi düz degildir ve ba'zısı zeytûn gibi büyükdür helîleclerin dükelisi evvel derecede bâriddir ikinci derece yâbisdir sarı helîle safra ishâl ider Kâbilî helîle balgamı sevdâyı biraz safrayla ishâl ider üçi dahi mi'deye kuvvet virir helîlecleri katı dögecek hâssiyyetleri gider bâtıl olur sarı helîle ile Kâbilî helîlenin müsta'mel olan kabıdır helîlec şehr-i kâbilde olur ol vakt ki irişmişdir ana asfer dirler ve andan sonra ki irişür ana kâbilî dirler ve ol ki agaç başında kurur ana esved dirler helîle devâ-yı mübârek ve nâfi'dir ey nîçe mi'deler kim

harâb olmuşdur ol ıslâh ider ve mâlihulyâdan dahi kurtarır âdemi ve a'zâya kuvvet virür ve ta'âmı hazm ider bu devânın menfa'atinde hîç şekk yokdur ıslâh-ı çeşmezen çeşmezeni alub bir yumurtanın için döküb yarusına degin çeşmezen toldurasın ve yarusından yukaru gül suyu toldurub ve hamîre kaplayub etmek pişürdükleri vaktin [286a] furuna bile koyasın andan çıkarub ve kurudub ve dögüb mahallinde harç idesin

Fasl bu fasl âdem oglanlarına vâki' ve ârız olan bir nîçe emrâz beyânındadır

Sudâ' sersâm mâlihulyâ şakîka ru'âf veca'-i üzün ya'ni kulak agrısı agız agrısı diş agrısı sar' sekte fâlic ra'şe lakve zükkâm nâzle remed-i çeşm zıfır-ı çeşm sibil-i çeşm ve mû-yı çeşm za'af-ı çeşm sü'âl zatü'r-rie zâtü'l-cenb dîku'n-nefeshafakân za'af-ı mi'de gönül dönmek mags fûâk hayza ishâl-i mi'de zahîr kulunc envâ'ı soğulcan namâzbûr hunnâk siğil istiskâ-yı lahmî zıkkî ve tablî yerakân-ı esved ve asfer talak bögrek agrısı sill bagırsak agrısı mesânede taş olmak habsü'l-bevl taktîrü'l-bevl selesü'l-bevl tuhme kabz-ı bevâsır ishâl-i bevâsır dem-i bevâsır rîh-i bevâsır zenbûr-ı bevâsır tût-i bevâsır ineb-i bevâsır şikâk-ı bevâsır nefh-i bevâsır nâsûr-ı bevâsır fıtık evcâ'-ı mefâsıl nıkrîs ırku'n-nisâ dâ'i-fîl dâ'i-pâ dâ'i's-sa'leb dâi'l-hayye sa'fe âkile bahak-ı ebyâz ve esved baras cüzzâm hanâzîr tuzlu balgam temregü seretân nisyân kâbûs hader atş dâhis [286b] şirî kesîrü'd-dem ve'l-arak tâ'ûn hasbe cüderî cereb hummâ nemle ateş-i fârs gâverse süher düvâr ve bu mezkûr olan emrâzdan gayrî dahi bi-nihâyedir Lâkin bunlar ziyâde meşhûr olmaga bunda zikr olundı sudâ' sudâ' deyü baş agrısına dirler Lâkin baş agrısının envâ'ı olur sersâm sersâm bir marazdır serbaşdır başın ortası ki ana hicâb dirler ve beyin anın kendü nefsindedir mâlihulyâ delülükdür ki âdemin fikrin ve endişesin azdırır ve ifsâd ider ve gassalu olur ve halvet sever ve âdemden kaçar ve tîzcek kakır ve beyhûde yâvuz endişeler söyler şakîka tulug agrısıdır ki başın iki tarafı sakal başlarıdır ru'âf ru'âf burun kanamak ve burundan kan akmak ma'nasınadır sar' sar' deyü Türkîde uçuk dirler ve tutarık dirler sekte odur kim ânsızın yâ yürürken veya otururken insân düşe meyyit gibi ya'ni ölü gibi ola fâlic fâlic odur ki ve bir marazdır ki âdem oglanının bedeninin yarusı amelden kalur ne eli ve ne ayagı tutar ana Türkîde ba'zı yerde tamla dirler ra'şe ra'şe bir rencdir ki âdemin yâ eli veya başı ditrer eller ayaklar amelden kalur veyahûd cemî' a'zâsı ditrer lakve lakve bir marazdır ki âdemin agzı ve burnı ve yüzi gözi egilür zükkâm zükkâm deyü dimâgûye [287a] dirler bir marâzdır kîm beyinden bir yaş nesne burnuna iner alâmeti oldur kim burnundan yaş çok gele ve başı agrıya nâzle Türkîce nüzle dirler ol dahi başdan göze ve dişe ve kulaga souk ile iner bir marâzdır remed-i çeşm göz agrısına dirler zıfır-ı çeşm zıfır-ı çeşm bir marâzdır kim gözün pınârında biter yürür gelür gözün

bebegin örter sibil-i çeşm sibil-i çeşm bir marâzdır ki gözi kaplar güyâ ki perdedir mû-yı çeşm gözde biten kıla dirler za'af-ı çeşm ya'ni gözün görmesi za'if olmakdır sü'âl öksürükdür başdan bir souk nesne öykene iner insânı öksürdür zatü'r-rie zatü'r-rie ıssı veremdir ki öykende olur öyken ya'ni ciger şişer nefes virüb almakda elem virür bir koyu balgamdır ki cigerden toluşmuşdur alâmeti sîne hır hır eyler ve agsırır ve agzından balgam gelür ve nefesi tarluk ile alur zâtü'l-cenb bu bir ıssı veremdir ki gögüs içinde ve gögse yakîn eyegüler altında olur yâ safradan veya kandan veya balgamdan olur dîku'n-nefesnefes tarlıgı dimekdir gâlibâ soukdan ve galîz balgamdan olur hafakân bir marâzdır ki tamâm yürege yâuz nesneden iner yüregi oynâr tılb tılb ider andan yürek agrır andan agrısı başa çıkar başı agırdır ve insânın eli ve ayagı sour buz gibi olur [287b] ve aklı gider bu marâz yâ soukdan veya harâretden hâsıl olur za'af-ı mi'de za'af-ı mide odur ki mi'dede tâ'am hazm olmayub ekşimekdir ve gönül dönmekdir ve yel mütevellid olmakdır mags ya'ni göbek burmak ve bagırsaklarda yel olmak bu marâz soukdan hâsıl olur fûâk ya'ni ınçkırık dimekdir sebebi aç olmakdan yâhûd çok tâ'am yimekden ve istifrâgdan yâhûd sudan olur ilâcı na'na ma'cûnun yimek gerek ve badem yagıyla şeker içürmek gerek hayza karın burusudur ve kusmak ve ishâl ve ishâl vaktinde sûsâmak ishâl-i mi'de tâ'am mi'dede eglenmeyüb yürük sürmek dimekdir zahîr zor didikleri marâzdır hâcet vaktinde bagırsak sıyrındusu gelür alâmeti karnı agrır ola ve arkası agrıya göbegi dâ'im bura iştihâ az ola zor eyliyecek nohûd kadarı yâ dahi büyük sıkl çıka kulunc bir rencdir ki agrılu kim bagırsaklarda agrır bir bagırsakdır kulunc-ı ilavus dirler sogulcan bagırsaklarda uzun uzun ak kurd olmak müte'affin balgamdan olur alâmeti agızdan selyâr akmak ve gice dutakları yaş olmak ve gündüz kurı olmak ve gönül tarlıgınmak ve uyhuda belinlenmek ve tâ'am yedikde gönli dönmek ve mak'ad gicimek balgam artırur nesnelerden perhîz ideler namâzbûr bagırsaklarda uvacık kurdlar [288a] olmakdır bu dahi galîz balgamdan olur hunnâk[45] ya'ni bogaz içinde şiş olub tâ'am yutmakdır ziyâde mühlik marâzdır siğil siğil bir sivilcedir ki küçük ve katı olur bu sivil birkaç nev'dir bir nev'in başı yarık olur ve bir nev'in olmaz bir nev' dahi mismâriyye dirler başı büyük ve dibi ince olur bir mıh gibi turur bir nev' dahi uzun olur arapça karden dirler sebebleri ahlât cem' olmakdandır galîz hıltlar birbirine karışur badehu bu siğiller mütevellid olur bunun mebdei balgam ile sevdâdır istiskâ-yı lahmî alâmeti oldur ki gözünün kapakları kalın olub ayakları şişe az olur ki gövde bir ugurdan şişer üzerine parmak kosalar bir zamân yeri çukur ola sonra yine yerine gele ekser vakitde tabi'at yumşak ola kabz olmaya istiskâ-yı zıkkî oldur ki marîzin karnı agır ola karnına el koyub

45 "Arabîdir Türkîsi "dilcik" dimekdür indügi zemân avretler parmakların dögülmüş fülfüle baturub ol dilcüge bastırurlar" (Derkenâr)

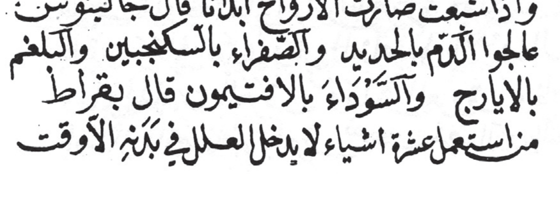
çalkasalar ve bir yanından bir yanına döndürseler su ile tolu meşk gibi âvâz vire ve çalkana istiskâ-yı tablî alâmeti oldur ki göbek taşrâ çıka karnı şişe agır ola çün karnın ovalar tabl gibi âvâzı ola ve tabl âvâzı gibi sadâ gele yerakân-ı esved kara sarılıkdır yâ bagırdandır kim bagır ıssı ola ve kanı göyündüre ki gövdeye yayıla yâhûd sevdâ çoklugundan ola kanla karışub gövdeye yayıla yâ gövdenin katı souklugundandır ki [288b] kanı tondurur zirâ sevdâ yeri talâkdır nitekim yerakân-ı asfer bagırdandır yâ süddedendir yerakân-ı asfer sarı sarılıkdır ol yerakân kim sarudur âdemin gövdesi zerde-cûb gibi saru ola sebebi anın safrayı gövdeden taşrâ sürer tıhâl ya'ni talak şişine dirler büyük ola ve katı ola katı olan harâretdendir alâmeti sol yanında agrı ola ve göyüne ve susaya ve kâruresi kara ola ve talâk yeri kızıl ola sill bir rencdir ki cigerden kopa ve ciger şişinden ola kim ana zatü'r-rie dirler ve zâtü'l-cenb sayrulıgından dahi olur yâhûd nâzleden iner kişi başdan munsabb olur öksürükle gelür hatta gayet müşkil marâzdır calinos aydur çok zamân bir hastaya hizmet eyledim marazı sill idügün bilmedüm zirâ hummâya müte'allikdir çünki sill idügün bildim ana ilâç bulamadım olki nâzle ile başdan iner ısıtması anıl ola ve dâ'im ola ve souk havâdan hazz ide ve çün öksüre balgamında irin gele ve kokusu yaramaz ola ve yanakları kızıl ola derhâl baş tamarından kan alduralar ve eşek südün içüreler ana ilâç budur ve kız oglan südün içüreler gıdâsı cev-i âb ola ve habbü's-sü'âl ana eyüdür ammâ balgamı ki gelür koyu ise ıssılık yogsa zufâ şerbetin vireler ve Mûm revgan ile [289a] gülyagıyla gögsüne tılâ eyleyeler ve gıdâsı hafîf tâ'am ola keşûr ve şalgam ve isfinâh gibi mesânede taş olmak alâmeti budur kim kasık agrır ola ve bevl suyu su gibi ak ola kesilü kesilü ve tamlayu tamlayu gelür gâh gerilür ve gâh süst olur ve şâyed kim bevl tutulur gayet acır vakt olur ki eglenmekden safra taşra çıkar habsü'l-bevl ya'ni sidik tutulmakdır ve sidik yolu tutula ve sidik usretle damla gibi çıka taktîrü'l-bevl sidik tamla tamla iner sebebi sidigin tîzligindendir ki su yolu zebûndur selesü'l-bevl oldur ki âdem sidügün tutamaz kauk souklugundandır ilâcı bellut ma'cûnun yedüreler zinhâr souk sudan perhîz ideler tuhme Türkçe imtilâ dirler tâ'am mi'dede fâsid olmakdır eger kusmak ve ishâl ve atş bile olursa ana hayza dirler ya'ni karın burmak ilâcı ıssı su içüb kay ideler kabz-ı bevâsir bevâsir aslında on dürlüdür anın dördi yürekde olur ve yürekde olanın biri kabz-ı bevâsirdir ve biri ishâl-i bevâsirdir ve biri dem-i bevâsirdir ve biri rîh-i bevâsirdir ve altısı mak'adda olur anın birisi Zenbûr-ı Bevâsırdir uzunca arı gibi olur ve birine tût-i bevâsırdir dirler tût gibi tane tane olur ve birine ineb-i bevâsır dirler değirmi karaca olur üzüm tanesi gibi olur ve birine şakâk-ı bevâsir dirler gâh yarılur kanâr [289b] birisine nefh-i bevâsır dirler şişer balık kursagına döner ve birisine nâsûr dirler bevâsir nâsûr boynuz gibi katı olur sülür buna rahne-i bevâsir dirler bunun ortası delik delik olur içinden irin ve necâset gelür

bu mak'adın altından gelür fe-emmâ bunun cümlesine rîh-i bevâsir dirler imdi bevâsir ibâretdir kanın ziyâdesinden pes bilmiş olasın ki bevâsir kanın gayr-i tabî'isinden olur kim ana sevdâ dirler ya'ni sevdâvî kandır fıtık ya'ni kasık yarugı dimekdir bu bir yarukdur ki yufka yerde olur sebebi budur ki yâ agır yük götürürken ve yâhûd pek çıgırmakdan yâ sıçramakdan veya tokile cimâ' etmekden olur pes ol yarıkdan bagırsak yâhûd yag ve yâhûd galîz yel iner haya kabına dökülür âdeme zahmet ider evcâ'-ı mefâsıl veca'-i mefâsıl bendükşeler ya'ni anılar agrısına dirler eger onurga sökügünde olursa bel agrısı olur eger ayaklarda olursa nıkrîs dirler veca'-i mefâsıl mecmû' bedende gezer nıkrîs nıkrîs deyü topuk agrısına dirler ve nıkrîs odur ki topukdan baş parmagına degin şişe ırku'n-nisâ yan başı zahmetidir ki yan başından sızlaya tâ topuga degin dâi'l-fîl dâi'l-fîl oldur ki bir ayak şişer yogun fîl ayagı gibi olur sebebi dört ahlât fâsid oldugundandır müncemid olur taş gibi [290a] ve rengi karasagu olur hayli müşkil marazdır dâ'i-pây ayak agrısı ve sızısı ve marazıdır dâ'i's-sa'leb Türkçe dilkü marazı dimekdir ya'ni kaş ve kirpik ve sakal dökülmekdir evvel bahâr oldukda dilkü kılın döküb kıldan üryân kalur anınçün bu maraza dâ'i's-sa'leb didiler bu maraz dört ahlâtdan olur yâ kandan yâ safradan yâ balgamdan yâ sevdâdan olur dâi'l-hayye bu maraz oldur ki mecmû' gövde kavlar yılan gövdesi ve derisi gibi hâşâ cüzzâmdır sa'fe sa'fe bir başdır ki başda ve yüzde çıkar başda olana Türkçe kel dirler ve yüzde olana sa'fe dirler uvacık sivilcelerdir çıkar ve tagılur sebebi müte'affin olmuş fuzulâtdan ve fâsid olmuş rutûbetden olur ekser bu maraz oglancıklarda olur âkile âkile deyü Türkçe bu maraza yenmece dirler kendü kendinden yenür bu maraz firenk zahmetinin bir nev'idir zirâ firenk zahmeti yedi nev' üzerine olur bir nev'i bu âkile marazıdır bu firenk marazının gayet eşeddidir neüzü billahi-te'âla bahak-ı ebyâz ak bahak oldur ki gövdede akça akça yâ büyük yâ küçük olur kim balgam galebesindendir balgam kan yolun tutar komaz kim gövdeye gıdâ eyleye balgam deri yüzünde irkülür bahak-ı esved kara bahakdır bu dahi gövdenin bir uzvunda kara nişân olur ve kepek gibi üzerinde tuz ola ol kepek gövdeden döküle yeri [290b] kızıl kala bu renc ekser tâze yanıklarda olur baras baras gayet yaramaz marazdır baras ile ak bahakın mâ-beyninde fark budur kim ak bahak iken katı ak olmaz ve baras gayet ak olur ve ak bahakda tenin kılı agarmaz ve barasda agarır zirâ bahak derinin yüzünde ve baras derinin ardından bile kaplar ve ak bahakın aslı balgamdan olur perhîz etmeyüb tımârına mukayyed olmazlarsa vardıkça artar barasa döner ve baras kavlar bahak kavlamaz ve barasda kıl ki butrak olur igne dürtsen kan çıkmaz cüzzâm bu bir marazdır kim balgamın galîz hıltı galebesinden olur ve dahi cemî' enbiyâ ve hükemânın ittifâkıyla bu renc hayzın eseridir çok kimesneler hâtunları hayzdan arınmadan cimâ' iderler meni ol kanıyla karışur dogan oglan cüzzâm olur anın ki hilkatinde

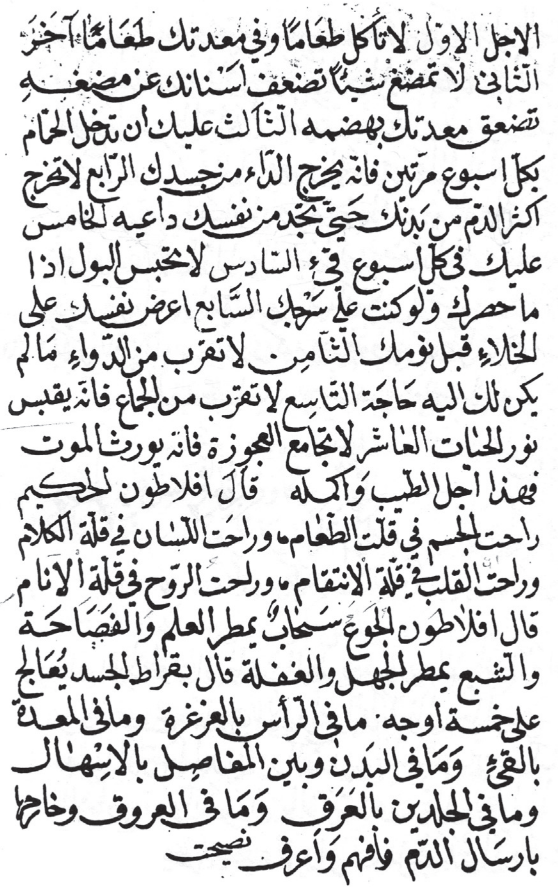
mahlûtdur ilâcı müteʿassirdir ve illâ ol ki sonradan ârız olur ol muʿâlece ile sıhhat bulur ve şol ki ekser ilâç müfîd olmaz andan ırâk olub sakınmak gerek ve alâmeti âvâz bogulmak ve kaş ve kirpik dökülmek ve burun egri olmak ve gözler kızarmak ve beniz ve gövde alaca olmak hanâzîr hanâzîr deyü Türkîde tonuz başı dirler ve hükemâ sıraca ve hunnâm dahi dirler ekser tonuzda çok olur âdemin boynunda çok çıkar yumrı fındık gibi olur biri batar biri çıkar hayli müşkil marazdır tuzlu balgam elde olan ekser [291a] balgamın yübûsetinden veya bürûdetinden olur buna halk içinde tuzlu balgam dirler ve şakâk dirler ve mayâsıl dirler temregü bu marâz yâ balgamdan olur yâ balgamla sevdânın içtimâʿından veya safra ile balgamın içtimâʿından olur deri yüzüne çıkub gövdeye yayılur eger bedeni kaplasa cüzzâmlık alâmetidir hazer etmek gerekdir seretân bir koyu şişdir ekser hatunların memesi üstünde çıkar nisyân unutmakladır fehmî ve anlamaklıgı bâtıl olur alâmeti oldur ki çok uyuya ve baş agır ola kâbûs anâ dirler ki âdem çok uyuya agırlık basa şöyleki nefes baglana çagırmak dileye çagıramaya ve debrenmek isteye debrenemeye agırlık buhârı dimâgın üzerinden gide ol sâʿat ayıla sebebi galîz ahlâtdan ve galîz buhârdandır hader hader deyü endâm ve aʿzâ uyuşmaga dirler atş sûsâmakdır sebebi yâ miʿde harâreti yâ ciger harâreti ola yâ gögüs harâretinden ola dâhis kurlagandır yaʿni bir ıssı veremdir ki dırnaklar dibinde olur ziyâde agrır ve sancır gövdeyi kızdırır sonra dırnaga çıkar şîra Türkçe kurdaşanı dirler kızılluga mâ'îldir kabarcıklardır baʿzı iri olur gâh defʿaten çıkar ekseri safravî kan buhârından olur kesîrü'd-dem ve'l-arak bir zahmet dahi derlemekdir ve kan derlemekdir sebebi yâ ziyâde yürimekdendir ve hareketden [291b] veya gövde tolulugundandır tâʿun tâʿûn ıssı veremdir ekseriyâ yaz günlerinde olur katı zahmet virür ateş gibi yakar alâmeti yeşil ve kızıl ve kara olur ve marîzin gönli döner kusar ve yüregi oynâr ve katı tarılur harâreti taşrada az gösterir ammâ içerüde ziyâdedir ekseri kulak ardında ve koltuk altında ve budlarda çıkar sebebi havâ mütegayyir olub ve müteʿaffen olub ve yaramaz kohudan olur hasbe hasbe oldur ki gövdede taru gibi kızılca yâ morca çıka ne irinlene ve ne kuruya cüderî Türkçe çiçek didikleri marazdır cüderî oldur ki uluca ve kızılca ola gövdeye yayıla sebebi kanı kaynâr ve karışur bu ekser oglancıklarda çıkar ve baʿzı ulu kişilerde dahi olur eyüsi oldur ki ak ola ve yılduraya incü gibi ola ol kim karaya ve saruya benzeye eyü degildir çiçek alâmeti evvel gerek kim ısıtma gibi ola ve yüzi şişe burnı giciye ve kızıl ola başı agır ola ve bogazı kuruya dahi bu alâmetler belürdügi gibi mersin yapragın ve sandal mecmûʿ gövdesine buhur ideler ve gıdâsı cev-âb ola mercimek ve sirkelü aşlar nîlûfer ve unnâb ve hummâz şarâbları eyüdür ve sabırı hınnâ ile tabanı altına yakı ideler ki çiçek gözünde çıkmaya zinhâr bundan gâfil olmayalar ve dâ'im ısıcak tutalar ve çiçek [292a] çıkarsa üç hafta geçince dâ'im göze sürme

çekeler cereb Türkçe gicik ve hükemâ uyuz dirler sebebi kan fâsid olub göyünmekdir ve safra göyünmekdir tuzlu balgamdan ve sevdâdan olur tabiʿat ânı taşra kovar varır gövde uyuz olur bu dahi iki kısımdır yâ kuru veyahûd yaşdır hummâ Türkçe ısıtmaya dirler bunun envâʿı olur bu mahalde tafsîl olunmadı nemle nemle uvacık sivilcelerdir kim birbirine ulaşur ıssı göyündiricidir saru ve kara olur ateş-i fârsî bir şişdir sulu ve sarb göyündürür ekser kasıkda çıkar ve baldırda çok olur buna ateş-i fârsî dirler tizcek belürür ve tizcek girü gider ve çün kurur nişânı gövdede kalur gâverse uvacık kabarcıklardır ve katı olurlar bu gâverse ve ateş-i fârsî ve nemle üçi dahi birbirine yakîn marazlardır süher süher deyü uyhu gelmemekdir dimâgında ziyâde yübûset ve harâret olmakdır ve taʿâm hazm olmamakdır devâr baş çigzinme dirler hasta olan kişi sanur kim kamu cihân üzerine çigzinür ol sebebden beynisi ve gövdesi bile çigzinür sebebi yâ yufka ahlâtdır veya yeldir ki dimâgdadır veyahûd dimâgın tamarlarındadır ki tahlîl olmaz veyahûd dimâgdan buhâr mütevellid olmakdır yâ miʿdeden başa buhâr çıkmakdır eger sevdâvî olursa fikir ve endîşesi çok olur [292b] ve epsem ola ve uyhusu olmaya ve nabz kiriş gibi ola elbetde ishâl ideler ve merzencûş ve âkırkarhâ ile gargara ideler ve başına bâbûneç yagın tılâ ideler humret Türkçe ısırgı dirler bu dahi bir şişdir rengi kızıl olur veya saruya mâ'il olur çün parmak urasın savula ve yine tîzcek yerine gele ve agrısı tîz ola ilâcı evvel ishâl ideler baʿdehu zımâd ideler zımâd tılâya dirler bir yagdır imdi her marazın aslını ve sebebini ve ilâcını bilmege evvelâ üstâddan görüb çok çok hükemâ kitâbların okuyub anlamaga muhtâçdır yohsa yalnız birisiyle iş bitmez.

nâr	havâ	mâ	turâb
safra	kan	balgam	sevdâ
safranın tabiʿatı hâr yâbisdir	kanın tabiʿatı hâr ve ratıbdır	balgamın tabiʿatı bârid ratıbdır	sevdânın tabiʿatı bârid yâbîsdir

قال افلاطون اذا جاعت البطون صارت الابدان ارواحا
واذا شبعت صارت الارواح ابدانا قال جالينوس
عالجوا الدم بالحديد والصفراء بالسكنجبين والبلغم
بالايارج والسوداء بالافتيمون قال بقراط
من استعمل عشرة اشياء لا يدخل العلل في بدنه الا وقت

[293a]

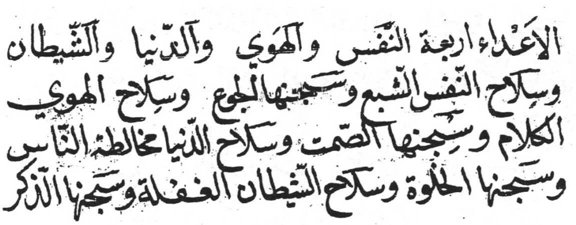

الاجل الاول لا تأكل طعاما وفي معدتك طعاما آخر
الثاني لا تمضغ شيئا تضعف اسنانك عن مضغه
تضعف معدتك بهضمه الثالث عليك ان تدخل الحمام
بكل اسبوع مرتين فانه يخرج الداء من جسدك الرابع لا تخرج
اكثر الدم من بدنك حتى تجد من نفسك داعيه الخامس
عليك في كل اسبوع قيء السادس لا تحبس البول اذا
ما حصرك ولو كنت على سرجك السابع اعرض نفسك على
الخلاء قبل نومك الثامن لا تقرب من الدواء ما لم
يكن لك اليه حاجة التاسع لا تقرب من الجماع فانه يقبس
نور الحياة العاشر لا تجامع العجوزة فانه يورث الموت
فهذا اجل الطب واكمله قال افلاطون للحكيم
راحة الجسم في قلة الطعام وراحة اللسان في قلة الكلام
وراحة القلب في قلة الانتقام وراحة الروح في قلة الآثام
قال افلاطون الجوع سحاب يمطر العلم والفصاحة
والشبع يمطر الجهل والغفلة قال بقراط الجسد يعالج
على خمسة اوجه ما في الرأس بالغرغرة وما في المعدة
بالقيء وما في البدن وبين المفاصل بالاسهال
وما في الجلدين بالعرق وما في العروق وخارجها
بارسال الدم فافهم واعرف نصيحت

Nasihatü Şerefü'd-dîn bi'n-nazm [293b]

Etibbânın budur pend ü kelâmı
Sakın, ifrât ile yeme ta'âmı
Ki her emrâzın aslı çok yemektir
Gece bîdâr, gündüz uyumaktır
Sakıngıl çok yemekten her yemişi
Sar'ardır çok yemek benzi ve dişi
Yerisen nola iştâh gâlib iken
Elin çekgil mi'den tâlib iken
Uyanup donla su içmek hatardır
Tenüne habs-i bevl etmek zarardır
Akarsu şarkî olsa ya şimâlî

O sudan içmegin hoş ola hâli
Sevâhilde tutarsa kimki mesken
Olur ol kendü öz canına düşmen
Cihânın varlıgı ab ü havâdır
Havâ ve ab ve bed yer pür hatâdır
Hazer pire-i zenândan eyle zinhâr
Ki bunlardır esâs ömüre gaddar
Münâsib genc ve dogru olsa sâdet
Eyegü gibi egrisine la'net
Anın egrisine tiz ver tâlakı
Bir iyisine cehd it ol mülâki
Ömür harç etmegil insâfa gelmez
Eygü cehdile hiç dogru olmaz
Cem' kerdem behr-i tû în yâdîgâr
Ez du'a-yı hayr mâra yâdigâr
İn nübîştem tâ be-mâned yâdigâr
Men nemânem in be-mâned rûzgâr

الأعداء اربعة النفس والهوى والدنيا والشيطان
وسلاح النفس الشبع وسجنها الجوع وسلاح الهوى
الكلام وسجنها الصمت وسلاح الدنيا مخالطة الناس
وسجنها الخلوة وسلاح الشيطان الغفلة وسجنها الذكر

Lügâtü'l-Haşâbi'l-Mütedâvileti bi'l-Arabiyyeti ve'l-Yunaniyyeti ve'l-Fârisiyye

([294a]'dan [308a] varakları arasındaki lügatçe kitabın sonundaki sözlüğe "YADL" rumuzu verilerek eklenmiştir. Mükerrer olmaması için buraya alınmadı.)

[308b] boştur

Fasl-ı fi beyân-ı merâhimü'l-mütenevvi'a

Bu fasl dürlü dürlü merhemler beyanındadır [309a] merhem-i dâhilyûn yumşak dögülmüş on direm mürdeseng otuz direm zeytyagıyla kaynadıb karışdıralar şol kadar kim kara ola ve yigirmi direm boy tohumu lu'âbı ve on direm kettân tohum lu'âbı ve on direm hatmî tohum lu'âbı bunları zeytyagıyla kaynamış mürdeseng ile karışdıralar ve karışdırı karışdırı kaynadalar tâ kıvâma gele ve koyu ola bu merhemi hanâzîr üzerine uralar nâfi' ola merhem-i bâselîkûn cerâhatlar

etin bitürür ve kel başı dahi onuldır san'atı budur kara sakız yagını zift ve râtiyânec ki çam sakızıdır ve balmûmu her birinden yigirmişer miskâl taneçâdırı dört direm zeytyagı yüz dirhem bir yerde eridüb merhem ideler merhem-i isfîdâc od yangınına ve ıssı yag döküldügüne ve kaynâr su döküldügüne ve kabarduguna fâ'îde ide san'atı budur on direm ak kâfûrî balmûmu alalar kırk direm gülyagı içinde erideler biraz isfîdâc katalar götüre bildügünce sahk ideler biraz yumurta agın katalar ve havânda sahk ideler koyu olunca ba'zılar ider azcık kâfûr katub saklıyalar hâcet vaktinde isti'mâl ideler merhem-i kirec od yanıgına ve yenür başlara gayet nâfi'dir kaçan kabarsa yara olsa acâyib fâ'ide ide san'atı budur söyünmedik ak kireci alalar örtecek mikdârı [309b] üzerine su koyalar iki sâ'at mikdârı hâli üzerine koyalar tura ba'dehu ol suyu süzeler yine bir su dahi koyalar gene ancılayın iki sâ'at kadarı tura dört def'a böyle su koyalar tura yine dökeler evet suyu dökdükden sonra kireci sahk ideler andan yine üzerine su koyalar ve su ile ısladıb suyun dökdükden sonra yetecek mikdârınca gülyagın karışdıralar ve andan sonra havânda dögeler merhem kıvâmına gelince ve ba'dehû panbûk üzerine dürteler ol yerin üzerine baglıyalar nâfi' ola merhem-i kirec-i diger söyünmedik kireci muhkem dögüb kettândan bir bezi kîse ideler ve dögülmüş kireci ana koyub ve bir legene su koyalar ve kireci ol sunun içinde muhkem ova ova cümlesini suya çıkaralar ba'dehu ol kireci hâli üzerine koyalar kim suyun dibine çöke ve üzerine gelen suyu döküb kireci kurudalar eger kış günü ise kireci zeytyagıyla ezeler ve eger yaz günü ise gülyagıyla ezüb hıfz ideler vakt-i hâcetde isti'mâl ideler sıfat-ı merhem-i jengâr balmûmu ve çam sakızı her birinden beşer direm zeytyagı yigirmi dirhem jengâr iki direm anzarût bir direm bu cümleyi merhem düzeler şöyle kim âdetdir sıfat-ı Merhem-i Mısrî sirke yedi direm mürr ve asel sekiz direm jengâr iki direm balile sirkeyi kaynadalar kefin alub pâk ideler iki dirhem dögülmüş jengârla karışdırub merhem ideler merhem-i diger bögrek yagı ile balmûmunu karışdırıb ve kaynadıb [310a] panbuk bezini ol kaynamış yagına iki üç kez bandırub yaraların şişleri ve çıbânların üzerine yapışduralar gayet nâfi'dir merhem-i İsâ günlük iki direm mevizec iki direm vaşak iki direm iki kardaş kanı iki direm anzarût beş direm zift on dirhem çam sakızı on direm jengâr iki dirhem balmûmu elli direm zeytyagı on direm sirke on dirhem zamg-ı Arabî üç dirhem bu cümle eczâyı elli direm gülyagıyla pişüreler dahi yarayı günde iki nevbet ılıcak su ile yuyub bu merhemi uralar yenur başa ve eski rîhe ve nâsûra müfîddir merhem-i kâfûrî isfîdâc elli direm kâfûrî balmûmu on beş direm mastakî on direm beyâz günlük on beş dirhem kâfûr bir direm terementin yarım direm kifâyet kadar zeytyagına başka başka sahk olmuş eczâyı halt ideler ba'dehu âheste od üstünde koyub alışdıralar ba'dehu indürüb sakızı koyub karışdırılar bir mikdâr suya ve yumurta

agını çalkalaya yagını ala dahi bir mikdâr gülâb koyub ve karışdırıb alışdıra eger bir dirhem terementin komak lazım gelse günlükden ol mikdâr naks oluna eger yarada nâsûr olsa meshûk nişâdur ekeler merhem-i sirke frengî isfîdâc bir dirhem hâs mürdeseng on beş dirhem başka başka sahk olunub elendikden sonra havân içinde bir kaşık zeytyagı ve bir kaşık eyü sirke ile karışdırasın tamâm alışa merhem ola andan bir sırlu [310b] zarf içinde hıfz oluna zeytyagı ve sirke birer kaşık kifâyet etmez ise birer kaşık dahi kata merhemin kararın buldurunca merhem-i siyâh kara zift yigirmi direm balmûmu beş direm zeytyagı elli direm ve bir mikdâr bögrek yagı bunları pişürüb bir hokkaya koyub hıfz ideler merhem-i ebyâz bu merhem yaradan ve dâ'iresinden harâreti giderir ve eti tîz bitürür tarîk budur iki direm ak balmûmunu alub dört dirhem gülyagının içinde kaynadıb iki dirhem isfîdâc dögüb karışdıralar ve ocakdan indirüb muhkem karışdıralar eger harâreti gâlib ise bir denk kâfûru dögüb bile katalar eger âteş yagını alursa birkaç yumurta agını bile katalar nâfi'dir merhem-i isfîdâc-ı diger burun içinde olan yaraya fâ'îde ider ve ıssı âteş yakdugundan ve ıssı sudan ve ıssı yag döküldügünden zuhûr iden kabarcıklara fâ'îde ider tarîk sâfî balmûmu yigirmi direm seksen dirhem yeni gülyagı ve götürebildigince eyü isfîdâc koyub yumurta agıyle yaş idüb sahk ideler tâ katı olunca bir direm kâfûru dahi katalar hıfz idüb ve vakt-i hâcetde isti'mâl ideler merhem-i diger bu merhem yaranın etin bitürür çam sakızı ve anzarût ve demü'l-ahaveyn her birinden berâber alalar yumşak dögüb eleyeler berâber ekeler ammâ kıldan sakınalar kim yara agzına düşmeye merhem-i diger bu merhem eti bitürür mürdeseng yigirmi direm zeytyagı doksan direm dögüb pişüreler tâ hall olunca ve çam sakızı ve anzarût [311a] ve demü'l-ahaveyn ve kâsni ve kara zift her birinden dögülmüş ikişer dirhem mürdeseng ile zeytyagının üzerine koyalar ve pişüreler tâ galîz olunca merhem-i diger bu merhem dahi yaraya urulıcak merhemdir mastakî iki direm çam sakızı iki direm günlük iki dirhem isfîdâc iki direm balmûmu altı direm bögrek yagı beş dirhem zeytyagı otuz [direm] mezbûr eczâları dögüb ve eleyüb sonra cümlesin bir tavaya koyub nerm âteşde merhem ideler merhem-i bâselîkûn ebû ali sînâ ve calinos ve bokrat hekîm kavlince merhem-i bâselîkûn beyân olunur kim eczâsı budur zift yüzyigirmi direm balmûmu elli direm çam sakızı elli direm günlük elli direm terementin elli direm yigirmi beş direm bögrek yagı üçyüz direm zeytyagı yâhûd keçi bögregi yagı bunların cümlesin eridüb süzeler ba'dehu pişürüb vakt-i hâcetde isti'mâl ideler sıfat-ı merhem-i sürh kızıl merhemi beyân ider çam sakızı elli direm sumâkî sakızı bal Mûmu yüz direm uşak on direm kâsni otuz direm sabun yigirmi beş iklîl kırk direm zeytyagı yüzelli direm eczâları dögüb eleyeler ve zeytyagıyle pişüreler vakt-i hâcetde isti'mâl ideler sıfat-ı merhem-i mukl otuz direm uşak yigirmi direm çavşîr otuz direm ak gün-

lük kırk dirhem mürdeseng yigirmi dirhem mürr seksen direm Mûm yetmiş direm çam sakızı yigirmi dirhem [311b] kalem-i jengâr otuz direm râvend-i çinî üçyüz direm zeytyagıyla pişüreler çam sakızını başka dögeler ve çadır uşagını yagıyla eridib çam sakızını ba'dehu katalar ve balmûmunu anın ardınca katub sehelce soudukdan sonra kalan eczâyı karışdıralar ve otuz direm sirke ile uşakı havânda hall idüb katalar yine ocaga bindirib suyu havâya gidince kaynadalar andan indirib hıfz ideler mahallinde isti'mâl ideler sıfat-ı merhem-i sirke-i diger dörtyüz direm sirke dörtyüz direm zeytyagı dörtyüz direm mürdeseng elli direm nişâsta bu cümleyi üstâd kavlince merhem ideler merhem-i diger bu merhemi şişlere urasın gidere dörtyüz direm sirke üçyüz direm şîrûgan yagı yüz dirhem iklîl dörtyüz direm mürdeseng üçyüz direm Kil-i Ermenî bunların cümlesin pişürüb üstâd kavlince merhem ideler merhem-i rüsül budur yüzelli direm balmûmu elli direm çam sakızı yigirm direm günlük otuz direm kâsni on direm uşak elli direm terementin elli direm mürdeseng seksen direm kalem-i jengâr üçyüz direm zeytyagıyla pişürüb merhem ideler merhem-i hıyâreg kanı çekicidir terkîb budur yüz direm zift yüz direm balmûmu yüz direm terementin ve keten tohumu ve boy tohumu ve çam sakızı her birinden ellişer direm yüz direm zeytyagıyla âdet üzere pişürüb merhem idüb isti'mâl ide [312a] sıfat-ı merhem-i rüsül-ı diger kim yumuşatıcıdır katı veremlere ve ta'una ve hanâzîre ve seretâna hûbdur eczâsı budur balmûmu ve çam sakızı onâr direm çavşîr ve jengâr ve taneçâdırı ve mürr-i sâfî ikişer dirhem zerâvend-i tavîl ve buyân kökü üçer direm ve mukl ve mürdeseng dörder direm uşak yedi direm bu mecmû'un dögüb zeytyagıyla pişürüb merhem ideler sıfat-ı merhem-i rüsül-ı diger yaranın tâze etini getürüb bitürür budur mürdeseng ve râstık taşı ve kal'ı isfîdâc ve ak günlük ve mürr-i sâfî ve oglan aşı ve mastakî her birinden birer dirhem ve sıgır yagı ve çam sakızı ve beneviş sakızı ve mersin yagı ve ak Mûm her birinden on ikişer miskâl ve zencefre ve zamg-ı Arabî dörder direm bunların cümlesin dögüb ve eridib birbirine katub merhem ideler sıfat-ı merhem-i berâ-yı ger in ist bu merhem uyuz içün eyüdür budur defne yagı yüzelli direm acı sâ yagı yüz direm kara kükürt kırk direm cıva elli direm sarı kükürt elli direm sarı zırnîh otuz dirhem bûre elli direm katran elli direm cümlesini cem' idüb üstâdlar kavlince pişüreler sıfat-ı merhem kel baş içün eyüdür terementin ve katran yüzer direm cıva elli direm kalem-i jengâr otuz direm zâc elli direm defne yagı elli direm kurum yüz direm sarb sirke ikiyüz direm zeytyagı elli direm bunları dögüb eleyüb geregi gibi merhem ideler sıfat-ı merhem {312b] bu merhem kıl bitürmek içündür on dirhem kertenkele külü on direm fındık kabı külü on direm yavşân külü on direm turb yagı bu mecmû'u edviyyeleri dögüb turb yagıyla karışdırıb merhem ideler merhem-i bâselîkûn ve havâryûn dahi dirler gayet ile

hûb merhemdir calinos terkîbidir bu merhemi gümüş kab içinde hıfz itseler fâ'îde dahi ziyâde olur kâsni ve uşak ve günlük her birinden onâr direm zerdecûb yigirmi direm terementin elli direm çam sakızı altmış direm balmûmu yüzelli direm zeytyagı ikiyüz direm bögrek yagı kırk direm bûre on direm bunların dögülceklerini dögeler ve eridecegini eridüb zeytyagı karışdırıb merhem ideler merhem-i diger bu merhemi eski yaralara uralar begayet nâfi'dir anzarût beş direm mürr-i sâfî yigirmi dirhem yumuşak dögüb harîrden geçüreler elli direm çam sakızı revâgıyla yogrub merhem ideler merhem-i diger bu merheme Frenkçe sîron dirler âteşîn yaraya ve ıssı günlerde olan yaraya uralar her dürlü yaraya nâfi'dir isfîdâc on direm zeytyagı on direm sirke iki direm şol kadar kaynadalar kim kıvâma gele eger soucak olsun dirsen zeyt yerine gülyagı ve isfîdâc yerine mürdeseng katasın ve sirkeyi üç direm koyasın â'lâ merhem olur merhem-i bokrat ve sokrat hekîm budur zeytyagı on iki buçuk direm şâm sakızı birbuçuk direm [313a] zift iki direm günlük buçuk direm balmûmu ikibuçuk direm terementin iki direm bögrek yagı iki direm gülyagı on iki direm anber ve buyân balı ikişer direm cümlesin bir yere karışdırıb üstâdlar kavlince merhem ideler merhem-i diger bu merhem artık bitmiş ete fâ'îde ider kalem-i jengâr iki direm çam sakızı ve günlük beşer direm anzarût bir direm jengârı dögüb kalan edviyyeleri erideler ve üzerine bir direm fitîl Mûmu katub merhem ola merhem-i kâfûrî kim âteş yangınına ve yag ve su yangınına ve cemî' ısıtmaları sovudub tâze et bitürür ak balmûmum ve kal'ı isfîdâc ikişer dirhem gülyagı dört dirhem kâfûr buçuk dirhem gülyagın bir çanaga koyub isfîdâcı eleyüb katalar kâfûru eriyicek edviyyeleri karışdıralar vakt-i hâcetde isti'mâl ideler merhem-i esved bu kara merhemdir ki yarayı tîz bitürür çam sakızı ve saru balmûmu ve zift ve tavşan yagı her birinden berâber idüb zeytyagıyla bişürüb merhem idüb mahallinde isti'mâl ideler merhem-i diger bu merhem çıbânları oldurucu merhemdir uşak on direm mukl beş dirhem mastakî dört dirhem günlük üç direm anzarût çam sakızı ve zift dörder dirhem ve yigirmi direm çekirdeği çıkmış kara üzümü havânda dögüb ba'dehu eczâları karışdırıb tekrâr yine dögeler eger pekçe olursa azcık bal katub ve çıbâna sarmak lâzım geldikde [313b] bir beze sürüb yaralara süreler merhem-i havaryûn veremlere ve nâsûra ve hanâzîre ve tâ'ûna ve seretâna ve çürük yaralara nâfi'dir balmûmu çam sakızı onâr direm çavşîr jengâr ve taneçâdırı ikişer direm zerâvend-i tavîl ve günlük üçer direm mukl-i ezrak dört direm mürdeseng dört direm cümlesin dögüb eger kış ise birbuçuk rıtl eger yaz ise bir rıtl zeytyagıyla pişürüb merhem ideler merhem-i bâselîkûn bu merhem eti bitürür ve sinirleri ıslâh ider ammâ şol yaraya fâ'îdelüdür kim harâreti olmaya eczâsı budur çam sakızı ve saru balmûmu yigirmişer direm kınnâ dört direm bu kınnâ hınnâ degildir kınnâ diyü taneçâdırı dedikleri nesne-

dir bu cümleyi dögüb zeytyagıyla merhem ideler merhem-i zencefre bu merhem veremleri tîz pişürür ve seretâna ve hanâzîre ve boyunda ve kulakda olan yaralara fâ'îde ider budur mürdeseng beş direm balmûmu on direm ak günlük ve kâsni ve uşak her birinden onâr direm beneviş sakızı altı direm zencefre sekiz direm uşakı su ile ezüb otuz direm zeytyagı içinde eridüb merhem ideler Merhem-i Mısrî kim kulaga harc olunur eczâsı budur sabır beş direm anzarût ve günlük ve demür boku ve jengâr her birinden beşer direm yigirmi beş direm balla merhem ideler Merhem-i Mısrî-i diger burun içinde olan renclere fâ'îde ider çam sakızı on direm bûre dört direm kalem-i jengâr dört [314a] direm bal kırk direm sirke on beş direm cümlesin merhem idüb vakt-i hâcetde isti'mâl ideler merhem-i diger bu dahi bir merhemdir ki yüzde ve elde ve ayakda yarık olsa ana nâfi'dir sarı balmûmu ve gülyagı ve zûfâ kim tâze ola ve kaz yagı süzülmüş ola ve nişâsta ve kesîrâ ve ayva çekirdeği lu'âbın alalar evvel kaz yagıyla erideler ve kalan eczâyı bunlara katalar ve havânda dögüb merhem gibi ola andan ol yarılmış yerlere süreler fâ'îde kesîrâyı muhkem dögüb ve ılıcak su ile yüzde olan yarugu veyahûd elde ve ayakda olan yarugu yuyub suyun sildikden sonra dögülmüş kesîrâyı üstüne ekeler ba'dehu yine yuyalar fa'îdeyi diger ökçe yaruguna nâfi'dir keçinin iç yagını yakalar ve mâzûyu sürme gibi dögüb kim gayet gubâr-ı dakîk ola ve yarıklara ekeler üstüne ol yagı süreler bi-iznillahite'âlâ def' ola merhem-i isfilyûs bu merhemdir ki eti bitürür ve çürügü yir budur çam sakızı ve zift ve Mûm kamusundan berâber idüb kifâyet mikdârı zeytyagıyla merhem ideler nev'-i diger uşak iklîl altışar direm kalem-i jengâr üç direm bûre beş direm balmûmu yigirmi direm sirke yigirmi beş direm cümlesin yogurub merhem ideler Merhem-i Mısrî ki bir kulakda yaş ve yara olub irini aksa ana nâfi'dir budur sirke bir direm bal sekiz direm kalem-i jengâr iki direm balı ve sirkeyi kaynadalar ba'dehu jengârı katub üstâd kavlince merhem ideler mücerrebdir [314b] merhem-i şenber jengârî merhemdir ki buna yeşil merhem dirler yaranın artık etin yir ve çürüdür budur bir vukiyye Hicâzî jengâr ve bir ol kadar bal ve anzarût katub muhkem sahk ideler kim merhem ola merhem-i kündür kim ana çam sakızı dirler budur çam sakızı altı direm üç dirhem jengâr beş direm bûre bal yigirmi beş direm sirke on direm bunların cümlesin karışdırıb merhem ideler merhem-i diger bu merhem et bitürücüdür kaçan kim yara gözlü ola anı hûb ider evvelâ mürdesengi muhkem sahk idüb üç vukiyye zeytyagıyla pişüreler andan sonra çam sakızı ve demü'l-ahaveyn ve kâsni ve kara zift her birinden ikişer direm dögeler üzerine katub merhem ideler merhem-i sürh budur sarb sirke ve zeytyagı birer batman ve yetmişbeş direm mürdeseng ve râstık taşı ve kalem-i jengâr beşer direm evvelâ sirke ile zeytyagını şol kadar kaynadalar kim sirke gide zeytyagı kala andan sonra sâ'îr eczâyı yabca yabca karışdırıb

bir mikdâr koyula üstâd kavlince merhem idüb ve sırçalu kaba koyub vakt-i hâcetde isti'mâl ide merhem-i kâfûrî kim dudak yaruguna ve mak'ad yaruguna ve bevâsire kim cerâhati olsa budur mürebbâ olmuş mürdeseng ve hâs isfîdâc dörder direm sarı balmûmu sekiz direm ve onaltı dirhem zeytyagını Mûm yagla erideler ba'dehu mürdeseng ile isfîdâcı katub havânda muhkem sahk ideler ba'dehu iki [315a] yumurta agını biraz kâfûrla karışdırıb merhem ideler vakt-i hâcetde isti'mâl ideler merhem-i diger bu bir merhemdir ki cemî' cerâhata eyüdür eczâsı budur mürdeseng yigirmi dirhem anzarût ve sabır ve demü'l-ahaveyn ve uşak onâr direm zeytyagı iki yüz yetmiş dirhem anınla pişürüb vaktinde isti'mâl ideler merhem-i kîrûtî teşennüce ve agrılu marazlara nâfi'dir balmûmu beş direm nîlûfer yagı ve benefşe yagı ve gülyagı her birinden onâr dirhem ve tauk yagı ve kaz yagı ve sıgır inciginin iligi her birinden beşer dirhem isfîdâc yigirmi dirhem cümlesin birbirine katub merhem ideler ve vakt-i hâcetde isti'mâl ideler merhem-i hamîrî kim katı veremlere uralar yumuşada ve hanâzîre begayet hûbdur budur uşak altı direm günlük üç direm karatuz ve çam sakızı dörder dirhem bugday hamîri ve kaz yagı yigirmişer direm evvelâ uşagı sirke ile ezüb ve yetcek kadarı zeytyagı katub merhem ideler merhem-i zencefre bu merhem katı pişmez veremlere ve hanâzîre ve seretâna fâ'îde ider budur mürdeseng beş direm Ilku'l-butm altı direm günlük ve uşak ve taneçâdırı ve ak balmûmu onâr direm zencefre yigirmi direm bu otları dögüb ve eleyüb kifâyet mikdârı zeytyagı ve şîrûgan yagıyla havânda muhkem sahk idüb âteşe göstereler tamâm kaynayub alışdırub merhem ideler merhem-i diger bu merhem âteş [315b] yanıgına azîm fâ'îde ider mürdeseng ve gümüş boku ve isfîdâc ve gümüş ıklîmyâsı ve yunmuş bûre her birinden berâber idüb gülyagı ve yumurta agıyla havânda sahk idüb âdet üzere merhem ideler merhem-i diger badem yagı yigirmi direm ördek yagı ve kaz yagı yigirmişer direm mastakî dört direm beneviş sakızı üç dirhem ak balmûmu on dirhem bunların cümlesin eridüb sâf ideler Mûmu ve mastakîyi ve beneviş sakızını bir taşda eridüb bir yere cümle eczâyı karışdırıb merhem ideler sıfat-ı merhem-i calinos hekîm terkîb budur sar'amsagı pişürüb andan yigirmi dirhem balmûmu eridilmiş ola ve yigirmi direm sıgır bögregi yagı ve on direm sögüt agacı kömürü dögüb eleyeler ve yagı eridüb eczâyı dögüb karışdıralar tâ kim merhem ola hanâzîre bu dahi mücerebbdir sıfat-ı merhem-i süleymânî kırk direm zeytyagı ve bir kaşık sirke ve sekiz direm balmûmu ve çam sakızı ve günlük sekizer direm mastakî ve anzarût dörder direm ve yarım direm kalem-i jengâr dögüb ve bir yere cem' idüb merhem ideler sıfat-ı merhem-i tahilyûn katı veremlere ve hanâzîre ve onulmaz çıbânlara uralar gayet fâ'îde ider evvelâ alasın keten tohumu ve boy tohumu ve hatmî kökü her birinden birer mikdâr ve bunları kaynadub lu'âbın alub saklıyasın ba'dehu

yigirmi direm sahk olub ince elekden geçmiş mürdeseng ve kırk direm zeytyagı [316a] halt idüb bir tencere veyahûd bir tavada âheste âheste âteşle kaynadub dahi ol lu'âbdan az az üzerine koyub karışdıralar tâ kim galîz ola andan indüreler merhem olur ve bir dahi bu merhem faslın evvelinde zikr olunmuşdur nüshası mükerrerdir merhem-i siyâh buna kara merhem dirler cerâhati çeküb onuldur zift otuz direm acı sa yagı elli dirhem balmûmu yigirmi direm bögrek yagı on direm zeytyagı yigirmi dirhem bu cümleyi eridüb âteşden indirüb hıfz ideler gayet latîf merhemdir onulmaz yaraları onuldur merhem-i diger bu merhem dahi yaraları onuldur ve buna tatlu merhem dirler budur bir yumurta agı sarusuyla ve bir kaşık zeytyagı ve bir kaşık asel dahi mikdârınca bugday unu karışdırıb merhem idüb deminde zımâd ideler merhem-i diger bir yaraya fitîl sokmak murâd eylesen bu merhem fitîle ve sünnet yerine dahi münâsibdir zeytyagı on direm balmûmu beş direm mastakî bir direm zeytyagıyla Mûmu eridüb indüre tâ souyunca soumaya yakın olıcak sakızı katub tamâm souyunca karışdıralar andan sonra deminde işe süreler merhem-i diger yumurta sarusu bellût külü ve katran berâber idüb merhem ideler mahallinde cerâhata uralar hem dahi sünnet yarasına latîfdir merhem-i diger bu dahi onulmaz yaralara mücerreb merhemdir marzî ve çam sakızı ve kât-ı hindî ve zift-i rûmî ve balmûmu cümle berâber idüb [316b] bunların berâberi şîrûgan cümlesi bir merhem olur onulmaz yaralara ve nâsûrlara eyüdür kerrâtile tecrübe olunmuşdur bu kitâba bu kadar merhem yazmak ile iktifâ olundu gerçi cerrâhân ve tabîbân beyninde merâhimü'l-mütenevvi'a bî şumârdır Lâkin cümlesin cem' idüb bu mahalle yazmak mümkün degildir vakt-i hâcetde ehline bunlar dahi besdir vallahü alem-i bi's-savâb

merhem-i diger bu merhem dahi yaranın etin tîz bitürür eczâsı budur mastakî sakızı dirhem 2 çam sakızı direm 2 günlük direm 2 isfîdâc direm 2 balmûmu direm 6 böbrek yagı direm 5 zeytyagı direm 30 mezbûr eczâları dögücelcek olanını dögüb ve eleyüb kalanıyla bir yere karışdırıb merhem eyleye ve mahallinde isti'mâl eyleye [317a] 6 [317b]

Süfûf-ı Sinâ-yı Mekkî Sinâ-yı Mekkî direm 40 kamer-i tartu direm 24 râziyâne direm 4 anîsûn direm 4 dârçîn direm 3 bu eczâların cümlesin gayet a'lâdan olundukdan sonra birbirlerine karışdurulub ve misli kadar sükker dahi vaz' olunub ba'dehu bir miskâl veyahûd birer buçuk miskâle degin isti'mâl oluna latîf a'lâ müleyyindir

Sinâ-yı Mekkî direm 20 anîsûn dirhem 10 çörek otu direm 10 mastakî direm 5 asel direm 130 bu eczâlardan olunub âteş görmemiş asel ile karışdırılub ma'cûn olur ba'dehu ceviz mikdârı isti'mâl olur balgamı izale ider.

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, Adnan A., Osmanlı Türklerinde İlim,I, Paris 1939, 2. Baskı, Maarif Matbaası, İstanbul 1943. 3. Baskı, 1970, IV. Basım, Hazırlayan Aykut Kazancığil-Sevim Tekeli, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Hazırlayan: A. Nihal Atsız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

BAYAT, Ali Haydar, "Muhammed bin Mahmud Şirvânî ve Göz Hastalıklarına Ait Bilinmeyen Eseri Mürşid", Tıp Tarihi Araştırmalar, No: 7, İstanbul Haziran 1998, s. 24-46.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları.

CANPOLAT, Mustafa, "Edviye-i Müfrede, XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri", Türkoloji Dergisi, 5 (1), Ankara 1973, s. 21-47.

CELLÜDDİN Hızır (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ, (Yayınlayan: Zafer Önler), Atatürk Kültür, Dil ve TarihYüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 559, Ankara 1990, s. 2.

DEMİRHAN, Doç. Dr. A.-M. Sc. Nermin Ersoy "Hekim İbn Şerif'in Yâdigâr Adlı Kitabından Bazı Örnekler ve Günümüz Tıbbındaki Yeri", Tıp Fakültesi Mecmuası, sayı: 50 İstanbul 1987, s. 375-382.

Eşref bin Muhammed, Hazâ'inü's-Sa'âdât, (Hazırlayan: Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1961.

HINZ, Walther, İslâm'da Ölçü Sistemleri, (Çeviren: Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1990.

İZGİ, Cevat, Osmanlı Medreselerinde İlim, 2. Cilt, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn.

Lügat-ı Remzi.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Yayına hazırlayan: Nuri Akbayar), 5. Cilt, Kültür

Bakanlığı Yay., İstanbul 1996.

Celalüddin Hızır, Müntahab-ı Şifâ I, (Giriş-Metin), Hazırlayan Zafer Önler, Ankara 1990.

Celalüddin Hızır, Müntahab-ı Şifâ II, (Sözlük), Hazırlayan Zafer Önler, İstanbul 1999.

ÖZÇELİK, Saadetin, Kitabü'l-Mühimmât, Ankara 2001.

SUVEREN, Kenan-İlter Uzel, "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış", Tıp Tarihi Araştırmaları, no: 2, İstanbul 1988.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N., "Anadolu'da Türkçe İlk Tıp Eserleri", İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1957,

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N., Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul 1970.

ŞEHSUVAROĞLU, Prof. Dr. Bedi N.-A. E. Demirhan-G. C. Güreşsever, Türk Tıp Tarihi, Bursa 1984.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî.

ŞEŞEN, Ramazan, "Ortaçağ İslam Tıbbının Kaynakları ve 15. Yüzyılda Türkçe'ye Tercüme Edilen Tıp Kitapları", Tıp Tarihi Araştırmaları, no: 5, 1993.

Şirvanlı Mahmud, Kemâliye. (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük), Hazırlayan: Doç.Dr. Muhammet Yelten, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., no: 3255, İstanbul 1993.

ULUDAĞ, Osman Şevki, "Hangi Umur Bey", Tıp Dünyası, 9. cilt, No: 4-96.

UZEL, Dr. Rusçuklu Hakkı, Poliklinik, Eylül 1935, s. 81 (Bay Dr. Feridun Nafiz'e)

UZLUK Feridun Nafiz, "Şerif Oğlu Yâdigârı", Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt 1., No: 2, İstanbul 1935.

UZLUK Feridun Nafiz, "Şerif Oğlu Yâdigârının Yazılma Yılı ve Umur Bey Çelebi" Türk Tıp Tarihi Arkivi. 3. Cilt, İstanbul 1935, s. 118-121 (Bay Dr. Med. Rusçuklu Hakkı Üzel'e)

UZLUK Feridun Nafiz, "Şerif Oğlu Yâdigârı ve Gazi Umur Bey", Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt 2, Sayı: 6,. İstanbul 1937, sayfa 34-38.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1947.

ÜNVER, A. Süheyl, "Yâdîgâr-i İbn-i Şerîf' in Yazılış Zamanına Dair", Dirim, Sayı: 5, İstanbul 1949.

ÜNVER, A. Süheyl, Tıp Tarihi, "Tarihten Önceki Zamandan İslam Tababetine ve İslam Tababetinden XX. Asra kadar, I ve II. Kısımlar", İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1943.

SÖZLÜK[1]

abîr	: (a), anber
abîre	: (f), mavi zambak kökü (iris lurida), "kokusu gökçek ak köktür. Benefşe dibi, süsen dibi, irsâ", YAD. 188ab, krş. gök süsen,
abkâme	: (f), bir tür yiyecek, katık
âbzen	: (f), çeşitli hastalıkların tedâvisinde içine türlü bitkilerin konulması ile hazırlanan bir tür banyo; "otları kazan içünde kaynadub ve içüne girüb oturmak", YAD. 191a
acı mârûl	: bk. Kâsnî fülûsü
ada soganı	: bk. basal-ı unsul
addu'l-kelb	: "kuduz it dalaması", YAD. 265b
ades	: "mercimek", YADS
afâr	: "kızıl söğüt ağacı", YADS
af'î	: engerek yılanı
aflûn	: "yavşân", YADS
afs	: "mazu", YADS
afsent	: "Hint topalağı", YADS
afsentîn	: (y), pelin otu, afsantîn, Türkçe yavşan otu, Anadolu'da yirmi kadar türü bulunmaktadır (Artemisia absinthum) "pelin", YAD. 163b; "Rumca pelin, Türkçe uzun yavşân", YADS
aftîmûn	: (y), bağboğan, serend (cuscuta epythimum), "fesleğen saçı", YADS
afyon	: "haşhâş sütü", YADS
afyûn	: haşhaştan elde edilen uyuşturucu
agaluci	: "kuzu", YADS
agır basmak	: kâbus
agızyar	: "tükürük", YADS

1 Başta Müntehab-ı Şifâ sözlüğü olmak üzere çeşitli sözlük ve lügatlardan yararlanılmıştır. Ayrıca yayım için kullandığımız yazma nüshanın 294a-308a varakları arasında yer alan lügatçe kısmı da "YADS" rumuzu verilerek eklenmiştir. Nüshanın lügatçe bölümü dışında, metnin değişik yerlerinden alınan açıklamalar ise "YAD" rumuzu yanına varak numaraları verilerek dahil edilmiştir.

ağu	: ağı, zehir
agu agacı	: "Arapça deflî", YAD. 242b, YADS verdü'l-hımâr, semmü'l-hımâr. nerium oleander (apocynaceae) (t) zakkum ağacı.
ağaç kavunu	: turunc, (Citrus medica)
ahşâ	: (a), kalb, mîde ve karaciğer gibi iç organlar
ak fülfül	: (a), fulful-ı ebyâz, ak biber
ak harbak	bk. harbak
ak sandal	: bk. sandal
ak sûrincân	: bk. sûrincân
ak tuderî	: bk. tuderî
ak türbid	: bk. türbid
ak'ak	: "saksağan kuşu", YADS
akâkıyâ	: (y), akasya ağacı (acacia) (y), akasya ağacı (acacia), "Mısır'dan gelen karz denilenbir ağacın yemişidir erguvân ağacı yemişine benzer çok kâbızdır", YADS
akâkîr	: "ilaca giren otların kökleri", YADS
akça ot	: "halîme, sultan otu dahi dirler ak ak uzun kökleri olur sükker gibi berk ve muhkem ve lu'âblu olur kuruyunca dögmesi çetin olur geç dögülür ve ebemgümeci gibi çiçegi ve tohumu olur küçürek kızılca bayırlarda ve düz yerlerde dahi biter ve yapragı baş barmak gibi olur, biraz küçürek olur adam boyunca çıkar", YAD. 230a, 230b
akhûvân	: sığır gözü dedikleri iri papatya "papatya çiçeği ve koyun gözü", YADS
âkırkarhâ	: (a), pire otu, nezle otu (anacyclus pyrethrum),"udü'l-kahr", YADS
âkile	: (a), diş eti hastalığı. "agız içinde diş dipleri yense ve oyulsa delik delik olub eti çürüse, Farscası hure, Türkçe yenmece denir",YAD. 145a, 290a
akrâs	: (a), kurslar, yumrular, urlar
akseme	: kuru üzüm şarâbı
akt	: "keş ki yoğurttan ederler", YADS
alak	: "sülük denilen canavar", YADS
alçu	: alçı
algam	: "ebûcehil karpuzu", YADS
alkîm	: Acı kavun (Ecballium elaterium), "karga döleği", YADS
alma	: elma
anber	: (a), anber çiçeği, bir tür mimoza (geum urbanum),anber-i eşheb, gri renkte bir tür anber
anberbâris	: "kadın tuzluğu", YAD. 193b, YADS
anber-i eşheb	: gri renkte bir tür anber, bk. anber

andem	: "sarı boya", YADS
anduz	: andız otu (inila helenium)
ane	: "kâsnî", YADS
anîsûn	: (f), anason (pinpinella anisum)
ankebût	: "örümcek", YADS
antusâ	: "kesti", YADS
anzarût	: (f), "bir dikenli ağacın zamgıdır. germân diyârında olur, göz otu", YADS (astragalus sarcocolla)
arâ	: "mastaki sakızı", YADS
arak	: "ter", YADS
arakî sabunı	: bir sabun çeşidi
ar'ar	: "servi ağacı", YADS
ardıc	: ardıç ağacı ve yemişi (juniperus)
arduc	: Bkz. ardıç
arfec	: "çakır dikeni", YADS
argûn	: "su kerdemesi", YADS, kerdeme, tere otu
arı	: "bal", YADS
arka	: sırt
arka ağrısı	: bk. arka
arpa	: arpa (hordeum)
arpa keşki	: "keşkek", YAD. 227a
arpa suyı	: bk. arpa
arsına	: "ağaç kurdu", YADS
artnisâ	: "deve tabanı dibi", YADS
as	: "mersin", YADS
asâb	: (a), sinir
a'sâb	: (a) sinirler
asârûn	: (y), "kedi otu", YADS (asarum europaeum)
asced	: "altın", YADS
asel	: "bal", YADS
asel-i belâdır	: bk. belâdır
asel-i musaffâ	: bk. musaffâ
asfer	: sarı helîle
asfûr	: (a), yalancı safrân, usfur (carthamus tinctorium)
asfûr	: "sabır çiçeği", YADS
asfûr tohumu	: bk. asfûr
asîb	: "dolmuş bağırsak, sucuk", YADS
asma	: bağ asması
aşaka	: "sarmaşık, YAD. 179b

aşeb : "yaş ot", YADS
at otu : bk. ulama
at tersi : at gübresi
âteş pâresi : (f), kaşıntılı, allerjik bir cilt hastalığı
atratıkûn : "ayı kulağı", YADS
atse : (a), tek aksırık
atş : "susamak", YAD. 291a
atş-ı kâzibe : (a), yalancı susuzluk "yalan susuzluk", YAD. 29
ateş-i fârsî : baldır çıbanı
âvâz : (f), ses
âvâz tutulması : ses kısılması
avret : kadın
avsec : "böğürtlen", YADS
ayâric : (y), ilac olarak kullanılan bir gurup macuna verilen genel ad
aynü'l-bakar : (a), öküz gözü "sarı papatya çiçeği", YADS
ayrık : ayrık otu (cynodon dactylon)
ayruk : Bkz. ayrık otu
ayu : ayı
ayva : ayva (Cydonia ablonga)
a'zâ : (a), organlar, uzuv
azaddiraht : "servi ağacı", YADS
azâdiraht : "büyük tesbih ağacı yemişi iğdeye benzer", YADS
azâ-yı re'îse : kalp, ciğer ve beyne verilen ortak isim.
azbe : (a), "yılgun yemişi, Türkçe iydi derler ve umretü't-turfa ve parisîce gezmazu derler",YAD. 74b, YADS
azeryûn : "sarı nergis", YADS
azûl : (a), adale, kas
bâbûnec : "papatya çiçeği", YADS, bk. pâpâdya
bâdâm : (f), badem (amygladus comminus), -mukaşşer: ağardılmış badem
bâdâver : "çakır dikeni dedikleri ot", YADS, krş. arfec
bâdâverd : (f), "kenger tohumu", YAD. 272b
bâdincân : (f), patlıcan (solanum melongena)
bâdişnâm : (f) Cüzzam başlangıcı. "yüz kararır demür rengi gibi olur iki yanakları kızıl olur bâdincân rengi gibi dahi olur şarâbı çok içen demevî mizâclu kişilerde çok vâki' olur ve şarâb içmez kişilerde dahi vâki' olur cüzâm şekli gibi olur kış gününde ziyâde olur ba'zılar bu illete mukaddime-i cüzâm derler", YAD. 151b
bâdrenbûye : bk. bâdrencbûye
bâdrencbûye : (a), kovan otu, oğul otu, "bâdrenbûye (f), Türkîce dâdrenbû", YAD. 146a, YADS melisa (melissaofficinalis)

bâdrincân	: "bâdincân", YADS
bâdrûc	: "fena bir ottur ki yaprağını bir köpeğe yedirseler öldürür", YADS
bâd-zehîr	: panzehir
bahak	: (a), abraşlık hastalığı; kara ve ak olmak üzere iki türlüdür
bahâr	: (f), bahar, -faslı: b. mevsimi
bahş	: (a), bölüm, kısım
baklatü'l-ensâr	: "Türkçe kelem denilir ya'ni lahanadır", YADS
baklatü'l-hümekâ	: "tuhmekân ya'ni semiz otudur", YAD. 167a, YADS
baklatü'l-Yemâniyye	: "sergüle dedikleri acı köktür", YADS
bâküre	: "tâze yemiş", YADS
baldıran	: baldıran (conium maculatum), krş. şukrân
baldırıkara	: "persiyavşân", YAD. 242a (aspleniumadianthum-nigrum), pür yavşan. bk. persiyavşân, yâves, şa'rü'l-fevâd
balgam	: (y), balgam; eski tıb anlayışına göre bünyeyi meydana getiren dört unsurdan biri. bu dört unsur kan, safrâ, sevda ve balgamdır
bambul otu	: "bostan yerlerinde ve tarlalarda biter habbu'l-mülûk gibi üçer tane olur bir yerde bitişmiş biter degirmi şekillü söbice yaprakları olur güneş ile bile tolanur yaprakları güneşe karşu döner, bu otun suyu her neye değerse lâciverdî renk gibi olur, kitaplarda bu otun adı sâmeryumâ" dır, YAD. 246a
bân	: "sorgun ağacı, ılgun ağacı gibi bir ağaçtır", YADS,ban otu (hyosciamus niger)
bantâfîlyûn	: encübar, beş parmak otu (fotintilla arecta)
baras	: (a), abraşlık, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık
bârih	: "hindistân cevizi", YADS
bârzed	: "tane çadırı", YADS
basal	: "soğan", YADS
basal-ı unsul	: "nûşâdır soganı dirler deniz kenarında biter nişânı oldur kim bir yerine dürtücek ol yeri gicidir ak sogandır büyük ve degirmi olur katmer katmer olur ve kalın olur", YAD. 157a, YADS
bâsalîkûn	: "sülügen", YAD. YADS
bâselîk	: (y), baş damarı da denilen, kan alınan eldeki damarlardan birisi
basîlâ	: "bazûla", YAD. YADS
baş	: baş, kafa
baştamarı	: bk. bâselik
batbât	: "çöğen", YADS
batî	: yavaş, seri, süratlinin zıddı
batm	: "menekşe", YADS
batraka	: "karpuz", YADS

battîh : "kavun", YAD. YADS
behatta : "sütlü pirinç", YADS
behmen : (a), kuduz otu; kırmızı türüne (statice limonium) kızıl behmen, behmen-i ahmer; beyaz türüne behmen-i sefîd veya ak behmen denir
behmeneyn : "ak zanbak ve gök zanbak kökûdür", YADS
behmen-i sefîd : bk. behmen
behrâmiç : "sultânî söğüt", YADS
behre : (a), hisse, pay, nasip
beksimâd : peksimet
belâdır/belâdur : (f), beladır ağacı (semecarpus anacadium). Yunanca ankardiya, anakardiyum. Arapça habbü'l-fehm, semeretü'l-fehm.
belbûs : "acı soğandır. zire de derler", YADS
belesân : (a), pelesenk ağacı ve bundan elde edilen yağ (commiphora opobalsamum)
belîle : (f), belile otu (Bellerica myrobalan)
belîlec : belîle", YADS, bk. belîle
belinlemek : (t), korkuyla birden sıçramak, irkilmek
bellût : (a), pelit, meşe ağacı (quercus)
belşûn : "bir çeşit keler derisi", YADS
belûz : "sâdic-i hindî", YADS
benâdık : "fındık gibi yuvarlak şeyler", YAD. 198b
benc : (a), bengilik otu, kırmızı tatula (datura fastuoza); bezrü'l-benc, bengilik otu tohumu
bendükşe : (f), eklem, kiriş
benefşe : (f), menekşe (violette tricolere)
benefşe dibi : bk. abîre
benefşec : "menekşe çiçeği", YADS
benevş : bk. benefşe
benevş : bk. benefşe
benî isrâîl zeytûnı : bk. hacerü'l-yehûd
berdî : "yaş kamış", YADS
berdûd : "dâru-yu çeşm", YADS
berne : "kimyon", YADS
berşâ'îşâ : (a), bir tür macun
berşâydâr : "yonca", YADS
beryuma : (y), "Yunan dilinde gözü bir günde iyileştirip, ağrısını dindiren bir ilaç", YADS
besbâse : (a), küçük hindistan cevizi (myristica fragrans), "dârçinî yelmegi", YADS

besfâyic : (a), basfayic, bespaye, çiyan otu (polypodium vulgar),"kaya egreltisi ya'ni bir köktür ki pürçükleri çok içi fıstıkî olur", YADS
beş barmak : "bentâfîlon denilen ot", YAD. 95b
beşere : insan derisinin dış tabakası
betîyye : "şahtere", YADS
bevâsîr : (a), basur
bevl : (a), idrar, sidik
bevl tutuldugu : sidik tutulması
beyh : "ban dibi", YADS
beylem : "pamuk kozası", YADS
beyz : "yumurta", YADS
bezir yağı : bitki tohumlarından elde edilen yağ, keten ve kenevir tohumlarından elde edilen yağ.
bezr : (a) tohum, tane; "tohum", YADS
bezr-i bîş : "keşmir vilâyetinden gelen zehirli otun tohumu", YADS
bezr-i katûnâ : "boğa yaprağı dedikleri otun tohumudur, ba'zıları sinirli yaprak tohumudur derler", YADS, krş. sinirli yaprak
bezr-i kettân : "keten tohumu", YADS
bezr-i lift : bk. Bezr-i şelcem
bezr-i şelcem : "şalgam tohumudur. şelcem ve lift manası aynıdır", YADS
bezrü'l-benc : "ban tohumu", YADS
bezrü'l-râzîyânec : "anîsûn", YADS
bîd : "söğüt ağacı", YADS
biganus : (y), sedef otu (ruta graveolens), "sezâb-ı sadef",YAD. 35a, 292a, YADS
birinc : pirinç
biring-i kabulî : (f), birink, (embelia ribes burm) [nb]
bîş : bk. Bezr-i bîş
Bokrat : Hipokrat
bostan-ı efrûz : "kaya koruğu", YADS
boy : Çemen otu, boy otu (Trigonella foenum-graecum), krş. hulbe
bö : bir tür zehîrli ve iri örümcek
bögrek : böbrek
buhrân : (a), ateşli hastalıklarda kriz, ağırlaşma dönemi
buhûr : (a), buhur
buhûr-ı meryem : (a), deve tabanı bitkisi (cyclamen coum), krş, "hınzır ağarşağı", YADS, krş: hınzır ağarşağı
bulamaç : bir tür yemek
bunduk : "fındık", YADS
burak : (a), kuyumculukta kullanılan tuza benzer bir madde

burc : "sögüt agacı yapragı", YADS
burçak : burçak (vicia ervilia)
bûre : (f), boraks yoğunlaşmış bir borik asitten türeyen sodyum tuzu.
bûre : (f), boraks
bûre-yi Ermeni : (f), Ermeni kili olarak da adlandırılan bir tür boraks
Burusa : Bursa şehri
butum : bk. hazrâ, ilkü'l-butum, krş. meneküş
buyan : meyan (Glycyrrhiza glabra)
buyân dibi : meyan kökü, krş. rabbü's-süs
bûzîdân : "tilki taşağı otu", YADS; tilki hayası, semizlik otu veya koç otu denilen ve ilâç olarak kullanılan bir ot.
buzûrî : (f), bir tür şurup, sikencübîn-i buzûrî
bürr : "buğdây", YADS
bürûdet : (a), soğukluk
büssed : (a), "mercân kökü", YAD. 135b, 136a, 158a, YADS
ca'da : (a), koyun yavşânı (teucrium polium)
câfûf : "karpuz", YADS
calgûze : "köknar", YADS
Calinos : Galen
cânkurtaran : bk. hızırilyâs
câsûs : "kuru kişnîş", YADS
câvers : "darı ya'ni erzen", YADS
câzibe : bk. harbak
cebcebe : "şikenbe", YADS
cebelhenk : "gencemût tohumu kusturucu ottur", YADS
cederî : çiçek hastalığı
cedvâr : (a) zadvâr; sadvar (curcuna) "Fârîside mâh-ı pervîn derler. Hıtay'dan gelir", YADS
celbân : "burçak"
cemâcim : "kaya koruğu", YADS
cemcem : "şakakul", YAD. 304 YADS
cemre : (a), kabarcıklar biçiminde beliren ateşli bir cild hastalığı
centiyâne : (y), centiyane, büyük kantaron (gentiane lutea), "atlobudasengi kökü;", YADS
cerâd : "ciğer", YADS
cerâhat : (a), yara, irin
cerb : (f), yağlı
cerdüfe : "kirde", YADS
cereb : uyuz

cerg-i sıra : (a), karaman kimyonu (carmu carvi), "kardamâna ki Türkçe Kastamonu vilâyetinde cerg-i sıra derler",YAD. 98-a, 152a, "geyik sayrısı", YAD. 187a, krş kartamana

cerre : cerre harf-i cimle kabarcıkdır kim göyündürme dahi derler yayılur

cesâd : "döğülmemiş za'ferân", YADS

cev : "arpa", YADS

cevâb, cev-âb : (f), arpa suyu, "arpa harîresi", YADS

cevâriş : (f), bir gurup macunun genel adı

cevâv : (f), arpa ile yapılan bir tür yiyecek, terkibi için bk. Müntehâbb-ı şifâ, 30b-10

ceviz : (a), ceviz (juglans regia)

cevz-i bevvâ : (a), küçük hindistan cevizi (myristica fragrans),"oğlan cevizi ki mazu kadar çeşesi vardır", YADS

cevz-i cendüm : "şahmü'l-arz", YADS

cevz-i Hindî : "Hindistan cevizi", YADS

cevzinec : "kozlu helvâ", YADS

cezer : "keşûr. Fârîside gezer derler bir adı da hâvuctur", YADS

cırcır : "eşek turpu, su kerevizi, su teresi, kaz ayağı",YAD. 185a, YADS

cırcırü'l-mâ' : bk. kaz ayağı

ciğer : (f), karaciğer

cimâ : (a), cinsel birleşme

cinn : cin

cinn zahmetleri : cinlerden kaynaklanan hastalıklar

cû'de : "çiğdem, Fâriside hüzbe", YADS

cû'i-kelbî : (a), oburluk, doymazlık

cumhûrî : "yarı kaynamış üzüm suyu", YADS

cübîn : "alçı", YADS

cübn : "peynir", YADS

cülcülân : "kuru kişnîş", YADS

cülencübîn : "gülengübîn", YADS

cüllâb : (f), gülsuyu, gül şerbeti, krş. gülâb. "Yumurta akıyla saflaştırılmış şekere cüllâb demek şekercilerin ıstılahıdır. Hekimler, "cüllâb" diye gül suyu (gülâb) ve şekerle pişirilen şerbete derler ki üç yüz dirhem gülâbla yüz dirhem iyi şeker katılıp kıvama getirilir." YAD. 84a.

cülnâr : "yabânî nar çiçeği", YADS

cünâb : "kalye pirinç", YADS

cünâha : "sikencübîn-i râsenî, Türkçe anduz dimek olur", bk. anduz

cündbidester : "kunduz hayası", YADS

cünûn : (a), delilik

cüzzâm	: (a), cüzzam hastalığı
çam sakızı	: krş. râtiyânic
çamalca	: boza gibi hafif alkollü bir içecek
çavşîr	: (f), oğlan aşı denilen bir ot (Ferula alaeochytrise) ve bundan elde edilen tıbbî bir zamk; krş. kunduzhayâsı, kunduztaşağı. "oğlan aşı denilen ot", YADS
çenden	: "sandal ağacı", YADS
çene yöresi	: çene çevresi
çengûze	: "Hindistan cevizi", YADS
Çerkes	: Çerkez (kavim)
çesmizeç	: "habb-ı esved, tecellüb mine'l-Hindî", YADS
çetük	: kedi
çetük otı	: kedi otu (Herbeaux chats), krş sünbül-i Rûmî
çıgrabe	: "su yüseğidir. mercimek gibi su üzerinde olur", YADS
çığıt	: yüzde beliren çiller
çiçek	: çiçek hastalığı
çigdem	: "saruca çiçek kim uvacık soganı olur. bahar eyyâmında ve bahara karşı açılur", YADS
çigzinme	: dönme, baş çigzinmesi, baş dönmesi
çinî zarf	: çinî kab, porselen
çirk	: kir, pas, artık
çivit	: çivit
çogen	: krş. uşnân ve tuzla otu
çölmek	: toprak kap, testi
çörek otı	: çörek otu (Nigella damascena)
çügündür	: (f), pancar (beravulgaris-folliora)
dâdar	: "kavak ağacı", YADS
dadrenbû	: "kovan otu", YADS
dafnî	: "defne ağacı", YADS
dâfnîdîs	: "defne yemişi", YADS
dâhis	: "tırnak dibinde olan şiş, kurlagan", 235a
dâi'l-fîl	: (a), ayak şişmesi, fil hastalığı (elefantiasis), "ayak ve baldırlar yogun olmakdır, fil baldırı gibi", YAD. 218b
dâi'l-hayye	: deri soyulması şeklinde görülen bir hastalık (pscuriasist)
dâi's-sa'leb	: saç sakal dökülmesi
dakîk	: "un, buğday ve arpa unu", YADS
tane çâdır	: (f), çadır uşağı bitkisi ve bundan elde edilen zamk (Dorema ammoniacum) krş. kanne
dânik	: (f), ölçü birimi
dârboy	: "ud ağacı", YADS

dârçînî : (f), tarçın (cinnamomum)
dârdusa : "it üzümü", YADS
dâr-ı fülfül : "uzun fülfül", YAD. 306b
dâr-ı sîn : "dârçinî", YADS
dâr-ı şaşi'an : (a, f), hind sümbülü (nardus dastachis jatamansi),"bu dikenli bir ottur. iyi kokusu olur", YADS
dârû : (f), ilaç
dâi'l-fîl : (a), ayak şişmesi, fil hastalığı (Elefantiasis)
dâi's-sa'leb : (a), saç sakal dökülmesi şeklinde görülen bir hastalık
dâyçe : "mercimek-i adesi ma'nasınadır", YADS
debbâ' : "kabak", YADS
debs : "pekmez", YADS
deflî : Bk. agu agacı
defne : (y) defne (laurus nobilis)
defne yemişi : krş. habbü'l-gâr
dehmüşt : "defne", YADS
delüce : Her şeyin yabanisi, terbiye edilmemişi, muzırı
delice bakla : yabânî, acı bakla, termiye, mısır baklası (lupinus termis)
delülük : delilik
demevî : (a), bünyede dört unsurdan biri olan kan maddesinin baskın olması
dem-i bevâsır : basur kanı
demregü : temriye hastalığı
demren : diken
demü'l-ahaveyn : "iki kardaş kanı. Acemler buna hûn-ı siyâvşân derler. Kızılüsâredir ki ağaçtan akar. Bu ağaç Maskutra ceziresinde olur", YAD. 164a, YADS
demür : demir
demür dikeni : "demir dikeni, bıtrak", YAD. 266b (tribulus terrestris), krş. hasek
demür dikeni : demir dikeni (tribulus terrestris)
demürboku : bkz. gubâr-ı meshûk
dend : "habbü's-selâtîn", YADS
deniz soğanı : "nergis soganı yapragı gibi yapragı olur dahi büyücek kumda biter deniz kenarında söbi sogan olur kızılsagu kabuğu olur" YAD. 157b
denk : bk. dânik
der : ter
derdâr : "kara ağaç", YADS
derleme : terleme

derletme hastalıgı	: bk. hummâ-yı muhrika
derunec	: çıyan otu, akrep otu (doronicum scorpioides)
deryuflûn	: "Rumcadır ya'ni ıtrıfîldir", YADS
devâr	: baş dönmesi
dırnak	: tırnak
dib	: kök, YAD. 281b
dibâgat	: (a), sepilemek, terbiye etmek
dibek	: dibek, havan
dîk	: "horoz kuşu", YADS
dil	: dil
dilkü	: tilki
dilkü derisi	: bir hastalık
dilkü hayası	: it kasarı bitkisi (Orchis hircina), krş husyetü's-sa'leb
dilkü marazı	: hastalık
dilkü taşagı	: bk. dilkü hayası
dimâg	: (a), beyin
diremne	: "yavşân ki tabîbler katında şîh demekle ma'rûftur", YADS
ditremek	: titremek
dîvânelik	: (f), delilik
diyânitas (illet-i diyanitas)	: dolâbî denilen hastalık
donuz	: domuz
dordı	: "tortu", YADS
dölcük dibi	: bk. kıssâü'l-hımâr
döngel	: muşmula (mesplus germanica), krş. faşira, yaban kabuğu
duku	: "yaban keşûru tohumu", YAD. 187a, YADS, bk. zûfâ
duma	: "mukl ağacı", YADS
durak otu	: butrak
durrâc	: turaç kuşu
durunc	: turunç
durunc akrebî	: "menekşe dibinde biten akrebe benzer bir köktür çıyanotu derler", YADS
dut	: dut, (morus), kara dut (morus nigra) ak dut, (morus alba).
dübeylî	: bir tür şişlik,ur.
dübîle	: (a), felaket, musibet, karında oluşan öldürücü tümör
düble	: "şeker ve badem ile olan bir helvâdır", YADS
dübür	: anüs
düccâc	: "tavuk", YADS
dügülcük	: (t), gonca, boğum, gül goncası
dühn	: "yağ", YADS

dühn-i sezâb-ı: handekûn : "yaban ıtrîfili", YAD. 292a
dühnü'l-bân : "habbü'l-bânın yemişidir", YADS
düleb : "çınar", YADS
dümmel : "çıban", YADS
dürrâc : "bir kuştur", YADS , turaç kuşu
dürtmek : sürmek
dürtünmek : sürünmek, sürmek
düser : "yulaf, Arapça alef", YADS
düşâb : "pekmez", YADS
düvâli : "baldırda tamarlar yogun yogun olub tolu olmakdır sevdâvî yaramaz illetdir", YAD. 218a
düvâye : "çiğ kaymak", YADS
düvg : "yoğurt ayranı", YADS
ebemgümeci : ebegümeci (malva sylvestris)
ebhel : "ardıç yemişi", YADS
ebkâme : (f), bir tür yiyecek, katık
ebkekyâ : "örümcek ağı", YADS
ebrûn : "hayyü'l-âlem", YADS
Ebû Ali Sînâ : İbn-i Sinâ
ebû hulsâ : "bânbel otu", YADS
ebûcehil karpuzı : acı karpuz, hanzal (citrilus colocynthis)
ebzâr : "bütün tohumlara denir", YADS
edhân : yağlar. bk. dühün
edviye : (a), ilaçlar
efârîkûn : "divân-ı Rûmî", YADS
ef'î : engerek yılanı
eflâk tuzı : Eflak'dan getirilen tuz
Eflâtun : Platon
eflâtûn : "mukl", YADS
efriyûn : "ferfiyûn", YADS
eftîmûn : (y), bk. aftîmûn.
egir : (y), kasık otu, azak egiri, hazanbel (acorus calanus)
eğri kestâne : bk. sûrincân, acı çiğdem,
ekânîtşûn : "turp yağı", YADS
ekhel tamarı : (a), orta damar, kolun iç tarafındaki ana damar,krş. gövde damarı
elfiyye : peygamber çiçeğine benzer bir ot

elifli yaprak : "uzun uzun yaprakları olur tagda su kenarında,kayalarda biter labada yapragından uzun olur incirek gayet yeşil olur yeldirir bir yanında elif gib nişanları olur çiçegi ve yemişi olmaz", YAD. 190a
elvâh : "sabır", YADS
emcek : meme
emel : (a), ümit, arzu, umma, hırs, tamah
emle : "emlec", YADS
emlec : (a), amlac otu; (F): amula (Phyllanthus emblica); emlec-i münakkî: temizlenmiş emlec.
emrâz : (f), hastalıklar
emrûd : (f), armut
emrûtsâ : "kadın tuzluğu", YADS
en : yüz
enâr : (f), nar (punica granatum)
encübâr : bk. bantâfîlyûn
encüdân : "hıltît yaprağıdır", YADS
encüre : "ısırgan otu", YADS, krş, bantâfilyûn
endâm : (f), organ
endîşe : (f), kaygı
endühmend : (f), kaygılı, gamlı, kederli
enfaha : "kursak ve maya donmuş süttür ki hayvan kursağında dahi sütten gayri yememiş ola ki buna peynir mayası derler", YADS
engerek yılanı : bk. af'î yılan
engûr : (f), üzüm (Vigne)
erguvân : erguvan (Cercis siliquastrum)
erişte : (f), ev makarnası
erlik : erkeklik, cinsel güç
erne : "kimyon", YADS
erük : erik (prunus), krş. ıccâs
erz : "pirinç", YADS
esâbi' : "sûrincân çiçeği", YADS
esbetân : "serçe otu", YADS
esed : "arslan", YADS
eskîl : "ada soğanı", YAD. 281a
eskûlûfinderyûn : (y), geyik dili otu, eskulub (ycolopendrium officinale)
esl : "yılgûn", YADS
es-sıl'atü : "ur", YAD. 246b
etmek : ekmek
evcâ' : (a), ağrılar

evelek : "labada", YAD. 169b
ev'iyye : menînin kabı, damarları
evzam : bk. ırku'l-benat
eyâric : (y), ilac olarak kullanılan bir gurup macuna verilen genel ad "acı yürütken otu", YADS
eyeği, eyegü : kaburga
eylûn : "besbâse", YADS
ez-zükûr : "kerefis tohumu", YADS
fâgrem : "ağzı açık denilen ot", YADS
fakâ' : "çölmekçilerin düzdügü su içilen bardak ve hokka",YAD. 144b, 145a
fakd : "beş parmak kökü", YADS
fâkla' : "ekşi şerbet", YADS
fâlic : (a), felç. "adem oglanının bedeninin yarusı amelden kalur ne eli ve ne ayagı tutar ana Türkîde ba'zı yerde tamla dirler",YAD. 286b
fâluzec : "palûde", YADS
fânîd : (a) beyaz şeker; "şekerpeynir", YAD. 194a, YADS
farâsiyûn : yabanî pırasa (Allium porrum);Türkçe it siyegi, Rumca kaluazerfus
fasd etmek : kan aldırmak
fassâd : (a), fasd yapan, kan alan hekim
faşira : bk. döngel
faşirâ : yaban kabağı
fâşirâ : "sarmaşığın bir nev'i", YADS
fatir : "hamursuz ekmek", YADS
fatrâsâliyûn : (y), yabânî kereviz (Petroselinum oreoselinum), krş. taş kerefis
fâvânyâ : "ûdu's-salib", YADS
fecâcü'l-afs : "mazu çiçeği", YADS
fecel : "turp", YADS
fehyûn : "öksürük otu", YADS
felencmüşk : (a),kedi otunun bir çeşidi, çetik otu. "Kütâhyâ ve Bilecik'de çetük otu dirler yaprakdır ve tohumdur kök degildir", YAD. 159a, YADS, krş. çetük otu
feleskün : bk. müşk-i taramşı'
fem-i mi'de : (a), mide ağzı
ferânik : "pestil ve kefterdir pekmezden yaparlar", YADS
ferâsyûn : "it siyeği", YADS
ferbiyûn : "baldırlar zamgı", YADS
ferfah : "tohmekân ve bakle'l-hümekâ da derler", YADS

ferfiyûn : (a), sütleğen otu ve bundan elde edilen tıbbî bir zamk (eupforbia oficinarum)
ferilyûn : "kızıl boya", YADS
ferrûc : (a), piliç
fersek : "şeftali, kayısı ve zerdali", YADS
fesîle : "hurma dalı", YADS
fetâk : "ekşi hamur", YADS
fetrâsâliyûn : (y), yabânî kereviz (petroselinum oreoselinum), "taşkerefisi, karaca tohumlardır deniz kenarında ve sahil yerlerde biter ayrı ayrı tohumlardır Bergama şehrinde köküne fışkun derler ve İznik şehrinde çok biter bazı Arablar köküne sünbül-i esed derler", YAD. 198a, YADS krş. taş kerefis
fettâh : "idhîr çiçeği", YADS
finduk : (f), fındık (Corylus maxima)
fışkun : bk. fetrâsâliyûn
fıtık : (a), fıtık
fîcen : "sadef denilen bir ot", YADS
fîlîtıs : "dülüngec kuyruğu derler", YADS
filîzherc : "cazaz ağacı", YADS
fîlûn : "pelit yosununa benzer yeşil bir ot", YADS
fîlzehrec : "katır kuyruğu denilen ağaç", YADS
fîref : "tere tohumu", YADS
firsâd : "kızıl dut", YADS
flûniyâ : (y), bir tür ilac
fû : (a), Girid sümbülü, büyük kedi otu (valerianadioscorides), "burçlarda ve kayalu yerde biter çetük otu yapragı gib gediklüce uzunca olur ve egretmegi çıkaruzanur depesinde ak çiçegi olur uvacık ve kızıllığa meyl ider azcık yapragının aşagası azcık yassıca uçları incecik dügüm dügüm olur ve kökler söbice uçları sivrice olur taşlıca yerde mîşe dibinde biter bahârda çiçeklenür ve güzün dahi yapraklanur kış içinde yapragıyla durur, katı souk olunca râyihası hûb olur bi-aynihi sünbül-i hindî râyihası gib kokusu olur ve çetük dahi sever sünbüli sevdigi gib ba'zılar çetük otu dahi derler arablar sünbül-i ıklitî derler ba'zı arablar asârûn nev'inden dutarlar ve fû ol otcagızın kökúdür", YAD. 196a-197b, "tayyîb",YADS, krş. mû
fuak : (a), "inçkırık, sebebi aç olmakdan yâhûd çok tâ'am yemekden ve istifrâ'dan yâhûd sudan olur", YAD. 287b
fûd : bk. YAD. 97b, 98a
fûh : "şeftali", YADS
fulûs : (a), pullar

futenc	: "yârpûz denilen ot", YADS
fuvâk	: (a), hıçkırık
fuvve	: "kızıl boya", YADS
fülfül	: "biber", YADS
fülfül-i ebyâz	: beyaz biber. "fülfül içindeki bozca fülfüldür" YAD. 281a
fülfülmûye	: "ıssı ot kökü", YADS
fülûs	: (a), pullar
füvâ	: fuvva, kızıl boya?
gâfes	: (a), kuzu butrağı, koyun otu, kasık otu (Agrimonia eupatoria) "butraklı sarı ottur. koyun butrağı ve kara butrak",YAD. 108b, 164a, 190b, 230b, YADS, (akrimonia eupatoria)
gâfit	: bk. gâfes
galîz	: (a), ağır, yoğun, kesif, sık, aşırı, fahiş
gâlye	: "kalye misk", YADS
gamrât	: "ayva, sefercel", YADS
gâr	: "defne ağacı", YADS
garab	: "kavak ağacı", YADS
gargaram	: bk. kimûlya
gargaram topragı	: bk. tîn-i kimûlyâ, tabâşîr
garın	: karın
garîkûn	: (a), "katran köpüğü", YADS
gaşey	: (a), bayılma
gâverse	: "uvacık kabarcıklar "
gâvzebân	: bk. sıgır dili
gâvzubân	: (f), sığır dili otu (Anchusa officinalis), krş. lisânü's-sevr
gayrzân	: "kızılcık ve gügüm yemişi", YADS
germ	: (f), sıcak
gezâz	: "sinir kayıtması, sinir kurulması, büzülmesi, kuruması",YAD. 131b
gezmâzû	: bk. azbe, yılgun
gıbb	: (a), nöbeti gün aşırı tutan sıtma
gıdâ	: (a), besin, gıda
gılâf	: (a), mahfaza, zarf
gılîcen	: "yârpûz", YADS
gır	: "çiriş ve tutkal denilen nesne", YADS
gışa	: (a), örtü, zar
gicik	: kaşıntı, uyuz
gicik otu	: bk. kust-ı telh
gicimek	: kaşınmak
göbek burusu	: göbek sancısı, karın ağrısı

gögercin	: güvercin
gök süsen	: mavi zambak, bk. irsâ
gökçek	: güzel, iyi
gönlek	: gömlek
gönlü dönmek	: midesi bulanmak
gönül	: gönül, kalp
gönül darlığı	: sıkıntı
göyünmek	: yanmak, sızlamak, olgunlaşmak
gözgu tarusı	: bk. habbü'l-kalb, suret tarusu
gubâr	: ince
gubâr-ı meshûk	: (a), demirboku, demir madeni filizi veya işlenirken artan cüruf.
gubeyrâ	: "ehl-i Rûm iğde, Acemler senced derler", YADS
guded	: (a), guddeler, bezler ve şişlik
gunde	: "örümcek", YADS
gûre	: "koruk", YADS
gure şarâbı	: koruk şarabı
gussa	: (a), gam, keder, gasevet
güğercin	: güvercin
gül	: (f), gül (Rosa canina)
gül dügmecügi	: gül tomurcuğu
gülâb	: (a), gül suyundan yapılan bir şurup
gülbeşeker	: (f), bir tür macun
gülengübîn	: (f), gül ve baldan yapılan bir tür macun
gülnar	: (f), yabânî nar ağacı "Mısır narı çiçeği", YADS, (punica granatum)
günlüg	: günlük ağacı ve bundan elde edilen zamk (ak günlük: boswelia, kara günlük: cortex styracis)
günlük	: Bk. günlüg
gevâriş	: bk. cevâriş
güz faslı	: sonbahar
güzâz	: sinir gerilmesi
hab	: (a), hap şeklinde ilaç
habbetü'l-hazrâ	: (A) beladır balı. bk. belâdır. krş. Habbu'l-butum.
habbetü's-sevdâ	: "kara çörek otu", YAD. 208a, YADS
habbu'l-butum	: bk. belâdır.
habbü'l-bân	: "sorgun ağacının yemişidir", YADS
habbü'l-gâr	: (a) "defne yemişi", YADS
habbü'l-kalb	: suret tarusu, bk. gözgü tarusu
habbü'l-kalkal	: "yeşil bir ağaçtır. üzerinde böğrülce gibi taneleri biter.üçer üçer yaprağı olur", YADS

habbü'l-kar : "kabak çekirdeği", YADS
habbü'l-mahleb : "kermeşk (?) tohumu", YADS
habbü'l-mülûk : (a) "sütleğen", YADS
habbü'n-nîl : (a) "ağaca dolaşan sarmaşık tohumu ve çivit tohumudur",YADS
habbü'r-reşâd : "hardal tanesi ve estebân tohumu ki üzerlik derler",YADS
habbü'r-rummân : "nar tanesi", YADS
habbü's sanavber : (a) "çam kozağı içi gülnar da derler", YADS
habbü'z-zalem : (a), habbu'l-lezîz, abdü'l-lezîz (cyperus esculentus)
habîs : "hanekâ helvâ", YADS
hacâlet : (a), heyecan
hacâmat : (a), vücudun her hangi bir bölgesinden şişe ya da boynuz ile toplanmış kan almak
Hâce Ebû Ali Sînâ : Hekim İbni Sina
hacer-i Ermeni : (a), Ermeni taşı denilen ve tıbda ilaç olarak kullanılan bir madde
hacer-i lâciverdî : (a), bk. hacer-i Ermeni
hacer-i Yehûd : "Beni İsrâil zeytini denilen taş", YADS
hacerü'l- bakar : "sığır ödünde olan taş ki hırze derler", YADS
hacerü'l-mesâne : "insanın mesânesinden çıkan taşa derler", YADS
hacerü'l-Yehûd : Bk. hacer-i Yehûd
hadad : hadad kim havlân-ı Hindî dirler
hadd : (a), sınır, hummalarda ağırlaşma dönemleri
hadek : "bâdincân", YADS
hader : "endâm ve a'zâ uyuşmaga dirler", YAD. 291a
hafakân : (a), yürek oynaması, kalp sıkışması, çarpıntı; heyecân-ı kalbe uğramak, havf ve telâştan yürek çarpması, "bir marâzdır ki tamâm yürege yâuz nesneden iner yüreği oynâr tılb tılb ider andan yürek agrır andan agrısı başa çıkar başı agırdır ve insânın eli ve ayagı sour buz gibi olur ve aklı gider bu marâz yâ soukdan veya harâretden hâsıl olur", YAD. 287a
hâl : "kâkle-i kebîr", YADS
hâlî : (a), boş
haliçe : (a), kalça ve bel arası
Hâlik : (a), yaratıcı, Allah
halîme : bk. akça ot
hall : "sirke", YADS
hallâf : "söğüt ağacı", YADS
hall-i bâlifteh ? : "şirugan yağı", YADS
haltît : (a), kadı ağacı, şeytan boku ve bundan elde edilen zamk (Ferula assa-foetida), krş. kasnı

halvâ	: (a), halvâ
hâm	: (a), olgunlaşmamış, pişmemiş, işlenmemiş
hamâdre	: bk. kemâderyus
hamâlâven	: "kuvvetlice ot", YADS
hamâm	: "güvercin", YADS
hamâmâ	: (a), hamama otu (Amomum granum paradisi)
hamâtyûs	: "hindistan kozu yaprağı", YADS
hamîr	: (A) hamur, maya
hâmiz	: (a), hazm ettirici
hammâm	: (a), hamam
hamrâ	: (a), kırmızı renk, kızıl ısırık
hamt	: "misvâk ağacı", YADS
hanâzîr	: (a), sıraca adı da verilen bir çıban; "Türkçe ötin kesme dirler ve hunâm dahi dirler", YAD. 229b
handakûn	: "yabân yoncası", YADS,
hansi	: "göz taşı", YADS
hanzal	: (a), "ebucehil karpuzu", YADS (citruluscolochynthis)
hâr	: sıcak, ateşli
har mühre	: (f), bk., yılan boncugu
haranî	: küçük kazan
harâret	: (a), hararet, sıcaklık.
harâret-i garîziyye	: (a), vücudun tabiî ısısı
haraza	: "sıgır ödünden çıkar saru za'ferân gibi renklü olur",YAD. 264b, kesim hayvanlarının ödünde oluşan bir taş
harb tutan	: bk. kemâfiryûs
harbak	: (a), çöpleme otu; ak çöpleme (helleborus album) ve kara çöpleme (helleboruz orientalis)
hardal	: (a), hardal otu, ak hardal (snapis alba) ve yabânî hardal (snapis arvensis) gibi türleri vardır
harîdî	: "çörek otu", YADS
harîr	: (a), ipek
harîre	: "kepek aşı", YADS, "unla sütün karışmışına derler", YADS
harmeyân	: "kunduz hayası", YADS
harnûb	: "keçi boynuzu", YADS
harre	: "harre harf-i hâ ile ısırgu didikleri kızıl şişdir ne yerde gerekse insanın a'zasında çıkar belüricek kızarır ısıtması olur gayet kızardır bedeni veya ditredür "
harşâ	: "hardal", YADS
harşef	: "kenger", YADS
har-zehre	: "ağu ağacı", YADS

hâs : (a), saf, arı, iyi
hasba, haspe : (a), kızamık hastalığı
hasek : (a), "demir dikeni", YADS, bk. demür dikeni
hass : "marul", YADS
hassü'l-hımâr : "eşek turbu", YADS
hâşâ : "güveği otu menekşe de derler", YADS
haşhâş : (a), haşhaş; afyon başı", YADS (papaver somniferum)
haşişetü'z-zecâce : "yabân fesleğenidir", YADS, krş. yapışak
hatarlu : (a) tehlikeli
hatâtîf : kırlangıçlar
hatmî : (a), hatmî (athaea officinalis); ebegümeciye benzer, ondan daha büyük bir çiçek olup kurusu haşlanarak, göğsü yumuşatmak için içilir.
havân : (f), havan
havâss, hâssa : duyular; insân ve sâir hayvanatdaki duygu hâssası; havâss-ı hamse,görmek, işitmek, koku, lezzet, dokunmak ve duymaktır
havf : (a), korku
havlân : "hint sermesi", YADS
havlıncân : (f), havlican (rihizoma galangae), "Türkçe kulunç otu derler", YAD. 197a, YADS
havuç : havuç (daucus carota)
havvârî : "ak ekmek", YADS
hâya : (f), testis
hayr-ı bevvâ : (a), Afrika kakulesi, kakule-i sagir (amomum melegueta rose) "kakule-i sığar", YADS
hayrî : "hayrî meşhûr otdur kim Türkçe Mısır benefşesi dirler ve menekşe renklisine gice koktugundan Parisice şebboy dirler ve sarusu ve beyâzı gündüz kokar, menşûr çiçeği dahi derler", YAD. 146a, 210a, YADS
hayufârikûn : sarı kantaron, yara otu, mayasıl otu, koyun kıran, kılıçotu, binbir delik, hiperikun (hypericum perforatum).
hayyü'l-alem : "kaya koruğu, bu iki sınıftır", YADS
hayz : (a), adet olma, regl
hayza : (a), bir tür sancı, kolera, "karın burusudur", YAD. 287b
hâzime : midedeki eritici, sindirici kuvvet
hazrâ : (a), çitlenbik ağacı (pistaciae terebinthus), habbetü'l-hazrâ, çitlenbik yemişi, bk. menkûs,
helîle : (f), helile otu, muhtelif türleri vardır (Terminalia)
helyum : helyûn demektir. Fârîside mârçûçe derler", YADS
helyûn : "tilki kuyruğu denilen bir ottur kuş konmaz da derler iki türlüdür", YADS

herîse : (f), döğme buğday ve etin uzun süre kaynatılması ile yapılan macun kıvamında bir yemek, keşkek
hevceme : "kızıl kök", YADS
hevk : "yârpûz denilen ottur", YADS
heykele : "it üzümü denilen ottur.", YADS
heyl : (f), hil otu, kakula otu (Eletteris cadamomum)
heyl-i bevva : kakule-i sagir bk. hayr-ı bevva
hezeyân : (a), hezeyan
hılt : (a), karışım, besinlerin midede sindirildikten sonra kan, balgam, safrâ ve sevda maddelerinden her biri
hıltît : (a), kadı ağacı, şeytan boku ve bundan elde edilen zamk (ferula assa-foetida), "kâsnî", YADS
hınnâ : "kadınlar ellerine yakarlar yapraktan olur", YADS, kına
hınta : "buğday", YADS
hınzır agarşagı : bk. buhûr-ı meryem
hırazma urmak : hırızma vurmak başı ustura ile yer yer kanatmak.baştaçok ince delikler açmak bazı hayvanların ağzına veburnuna takılan halka.bazı ülkelerde kadınların burunlarına takılan süs halkası.
hırb tutan : bk. kemâfiryûs
hırbak : "karaca ot", YADS
hısrim : "koruk, fârîside gure derler ya'ni olmamış hâm üzümdür", YADS
hışım : (a), kızgınlık
Hıtâ şehri : Hıtay, Çin
hıyâr : (a), salatalık (Cucumis satius)
hıyârşenbe : bk. hıyârşenber
hıyârşenber : (a), hıyarşenber, acur (cassia fistula), "hıyârşenberin bir sınıfı Hindî, bir sınıfı Kâbilî ve bir sınıfı Mısrî'dir eniyisi Hindî'dir", YADS
Hızır İlyâs : İbn-i Şerîf'in hazırladığı bir ilâç, "cankurtaran", YAD. 175b
hibr : "mürekkep", YADS
hîl : (f), hil otu, kakula otu (eletteris cadamomum); krş. kâkule, "kâkule-i sağîr", YADS. Bk. heyl
hilâliye : "sarı südi olur, za'ferân gibi. Türkçe saruluk otu derler, Kastamonı vilayetinde ol ota kelse otu dirler, mâmişâ nev'indendir", YAD. 191a, 191b, 243a, 243b
hindibâ : (a), yaban marulu (cichorium endiba), krş. kâsnî, "künikçiçeği ve acı marul", YADS
Hindustân kozı : Hindistan cevizi (Cocus nucifera)
hiyüfârîkûn : "sezâb yaprağına benzer bir ottur. uzunu bir karış olur ve ak çiçekleri olur", YADS

hokka : hokka, mürekkeb kabı
hora : (f), bk. âkile
horos : (f), horoz
horperest : "ebegümeci", YADS
hoşbûy : (f), hoş koku
hubbâzî : "ebem gümeci", YADS
hubs : "demir boku", YADS
hukne : (a), lavman, bağırsağa ilaç şırınga etmek, krş. ihtikân
hulbe : "boy otu", YADS. krş. boy tohumu.
hulûk : "zâ'ferân", YADS
hulv : "tatlı", YADS
humâr : (a), sarhoşluk
hummâ : (a), başta sıtma olmak üzere ateşli hastalıklara verilen genel ad
hummâs, hummâz : "kuzukulağı", YADS, (rumex acetosella)
hummâ-yı dıkk : "ince ağrı dedikleri ısıtma", YAD. 226b
humma-yı gıbb : bk. gıbb
hummâ-yı muhrika: (a), "kara ağrı, derletme hastalığı, agır hastalığı",YAD. 228a
hummâ-yı mutbıka: (a), bürüyen, tam sıtma
hummâ-yı rub' : (a), dört günde bir nöbeti gelen humma
hummâ-yı yevm : (a), her gün tutan sıtma
hummâz : kuzukulağı (Rumex acetosella)
hummus : "nohut", YADS
humret : "Türkçe ısırgu dirler bir şişdir rengi kızıl olur veya saruya mâ'il olur", YAD. 292b
hunâm : "hanazîr ve sıraca denilen maraz", YAD. 156a
hunnak, hunâk : (a), boğmaca, boğazda arız olan illet.
hurde : (f), kırık, kırılmış
hurde-fürûş : (f), ufak tefek şeyler satan, çerçi
hurez : "çuğan denilen köktür", YADS
hurf : "hardal", YADS, "kerdeme tohumu ya'ni acı tere tohumu", YADS
hurfü'l-mâ' : (a), su teresi, su kerdemesi (nasturtium officinale).
hurfü's-sütûh : bk. kuş etmegi
hurmul : "üzerlik tohumu", YADS
huss : "hurma yaprağı", YADS
husye : (a), bk. hayâ
husyetü's-sa'leb : bk. tilkü taşağı, tilki hayası
huşek : kuru
huşûnet : (a), sertlik, kabalık, katılık
huvuh : "şeftali", YADS

huzaz : "Hint sermesine derler Mekkî ile kullanılır", YADS
huzbe : "çiğdem", YADS
hüdhüd : "meşhûr kuştur", YADS
hürû' : "kene ağacı", YADS
ıbtî : (a) kan alınan eldeki damarlardan birisi
ıccâs : (a), erik, bk. erik
ıdhîr-i Mekkî : (a), mekke ayrığı (cynodon dactylon), krş. ayruk",YADS
ılkü'l-butm : "menkûş sakızı", YADS, bk. mengüş agacının sakızı
ılk-i Rûmî : "mastaki sakızı", YADS
ımızganmak : (t), uyuklamak, azıcık uyumak
ınçkırık : hıçkırık
ıref : "tayyib", YADS
ırganmak : (t), sallanmak, dişin sallanması
ırk : (a), kök, damar
ırk-ı ceh : "anduz", YADS
ırk-ı medenî : "rişte", YAD. 247b
ırk-ı sûs : "buyan kökü", YADS, meyan kökü
ırku'l-benât : "Ma'rib'de biter yapraksız bir kızıl otdur bogasak otuna benzer, evzam dahi derler", YAD. 209a
ırku'n-nisâ : (a), siyatik, yanbaş ağrısı, "nisâ tamarı dimek olur bir agrıdır ki uylukda peydâ olur aşaga dizden yana iner", YAD. 216b
ırku's-sûs : (a), meyan kökü, bk. buyân, ırk-ı sûs
ısırgu : bk. humret
ısıtma : sıtma hastalığı
ıssı : ısı, sıcak
ıstarek : "zeytin zamgı", YADS
ıstiflın : "havuç", YADS
ıtır : "merzencûş denilen ot", YADS
Itrîfîl : (a), bir macun türü
ıtrîlâl : "kuzgun ayağı dedikleri ottur", YADS
ıtriye : "erişte çorbası", YADS
ızfârü't-tayb : "div tırnağı", YADS
ibrişim : (a), ipek
iccâs : "erik", YADS
idrâr : (a), idrar, akıtma
ifrât : (a), aşırı, fazla
igne yurdısı : iğnenin iplik takılan yeri
iğde : iğde ağacı (elaegnus angustifolia) ve meyvesi
ihlic : "helîle", YADS

ihtikân	: (a), bir uzva kan birikip, oranın şişip, kızarması, hukne yapmak, bk. hukne
ihtinâk	: (a), tıkanma, boğulma, nefes alamama
iki kardaş kanı	: bk. büssed
iklilü'l-melik	: (a), "koç boynuzu denilen ottur. kesilen tırnak gibi cilaya benzer nesnedir", YADS, (melilotus officinalis)
ilâc etmek	: ilaç yapmak, ilaç vermek
illet	: (a), hastalık
imtilâ	: (a), dolgunluk
ince agrı	: bk. hummâ-yı dık
incir	: incir (ficus carica)
incü	: (a), inci
ineb	: "üzüm", YADS
inebü'l-kelb	: "it üzümü", YADS
inebü's-sa'leb	: (a), "tilki üzümü, it üzümü", YADS, (rubus fruticosus)
inhitât	: (a), düşme, aşağı inme, bir şişin inmesi
innîn	: "iktidarsız, kısır, güçsüz, "süst adem ki zekeri kıvamagelmez", YAD. 206a
insânâ	: "mevizec", YADS
intişâr	: "göze su inmesi", YADS
irâk	: "misvâk ağacı", YADS
iri pâpâdya	: bk. sığır gözü
irilcik	: huşûnet, katılık, sertlik.
irin	: irin, iltihap
irsâ	: (f), mavi zambak kökü (iris lurida), krş. gök süsen
isfîdâc	: "aklık yani üstübec", YADS
isfinâh	: (y), ıspanak (Spinacia oleracea)
ishâl	: (a), ishâl, hafifleme, azalma, azaltma
ishâl-i mi'de	: "ta'am mi'dede eglenmeyüb yürük sürmek", YAD. 287b
iskîl	: "ada soğanı", YADS
ismid	: "İsfâhan'da bulunur sürme denilen bir taştır", YADS
issi	: bk. ıssı.
istifrâg	: (a), kusmak, boşaltma, vücutta olan herhangi bir maddeyi azaltma
istirhâ	: (a), gevşeklik, gevşeme
istiskâ	: (a), karında su toplanması
istiskâ-yı tablî	: "göbek taşrâ çıka karnı şişe agır ola çün karnın ovalar tabl gibi âvâzı ola ve tabl âvâzı gibi sadâ gele", YAD. 288a

istiskâ-yı zıkkî : (a), karında su birikmesi ve şişlikle ilgili hastalığın bir türü. "marizin karnı agır ola karnına el koyub çalkasalar ve bir yanından bir yanına döndürseler su ile tolu meşk gibi âvâz vire ve çalkana", YAD. 288a
iştihâ : (a), iştah
it necîsi : köpek dışkısı
it üzümü : it üzümü (solanum nigrum)
itsiyeği : bk. farâsiyûn
iydi : bk. azbe, umretü't-turfa, yılgın yemişi.
izâm : "kemik", YADS
jengâr : (f),bakır pası, göztaşı.
jîve : civa
ka'uk : bk. kavuk, mesâne
kab : kabuk, kap
kabak : kabak (cucur bita)
kâbız : (a), tutan, kabz edici
kâbilî helîle : bk. helîle
kabîtâ : "ak helva", YADS
kabt : "kara yonca", YADS
kâbûs : (a), karabasan
kabz : (a), tutma
kâçire : "usfur tohumu", YADS
kadın tuzlugı : diken üzümü (berberis crataegina)
kâdî : "ışgun", YADS
kadid : "kuru et", YADS
kafarü'l-yehûd : zifte benzeyen ve Kudüs yakınında gölden elde edilen bir madde
kaftân : (a), elbise, kaftan
kâfûr : (a), kâfûr otu ve bundan elde edilen koku (camphorosnamons peliaca)
kâhel : (f), güçsüz, tembel, gevşek
kâhû : "marul", YADS
kakım : kakım (mustela erminca)
kakımak : (t), öfkelenmek
kâkule : (a), kakule otu, hil otu, genellikle Hindistan'dan gelen bir baharat; krş. heyl
kâkule-i sagîr : cevz-i bevvâ. (a), küçük Hindistan cevizi (myristica fragrans)
kâkünec : (a), "kanbil, tenbil otu", YAD. 178b, 313a güvey feneri (phisalis alkekengi)
kâkünec : (a), kanbil otu, güvey feneri (phisalis alkekengi)

kal' : "kalay", YADS
kalâ' : (a). "ağız ağrısı", YAD. 145a
kalb : (a), kalp, yürek; bozuk
kalem-i jengâr : bakır hidrokarbonat
kalerye : bk. kan aldırmak
kalî isfîdâc : bk. isfîdâc kal'ı
kalkadâr : "kızılzâc", YADS
kalkanît : "kara boya ve kökü", YADS
kalkıl : "dağda biten narın tanesi ki ona nar-ı Hindî derler",YADS
kalmûnya : "çam sakızı", YADS
kalye : (a), yağda kavrulduktan sonra etsiz pişmiş sebze.
kamh : buğday", YADS
kanâberî : "sarı sütleğen", YADS
kanbâr : "zencefre", YADS
kanbil otu : bk. kâkunec
kanbîl-i Tâ'îfî : "kuma benzer bir sarı nesnedir. Yemen'den gelir aşçılar aş üzerine korlar", YADS
kanbît : "bir nev' kelemdir", YADS
kand : "şeker", YADS
kankrîs : "yürek", YADS
kanluca ot : bk. hilâliye
kanne : Türkçesi tane çâdır, bk. tane çâdır
kantâflan : "beşparmak otu", YADS
kantaryon : bk. kantariyûn
kantariyûn : (y), kantarun çiçeği (erythraea centaurium); "çayırlardabiter kızıl çiçeklü otdur kanda gerekse biter hekîmlerde ve attârlarda çok ele girer, kızıl çiçekli bir ot",YAD. 127b, YADS
ka'r : dip
kar' : "kabak", YADS
kara agrı : bk. hummâ-yı muhrika
kara çörek otu : krş. habbetü's-sevdâ
kara dut : bk. dut
kara harbak : "karaca ot", YAD. 186a, kara çöpleme (helloborus oriantalis)
kara helîle : bk. helîle
karaca ot : bk. kara harbak
karanful : (a), karanfil (eugnia caryophyllata)
karânîyâ : "kızılcık", YADS
karasagu : "sevdâ galebesi", YAD. 285a, (t), karaya çalan, karamsı
karasya : "kiraz", YADS
karaz : manat ağacının yemişi

kardamâna : "Türkçe Kastamonu vilâyetinde sara derler kuru ete ekerler. râziyâne tohumuna benzer. büyük, uzun ve enlidir", YADS, cerg-i sıra
karga dülegi : "ziravend-i tavîl (aristolochia longa)
karîs : "sirkeli balık", YADS
kârîs : "ekşi yoğurt", YADS
kartamana : bk. kardamana, cerg-i sıra
kârûre : (a), idrar tahlili için kullanılan cam kap
karza : "Mısır dikeninde biten yemiş ya'ni kozak", YADS
karza agacı : akakıya yemişinin ağacı.
kasab : "kamış", YADS, (pharakmites australis)
kasabü'z-zerîre : (a), kaz ayağı otu (chenopodium album)
kased : "hıyar badrenk", YADS
kasem : "keçi boynuzu", YADS
kâsini : bk. kâsnî
kasnı : bk. hıltît
kâsnî : (f), hindiba, yaban marulu, (cichorium endiva) "acımarul, bağlarda olur, yâbânîsine künik dirler",YAD. 147a, 313a, krş. hıltît
kasves : "sarmaşık", YADS
kaşagı yorgunluk : kuru yorgunluk
kâşem : "Amasya diyarında mendek dedikleri bir ottur",YADS
katâyîf : "şekerli helva", YADS
katf : "bazu otu", YADS
katı : sert, pek, çok, şiddetli
katıma : (t), katılaşma, sertleşme
katır boncugı : bk., yılan boncugu
katır kuyrugı : "hammâmlarda ve evlerde süpürge iderler taşlu bayırlarda biter saru çiçegi ve incecik uzun budakları olur ve berk olur degme kerret onmaz ve agaçdır yapragı az olur ve incecik olur ve tohumları gılâf içinde olur çeşme-zen şeküllüce degirmice tohumu olur",YAD. 236a
kâtil : (a), öldürücü
katil ebih : "ban dibi", YADS
katlü'l-kelb : "karaca ot", YADS
katlü'z-zi'b : "sarı nergis", YADS
katrân : (a), katran
katrân ağacı : katran elde edilen Lübnan sediri de denilen bir sedir ağacı türü (Cedrus libani)
katrân köpügi : katranın köpüğü
kattâl : (a), öldürücü katil

katûnâ	: (a), pire otu, karnıyarık otu (plantago psyllium), bezr-i katûnâ, pire otu tohumu
kauk	: kavuk, mesâne
kaun	: kavun (citrillus melo)
ka'un	: bk. kavun
kaurma	: kavurma, kızartma
kavkaz	: bk. farâsiyûn
kavuk	: bk. mesâne
kavun	: kavun (Citrillus melo)
kavund	: "bir yağdır", YADS
kavurma	: kavurma, kızartma
kavut	: arpa ve buğday gibi kavrulmuş taneler
kay	: (a), kusmak
kaya koruğu	: "iki cins olur biri taglarda biter ak ile kızıla mâ'ildir çiçegi dahi ak olır ve biri tâm saçaklarında biter yapragı gök olur bu dahi kaya korugından addolunır",YAD. 274a
kayısı	: kayısı
kaysûm	: "ayvatane denilen ot", YADS
kaysûs	: "pamukluk otu", YADS
kaz ayağı	: "sular kenarında biter su teresiyle bile biter kerefis nev'indendir kitâblarda kerefisü'l-mâ' derler ya'ni su kerefisi dimek olur ve cırcırü'l-mâ' dahi derler ve kurretü'l-ayn dahi derler", YAD. 113b
kebâb	: kebap
kebâbe	: (a), kebabe, kuyruklu biber (piper cubeba), "bir ottur", YADS
kebed	: "ciğer", YADS
kebere	: (a), gebere otu, kedi tırnağı (capparis spinosa)
kef	: (f), köpük
kefgîr	: kevgir
kehl	: "sürme", YADS
kehlib	: "badincân", YADS
kehrübâ	: (a), kehribar. "samg arâbî kehrübâ Farîsice kelimedir saman kapıcı demektir bir ağacın zamgıdır yâhud Mağrib denizinde veya Taberistan denizinde su üzerinde bulunur la'deni ma'lum değildir hamile kadın üzerinde taşırsa cenine zarar vermez", YADS
kehrübâr	: Bk. kehrübâ
ke'k	: "kuru ekmek", YADS
kel	: saçsız
kelb necîsi	: köpek dışkısı
kele türbüsi	: bk. farâsiyûn

kelem : (a), lahana (brassica oleracea), bk. baklatü'l-ensâr
kelse otu : bk. hilâliye
kemâderyus : "yer palamudu, kısacık mahmut, dalak otu, kemedris, hamadre", YADS (teucrium chamaedrys)
kemâet : "mantar, Acemler bu ota simârug derler", YADS
kemâfîtûs : "bu bir otdur ki Arabîde sanavberü'l-arz derler Türkîce habtutan ve yer çamı dahi derler", YAD. 198a, YADS
kemmûn : (a), kimyon (Cuminum cyminum) "keşkek otu", YADS
kemük : kemik
kendene : "pırasa", YADS, (f), bk. farasiyûn
kendir : "ak günlük", YAD. 145b, 151b, "günlük",YAD. 284b,YADS, "kenevir", YAD. 198b
kenkîz : "su kerdemesi?", YADS
kepek : kepek
kere yağı : tere yağı
kerefes : (a), kereviz (apium graveolens)
kerefisü'l-mâ : bk. kaz ayağı
kerenb : "kelem ve lahana", YADS
kereş : "Acemler şikenbe derler. Türkîce kursak demektir. Kursak hayvanatta isti'mâl olunur, insanda mi'de kullanılır", YADS
kerevyâ : (a), karaman kimyonu, krş. kurdumâne
kerkem : "za'ferân", YADS
kerrâs : bk. kentane
kerseb : "kerefes", YADS, bk. kerefes
kesîrâ : (a), "keven dikeninden çıkarılan bir tür zamk, gön sakızı, kitre zamgı", YADS
kesr : "ılgun ağacı", YADS
kesûs : "sarmaşık; Farîside perşen derler", YADS
keşkâb : (f), "arpa suyu ki hastalara ederler, bir şerbettir",YADS
keşûr : (a), havuç, bk. havuç
ketem : "çivit tohumudur", YADS
kettân : keten (linum usitissimum), bundan yapılan dokuma
kezenbû : "basra balı", YADS
kezer : "havuç ya'ni keşûr", YADS
kezmâzec : "yılgun yemişi ya'ni kuzgı ki etibbâ katında azbe demekle ma'ruftur", YADS
kezr : "havuç", YADS
kılapa : "sirke içinde yedi gün ıslanmış yine gölgede kurumuş olan mazaryûn", YAD. 193b
kınna : "buna tane çadırı derler", YADS

kıran	: kenar
kırden	: bk. sigil
kırf	: "ağaç kabı ve nar", YADS
kırfe	: tarçın ve nar kabuğu
kırmız	: "bir hayvandır. pelit ağacının yaprakları üzerinde kızılca mercimek denli tanecikler olur. boyacılar onu alıp boya ederler", YADS
kısaç	: maşa
kıssâ	: "hıyâr", YADS
kıssâü'l-hımâr	: (a), eşek hıyarı, yaban hıyarı, karga düleği (ecballium elaterium) "lâbada", YADS
kıssâ'ül-hımâr kökü	: "Türkçe dölcek dibi derler", YAD. 230a
kıvâm	: kıvam
kızamuk	: kızamık hastalığı
kızıl behmen	: bk. behmen
kızıl boya	: kızıl boya kökü (Rubia tinçtorum)
kızıl iğde	: bk. iğde
kızıl mâzû	: bk. mâzû
kibrit	: "kükürt", YADS
kîfâl tamarı	: baş damarı
kil	: (f), kil
kil-i Ermeni	: bk. bûre-i Ermeni
kil-i mahtûm	: kızıl toprak (terrasigillata ou de lemnos)
kilinder	: Eski bir ölçü birimi. Yaklaşık 2,5 litre.
kilisa otu	: bk. hilâliye
kils	: "alçı", YADS
kimnûn	: bk. kemmûn
kimûlyâ	: "Türkçe tabâşîr derler gargaram topragı dahi derler aktoprak", YAD. 214a, 259b
kireç	: (a), kireç
kirez	: (y) kiraz (ceresus avium)
kişmiş	: "kuş üzümü", YADS
kişnîc	: bk. kişnîz
kişnîş	: (f), "çok güzel kokulu bir tohum, kara kimyon, kişnişotu (coriandrum sativum), kişnîz, kişnîc", YADS
kişnîz	: (f), kişniş otu (Coriandrum sativum), krş. kişnîc
ko	: bk. baderencbuye
kocalmak	: yaşlanmak
kokıyâ	: (a), çeşitli bitkilerden yapılan bir tür hap
kokyâ	: "fesleğene benzer bir ottur", YADS

koruk : olgunlaşmamış ekşi üzüm
kovan otu : bk. baderencbûye
koz : (f), ceviz (Jublans regia)
koz yağı : ceviz yağı
köknâr : (f), köknar (abies cilicica) ve yemişi
kökünâr : "haşhâş", YADS
könik : hindiba, bostan hindibası (cichorium intybus)
köpüg : köpük
köpürtgen : "sular kenarında biter na'na sûretlü dört biciklü sâkı olur iri yapraklı olur su içinde ve degirmen arklarında biter baldırı mor olur ve kara olur badıncan renginde olur ba'zılar göynük şehrinde kara olur dirler dögüb elle ovucak köpüklenür sabun gibi köpügü olur don yurlar andan ötürü Türkler köpürtgen dirler ve karga sabunu dirler ve Şam vilâyeti'nde sabunü'l-kak ve şerece-i ebîmülk de dirler", YAD. 123a, 230a, 250b
kûhî : (f), dağa ait, dağla ilgili
kûkı : "ağaç kunduzu", YADS
kûkıyâ : (a), çeşitli bitkilerden yapılan bir tür hap
kûl : "bakla-i fîk", YADS
kulagı : "sular kenarında bulunur ve göller kenarlarında çok olur sadefe benzer ak ak olur deniz kenarında olandan tatlu su kenarında olan eyüdür deniz kenarında olan karave gök olur kara ve gök yaramazdır, anları etmeyeler ak olan kim tatlu su kenarında olur", YAD. 190a
kulunc : (a), bir tür sancı, bağırsaklarda meydana gelen şiddetli bir sancı "bir rîhdir ki agırlu kim bagırsaklarda agrır bir bagırsakdır kulunç-ı ilavus dirler", YAD. 287b.
kunduz : "bilinen bir hayvandır suda olur", YADS
kunduzhayâsı : bk. çavşîr
kunduztaşagı : bk. çavşîr
kunfud : "kirpi", YADS
kurdumâne : (a), karaman kimyonu (carmu carvi)
kurfe : "dârçinî ve nar kabı", YADS
kurlagan : et yaran, bk. dâhis
kurrays : "ısırgan dikeni", YADS
kurretü'l-'ayn : (a), bk. kaz ayağı, su kerevizi, gözlük otu, circirü'l-mâ' i, ufraçina, (euprasia officinalis). "kerefis", YADS
kurs : (a), yuvarlak, hap şeklinde ilaç
kursak : kuş midesi
kurtlu ot : bk. kust-ı telh
kurtum : "uspur tohumu", YADS

kurtum-ı hindî : "çivit tohumu", YAD. 284a
kurûh : (a), yaralar
kurûh-ı em'â : (a), bağırsak yaraları
kust : (a), kust otu ve bunun kökünden elde edilen ilaç; kust-ıhindî ve kust-ı arabî diye iki türü bilinmekte (costus),"Rum'da biten bir köktür", YADS
kust yağı : "Türkçe safrâ dirler", YAD. 174a
kust-ı telh : "Şam'dan gelür İznik şehrinde dahi çok biter İznik şehrinde gicik otu dirler ve Burusa şehrinde kurtlu ot derler", YAD. 240b
kuş ayagı : bk. ricli'l-gurâb
kuş etmegi : "yollar kenarında biter otçagızdır bi-aynihi tere yapragına benzer uvacık yapragı olur gedüklüce, akçiçegi olur tam üzerinde dahi biter tam teresi derler Arapça hurfü's-sütûh derler tere gibi tîzligi olur üç bucakluca gılâfluca sünbûse şekillüce olur içinde uvacık tohum olur kızılca akçılca tuderi tohumuna benzer bi-aynihi ve ekin kenarında ve gerekse biter", YAD. 202a
kutn : "pamuk", YADS
kutûr : "tamzıracak nesne", YAD. 141a
kuzgun : kuzgun, kuş
kuzgun ayagı : bk. ricli't-tayr, ıtrilâl
kuzu butragı : bk. gâfes
kuzu paçası : kuzunun ayaklarından yapılan bir yemek
kükürd : (a), kükürt
kül'üb : "ak çuğan", YADS
külye : "buna Acemler gürde derler. Türkîce böbrekdir ki koyun, kuzu, oğlak ve sığır böbreğidir", YADS
kümesserî : "armut yemişi", YADS
künced : "susam", YADS
kündür : "çamsakızı", YADS
kündüse : "çöğen denilen kök", YADS
künik : hindiba, bostan hindibası (cichorium intybus)
kürâ' : "paça", YADS
kürkî : "turna kuşu", YADS
kürrâs : "pırasa", YADS
kürsine : "burçak", YADS
küsfüre : "kişniç dedikleri ottur", YADS
küzâz : (f), sinir gerilmesi, sinir spazmı, tatanoz
küzbüze : "kişnîc dedikleri tohum", YADS
lâciverd : (f), lâciverd taşı

lâden : (f), laden otu (citris cileticus) ve bundan elde edilen zamk
lâgıbe : "kızıl sütleğen", YADS
lahana : bk. baklatü'l-ensâr
lâhışe : "tutmaç aşı", YADS
lahm : "et", YADS
lakve : (a), yüz felci, "agız inlemek, ademin agzı ve burnı ve yüzi gözi egilür", YAD. 129a, 286b
lâ'uk : "ta'rîfü'l-la'ûk el-la'ûk bi'l-fetha yalamak ve bunda la'ûk dimek hemân ma'cûn sûretlü olur Lâkin biraz ter olur pâlûdaveş olur kıvâmda ve bu la'ûk yalamlu olur gaflet olunmaya", YAD. 152a
lâvz : (a), bk. badem
lâzân : "laden", YADS
leben : "süt", YADS
lebenü'l-halîb : "yoğurt", YADS
leblâb : "sarmaşığın bir nev'idir. bağ ve ekinler arasında biter yanında ne bulunursa ona sarmaşır", YADS
leked : "ak un", YADS
let : "çekirdek", YADS
levz : "badem", YADS
levzibec : "badem helvası", YADS
leyyine : (a), yumuşak, mutedil
lezic : (a), koyu yapışkan
lift : "havuc", YADS
lihâmü'z-zeheb : "altın otu", YADS
lihyetü't-teys : (a), "teke sakalı otu" (tragopogon porrifollius)",YAD. 196a, YADS
Limni aşusu : bk. kîl-i mahtûm
limonâ : "limon suyu", YADS
limûn : (y), "limon" (citrus limonum), YADS
lisânü'l-asâfîr : (a), kuş dili bitkisi (rosmarinus officinalis), "serçe dilideler diş budak ağacı yemişi", YADS
lisânü'l-hamel : (a), sinir otu, bağa yaprağı (plantago majormedia)
lisânü's-sevr : (a), bk. gâvzebân, sığır dili
livvâh : "deve sütü", YADS
lu'âb : (a), salya, bitki suyu kaynatılan bitki suyunun üzerinde oluşan pelteleşmiş kısım. "Lu'âb bir koyu sudır bal gibi uzanur hattâ hatmî tohmın suya ıslasalar lu'âb hâsıl olur." YAD. 43a
lu'be : "sürincân", YADS
lûfâ : "kaya koruğu", YADS
lûfe : "yılan boncuğu", YADS

lübbân	: "günlük", YADS
lübîyâ	: "bıçakcıların kullandığı nesnedir", YADS
lübnî	: "mey'a-i sâile", YADS
lüf	: "yılan bacağı", YADS
lüffâh	: "yebrûhü's-sanem", YADS
lü'lü	: "inci", YADS
mâ	: (a), su
ma'cûn	: (a), bir gurub ilacın ortak adı
mâdde	: (a), madde, element, öge
ma'den	: (a), maden
mâgez	: "keçi", YADS
magrete	: "aşı denilen kızıl boya", YADS
mags	: "göbek burusu, göbek burmak ve bagırsaklarda yel olmak bu marâz soukdan hâsıl olur", YAD. 175b, 287b
mâh-ı pervîn,	: bk. cedvâr
mâhizehre	: Sığırkuyruğu kabuğu; "sığır kuyruğu dedikleri ot", YADS, bk. Sığırkuyruğu
mahleb	: "Azerbâycân'dan gelir", YADS
mahmûde	: (a), mahmudiye otu (convolvulus scammonia), krş. sakmûnîye
mahmûm	: hummalı, hummaya tutulmuş olan
mâhutane	: "habbü'l-mülûk", YADS
mahz	: (a), halis, temiz, katkısız, tam
mak'ad	: (a), oturak yeri, anüs
makâl	: (a), mukl, günlük ağacı (boswellia carteri)
makâlü'l-yehud	: (a), bk. makâl
malank	: "baldır yarası", YAD. 247b
mâlîhülyâ	: (a, y), melankoli; "delülükdür ki ademin fikrin ve endişesin azdırır ve ifsâd ider ve gassalu olur ve halvet sever ve ademden kaçar ve tîzcek kâkar ve beyhude yâvuz endişeler söyler", YAD. 286b
mâmîrân	: (f), kırlangıç otu (chelodonium majus), "ulama denilen otun kökü", YADS
mâmîrân-ı Çînî	: (a), bk. mâmîrân, mâmîrân-ı rûmî
mâmîrân-ı Rûmî	: YAD. 256a, 257b, bk. ulama otu
mâmîşâ	: "Türkçe yelpence derler", YADS
manat ağacı	: krş. kâraz
maraz	: (a), hastalık
mârcu	: "helyûn", YADS
mârçîl	: "Hindistan kozu", YADS
mark	: "çorba", YADS

markaşîşâ : "bakır çıkan bir taştır", YADS
marsıme : "râyihası hûb otçagız kim evlerde ve bagçelerde dikerler gedüklüce yassıca uzun ve söbü yaprakları olur",YAD. 210a
martûb : rutubetlenmiş, yaş
marûl : (y), marul (lactuca sativa)
mâs : "elmâs", YADS
mastaki : "sakız", YADS, sakız ağacından elde edilen bir tür reçine ve bu reçine ile terbiye edilmiş rakı (pistacialentiscus)
masûs : "sirke ile pişmiş güvercin", YADS
mâş : "merdümek Türkçe fikin derler", YADS
matancana : "tava büryanı", YADS
matbûh : (a), pişirilmiş nesne, şeyler.
mâü'l-cemme : mürekkep balığı.
mâü'l-cübn : "peynir suyu", "süt çürüğüdür", YAD. 125a, 315a
mâü'l-fevâkih : "mevve suları "
mâü'l-karatîn : "100 dirhem balı 200 dirhem su ile kaynatıp üç bölükte biri kalır", YADS
mâü'l-usûl : bitki kökleri suyu
mâü'ş-şa'îr : "arpa suyu", YADS
mâzeryû : "su nergisi", YADS
mazeryûn : "Türkçe kılâpa derler zeytun yapragına benzer bi-aynihi yapragı olur", YAD. 193b, 260a, 314b
mazmaza : (a), gargara
mâzû : (f), mazı (thuya)
mec : "mercimek", YADS
meci' : "pişmiş hurmâ", YADS
meflûc : (a), felçli
mehîz : "ayran", YADS
melâlet : (a), melüllük, usanma, bıkma, çekinme
melçe-mecem kulağı : "sular kenarlarında olan ve sedefe benzeyen bir nesne" YAD 190a
melek : "burçak", YADS
melûllük : (a), bk. melâlet
memzûc : (a), karışmış, mecz olmuş
meneküş : menengiç, çıtlık, sakızlak, çitlenbik (pistacia terebinthus)
menî : (a), meni, sperm
menkûs : (a), bk. hazrâ
menn : "terengübîn", YADS
menne : (a), ölçü birimi, 1028 gram
merâhim : merhemler

merâr	: "kekre ot", YADS
merâre	: "öddür, ciğerde olur", YADS
mercan kökü, dibi	: bk. büssed
mercimek	: (f), mercimek (lens culinaris)
mercimek aşı	: krş., tafşîl
merhem	: (a), merhem
merk-i mefâcât	: (a), ani ölüm
mermer	: "meşhûr beyâz taştır", YADS
merrî	: "ekmek aşı", YADS
mersin	: (y), mersin ağacı ve yemişi
merten	: yağlı ekmek; "yağlı etmek", YADS
merv	: "reyhân-ı tayyib", YADS, "yârpûzun bir nev'idir",YADS
merzencûş	: bk. merzengûş
merzengûş	: "yârpûz nev'indendir", YADS
mesâne	: (a), bk. kavuk
mesed	: "hurmâ kabuğu", YADS
mesken	: (a), ev
meşâmlar	: (a), ter çıkan gözenekler
meşîme	: bk. oglan sunu, döl yatagı
mevîzec	: (f), yaban üzümü (delphinum staphisagria)
mevt	: (a), ölüm
mevt-i mefâcâ	: bk. merk-i mefâcât
mevz	: "şam üzümü", YADS
mey'a-ı sâile	: sığala, bk. mî'a
mey-bih	: (f) ayva suyu; "ayva şarabı", YADS
meyfuhte, -ç	: (f) kaynatılmış üzüm suyu;" üzüm şırasını kaynatarak koyulaştırmak demektir. YAD. 195b"; "pişirilmiş şarâbtır üzüm suyu dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır ondan sonra ona şeker ve bal katılır",YAD. 197b, YADS
meyhoş	: Ekşi, "ekşirek", YADS
mey-puhte	: bk. meyfuhte
meysûsen	: "süsen şarabı", YADS
mezî	: "bir kimesne ile oynamakda ve görüb imrenmekde zekerden inzâl olana mezî derler", YAD. 205b
mezîk	: "sulu süt", YADS
mıknatıs	: (y), mıknatıs
Mısır baklası	: bk. delice bakla
Mısır benefşesi	: bk. hayrî

mî'a : (a), günlük ağacı, sığala ağacı (liquidambar orientalis) mey'a-i sâile kim karagünlük revâgıdır kim Menteşe ilinden gelür eyü râyihası olur Türkçe zîgâla derler" YAD
mî'a-i sa'ile : (a), "zigale, günlük ağacı, sığala ağacı", YADS (liquidambar orientalis)
miçû : "mercimek", YADS
midâd : "mürekkep", YADS
mi'de : (a), mide
mihek : "karanfil", YADS
milh : "tuz", YADS
miltât : "devtırnağı derler yüce dağlarda biter, YADS
mirâre : "yere düşünce biten bir ottur", YADS
mîs : "yaban biberi", YADS
misk-i taramişeg : "berr yârpûzunun bir çeşitidir. ba'zılar Türkçe ona felsekûn derler", YADS
mismâriyye : bk. siğil türü
mişe : meşe, bk. bellût
mişmiş : "zerdalü", YADS
mû : "dağ üzümünün kökü", YADS
mû : "fû ve mû dedikleri ot burçlarda ve kayalu yerde biter çetük otu yapragı gibi gediklüce uzunca olur ve egretmegi çıkar uzanur depesinde ak çiçegi olur uvacıkve kızıllıga meyl ider azcık yapragının aşagası azcık yassıca uçları incecik dügüm dügüm olur ve kökler söbice uçları sivrice olur taşlıca yerde mîşe dibinde biter bahârda çiçeklenür ve güzün dahi yapraklanur kış içinde yapragıyla durur, katı souk olunca râyihası hûb olur bi-aynihi sünbül-i hindî râyihası gibi kokusu olur ve çetük dahi sever sünbüli sevdigi gibi ba'zılar çetük otu dahiderler Arablar sünbül-i ıklitî derler ba'zı Arablar asârûn nev'inden dutarlar ve fû ol otcagızın kökidir Türkler âna çâşîr derler", YAD. 196ab
mugâs : "meşhûrdur mugâs-î Irakî derler. zamanın hekimlerinden onu bilen azdır semiz ve a'zayı kavi eylemekte acaiptir nar ağacı kökküdür Bağdad'da ve Hindistan'da biter",YADS
mugâs-ı ırâkî : bk. mugâs
muğlâb : (a), bir tür şurup
muh : "beyni", YADS
muhâlif : (a), ters, uygun olmayan, uymayan
muhallisa : "ef'i tiryâki", YADS
Muharrem köyü : Gelibolu'da bir köy, YAD. 185a
muhât : (a), burun akıntısı
muhrika : (a), ateşli, hararetli, yakan

muhz	: "süt", YADS
mukaddeme	: (a), başlangıç, giriş
mukaşşer	: (a), kurutulmuş kabuk
mukavvem	: (a), kıvama getirilmiş
mukîmü'z-zemin	: "kötürümler kaldırıcı", YAD. 272a
mukl	: (a), günlük ağacı, bk. günlüg. "kızıl zamg", YADS; "mukl-i Mekkî derler", YADS
mukl-ı azrak	: günlük çeşiti
mum revgan	: mum yağı
mumyâ	: "adem perverdesi", YADS
muna'nâ	: (a), naneli nar şarabı
mungazî	: (a), keçi derisi
munzic	: (a), olgunlaştırıcı, hazmettirici
murifâ	: "yaban sünbülüdür. ak çiçekleri olur", YADS
musaffâ	: (a), saflaştırılmış
muslah	: (a), ıslah edilmiş
mu'tedil	: ılıman, orta halli
muvâfık	: uygun
mû-yı çeşm	: "gözde biten kıl", YAD. 287a
mücerreb	: (a), tecrübe edilmiş, denenmiş
mücevvef	: (a), içi boşaltılmış, oyulmuş
müdâme	: "şarâb", YADS
müferrih	: ferahlatıcı
müferrihât	: (a), ferahlatanlar, ferahlatıcılar
müferrihü'l-ahzân	: "Calinus hekîm lisânü's-sevre müferrihü'l-ahzân diyü ad virmiş", YAD. 161b
müherrâ	: (a), kaynatma; devaları lif lif yapışık olana kadar kaynatma
mühre	: omurga kemiği
mükerrer	: (a), tekrarlanmış
mülûhiyâ	: "ebegümecinin kızılı", YADS
mün'akid	: düğüm, düğümlenmiş
münakkî	: (a), temizlenmiş, ayıklanmış
mürd	: "mersin", YADS
mürdesenc	: (f), tabiî kurşun dioksit, "kurşun ve gümüşten hasıl olur",YADS
mürebbâ	: terbiye edilmiş
mürr	: (a), mirrâ adı verilen ve Arabistan'da yetişen bir ağacın zamkı ve usaresi (comiphora myrrha)
mürr-i sâfî	: "mürr-i Mekkî derler acı bir nesnedir", YADS
mürtek	: "mürdeseng", YADS
müsehhan	: "ısıtılmış su", YADS

müselles	: "bazıları dimişler ki müselles oldur kim kaynadıkdan sonra üç bahşından bir bahşı kala cumhûri oldur kim kaynadıkdan sonra nısfı kala" (Yâdigâr 94b)
müşevvâ	: bk. unsul-i müşevvâ
müşk	: (f), misk
müşk-i taramşı'	: yarpuz nevinden bir bir bitki
müştemil	: (a), kavrayan, içine alan
müteharrik tamar	: (a), yürek damarı, atar damar
nabız	: (a), nabız
nabk	: "sedir ağacının yemişi", YADS
nâfi'	: (a), faydalı
nahl	: "hurma", YADS
namâz-boz	: bk.namâz-bur
namâz-bur	: (f), bir tür bağırsak paraziti, "bagırsaklarda uvacık kurdlar olmakdır", YAD. 287b, 288a
nâmîdlik	: (f), ümitsizlik, krş. nevmîdlik
nân	: (f), ekmek
na'nâ	: (a), nane (mentha piperita)
nânhâh	: (f), anason, anîsûn, "kemmûn mülüğü", YADS
nânhâh	: (f), anason, anîsûn
nar	: bk. enâr
nârbâc	: "nârdenk aşı", YADS
nârcîl	: hindistan kozu", YADS
nârdeng	: (a), nar pekmezi
nârdîn	: "sünbül-i Rûmî", YADS
nârenc	: "turunc", YADS
nâ-resîde	: (f), reşit olmamış, olgunlaşmamış
nâr-ı müşk	: (f), nâr-ı mısrî ve nâr-ı hindî adları ile de bilinen beyaz ve hoş kokulu çiçekleri olan bir ağaç, "ufacık nar gibi olur",YADS
nâsûr	: nasır
nâtıf	: "sabûnî helvâ", YADS
natrûn	: güherçile, borak; "kızıl boradır Mısır'dan gelür, çoraktan dizilmiş bûre-i Ermeni", YAD. 163b, YADS
natul	: "natul oldur ki edviye kaynadıkdan sonra bir mikdâr penbe yâhûd bir bez pâresini ol suya ısladup marazlu olan uzv üzre ıssıcakla koyalar "
nâzle	: (a), nezle, "Türkîce nüzle dirler ol dahi başdan göze ve dişe ve kulaga souk ile iner bir marâzdır", YAD. 287a
ne'âm	: deve kuşu", YADS
nebât	: "cümle sükkerin iyisidir", YADS

nebât şekeri : şeker kamışı şekeri
necîl : "ayrık otu", YADS; bk. ayruk, necm ve sîl de derler YAD 90a
necîs : dışkı
necm : bk. necîl
nefes : nefes
neft : (a), petrol "neft yağı, su yağıdır", YADS
nemâm : "marsama", YADS
nemle : "uvacık kabarcıklara dirler ki birbirine üleşmiş veya yassıca ola ve acımagla ve gicimekle ola ve ola kim bir karacık ola cemre cîmle cimle kabarcıklar ola ıssı ve yandırıcı ve tîz kara ve sulu olmaya", YAD. 218b
nemnâk : (f), nemli
nercis : bk. nergis
nergis : (f), nergis (Narcissus) "nergis. ehl-i Rûm'un zerrîn-i kadeh dedikleri ottur",YADS
nerm : (f), yumuşak, latif, mutedil, hafif, krş. leyyine
nesrîn : "yaban gülüdür ak çiçektir", YADS
neşter : (a), neşter
nevâi't-temr : "hurma çekirdeği", YADS
nevbet : (a), hastalık nöbeti
nevmîd : (f), ümitsizlik, ye's
nevr : "çiçek", YADS
neyleç : "çivit", YADS
nıkrîs : (a), gut hastalığı, ayak şişmesi, "topuk agrısı, nıkrîs odur ki topukdan baş parmagına degin şişe", YAD. 289b
nihâd : (a), tabiat, huy, yaratılış
nikâb : çocuk örtüsü, doğan çocuğun ana karnında dış çevresini kaplayan zar kadınlar çocuk doğurduğunda veya doğan çocukla birlikte çıkan nesneye nikâb derler. YADS
nîlûfer : (f), nilüfer çiçeği (nymphea)
nîmberşüt : "pişmiş çılpır", YADS
nisyân : (a), unutkanlık, bunamak
nişâ : "nişâsta", YADS
nişân : (f), belirti
nişasta : (f), nişasta
nohûd : (f), nohut
nukl : meze
nukû' : (a), çeşitli bitkilerin suyundan hazırlanan şurup
nûre : "harzeme", YADS
nûşâdır soğanı : yaban soğanı. bk. basal-ı unsul

nuteşir soğanı : bk. yaban soğanı, ada soğanı
nuzc : (a), olgunlaşmak, kemâle ermek
nühâle : "kepek", YADS
nühâs : "bakır", YADS
nühas-ı muhrik : "rastık taşı", YADS
nüşâdır : "ada soğanı", YADS
od : ateş
oğlan : çocuk
oğlan sunu : "meşîme, döl yatagı", YAD. 213a
oğlancık, oglancuk : küçük çocuk
oğlancıklar hastalıgı : "ümmü's-sıbyân derler sar'a nev'indendir", YAD. 227a
Oğul otı : bk. bâdrencbûya
onmak : iyileşmek
onuldmak : iyileştirmek
orta : "sarı ağaç kökü", YADS
ot içmek : ilaç içmek
öd : öd maddesi, bk. safra
ög : (t), akıl
örgüc : hörgüç
örümcek evi : "örümcek ağı"
ötin kesme : hanâzîr, sıraca illeti
öyken : akciğer
pâdişâhâne : padişahlara yaraşır
palüde : (f), süzülmüş, saflaştırılmış
panbuk : (f), pamuk
pâpâdya : (f, y), papatya (matricaria chamomilla), krş. bâbûnec
pazu : pazı (beta vulgaris)
pelin : (t), krş, afsentîn-i Rûmî
pelin otı : bk. afsentîn
peltek : dil kekemeliği
penbe : pamuk
penckûşt : "ayed ağacı", YADS
perhîz : (f), perhîz
persiyavşân : "baldırıkara dedikleri ottur ba'zı vilâyetlerde buna su sünbülü derler", YADS, krş. baldırıkara
perverde : (f), terbiye etmek
perverde-i sevm : terbiye edilmiş sarımsak

peygamber çiçegi	: mavi kantaron (centaurea cyanus), "topalak sûretlü bir ot olur hûb rayihâlu, içi kızılırak ak çiçegi olur", YAD. 143a,155b, 174a, 184b, 230b, "kökü karaca otdur", 204a
pezîr	: (a, f), kabul eden
pil-i zehreç	: "katır kuyruğu denilen ağaçtır", YADS
pîr	: (f), yaşlı, ihtiyar
puhte	: (f), pişirilmiş
ra'âd	: "balık", YADS
râh	: "süci", YADS
rahîk	: "sâf süci", YADS
rakîk	: (a), berrak, ince, yufka
rakkı sabunı	: bir sabun çeşidi
râsen	: "anduz. Arabîde cinâh dahi derler", YADS
râsen	: (a), andız otu (inila helenium), krş. cünâha
râsnı	: "anduz kökü", YADS
râsuht	: "rastık taşı Fâriside rû-yı süht ve Arabîde nühâs-ı hazık derler", YADS
ra'şe	: (a), el ayak titremesi, kısmî felç. "ademin yâ eli veya başı ditrer eller ayaklar amelden kalur veyahûd cemî' a'zâsı ditrer", YAD. 286b
ratbe	: "yonca", YADS
râtiyânec	: "çam sakızı, bk.", YAD. 247a, YADS
râvend	: (f), kök, bitki kökü
râvend-i çînî	: (f), râvend (rheum officinale baill)
râyb	: "yoğurt", YADS
râyihâ	: (a), koku
râziyâne	: (f), rezene otu, tere, dere otu, hıyar turşusuna konan bir ot (foenicolum vulgare), "raziyâne", YADS
râziyânec	: bk. râziyâne
rebev	: (a), astım
reb'î	: ilkbahara ait, ilkbahar ayları veya günleri
rebv	: (a), astım
recce	: "gül goncası", YADS
rehbîn	: "süt çürüği", YADS
rehl	: çörek otu", YADS
rekân	: "za'ferân", YADS
rem	: (a), kemik çürümesi
remed-i çeşm	: "göz agrısı", YAD. 287a
rend	: "defne ağacı ve ûd ağacı", YADS
resîde	: yetişmiş, erişmiş, kemale ermiş

reşâd : "yüzerlik", YADS
retyâ : "çam sakızı", YADS
revâs : "su teresi", YADS
reybâs : "eşhun denilen ottur ekşidir", YADS
reyhân : (a), reyhan (ocimum basilicum), "fesleğen", YADS
reyhân : (a), reyhan (ocimum basilicum)
reyhânî : (a), reyhan ile iligili, reyhana ait
reyvâc : "kuzu kulağı ve ayrık otu ki ışhûn derler", YADS
rezâkî : "ak susam", YADS
rub' : (a), nöbeti dört günde bir tutan sıtma
rıtıl : "her rıtıl yüz otuz dirhemdir" (YAD 92b) bk. Ölçüler bölümü
rîbâs ve reybâs : "ayrık adı verilen ottur ışhûn ve ışkûn da derler",YADS
ricle : "bakle'l-hümekâ ya'ni semiz otu", YADS
ricli'l-gurâb : bk. ricli't-tayr
ricli't-tayr : kuş ayağı, ıtrilâl, ricli't-tayr, ricli'l-gurâb
rikâk : "saçta pişen yufka denilen ekmektir", YADS
rîm : (f), "irin", YAD. 149b, 155b
rîsâr : "kabağı ve bâdincânı ve eyvânı pişirip balla edilir soğan turşuşuna da derler", YADS
rişte : (a), ayakta olan yara, krş. ırk-ı medenî
riyâzât : (a), spor, beden hareketleri
riyâzet : (a), perhîz
ru'âf : "burun kanaması, burundan kan akması", YAD. 286b
rub' : (a), nöbeti dört günde bir tutan sıtma
rub' dirhem : "yani bir denk", YAD. 137b
rub' ısıtma : (a), nöbeti dört günde bir tutan sıtma
rubb : (a) meyve ve sebzelerin özü. "her nesnenin akide olmuş suyu", YADS
rubb-ı süs : (a), meyan balı. "buyân dibi", YAD. 154b, YADS
rubbü'l-ineb : "üzüm pekmezi", YADS
rûgan : (f), yağ
rummân : (a), nar ağacı ve meyvesi, "nar", YADS, bk. enar
rummâneyn-i muna'nâ : (a), naneli nar şarabı
rûşnâlık : aydınlık
rutûbet : (a), nem
rüsûb : (a), tortu, çökerti
sa yagı : tere yağı
sa'b : (a), çetin, zor, müşgil, zorlu
sâb : "kekre ot", YADS

sabır	: (a), sarı sabır (aloe)
sabır-ı uskuturî	: bk. sabır
sabunü'l-kak	: bk. köpürtgen
sadef otu	: (a), yazı yaprağı, biganos, bk. pazu
sâdic-i Hindî	: (a), Hind sümbülü (nardus tachys jatamansi). "kolay bulunmaz bu zamanın tabibler bilmeyip tenbul yaprağı kullanırlar İbn-i Baytar da böyle demiştir bu Hindistan'da biten bir ağaçtır", YADS,
sa'fe ve şîrîne	: (a) çocukların baş ve yüzünde görülen kaşıntılı cilt hastalığı, "bu illet ekser başda olur kurı ve yaş olır sulanur ve irinlenür ve birbirine ulaşub yapışır ve ziyâde olub yaramaz olıcak kele yaklaşır oglancıklarda çok vaki' olur ve yüzde dahi olur sa'fe deyu ufacık çıbânlara vesivilcelere dirler ki ekser âdemin yüzünde çıkar",YAD. 242b, 243a
sâfî	: (a), saf, arı
sâfin tamarı	: safin damarı
safrâ	: (a), safra, vücudu teşkil eden dört unsurdan birisi, öd maddesi
safrâvî	: (a), safralı, safraya ait
safsaf	: "söğüt ağacı", YADS
safyâ	: "yabanda biten bağnûs", YADS
sagal	: bir nohud yemeği, krş. âb-ı Efrencî
sahc-ı em'â	: (a), bağırsak hastalığı
sahk etmek	: döğmek, ezmek
sahrâ	: (a), çöl, kır
sakankur	: "kum balığı", YADS
sakardiyûn	: "yaban sarmısağı", YADS
sakf	: (a), dam, evin damı
sakız	: sakız, bitki usâresi
sakil	: aşağı, bayağı, avam
sakmûnîye	: "mahmûde", YADS
sakrât	: "yoğurt", YADS
sakurdiyûn	: yabân sarımsağı
sa'leb	: "tilki", YADS
salyâr	: (y), salya
sam yeli	: sıcak zararlı bir rüzgar, krş: semûm yeli
sâmeryûmâ	: bk. bambul otu
samg	: zamg "ağaç pusu", YADS
samgu'l-batm	: "benefşe samgı", YADS
samgu'l-şükrân	: "ferfiyûn", YADS
sâmin	: "böğrülce", YADS

sanâb	: "hardal ile dövülmüş üzüm", YADS
sanavber	: "çam ağacı", YADS
sancu	: sancı
sandal	: sandal ağacı, ak sandal (santalum album), kızıl sandal (piterocarbu santalinus), sarı sandal (fringilla spinus),"sarı bir ağaçtır", YADS
sar'	: bk. sar'a
sar'a,	: (a), sara hastalığı, "Türkîde uçuk ve tuturak dahi dirler",YAD. 286b
sarad	: "yer bağırsağı", YADS
saramsak	: sarmısak (allium sativum)
sarb	: keskin, kuvvetli
sarımsak	: sarmısak (allium sativum)
sarmaşık	: "dıvarlarda ve burçlarda olur ve agaca sarmaşur yassı yeşil yapragı olur ve salkımluca yemişi olur",YAD. 191b
sarpalanmak	: doğumda müşkil çekmek
saru helîle	: bk. helîle
sarulıg	: sarılık hastalığı
saruluk otu	: bk. hilâliye
sa'ter	: (a), güveyi otu; halk arasında zater denilen ot (origanumvulgare), "kekik otu", YADS
savlic	: "misk", YADS
sayrulık	: hastalık
sâzek	: "çirâke sakızlı çam ağacı", YADS
sebât-ı sehrîye	: (a), uykusuzluk
sebel	: göze arız olan hafif bir perde, gözün dumanlı görmesine sebeb olur
sebel-i çeşm	: "bir marâzdır ki gözi kaplar güyâ ki perdedir", YAD. 287a
sebestân	: "hüşmele?", YADS
sebt	: "yonca", YADS
sebyûs	: "bezr-i kutunâ", YADS
sebzek	: "zerdeçav ve haşîş ki esrâr derler", YADS
secîre	: "üzüm cubrası", YADS
sefer, -etmek	: yolculuk
sefercel	: (f), "ayva", YADS, (cidonia vulgaris)
sehc	: "sech diyü bagırsak sıyrındısına dirler", YAD. 171b
sekbâc	: "sirkeli aş", YADS
sekbinec	: (f), salatalığa benzer bir bitki ve bundan elde edilen zamk (saga penon), "Gürcistan'dan gelen bir ağaç zamkıdır",YADS

sekte	: (a), felç, inme, "ânsızın yürürken veya otururken insân düşe meyyit gibi ya'ni ölü gibi ola", YAD. 286b
selâk	: "göz kapâklarının kenarları kızıl olur ve kalın olur kim kalınlıgından devrilür", YAD. 136a
selâmetlik	: (a), kurtuluş, esenlik
selc	: "kar", YADS
seleh, selek	: "cügündür denilen ottur", YADS
seleme	: "mantar", YADS
selesü'l-bevl	: (a), idrar tutamama. "adem sidügün tutamaz",YAD. 289a
selîha	: (a), seylan tarçın kabuğu (cinnamomun ceylanici)
selîhe	: (a), aselbend sakızı, bir tür pelesenk ağacı ve katır kuyruğu otundan elde edilen ve bir kaç türü olan tibbî bir zamk. "katır kuyruğu denilen otun köküdür", YADS
semek	: "balık", YADS
semeryûn	: "kerefis dişi", YADS
semmûr	: (a), samur ve bu hayvanın kürkü
semûm yeli	: (a), sam yeli
semüz ot	: tohmekân, soğukluk otu
semüzlik	: şişmanlık
senbûse	: "samsa denilen yemek", YADS
senced	: "kızıl iğde", YADS
senderûs	: "kehrübâ nev'inden bir ağaçtır. ammâ kehrübâdan yumuşaktır ve acıdır", YADS
seng-i tutya	: "ismid denilen taştır", YADS
sepistân	: "boyan, bozca ot ve üzerlik", YADS
sepistân	: "hoş kokulu bir çeşit nesnedir", YADS
serâcü'l-katrâb	: "ebrusanem", YADS
sere	: (t), açık ve gergin olan başparmak ile işaret parmağı uçları arasındaki uzaklık
seretân	: "yengeç", YADS
sergüle	: sergüle otu (plumbago zeylanica) ve kökünden elde edilen bir ilaç, "sergüle dedigimiz ota Arapça şaytarac dirler felâsifeye girür", YAD. 148b, krş. şaytarac
serham	: "şalgam", YADS
serhas	: "kuzgun ayağı derler", YADS, "kanbîl otu",YAD. 178a, krş. kanbil, kâkünec
serîd	: "tirit dedikleri yemek", YADS
sersâm	: (f), baş ve beyinde arız olan hastalık.
sert	: "çiriş ?", YADS
serv agacı	: (f), selvi ağacı (cupressus sempervirens)

sevdâ : (a), vücudu oluşturduğu kabul edilen dört ana unsurdanbiri, kara safra
sevdâvî : (a), sevdâ ile alakalı
sevm : "sarmısak", YADS
sezâb : (a) sedef otu. "sadef denilen ottur. râyihası iyidir. Rumca bu ota buganus derler", YADS, sedef otu (ruta graveolens)
sıdr, sedir : "kırda biten bir ağaçtır", YADS
sıgır dili : "dikenlüce uzunca yaprakları olur yere yayılu biter ba'zısının kökü kızıl olur gâvzebân, lisâni's-sevr dirler", YAD. 144b, 154a, 226b, 313a, (anchusa officinalis)
sıgır gözü : iri papatya
sıgır kuyrugı : sığır kuyruğu otu (verbascum), krş. mahî zehre.
sınmış : kırılmış
sırçalu kab : çinî kab
sırh : "taze süt", YADS
sidik : sidik, südük, krş: bevl
sigil : "bir sivilcedir ki küçük ve katı olur bu sivil birkaç nev'dir bir nev'in başı yarık olur ve bir nev'in olmaz bir nev' dahi mismâriyye dirler başı büyük ve dibi ince olur bir mıh gibi turur bir nev' dahi uzun olur Arapça kırden dirler",YAD. 288a
sîgûn : "kaynar su ki kibrit ma'deninden gelir", YADS
siğil : siğil
sikencübîn : (f), bal, şeker ve türlü meyvelerin özsuyundan yapılan şuruba verilen ad, "sirkeli bal", YADS
sikengür : "it üzümü", YADS
sîl : "ayrık dedikleri ottur", YADS
sil'a : (a), vücudda olan ur
sill hastalığı : (a), verem, tüberküloz
sîlsâliyûs : (y), yeşil yapraklı tıbbî bir bitki (assafeetida)
sîlsâliyûs : (y), yeşil yapraklı tıbbî bir bitki (assafeetida)
simsim : "susam", YADS
sinâ-yı Mekkî : (a), sinameki (cassia officinalis)
sîne : (f), göğüs, sadr, bağır
sinir : sinir
sinirlü ot : bk. sinirli yaprak
sinirlü yaprak : sinir otu, bağa yaprağı (plantago major), krş. lisânü'l-hamel
sinürmek : (t), sindirmek, hazmetmek
sipistân : (f), sibistan ağacı (cordia mixa) ve meyvesi
sirhış : "eğrelti denilen ottur erkeği ve dişisi olur", YADS
sirîşim : "yelem ya'ni tutkaldır", YADS

sirke : (f), sirke

sîsâlyûs : ayı kulağının tohumudur”, YADS

sivilce : sivilce

skolofenderyûn : “kebere kökü”, YADS

sogulcan : “bagırsaklarda uzun uzun ak kurd olmak”, YAD. 287b

soğan : soğan (allium)

souk : soğuk

sovuk : soğuk

sögüd agacı : söğüt ağacı (salix)

spend : “yüzerlik tohumu ki kötü göz şerrinden korumak için tütsü ederler” YADS

sepiyus : “bezr-i katuna’ YADS

spendân : “bezr-i kutunâdır ispetân da derler”,YADS

spendân-ı sepîd : “bazılar ak hardal derler ve bazılar yüzerlik tohumu derler”, YAD. 186a

su kerefisi : bk. kaz ayağı, kurretü’l-’ayn, cırcıru’l-mâ’i

su□âl : “öksürükdür başdan bir souk nesne öykene iner insânı öksürdür”, YAD. 287a

subâr : “temirhindî”, YADS

su’d : “topalak”, YADS

sudâ’ : “baş agrısı”, YAD. 286b

sufra : mak□ad, “Türkçe sufra dirler” (YAD 174a)

sufûf : (a), toz halindeki ilaçlar

suhare : “kıkırdak”, YADS

suht : “menbûş ağacı”, YADS

sûi’l-kınya : Bünyenin kötü durumu ki sonu şerre vasıl olacak müzmin hastalıklarda görülen zayıflık. Hastayı eritici ve takatsız bırakıcı ishâl ve sair araz ile tanımlanan hastalık hali. (Lügat-i Remzi)

sûi’l-mizâc : (a), mizac bozukluğu

sultan otu : bk. akça ot.

sûm : sarımsak

sumâk : (a), sumak (rhus coriafia)

surh : (f), kırmızı

sûrincân : (f), surincan (colchicum autumnale), “eğri kestanedir yund dişi ve göz çiçeği dibinin soğanı da derler sürincândan murât köküdür bunun çiçeğine çiğdem derler”, YAD. 215a, YADS, krş. eğri kestane, esâbi’

sûs : buyân otu”, YADS

sûsâm : (a), susam (sesamum indicum)

sutel : “cügündür”, YADS

sübûs	: "kepek", YADS
süci	: içki, şarap
süd	: süt
südde	: (a), mide dolgunluğu, çeşitli organlarda görülen tutukluk
süg, sük	: it kasarı, tilki taşağı (orchis hircina), krş.husyetü's-sâ'leb, YADS
süglün kuşu	: sülün
sükûn	: (a), durgunluk, sakinlik, huzur.
sülâf	: iyi şarap, "eyü süci", YADS
sümn	: "yağ", YADS
sümük	: bk. muhât
sünbül	: (a), sünbül (hyacinthus orientalis)
sünbüle	: "buğday başı", YADS
sünbül-i esed	: "fatrâsâlyûn kökü", YAD. 198a
sünbül-i Hindî	: (a), sünbül-i hindî (nardustachys jatamansi), krş. nardin
sünbül-i ıklitî	: bk. mû, fû
sünbül-i Rûmî	: çetik otu. "Türkçe çetük ya'ni kedi otu derler. asârûna benzer ve asârûn nev'inden kabul edilir kokusu sünbül-i hindî kokusu gibidir kedi sever ve görünce yüzüne gözüne sürer", YADS, krş çetük otu
sünnetlüce ot	: "yaprağı künik çiçegi yapragına benzer gediklüce südlüce yaprağı olur saruca küçürek yaprağı olur incecik çöpler gibi budakları olur depesinde ve budaklarının ortalarında şam debbûsı çomagı gibi tohumları olur siğil şekillü her debbusı kim uvacık başcagızlardır debbusuna benzer sekiz yapraklu debbûsî gibidir hemân uvacık debbusudur sekiz yapraklu kalur her birisini aded ya'ni sayısın her tarafından sekizdir artık ve eksik değildir kanda gerekse biter çayırlar ve bayırlarda biter ekin aralarında biter", YAD. 245b, 182b, 183a
sünük	: kemik
sürûr	: (a), sevinç
süsen	: "zenbû çiçeği", YADS
süsen	: süsen (iris)
süsen dibi	: bk. abîre
süsen yağı	: susam yağı
süst	: (f), gevşek, güçsüz
süt çürügü	: sütten elde edilen artık su.
şâbâh	: "pirinç darısı", YADS
şâdgâm	: (f), memnun, mesrur olma
şâf	: (f), fitil
şâh tamarı	: şah damarı, krş. vedecân
şâh-ı bellût	: "kestâne", YADS

şahm	: (a), et, sebze ve meyvelerin etli kısmı, "iç yağıdır ördek tavuk ve diğer kuşların iç yağı gibi", YADS
şahm-ı hanzal	: "ebûcehil karpuzu içi", YADS
şahterec	: "şahtere otu", YADS, (fumaria officinalis)
şahye	: "bulamaç aşı", YADS
şa'îr	: "arpa", YADS
şa'îre	: "Türkçe it dirseği", YAD. 134b, bir göz hastalığı
şakâkul	: (a), yabanî havuç, kara kök (pastinaca sativa)
şakayıku'n-nu'mân	: "gelincik çiçeği", YADS
şakîka	: (a), "tulug agrısıdır ki başın iki tarafı sakal başlarıdır",YAD. 286b
şakîka agrısı	: (a), yarım baş ağrısı, migren
şalgam	: (f), şalgam (brassica rapa)
Şam fıstığı	: Antep fıstığı (pistacia vera)
şarâb	: (a), şarap, şurup, şerbet
şarâb-ı hummâz-ı ütrüc	: (a), "agaç kavunu ekşisi şarâbı", YAD. 164a
şarâbü'l-cins	: "demürboku şarâbı", YAD. 171a
şa'rü'l-fevâd	: "baldırıkara", YADS, bk. baldırıkara
şâterec	: bk. şâhtere
şavsa	: (a), zâtü'l-cenb
şaytarac	: (a), bk. sergüle
şâzîlik	: (f), sevinç
şebboy	: (f), bk. hayrî
şeb-i Yemenî	: (a), şab, bakır sülfat, göz taşı
şebrem	: "sütleğen otudur sütleğen nev'inden bir zirâ' miktârı boyu olur ve çok boğumları olur", YADS
şebş	: "durak otu", YADS
şecerei ebî mülk	: bk. köpürtgen
şeceretü'l-gâr	: "defne ağacı", YADS
şeftalu	: (f), şeftali (persica vulgaris)
şehd	: "bal", YADS
şehtanec	: "kendir tohumu", YADS
şehyâr	: "eşek turbu", YADS
şekâgi	: "dikenli bir ottur iki zirâ' miktârı baldırı olur içi boş ve tülürek yaprağı olur tepesinde dikenli başı olur içinde kızılca ufacık çiçeği olur etibba katında bilinir fi'ili kâbız ve müceffefdir", YADS
şekk	: "sıçan otu", YADS
şelcem	: "şalgam", YADS

şell : "Hindistân'da biten ayva", YADS
şemr : "râziyâne", YAD. 196b
şemrâh : "hurma dalı", YADS
şencâr : "hıyâr", YADS
şencâr : "eklîl kökü ki kızıl boyadır. mumcular mum diplerini onunla boyarlar", YADS
şenhıyâr : (f), acur, şenhıyar (cucumus anguria) "Mısır'da olur bir cins hıyârdır", YADS
şerâ : "Türkçe kurdeşeni", YAD. 236a
şerâyîn : (a), şiryân, büyük damar, atar damar
şerâz : "süzme", YADS
şerbet : (a), şerbet, içecek.
şerbetler : içecekler
şernîde : "kavun", YADS
şevâ : "biryân", YADS
şevke : "diken", YADS
şeybetü'l-acüz : "çögen", YADS
şeylem : "buğdayda biten karamuk ve delüce", YADS
şınhıyâr : (f), acur, şenhıyar (cucumus anguria) bkz şenhıyâr
şîh-i Ermeni : "yavşân", YADS
şikâk : bozuşma, uyuşmazlık, anlaşmazlık
şikâr : (f), av
şirâ : şıra
şîre : (f), şıra
şîrec : "şîrûgan yağı", YADS
şîrhışt : (f), câvşîr otu (ferula alaeochytris) ve bundan elde edilen zamk; "basra balı", YADS krş. çavşîr
şîrûgan : (f), şırlağan, susam yağı
şorba : (f), çorba
şû'â : (a), ışık, ışın
şuht : "kayın ağacı", YADS
şukrân : (a), bk. baldıran
şûnîz : (f) siyâhtane (nigella sativa) "kara çörek", YAD. 30
şûre : (f), çorak yer
şükûhe : "demir dikeni", YADS
şüvkerân : "baldıran denilen ottur", YADS
ta'âm : (a), yemek
tab' : "mühür ya'ni hatem", YADS
tabâ : "kuru et", YADS
tabâşîr : "tebeşir denilen ak bir topraktır", YADS, bk. tîn-i kimûlya

taberzed	: "şeker envâ'ından bir nev'dir", YADS
tabî'at	: (a), insanın yapısı
tabîb	: (a), tabib, doktor
tabîh	: (a), suda haşlanmış
tâbk	: "saçla pişen etmeğin yufka gibisi", YADS
tafsîl	: bk. tafşîl aşı
tafşîl aşı	: (a), "mercimegi sirkeyle bişircek tafşîl aşı dirler","mercimek aşı", YAD. 170a, 228a, YADS
tağ yarpuzu	: yarpuz (mentha pulegium) krş. dağ yarpuzu
dağ yarpuzu	: bk.tağ yarpuzu
tahef	: "darı etmeği", YADS
tâhin	: (a), tahin
tahleb	: "su üzerinde olan yosundur ki mercimek gibi yeşilce olur, kurbaga yosunu", YADS
Tâ'îf	: Taif şehri
talag	: dalak
talk	: "alçı", YADS
tam teresi	: dam teresi, krş. kuş etmegi
tamar	: damar
tamla	: "fâliç", YAD.236b
tamzurmak	: damlatmak
tanâvül	: (a), alıp yeme, alınıp yenilme
tânbûl	: "terenc yaprağı", YADS
tarancübîn	: "terengübîn", YADS
tarâsît	: "deve dikeni", YADS
taraşkûk	: "künik çiçeği", YADS
tarhana	: tarhana
tarı, taru	: darı (panicum uiliaceum)
tarsûs	: "bındık, bir ottur müdevver mantara benzer",YADS
tartavâ	: "tutmaç aşı", YADS
taru	: darı (Panicum uiliaceum)
taş	: taş, dış, yabanî
taş	: taş, dış, yabanî
taş kerefisi	: bk. taş kerefisi, bk. fetrasaliyon
tataranbû	: "bâdrencbûye", YADS
tauk	: tavuk
tâ'ûn	: (a), veba
tavşâncıl	: kartal cinsinden yırtıcı bir kuş
tavuk	: tavuk
tâyfî	: "kirde ekmeği", YADS

teb : (f) sıtma, ateş. Teb-i gıbb: gün aşırı nöbeti tutan sıtma
tebâşir-i hindî : (f), hint kamışı şekeri
teberrüz : (a), görünme, ortaya çıkma
teke sakalı : teke sakalı otu (tropogon porrifolius), krş. yelmük
tekmîd : (a), "tuz ve kepeği tavada kavurup veya darıyı ısıtıp ağrıyan diş üzerine tutmak", YAD. 149a
telyîn : yumuşatma, sakinleştirme.
temirhindi : "Hindistan eriğidir. Hind, Yemen, Basra ve Karalar vilâyetinde biter", YADS, (tamarindus indica)
temr : "hurmâ", YADS
temregü : temriye hastalığı
temûl : "sarı sütleğen", YADS
temürhindî : bk. temirhindi
tenbûl : "meşhûr bir yapraktır Hind vilâyetinde olur", YADS
tendürüstlük : (f), sağlıklı olma, sağlıklılık
tenkâr : "bir tuz, burak-ı hindî", YADS
tenkıye : Su vererek kalın bağırsağı temizlemekte kullanılan alet veya işlem; vücudun her hangi bir bölgesinin zararlı maddelerden temizlenmesi yöntemi. krş. ihtikân
tennûr : (a), tandır,ekmek pişirecek ocak,soba
ter : (f), yaş, nemli özelliğe sahip, taze
ter ü tîb : taze ve güzel kokulu
tere : (f), marul, maydanos benzeri yeşil sebzeler. tere otu (lepidium sativum)
teredüğ : tohmekân, semiz otu yaprağı
terementin : butm ağacı zamgı
terencübîn, terengübîn: : (f), Basra balı, bir tür kudret helvası. "kudret helvası",YADS
tereyağı : tere yağı
termis : "Türkce termiye, delice bakla", YAD. 178a
termiş : "böğürtlen", YADS
termiye : (y), acı bakla, bk. termis
teşennüc : (a), büzüşme, spazm, adalelerin kasılması, gerilip,büzüşmesi, "sinir büzülmesi", YAD. 131b
teşne : (f), susamak, susuzluk
teşvîş : karıştırma, işleri bir birine karıştırma
tetre : "sumak yaprağı", YADS
tetrenbûye : "kedi otudur, oğul otu da derler", YADS
tevahhuş : (a), ümitsizliğe kapılmak, yalnızlıktan korkmak
tıhâl : "talâk ve dalak şişi", YAD. 288b, YADS

tılâ itmek	: bir sıvıyı sürmek.
tırm	: "asel ya'ni bal", YADS
tîhûç	: "çil kuşu", YADS
timûr	: "hırze ki sığır ödünden çıkar", YADS
tîn	: "incir", YADS, (a), kil, tıbbî kil, bk. incir
tîn	: (a), kil, tıbbî kil
tîn-i mahtûm	: "limni adası balçığıdır mühürli olur", YADS
tînü'l-Ermeni	: "kil-i Ermeni", YADS
tiryâfiliyye	: bk. ıtrıfil
tiryâk	: (a), genellikle panzehir niteliğinde olan bir gurup macuna verilen isim.
tîz	: tez, hızlı, acele, keskin
tohme	: (f), peklik, hazımsızlık
tohmekân	: (f), "semiz otu, soğukluk" (portulace oleracea),YAD. 180a, 245a, 304a
tohm-ı murg	: "yumurta", YADS
tokla	: tok karın ile
tomalan	: (t), Arap mantarı, keme
ton	: don, elbise
ton	: don, elbise
tonma	: donmak, görevini yapamaz hale gelmek, göz tonması gibi
tonuz	: domuz
topalak	: kırk boğum, su'd kökü (cyperus rotundus), krş. emlec-i münakkı
tubâl	: "tüvâl ki demirden çıkar demir boku derler", YADS
tûc	: tunç "kalayla bakırdan olur. Türkîde dahi kullanılır",YADS
tudak	: dudak
tuderî	: "habbü'l-haşâştır, kuş etmeği derler", YADS
tuhme	: (f), peklik, hazımsızlık, "Türkçe imtilâ dirler tâ'am mi'dede fâsid olmakdır", YAD. 289a
tulug	: "şakîkâ", YAD. 229b, 286b, krş. şakîka
turak otu	: turak otu, dere otu, rezene (anethum graveolens)
turfâ	: "ılgun ağacı Fârisice kez derler bu ağacın yemişine Arapça semeretü't-turfâ Fârisice kezmazu derler. Bu turfa dört sınıftır biri adam boyu kadar yaprağı servi yaprağına benzer ve biri ondan eltafdır yaprağı az ve çiçeği ak olur", YADS
turmus	: "Türkçe termiye derler delice bakla ve acı bakla daderler", YADS. krş termîs
turşı	: turşu
turu gelmek	: (t), ayağa kalkmak

turunc : turunc, bk. ağaç kavunu; Acem kavunu, "Arapça nârenc",YAD. 146a,152a, 304a
turunc-ı akrebî : benefşe dibinde biter akrebe benzer bir köktür. Çıyan otu da derler
tût : "dut", YADS
tûtî : papağan. "bilinen kuştur", YADS
tûtiyâ : "merzû", YAD. 136a
tutmaç : "ma'rûf aştır Arapça lakaşe derler", YADS. Eski bir Türk yemeği
tuturak : "sar'a hastalığı", YAD. 286b, krş., uçuk, sar'a
tuvak : "yüzü perdeli, nikâblı doğan çocuk", YAD. 251b
tuvla : "ebegümeci", YADS
tuzla otu : bk. uşnân
tüffâh : (a), elma (pyrus malus) "elma", YADS
türbid : (f), türbit otu (conculvulus turpethum),:
türş gıdâlar : turşu ve benzeri ekşi gıdalar
türşe : "kuzu kulağı denilen ottur", YADS
tütün : tütün, duman
tütüz : (t), tütsü, koku vermek için bir şey yakıp tüttürmek
uçuk : "sar'a hastalığı", YAD. 127a, krş., sar'a ve tuturak
ûd : (a), öd ağacı (Aquilaria agallocha)
ûd-ı belesân : (a), azak egiri, egir otu (acorus calanus)
ûd-ı Hindî : (a), Hind öd ağacı, yalan öd ağacı (aloexylon agallochum lour)
Ûd-ı salîb : (a) favâniya, ayı gülü, şakayık (paoenia officinalis),"bâlâdı otu", YADS
ufûnet : (a), iltihap
ukar : "süçi-i hamûrî", YADS
ukkâb : "tavşancıl kuşu", YADS
ulama otu : "hendeklerde ve sulu çayırlarda ve bataklarda ve gölgeli sular kenarında biter çam agacı gibi yüzü olur ince ince uzun yapragı olur ve bogun bogun olur içi kovuk olur at kuyruguna benzer at otu derler biçerler ata yedürürler", YAD. 203a
ulîk : "böğürtlen", YADS
umretü't-turfa : krş. azbe, yılgun, gezmâzû
unced : "çekirdeği çıkmış üzüm", YADS
unkûd : "üzüm salkımı", YADS
unnâb : (a), "kızıl iğde", YADS, üvez ağacı (sorbus aucuparis)
unsul : "ada soğanı", YADS
unsul-i müşevvâ : hamur içinde kaplanmış fırında veya ocakta pişmiş ada soğanı.
untûvâne : "deve tabanı", YADS

unutsaklık	: unutkanlık
urmak	: vurmak
uruk-ı cemr	: "kızıl ardıç", YADS
uruk-ı safrâ	: (a), zerdeçöp, zerdeçal (cucurma longa)
urukü's-safr	: "zerdeçâv", YADS
urûsperde	: bk. kanbil, kâkünec
us	: akıl
usâre	: (a), özsu, sıkılan bir meyvenin suyu
usfûr	: "serçe kuşu", YADS
uskulofenderyûn	: "kebere dibi", YADS
uskurdiyûn	: "yaban sarmısağı", YADS
uskûrûn	: "demir tevâli", YADS
uskutûrî	: (y), sabır otunun bir türü
usrü'l-bevl	: "sidik tutulması", YAD. vr, 201a
ustuhudus	: (y), karabaş otu (lavandula stoechas), "karakan çiçeği, kara börklü", YADS
usûl	: (a), ilaç yapımında kullanılan bitki kökleri
uşak	: uşak otu, bk. çadır uşağı
uşiye	: "tarhana ki kış zahiresidir", YADS
uşnâ	: (a), ağaç yosunu, ketencik (mescus aboreus), pelit ağacının yosunu
uşnân	: "Türkçe çöğen derler envâ'ı olur. Burusa'da deniz kenarında ve tuzlada biter, tuzla otu da derler", YAD. 185b, 241b, YADS
uşne	: (a), ağaç yosunu, ketencik (mescus aboreus); "bellûd yosunu", YAD. 165a, YADS
uvanma, ufanma	: ezilme
uyhu	: uyku
uyuz	: uyuz hastalığı
uzâme	: "deve tabanı otu", YADS
uzun yavşân	: bk. afsentîn
uzv	: (a), uzuv, organ
üdrük?	: "dağ arvisi", YADS
ümîdvârlık	: ümitli olmak, umut kesmemek
ümmü'l-habâyis	: (a), kötülüklerin anası
ümmü's-sıbyân	: (a), havale, epilepsi
üsend	: "nilüfer", YADS
üseylim	: (a) kan alınan eldeki damarlardan birisi.
üsküre	: (f), çorba tası, tas.
ütrüc	: "turunç", YADS
ütrüce	: bk. turunc

ütrünc : "ağaç kavunu", YADS
üyüfilisâ : "bânbel otu", YADS
üzülmek : üzülmek, kesilmek
üzüm : üzüm (vitis venifera)
vaca'-i mefâsıl : (a), eklemler ağrısı. krş, bendükşeler ağrısı
vahîtî : "ufacık kara üzüm", YADS
vahşirek : "Horasânî denilen nesne", YADS
vakt-i ibtidâ : (a), başlangıç vakti
vakt-i inhitât : (a), gerileme vakti
vakt-i intihâ : (a), sonuca ulaşma vakti, son bulma
vakt-i tezâyüd : (a), artış zamanı
varak : "kâğıt", YADS
varaku'n-nîl : "çivit yaprağı", YADS
vaşak : bk. tane çâdır
vebâ : (a), ta'ûn
vecc : "eğir otu", YADS
veda' : "yılan boncuğu", YADS, "it boncuğu", YADS
vedecân : şahdamarları
vedî : "işemekden sonra yelimşik inen nesneye vedî derler",YAD. 205b
verem : (a), şiş, ur, çıban.
vesâvis-i sevdâiyye : (a), sevdâ (kara safra)'dan hasıl olan vesveseler.
vesîc : "dağ kişnîc i", YADS
vesme : "çivit yaprağı", YADS
vesvâs : (a), kuruntu, vesvese
vetîre : "ak kel", YADS
vi'ât : "sarı gül", YADS
vukıyye : bk. ölçüler bölümü
yabân : yabânî, ehil olmayan
yabân kabuğı : bk. döngel
yabân sarımsağı : bk. uskurdiyûn
yabân soganı : bk. ada soğanı, bk. basal-ı unsul
yâbis : (a), kuruluk
yagrı : (t), sırt, sırtın yukarı kürek kısmı
yahni : (f), yahni yemeği
yaktîn : "kabak ağacı", YADS
yaku : yakı; deriyi kabartıp, su akıtmak veya yara edip, işletmek için bedenin bir yerine yapıştırılan yakıcı şey
yâkût : "meşhûr taştır", YADS
yâkûtî : "kızıl üzüm", YADS

İNDEKS

İNDEKS

B

I

İ